ion drăguşanul

povestea aşezărilor transilvane

S

Cluj-Napoca, 2026

MOTO:

„Școala este lucrul de căpetenie, în care se oglindește râvna şi sârguinţa unui popor spre cultură şi civilizaţiune”[1].

Coperţile şi ilustraţiile interioare:

Imagini din *„Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild”*, VI, Wien 1902.

Franz Jaschke, *„National-Kleidertrachten und Ansichten von Ungarn, Croatien, Slavonien, dem Banat, Siebenburgen und der Bukowina, / Costumes nationaux et vues d'Hongrie, de Croatie, d'Esclavonie, de Bannat, de Transilvanie et de Bukowine. / Nact der Natur gezeichnet und gestochen von Franz Iaschke*, Wien 1821. Gedruckt bey Anton Strauss, k. k. priv. Buchdrucker”.

Kurt Hielscher: *Roumanie: son paysage, ses monuments, son people*, Bucureşti 1933

[1] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 14, Braşov 1887, p. 3

SĂBOLCIU

(Zabouch, judeţul Bihor)

1366, mai 16, Vişegrad: Judele curţii regale dă de ştire că, în baza judecăţii regale din anul **1364**, „potrivit cuprinsului scrisorii de chemare în judecată a capitlului bisericii de Oradea, Andrei, fiul lui Ioan, în numele lui Laurenţiu, fiut lui Ioan de Tileagd, împotriva lui Toma, fiul lui Laurenţiu, din acelaşi Tileagd, ne-a înfăţişat patru scrisori de globire". Trimişii „s-au dus la moşiile numite **Tileagd** (Thelegd, Telukd, judeţul Bihor), **Săbolciu** (Zabouch, judeţul Bihor), **Ineu** (Yenew, judeţul Bihor), **Botean** (Battyan, judeţul Bihor), **Uileacu** (Wylak, azi **Uileacu de Criş**, judeţul Bihor), **Olahteleh** (dispărut, lângă Uileacu de Criş, judeţul Bihor), **Luncşoara** (Laak, Lak, Lok, Look, judeţul Bihor), **Telechiu** (Teleki, judeţul Bihor), **Peturylese** (dispărut) şi **Philipkue** (dispărut, lângă Căprioara, judeţul Arad), şi la cele ce ţin de acea moşie numită Philipkue, şi le-au împărţit… / Drept aceea, noi, ascultând cu bunăvoinţă dreptele cereri, în glăsuire cu legea, ale suszisilor împuterniciţi ai acelor părţi, punând să se înscrie în scrisoarea noastră privilegială de faţă cuprinsul sus-zisei serisori a pomenitului capitlu din Oradea, am hotărât s-o întărim din puterea noastră judecătorească, prin ocrotirea privilegiului nostru de faţă, pentru sus-zişii Laurenţiu, fiul

lui Ioan, şi Toma, fiul lui Laurenţiu, şi pentru urmaşii lor ca să aibă putere în veci”[2].

1556: „Ca urmaş al lui Vladislav, la **Peri**, e introdus Ilarie, în 1556, din ordinul prefecţului judeţelor Sătmar şi **Sabolciu**, Gh. Báthori, de slujbaşii acestuia de la moşia sa din **Băcicoiul** Maramureşului”[3].

1890: „Cu ocaziunea călătoriei mele prin părţile **Nirului**, îi iulie 1890, avusem fericirea de a lua parte şi la o prea frumoasă serbare şcolară românească, în comuna **Niru- Adon**, care a fost, totodată, întâia serbare şcolară românească în părţile Nirului. / Serbarea au aranjat-o bravii învăţători români din **Adoni**, care, după ce aşezară pe copii doi cu doi, plecară, în ordinea cea mai frumoasă, şi, după o oră, ajung la o dumbravă verde şi frumoasă, în apropierea pădurii Dobriţinului, unde s-a ţinut serbarea. Pe vârful unui deluţ, era aşezată o masă, înfrumuseţată frumos de domnii învăţători, şi era făcut, în jurul mesei, un pătrat din funii împodobite cu flori; fetiţele şi copii şcolari erau înşiraţi frumos în jurul mesei; fetiţele, de-a dreapta, copiii, de-a stânga, iar poporul, pe de lături, în numără de vreo 500 de inşi. / Inteligenţa română din **Adoni** încă a fost de faţă la această serbare. Locul cel dintâi, la masă, l-a ocupat dl preot local, ca director al şcolii, cu stimabila-i soţie. Au mai fost şi domnişoarele Marioara Barbul şi Elena Căloiunariu, precum şi alte dame române, ba şi nişte maghiare şi israelite. / Eu cred că această serbare mai bine nu se va putea descrie, decât împărtăşind însăşi programa, după care a decurs această serbare Iată punctele din programă:

---

[2] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 61, pp. 102-122

[3] *Afirmarea*, Anul III, nr. 9, Satu Mare 1938, p. 99

1). Cuvântă de deschidere, rostit de dl învățător Georgiu Basiliu Vancu, care, în cuvinte însufleţitore şi bine alese, vorbi despre însemnătatea acestei zile. / 2). Corul cântă Imnul poporal „Doamne ţine şi protege”. / 3). Un școlar de clasa a VI-a vorbi cu însuflețire tot despre momentuozitatea acestei zile, după aceea un şcolar declamă poezia „Limba Română”, un alt şcolar poezia „Cântec Contemporan”, după aceea poezia „Tricolorul român”. / 4). Corul cântă „Trei colori cunosc pe lume”. / 5). Un şcolar declamă „Balcanul şi Carpatul”, un alt școlar declamă poezia „Boala Copilei”, şi al treilea şcolar, poezia „Către Români”. / 6). Corul cântă „Hai să dăm mână cu mână”. / 7), Trei şcolari au declamat, pe rând, poeziile, „Ștefan cel mare şi muma lui”, „Am fost, sunt, voi fi Român”, „Poporului Român”. / 8). Corul cântă „Astăzi cu bucurie”. / 9). Un şcolar declamă poezia „Cântec ostășesc”, un alt şcolar, „Militarul”, și al treilea, „Inima Română” (de Ciprian Porumbescu – n. n.). / 10). Corul cântă Eu aveam odată”... / 11), După acestea, păşi pe tribună o fetiță şi declamă „Iubirea limbii române”; a doua fetiță declamă „Copila română” şi cântă solo „Fiică de Română sunt”; a treia fetiță declamă: „Eroul rănit“. / 12). Corul cântă: „Tu fetiță de Români”. / 18). Mai declamează trei fetiţe, trei poezii, „Re-ntornarea în patrie”, „Rămas bun de la patrie” şi „Un june român mort în străinătate”. / 14). Corul cântă: „Ziua trece, noaptea vine”, „Eram ferice”, „La fântâna cea de piatră”, „Trist e timpulă” și poezii de felul acestora.

La fine, a urmat exerciţiul milităresc, cu marşurile „Audi buciumul”, „Drum bun” (de Ștefan Nosievici – n. n.) și „Sună dobele sună”, iar după acesta, dl învățător Traian Mureşianu, prin cuvinte vii și însufleţitoare, mulțămi

oaspeților și părinților pentru-că și-au luat osteneala d-ea participa la această serbare, care e cea dintâi în **Niru-Adon**. / Poporul erupse în strigăte de bucurie şi pe bravii învățători era să-i ducă în triumf, în sat, dar, la cererea dumnealor, se mulțămi a le esprima recunoștință prin frenetice strigări de „Să trăiască!”. Mamele plângeau de bucurie şi fieștecare se silea să ajungă la domnii învățători şi să le zică: „Dumnezeu să vă alduiască!”. / După acestea, domnii învățători puseră fetiţele şi copiii în ordinea în care au veniră şi plecară spre sat, în taoct milităresc, cântând „Auzi buciumul“, iar când ei isprăveau cântarea, începeau ceterașii. / Pe la 10 ore, seara, ajunseră la școală, unde ceterașii mai cântară câteva hore şi doine poporale şi, cu acestea, serbarea se termină, ducând fiecare cu sine cele mai dulci suvenire”[4].

1893: „Acuma, în urmă, congregațiunea comitatului **Sabolciu** a luat, la 29 octomvrie şi la 16 decemvrie, nişte deciziuni draconice, cu privire la şcoala peoporal din **Niru-Adon**, condusă de învăţătorul G. B. Vancu, despre care este știut că a luptat energic în contra ingerinţelor ilegale şi despotice ale organelor comitatului. S-a aflat că, în acea şcoală, nu se învață de-ajuns ungurește şi că clădirea e veche; s-a cerută să se propună limba maghiară cu cea mai mare rigoare şi să se clădească o nouă şcoală, iar învățătorul, care a devenit atât de incomod celor de la comitat, să fie expulzații de pe **Niru**, în timpul cel mai scurt. În 10 decemvrie, congregațiunea comitatensă a decis ca să se dea poruncă solgăbirăului ca pe acest învățător să-l transporte, cu jandarmii, în comuna sa natală şi, în locul lui, să se aplice un învățător cu sentimente maghiare.

[4] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 161, Braşov 1891, p. 3

Această barbară nemaipomenită, s-a şi săvârşit, întocmai după cum a fost decisă.

Hotărârile acestea au trebuit să ajungă imediată la cunoștința dlui ministru de interne, care trebuie să știe care este cercul de competență legal al școlilor confesionale şi că administraţia comitatensă n-are nici un drept de ingerinţă în trebile lor, necum să fie îndreptățită de a întrebuința chiar forţa brutală în contra lor. / Expulzarea cu forţa a învăţătorului Vancu, de pe Niru, însă nu lovește numai în dreptul de dispoziţie a autorității școlare confesionale, ci este chiar un atentat revoltător la libertatea individuală, garantată de constituţia ungurească. / Toate acestea trebuie să le știe ministrul de interne Hieronymi şi trebuie să știe, cu deosebire, că, în comitatul **Sabolciu**, s-a întâmplat cea mai flagrantă violare a legii, din partea organelor administrative, supuse Excelenţei Sale. / De aceea, ne luăm voia a adresa respectuos dlui ministru de interne următoarele întrebări: / Nu crede Excelența Sa că este momentul suprem ca să intervină în comitatului Sabolciu, spre a pune capăt îngerințelor ilegale şi despotice ale administrației acestui comitat, care au de scop nimicirea învățământului românesc în școlile confesionale de pe Niru?”[5].

1894: „**Răscoala ţăranilor în Sabolciu**. Din causa comasării silnice și nedrepte, ţăranii din satele B. Aranyoș, Cs. Kenéz și Kapás-Apáti s-au neliniștit și au trimis o deputăţie la monarh, să-i spună durerile lor şi să le ajute. Deputaţia însă nu fu primită în audienţă. Aceasta apoi provocă așa mare amărăciune, încât ei, sub conducerea lui Vitéz Sándor, s-au răsculat și au băgat spaimă în întreg

[5] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVI, nr. 280, Braşov 1893, p. 1

comitatul Sabolei. De-abia au putut înfrâna răscoala. Pe vreo 40 inși i-au arestat”[6].

1898: „Răsculareа socialiștilor unguri din **Sabolciu** s-a întins destul de repede și peste alte comitate, precum al Gömörului, al Veszprémului și a altora. / În urma întinderii acesteia, a mișcării socialiste, congregaţiunile comitatelor Gömör și Sabolciu, în ședințele lor extraordinară de la 17 februarie, au hotărât să ceară ca guvernul să decreteze statariul pe întreg teritoriul acestor comitate. / Se știe ce e „legea statară”: e legea ce se publică cu putere asupra unei părți de țară ori și peste țara întreagă, numai în vremi de răscoale, când averea și viața cetățenilor nu mai e sigură, de răsculați. Atunci se publică această lege, care judecă la moarte, fără multe ascultări și pertractări, pe tot insul care a fost prins asupra unei făptuiri rele, de atac contra vieții ori averii altuia. / Iată ce lege au ajuns cârmuitorii comitatelor numite să ceară să publice guvernul, asupra „fraților lor” din popor! / Știri alarmante au sosit, duminecă, la ministerul de interne din comitatul Veszprém, iar solgăbirăul din **Monor** a cerut și el miliție, nemaifiind nici un proprietar în siguranță! / La Sátoralja-Ujhely, temnițele sunt așa de pline, că nu mai încap într-însele deținuții, ci a trebuit să se ia case cu chirie, unde jandarmii păzesc, zi și noapte, pe țăranii arestați. / În zilele din urmă, însă, domnește liniștea. De groaza atâtor soldați, oamenii s-au așezat. Dar chiar foile maghiare se tem că asta nu e o liniștire pe lungă vreme”[7].

1902: „Congregațiunea de toamnă comitatensă a Sălajului s-a ținut la 30 septembrie... / În convocator, printre alte obiecte, cum sunt „Cuvânt festiv din prilejul ani-

[6] *Foaia de Duminecă*, Anul I, nr. 19, Timişoara 1894, p. 4
[7] *Revista Orăştiei*, Anul IV, nr. 7, Orăștie 1898, p. 25

versării a 100 de ani de la nașterea lui Kossuth Lajos", rescriptul comitatului Pojon în cauza modificării legii naționalităților, scrisoarea orașului **Arad**, în cauza ridicării monumentului lui Kossuth, curând, comitatului **Sabolciu** pentru ridicarea unui monument lui Rakóczy Ferencz"[8].

1928: „Dacă se plânge cineva că i s-a furat vreun lucru, spune „că-i va face afurisenie" (blestem), şi aşa mai departe. / Curioşii, ca să ştie cine le face acestea, întrebe pe Mihai Baciu, din **Sabolciu**, județul Bihor, care, pentru că i s-a furat ceva rufărie, a alergat 120 km, în două rânduri, să se facă afurisenie pe hoţ, plătind, la tren, 2 bilete clasa a III-a, a 126 lei, deci 252 lei. Total 504 lei; a mai plătit, pentru şapte afurisenii mici, a 100 lei, 700 lei, şi pentru una mare, 300 lei, a pierdut timp de lucru, în două drumuri, câte trei zile, în total şase zile, socotite cu 80 lei pe zi, deci 480 lei, și alte cheltuieli mărunte, 100 lei, în total 2.084 lei, preţul unui viţel de un an sau al unui porc gras, pentru nişte afurisiri care n-ar trebui să le facă cine le face"[9].

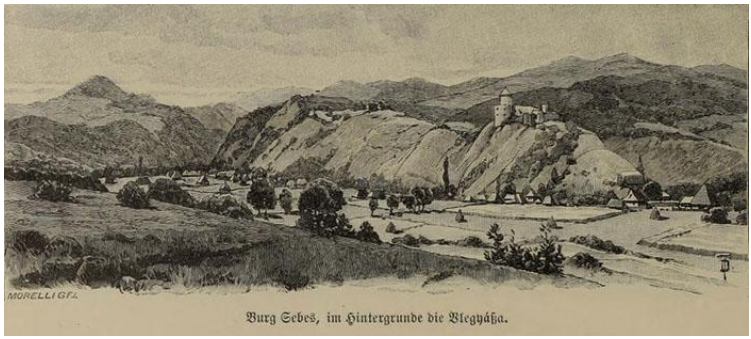

[8] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 218, Braşov 1902, p. 3
[9] *Înfrăţirea Românească*, Anul IV, nr. 13, Cluj 1928, p. 6

SĂCĂDATE

(Czeckat, Zakadat, Zeckat, judeţul Sibiu)

1359, Sibiu: Nicolae, decanul capitlului din Sibiu, precum şi parohul din **Şura Mică** (Parvo horreo, judeţul Sibiu), împreună cu fraţii din acest capitlu dau mărturie obştească precum că „Ioan, abate de **Cârţa** (Kyrcz, Kercz, judeţul Sibiu), a adus pâra, în numele conventului său, împotriva obştii oamenilor din **Săcădate** (Czeckat, Zakadat, Zeckat, judeţul Sibiu)… pentru un oarecare pământ… / La soroc s-au înfăţişat amândouă părţile, dar abatele nu şi-a dovedit pâra sa… de aceea declarăm obştea oamenilor din Săcădate dezlegată în ce priveşte pământul pentru care pornise pâra”[10].

1662: „În 1662, primește și **parohia românilor din Săcădate** scutire de dijmă, ca și preoțimea română din țara Bârsei, după incendiul grozav, de la Brașov, în vara anului 1689”[11].

1682, iunie 5: „Câţiva din preoţii români din Scaunul Sibiului, anume preoţii români din **Avrig** și **Săcădate**, ne înștiințează, prin petițiile lor supuse, că unii dijmuitori,

---

[10] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 350, pp. 345, 346

[11] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. XI, 1661-1690, Bucureşti 1939, pp. X, XI

împotriva credinței și datoriei lor, în contra privilegiilor date de noi, milostiv, în două rânduri, pentru scutirea de orice dijmă curgătoare din gospodăria lor, îi supără şi-i silesc, şi-i constrâng să deie dijmă, cu toate că privilegiile emanate, în privinţa aceasta, le-au fost arătate, cu pecetea capitlului din Bălgrad, în care stă lămurit imunitatea acelora de orice fel de dijmă; totuşi, împotriva tuturor acestora, unii dijmuitori, spre marea jignire a demnităţii noastre, silindu-i la darea dijmei, nu-i scutesc altfel, ci numai dacă îşi fac afacerile la ei cu taleri. De aceea, fiind astfel acest lucru, poruncim milostiv şi serios Domniilor Voastre și Fidelităților Voastre, arendatorilor nostri principali şi vice-arendatorilor, şi tuturor dijmuitorilor localnici, anume celor din Scaunul Sibiului, atât celor de acum, cât și celor ce vor fi, tuturor pe care îi priveşte acest lucru sau îi va privi în viitor, să nu turbure nici ei pe preoţii români, în privilegiul lor, să nu-i silească la darea socotelii, nici să nu îngăduie dijmuitorilor de sub ascultarea lor să-i turbure în vreun chip și să făptuiască împotriva milostivirii arătată de noi lor, pentru vătămarea demnității noastre, prin ei; altfel să fie încredințați dijmuitorii noștri că toţi care se vor afla că lucrează altfel, împotriva datoriilor lor strânse şi a credinţei lor, îşi vor lua pedepsele cuvenite pentru faptele nesăbuite, ca să fie şi altora pildă în stricarea milostivirii noastre”[12].

1744: „**Mănăstirea din Săcădate** exista și în veacul al XVII, când primește privilegii de la principele M. Apaffi. În 24 iulie 1744, era unită și se cere să i se restituie privilegiile avute. – cf. Dragomir, *Istoria desrobirii religi-*

[12] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. XI, 1661-1690, Bucureşti 1939, p. 192

oase a Românilor, I, Sibiu, 1920, p. 36 n. 29, la anexe"[13]. / „**Mănăstirea Săcădate** avea, în 1774: un călugăr, arător de 5 găleteşi 2 mierţeşi o vie. Era aşezată în „Valea mică". Într-un act din 27 mai 1786, se vorbeşte de demolarea mănăstirii din acest sat, care a fost în Pădurea Parului"[14].

1747, aprilie 9: „Inochentie, într-o scrisoare din 9 aprilie 1747, către Ioan Săcădate, protopop al Blajului: „Nos autem a tempore nostrae absentiae de censu cathedratico praecise ducentos florenos, de pominock vero plane nihil perceperimus, nec sciamus cujus culpa aut incuria reditus isti episcopales retineantur (Dar de la absența noastră am primit exact două sute de florini din taxa catedrală, dar absolut nimic din pominock și nici nu știm din vina sau neglijența cui sunt reținute aceste venituri episcopale)"[15].

1881: „Conspectul premiaților la expoziținea română din Sibiu, 1881", cuprinde și o „diplomă de recunoștință" pentru „Cutean Veronica, covoare, **Sacadate**"[16].

1883: „Ilie Stănilă, medicinist în Viena, ca frate, în numele său, al frate său Constantin şi a rudeniilor sale, cu inimă plină de durere anunţă, prin aceasta, tuturor cunoscuţilor, încetarea din viaţă a fratelui Toma Stănilă, **născut în Săcădate**, comitatul Sibiu, în timpul din urmă ascultător la Academia regească de drept, în Sibiu, care au repausat în urma unei întâmplări nenorocite, în 6/18 august, la orele 7, seara, în etate de 21 ani. / Înmormântarea rămășițelor

---

[13] Meteş, Ştefan, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu 1936, p. XII

[14] Meteş, Ştefan, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu 1936, p. 139

[15] Pall, Francisc, *Inochentie Micu-Klein / Exilul la Roma / 1745-1768 / Documente inedite*, Vol. II/1, Doc. 1-144, Cluj-Napoca 1997, p. 209

[16] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIV, nr. 119, Braşov 1881, p. 3

pământești va avea loc în 8/20 august, la orele 3 și jumătate după prânz, din spitalul civil, la cimitirul greco-ortodox din suburbiul Iosefin”[17].

1888: „La 1 mai nou... în **Săcădate** a ars șura văduvei Susana Ion Călin. Paguba e de 200 florini”[18]. / „În **Săcădate**, a ars şura lui Nicodin Ania. Şura i-a fost asigurată”[19].

1889: „În **Săcădate**, au ars șura şi grajdul Saftei Berger, precum și șura și grajdul lui Ioan Bucur. Celei dintâi i-au ars şi trei oi. Paguba totală e de 673 florini, dintre care 500 florini au fost asiguraţi. În **Tudoriţa**, i-au ars lui Ion Fofeldea câteva care de fân şi paie, în preţ de 48 florini”[20]. / „În **Săcădate**, a ars şura lui Toma Ciocan Ilie; din paguba de 214 florini, au fost asiguraţi 200 florini”[21].

1895: „Reuniunea română economică din comitatul Sibiului… în toate comunele, pe unde comitetul reuniunii şi-a ținut întrunirile sale economice, a stăruit pe lângă înfiinţarea de tovărăşii agricole, ai căror membri plătesc, o dată pentru totdeauna, 11 florini taxă fundamentală, cu care bani se procură tot felul de instrumente economice. Pentru înființarea unei asemenea tovărăşii se recer cel puţin 12 membri; ea primeşte, în anul prim, şi un ajutor de 60 florini de la comitat. / **Tovărăşii** de acestea s-au înfiinţat, până acum, în **Sălişte**, unde, între altele, s-a procurat şi un plug de fier sistemul Lack, pentru arăturile afunde; în **Sebeşul săsesc**, unde, între altele, s-a procurat şi o maşină de îmblătit cu vapor; în **Lancrăm**, unde s-a procurat un trier

[17] *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 91, Sibiu 1883, p. 3
[18] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 99, Braşov 1888, p. 3
[19] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 284, Braşov 1888, p. 3
[20] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 31, Braşov 1889, p. 2
[21] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 100, Braşov 1889, p. 2

pentru cernutul bucatelor şi o tulumbă (pumpă) pentru stropirea vițelor de vie atacate de mucegai (peronospora viticola); apoi în **Gura-râului**, în **Roșia săsească**, în **Săcădate** – în acestea două din urmă s-a procurat şi câte-o maşină de semănat grâul, despre care s-a adeverit că, prin ele, se cruță foarte multă sămânță la semănat; altă tovărășie agricolă s-a înființat şi în **Avrig**"[22].

1896: „Încă un proces pentru „agitație" s-a pertractat, alaltăieri, înaintea tribunalului din Sibiu. Acuzați erau ţăranii români: Ioan Podea şi Constantin Mahală din **Săcădate**, care ambii au fost arătați, din partea unui jandarm ungur şi a unui român renegat, cu nomele Vaszy György, care acum este jurat şi detectiv al poliției din Budapesta, că, în 1894, au cântat, într-o cârciumă din **Avrig**, mai multe cântări naționale şi că ar fi „agitat" în contra ungurilor. / Apărător al ţăranilor a fost dl advocat Ioan de Preda. Unul dintre acuzaţi a fost achitat, iar Ioan Podea a fost osândit la 2 luni arest, 5 florini amendă şi plătirea cheltuielilor de proces. E de observat, că, în decursul procesului, s-a constatat, despre ambii ţărani, că au fost chercheliți de băutură, iar martorii au șovăit în fasionările lor"[23].

1898: „În favorul sfintei „Mănăstiri de la Prislop", în urma apelului emis cu data 10/22 noiemvrie 1897, de către comitetul constituit spre scopul restaurării aceleia, au incurs următoarele oferte benevole: / Lista nr. 582 și 583: Colectant dl Demetriu Cuteanu, **protopop în Săcădate**, de la domnia sa, 1 florin, / Ioan Tatu, preot, 50 cruceri, / Nicolau Bârsean, preot, 50 cruceri, / Ioan Popiţiu, preot, 50

[22] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 251, Braşov 1895, p. 5
[23] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 258, Braşov 1896, p. 2

cruceri, / Demetriu Aron, preot, 50 cruceri, / Ioan Şara, preot, 50 cruceri. / **Suma**: 3 florini 50 cruceri"[24].

1900: „Sâmbătă, în 15 septembrie, a fost promovat, în aula Universităţii din Budapesta, la rangul de **doctor în medicină** dl Ioan Bucur, stipendist al Fondaţiunii Gojdu. Noul doctor e **originar din Săcădate**. Studiile şi le-a făcut totdeauna cu mare distincţiune, iar cele trei riguroase şi le-a făcut în scurtul interval de o jumătate de an. Dorim noului doctor succese strălucite în cariera practică!"[25].

1904, Diaconovich: „**Săcădate**, magh. Szakadát, comună rurală în Transilvania, comitatul Sibiu, cu 1.145 locuitori, români (994) şi maghiari. Sediul băncii românești „Plugarul"[26].

1907: „Comitetul central al „Reuniunii române de agricultură din comitatul Sibiu", în ședința sa ultimă, a hotărât ca **expoziția de copii** (a doua) să se țină duminecă, la 13 octombrie, în comuna **Himbav**, iar cea de vite (a 17-a), la 20 octombrie nou, în comuna **Săcădate**"[27].

„**Expoziția de vite din Săcădate**. Reuniunea de agricultură din Sibiu a ţinut, duminecă, în 20 octombrie, a 17-a expoziţie de vite, în **Săcădate**. Comitetul reuniunii a fost reprezentat prin domnii: Romul Simu, Victor Tordăşianu şi Teodor Andreiu; iar comitatul, prin domnii Graef, pretor, şi Dr. Zickeli, veterinar, ambii în **Nocrich**. Comitetul a fost primit, la intrarea în hotarul comunei, de o ceată mândră de tineri călăreţi, la intrarea în comună, de primăria comunală, iar în mijlocul comunei, de părintele C. Prie şi

[24] *Revista Orăştiei*, Anul IV, nr. 39, Orăştie 1898, p. 156
[25] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 197, Braşov 1900, p. 3
[26] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 865
[27] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 206, Braşov 1907, p. 2

mulțime de popor. / Au fost expuse vite din **Săcădate**, **Brad**, **Avrig**, **Nucet**, **Glâmboaca** şi **Cornățel**. / Juriul s-a constituit definitiv, alegându-se prezident dl R. Simu, iar secretar, dl V. Tordăşianu. După examinarea vitelor şi compunerea listei premianţilor, prezidentul a ţinut o cuvântare, despre folosul expoziţiilor şi al vitelor de soi ales, dl T. Andreiu, despre îngrijirea vitelor. Au fost distribuite 12 premii, de câte 10, 8, 5 şi 4 coroane, pentru vaci de 3-8 ani, 13 premii, de câte 10, 6, 5 şi 4 coroane, pentru juninci de 1-3 ani, 4 premii, de câte 5 şi 4 coroane, pentru viţele de la trei luni, până la 1 an, şi 7 premii, de câte 10, 8, 6 și 5 coroane, pentru oi; în total, 36 premii, în sumă de 200 coroane. / Cu această ocazie, s-au distribuit și cărţi. / După încheierea expoziţiei, pe la 4 ore după-amiază, s-a dat un prânz pentru oaspeţi, în casele dlui notar Simion Grădinar, unde s-au discutat multe lucruri bune şi folositoare: despre agricultură, meserii, reuniuni și altele. În **Săcădate** se află o **bancă**, cu numele „**Plugarul**”; ar fi însă de dorit să se înfiinţeze şi alte însoţiri, societăți economice de consum, de valorizare, de femei şi altele/ / De altfel, sunt multe lucruri bune în **Săcădate**; numai pacea lipseşte, deocamdată, dintre fruntași, şi aceasta trebuie restabilită în interesul înaintării locuitorilor, a comunei, bisericii și școlii”[28].

1908: „**Monografia comunei Săcădate**, premiată. La concursul cu premii, publicat de „Reuniunea română agricolă sibiană”, pentru scrierea monografiilor comunelor din comitatul Sibiu, a intrat monografia comunei **Săcădate**, lucrată de elevul Seminarului Andreian, clericul Ioan Podea, **originar din Săcădate**. Această monografie, care e scrisă cu dragoste și căldură, și care ne dă informații sufi-

[28] *Ţara noastră*, Anul I, nr. 42, Sibiu 1907, pp. 691, 692

ciente, pe alocuri chiar bogate, despre trecutul și starea de astăzi a comunei Săcădate, descrie limpede situațiunea ei topografică și etnografică, sanitară și materială a locuitorilor, moravurile, datinile și obiceiurile lor, și încheie cu o bogată colecție de literatură poporală locală; la propunerea profesorului Vasile Stan, însărcinat cu cenzurarea ei, a fost premiată cu primul premiu, de 90 coroane. / Prin această monografie, s-a înmulțit numărul mic al monografiilor comunelor noastre românești cu una nouă, destul de succes. Până acum avem, după cum știm, monografia comunei **Orlat**, de R. Simu, **Gurarâului**, de Ioachim Muntean, și monografia comunei **Răhău**, de Nicolae Cărpenișan"[29].

1919: „**Cruzimile Ungurilor nu mai au sfârşit**. / Iată cele mai noi isprăvi ungurești: / În comuna **Checiche** a fost împuşcat Teodor Corb; fratele său, Gaspar, de 14 ani, a fost străpuns cu baioneta; mamă-sa, care sărise în ajutorul lui Gaspar, a fost împunsă cu baioneta, învârtită de mai multe ori, în pântece, în urmă a fost dusă de aceiaşi soldaţi în spitalul din Oradea mare. / În comuna **Gurbediu**, soldaţii maghiari au devastat satul. S-au luat din partea antistiei comunale 14 protocoale oficiale, ce s-au trimis consiliului naţional român, comitatul din Oradea-mare. Un copil a fost aruncat din leagăn, un altul, de 4 săptămâni, izbit de părete. / În **Suburul-de-jos**, protopopul Petru Cupşa a fost dus la Dobriţin, a fost bătut cu nişte prăjini, i s-au aruncat în barbă chibrite aprinse; acum zace în spital, bolnav de moarte. / În **Tileagd**, protopopul Munteanu a scăpat pe fereastră, a luat-o la fugă peste garduri şi a trecut Crişul înot. Au împuşcat după el, dar a scăpat teafăr. / În

[29] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 91, Braşov 1908, p. 3

Săcădat, Iosif Tărău a fost amenințat că au să facă curele din pielea lui; dânsul s-a refugiat la Oradea-mare. / În **Văşcău**, protopopul Deseanu, bolnav, este păzit de 2 soldați. Învățătorul Vasile Sala, candidat de avocat Mihai Popa şi avocatul dr. Ciurdariu au fost deținuți noaptea şi duşi, între sulițe, la Oradea; Consiliul național român din Oradea a reuşit să-i elibereze. / În **Chizar**, Preotul Dănilă a fost omorât. / În Marginea, preotul Alexandru Mărcuş a fost dezbrăcat în biserică”[30].

1921, de Ioan Georgescu: „Dl Ioan Georgescu, secretarul literar al Asociației noastre pentru învățătură și înaintare, a publicat, de curând, o foarte frumoasă cărticică, în care descrie satul său, **Săcădatea**, de pe Olt. Cartea s-a tipărit în „Biblioteca poporală a Asociației”, sub nr. 92, şi se poate cumpăra din oricare librărie românească. Noi dăm o mică gustare dintr-însa, ca cetitorii noştri să aibă o dovadă de lauda care se cuvine acestei cărți.

„Nunți ca în **Săcădate**, mai rar. / Și aiurea „goghesc” pe mireasă, cum se zice, şi o fac să-şi ia ziua bună de la tată, de la mumă, de la frați, de la surori, de la grădina cu flori, dar poate că nu o știu podobi aşa de frumos ca la noi. / Cu flori roşii pe cap şi la urechi, în formă de cunună, cu iie ştipuită şi înflorită, cu rochie albă încreţită, cu catrinţă mare neagră, bogat înflorată dinainte, numită „perpetă”, coperită şi cu un sorț alb de giulgiu străveziu, chiar cum zice cântecul: / Da ieși, soacră mare-afară / Și te uită-n sus şi-n jos, / Mai tare spre răsărit, / Că vine-un car podobit. / În mijlocul carului / Este-o curea țintuită, / Dar nu-i curea țintuită, / Că-i noru-ta podobită”. / Ales când e vreo nuntă de oameni fruntași. Apoi să vezi ospăț, cântece

[30] *Unirea Poporului*, Anul XXIX, nr. 5, Blaj 1919, p. 3

și veselie. Curat vorba Iordăchioaei celei bătrâne, la nunta nepotului ei, însurat cu cea mai frumoasă și mai bogată fată din sat: / „Ține, Doamne, ce ne-ai dat, / C-am ales ce-am vrut din sat: O fată de om bogat!”.

Femeile, îndeosebi, sunt în largul lor. Cântecele, jocul şi femeile! Treime nedespărţită. / Nu voi uita de fina Podii, care, văzând veselia cea mare a nuntaşilor, intrară şi popii în horă, strigă: / Vai de mine, ce potop, / Că joacă şi popi și tot!”. / Și cântă și strigă, nu pentru că ar fi ameţite de băutură, ci fiindcă sunt încredințate că faptul cel mai sărbătoresc din viața omului, nunta, nu se poate închipui fără cântec şi voie bună: „Și nu strig că sunt beută, D-așa se cade la nuntă”. / Mai cu seamă, dacă e ceva ori cineva de atins, săcădățenele sunt meştere mari. / O vecină, măritată după un văduvoi, cu care trăia rău, la o nuntă se răzbună, strigându-i bărbatului, de la inimă: „Decât după văduvoi, / Mai bine cu capu-n noroi; Că de noroi te-i spăla, / De văduvoi nu-i scăpa”. / Sunt vesele, cu astfel de prilejuri, nu numai tinerele, ci şi bătrânele, care, simțindu-se cu un picior în groapă, știu poate că mai mult să se nuntească. Mama cea bătrână a dascălului Lupii chiui și ea, la nunta feciorului celui mai mic: „Floriţi flori, nu mai floriţi, / Că mie nu-mi mai trebuiți!”. / De zestre li se dă tinerelor perechi, pe lângă partea cuvenită de moşie, câte-o pereche de boi, vacă ori bivoliță fătată, cai, oi şi altele, şi câte-o vorbă înțeleaptă, pe care o ţin minte oamenii din neam în neam. / Iată ce poveţe dă Onea Gheorghii Lupii, din Gherghelaue, care a măritat șapte fete și e strămoșul atâtora din familiile săcădăţene de astăzi. El zicea fetelor şi nepoatelor sale: „Dragele mele, nu vă bucuraţi de averea altora, vă bucuraţi de a voastră; că de pe calul altuia, curând te dai jos. Pasărea se ridică și zboară cu două aripi. Și voi cu

aceste două aripi vă veţi ridica: cu munca şi cruțarea voastră. Când cruţaţi, cruțaţi la gura sacului, că la fund aţi cruța, dar nu-ţi mai avea ce. Mai multe marți, decât cârnaţi. Și, pe zi, de trei ori te duci în cămara cu slănină și la lada cu făină. / Feriţi-vă de omul risipitor! E ca peştele. Oricâtă apă ar înghiți, toată o dă pe urechi afară. / Asemenea şi de cel slab! Mai bine cu om de ispravă la pagubă, decât cu unul de nimic la câştig. Decât să ai de a face cu omul slab, mai bine taie-ţi sumarul, chiar de şede pe sumanul tău, dar să nu-i zici: Dă-te încolo! Că sunt unii aşa de urâcioși, de nici nuca să nu le-o iei din mână. Şi apoi, vorba ceea: „Bate dracu / Că la cruce / nu li-i duce; / Om de pace / Nu li-i face". / Nu e bun în lume să ajungă cât cinstea omului. Nu-frumoasă boeria, ci-i frumoasă omenia; că bani sunt şi la țigani. / Altfel nimeni nu poate fi deplin în lumea asta. Cine vrea să scape de năcazuri trebuie să iasă din lume. Și în lumea cealaltă, se zice că este o pâine şi slănină, undeva dincolo de vămile văzduhului, pe care o vor mânca cei ce, în lumea asta, nu se tânguiesc de însurat ori de măritat, ori cei ce pot să doarmă trei zile şi trei nopți după olaltă. Pâinea şi slănina acea şi astăzi sunt neatinse, Lucru de sine înțeles. Năcazurile sunt doară pe oameni, nu pe dealuri". / Aşa glăsuia bătrânul Onea Gherghii Lupii de Gheorghelaue"[31].

1927: „Iată apelul, lansat de Octavian Sumea, pentru **monumentul eroilor din Săcădate**, noiemvrie 1927. / Vă e, desigur, vie în memorie partea ce comuna noastră a avut în marele război din urmă. / Fără să mai vorbim de alte jertfe, amintim că, în total, de aici s-au mobilizat 224 de bărbaţi, dintre cari 44 au murit moarte de eroi. / Nu

[31] *Unirea Poporului*, Anul III, nr. 5, Blaj 1921, pp. 2, 3

există front mai de seamă, unde să nu fi rămas oase de săcădăteni. Din Polonia, până în Italia, din Galiţia, până în Serbia şi Albania, din Bucovina, până în Dobrogea, din Mărășești, până în frontul de la Tisa, din Iaşii Moldovei, până în Buda-Pesta, pretutindeni a curs, cu îmbelșugare, sângele generos al vitejilor noștri tineri şi s-au stins 44 de vieți în floare. / Despre mărimea și greutatea acestor jertfe vă veţi putea face o idee, cetind, cu luare aminte, lista morţilor în războiul mondial din comuna noastră, listă alăturată la scrisoarea de față. / Acum, după zece ani şi mai bine de la moartea lor, credem că e datoria noastră, a tuturor celor rămași în viață, să facem ceva trainic pentru amintirea lor. / Ne-am cugetat, deci, să ridicăm un monument frumos, din strălucitoare piatră albă ca şi sufletele lor înălțate, din cenușiul vieții de toate zilele, la gloria de eroi şi de martiri, și să-l așezăm la locul cel mai de cinste din comuna noastră: în fața primăriei, lângă stejarul ce va rămânea și el de pomenire, stejarul încoronării... / Cu banii strânși de la localnici și de la fiii comunei pripășiți aiurea, abia se poate face obeliscul de piatră, să se sape numele eroilor, grilajul și straturile de flori, în fața primăriei. Mai trebuie un vultur falnic, care, din înălțimea acestui stâlp de piatră, să-și ia zborul, ca și noua stăpânire românească, din mormintele și jertfele eroilor. Prin mijlocirea unui fiu al comunei, atunci om cu rosturi la Președinția consiliului de miniștri, el primește în dar și acest vultur falnic, de la Societatea Cultul Eroilor”[32].

1931: „Domnii acţionari ai Casei de economii „**Plugarul**”, societate pe acţii în **Săcădate**, sunt invitaţi la adunarea generală ordinară, care se va ţine la 14 aprilie (a

[32] *Familia*, Anul VII, nr. 3-4, Oradea 1940, pp. 59, 60

treia zi de Sf. Paşti), în localul institutului, la ora 4 după-masă”[33].

1938: În „lista noilor primari din județul Sibiu... **Săcădate**: Moisiu Ioachim”[34].

1943: „Vizitaţiile canonice ale Î. P. S. Sale Dr. Valeriu Traian Frenţiu, administratorul Apostolic al Arhidiecezei de Alba Iulia şi Făgăraş... prin câteva parohii din protopopiatele Brașovului, din vicariatul Făgăraşului şi din protopopiatul Ţichindealului... / și care și-a sfârşit vizitaţia canonică, după ce a luat parte la sinodul protopopesc de la **Săcădate**, duminecă, în 31 octomvrie”[35].

1944: „Florentin Ilie Bucur, student în anul I al Facultăţii de Medicină de la Universitatea „Regele Ferdinand” din Cluj-Sibiu, şi Fruntaş T. R. al Secţiei de Pregătire Militară Medicină, a decedat, în ziua de 2 august 1944, ora 19, în etate de abia 21 anișori, în Clinica acestei Facultăţi, după o scurtă, dar chinuitoare boală, contractată întru îndeplinirea datoriei față de Ţară, împărtășit fiind cu Sfintele Taine. / Înmormântarea i s-a făcut vineri, 4 august 1944, ora 16, în cimitirul comunal din **Săcădate**. / Îl deplâng părinţii îndureraţi, Ilie și Ana Bucur, învățători, Ioan Georgescu, învățător pensionar, ca bunic, şi Dr. Ioan Georgescu, canonic, unchi. Bunul Dumnezeu să-i facă parte cu drepţii şi pe îndureraţii părinţi să-i mângâie!”[36].

---

[33] *Telegraful Român*, Anul LXXIX, nr. 15, Sibiu 1931, p. 4
[34] *Universul*, Anul 55, nr. 80, Bucureşti 1938, p. 6
[35] *Unirea Poporului*, Anul XXV, nr. 46, Blaj 1943, p. 3
[36] *Unirea Poporului*, Anul XXVI, nr. 35, Blaj 1944, pp. 3, 4

SĂCĂRÂMB

(Secarémbu, judeţul Hunedoara)

1747: „Această localitate, **Săcărâmb**, există din anul 1747, când a fost deschisă prima galerie. Descoperitorul acestei mine bogate a fost românul **Ioan Armigiar**. Se extrag aur şi argint, anume 1/6 argint şi 5/6 aur, iar producția anuală este, în medie, de 900-1.000 de mărci. Cheltuielile anuale pentru exploatarea minei pot fi evaluate la 80.000-100.000 florini. monedă convenţională. / Întreaga mină este împărțită în 128 de cuxe (în limbaj miner, *cuxa* înseamnă o parte de mină), dintre care împăratul şi regele dețin 16, fiscul 32, baronul Sardagna 32, nobilii von Born 32, contele de la Motte 8, contele Wratislaw 2, contele Friess 2 şi moştenitorii contelui Kokolink 4 cuxe. Venitul net anual este de 8.000-12-000 florini monedă convenţională. Acest venit este împărțit în 128 de părți. Sunt folosiți în jur de 1.000 de lucrători, iar galeria cea mai lungă este galeria „Josephus", care are, pe orizontală, o lungime de 900 de stânjeni"[37].

1770, Ignaz von Born: „După ce am folosit o dimineață întreagă (12 iulie 1770) pentru a vedea această mină

[37] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, II, serie nouă, Bucureşti 2005, p. 205

(de la **Certejul de Sus**), m-am hotărât să merg, după-amiază, la **Săcărâmb** şi mi-am continuat drumul, trecând munţii înalţi, care se află dincolo de Mureş. Aceşti munti sunt formaţi dintr-o rocă argiloasă, amestecată cu mică şi turmalin şi sunt acoperiţi de şist. După trei ore de drum, am sosit la **Noiag** (Nagyág), care se află la o depărtare de o leghe şi jumătate de locul unde se găsesc minele, cărora le-a dat, totuşi, numele său, deoarece, atunci când s-au descoperit aceste mine, nu era nici un sat mai aproape. Dar, pentru a ajunge la aceste mine, am luat boi, ca să-mi tragă trăsura, căci caii mici ungureşti, pe care îi aveam şi care sunt buni pentru câmpie, n-ar fi fost de vreun folos pe un drum atât de muntos. / În sfârşit, am ajuns cu bine, pe înnoptate, la **Săcărâmb**, numele adevărat al locului unde se exploatează aceste mine de aur şi care, îndeobşte, e cunoscut sub cel de Nagyág. De jur, împrejur, nu se văd decât păduri, iar într-o vale se văd vreo sută de case, hangare mari, câteva case mari de spălat (minereul) şi o biserică. Toate acestea formează un târg de munte, care trăieşte numai de pe urma exploatării minelor, căci situaţia şi dispoziţia terenului, ca şi frigul, nu sunt propice agriculturii. / Cantitatea mare de lemn, necesară pentru galeriile acestor mine, precum şi consumul locuitorilor au rărit într-atâta pădurea din împrejurimi, încât astăzi trebuie să aduci de aiurea lemnăria pentru mine, transportând-o cu pluta pe râul Mureş, care curge la poalele muntelui. Nobilii, stăpânii acestor păduri, nu se opun deloc la rărirea lor; din contră, ei sunt foarte bucuroşi, căci astfel găsesc mijlocul de a întreţine un număr mai mare de turme, ba ei şin chiar capre, anume pentru a distruge lăstărişul. Fiecare nobil are grijă să ţină pe moşia sa o cârciumă, pentru a vinde vin minerilor. Şi, cum proprietarii minelor s-au angajat să

achite lunar datoriile lucrătorilor pe vin, nobilii le-au îngăduit, în schimb, libertatea de a tăia din pădure lemnul trebuitor minelor şi clădirilor... /

Descoperirea minei de aur se datoreşte întâmplării. Un român, numit Ion Armean, a venit la tatăl meu, care exploata, pe atunci, o mină bogată de argint la **Certeju**, şi i-a spus că zilnic se vede o flacără, ce iese şi joacă deasupra unei crăpături din pădure, şi el crede că asta ar însemna că trebuie să fie ascunse acolo minereuri bogate. Tatăl meu era, din fericire, destul de aventuros, pentru ca să dea atenție spuselor acestui om de treabă. A făcut, deci, o galerie la locul indicat de acel român, dar a săpat în zadar, câțiva anı; în cele din urmă, s-a plictisit şi era hotărât a o părăsi, când a mai făcut o ultimă încercare, în direcția vânei, şi aici a dat de un minereu bogat în aur, ce se înfățișa sub forma unor lamele negre; din cauza aceasta, l-au privit mai întâi ca minereu de fier cu mică şi nu s-au convins de contrariul decât după ce l-au încercat în foc. Această descoperire fericită l-a determinat pe tatăl meu să urmeze mai repede toate mijloacele pentru a continua această exploatare; aşadar, a distribuit unele acțiuni printre prietenii săi şi a continuat lucrul cu regularitate; s-au mai descoperit, cu timpul, în afară de aceasta şi de vâna albă, încă trei vine şi una ce se înalță în sus... În muntele din față, am descoperit o altă vână, numită Ion Nepomuk...

Starea fărâmicioasă... a straturilor diferite a făcut ca galeriile noastre să fie costisitoare şi anevoios de lucrat. Pentru ca să aibă, în orice caz, o aerisire suficientă şi loc destul pentru canalul de apă, trebuia ca galeria să fie înaltă de 12 picioare. Iar pereții laterali şi acoperişul au fost întărite de uscioare de stejar, fiecare de o grosime de un picior şi aşezate des unele de altele. La intrarea în galerie,

este un ventilator, acționat de o roată cu apă, într-o cameră închisă, de unde tuburi şi conducte de aer, făcute din lemn, duc aerul la partea cea mai de jos a puțului şi îl fac să circule. Conductele sunt alcătuite din patru scânduri, țintuite împreună şi întărite, la articulaţii, printr-un ciment din pământ galben, praf de țiglă şi seu. / Exploatarea se face foarte regulat, în multe locuri se văd patru, ba cinci platforme suprapuse, de unde se scot cele mai bogate minereuri... / Minerii nu au voie să sape vinele cele mai bogate, ci locul de lângă ele. / Odată deschiderea făcută cu grijă, se şterge bine podeaua, se întind pânze pe ea şi apoi vâna este dată jos, în prezenţa unui funcționar. Lucrul acesta se face la sfârşitul fiecărei zile de lucru sau la sfârşitul săptămânii şi împiedică nu numai risipirea minereurilor, printre pietrele obişnuite, ci şi furtul ei (vinei). / Prin puțul lui Daniel, curentul de aer este dus în părțile cele mai adânci şi e ajutat transportul minereului în galerii... / În ce priveşte salariile zilnice pentru această exploatare, la **Săcărâmb**, ele sunt mult mai mari decât în altă parte, deoarece alimentele aici sunt foarte scumpe, trebuind să fie aduse de la distante mari, pe spinarea cailor, sau aduse în spate, de oameni”[38].

1828, Joseph Adalbert Krickel: „Deoarece am tocmai de gând să vizitez cele mai mari mine de aur, de la **Abrud, Roşia Montană, Săcărâmb**, cu acest prilej voi aminti despre această bogăţie mai mult decât numele lor... / **Călătoria la Săcărâmb**. La orele 3 ale după-amiezii de 25 martie, am părăsit **Deva**, împreună cu domnul Noptsa, pentru a ne duce la **Şăcărâmb** (Șzekerembe) și a vizita minele de aur de acolo. Numele de Șzekerembe provine din

[38] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, I, serie nouă, Bucureşti 2004, pp. 108-111

„hai să cărăm!”, adică „Hay Șzekerem” (găselniță fonetică n. n.), prin care românii înțeleg transportul minereului. / Când am ajuns la Mureș, pentru a-l trece, nu numai că aceasta își ieșise din maluri, ci și un vânt violent a făcut trecerea cu pluta primejdioasă. Iar noi am avut curajul să trecem, cu toate că pluta de mai înainte fusese în pericol de a se scufunda, iar oamenii de pe mal se pregătiseră să vină în ajutor, așa cum puteau. / Pluta a fost dusă pe râu, în jos, cam 300 de pași, și a acostat la malul de jos cu o izbitură puternică. Deoarece vântul s-a oprit, pentru puțin timp, domnul jude suprem a dat ordin să trecem. Trecusem cu bine de vârtejul cel mai mare și mai aveam puțin, până la mal, când vântul a început să bată din nou cu violență iar noi am fost, de asemenea, duși în josul fluviului. Spre seară, la apus, au apărut nori negri, iar vântul i-a mânat înspre noi. A început să tune și să fulgere, aerul blând a devenit dintr-odată rece ca gheața și, în loc să plouă, a început să ningă cu violență. Din cauza vremii proaste, am ajuns abia la grele 8, ale serii, la **Săcărâmb**, aflat la o altitudine de 1.490 picioare...

Mina Săcărâmb și-a primit numele de la satul Săcărâmb, aflat la poalele muntelui de acolo. Deja această localitate, care se află pe malul drept al Mureșului, la poalele munților tot mai înalți, este cu 180 de picioare mai sus decât acest râu. Noua localitate, însă, care se numea mai de mult Szekerembe, se află cu 1.200 picioare mai sus, în munți, într-o mică vale, înconjurată de munti înalți și dealuri, despărțiți unii de alții, între miazăzi și apus, având formă piramidală și oferind posibilitatea de a privi în ținutul încântător din jur. Localitatea, cu 500 de case, este vrednică de a fi văzută, fie și numai datorită așezării ei, dar nici un călător să nu uite să viziteze Dealul Patimilor, de

formă piramidală. Dacă priveliştea din localitate, printre munţii despărțiți, este deja frumoasă, atunci din vârful piramidei, cu 196 picioare mai sus, este de neîntrecut. Înspre nord, se deschide o priveliște asupra unei mulțimi de coline joase, care se continuă prin lanțul muntos Ceteraș. Pe trei dintre colinele amintite se află o biserică românească, una catolică şi una neunită. Casele din localitate sunt parcă lipite fie de povârnişurile abrupte, fie de vale, fiind amenințate adeseori să fie distruse de ape. Înspre apus, privirea alunecă peste numeroşi munți în fața cărora se află satul Certeje. În această localitate se găseşte un Oficiu de schimb al aurului, iar la o depărtare de un sfert de oră, se află topitoriile. Înspre sud, priveşti către câmpia încântătoare, pe care se află **Deva**, cu cetatea sa minunată, şi multe alte localităţi. Mult mai departe, ca prin ceaţă, se zăreşte splendidul castel al Hunedoarei, iar în fundal munții acoperiți cu zăpadă veşnică, străjuind plăcuta vale a Hațegului... / La orele 9, în 27 martie, pe o vreme blândă, am pornit spre **Zlatna**. Calul care urma să mă poarte pe drumul incredibil de rău, peste munţi, păduri, pâraie etc., era deosebit de blând. Întregul drum, de la **Săcărâmb**, la **Zlatna**, trece printr-o adevărată regiune de munte. Localitățile sunt neînsemnate, iar **Zlatna** însăşi nu poate fi zărită din această parte, decât când te afli în fata ei”[39].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 este menţionată familia „**Pap** de Hatzeg, în comunele **Măceu** (Macseu), **Densuş** (Densusiu), **Tuştea** (Tuscia), **Răchitova** (Rechitova), **Păclişa** (Paclisia), **Bre-**

[39] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, II, serie nouă, Bucureşti 2005, pp. 203-206

tea (Bretia), **Săcărâmb** (Secarémbu), **Martineşti**, comitatul Hunyád, **Făgăraş** (Fagarasiu), 1671, 15 familii”[40].

1895: „Dl Mihail Hodarnău, absolvent al Facultăţii teologice din Blaşiu, își va serba cununia cu amabila domnișoara Adolfina Elisabeta Blasian, duminecă, în 29 septemvrie nou, la orele 4 p. m., în biserica greco-catolică din **Săcărâmb**. Adresăm sincerele noastre felicitări tinerei perechi”[41].

1896: „**Concert românesc în Săcărâmb**. Diletanții români din Săcărâmb invită la concertul ce-l dau în 13/25 ianuarie, în sala școlii române. Începutul, la 7 ore, seara. Prețul de persoană, 50 creițari, de familie, 1 florin 20 creițari. Venitul curat e în folosul școlii din loc”[42].

1897: „Din **Săcărâmb**, comitatul Hunedoarei, primim știrea că, în urma trecerii la pensiune a veteranului protopresbiter Sabi Piso senior, protopresbiteratul II al **Geoagiului** s-a declarat desființat, cu 1 ianuarie curent., iar comunele ce aparțin de acest tract, în conformitate cu dispozițiunile congresuale, relative la arondare, trec la protopresbiteratul Geoagiu I, condus de veteranul protopresbiter Vasile Pipoș din **Hondol**”[43].

1898: „**Jubileul Monarhului în Săcărâmb**. / Vineri, 2 decembrie nou, s-a săvârșit și în biserica română greco-ortodoxă din **Săcărâmb** liturghie pentru M. S. Împăratul și Regele nostru, de către dl capelan Alimpiu Oprea. Conducătorii minelor au dat aspră poruncă ca toți băieșii să meargă, în acea zi, la lucru, deoarece au două

---

[40] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 47

[41] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 204, Braşov 1895, p. 3

[42] *Revista Orăştiei*, Anul II, nr. 2, Orăştie 1896, p. 7

[43] *Revista Orăştiei*, Anul III, nr. 4, Orăştie 1897, p. 14

„șuturi" de făcut, și bieții oameni, ca să nu fie pedepsiți, au fost siliți ca, în loc să ia parte la sfânta liturghie, să meargă la lucru. Mai amintim că M. S. Împăratul încă are o parte bună în băile din Săcărâmb, și cu toate acestea, iată cum s-au purtat conducătorii minelor, în acea zi, cu băieșii. Oare, când se vor împlini 50 de ani, de la 1867, încoace, încă vor purcede astfel?"[44].

1898: „În ziua sfințirii bisericii noi din **Certeșul superior**, a avut bunăvoință de a ajuta biserica, cu câte 1 florin, doamna Elena Florea din **Săcărâmb** și proprietarul L. Mârza din **Hondol**"[45].

1898: „În favorul Sfintei Mănăstiri de la Prislop, au mai incurs încă următoarele oferte benevole... / Pe lista nr. 187 și 188, colectantă doamna Victoria Maria Blasian, născută de Andrásy, protopopeasă greco-catolică în **Săcărâmb**, de la doamna colectantă, 3 florini, / de la dl Augustin Blasian, protopopul Bobâlnei, 2 florini, / apoi de la următorii **credincioși din Săcărâmb**: / Dl Sabin Piso, protopop greco-ortodox, 1 florin, / Pompiliu Piso, 1 florin, / Sabina Oprea, 50 cruceri, / Ioan Straja, 1 florin, / Nyiri Rudolf, 50 cruceri, / Flech Ferentz, 20 cruceri, / Segesvári Jozsefiné, 1 florin 50 cruceri, / Armeanka Iános, 50 cruceri, / Enderst Jozsef, 50 cruceri, / Vach Ignátz, 20 cruceri, / Florentina Deac, 1 florin, / Maria Kolosi, 50 cruceri, / Petru Vinţianu, 50 cruceri, / Simion Vinţian, 20 cruceri, / Enderst Ferencz, 50 cruceri, / Schlett Hermina, 30 cruceri, / Schlett Farkas, 20 cruceri, / Topor Floarea, 50 cruceri, / Czeller Iános, 40 cruceri, / Lina Todoranu, 20 cruceri, / Humbanek József, 50 cruceri, / Pinta Máró, 20 cruceri, / Michnak József, 20 cruceri, / Agh István, 40 cruceri, / Miklos Ignátz,

[44] *Revista Orăştiei*, Anul IV, nr. 48, Orăştie 1898, p. 187
[45] *Revista Orăştiei*, Anul IV, nr. 50, Orăştie 1898, p. 200

50 cruceri, / Miklos Matild, 20 cruceri, / Iosif Iancu, 50 cruceri, / Segesváry Jozsef, 50 cruceri, / Daniel Kolosi, 50 cruceri, / Pepenar, 20 cruceri, / Oprea Toader, 30 cruceri, / Floarea P. Pepenar, 20 cruceri, / Raveca Petrean, 20 cruceri, / Ilie Serban, 50 cruceri, / Eva Serban, 20 cruceri, / Iosif Varmagian, 50 cruceri, / Higner Miklos, 20 cruceri, / Ioan Ormindean, 1 florin / Segesvári Péter, 40 cruceri, / Floria Alexandru, 20 cruceri, / Stanci Ionuț, 25 cruceri, / Tátter Ignátz, 40 cruceri, / Kulik David, 50 cruceri, / Ilniczki Dumitru, 50 cruceri, / Ilniczki Rozalia, 50 cruceri, / Gavril Neprudeanu, 50 cruceri, / Dumitru Câmpeanu, cantor, 1 florin, / Ionuţ Todoran, crisnic, 1 florin, / şi Petruţiu Biriș, 65 cruceri. / Suma: 30 florini valută austriacă”[46].

1899: „Între noutățile din nr. 2 al prețuitei foi ce redigiați, sub titlul „Maghiarizare de nume”, s-a publicat schimbarea numelui doamnei Florentina Maria Jeleriu în „Deák”. În interesul adevărului, vă rog a o publica următoarele: / Doamna Florentina Maria, născută Jeleriu, este soția dlui Simeon Deac, cel dintâi proprietar român ăn comuna noastră, care, împreună cu soția sa, a excelat întotdeauna în sprijinirea cauzelor noastre naționale și bisericești, deci nu și-a schimbat numele, ci a cerut omiterea numelui „Jeleriu”, fiind silită sî facă aceasta în chestiunea unei regulări de proprietate, și, de aici, înainte, se va folosi numai de numele românesc „Deac” al soțului său, dar nicidecât de ungurescul „Deák”. / **Săcărâmb**, 28 ianuarie 1899, /Alimpiu Oprea, preot greco-ortodox”[47].

[46] *Revista Orăştiei*, Anul IV, nr. 51, Orăştie 1898, p. 204
[47] *Revista Orăştiei*, Anul V, nr. 4, Orăştie 1899, p. 15

1899: „Dl Nicolau Iacob din **Săcărâmb** și-a încredințat de viitoare soție pe domnișoara Rozalia Suciu din **Criștior**. Să fie într-un ceas cu noroc!”[48].

1902: „Domnii Victor Blăşan din **Săcărâmb** şi Ioan Andrea din **Ighiu** au obținut diploma de **ingineri montani**”[49].

1903: „A doua zi de Paștile noastre, 7/20 aprilie, bravii **meseriași români din Brad**, pe lângă toate greutățile și pe răspunderea lor, au aranjat a patra petrecere, împreunată de declamări și cântece naționale, executate de meseriașii din Brad și de **coriști din Săcărâmb**. / Dl Filip Tirica, măsar, cu multă duioșie a declamat „Rugămintea din urmă”, de George Coșbuc, iar dl Ioan Perja, calfă de fierar, cu sentiment și multă pricepere a interpretat pe „Bețivul”, de Theodor Speranță, producând în ascultători mult haz și secerând aplauze nesfârșite. / **Coriștii din Săcărâmb**, toți tineri băieși, în frunte cu învățătorul lor, dl Ioan Jula, în număr de 13, pe jos au sosit la Brad, seara, în ziua de Paști, pe o vreme și cale grea. A doua zi de Paști, coriștii săcărâmbeni au cântat în biserică, la liturghie, și seara, la petrecerea meseriașilor, s-au produs cu 7 cântece naționale și o declamare. Executarea cântecelor a fost silită, dar, considerând calea lungă, obositoare și pe jos, precum și împrejurarea că coriștii sunt tineri, apoi toți băieși muncitori, și dl învățător încă tânăr, a fost totuși îndestulătoare, și dacă vor fi zeloși, se pot binișor perfecționa și, mai târziu, vor putea să se prezinte ceva mai bine. Altcum, mulțămită pentru osteneală!”[50].

---

[48] *Revista Orăştiei*, Anul V, nr. 6, Orăştie 1899, p. 23

[49] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 227, Braşov 1902, p. 2

[50] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 87, Braşov 1903, p. 5

1904, Diaconovich: „**Săcărâmb**, magh. Nagyág, comună rurală în Transilvania, comitatul Hunedoara, cu 1.765 locuitori români, 524 germani şi 234 maghiari. Pe teritoriul acestei comune sunt mine de aur, argint și aramă, aflătoare în exploatare de la **1742**, cu o producţie anuală în valoare de 450.000 coroane. În aceste mine se găsesc și mineralele Nagyagit, Silvanit şi Pecit”[51].

1907: „Domnișoara Adelina Piso, din **Săcărâmb**, și dl Ioan I. Vulcu, mare comerciant în **Orăştie**, logodiți. În loc de anunțuri de logodnă, au trimis **Gimnaziului din Brad** 100 coroane”[52].

1908: „**Alegere de preot în Cărpeniș**. Ni-se scriu următoarele: Duminică, în 18 octomvrie nou, poporanii din Cărpeniș au avut o zi însemnată și mult dorită – dânduli-se prilejul a-și alege preot, în locul regretatului Grigorie Sima, care, cu un zel deosebit, prin o muncă cinstită și întinsă, a deșteptat poporul din acea comună istorică într-atât, încât poporul acesta treaz, pătruns de iubirea de lege și neam, a fost totdeauna conștient de chemarea sa, fiind totdeauna unul pentru toți și toți pentru unul, la toate actele mai însemnate bisericești și naționale. Și, cu prilejul alegerii de preot, toți s-au grupat în jurul unei persoane dintre, 5 concurenți, alegând, cu loialitatea voturilor, pe tânărul candidat Pompiliu Piso din **Săcărâmb**, un tânăr cât mai bine instruit și cu cele mai bune și mai nobile sentimente, care îndreptățesc pe bravii noștri moți să spere că vor avea într-însul pe un demn și vrednic urmaș al fericitului și bine

[51] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 865
[52] *Lupta*, Anul I, nr. 227, Budapesta 1907, p. 5

meritatului părinte Sima. Îl felicităm pe bravul nou ales și îi dorim păstorire cu bine!”[53].

1911: „**Săcărâmbul**, pe coastele muntelui Haltău. / La **Băița** și la **Săcărâmbul** suntem în ținutul băișagurilor. **Săcărâmbul**, ca loc de băișag, se află aşezat mai spre miazăzi decât celelalte băişaguri ale Zarandului, mai aproape de valea Mureșului. Trecând prin **Certeş** si **Hondol**, ne îndreptăm spre răsărit, către muntele Pietraş, numit de obicei, în limba poporului, **Cetraş**. Aici se află **Săcărâmbul**, lângă Haltău, care este piscul cel mai înalt al Cetraşului. / Poziţia Săcărâmbului este frumoasă, pitorească. Deja când ne apropiem de Hăltău, ne apar, sus, pe coastele dealului, câteva case, apoi în curând sosim în sat, care e așezat pe coastele Haltăului şi parte în vale. Cu deosebire au poziţie pitorească bisericile, trei la număr, aşezate în trei părți. sus pe muchea dealurilor; ele stăpânesc valea şi casele dimprejur, ca trei santinele. Două din ele sunt românești (greco-orientală și greco-catolică) și una catolică.

Stâncile Cetraşului sunt alcătuite din trahit. Vârful cel mai înalt este Haltăul, 1046 m peste suprafaţa mării. De pe el ni se deschide o privelişte încântătoare spre miazăzi; dincolo de Mureş, zărim cetatea Devei, ca un puternic cuib de vultur, plăsmuit sus, pe vârful stâncii, iar în fund, în zarea albastră a depărtării, ni se înfăţişează munţii Haţegului, în mijloc cu frumosul lor pisc ciuntit la vârf, cu Retezatul. / **Minele de la Săcărâmb** sunt **cele mai însemnate în Ardeal**, deşi nu se lucră de mult. Pe la începutul veacului trecut, pe aici era pădure și locul numit **Săcărâmb** se ţinea de neînsemnatul sat **Noiag**, care se află aproape, spre miazăzi. Numai păstorii cutreierau, cu vitele

[53] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 228, Braşov 1908, p. 2

lor, acești munți, din sânul cărora se scot, azi, bogățiile așa de însemnate. Odată, unul din acești păstori, un țăran român, cu numele Ioan Armindean (e vorba de Ioan Armean – n. n.), a aflat pe aici o piatră lucitoare sau o stufă. El a arătat-o lui Born, care era căpitan de băi în **Certeș** și totdeodată i-a povestit că el a văzut, noaptea, prin locurile acele, ieșind din pământ flăcări arzătoare. Born a știut că acesta e semnul că, în sânul pământului, se află vine de metal și, cercetând locul, a deschis cea dintâi baie, la anul 1747. Cu vremea s-au mai deschis altele, din partea statului, așa că azi se lucrară mai multe băi, în măsură mare aflându-se vine bogate de aur. Aurul aici se găsește în telur (frunze), telur alb, siyvanit etc., pe care se bazează băieșițul de la **Săcărâmb**.

Săcărâmbul este centrul unui cerc de băișag, de care se țin băile de la **Certeș Hondol**, **Fizești**, **Poiana**, **Almaș**, **Măgura**, **Topliţa** și **Tecărău**. Aici se află și o **școala de băieși**, care e susținută de stat. / Numărul locuitorilor este 1.765, dintre care peste jumătate, anume 972 sunt români, 524 nemți, iar ceilalți unguri și alte neamuri. Toți aceștia se ocupă cu lucrarea băilor și așa, călătorul în Săcărâmb dă de un loc, unde viața de băieș, cu felul ei deosebit de viața altor muncitori, este foarte dezvoltată, iar băile se lucrară după cele mat bune metode și cu mașinăriile cele mai moderne. Astfel **Săcărâmbul**, în toate privințele, este unul dintre cele dintâi locuri de băișag în Ardeal. / În **Săcărâmb** și **Hondol** se află scaunele a două protopopiate române. În Săcărâmb e scaunul protopopiatului greco-catolic al Bobâlnei, în Hondol e centrul prototopiatului greco-ortodox al Geoagiului; prototopiatul Bobâlnei se ține de dieceza Lugojului. / Spre răsărit, de la

Săcărâmb, se întind spre Mureş văile râuleţelor Almaşului şi Geoagiului, împrejmuite de dealuri văroase”[54].

1911, Gavril Todică: „Iată un caz interesant şi din însemnările mele: / **Săcărâmb**, vineri, 25 august 1911. După orele 12 din zi, Josif Dudaş se puse la masă, să-mi scrie despre fulgerările aproape neîntrerupte din noaptea de 24 spre 25 august, joi spre vineri. Îşi aprinse o ţigaretă şi începu a scrie: / „În anul 1911, luna august 24”... / Când voia să scrie „spre 25”, deodată se lumină toată casa, auzindu-se pocnituri grozave. „M-am simţit împins la părete, îmi scria mai târziu Dudaş, dar nu am căzut de pe scaun. / Cât timp am rămas aşa, nu ştiu, Când m-am trezit, mă văzui cu o mână întinsă spre părete, iar cu cealaltă întinsă spre masă. Eu, pe scaun, la mijloc, amorţit. Nu-mi puteam mişca nimic. De pe păreţi a sărit tencuiala. Icoanele erau înnegrite. / După câteva minute, începu a mă furnica prin degetele mânii drepte. Apoi furnicarea s-a urcat tot mai sus, până nu s-a dezmorţit toată mâna... / Ceva mai târziu, tot aşa mi s-a întâmplat cu mâna stângă. Sosi femeia, care credea că m-am închis în odaie, ca deobicei. Apoi se convinse despre primejdie. M-a ajutat de am mers în altă odaie. Am simţit un foc prin tot trupul, de părea că mă arde. Spre seară, m-am liniştit. Noaptea am durmit bine, fără visuri grele. / A doua zi, m-am trezit deplin sănătos. Nu mi-a rămas nici o urmă. / Fulgerul a lovit în crucea din colţul casei ori s-au descărcat mai multe scântei. A rupt ţăndări până şi din scândura dintre ferestrele duble, care erau închise. Nu a aprins nimic, dar putea arde toată, căci eu nu ştiam nimic şi nu simţeam nimic”[55].

---

[54] *Ziarul călătoriilor*, Anul XII, nr. 724, București 1911, pp. 5054, 5055

[55] *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 30, Blaj 1926, p. 7

1912: „Tractul protopopesc al **Bobâlnei**, până la 1912, avea sediul Protopopiatului în parohia montană **Săcărâmb**, lângă Deva... / În veacul trecut (XIX), comuna **Săcărâmb**, pentru minele sale de aur, exploatate de erar (împărăție), era o comună de frunte, puternică, cu muncitori şi cu slujbaşi mulţi. Din motivul acesta, şi parohia noastră de acolo era o parohie mare, cu bune temeiuri; era firesc deci să fie scaun protopopesc, la vremile din urmă, când a mai scăzut şi aurul, şi când se cerea de protopop să fie în contact tot mai viu şi des cu preoții tractuali, s-a văzut că **Săcărâmbul**, ca sediu protopopesc, e prea dificil, foarte depărtat de majoritatea parohiilor tractului. De aceea, Prea Sfinția Sa fost episcop Lugojului, Dr. Vasile Hossu, a hotărât, la vreme, să se schimbe sediul, strămutându-l mai spre centru. Şi a fost ales ca sediu nou **Geoagiu**, fiindcă are legături bune şi cu trenul, și drumuri mari de ţară, pe lângă faptul că este sediul preturii, are judecătorie cercuală şi alte înlesniri faţă de **Săcărâmb**. Hotărârea s-a îndeplinit. La 1 Mai 1912, conform scrisorii Venerabilului Ordinariat, din data 2 martie, nr. 4025, s-a instalat în Geoagiu, ca paroh și protopop, Mult Onoratul Iosif Stupineanu, fost întâiul administrator protopopesc al tractului și paroh în **Săcărâmb**”[56].

1928: „La **Săcărâmb**, inginerul şef al exploatării miniere e ucis, pentru că apăra cu credinţă perimetrele statului”[57].

1930: „În toamna anului 1928, inginerul Demetrescu, de la minele de aur din **Săcărâmb**, a fost omorât, cu mai multe gloanțe de revolver. Bănuielile au căzut asupra unui muncitor, cu numele Vasile Muntoiu, care a fost jude-

[56] *Unirea Poporului*, Anul XVII, nr. 22, Blaj 1935, pp. 2, 3
[57] *Ţara noastră*, Anul IX, nr. 49, Sibiu 1928, p. 1559

cat de Curtea de Apel din Cluj la 15 ani închisoare. / Avocatul muncitorului Vasile Muntoiu a făcut recurs la Înalta Curte de Casaţie, care a nimicit judecata Curţii de Apel din Cluj și a cerut Curţii de Apel din Timișoara să judece din nou această afacere. / Curtea de Apel din Timișoara, cercetând din nou lucrul, a găsit că muncitorul Vasile Muntoiu este nevinovat şi, astfel, a hotărât ca acesta să fie achitat și scos din închisoare numaidecât. / Când, însă, directorul închisorii s-a dus la Muntoiu să-i vestească scoaterea din închisoare, l-a găsit mort. După el rămâne o văduvă şi doi copilaşi, lipsiţi de orice sprijin”[58].

1937: „Iuliu V. Albini e un bărbat bine legat, de statură înaltă, robustă, faţa sănătoasă, capul acoperit cu păr alb ca neaua. În anul acesta împlineşte 76 de toamne. E scoborâtor dintr-o veche familie de cioplitori de piatră italieni, venită în Ardeal, pe vremea împăratului Carol VI, care a zidii cetatea Alba-Iuliei. Această familia, sfârșind lucrul, nu s-a mai reîntors în Italia, ci s-a stabilit în comuna **Cut**, din preajma cetăţii la a cărei zidire a lucrat ani de-a rândul şi, cu vremea, s-a făcut tot o apă şi un pământ cu cei în mijlocul cărora şi-a pus în gând să-şi trăiască viaţa. Membrii ei, prin muncă şi credință, s-au ridicat încet, dar cinstit, deasupra gemenilor lor, aşa încât, cu vremea, au ajuns a fi socotiți printre fruntaşii neamului românesc şi nu s-au sfiit a lupta cu îndârjire pentru drepturile acestui neam, ce i-a primit cu atâta dragoste la sânul său.

În sânul acestei familii s-a născut, acum 17 de ani, în comuna **Cut** și dl Iuliu V. Albini. Părinţii dânsului, fiind oameni cu prindere bună, l-au dat la şcoală, să-nveţe carte multă. Tânărul, având o minte ageră, a dobândit, în acele

[58] *Unirea Poporului*, Anul XII, nr. 15, Blaj 1930, p. 5

vremi de grea urgie, diploma de notar, făcând practica în **Săcărâmb** și **Hunedoara**. În 29 Iunie 1887, s-a căsătorit cu Elena Iancu din **Săcărâmb**, unde şi-a pus la încercare, pentru întâia dată, şi norocul de minier. Nu peste mult (1888), întâmplarea norocoasă a făcut să fie numit notar în **Zlatna**, alt centru minier, Acolo, prin 1889, îşi pune în gând să deschidă o mină proprie, la voia norocului, căci mineritul e mai mult o loterie, decât un calcul bine întocmit. Gândul s-a prefăcut în faptă şi, în acelaşi an, în comuna **Valea Dosului** a făcut primele săpături, în mina botezată cu numele de „Dacia romană“. Lucrarea a mere în cinste şi omenie, vreme îndelungată, aşa încât, cu câştigul de acolo, tânăra familie a izbutit să întreprindă alte lucrări cu mult mai mari, ca la **Stănija**, unde a angajat, zilnic, peste 180 de muncitori, dând în felul acesta posibilitatea de muncă şi câştig multora dintre săracii acelui ţinut.

Stănija e ascunsă în creierul Munţilor Apuseni, aşa că de vreo comunicaţie mai ca lumea nici vorbă nu era. Transportul şilicului (material scos din mină spre a fi dus la șteampuri și ales din el aurul) trebuia făcut cu carele cu boi, pe drumuri tăiate-n stânci. Cu ochii parcă înrouraţi, spunea, deunăzi, venerabilul bătrân: „Câtă trudă şi cheltuială m-a costat pe mine, până am ridicat, la **Stănija**, ceea ce este chiar şi până astăzi, apoi până am reuşit de am tăiat drum pe distanță de 9-10 km, şi câte piedici nu mi s-au pus chiar de către oamenii pentru a căror bine lucram, dându-le de lucru pentru plată scumpă şi făcându-şi lor tocmeală cu drumuri bune în hotar. Ba unii români de-ai noştri se puneau împotrivă şi nu îngăduiau să se taie din pământul lor pentru drum. L-am acoperit şi acela cu bani, pentru că aşa-s unii, se încăpăţânează chiar şi când e vorba de binele lor, ori, cum zice proverbul: „scumpi la tărâţe şi ieftini la

făină". / Fără îndoială că cea mai mare greutate am avut-o cu alimentarea muncitorilor, prin adusul bucatelor de pe la Deva, Arad, Timişoara, de la 200-240 km. Le aduceam cu trenul până la Brad şi, de aici, cu carele, 40 km, până la magazia minei, în **Stănija**. Le dădusem pâine şi le dădusem bani, iar în timpul războiului mondial, cu mare greutate puteam aduce bucatele, pe seama femeilor şi copiilor foştilor mei muncitori. Cu toată greutatea, totuşi o făceam şi, în ciuda opreliştii armatei austro-ungare și a jandarmilor cu pene de cocoș, pentru ca apoi, în scurta revoluţie din toamna anului 1918, să-mi jefuiască întreagă instalarea de la **Stănija**, muncitorii mei proprii, întorşi acasă... Câte fiare, maşinării demontate, scânduri, grinzi, coperişe de țiglă, pleu, pânză, apoi unelte şi altele, şi altele, ca apoi, în noua epocă a României Mari, să na mai am la **Stănija** decât o ruină, ca după un cutremur, jale şi potopenie… / Asta este recunoştinţa unor oameni, pe deasupra oameni, iar în ei fără de suflet ori cu suflet de tot mic şi întunecat şi acela! / După 1920, alte jertte şi alte forțe în muncă, pontru ca să se repare cele stricate la instalaţiile miniere „Albini" de la **Stănija**, nu de către tancurile, obuzele şi grenadele urgiei războiului, ci de către aceleași mâini care, pentru plată bună, le-au fost făcut înainte de război. Puse apoi în rând, nu poate cum fuseseră mai înainte, bunii şi blânzii patroni, sătui de căi și oameni răi, se hotărăsc să le vândă. În anul 1923, le cumpără Societatea minieră „Mica" de la Brad. / părintele Sabin Olea"[59].

[59] *Unirea Poporului*, Anul XIX, nr. 37, Blaj 1937, p. 6

SĂCĂŞENI

(fost Socaciu, Zakachy, judeţul Satu Mare)

1354, ianuarie 29, Buda: „Iacob zis de **Erdel** (Ardeleanu), nobil de **Socaciu** (**Săcăşeni**, fost Socaciu, Zakachy, judeţul Satu Mare)" s-a plâns regelui Ludovic „că la sărbătoarea fericitei fecioare şi mucenice Ecaterina, nu de mult trecută (25 noiembrie 1353), s-au furat doi boi ai unui iobag al său, cu numele Ştefan zis Fudur, din sus zisul sat Socaciu… Voind să caute pe cei ce au săvârşit această fărădelege, l-a trimis pe acel Ştefan, iobagul său, a doua zi, să dea de urma celor doi boi… şi i-a regăsit în grajdul lui Ioan, fiul lui Martin de **Chegea** (Kegye, Kege, judeţul Satu Mare), Auzind aceasta, Iacob de Erdel s-a dus îndată la Synka, fiul lui Petre, adică la unul din juzii comitatului Solnoc şi, mergând împreună la sus zisul sat Chegea, a pus, în chip legiuit, să fie popriţi acei doi boi… şi, între timp, a trimis în apropierea acelui sat patru slujitori ai săi, adică Toma de **Syrma** (Zyrma, în Ucraina), Nicolae, Ştefan şi Petru zis Feyes, ca paznici şi supraveghetori ai acelor răufăcători… Dar, în cele din urmă, Ladislau şi Ioan, fiii sus zisului Ioan, simţind că din aceasta li s-ar trage o primejdie, s-au apucat să gonească acei boi, din curtea acelui Ioan, tatăl lor, iar sus-zişii patru slujitori ai acelui Iacob, urmărindu-i, au pus mâna pe pomenitul Ladislau,

rănindu-i calul de sub el, şi sus-zisul Ioan a scăpat din mâinile lor; de aceea, ei au luat de la acel Ladislau, drept dovadă a pomenitului furt, acel cal rănit şi, de asemenea, pumnalul şi mantaua sa. Şi cum acel cal a murit, Iacob a înfăţişat mai apoi, în lunea de după sărbătoarea sfântului Andrei (2 decembrie 1353), la scaunul de judecată al comitatului Solnoc, pielea calului, pumnalul şi mantaua pomenite, luate de la acel Ladislau; însă pe acel Ladislau, hoţul, l-au smuls din mâinile lor, cu de la sine putere şi silnicie, Ioan, fiul lui Martin, tatăl acestuia, care a năvălit cu duşmănie asupra lor, împreună cu fiii săi Andrei şi Iacob, precum şi cu Laurenţiu şi Ioan, fiii lui Simion, tot din Chegea, şi i-au dus la moşia Chegea, unde l-au rănit greu pe pomenitul Toma de Syrma, prin două lovituri de săgeţi, şi au luat cu silnicie de la pomeniţii slujitori ai acelui Iacob doi cai cu frâie şi şei, preţuind zece mărci şi două mantăi, preţuind trei mărci, pe care cai şi mantăi le-a înfăţişat acel Ioan, fiul lui Martin, în prefăcătoria sa vicleană, la scaunul de judecată… şi atunci acel Iacob l-a dus pe acel Synka spre amintita moşie Chegea, de unde acei răufăcători alungaseră cei doi boi şi acolo, cercetând urmele boilor şi ale cailor răufăcătorilor de la curtea pomenitului Ioan, fiul lui Martin, au aflat în chipul cel mai neîndoielnic că acestea s-au săvârşit în timp ce pricina dintre ei era încă spre judecată. / Drept aceea, poruncim cu tărie să trimiteţi pe unul sau doi dintre voi, care, făcând o cercetare stăruitoare şi cinstită, să caute, să afle de la toţi de la care se poate şi ce cuvine tot adevărul”[60].

1354, februarie 13: „Cei patru juzi ai nobililor comitatului Satu Mare” confirmă începerea cercetărilor,

[60] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 248, pp. 254-256

după ce Iacob zis de Erdel, vicecomitele de Satu Mare şi nobil de **Socaciu** le-a înfăţişat scrisoarea înălţimii voastre”[61].

1354, octombrie 17, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă „de ştire că Iacob, fiul lui Grigore Erdely zis de **Socaciu** (**Săcăşeni**, fost Socaciu, Zakachy, judeţul Satu Mare) s-a împotrivit, oprind pe Petru, fiul lui Emeric zis de **Cig** (Chug, judeţul Satu Mare), de la stăpânirea acelei moşii numite Cig; de asemenea, pe Nicolae şi Laurenţiu, fiii lui Ladislau, pe Mihail şi Ioan, fiii lui Ioan de **Zenmichlos** (Zenthmiklos, lângă Sărăuad, judeţul Satu Mare), verii săi; de asemenea, pe Iacob, fiul lui Mihail de **Sâncraiu** (de Sancto Rege, Zenkiral, judeţul Alba), de la stăpânirea oricărei moşii, aflătoare între hotarele moşiei sale Socaciu şi de la ridicarea semnelor de hotar ridicate de dânsul sau de Lorand, fiul lui Elek; apoi pe Iacob Poch, pe Ioan şi Martin, fiul lui Chama… de la stăpânirea şi ridicarea semnelor de hotar fie de ei, fie de tatăl lor – pe Ioan, fiul lui Bakow, pe Petru, fiul lui Synka, pe Petru, fiul lui Chure, pe Matei şi Dominic, fiii lui Petru, şi pe Ioan, fiul lui Dionisie de **Supur** (Zupur, judeţul Satu Mare); de asemenea, pe Ioan, fiul lui Martin, pe Ladislau, Iacob, Petru, Ioan, Andrei şi Mihail, fiii aceluiaşi Ioan, pe Laurenţiu şi Ioan, fiii lui Simion, pe Pavel, fiul aceluiaşi Laurenţiu, precum şi pe oricare alţii de la stăpânirea moşiei sale numită **Chegea** (Kegye, Kege, judeţul Satu Mare), precum şi a oricăror altor moşii şi sesii… şi de la înstăpânirea pe acele pământuri aflătoare între hotarele moşiilor **Socaciu** şi **Gyure**

[61] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 251, p. 258

(lângă Săcăşeni, judeţul Satu Mare), precum şi de la ridicarea semnelor de hotar”[62].

1361, octombrie 22, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire că, venind „Iacob, fiul lui Grigore de **Socaciu** (**Săcăşeni**, fost Socaciu, Zakachy, judeţul Satu Mare), ne-a arătat, în chip de întâmpinare şi de oprelişte, că Elek, fiul lui Ioan de **Unimăt** (Vynemethy, judeţul Satu Mare) şi Ioan, fratele lui Martin, precum şi alţi nobili din Unimăt ţin, fără drept de stăpânire, pământurile de folosinţă ce ţin de moşia Socaciu, până la câmpia zisă Câmpia Plopilor, precum şi din jos de albie, unde Pârâul Cald se uneşte cu Pârâul Cărăuşului”[63].

1371, aprilie 24, Bac: Capitlul bisericii din Bac dă de ştire că, venind „Ladislau, fiul lui Iacob de **Săcăşeni**, din comitatul Solnoc, slujitorul domnului nostru arhiepiscopul, în numele său şi al lui Gheorghe, Ştefan şi Nicolae, fraţii săi, a ridicat împotrivire, oprind înaintea noastră pe domnul nostru regele de la dăruirea, iar pe Ioan, fiul lui Martin de **Chegea** şi pe fiii acelui Ioan de la vânzarea, zălogirea şi înstrăinarea de orice fel a zisei moşii Chegea, făcute sau ce vor fi făcute lui Ioan şi lui Ştefan, fiii lui Pethew de **Santău**, iar pe aceşti fii ai lui Pethew şi pe oricare alţii de la dobândirea, cumpărarea, primirea în zălog şi de la orice amestec în acea moşie”[64].

1895: „La alegerea din 21 octomvrie nou, în cercul **Socaciului** (azi **Săcăşeni**), românii au învins, alegând,

---

[62] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 274, pp. 284, 285

[63] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 61, pp. 45, 46

[64] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 27, p. 28

pentru ambele locuri vacante, doi membri din sânul lor, pe domnii Mihai Bobiş, vrednicul învățător din **Supurul de Sus**, şi pe părintele Antoniu Băliban din **Acoş**. Cu deosebire bine se purtaseră alegătorii români din **Sărăuad**, sub conducerea însufleţitului naţionalist, părintele G. Stanciu, apoi alegătorii români din **Supurul de Sus**, în frunte cu preotul Augustin Oşan şi învăţătorul Mihai Bobiş. Dintre alegătorii română din **Socaci**, câţiva se lepădaseră de noi, românii; de tot necalificabil s-au purtat **românii întunecaţi din Chegea**, dintre care numai puțini au votat cu românii, şi aceştia la îndemnul treazului lor învăţător Dimitrie Pop, pe când cei mai mulți au fost duşi în tabăra ungurilor, sub comanda slabului preot din **Chegea**, cu numele Milianu, care, bătându-şi pieptul uscat, striga în gura mare că el nu ţine cu românii, că „Românii-s proşti“. / Cu toate opintirile ungurilor și a lingăilor lor, însă, graţie tacticii preoţilor Stanciu, Oşan şi a dascălului Bobiş, românii reușiseră, atunci, cu majoritate de 27 voturi. / Cu toate că alegători români în cercul Socaci sunt 200, pe când unguri abia vreo 120, numai prin mare luptă le-a succes românilor a majoriza pe unguri, căci se făcuseră mari presiuni asupra lor. Cu toate acestea, un Oláh Jànos (cândva român), cu „soţii“ au protestat alegerea, pe nişte motive de nimic, iar cei de la comitat au anulat-o. Nu le-a convenit lor cum că un învățător ca Bobiş şi un preot ca Băliban să fie membri în congregaţiune, nişte „daco-valahii” atât de primejdioşi, care ar fi răsturnat din osie marele şi puternicul glob maghiar! / Astfel s-a fixat alegere nouă, pe ziua de 28 noiemvrie nou, când apoi s-au întâmplat lucruri nemaipomenite.

Românii au fost şi mai însufleţiţi, decât în primul rând, pentru candidaţii lor, Mihai Bobiş şi Mihai Bohăţel. Au venit toți românii din **Sărăuad, Supurul de Sus**, mai

mulți din **Socaci** și **Chegea**, iar preotul din **Chegea** din nou s-a purtat tot atât de scârbos, ca şi la alegerea din 21 octomvrie. / Ungurii, în frunte cu maghiaronul notar din **Socaci**, Benik Samu, văzând, că cei 120 de alegători unguri vor fi majorizați din partea celor 200 de alegători români, au recurs la un mod de luptă forte ticălos. Înaintea ușii unde mergeau alegătorii la urnă, s.au postat vreo 6 unguri scăpătaţi, care n-au nici o avere, decât hainele de pe ei, şi acele încă slabe, şi, când mergeau alegători români din Sărăuad, Supur, Socaci ori Chegea simplaminte (pur şi simplu – n. n.) nu-i lăsau înlăuntru, ci îi respingeau cu puterea, iar când venea câte-un ungur, îi făceau loc. / Auzind de aceasta, părintele Stanciu, învățătorul Bobiş şi ceialalţi, părintele Stanciu (un bărbat atletic) se ia şi merge către locul de votare, voind să intre înlăuntru; cei 6-8 unguri ori câți vor fi fost înaintea ușii, căci eu, din întâmplare, tocmai atunci nu eram de față, ca să-i pot număra, apucă care ce-i vine în mână, unul par, altul lemn verde etc. şi iau la goană pe părintele George Stanciu. Acesta, văzându-se faţă de 6-8-10 unguri, astfel înarmaţi, a fost silit să se retragă; curând după aceea, însă, s-a reîntors din nou, cu vreo 100 de români, protestând și pretinzând să fie lăsaţi la urnă. Astfel, când şi când, a fost lăsat şi câte-un român la urnă, dar, după ce intra înăuntru, trebuia să stea acolo câte-o jumătate de oră, căci „domnii" întorceau încoace şi încolo listele, ca să treacă vremea și să sosească 4 ore, când trebuia să se încheie alegerea. / Fireşte că, în astfel de împrejurări, n-au putut fi „aleşi" decât 2 „unguri", cel mai neaoş dintre ei se numește Elzenbaum, iar al doilea Kis Emil. / Despre acest

caz, părintele Stanciu a telegrafiat încă atunci ministrului de interne”[65].

1924: „Credincioşii din fruntaşa comună sălăgeană **Supurul de jos** au colectat între ei, atât acasă, cât și în America, frumoasa sumă de 135 mii lei, cu scopul precis ca să se procure cu ea două clopote, care să fie deodată şi un prinos pentru darul de la bunul Dumnezeu al unirii tuturor românilor, în cadrele României Mari. Cine a dăruit mai mult ? Mi se pare: „fiecare, după a lui împrejurări şi tragere de inimă”. / Clopotele procurate, primul în greutate totală de 686 kg, al doilea de 363 kg, au un glas sonor, plăcut şi sunt armonizate cu clopotul vechi, rămas după „recvirare” (turnat în 1761) ; ele fac lauda fabricii „Schieb” din Sibiu, care le-a turnat. / **Inscripțiile sunt**: pe clopotul I: „Sum darul bunilor credincioși oferit Sfintei biserici greco-catolice române a Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril din **Supurul de jos**, și cu glasul meu mărirea lui Dumnezeu o voi vesti”; / pe clopotul II: „Dăruit de buni credincioși sfintei biserici greco-catolice române a Sfinților Arhangheli Mihail şi Gavril din **Supurul de jos**, de credincioși, spre evlavie către Dumnezeu îl voi chema”.

Gestul frumos al credincioşilor, de a înzestra casa Domnului cu o podoabă atât de frumoasă, a fost onorat cu plăcere de către Î. P. S. S. Episcopul Valeriu, şi, la rugarea parohului local, a fixat termen pe 16 ianuarie, ca să le sfinţească El însuși... / Ilustria Sa Episcopul a plecat, în societatea Ilustriei Sale Dr. Gheorghe Miculaș, canonic și prelat papal, și a secretarului protopop V. Barbul. La gara din **Carei** a fost bineventat de prefectul judeţului Sătmar, dl Cantonlari, asistat de intelectuli din localitate. Aici l-a

[65] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 261, Braşov 1895, p. 2

întimpinat şi delegaţia din **Supurul de jos**, A. Virag, notar, Paul Tereș, curatorul prim al bisericii, şi Paul Boitor, primarul comunei. / La **Hotouan**, punct de intrare în judeţul Sălaj, Ilustria Sa este salutat de primpretorul plasei Tăşnad, Vasile Oros, iar la **Săcăşeni** i-a venit înainte prefectul judeţului, Dr. I. Domșa, cu deputatul cercului, Dr. E. Lobonțiu, profesor în **Şimleu**. Toţi aceşti domni l-au petrecut pe Î. P. S. Sa până la **Supurul de jos**"[66].

1929: „În 27 ianuarie, şi-au ţinut adunarea cercuală domnii învăţători din cercul cultural al Unimătului. în comuna **Unimăt**. Sunt foarte de folos aceste adunări, căci poporul, pe lângă că se distrage, totodată și învață. Au fost de față, afară de prezidentul acestui cerc, dl Alimpiu Precup, și domnișoara E. Turdiu, ambii de la şcolile din **Unimăt**, domnii directori și învăţători din **Acâş**, I. Sabău cu, doamna, asemeni învățătoare, dl N. Cucuta, notar în **Acâş**, cu doamna, învățătoare, dl V. Mare, director, cu domnișoara, învățătoare, ambii de la școala din **Sărăuad**, dl I. Rusu, director la şcoala din **Socaciu**, cu doamna sa și cu domnișoara E. Rezei, învățătoare în **Săcașiani**, şi dl Chiș, director în **Chegea**, cu domnișoara, învățătoare. / Toţi au luat parte la Sfânta Liturghie, oficiată de părintele protopop Antoniu Bălibanu, în sfânta biserică, plină de credincioșii umblători la biserica din **Unimăt**. Au ascultat și predica cu toţii, afară de o domnișoară învăţătoare, al cărui nume acum încă nu-l descopăr, care a tot povestit, dând prin asta pildă rea bunilor credincioși din **Unimăt** şi **Sărăuad**. / Ieşind din sfânta biserică, îndată s-a ținut adunarea culturală, care a ţinut aproape 2 ore. Au învăţat şi s-au distras plăcut toţi, nu numai unimătanii, ci și cei ce au

[66] *Vestul României*, Anul II, nr. 10, Oradea 1924, p. 2

luat parte din jur! Punctele culminante au fost vorbirea dlui Alimpiu Precup, din **Unimăt**, și dizertaţia „Relele ce au urmat după războiu", conferinţă ţinută cu multă dibăcie de dl Rusu, învăţător în **Socaci**. / Domnişoara Furdin din **Unimăt** asemenea ne-a distras mult cu producţiile școtarilor. Toţi 3 merită toată lauda. / Rău a făcut domnişoara aceea învățătoare, care a tot povestit în biserică, ca în public. Când s-a suit în trăsură, să meargă acasă, a fumat, adică a mers fumând, cu țigareta în gură, fumând din greu, adică ca un turc, căci bieții școlari din **Unimăt** au rămas foarte deziluzionaţi, când au văzut, și au zis: „Uite, mă! Doamne, nu ne lăsa, domnișoara învățătoare fumează!". / Rău a făcut! Mai bine n-ar fi venit!"[67].

1934: „**Serbarea pomului de Crăciun la Săcășeni**, județul Sălaj. În ziua de 23 decembrie 1934, la localul școlii primare, a avut loc distribuirea darurilor de Crăciun. Întâi s-a desfăşurat, în fața unui public numeros, un program frumos, format din numeroase colinzi, recitări și o piesă teatrală, jucată ca mult succes. Pe urmă, s-a trecut la împărțirea darurilor. Din 73 de copii, 12 băieţi şi 16 fete au fost dăruiţi cu haine, iar restul, cu daruri mai mici. În numele părinților, mulțumește săteanul Şimon Eremia. Prin cuvântul de încheiere a serbării, dl director Radu Vasile îndeamnă pe copii să se poarte, şi pe mai departe, tot atât de bine ca şi cum s-au purtat până în prezent, căci numai aşa „Moș Crăciunul" le va aduce iarăși daruri"[68].

[67] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 7, Blaj 1929, p. 3
[68] *Unirea Poporului*, Anul XVII, nr. 2, Blaj 1935, p. 5

SĂCEL

(Ffeketevyz, judeţul Sibiu)

1366, octombrie 10, Orşova: Regele Ludovic porunceşte vicevoievodului Petru să trimită oameni, care să lămurească „semnele de hotar ale moşiilor numite **Aciliu** (Echellew, Echerlew, judeţul Sibiu) şi **Tilişca** (Thylichke, judeţul Sibiu) ale lui Ioan, zis Tompa, comitele plaiurilor noastre din părţile Transilvaniei, precum şi pe acelea ale moşiilor numite **Săcel** (Ffeketevyz, judeţul Sibiu) şi **Orlat** (Waraliafalu, judeţul Sibiu) ale lui Ioan, fiul lui Petru de **Cisnădie** (Helta, judeţul Sibiu), hotărnicindu-le dinspre pământurile aflătoare sub voievodatul domnului Vladislav, voievodul nostru din Ţara Românească („vaivode nostri Transalpini"), iar pe sus-numiţii să-i păstraţi, în numele maiestăţii noastre, în pace şi linişte, în stăpânirea ziselor moşii și a hotarelor lor și a tot ce tine de ele, așa după cum cere dreptatea. Și altfel să nu faceți"[69].

1787: „La 1787, Împăratul Iosif al II-lea a declarat şi recunoscut şi comuna **Sadu** de comună liberă. / În ce priveşte comunele **Orlat** şi **Săcel**, acestea au avut şi ele numeroase conflicte cu saşii din comunele învecinate. Situaţia

[69] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 146, p. 250

lor însă a fost oarecum diferită. Anume ele au constituit posesiuni nobilitare ale episcopului ardelean (maghiar) și astfel nu făceau parte din „fundus regius", dar hotarelelor mărginindu-se cu comune săseşii, apoi posesorii cu drept nobilitar schimbându-se adesea, au avut şi ele conflicte cu sașii. Comuna **Orlat**, de altfel, ca şi o altă comună, **Jina**, va avea un regim aparte, de pe la a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când s-au înfiinţat aşa-zisele regimente de graniţă (1762), aceste două comune constituind primul regiment de graniţă și, în această calitate a lor, fiind dotate cu terenuri și păduri întinse, iar locuitorii lor bucurându-se de completă libertate, cu obligaţia însă de a presta serviciu militar permanent la graniţă"[70].

1859. „Dintre fundaţiile destinate exclusiv ajutorării săracilor, create tot de nevoiaşi, din solidaritate cu starea de sărăcie, amintim pe cele din Orlat şi Răşinari. Fundațiunea invalizilor din pretura Orlat a fost înființată încă din 1859 şi cuprindea 12 comune ale cercului Orlat: Gura Râului, Cacova, Magul, Orlat, Poplaca, Răşinari, Sibiel, Săcel, Sălişte, Tilişca, Valea. Scopul ei a fost ajutorarea invalizilor şi a familiilor lor. Capitalul era constituit din obligaţiuni de stat şi din răscumpărarea pământului. Fondul săracilor români din Răşinari s-a constituit în 1863, prin contribuţii ale donatorilor în bani şi pământ, deşi primele iniţiative de înfiinţare au avut loc în 1841, cunoscute şi sprijinite de Andrei Şaguna"[71].

1883: „În anul acesta, s-a ales de protopresbiter al tractului **Săliștei**, profesorul seminarial Dr. Nicolau Maier. Ieri s-a întâmplat intrarea dânsului în rezidența protopres-

[70] Haşeganu, I., *Mărginenii / în viaţa economică a Transilvaniei şi a vechiului Regat*, Braşov, 1941, pp. 34, 35
[71] *Revista Teologică*, Anul III (75), nr. 2, Sibiu 1993, p. 121

biterală, **Sălişte**. / Am fost martor ocular la strălucita primire a domnului protopresbiter Dr. Nicolau Maier în parohia sa, şi mărturisesc sincer că încă o asemenea primire de protopresbiter n-am văzut. / Pornirea din Sibiu a fost, ieri, duminecă, la 3 ore după-amiază. Încă de dimineaţă, 80 de călăreţi merseră la Sibiu, ca să însoţească pre protopresbiterul nostru. La 3 ore, toţi călăreţii s-au postat înaintea locuinţei domnului protopresbiter (Strada Pintenului), de unde l-au luat, pornind, prin târgul mare, Strada Cisnădiei, Strada Morei, spre **Sălişte**. După trăsura domnului protopresbiter, urmau 10 trăsuri cu public din **Sibiu**, **Răşinari**, **Sălişte** şi alte comune. Aşa, în pompă, am ajuns până în **Turnişor**, unde furăm întâmpinaţi de muzica de acolo, cu marşul lui Mihai viteazul. / În **Săcel**, marginea protopopiatului, domnul protopreabiter a fost întâmpinat de reprezentanţii tractuali. Părintele Iacob Popovici l-a bineventat în numele clerului, şi domnul Henţu, notar în **Gurarâului**, în numele poporului. În **Săcel**, asemenea, fu bineventat în numele comunei. / Domnul protopop le mulţămi la toţi, cu cuvinte alese şi bine simţite, accentuând că va ţine totdeauna dreaptă cumpăna dreptăţii, contând, în greaua sa misiune, la sprijinul credincioşilor acestui tract”[72].

1890: „**Prima expoziţiune** de vite s-a ţinut în **Răşinar**, în 21 aprilie 1890, la care au fost expuse 106 capete de vite din comunele: Poplaca, Gura-râului şi **Orlat**, şi anume: 8 tauri, 27 vaci, 11 viţei, 11 berbeci, 34 oi, 9 noatini şi 6 miei, pentru care s-au împărţit, cu totul, 26 premii de câte 4, 3, 2 şi 1 florin, în sumă de 63 florini. / **A doua expoziţiune** de felul acesta s-a ţinut, în 7 mai 1891, în comuna **Tilişca**, la care au luat parte comunele învecinate:

[72] *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 106, Sibiu 1883, p. 425

Cacova. Sibiel, Săcel, Vale, Sălişte, Galeş, Bod, Aciliu şi Mag. Din aceste comune s-au expus, cu totul, 186 capete de vite, pentru care s-au împărţit 45 florini, ca premii în bani, şi mai multe diplome. / **A treia expoziţie de vite** s-a ţinut în comuna **Avrig**, în toamna anului 1892, **a patra**, în **Pianul român**, în anul 1893, **a cincea** în **Orlat**, în anul 1894, la care s-au împărțit premii de 100 florini, iar cea din anul curent s-a ținut, în tomna acesta, în **Apoldul de jos**"[73].

1894: „Onoratei redacțiuni „Tribuna", în Sibiu. / Cu durere am auzit despre darea în proces și judecata voastră defiptă (fixată) pe ziua de 7 mai stil nou, dar încurajați-vă, căci întreg poporul românesc este cu voi. **Poporul din Săcel** se închină faptelor voastre, măreției ce ați săvârșit, săvârșiți și veti săvârși pentru națiunea română. Va adorăm, luceferi ai naţiunii. Cu voi vom fi la viață și moarte. Înainte cu Dumnezeu, căci cauza pentru care luptați e sfântă! / Vlad Tănase / Sipoș Todor / Arsu Simion / Tonie Ilie / Gherman Ioan / Pascu Ilie / Costișor Ștefan / Gherman Petre / Pascu Vasile / Gherman Vasilică / Aron Ion / Pascu Iosif / Pascu Teodor / Pascu Vasile / Pascu Teodor / Pascu Iosif / Costișor Gligor / Tonie Niculae / Sipoș Vasile / Petaicu Todor / Sipoș Dănilă / Aron Mitru / Pascu Vasilică / Șumanda Tămaș / Pascu Luca / Șipoș Gavrilă / Arion Ion / Arion Simion / Oltean Ion / Arion Gherasim / Costișor Simion / Arion Vasilică / Hodos George / Arion Maxim / Sipoș Simion (Arhiva Muzeului Unirii Alba Iulia, inv. 428)"[74].

1897: „**Tren la Selişte**! / Marţi, în 31 august nou, s-a deschis linia ferată **Sibiu-Sălişte**, spre bucuria locuito-

[73] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 246, Braşov 1895, pp. 4, 5
[74] DGAS, *Pentru libertate şi unitate naţională / Documente hunedorene / 1848-1920*, Bucureşti 1988, pp. 265, 266

rilor din satele învecinate. Reprezentantul ministrului, vicecomitele, pretorii, precum şi o mulţime de inteligenți aparţinători cercurilor oficioase, au fost întâmpinați de public mult, la staţiunile din **Săcel**, **Orlat** şi **Selişte**. Au ţinut locuţiuni învățătorul Radu din **Săcel**, dl Ludovic Pesamoska din **Orlat** și vice-notarul Chirca din **Sălişte**. Seara, s-a reîntors trenul și, la hotelul „Împăratul Romanilor" din **Sibiu**, s-a dat un banchet. Tot atunci, s-a deschis și linia ferată **Miercurea-Vinţul-de-jos**. Rămâne a se pune la cale joncţiunea **Sălişte-Miercurea**"[75].

1908: „Pentru masa studenților români din Brașov, cu lista de colectă nr. 39 – colectant Ioan Petruțiu: / Nicolae Timpănariu, din **Sălişte**, 2 coroane, / Popa Nartea Ioan, comuna **Sălişte**, / Vasile Dobrescu, învățător în comuna **Rod**, câte 1 coroană, / Ioan Burșian din comuna **Sălişte**, 2 coroane, / Octavian și Alecsandru Sglimbea, din comuna **Sălişte**, câte 1 coroană, / Ion Miclăușiu, din comuna **Sălişte**, / Ioan Schitea, din comuna **Sălişte**, câte 1 coroană, / Elena N. Petruțiu, în memoria mult regretate sale mamei, din comuna **Miercurea**, 12,50 coroane, / Elisaveta Goșa, născută Dancu, în memoria mult regretatului său soț, din comuna **Sălişte**, 20 coroane, / Steluța Petruțiu, din comuna **Miercurea**, 1 coroană, / Niciolae Soră din **Selişte**, 1 coroană, / Gligor Dancu, din **Săcel**, 10 coroane, / Ioan Dancu din **Săcel**, 10 coroane, / Elisaveta Dancu din **Săcel**, 1 coroană, / Mihai Micușan din **Sălişte**, 1 coroană"[76].

1909: „Reuniunea română de agricultură din comitatul Sibiu, va aranja, în cursul toamnei din anul curent, a 19-a expoziţie de vite de prăsilă, împreunată cu împărțire de premii în bani, **în comuna Săcel** (lângă Sălişte). Pri-

[75] *Revista Orăştiei*, Anul III, nr. 35, Orăştie 1897, p. 145
[76] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 8, Braşov 1908, p. 4

măria comunei **Săcel** a fost recercată să aleagă luna şi ziua în care să se ţină expozitia; să nomineze comunele admise cu vitele la expoziţie și să constituie un comitet aranjator local, care, luând în mână afacerile expoziţiei, să facă de pe acum propagandă, în scopul participării la expoziţie, şi, mai ales, cu scop să indemne pe cultivatori la buna ţinere și îngrijire a vitelor. / Premii se vor împărți coroane 200, dar, în urma intervenirii comitetului Reuniunii aranjatoare, la comisiunea economică a comitatului, speranţă e ca comisia să urce subvenţia pentru premiile expoziţiei. / E în interesul obștii ca cei chemaţi să facă tot posibilul în scopul bunei reuşite a acestei expoziţii”[77].

[77] *Ţara noastră*, Anul III, nr. 31, Sibiu 1909, p. 251

SĂCEL

(Izaszacsal, Szacsal, districtul Iza, judeţul Maramureş)

1359: „În 1359, Bogdan, profitând de împrejurarea că Ludovic conducea personal o expediţie împotriva lui Duşan al Serbiei, iar comitele Oliver îşi petrecea timpul la curtea reginei, precum şi de împrejurarea că tocmai murise Sas Vodă, el plecă, însoţit de grosul populaţiei din 300 sate din Bereg şi Ung, precum şi de o mulţime de viteji din Maramureş, în drumul său (**Sighet, Giuleşti, Văleni, Bârsana, Săcel, Moisei, Borşa, Prislop**, Bistriţa-Aurie) a mai pârjolit, o dată, moşiile fiilor lui Giula din **Giuleşti** şi pe ale lui Ioan din **Rozavlea**, care au refuzat să-l însoţească. Bogdan pare să nu fi întâmpinat rezistenţă mare în Moldova, pe care, ocupând-o, a alungat pe fiii lui Sas Vodă în Ungaria. Regele Ludovic se grăbi să vină în ajutorul credincioşilor săi şi să aducă la ascultare pe răzvrătitori, iar în drumul său, între **Vad** şi **Onceşti**, îşi astâmpără setea la o fântână, care, în 1411, se numea Fântâna Craiului (cf. ib. nr. 100). În oastea regelui, se aflau Balcu, Drag, Ioan şi Ştefan, fiii lui Sas Vodă, Dragomir, ginerele lui Sas Vodă, împreună cu fiul său Ioan. Ştefan, fiul lui Iuga, Dragoş, fiul lui Giula, Stan al lui Petru din **Săpânţa**, Gerheş din **Sarasău**, Vănciuc din **Onceşti**, fiii cneazului Locovoi din **Cosău** şi alţii, care cu toţii au avut parte de diferite favoruri

regale. / Ludovic a întâmpinat o rezistenţă atât de îndârjită din partea lui Bogdan, încât, pentru a evita un eşec de proporţii dezastruoase, a recurs la dibăcia diplomatică a lui Dragoş al lui Giula, care reuşi să stoarcă lui Bogdan o declaraţie de recunoaştere simbolică a suveranităţii regale şi să respecte moşiile aparţinătoare familiei lui Sas Vodă. Însoţitorii regelui au fost răsplătiţi din belşug, iar Ştefan, nepotul lui Bogdan, a fost numit de voievod al Maramureşului, în locul fratelui său Ioan, probabil decedat de curând („Stephanus filius Ige Voyvoda noster Maramorusiensis dilectus nobis et fidelis", cf. ib. nr. 19, 24 şi 22). / Recunoştinţa regală s-a revărsat mai ales asupra lui Dragoş al lui Giula, căruia i-a acordat o patentă donatară („nobilitatis titulo quo cacteri veri primi et natureles regni nostri Nobiles sub vexillo regio gaudeant et fruantur") asupra moşiilor **Breb**, **Slatina**, **Copăceni**, **Deseşti**, **Hărniceşti** şi **Şugatag** pentru deosebitele sale merite: „specialiter autem in restauratione terrae nostrae Molxjavanae... plures Olachos rebellantes juxta suam industriosam virtutem ad constantem fidelitatem regiae Coronae observandam reducentes" (cf. ib. nr. 19). El a mai fost decorat din partea regelui şi cu o cingătoare preţioasă de cavaler, care în 1384, era în posesia fiului său Vasile şi era evaluată la suma de 26 florini aur (cf. ib. nr. 49)"[78].

1453, mai 31, Hatszeg: „Donaţiune nouă a lui Joan din Huniad, prin care dăruieşte lui Dan, Şuşea şi Gostoian, fiii lui Mihail din **Săcel** keneziatul din moşia lor **Săcel**, ţinut în pace de dânşii şi de părinţii lor, din moşi şi din strămoşi; le dăruieşte mai ales pentru meritele câştigate

[78] Filipaşcu, Alexandru, de Dolha şi de Petrova, *Istoria Maramureşului*, Baia Mare 1997, pp. 53, 54

prin vărsarea sângelui lor în războielele în contra turbaților de turci”[79].

1486, martie 4, Buda: „La mandatul regelui Mathia Corvinul, românii Gostoia, cu fiul său Joan, Șușca, cu fiii săi Petru și Mihail, și Mihail, fiul lui Dan, se introduc, fără contrazicere, în posesiunea moșiei lor **Săcel**”[80].

1698, aprilie 17: „Episcopul Iosif Stoica ţine, în **Sighet**, un „sobor mare” de protopopi, preoţi şi asesori fruntaşi... / La acest sobor, au fost de faţă protopopii Grigore din **Vişăul de jos**, Popa Grigore din **Săcel**, Popa Ionaşcu din **Vişăul de mijloc**, protopopul Lupu din **Giuleşti**, Ioan din **Jagova**”[81].

1746: „În satul **Săcel** a existat, pe vremuri, o mănăstire ortodoxă-română, a cărei biserică fu strămutată, între anii 1746-1754, sub preotul Andrei Bacinsky, în oraşul **Sighet**, şi a servit, mult timp, de biserică pentru românii din acest oraş, strâmtoraţi din toate părţile de străini. Această biserică a ars, apoi, în **Sighet**, şi, în locul ei, s-a construit, în anul 1808, o biserică frumoasă de zid, pentru români, dar apoi a ajuns în mâna rutenilor. / **Parohia Săcel** e foarte veche. Aceasta se cunoaşte dintr-o diplomă din anul **1453**, în care se spune, că Ioan de Hunedoara, „Ioan de Huniad, comitele Bistriţei şi căpitanul suprem al majestăţii regale din Ungaria”, dăruieşte, „din nou, lui Dan Suşca şi Gostoian, fiii lui **Mihael din Săcel**, cneazatul din **moşia lor Săcel**, tinut în pace de dânşii şi de părinții lor,

---

[79] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 215, pp. 365, 366

[80] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 333, pp. 577, 578

[81] Reli, Simion, *Biserica ortodoxă din Maramureş, în vremurile trecute*, Cernăuţi 1938, p. 103

din moşi şi strămoşi, mai ales pentru meritele câştigate prin vărsarea sângelui lor în războaiele împotriva turbaţilor de turci". / Din această diplomă se mai cunoaşte că românii din Maramureş se luptau cu bravură în oştile regale ale Ungariei împotriva turcilor"[82].

1787: „Mănăstirea **Săcel**, în 1787, este părăsită, dar viaţa călugărească trebuie să fi încetat mai demult, deoarece, în 1746-1754, biserica mănăstirii a fost transportată la **Sighet**, unde a servit, pe seama credincioşilor români şi ruteni, până în 1806, când s-a zidit actuala biserică din fata tribunalului"[83].

1848: „La 30 septemvrie 1848, borşenii lui Popa Lupu rup emblemele ungare de pe primărie şi alungă jandarmii din comună, precum şi pe comisarul Ludovic Jura, încredinţat cu recrutarea celor 23 moiscieni şi a celor 58 borşeni. La aceasta, pleacă la **Borşa**, pentru restabilirea ordinii, o companie de soldaţi unguri din **Teceu**, în frunte cu pretorele Vasile Mihalca şi cu Ioan Săpânţanu, preşedintele curții marţiale, împuterniciți de a recurge la toate mijloacele de represalii. Aici însă au fost întâmpinați de 1.000 borşeni înarmaţi cu furci, securi, coase şi pari. Conducătorii borşenilor arătară lui Mihalca un document, semnat de colonelul Urban şi de doi ofițeri din graniță, prin care se adeverea că ei au depus deja jurământul pe împărat. Încercările de a amăgi pe revoltați cu declaraţa că şi ei sunt prieteni cu împăratul, precum şi arătarea vulturului cu două capete, din partea ofiţerilor unguri, au dat greş. În cele din urmă, Mihalca, împreună cu soldaţii, a fost silit să se re-

[82] Reli, Simion, *Biserica ortodoxă din Maramureş, în vremurile trecute*, Cernăuţi 1938, pp. 167, 168
[83] Filipaşcu, Alexandru, de Dolha şi de Petrova, *Istoria Maramureşului*, Baia Mare 1997, p. 150

tragă la **Vişeu**. / A doua zi, **Borşa** a fost ocupata de căpitanul Binder, însoțit de 60 grăniceri români. La apelul său, plecară la **Năsăud** 300 de borşeni, pentru a se înrola sub steagul împăratului. În curând, au sosit la **Vişeu**, pentru întărire, 1.526 de ostaşi unguri, din care 600 erau din oraşele regeşti, iar 926 din comitatul Sabolci. Auzind despre aceasta, borşenii an scris lui G. Mihaly că sunt gata să se supună, dar numai cu condiţia să nu fie obligaţi să-şi calce jurământul dat împăratului şi nici să fie recrutați în armata lui Kossuth. Totuşi, la 28 octombrie, ora 14, în faţa forței superioare, **Borşa a capitulat**. Autoritățile au alcătuit aici o tabără de concentrare, unde au adunat toate elementele mai periculoase din regiune. În răstimp, sosind ordin din partea lui Mihaly, ca față de români să se procedeze numai cu blândeţe şi cu vorba bună, românii de pe valea Vişeului n-au mai fost obligați să se înroleze în armata revoluționară. / La începutul lui octombrie, au coborât la **Săcel** 130 de grăniceri români şi, la chemarea lor, au plecat la **Năsăud** sute de ţărani de pe Iza, ca să depună jurământul de credință față de împărat. La câteva zile, sosi pretorele Mihalca, însoțit de armată şi, găsind la **Săcel** 400 de țărani gata de plecare în Ardeal, a reuşit să-i împrăştie la vetrele lor. Tot atunci a luat măsuri pentru paza trecătorilor, anunțând pedepse aspre pentru cei care vor îndrăzni să treacă granița. Totuşi, spiritele nu s-au liniştit şi trecerile peste graniță au continuat fără întrerupere. Ba, mai mult, poporul din **Dragomireşti** a spart capul notarului Iosif Balea, pentru că a îndrăznit să propage ideile lui Kossuth, iar în **Ieud**, la protestul lui Chindriş Ionaş, poporul a refuzat să contribuie cu ceva pentru recruți.

Pentru restabilirea ordinii, a fost trimis comandantul Várady, în fruntea batalionului său, cu care, la 7 decem-

brie, ocupă **Bârsana**, **Strâmtura**, **Rozavlea** şi **Şieul**. Din Șieu el scria Comitatului că săcelenii sunt mai răi decât borşenii şi cerea să i se admită distingerea satului şi împrăştierea populaţiei sale. Cererea însă nu i s-a aprobat, deoarece, pe lângă opreliştea dată de Mihaly, a mai trimis vorbă şi maiorul Urban, că, dacă se va atinge cineva de viaţa şi avutul ţăranilor români, credincioşii împăratului, va năvăli cu toate forţele ce dispune în Maramureş şi pe unde va trece nu va rămânea piatră pe piatră. Ca urmare, Várady s-a mulțumit să ocupe **Ieudul**, **Cuhea**, **Dragomireștii** şi **Săliştea**, iar la 13 decembrie ocupă şi **Săcelul**, distrugând totodată drumul ce lega **Dragomireştii** de **Telciu**. În Săcel încă s-a înfiinţat o tabără de concentrare, după modelul celei din Borşa. / Pe Mara şi Cosău, capii tulburărilor erau primarul Berinde Grigore din **Budeşti** şi fruntaşul Pop Andraş al lui Toader din **Giuleşti**, care, însoțiți de mai mulți măreni, au fost personal la **Năsăud** pentru depunerea jurământului de credință față de împărat. După restabilirea ordinii pe Iza şi Vişeu şi după ce intervenţia personală a vicarului Anderco a fost primită cu huiduieli, populaţia de pe Mara şi Cosău a fost silită să se supună în fața forței superioare a armatei, care a înființat, la **Budeşti**, o tabără de concentrare. La 5 decembrie, se semnalează tulburări la **Petrova** şi autoritățile iau măsuri ca revoltaţii să fie opriţi pe dealul Herca, ca nu cumva, uniţi cu cei din **Rona de Jos**, să atace **Sighetul**. Nemulţumiri şi tulburări au izbucnit chiar şi în sânul populaţiei din **Sighet**, care, într-o noapte, a încercat să dezarmeze pe cei 1.500 de ostaşi, încredinţaţi cu paza oraşului. După aceasta, tulburările au încetat de tot, iar populaţia a fost lăsată în pace, cu excepţia celor adunați în taberele de concentrare, care au rămas acolo până la sfârşitul revolu-

ţiei. Maramureşenii au luptat numai alături de împărat şi sub steaguri proprii. Un astfel de steag a adus acasă de pe câmpul de luptă şi bunicul meu, Gavrilă Filipciuc, care era stegarul imperialiştilor de pe **Vişeu**. Steagul a fost ros de şoareci, fiind păstrat în cămara cu alimente, însă ruda steagului a fost împodobită cu steagul tricolor al sfatului național român din Petrova”[84].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Dán**, **Suska** și **Kosztolán** de Kis-Zachul, în Săcel (Szacsal), 1451, 100 familii.

Grád, în Săcel (Szacsal), 50 familii.

Dáncs (Danciu), în Săcel (Szacsal), 40 familii.

Mihály, în Săcel (Szacsal), 4 familii.

Peter, în Săcel (Szacsal), 1608, 13 familii.

Magdó, în Săcel (Szacsal), 10 familii.

Bizó de Konyha, în Săcel (Szacsal), 1607, 5 familii. Din Vide Habota de Konyha se trage familiia Bizó.

Tomojága de Vissó, în Săcel (Szacsal), 6 familii.

Gyenge dar Jenőfalva, în Săcel (Szacsal), 1 familie.

Kóman, în Săcel (Szacsal), 2 familii”[85].

1904, Diaconovich: „**Săcel** (magh. Szacsal), comună în Maramureș, cu 2.250 locuitori români; biserică şi școală greco-catolică (dieceza Gherlei). Pe teritoriul ei se află puțuri de petrol”[86].

---

[84] Filipaşcu, Dr. Al., *Descriere întâmplărilor Revoluţiei din anul 1848-1849*, în *Transilvania*, Anul 74, nr. 1, Sibiu 1943, pp. 161-163

[85] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 12

[86] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 865

1867: „Preoţii încasau, pentru funcţiile religioase, de la popor, mai ales pentru înmormântări, stole de tot mari. Aşa, de exemplu, **protopopul Ioan Gyenge din Săcel** a luat o pereche de boi pentru o înmormântare mare”[87].

1900: „În noiemvrie şi decemvrie 1900, săcelenii au început a face treceri la Biserica română ortodoxă, după informaţiunile şi îndrumările primite de la protopopul ortodox român Teodor Herman, din **Dej**, în Ardeal. / În 9/22 decemvrie 1900, se şi prezentară protopopului adeverinţele de treceri a unui număr de 416 locuitori şi capi de familie din **Săcel**, printr-o delegaţie, în frunte cu fruntaşul român din acest sat, Ioan alui Ilie Magdău, care duse apoi adeverinţele la Consistoriul arhidiecezan ortodox-român din Sibiu, cu o recomandaţie din partea protopopului din Dej. / Prin rezoluţia din 12/25 decemvrie 1900, Nr. 11.310/900, Consistoriul din Sibiu primi, în baza declaraţiilor de trecere, 194 de capi de familie, cu membrii familiilor lor în sânul Bisericii ortodoxe române şi însărcină pe protopopul Teodor Herman din **Dej** să se deplaseze la faţa locului, la **Săcel**, în Maramureş, ca să organizeze pe românii de acolo, reîntorşi la ortodoxie, în parohie, să le sfinţească o casă de rugăciune şi să li instituie un administrator parohial. / Protopopul Teodor Herman plecă spre **Săcel** şi, duminică, în 17/30 decemvrie 1900, fu întâmpinat, între munţii de la comunele **Telciu** şi **Romuli** sau **Strâmba**, de un banderiu de peste 160 de călăreţi, format, câte doi, din **românii din Săcel**, care conduseră apoi pe protopresviter, într-un entuziasm de nedescris şi cu mare alai, către satul lor. / De la muntele Șetrev, care despărţeşte Ardealul de Maramureş, şi până în comuna **Săcel**, era în-

[87] Reli, Simion, *Biserica ortodoxă din Maramureş, în vremurile trecute*, Cernăuţi 1938, p. 197

şirată, pe ambele părţi ale întregului drum, populaţia românească maramureşeană, bărbaţi şi femei, bătrâni şi tineri, care ieşiră, cu mare bucurie, întru întimpinarea protopopului ortodox, delegat de mitropolia Ardealului. / Dar, când ajunse convoiul la marginea satului **Săcel**, fu oprit de 6 jandarmi unguri înarmaţi, care nu permiteau intrarea poporului în comună. După schimbarea câtorva vorbe, însă, ei se dădură în lături, probabil fiind ameninţaţi de mulţimea poporului, şi convoiul înaintă. Dar în mijlocul satului fu, din nou, oprit de 12 jandarmi şi 60 de străjeri înarmaţi, în frunte cu primpretorul Bela Scholz, care pretindea ca protopopul Herman şi parohul Grigore Crăciunaş, din **Ciubanca**, numit administrator parohial pentru **Săcelul ortodox**, să se întoarcă imediat spre Ardeal, iar poporul să plece afară de hotarul comunei. Se produse mare împotrivire, din partea poporului, şi în îmbulzeală câţiva oameni căzură în râul Iza, care curge pe lângă şosea. Atunci iritarea poporului spori şi mai tare, iar primpretorul, văzând aceasta, comandă jandarmilor şi străjerilor să-şi încarce puştile. În acest moment, protopopul Teodor Herman sări de pe birja sa, străbătu repede printre tumult la primpretor, şi-l făcu răspunzător pentru vărsarea de sânge ce o pregăteşte. Primpretorul, adus de cuvintele propopului la conştiinţa fărădelegii sângeroase ce voia s-o facă, cedă, porunci însă jandarmilor să lege în lanţuri 4 fruntaşi români ai satului, pe care îi aruncă în închisoare, sub titlul de „agitaţie", iar poporul se împrăştie pe la casele sale.

Protopopul şi preotul Crăciunaş fură conduşi, apoi, de jandarmi, la o casă, unde primpretorul însistă să se depărteze din comună, căci, după informaţiile ce pretindea că le are, nici un locuitor din **Săcel** n-ar fi trecut legal la Biserica ortodoxă. / După ce protopopul dovedi cu acte

oficiale că cei primiţi în Biserica ortodoxă sunt trecuţi conform legii, că „notificările" prescrise s-au făcut şi că în cadrul autonomiei Bisericii ortodoxe române, sancţionate de împăratul Franz Iosef I, este deplin îndreptăţit să execute ordinul ce i s-a dat de Consistoriul din Sibiu, primpretorul îi concese să rămână în comună şi să organizeze pe cei trecuţi, de la „Unire", în parohie ortodoxă. / Organizarea parohiei ortodoxe fu îndeplinită de protopopul amintit, în 31 decemvrie 1900, stil nou, sub controlul unei trupe de 4 jandarmi şi 60 de străjeri înarmaţi, care urmăreau pe protopop în toate mişcările sale, se interzise însă protopopului sfinţirea unei case de rugăciune, pe seama celor trecuţi la Ortodoxie. / Prezenţa protopopului ortodox în **Săcel** zgudui adânc alianţa împilatorilor poporului român din Maramureş. Preoţii greco-catolici, organele administrative ale Preturii şi ale Judeţului schimbau neîntrerupt telegrame cu episcopul greco-catolic Ioan Szabo din **Gherla**, punând la cale toate intrigile posibile, cu scopul de a nimici acţiunea începută de ortodocşi.

În aceiaşi zi, de 31 decemvrie 1900, protopopul Teodor Herman şi administratorul parohial ortodox pentru **Săcel**, Grigore Crăciunaş, fură duşi, de doi jandarmi, la Primăria comunală, unde subpretorul Tamaş, fiu de preot greco-catolic, înmână protopopului un ordin al primpretorului Bela Scholtz, din **Dragomirești**, cu data de 31 decemvrie 1900, nr. 9558/1900, prin care i se ordonă să se întoarcă în Ardeal, de unde a venit, în 24 de ore, punându-i-se scurt şi categoric întrebarea ori de se supune ordinului acestuia sau ba? / Protopopul protestă împotriva acestei proceduri arbitrare şi declară, la procesul verbal ce s-a luat în această afacere, că, în baza legilor Statului, prin care se garantează liberul exerciţiu religionar, şi în baza auto-

nomiei Bisericii ortodoxe-române, sancţionate de rege, a căror respectare o cere, nu poate părăsi comuna, până ce nu-şi va împlini misiunea ce i s-a dat, adică până ce nu va sfinţi şi o casă de rugăciune pentru credincioşii trecuţi la Biserica ortodoxă. / Tot în aceiaşi zi, protoprezviterul aleargă la **Dragomireşti**, de unde comunică, pe cale telegrafică, mitropolitului său de la Sibiu, Ioan Maţianu, cele întâmplate. Mitropolitul îl sfătui să se întoarcă acasă, până la limpezirea chestiunii. Dar protopopul îşi continuă apărarea şi înaintă, împotriva ordinului de expulzare al primpretorului, recurs către vicecomitele (subprefectul) judeţului Maramureş. Acest recurs îl înmână protopopul personal primpretorului, în ziua de 1 ianuarie 1901, felicitându-l, totodată, „călduros", de Anul Nou. / Primpretorul, probabil mişcat şi muiat de vorbele de felicitare ale protopopului, îi acordă permisiunea verbală de a sfinţi o **casă de rugăciune pentru ortodocşii din Săcel**.

A două zi, la 2 ianuarie 1901, **fu sfinţită şi casa de rugăciune**, spre marea bucurie a românilor trecuţi înapoi la legea strămoşească ortodoxă. / În ziua următoare, vrednicul şi eroicul protopop Teodor Herman plecă spre casă, „mai mort de frig şi de oboseală", căci „gerul îi pătrunsese obrazul atât de puternic, încât barba şi mustăţile erau un sloi de gheaţă, şi, în scurtă vreme, şi-a pierdut, din cauza aceasta, dantura întreagă". / Aşa s-a întemeiat **prima parohie ortodoxă a Românilor din Maramureş**, reîntorşi de la confesiunea greco-catolică, la Biserica lor strămoşeasră ortodoxă, prin ţinuta demnă, eroică şi impunătoare a protopopului ortodox-român al **Dejului**, Teodor Herman, sub a cărui supraveghere fu supusă această parohie, de mitropolitul ortodox-român din Sibiu. / Mitropolitul Ioan Meţianu îi exprimă protopopului mulţu-

mirea sa, pentru modul demn, înţelept şi plin de abnegaţiune, cu care a ştiut el să reprezinte în Maramureş interesele Bisericii ortodoxe-române. / La cererea protopopului din **Dej**, Consistoriul arhidiecezan din Sibiu a cumpărat, pe numele „Fondului Rudolfin", o grădină frumoasă, în **centrul comunei Săcel**, pe care fu clădită, între anii 1915-1916, o capelă ortodoxă de lemn. / Iar în anii din urmă, fu ridicată, în **Săcel**, cu jertfele credincioşilor, o prea frumoasă biserică de zid, ale cărei turnuri albe se văd până departe, în valea lungă a Izei, chemând parcă pe toţi românii din acele locuri să revină la legea strămoşască şi stârnind sentimente de ciudă în sufletele duşmanilor Bisericii ortodoxe române, dominante a Ţării. / De la înfiinţarea şi organizarea parohiei ortodoxe române din **Săcel**, în decemvrie 1900, şi până la anul 1925, au slujit aici numai preoţi delegaţi din protopopiatul Dejului, in Ardealul de Nord, în calitate de administratori parohiali provizori, şi anume: Grigore Crăciunaş, din **Ciubanca**, 1901-1903, ajutat de capelanii Gheorghe Gheţe din **Berinţa** şi Vasile Gog junior, din **Olpret**; Nicolae Nicola, capelan în **Albac-Arada**, 1903; Victor Bot, 1904-1908, ajutat de parohul Petru Bot din **Săcătura**; Ilarion Bofiu şi Vasile Gog senior, paroh în **Olpret**, 1908; Dumitru Păltinean, paroh în **Ciceu-Corabie**, 1908-1909; Vasile Maximilian, 1909-1913 ; Ioan Dăncilă, paroh în **Geoagiul de sus**, 1913; Traian Maxim, paroh în **Avrig**, 1914; Alexandru Ciocaș, capelan în **Cărbunari**, 1914-1919, sub care s-a clădit bisericuţa ortodoxă de lemn, 1915-1916; Pavel Moldovan, paroh în **Dragomireşti**, 1919-1922, care fu ajutat în Slujbele rituale, din toamna anului 1919, de ieromonahul Antonie Bâznog, care

s-a aşezat atunci, în mod provizor, cu locuinţa în **Săcel**; Ioan Arcaș, 1922-1925”[88].

1901: „Suprefectul Maramureşului, Szabo Șandor, din **Sighet**, în fruntea unei comisiuni judeţene, făcu, în **Săcel**, în zilele de 18-20 martie stil nou 1901, o cercetare tendenţioasă şi unilaterală asupra trecerilor şi a tuturor împrejurărilor mişcării populaţiei române de acolo, trimițând, apoi, rezultatul anchetei Tribunalului şi Ministrului de Culte, Vlasics Gyula. / Ministrul de Culte, printr-un ordin, din 13 iulie 1901, ceru mitropolitului ortodox-român de la Sibiu să revoce pe administratorul parohial ortodox din **Săcel**. Mitropolitul răspunse, însă, că nu poate împlini acest ordin, deoarece a constatat că, din ianuarie şi până atunci, s-au mai făcut treceri legale în **Săcel**, şi prin urmare, nu poate lăsa pe creştini fără preot. / În acelaşi timp, conducătorii Bisericii greco-catolice şi unii funcţionari administrativi din Maramureş scriau, în ziarele mari maghiare din Budapesta, articole pline de învinuiri şi calomnii la adresa ortodocşilor. Astfel, în ziarul „Budapesti Hirlap”, Nr. 186 din anul 1901, afirmau ei, într-un articol, întitulat „Harcz a hivekert” („luptă pentru credincioşi”), că preoţii români ortodocşi corup, cu bani din România şi din Rusia, pe românii din Maramureş, pentru a-i atrage la Ortodoxie. / În urma acestor calomnii şi învinuiri, procurorul din **Sighet** dădu mandat judecătorului de ocol din **Vişeul de sus**, Kostánszky, să se deplaseze la **Săcel** şi să facă o cercetare severă. Judecătorul ţinu, din 5 august, până în 2 decemvrie 1901, o investigaţie straşnică, asemenea inchiziţiilor din Evul mediu, asupra trecerilor şi mişcărilor populaţiei române de acolo. / Bărbaţi şi femei fură ridicaţi,

[88] Reli, Simion, *Biserica ortodoxă din Maramureş, în vremurile trecute*, Cernăuţi 1938, pp. 198-205

ziua şi noaptea, de la lucru şi de la casele lor, de jandarmii unguri, care îi duceau la şcoala de stat, unde se făcea cercetarea. / Aici erau deținuți, încuiați, bătuţi şi batjocoriţi, până le sosea timpul ascultării înaintea judecătorului. Iar acesta îi amenda pe bieții oameni cu 15-50 coroane pentru orice cuvânt ce i se părea nepotrivit. Astfel, întreaga comună, ba chiar ținutul întreg fu cuprins pe frică şi groază, / Intervenţiile făcute la miniștrii de Culte, Interne şi Justiţie, prin Consistoriul de la Sibiu şi prin deputaţiuni, în frunte cu avocați, n-au putut domoli furia ce se dezlănţuise asupra bietului popor. Căci miniștrii maghiari erau preocupaţi de insinuările greco-catolicilor, care spuneau că maghiarizarea în Maramureş şi integritatea Statului ungar sunt periclitate prin ivirea Ortodoxismului acolo. / Dar **românii din Săcel**, trecuţi la Ortodoxie, pe lângă toate suferințele îndurate, au rămas statornici în credința lor străbună, întocmai ca nişte mucenici, deşi, de la trecerea lor şi până la această cercetare furioasă, nu rămăsese aproape nici unul dintre ei neamendat şi neîntemniţat, şi nu li se dădu voie nici măcar să-şi clădească o clopotniță pentru aşezarea clopotelor de mult cumpărate. / Astfel, săcelenii ortodocşi îşi îngropară morţii, aproape doi ani, fără tragerea clopotelor. După mari sforțări, li s-a permis aceasta, şi, în 21 octomvrie 1902, a fost sfinţită pentru ei o clopotniţă.

În baza investigaţiei, făcută de judecătorul de ocol de la **Vişeul de sus** în comuna **Săcel**, procurorul din **Sighet** a ridicat, în 30 aprilie 1902, (Nr. 3667/1902) acuză oficială împotriva locuitorilor **români fruntaşi din Săcel**, Ioan a lui Ilie Magdău, Simeon alui Filemon Magdău, Vasile a lui Ioan Magdău şi Gheorghe alui Alexă Grad, pe motiv de „falsificare de adeverinţe de trecere” şi de „agitaţie la ură contra confesiunii greco-catolice, contra Statului ungar şi

contra naţiunii maghiare", iar împotriva altor 38 de credincioşi ortodocşi, pentru „falsificare de adeverinţe de trecere", / În urma excepţiunilor făcute de avocatul acuzaţilor, procurorul a renunţat la acuzare faţă de 24 de credincioşi, dar a susţinut-o faţă de 18 dintre ei, care fură citaţi pe ziua de 17 decemvrie 1902, în faţa Consiliului de acuzare. / Acesta a scos de sub acuză pe 14 inşi, prin hotărîrea sa din 17 decemvrie 1902, dar pe cei 4 fruntaşi, amintiţi mai sus, acuzaţi de agitaţie la ură împotriva Statului şi a naţiunii maghiare, i-a trimis la Tribunalul din **Sighet**, care i-a achitat şi pe aceştia, în urma pertractării finale din 19 mai stil nou 1903, dovadă că au fost calomniaţi şi erau nevinovaţi. Astfel s-a terminat acest proces, atât de monstruos şi de ruşinos pentru greco-catolicii care l-au înscenat"[89].

1903: „În anul 1903, greco-catolicii au început a zidi, în **Săcel**, o biserică mare ca o catedrală, din fondurile bogate romano-catolice. La zidirea acestei biserici au fost siliţi să lucre şi sătenii ortodocşi din această comună, împreună cu cei greco-catolici, căci preotul greco-catolic, la ordinul superiorilor săi, a considerat şi pe locuitorii trecuţi la Biserica ortodoxă de credincioşi ai săi, şi a interzis preotului ortodox de a le mai săvârşi funcţiuni religioase, ameninţându-l cu jandarmii. / În anul 1904, şi-au înaintat românii ortodocşi din **Săcel** o cerere către primpretorul din **Dragomireşti**, ca să li se acorde şi lor concesiunea de a-şi clădi o biserică. Dar atât primpretorul, cât şi subprefectul şi comitetul administrativ al judeţului, le-au respins cererea. Credincioşilor ortodocşi nu li s-a permis, în Maramureş, nici măcar să-şi zidească biserică, şi astfel au fost siliţi

[89] Reli, Simion, *Biserica ortodoxă din Maramureş, în vremurile trecute*, Cernăuţi 1938, pp. 206-208

să se întrunească, la slujbele religioase, într-o modestă casă de rugăciune”[90].

1910: „În 1910, teologii din **Gherla** concertează la **Săcel**, cu ocazia sfinţirii bisericii unite din această comună”[91].

1949: „Satul **Bocicoel are acum moara lui.** Un biet sat în Maramureş, uitat de Dumnezeu, dar și de oameni. Țăranii ar fi dorit să aibă moara lor, să nu mai care sacii cu porumb la morile din jur. Nimic mai normal şi mai justificat. Comitetul Provizoriu din Bocicoel, plin de grijă pentru nevoile ţăranilor muncitori, se adresează Comitetului Provizoriu al plăşii şi acesta găseşte soluția într-un mod cu adevărat democratic. El „procură“, mai întâi, un motor, „care stătea ascuns la un chiabur din comuna **Săcel**”, apei „cu piesele de la moara altui chiabur, din comuna **Dragomireşti**, le-a montat bocicoelilor o moară”[92].

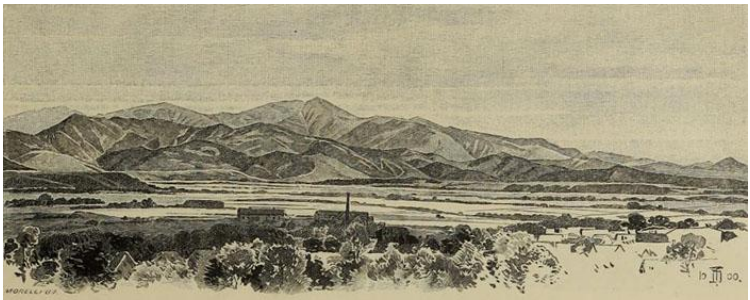

Das Bihargebirge, von Belényes gesehen.

[90] Reli, Simion, *Biserica ortodoxă din Maramureş, în vremurile trecute*, Cernăuţi 1938, pp. 211, 212
[91] Filipaşcu, Alexandru, de Dolha şi de Petrova, *Istoria Maramureşului*, Baia Mare 1997, p. 196
[92] *Vestitorul*, Anul II, nr. 12, Oradea 1949, p. 9

SĂCELE

(judeţul Braşov)

„Prin numirea de „mocani” se înțelege, în general în Ardeal, și chiar în vechiul Regat, populațiunea care se ocupă cu creșterea oilor (originea lor sunt munții Pădurea Neagră, din sudul Germaniei – n. n.), mutându-se cu ele, după anotimpuri, la munte sau la șes. Este cunoscut la români fenomenul de transhumanță, constând în pribegirile periodice ale unora cu turmele lor de oi, de la un capăt, la celălalt al pământului românesc. / Din această populaţiune veșnic pribeagă au făcut parte și **mocanii săceleni**. Din colțul sud-estic al judeţului Brașov, unde se găsesc aşezate geograficeşte comunele **Satulung, Cernat, Turcheș, Baciu, Tărlungeni, Zizin** şi **Purcăreni**, locuite, prin excelenţă, de români oieri, și până la malurile Mării de Azov, ca dimensiune longitudinală; de la Valea Siretului şi până în Dunăre, inclusiv Dobrogea, ca dimensiune transversală, toată fâşia de teren, care leagă aceste puncte, a format o întindere caracteristică, frământată cu predilecție, în drumurile lor periodice, de **mocanii din Săcele**. Ei au cutreierat, de altfel, şi restul pământului românesc, dar au fost prin excelență pionerii care au străbătut, între cei dintâi, câmpia Bărăganului și văile Dobrogei, teritorii care au început a fi intens locuite abia în ultimii 50-60 de ani. /

Nu se cunosc precis împrejurările în care mocanii s-au aşezat în **Săcele**, deşi mulți cercetători s-au ocupat cu această chestiune. Fapt de necontestat este însă, că ei au venit aici din foarte multe părţi, în special din judeţele limitrofe judeţului Braşov, aşezate de o parte şi de alta a vechii graniţe”[93].

1366, mai 16, Cluj: Regele Ludovic dă de ştire capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că a dat şi a hăruit „comitelui Stanislau, şi lui Petru, şi moştenitorilor săi nişte moşii, numite **Satulung** (Huzyufalu, înglobat în **Săcele**, judeţul Braşov), **Cernat** (Charnadfalua, înglobat în **Săcele**, judeţul Braşov), **Turches** (Turchfalua, înglobat în **Săcele**, judeţul Braşov) şi **Zlamfalua** (înglobat în **Săcele**, judeţul Braşov), avute şi aşezate între două râuri, numite Timiş şi Tărlungeni, în provincia Braşovului, ce tin de dreptul nostru de danie şi de atârnarea noastră, ca să le stăpânească pe veci”[94].

1368, iunie 23, Braşov: Obştea sfetnicilor, orăşenilor şí locuitorilor din Braşov dă de ştire că, venind „Iacob de Baciu s-a îngrijit să ne spună cu tânguire că, prin faptul că întreaga sa locuinţă şi casa sa, aflătoare în numitul sat **Baciu** (Bathfalua, înglobat în **Săcele**, judeţul Braşov), a fost aprinsă, arsă şi prefăcută în cenuşă de nişte duşmani ai săi nedrepţi şi prigonitori, împreună cu toate lucrurile sale mişcătoare, i-au ars atunci împreună cu celelalte lucruri ale sale, după cum ne era limpede şi afară de aceasta, şi două acte al preaînălţaţilor principi şi domni Carol şi Ludovic, măriţii regi ai Ungariei, acte întocmite cu privire la liber-

[93] Brânduş, Gheorghe, *Despre mocanii săceleni*, în *Țara Bârsei*, Anul IX, nr. 3, Braşov 1937, p. 231

[94] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 60, pp. 101, 102

tatea şi scutirea de orice dare sau plată pentru sesia sa, împreună cu toate folosinţele ei şi cu cele ce ţin de ea, precum şi pentru o moară, aflătoare în acel sat Baciu, şi ne-a rugat să binevoim a mărturisi, prin mijlocirea scrisorii noastre, pe cât ne era cunoscut acest lucru, în temeiul cărui drept, chip şi obicei au ţinut neîncetat acel comite Iacob şi înaintaşii săi, din vremuri străvechi, acea sesie a sa, cu moara, cu sus-zisele folosințe ale ei şi.cu tot ce ţine de ea"[95].

1456: „Ungurii din **Săcele** se înmulţiseră, până la 1456, atât de mult, încât putură să-şi organizeze o comunitate religioasă şi să-şi angajeze un preot, cerând autorităţii bisericii catolice să recunoască comunitatea şi să dispună ca plata dijmei, pe care, până aici, o încasa **castelul Bran**, să se facă, în viitor, preotului catolic din **Cernatu**. Cu această ocazie, scrie regele Ladislau **castelanului de la Bran** să nu mai încaseze dijmele preoţeşti din **Cernatu**, **Satulung**, **Turcheş** şi **Baciu**, sate care, mai înainte, au fost locuite de valahi schismatici; dar, prin alungarea lor, satele au ajuns iarăşi pe mâini creştine"[96].

1820: „Eu, în copilărie, am trăit la **Săcele**. Tatămeu era iconom. Oi, cai mulţi ținea la Țara Românească, făcea şi negoţuri cu vite, lână şi alte mărfuri, afară de prăvălie. Eu, însă, ca copil, am învățat la şcoală în **Cernatu**. La 1820, au venit volintirii din Bulgaria, în Țara Românească. S-au adunat mulți. Au trecut Turcii. Pe ei! era Ipsilat (sic! - Ipsilante), cum spun bimbașa Saba, şi alţii mulțime; cum au simţit că vin turcii, ei s-au tras către mun-

[95] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 333, pp. 523, 524
[96]Podea, Ioan, *Monografia judeţului Braşov*, vol. I, Btaşov 1938, p. 58

ţii Carpaţilor, către Ardeal, și au fugit de orin Bucureşti. Toţi boierii, neguţătorii de prin toate oraşele și satele din Ţara Românească au fugit la Braşov și prin sate, la Ardeal şi Sibiu. Unii au rămas cu anii pe aicea. Turcii au întrat în Ţara Românească şi au prădat, tăiat până în Bucureşti, peste tot, vinovat, nevinovat. Au luat pe volintiri la goană, i-au băgat în munți; s-au mai bătut, i-au mai tăiat prin munți. Unii au mai scăpat, fugind la **Săcele**, **Braşov**, care sunt rămași și azi dintr-înşii pe aicea”[97].

1848: „La 1848, s-au sculat ungurii asupra împăratului neamţ, au făcut revoluție mare. Românii au ținut cu împăratul, i-au bătut, pe unde au ajuns, pe nemți, la câte un loc i-au mai dat îndărăt românii. Au venit Koșat (Kossuth), Bem, au intrat prin Braşov, Sibiu, pe la **Săcele**. S-au fost dus secelenii români; au jefuit, stricat pe la curţi, pe la **Budila**. Şi cum au venit, **ungurii au jefuit şi Săcelele grozav**, atât ungurii străini, dar mai mult rongheșii, talpoșii din Săcele. Mi-au luat şi mie multe. Eu eram în Ţara Românească, la moşii. Când am venit, pe la noiemvrie, am găsit nevasta, cu copiii, la Braşov, și de acasă prădat tot”[98].

1884, Aron Densușanu: „Cine nu cunoaște pe așa numiții mocani de la **Săcele**, din Transilvania? Cei dintâi economi de vite, care cutreierau, odată cu târlele lor nemărginite, România şi Bulgaria, până în Balcani, Moldova şi Basarabia, ba chiar până la Don; care astăzi sunt principalii comercianți români în București, Brăila, Galaţi, Buzău, Călărași, Ploiești, Mizil și în alte orașe ale României; din care mulți, strâmtorindu-se tot mai mult terenul

[97] Lacea, Constantin, *Din autobiografia lui Stan Blebea (1809-1873)*, în *Țara Bârsei*, Anul V, nr. 1, Brașov 1933, p. 26
[98] Lacea, Constantin, *Din autobiografia lui Stan Blebea (1809-1873)*, în *Țara Bârsei*, Anul V, nr. 1, Brașov 1933, p. 30

pentru economia de vite, s-au așezat, ca proprietari sau arendași, în România; iar acum, care au mai rămas în vetrele străbune vor să împopuleze Dobrogea, după ce guvernul unguresc le-a făcută imposibilă existența în vechea lor patrie. Bărbații trăiesc la economia lor, iar soţiile lor, cu copilașii, rămân singure acasă. O dată, de două ori într-un an, vin și ei, şi petrec la familiile lor câteva săptămâni. / Cu deosebire, vin pe la Sântu-Ilie și petrec până la jumătatea lui septemvrie.

În acest timp, se fac însurătorile și măritişurile. Nu numai în conformaţiunea fizică, dar şi în datini, săcelenii, cum se numesc ei în Transilvania, se deosebesc mult de ceilalți români ardeleni. / Femeile, dar cu deosebire fetele, trăiesc în o separaţiune orientală. Petreceri cu danţuri nu se fac, decât la nunți. Dar și aici merg numai cele măritate și la care le-u venit bărbaţii acasă. Fără bărbaţi, nu se duc nici la nunți. Fetele nu ies nici până la biserică, decât numai în noptea Crăciunului şi în Vinerea Paștilor, de sărută icoanele, la Sântu-Ion, disdedimineață, de se miruiesc, şi când se mărturisesc și se cuminecă. / Mamele carie au să-și însoare feciori, în aceste sărbători se duc la biserică și-și caută, cu ochi de vultur, pe viitoarea noră. Numai aici pot s-o vadă. / Junii, care petrec tot în România, la târle şi economii, nu văd niciodată fetele. Pe când le vine timpul de însurat, le aleg părinţii pe viitoarea lor soție şi ei vin numai ca mieii la junghiere, de-și bagă gâtul în jugul ascuns în flori al sfintei și dulcii căsătorii. / După ce s-a dusă o rudă, cu deosebire vreo babă din a zecea spiţă de rudenie, la părinţii fetei, ca să mai ochească o dată fata şi să arunce vreo vorbă, că oare nu i-ar fi timpul să-i pună învelitoarea, că, uite, sunt junii cutare şi cutare, și o să vină să se însoare, apoi, după cum prinde vorba lăsată, așa se apropie tot mai

mult, până se fixează o seară, când junele merge, cu părinții, la „vedere”. Fata vine în casă, cu o tavă cu dulceață, oferă dulceața și dispare. Ea nu grăiește nici un cuvânt sau zice, cel mult: „Poftiți!”. Atâta este toată „vederea”. Ochii îi ţine plecaţi. Fiţi însă siguri, tot ochește ea, pe sub sprâncene, pe viitorul ei soț. Dacă-i place junelui, se fixează seara de logodnă, dacă nu, nu se vorbește nimic de logodnă și ies precum au intrat. / Aceasta se întâmplă foarte rar. / Acum vreo 40-50 ani, fata venea în casă cu un buchet mare de busuioc, care, ținându-l la nas, îi acoperea toată faţa, încât junele în adevăr nu vedea mai nimic. / Cu școlile, cu civilizațiunea, au început acum a se mai dezorientaliza. Cu toate acestea, şi acum se întâmplă de vecinul cel mai de aproape nu cunoaște fata vecinului său, dacă-i urâtă sau frumoasă, întreagă sau schiloadă. / Săcelenii se însurau şi se măritau, mai înainte, numai între ei. Cel mult dacă se amestecau, câteodată, cu brașovenii. De când cu civilizaţiunea, s-a schimbat lucrul. Avocaţi, preoți, proprietari, funcţionari merg şi-şi aleg câte o oacheșă sau câte o blondină de la **Săcele**.

Cernatul și **Satulung** sunt adevărata şi principala reședință a săcelenilor. Poţi să treci pe strade, prin **Săcele**, și să cugeți că nu te-a văzut nimeni, te-au văzut însă toate babele, nevestele şi fetele. Mai la fiecare casă sunt anume făcute găuri mititele, în poartă sau în stobor, fără să se jeneze și să fie observate, ceea ce pe fereastră n-ar putea-o face. S-a întâmplat că, trecând câte un june, fata l-a văzut căscând sau suflându-se și, displăcându-i, când a pețit-o, l-a refuzat numai din acest motiv. / Aș dori ca toți românii să cunoască tot atât de puțin despărțirea sau divorțul, cum îl

cunosc săcelenii. În **Săcele**, abia din generație în generație dacă se întâmplă vreo despărțire”[99].

1884: „Alegerea de deputați ai cercului electorali **Săcele** pentru dieta din Pesta s-a terminat: candidatul guvernului, Nemes Vincze, a avut de contracandidat pe Kaiser al partidei naţionale săsești. / E interesant de tot modul cum administraţiunea, cu agenții săi, s-a încercat să asigure candidatului guvernamentală izbânda. Ne mirăm cum, între acești agenţi, s-a putut găsi un om cu stare și independent din Brașov. / Se zice că vineri, seara, dl Steriu, **bancher în Braşov**, s-a dus la un advocat român, pe care, deși trăiește în relațiuni încordate cu dânsul, credea că-l va putea momi. I-ar fi promis chiar bani şi funcțiuni înalte, numai să meargă în **Săcele** şi să înduplece pe români a merge la alegeri. Dar nici aurul, nici funcțiunile ungurești n-au putut schimba hotărârea dlui advocat de a rămâne fidel solidarităţii naţionale şi programei din Sibiu. D.l Steriu s-a dus, deci, acasă, cu urechile pleoștite, fără nici o ispravă. / Sâmbătă, dimineața, bancherul nostru veni în **Săcele**, ca să corupă pe alegători în favoarea candidatului guvernamental. Aici n-a fost mai norocos; a întâmpinat o rezistență neclintită, din partea bravilor alegători români. Ce era de făcută? Zelosul agent electoral guvernamental ceru intervenţiunea subprefectului şi a celorlalte organe administrative, punându-i să citeze oficios, la sine, pe alegători, dar nici aici nici o ispravă. Călcase cu piciorul stâng de acasă. / În cele din urmă, puse pe un preot, dacă nu mă înșel pe cel din **Cernat**, pe care l-ar fi corupt, se zice, încă în ziua conferinţei ţinută vineri, în **Braşov**. / Preotul, care își uitase, se vede, că nu e chemat a face pe agentul elec-

[99] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 76, Braşov 1884, pp. 1, 2

toral, spre răul credincioșilori săi, cită pe alegători în Hotelul „Panonia", insistând, împreună cu dl Steriu şi cu subprefectul, ca românii să meargă la alegeri și să-și dea votul pentru candidatul guvernamental, promiţându-le bani și bunătăţile pământului, precum extrădarea paşapoartelor direct din Braşov, iar nu prin minister, deschiderea graniţelor dinspre România pentru toate productele brute ale economiei ș. a. Dar aceeași ispravă, şi sâmbătă, ca şi vineri, deşi umblase dl Steriu, toată ziua, din casă în casă. / Se întoarse în Braşov, culcându-se, seara, încă tot cu speranța că cel puţin duminecă, în ziua de alegeri, va putea izbuti. / De dimineaţă, luă drumul, din nou, spre **Săcele**. Dar, din nenorocirea sa și a candidatului guvernamental, își uităse să păşească peste pragul casei cu piciorul drept. / Dumineca i-a fost și mai fatală. Gura rea a lumii vorbește că, mergând neobositul agent iarăşi pe la casele alegătorilor, promiţându-le marea cu sarea, numai să meargă la alegeri, bravii alegători români, dintre care amintim pe V. Pascu și G. Tomoşoiu, l-ar fi strâmtorat, în casa unui al treilea alegător, Vlad Moţoi, ținându-l sechestrat ca pe un trădător al naţiunii, cum îi ziceau ei, un timp îndelungat. Numai după ce se potoliră spiritele, agentul nostru, cu inima cât un purece, de frica bătăii, putu să-și caute de drum, fiind huiduit de alegători și strigându-i-se în urmă-i: „Trădător!". / Tot gura rea a lumii mai spune că numitul agent ar fi mers peste câmp până la Braşov, ba că ar fi găsit cu cale să-și schimbe, pentru moment, hainele cu ale sexului frumos din **Săcele**. / Rezultatul alegătorilor îl cunoaşteţi: candidatul guvernului, Nemes Vincze, a obținută 203 voturi, iar candidatul partidei naţionale săsești, Kaiser, 251. / Din stea strălucitoare, cum îl apoteoză pe Nemes Vincze o poezie maghiară ocazională, numitul candidat a rămas om

ca toţi oamenii, fără să aibă bucuria de a străluci între stelele ce vor lumina viitoarea sesiune parlamentară. / Astfel, chir Roşculeţ, care s-a făcut slugă la ciangăi, nu ştim pentru ce os de ros, s-a întors acasă cu coda între picioare şi cu urechile pleoştite ca câinele din fabulă, urmat de ceata lingăilor, pe care îi dusese să-şi vândă voturile. Sper că, în curând, vă voi comunica numele acestor oi pierdute, care, dacă ar fi urmat după sfatului bravului preot Alexe Verzea, nu ar fi păţit atâta ruşine şi nu ar fi cauzat atâta mâhnire obştii româneşti"[100].

1884: „Românii săceleni mai totdeauna au ţinut sus steagul naţional şi pentru orice jertfe, ce s-ar fi cerut pentru apărarea prestigiului nealterat al acestui steag, s-au întrecut a fi mai totdeauna printre cei dintâi. Tot dânşii, pentru orice scop nobil şi frumos, au avut nobila ambiţiune de a excela şi de a sta cu inima şi cu punga deschisă, şi cu mâna plină şi întinsă. De aceea n-am tras şi nu voi trage niciodată la îndoială acest frumos stimul şi nobil simţământ naţional al românilor săceleni... / Capul blestămăţiilor, şi acum, ca şi altă dată, a fost Voicu Roşculeţ, precum bine se ştie, şi cu fârtatu-său de cruce, cortesul Köpe Istvan. Lângă aceştia s-a mai alăturat şi o tândală de învăţător, că altmintrelea n-am cum îi zice, anume Alexe Frateş. Pentru că un învăţător, care ţine cât de puţin la demnitatea sa de învăţător şi la principiile naţionale, pe care are să le planteze în tinerimea încredinţată lui, n-ar fi făcut asta odată cu capul. Dânsul a făcut-o. Dacă a făcut-o, atunci ce poţi aştepta de la tinerimea încredinţată lui?! Tot progresul din şcoală n-are nici o valoare, dacă nu e prevăzut cu timbrul educaţiunii naţionale. Atunci, însă, când nici învăţătorul nu o are, apoi de

[100] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 88, Braşov 1884, pp. 2, 3

unde să o iei, mai ales atunci când şi părinţii unor copii nu o au şi când se lasă prea uşor a fi traşi şi dânșii în vârtejul rătăcirilor și ispitelor zilnice! Tot aici e loculi să numim şi pe Neculae Cojocariu, poreclit mațe goale, care, în semn de recunoștință către comună şi, cu deosebire, către români, că, dintr-o slugă, a ajuns succesiv până la cele mai de frunte oficii în comună, de prezent e curator al copiilor orfani, a cutreierat comuna, împreună cu cortețul Lucács Károly, scriitor la subprefectură și a cercat să corupă pe alegători... / Noi cunoaștem pe românii din **Turcheş** cu mult mai bine disciplinaţi față de astfel și alte alegeri şi știam pe învățător și ca membru al comitetului de acţiune din Braşov, Anastase Bârsan, om cu mai multă influență, tot așa știam şi pe părintele Soiu. Acum, însă, nu știmă ce să credem: sau că dânșii şi-au pierdut influența ce o aveau asupra poporenilor, sau, apoi, că influența dumnealor, pentru cine știe ce os de ros, au întrebuințat-o în mod contrar. Cu tot dreptul, dară, se aşteaptă de aici o rectificare publică. Tot aşa vorbește lumea şi de capelanul Toma Frateş din **Bacifalău**... Din celelelalte **comune din Săcele** nu știm nimic mai apriat, de aceea tăcem. Destul, însă, că zidul solidarităţii noastre naţionale, din partea dinspre Săcele, tocmai unde am fi crezut că e ceva mai tare și mai bine conservat, prin viclenele uneltiri ale unora şi altor şarlatani, sau cum talpa iadului să le mai zic, s-a crăpat şi multe oi rătăcite au ieșit afară prin aceea crăpătură. Trist de tot!”[101].

1884: „Examenele publice de vară, cu elevii și elevele de la şcolile primare poporale şi normale române din **Săcele**, s-au ţinut, conform programei publicate în nr. 97 al „Gazetei”, de la 17 iunie şi până la 22 iunie inclusiv.

[101] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 96, Braşov 1884, p. 3

Să mi se permită a da, aici, un mică raport, atât despre rezultatul examenelor, cât şi despre starea şcolilor române din **Săcele**. / După programa amintită, vine la rând, mai întâi, **Turcheşul**. Duminecă, înainte de prânz, de la orele 9 și jumătate, la 12 și trei sferturi de oră, s-a ţinut examenul cu elevii şi elevele clasei a II-a primare (anul III, IV, V şi VI de școală), în prezența unui numeros şi ales public, sub președinția dlui comisar școlar, părintele N. Soiu, asistat de delegaţii numiţi din conferinţa învățătorească: I. Dariu şi V. Domşa. Învăţătorul examinator, dl Anastase Bârseanu, unul dintre cei mai buni și mai meritaţi învățători din **Săcele**, a dat un examen pot zice excelent, deşi numărul elevilor ce i-a avut a fost prea mare și prea multe despărţăminte. Din parte-mi, i-ar servi spre îndoită laudă comunei bisericești române **Turcheș** dacă, pe lângă aceea că s-a silit a-și face o școală aproape întru toate corespunzătoare cerințelor pedagogice, i-ar mai putea da amintitului învățător și un adjunct, spre a-i mai uşura astfel sarcina cea grea, ce are a o duce, şi asta cu atât mai vârtoasă că, acum, şi dânsului, ca învățător de 25 de ani, i s-au mai desecat puterile, şi turcheşenii cei generoşi și iubitori de înaintarea școlii ar trebui să ia aceasta îndeaproape considerare și apreciere. / După-amiazp, de la ora 2 jumătate, la 5 și jumătate, s-a ţinut examenul cu elevii și elevele din clasa I (anul I şi II de școală). Învățătorul examinator, dl Petru Debu, deși tânăr în praxa școlară, totuși a dovedit multă silință și nu s-a lăsat a rămâne mai pe jos de colegul său din clasa a II-a, ceea ce îi servește spre laudă atât dânsului, cât și comunei, că a ştiut alege astfel de învăţători. / După terminarea examenului şi după ce luarăm o bogată cină, în casa ospitabilului părinte N. Soiu, ne depărtarăm, spre a ne revedea luni, 18 iunie, la examenul din **Cernat**. / Aici,

examenele încă au fost în genere bune; numai cât, faţă de **Turcheş**, cernăţenii nu se pot făli cu astfel de şcoli, ba putem afirma că sunt cele mai necorespunzătoare din **Săcele**, de aici ne putem închipui şi progresul din şcoală.

Marţi, 19 iunie, era să se ţină examenul în comuna **Dârste**, dar nu ştim din ce cauză programa s-a desconsiderat şi examenul s-a ţinut sâmbătă, în 16 iunie. N-am asistată în persoană la acel examen, dar, după spusa unei persoane competente, examenul ar fi fost de tot slăbuţ şi în şcoală s-ar fi observat un mecanism gras, erezit din timpul trecut, de la predecesorii învățătorului actual, care, precum se vede, e puțin versat în ale pedagogiei şi ar face mai bine să rămână la coarnele plugului, de unde a venit. / Miercuri, în 20 iunie, înainte şi după prânz, s-a ținut examenul în **Satulung**, biserica Sfinților Arhangheli. Aici, precum se ştie, e o scoală normală, cu 4 învăţători. Învățătorii sunt toți bine calificaţi, în frunte cu meritatul director Ion Dorca. Şi examenele, aici, încă au fost din cele mai excelente. Aici, atât este de observat, că clasa începătorilor este prea mică şi cu totul necorespunzătoare, ceea ce, pe lângă aceea că nici celelalte clase nu sunt chiar așa de bine ajustate şi provăzute cu mobilierul necesar, numai spre laudă nu poate servi poporenilor de la amintita biserică. / Joi, în 21 iunie, asemenea, înainte şi după prânz, s-a ținut examen cu elevii şi elevele de la biserica Sfânta Adormire din **Satulung**. Aici încă este şcoală normală, cu 4 învăţători. Zidirea este cu mult mai corespunzătoare ca la şcoala de din jos, dar progresul, în anul acesta, nu s-a putut măsură cu acela de la şcoala de din jos, din mai multe cauze. Între altele, amintesc că între învățătorii acelei şcoli nu este stabilită o unire destul de solid, pe de altă parte un învățător s-a apucat, în anul acesta, a face politică à la Voicu Rosculeț... şi, în ur-

mă, că prin moartea regretatului director I. Petric, s-a făcută o zăpăceală în școală, de nici sfinții n-aveau de unde să-i mai ia căpătâiul.

Sâmbătă, 23 iunie, era să se ţină, conform programei, examenul la școala din **Bacifalu**; nu știm, însă, din ce cauză s-a ţinut, după cum am aflat, duminecă, în 17 iunie. Bag seamă aici învățătorii făcuseră puțini progres în școală şi, de teamă că delegaţii, ce erau numiţi să asiste aici, să nu le ia niţel examenele la scărmănare, în conferința învățătorilor, au făcut aşa ca delegaţii, împreună cu alți învăţători, să umble sâmbătă-april prin **Bacifalu**, unde au găsit uşile încuiate şi obloanele de la ferestrele școlii închise ca cu tunul, de teamă ca nu cumva delegaţii să ia școala cu asalt și s-o ducă în **Cernat**, ca, din două rele, să facă una bună, și din doi învățători mediocri, şi mai cu deosobire unul de totul tot mediocru, să facă unul mai bun. Legea de incompatibilitate nu admite ca preotul să ocupe, totdeodată, şi postul de învățător, aici, însă, în **Bacifalu**, nu știm ce s-a întâmplat numai acum un an, azi dânsul ocupă şi postul de al doilea învățător la școala din aceea comună. Cu asta, vezi bine, școala suferă, mai ales atunci când celălalt învăţător nu plătește nici o zală. / Ca încheiere, în genere vorbind, examenele de la școlile amintite din **Săcele**, dacă luăm în considerare piedecile ce s-au numit, au fost, peste tot bune și îndestulătoare, şi învățătorii, afară de vreo câţiva, au dovedit a sta aproape de curentul progresului ce-l pretinde timpul de azi de la o școală românească şi în care prescrie pedagogia modernă, că trebuie să stea orice popor care are nobila aspiraţiune de a înainta, cu paşi repezi şi siguri, către cultură și civilizațiune”[102].

[102] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 109, Braşov 1884, p. 2

1885: „Răposatul comerciant din Braşov, dl Dumitru Lupan, a lăsat fondului Reuniunii pentru ajutorarea văduvelor sărace din **Brașov și Săcele** suma de 50 florini valută austriacă, care s-a predată Reuniunii. Se aduce la cunoștinţa publică, prin doamna preşedintă Susana A. Mureșian, că această sumă s-a adaus la capitalul fondului Reuniunii, sub titlul „legatul lui Dimitrie D. Lupan, fără destinaţiune specială", întru eternă și binecuvântată memorie a piosului donator... /

Artistul dramatic ungur Kovacs Gyula, de la Teatrul naţională maghiar din Cluşiu, a dat, în **Braşov**, mai multe reprezentații, ca oaspe al trupei ungurești, care joacă aci. Cu această ocaziune, a făcută o excursiune și la **Săcele**, unde a stat câteva zile și a dat și reprezentaţiuni"[103].

1886: „**Serata declamatorică-muzicală**, aranjată de **tinerii meseriași români din Săcele**, la 18/30 ianuarie, în **Cernat**, a reuşit peste aşteptare. Toate punctele programei au fost bine executate, ceea ce dovedește mult zel și energie în tinerii meseriași. Cu deosebire, „Cântecul haiducului", cântat solo, a făcut bun efect. Costumul pitoresc naţional al dlui Băzărea, având mijlocul încins cu șerpar, în care erau două pistoale haiducești, şi, la mână, o puşcă, iar pe cap purta căciulă cu pană de curcan, pe lângă acestea, cu vocea-i plăcută şi puternică de bariton a secerat multe aplauze din partea publicului. / „Mama Angheluşa", canţonetă, reprezentată prin dl A. Frateş, a fost asemenea foarte bine primită. Dl învățător Frateş este un om îndemânatic la toate şi, ca în toate altele, şi aici și-a știut arăta dexteritatea/ Tot aşa dexteri s-au arătat, în declamaţiune, bravii noștri studenți pedagogici bârlădeni, Condor Lascăr şi

[103] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 99, Braşov 1885, p. 2

Constantin Decuseară, care sunt domiciliaţi aici, în **Săcele**, la măestrul argăsitor Dumitru Pană, ca ucenici. / Cântările corale au fostă bine studiate. „Latina gintă" însă a fostă prea grea pentru un cor începător. La toate acestea a pus coroană jocul cel frumos „Căluşarul", din care s-au executat numai 6 figuri, și „Bătuta", cu 12 figuri. / Frumoasă impresie a făcută prezentarea căluşerilor în mijlocul sălii, venind, doi cu doi, sub „Marşul lui Mihai". / Aceasta este **prima reprezentațiune** ieșită din sânul săcelenilor, căci, până acum, numai învățătorii făceau câte o petrecere în **Săcele**. Publicul românii din Săcele n-are decât să se bucure de astfel de întreprinderi, iar noi rugăm pe părintele Vasile Domșa, care a luat iniţiativa și s-a ostenit cu instruirea tinerilor meseriași, să continue ceea ce a început şi să lucre într-acolo ca toţi meseriaşii şi negustorii români din Săcele să formeze o reuniune, căci **în Săcele sunt mulţi meseriași** și reuniunea lor ar aduce mult folos progresului meseriilor şi industriei noastre naţionale"[104].

1886: „Cu ocaziunea mergerii Excelenței Sale **Mitropolitul Miron Românul la Săcele**, s-a întâmplat, pe drumul dintre **Prejmer** şi **Săcele**, următorul incident: când se apropia convoiul, trăsuri și călăreți, de **Săcele**, cinci jandarmi, care erau postați la marginea drumului, au întins puștile încărcate cu baionetele spre călăreţi, provocându-i să se oprească; prin oprirea neașteptată, s-a produs o mare zăpăceală în convoi, care mergea iute: cei dindărăt erau paci să dea jos pe cei ce mergeau înainte, aşa că, chiar de la trăsura Mitropolitului, s-a rupt o aripă. Cauza pentru care s-a oprit convoiul metropolitan, în modul acesta nemaiauzit, a fostă că, în mijlocul călăreţilor se afla și un fruntaş

[104] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 27, Braşov 1886, p. 3

din Săcele, cu o lentă tricoloră roșu-galbenă-vânăt, pe care-l căutau jandarmii, la denunțarea unui învățător de la școala de stat ungurească din **Săcele**"[105].

1887: „Duminecă, în 30 august, după o durată de trei săptămâni, s-a închis **cursul de industrie de casă**, ce l-au deschis aici, în **Braşov**, zeloşii institutori G. Moian şi C. Mujlea... / Iată și numele celor care au participat la acest curs de industrie: / 1). Ion Apostol, elev normalist (preparandist), din **Bârlad** (România); / 2). Ion Aron, învăţător, **Braşov**; / 3). Pavel Birtu, învățător, **Poiana-sărată**; / 4). George Birea, cantor, **Braşov**; / 5). Ion Broşu, capelan şi învățător, **Dârste**; / 6). Nicolae Comșa, învățător, **Tărlungeni** (**Săcele**); / 7). Nicolae Corcheşiu, învățător, **Câmpeni**; / 8). Vasile Domșa, capelan și învățător **Cernat** (**Săcele**); / 9). Solomon Făgărășan, teolog în **Sibiu**; / 10). George Fulea, învățător în **Satulung** (**Săcele**); / 11). Ion Iuga, învățător în România; / 12). Spiridon Moian, sergent major, manipulant; / 13). Iosif Moian, elev la **școala de sculptură în Săcele**; / 14). Petru Mohor, învățător în România; / 15). Ion Motora, învățător în **Câmpeni**; / 16). Ion Munteanu, învățător dirigent în **Sighişoara**; / 17) Ion Murăroiu, studentă de cl. I comercială, în **Braşov**; / 18), Vasile Oprea Munteanu, învățător în **Bacifalu** (**Săcele**); / 19). Nicolae Oancea, învățător în **Braşov**; / 20). Dumitru Oprescu, cantor, **Braşov**; / 21). Cornel Perşenariu, studentă de cl. VIII gimnazială în **Braşov**; / 22). Valeriu Perşenariu, medicinist; / 23) Samuilă Roşu, învățător în **Sas-Sebeș**; / 24). Ion Șchiopu, învățător în **Crizbav**; / 25). Florea Șoneriu, învățător în **Braşov**"[106].

---

[105] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 206, Braşov 1886, p. 2
[106] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 194, Braşov 1887, p. 3

1891: „Conform convocării publicate cu 8 zile mai înainte, adunarea generală a Reuniunii femeilor române din Brașov și Săcele pentru ajutorarea văduvelor scăpătate ortodoxe răsăritene din Brașov și Săcele se ținu, la 30 noiemvrie vechi, ziua Sfântului Andrei, când membrele se adunară, într-un număr corespunzător, în sala de desenă a şcolii comerciale române din loc, unde doamna vicepreședintă Elena G. Ioan, prin cuvinte alese, bineventează membrele prezente şi declară ședința adunării generale ordinare, pentru anul Reuniunii 1891/92 de deschisă, la 3 ore și jumătate p.m. / După ordinea programei, actuarul ordinar, dl Ioan Dobreanu, aflându-se în concediu din cauză de boală, în locul dumisale, actuarul substitut Ioan Dariu, în mijlocul unei liniști absolute, cetește raportul general al comitetului Reuniunii despre activitatea sa, în decursul anului expirat... / Reuniunea a numărat, în anul trecut, 20 membre fundatoare, 92 membre active şi 2 membre ajutătoare. Afară de acestea, Reuniunea mai numără şi 3 membri fundatori. Reuniunea a ajutat, din fond, în anul trecut, 30 de văduve din **Braşov** şi **Săcele**, cu câte 5 florini. În anul acesta, conform deciziunii ce s-a luat cu ocazia acestei adunări, se vor ajutora 32. / Pentru cenzurarea raționocinului casei, pe anul acesta, se alege o comisiune de 3 membri, în persoanele doamnelor Maria Popea, Elena Săbădeanu şi Maria Butnariu. / Adunarea a primit, cu bucurie, între membrele sale pe doamna Paraschiva Ghirincea, care se făcu membră fundatoare a Reuniunii, cu suma de 25 florini, din care a şi solvit, momentan, 20 florini. Adunarea îi urează „Să trăiască!”... / Doamna Maria Lupan propune a se alege o comisiune pentru încasarea taxelor de la membrele reuniunii din **Săcele** și a câștiga, de acolo, alte membre noi pentru reuniune şi aceasta cu atât

mai vârtos, că de acolo sunt prea puţine membre, în raport cu numărul **văduvelor din Săcele**, ce se ajută de reuniune. Primindu-se propunerea aceasta, în comisiunea amintită se alege doamna Paraschiva Dariu”[107].

1893: „O dovadă măreaţă a recunoștinței poporului pentru un bărbată muncitor și sârguincios, pentru un dascăl credincios al neamului său românesc văzurăm, miercurea trecută, cu prilejul înmormântării mult meritatului dascăl Ioan Dorca în **Satulung** (**Săcele**). / Acest brav dascăl a fost, în adevăr, **sufletul vieţii româneşti în Săcele**. Printr-o muncă şi diligenţă neobosită, el a contribuit, timp de 34 de ani, cu putere la ridicarea învățământului românesc în aceste părţi, ba chiar la întemeierea lui pe bazele solide ale pedagogiei moderne. El a fundat frumoasa bibliotecă română din **Satulung**, el a dat impuls la o mulțime de întreprinderi salutare pe tărâmul învățământului şi pe tărâmul social, cu un cuvânt, a fost un română cu inima la loc, un bărbat integru şi cu caracter neclintit, care a premers cu cele mai frumoase exemple. / De aceea, poporul română din **Săcele** l-a iubit și l-a venerat ca pe un fiu credincios şi părinte bun al său și bătrânii spun că niciodată nu s-a văzut, în **Satulung**, o înmormântare atât de frumoasă și impunătoare, prin numărul cel mare al poporului şi prin jalea și întristarea ce-l cuprinsese, ca înmormântarea, dascălului Dorca”[108].

„Miercuri, în 3/15 martie, fu înmormântarea bine cunoscutului şi bine meritatului învăţător şi director de la școlile din **Săcele**, Ion Dorca... / În decursul slujbei, dl părinte Alexandru Verzea, domnul învățător Dom. Dogariu şi domnul profesor Popea, fiecare în câte o vorbire bine sim-

[107] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 273, Braşov 1891, p. 3
[108] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVI, nr. 52, Braşov 1893, p. 1

ţită, înşiră, rând de rând, faptele nobile şi binefăcătoare ale lui Dorca, jertfele aduse de dânsul pe altarul naţional, zelul lui neobosit şi abnegaţiunea lui; ne arată pierderea cea mare ce o simţim cu toţii, prin moartea dânsului, şi ne invită şi pe noi, ca împreună cu dânşii, să-l plângem, căci merită; iar noi, cu inima plină de durere, dăm ultimul sărut neuitatului nostru Dorca, ducând în inima noastră un scumpi suvenir: **memoria lui Dorca**. /

Din **Satulung** (**Săcele**) ni se scrie că dl senator Vasile Sasu din **Brăila**, precum în alţi ani, aşa şi de astă-dată, a dăruită, pentru şcoala română de la biserica Sfinţilor Arhangeli de acolo, 100 lei. Dl senator Sasu de altmintrelea este cunoscut ca un călduros sprijinitor al cauzelor noastre ardeleneşti, în specială însă domnia sa a stors recunoştinţa românilor săceleni prin numeroase fapte de binefacere. Dorim ca nobilul dumisale exemplu să aibă cât mai mulţi imitatori”[109].

1895: „Luni, noaptea, în 23 ianuarie stil vechi, trei învăţători unguri de la şcolile maghiare din **Săcele** au atacat, pe la orele 2. după miezul nopţii, pe locuitorul români Ion Bogic, în casa sa proprie. Românul, văzându-şi viaţa primejduită, se aruncă în mijlocul ungurilor turbaţi, smulse ciomagul din mâna unuia dintre ei şi începu a se apăra. Doi dintre „vitejii” de noapte, văzând că n-o pot scoate la cale cu zdravănul români, o luară la sănătoasa, pe al treilea dintre ei însă nenea Bogic l-a prins, l-a legat şi l-a ţinut în casa sa până la ziuă, când a fostă predat în grija jandarmeriei... Făptuitorii sunt prinşi şi daţi mâna justiţiei”[110].

1895: „Linia tramwayului între **Braşov** şi **Săcele** e în administraţia statului. Neajunsurile ce le întâmpină călă-

[109] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVI, nr. 52, Braşov 1893, p. 2
[110] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 23, Braşov 1895, p. 2

torii pe această linie însă sunt revoltătoare. / După ce locomotivele sunt atât de mici, încât publicul le și numește *mașini de cafea*, apoi sunt și puține. În fiecare lună se întâmplă câte un neajuns. În anul trecut, în toiul verii, când era plin Brașovul și satele din dimprejur de oaspeți sosiți din România și din alte părți, circulația a fost din cele mai păcătoase. Zece zile, la rând, tramwayul de la **Braşov**, spre **Săcele**, a lăsat pe pasageri pe drum, când în **Dârate**, când în **Turchiș**, când în **Cernat**... / Azi, 7 martie stil vechi, locomotiva n-a putut să ducă vagoanele din gara **Satulung** (Hoszufalu) spre **Brașov**"[111].

1895: „**Ciangăii din Săcele**, la expoziţia milenară. Foile ungurești publică, cu bucurie, știrea că, la iniţiativa fișpanului comitatului Braşov, s-au luat măsuri ca și ciangăii din **Săcele** să fie reprezentaţi la expoziția milenară. În fruntea mişcării stă soţia notarului Sipos János, din **Bacifalău**. Se va construi o casă ciangăiască și se proiectează a se face o nuntă originală, la care să ia parte cel putin 200 de ciangăi din Săcele, îmbrăcaţi în portul lor țărănesc. O pereche tânără se va cununa, cu această ocaziune, şi-şi va serba, totodată, şi nunta. Vezi bine, acestea vor costa cheltuieli mari, pentru a cărora acoperire, după cum comunică foile ungurești, s-au luat în vedere şi cele 2 % de dare, strânse, în decurs de doi ani, de pe spinarea locuitorilor din orașul și comitatul Braşovului pentru scopurile expoziţiunii"[112].

1896: „Ieri, 8 aprilie, s-a prezentat înaintea tribunalului Ilfov, secţia I, succesiunea **faimosului milionar** din Brăila Toma Petcu, **de origine din Săcele**. / Se știe că Toma Petcu, care a fost celibatar, a lăsat o avere care atinge

[111] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 53, Braşov 1895, p. 3
[112] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 99, Braşov 1895, p. 2

cifra de vreo 8 milioane şi că, prin testamentul ce s-a găsit după moartea lui, el lasă moştenitor universal pe un frate al lui, însuşi milionar, Ion T. Petcu, iar nepoților de la alți 7 fraţi şi surori ale sale, le lăsă, în total, o sumă de vreo 70.000 franci. / Mai lăsa, apoi, spitalului din Brăila 30.000 lei şi la o biserică din Brăila, și la alta din **Săcele**, câte 10.000 lei, în schimbul cărora preoţii acestor biserici sunt obligați să-l pomenească la ieșirea cu sfintele daruri, în secolul acesta şi-n cel viitor. / Cincizeci de mii de lei este, deci, suma tuturor legatelor de binefacere ale acestui zgârcit! Nici un ban pentru şcoli, nimic pentru fraţii lui din Ardeal, care au de luptat cu atâtea dificultăți sub regimul apăsător al ungurilor. / Câţiva din cei mai celebri avocaţi ai baroului din București au pledat, ieri, în acest proces, cu deosebire interesant prin faptul că se prezentă, ca pretendent la moştenire, și un pretins fiu legitim al răposatalui, anume locotenentul Damian Toma”[113].

1900: „Numărul românilor, în **Săcele**, era, la început, mai mare ca al ungurilor. Încă în manualele de Geografie, folosite în şcolile primare, după anul 1900, numărul românilor din **Satulung** era sensibil mai mare ca al ungurilor şi cam egal în celelalte comune mocănești. Dar, cu timpul, numărul lor a început să scadă. Declinul acesta, în numărul populației româneşti a **Săcelelor**, e şi astăzi în rostogolire. Rând pe rând, în special de la 1880, încoace, gospodăriile românești s-au înstrăinat şi au încăput pe mâna ungurilor. Nu ştim în ce situație numerică precisă ne găsim astăzi, dar este incontestabil că românii s-au redus, ca număr, într-o proporţie îngrijorătoare. Pentru a ne face o palidă idee despre acest fapt, vom remarca că familiile care

[113] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 82, Braşov 1896, p. 2

aparţineau, acum 20-25 ani, bisericii Sfintei Adormiri din **Satulung**, erau de peste 700; astăzi însă abia trec de 300. Scăderea este, aşadar, într-o proporţie de peste 50 %”[114].

1902: „Cine ar fi crezut că, în comuna **Săcele**, din pașnicul comitat al Braşovului, tocmai acum, sub zodia regimului Szell, cu „dreptul” şi cu „dreptatea” lui, să izbucnească o **luptă crâncenă naționalistă**, care să ajungă până la cuțite. / Își poate omul închipui ce ar fi fost, la alegerile dietale din **Hărman**, în octomvrie trecut, în caz când lupta ar fi decurs între români și unguri, iar nu între aceștia și saşi, care, în cercul electoral al **Săcelelor**, au covârşitoarea majoritate, dacă nici alegerile comunale, ţinute, săptămâna trecută, în **Satulung**, unde sunt numai români şi ciangăi, n-au putut să se sfârșească fără vărsare de sânge. / Nu voim să glumim, nici n-avem de gând să facem din ţânţar armăsar, dar faptul s-a petrecut în adevăr, imediat după actul electoral – şi în astfel de chip, încât apare prea învederat nexul lui strâns, cu agitaţiunile de răzbunare ale fracțiunii şoviniste malcontente ciangăiești, care nici azi nu se mai poate reculege de trânteala, ce i s-a dat cu ocaziunea ultimelor alegeri municipale. / Firește că, ca pretutindeni unde românii sunt în atingere directă cu cetăţenii de prima calitate maghiaro-secuio-ciangăești, românii sunt aceia în capul cărora trebuie să se spargă toate; ei sunt piaza rea, ei sunt şi rămân, în totdeauna „hoţii de păgubași”...

Românii, ca poporațiune, formează majoritatea în **Săcele**, dar, în urma unor circumstanțe nefavorabile, de natură mai mult economică, au ajuns să aibă, astăzi, numai a treia parte din totalitatea alegătorilor, și au dat, prin amintita purtare, o probă că mai sunt și ei aici și că nu se poate

[114] Brânduș, Gheorghe, *Despre mocanii săceleni*, în *Țara Bârsei*, Anul IX, nr. 3, Brașov 1937, p. 236

așa uşor trece peste ei, nici când așa le-ar veni le socoteală celor din fruntea comitatului, care se vede că așa înțeleg dreptul și dreptatea domnului Szell, ca să înceapă cu ea numai de la unguri. / Drept mulţumire, ungurii strigă, în foaia comitatului din Braşov, că cei care, în **Săcele**, s-au aliat cu dușmanii maghiarilor, nu sunt decât niște „maghiari amărâți și de jale". Atâta însă nu era de ajuns, căci, în cele din urmă, cine dintre românii săceleni se îndeletnicește cu cetirea acestei foițe ungurești? / Trebuia, deci, să se recurgă, şi în cazul de față, la vechile apucături de terorizare. Mai întâi, îndată după alegerile municipale, s-a ridicat o volbură de ură şi de intrigi în contra preoţilor Verzea, care avură curajul a se opune curentului fracţiunii Sukösd Donát et Sánek... / În această situaţie, au urmat la rând și alegerile comunale. Raportul ce l-am publicat, ieri, ne dă, în toată scurtimea, o icoană despre decursul lor. De astă-dată, românii, cu toate insistențele lor, n-au putut înduplecа pe noul fisolgăbirău şi pe ungurii săi de a face vreo concesiune şi românilor. În zadar s-au provocat la vechiul pact, ca, după trei ani, să alterneze la postul de jude primar ungurii cu românii. Noul fisolgăbirău, Dr. Semsei, a declarat categoric şi franc că nu poate face nimic, căci e silit să ţină seamă de interesele partidului său. Firește că nici n-a pus în candidare vreun român, de teamă ca să nu o pățească ca la alegerile premergătoare. / Toate ca toate, dar ceea ce a trebuit să ne turbure adânc a fost atacul ce l-au făcut, după alegere, o ceată de alegători ciangăi asupra unui grup de alegători români, care se întorceau, seara, acasă. Doi inşi din aceşti alegători români, oameni bătrâni, cu numele Neagoe Pop şi Ștefan Stoia, au fost crâncen loviți cu parii în cap, așa că au rămas scăldaţi în sânge, fără simţire. Acest atac nocturn, întâmplat imediat după alegeri,

și la care, cum ni se asigură, au luat parte vreo 15 ciangăi, toți din partida care a jurat nimicire românilor, este prea bătător la ochi, decât ca să nu fie o aparițiune mult semnificatoare, chiar și în **Săcele**, unde atacurile de răzbunare nu sunt nicidecum raritate. / Ni se pare că avem de a face, aici, cu un semn că, sub egida noului fisolgăbirău, necunoscător de stările săcelene, se inaugurează un sistem de teroare, care nu se potrivește nicidecum în cadrul programului cu care actualul fișpan al Brașovului a debutat la instalațiunea sa. / Îi atragem atenţiunea asupra celor ce se petrec, azi, în **Săcele**. Atragem îndeosebi atenţiunea vicespanului de la noi, care are să răspundă, în prima linie, pentru neajunsurile ce turbură pacea locuitorilor din Săcele, și credem că am fi în drept să aşteptăm să se facă serioasă cercetare şi să se pedepsească culpabilii, fără cruţare”[115].

1902: „În cursul lunii februarie s-au ţinut mai multe conferinţe agricole, în diferite comune. S-au înfiinţat cursuri practice, așa în **Vulcani** s-a înființat un curs de 6 săptămâni pentru împletitul pălăriilor. La acest curs s-au prezentat 19 elevi. În **Feldioara** s-a înfiinţat un curs de tâmplărie, cu 20 elevi. În **Satulung**, un alt curs, pentru împletit pălării, cu 21 elevi. În **Zizin**, un curs de împletit coșuri, cu 42 elevi. În **Măieruș**, de asemenea un curs de împletit coşuri, cu 21 elevi”[116].

1902: „Sâmbătă, în 30 noiemvrie stil nou, ziua Sfântului Andrei, şi-a ţinut Reuniunea femeilor române pentru ajutorarea văduvelor sărace române din **Brașov şi Săcele** adunarea generală, în sala festivă a gimnaziului nostru românesc, sub prezidiul doamnei Balaşa Blebea,

[115] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 12, Braşov 1902, p. 1
[116] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 28, Braşov 1902, p. 3

prezidenta Reuniunii... / Anul acesta, s-au înscris 4 membre fundatoare, solvind, taxa de 50 coroane, și anume: Maria Burduloiu, Reveica Pascu, Maria V. Popea din **Săcele** și o damă din **Braşovul-vechi**, care vrea să rămână anonimă. Membre ordinare, care și-au achitat taxa, au fost, anul acesta, 83 din **Braşov** și 32 din **Săcele**. Din Săcele au fost, anul acesta, ca niciodată. / În timpul din urmă, se micșorase, adecă, de tot numărul membrelor din **Săcele**. Erau cam la 10; aproape numai din **Satulung**. Toamna aceasta, s-au prezentat în persoană două membre din comitet, doamnele Virginia Vlaicu, casieră, și Otilia Bidu, vicepreședinta Reuniunii, stăruind pe la **fruntaşele din Săcele**, ca să se facă membre. În chipul acesta, au și încasat 157 coroane. Adunarea generală a și exprimat mulțămita sa numitelor doamne"[117].

1903: „Comitetul administrativ al comitatului Braşov și-a ținut ședința ordinară lunară, în ziua de 11 mai, sub președinția fișpanului contele Ștefan Lazar. Relevăm, din raportul vice-șpanului, Dr. Frederic Jekel, pe luna aprilie, următoarele: Deces subit s-a întâmplat în cercul superior, unul în hotarul comunei **Cristian**, unde Vasile Bârsanu din **Bran** a căzut din car și a rămas mort pe loc. În **Codlea**, s-a întâmplat un caz de sinucidere, iar în **Ghimbav** s-a găsit în părău cadavrul unui prunc, fără să se afle mama criminală. In cercul inferior, s-au întâmplat incendii în **Feldioară**, **Crisbav**, **Apața** și **Bod**. Sinucidere s-a întâmplat una în **Bod**. Boli molipsitoare sporadice, ca și în cercul superior. Între animale, n-a fost epizootie. În orașul Braşov au fost 5 cazuri de difterie. În cercul **Săcelelor** starea sanitară a fost bună. În Societatea de ajutorare a muncitorilor și ser-

[117] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 265, Braşov 1902, p. 3

vitorilor s-au înscris membrii: în **Turcheş**, **Crisbav**, **Bacifalu** şi **Codlea**. Cursul de tâmplărie şi rotărie din **Feldioara** a dat bune rezultate. Lăptăria din Braşov, care și-a început lucrările în august 1901, a furnizat, în 1902, 2.039.257 litri de lapte şi 73.713 kg unt. S-a încasat, în 1902: 308.196 coroane. Raportul mai aminteşte de premiile, de câte 50 coroane, acordate de ministeriul agriculturii pentru muncitorii sârguincioşi şi credincioşi, între care vedem și numele lui C. Bratu din **Săcele**"[118].

1904, Diaconovich: „**Săcele** (magh. Hétfalu), numirea colectivă a următoarelor șapte comune rurale din Transilvania, comitatul Braşov: **Bacifalău,** cu 1.862 locuitori; **Cernat**, magh. Csernátfalu, cu 2.628 locuitori; **Purcăreni**, magh. Pürkerecz, cu 2.036 locuitori; **Satulung**, magh. Hosszufalu, cu 6.420 locuitori; **Târlungeni**, magh. Tatrang, cu 3.251 locuitori; **Turcheş**, magh. Türkös, cu 3.277 locuitori; **Zizin**, magh. Zajzon, cu 1.329 locuitori; laolaltă, cu 20.803 locuitori, maghiari şi români (9.066). Aceștia din urmă erau, odinioară, oieri vestiți"[119].

1907: „Domnul Dumitru G. Manu, domiciliat în **Braşov**, și domnișoara Elena Popea, din **Săcele**, își vor serba cununia, duminică, 18 ianuarie stil vechi (10 februarie stil nou), orele 1 p. m., în biserica nouă din **Satulung** (Săcele"... /

Cu ocaziunea petrecerii aranjate de Corpul învățătoresc din **Săcele**, a doua zi de Crăciun, în **Cernatu**, au binevoit a suprasolvi următorii stimați domni: Carol Gross, farmacist, 5 coroane, / Ioan Stroescu, Ploiești, 5 lei, / Dr. Semsey Aladár, protopretor, 4 coroane, / Dr. T. Sbârcea,

---

[118] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 97, Braşov 1903, p.

[119] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 865

medic, 4 coroane, / Z. Popovici, paroh, 4 coroane, / V. Crangă, 2 coroane... Totodată se mulțumește domnilor colegi, învățătorii G. Tabau, G. Fătuleț, V. Crangă, precum și domnilor studenți Stoica, Iorgovan și Babuță, pentru prețiosul concurs ce ni l-au oferit la executarea cântărilor...

Pentru renovarea și pictarea bisericii Sfintei Adormiri din Brașovul-vechi", au contribuit, pe „Lista doamnei Maria D. Furnică, din **Săcele**: Nicolae Jugănar, 5 coroane, / Neagoie, 1 coroană, / Iosif Onctoiu, 1 coroană 50 fileri, / Vasile Constandin, 1 coroană, / George Țigoi, 2 coroane, / George T. Median, 1 coroană, / Radu Blegu, 40 fileri, / Dumitru Barbu, 40 fileri, / Ioan Soiu, 40 fileri, / George Dragoș, 50 fileri, / Alecu Vidriginescu, 50 fileri, / Bucur Păișiu, 80 fileri, / Ioan Comșa, 80 fileri, / Dumitru Comșa, 60 fileri"[120].

1938: „De când s-a interzis tramvaiului intrarea până în centrul orașului, călătorii sunt obligați să folosească numai autobuzele. În felul acesta, aglomerația pe autobuze a devenit un adevărat scandal. / Linia autobuzelor **Brașov-Săcele** o spune, fără nici o exagerare, că trebuie să fie cea mai rentabilă. Mașinile trec pe o șosea admirabilă. Care leagă Brașovul cu Săcele. Mii de călători, funcționari, muncitori, elevi, vizitatori, turiști și alții sunt siliți să călătorească, în fiecare zi, pe această linie... / Și, totuși, în privința comodității, s-ar părea că este una din cele mai rele linii"[121].

[120] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 14, Braşov 1907, pp. 2, 6
[121] *Universul*, Anul 55, nr. 208, Bucureşti 1938, p. 6

SĂCUENI

(prin cătunul **Coli**, Cool, de lângă **Săcueni**, judeţul Bihor)

1358, iunie 16, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire că trimisul său la moşia **Coli** (Cool, lângă **Săcueni**, judeţul Bihor), întorcându-se, a raportat că „a găsit, între alte dovezi scrise", o scrisoare privilegială, pe care „întărind-o cu puterea pecetei noastre, am hotărât să o dăm magistrului Ştefan, fiul lui Laurenţiu, fiul lui Dorugh"[122].

1536, Nicolae Olahus: „Acea regiune, care este cuprinsă dincolo de râul Someş şi dincoace de **Silvania**, în care sunt foarte multe sate de români, se numeşte Sălaj. Acolo se pot vedea, printre alte orăşele, **Zalău**, iar pe malul de răsărit al Someşului, **Satu Mare,** şi pe cel apusean **Nemetihy** (jumătate din Satu Mare). Apoi, spre sud, între râurile Tisa şi Someş, şi munţii Oradei, care se află spre răsărit, şi până la târgul Debreţin, ţi se iveşte în faţă regiunea Nierkeuz, în care sunt târgurile **Craidorolţ**, **Domăneşti**, **Carei**, **Santău**, Bathe (în Ungaria), Kallo (în Ungaria), **Marghita** (Sancta Margareta), Beltiug (în Ungaria), **Săcuieni**, Marcos, Bezermeny, Guta, Salard, Istard. Mai

[122] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 284, pp. 292, 293

jos de acestea, spre răsărit, este oraşul **Oradea**, reşedinţa episcopului, strălucită prin biserica sa catedrală, mormântul Sfântului Ladislau, regele vestit prin minunile sale, precum şi al împăratului Sigismund, în care din aşezământul aceluiaşi împărat, se cântă ziua şi noaptea Psalmii lui David la mormântul său, de către preoţi, care se schimbă pe rând"[123].

1820: „În noiembrie 1820, domeniul **Săcuieni** a închiriat măcelăria locuitorului izraelit din **Marghita**, Veisz Márton, pe o perioadă de trei ani, pentru suma de 220 florini renani anual. Arendatorul putea să vândă carne de vită, porc, miel și slănină, la preţul stabilit de domeniu și cu unităţi de măsură omologate. Pentru lunile martie, aprilie și mai, arendatorul nu era obligat să realizeze mai mult de trei sacrificii de animale pe săptămână. Pe lângă măcelărie, Veisz Márton mai primea și dreptul de a folosi fânaţul Rostálló, dar și o pășune, în suprafaţă de 10 cosaşi, cu obligaţia de a preda domeniului jumătate din iarba cosită, un teren arabil, în suprafață de opt câble, cu semănături de toamnă, și patru câble cu semănături de primăvară, scutite de *terragium* și de *decimă*, avea posibilitatea de a duce un cal la păscut, în locul numit Kender Sziget (Insula cu cânepă) sau în pășunea rezervată stăpânului de pământ. Tot acesta mai avea dreptul să scoată la păscut cel mult 20-25 de vite, dar numai dacă se elibera fânaţtul domenial de la Malomszeg"[124].

---

[123] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, pp. 494, 495

[124] Apan, Adrian, *Monopoluri feudale pe domeniile Diosig-Săcuieni*, în Muzeul Ţării Crişurilor Oradea, *Biharea / Culegere de studii şi materiale de etnografie şi artă*, Oradea 2001-2003, p. 124

1850: „Un alt han, din **Crestur**, situat în apropierea livezii cu lucernă, lângă drumul de țară spre **Marghita**, a fost arendat lui Feldmann Jakab, împreună cu dreptul de a vinde ţuică, vin şi carne, cu obligativitatea respectării regimului de vânzare al fiecărui produs în parte. Perioada arendării a fost de trei ani, cu începere din 1 octombrie 1850 și până în septembrie 1853. Același arendator a mai închiriat hanul între anii 1856-1859”[125].

1859: „În localitatea **Săcuieni**, existau mai multe cârciumi, aşa cum aflăm dintr-o licitaţie, organizată la 1859. Astfel, era cârciuma *Kosér*, cea a *Zdrenţărosilor*, pe drumul care ducea spre **Marghita**, cârciuma *Bánom*, pe drumul spre Carei, cârciuma *Becsali*, pe drumul spre Debrecen”[126].

1670-1671, Evlia Celebi: **Bătălia de la Cluj**. „Blestematul de Rákoczi a fugit în cetatea **Cluj** şi a început să strângă iarăşi oaste... Anul 1081 (1670-1671). / Răsculându-se, din nou, în Ardeal, ghiaurul Rákoczi nu a trimis, la Poarta Devletului, haraciul său, după cum era legea. Pe de altă parte, strângând o mulţime de oşti nenorocite, el s-a aşezat **lângă cetatea Cluj**, cu două sute de mii de ghiauri. Din partea aceasta, Seidi paşa a întâmpinat, în primăvară, oastea duşmană din câmpia Clujului, cu trupele alese de la Buda, Agria, Kanizsa şi Timişoara, având patruzeci de mii de călăreţi înarmaţi, viteji şi renumiţi.

---

[125] Apan, Adrian, *Monopoluri feudale pe domeniile Diosig-Săcuieni*, în Muzeul Ţării Crişurilor Oradea, *Biharea* / *Culegere de studii şi materiale de etnografie şi artă*, Oradea 2001-2003, p. 129

[126] Apan, Adrian, *Monopoluri feudale pe domeniile Diosig-Săcuieni*, în Muzeul Ţării Crişurilor Oradea, *Biharea* / *Culegere de studii şi materiale de etnografie şi artă*, Oradea 2001-2003, p. 108

Făcându-se un mare măcel, cu voia lui Allah, două sute de mii de ostaşi de ai ghiaurilor au fost trecuţi prin sabie şi toţi vitejii musulmani s-au umplut de prăzi. Rákoczi, la rândul său, fugind din această bătălie, rănit, s-a dus la **Oradea**, dar, neputând să rămână nici acolo, a plecat la cetatea Kálló. Pe când căuta acolo pe profetul Isus, el a căzut în ghearele lui Azrail (îngerul morţii la musulmani) şi a murit. Deşi Seidi paşa a adus tezaurele şi avuţiile, şi obiectele capturate, pentru a îndestula vistieria padişahului, şi a ajuns la Poarta fericirii, cântând din tobe şi din surle, totuşi, din pricina unora, care erau împotriva sa, el nu a putut fi pe placul padişahului.

Ultima dată, cetăţile **Ineu**, **Caransebeş** şi **Lugoj** fuseseră cucerite de către marele serdar şi marele vizir Köprülü Mehmed paşa, şi, afară de acestea, fiind cucerite încă alte şapte oraşe, cetatea **Arad** fusese refăcută, iar cetatea **Ineu** reparată şi întărită, devenind un oraş frumos ca o grădină de rai; aceasta a fost desemnată ca reşedinţă de guvernare pentru vizirii de Timişoara. Tocmai când se hotărâse şi cucerirea cetăţilor denumite Saroşpatak, **Săcueni** şi Ecsedvár, din ţinutul Ardeal, i-au sosit lui Köprülü, de la Pragul fericirii, din partea măriei-sale padişahului, hatişerifuri drastice”[127].

1661, Evlia Celebi: „Descrierea graniţei Ardealului , adică a cetăţii **Săcuieni** (Seykel-Hit). I se spune şi Sekel-Hit. Din trecut şi până azi, a făcut parte din cetăţile vilaietului Ardeal. Nu se ştie cine a zidit-o (cetatea a fost a lui David Zólyomi, de la care a luat-o G. Rákóczi I, la 1632). La cucerirea Oradei, cu ocazia înscrierilor făcute de Aii paşa, această cetate a rămas în vilaietul haiducimii din

[127] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 340, 341

Ardeal şi toate cele şase sute de sate ale ei au fost înscrise în districtul Bihor, devenind sate dependente de Oradea. Această cetate, fiind aproape de cetatea noastră Oradea, cu ocazia încheierii păcii, împăratul Austriei, de teamă, a solicitat ca ea să fie dărâmată, fiindcă ghiaurii prevăzători, care se tem de urmările evenimentelor, au socotit că otomanii, după ce au cucerit cetatea Oradea, dacă vor pune mâna şi pe această cetate Săcuieni şi vor apuca să aşeze trupe într-o cetate atât de tare, vor pune stăpânire pe tot vilaietul Ardealului şi pe tot ţinutul haiducimii, şi pe întreg vilaietul Ungariei de mijloc. De aceea, el s-a rugat din vreme ca această cetate Săcuieni să fie dărâmată.

Atunci, serdarul nostru, Hasâm-Mehmed paşa, cu patruzeci de mii de soldaţi, a ajuns lângă cetate. Au mai venit, şi din partea împăratului Austriei, patruzeci-cincizeci de mii de raiale şi beraiale, cu cazmale, cu lopeţi şi cu sape, şi cu trei mii de cântare de pulbere neagră, şi cu două mii de grenade. Ele stăteau gata în jurul cetăţii. Trupele austriece, ce se găseau în interiorul cetăţii, transformându-se îndată în pedestraşi, au plecat, înarmate la cetatea ungurească.

Toţi oamenii dintre raiale şi beraiale, care îşi aveau casele în cetate şi-au luat membrii familiilor lor şi au ieşit din cetate, plângând şi ţipând, iar ghiaurii săraci au spus cu toţii: „Hei, cetate Săcuieni, otomanul n-a ştiut să te preţuiască! Mai bine era dacă ai fi fost în mâinile otomanului!”. Atunci, cei patruzeci-cincizeci de mii de raiale austriece, tăbărând îndată asupra cetăţii **Săcuieni**, ca furnicile, au săpat subterane, în douăzeci şi şapte de locuri, şi, cu ajutorul pulberii negre, au aruncat în aer zidurile cetăţii puternice şi frumoase. Toate construcţiile au căzut în acea mlaştină

adâncă, încât cetatea a fost ruinată şi distrusă într-o singură zi…

Cetatea Săcuieni se afla într-un loc mlăştinos şi adânc, la graniţa noastră ungurească, unde constituia un obstacol puternic, având formă rotundă şi fiind prevăzută, de jur-împrejur, cu nouă bastioane. Ea era o cetate bine întărită şi o fortăreaţă foarte rezistentă, fiind construită din cărămizi roşii şi având o poartă spre apus”[128].

1738, Anonim Latin: „Ajungând în Bihor, la **Săcuieni**, „domnul poştar”, care e catolic, la cină, în afară de o cantitate dublă de vin, ne-a dat, la încheierea mesei, o sticluţă de vin mai ales și mai grozav, numit popular Ausbruch” (vin de calitate, făcut la **Păuliş**, lângă Arad). [Ei trec apoi prin **Margita**, în seara zilei de 26 martie, şi poposese la **Deda**, amândouă în Bihor; în 27, își continuă drumul, intrând pe teritoriul principatului Transilvaniei].

27 martie. Drumul fiind tare stricat de ploi, cum domnul poştar avea drum la **Şimlău**, am făcut drumul împreună şi am ajuns la hotarul Transilvaniei... unde am sosit pe la 11. Acolo, împreună cu domnul poştar, am fost găzduiţi la o bună măicuţă văduvă, care nu știa deloc ungureşte şi numaidecât am fost poftiți de ea să luăm o gustare. Am luat o masă foarte bună, după aceea ne-am dus la administratorul salinei, pentru nişte treburi, şi am fost primiţi de el cu voie bună şi trataţi atât cu mâncare şi băutură de seară, cât şi cu adăpostul pentru noapte, rămânând acolo, la el.

28 martie. În biserica parohială catolică, zisă şi plebanie (deoarece, după obiceiul locului, parohii sunt numiți aici plebani), am slujit liturghia. În afară de această bise-

[128] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 670, 671

rică a catolicilor, mai este în oraş o biserică, a românilor, adepţi ai bisericii şi credinţei grecești, care umplu biserica în număr uimitor de mare, mai ales femeile. De asemenea, aici își mai au calvinii templul lor, clădit fastuos; aceşti răi îi întrec cu mult, ca număr, atât pe catolici, cât şi pe ortodocşi, atât aici, cât si în alte părţi de dincolo de Tisa, spre Transilvania. Puţini cunosc aici limba germană, în alte locuri încă şi mai puţini şi, în afară de domnii poştari, aproape nimeni; puţini totuşi dintre funcţionari vorbesc, foarte stricat, latineşte şi nimic nu-i foloseşte călătorului prin aceste locuri limba cehă, deoarece limbile maghiară şi română sunt cu totul deosebite de aceasta și abia găseam pe câte unul sau altul care să ştie slavoneşte şi astfel să înţeleagă ceva din limba cehă. Aşteptând să ni se trimită, din partea provinciei, un mijloc de călătorie, în această zi neam odihnit la acel domn administrator al salinei, german ca limbă și sentimente, și om foarte ales. După amiază, am privit la înmormântarea unui calvin. Aceşti calvini, care fug de cruce, deşi ea a fost unealta mântuirii noastre, au grijă ca, în locul ei, să pună pe cioclu să ducă, înaintea mortului, o bârnă şi îl petrec cu multă gălăgie./Începând de la **Săcueni**, am umblat aproape numai prin păduri, prin pustiuri foarte întinse și prin munţi nespus de înalți, care făceau ca drumul să fie, pe cât de primejdios, pe atât de anevoios, astfel încât, nu fără temei sau din întâmplare, această regiune, adică Transilvania sau *ţara aflată dincolo de păduri* a fost numită, de unii, Siebenbergen sau Siebenberge, deoarece constă nu numai din şapte munţi, ci aproape numai din munţi. După alţii, însă, este numită Siebenbürgen după şapte oraşe, al căror nume se sfârşeşte

cu Burg, adică: Clausenburg, Marienburg, Schessburg, Thorenburg, Salzburg, Kuchelburg etc."[129].

1809: „În aprilie 1809, domeniul **Săcuieni** a închiriat, pe o perioadă de un an, adică până la sărbătoarea Sfântului Gheorghe, pentru suma de 48 de florini renani, cârciuma din Haraszti, locuitorului din **Cherechiu** Erdei Ferencz. Prin contract, domeniul se angaja, prin judele pădurilor, să-i furnizeze arendatorului cantitatea de lemne pentru foc, dar numai cu condiția ca să contribuie și el la paza pădurilor, alături de paznici, și să menţină o comportare bună. Arendatorul a fost de acord cu clauzele, mai mult, a și depus, ca și garanţie, casa sa din **Cherechiu**, pentru mai multă încredere din partea domeniului, și a achitat și un sfert din arendă, anticipat"[130].

1824: „La 1 ianuarie 1824, se dădea în arendă dreptul de pescuit, în hotarul posesiunii **Cherechiu**, locuitorilor Demeter Mihály și Ottományi István, pentru o perioadă de trei ani, în schimbul unei arende de 30 de florini renani. Arendatorii trebuiau să împartă pe din două pescuitul, în locul numit Miklai, cu un alt locuitor din **Săcuieni**, care arendase, la rândul său, pescuitul. Iobagul Kontz János din **Cherechiu** a arendat, la 8 ianuarie 1827, dreptul de vânătoare și pescuit în hotarul posesiunii **Cherechiu**, pe o perioadă de un an, cu o arendă de 12 florini renani. Prin contract, arendatorul a primit libertate deplină de a vâna și pescuit în apele și pădurile localităţii. Interesant era faptul că, odată cu arendarea anumitor drepturi, domeniul transfera către arendator și atribuţiunile de supraveghere legală a monopolurilor închiriate, astfel că Kontz János

[129] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, IX, serie nouă, București 1997, pp. 211, 212
[130] Muzeul Ţării Crişurilor Oradea, *Biharea*, Oradea 2003, p. 107

fusese obligat și să urmărească dacă cineva ar vâna sau ar pescui în mod ilegal, iar respectivul să fie prezentat domeniului pentru a fi pedepsit. La 1 ianuarie 1829, tot Kontz János, alături de Tompa Péter din **Cherechiu**, au închiriat dreptul de vânătoare și pescuit pentru un an, în aceleași condiţii. Tot în luna ianuarie 1829, domeniul **Săcuieni** a arendat dreptul de vânătoare și pescuit locuitorilor Imre Győrgy şi Szeles Mihaly, ambii din **Săcuieni**, pe o perioadă de trei ani, pentru o arendă de 20 de florini de argint anual. Faţă de alte contracte, aici era precizată obligația arendatorilor de a aproviziona cu pește, la prețuri decente, ori de câte ori existau solicitări, bucătăria domenială din **Săcuieni**"[131].

1923: „**Expoziţie de vite la Oradea Mare**. Încă una din mult aşteptatele raze prevestitoare de aurora consolidării. Modeşti, fără nici o autoreclamă, calităţi ale oamenilor energici şi activi, prefectul dl Hodor şi medicul veterinar primar al judeţului Bihor, dl Al. Haşaş, ne-au procurat o plăcută surpriză, prin frumosul succes ce a avut expoziția de vite a județului Bihor, aranjată de dânşii, duminecă 23 septembrie, în piața târgului de vite Ossi din **Oradea-Mare**… / Expoziția a început dimineaţă, la orele 9. Din partea armatei, a fost de față, în fruntea unui grup de ofițeri inimoși, dl general Olteanu, care nu scapă nici o ocazie de a fi printre cei dintâi, când e vorba de a sprijini vreo acțiune patriotică şi de interes general în Bihor şi Maramureş. După o scurtă, dar entuziastă cuvântare de deschidere a expoziției, rostită de prefectul dl Dr. Hodor, ca președinte al Comisiei judeţene Zootehnice, se formează comisiile de juriu, şi anume o comisie superioară gene-

[131] Muzeul Ţării Crişurilor Oradea, *Biharea*, Oradea 2003, p. 118

rală, din care au făcut parte domnii Dr. Hodor, președinte, apoi: generalul Olteanu, director regional, F. Cristea, subprefect, D. Tempeleanu, primarul subst. al **Orăzii-Mari**, Dr. Ion Voştinariu, consilier agricol Bogdan, precum şi harnicul medic-primar veterinar al județului Bihor, Al. Haşăş, ca membri; s-au mai format, apoi, încă patru comisii, pentru clasificarea vitelor pe categorii, şi anume: armăsari şi iepe, mânji și mânze, tauri, apoi juninci și vaci; aceste patru comisii au lucrat sub conducerea domnilor colonel Dengel, comandantul Regimentului 5 Roșiori, colonel Ivaşcu, comandantul Regimentului 33 Artilerie, Elemér Olasz și Francisc Sperker… / Pe la orele 13, a început distribuirea premiilor, în medalii şi bani. Au obținut:

Pentru cai, Medalie de aur: 1). Ferma Markovits, din comuna **Inand**. / 2). dl conte Iosif Stubenberg, din comuna **Săcueni**. / 3). dl Ioan Molnár, din comuna **Chiralău**. / **Medalie de argint**: 1). dl conte Ştefan Pongrác, din **Cadia-Mare**. / 2). Ferma Capitlului romano-catolic din **Sântandreiu**. / 3). d. Danila Lovass din **Valea lui Mihai**. / **Medalie de bronz**: 1). Comuna **Albiş**. / 2). dl Teodor Negreu din **Ateaş**. / 3). Ferma Markovits din **Inand**. / 4). dl Emil Frater din **Salonta-Mare**. / 5). dl Tabăra Mihai din **Tărian**.

Pentru vite cornute, Medalie de aur: 1). Oraşul **Oradea-Mare**. / 2). Episcopatul romano-catolic din **Oradea-Mare**. / 3). Ferma contelui Tisza din **Ciegod**. / **Medalie de argint**: 1). Comuna **Toboliu. /** 2). Văduva lui Zoltán Bessenyei din **Ghioroc**. / 3). Domeniul Abația de Melch din **Marghita**. / 4). Ferma Capitlului romano-catolic din **Episcopia** Bihor. / **Medalie de bronz**: 1). Comuna **Giriş**. / 2). Comuna **Salonta Mare**. / 3). Ferma Markovits

din **Inand**. / 4). Ferma Capitlului romano-catolic din Episcopia Bihor. / 5). dl Ignaţie Grünfeld din **Oradea-Mare**.

De asemenea, s-au premiat cu bani, din suma de 8.000 lei, dată în acest scop de Ministerul de Domenii, animalele următorilor proprietari: :

Cai: 1.500 lei, armăsar, proprietatea dlui T. Bodea din **Păuşa**. / 1500 lei, iapă, proprietatea dlui Alexandru Soos din **Tileag**. / 500 lei, iapă, proprietatea dlui Francisc Folkman din **Palota**. / 500 lei, iapă, proprietatea dlui Vasile Gitea din **Toboliu**. / 1.000 lei, mânz (armăsar), proprietatea dlui Teodor Filip din **Giriş**.

Vite cornute: 1.000 lei, taur, proprietatea dlui Moise Durgheu din **Giriş**. / 500 lei, taur, proprietatea dlui Ludovic Köteles din **Tinca**. / 1.000 lei, vacă, proprietatea dlui Edmond Slavic din **Cefa**. / 500 lei, junincă, proprietatea văduvei lui Alex. Gencsy din **Oradea-Mare**. / Judeţul Bihor a dat, în scopul premierii animalelor, suma de 10.900 lei, din fondul Zootehnic Judeţean, din care s-au premiat animalele, proprietatea următorilor domni:

Pentru cai: Lei 800, armăsar. proprietatea dlui Ştefan Nagy din **Sântimreu**. / Lei 300, armăsar, proprietatea dlui Petru Hurghoi din **Nojorid**. / Lei 300, armăsar, proprietatea dlui Francisc Lukács din **Telechiu**. / Lei 800, iapă, proprietatea dlui Francisc Borbély din **Săcueni**. / Lei 800, iapă, proprietatea dlui Alexandru Fernbach din **Palota**. / Lei 300, iapă, proprietatea dlui T. Tincău din **Toboliu**. / Lei 300, iapă, proprietatea dlui Alex. Suciu din **Diosig**. / Lei 300, iapă, proprietatea dlui Iacob Osvald din **Palota**. / Lei 300, iapă, proprietatea dlui Vasile Babău din **Giriş.** / Lei 600, mânz, proprietatea dlui Francisc Borbely din **Săcueni**. / Lei 300, mânz, proprietatea dlui Mihai Sári din **Tărian**. / Lei 300, mânz, proprietatea dlui Alex,

Fernbach din **Palota**. / Lei 250, mânz, proprietatea dlui Iosif Kain din **Nojorid**. / Lei 250, mânz, proprietatea dlui Ştefan Hegedüs din **Diosig**. / Lei 250, mânz, proprietatea dlui Coloman Horvath din **Simian**. / Lei 250, mânz, proprietatea dlui Petru Theiss din **Palota**.

Pentru vite cornute: 500 lei, taur rasă symenthală, proprietatea dlui Iosif Fildan din **Cheriu**. / 300 lei, taur rasă symenthală, proprietatea dlui Gaspar Vári din **Fughiu**. / 300 lei, taur rasă symenthală, proprietatea văduvei lui Ioan Osváth din **Seleuș**. / 1.000 lei, taur rasă podolică, proprietatea dlui Ludovic Simon din **Filighiaz**. / 300 lei, vacă symenthală, proprietatea dlui Ludovic Pénzes din **Episcopia**. / 300 lei, vacă symenthală, proprietatea dlui Gheorghe Panea, **Oradea-Mare**. / 100 lei, vacă rasă podolică, proprietatea dlui Alex. Torda din **Filighiaz**. / 600 lei, junincă rasă symenthală, proprietatea dlui Petru Theiss din **Palota**"[132].

1931: „În anul 1923, la ordinul Veneratului Ordinariat diecezan, s-a făcut conscrierea românilor uniţi şi, găsindu-se un număr considerabil de credincioși, Î. P. S. S. Episcopul dr. Valeriu Traian Frențiu, a înființat, în mod provizoriu, parohia-filială română unită din **Săcueni**. Preot a fost numit Gheorghe Cavaşi, din Şilindru, iar după demisia acestuia, în anul 1924, a fost numit părintele Ioan Chereji Crișan. Primcurator a fost numit dr. Quintiliu Viciu, primpretorul plasei, iar cantor era Gheorghe Erdei, directorul școlii de stat. Serviciile divine au fost celebrate de 2-3 ori pe lună, în capela romano-catolică din orașul de sus. / În anul 1925, biserica a fost împroprietărită, în hotarul comunei **Diosig**, cu 10 jugăre pământ sesiune bisericească și

[132] *Vestul României*, Anul I, nr. 28, Oradea 1923, p. 2

30 jugăre sesiune parohială… / După Liturghie, s-au ţinut recepţiile, la casa parohială, unde reprezentanţii cultelor şi ai autorităţilor au ţinut reuşite cuvântări. Biserica ortodoxă a fost condusă de părintele Şiora din **Diosig**”[133].

1937: „În pădurea comunei **Negreni**, judeţul Cluj, a fost găsit spânzurat săteanul Francisc Toth, originar din **Săcuieni**, judeţul Cluj. Cum Francisc Toth dispăruse de acasă de mai multe zile, se pare că e vorba de o sinucidere”[134].

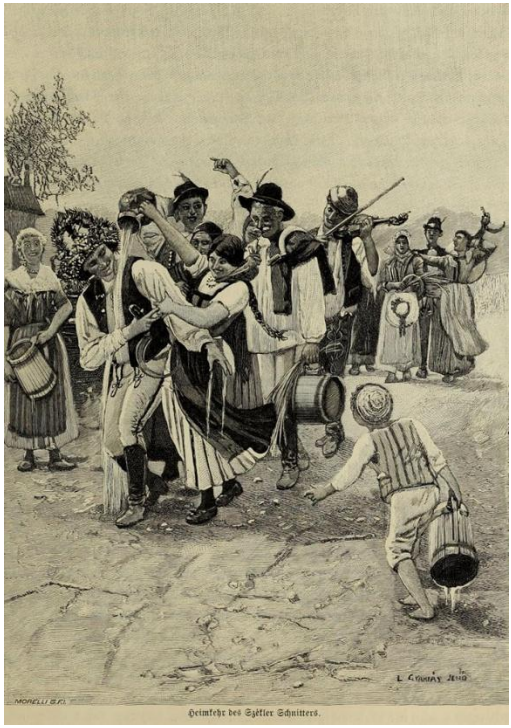

[133] *Vestitorul*, Anul VII, nr. 17-18, Oradea 1931, pp. 3, 4
[134] *Universul*, Anul 54, nr. 202, Bucureşti 1937, p. 14

SĂLACEA

(Zalach, judeţul Bihor)

2500-1200 înainte de Hristos: „**Sălacea**. Templul de tip megaron din perioada bronzului (2500-1200) ilustrează procesul comun lumii mediteraneene şi balcanice de naştere a unei arhitecturi monumentale, pe baza programului de locuință... / Din perioada bronzului, s-au păstrat resturile celor dintâi construcții monumentale cunoscute: un templu de tip megaron, la **Sălacea**, ansamblul funerar”[135].

„Similitudinile dintre spirala miceniană, de pe discurile de aur din mormintele de la Micene, și aceea de pe discul de os de la **Sălacea** sunt evidente. De fapt, și elementele care compun decorul celor două psalii de la Sălacea pot fi întâlnite în cercul de civilizație sud-est mediteranean. Nu este întâmplător acest fapt, căci atât psaliile, cât și cilindrul și butonul se datează spre finele secolului al XVI-lea și începutul secolului al XV-lea î. e. n.”[136].

1360, iulie 6, lângă Santău: Nicolae Kont, palatinul Ungariei, dă de ştire că în adunarea nobililor din Bihor şi

[135] Curinschi Vorona, Gheorghe, *Istoria arhitecturii în România*, București 1981, pp. 14, 17

[136] Chidioșan, Nicolae, *Prelucrarea osului în așezările culturii otomani din nord-vestul României*, în Muzeul Ţării Crişurilor, *Crisia*, Anul XIV, Oradea 1984, p. 38

Crasna, ţinută lângă satul **Santău** (Sântău, Zanthou, azi **Santăul Mare** şi **Mic**, judeţul Bihor), „ridicându-se Petru, fiul lui Mihail de **Sanislău** (Stanyzlo, Zanislou, judeţul Satu Mare), a spus că toţi oamenii din **Sălacea** (Zalach, judeţul Bihor), aduşi de Petru şi Gheorghe zişi Buchur, jude de **Sălacea**, au venit cu sila la moşia sa, numită Sanislău, în 21 iunie 1357, şi au dus de acolo în satul Sălacea patru iobagi ai săi, împreună cu toate bunurile şi lucrurile lor, în valoare de o sută de mărci, spre dauna sa. Aceştia, aşteptaţi fiind de acel Petru, în zile legiuite ale adunării, nu au venit. Drept care noi am hotărât să fie osândiţi la gloabă faţă de Petru, dacă nu se vor putea dezvinovăţi în chip întemeiat”[137].

1933: „A conlucrat la buna reușită a Misiunilor sacre... de duminică, 7 mai... / Părintele Ghiulai Aurel, din **Sălacea**”[138].

1939: „Onoratul Gheorghe Chiș, paroh în **Sălacea**, repaosat la 11 august, în anul al 69-lea al vieţii şi al 40-lea al preoţiei sale”[139].

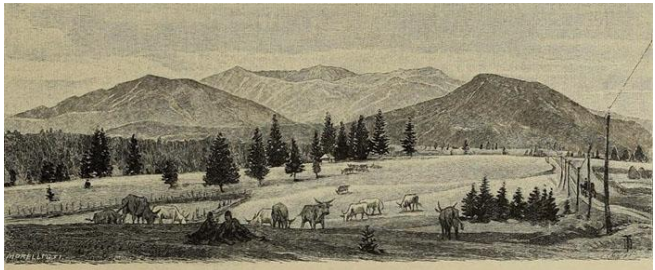

Aussicht von der Magura Kaluluj gegen Pietrosul hin.

[137] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 492, pp. 523, 534
[138] *Vestitorul*, Anul IX, nr. 10, Oradea 1933, p. 7
[139] *Vestitorul*, Anul XV, nr. 17, Oradea 1939, p. 1

SĂLAŞU

(Zallas, judeţul Hunedoara)

1360, iunie 1, Vişegrad: Vicevoievodul Petru, castelan de Haţeg, dă de ştire că la adunarea obştească din districtul Haţeg, „ţinând noi judecată în acel sat **Haţeg** (Hachchak, Hatzak, judeţul Hunedoara)… ridicându-se Myk, fiul lui Murk, s-a plâns că Stoian şi Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj şi Nan, nepoţii lui Costea, împreună cu fraţii şi rudele lor, s-au înstăpânit şi ţin cotropite moşiile **Răchitoasa** (Reketya, Rekethya, azi **Răchitova**, judeţul Hunedoara) şi **Lunca** (Nyres, Lunca, azi **Lunca Cernii**, judeţul Hunedoara), aflătoare în acel district Haţeg, ce îl privesc pe dânsul în temeiul izvorând din cnezat. La auzul acestora, ridicânduse Stoian şi Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj şi Nan, nepoţii lui Costea au spus că dimpotrivă, acel Costea, bunicul lor, precum şi tatăl lor, aşezându-se în chip de nouă aşezare pe moşia Răchitova, cu ajutorul acelui Musana, tatăl lui Stoian şi Boian, l-au chemat la ei şi l-au primit pe acea moşie, iar moşia Lunca a desţelenit-o şi întemeiat-o acel Musana, împreună cu fraţii săi, şi ăntru nimic nu a atârnat de acel Myk. Ne-au rugat, apoi, ca acei asesori juraţi şi ceilalţi bătrâni, întrebaţi de noi în chip legiuit, să spună adevărul. Ia acei asesori juraţi, anume cnezii Sărăcin cel Bătrân, Prodan cel Roşu, Roman,

fiul lui Ciomac, Mihail, fiul lui Gyula, Dan din **Cinciş** (Cholnokus, judeţul Hunedoara), Constantin din **Sălaşu** (Zallas, judeţul Hunedoara), Nan, fiul lui Bay, Dumitru, fiul lui Bărbat, Basarab cel Lung, Doja din **Densuş** (Domsus, judeţul Hunedoara), Vlad din **Vâlcelele Rele** (Gonazfolu, azi **Vâlcele**, judeţul Hunedoara), de asemenea preoţii români Petru, arhidiaconul bisericii din **Ostrov** (Oztro, judeţul Hunedoara), Zampa, preotul bisericii din **Clopotiva** (Clapativa, judeţul Hunedoara), Balc al bisericii din **Poeni** (Possana, judeţul Hunedoara), Dalk al bisericii din Densuş şi Dragomir al bisericii din **Tuştea** (Tusta, judeţul Hunedoara), de asemenea Tatomir cel Roşu, Stoian zis Pitucul, iobagii lui Nan, fiul lui Constantin, Baya, fiul lui Buz din Clopotiva, Ladislau, fiul lui Zombur, Dragomir din **Silvaşu** (Zyluas, judeţul Hunedoara) şi Mihul, iobagul lui Basarab cel Lung, şi foarte mulţi alţi cnezi, bătrâni şi români de rând, întrebaţi de noi în chip legiuit, au întărit răspunsul sus-zişilor Stoian şi Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj şi Nan, nepoţii lui Costea, atingând lemnul crucii de viaţă dătătoare şi jurând pe credinţa lor datorată lui Dumnezeu… au adeverit că moşiile Răchitoasa şi Lunca atârnă şi sunt ale acelor fii ai lui Musana şi ale nepoţilor lui Costea şi ale fraţilor lor şi au fost aşezate de înaintaşii lor, în chipul arătat mai sus”[140].

1400: „Nobilii din **Sălaşu de Sus** şi-au construit, pe la 1400, în apropiere, la **Mălăieşti**, un turn-donjon, pe care, la începutul secolului al XVI-lea, au început să-l

[140] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 481, pp. 506-510

înconjure cu o incintă de zid, transformându-l într-o cetate”[141].

1453: Este menționat, „la 1453, Ioan Românul, fiul lui **Sărăcin de Sălaşu**, cu fraţii şi rudele lui”[142].

1473: „Nobilii Sărăciri şi Ioani **Sălaşu** obțineau, la 1473, iertarea regală (gratia), pare-se, pentru un omor involuntar, având de asemenea un om la Curte”[143].

1514: „Dobra de **Măţeşti**, femeie de condiţie nobilă, s-a căsătorit cu Nistor din **Ohaba**, iobagul lui Cândreş de **Sălaşu**. Cum s-a impus ca ea să-şi răscumpere soţul, cu 1 florin de aur, „potrivit vechiului obicei al comitatului Hunedoara”, pricina a ajuns la instanţa supremă, statutul nobiliar fiind un atribut al suveranului”[144].

Topfhändler
Negustor de oale
Pottery merchant
Marchand de poteries

[141] Drăgan, Ioan, *Nobilimea românească din Trasilvania, între anii 1440-1514*, București 2000, p. 203
[142] Drăgan, Ioan, *Nobilimea românească din Trasilvania, între anii 1440-1514*, București 2000, p. 111
[143] Drăgan, Ioan, *Nobilimea românească din Trasilvania, între anii 1440-1514*, București 2000, p. 170
[144] Drăgan, Ioan, *Nobilimea românească din Trasilvania, între anii 1440-1514*, București 2000, p. 121

SĂLCIUA

(Zolchwa, judeţul Cluj)

1365, aprilie 2, Timişoara: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii din Alba Transilvaniei că, deoarece „Nicolae, fiul lui Nicolae din **Pogăceaua** (Pakachateluk, judeţul Mureş), a dat o plângere, în numele lui Mihail, fiul lui Petru, fratele lui Ralph, şi a lui Andrei şi Iacob, fiii lui Pouch, fiul aceluiaşi Petru, nobili din sus-zisa Pogăceauna, din comitatul Turda, regele Ludovic a încredinţat acea plângere judecăţii noastre… Când ne-am aşezat laolaltă, pentru judecarea acelei pricini, Nicolae, fiul lui Nicolae, a spus, în numele sus-zişilor nobili, că răposaţii Ştefan, fiul lui Valentin, şi Mihail preotul, fiul lui Grigore, verii sus-zişilor Mihail şi Pouch, au dobândit, pe calea legii, a patra parte, cuvenită fiicei, a nobilei doamne Agneta, mama acestora, în părţile de moşie din moşia Pogăceaua, de la Mihail şi Pouch şi de la alţi fraţi ai acestora, precum şi din moşiile numite **Sălciua** (Zolchwa, judeţul Cluj) şi **Poşaga** (Pochsaga, Pothsaga, judeţul Cluj), de la Nicolae şi de la alt Nicolae, fiii lui Gothfred, care le ţineau în stăpânire până la sfârşitul vieţii lor. Acei Ştefan şi Kihail preotul, plecând din această lume fără moştenitor, obţinând prin mijlocirea vicevoievodului Petru acele părţi de moşie, nu pentru părţile cuvenite fiicei, ci primindu-le în stăpânire în numele moşiilor oamenilor care au murit fără moştenitor

şi în numele regelui le-au ţinut şi le-au stăpânit. Totuşi, deoarece în temeiul înrudirii aceleiaşi părţi de moşie au fost dobândite şi stăpânite, odinioară, de către acei Ştefan şi Mihail preotul, în acest fel că aceştia murind fără moştenitor, trebuia să treacă şi să se dea în stăpânire, cu drept deplin, acelor Mihail, fiul lui Petru, Andrei şi Iacob, fiii lui Pouch"[145].

1866: „Ioan Pop din **Sălciua de jos** ne roagă „să-i facem loc" în gazetă, că vrea și dânsul să spună ceva despre de la „Costoția" (Cusztozza), în Italia. A fost și dânsul la acea luptă, ca stegar, și, fiindcă fapta lui eroică nu e pomenită nicăieri în istorie, cu drept cuvânt cere ca să i-o eternizăm în coloanele foii noastre. Iată, din cuvânt în cuvânt, scrisoarea lui:

„Sălciua de jos, 3 iulie 1902. / Am cetit, în nr. din 16/29 iunie, discursul părintelui Nicolae Fizeșianu despre purtarea bravă a Regimentului al 50-lea, în anul **1866**, în 24 iunie, la Costoția, în Italia. / Nu mă pot răbda să nu vă scriu ceva despre lupta aceea, fiind și eu de față, ca stegar la un batalion din Regiment. Ieșind noi din Verona, dimineața, am ajuns la o apă, înaintea frontului. N-am avut pe unde trece. / A trebuit să sărim în apa afundă. Eu, cu steagul în mână, am trecut mai întâi de ceea parte, dar feciorii nu putură birui în grabă cu apa. Eu am scos cu ruda steagului vreo 2 zuguri (plutoane) de feciori, la țărmur. / Pizmașul era înaintea noastră, numai de 500-600 pași și așa, plin de apă, cum eram, am spart rândurile pizmașului, venind toți feciorii după mine. / Vă puteți închipui ce luptă mare am avut și ce primejdie am înfruntat. / N-am fost, însă, remunerat cu nimic, numai steagul a fost decorat și istoria regi-

[145] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 395, pp. 411-413

mentului a trecut cu vederea aceasta. / Dacă veți spune părintelui Fizeșanu, se poate că-și va aduce aminte să îndrepteze istoria față de mine, ca stegar în Regimentul acela viteaz. / Ioan Pop”[146].

1887: „Numele indivizilor ale căror proprietăți se vor licita, pentru restanţe de dare. / Lăsăm să urmeze în rând numele, împreună cu suma restanţei de dare, iar cifrele din paranteze vor arăta numărul cărţii funduare, sub care este indusă proprietatea... / **Sălciua inferioară**: Bercia Todor și soţia, 107 florini 4 cruceri (167)”[147].

1888: „Despărțământul al VII-lea al Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului român își va ține adunarea sa generală ordinară în 1 iulie nou, la 11 ore dimineața, în localul școlii greco-ortodoxe din **Sălciua de jos**. / Prin aceasta, sunt poftiți dar toţi membrii acestui despărțământ şi toți aceia care doresc binele și prosperarea neamului și poporului românesc a se prezenta, în număr cât de mare, la acea adunare. / Abrud, în 16 iunie 1888. / Gherasim Candrea, director”[148].

1891: „Dl Simeon Pasca, funcționar și proprietar în **Sălciua inferioară**, anunță căsătoria sa cu doamna Natalia Pasca născută Piso din **Sibiu**”[149].

1892: „Alegerile municipale în comitatul Turda-Arieș s-au întâmplat în 19 decembrie 1892... / Anume s-au ales: în **cercul electoral Mureș-Ludoş**: Nicolau Solomon, protopop şi Ion Todor, notar cercual. / În **cercul electoral al Agârbiciului**: Ioan Cigăreanu, întâiul sub-notar comitatens. / În **cercul Iarei de jos**: Ion Vlassa, protopretor în

[146] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 138, Braşov 1902, p. 5
[147] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 8, Braşov 1887, pp. 8, 9
[148] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 126, Braşov 1888, p. 3
[149] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 237, Braşov 1891, p. 3

Câmpeni, Petru Suciu, protopretor în **Iara**. / În **cercul Turului**: Samoilă Poruţ, preot în **Ceanul deşert**. / În **cercul electoral al Trăscăului**: Simeon Pasca, notar cercual în **Sălciua de jos** şi Ioan Isaia Torda, preot în **Offenbaia**"[150].

1896: „Guvernul, şi în cercul nostru electoral, şi-a jucat mendrele mai altfel ca oricând mai înainte. Alegerea s-a făcut în 28 octombrie. Candidat guvernamental a fost Dr. Papp Sámuel, iar kossuthist, Papp Zoltán. Guvernamentalii, cu săptămâni înainte de alegere, mişcară toate pietrele ca să scotă pe candidatul lor. Adunat-au notărăşiţii pe alegătorii din cercurile lor, îndopatu-i-au cu coarne de oaie şi capră, cu rachiu, bere și vin, și care a gustat o dată din aceste otrave, era prins cum se prindeau, în vechime, cătanele cu funia. Iar cu trei zile înaintea alegerilor, au adus miliţie în abundenţă, husari şi pedestrime, cu ajutorul cărora cutreierară, ziua și noaptea, toate comunele din jur și, parte prin banii lui Iuda, parte prin amenințări, le succese sateliților guvernului a scotoci printre alegătorii români, ascunși prin grajduri, pe la vecini, ba chiar și la moara din cheia Turzii, concentrând la Sându, cu ajutorul miliției, la vreo 50 alegători români, din trei Petriduri, **Micuş**, **Ciurila**, **Indol**, **Tur**, **Copandul** şi **Ceanul deşert** etc., de unde, după ce-i îndopară din nou, cam pe la 3 ore p. m., sub escorta miliției, puși în trăsuri şi grijiți ca să nu fugă, ajunseră în **Turda**, la locul destinat, în frunte cu fisolgăbirăul Turdei, iar în coadă, cu notarii din **Sind** şi din **Indol**. / Aici, ca remuşcările conştiinţei să li se mai tâmpească, îi îndopară din nou cu băuturi, aşa că bietul alegător nu mai știa de sine, ce face şi unde se află, până ce trecură alegerile. De altă parte, **notarul din Sălciua**, Pas-

[150] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVI, nr. 3, Braşov 1893, p. 3

ca, veni, tot cam atunci, cu vreo, 76 trăsuri de alegători, tot mocani din munţi.

Înainte de venirea mocanilor, se promitea alegătorilor români, pentru un vot, chiar şi câte 50-100 florini: după aceea, văzându-se guvernamentalii în majoritate, preţurile sufletelor cumpărate varia între 5-20 florini valută austriacă. / Spaima guvernamentalilor se produse prin zvonul, ce se lăţise în **Turda**, că mocanii noştri din munţi, sătui până în gât de iubirea părintescului guvern, care le-a luat toate pădurile, vor rămâne acasă, iar unii vor veni ca să voteze pentru partidul kossuthist. / Opoziţionalii din **Turda**, după ce au văzut că forța şi argintul nimicesc voințe, puseră placate prin toate stradele, în care atrocitățile şi barbarismele săvârşite de guvernamentali sunt timbrate în modul cel mai aspru, arătându-se cum cârciumele sunt prefăcute în carcere, cum oamenii fără cultură şi fără nici un principiu sunt despuiaţi de voia lor liberă, mânați fiind între baionete la alegeri, ca vitele la târg. În urmă, se provoacă toţi alegătorii să nu ezite, ci să-şi dea votul pentru candidatul opoziţional. / Zadarnice au fost însă toate încercările lor, căci guvernamentalii ieşiră ou majoritate de 137 voturi, date de nişte oi gălbejite ale poporului român. Mai mare mi-a fost surprinderea, văzând, între aceste oi gălbejite, inteligenți, preoţi şi învăţători români, care nu s-au scârbit a-şi vinde neamnl lor pentru câte-un os de capră. Numele acestor neomeni, care au votat pentru guvernul ce ne-a răpit sfințenia căsătoriei din sanctuarul bisericii şi a degradat-o în bordeiele cancelariilor notariale, asemenea paşapoartelor pentru vitele mânate la târg, trebuie să le descoperim, să se îngreţoşeze ei înşişi de faptele lor; sau dacă obrazul lor este atât de scorţoşat, de nu poate roşi la crima trădării de neam, cel puţin să-i ştie tot românul, ca

să se fereasacă de ei ca de ucigă-l toaca. Neamintind pe renegatul călugăr Tordai din **Offenbaia**, care totdeauna a fost guvernamental, am observat pe preotul Găbudeanu din **Filea**, Vasiliu Pop din **Surduc**, cu pene în pălării, asemenea cocişilor, păcat de prescura ce-o primesc aceşti preoți. Apoi pe Vasiliu Lucaciu, preot în **Iara**, pe Traian Vlassa proprietar în **Indol**, fiu de protopop, crescut cu prescură românească, şi pe Demetriu Cotinaşiu, învăţător în **Micuş**, şi alți preoți netrebnici de prin munți. Fost-au şi juzii din toate comunele, apoi curatorul din **Micuş** Nicolau Jozan şi Tulbure din **Ceanul deşert**, Medan din **Petridul superior**, Gaia Vasile din **Sindu** etc., etc., care toţi puteau rămâne acasă şi să nu se facă toporişte la securea duşmanului, ridicată asupra neamului nostru; dar fie-le răsplătită trădarea lor de neam prin aceea că i-au scuipat în faţă învăţăceii de cizmari, femeile, ba chiar şi ţiganii din **Turda**. / Între opoziționali, am observat pe Ioan Pătăceanu, preotul **Copandului**, Simeon Rusu, preotul **Turului**, şi Ioan Pesteanu, învăţătorul din **Sind**. Aceştia, ca mai sanguinici, votară contra guvernului. Mai observat-am între opoziționali și pe proprietarul din Sind Costan Mariş, care, prin lăcomia sa după „gulyás", frumoasă cinste face fiilor săi, dintre care unul e bursier în România, altul teolog absolut și „martir" în procesul Replicii"[151].

1900: Într-un caz de tipărire și răspândire de bancnote false, la **Turda**, în valoare de câteva zeci de mii de florini, „au fost arestați: proprietarul de pământ Bela Csongray din Csegez și asesor de forul pupilar, pensionat; / notarul cercual Paska Simon din **Sălciua**, care e totodată şi magistru poștal, şi conducător de matricule; / Szigheti Pe-

[151] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 235, Braşov 1896, p. 2

ter, tipograf din **Cluş**; tânărul tipograf Fenyvessy Victor, fiul unui funcţionar de stat din Cluş; / Pasztai, organizatorul bandei; / măsarul Segesvary Sandor din **Turda**; / băcanul Nagy Ferencz din **Turda**; / crâşmărița Nagy Maria din **Turda** / şi cetățeanul Baga Jozsef din **Cluş**, la care s-a aflat îngropată maşina de tipărit bancnotele, dar care a dispărut înainte de a se face percheziția domiciliară. Foile din Cluş spun că „în falsificare sunt părtaşi forte mulți indivizi de poziție înaltă". Se zice că afacerea stă în strânsă legătură cu un omor, comis nu de mult, în comitatul Turdei, şi că în curând se vor face şi alte arestări"[152].

1902: „Din **Sălciua de sus** ni se scrie că, în 6 iunie, a răposat acolo **femeia de 131 ani Todora Turcu**, care, până în zilele din urmă, s-a bucurat de perfectă sănătate"[153].

1908: „La fondul jubiliar al „Gazetei" a mai contribuit... dl Simion Pasca, proprietar în **Sălciua inferioară**, comitatul Turda-Arieș, cu 4 coroane"[154].

1908: „Adevărată binecuvântare se poate numi crucea dublă electro-magnetică R. B. 86957 a dlui Albert Műller, care a avut efect minunat și în astfel de numeroase cazuri, în care alte mijloace au fost zadarnice. Îndeosebi la cazuri de reumă, podagră, ischias, dureri de inimă și stomac, slăbiciune generală și alte asemenea dureri, ceea ce s-a dovedit prin numeroase scrisori de mulțămită și recunoștință. Între alții, dl Romulus Gombos, **preot în Sălciua de jos**, scrie următoarele: „Stimate domnule Műller, îmi servește spre deosebită bucurie a te încunoștiința că crucea dublă electro-magnetică a avut eminent efect, încât

[152] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 86, Braşov 1900, p. 3
[153] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 118, Braşov 1902, p. 2
[154] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 152, Braşov 1908, p. 1

o pot recomanda în modul cel mai călduros. Te rog să-mi mai trimiți una, cu posibilă grăbire. / **Sălciua de jos**, 17 august. / Gombos Romulus, preot". / Cine suferă de morburile de mai sus, să-și comande aparatul folositor, care se capătă cu 6 coroane, la dl Albert Műller, Budapesta, V/28 Valdász-utcza 34"[155].

1922: „În raportul despre vizitația canonică a Prea Stinţiei Sale Episcopului Nicolae al Clujului în Munţii Apuseni, apărut ca urmare în Nr. 45 din 10/23 iunie 1922, s-a strecurat o greşeală, anume: Banderiul de călăreţi, care a întimpinat pe Prea Sfinţia Sa, la **Sălciua de jos**, și l-a călăuzit până la **Sălciua de sus**, a fost din comuna **Ponor**, județul Albei de jos și nu din **Ponorel** (Ponorelul este o comună de la **Câmpenii în sus**). În **Sălciua de sus** a fost aşteptat de preoții: Simion Vasinca, Vasile Gan, George Lazar, şi Ioachim Groza, şi nu Gregoriu Lazar"[156].

1928: „Vestea că bunul nostru Mitropolit a decorat cu brâu roşu pe venerabilul paroh Iosif Hăţăgan din **Sălciua** a umplut de bucurie atât inimile credincioşilor de sub păstorirea Sfinției Sale, cât şi a tuturor de pe Valea Arieşului. / Sfinția Sa a meritat această frumoasă distincție, căci, vreme de 48 ani, de când păstorește în Munţii Apuseni, a făcut mult bine. Ca paroh în **Sălciua**, ani de-a rândul a mai administrat **Paşaga, Belioara, Segajea**, ba chiar şi **Moldoveneştii**. Cine cunoaşte situaţia din părţile noastre îşi poate da seama de munca acestui xrednic preot. / În **Sălciua**, a reparat biserica, a zidit casa parohială, iar pentru ziua fericită, când, cu ajutorul Atotputernicului, va împlini 50 de ani de preoţie şi de căsătorie, pregăteşte o măreaţă donaţie. / A fost întotdeauna un mare român, neînfricat şi

[155] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 179, Braşov 1908, p. 7
[156] *Telegraful Român*, Anul LXX, nr. 48, Sibiu 1922, p. 4

iubitor de dreptate, crescut în **şcolile de neam mântuitoare ale Blajului**. Bunul Dumnezeu să ni-l ţină încă la mulţi ani buni şi fericiţi! Părintele Mărgăianu”[157].

1929: „Am vizitat biserica din **Sălciua de Sus**, asistând la slujbă şi felicitând pe oameni, de felul cum înţeleg să se poarte, şi de dragostea ce-o dovedesc faţă de biserică şi portul nostru strămoşesc şi național”[158].

1929: „Căldurile din săptămâna trecută au răscolit tăriile văzduhului şi, prin unele ținuturi ale țării noastre, au fost grele furtuni... / Mare furtună a fost, de curând, și pe la **Câmpeni**, pe Valea Arieșului. S-au stricat semănăturile pe la **Lupșa** și **Sălciua**, iar trenul zis „Mocănița” trei zile a trebuit să-și întrerupă circulaţia”[159].

1929: „**Nenorocirile se ţin lanţ în Sălciua de jos**. / Noi, locuitori de pe valea Arieșului, județul Turda, trăim vremuri foarte grele. O nespusă jale şi nenorocire a dat peste capetele noastre, mai ales în comuna **Sălciua de jos**. De săptămâni de zile, vitele ne sunt bolnave de gură și picioare, stau sărmanele animale căzute pe jos, nu pot umbla și nici mânca, aproape mor de foame. / De altă parte, avem o pagubă foarte mare, că ni se prăpădesc pe câmp bucatele, căci, din cauza vitelor, că sunt bolnave, nu ne putem aduce de pe câmp grâul secerat, fânul și altele, așa că ploaia, care se descarcă aproape zilnic, a început să putrezească în câmp grâul adunat. / O altă pagubă, că mulțimi de șoareci, ce s-au ivit în câmp, fac o altă pagubă, căci, pe unele locuri, au prădat grânele de tot, numai paiele au mai rămas, dar ştie Dumnezeu când se vor vindeca vitele, ca să-l putem aduce acasă, aşa că cel ce nu putrezeşte de ploi îl pradă

[157] *Unirea Poporului*, Anul X, nr. 4, Blaj 1928, p. 4
[158] *Înfrăţirea Românească*, Anul V, nr. 21, Cluj 1929, p. 244
[159] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 35, Blaj 1929, p. 3

şoarecii de tot. / O altă bătaie de la Dumnezeu, s-a descărcat asupra acestei comune, în ziua de 20 august, o furtună cu grindină, cum nu sa mai pomenit de mult, cucuruzele toate le-a doborât jos vântul și grindina, dar norocul că la grâne n-a ajuns, că a trecut peste imaș, unde a trăsnit mai multe șuri.

Ne bucurăm că ne-a dat Dumnezeu, anul acesta, bucate mai multe ca în alți ani, dar iată, tocmai când să băgăm în gură, Dumnezeu iară ni le ia, semn că nu suntem vrednici de mai bine, căci nu mai suntem cu credință către Dumnezeu, posturile nu le mai postim, ba nici vinerea și miercurea. Biserica foarte rar o cercetăm, în dumineci și sărbători, în loc de Biserică, mai bine mergem la câmp, la secerat sau la adunat fân, în clacă, apoi, seara, jocuri și petreceri toată noaptea. Dar vedeţi că nimic nu plătește acel lucru din dumineci și sărbători, căci pedeapsa lui Dumnezeu s-a descărcat asupra noastră și ni se prăpădește recolta acolo, în câmp. / Deci ar fi bine să ne trezim, odată, din aceea amorțeală, să lăsăm lucrul în dumineci şi sărbători, ci, când sună clopotul, duminecă dimineața și în sărbători, să alergăm la sfânta Biserică, să ascultăm sfânta Liturghie, cum și pildele și învăţăturile preotului, care, în fiecare duminecă și sărbătoare, spune câte-o învățătură, și să ne rugăm lui Dumnezeu, să nu lucrăm când nu se cade, dar durere că noi nu-l ascultăm, cum nici sfânta liturghie, femeile vorbesc și se uită la podoabe, una, la alta, aproape nu ascultă sfânta rugăciune. / Deci a sosit timpul să ne trezim, odată, din amorțeală şi să zicem: Doamne, iartă-ne păcatele şi te îndură spre noi! / Vasile Mara”[160].

[160] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 37, Blaj 1929, p. 4

1931: „Deodată cu înăsprirea iernii, lupii au devenit foarte îndrăzneți, umplând de spaimă şi neliniște multe comune. Asta, de când lumea și pământul. Pe unele locuri, cum se întâmplă acum în unele comune din județul Turda, primejdia lor este într-adevăr îngrozitoare. În comunele: **Sălciua**, **Poșaga** şi **Ocoliș**, din preajma Munţilor Apuseni, lupii năvălesc în sat în cârduri. Câinii, îngroziţi de mulțimea lor, nu mai sunt în stare a-i opri şi de aceea trebuie să iasă la ei oamenii, înarmaţi cu securi, coase şi ciomege”[161].

1931: „*Ce trebuie să ştie orice creştin* este titlul broșurii ce-a apărut, sub îngrijirea dlui Gh. Amancei, învăţător în **Sălciua**, județul Turda. Brosura este șapirografiată, între împrejurările grele de astăzi ea neputând fi tipărită, fiind şi de-o extensiune destul de mare. / Cei ce doresc a o avea să se adreseze autorului”[162].

1933: „Zilele de 11,12 și 13 martie, pentru credincioșii din **Sălciua de jos**, protopopiatul Munţilor Apuseni, au fost zile de plină înălțare sufletească şi de mângâiere. / Preoții din Munţii Apuseni, în 13 martie, au ţinut sinod protopopesc în fruntașa comună **Sălciua de jos** şi, după hotărârea luată cu sinodul de mai înainte, s-a cerut un preot misionar de la Reuniunea de sfinte Misiuni din Cluj, care a trimis pe părintele Dr. Cosma Avram, profesor la Academia de Teologie din Cluj, pentru a ţine sfintele misiuni cu poporul. / Credincioşii însetaţi de cuvântul Domnului, la sunetul clopotelor, au alergat, de la tineri şi până la bătrâni încărunțiţi de ani, la sfânta biserică, unde, cu mare pietate, au ascultat sfintele slujbe şi frumoasele predici, rostite de învățatul părinte Dr. Cosma Avram. Atât la Paraclisele de seară, cât şi la sfânta Liturghie, biserica a fost

[161] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 6, Blaj 1931, p. 5
[162] *Înfrăţirea Românească*, Anul VII, nr. 23, Cluj 1931, p. 232

neîncăpătoare credincioşilor uniţi şi ortodocşi, care au venit să se hrănească cu învăţătura mântuitoare. / Din timpuri vechi, în această parohie fruntaşă nu s-au ţinut misiuni sfinte și acum poporul însetat, cu mare dragoste, dornic de reculegere sufletească, a primit din belșug darurile Celui de Sus, revărsate prin sfintele Taine, la care au participat în număr impunător. / Mărturisirile au fost ascultate de părintele Cosma Avram, părintele Iosif Haţiegan, părintele Victor Horvath şi părintele Alexandru Teotelecan, care, din zori și până în noapte, au stat la îndemâna sufletelor dornice de curăţire. / S-au spovedit peste 500 de credincioşi, care, cu inimă curată și plini de bucurie, au primit sfânta Cuminecătură, spre mângâierea sufletului şi ajutorul lui Dumnezeu în greutăţile vieţii... / Laudă se cuvine venerabilului preot protopop Iosif Haţiegan, care își înțelege chemarea, precum şi credinciosului popor din **Sălciua de jos**, care știe să iubească pe Dumnezeu şi ştie să alerge la izvoarele darului Său. / Crucea comemorativă a Sfintei misiuni, precum şi predicile frumoase şi pline de învăţături ale părintelui misionar vor rămânea nește̦rse în inimile sălciuanilor, având dorința vie de a avea cât mai des astfel de praznice înălţătoare şi pline de mângâiere”[163].

1938: „Prefectura județului Turda, împreună cu Camera de agricultură și serviciul agricol, a dat 25 premii celor mai buni gospodari din județul Turda”, printre ei numărându-se „Mora Vasile din **Sălciua de jos** și Marta Silvestru din **Sălciua de sus**”[164].

1943: „Portul din regiunea cercetată de noi constituie, până astăzi, unul din cele mai caracteristice porturi populare româneşti. El se mai păstrează încă neschimbat

[163] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 14, Blaj 1933, p. 3
[164] *Universul*, Anul 55, nr. 186, Bucureşti 1938, p. 4

într-un grup de sate mai izolate: **Ocoliș, Runc, Ocolișel, Posaga de Jos, Posaga de Sus, Sălciua de Jos** şi **Sălciua de Sus**. Altădată, însă, se găsea în toate satele din regiunea cercetată de noi, fiind reprezentat, și astăzi, sporadic, prin unele piese care au supravieţuit. În trecut, trebuie să presupunem că acest port, cu mici variante, a avut o răspândire și mai mare, cuprinzând regiunea centrală a Transilvaniei, de la Muntele-Mare, din Vest, până la Muntele Bedeleu, în Sud, și până la poalele Munţilor Rodnei şi regiunea superioară a Mureşului, în Nord şi Est... / Portul se împarte în două mari capitole: **portul femeiesc** și **portul bărbătesc**.

Caracteristica portului femeiesc o formează găteala capului și piesele de îmbrăcăminte, care surprind de la distanţă prin formă și culoare. Un păr mai mult de „cosițe", întărite și îngroșate cu păr artificial, culoare închisă, împletit în două, înconjoară urechile și se încolăcesc spre ceafă. / „Năframa" neagră, legată uşor pe frunte, întregește acest ansamblu al capului, caracteristic unei neveste. Iar alături de ele, întâlnim **fetițele**, cu „chica" lăsată uşor pe tâmpla dreaptă, și sfârșind în „coada" de pe spate, sau cu surprinzătoarea „murună" ce le înconjoară maiestos toată fruntea. Și peste tot apar **fetele mari**, cu pletele pe tâmple, pururi neacoperite. **Specificul portului femeiesc** îl dă „zadia" roșie, cu patru-cinci dungi transversale, cu înguste motive colorate. Prinsă uşor de mijloc, zadia atârnă în spate, contrastând cu „şurţul" negru, încreţit, din faţă, și fondul întreg alb al „cămășii" şi „poalelor". Pe deasupra sunt încinse cu o „frâmbie" îngustă. Cămașa se distinge prin „ciupag", cusătura caracteristică ce acopere pieptul femeii. Mânecile sunt largi, încrețite în dreptul cotului și cu „fodorul" mare. Această „cămașă cu ciupag", pe cale de dispariţie, cedează locul unui alt tip de cămaşă, cu „cheițe".

Cămașa rămâne albă, având doar cusăturile de culoare gălbuie deschisă ale cheițelor și gulerului. Pentru vreme rece, piesele obișnuite sunt „pieptarul” și „cojocul” sau „țundra”, şi „frişcăul” din pănură. În trecut s-a purtat şi „gluga”. Ansamblul se completează prin încălţămintea arhaică a „cioarecilor” şi „opincilor”. Piesele vii ale portului, împreună cu cele care au aparţinut unui trecut de circa 100 de ani, aflate încă în lăzi, precum și informaţiile bătrânilor, ne-au servit la studiul amănunţit al portului, într-o perioadă de circa 200 ani. Ţinând seamă de elementele fundamentale ale pieselor: materialul, croiul, cusăturile și tehnica, s-au putut stabili diferitele tipuri și variante. De pildă, la cămașă, care oferă o mare variaţie, se pot distinge patru tipuri: 1). Cămașa cu ciupag; / 2). Cămașa bătrânească; / 3). Cămașa cu cheițe; / 4). Cămașa cu pene, tipuri ce se confundă cu o clasificare după vârstă,

Portul bărbătesc ne dă dreptul să spunem că, înainte de a fi un port local, el este un port românesc, specific oamenilor de munte în general. Încadrat în acest cerc unitar, portul bărbătesc este alcătuit din: „cămașă” largă, încinsă la mijloc, „cioareci” strâmți pe picior și „opinci”. Ele corespund în așa mare măsură utilului, încât artisticul imprimat pe marginea lui abia formează mici diferențieri locale. **Tipul vechi de port** se distinge prin cămaşa cu „barbi” si „clini” şi cusăturile puţine, făcute la guler și marginile mânecilor largi. / Din studiul nostru se pot trage câteva concluzii generale asupra evoluţiei portului și proceselor de dezvoltare. / 1). Orice port popular se prezintă ca un întreg viu, care trece printr-un proces de evoluţie. Procesul de evoluţie constă din anumite etape, în care se disting aceleaşi clemente esenţiale, imprimate doar în mod deosebit, dar totdeauna pe același răboj etnic. / 2). O piesă

veche, care corespunde numai utilului şi deci, de cele mai multe ori, este redusă la elementar, nu se supune influenţelor străine. / 3). O piesă de îmbrăcăminte este influențabilă în aceeași măsură în care, pe marginea utilității ei, îngăduie dezvoltarea artisticului. / 4). O piesă veche, când pierde din frecvenţă, dispare sub formă ocazională. / 5). Când o piesă de port arhaic ajunge să se amestece cu forme străine, este pornită iremediabil pe calea dispariţiei. / 6). O influenţă străină, care nu se încadrează pe linia de continuitate a elementelor vechi locale, apare numai ca o modă de scurta durată, ce nu reuşeşte să câștige tot terenul şi dispare în scurt timp. / 7). Când se împrumută o piesă străină, ea este adaptată formelor vechi locale”[165].

Băuerin Merişor Țărancă
Peasant woman Paysanne

[165] Apolzan, Lucia, *Portul și industria casnică în Munții Apuseni*, în *Sociologie Românească*, Anul V, nr. 1-6, Bucureşti 1943, pp. 336, 337

SĂLCUD

(Sarkuch, judeţul Mureş)

1360, ianuarie 15, Târgu Mureş: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „văduva lui Ladislau, fiul lui Ladislau de Deag, că vrea să intre, în chip legiuit, în stăpânirea unor moşii ale sale, adică a jumătăţii moşiei **Deag** (Deeg, judeţul Mureş), şi a treimii părţilor drepte, aflătoare în moşiile **Sălcud** (Sarkuch, judeţul Mureş), **Cucerdea** (Kochar, judeţul Mureş) şi **Cipău** (Chapou, judeţul Mureş), care de drept i se cuvin ei. / Cu privire la aceasta, poruncim cu tărie să trimiteţi om de mărturie ca omul nostru Ştefan, fiul lui Petru de **Pănade** (Panad, judeţul Alba) sau Ladislau, fiul aceluiaşi Petru, ori Ştefan, fiul lui Kanya sau Bard de **Bord** (Bardhaza, judeţul Mureş), să pună pe sus numita doamnă şi pe fiii săi în stăpânirea ziselor bucăţi de moşie”[166].

1500: „Înaintând în timp, aflăm ştiri despre **biserica de lemn de la Sălcud**, oraşul **Iernut**, la anul 1500, apoi despre bisericile de la **Căpuşu de Câmpie**, comuna Iclău-

[166] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 451, pp. 468, 469

zel, la 1532, și **Urisiu de Jos**, comuna Chiheru de Jos, la anul 1539"[167].

1857: „Recensământul din anul 1857 ne dezvăluie și unele date privitoare la localitatea **Deag**. Era o așezare destul de mare, ce cuprindea 205 case, cu 233 locuințe și un număr de 1.164 locuitori, fiind cea mai mare așezare dintre componentele actualului oraș **Iernut**, alături de **Cipău**, cu 673 locuitori, **Lechința**, cu 859 locuitori, **Oarba de Mureș**, cu 529 locuitori și **Sălcud**, cu 1.005 locuitori"[168].

1900: „Dl Alesandru Pop, **învăţător în Sălcud**, şi domnișoara Ana Nistor s-au cununat, în 29 aprilie nou, în biserica română greco-catolică din **Chimitelnicul de Câmpie**"[169].

1909: Pentru biserica și școala din **Biertan**, au donat, din America, „Gligor Andreica, 1 dolar; / Ioan Popa, 50 cenți; / Ioan Moldovan, 1 dolar; / Dumitru Balea, 50 cenți, **toți din Sălcud**"[170].

1935: „În zilele de 23-25 martie, s-au ținut misiuni sfinte în parohia greco-catolică di**n Sălcud**, județul Târnava Mică, purtător al cuvântului Dumnezeiesc fiind părintele Teodor Radu, de la Unirea II. / La sfintele slujbe au luat parte, tot timpul, ca la 1.000 de credincioși din **Sălcud, Petrilaca** şi **Deag**, și peste 300 creștini ortodocși din loc. / Părintele Radu, prin predicile minunate, a stors bogate lacrimi de pocăinţă. S-au mărturisit şi cuminecat toţi cre-

[167] Man, Ioan Eugen, *Biserici din judeţul Mureş / Monumente de artă populară românească*, Editura Reîntregirea, Târgu Mureş 2004, p. 12
[168] Man, Ioan Eugen, *Biserici din judeţul Mureş / Monumente de artă populară românească*, Editura Reîntregirea, Târgu Mureş 2004, p. 28
[169] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 108, Braşov 1900, p. 4
[170] *Telegraful Român*, Anul LXI, nr. 29, Sibiu 1913, p. 119

dincioșii din parohia **Sălcud** și toți care au luat parte, din parohiile vecine. La mărturisiri, părintele misionar a fost ajutat de preoții Carol Ignat, de la **Petrilaca**, Dumitru Pop, din **Giuluș**, și preotul Ioan Cerghizan din loc. Roadele spirituale au fost cât se poate de bogate. Malte suflete împietrite s-au întors la Dumnezeu. / Mărit să fie Domnul, pentru cereștile daruri împărțite în acele zile de rugă. / Ioan Cerghizan"[171].

1939: „Părintele Ioan Cerghizan, **preot în Sălcud**. E cu adevărat frumos ceea ce aţi făcut Sfinţia Voastră. Într-o parohie cu abia 350 de suflete, 13 abonaţi sunt foarte mulţi și, ceea ce e și mai frumos, abonamentul tuturora trimis înainte! Dovadă că Sfinţia Voastră înțelegeţi pe deplin străduințele noastre, de a-i face mai buni pe cetitorii noștri. Fapta Sfinţiei Voastre este scrisă în ceruri. Un singur lucru Vă mai împărtășim: cele 10 numere le trimitem la adresa Sfinţiei Voastre, într-o singură fașă, ca să cruțăm ceva din spesele poștale, care sunt îngrozitor de mari"[172].

1944: „Ca o completare a ştirilor despre realizările din parohia **Sălcud**, încrestăm, cu o deosebită bucurie, numele încă a doi donatori: Ilustria Sa Dr. Nicolae Brânzeu, canonic, prepozit la Episcopia Lugojului, și dl Cornel Bonta, mare proprietar în **Iernut**. / Ilustria Sa Brânzeu a donat **Bisericii din Sălcud** un deosebit ce frumos potir din argint, în valoare de 30.000 lei. Dl Cornel Bonta a suportat spezele cu zugrăvirea Bisericii, în sumă de 25.000 lei"[173].

---

[171] *Unirea Poporului*, Anul XVII, nr. 14, Blaj 1935, p. 5
[172] *Unirea Poporului*, Anul XXI, nr. 4, Blaj 1939, p. 8
[173] *Unirea Poporului*, Anul XXVI, nr. 11, Blaj 1944, p. 4

SĂLCUŢA

(fost Fiscut, Fyzkwth, judeţul Bistriţa-Năsăud)

1353, februarie 20, Sântimbru: „Ştefan, voievodul Transilvaniei, cere capitlului din Alba Iulia să-şi trimită om de mărturie la hotărnicirea moşiei **Fiscut** (azi **Sălcuţa**, fost Fiscut, Fyzkwth, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi la punerea lui Ioan de Fiscut în stăpânirea pământului cotropit de saşii din **Sângeorzu Nou** (Sankt-Georg, judeţul Bistriţa-Năsăud)”[174].

1353, martie 12, Alba Iulia: „Capitlul din Alba Iulia raportează lui Ştefan, voievodul Transilvaniei, despre efectuarea hotărnicirii şi punerii în stăpânire a lui Ioan de Fiscut, în moşia **Fiscut**”[175], iar în 13 martie, voievodul Ştefan cere capitlului să-i „adeverească dreptul de stăpânire”[176].

1358, februarie 2, Turda: Vicevoievodul Dominic face cunoscut „că Toma şi Albert, fiii lui Ioan de **Fiscut** (Fizkuth, Fiscut, azi **Sălcuţa**, judeţul Bistriţa-Năsăud), au tras în judecată pe Ilie, fiul lui Gheorghe de **Tămaşa** (Ta-

[174] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 174, p. 189
[175] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 175, p. 189
[176] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 176, p. 190

masfalwa, judeţul Sălaj), cu privire la a patra parte, cuvenită ca fiică doamnei Clara, mama lor, adică fiica lui Ioan, fiul lui Nicolae de **Ghirolt** (Gerolth, judeţul Cluj), ce-i privea de drept din moşiile lor părinteşti şi mai ales din moşia **Tonciu** (Tonchaza, judeţul Bistriţa-Năsăud)… Ei au mărturisit că au ajuns la următoarea învoială… întrucât moşia Tonciu se afla zălogită magistrului Ilie, fiul lui Gheorghe, ei îl dezleagă pe Ilie cu privire la acea pătrime de fiică, pe tot răstimpul, până când va fi răscumpărată de fiii lui Ioan, fiul sus-numitului Nicolae, cu îndatorirea ca Toma şi Albert să aibă sloboda putere de a dobândi pomenita pătrime de fiică a doamnei, mama lor, de la fiii lui Ioan, fiul lui Nicolae de Ghirolt"[177].

1896: „În cercul **Tecei** și al **Ormenișului de Câmpie** au păşit, ca candidați de deputați, Dozsa Endre, cu program guvernamental, și Putnoky Domokos, mare proprietar în **Archiud**, cu program opozițional. În 17 noiembrie, Dozsa Endre s-a prezentat în **Cosma**, unde, înaintea alegătorilor de-acolo și jur, și-a dezvoltat programul; de față, dintre românii care se țineau a fi inteligența, nu a fost nimenea, afară de în veci flămândul și nesăturatul preot Ioan Câmpianu, din **Băița**, ținându-se de proverbul: „*bis repetita vallebit*" (Repetat de două ori va fi eficient), pentru că și la alegerea lui Dozsa din aprilie, numai el a luat parte. După ce și-a finit Dozsa vorbirea, preotul Câmpianu i-a gratulat, s-a pus la masă și s-a ospătat toată noaptea cu tocană de capră, a băut și toastat în onoarea eroului zilei.

Contra-candidatul Putnoky, se înțelege de sine, că încă a umblat încoace și încolo spre a se recomanda bunăvoinței alegătorilor. Despre Putnoky se vorbeşte, că ar fi

[177] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 214, pp. 221, 222

avut ca corteș un preot român, care, bietul fiind că e de tot simplu, nici nu merită a mânji coloanele stimatului ziar „Gazeta Transilvaniei" cu numele lui. Auziți și vă mirați: Acelui nenorocit și păcătos preot, Putnoky i-a trimis un convocator de al lui, *în limba română* și cu subscrierea *„Comitetul partidei*". Bietul preot a crezut că acel convocator e ieșit de la Comitetul partidului național român din Sibiu și așa el, *bona fide* (cu bunăcredinţă) în simplicitatea lui, a cugetat că cortesul lui Putnoky încă ajută cauzei noastre naționale. Vedeți, domnule redactor, ce preoți luminați avem noi pe aici! De la noi, de la laici, așteaptă să-i cinstim, dar cum vei putea cinsti pe astfel de nătărăi, care, în viața lor, nu citesc o gazetă românească și sunt mai întunecați decât întunecații?!

În 26 noiembrie, guvernamentalii au adus miliția în **Teaca** și au adunat toți jandarmii din ambele cercuri. În fine, sosi și mult dorita și așteptata zi de 28 noiemvrie, adică ziua alegerii. Din toate părțile alergau cei flămânzi și setoși la **Teaca**, ca să se mai poată, odată, și ei sătura. Dintre românii inteligenți au mers la votare preoții: Ioan Câmpianu din **Băița** „*canis ad vomitum*" (câinele să vomite) *și* cu „*ejusdem furfuris et farinae frater*" (frate din aceeaşi tărâță și făină), în veci nedespărțitul său soț în crime naționale Ioan Rațiu din **Filpișul mic**. De acesta din urmă nu vă mirați, pentru că „*a bove majore discit arare minor*" (boul cel tânăr învaţă să are de la boul cel mare), tot ce zice și face preotul Câmpianu, Rațiu ascultă orbește. / Cauza candidatului Dozsa poate că era pierdută, dacă nu se arătau acești „*rari nantes in gurgite vasto*" (înotători rari într-un vast vârtej) sub porta cancelariei din **Teaca**, umbriți de stindardele candidatului Dozsa, unde bieții păcătoși, galbeni ca ceara și tremurând, așteptau momentul votării și

triumfarea cauzei lor, ca așa, în urmă, să poată zice omului sărbătorit: „*In manus tuas Domine commendo spiritum meum*” (În mâinile Tale, Doamne, îmi încredințez duhul), pentru că acești păcătoși naționali publici sunt de ferma credință că un deputat dietal pentru, care vor vota ei, e în stare a-i ferici nu numai în lumea acesta, ci și în cealaltă. / Însă ce să vezi? *„Dum Roma deliberat, Saguntum perit*” (În timp ce Roma deliberează, Saguntum piere). Pe când, în cancelaria **Tecei**, s-au fost început și decurgea votarea pe atunci, în hotelul „Kirscher”, tot din Teaca, contra-candidatul Putnoky, cu partida lui, spre cea mai mare bucurie a lui Câmpianu și a soților lui, văzându-se în minoritate, și-a retras candidatura. Astfel, Dozsa, precum în rândul trecut, așa și acum, a ieșit cu aclamare; neavând lipsă de votul lui Câmpianu și soți. Zic soți, pentru că, pe lângă acești doi preoți, a mai fost preotul Lazar Stupineanu din **Fiscut**, cu învățătorul lui. Acestor doi, corespondentul din Câmpie le zice că, la program-discursul lui Dozsa, „erau ca măgarii printre oi”; eu, din contra, aici nu-i pot asemăna cu măgarul oilor, ci mai potrivit doar cu câinii oilor; pentru că numai pe de lături de alegători umblau, spionând că pe partea cărei partide sunt mai mulți, și că oare care va triumfa, ca, în fine, acolo să se alăture și ei și să fie săturați.

Sărace părinte Lazare! Dumneata, care până trăia regretatul Viteazu, și în cauze naționale, ca președintele cercurilor conchema alegătorii la consultări, dumneata erai cel dintâi care te prezentai și, după ce gustai ospitalitatea lui Viteazu, întru atâta te entuziasmai de cauza națională, încât plângeai cu lacrimi soarta românilor, și iată acum, păcătosule, cum ai degenerat! Îmi vine a crede că și atunci numai pentru mâncare și băutură te prezentai: „*venisti tu huc sine labore, pergas ad locum sine honore”* (Ai venit

aici fără muncă, te duci într-un loc fără onoare). / Învățătorul din **Fiscut**, care e miop, scurt-văzător și cu ochii și cu mintea, era legat la fălci, semn, că tocana din **Ormeniș** a fost prea tare pentru măselele lui; și pentru ca să i se vindece fălcile, a venit și în **Teaca**, fiind de ferma credință că aici va căpăta ceva mâncare mai fină și nobilă decât în **Ormeniș**… / Iată, onorat public românesc! Așa stăm noi, pe aici, cu cauza națională”[178].

Bauernbursche — Altin — Fiacău
Young peasant — Jeune paysan

[178] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 243, Braşov 1896, pp. 3, 4

SĂLDĂBAGIU

(Zaldubag, judeţul Bihor)

1371, septembrie 19, Oradea: Capitlul bisericii Oradea dă de ştire că, venind „Agatha, soția lui Nicolae, fiul lui Martin, ne-a arătat, printr-o amarnică plângere, că zisul Nicolae, bărbatul său, fără s-o întrebe şi să-i ceară nicidecum părerea, a vândut lui Martin, iobagul nostru din satul **Peciu Nou**, o vie, aflătoare în hotarul satului **Săldăbagiu de Munte** (Zaldubag, judeţul Bihor), din vecinătatea viei lui Mihail zis Fehur, pe care ea, cu știrea călugăriţelor, adică a abatesei şi a altor surori din ordinul sfintei Clara din Oradea, ce locuiau în mănăstirea sfintei Ana, a cumpărat-o de la Iacob Slavul, cu banii daţi de pomenita stareță și surori, pentru grelele ei munci făcute acelora… / Noi, chemând pe acel Martin, după ce, din darea de seamă vrednică de crezare a numitei abatese Margareta și a surorilor Caterina, Agneta și cealaltă Caterina, și a Agathei și a tuturor celorlalte surori din ordinul amintit, am aflat neîndoios că cele de mai sus au fost și sunt așa cum se arată mai sus, l-am îndepărtat pe zisul Martin de pe acea vie”[179].

[179] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 62, pp. 75, 76

1722: „La 1722, în judeţul Bihor, la **Săldăbagiu**, începe fabricarea sticlei și funcţionează, în același loc, încă la începutul deceniului al cincilea; ultima știre referitoare la activitatea acesteia o avem din anul 1741. Nu peste mult timp, locul este părăsit, huta familiei Károlyi mutându-se pe domeniul din **Ardud**, la **Bicău**, apoi, concomitent, începe să lucreze şi cea din **Sălişte** (înainte de 1767), predecesoare a fabricii de sticlă din **Poiana Codrului**... / Pentru huta din **Săldăbagiu**, pentru hutele aceleiași familii Károlyi de pe domeniul **Ardudului**, principalele locuri de desfacere nu le constituiau orașele şi târgurile din interiorul Transilvaniei”[180].

1894: „**Societate de temperanţă**. În comuna **Săldăbagiu** (Bihor), după o muncă de 6 săptămâni, mi-a succes a forma o societate de temperanță, adecă de cumpătare. Punctul cardinal este ca membrii societății să se emancipeze de sub îngrijirea patriotică a lui „Grűnstein”, toate celelalte vor urma de sine. Societatea are deja 40 membri, mai mare parte fruntașii comunei, precum și o seamă dintre foștii clienți ai jupânului. Adevăr că jupânul arendaş, de 20 și mai bine de ani, a stors ca lipitoarea aproape tot câștigul bieţilor țărani, dar s-a plinit vremea, și credincioșii ascultă pe păstor, adevăr că arendaşul nostru, cum era numit înainte, Grűnstein mă ameninţă cu judeţuri, cu miniștri etc., dacă nu va putea plăti arenda, dar codice de legi unde s-ar impune beţia încă nu cunosc, de nu cumva, cu noile reforme, se va proiecta şi beţia în favorul arendașilor noștri. O să vedem! Această ştire o public în

[180] Bunta, Magdalena, *Contribuții la studiul produselor artistice ale glăjăriei de la Porumbac (Sec. XVII-XVIII*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvzei Napocensis*, XVII, Cluj-Napoca 1980, p. 231

special pentru colegii mei tineri din Bihor, rugându-i să purceadă întocmai, deoarece, pe lângă credință, se recer și fapte în favorul moralei noastre creștine. / Traian Terebenţiu, preot ortotox român”[181].

1944, septembrie 24: „Orele 11,25. Batalionul a ajuns în satul **Forău**, la încrucișarea de drumuri la **Saldăbagiu Mic**. Inamicul s-a retras. Compania cercetare continuă înaintarea înspre **Ginta**, restul Batalionului, oprit pentru luarea distanţei. / Orele 12,20. Se aud focuri de arme pe boturile de deal est-**Săldăbagiu**, însă nu sunt îndreptate asupra noastră. Din informaţii, inamicul s-a retras spre **Ginta**. Batalionul a luat dispozitiv de luptă, eșalonându-se înspre dreapta şi continuând înaintarea. / Orele 14,00. Batalionul a ajuns la liziera de sud a satului **Ginta** şi s-a angrenat în lupte cu inamicul. Curăţirea satului, încet, dar sigur”[182].

Casă țărănească
Maison paysanne

[181] *Foaia de Duminecă*, Anul I, nr. 28, Timişoara 1894, p. 6
[182] Faur, Viorel; Giuran, Valeriu A., *Documente privind contribuția Diviziei 3 Munte la Eliberarea Bihorului*, II, în Muzeul Ţării Crişurilor, *Crisia*, Anul XIV, Oradea 1984, p. 174

SĂLICEA

(Zelliche, judeţul Cluj)

1367, iunie 3, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur raportează vicevoievodului Petru că omul de mărturie, împreună cu trimisul voievodal „s-au dus la semnele de hotar ale moşiei numită **Micuş** (Mykus, azi **Miceşti**, judeţul Cluj), anume la un loc numit Fâneaţa Mare, înspre partea de răsărit, deasupra unei movile, unde au găsit trei semne vechi de hotar, dintre care unul desparte, dinspre partea de răsărit a moşiei **Pethlend** (dispărut, lângă Tureni, judeţul Cluj), al doilea semn de hotar desparte satul **Comiţâg** (Kampnyadzegh, azi **Comşeşti**, judeţul Cluj), tot dinspre partea de răsărit, şi al treilea desparte moşia Micuş, dinspre partea de miazăzi, adică semne pe care le-au înnoit, punând hotarul moşiei Micuş. Apoi, mergând, de aici, înainte, spre partea de miazăzi, peste aceeași movilă, când au vrut să ridice în culmea acelei movile un nou semn de hotar, lângă unul vechi, numaidecât atunci Chamaz, fiul lui Kania, şi Ladislau, fiul lui Toma, nobilii de Comiţâg s-au împotrivit, iar când au văzut, prin trecerea acelei movile, mai multe semne vechi de hotar, dar vădite, şi au vrut să ridice lângă vechile semne de hotar pe cele noi, sus-zişii nobili de Comiţâg s-au pus împotrivitori la ridicarea acestor semne de hotar, şi pe aceştia i-au chemat, spre a se în-

fățișa înaintea noastră, la octavele sărbătorii Rusaliilor, De asemenea, mergând, de aici, înspre partea de miazăzi, când au găsit trei semne de hotar vechi, dintre care unul desparte satul Comiţâg, al doilea satul **Tur** (azi **Tureni**, judeţul Cluj) şi al treilea desparte moşia învecinată Micuş, dinspre partea de miazăzi, unde şi în care loc aceiaşi Chamaz, fiul lui Kania, şi Ladislau, fiul lui Toma, fiind înşişi de faţă, adunând din nou semnele vechi de hotar... şi, după aceea, în partea de miazănoapte a pomenitei moşii Micuş, de asemenea Mihail, fiul lui Ioan, împuternicitul magistrului Ioan de Tur, le-a mărturisit la fel ca adevărate; şi când au vrut să ridice un semn de hotar lângă satul Micuş, nobilii de **Indol** (Indal, azi **Deleni**, judeţul Cluj), fiind înşişi de faţă, s-au împotrivit. Apoi au mers spre partea de miazăzi, unde au găsit şase semne de hotar vechi, din care unul l-au înnoit, dar când au vrut să ridice semne de hotar noi, lângă cele vechi, sus-zişii nobili de Indol s-au împotrivit, stând împotrivă sub cuvânt de împotrivire, şi au spus că ei au acte cu privire la aceste hotare vechi; şi acolo, la aceste semne de hotar, pe aceștia, adică pe Ladislau, fiul lui Ioan, pe Nicolae, fiul lui Petru, pe Gal, fiul lui Petru, pe Luca, fiul lui Simion, pe Ioan, fiul lui Ştefan, şi pe Blasiu, fiul lui Petru, i-au chemat înaintea nobleţii voastre, statornicindule ca soroc octavele sărbătorii Rusaliilor. Apoi au pus, înspre partea de răsărit, la o vale numită Valea Rea, într-o dumbravă, înspre miazăzi, un semn de hotar nou; si apoi, mergând mai departe, spre apus, când au ridicat, dinspre satul numit **Sâncraiu** (Sâncraiul Deşert, Zentkyral, azi **Crăeşti**, judeţul Cluj) al domnului rege... noi semne de hotar de legătură, în care loc nu s-a arătat nici un împotrivitor. De aici, mergând înainte, spre apus, hotarul ajunge la moşia **Kekbik** (dispărut, lângă Crăieşti, judeţul Cluj),

unde au găsit trei semne de hotar vechi, dintre care unul desparte satul Sâncraiu, al doilea, moşia Kekbik, dinspre partea de apus, şi al treilea desparte moşia Micuș, lângă care au pus un semn de hotar nou. De aici, au mers deasupra satului Kekbik, unde au găsit un semn de hotar vechi, lângă care au ridicat unul nou. De aici, hotarul trecând peste râul Kekbik, în locul unde au găsit un semn de hotar vechi, lângă care au făcut unul nou. De aici, mergând înainte, către satul **Silvaşu** (Sciluas, Ziluas, încorporat în **Gherla**, judeţul Cluj), în locul unde au găsit trei semne de hotar vechi, lângă care au făcut, din nou, două şi i-au chemat la locul semmelor de hotar pe nobilii din acel sat Silvasu; dar ei, toţi, laolaltă, nici nu s-au îngrijit să vină şi nici nu au trimis pe cineva. De aici, mergând înainte, spre miazănoapte, peste același deal, au făcut, lângă un semn de hotar vechi, unul nou. Mergând înainte, peste acel deal, spre miazănoapte, hotarul ajunge la drumul mare, care vine de la moşia Silvaşu şi se îndreaptă spre miazăzi, unde au găsit două semne vechi de hotar, dintre care pe unul, pe cel dinspre satul Micuş, l-au făcut din nou. De asemenea, mergând înainte, peste acest deal, către miazănoapte, unde au găsit un semn vechi de hotar, pe care l-au făcut din nou. De aici, mergând spre răsărit, hotarul ajunge la drumul mare, care merge spre Cluj, şi la alt drum, care se îndreaptă spre apus, şi, între aceste două drumuri, au găsit două semne vechi de hotar, lângă care au ridicat altele noi, şi la ridicarea acestui hotar s-au împotrivit **doi români**, anume Nanu şi Teodor, în numele lui Grigore, fiul lui Grigore de **Cean** (Chaan, Chan, azi **Ceanu Mare**, judeţul Cluj), şi al lui Andrei, fiul lui Pavel de Silvaşu. Apoi au mers prin alte pământuri, până la hotarele moşiei domnului episcop şi la capela noastră Sfântul Benedict, unde au găsit mai multe

semne de hotar vechi, între moşiile Micuş, **Sălicea** (Zelliche, judeţul Cluj) şi Silvaşu, şi anume în acel loc, **pomeniţii români** s-au împotrivit de asemenea, în numele suszişilor Grigore şi Andrei. / De aceea, i-au chemat pe toţi înaintea nobleţii voastre, anume pe nobilii de Comiţig, adică pe Chamaz, fiul lui Kania, şi pe Ladislau, fiul lui Toma, de asemenea pe nobilii de Indol numiţi mai sus, precum şi pe Grigore, fiul lui Grigore de Cean, pe Andrei, fiul lui Pavel de Silvaşu, împotriva magiştrilor Ladislau, fiul lui Ioan de **Dăbâca** (Doboka, judeţul Cluj), a lui Ioan, fiul lui Petru de **Bogata** (Bagath, azi **Bogata de Sus**, judeţul Cluj), şi a lui Petru zis Herceg de aceeaşi Bogata, hotărând părţilor ca soroc de înfăţişare înaintea voastră octavele sărbătorii Rusaliilor (13 iunie)”[183].

1894: „Basiliu Boșan, paroh în **Sălicea**, tractul protopopesc al Indolului, a răposat, în 15 ianuarie 1894, în etate de 57 ani și în ală 36-lea an al preoţiei”[184].

1895: „Colecta pentru gimnaziul din Blaj. Din **Sălicea**, de la: Iosif Florian, / Vasile Felecan, / Muncaciu Nastasia, / Pop Sovalina, / Muncaciu Elena, / Iepure Ioan curator, / Iepure Filip, / Roșu Ioan, / Muncaciu Pascu, / Felecan Ignat, Fenește Teodor, / Fenește Gligor, / Irimieș Vasile, / Mártoofy Ana, / Muncaciu Gligor, / Irimieș Petru, servitor, / Muncaciu Irimie, / Iepure Susana”[185].

1923: „În comuna **Sălicea**, județul Turda, s-au iscat tulburări grave, cu prilejul unei petreceri. Flăcăii din sat, revoltați de atitudinea jandarmilor, le-au aplicat câte o corecție cu ciomegele, apoi, pentru a se răzbuna, au tele-

[183] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 236, pp. 373-378
[184] *Unirea*, Anul IV, nr. 4, Blaj 1894, p. 29
[185] *Unirea*, Anul V, nr. 3, Blaj 1895, p. 21

grafiat la Cluj că un jandarm a fost asasinat în revoltă. Autoritățile din Cluj, alarmate, au trimis imediat la **Sălicea** un detașament de 20 jandarmi. Oamenii ordinii n-au găsit nici un jandarm ucis și au putut să constate că liniștea domnea pretutindeni. S-au gândit, însă, că e păcat că au călătorit degeaba, și au început să bage spaima în tot satul, terorizând pe locuitori. De atunci, sătenii din **Sălicea** stau ascunși prin păduri în așteptarea unei comisii de anchetă"[186].

1944: „Dr. Octavian Felecan s-a stins din viaţă, la Cluj, în anul al 77-lea al vieţii. Născut la 26 martie 1867, în **Sălicea**, județul Turda, din o familie modestă de cântăreţ bisericesc, a fost funcţionar administrativ superior, sub regimul maghiar, în românescul judeţ al Sălajului. În 1919, a fost încredințat cu preluarea și conducerea judeţului Turda, în calitate de prefect. În 1921, este înălțat la slujba de inspector general administrativ. A fost sprijinul episcopiei române unite a Clujului, chiar de la stabilirea ei în Cluj. / Prin trudă și cheltuială personală, a ridicat un mândru **lăcaș de închinăciune în comuna sa natală**. În 1940, putea, cu tot dreptul, să mărturisească, într-o scrisoare, părintelui din **Pruniş** „că existenţa neamului românesc este în strânsă legătură cu credința și cu evlavia poporului". / A fost decorat cu Steaua și Coroana României, în grad de comandor.

Rămășițele pământești i-au fost transportate, de la Cluj, în **Sălicea**, România. La Cluj, în catedrala Schimbarea la față, slujba prohodului a săvârşit-o P. S. Iuliu Hossu. La **Sălicea**, slujba a fost oficiată de un sobor de preoți, luând parte multă lume. Vorbirea a rostit-o Părintele Gheorghe Radu din **Pruniș**, arătând viaţa acestui vrednic

[186] *Vestul României*, Anul I, nr. 8, Oradea 1923, p. 4

om, care a ajuns o adevărată podoabă nu numai pentru biserica română unită, dar chiar pentru neamul întreg”[187].

1944, septembrie: „În aceste zile, plutoanele fixe regionale **Sălicea** și **Ciurila** au opus o dârză rezistenţă inamicului, pe linia pichetelor de grăniceri Sălicea și Ciurila. Aceste plutoane au putut să se replieze numai în urma unui contraatac, executat cu compania 3 fixă regională, pentru a organiza apărarea pe comunicația Sălicea, Ciurila, Petrești. Luptele din 5 septembrie 1944, s-au soldat pentru Batalionul fix regional „Cluj” cu 7 morți, 13 răniți şi 450 dispăruți”[188].

Beim Pflügen
Ploughing

Cu plugul
En Labourant

[187] *Unirea Poporului*, Anul XXVI, nr. 24, Blaj 1944, p. 3
[188] Ucrain, Constantin, *Batalioanele fixe „Cluj” și „Someș”*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvzei Napocensis*, XVIII, Cluj-Napoca 1981, p. 289

SĂLIŞTEA

(Selişte, Szelistye, Kethzeleste, azi **Săliştea**,
districtul Iza, judeţul Maramureş)

1365, februarie 2: Regele Ludovic, despre **moşiile voievodale maramureşene**: „Este o cerință a înălțimii regești și o datorie a celor aflați în loc de cinste ca, prin îmbelșugată dărnicie, să răsplătească credincioasele slujbe ale credincioșilor lor, pentru ca și ceilalți, luând pildă de la ei, din credincioși să ajungă mai credincioși și din supuși mai supuși.

Drept aceea, prin aceste rânduri voim să ajungă la cunoștința tuturor că, întorcându-ne căutarea privirii noastre spre viteazul bărbat Balc, fiul lui Sas, voievodul nostru maramureșean, iubitul și credinciosul nostru, și rechemând în amintirea înălțimii noastre nemăsuratele lui slujbe, prin care acesta s-a făcut plăcut maiestății noastre cu o dragoste atât de fierbinte, încât, părăsindu-și și lăsându-și în urmă părinții săi scumpi și foarte multe rude, ca și toată averea lui, a venit, **din țara noastră moldoveanească**, în regatul nostru al Ungariei, în sânul iubirii noastre, aducându-ne slujbele ce a văzut el cu înnăscuta sa iscusință că sunt spre folosul sporirii cinstei și puterii noastre. Iar noi, aducându-ne aminte de aceste și de alte preastrălucite vrednicii ale slujbelor sale, pe care am știut că acesta le-a împlinit cu grijă și iscusință, în chipul de mai sus, cu râvna celor mai

mari stăruințe, oriunde și, mai cu osebire, în zisa noastră țară moldovenească, nu fără vărsarea sângelui său însuși și îndurarea de răni cumplite, și cu moartea crudă a fraților și rudelor sale și a multor slujitori de ai lui, și pe care slujbe știm că le împlinește și acum și credem cu tărie că le va împlini și în viitor, și socotind din parte-ne că se cuvine să se dea răsplăți vrednice celui vrednic, și răsplăți mari celor mari, și ca o răsplată însemnată să întremeze și să învioreze trudnicele osteneli, ca un semn al iubirii noastre osebite și ca o dovadă de dragoste, cu buna învoire și încuviințare a prealuminatei principese doamna Elisabeta, regina Ungariei, mama noastră preaiubită, și după îndelungată sfătuire cu prelații și baronii regatului nostru, am dat, am dăruit și am hărăzit pomenitului voievod Balc și, prin el, lui Drag, Dragomir și Ștefan, frații lui buni, și tuturor moștenitorilor lor și urmașilor lor, ca să le stăpânească, să le țină și să le aibă pe veci și nestrămutat, în aceleași adevărate și vechi hotare în care au fost ținute și stăpânite până acum, fără vătămarea drepturilor altora, moșia numită **Cuhea** (Bogdan Vodă, judeţul Maramureş), ce se află în țara noastră a Maramureșului, cu alte sate, numite **Ieud** (Jood, judeţul Maramureş), **Bocicoel** (Bathkow, judeţul Maramureş), cele două **Vișee** (Kethuyssou, azi **Vişeul de Sus şi de Jos**, judeţul Maramureş), **Moiseiu** (Moize, azi **Moisei**, judeţul Maramureş), **Borșa** (Bors, judeţul Maramureş) și cele două **Seliște** (Kethzeleste, azi **Săliştea**, judeţul Maramureş), aflătoare în pomenita țară a Maramureșului, ce țin de aceeași moșie **Cuhea**, cu toate folosințele lor, anume ape, păduri și munți și orice ar ține de ele, oricum s-ar numi, trecute în mâinile noastre regești de la **voievodul Bogdan și fiii săi**, necredincioși învederați ai noștri, pentru blestemata lor vină de necredință, din aceea că acel Bogdan și

fiii săi, fulgerați de diavolul, dușmanul neamului omenesc, care, rănindu-le greu inima cu săgețile sale înveninate de viclenie și înșelăciune, i-a îndemnat, de mai multe ori, ca să se abată de la calea adevărului şi de la statornicia credinţei datorate, plecând pe ascuns din zisul nostru regat al Ungariei în sus pomenita noastră ţară moldovenească, uneltesc să o păstreze, spre paguba maiestăţii noastre; drept care noi, pentru ca nebunia lor să nu fie cumva pildă altora, care ar cuteza fapte asemănătoare, am lipsit şi despuiat cu totul, ca pe nişte nevrednici, pe acel Bogdan şi fiii săi sus-zişi de sus-numitele moşii, nimicind, stricând şi socotind deşarte toate actele scrise şi întocmite pentru acel Bogdan şi fiii săi, cu privire la sus-zisele moşii”[189].

1365, februarie 2 (cu întăritură, în 11 august 1373): „Balc, fiul lui Sas şi fraţii săi, Drag, Dragomer şi Ştefan” primesc întăritură pentru „moşia **Cuhea**, cu pertinenţiile sale: **Jeud Bachov**, ambele **Vişae**, **Moyseni**, **Borşa** şi ambele **Selişte**, confiscate de la Bogdan Vodă, ieşit la Moldova şi căzut sub nota de infidelitate”[190].

Există şi lucrări care se ocupă de „nobilitatea” străveche a unor anumite neamuri, precum cea a reputatului istoric Ioan-Aurel, *Genealogii maramureşene medievale – Exemplul familiei Gorzo (Gurzău) din Ieud*[191], care probează că neamurile stăpânitoare peste satele Ieud, Dragomireşti, Cuhea, Bocicoiu etc. sunt urmaşii Drăgoşeştilor,

[189] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 382, pp. 398-401

[190] Mihalyi, Joan, de Apşa, *Istoria Comitatului Maramureş / Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV*, Tomul I, Maramureş-Sziget, 1900, p. 65

[191] *Maramureş – Vatră de istorie milenară*, volumul VII, p. 99

care se trag, prin Sas, din copii acestuia, Balc[192], Drag, ginerele Dragomir, Ştefan şi Ioan Românul, menţionaţi documentar în anii 1365[193] şi 1373, urmaşii direcţi ai lui Dragomir fiind Sandrin, numit, în 1471, „Sandrin de Dragomireşti"[194], şi Gheorghe, menţionaţi în anul 1402. Dragomir[195], care dă numele satului Dragomireşti[196] sau Dra-

[192] **1365, februarie 2**: „Balc, fiul lui Sas şi fraţii săi, Drag, Dragomer şi Ştefan" primesc întăritură pentru „moşia Cuhea, cu pertinenţiile sale: Jeud Bachov, ambele Vişae, Moyseni,Borşa şi ambele Selişte, confiscate de la Bogdav Vodă, ieşit la Moldova şi căzut sub nota de infidelitate". Întăritură, în 11 august 1373 (p. 65).

[193] Mihalyi, Joan, de Apşa, *Istoria Comitatului Maramureş / Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV*, Tomul I, Maramureş-Sziget, 1900, p. 56

[194] *Dumineca*, Anul XV, No. 18, 30 aprilie 1939, p. 2

[195] **1365, 2 februarie:** „Dragmer = Dragumir, nume personal compus din vechiul slavonic *drag* = filemon = iubit şi din *mir*, asemenea vechi slavonic, înseamnă şi *lumea* (vezi F. Miklosich: *Lexicon Linguae slavonicae veteris dialecti*, 1850). Dragomir ar însemna: *iubitul lumii* şi ne aminteşte, la împăratul Tit Vespasian, pe care Suetoniu-l numeşte „amor et delicae generis humani". Altcum, sufixul „mir" îl întâlnim şi la Goţi, de exemplu: Theodemir, Valamir, Videmir (Jordanis (551): *de Gothorum origine et rebus gestis*"

[196] „Dragomireşti (ung. Dragomerfalva), 1385 „Dânfalva", 1435 „Dragomerfalva", proprietatea lui Dragomir, ginerele lui Sas Vodă, şi a descendenţilor săi (cf. ib. nr. 51, 170, pag. 355, 505, 508, 627); străbunii familiilor: Bodruma alias Fiţigău (1749), Deac alias Dragomir (1489), Fiţigău (1549), Font (1653), Gricl (1549), Ostaş (1470), Pop alias Fiţigău (1579), Sacalâş (1549), Tomşa alias Dragomir (1699), Ţurcuş (1451), Zubaşcu (1587) şi Conci alias Turcuş (1672)"

gomérfalva[197], era ginerele lui Sas Voievod[198], iar eu sunt de părere că şi primul Ţicală pătrunde în familia descendenţilor lui Ştefan Voievod – fiul lui Iuga şi fratele lui „Iohanis Olachorum”[199], tot din postura de ginere, „posesiunile principale Cuhea”[200] aflându-se, încă din 14 mai 1353, în posesiunea descendenţilor lui Iuga, „mandatul regal”, cum se numeau întăriturile, fiind reconfirmat în 12 octombrie 1355 (p. 33) şi în 24 iunie 1360 (p. 45) şi în 22 iunie 1384 (p. 82).

1453, iunie 29, Cluş: „Joan din Huniad, Comite perpetuu din Bistrița, Căpitan suprem în Ungaria dăruieşte keneziatul din **Moiseni** lui Mihail și ambilor Joani, fiii lui Grad, lui Juga, Radul, Iwan Zay Mayy, fiii lui Vlad din **Selişte**, și lui Georgiu Grad, deoarece primise informațiune sigură că keneziatul e al lor și nu al lui Mihail din **Dolha**, cui i-a fost dăruit”[201].

1468, februarie 23, Sziget: „Relaţiunea lui Joan din Urmezö şi Lorenţiu Literat, vicecomiți, Blașiu din **Bârsana**, Sandrin din Deseşti (**Dereşti**), Ladisluu din Slatină (**Hoteni**) şi Mihail Lungu din **Săpânța**, patru juzi ai no-

---

[197] Mihalyi, Joan, de Apşa, *Istoria Comitatului Maramureş / Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV*, Tomul I, Maramureş-Sziget, 1900, p. 58, nota 3

[198] Filipaşcu, Alexandru, *Istoria Maramureşului,* Bucureşti 1940, Baia Mare 1997, p. 92

[199] Mihalyi, Joan, de Apşa, *Istoria Comitatului Maramureş / Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV*, Tomul I, Maramureş-Sziget, 1900, p. 30

[200] **1353, mai 14:** Ștefan și Ioan, fii lui Iuga („Stephani et Iohanis Olachorum filiorum Ige similer Olachy”) primesc „mandatul regelui Ludovic I” pentru „posesiunile principale Cuhea, în districtul Maramureş”.

[201] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 217, pp. 369, 370

bililor, către regele Mathia Corvinul, despre aceea că, înaintea scaunului judecătoresc al comitatului, ascultând pe vecinii moșiei **Moiseni** și pe alți nobili ai comitatului, aceștia cu toți au mărturisit, sub jurământ, că moșia Moiseni a fost a lui Ambrosiu din **Dolha**, dar, în anul 1467, nobilii din ambele **Vișae** și din **Selişte** au ocupat-o cu putere de la Ambrosiu. Pentru aceea, au scos pe Simon și pe Ștefan din Vișeu, pe Nicolau Popa și Ladwan din **Vişeu de jos** și pe Ivașko Juga din Selişte din posesiunea acesta și au introdus, tot în aceea, pe numitul Ambrosiu, iar pe cei scoși i-au citat înaintea regelui”[202].

1468, martie 27, Strigoniu: „Mandatul regelui Mathia Corvinul pentru introducerea lui Carul, Joan, Jool, Vancha, Vlason, Radul, Petru, alt Joan, Juga şi Simon din **Vişeu**, și a lui Joan Vlad din **Selişte** în kenesiatul posesiunii **Moiseni**, ce îl au cu drept de moştenire. Introducerea se face fără contrazicere”[203].

1486, martie 4, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul pentru introducerea lui Joan Wlad, a fiilor săi Nicolae, Theodor și Nichita, a lui Joan Juga și a fiilor săi Petru, Toma şi Joan, precum și a lui Blasiu, românii din **Selişte**, în posesiunea a lor trei părți din moșia **Selişte**, ţinută prin dânșii cu drept de moştenire. Introducerea se face fără contrazicere”[204].

1486, martie 4, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul pentru introducerea românului Joan Kis din

---

[202] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 282, pp. 483, 484

[203] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 284, pp. 489, 490

[204] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 334, pp. 578, 579

Selişte, a fratelui său Demetriu, a fiilor și nepoților săi, în posesiunea unui pătrar din moșia Selişte, adică partea a patra, ţinută prin Nan, tatăl lui Joan Kis. Introducerea se face fără contrazicere”[205].

1486, decembrie 3: „Nobilii Joan, fiul lui Vlad, și Joan, fiul lui Juga, din **Selişte**, vând trei sesii, două în **Selişte** și una în **Moiseni**, lui Joan Hathal și fraţilor săi Ivaș-ko, Nechita și Georgiu, pentru 10 florini de aur una, cu condiția ca cumpărătorii să-l onoreze pe Joan Vlad, la săr-bătorile de Paşti şi de Crăciun cu colaci, iar în ziua de Sân-Nicoară, cu un prânz bun”[206].

1489, ianuarie 25: „Nobilul Steczko, fiul lui Nan din **Vişeu de sus**, dăruieşte, din iubire frăţească, nobililor Joan Vlaad și Joan Juga din **Selişte** jumătatea moșiei **Moi-seni**, cu munţii Vâlcănescu, Cher, Lucăceasă și jumătatea muntelui Sciol”[207].

1553: „O conscripţie din timpul lui Alexandru Lă-pușneanu, la 1553, ne arată precis câte sate aparţineau ce-tăţii Ciceu, pe care o stăpâneau Domnii Moldovei, de mai bine de o jumătate de veac. Numele satelor sunt: **Baba**, **Ba-ţa**, **Poiana-Blenchii**, **Bârsău**, **Ciceu Giurgeşti**, **Ciceu-Haşmaş**, **Ciceu-Mihaieşti**, **Ciceu-Corabie**, **Dăbăceni**, **Ambriş**, **Galgău Ganciu**, **Gostila**, **Gighişul de sus**, **Ileanda mare, Ilişua**, **Caţcău**, **Căplani**, **Căpâlnea**, **Caşeu de jos**, **Răguseşti**, **Coldan**, **Chireu**, **Leleşti**, **Mica**, **Mănăş-tiur**, **Muncel**, **Negrileşti Urişor**, **Uriul de sus**, **Orman**,

[205] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 335, pp. 580, 581
[206] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 336, pp. 582, 583
[207] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 343, pp. 594, 595

„Orbo", „Patakfalva", **Petrihaza**, **Peşteş**, **Refeni**, **Reteag**, **Glod**, **Şomcutul mic**, **Selişca**, **Sânmărghita**, **Suciul de sus şi de jos**, **Vima-mare**, **Vaida-Cămăraş**, **Borcuţ**, **Văleni**, **Poiana-Porcului**, **Dămăcuşeni**, **Draghia**, **Lăpuşul unguresc**, „Ioszeplápos", **Dobric**, **Libotin**, **Masca**, **Rogoz**, **Rohia** şi „Szaszmezö" (dispărut)"[208].

1622, septembrie 14: Guvernatorul Ştefan Bethlen scrie municipiului oraşului **Bistriţa** că i s-a plâns „preotul Roman din **Sălişte**… că, în anii trecuţi, dăduse unui om din **Salva**, din ţinutul Bistriţei, doi boi şi o vacă, cu preţul căror vite acel om, cumpărând căciuli, a fost nevoit să plătească şi exponentului acesta, tot cu căciuli, preţul boilor şi al vacii, pe care căciuli, trimiţându-le acesta prin tânărul Petru Roman din **Bistriţa**, fiindcă în acea vreme mi s-a întâmplat şi mie să vin în oraşul domniilor voastre, înfricoşându-se fiul exponentului de pedestraşii şi slugile curţii mele, a voit să plece din oraş, socotind că ar fi altfel de oameni. Între timp, la poartă, cerând dărăbanţii şi vameşii oraşului pecetea de la Petru Roman, el n-a putut s-o dea, căci numai atunci intrase în oraş, iar dărăbanţii au dat domniilor voastre căciulile, după cum ne raportează exponentul. Fiind astfel lucrul acesta, vă ordon şi vă poruncesc să-i daţi căciulile fără scădere"[209].

1848: „La 30 sept. 1848, borşenii lui Popa Lupu rup emblemele ungare de pe primărie şi alungă jandarmii din comună, precum şi pe comisarul Ludovic Jura, încredinţat cu recrutarea celor 23 moiscieni şi a celor 58 borşeni. La

---

[208] Meteş, Ştefan, *Moşiile Domnilor şi boierilor din Ţările române în Ardeal şi Ungaria*, Biblioteca Semănătorul, Arad 1925, p. 25

[209] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. IX, 1614-1636, Bucureşti 1937, pp. 246, 247

aceasta, pleacă la **Borşa**, pentru restabilirea ordinii, o companie de soldaţi unguri din **Teceu**, în frunte cu pretorele Vasile Mihalca şi cu Ioan Săpânţanu, preşedintele curții marţiale, împuterniciți de a recurge la toate mijloacele de represalii. Aici însă au fost întâmpinați de 1.000 borşeni înarmaţi cu furci, securi, coase şi pari. Conducătorii borşenilor arătară lui Mihalca un document, semnat de colonelul Urban şi de doi ofițeri din graniță, prin care se adeverea că ei au depus deja jurământul pe împărat. Încercările de a amăgi pe revoltați cu declaraţa că şi ei sunt prieteni cu împăratul, precum şi arătarea vulturului cu două capete, din partea ofiţerilor unguri, au dat greş. În cele din urmă, Mihalca, împreună cu soldaţii, a fost silit să se retragă la **Vişeu**. / A doua zi, **Borşa** a fost ocupata de căpitanul Binder, însoțit de 60 grăniceri români. La apelul său, plecară la **Năsăud** 300 de borşeni, pentru a se înrola sub steagul împăratului. În curând, au sosit la **Vişeu**, pentru întărire, 1.526 de ostaşi unguri, din care 600 erau din oraşele regeşti, iar 926 din comitatul Sabolci. Auzind despre aceasta, borşenii an scris lui G. Mihaly că sunt gata să se supună, dar numai cu condiţia să nu fie obligaţi să-şi calce jurământul dat împăratului şi nici să fie recrutați în armata lui Kossuth. Totuşi, la 28 octombrie, ora 14, în faţa forţei superioare, **Borşa a capitulat**. Autoritățile au alcătuit aici o tabără de concentrare, unde au adunat toate elementele mai periculoase din regiune. În răstimp, sosind ordin din partea lui Mihaly, ca față de români să se procedeze numai cu blândeţe şi cu vorba bună, românii de pe valea Vişeului n-au mai fost obligați să se înroleze în armata revoluţionară. / La începutul lui octombrie, au coborât la **Săcel** 130 de grăniceri români şi, la chemarea lor, au plecat la **Năsăud** sute de ţărani de pe Iza, ca să depună jurământul de

credință față de împărat. La câteva zile, sosi pretorele Mihalca, însoțit de armată şi, găsind la **Săcel** 400 de țărani gata de plecare în Ardeal, a reuşit să-i împrăştie la vetrele lor. Tot atunci a luat măsuri pentru paza trecătorilor, anunțând pedepse aspre pentru cei care vor îndrăzni să treacă granița. Totuşi, spiritele nu s-au liniştit şi trecerile peste graniță au continuat fără întrerupere. Ba, mai mult, poporul din **Dragomireşti** a spart capul notarului Iosif Balea, pentru că a îndrăznit să propage ideile lui Kossuth, iar în **Ieud**, la protestul lui Chindriş Ionaş, poporul a refuzat să contribuie cu ceva pentru recruți.

Pentru restabilirea ordinii, a fost trimis comandantul Várady, în fruntea batalionului său, cu care, la 7 decembrie, ocupă **Bârsana**, **Strâmtura**, **Rozavlea** şi **Şieul**. Din Șieu el scria Comitatului că săcelenii sunt mai răi decât borşenii şi cerea să i se admită distingerea satului şi împrăştierea populaţiei sale. Cererea însă nu i s-a aprobat, deoarece, pe lângă opreliştea dată de Mihaly, a mai trimis vorbă şi maiorul Urban, că, dacă se va atinge cineva de viaţa şi avutul ţăranilor români, credincioşii împăratului, va năvăli cu toate forţele ce dispune în Maramureş şi pe unde va trece nu va rămânea piatră pe piatră. Ca urmare, Várady s-a mulțumit să ocupe **Ieudul**, **Cuhea**, **Dragomireștii** şi **Săliştea**, iar la 13 decembrie ocupă şi **Săcelul**, distrugând totodată drumul ce lega **Dragomireştii** de **Telciu**. În Săcel încă s-a înfiinţat o tabără de concentrare, după modelul celei din Borşa. / Pe Mara şi Cosău, capii tulburărilor erau primarul Berinde Grigore din **Budeşti** și fruntaşul Pop Andraş al lui Toader din **Giuleşti**, care, însoțiți de mai mulți măreni, au fost personal la **Năsăud** pentru depunerea jurământului de credință față de împărat. După restabilirea ordinii pe Iza şi Vişeu şi după ce intervenţia

personală a vicarului Anderco a fost primită cu huiduieli, populaţia de pe Mara şi Cosău a fost silită să se supună în faţa forţei superioare a armatei, care a înfiinţat, la **Budeşti**, o tabără de concentrare. La 5 decembrie, se semnalează tulburări la **Petrova** şi autorităţile iau măsuri ca revoltaţii să fie opriţi pe dealul Herca, ca nu cumva, uniţi cu cei din **Rona de Jos**, să atace **Sighetul**. Nemulţumiri şi tulburări au izbucnit chiar şi în sânul populaţiei din **Sighet**, care, într-o noapte, a încercat să dezarmeze pe cei 1.500 de ostaşi, încredinţaţi cu paza oraşului. După aceasta, tulburările au încetat de tot, iar populaţia a fost lăsată în pace, cu excepţia celor adunaţi în taberele de concentrare, care au rămas acolo până la sfârşitul revoluţiei. Maramureşenii au luptat numai alături de împărat şi sub steaguri proprii. Un astfel de steag a adus acasă de pe câmpul de luptă şi bunicul meu, Gavrilă Filipciuc, care era stegarul imperialiştilor de pe **Vişeu**. Steagul a fost ros de şoareci, fiind păstrat în cămara cu alimente, însă ruda steagului a fost împodobită cu steagul tricolor al sfatului național român din Petrova”[210].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Vithesz** de Szelistye alias **Laad**, acum **Vlád**, în Selişte (Szelistye), 1531, Nicolai Vithesz alias Vlád de Zehstye primea diploma sa nobiliară. Imaginea lui este călare, cu sabia scoasă, în mâna dreaptă, îmbrăcat în tricolor, albastru și alb, cu șapcă pe cap, barbă lungă etc.; este căpitan de cavalerie, în virtutea meritului său, 100 de familii.

Juga (Iuga) de Szelistye, în Selişte (Szelistye), 1486, 200 de familii.

---

[210] Filipaşcu, Dr. Al., *Descriere întâmplărilor Revoluţiei din anul 1848-1849*, în *Transilvania*, Anul 74, nr. 1, Sibiu 1943, pp. 161-163

János (Ianoş), **Gergely**, **Mátyás** şi **Antal Laad** (Vlad) de Szelistye, **János Vankul** alias **János Sujka** de Szacsal, **Simón** şi **Kozma Komán** de Mojszény (Moisei), în Selişte (Szelistye), 1549, 50 familii.

Kiss, în Selişte (Szelistye), 1486, 80 famili.

Muntean de Sajópojánna, în Selişte (Szelistye), 1627, 1 familie"[211].

1904, Diaconovich: „**Seliştea de Sus** (Felsö Szelistye), comună rurală în Maramureş, cu 2.451 locuitori români şi 600 evrei, 2 parohii, 2 biserici şi 2 şcoli române. Dieceza Gherlei"[212].

[211] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 12

[212] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 928

SĂLIŞTEA SIBIULUI

(Seliştat, Selgestat, judeţul Braşov)

1355, iulie 14, Sibiu: „Noi, toţi locuitorii scaunului **Sibiului** şi ai celorlalte şapte scaune ce ţin de acest scaun al Sibiului, facem cunoscut că numărătoarea caselor supuse la bir din satele regeşti se află şi este nepotrivită în privinţa dării regeşti şi a celor 500 de lănci. / De aceea… am trimis să facă altă numărătoare… Atunci zişii revizori au venit în **Merghindeal** (Mergental, judeţul Sibiu) şi au văzut acolo un loc, numit **Valea Păşunii** (Widental, judeţul Sibiu), pe care, socotindu-l că este în hotar cu cei din Merghindeal… au dat pe veci acest loc celor din Merghindeal… / Dar ni s-a adus la cunoştinţă că oamenii din **Noiştat** (Noua villa, judeţul Sibiu), **Netuş** (Nythausen, judeţul Sibiu), **Hudruvechiu** (Hudrubechiu, Hundirtpuch, azi **Movile**, judeţul Sibiu), **Seliştat** (Selgestat, judeţul Braşov), caută să asupreasca pe acei oameni din Merghindeal, în privinţa acestui pământ, împotriva acestei danii a noastre, ceea ce noi nu vom îngădui”[213].

1383: „La 1383, se încheie un acord, prin care românii se obligă să străjuiască munţii şi trecătorile de la **Tălmaciu** şi **Sălişte**: „Quod assumsurunt ipsi Valachi custodiam servandam in omnibus Alpibus ad Talmacs usque

[213] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 328, pp. 342-344

ad magnam villam Valachicalem". Se mai obligă, apoi, să nu mai țină, fără concesiune, vitele lor pe pășunile sașilor şi să nu mai umble înarmaţi cu arcuri şi cu săgeți, decât în caz de nevoie"[214].

1651: „Ieşit la iveală din arhivele Sibiului, s-a păstrat textul german al testamentului făcut de văduva Stanca, soția lui Oprea Alămănuț din **Sălişte**, la 28 noiembrie 1651. Această văduvă credincioasă, simțind că i se apropie sfârșitul, a ţinut să fie eternizată în „protocolul scaunului **Sălişte**" dorinţa ei cea din urmă, cu privire la împărţirea smeritei sale averi între două fiice şi doi fii: Stanciu și Oprea. Despre acesta din urmă spune că şi-a primit, din moştenirea părintească, partea ce i se cuvenea, când a plecat în Moldova, să învețe carte („um Schrift zu lernen"). / Cazul fiului de oier Oprea Alămănuţ, de la 1651, doritor să se lumineze la şcoala din Moldova – poate chiar la cea de la Trei Ierarhi, înființată în timpul lui Vasile Lupu (1634-1653) – este deci cunoscut din cuprinsul testamentului văduvei sale mame Stanca. Dar câte cazuri asemănătoare vor mai fi fost, despre care nu s-au păstrat ori nu au ieşit, până acum, la iveală dovezile de trebuință"[215].

1721: „În conscripţiunea oficială din 1721-1722, sunt indicaţi ca români proprietari (Possesstonati Valachi), în **Sălişte**, 435, în **Galeş**, 75, în **Tilişca**, 707, în **Vale**, 92, în **Sibiel**, 705, în **Cacova**, 92, deci în total erau, în satele din Scaunul Săliștei, 969 de țărani proprietari"[216].

---

[214] Haşeganu, Ilie, *Mărginenii / în viaţa economică a Transilvaniei şi a vechiului Regat*, Braşov, 1941, p. 20

[215] Lupaş, I. *Studii, conferinţe şi comunicări istorice*, vol. IV, Sibiu 1943, pp. 75, 76

[216] Lupaş, I. *Studii, conferinţe şi comunicări istorice*, vol. IV, Sibiu 1943, p. 177

1759: „Organele administrative ale judeţului au arestat, în preajma Crăciunului 1759, pe Sofronie şi l-au depus în temniţa din **Bobâlna**, de unde voiau să-l ducă la Alba Iulia, pentru mai mare siguranţă. Poporul s-a revoltat extraordinar și a căutat să-l elibereze cât mai repede din închisoare şi planul s-a executat sub conducerea protopopului Ioan din **Sălişte**, care sosise la **Geoagiul de Jos**. Un raport oficial, ne descrie astfel eliberarea lui Sofronie: / „În 12 februarie 1760, a sosit la **Geoagiu** protopopul din **Săliştea Sibiului**, cu încă un tovarăş. Pentru a doua zi, el adună, în taină, vreo 5-600 oameni din Zarand, din părţile Abrudului, din scaunul Orăştiei, din părţile Geoagiului şi Chimindiei hunedorene. Fruntaşii ţinură, acolo, un scurt sfat, cum să elibereze pe călugărul Sofronie, care era închis în **Bobâlna**, din ordinul guvernului, cam de vreo 8 săptămâni. Ei stabiliră următorul plan: Către seară să atace temniţa şi să scoată din ea pe călugărul Sofronie. Împărţiţi în cete, porniră apoi în grabă din **Geoagiu**. Cea dintâi ceată intră, în mare tăcere, în **Bobâlna**. A doua, sub conducerea protopopului din **Sălişte**, s-a ascuns după vii, în afară de sat, iar a treia ceată a rămas mai înapoi, la distanţă mai mare. Înainte de toate, au prins şi au trântit la pământ pe haiducii care erau paznici, apoi, rupând cu securile lăcatul de la uşile temniţei, l-au scos pe Sofronie, l-au aşezat pe un cal alb, legat cum era în fiare, şi au pornit la drum cu el. În zadar a mai încercat straja-meșterul temniţei să-i oprească și să-l dea jos de pe cal pe prizonierul evadat. Țăranii, întărâtaţi, îl trântiră la pământ şi pe el, lovindu-l cu topoarele în piept şi în cap. Apoi, ajungând pe câmp, s-au oprit, ca să se întâlnească cu grupul aşezat după vii. În răstimpul acesta, i-au luat lui Sofronie fiarele de pe picioare şi au plecat la **Rapolt**, unde, a doua zi, dimineaţa, intrând în biserica

de pe care au rupt peceţile, după serviciul divin, protopopul s-a întors la **Sălişte**; călugărul a rămas acolo sau l-au dus românii şi pe el în altă parte, nu s-a putut descoperi"[217].

1762: „După statistica dela 1762, erau, în **Sălişte**, numai 19 familii „unite", având laolaltă 9 preoţi uniţi, iar 815 familii ortodoxe nu aveau nici preot, nici biserică potrivită pentru atâta mulțime de creştini, căci biserica cea veche, din veacul XVII, pe peretele căreia fusese eternizat, la **1674**. numele marelui ierarh Sava Brancovici, le-a fost răpită de uniţi, aşezând aceştia, la **1739**, exact pe acelaşi loc, altă inscripţiune, în care numele mitropolitului Sava era înlocuit cu al episcopului Inochentie (Klein) şi cu acela „al **Săliştii** protopop Tatomir". Iar bisericuţa clădită la **1742**, de o singură familie (fraţii Cândea), în Gruiu, în preajma codrului de la „Neted" şi a plaiului „Zăpodiei", era cu totul neîncăpătoare. La 24 mai **1773**, au fost opriți săliștenii să-şi continue clădirea marii lor biserici, sub cuvânt că, pentru această însemnată lucrare, ei ar fi uitat să ceară încuviințarea înaltelor locuri de la cârma ţării. Iar când o cerură, li s-a răspuns, din Sibiu, la 23 iunie 1774, că trebuie să se adreseze Curţii din Viena, ceea ce ei au şi făcut fără întârziere. Dar cercurile vieneze erau neîntrecute în măiestria de a încurca şi întârzia lucrările, mai ales când era vorba de românii care refuzau, cu îndărătnicie, să primească „legea împăratului". Abia la 2 martie **1779** primeşte Magistratul Sibiului îndrumarea Cancelariei aulice transilvane din Viena să cerceteze: / 1). dacă uniţii din **Sălişte** mai au biserici; / 2). dacă se simte, în adevăr, trebuinţa de a li se da voie „neuniţilor" să-şi continue clădirea începută, / şi 3). dacă au bani de ajuns pentru isprăvirea acestei

[217] Meteş, Ştefan, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu 1936, pp. XXXIX-XL

biserici, de proporţiile unei catedrale, fără să împovăreze prea mult cu colecte pe locuitorii satului, micşorându-se astfel puterea de contribuţiune la vistieria Ţării”[218].

1762-1851: **„Perioada „Regimentului 16 Grăniceri”** (1762-1851). La 12 aprilie 1762, împărăteasa Maria Tereza a aprobat înfiinţarea graniței militare transilvane, numindu-l pe generalul Adolf Nikolaus von Buccow comisar pentru realizarea acesteia. „Miliția grănicerească” urma să fie compusă din două regimente româneşti de infanterie, două regimente secuieşti de infanterie, un regiment românesc de dragoni şi unul secuiesc de husari, dispuse din Bucovina, până în Banat. În anul 1764, după terminarea lucrărilor de constituire a „Regimentului 2 de graniţă român”, cu sediul la **Năsăud**, s-a trecut la înființarea „Regimentului 1 grăniceresc român”. Prin patentă împărătească, întregul teritoriu supus militarizării a fost declarat liber, viitorii grăniceri urmând a fi scoşi din starea de iobăgie şi scutiţi de toate dările. Pentru constituirea regimentului, au fost militarizate mai multe sate din comitatul Hunedoara, scaunul Orăştie, scaunul Sibiu, Tara Oltului şi Tara Bârsei. În anul 1773, se aflau arondate la Regimentul 1 românesc de graniţă 84 de localităţi, pentru ca, în anul 1777 să rămână 82. Dintre acestea, 43 erau din Ţara Oltului, organizate în şase companii. De aceea, regimentul era cunoscut şi ca „al oltenilor”. / La data desființării regimentului, realizată pe baza decretului împărătesc din 22 ianuarie 1851, pus în aplicare în 1 aprilie acelaşi an, sediile (garnizoanele) companiilor şi compunerea celor situate în Tara Oltului era următoarea: / **Compania a VII-a**, la **Racoviţa**, cu localităţile: **Porumbacu de Jos**, **Porumbacu de Sus** şi **Sco-**

[218] Lupaş, I. *Studii, conferinţe şi comunicări istorice*, vol. IV, Sibiu 1943, p. 180

reiu, toate din actualul judeţ Sibiu; / **Compania a VIII-a**, la **Viştea de Jos**, din actualul judeţ Braşov, cu localităţile: **Arpaşu de Jos** şi **Arpaşu de Sus** (ambele din actualul judeţ Sibiu), **Drăguş**, **Olteț** (fost Besimbac), **Ucea de Jos**, **Ucea de Sus** şi **Viştea de Sus**, din actualul judeţ Braşov; / **Compania a IX-a**, la **Lisa**, cu localităţile: **Breaza**, **Dejani**, **Dridif**, **Gura Văii** (fost Netotu), **Ludişor**, **Luța**, **Pojorta**, **Recea** (fost Vaida-Recea şi Teleki-Recea), **Voila**, **Voivodeni** (fost Voivodenii Mari şi Voivodenii Mici), toate din actualul judeţ Braşov; / **Compania a X-a**, la **Mărgineni**, cu localităţile: **Berivoi** (fost Berivoii Mari și Berivoii Mici), **Copăcel**, **Hârseni**, **Hurez**, **Iaşi**, **Ileni**, **Râuşor**, **Săsciori**, **Săvăstreni** şi **Sebeş**, toate din actualul judeţ Braşov; / **Compania a XI-a**, la **Ohaba**, cu localitățile: **Bucium**, **Șinca Veche** și **Vad**, toate din actualul judeţ Braşov; / **Compania a XII-a**, la **Dumbrăviţa** (fost Țânțari), împreună cu localitatea **Tohanu Vechi**, ambele din actualul judeţ Braşov”[219].

1774: „Românii au protestat solemn și pe cale publică împotriva acestor conscrieri și îndeosebi împotriva contractului urbarial și nu le-au recunoscut niciodată. Mai mult, ele nu au fost aprobate nici de autoritățile superioare. Totuși, în baza lor, **românii din scaunul Săliștei** vor suferi, grație, de o parte, situației politice turburi, iar de alta, trecerii de care se bucurau la curtea împăratului unii din fruntașii sași, zeci de ani, toate abuzurile și nedreptățile. / Îndeosebi contractul de la 1774 a întâmpinat o rezistență înverșunată, din partea comunelor din scaun. Într-adevăr, judecând ocaziunea favorabilă, saşii trimiseseră pe comi-

[219] Bucur, Alexandru, *Urme grănicerești în Țara Oltului (I)*, în Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”, *Acta Terrae Fogarasiensis*, X, Făgăraș 2021, pp. 136, 137

sarul Mihail Pflanz, cu armată, la **Sălişte**. Acesta, strângând câţiva fruntaşi bătrâni din comună, le-a cerut să semneze un contract urbarial, prin care locuitorii scaunali se recunosc drept iobagi ai celor 7 judeţe. Bătrânii au refuzat, zicând că trebuie să se înţeleagă cu tot scaunul şi să se sfătuiască, iar după aceasta, prezentându-se din nou, ei au cerut Comisiunii: / 1). să li se lase iarăşi în seamă paza graniţei, precum o au avut, / 2). să li se conceadă a avea juzii lor scaunali, / 3). să-şi răscumpere zecima iarăşi în bani, / 4). să li se şteargă taxele de pe munţii lor, ce li s-a impus, şi numai o brânză de la fiecare stână să fie datori a da la judeţii lor scaunali, / 5). ei nu vor face nimănui vreun serviciu, fără numai regelui, la Vizakna (**Ocna Sibiului**) şi la **Alba-Iulia**. precum au fost dedaţi mai înainte.

Comisarul, chemând pe reprezentanții comunelor, i-a închis într-o pivniţă, spre a-i duce, apoi, la **Sibiu** și sili să semneze contractul. Poporul, adunându-se şi pretinzând eliberarea lor, au fost ucişi vreo 19-20 sălişteni, apoi comisarul, raportând că s-a răsculat poporul, consilierul guvernial sas Mihail Hutter a venit în localitate, cu 3 companii de soldaţi și 2 tunuri. La sosirea lui, bărbaţii s-au refugiat în munţi; el, totuşi, prinde câţiva din ei şi-i sileşte să semneze contractul urbarial, prin care se învoiau scăunenii: / 1). să plătească o taxă robotală de 1 florin de fiecare cap de familie, / 2). renunţă la crâşmărit, în favoarea celor 7 judeţe / şi 3). se obligă la plata taxelor pentru munţi. / Dar îndată ce Comisiunea şi armata au plecat, reprezentanții comunelor s-au întrunit şi au ales 2 reprezentanţi, pe Aleman Nanu şi Ioane Barzanu din **Sălişte**, pe care i-au împuternicit să dea protest solemn la Capitlul Alba-Iulia, ca „locus credibile”. Aceştia fură însă persecutați de saşi şi numai la anul 1777 ajung să predea protestul lor, declarând de nule

semnăturile luate cu forţa și de nelegale obligaţiunile la care au fost impuşi, prin contractul care le răpeşte libertăţile și drepturile lor anterioare. / Dar guvernul nu a cunoscut acest protest și, la toate plângerile comunelor din scaune, el continua să ia de legal contractul din 1774, cu tot sprijinul pe care-l aveau comunele din partea Directoratelor fiscale, care şi ele au reclamat, adeseori, pe saşi pentru că aceştia nu s-au sfiit să încaseze şi dări care se cuveneau Erariului (împărăției).

În cele din urmă, însă, Împăratul Iosif al II-lea se hotărî să reglementeze efectiv şi definitiv situaţia românilor din scaunele **Sibiu, Tălmaciu** și **Sălişte** și dă dispoziţii în acest sens: „Ich genehmige einstweilen das Einrathen der Hofkanzlei, jedoch hat sie sich nicht mit leeren Worten abspeisen zu lassen, so das sächsiche Sistem íst bis jetzt gewesen, sondern auf Befolgung und wirkliche Regulirung dieser Güter zu dringen" („Aprob temporar sfatul Cancelariei Curții, însă aceasta nu trebuie să se lase păcălită cu vorbe goale, așa cum a fost până acum sistemul saxon, ci trebuie să insiste asupra respectării și reglementării efective a acestor chestiuni").

Siliţi, saşii nu îndrăznesc să prezinte, în sprijinul pretenţiunilor lor nobilitare, contractele din 1774 şi 1776, stoarse cu forța, ci aduc niște documente în copie, şi anume o pretinsă diplomă de donaţiune a regelui Matia, din 1472, pentru scaunul **Săliștei** şi o altă diplomă de donaţiune, a regelui Ladislau, din 1453, pentru scaunul **Tălmaciu**, ambele documente false, cum s-a și putut constata ulterior. De altfel, dacă ele ar fi fost într-adevăr originale, nu s-ar fi putut explica „constituția gremială a scaunului Sălişte", de la 1585, şi apoi, în cursul proceselor de sute de ani, cum ar fi fost posibil ca saşii să nu se servească de ele? Aceasta,

fără să mai adăogăm că nu ar mai fi fost nevoie ca sașii să stoarcă, prin forţă, nici contractele urbariale de la 1774 și 1776. / De altfel, însăşi natura juridică a lui „fundus regius" excludea aceste pretinse donaţiuni, cum de altfel, conform decretelor în vigoare, regii maghiari nu puteau dona cuiva mai mult de 10 iobagi și nu ţinuluri întregi, cum erau scaunele **Tălmaciu** și **Sălişte**, cu aproape 30.000 locuitori.

Împăratul Iosif al II-lea vede de partea cui este dreptatea și, la 1784, scaunele **Sălişte** și **Tălmaciu**, până la aranjarea situației lor, sunt luate din administraţia sașilor şi puse sub administrația camerală (financiară), dizolvându-se și Universitatea săsească. Dar lucrările și anchetele îmbrăţișând problema, în tot ansamblul ei, cereau timp şi astfel abia se ajunge la judecarea procesului comunelor din scaunul Sibiu și a se da câştig de cauză acestora (**Răşinarul, Poplaca, Sadu**) şi Împăratul Iosif al II-lea moare.

Chestiunea scaunelor **Tălmaciu** și **Sălişte** ia, apoi, din nou, un aspect defavorabil comunelor. Noul Comite săsesc, baronul Bruckenthal, întocmește, la 1793, un proiect, intitula: „Vorschlag aur Küntligen Einrichtung der Herrschatt **Seliste**, welche im Gros fűrstenthum Siebenbürgen von den 7 Richtern der sächsichen Nation jure nobilitari besassen wird" („Propunere pentru viitoarea înființare a Domeniului **Seliștei**, care în cea mai mare parte a Principatului Transilvaniei este deținută de cei 7 judecători ai națiunii săsești prin drept nobiliar"), propunând, în numele Universităţii săsești, să se revină la starea veche şi „să se introducă taxe robotale de fiecare cap, să se încaseze taxele restante de această natură, munţii, care25 ţin de acest domeniu şi din care, în anul 1786, s-au dat 13 institutului grănicer militar, creat în 1762, să se predea iară şeptelor judeţe, precum și regalele crâșmăritului, morăritului, vâna-

tului şi pescăritului etc. – mai departe, să se aşeze în **Sălişte** un for domenial şi o curie domenială sau provizorală, sub un provizor, iar jurisdicţiunea aceasta, dându-se domeniul în arendă, să se atribuie arendaşului, iar apelaţiunea de aici să meargă la un inspector denumit, care să-şi primească instrucțiunile lui din **Sibiu**; domeniul, mai întâi, să se dea în arendă, de la care, însă, oficianţii săseşti şi alţi servitori saşi să nu fie eschişi, căci aceştia sunt avuţi şi fac concurenţă. / Organizaţiunea aceasta, însă, să se introducă: să se staționeze în scaunul **Săliștei**, pe mai mulţi ani, câte un escadron de cavalerie și sub asistenţa miliției, apoi să publice doi comisari guverniali în toate comunele, la mandatul preaînalt, ordinea treburilor noi, să se facă o conscripţiune de taxe etc. / Însă, cu intervenirea inspectorului, provizoriului și raţioţinistului sas etc... în fine, să se încaseze o restanță de taxe de 100.877 florini. / Bazaţi pe trecerea pe care o avea la curtea imperială baronul Bruckenthal, saşii nici n-au mai aşteptat aprobarea proiectului, ci au şi trecut la înfăptuirea lui.

Secătuiţi şi deposedaţi de tot ce avuseseră şi înfricoşaţi de teroarea dezlănţuită de saşi, își poate oricine închipui cu câtă durere şi deznădejde au privit locuitorii scaunului **Sălişte** la aceste noi măsuri, luate de saşi. În cele din urmă, a repetatele lor plângeri, curtea din Viena se milostivi a ordona câteva anchete și, luând de bază contractul din 1774, osândi, în anul 1827, pe saşi să rebonifice locuitorilor scaunului contribuţiunile încasate peste prevederile acelui contract, în suma de 23.317 florini, iar în ce privește chestiunea libertăţii, invocate de scăuneni, aceştia au fost îndrumați să-și caute dreptatea pe calea legii judiciare. / Procesul început în această privinţă, la tabla regească din Târgu Mureş, a durat, iarăși, cu incidentele şi apelurile

făcute de saşi, până la 1848, când, cu ocazia mişcărilor revoluţionare, o bună parte din actele românilor s-au pierdut, iar procesul s-a întrerupt. El a fost reluat mai târziu, dar, la 1868, nu era încă terminat, dovadă că, în acest an, locuitorii scaunelor **Săliştei** şi **Tălmaciului** adresează Dietei din Pesta un memoriu, în care fac istoricul proceselor şi conflictelor lor cu saşii"[220].

1779: „Guvernul transilvan raporta, la 6 mai 1779, arătând că s-a făcut cercetarea ordonată şi, după smerita sa părere, ar fi cu dreptate să încuviinţeze Majestatea Sa ceruta slobozenie, pe seama săliştenilor, spre a-şi putea isprăvi biserica începută. E adevărat că ei lunecaseră în greşeala de a fi purces la clădirea acestei biserici, fără să fi încunoştiinţat, cum s-ar fi cuvenit, înaltele locuri, dar şi-au ispăşit de ajuns greşeala, fiind câţiva ani, de-a rândul, împiedicaţi şi lipsiţi de biserică. / Nici în urma acestei propuneri nu s-au grăbit domnii din Viena să le dea încuviinţarea cerută, ci au socotit că ar fi de neapărată trebuinţă o nouă numărătoare a sufletelor (parcă cea din anul 1762 nu le-ar fi fost la îndemână, în arhiva Cancelariei aulice transilvane). În septemvrie, făcându-se, în faţa protopopului „unit" şi a preoţilor neuniţi, cercetarea aceasta, a ieşit la iveală că mai erau, atunci, în **Sălişte**, numai 54 de inşi, care se mărturiseau a fi uniţi, câtă vreme numărul românilor ortodocşi se urca la 3.195 suflete, iar 22 erau dintre aceia despre care preoţii uniţi spuneau că ar fi de-ai lor, ei însă nu voiau să ştie de „unire". / Rezultatul cercetărilor făcute a determinat Cancelaria din Viena să avi-

[220] Haşeganu, Ilie, *Mărginenii / în viaţa economică a Transilvaniei şi a vechiului Regat*, Braşov, 1941, pp. 37, 38

zeze, la 13 octombrie 1779, guvernul transilvan, că li se dă voie săliştenilor să-şi continuie clădirea începută”[221].

1784: Răscoala lui Horia, Cloşca şi Crişan: „Țăranii din județele Zarand şi Hunedoara voiau să înceapă revoluţia în ziua de Bobotează a anului 1785, iar ţăranii din comitatul Albei, în luna lui mai a aceluiaşi an. / Joi, **28 octombrie 1784**, fiind zi de târg la **Brad** (comitatul Zarandului), îşi face apariția aici căpitanul Crişan, ca trimis din partea lui Horia, şi, ascuns sub podul de peste Criş, cheamă la dânsul pe mai mulți țărani din diferite sate, cărora le spune că Horia a fost la Viena, la împăratul, de la care a adus ordin ca ţăranii români să capete arme şi să nu mai facă nici un serviciu nobililor. Spre încredințare, Crişan arătă țăranilor crucea de aur a lui Horia şi-i invită ca, pe duminica viitoare, 31 octombrie, să vină, din fiecare sat, câte 3 sau 4 țărani, la biserica din **Mesteacăn**, ca să asculte porunca împărătească. / În ziua de 31 octombrie, se adunase, în secret, la biserica din Mesteacăn, vreo 600 ţărani din districtul Zarandului, al Hunedoarei şi din munţii Abrudului. La adunarea aceasta, Crişan înfăţişă ţăranilor crucea de aur şi o scrisoare, apoi le făcu cunoscut că Horia, fiind bolnav, nu poate asista la adunare, dar că l-a însărcinat pe dânsul să vină şi să le spună că, din ordinul împăratului Iosif II, să se ducă cu toţii la **Alba Iulia**, ca să primească arme şi să fie grăniceri, împăratul lăsând la libera voie a fiecăruia sau de a fi militar, deci scăpat de iobăgie, sau de a face, şi de aici, înainte, serviciu de iobagi, pe seama nobililor.

În ziua de 1 noiembrie, țăranii întruniţi la Mesteacăn ajung, în drumul lor spre Alba Iulia, ca să primească

[221] Lupaş, I. *Studii, conferinţe şi comunicări istorice*, vol. IV, Sibiu 1943, p. 181

arme, în satul **Curechiu**, însă în număr cu mult mai considerabil. Mulțimea poporului crescuse enorm. În aceiaşi zi, noaptea, târziu, sosiră la Curechiu subprefecții Mihai Gal din **Baia de Criş** şi Wolfgang Nalaczi din **Brad**, însoţiţi de o gardă de 4 soldaţi, ca să prindă pe căpeteniile țăranilor, în special pe Crişan. Dar mulțimea de ţărani, aflând de veste, dau alarma prin chiote, trag clopotele de la biserică şi se aruncă, din toate părțile şi cu ceea ce apucară în mâini, asupra celor doi subprefecţi, pe care îi uciseră pe loc. Gornicul Petru Kara din **Criştior**, spionul nobililor, fu prins şi executat imediat, din ordinul lui Crişan, iar cei 4 soldați fură dezarmaţi, bătuţi şi apoi puşi în libertate. Revoluţia era acum proclamată.

Primul atac al ţăranilor răsculați fu dat asupra nobilimii din **Criştior**, în ziua de marţi, dimineaţă, în 2 noiembrie, când, cu o furie vehementă, ţăranii dau năvală asupra curților nobililor şi execută 17 persoane din nobilimea de aici, printre care 12 membri ai vechii familii Kristyori, de origine română, dar, cu timpul, catolicizaţi şi maghiarizați. Puțini nobili scăpară, cu fuga, prin păduri, iar ceilalți, bărbați, femei şi copii, fură făcuţi prizonieri şi, apoi, cu toții botezați în religia română ortodoxă, de către preotul Constantin Turciu, zis şi Popa Costan. / Din **Criştior,** trupa ţăranilor răsculați se împărți în două: o parte apucă drumul spre **Mihăleni**, iar căpitanul Crişan, cu oamenii săi, atacă, în aceiaşi zi, după amiază, nobilimea din orăşelul **Brad**. Cei mai mulți dintre nobili, refugiindu-se în turnul bisericii reformate, sunt dați jos de mulțimea înfuriată, care execută, pe loc, pe mai mulți dintr-înşii, iar pe alții îi grațiază, după ce primesc să se boteze în religia românească. Aici au căzut victime ale furiei populare şi mai mulţi negustori evrei, dintre care unii au fost şi ei botezați.

/ Acum, ţăranii începură a se ridica în masă, în toate părțile Zarandului. Cete noi de ţărani soseau, pe fiecare oră, în trupa lui Crişan. / Din **Brad**, mulțimea ţăranilor se diviză iar în mai multe părți, apucând fiecare trupă câte o direcție diferită, prin toate colţurile Zarandului.

În ziua de 5 noiembrie, căpitanul Crişan atacă curţile nobilimii din comuna **Ribiţa**, unde, după o luptă înverşunată, în care sunt uciși 7 oameni din trupa lui Crişan, românii ucid şi execută 42 persoane, nobili şi particulari. / Trupa țăranilor, care plecase, marţi, la amiază, în 2 noiembrie, din **Criştior**, ajunge, în aceeaşi zi, în comuna **Mihăleni**. Singurul nobil de aici, Ladislau Csiszar, auzind că ţăranii răsculați vin asupra sa, încearcă să fugă repede, cu familia, prin păduri, dar abia face câțiva paşi de acasă şi este prins, cu toată familia, şi executat cu doi copii ai săi şi cu un frate al său. Soţia lui Csiszar, care era fiica fostului prefect, baronul Hollaky, o femeie tânără şi foarte frumoasă, îmbrăcată în haine ţărăneşti, la propunerea preotului ortodox din Mihăleni, se ascunde în podul bisericii române. Descoperită fiind, a doua zi, de doi iobagi, aceştia o duc în biserică, unde o forțează să depună jurământ că se leapădă de religia catolică şi trece la religia românească. A doua zi, joi, nefericita femeie, aflând că vine şi Crişan, cu trupa sa, la Mihăleni, fuge prin păduri, dar este prinsă de ţăranii răsculați, care acum voiau s-o execute. Dar lui Crişan i se făcu milă de ea şi o lăsă în viață, cu condițiunea, cum se plânge dânsa, ca să se boteze din nou. Trista soartă a acestei femei a format obiectul unei descrieri sentimentale, din partea istoricului transilvan, abatele Iosif Carol Eder, care spune că, în timpul acela, era o crimă în ochii țăranilor români de a se fi născut cineva din sânge unguresc. / Tot joi, în 4 noiembrie, altă ceată de țărani atacă

nobilimea şi populaţia ungurească din **Baia de Criş**. Aici distrug mănăstirea călugărilor franciscani, botează în religia românească pe văduva subprefectului Mihai Gal, ucis la Curechiu, cu două zile mai înainte, şi o mărită după un iobag român; ucid pe advocatul O. Szentkiralyi, apoi pe un curier al comitatului şi pe un nobil, cu numele Iosif Kis. În acelaşi timp, sentinelele răsculaților din satul **Târnava** prind pe o femeie din **Beiuş**, cu numele Eva Ajtal, care călătorea la părinţii săi, în **Abrud**, şi pe care țăranii voiau s-o execute, crezând că e unguroaică, cum şi era de fapt. Femeia însă scăpă de la moarte, declarând că e româncă, dar, spre convingerea ţăranilor, ea trebui să spună, în româneşte, rugăciunea „Tatăl nostru".

În timp de 4 zile, de la 2, la 5 noiembrie 1784, mai sunt atacate curțile nobililor din satele **Trestia**, **Lunca**, **Luncoiul de Sus**, **Luncoiul de Jos**, **Ociu**, **Hălmagiu**, **Hălmăgel**, **Pleşcuta**, **Ţărmure**, **Tomeşti**, **Sălişte** etc., aşa că întreg comitatul Zarandului ajunse în posesia ţăranilor răsculați şi, afară de autoritatea lui Horia şi Crişan, nu mai exista nici un fel de autoritate. / Țăranii, înfuriați şi înrăiți de nedereptățile seculare, suferite din partea ungurilor, deveniseră surzi şi muţi la rugăciunile şi lacrămile „domnilor lor", adică a proprietarilor de pământ, pe care acum îi legau cu lanţuri de carul cu boi şi aşa îi duceau la capul satului, unde îi dau pe mâna ţiganilor, ca să-i execute şi înmormânteze. În general, aspectul revoluţiunii nu era numai în contra nobilimii, ci în contra întregului element unguresc. Era o tragică răzbunare a trecutului. / Repede de tot, mişcarea revoluţionară, începută în comitatul Zarandului, se întinse şi în comitatul Hunedoarei. / În ziua de 4 noiembrie, cete de țărani prefăcură în cenuşă castelul baronului Anton Iosica, din **Brabişca**, pe valea Mureşului, iar în cele 2 zile

următoare, țăranii distruseră şi arseră toate curțile nobililor din comunele **Sulighet**, **Bretea**, **Ilia**, **Sârbi**, **Gura-Sada**, **Tătăreşti**, **Lesnic**, **Dobra**, **Roşcani**, **Geoagiul de Jos** etc. O mulțime de nobili şi preoți unguri fură executaţi şi pe aci. Ţăranii, care trecuseră din Zarand, puseră numaidecât în mişcare şi pe iobagii de pe Valea Streiului şi din Ţara Haţegului, unde, de asemenea, mulțimea țăranilor răsculați devastează şi dă foc edificiilor nobililor din aproape toate comunele, până la graniţa țării româneşti.

În ziua de vineri, 5 noiembrie, valurile distrugătoare ale revoluţiei ajunseră la marginea oraşului **Deva**, capitala judeţului Hunedoara, al cărei atac se hotărî pentru ziua de 6 noiembrie. Prima încercare nu reuşi, deoarece soldaţii din armata imperială li se opuse, trăgând focuri peste capetele țăranilor. A doua încercare, din ziua de 7 noiembrie, fu şi mai nenorocoasă, fiindcă ţăranii, văzându-se atacați de 70 soldaţi grăniceri şi 74 husari români, după o mică rezistenţă, ajunseră în confuziune, căci nu se aşteptau la focul armelor din partea soldaţilor împăratului, şi începură a se retrage, în dezordine, spre malurile Mureşului, urmăriți de armata imperială şi de 22 nobili unguri călare. Un număr de 72 țărani români fură parte tăiați, parte aruncaţi şi înecaţi în apele Mureşului, iar 44 căzură prizonieri. Douăzeci de inşi dintre aceşti prizonieri au fost executați, tăindu-li-se capul cu sabia, în ziua de luni, 8 noiembrie, în dosul fortăreței de lângă drumul ce duce la **Dobra**. A doua zi, au mai fost executaţi alți 14 prizonieri, precum şi 22 țărani, prinşi cu ocazia devastării curții baronului Anton Orban din **Binţinţi**. În două zile, nobilimea din Deva făcu să cadă capul, prin paloş, a 56 ţărani români, lipsiţi cu totul de dreptul de apel şi unii dintre ei străini cu totul de revoluţie, precum a fost cazul ţăranului Alexandru Morariu

din **Jibot**”[222].

1786: „La începutul anului 1786, fiind clădirea isprăvită, de la scaunul vlădicesc din Sibiu a coborât, în mijlocul harnicilor şi statornicilor în credință locuitori ai **Săliştei**, episcopul Ghedeon Nichitici, spre a săvârşi sfintele slujbe pentru târnosirea noului altar de închinare. Pe o tăbliță de lemn, păstrată până în timpul de față, în altarul Bisericii Mari, se poate citi o scurtă însemnare despre importantul triumf al luptătorilor, care, timp de un sfert de veac, au alergat după slobozenie pe la înaltele locuri şi au jertfit fără preget, să-şi poată vedea împlinită dorința de a-şi avea o biserică de legea lor, mai puternică şi mai impunătoare decât aceea care le fusese smulsă prin volnicie şi pusă în slujba unei legi care putea să fie apropiată de „legea împăratului”, dar nu era legea părinţilor, nici a sufletului lor. / Însemnarea spune aşa: „S-au sfinţit jertfelnicul Domnului Dumnezeului şi Mântuitorului nostru Isus Hristos sub stăpânirea şi împărăţiea prea înălțatului împăratului Râmlenilor, iproci Iosif al doilea; prin blagoslovenia şi târnosirea preasfinţitului Domn Ghedeon Nichitici, episcopul Ardealului, spre pomenirea Înălţării Domnului nostru Isus Hristos, în anul 1786, în luna lui ianuarie 13 zile, în Sălişte”. / S-au găsit destui credincioşi darnici, ca Ioanăş Mosora, contribuind cu obolul lor la clădirea şi împodobirea acestei biserici. Frescele, zugrăvite în firidele de sub acoperiş, păstrează până în timpul de față un însemnat număr al milostivilor şi darnicilor sălişteni”[223].

1787: „O întâmplare norocoasă mi-a ajutat să gă-

[222] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 156-161

[223] Lupaş, I. *Studii, conferinţe şi comunicări istorice*, vol. IV, Sibiu 1943, p. 182

sesc, în **podul primăriei din Sălişte**, aruncate printre vechituri netrebnice, două registre, în care „judecătorii scaunului" obişnuiau să păstreze textul scris al sentinţelor pronunţate în chestiuni de moştenire şi de împărţire a proprietăţilor rămase pe urma sătenilor decedaţi. Aceste registre, numite cu terminologia latină tradiţională în Transilvania „protocoale divisionale", aveau, printre foile lor, un număr însemnat de acte, scrise româneşte de către înşişi sătenii, care ţineau să fie cunoscută şi respectată ultima lor dorinţă, cu privire la felul cum să fie împărţită şi chivernisită, de către urmaşi, întreagă agonisita vieţii lor. Interesantele scrisori, cu vechea lor chirilică, uneori citeaţă, alteori destul de încurcată, au izvorât, firește, în cele mai numeroase cazuri, din condeiul unor protopopi, preoţi, dascăli, zugravi sau crâsnici locali, dar sunt câteva scrise de simplii săteni ca Petru din Mag (1735), Stan Cârjovet din **Sălişte** (1787), Petru Zeicu din **Tilişca** (1791), Ioan Pătruţ din **Galeş** (1794), Oprea Cornea din **Sibiel** (1810) şi alţii"[224].

1793: „Într-un testament al lui Dumitru Stănişor din **Sălişte**, se face, la 10 septemvrie 1793, amintire de un „măr săsesc", arătând testatorul că, „la ceasul morţii", lasă feciorului său Oprea „curtea, cu casa şi grădina, până în mărul cel săsesc, să aibă parte înainte, iară la alte să fie toţi fraţii, şi pentru că i-am cinstit, să aibă datorie a-mi face un sărindar şi o sărăcustă după moartea mea şi a împlini toate trebile precum se cade". Testamentul acesta, păstrat în copie contemporană, are o redactare mai solemnă, fiind întărit cu iscălitura protopopului Moisi Moga, a namesnicului Popa Ştefan (Marcu), a preoţilor Sava, Ioan, Di-

[224] Lupaş, I. *Studii, conferinţe şi comunicări istorice*, vol. IV, Sibiu 1943, p. 174

mitrie şi Nicolae; au fost, deci, de faţă, la redactarea lui, cei 6 preoți sălişteni, împreună cu juratul Stan Borcea.

Formă solemnă au şi testamentele, redactate în limba germană de însuşi secretarul judecătoresc al scaunului **Sălişte**, Andreas Gottfried Conradt. Aşa, de exemplu, la 24 martie 1751, văduva Maria lui Ioanăş Rusu, de dragul păcii între copiii săi, doreşte să fie luată în scris, în forme oficiale, ultima ei voință şi smerită dispoziţiune testamentară. Mulțumită de buna purtare a fiicelor ei, Maria, măritată Ăleman Jitian, şi Salomie, măritată după Mihai al Tâmpănarului, dăruieşte acesteia din urmă „o fâşie de pământ de 3 urme, de-a lungul curții şi grădinii, ce avea în brazdă cu Oprea Alămănuţ şi cu Ioanăş Morariu, iar restul moştenirii să-l împartă egal cele două surori, împreună cu ceilalți copii. Testamentul, întărit cu iscălitura şi cu pecetea de ceară roşie a numitului secretar, mai poartă şi iscălitura celor 4 martori prezenţi: Oprea Puschila, jurat împărţitor; Kinda Kinda, jude; Ioanăş Bârsan împărţitor şi Oprea Zeic, jurat împărţitor. / Acelaşi secretar judecătoresc al Scaunului a redactat, în Tilişca, la 25 noiemvrie 1753, testamentul lui Ioanăş Crişţiu din **Sălişte**, care, neavând moştenitori direcţi, pentru a da soţiei sale Ana, născută Dan Mosora, „oarecare răsplată, în schimbul dragostei ce i s-a arătat, trăind împreună timp de 24 ani în deplină mulțămire, îi lasă toată averea, cu condiţiunea s-o folosească fără nicio împotrivire din partea nimănui, dacă va trăi în văduvie până la sfârşit. După moartea ei, dreptul de proprietate asupra acestei averi să revină fraţilor, surorilor şi nepoților lui Ioanăş Crişţiu. Iar dacă s-ar recăsători şi de la viitorul ei soț ar avea copii, aceştia să poată moşteni, după moartea ei, jumătate din via ce-i lasă în Dealul Mogorăziei, între brăzdaşii Oprea Mosora şi Ioanăş Hăşiganul, restul averii

urmând să se întoarne la rudeniile testatorului. În afară de iscălitura şi sigilul menţionatului secretar, acest testament mai e întărit şi prin iscălitura lui Dan Miclăuş, jude în **Tilişca**, a lui Ioanăş Lal, jurat în **Tilişca**, şi a însuşi testatorului Ioanăş Criştiu din **Sălişte**. / Fireşte că, pe lângă astfel de testamente cu dispoziţiuni edificatoare, se întâlnesc şi altele, mai firave, mai puţin însemnate, ca al lui Popa Bucur din **Sălişte**, care, la 30 mai 1763, lasă copilului său Dumitru „casa şi ţelina, şi pământciorul cel deasupra morii şi fâneciorul... şi delniţa din deal", sau chiar al lui Banciu Borcea, din 23 iunie 1763, în care spune să n-aibă copiii săi, Stan, Oprea, Stana „a căuta pe Aleman pentru bani, că eu am mâncat banii si-i las găzdoaei mele, Stanei, cinste iapa şi căldarea cea de vinars, şi un pământ la Obrejie, în brazdă cu Oprea Puşchila"[225].

1819: „Dintre numeroasele procese, mai importante este cel purtat, împreună cu comunele din scaunul **Sălişte**, împotriva oraşului **Sibiu**, pe care comuna, reprezentată, în anii 1819-1821, prin Constantin Popovici, jude, Ioan Tihirel şi Radu Istrate, îl câştigă, dar saşii, făcând apel la curtea împărătească, unde aveau de protector pe consilierul de curte Nopcea, împăratul Francisc I, rău informat, suspendă executarea sentinţei. / După ce, pe la 1838-1839, saşii vor să statornicească alte hotare între ei şi comună şi se întâmplă ciocniri sângeroase, fruntaşii, fiind închişi, saşii îşi fac singuri „hâlmurile" care le vor mărgini, de aici, încolo, proprietăţile asupra terenurilor răpite comunei, aceasta nemaiputându-se opune. Totuşi, procesul va fi reluat, dar el nu se va termina decât la 1878, când comuna îşi va răscumpăra, cu bani, de la saşi, vechile ei po-

[225] Lupaş, I. *Studii, conferinţe şi comunicări istorice*, vol. IV, Sibiu 1943, pp. 186-188

sesiuni”[226].

1876: „Din proiectul majorităţii comisiunii, adoptat de majoritatea săsească a Universității, se vede, cum că, prin împărțirea făcută, un număr tare considerabil de comune sunt cu totul eschise de la alegerea deputaților la adunarea generală a Universității, prin urmare sunt eschise de la orice influență în administrarea și întrebuințarea averii Universității și a celor 7 judecii. / Așa sunt eschise comunele scaunelor filiale **Tălmaciu** și **Selişte**, a domeniului Bran, cu **Săcelele**, a comunelor foste grănicerești, cum și alte câteva comune din fostul scaun al **Cincului mare** și al **Mediașului** și **Nochricului**. / Minoritatea comisiunii, stătătoare din domnii deputați Bologa și Hania, a cerut ca și comunele pe care le-a eschis majoritatea comisiunii să se primească în proiectul de împărțire, fiindcă și acelea, după drept, sunt coproprietate a averii Universității și a 7-lor judecii; majoritatea săsească a comisiunii n-a acceptat propunerile minorității și, astfel, minoritatea a dat vot separat. / Asemenea, și-a dat minoritatea română a comisiunii vot separat și cu privire la unele paragrafe din proiectul modalității de alegere a majorității săsești... /

La dezbaterea speciale a părții întâi, relativ la împărțirea celor 11 cercuri de alegere, ia cuvântul dl deputat Bologa și, arătând că la averea Universității și a 7 judecii, au drept toate comunele aparținătoare celor 11 municipii, ca coproprietari, prin urmare propune ca și comunele aparținătoare domeniilor **Bran, Selişte, Tălmaciu**, comunele foste grănicerești si celelalte, să se considere de coproprietare ale averii Universității și, respective, a 7-lor judecii, și să nu se eschidă de la influența și drepturile cuve-

[226] Haşeganu, Ilie, *Mărginenii / în viaţa economică a Transilvaniei şi a vechiului Regat*, Braşov, 1941, pp. 25, 26

nite. / Propunerea dlui Bologa fu sprijinită, cu tot zelul, de deputații: Rusu, Nicolau Pop și Măcelariu. Rusu se provocă la documente din secolii XV și XVIII, prin care arată că comunele din domeniile Bran, Selișteși Tălmaciu n-au fost niciodată în relaţiuni iobăgești față cu 7 judecii, prin urmare să nu se eschidă de la influența cuvenită ca proprietare. / Pentru proiectul majorității au pledat deputații sași Schnell, Reimesch, Dr. Lindner, Bruckner... La votizare, s-a primit, se înțelege de la sine, proiectul majorității. / Deputații români, cu Bologa în frunte, au insinuat vot separat”[227].

1881: „Am plecat din **Sibiu**. N-am putut însă părăsi acest oraș, unde am întâlnit atâta lume românească, până nu am mai trecut, o dată, prin expoziție, până nu am vizitat muzeul lui Brukenthal, până n-am văzut și **Săliștea**. Cu deosebire **Săliștea**, acest frumos sat românesc, mi-a umplu inima de veselie. Despre el voi scrie, astăzi, mai multe... / Multe sate am văzut în lume, dar sat mai frumos ca **Sălișteîncă nu; poate că impresia plăcută e mărită, fiindcă Săliștea e un sat românesc. / De la Sibiu, la **Sălișteî – 2 ceasuri și jumătate cu o trăsură domoală – e un drum bine bătut. Pe stânga, sunt munții, pe ale căror poale se întinde un lanț de sate, mai de care mai frumos. O verigă a acestui lanț este și **Orlatul**, loc istoric, pe care dumneavoastră cu deosebire îl cunoașteți, căci aici a fost adus în triumf repausatul Laurian, de miile de grăniceri, după ce l-au smuls din închisoarea de la Sibiu, unde îl trântiseră, la 1848, spre a-l ucide „frații” noștri maghiari.

Am ajuns la **Sălișteî pe vremea liturghiei. De la *Hotel Bucureşti* – are un hotel cu acest nume – ne-am

[227] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XXXIX, nr. 86, Braşov 1876, p. 2

îndreptat, cu ceilalți tovarăși de drum, spre biserică. Acest spațios locaș de rugă era plin de lume. Jumătatea dinspre altar a bisericii era ocupată de bărbați înalți, pletoși, curat și bogat îmbrăcați. De ți-era mai mare drag să te uiți la dânșii. A doua jumătate era înțesată de ființele cele mai scumpe inimii omenești. Dacă săliștenii sunt frumoși și făloși, săliștencele sunt de zece ori mai frumoase și mai făloase, în acele veșminte scumpe și curate, care-ți fură ochii. Aici ar fi tipul cel mai frumos din Transilvania. / În mijlocul bisericii erau înșirați, pe poteca ce duce, de la intrare, la altar, copii, pe dreapta băieții cu mintene albastre ori cu cojocele până în talie, de li se vede unora șerparele, cu cămășuța scoasă peste cioarecii albi; cu opinci ori cu pantofi în picioare; toți cu pălărioare rotunde; / în stânga, fetițele, cu învelitorile albe pe cap, purtând în mână câte un mic buchet de flori de câmp.

Intrai în biserică tocmai când Bologa începea „Apostolul". Bologa e unul din fruntașii românilor din Ardeal, fost membru al Curții de Casație din Viena; nu-i era rușine să citească în biserica satului. Românii de aici trăiesc în strânse legături; de-aceea țăranul iubește și ține mult la fruntași. Pe aici, haina albastră nu e considerată, ca în România, de dușmană opincei. / Când „Apostolul" se sfârși, fusei surprins de altceva. În pridvorul bisericii începu corul, sub conducerea învățătorului. Cu glas de îngeri, copiii și copilele intonau rugi Domnului; și imnuri erau pe patru voci. Toate acestea, într-o biserică de sat...

După liturghie, făcurăm, cum e obiceiul pământului, vizite pe la fruntașii locului. La toți găsirăm casa înaltă, de te urcai pe scară, curată ca laptele; belșug în casă, masa întinsă, cu brânză (**brânza de Sălișteе e renumită**), țuică și vin. Pretutindeni trebuie să gustăm ceva, ca să nu

se mâhnească gazda, și eram vreo zece la număr, căci veniseră, în urma noastră, mai multe trăsuri din Sibiu. / Am vizitat școala primară și am văzut bănci în formă de amfiteatru; am vizitat biserica cea nouă, făcută numai din contribuțiunile sătenilor. Din tot locul am plecat cu inima plină de mulțumire, căci vedeam prosperitate în satul românesc... / Fruntașii satului ne-au dat un prânz, dar un prânz popesc, de ne-am sculat cu burta doldora. O masă mare, în fruntea căreia se afla doamna Laurian, având în dreapta pe Bologa și la stânga pe protopopul Hanca, reunea la un loc oaspeții veniți din Sibiu și pe câțiva dintre fruntașii satului"[228].

1883: „În anul acesta, s-a ales de protopresbiter al tractului **Săliștei**, profesorul seminarial Dr. Nicolau Maier. Ieri s-a întâmplat intrarea dânsului în rezidența protopresbiterală **Sălişte**. / Am fost martor ocular la strălucita primire a domnului protopresbiter Dr. Nicolau Maier în parohia sa, şi mărturisesc sincer că încă o asemenea primire de protopresbiter n-am văzut. / Pornirea din Sibiu a fost, ieri, duminecă, la 3 ore după-amiază. Încă de dimineaţă, 80 de călăreţi merseră la Sibiu, ca să însoţească pre protopresbiterul nostru. La 3 ore, toți călărețiі s-au postat înaintea locuinţei domnului protopresbiter (Strada Pintenului), de unde l-au luat, pornind, prin târgul mare, Strada Cisnădiei, Strada Morei, spre **Sălişte**. După trăsura domnului protopresbiter, urmau 10 trăsuri cu public din **Sibiu**, **Răşinari**, **Sălişte** şi alte comune. Așa, în pompă, am ajuns până în **Turnişor**, unde furăm întâmpinați de muzica de acolo, cu marșul lui Mihai viteazul. / În **Săcel**, marginea protopopiatului, domnul protopreabiter a fost întâmpinat de repre-

[228] *România Liberă*, Anul V, nr. 1264, Bucureşti 1881, pp. 2, 3

zentanții tractuali. Părintele Iacob Popovici l-a bineventat în numele clerului, şi domnul Henţu, notar în **Gurarâului**, în numele poporului. În **Săcel**, asemenea, fu bineventat în numele comunei. / Domnul protopop le mulțămi la toţi, cu cuvinte alese și binesimţite, accentuând că va ţine totdeauna dreaptă cumpăna dreptăţii, contând, în greaua sa misiune, la sprijinul credincioşilor acestui tract"[229].

1888: „Vasilie Surtea din **Soroștin** mână o vacă, de pe locul de păşunat de lângă **Sălişte**, şi îmbie pe măcelarul Ion Ciupea din **Micăsasa** să o cumpere. Acesta refuză negustoria, fiindcă Surtea n-avea bilet pentru vită. Acesta tăie, în **Chesleri**, vaca, vându acolo o parte din carne, cu 10 cruceri chilogramul, iar pielea o vându în **Mediaş**, cu 5 fllorini 50 cruceri. Acum se odihneşte la judecătoria de cerc, în **Ocna-Sibiului**"[230].

1895: „**Selişte**, 22 iulie, 3 ore. **Meseriaşii români din Selişte** exprimă, adânc întristați, sincerele condoleanţe pentru pierderea bravului general Traian Doda şi ilustrului naţionalist. În numele meseriaşilor: Simoneti, Muntean, Pintea, Oprean, Rădulescu, Borcia, Fulea"[231].

1895: „Reuniunea română economică din comitatul Sibiului… în toate comunele, pe unde comitetul reuniunii şi-a ținut întrunirile sale economice, a stăruit pe lângă înfiinţarea de tovărăşii agricole, ai căror membri plătesc, o dată pentru totdeauna, 11 florini taxă fundamentală, cu care bani se procură tot felul de instrumente economice. Pentru înființarea unei asemenea tovărăşii se recer cel puţia 12 membri; ea primește, în anul prim, şi un ajutor de 60 florini de la comitat. / **Tovărăşii** de acestea s-au înfiinţat, până

[229] *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 106, Sibiu 1883, p. 425
[230] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 264, Braşov 1888, p. 3
[231] *Dreptatea*, Anul II, nr. 155, Timişoara 1895, p. 2

acum, în **Sălişte**, unde, între altele, s-a procurat şi un plug de fier sistemul Lack, pentru arăturile afunde; în **Sebeşul săsesc**, unde, între altele, s-a procurat şi o maşină de îmblătit cu vapor; în **Lancrăm**, unde s-a procurat un trier pentru cernutul bucatelor şi o tulumbă (pumpă) pentru stropirea vițelor de vie atacate de mucegai (peronospora viticola); apoi în **Gura-râului**, în **Roșia săsească**, în **Săcădate** – în acestea două din urmă s-a procurat şi câte-o maşină de semănat grâul, despre care s-a adeverit că, prin ele, se cruță foarte multă sămânță la semănat; altă tovărășie agricolă s-a înființat şi în **Avrig**"[232].

1895: „**Virilişti români, în comitatul Sibiului, pentru anul 1896**, sunt: 1). Excelența Sa Miron Romanul, mitropolit **Sibiu** (florini: 1.215). / 2). Nicole Vidrighin, arendator în **Răşinari**. / 3), Demetriu Vidrighin, arendator în **Răşinari**. / 4). Dr. Aurel Brote, director de bancă în **Sibiu**. / 5). Ioan Micu, neguţător în **Sebeşul de jos**. / 6). Parteniu Cosma, director de bancă în **Sibiu**. / 7). Ioan Măniţiu, proprietar în **Poiana**. / 8). Dr. Octavian Russu, advocat în **Sibiu**. / 9). Dr. Ștefan Păcurariu, avocat în **Sibiu**. / 10). I. Hannia, protopresbiter în **Sibiu**. / 11). Ioan de Preda, advocat în **Sibiu**. / 12). Onoriu Tilea, inginer în **Sibiu**. / 13). Ilie Pop, notar în **Poiana**. / 14) Alexandru Lebu, proprietar în **Sibiu**. / 15). Ioan Vidrighin, proprietar în **Răşinari**. / 16). Parteniu Morar, proprietar în **Săsciori**. / 17). Zacharia Boiu, protopresbiter în **Sibiu**. / 18). Simeon Cărpinişan, măcelar în **Câlnic**. / 19). Ioan Juga, proprietar în **Apoldul-mic**. / 20). Ioan Răcuțiu, negustor în **Selişte**. / 21) Ioan Balu, birtaș în **Sibiu**. / 22). Petru Imbăruş, proprietar în **Sibiu**. / 23). Ioan Măcelar, proprietar în **Mer-**

[232] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 251, Braşov 1895, p. 5

curea. / 24) Petru Comșa, negustor în **Sălișteˮ**. // **Supleanți**: 1). Ioan Maxim Vulcu, proprietar în **Pianul de sus**. / 2). Ioan Paraschiv, subjude pensionat, **Sebeșul-săsesc**. / 3). Ioan Drăgan, notar public regesc în **Sebeșul-săsesc**. / 4). Ioan Banciu, negustor în **Sălișteˮ**. // **Numărul total al membrilor**: 147 ordinari și 15 supleanți”[233].

1897: „La producțiunea, împreunată cu joc, ce s-a ţinut în **Pianul-românesc**, la 9/21 februarie, în favorul zidirii școlii, au binevoit a suprasolvi următorii domni: Petru I. Comșa (**Sălișteˮ**) 10 florini; / Ioan I. Vulc (**Orăştie**) 5 florini; / Avram Stanca (**Petroșeni**), Ioan Crăciun (**Dostat**), Fucs Nandor (**Alba-Iulia**), câte 2 florini; / Albert Dörr, N. N, pretor, Sergiu Medean, Dr. Elekes, Victor Săbăduș (toţi din **Sebeș**), Vasilie Aldea (**Lancrăm**), Ioan Ghișa, A. Barb, O. Olariu (toți din **Rechița**), Ioan Bena, I. Radu, G Vulc, Savu Florea, Nicolae Popa (toți din **Pianul-de-jos**), Elie Pop (**Poiana**), Nicolae Hința (**Sibișel**), câte 1 florin; / Nicolae Todoran (**Pianul-de-jos**) 1 florin 60 cruceri; / Savu Timariu (**Pianul-de-jos**), G. Tătar (**Sebeș**) D. Lencrejan și I. Goța (**Răhău**), câte 80 cruceri; / Ioan Pavel (**Lancrăm**) și A. Hința (**Sebeșel**) câte 50 cruceri”[234].

1897: „**Tren la Selișteˮ**! / Marţi, în 31 august nou, s-a deschis linia ferată **Sibiu-Sălișteˮ**, spre bucuria locuitorilor din satele învecinate. Reprezentantul ministrului, vicecomitele, pretorii, precum şi o mulțime de inteligenți aparţinători cercurilor oficioase, au fost întâmpinați de public mult, la stațiunile din **Săcel**, **Orlat** şi **Selișteˮ**. Au ținut locuţiuni învățătorul Radu din **Săcel**, dl Ludovic Pesamoska din **Orlat** și vice-notarul Chirca din **Sălișteˮ**. Seara, s-a reîntors trenul și, la hotelul „Împăratul Romanilor” din

[233] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 207, Braşov 1895, pp. 2, 3
[234] *Revista Orăştiei*, Anul III, nr. 17, Orăştie 1897, p. 73

Sibiu, s-a dat un banchet. Tot atunci, s-a deschis și linia ferată **Miercurea-Vinţul-de-jos**. Rămâne a se pune la cale joncţiunea **Sălişte-Miercurea**. /

Marți, în 31 august nou, s-a deschis linia ferată **Sibiu-Sălişte**, spre bucuria locuitorilor din satele învecinate. Reprezentantul ministrului, vicecomitele, pretorii, precum și o mulțime de inteligenți, aparținători cercurilor oficioase, au fost întâmpinați de public mult în stațiunile din **Săcel, Orlat** și **Sălişte**. Au ținut alocuțiuni învățătorul Radu din **Săcel**, dl Ludovic Pesamoska din **Orlat** și vicenotarul Chirca din **Sălişte**. Seara s-a reîntors trenul și, la hotelul „Împăratul Romanilor" din **Sibiu**, s-a dat un banchet"[235].

1900: „**Vizitaţiunea canonică la Sălişte**. / Primirea ce s-a făcut, la **Sălişte**, Î. P. S. Sale Mitropolitului Ioan Meţianu a fost din cele mai splendide. Raporturile ce se comunică, în privinţa aceasta, din **Sălişte**, sunt pline de entuziasm şi servesc spre onoare românilor sălişteni şi celor din împrejurime, care știu să se manifeste în mod atât de impozant. Iată, pe scurt, cum au decurs festivitățile primirii: / Mitropolitul a plecat din **Sibiu**, însoțit de Prea Cuvioşia Sa dl vicar Dr. I. Puşcariu, asesorii consistoriali N. Cristea, Dr. E. Roşca, I. Droc, N. Ivan, Dr. E. Cristea, Dr. D. P. Barcianu, Dr. I. Stroia, Dr. L. Lemeni, S. Stroia, protonotar comitatense, Dr. N. Vecerdea şi Elie Câmpian, arhivar consistorial... / Serbările, se înţelege, au culminat în **Sălişte**, unde toate stradele, pe unde avea să treacă înaltul oaspe, erau admirabil împodobite. Piaţa plină de popor, de faţă fiind toţi membrii reprezentanţei bisericești şi comunale, iar tinerimea şcolară forma un lung şi frumos

[235] *Revista Orăştiei*, Anul III, nr. 35, Orăştie 1897, p. 145

spalir. Ordinea o susţinu reuniunea pompierilor. / În sunetul clopotelor de la toate trei bisericile, sosi conductul, călăreții făcură spalir şi mitropolitul, în trăsură cu patru cai, trecu peste „podul mare", printr-o frumoasă poartă de triumf. Aici, arhiereul s-a dat jos din trăsură, iar corul elevilor a executat cântarea arhiereilor. Apoi, dl Dr. Nicolau Comșa salută pe Î. P. S. Sa, în numele comunei bisericești, iar Mitropolitul răspunse, zicând că a urmat exemplul antecesorilor săi, când şi-a ales **oraşul Sălişte** ca început al vizitaţiunilor sale canonice, deoarece este şi dânsul deplin convins că **Săliştea e fala arhidiecezei**. / Da aici, Mitropolitul fu condus la casa dlui preot Alesandru Borcea, unde i se pregătise cvartirul. Calea sa a fost o mąnifestaţie din cele mai înălțătoare. Conductul a fost impozant, în fruntea lui corul elevilor executând cântări bisericesc, iar pe de margini spalirul şcolarilor, care şi el înainta împreună cu publicul.

Le orele 9, urmă oficierea serviciului divin, care a fost solemn. Excelenţa Sa fu asistat de 9 preoţi şi 3 diaconi, iar cântările le-a executat corul Reuniunii române, sub conducerea dirigentului său, a dlui I. Crişan. / După ieşirea din biserică, urmă procesiunea religioasă în curtea şcolii, unde era o altă poartă de triumf, iar școala împodobită cu multă măiestrie. Aici s-a serbat hramul şcolii, făcându-se sfinţirea apei, de către Mitropolit, care stropi sălile şcolii. A ţinut şi o vorbire însufleţitoare, dând multe poveţe practice poporului. A cetit, cu ocaziunea aceasta, şi numele tuturor dăruitorilor, morţi şi vii, care s-au distins prin daruri făcute în favorul şcolii. / În fine, a urmat stropirea credincioşilor cu apă sfințită şi apoi Mitropolitul fu condus la locuinţă, unde urmă primirea diferitelor deputaţiuni din partea tuturor autorităţilor şi corporațiunilor din **Sălişte** şi alte părți.

/ Pe la 4 ore, urmă un **banchet**. Mâncările au fost servite de 12 feţiţe române fruntaşe. S-au rostit numeroase toaste, dintre care primul, din partea Î. P. S. Sale pentru monarh, apoi dl Dr. Nicolau Comşa, un toast principiar mai lung şi bine cugetat, după aceea vorbi P. S. Sa Dr. Ilarie Puşcariu, dl P. Dragits etc. / Mitropolitul a făcut vizite pe la fruntaşii comunei, iar seara s-a reîntors la **Sibiu**, fiind, în toţi paşii săi, însoţit de ovaţiunile poporului. / **Concertul** ce a urmat, seara, în **Sălişte**, a succes foarte bine"[236].

1900: „Marţi, a răposat, în **Selişte**, ţăranul fruntaş de acolo, Coman Schitea, care, întreaga sa avere, bani gata: 10.000 coroane şi unele moşii, a donat-o şcolii greco-ortodoxe române din **Selişte**. Pentru această binefacere, comuna bisericească i-a pregătit o frumoasă înmormântare"[237].

1902: „Nu pot să nu relevez obştii noastre lucrările săvârşite de conducătorii reuniunii agricole, duminică, la 28 decemvrie curent (1901), în comuna mea, **Bungard**, unde s-a ţinut a 14-a adunare generală, în care comitetul şi-a dat seama de ceea ce a săvârşit în 1901. Din acest prilej, a sosit în mijlocul nostru prezidentul reuniunii, dl Dimitrie Comşa, şi secretarul ei, dl Victor Tordăşianu, însoţiţi de domnii Ieronim Preda și Ioan Silaghi, funcţionari consistoriali.

La adunare, spre lauda consătenilor mei, fie zis, au participat tot ce bun se găseşte în **Bungard**, încât sala noii noastre şcoli era ticsită. După serviciul divin, la care au asistat şi oaspeţii noştri, anume, la orele 11 a. m., prezidentul Dimitrie Comşa prin un discurs rostit la înţelesul tuturora, deschide adunarea și dă cuvântul secretarului Victor Tordăşianu, care schiţează lucrările săvârşite de comitet

[236] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 116, Braşov 1900, p. 1
[237] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 234, Braşov 1900, p. 3

în 1901. / Din spusele domnului secretar, am constatat că comitetul, în anul trecut, s-a prezentat, neamintind de comuna **Acilu**, în care s-a ţinut adunarea generală trecută, în 3 comune, din trei margini ale comitatului, la întruniri agricole, anume la **Loman**, din părţile **Sebeşului săsesc**, la **Sebeşul de jos**, din părţile **Avrigului**, şi în **Ţichindeal**, din părţile **Nocrichului**; într-o comună, **Ilimbav** (cercul **Nocrich**), la expoziția de vite, în comuna **Apoldul român** (cerul Miercurii), la plantare de pomi, în comuna **Săsciori** (cercul S.-Sebeș), la cursul de altoit pomi, şi în **Sălişte**, din cercul cu același nume, la preparativele pentru întemeierea școlii economice practice. / Așadar, locuitorii din 7 comune au avut fericirea de a primi reprezentanţi de ai Reuniunii în mijlocul lor, la care, mai adăogând numărul oaspeţilor din alte comune, care au ținut să asiste şi ei la lucrările Reuniunii, afla-vom că, într-un singur an, multe zeci de comune primesc sfaturi şi învățături de la cârmacii Reuniunii.

O viţea de rasa curată „Pinzgau“ s-a dăruit membrului Ioan Cloaje din **Boiţa**, 2 oi rasa „Frinlandesă“ au primit membrii Ioan şi Iacob Beu din **Apoldul român**, 23 mii pădureţi (meri, peri, pruni, gutui, cireși, caise) s-au împărţit în 87 comune; între membrii din 34 comune s-au împărţit seminţe de trifoi, lucernă, napi şi de cânepă italiană; 4 membri au fost dăruiţi cu găini soiul „Plaomouthsocker“; 10 tovărăşii agricole şi 10 însoţiri de credit sătești sistem Reiffeisen, în tot atâtea localităţi, au fost ocrotite de Reuniune, 4 comune s-au folosit, în mod gratuit, de maşina de semănat şi de grapa de muşchi a Reuniunii. Iar lucrările comitetului, în unire cu zelosul protopretor P. Draghits, pentru întemeierea şcolii economice din **Sălişte**, vor fi răsplătite de binecuvântarea contemporanilor și a urmașilor noştri…

Nici că se poate închipui că, în toiul discuţiunii, s-ar fi trecut cu vederea cestiunea capitală pentru **Bunghard**: cultura castraveților, acest articol de comerţ atât de căutat în piața Sibiului. Bungărdenii, odinioară vestiți cărăuşi, lipsiţi de acest izvor de câştig, prin venirea drumului de fier s-au pus din răsputeri pe cultura castraveţilor, de care lucru natural nu se pot debarasa. Drept ce li s-a recomandat să se pună pe cultura timpurie a castraveţilor, pe când ei au preț şi abandonarea concurenţei ce şi-o fac unii, altora, în târguri şi, mai presus de toate, aflarea mijloacelor care, aplicate acestui ram de economie, să se bucure și el de o rentabilitate mai mare… / Parohul nostru, veteranul Teodor Necșa, cu pletele albe, dar cu inimă tânără, mulțumește oaspeţilor sosiți pentru onoarea dată **Bungardului** şi, asemănând pe reprezentanţii Reuniunii agricole cu steaua ce s-a arătat magilor de la răsărit, spre a-i conduce la Mântuitorul lumii, le dorește ca multă vreme să strălucească şi să povăţuiască pe muncitorul român pe căile cele bune şi folositoare. / La bogata masă, întinsă în casele harnicului învăţător Ioan Modran, veselitu-ne-am după cum se cuvine după o oboseală de aproape o jumătate de zi”[238].

1902: „**Școală de agricultură în Selişte**. Timp de mai mulți ani, funcționase, la **Răşinari**, o școală de model, subvenționată de comitatul Sibiu cu o sumă de 1.600 coroane. După desființarea acelei școli, suma de 1.600 coroane a fost distribuită ca stipendii pentru frecventanţi ai Academiei agricole din Mgyar-Óvár. / Acum, la intervenirea Reuniunii române de agricultură, comisiunea economică a comitatului Sibiu, în ședința sa din urmă, a votat din

[238] *Gazeta Poporului*, Anul LXV, nr. 284, Braşov 1902, p. 3

nou suma de 1.600 coroane ca subvenţiune pentru o **şcoală agricolă în Sălişte**. În scopul acestei şcoli, comuna Sălişte a dăruit un teritoriu de 5 jugăre şi se speră că această comună şi comunele din cercul Selişte vor vota sume corespunzătoare, în scopul realizării acestei instituţiuni folositoare. **Casa de păstrare din Sălişte** a votat, în decurs de mai mulţi ani, frumoase sume spre acest scop. Planul şcolii este făcut deja de comitetul Reuniunii de agricultură din comitatul Sibiu şi se va da publicităţii"[239].

1904, Diaconovich: „**Sălişte**, oraşel în Transilvania, comitatul Sibiu, cu 3.750 locuitori români. În Sălişte se află pretura, judecătoria cercuală, casa de păstrare, şcoala poporală, cu 10 învăţători, şcoala pentru elevii de la meserii, diferite reuniuni culturale, piaţă foarte cercetată. Pe un deal învecinat este un mic schit. Sălişteni erau odinioară oieri vestiţi, astăzi se ocupă mai ales cu meseriile şi comerţul. Comuna Sălişte a fost şi mai împopulată decât în prezent; dar un număr însemnat al locuitorilor, siliţi de împrejurări, a trecut în România, unde au devenit comercianţi şi industriaşi harnici, iar o altă parte s-a resfirat prin satele româneşti din Transilvania, unde practica comerţul mic. Un număr mai mic, s-a aşezat în Dobrogea ca agricultori. Pretutindeni, ei sunt un element de cultură, prin hărnicia, isteţimea şi învăţătura câştigată în şcoala poporală din Sălişte. Ei sunt un tip frumos de români, îndeosebi femeile. Portul lor, iarăşi mai cu seamă al femeilor, este pe cât de simplu, pe atât de elegant. Calităţile sălişteni le întrunesc de altfel şi locuitorii comunelor învecinate: Galeş, Tilişca şi Vale, în parte şi Cacova şi Sibiel, pe care, îndepărtaţi de comunele lor, lumea îi cunoaşte sub

[239] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 193, Braşov 1902, p. 3

numele colectiv de sălişteni, în Transilvania, şi Mărgineui. În Sălişte se află şi o bancă românească, „Casa de păstrare", fundată la 1884; capital social: 26.000, fond de rezervă: 74.202, fond de binefacere 41.627, depozite 1.023.442, profit 18.280 (dividente 18 %). Revirimeut 1.476.280 coroane, în 1901. / **Sălişte, protopopiatul** greco-ortodox al Sălištei, cu 13 comune şi 18.568 locuitori, toţi români. Sediul e în Sălişte"[240].

1905: „Dl Dr. Ioan Suciu, din **Arad**, s-a cununat, la 11 martie nou, în biserica română greco-ortodoxă din **Selişte**, cu domnişoara Mărioara Roşca din **Selişte**"[241].

1905: „Duminecă, a avut loc o mare adunare a alegătorilor şi peste tot a poporului român din cercul **Seliştei** (comitatul Sibiu), în sediul acestui cerc, în fruntaşa comună **Selişte**. / Deosebit interes ne oferă această adunare, că nu s-a ocupat numai de situaţia politică a ţării, creată prin actuala criză de parlament, ci a luat în dezbatere şi mizeriile noastre interioare, care ne storc şi seacă puterile. / Aproape în toate centrele noastre culturale domnesc, astăzi, stări aşa-zicând insuportabile. Aşa sângerează şi societatea din Braşov, din cauza unor agitaţiuni necalificabile. / Faţă de aceste agitaţiuni, a căror ţintă e corpul profesoral de la **Gimnaziul nostru greco-ortodox din Braşov**, s-a votat, la adunarea din **Selişte**, următoarea **moţiune**:

„Noi, poporul cercului **Selişte**, credincioşi ai bisericii greco-ortodoxe, întruniţi azi, la 10 decembrie nou 1905, în adunare publică declarăm: / 1). că suntem întristaţi, în adâncul sufletului nostru, pentru ura şi patima ce s-au

[240] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 928
[241] *Drapelul*, Anul V, nr. 25, Lugoj 1905, p. 3

dezlănţuit între fraţi în oraşul Braşov şi pentru dezastruoasa lor înrâurire asupra tuturor instituţiilor noastre bisericeşti, şcolare, dar mai ales asupra gimnaziului nostru greco-ortodox; că suntem îngrijoraţi de reputaţia, ba chiar de existența acestui gimnaziu, pe care-l vedem azi amenințat. / Drept aceea, declarăm:

1). că gimnaziul greco-ortodox din Braşov îl privim ca odor al tuturor românilor, fiindcă e gimnaziu românesc, susţinut cu avere românească şi cu hărnicia bravului popor român braşovean şi hrănit cu suflet din sufletul românesc al zelosului corp profesoral; că privim orice atac îndreptat contra gimnaziului, fie direct, ori indirect, fie prin discreditarea corpului profesoral, fie prin înveninarea elevilor cu spiritul anarhiei, ca îndreptat contra intereselor naţiunii române, iar pe cei ce comit astfel de atacuri îi privim de fiinţe care nu merită numele nici de om, nici de român. În urmare, ne vedem siliţi să condamnăm ţinuta neomenească neromânească a foii „Deşteptarea" din Braşov şi ne exprimăm dezaprobarea noastră pentru veșnicele atacuri adresate în contra corpului profesoral, cu scopul sistematicei discreditări a cărei urmare e totala destrăbălare în sânul elevilor şi, astfel, ruinul sigur al gimnaziului. Cerem şi ne rugăm deci:

1). ca forurile noastre competente, în prima linie Înalt Prea Sfinţia Sa Arhiepiscop şi Mitropolit Ioan Meţian şi Venerabilul Consistoriu Arhidiecezan să facă, de urgenţă, paşii necesari ca răul ce roade, fără milă, la rădăcina existenţei gimnaziului nostru greco-ortodox din Braşov, să fie radical delăturat. / 2). cerem şi ne rugăm ca deputaţii noştri sinodali şi congresuali să îngrijească ca cererea şi rugarea noastră să afle rezolvarea cuvenită şi să-şi facă datorinţa de onoare din salvarea gimnaziului nostru din Bra-

şov!.

Iar privitor la situaţia politică şi îndeosebi la activitatea deputatului Dr. N. Comşa, a votat adunarea următoarea moţiune: / „Noi, alegătorii şi poporul din cercul **Selişte**, întruniţi azi, la 10 decembrie 1905, în adunare publică, declarăm: / 1). Că luăm la cunoştinţă darea de seamă a deputatalui nostru Dr. N. Comşa şi-l investim cu deplina noastră încredere. / 2). Aprobăm întru toate ţinuta deputaţilor noştri; le mulţămim pentru munca şi zelul ce-l pun întru deşteptarea şi luminarea poporului, în adunările poporale, ţinute în toate părţile ţării locuite de Români; le mulţumim pentru hărnicia lor, în lupta pentru apărarea şi respectarea drepturilor fireşti ale poporului şi în articularea acestora în legile ţării. / 3). Idealul unui popor fiind păstrarea tuturor însuşirilor sale etnice, ne unim glasul nostru cu al deputaţilor noştri şi cerem: / Respectarea şi considerarea drepturilor limbii noastre, pe toate terenele vieţii publice, ca şi ale legii noastre cu toate instituţiile legate de ea. Le cerem aceste deopotrivă pentru noi, ca şi pentru toate popoarele acestei patrii. / 4). Ca cetăţeni liberi ai unei ţări libere, cerem egalitate pentru toţi cetăţenii, atât la purtarea poverilor, cât şi la împărţirea drepturilor; cerem deci introducerea sufragiului universal (vot pentru toţi) la alegerile dietale, cu votare directă secretă, în comune, fără nici o restricţie, pentru toţi cetăţenii, începând cu vârsta de 20 ani”[242].

1907: „Dl Ilie O Martin, comerciant în **Selişte**, și domnișoara Anuția D. Steflea ne anunță serbarea cununiei lor, ce se va celebra duminică, în 10 martie stil nou, la orele 3 p. m., în biserica cea mare din **Selişte**”[243].

---

[242] *Drapelul*, Anul V, nr. 140, Lugoj 1905, p. 2

[243] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 42, Braşov 1907, p. 4

1908: „Pentru masa studenților români din Brașov, cu lista de colectă nr. 39 – colectant Ioan Petruțiu: / Nicolae Timpănariu, din **Sălişte**, 2 coroane, / Popa Nartea Ioan, comuna **Sălişte**, / Vasile Dobrescu, învățător în comuna **Rod**, câte 1 coroană, / Ioan Burșian din comuna **Sălişte**, 2 coroane, / Octavian și Alecsandru Sglimbea, din comuna **Sălişte**, câte 1 coroană, / Ion Miclăușiu, din comuna **Sălişte**, / Ioan Schitea, din comuna **Sălişte**, câte 1 coroană, / Elena N. Petruțiu, în memoria mult regretate sale mamei, din comuna **Miercurea**, 12,50 coroane, / Elisaveta Goșa, născută Dancu, în memoria mult regretatului său soț, din comuna **Sălişte**, 20 coroane, / Steluța Petruțiu, din comuna **Miercurea**, 1 coroană, / Niciolae Soră din **Selişte**, 1 coroană, / Gligor Dancu, din **Săcel**, 10 coroane, / Ioan Dancu din **Săcel**, 10 coroane, / Elisaveta Dancu din **Săcel**, 1 coroană, / Mihai Micușan din **Sălişte**, 1 coroană”[244].

1908: „**Cuptorul de uscat poame sistem „Cazenille“ din Sălişte**. „Reuniunea română agricolă sibiană”, încă în anul 1894, a fost dăruită, din partea ministrului regesc de agricultură, cu un cuptor de uscat poame sistem „Cazenille”, pe care l-a zidit, cu mari cheltuieli, în fruntaşa comună **Sălişte**. Cuptorul cuprinde 95 lese, pe care se pot usca deodată cam 90 decalitri prune; din circa 5 decalitri se capătă 3 decalitri prune uscate. Prunele se uscă în timp de 48 ore, în cele dintâi 24 ore la o căldură de 40 grade, iar în celelalte 24 ore căldura se urcă până la 70 şi chiar 80 grade Celsius. La un cuptor, se consumă circa o jumătate metru cub lemne. După ce se iau prunele de pe lese, se întind, ca să se răcească, şi numai după răcire se adună. Merele, perele şi piersicile se uscă în 24 ore, cu mai puţină

[244] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 8, Braşov 1908, p. 4

căldură, consumându-se numai jumătate cantitate de lemne, ca la uscatul prunelor. Poamele de uscat trebuie să fie coapte bine şi, dacă se usucă cu grijă, reuşesc bine. Voind a le da lustru, se pun încă o dată în cuptor, pe timp scurt, înfierbântându-se bine. La cuptor se pot usca şi zarzavaturile (morcovi, pătrunjei etc.), atât de căutate pe la oraşe. Cuptorul, în răstimp, a fost pus în lucrare şi cei care s-au folosit de el au fost pe deplin mulţămiţi, dat fiind că poamele se usucă deopotrivă, se păstrează în întregime, fără a se scurge mustul din ele și fără a se afuma, şi, pe deasupra, poamele uscate îşi păstrează gustul 3-4 ani, de-a rândul. După cum aflăm, membrul din comitetul Reuniunii, P. Draghits, **prim-pretor în Sălişte**, la intervenția comitetului, a provocat primăriile din apropiere ca să publice şi să îndemne pe cei ce au poame de uscat să se întovărășească spre acest scop, punându-se în legătură cu dl Demetriu Foale, conducătorul **lăptăriei din Sălişte**, totodată încrezutul comitetului Reuniunii, care, în coînţelegere cu vice-prezidentul Reuniunii, dl I. Chirca, prim-notar acolo, să ia măsurile de lipsă pentru punerea în lucrare a cuptorului. E de regretat că poporul nostru din partea locului nu poartă mai mult interes de acest bogat izvor de câştig și bogat mijloc de alimentaţie”[245].

1909: „**Expoziţia de copii din Orlat**. / După expoziția de copii din **Apoldul de jos**, **Ilimbav** şi **Poiana**, aranjate în anii 1906, 1907 şi 1908, comitetul „Reuniunii române de agricultură din comitatul Sibiului” a ales **comuna istorică Orlat**, centrul fostului Regiment român I de graniţă, pentru aranjarea expoziţiei de copii din acest an; iar termenul ţinerii expoziţiei s-a fixat pentru ziua de 27 oc-

[245] *Ţara noastră*, Anul II, nr. 40, Sibiu 1908, p. 330

tomvrie nou. / Membrii comitetului Reuniunii de agricultură, cu locuinţa în Sibiu, Dr. Petru Șpan, Victor Tordășianu, cu familia, Romul Simu, cu doamna, dl profesor Aurel Bratu, Aurel Coșciuc şi Dr. Vasile Stan, însoţiţi de dl protopop Nicolau Togan, cu doamna, de părintele Trandafir Scorobeţ şi doamna Popovici, s-au îndreptat, în acea zi, spre **Orlat**, unde s-au întâlnit cu membrii comitetului reuniunii, cu locuinţa în **Sălişte**, dl prim pretor Petru Dragits, cu doamna, Ioan Chirca, prim notar al comunei **Sălişte**, cu doamna, dl Dr. Nicolau Calefariu, medic în **Sălişte**, şi cu aproape întreagă cărturărimea din comunele aparținătoare cercului **Sălişte**. / Înainte de toate, oaspeţii au participat la serviciul divin, unde am avut rara ocazie de-a asculta două predici, una a părintelui Ioan Ghişoiu, asupra vieţii şi faptelor Prea Cuvioasei Paraschiva, şi alta, nu se poate mai instructivă, a domnului protopop Nicolau Togan, asupra însemnătăţii expozițiilor de copii. / Predica dlui Togan ar merita să fie publicată în întregime de toate foile noastre. / După ieșirea din biserică, membrii comitetului Reuniunii, însoţiţi de alte persoane, au făcut onorurile dlui preot al locului şi dlui medie Dr. George Prunaş, unde li s-a servit un copios dejun, urmând apoi lucrările de la ordinea zilei.

Ca loc pentru **expoziţia de copii** a fost aleasă o sală spațioasă a edificiului erarial (împărătesc), visavis de școală, unde s-au fost adunat mamele, cu copiii de expus, și mare public din **Orlat** şi din jurul **Sălištei**. / Sala destinată expoziţiei de copii a fost frumos decorată, cu tot felul de lucruri din industria de casă a ţărancei din **Orlat**, prezentându-ni-se, astfel, spre plăcuta surprindere a noastră, şi o expoziţie de industrie textilă, lucru ce ar fi de dorit să se facă pretutindeni, în asemenea ocazii. Laudă doamnelor şi domnilor care au stăruit pentru înjghebarea acestei expo-

ziţii, laudă femeilor care au expus frumoasele obiecte, lucrate de harnica lor mână; laudă, îndeosebi, dlui director şcolar, Ioan Giurgiu, căruia îi revine meritul principal pentru înjghebarea acestei expoziţii frumoase. / A urmat constituirea definitivă a juriului, în scopul premierii copiilor, înlocuindu-se membrii absenţi cu alte persoane din localitate şi din comunele vecine. / Prezident al juriului a fost ales venerabilul domn Dr. Nicolau Calefariu, medic în **Sălişte**, iar secretar R. Simu. / După acestea, dl Dr. P. Şpan, membru al comitetului central, deschide expoziţia de copii, prin o vorbire în care arată, în cuvinte elocvente, însemnătatea ăstor fel de expoziţii, după care s-a procedat la examinarea copiilor expuşi, fiind: / **În grupa I-a de băieţi**: a). de la 1-2 ani, 16 băieţi, b). de la 2-3 ani, 11 băieţi, c). de la 3-4 ani, 18 băieţi, laolaltă 45 băieţi. / **În grupa a II-a, de fetiţe**: a). de la 1-2 ani 25 fetiţe, b). de la 2-3 ani, 22 fetiţe, c). dela 3-4, 13 fetiţe, laolaltă 60 fetiţe, sau, în total, 105 copii. / Examinarea tuturor copiilor s-a făcut cu conştiinciozitate, din partea juriului, în frunte cu dl prezident Dr. Calefariu, Dr. Prunaş şi cu secretarul. / După sfârşirea examinării, s-a compus lista celor de premiat, avându-se în vedere toate dispoziţiile de premiere, cuprinse în programa expoziţiei. / Deşi sala expoziţiei a fost destul de spaţioasă, ea nu putea, totuşi, să încapă mulţimea ce se adunase cu această ocazie. Astfel, publicul a fost invitat să iasă în curtea foarte spaţioasă a edificiului erarial, unde s-a ţinut expoziţia. Aici, în curte, mamele şi publicul au ascultat, cu plăcere, două frumoase prelegeri, una a dlui Dr. George Prunaş: „Chestiuni privitoare la expoziţiile de copii", tratând higiena copilului, higiena corpului şi a locuinţei, nutrirea (lăptarea), înţărcarea şi hrana după înţărcare; apoi, urmând să trateze despre morburile contagioase, la care

sunt expuşi copiii: pojar, scarlatină, difterie, tuse măgărească, tifos, tuberculoză etc.; altă prelegere a fost a tânărului şi harnicului preot Trandafir Scorobeţ, cu titlul „Evanghelia prunciei", tratând, în o limbă înţeleasă de toţi cei de faţă, despre educaţia ce părinţii trebuie să o dea copiilor lor. / După acestea, dl prezident al juriului rezumă cele întâmplate şi spuse, până aici, arătând şi dânsul datorinţele ce părinţii le au în scopul creşterii bune a copiilor. Spune că copii expuşi sunt bine îngrijiţi şi aproape toţi vrednici de premiat, totuși, din cauza lipsei de mijloace, a trebuit să se facă o selecţiune, alegându-se fruntea copiilor şi ţinându-se seamă, între altele, și de sărăcia părinţilor etc. / În scopul premierii, au contribuit: Reuninnea agricolă, cu 50 coroane, / comuna politică **Orlat**, cu 50 coroane, / Institutul de credit „Brădetul" din **Orlat**, cu 30 coroane, / și comuna bisericească greco-catolică **Orlat,** cu 20 coroane; / în total, deci, 150 coroane.

Din aceasta sumă, s-au făcut 40 de premii, care s-au distribuit astfel: / băieţilor, 17 premii, iar fetelor, 23… / La două mame sărace li s-a dăruit câte o îmbrăcăminte completă de înfăşat pentru copii, din partea Reuniunii femeilor greco-catolice din **Orlat**, în frunte cu doamna preoteasă Pompilia Ghişoiu, care a dăruit, cu aceasta ocazie, Reuniunii de agricultură o păpuşă, îmbrăcată de dânsa în port original din **Ocna-Sibiului**. / Doamna Simu a avut ideea fericită de a dărui tuturor copiilor expuşi câte un coşuleţ cu bomboane. / în aceasta ocazie, s-a dăruit şi un număr frumos de broşuri de cuprins igienice, puse la dispoziție de onoratul comitet central al „Asociaciațiunii". / S-a adus şi un fotograf, care a luat mai multe partii, între care copii premiaţi. / A urmat, apoi, prânzul comun, ţinut în o sală a şcolii. Cu acest prilej, s-au ţinut toaste instruc-

tive şi de îmbărbătare la muncă pentru înaintarea poporului. / Ca un ce nou și dăinuitor pentru **Orlat**, secretarul Reuniunii, dl Victor Tordăşianu, a întreprins, în **Sibiu**, o modestă colectă, în scopul înfiinţării unui fond pentru ajutorarea femeilor lăuze (oprite în casă după naştere) şi a copilaşilor orfani, la care a adunat, în Sibiu, 57 coroane, de la meseni 80 coroane; iar suma totală, de 137 coroane, s-a dat în îngrijirea Reuniunii femeilor din **Orlat**. / Pe lângă atâtea lucruri bune, isprăvite în această zi în **Orlat**, a mai rămas timp şi pentru o consultare, în scopul punerii la cale a unui **stabiliment de electricitate pentru trebuinţele cercului Sălişte** şi pentru înaintarea industriei în acest cerc. Consultarea a fost proiectată şi condusă de zelosul domn primpretor Petru Dragits. / Fie ca să avem multe zile de acestea, închinate binelui poporului nostru, pentru care munceşte, cu atâta dragoste şi dezinteresare, harnicul comitet al Reuniunii române agricole, în frunte cu vrednicul ei secretar, dl Victor Tordăşianu”[246].

1910: „Cine a călătorit prin Ardeal şi n-a fost în **Sălişte** nu poate spune că a vizitat adevăratele regiuni locuite de români, unde s-a păstrat caracterul de rasă în forma sa cea mai nobilă, cea mai curată, tipul de frumusețe a românului neamestecat cu alte neamuri. Săliștenii alcătuiesc, fără îndoială, ramura aristocratică a poporului românesc. Dacă se mândresc românii din Ardeal cu oarecare virtuţi moştenite, ei pot spune că au şi **Săliştea**, ai cărei locuitori, cu toţii români, sunt înzestrați de la natură cu toate însuşirile alese: frumusețe, inteligență, hărnicie, conştiinţă de neam, încredere de sine, bunătate sufletească, ospitalitate, cu un cuvânt, săliștenii pot fi consideraţi ca

[246] *Ţara noastră*, Anul III, nr. 43, Sibiu 1909, pp. 347, 348

elita neamului nostru românesc. / La formarea acestui tip admirabil al poporului nostru din Ardeal au contribuit mai multe cauze. Sămânţa curată a latinilor, colonizaţi acum două mii de ani, în văile Carpaţilor, a găsit terenul cel mai bun de dezvoltare în aerul sănătos al munţilor, unde au găsit urmaşii Romei scut de apărare în drumul hordelor barbare.

Săliştenii sunt vestiti pentru alesele lor calităţi, încât storc admiraţia şi a străinilor, care rămân uimiţi în faţa acestor oameni de rară frumuseţe şi vioiciune. Cu deosebire, femeile n-au pereche în toată lumea, atât sunt de frumoase, şi atât de mândru le este portul. Încântat de frumuseţea şi de inteligenţa unor fete din **Sălişte**, eleve la internatul „Asociaţiunii" din Sibiu, un inspector şcolar ungur nu şi-a putut stăpâni mirarea, spunând că o astfel de privelişte fermecătoare nu i s-a arătat încă ochilor; rămăsese entuziasmat de admiraţiune. Era pe vremea când George Bariţiu asista la examenele fetelor, în calitate de preşedinte al Asociaţiunii transilvănene. / Răspunsul pe care l-a dat bătrânul, când acesta şi-a exprimat admiraţia, în faţa inteligenţei şi frumuseţei fetiţelor, a rămas în memoria tuturor, ca o caracteristică definitivă a săliştencelor: „Domnule inspector, i-a zis Bariţiu, cât e ţara ungurească, nu-i ca fata românească!".

Ca să-şi facă cineva o idee şi mai completă asupra fruntaşei comune **Săliştea** şi locuitorilor ei, e suficient, cred, a cita părerile a doi scriitori, unul profesor universitar, istoric şi academician, destul de competent şi cunoscut îndeajuns publicului, dl Nicolae Iorga (*Sate şi preoţi*) şi altul, artist literat, dl Zaharie Bârsan (*Impresii de teatru din Ardeal*). / Iată ce spune dl Nicolae Iorga: „La câteva ceasuri de Sibiu, se află, într-o frumoasă câmpie, în vede-

rea munţilor, bogatul sat **Săliştea**, cu desăvârşire românesc. E una din cele mai frumoase înfăţişări ale vieţii poporului nostru de la ţară. Case bine ţinute, curţi îmbelșugate de toată bogăţia gospodarului bun de la ţară, oameni isteţi, sprinteni, care ştiu să împace lipsa de sfială, înaintea străinului, cu buna cuviinţă cea mai desăvârşită, porturi frumoase şi simple, care îmbracă așa de bine această sănătate mândră şi aleasă. Cine vede învârtindu-se, cu toată rânduiala timpurilor înțelepte, hora siliștencelor, își întăreşte credinţa că, în poporul nostru, acolo unde este curat de amestecuri şi duce o viaţă mai bună, se află un fel de iscusinţă în alegerea podoabei, pe măsură subţire în mişcări şi vorbe, o conştiinţă de aristocrație care-l deosebește şi-l ridică cu mult mai presus de rasele greoaie şi grosolane, ce-l înconjoară. Dar nu numai cu **Săliştea** are însuşiri să fie un model de sat românesc, astăzi; ea a avut norocul să i se păstreze, mai bine decât oricărei aşezări din românimea largă, amintirea în slove a trecutului". / Astfel descrie dl Nicole Iorga **Săliştea**, pe care a vizitat-o în treacăt. / Tot din fugă, ca drumeț nestatornic, descrie şi artistul dramatic Zaharie Bârsan acest colţ fermecat al tărâmului românesc din Ardeal, în goana turneului său teatral de peste Carpaţi. După ce găsise o slabă primire reprezentaţia sa în **Sebeşul Săsesc**, Bârsan, cu trupa sa, își luă drumul spre **Sălişte**, unde avea să joace teatru. Iată impresiile sale: / „Ne-am aşezat, cu toate bagajele noastre, şi am pornit-o spre satul adăpostit la poalele munţilor. Aerul răcoros al dimineții ne învioră. Se vedea turnul bisericii sclipind în răsăritul soarelui şi, din ce mergeam, se deschidea tot mai larg cuprinsul de coperișe din acest sat vestit al Ardealului. / Pe uliţi, era linişte. Câte o femeie intra pe câte o poartă, cu doniţele cu apă, legănându-se. Totul îţi făcea o impresie

curată şi dinspre munţi cobora parcă pe valuri uşoare de vânt sănătatea. Să ne odihnim; era cea dintâi grijă. Dar ce odihnă! Prieteni, cunoscuți, foşti colegi de şcoală, înştiinţaţi de venirea noastră, ne cercetau unul câte unul. Toţi eram veseli şi bucuroşi de revedere. Cu ochii pe jumătate închişi de somn, le-am spus ce ne trebuie pentru reprezentație; au alergat în toate părţile şi au adunat cele necesare. Toţi au arătat un deosebit interes pentru reuşita spectacolului. / Când m-am dus, după-amiază, la sală, toate lucrurile erau aranjate, decorurile puse, în sfârşit nu ne rămânea decât să începem. Am făcut o repetiție scurtă şi am plecat la plimbare. Toţi eram veseli de dragostea ce ni se arăta. Ulițele parcă erau împodobite de flori, aşa de frumoase erau grupurile de fete şi femei, îmbrăcate în haine de sărbătoare. / Mă simţeam obosit şi am plecat acasă, să dorm un ceas, două, înainte de reprezentaţie. În fața camerei, peste râu, în pavilion, era însă horă mare. Am stat, până înspre seară, privind acel joc ca de fluturi și ascultând strigătele flăcăilor. / Jocul actorului, și mai cu seamă al celui tânăr, depinde totdeauna de dispoziţie și dispoziţia o creează împrejurările. Vedeam însufleţirea tuturora, scena curată, un public de sărbătoare, toate astea m-au dispus să fac multe comedii în piesa ,,Sluga la doi stăpâni”, mă distram şi eu. / După reprezentaţie, voie bună. Aşa sunt sălиştenii, când te prind, nu te mai lasă. Am găsit câteva suflete deschise şi am stat cu ele până către ziuă. Răsuna pavilionul de la hotel de cântece:

Astăzi beau, mâine-mi petrec
Poimâine de-aicea plec...
Astăzi plec pe drum de ţară,
Știe Domnul când vii iară,
Ano, Leano şi Marie...”.

Am stat la **Sălişte** până vineri, seara. A fost o sărbătoare. Serile, mai cu seamă, seri frumoase de vară, stăteam la fereastră, ascultând murmurul râului și glasul duios de fluier, ce se furișa sfios din parcul adormit. Cine-o fi cântat nu ştiu. Parcă îmi suna mie cântecul acela, atât se potrivea de bine cu viața mea de hai-hui. / Într-o după-amiază, ne-am urcat la „Neted". Ce veselie! Toţi erau ca nişte copii zburdalnici. Treceau ploştile din mână în mână. N-a lipsit nici... focul şi nici mielul, la care ne uitam de ne lăsa gura apă, cum sfârâie în frigare şi s-au pornit apoi cântece şi horă, până către seară. Vineri, seara, am plecat la Sibiu, ducând cu noi cele mai frumoase impresii". / Astfel ne descrie artistul Zaharie Bârsan **Săliştea** şi locuitorii ei, într-o carte a sa, unde îşi publică cele mai amare deziluzii ce le-a avut poate în viața-i de actor, cutreierând Ardealul, în turneu teatral. Este vraja neînțeleasă a sufletelor deschise, acea dragoste de viaţă, pe care o dă veselia oamenilor înviorați de sănătate, care îți face voia bună, oricât de întristat să fii, când ajungi în mijlocul săliştenilor. / „Cu două săliştence poți face renumit orice oraș din Germania", a spus, odată, un călător neamț, care, venit din apusul Europei, nu mai văzuse atâta frumuseţe de femei ca la o petrecere românească la Sibiu. Bucureştenii şi toţi vizitatorii Expoziţiei Naţionale au putut admira mândrul tip săliştenesc, la serbările din Arenele Romane. Faima frumosului grup de flăcăi şi fete din **Sălişte** s-a răspândit în toată ţara, şi M. S. Regina Elisabeta a rămas încântată de înfăţişarea mândrelor zâne din Ardeal, care au venit la Sinaia, să-i admire castelul fermecat.

Asupra trecutului Săliştei s-au păstrat date istorice suficiente, după care această fruntașă comună românească poate fi considerată ca una din cele mai vechi din

întreg Ardealul. Într-o schiţă istorică asupra **Săliştei**, dl I. Lupaș, cunoscutul istoriograf din Ardeal, actualmente ales **protopop al Săliştei**, ne dă, asupra trecutului acestei comune, următoarele deslușiri: / „**Săliștea** e poate una din cele mai vechi comune româneşti din Ardealul întreg. În privința vârstei ei însă nu ne putem pronunța cu siguranţă". / Domnul Lupaș zice că, în amintirea bătrânilor s-a păstrat că, în vremurile cele mai vechi, această comună nu purta numele pe care îl are azi, ci **se numea Colibari**, şi nici nu i se putea zice sat, căci se alcătuia numai din nişte colibe, risipite pe coastele dealurilor. Dar acesta era începutul tuturor satelor, încât vorba din bătrâni nu poate fi un fapt sigur, pe care să se întemeieze originea **Săliştei**. / „Tocmai această amintire din bătrâni, spune dl Lupaș, este o dovadă despre vechimea **Săliştei**, despre trecutul ei îndepărtat, care numără atâtea veacuri, încât şi amintirea ei a trebuit să piară, din pricina lungimii vremurilor călătoare". / După acest istoriograf ardelean, satul Săliștea a trebuit să existe încă înainte de a fi venit ungurii ori saşii prin părţile acestea ale Ardealului. Documente scrise, pe acea vreme, nu există, căci cine să fi crestat la răvaşul vremii înfiinţarea unui sătuleţ, ascuns între dealuri, al cărui tainic început de nimenea nu a putut fi băgat în seamă, în acele vremuri de cutremur, de nestatornicie şi de goană nebună.

„Trecutul întemeiat pe dovezi istorice sigure, continuă dl Lupaș, se întinde numai până la leatul venirii saşilor în Ardeal. De atunci, încoace, trăind săliștenii cu saşii în necurmată atingere, li s-a dat, de multe ori, prilej a brăzda în cartea veacurilor urma mai dăinuitoare despre fiinţa şi vieţuirea lor. / Caracterul său de sat plăieşesc, sat de munte, l-a păstrat până în apropiate timpuri. Comuna fiind aşezată chiar la marginea țării, pe timpul primilor regi

maghiari, locuitorii ei, dimpreună cu cei din satele vecine, aveau datorința de a păzi plaiurile şi de-a împiedica năvălirile fără de veste ale vrăjmaşilor. Pentru împlinirea cu izbândă a acestei datorințe, se afla în ţinutul lor şi un castel bine întărit, aşezat pe un vârf de deal, purtând numele „Salgo". / Pentru apărarea acestui castel, au fost puşi voinicii din **Sălişte** (Vila Magna), **Galeş** (Vila Galli), **Tilişca** (Tuscama), Cacova (Villa Caucri), **Sibiel** (Siberium) și **Vale** (Vallia), adică mărginenii. Şi, în schimbul îndeplinirii acestui servicii militar, mărginenii erau scutiţi de alte danii şi greutăţi, aveau slobode pădurile şi munţii, pentru păscutul turmelor, şi puteau trăi neîmbulziţi şi nestrâmtoraţi de alţii. / Însă, după ce regele Géza II (1141-1161) așezase pe saşi în Ardeal, aceştia au cuprins, la început, numai ținuturile de la câmp, mai puţin locuite, iar apoi, rând pe rând, s-au întins tot mai mult, până pe sub dealurile românilor şi, ajungând cu ei în mijlocita apropiere, le-au făcut, de multe ori, supărare, prin silinta de a-şi întinde dreptul de stăpânire şi asupra dealurilor pe unde se simțeau românii, mai înainte, la largul lor, fără a fi turburaţi de amestecul cuiva în trebile lor private, ci trăind, după cum s-au pomenit din moși-strămoși, după obiceiul pământului. / De aici, înainte, istoria **Sălişte**i, în întreagă curgerea celor 7 veacuri, petrecute împreună cu saşii, o formează ne mai isprăvitele pricini, certuri şi hărţuieli între saşii asupritori, care, prin dijmuiri şi alte poveri, se sileau să îmbrâncească de tot pe sălişteni şi să-i aducă la starea de iobăgie, şi între mărginenii plăieşi (păzitori ai plaiurilor), care, pe lângă toate greutăţile întâmpinate, și-au ştiut apăra drepturile de care se bucuraseră, pe când pământul lor era o posesie regală. Aceste hărțuieli uneori se mai conteneau, prin câte o învoială legată şi întărită de ambele părţi certărețe, alte ori însă

neînțelegerile se înăspreau în aşa măsură, încât numai cu vărsări de sânge şi omoruri se puteau isprăvi".

Ocupaţia principală a săliștenilor a fost, până în timpurile din urmă, creşterea vitelor, cu deosebire însă păstoritul oilor, care găseau păşune din belşug pe munţii din apropiere. Iată cum este descrisă starea economică a **Săliştei** în lucrarea dlui Lupaș: / „Baronul Bruckenthal, în planul său, compus la anul 1795, pentru regularea scaunului **Sălişte**, redă şi o descriere amănunţită despre starea locuitorilor, spunând, între altele, că locuitorii celor 6 sate, care formează tractul Săliştei, sunt români şi măcar că hotarele lor numai bucate de primăvară rodesc, totuşi au folosul acela că au aer bun şi ape bune de băut şi au locuri de păşunat largi şi păduri mari, prin care sunt în stare de aşi agonisi şi hrana vieții, și a purta şi greutăţile cele de obşte şi cunoscut lucru este că locuitorii din Ardeal, care au acest fel de foloase, sunt mai fericiţi şi mai avuți decât alţii, care, în alte părţi ale țării şezând, n-au aceste foloase". / Pe lângă aceste foloase, sunt şi scăderi, pe care le enumeră: hotarul pietros și nisipos, lipsa de semănături, fiindcă ,,n-au loc oblu sau șes, ci tot dealuri şi văi, din care pricină nici cu gunoitul nu-şi pot îndrepta locurile, să fie roditoare, pentru aceea nici nu pot rodi atâtea bucate, ca să le ajungă, ci trebuie să și le agonisească cu meșteșuguri și neguţătorie și, mai cu seamă, lucrând în parte pe hotarele altor sate". Din expunerea aceasta a foloaselor şi scăderilor, spune dl Lupaş, se poate vedea că sălișteniii, deja în urma însuşirilor fireşti ale hotarului lor, dintru început au trebuit să se ocupe mai mult cu economia de vite. Aceasta le-a fost principalul izvor de trai și subzistenţă. / „Vremurile cele bune", spune dl Lupaş, trebuie să fi fost atunci când sălișteniii stăpâneau 25 de munți, unde, pe lân-

gă o taxă neînsemnată, ce se plătea domnilor de la Sibiu, îşi puteau mâna turlaşii turmele lor la păşune, puteau îngriji câte 300 de porci în pădurile cele de fag şi lemne de foc aveau berechet, pentru că pădurile erau ale obştii. Dar mai târzii, după ce Universitatea Săsească le-a luat partea cea mai mare din munţi, oierii tot o duceau destul de bine, căci puteau trece, cu turmele lor, fără mari greutăţi, în munţii şi câmpiile ţării româneşti. / Aceste timpuri bune n-au ţinut decât până prin anii 1880, când oieritul a întâmpinat multe greutăţi, şi astăzi mulţi sălişteni s-au lăsat de părintească ocupaţie, îndeletnicindu-se mai mult cu comerţul şi meseriile. Şi foarte bine au făcut săliştenii, că s-au deprins cu negoţul si meşteşugurile, căci astăzi **Săliştea** s-a transformat cu totul, având înfăţişarea unui orăşel.

Numărul locuitorilor din Săliștea trece de 5.000 suflete, şi această fruntaşă comună românească a devenit centrul cultural, economic și social al mărginenilor din satele apropiate. Banca din Sălişte, numită ,,Casa de păstrare", dispune de un frumos capital şi arată situaţia cea mai prosperă, acordând dobânzile cele mai urcate depunătorilor. Breasla negustorilor și a meseriaşilor nicăieri nu este aşa de bine întemeiată ca în **Sălişte**. Aici găsim hoteluri și frumoase prăvălii româneşti, cu tot felul de mărfuri, şi meşteşuguri întocmai ca în orice oraş de frunte. / **Săliştea** posedă autorități administrative şi şcoli, are judecătorie, şi reşedinţa unui protopop. Școala de băieți și de fete din **Sălişte** poate fi model pentru toate comunele din Ardeal. Aici, spiritul național românesc nu poate fi dezrădăcinat, cu toate încercările de maghiarizare, din partea Statului. Nicăieri ca în Săliștea nu întâlnim calități negustoreşti, care fac pe locuitori să pornească în toată ţara, să deschidă prăvălii în oraşe şi târguri. De când Săliștea se

află legată, prin linie ferată, cu satele, târgurile şi oraşele din apropiere, situaţia sa economică promite a deveni foarte înfloritoare. Săliştenii au ambiția să acapareze, prin asociatiune, negoţul şi meseriile de care beneficiau mai mult saşii din Sibiu și din **Sebeșul săsesc**, ca banul românului să nu mai intre în punga străinului vrăjmaș. / Nici o comună românească din Ardeal nu are strâns adunată la un loc atâta pătură cultă a locuitorilor ca **Săliştea**. Aici sunt, pe lângă protopop și preoții celor trei biserici, vreo șase învăţători și câteva învăţătoare de la şcoala de fetiţe. Aici sunt o mulţime de tineri, care studiază pe la liceele şi seminarul din Sibiu sau pe la universităţi, și această tinerime se adună, în timpul vacanței, acasă şi organizează petreceri, cu teatru, concert, conferinţe şi dans. Aici sunt reuniuni de femei, de meseriaşi, de pompieri, care îşi au producţiile lor sociale şi culturale.

În afară de aceasta, **Săliștea**, fiind înconjurată de o mulţime de comune româneşti, acestea niciodată nu scapă ocazia de a participa la petrecerile ce se dau la **Sălişte**, unde vin tineri și bătrâni, chiar şi din depărtări mari ale Ardealului, să se desfăteze. Din cauza aceasta, se observă înrâurirea ce o au săliştenii asupra locuitorilor din celelalte comune, pornind moda îmbrăcămintei din acest colț de rai al românismului în toate unghiurile Carpaţilor. / Costumele ţărăneşti din Sălişte sunt cele mai frumoase, ceea ce face ca pretutindeni să fie preferate. Și nu e mirare dacă diferitele porturi româneşti din Ardeal vor dispare, cu timpul, adoptându-se, cu vremea, singurul costum naţional românesc din **Săliștea**, care este cel mai frumos şi cel mai igienic din tot Ardealul. / Călătorul care vizitează Săliştea nu se poate plânge că nu găseşte distracţii. Dacă este doritor să citească, să-şi omoare vremea cu lectura cărţilor şi

a ziarelor, le găseşte din abundenţă. Şcoala şi reuniunile îşi au bibliotecile lor. La hoteluri vin ziare. / Dacă vrea să se distreze, vrând să cunoască viaţa veselă a siliştenilor, îi găseşte, în toate sărbătorile, prinşi în horă şi dansând toate jocurile, în pavilionul de peste râu. Când timpul e frumos, îl invită pe călător plimbările pe dealuri, care se întind departe, spre munţi, deasupra Săliştei. / Cărări bine îngrijite duc spre frumoasele dumbrăvi din apropiere, printre care „Netedul", cea mai fermecătoare pajişte, unde, mai ales vara, se încinge deseori hora siliştenilor. / **Siliştea e in Ardeal ceea ce e la noi Sinaia**. / N. Istrati"[247].

1940: „**Sfinţirea capelei ortodoxe române din Orlat**, judeţul Sibiu. / Un nou locaș de închinăciune a fost redat cultului în comuna **Orlat**, județul nostru, Duminica trecută, credincioşii ortodocşi din această localitate, după trecere de 200 de ani, au reînfiinţat vechea parohie a bisericii strămoșești. / La această solemnitate au participat clerul şi poporul din comunele învecinate, iar din partea Î. P. P. S. mitropolitul Nicolae, părintele asesor Trandafir Scorobeţ şi A. Popa, secretar consistorial. / Slujba sfinţirii a fost oficiată de Prea Cucernicia Sa părintele asesor, asistat de Dr. Dumitru Borcia, protopop, şi de preoţii A. Popa, S. Vecerzan, O, Flucuş, N. Renţea şi Tr. Popovici, răspunsurile fiind date de **corul gimnaziului mixt** din **Sălişte**… / Cuvânt de mulţumire aduce preotul parohiei Nicolae Renţea. E locul să amintim că, datorită stăruinţelor Sfinţiei Sale, s-au colectat, în bani şi natură, peste 150.000 lei… / La masa comună, aranjată în sala festivă a casei comunale, au toastat preotul asesor Scorobeţ pentru M. S. Regele şi pentru Î. P. Sa mitropolitul Nicolae, preotul protopop Dr.

[247] *Ziarul călătoriilor*, Anul XII, nr. 709, Bucureşti 1910, pp. 4809-4811

Dumitru Borcia, pentru asesorul constorial Dr. Tr. Scorobeţ, iar dl Alex Ionescu, **directorul gimnaziului** din **Sălişte**, în numele Frăţiei ortodoxe române”[248].

1929 Grup etnografic din judeţul Sibiului (Sălişte) Julietta

[248] *Universul*, Anul 57, nr. 142, Bucureşti 1940, p. 10

SĂLIŞTE

(comuna Băiţa, judeţul Hunedoara)

1784: Răscoala lui Horia, Cloşca şi Crişan: „Țăranii din judeţele Zarand şi Hunedoara voiau să înceapă revoluţia în ziua de Bobotează a anului 1785, iar ţăranii din comitatul Albei, în luna lui mai a aceluiaşi an. / Joi, **28 octombrie 1784**, fiind zi de târg la **Brad** (comitatul Zarandului), îşi face apariția aici căpitanul Crişan, ca trimis din partea lui Horia, și, ascuns sub podul de peste Criş, cheamă la dânsul pe mai mulți țărani din diferite sate, cărora le spune că Horia a fost la Viena, la împăratul, de la care a adus ordin ca ţăranii români să capete arme şi să nu mai facă nici un serviciu nobililor. Spre încredințare, Crişan arătă țăranilor crucea de aur a lui Horia şi-i invită ca, pe duminica viitoare, 31 octombrie, să vină, din fiecare sat, câte 3 sau 4 țărani, la biserica din **Mesteacăn**, ca să asculte porunca împărătească. / În ziua de 31 octombrie, se adunase, în secret, la biserica din Mesteacăn, vreo 600 ţărani din districtul Zarandului, al Hunedoarei şi din munţii Abrudului. La adunarea aceasta, Crişan înfăţişă ţăranilor crucea de aur şi o scrisoare, apoi le făcu cunoscut că Horia, fiind bolnav, nu poate asista la adunare, dar că l-a însărcinat pe dânsul să vină şi să le spună că, din ordinul împăratului Iosif II, să se ducă cu toţii la **Alba Iulia**, ca să primească arme şi să fie grăniceri, împăratul lăsând la libera voie a fiecăruia sau de a fi militar, deci scăpat de iobăgie, sau de a face, şi de aici, înainte, serviciu de iobagi, pe seama nobililor.

În ziua de 1 noiembrie, țăranii întruniţi la Mesteacăn ajung, în drumul lor spre Alba Iulia, ca să primească arme, în satul **Curechiu**, însă în număr cu mult mai considerabil. Mulțimea poporului crescuse enorm. În aceiaşi zi, noaptea, târziu, sosiră la Curechiu subprefecții Mihai Gal din **Baia de Criş** şi Wolfgang Nalaczi din **Brad**, însoţiţi de o gardă de 4 soldaţi, ca să prindă pe căpeteniile țăranilor, în special pe Crişan. Dar mulțimea de ţărani, aflând de veste, dau alarma prin chiote, trag clopotele de la biserică şi se aruncă, din toate părțile şi cu ceea ce apucară în mâini, asupra celor doi subprefecţi, pe care îi uciseră pe loc. Gornicul Petru Kara din **Criştior**, spionul nobililor, fu prins şi executat imediat, din ordinul lui Crişan, iar cei 4 soldați fură dezarmaţi, bătuţi şi apoi puşi în libertate. Revoluţia era acum proclamată.

Primul atac al ţăranilor răsculați fu dat asupra nobilimii din **Criştior**, în ziua de marţi, dimineaţă, în 2 noiembrie, când, cu o furie vehementă, ţăranii dau năvală asupra curților nobililor şi execută 17 persoane din nobilimea de aici, printre care 12 membri ai vechii familii Kristyori, de origine română, dar, cu timpul, catolicizaţi şi maghiarizați. Puţini nobili scăpară, cu fuga, prin păduri, iar ceilalți, bărbați, femei şi copii, fură făcuţi prizonieri şi, apoi, cu toții botezați în religia română ortodoxă, de către preotul Constantin Turciu, zis şi Popa Costan. / Din **Criştior,** trupa ţăranilor răsculați se împărți în două: o parte apucă drumul spre **Mihăleni**, iar căpitanul Crişan, cu oamenii săi, atacă, în aceiaşi zi, după amiază, nobilimea din orăşelul **Brad**. Cei mai mulți dintre nobili, refugiindu-se în turnul bisericii reformate, sunt daţi jos de mulțimea înfuriată, care execută, pe loc, pe mai mulți dintr-înşii, iar pe alții îi grațiază, după ce primesc să se boteze în religia ro-

mânească. Aici au căzut victime ale furiei populare şi mai mulţi negustori evrei, dintre care unii au fost şi ei botezați. / Acum, ţăranii începură a se ridica în masă, în toate părțile Zarandului. Cete noi de ţărani soseau, pe fiecare oră, în trupa lui Crişan. / Din **Brad**, mulțimea ţăranilor se diviză iar în mai multe părți, apucând fiecare trupă câte o direcție diferită, prin toate colţurile Zarandului.

În ziua de 5 noiembrie, căpitanul Crişan atacă curţile nobilimii din comuna **Ribiţa**, unde, după o luptă înverşunată, în care sunt uciși 7 oameni din trupa lui Crişan, românii ucid şi execută 42 persoane, nobili şi particulari. / Trupa țăranilor, care plecase, marţi, la amiază, în 2 noiembrie, din **Criştior**, ajunge, în aceeaşi zi, în comuna **Mihăleni**. Singurul nobil de aici, Ladislau Csiszar, auzind că ţăranii răsculați vin asupra sa, încearcă să fugă repede, cu familia, prin păduri, dar abia face câțiva paşi de acasă şi este prins, cu toată familia, și executat cu doi copii ai săi şi cu un frate al său. Soţia lui Csiszar, care era fiica fostului prefect, baronul Hollaky, o femeie tânără şi foarte frumoasă, îmbrăcată în haine ţărăneşti, la propunerea preotului ortodox din Mihăleni, se ascunde în podul bisericii române. Descoperită fiind, a doua zi, de doi iobagi, aceştia o duc în biserică, unde o forțează să depună jurământ că se leapădă de religia catolică şi trece la religia românească. A doua zi, joi, nefericita femeie, aflând că vine şi Crişan, cu trupa sa, la Mihăleni, fuge prin păduri, dar este prinsă de ţăranii răsculați, care acum voiau s-o execute. Dar lui Crişan i se făcu milă de ea şi o lăsă în viață, cu condițiunea, cum se plânge dânsa, ca să se boteze din nou. Trista soartă a acestei femei a format obiectul unei descrieri sentimentale, din partea istoricului transilvan, abatele Iosif Carol Eder, care spune că, în timpul acela, era o crimă în ochii

țăranilor români de a se fi născut cineva din sânge unguresc. / Tot joi, în 4 noiembrie, altă ceată de țărani atacă nobilimea şi populaţia ungurească din **Baia de Criş**. Aici distrug mănăstirea călugărilor franciscani, botează în religia românească pe văduva subprefectului Mihai Gal, ucis la Curechiu, cu două zile mai înainte, şi o mărită după un iobag român; ucid pe advocatul O. Szentkiralyi, apoi pe un curier al comitatului şi pe un nobil, cu numele Iosif Kis. În acelaşi timp, sentinelele răsculaților din satul **Târnava** prind pe o femeie din **Beiuş**, cu numele Eva Ajtal, care călătoria la părinţii săi, în **Abrud**, şi pe care țăranii voiau s-o execute, crezând că e unguroaică, cum şi era de fapt. Femeia însă scăpă de la moarte, declarând că e româncă, dar, spre convingerea ţăranilor, ea trebui să spună, în româneşte, rugăciunea „Tatăl nostru".

În timp de 4 zile, de la 2, la 5 noiembrie 1784, mai sunt atacate curțile nobililor din satele **Trestia**, **Lunca**, **Luncoiul de Sus**, **Luncoiul de Jos**, **Ociu**, **Hălmagiu**, **Hălmăgel**, **Pleşcuta**, **Ţărmure**, **Tomeşti**, **Sălişte** etc., aşa că întreg comitatul Zarandului ajunse în posesia ţăranilor răsculați şi, afară de autoritatea lui Horia şi Crişan, nu mai exista nici un fel de autoritate. / Țăranii, înfuriați şi înrăiți de nedereptățile seculare, suferite din partea ungurilor, deveniseră surzi şi muţi la rugăciunile şi lacrămile „domnilor lor", adică a proprietarilor de pământ, pe care acum îi legau cu lanţuri de carul cu boi şi aşa îi duceau la capul satului, unde îi dau pe mâna ţiganilor, ca să-i execute şi înmormânteze. În general, aspectul revoluţiunii nu era numai în contra nobilimii, ci în contra întregului element unguresc. Era o tragică răzbunare a trecutului. / Repede de tot, mişcarea revoluţionară, începută în comitatul Zarandului, se întinse şi în comitatul Hunedoarei. / În ziua de 4

noiembrie, cete de țărani prefăcură în cenușă castelul baronului Anton Iosica, din **Brabişca**, pe valea Mureşului, iar în cele 2 zile următoare, ţăranii distruseră şi arseră toate curțile nobililor din comunele **Sulighet**, **Bretea**, **Ilia**, **Sârbi**, **Gura-Sada**, **Tătăreşti**, **Lesnic**, **Dobra**, **Roşcani**, **Geoagiul de Jos** etc. O mulțime de nobili şi preoți unguri fură executaţi şi pe aci. Ţăranii, care trecuseră din Zarand, puseră numaidecât în mişcare şi pe iobagii de pe Valea Streiului şi din Ţara Hațegului, unde, de asemenea, mulțimea țăranilor răsculați devastează şi dă foc edificiilor nobililor din aproape toate comunele, până la graniţa țării românești.

În ziua de vineri, 5 noiembrie, valurile distrugătoare ale revoluţiei ajunseră la marginea oraşului **Deva**, capitala judeţului Hunedoara, al cărei atac se hotărî pentru ziua de 6 noiembrie. Prima încercare nu reuşi, deoarece soldaţii din armata imperială li se opuse, trăgând focuri peste capetele țăranilor. A doua încercare, din ziua de 7 noiembrie, fu şi mai nenorocoasă, fiindcă ţăranii, văzându-se atacați de 70 soldaţi grăniceri şi 74 husari români, după o mică rezistenţă, ajunseră în confuziune, căci nu se aşteptau la focul armelor din partea soldaţilor împăratului, şi începură a se retrage, în dezordine, spre malurile Mureşului, urmăriți de armata imperială şi de 22 nobili unguri călare. Un număr de 72 țărani români fură parte tăiați, parte aruncaţi şi înecaţi în apele Mureşului, iar 44 căzură prizonieri. Douăzeci de inşi dintre aceşti prizonieri au fost executați, tăindu-li-se capul cu sabia, în ziua de luni, 8 noiembrie, în dosul fortăreței de lângă drumul ce duce la **Dobra**. A doua zi, au mai fost executaţi alți 14 prizonieri, precum şi 22 ţărani, prinşi cu ocazia devastării curții baronului Anton Orban din **Binţinţi**. În două zile, nobilimea din Deva făcu

să cadă capul, prin paloş, a 56 ţărani români, lipsiţi cu totul de dreptul de apel şi unii dintre ei străini cu totul de revoluţie, precum a fost cazul ţăranului Alexandru Morariu din **Jibot**"[249].

Magyaren aus Bezse.

[249] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 156-161

SALONTA

(Nagyszalonta, Szalonta, Großsalontha, judeţul Bihor)

1283: „Pe un certificat, scris pe o membrana subțire, datat 13 ianuarie 1282, din Kölesér, regina maghiară Elisabeta (Isabelle Anjou), nevasta lui Ladislau al IV-lea, confirmă moşia lui Cozma, din neamul Gutkeled, care se găseşte pe teritoriul localității Ragáld. Acest act este argumentat prin faptul că acest Cozma mereu a fost loial socrului său, Ştefan al V-lea, când acesta a fost constrâns, de către armatele cumane, în cetatea de la Codlea”[250].

1332: „Atestată documentar în 1332, **Zalancha** sau **Zalanta**, **Salonta** se structurează în jurul Cetăţii, nucleu istoric de formare a orașului, azi dispărută, la intersecţia de vechi drumuri comerciale, care o leagă de Cetățile Oradea, Arad, zona Beiuș și Gyula (Giula, Ungaria), adevărate coridoare de infuzie din Occident, asigurându-i o personalitate absolut distinctă în acest areal geografic”[251].

1551, Evlia Celebi: „Eialetul **Oradea** a fost cucerit în timpul domniei sultanului Mehmed han al IV-lea (Mehmed al IV-lea a murit în 1687), locul să-i fie în rai, de către marele serdar Köse-Ali paşa şi a fost transformat în eialet. Are un defterdar pentru dări, un intendent al condicilor şi un chehaia de ceauşi și intendent de ceauși, agale pentru zece odale (unitate militară echivalentă cu o companie) de

[250] Vaderna, Gábor, *Traumă și modernitate / Identitatea locală a Salontei și cariera unui poet maghiar din secolul 19*, Cluj-Napoca 2022, pp. 53, 54

[251] Hârcă, Rodica, *Repertoriul arhitectural - Salonta*, în Muzeul Țării Crișurilor, *Biharea*, XXVIII-XXX, Oradea 2006, p. 305

ieniceri (oaste permanentă formată din elemente creştine islamizate), dizdar, un vizir, stăpân, un alaibei şi ceribaşi. / Sangeacul de reşedinţă a paşei este **Oradea**. Sangeacurile sunt următoarele: sangeacul **Salonta**, sangeacul Debreţin, sangeacul **Hălmagiu** (localitate în Crişana, azi judeţul Arad), sangeacul **Sâniob** (judeţul Bihor; aici era şi o cetate) şi sangeacul **Pomezeu** (judeţul Bihor). Aceste sangeacuri, fiind locuite în întregime de creştini, conducătorii lor sunt tot dintre ei, urmaşii dinastiilor maghiare, care, încasând avuţiile eialetului, îşi trimit haraciurile emirilor lor. Acesta a devenit eialet, făcându-se acolo rânduieli minunate"[252].

1552: „Recensământul portal (Conscriptio. Incl. Comitatus Bihariensis in Anno 1552. id es Anno 1552.), întocmit atunci, este **primul document în care apare Salonta**. De atunci au mai apărut și alte surse, însă acest document este esențial, dacă cercetăm prezența neamului Toldi. În perioada respectivă au numărat, aici, 13 porţi şi jumătate, aşadar se enumeră prin satele mai mici (în comparaţie cu Kölesér, care a avut 117 de porţi). Iobagii din **Salonta** sunt împărțiți între doi Toldi, Mihály și Miklós, dar în acest timp au existat moșii extinse în zona respectivă"[253]. / „Miklós Toldi s-a născut în jurul anului 1320, în județul Bihor, în 1354 este prim-magistrat şi jupân adjunct în Bratislava, în 1365 este condotier mercenar în Italia, între 1383 şi 1385 este jupânul județului Szabolcs. A avut un frate, cu numele György (Gheorghe). Istoricul Evului Me-

[252] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 329, 330

[253] Vaderna, Gábor, *Traumă și modernitate / Identitatea locală a Salontei și cariera unui poet maghiar din secolul 19*, Cluj-Napoca 2022, p. 56

diu, Elemér Mályusz, completează aceste date doar cu faptul că, în 1387, a primit moşia regală **Dorolt**, de la Ludovic I, pe care a schimbat-o cu satul **Batăr**, în 1390. Chiar dacă altceva nu, din toate acestea se vede ca Miklós Toldi era un om al curții, aparținând direct regelui, care își schimbase destul de ușor sediul"[254].

1636: „Sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea o găsește în fierberea caracteristică Transilvaniei din această perioadă. După terminarea războaielor cu imperialii, Ștefan Bocskay, principele Ardealului, dăruiește unui număr de 300 haiduci-mercenari, **români și maghiari**, pentru serviciile aduse, satul **Salonta**, distrus de turci, danie întărită prin documente și peceți, în iunie **1606**, și recunoscută de principii transilvăneni. Sub iminența pericolului turcesc, haidonii fortifică cetatea, prin ridicarea Donjonului, a cărui masivitate, înalt de 38 m, și cu zidurile având o grosime de 2 m la bază, va îndeplini în structura ei ca turn de observaţie asupra câmpiei și pădurilor înconjurătoare, dar și ca loc de depozitare, în caz de primejdie, a Tezaurului și obiectelor de valoare. **Victoria de la Salonta**, din 10 octombrie 1636, împotriva Pașei de la Buda, obținută de Principele Gheorghe Rákóczy I, a dovedit necesitatea **Donjonului**"[255].

„Sfârșitul secolului XVI găsește satul **Salonta** în fierberea caracteristică Transilvaniei din această perioadă. Ștefan Bocskay, principele Ardealului, ridică din starea de iobăgie 300 de haiduci (lefegii), împroprietăriți prin documente și peceți, pe un areal distrus de turci. Despre data construcţiei, scopul precis al acesteia, nu sunt date atestate

[254] Ibidem, p. 58

[255] Hârcă, Rodica, *Repertoriul arhitectural - Salonta*, în Muzeul Țării Crișurilor, *Biharea*, XXVIII-XXX, Oradea 2006, p. 305

documentar. În schimb descrierea cronicarului ardelean Ioan Szalárdi, în *Cronica de Jale*, a victoria principelui Gheorghe Rákóczy, împotriva pașei de la Buda, la Salonta, este cea mai veche informaţie... / În forma actuală, turnul a fost renovat în august 1899, după cum rezultă din inscripția din dreapta intrării, nerespectând configuraţia inițială, de Societatea memorială „Arany", după proiectul arhitectului Gyalus László, inaugurându-se Muzeul memorial „Arany János". Din iniţiativa directorului Muzeului Naţional din Ungaria, Szalay Imre, intrarea din nord este mutată în partea de vest a donjonului și orientată spre Piaţa Libertăţii. Ornamentatia, în stil clasicizant al noului portal, aparţine lui Strobl Alajos (1856-1926). În cadru festiv, la 15 septembrie **1907**, se dezvelește statuia Arany János, lucrare a sculptorului Kolozsvári Szeszak Ferenc"[256].

1637: „Reforma găsește teren prielnic în **Salonta** și zonele învecinate, atât populaţia, cât și familia nobiliară Toldi, adoptă calvinismul, învățătură răspândită încă din 1550, de Kristóf Lippai. Instrumentele de bază în răspândirea ideilor reformei, **biserica, atestată documentar în 1637**, prin predică, și **școala, atestată în 1639**, prin organizarea învățământului secundar, pun bazele instrucției populare, emanciparea elementului laic și câștigarea unui număr mare de adepţi. Vechea biserică de lemn, nu mai corespunde, credincioșii reformaţi strâng fonduri pentru o nouă biserică. Pe amplasamentul actual, în faţa Școlii reformate, se construiește, între **1750-1755**, o **biserică de cărămidă**, înconjurată de un zid-fortificat, cu patru turnuri, demolat la mijlocul secolului XIX. Orologiul din turn, confecţionat la Debrețin, montat în 1757, este donație

[256] Hârcă, Rodica, *Repertoriul arhitectural - Salonta*, în Muzeul Țării Crișurilor, *Biharea*, XXVIII-XXX, Oradea 2006, p. 307

a comercianților macedonieni. Incendiul devastator din 1847, care afectează patru cincimi din casele orașului, provoacă pagube mari și la clădirea bisericii, singura care nu este afectată este clădirea școlii. Între 1853-1854, se consolidează elementele structurale și se aduc modificări de arhitectul Szász József, proiectantul Bisericii reformate Oradea – Orașul Nou. Se montează noile clopote și orologiul, iar la **10 septembrie 1856, orga**, cu 24 elemente, lucrare a lui Jónás Istvan din Oradea. Sub îndrumarea arhitectului Nussbaum din Gyula, se reconstruiește zidul dinspre răsărit și pilaștrii, fiind adusă la forma și aspectul actual"[257].

1639: „**Școala reformată**, clădire de colț, cu plan general în „E", cu laturile egale, cu două curți interioare, cu regim de înălțime, subsol, parter și un nivel. Ansamblul holului și casei scării sunt relativ sobre, la dreapta și stânga se deschid coridoare, cu tavane drepte, cu ferestre spre curtea interioară și acces spre sălile de clasă. Fațada principală, orientată spre Biserica reformată, este divizată în 9 axe, rezalitul central are trei axe, delimitate de pilaștri, cu capiteluri ionice. Ferestrele au formă rectangulară, cu excepția celor de la etajul I din rezalitul central, care sunt semicirculare. Fațadele laterale sunt împărţite în trei travee egale. / Monumentalitatea, sobrietatea și echilibrul, redat prin compoziția spaţială vastă, dar ordonată, simetrică și proporţională, cu un vocabular decorativ redus la pilaștrii cu capitele ionice sau compozite, care divizează fațadele în

[257] Hârcă, Rodica, *Repertoriul arhitectural - Salonta*, în Muzeul Țării Crișurilor, *Biharea*, XXVIII-XXX, Oradea 2006, pp. 308, 309

travee, ancadramente cu puține profile, la ferestre, înscriu ansamblul în stilul clasicist”[258].

1657-1660, Evlia Celebi: „Ghiaurii, mergând în Ardeal, au scos comorile îngropate, preţuite la patruzeci de milioane, şi, strângând o sută de mii de ostaşi din ţara secuilor şi dintre ungurii-blonzi (de fapt Sazmadjar, saşi) şi din haiducime, precum şi de la cehi şi leşi, de la suedezi, de la slavi, de la cazaci şi ruşi, de la austrieci şi de la slovaci, şi de la croaţi, şi de la cei din Ungaria de Mijloc, s-au dus şi au devastat cetăţile numite **Lipova**, **Cenad**, Făget şi **Fenlac** din eialetul **Timişoarei**. Când aducătorii acestei ştiri au sosit la Poarta Devletului, atunci vizirul Budei, Kenan paşa, a fost numit serdar în aceste părţi. / Serdarul mai sus numit, având optzeci de mii de oameni, s-a întâlnit cu oastea duşmană între cetăţile numite **Arad** şi **Lipova**, de pe malul râului Mureş. Cu voia lui Allah, oastea islamică a fost zdrobită, iar ghiaurii au ieşit învingători. Serdarul Kenan paşa a scăpat, fugind pe câmpia **Salontei**, cu multe mii de călăreţi pe cai arăbeşti. Elgi-Husein paşa, la rândul său, aruncându-se în râul Mureş, a dispărut. În sfârşit, în această înfrângere au pierit zece mii de oameni. După aceea, Kenan paşa, cel învins, fiind mazilit de la Buda, serdariatul Budei a fost dăruit, fără tugra (monograma) împărătească, lui Seidi-Ahmed, paşa din Bosnia.

Ajungând mare serdar, Seidi-Ahmed paşa a fost trimis împotriva Ardealului, iar eialetul Bosniei a fost dăruit lui Melek-Ahmed paşa. Fără să ţină seama de asprimea iernii din anul acela (1659-1660), gaziul Seidi-Ahmed paşa a pătruns, prin Porţile de Fier ale Ardealului, cu o oaste de douăsprezece mii de oameni, echipaţi uşor, şi, întâlnin-

[258] Hârcă, Rodica, *Repertoriul arhitectural - Salonta*, în Muzeul Țării Crișurilor, *Biharea*, XXVIII-XXX, Oradea 2006, pp. 309, 310

du-se cu cei o sută de mii de oameni ai blestematului de Rákoczi, care stătea în câmpia **Haţegului**, cu spatele la cetatea Kolţvar (Cetatea Colţ a familiei Cândea-Kendeffy), a pornit la luptă. Atunci, Husein paşa, fratele vizirului de Timişoara, Siavuş paşa, atacându-i pe ghiauri prin mijloc, aşa cum lupul flămând atacă oile, i-a măcelărit, într-o clipă, pe ghiaurii cu faţa albă, pe zăpada albă, încât de sângele lor a topit şi zăpada"[259].

1658: „Victoria va asigura comunității salontane liniștea necesara dezvoltării economice, politice, a întăririi puterii Bisericii Reformate și Școlii Reformate. Călătorul turc, Evlia Celebi, o descrie: „Cetatea Salontei din acele vremuri (1658) stă pustiită, periferia însă este bine construită. Este un oraș dichisit și dezvoltat". / Dezvoltarea orașului, întreruptă de desele atacuri devastatoare, însoțite de incendii, epidemii (ciumă, holeră), inundaţii sau secetă, se va dinamiza după retragerea turcilor (**1692**) impunând o nouă configuraţie stradală și instituțională precisă, cu repere politice, economice, religioase și administrative"[260].

1847: „Devastatorul incendiu din 17 aprilie 1847 afectează patru cincimi din casele orașului. Începe reconstrucţia orașului pe trame stradale, rectangulare, complet noi, trame stradale ce converg spre Piața Libertăţii – Toldi ter – Piaţa Unirii, o piaţă dreptunghiulară, cu un fond construit și o rețea puternic individualizată ca traseu și scară arhitecturală, ce concentrează cele trei funcţii, administrativă, politică și religioasă. / Reconstruirea edificiilor va purta amprenta diferitelor stiluri arhitecturale înserate

[259] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 338, 339
[260] Hârcă, Rodica, *Repertoriul arhitectural - Salonta*, în Muzeul Ţării Crișurilor, *Biharea*, XXVIII-XXX, Oradea 2006, pp. 305, 306

în decursul timpului, diversificând imaginea urbană a zonei centrale amplificată și de expresia plastică a fațadelor”[261].

1839: „Încă din 1839, conducerea orașului, pentru a sprijini construcția de case sănătoase, pune în funcţie două cuptoare de ardere a cărămizii și tiglei. Se construiesc clădiri noi, în locul celor existente din lemn, chirpici și acoperiș de paie, obligatoriu din cărămidă, aliniate la stradă, cu regim de înălțime P+1, mobilate cu spaţii comerciale la parter, prevăzute obligatoriu cu trotuare, din scândură de lemn, și podețe la fiecare imobil. Între **1853-1854**, este refăcută **Biserica Reformată**, care a suferit pagube mari, în urma incendiului devastator din 1847, după proiectul arhitectului Szász József, în **1899** este renovat **Donjonul**, de arhitect (1868-1918) Gyalus László, intrarea fiind orientată spre Piaţa Libertăţii. Clădirile, în plan, ocupă frontul dinspre stradă, eventual cu o latură perpendiculară pe parcelă (Hotel Korona, Palatul Arany), în formă de U (Primăria) sau E (Școala Reformată), cu structură de rezistenţă din cărămidă portantă, cu bolți la subsol și parter și planșee de lemn la etaj, îmbogățite cu elemente stilistice renascentiste sau baroce, balustrade, pilaștri, statui care încoronează acoperișul, profilaturi bogate, arcuri în plin centru, ferestre surmontate de frontoane, într-un cuvânt o tendinţă eclectică în paralel cu mijloace de expresie și conturare a limbajului de viziune 1900, aceasta este nota dominantă a arhitecturii din Piaţa Libertăţii”[262].

---

[261] Hârcă, Rodica, *Repertoriul arhitectural - Salonta*, în Muzeul Țării Crișurilor, *Biharea*, XXVIII-XXX, Oradea 2006, p. 306

[262] Hârcă, Rodica, *Repertoriul arhitectural - Salonta*, în Muzeul Țării Crișurilor, *Biharea*, XXVIII-XXX, Oradea 2006, p. 306

1870: „Februarie 1870, János Arany[263] stă așezat in fotoliu, în biroul său de la Academie, cu un creion în mână și citeşte. Poetul e emoţionat. Un prieten din copilărie, György Rozvány, i-a trimis lucrarea **despre istoria Salontei**. Nu Arany este singurul căruia i-a trimis-o. Citeşte documentul, clatină din cap, îşi face notițe pe marginea paginii, ca de obicei. În această situaţie, nu e funcţionarul celui mai important institut ştiinţific din Ungaria, nu e faimosul critic literar, nici severul editor și nu e nici cel mai mare poet maghiar în viață. Acum e o persoană din Budapesta, cu origini din **Salont**a, care niciodată nu-și uită rădăcinile”[264].

1875: „**Biserica romano-catolică „Regele Sfântul Ștefan”**. Cu toate că numărul credincioșilor era foarte mic, la o populaţie de 9.640 de locuitori, în 1835, adepţii cultului catolic, în 1840, este de 8, comunitatea începe să se organizeze, desfășurându-și slujbele religioase în clădirea școlii. În vecinătatea școlii, Lipovniczky Istvan, episcopul romano-catolic de Oradea, în 1870 cumpără teren necesar construirii bisericii, finanțând și cheltuielile construcţiei. Construirea bisericii, începe în **1875**, după proiectul arhitectului Knapp Ferenc, proiectantul Colegiului Naţional „Emanuil Gojdu” Oradea, sfinţită la 20 august 1876, într-un cadru festiv, cu hramul Sfântul Ștefan”[265].

---

[263] Janos Arany a fost un model încă din timpul vieții sale și este o figură marcantă a culturii maghiare chiar și în zilele noastre.

[264] Vaderna, Gábor, *Traumă și modernitate / Identitatea locală a Salontei și cariera unui poet maghiar din secolul 19*, Cluj-Napoca 2022, p. 15

[265] Hârcă, Rodica, *Repertoriul arhitectural - Salonta*, în Muzeul Țării Crișurilor, *Biharea*, XXVIII-XXX, Oradea 2006, p. 310

1882: „János Arany decedează în 22 octombrie 1882. Înmormântarea are loc la Budapesta, cu câteva zile mai târziu. Împotriva timpului scurt, **Salonta** trimite o delegaţie, să fie prezentă și să lase o coroană la mormânt. Membrii delegației bineînţeles erau prietenii și familia poetului. Conform legendei, pe drumul spre acasă, au decis să deschidă o grădiniţă în **Salonta** în cinstea lui Arany și să deschidă o cameră memorială pentru decedat. Cine a avut ideea nu este clar. Poate fi György Rozvány, prietenul din copilărie, ori Kálmán Szél, ginerele poetului, însă, până la urmă, nu are mare importanţă întrebarea. Cu scurt timp după înmormântare, în 12 noiembrie, László Fónagy, **deputatul Salontei**, convoacă o adunare populară, unde constituie, în oraş, **Comisia Memorială Arany** şi începe o colectă pentru a acoperi costurile unei statui, ridicată în Budapesta”[266].

1885: „În 6 iunie 1885, se deschide camera memorială și pentru public, deocamdată într-o sală în **școala reformată din Salonta**. La festivitatea de inaugurare este prezent László Arany și soţia, Gizella Szalay, Piroska Szél (nepoata lui Arany și nepoata de soră a lui László), Kálmán Szél (ginerele poetului, tatăl Piroskăi), si Sándor Ercsey (cumnatul)”[267].

1895: „Francisc Kossuth s-a dus, zilele trecute, la **Salonta-mare**, ca să vorbească alegătorilor partidei kossuthiste, care l-au fost invitat să meargă în mijlocul lor. În

---

[266] Vaderna, Gábor, *Traumă și modernitate / Identitatea locală a Salontei și cariera unui poet maghiar din secolul 19*, Cluj-Napoca 2022, pp. 24, 25

[267] Vaderna, Gábor, *Traumă și modernitate / Identitatea locală a Salontei și cariera unui poet maghiar din secolul 19*, Cluj-Napoca 2022, p. 27

vorbirea ce a ţinut-o, de pe terasa bisericii, el a făcut amintire despre dezbinarea ivită în partida independentă, ceea ce era aproape să-i zădărnicească mergerea lui în **Salonta**. S-a lăsat, apoi, în vorbe late și umflate, indicând, între altele, formarea unei noi partide ungurești. Iată cum se esprimă el, vorbind despre dezbinarea în două a partidei: / „Eu m-am alăturat la partea care şi-a ales de președinte pe Justh Gyula, și ca deputat încă mă ţin de această parte. Văd, însă, că dezbinarea aceasta este grozav de păgubitoare pentru victoria principiilor independente şi se întâmplă multe incidente, care deșteptă în mine îndoiala, dacă nu voii fi silit să pun la o parte modestia şi dacă astfel nu se poate, atunci să contribui, cu activitatea mea modestă, la formarea unei mare partide unitare, să ridic steagul, în jurul căruia se vor grupa poate mai bine aderenţii sinceri ai ideilor. Steagul acesta n-ar avea alt trecut, decât o memorie mare, legată de-un nume mare. Însă n-a sosit încă timpul, iar dacă, totuşi, indic aceasta, este pentru că împrejurările ce-au precedat venirea mea aici, şi despre care n-am de gând să vă dau lămuriri mai extinse, au dovedit că frecările personale au ascuţit contrarietăţile în grad așa de mare, încât ele pot avea influențe păgubitoare asupra unei acțiuni energice a partidei”.

La sfârşitul discursului său, Francisc Kossuth, amintind cuvintele regelui Henric IV, care a zis cavalerilor săi: „Priviţi la pana mea albă și urmaţi-mă!”, exclamă: „Eu pot zice poporului maghiar, care vine înaintea mea cu inimă plină de iubire şi însufleţire: „Priviţi încotro merg şi urmați-mă!”. / „Magyarország” zice că **vorbirea din Salonta a lui Kossuth** a produs mare consternare în frac-

ţiunea „Eötvös” şi vrea să tragă la răspundere pe Francisc Kossuth”[268].

1903: „S-au speriat mai marii ţării şi au scuipat foc lavă, auzind că muncitorii ţării nu mai dorm, ci vor să pustiască trântorii, care mâncă și pustiesc tot ce câștigă muncitorii. Palid li s-a făcut obrazul, când au auzit că 263 comune din țară au trimis 503 de deputaţi la **Salonta mare**, ca să afle mijloace spre mântuirea celor apăsați. Și speriatu-s-au domniile lor mai ales de aceea că numai acuma au observat că și românimea s-a luminat și nu mai rabdă ca trântorii să pustiască munca lor, ca lipitoarele să le sugă sângele. / **76 de comune românești au trimis 158 de deputați** la **Salonta**, ca să ca să dovedească, înaintea lumii că muncitorimea s-a săturat de nevoia de care avu parte de ani de zile. Când trântorii au luat veste de adunarea asta, ne-au blăstămat ca pe dușmanii neamului nostru, dușmanii bisericii şi dușmanii a tot ce-i bun. Minciuni!... / Congresul partidei social-democrate reorganizate din Ungaria, în anul 1903 s-a ținut la **Salonta-Mare**. La sfat au luat parte 503 deputaţi alor 26 de comune, dintre care români au fost 158 deputați”[269].

„Duminecă, s-a ţinut, în **Salonta-mare**, un congres al așa-numitului partid reorganizat social-democrat. Au participat 500 delegaţi din 250 comune, mare parte de prin comitatele Bihor, Arad, Sătmariu, Sabolciu şi Bichiș, unii chiar de prin Ardeal. Două delegaţii au reprezentat pe social-democraţii din Austria. / E primul caz când vedem că, printre social-democraţii internaţionali, s-au rătăcit şi câțiva individi, **care se zic a fi români** şi care, mergând la congres, și-au ţinut de „datorie” a-şi ridica şi ei cuvântul,

[268] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 99, Braşov 1895, p. 2
[269] *Voinţa Poporului*, Anul II, nr. 8, Budapesta 1903, pp. 1, 2

cum biata a putut. S-au văzut şi table, cu inscripţii, în care cei ce le iscodiseră au proclamat frăţietatea „româno-maghiară". Ziarele maghiare şoviniste fac mare caz din acesta şi laudă iniţiativa „patriotică" a acelor „români". / Congresul a fost deschis de Ioan Vecseri (Arad), care a salutat pe delegaţii întruniţi din toate părţile ţării. După el, auziţi!, s-a ridicat „cetăţeanul" Todor Onişor, din **Blaj**, care, în calitate de al doilea „prezident" de vârstă, a făcut cunoscut congresului că și românii au venit la congres, din vreo 60-70 comune. Pentru vestea aceasta „îmbucurătoare", Onişor fu răsplătit cu zgomotoase aplauze.

S-a ales, apoi, biroul şi s-au verificat mandatele (Nu se spune, însă, că, de exemplu, delegaților români, cine le-a dat „mandate" pentru congres). Urma raportul delegaților asupra situației muncitorilor din provincie. Cu ocazia aceasta au luat cuvântul mai mulţi „oratori români". / Unul, cu numele Iosif Murgu, ţăran agricultor din **Bakony**, a zis că românii şi maghiarii sunt fraţi, ei nu se urăsc unii pe alții, social-democrația îi va apropia şi contopi şi mai tare; / Gavrilă Toc şi Petru Pantea au vorbit ungurește despre mizeria poporului din Biharia. / Delegatul din **Körösös-Tarján** s-a plâns în contra preoților. / Moise Boit (**Görbed**) a zis că românii n-au venit la **Salonta mare** ca să împartă pământ. A năvălit apoi contra naționaliștilor români (el i-a numit „agitatori"), şi invită pe români să se grupeze sub flamura social-democraţiei. / Iosif Stan (**Caba**) a glăsuit despre frăţietatea româno-maghiară. / Carol Loy (de ce nație?) a spus, pe românește că este o mistificaţie a se vorbi despre șovinismul maghiar sau român. / Firește, printre „oratorii" pretinşi români, au fost şi alţii, de alte neamuri, care au vorbit despre starea mizerabilă a poporului. / După aceasta, se citesc 83 telegrame şi scrisori

de aderenţă, precum și telegramele socialiștilor din Bologna, Elveţia, Germania, Franţa şi România. / Congresul s-a continuat şi a doua zi. Printre oratorii acestei zile a fost şi „românul" Alexă Andrevici (!). În limba română, el a zis că „românii au fost, până acuma, maghiaro-fagi; cauza a fost că ei au ascultat de popii lor, care îşi iau hrana spirituală din ziarele maghiaro-fobe. De aici, înainte, va fi altfel, căci conducătorii (!) românilor învaţă poporul la bună înțelegere cu maghiarii". / Către sfârşit, a vorbit şi o femeie pentru drepturile femeilor. / După congres, a avut loc un banchet, cu numeroase toasturi. Nu mai puţin decât 16 femei au toastat, căci femeile au jucat rol însemnat la acest congres"[270].

1904, Diaconovich: „**Salonta** (magh. Nagy-Szalonta), comună mare în Ungaria, comitatul Bihor, are 1.995 case, cu 12.650 locuitori (495 români). Teritoriul e foarte productiv. Salonta e emporiu de comerţ de vite, porci și oi. Are mai multe mori cu vapor, o bancă şi gimnaziu cu 6 clase"[271].

1906: „Acest ansamblu arhitectonic, element urban dominant al **Salontei**, locul de întâlnire a locuitorilor, în decursul istoriei, înzestrat cu edificii cu destinaţie publică sau locuire, construite în stil clasic, eclectic, neoclasic, secession sau neoromânesc, **Donjon**, 1636, **Biserica Reformată**, 1750, **Primăria**, 1906, **Casa Roth Armin**, 1910, **Hotel Korona**, 1910, **Palatul Arany**, 1912, **Biserica Ortodoxă**, 1936, clădiri cu valoare arhitecturală și ambientală, care, chiar dacă sunt mai reduse ca dimensiuni, sunt proporționale și expresive. Preocupati de amenajarea și

[270] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 75, Braşov 1903, p. 2
[271] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 873

înfrumusețarea orașului, edilii amplasează pe prima **fântână arteziană**, forată în **1890-1891**, de Zsigmondy Béla, statuia în bronz, „Femeia cu urcior", un ansamblu de sculptură decorativă reprezentativ pentru Arta 1900"[272].

„La intersecția străzii Înfrățirii și Școlii, într-o clădire improprie, a funcţionat **Primăria**, până în 17 aprilie **1847**, când un incendiu devastator distruge orașul. Pradă incendiului cade primăria și arhiva acesteia. / Administrația orășenească se mută în clădirea școlii și în spaţiile oferite de **Uniunea Casino**, până **1854**, când ocupă actualul amplasament, într-o clădire parter, respectiv Casa Fónagy. / Desfășurându-și activitatea, timp de peste două secole, într-un spațiu care nu corespunde pretențiilor orașului, devine tot mai stringentă construirea unui nou sediu. Consiliul local lansează concurs pentru proiectarea clădirii. Au fost depuse cinci proiecte, rezultatul concursului fiind publicat în ziarul local *Szalontai Lapok*, nr. 28, 1905, respectiv premiul I, Székely László, II, Komor Marcell și Jakab Dezső, III, Toásó Pal. / S-a optat pentru proiectul arh. Székely László (1877-1934), **născut la Salonta**, proiectantul **Gimnaziului Superior**, 1908, și a **Abatorului**, 1912. Format la Budapesta, arhitectul Szekely László, proiectant și arhitect șef al orașului **Timișoara**, prin orientarea stilistică aparte, prin fecunditatea operei sale, și-a asigurat o poziţie de referinţă în istoria arhitecturii. Anul **1906** debutează sub semnul aniversării a **300 de ani de la întemeierea orașului**, an aniversar, în care se pune piatra de temelie a noului sediu administrativ, respectiv **6 august 1906**, prin demolarea casei Fónagy. Construcţia a fost realizată de Societatea Antreprenorilor budapestani Weisz

[272] Hârcă, Rodica, *Repertoriul arhitectural - Salonta*, în Muzeul Țării Crișurilor, *Biharea*, XXVIII-XXX, Oradea 2006, p. 307

Dezsó și Szilárd Lajos și subantreprenor Nagy József din **Salonta**, este terminată la **1 septembrie 1907**, fiind o construcţie ce domină spaţiul din jur și, în același timp, reprezentativă pentru funcţia sa specifică, adică autoritatea administrativă locală”[273].

1909: „Numărul crescut al elevilor care își desfășurau procesul de instrucție în sălile școlii reformate nu mai corespundea, comunitatea locală, încă din 1903, solicită construirea unui nou local de școală. Printr-un contract încheiat între **Primăria Salonta**, care donează terenul și suma de 100.000 de coroane, și Ministerul instrucției din Budapesta, care subvenţionează, anual, cu 17.000 de coroane, procesul de învățământ, într-un cadru festiv, la **26 august 1908** (arhitect Szekely László) se pune piatra de temelie a gimnaziului superior. / Funcţionează (din **1909**) ca liceu maghiar până în 1919, când este preluat de Directoratul Învățământului din Cluj. În 1932, Liceul Superior se transformă în gimnaziu cu patru clase”[274].

1910: „Familia Ellmann cumpără parcelele din zona centrală a orașului, construind, pe actualul amplasament, o clădire cu un etaj, hotel și restaurant, aici desfășurându-se reprezentații artistice, conferințe sau baluri. În 1905, se generalizează proiectarea filmului mut, în sala restaurantului, cu ajutorul generatorului de curent (al doilea, în **Salonta**), care folosea și la iluminarea locației. Realizând valoarea proprietăţii, respectiv zona centrală și posibilităţile sale materiale mai consistente, ca expresie a noului său statut, Ellmann Lajos, demolează clădirea, în

[273] Hârcă, Rodica, *Repertoriul arhitectural - Salonta*, în Muzeul Țării Crișurilor, *Biharea*, XXVIII-XXX, Oradea 2006, pp. 310, 311
[274] Hârcă, Rodica, *Repertoriul arhitectural - Salonta*, în Muzeul Țării Crișurilor, *Biharea*, XXVIII-XXX, Oradea 2006, pp. 312, 313

1910, inaugurând, în decembrie, același an, **Hotelul Central**, lucrare a cunoscutului meșter local Nagy József. Edificiul, cu două etaje, care dispune de 24 de camere, două restaurante, cafenea, sală de spectacol cu 500 locuri (gazda Congresului Internaţional al Femeilor, 1913), îmbracă haina stilului în vogă, Art Nouveau"[275].

1923: „**Expoziţie de vite la Oradea Mare**. Încă una din mult aşteptatele raze prevestitoare de aurora consolidării. Modeşti, fără nici o autoreclamă, calităţi ale oamenilor energici şi activi, prefectul dl Hodor şi medicul veterinar primar al judeţului Bihor, dl Al. Haşaş, ne-au procurat o plăcută surpriză, prin frumosul succes ce a avut expoziția de vite a județului Bihor, aranjată de dânşii, duminecă 23 septembrie, în piața târgului de vite Ossi din **Oradea-Mare**… / Expoziția a început dimineaţă, la orele 9. Din partea armatei, a fost de față, în fruntea unui grup de ofițeri inimoși, dl general Olteanu, care nu scapă nici o ocazie de a fi printre cei dintâi, când e vorba de a sprijini vreo acțiune patriotică şi de interes general în Bihor şi Maramureş. După o scurtă, dar entuziastă cuvântare de deschidere a expoziției, rostită de prefectul dl Dr. Hodor, ca președinte al Comisiei judeţene Zootehnice, se formează comisiile de juriu, şi anume o comisie superioară generală, din care au făcut parte domnii Dr. Hodor, președinte, apoi: generalul Olteanu, director regional, F. Cristea, subprefect, D. Tempeleanu, primarul subst. al **Orăzii-Mari**, Dr. Ion Voştinariu, consilier agricol Bogdan, precum și harnicul medic-primar veterinar al județului Bihor, Al. Haşăş, ca membri; s-au mai format, apoi, încă patru comisii, pentru clasificarea vitelor pe categorii, şi anume: ar-

[275] Hârcă, Rodica, *Repertoriul arhitectural - Salonta*, în Muzeul Țării Crișurilor, *Biharea*, XXVIII-XXX, Oradea 2006, pp. 313, 314

măsari şi iepe, mânji și mânze, tauri, apoi juninci și vaci; aceste patru comisii au lucrat sub conducerea domnilor colonel Dengel, comandantul Regimentului 5 Roșiori, colonel Ivaşcu, comandantul Regimentului 33 Artilerie, Elemér Olasz și Francisc Sperker… / Pe la orele 13, a început distribuirea premiilor, în medalii şi bani. Au obţinut:

Pentru cai, Medalie de aur: 1). Ferma Markovits, din comuna **Inand**. / 2). dl conte Iosif Stubenberg, din comuna **Săcueni**. / 3). dl Ioan Molnár, din comuna **Chiralău**. / **Medalie de argint**: 1). dl conte Ștefan Pongrác, din **Cadia-Mare**. / 2). Ferma Capitlului romano-catolic din **Sântandreiu**. / 3). d. Danila Lovass din **Valea lui Mihai**. / **Medalie de bronz**: 1). Comuna **Albiş**. / 2). dl Teodor Negreu din **Ateaş**. / 3). Ferma Markovits din **Inand**. / 4). dl Emil Frater din **Salonta-Mare**. / 5). dl Tabăra Mihai din **Tărian**.

Pentru vite cornute, Medalie de aur: 1). Oraşul **Oradea-Mare**. / 2). Episcopatul romano-catolic din **Oradea-Mare**. / 3). Ferma contelui Tisza din **Ciegod**. / **Medalie de argint**: 1). Comuna **Toboliu. /** 2). Văduva lui Zoltán Bessenyei din **Ghioroc**. / 3). Domeniul Abația de Melch din **Marghita**. / 4). Ferma Capitlului romano-catolic din **Episcopia** Bihor. / **Medalie de bronz**: 1). Comuna **Giriş**. / 2). Comuna **Salonta Mare**. / 3). Ferma Markovits din **Inand**. / 4). Ferma Capitlului romano-catolic din Episcopia Bihor. / 5). dl Ignaţie Grünfeld din **Oradea-Mare**.

De asemenea, s-au premiat cu bani, din suma de 8.000 lei, dată în acest scop de Ministerul de Domenii, animalele următorilor proprietari: :

Cai: 1.500 lei, armăsar, proprietatea dlui T. Bodea din **Păuşa**. / 1500 lei, iapă, proprietatea dlui Alexandru

Soos din **Tileag**. / 500 lei, iapă, proprietatea dlui Francisc Folkman din **Palota**. / 500 lei, iapă, proprietatea dlui Vasile Gitea din **Toboliu**. / 1.000 lei, mânz (armăsar), proprietatea dlui Teodor Filip din **Giriş**.

Vite cornute: 1.000 lei, taur, proprietatea dlui Moise Durgheu din **Giriş**. / 500 lei, taur, proprietatea dlui Ludovic Köteles din **Tinca**. / 1.000 lei, vacă, proprietatea dlui Edmond Slavic din **Cefa**. / 500 lei, junincă, proprietatea văduvei lui Alex. Gencsy din **Oradea-Mare**. / Judeţul Bihor a dat, în scopul premierii animalelor, suma de 10.900 lei, din fondul Zootehnic Judeţean, din care s-au premiat animalele, proprietatea următorilor domni:

Pentru cai: Lei 800, armăsar. proprietatea dlui Ştefan Nagy din **Sântimreu**. / Lei 300, armăsar, proprietatea dlui Petru Hurghoi din **Nojorid**. / Lei 300, armăsar, proprietatea dlui Francisc Lukács din **Telechiu**. / Lei 800, iapă, proprietatea dlui Francisc Borbély din **Săcueni**. / Lei 800, iapă, proprietatea dlui Alexandru Fernbach din **Palota**. / Lei 300, iapă, proprietatea dlui T. Tincău din **Toboliu**. / Lei 300, iapă, proprietatea dlui Alex. Suciu din **Diosig**. / Lei 300, iapă, proprietatea dlui Iacob Osvald din **Palota**. / Lei 300, iapă, proprietatea dlui Vasile Babău din **Giriş.** / Lei 600, mânz, proprietatea dlui Francisc Borbely din **Săcueni**. / Lei 300, mânz, proprietatea dlui Mihai Sári din **Tărian**. / Lei 300, mânz, proprietatea dlui Alex, Fernbach din **Palota**. / Lei 250, mânz, proprietatea dlui Iosif Kain din **Nojorid**. / Lei 250, mânz, proprietatea dlui Ştefan Hegedüs din **Diosig**. / Lei 250, mânz, proprietatea dlui Coloman Horvath din **Simian**. / Lei 250, mânz, proprietatea dlui Petru Theiss din **Palota**.

Pentru vite cornute: 500 lei, taur rasă symenthală, proprietatea dlui Iosif Fildan din **Cheriu**. / 300 lei, taur

rasă symenthală, proprietatea dlui Gaspar Vári din **Fughiu**. / 300 lei, taur rasă symenthală, proprietatea văduvei lui Ioan Osváth din **Seleuș**. / 1.000 lei, taur rasă podolică, proprietatea dlui Ludovic Simon din **Filighiaz**. / 300 lei, vacă symenthală, proprietatea dlui Ludovic Pénzes din **Episcopia**. / 300 lei, vacă symenthală, proprietatea dlui Gheorghe Panea, **Oradea-Mare**. / 100 lei, vacă rasă podolică, proprietatea dlui Alex. Torda din **Filighiaz**. / 600 lei, junincă rasă symenthală, proprietatea dlui Petru Theiss din **Palota**"[276].

1924: „Cu înființarea unei librării românești la **Salonta-Mare**, s-ar servi culturii, care imposibil să nu aducă la nouă viaţă chiar chiar și pe cei mai „economi". Trebuie atrasă numai atenţia şi aceasta nu costă multe parale. Intelectualii jurului se adună toți la Salonta şi le-ar părea foarte bine dacă ar avea, pe lângă o librărie românească, și o Casină, unde să stea de vorbă, un ceas, două. Ajunşi, astfel, în contact cu organele vieţii publice, atenţia lor ar fi transformată în propagandă, care ar pătrunde până la ultimul ţăran... Statul trebuie să dea ajutor şi ajută cum poate. Aşteaptă şi el, însă, ajutotul nostru, dar, dacă ne va părea rău de sacrificiul care ni-l cere chiar, cum vom putea aştepta concursul lui?! Trebuie să dăm dovadă de loialitate față de intențiile lui şi greutățile cu care se luptă şi vom fi răsplătiți. / Să privim însă chestiunea şi din alt punct de vedere! Cărţile românești, în **Salonta**, se vând la tutungeria Hoffmann şi la alte trei librării, deţinute tot de străini. Şi apoi câte cărți? Nu cred că un advocat să-şi poată forma, din toate, o bibliotecă corespunzătoare cerințelor sale intelectuale. Dar să nu vorbim de capodopere! Cărţile didac-

[276] *Vestul României*, Anul I, nr. 28, Oradea 1923, p. 2

tice sunt vândute de străini. Nu s-ar putea servi în mod evident comerțului național, formându-se o societate românească, care ar face concurență capitalului străin? Ori comerţul este numai pentru străini? / Deci, acţiunea pentru înfiinţarea unei librării româneşti la **Salonta** este imperios cerută de situaţia noastră de element conducător. Nu trebuie să ne uităm la jertfe. Ele vor fi răsplătite îndeajuns de recunoştinţa acelora care ne vor urma și nu vor fi nevoiţi să îndure toate mizeriile ce trebuie să le îndurăm noi. / I. Teoran, student în drept"[277].

1924: „O mână de studenți români din **Salonta Mare**, la 1 martie, au aranjat, sub patronajul corpului avocaților, un mare bal, cu scopul de a ajutora studenții lipsiți de mijloace materiale. Succesul moral și material obținut, a dovedit, încă o dată, că singur glasul tinerimii poate uni toate forțele de bine. Mai multe petreceri, mai multe întruniri, aranjate de tinerime, și chiar cei mai exclusivişti vor înțelege că neamul nostru are unele interese, care se pot servi numai punându-se la o parte orice diferență de păreri politice, clase sociale etc. / Publicul numeros a petrecut până în zori de zi. După miezul nopții, însă, s-a produs o mică agitație, lățindu-se vestea că o patrulă militară circulă mereu în jurul localului. La întrebarea de ce această măsură, s-a răspuns fiindcă sunt aici studenții din Oradea. Am zâmbi, dacă n-am ști că eram acolo numai doi studenţi. De unde atâta grijă din partea autorităţilor? Oare, în decursul luptei de doi ani, dată pentru interese superioare ale întreg neamului, nu s-a dovedit îndeajuns că studențimea este agresivă numai când este forțată prin provocare? ? În fine, „Imnul Studențesc" este interzis a se cânta, se zice din or-

[277] *Vestul României*, Anul II, nr. 11, Oradea 1924, p. 2

dinul dlui șef al Siguranței. Întrebăm pe dl Gussi: e adevărat acest lucru și care sunt motivele, care l-au determinat la luarea acestei măsuri? / Toate acestea nu ne vor împiedica să cercetăm, de aici, înainte, mai des **Salonta Mare**, unde sunt multe de făcut"[278].

1924: „Joi, 27 martie, dl prefect Dr. Nicolae Popoviciu, însoțit de dnii: Tempeieanu, subprefect, Michiș, prim-contabil județean, Dr. Caba, revizor şcolar, Grama, consilier agricol, şi Hașaș, prim-medic veterinar, a făcut vizita oraşului **Salonta Mare**. După ce, mai întâi, a inspectat oficiul prim-preturii, la orele 11 a primit, în sala festivă a primăriei, notarii, primarii și delegaţiile comunelor din întreaga plasă. / Fixând scopul acestei vizite, dl prefect arată că plângerile prezentate până acum, din partea populațiunii, au fost înaintate înaltului Guvern, care, în dorinţa de a cunoaşte toate cererile ţăranilor, îşi va trimite, pe ziua de 15 aprilie, câțiva membri, la Oradea-Mare. În vederea acestor vizite, a venit domnia sa, acum, ca să vadă şi să audă personal păsurile populației. Îndeamnă poporul să-şi prezinte, fără şovăire, orice plângere pe care ar avea-o contra administrației de plasă, comunală, jandarmerie, siguranță, etc. Administraţia plăşii **Salonta-Mare**, spune dl prefect, trebuie să meargă foarte bine şi vreau să fiu mândru de aceasta. / Dintre multele cereri, s-a rezolvat imediat cererea din comuna **Tulca**, pentru punerea în posesiunea celor 1.600 jugăre pământ, acordate lor din rezervele Statului, pentru înființarea obştii săteşti. / Acest pământ, până acuma, era arendat de Motocultura, care deține încă peste 3.400 jugăre. Li s-a răspuns, că Motocultura, conform dispozițiunilor legale, va rămânea în posesia

[278] *Vestul României*, Anul II, nr. 23, Oradea 1924, p. 1

terenurilor însămânţate deja, până va ridica recolta, când şi acestea vor fi trecute în întregime la țărani. / La orele 12, s-a dat un banchet, în onoarea dlui prefect Dr. Nicolae Popoviciu. / Cum vedem, autoritățile au început să fie energice şi să satisfacă necesitățile poporului. Înregistrăm cu plăcere acesta şi felicităm pe cei în drept"[279].

1924: „**Statuia lui Kossuth Lajos din Salonta-Mare**. În orice ocaziuni, presa maghiară cu inspiratorii săi, fără motive serioase, se leagă de orice nimicuri, alarmând şi strigând în faţa străinătății că minoritățile sunt asuprite în România, cu toate că, din parte-le, ar fi nutrind numai intenţiuni bune față de Statul Român. De fapt, însă, realitatea este alta; să relatăm un caz destul de grăitor.

În orăşelul **Salonta-Mare**, cu o populaţiune în majoritate maghiară, există un muzeu al fostului scriitor maghiar Arany János. Tot în acest orăşel se află, din timpul operațiunii maghiare, o statuie a lui Kossuth Lajos, care, în timpul operaţiunilor militare de la Tisa, ar fi fost răsturnată de pe postamentul său de soldaţi. Aceasta, după afirmaţiunile maghiarilor din **Salonta**! Autoritățile civile şi militare au permis, în urmă, ca această statuie să fie depusă în clădirea unde este muzeul lui Arany János. Vizitând acel muzeu, vezi şi azi încă această statuie, chiar la intrarea în muzeu, aşezată în poziţie orizontală (trântităt la pământ), cu faţa în sus, într-o poziție care exprimă barbaria. Este o greşeală, comisă de cei ce au răsturnat monumentul de pe postamentul său! Dar, până astăzi, nu s-a găsit nimeni să se întrebe ce înseamnă aşezarea acestei statui, chiar la intrarea muzeului, în poziţia în care se află? Nu observă nimeni din conducătorii din **Salonta Mare** că aceasta este o

[279] *Vestul României*, Anul II, nr. 28, Oradea 1924, p. 3

provacațiune, că este un mijloc de propagandă contra României! Nu văd că prin acest fapt că ungurii din **Salonta** voiesc să dovedească lumii, prin vizitatorii ce trec pe la acest muzeu, pretinsa teroare ce ar fi săvârşit românii contra minorităţii maghiare? Nu este prea mare excesul de toleranță față de conducătorul acestui muzeu, care ar fi trebuit, în calitate de funcționar al Statului, profesor la liceu, să ridice acea statuie, aşezând-o, în acest muzeu, într-o poziţie mai cuviincioasă?

Acest domn profesor, Iosif Kiraly, vedem că aduce elevii liceului maghiar la acel muzeu, unde fac de servici, cu rândul. / Nu cumva, dându-le exemplu Statuia lui Kossuth Lajos, vrea să le arata barbaria românească? Ar fi şi acesta un mijloc de a forma tineretul în spiritul iredentist maghiar, chiar sub ochii autorităţilor noastre. Noi credem că este o toleranță condamnabilă. Autorităţile locale ar trebui să fie mai vigilente şi să dea toată atenţia chiar nimicurilor care, câteodată, cum e în cazul de față, îşi au tâlcul lor. / În **Salonta-Mare**, după cât se ştie, există o pretură, cu trei puteri, apoi siguranța, jandarmeria românească etc. Cu toate acestea, se tolerează exemple ca cel de mai sus. Cei chemaţi se vede că au de făcut lucruri... mai importante”[280].

1937: „În 31 octombrie, s-a consacrat, cu mare solemnitate, de către Î. P. S. Sa Episcopul Valeriu Traian, **frumoasa biserică română unită din Salonta**, ridicată ca o nouă cetate de fortificare, la cea mai îndepărtată graniță de Vest, ca să fie sentinelă neadormită a conştiinţei naţionale şi educatoare de caractere româneşti şi creştineşti peste veacuri. Astfel această sărbătoare religioasă devine, în

[280] *Vestul României*, Anul II, nr. 36, Oradea 1924, p. 1

aceeaşi vreme, şi o măreaţă sărbătoare naţională. Splendoarea sărbătorii a fost ridicată şi prin participarea unui grup considerabil de înalţi demnitari: Dl ministru Valer Pop, cu doamna, dl Dr. Emil Lobonţiu, vice-preşedintele Camerei Deputaţilor, dl Dr. Ion P. Băncilă, prefect de Bihor, Ilustria Sa Iosif Pop, abate de Sâniob, dl Ciure, consilier de Curte, domnii Dr. V. Bledea, P. Fodor, **primarul Orăzii**, dl Popoviciu, **vice-primarul Salontei**, Dr. V. German, preşedintele Casei Naţionale din **Oradea**, Dr. N. Maior. / Dintre fruntaşii parohiei, remarcăm pe domnii Iacob Nişte, Aurel Suciu, medic Bodescu, Moga Nicolae, prim-notar, Ioan Pop, controlor ş. a. / Reprezentanţii bisericii ortodoxe: Protopopil Lărgeanu, dl Dr. Roşu, avocat, dl Dr. N. Roxin, reprezentantul armatei şi alții. Oraşul îmbracă haină de sărbătoare.

La orele 8, notabilităţile şi intelectualii români au ieşit la întâmpinarea dlui Ministru şi a înalţilor demnitari. Trăsura cu 4 cai, împodobită cu ghirlande de flori, însoţită cu alte circa 20 trăsuri de gală, a adus, de la gară, înalții oaspeţi, iar la orele 9, dl prefect, împreună cu primarul oraşului, la arcul de triumf, ridicat în onoarea înaltului Ierarh, a bineventat pe Î. P. S. Sa Dr. Valeriu Traian Frenţiu, care era însoţit de Reverendisimul Canonic A. Maghiar şi Monseniorul Secretar Barbul. După însufleţita bineventare, Preasfinţia Sa, împreună cu dl prefect, s-au urcat în trăsura de gală cu patru cai şi, între uralele entuziaste ale publicului mare, la 9 și un sfert, a descins la uşa principală a Bisericii, unde parohul Monsenior Iosif Nistor l-a primit cu o frumoasă cuvântare, bineventându-l în numele Domnului şi al neamului, la aceasta mare sărbătoare bisericească şi naţională. / Răspunsul Î. P. S. Sale, plin de adevărată iubire părintească, a emoţionat întreaga asistenţă. Apoi, în acor-

durile corului măiestrului Hubic, încunjurat de un sobor de preoți, îmbrăcaţi în odăjdii de brocat, cu fire de aur, Marele Păstor a intrat în biserică şi a început Slujba frumoasă a spălării altarului, a sigilării sfintelor moaşte şi a ungerii cu mirul sacru a păreţilor noului Sion, după care s-a celebrat Liturgia Pontificală, la care a cântat celebrul cor cu orchestră a măiestrului profesor Hubic... / A fost apoi foarte pătrunzător actul hirotonirii de preot alor doi diaconi, N. Puie şi Tr. Candrea, impresionând umilita prosternere a celor care cereau harul preoţiei sfinte. / După terminarea solemnităţii de la Biserică, la casa parohială, unde s-au adunat toţi înalții demnitari şi intelectualii, pentru a saluta pe Înaltul Ierarh şi pe dl Ministru, Senatul bisericesc a prezentat Episcopului, în semn de gratitudine, un album de piele, lucrat cu mâna, pe care era brodată emblema episcopală... / La masa comună, dată de enoriaşi, în sala „Redutei", cu 136 tacâmuri, s-au rostit toasturi însufleţite... / Seara, corul măiestrului Hubic a dat un foarte reuşit concert artistic în „Reduta", cu asistenţa tuturor românilor intelectuali şi a corpului de ofiţeri.

Biserica s-a zidit în 1934-1937, piatra fundamentală s-a binecuvântat de către protopopul Gh. Maior, la 8 octombrie 1933. / Pentru edificarea Bisericii şi casei parohiale, **oraşul Salonta** a votat 1.500.000 lei, în 1930, din care, în 1932, s-a cumpărat casa parohială modernă şi intravilanul Bisericii, cu 700.000, rămânând 900.000 pentru Biserică. / Dl Onisifor Borcea, **primarul actual**, a mai dăruit lei 300.000, iar **bunii credincioşi** Iacob Niştea, 60.000, dl medic veterinar Bodescu, 63.500, Pop Ioan, controlor, 50.000, Suciu Aurel, 10.000, Moga Nicolae, 10.000. Mocan Gavrilă, 11.000, iar Doamnele au înzestrat Biserica cu feţe de altar, covoare, stihare, învălitoare pe

amvon ş. a. / Edificiul, zidit în stil bizantin, de către antreprenorul Mihail Kiss, după planul dires de dl arhitecht Salerbeck. / Pictura, Iconostasul şi ornamentele, amvonul, mobilatura în stil neobizantin, cu motive româneşti, opera maiestrului Keresztesi din **Tăşnad**. Clopote mari, 335 kg, tot din dania credincioşilor"[281].

1938: „În urma hotărârilor comitetului premilitar al muncii de folos obștesc în localitate, premilitarii din subcentrul **Salonta** au fost concentrați, pe patru zile, sub conducerea dlui învățător Constantin Ion-Ianoși, comandantul centrului Salonta. / Lucrările ce urmează să fie executate, cu această ocazie, în prezența dlui Ionel Pop, delegatul serviciului tehnic al orașului, sunt de un real obștesc. Se vor planta vreo 6.000 puieți de salcâm pe pășunea comunală și de-a lungul căii ferate spre Ungaria, se va curăța și amenaja cimitirul eroilor, se va înfrumuseța parcul comunal „Carmen Sylva", de lângă gară, se vor sădi pomi pe unele străzi ale orașului și se va repara drumul dintre orașul **Salonta** și comuna **Marțihaza**... /

Dl Gheorghe Pomoje, directorul Școlii primare de stat nr. 6 din **Salonta**, a fost delegat sub-revizor școlar de control în plasa Salonta și jumătatea de miazăzi a plășii **Aleșd**"[282].

1938: „Profesori și profesoare utilizați pentru anul 1938-1939: / Pavel Iuliu, de la Gimnaziul de fete din **Salonta**, la Gimnaziul de băieți Salonta, categoria I, română. / Fotescu Virginia, de la Gimnaziul de fete **Salonta**, desființat, la Gimnaziul de băieți **Salonta**, categoria I, franceză, plus 3 ore limba română. / Chinez Vilma, de la Gimnaziul de fete **Salonta**, desființat, la Școala normală de fete

[281] *Vestul României*, Anul XIII, nr. 23, Oradea 1937, pp. 209, 210
[282] *Universul*, Anul 55, nr. 92, Bucureşti 1938, p. 14

Beiuș, lucru de mână. / Moga Rozalia, de la Gimnaziul de fete **Salonta**, desființat, la Gimnaziul de băieți **Salonta**, matematici. / Cărbunaru Elena, de la Gimnaziul de fete **Salonta**, desființat, la Gimnaziul de fete **Carei**, fizico-chimice naturale”[283].

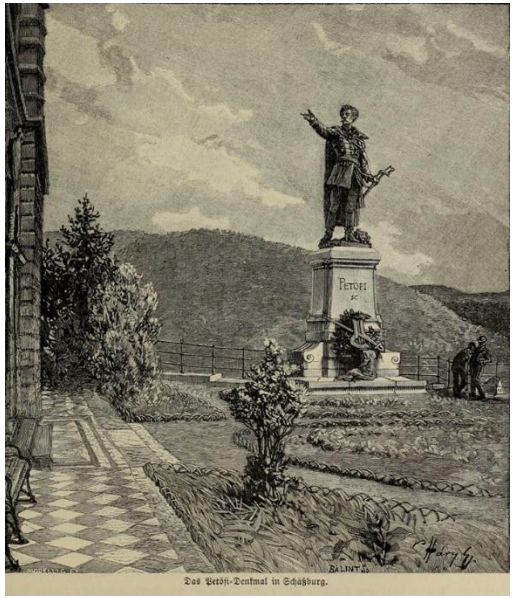

Das Petőfi-Denkmal in Schäßburg.

SĂLSIG

[283] *Universul*, Anul 55, nr. 235, Bucureşti 1938, p. 3

(Selsig, Szélszeg, judeţul Maramureş)

1887: „Notarii din comune sălăjene, în mai mare parte, au fost români, de acum înainte însă nu vor mai fi, deşi poporul, afară de româneşte, altă limbă nu ştie. În contra acestor fiinţe urgisite s-a început o goană nemaiauzită; fişpanul, viceşpanul, inspectorul de dare se întrec cu comisiunea administrativă în a necăji şi a scoate din post pe bieţii notari români, chiar de ar fi fost, până aici, cu cea mai bună purtare; cercetarea disciplinară se începe ca din senin, și dacă e de lipsă, pe lângă suspendare de la oficiu şi beneficiu, cercetarea ţine ani, ca să nu zic zeci de ani. / Aici scopul e vădită, căci respectivii, neputându trăi fără leafă, la un an ori doi trebuie să abdice și să-şi caute altă subzistență. Aşa i se întâmplă lui Alexandru Opriș, fostă notar în **Creaca**, lui Filip, fost notar în **Supur**, lui Băican, fost notari în **Biușa**, lui Ghiţiu, fost notar în **Bicaţ** etc. / Alegerile de notari, în comitat, se întâmplă aşa, că dacă concurentului e români, fie mai harnic ca soarele, în candidatură nu e iertat să vină. Acest apriat s-a văzut la alegerea de notar în **Creaca** și **Sălsig**, unde poporului, cu călcarea dreptului său de alegere, îi fu impus ca notar un străin, pe care nu l-a voit; dar fiindcă aşa au voit fişpanul şi viceşpanul, deşi recurenți români la acest post, cu praxa (practică) de decenii, au fost până în cinci. / Astfel se respectă, în Sălaj, legea pentru egala îndreptățire a naționalităţilor, cu care se laudă ungurii în faţa lumii!”[284].

[284] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 226, Braşov 1887, p. 1

1889: „Subcodrenii români din **Arghihat** (Sălaj)… văzând cum alte sate de prin vecini, de exemplu **Asuagiu, Băseşti, Băiţa, Selsig**, la sfătuirea patronului G. Pop, îşi ridică biserici pompoase, unde aleargă de a afla mângâiere sufletească, s-au pus la sfat bun şi, de doi ani, încoace, şi-au strâns, din zeciuială, 2.00o florini. Acum se sfătuiesc să cumpere loc bisericii ce se va edifica după vreo 3 zeciuieli încă”[285].

1900: „Tractul protopopesc al Nireșului mare, din dieceza Gherlei, pierzându-și șeful său, înainte cu câțiva ani, a fost administrat de Mult Onoratul Domn Ioan Petrișor, preot în **Rimeți**, și, mai târziu, de Mult Onoratul Domn Ioan Sârb, vice-protopopul **Șomcuței mari**, până în zilele trecute, când prea venerabilul Consistoriu din Gherla a însărcinat pe Mult Onoratul Domn Ioan Nistor, **preot greco-catolic în Sălsig**, cu administrarea tractului numit”[286].

1900: „**Examenul de vară** cu școlarii de la şcoala greco-catolică din **Sălsig** s-a ţinut în 15 mai nou, la care a prezidat șeful tractului, Mult Onoratul Domn Alexiu Varna, protopop. Sala școlii era frumos decorată cu ramuri de verdețuri, iar mesele, așternute cu flori. / La 1 ore p. m., se adunară toţi şcolarii şi școlărițele la şcoală, în număr de 58, şi nu mult după aceea sosiră și M. O. D. protopop, cu parohul locului, M. O. D. Ioan Nistor, și ceilalți antiști școlastici, şi mai mulți poporeni. Curtea școlii, de-asemenea, era împodobită cu ramuri verzi. / După zicerea rugăciunilor şi aşezarea școlarilor, cum și a ospeţilor, între care am văzut și pe doamna preoteasă Nistor, domnișoarele Baucos și dl I. Dulf, învăţător în retragere, învățătorul lo-

[285] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 203, Braşov 1889, p. 4
[286] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 52, Braşov 1900, p. 3

cal, dl Teodor Ilie, începe examinarea din catechism şi biblie, din care ascultătorii şi-au putut face idee clară despre cele propuse, căci școlarii răspundeau tare şi voioşi, exprimându-se tot în ziceri întregi. Şi mai tare crescu atenţiunea părinţilor, văzând cum copii de cei mici, școlari abia numai de un an, sunt în stare a răspunde atât de clar şi corect... / În urmă, mai mulți școlari recitară și declamară diferite poezii frumoase, bine alese și de cuprins înălțător. Dialogul despre pagubele şi stricăciunile cauzate de băutura peste măsură a holercii (vinarsului), predat de doi şcolari, a avut un efect bun şi a fost ascultat cu mare atenţiune”[287].

1904: „Dl Ioan Nistor, protopop al tractului Mireşul şi **paroh în Sălsig**, a procurat, pentru biserica din această comună, pe cheltuială proprie, un clopot mare, întru amintirea răposatei sale soții. Sfințirea clopotului s-a săvârşit cu solemnitate. Predica ocazională a rostit-o părintele G. Centea, din **Asuagiul de sus**. Asemenea fapte se laudă de la sine”[288].

1925: „La 2 august 1925, despărțământul **Băseşti** al Asociaţiei „Astra“ și-a ținut adunarea generală în comuna **Sălsig**, ținutul Sălajului, unde portul românesc s-a pierdut cu desăvârşire și unde invazia străinilor fără patrie e din ce în ce mai amenințătoare. La această adunare au luat parte mii de români, plugari și intelectuali, din toate comunele învecinate. / Cu această ocazie **s-a deschis la Școala din Sălsig** o frumoasă expoziție de țesături şi lucruri de mână, adunate de la bătrânele din sat, ca să se arate femeilor şi fetelor de azi comoara artistică românească, pe care ele, prin lene și nepăsare, o lasă să se piardă. În același

[287] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 113, Braşov 1900, pp. 4, 5
[288] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 226, Braşov 1904, p. 3

scop, toate doamnele venite din Cluj purtau cele mai frumoase costume naționale din Ardeal şi vechiul Regat, stârnind admirația sătencelor, care nu şi-au putut închipui că iile şi fotele românești, pe care ele nu le mai poartă, pot fi atât de artistic cusute şi împodobite Şi pentru a li se atrage şi prin viu grai atenția asupra revenirii la frumosul nostru port național, venerabila doamnă Elena Hossu, fiica marelui patriot român George Pop de Băseşti, prezidenta de onoare a Societății Femeilor Creştine din Cluj și adevăratul înger ocrotitor al acelor plaiuri, a ținut o conferință, care a fost ascultată cu un vădit interes de miile de țărani, care înălbeau prin costumele lor, tot locul dintre biserică și școală şi se întindeau până departe, pe amândouă părțile, pe şosea”[289].

„Disdedimineață, trăsurile şi carele au adus mulțime de intelectuali şi popor din comunele învecinate. Au venit delegaţi şi din Baia Mare şi din Cluj. La ora 8, dimineața, mii de țărani şi orăşeni, în haine de sărbătoare, s-au adunat la biserica românească din sat şi au ascultat sfânta slujbă. Răspunsurile au fost date de două coruri: corul mixt al elevilor şi elevelor şcolii elementare din **Sălsig** şi **corul bărbătesc al plugarilor din Băseşti**. / După liturghie, toată marea multime de oameni s-a grupat în curtea bisericii, unde s-a ținut adunarea generală a „Astrei“. / Şedinţa o deschide preotul Vasile Merliș din **Sălsig**, care salută comitetul şi pe numeroșii delegați din diferite comune, veniți la această adunare. / Venerabilul paroh Vasile Gavriș din **Odești**, preşedintele despărțământului **Băseşti**, arată greutățile cu care au avut de luptat membrii Asociațiunii, pe vremea ungurilor, și fericirea ce o simte azi, când

[289] *Înfrăţirea Românească*, Anul I, nr. 8, Cluj 1925, p. 5

societatea românească întreagă, fără deosebire de clase, de regiuni şi de confesiuni, îşi poate ține şedinţele ei sub cerul liber și-și poate exprima, fără piedici, dorințele ei de înălţare prin cultură şi de întărire prin credință a întregului neam românesc.

Dl Paul Miclea, învățător din **Cehul Silvaniei**, dezvoltă o conferință foarte interesantă asupra primejdiei bolşevismului, arătând că cel mai bun zid, ce se ridică în con-tra lui, e înțelepciunea ţăranului român. / Dl protopop Alex. Achim, secretarul despărțământului **Băseşti**, face darea de seamă a activității Asociațiunii în anul trecut. În urmă, comitetul, prezentându-și demisia, se aleg, cu vii aclamații, în noul comitet: preşedinte dl protopop Alex. Achim şi secretar dl Vasile Merliș, preot… / A urmat, apoi, o masă comună. După masă, a defilat un conduct etnografic, cu nuntă țărănească și jocuri de călușeri, în frumoase costume naționale și, în urmă, doamna Elena Pop Hossu-Longin, fiica marelui luptător George Pop de Băseşti, a ţinut o minunată conferință despre arta națională”[290].

1925: „**Corul din Sălsig**. / Din **Firminiș**, Preasfinţitul mai cercetează încă 18 parohii, primit fiind în toate comunele cu cea mai mare însuflețire și lăsând pretutindeni cele mai sfinte amintiri. Sosind în comuna **Șilimeghi**, la slujba vlădicească, se distinge **Corul din Sălsig**, condus și instruit de către învăpăiatul dascăl și martir al românismului, dl Vasile Ștefuţiu. Cântările acestui cor brav au făcut și Preasfinţitului cea mai mare plăcere. Iar credincioşii au avut cu adevărat o zi înălțătoare. Învățătorul Ştefuţiu e vrednic de toată lauda. **Corul din Sălsig** ne-a ridicat mult vaza și în fața străinilor, care au venit ca să va-

[290] Ibidem, pp. 11, 12

dă pe vlădica românilor. Stăruinţele sale ar merita să fie încurajate de toţi cei care au la inimă ridicarea poporului nostru, prin deprinderi aşa de înălțătoare, cum sunt corurile. Îndeosebi, societăţile culturale au această datorie, ca să îndemne și pe alții la munca rodnică, pe care, cu atâta pricepere și tragere de inimă, o face dl Ștefuţiu”[291].

1926: „**În târgul de la Sălsig**, nişte oameni din **Nireşul mare** au intrat într-o cârciumă, să bea adălmaşul pentru o vânzare, stând ei acolo, cu felcuţa dinainte, s-a așezat la masa lor un străin, târgoveţ şi el, care a început să spună o grămadă de şodenii, ceea ce oamenilor ameţiţi de băutură le plăcea, că cela povestea minunat. Cu una, cu alta, tovarăşii au întins-o până spre seară. Când să se ridice de la masă, au băgat de seamă că străinul bun de glume se făcuse camfor. Dar nu s-a făcut numai el, ci şi 20,000 lei, ai lui Toth Ștefan, cel care-şi vându-se vituțele! Străinul fusese un isteţ hoţ de târguri, iar sătenii care l-au primit la masa lor şi i-au ascultat pătărăniile, nişte proşti, buni de legat. Învăţătură bună pentru cei care beau adămaşe prin târguri”[292].

1931: „În ziua de 29 iunie, St. Petru, s-a făcut sfinţirea pietrei comemorative omagiale a poetului Petre Dulfu, în comuna sa natală, **Tohat**, județul Sălaj... / La orele 8, la poarta triumfală, făceau cortegiu: Corul tineretului din Tohat, Corul bărbătesc din Tămaia și **Corul tineretului din Sălsig**. Între mulțimea adunată, am zărit steagul cercetaşilor și a cercului cultural „Petru Dulfu” din județul Satu-Mare... / S-au declamat poezii de-ale lui Petre Dulfu: „Mama”, recitată de Florica Setel, de la școala primară, „Vedenie”, recitată de Florica Dulfu, de la şcoala normală.

[291] *Unirea Poporului*, Anul VII, nr. 40, Blaj 1925, p. 1
[292] *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 29, Blaj 1926, p. 6

Fragment din „Povestea României-Mari”, declamat de T. Creţu, toţi cu mult sentiment, fiind la înălţime. **Corul tineretului din Sălsig**, cu succes, a cântat „Mor, mândră”. Iar corul din Tămaia a cântat mai multe cântece patriotice, unele fiind repetate. Jocurile naţionale, executate de tineretul din Tohat, a ridicat la înălţime această măreaţă zi, după care corul tămăian, cu un puternic: „Mulţi ani!”, închide, prin dl Ghergariu, care mulţumeşte tuturor, ca preşedinte al corului”[293].

1940: „În zilele de 3-7 aprilie, s-au ţinut misiuni sfinte în comuna **Fărcaşa**. din judeţul Satu Mare, vestitor al cuvântului fiind părintele Vasile Ţiplea din **Săpânţa** (Maramureş)… / În ultima zi, duminică, atâţia credincioşi au fost, încât părea un adevărat pelerinaj. Biserica fiind neîncăpătoare, sfânta Liturghie s-a slujit în liber, de părintele misionar, împreună cu părintele Alex. Mihalca din **Tămaia**, preotul local, părintele Romul Coteţiu din **Sârbi**, părintele Emanoil Chira din **Gârdani**, iar ca diacon clericul Vasile Varga, răspunsurile fiind date de corul mixt al bisericii din **Ardusat**, condus de dl Vasile Buzilă, director-învăţător. În decursul celor 5 zile, au mai ostenit la ascultarea mărturisirilor părintele Livia Sălăgeanu din **Ardusat**, părintele Vasile Mierlaş din **Sălşig** şi părintele Graţian Paul din **Bozinta-Mică**, Cu aceasta ocazie, s-au vândut cărţi din Editura tipografiei de la **Bixad** şi de ale „Bunului Creştin” de la Blaj, în sumă de 1.400 lei”[294]. În acelaşi număr de gazetă este admonestat Fernea Ioan din **Ardusat**, care, în 3 aprilie 1940, în loc să distribuie abonaţilor zece calendare, le-a returnat.

---

[293] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 29, Blaj 1931, p. 3
[294] *Unirea Poporului*, Anul XXII, nr. 16, Blaj 1940, p. 4

SALVA

(magh. Szálva, germ. Salwa, judeţul Bistriţa-Năsăud)

1264: „Într-un act din 1264, publicat în documentele privitoare la istoria românilor, culese de Hurmuzachi (vol. I, p. 319), papa Urban al IV-lea invită pe Ştefan, voievodul Transilvaniei, să restituie reginei ţinutul Bistriţei şi al Rodnei (Terras Bistriche, Rodone) „pe care le-au stăpânit din timpuri imemoriale totdeauna reginele Ungariei". Într-un act din 1440 se vorbeşte despre pretenţiile bistriţenilor asupra Văii Rodnei, care erau mai vechi (încă de prin 1412), ca apoi să fie dăruită lui Ştefan Iaks de Kusal, fost comite al Secuilor, iar după alţii se arată că era dăruită lui Mihail, fiul fostului comite secuiesc, apoi fratelui acestuia şi altor membri ai familiei. În acest act de danie se spune că „e dărăpănat castrul Rodnei cu desăvârşire, iar satele aparţinătoare: **Năsăud** (Naszvod), **Maier** (Radna Major), **Rebra de Sus, Rebra de Jos, Telciu** (Checz), **Salva**, **Zagra** şi **Mocod** (Maklod) în mare parte sunt goale şi despoiate de locuitori"[295].

[295] Piciu, Dionisie, *Salva – pagini de istorie*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, pp. 189, 190

1453: „În 1453, Ladislau al V-lea dăruieşte Bistriţa lui Iancu de Hunedoara şi acesta dă un hrisov, prin care întărește vechile privilegii ale Bistriţei, amintindu-se, printre altele, că dările de la locuitorii din Valea Rodnei „vor fi încasate, şi de aici, înainte, de orașul Bistriţa, ca pe vremea lui Sigismund şi Albert. Mai târziu, prin 1469, Matia Corvinul „dă de ştire celor interesaţi că, în chestia de contribuţii, Valea Rodnei aparţine Bistritei". În 1472, senatul şi cetăţenii Bistriţei îi comunică lui Matia Corvinul că românii din Valea Rodnei ar fi fost donați (donatum fisset) pe veci acestui oras. Ca urmare a frământărilor bistrițenilor, de a pune mâna pe Valea Rodnei, regele Matia Corvinul, dă, în 1475, un decret, pe temeiul căruia s-a „încorporat" Valea Rodnei la Bistriţa"[296].

1622, septembrie 14: Guvernatorul Ştefan Bethlen scrie municipiului oraşului **Bistriţa** că i s-a plâns „preotul Roman din **Sălişte**… că, în anii trecuţi, dăduse unui om din **Salva**, din ţinutul Bistriţei, doi boi şi o vacă, cu preţul căror vite acel om, cumpărând căciuli, a fost nevoit să plătească şi exponentului acesta, tot cu căciuli, preţul boilor şi al vacii, pe care căciuli, trimiţându-le acesta prin tânărul Petru Roman din **Bistriţa**, fiindcă în acea vreme mi s-a întâmplat şi mie să vin în oraşul domniilor voastre, înfricoşându-se fiul exponentului de pedestraşii şi slugile curţii mele, a voit să plece din oraş, socotind că ar fi altfel de oameni. Între timp, la poartă, cerând dărăbanţii şi vameşii oraşului pecetea de la Petru Roman, el n-a putut s-o dea, căci numai atunci intrase în oraş, iar dărăbanţii au dat domniilor voastre căciulile, după cum ne raportează exponentul. Fiind

[296] Piciu, Dionisie, *Salva – pagini de istorie*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, p. 190

astfel lucrul acesta, vă ordon şi vă poruncesc să-i daţi căciulile fără scădere”[297].

1728: „Un document din 1728 oglindește un protest al preoţilor români, prin care căutau să apere drepturile fiilor lor, şi care cuprinde: „Săboraşul rumânesc de la oraşul Bistriţa” (preoții din satele olatului), către sfatul oraşului, plângându-se că satele despart de feciorii lor nedreptăţiţi „care-s într-o pită cu noi”, cerând scutire pentru feciori, „cum sunt scutiţi feciorii giuzilor, slobodnicilor”. Urmează lista caselor preoțești din **Rodna**: „**Năsăud**, **Salva** dincoace, **Salva** dincolo, **Hordoul**, **Telciu**”. Să nu fie „chilini“ aceşti feciori. Este citat exemplul din „7 oraşe şi în varmeghi”, „obiceiul s-a luat numai la vreo doi ani”. „Scris la Bistriţa, de io protopopul Tănasă” (Hurmuzaki, vol. XV, p. 1605)”[298].

1746: „În 1746 e citat cazul analog al preoţilor Popa Onişor Şi Popa Ion din **Salva**. Pentru acesta din urmă intervine, la 18 octombrie 1746, vicarul general al unitilor, Petru Aron, scriindu-i primarului din Bistriţa: „Doleanţa preotului Ion din **Salva** este că ginerele său, „studiosus et cantor”, care locuieşte cu dânsul, contrar prevederilor cezaro-regeşti, e impozitat”. În urmare, roagă pe primar să ordone subalternilor săi să înceteze cu „vexarea” acestor persoane bisericeşti; altfel ar „fi nevoit să facă apel la instanţe mai înalte”. / În acest document se remarcă că este vorba de **două Salve**, de dincoace şi de dincolo de Sălăuţa,

---

[297] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. IX, 1614-1636, Bucureşti 1937, pp. 246, 247

[298] Piciu, Dionisie, *Salva – pagini de istorie*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, p. 192

de unde rezultă că apare şi a doua vatră de sat, cu biserică aparte. / **Salva**, aşezată la răscrucea drumurilor care duc spre Bucovina, Cluj şi Maramureş, la confluenţa Sălăuţei cu Someșul Mare, ocupă, împreună cu **Năsăudul**, cel mai mare teren plan de pe valea Someșului de sus. În jurul satului, la fiecare intrare din cele trei direcţii, au rămas urme de vechi fortificaţii de pământ. Pe valea Sălăuţei, care deschide drumul spre Maramureş, prin trecătoarea Setref, există şi azi urmele unor astfel de fortificaţii, în locul numit „Dumbravă", deasupra malului drept al râului cu circa 200 m. Astăzi, satul s-a extins până aproape de acest loc, de unde n-a mai putut înainta, locul fiind atât de îngust, încât nu este spaţiu decât pentru firul apei și şosea. Locul de apărare era bine ales, de aici putându-se supraveghea şi împiedica infiltrarea dușmanului din direcţia nord. Intrarea dinspre est era străjuită de altă fortificaţie, aşezată pe dreapta Someșului Mare, pe locul numit astăzi Cetăţea sau Cetăţele, în partea de sud-estică a platoului „Mocirla". Fortificaţii de apărare n-au lipsit nici în partea de vest a satului, unde configuraţia terenului a permis organizarea unui sistem de apărare bine amplasat"[299].

1755: „Cu ocazia conscripţiei din 1755, se semnalează, ca şi în alte dăţi, o opozitie comună a tuturor satelor someşene. În fata situatiei de a fi conscrişi ca iobagi, românii protestează şi cer împărătesei să nu fie lăsaţi pradă lăcomiei bistriţenilor. În protestul prezentat Mariei Tereza, de către popa Dumitru şi „libertinul" Nechita Vasile din **Năsăud**, Pop Scridon din **Salva**, Laslo Gavrilă din **Mocod**, Baziliu Silipso din **Zagra**, în numele comunelor lor şi al

[299] Piciu, Dionisie, *Salva – pagini de istorie*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, pp. 192, 193

altor 17 localităţi din Valea Rodnei, la care se adaugă două sate de „după târg” (după Bistriţa), **Sântioana** şi **Nuşfalău**, se cere să nu fie conscrişi ca iobagi şi, ca urmare, „împărăteasa” dă un ordin pentru anularea „inovaţiilor păgubitoare şi împotriva titulaturii şi numirii de iobagi”. Cere anularea şi casarea tuturor „prestaţiunilor, tratamentului, conscrierii și recensământului, introduse în dauna vechii lor libertăţi, prin ceea ce au fost socotiți în rândul iobagilor. / Adunările de la **Salva** şi **Feldru** sunt un semnal al revoltei contra măsurilor arbitrare luate de magistratul oraşului Bistriţa, cu ocazia conscrierilor. Din însemnările vremii, au rămas unele urme scrise ale acestor zile pline de frământări sociale. În 27 ianuarie **1755**, comisarul Johann Bressler scrie, din **Salva**, inspectorului „dependinţei”, că ceea ce el a prevestit, privitor la districtul valah, s-a împlinit, adică „azi, după masă, s-au prezentat protopopul popa Vasile, popa Mitru, împreună cu alţi preoţi şi locuitori din **Năsăud**, **Mocod**, **Mititei**, în numele întregii dependinţe, protestând ca să nu fie priviţi ca iobagi, ci ca oameni liberi, şi să fie aşa conscrişi. Decât să lase să se întâmple aşa-ceva, mai bine sunt gata să plece la Viena, la Curte. În viitor, nu mai vreau să dea nici dijmă”. / Între altele, popa Mitru zise: „Domnii bistrițeni şi aşa au distrus acest district şi acum vreau să-i facă pe oameni iobagi, ceea ce nu se va întâmpla niciodată. Bistriţenii nu sunt grofi, nici baroni ca să aibă iobagi”[300]. /

„În februarie 1755, subjudele oraşului Bistriţa, Georgius Teckelt, fiind întrebat care sunt satele care, cu ocazia stabilirii impozitelor, şi-au luat îndrăzneala să se

[300] Piciu, Dionisie, *Salva – pagini de istorie*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, pp. 194, 195

opună magistratului și „dispoziţiilor magistratuale”, a răspuns că, „în afară de **Rebrişoara**, aproape toate satele din districtul valah. Locul întâi îl ocupă însă satul **Salva**, de unde rezistenţa s-a întins în întreg teritoriul”. Johann Klein, senator şi inspector al districtului valah, care cunoștea întreaga întâmplare și motivele acesteia, răspunde: „Primul sat care s-a opus a fost **Salva**, la care s-au alăturat toate satele din districtul valah, cu excepţia comunei **Rebrişoara**”[301].

1756: „Nemulțumirile se agravează în anul ce a urmat. La cercetările făcute, în 1756, şi care au durat două luni, au fost audiaţi 558 de martori din satele românești, aflate în valea Someşului, dintre care cei mai mulţi au fost din: **Zagra** – 99, **Rebrișoara** – 76, **Salva** – 47, **Năsăud** – 41, **Feldru** – 44, etc. Martorii ascultați au declarat toţi cam același lucru. Unii au spus că au auzit pe comisarul Gutsch Daniel, când a amenințat poporul zicând că, ,,dacă nu dau pătacii (ban a 3 cruceri), îi va tăia ca pe bănățeni”. Au arătat că unii, de frică, au fugit din zonă”[302].

1773: „În anul 1773, a călătorit împăratul Iosif pe teritoriul regimentului”[303].

1819: „În 1819, regimentul s-a concentrat, de întâia dată, în **Salva**”[304].

---

[301] Piciu, Dionisie, *Salva – pagini de istorie*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, p. 196

[302] Piciu, Dionisie, *Salva – pagini de istorie*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, p. 196

[303] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 233

[304] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 236

1823: „Militari, cei din 1822, afară de sublocotenent Klobucsar. / Regimentul s-a concentrat în staţiunea **Salva**”[305].

1824: „An economic slab. A murit Terezia Devchich, soacra lui Crăciun, în **Rebrişoara**, la căpitanul pensionar Jarda. / Din 1-15 august, caporalul Crăciun a stat la postul de cordun **Priporul Candri**. / Sergentul Ioan Mihailaş a fost avansat sublocotenent şi adjutant al regimentului. / Comuna **Pintic** a clădit imediat, lângă movila din Valea Carelor, o crâşmă, precum şi o vinărsărie (Branntweinhaus), în care a locuit, timp de 13 ani, evreul Avram Isac, ca furnizor de rachiu. / Din 16, finea lui septembrie, regimentul a fost concentrat în **Salva**. / Casa comunală din **Rebra mare**, închiriată de locotenentul Velican, împreună cu alte 10 case, au ars şi, în locul lor, erarul (împărăţia) a ordonat să se clădească, de către locotenentul Klobucsar, o nouă locuinţă pentru locotenent, din material solid”[306].

1825: „În februarie, caporalul Crăciun, ca sergent, a stat la postul de cordon **Coşna**. / În 3 martie, a murit, în **Rebrişoara**, căpitanul pensionar Jarda. / În 24 şi 25 iulie, companiile 8 şi 9 au stat la inspecţia de brigadă în **Salva**. / În 28 iulie, a fost mare inundaţie a Someşului, au fost inundate o parte din cerealele câmpului şi partea satului din sus de biserică era în cea mai mare primejdie. A fost dus de apă podul cel mare peste Someş (la **Nepos**), care apoi, în lunile noiemvrie şi decembrie, iar s-a reclădit. / În 22 august, comuna a înaintat cerere, la consiliul de curte, privitor la extinderea hotarului, mutarea satului sau clădirea podului

---

[305] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 236

[306] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 236

peste Someş pe cheltuiala erarului. Rugare zadarnică. / Locotenentul Velican a fost transferat la compania 2, iar locotenentul Iusti a fost detaşat la **Rebra mare**. / Un car de fân costa 10-12 florini m. c. / Cadetul Blaskovici a fost avansat sublocotenent şi adjutant al regimentului. / Comuna **Nepos** a fost zălogită de către satele **Dumitra**, **Pintic** şi **Iad** (Livezi), cu suma de 325 florini v. v., pentru lemne şi păşuni din pădurile săseşti"[307].

1878: „Florentin Luchi, fost căpitan c. r., fost pretor şi, mai în urmă, vice-căpitan, a repausat în Năsăud, în etate de 70 ani. Rămăşiţele-i pământeşti s-au transportat însă la comuna **Feldru**, locul său natal"[308]. / „Primul set de asemenea mărturii documentare (despre revoluţia din 1848-1849 – n. n.), îl datorăm lui Leontin Luchi. Născut în **Feldru,** în anul 1809, a trecut prin Școala Militară de la **Năsăud** și a participat, ca „lecman / locotenent în Regimentul de graniță de la Năsăud, la campaniile militare ale regimentului din anii 1848-1849. / Dovedind certe calități de consemnare a faptelor și întâmplărilor, la care a participat, Luchi le-a lăsat posterității sub forma unor scrisori, adresate unor cunoscuți sau foști tovarăși de arme. / Primele două scrisori, contemporane cu evenimentele la care se referă, adresate, de către Leontin Luchi, din Cernăuţi, în lunile iunie-iulie 1849, lui Alexandru Savu, la Iași, descriu, întâi, operațiile militare în derulare, începând de la Vatra-Dornei, trecând prin pasul Tihuţa, Valea Bârgăului, pregătirile insurgenților maghiari pentru rezistență, la **Prundu-Bârgăului**, a doua, operațiunile de pe Valea Someșului, devastarea localităților **Feldru**, **Rebrișoara**, **Năsăud**, **Sal-**

[307] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 236, 237
[308] *Observatorul*, Anul II, nr. 88, Sibiu 1879, p. 353

va… / Soarta a vrut ca autorul să trăiască pe viu consecinţele urmărilor incendierii localităţilor **Feldru**, **Rebrişoara** şi **Năsăud** de către maghiari în retragere. „Atunci, după propria consemnare, 170 de fumuri s-au nenorocit, 5 oameni au fost puşcati, alții răniți, mare nefericire”. / Apoi, a îndurat suferinţele concentrărilor, „am fost lăgăriţi”, se exprimă autorul, la Anieș, din sus de Viișoara şi Lechinţa”[309].

1886: „Drepturile de a putea exercita **cârciumăritul cu vin, vinars și bere**, peste întreg anul, în comunităţile înşirate în conspectul de mai jos, din care drepturi fondul şcolastic central din districtul Năsăud are trei din patru părți, respectivele comunități şi fonduri şcolastice confesionale însă câte una din patru părți, **se dau în arendă,** sub următoarele modalități și condițiuni, începând de la 1 ianuarie 1887, la 12 ore noaptea, pentru timpul de 10 ani următori, până la 31 decembrie 1897, la 12 ore noaptea… / Pe cuverta ofertelor scripturistice, din afară, este a se arăta, apriat, că pentru care comunitate ori secțiune este oferta și anumită în forma acesta: „Oferta, pentru luarea în arendă a drepturilor de cârciumărit ce administra fondul şcolastic central din districtul Năsăud, în comunitatea N. N.” – eventual în secțiunea mică **Rodna**, **Ilva**, **Năsăud**, **Salva**, **Zagra** – ori în secţiunea mare Valea Someșului, Valea Bărgăului, Valea Mureș-Sieu ori peste tot”[310].

1889: „Cea mai nefericită oră pentru poporațiunea română din fostului district al Năsăudului este aceea în care a luat frânele guvernării comitatului Bistriţa-Năsăud ba-

[309] Balog, Iosif Marin; Lumperdean, Ioan; Mádly, Loránd; Ţeicu, Dumitru, *Multiculturalism, identitate şi diversitate. Perspective istorice*, Editura MEGA, Cluj-Napoca 2015, pp. 257-259
[310] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 81, Braşov 1886, p. 4

ronul Desideriu Banffy. Era despotismului acestui comite va fi una din cele mai triste în analele poporului român de pe Valea Someșului, Bârgăului şi Șieului, în care noțiunile comisariat regesc, curatorat de păduri, planuri de economisire, şcoli poporale şi, mai pe sus de toate, procesul cu familia Kemenyi vor fi tot atâtea capitole scrise cu litere negre.

După introducerea comisariatului, lucrul cel dintâi al comitelui, în calitate de comisar, fu de a-şi institui o comisiune pentru administrarea fondurilor, în care el să aibă majoritatea. / Pe această comisiune o învesteşte cu o mulțime de drepturi, care, după uzul vechi, se ţineau de agendele comitetului, al cărui cerc de activitate îl reduce aproape la zero. De limbă oficială declară pe cea maghiară. / Opreşte folosirea atributului „grăniceresc" din toate hârtiile, iar şcolilor normale şi triviale, susținute din fondurile școlastice centrale, li se răpesc numele și caracterul confesional şi se învestesc cu numele de şcoli fundaționale, cu caracter de şcoli comunale, și pe învățătorii de la aceste școli, prin ordinaţiune, îi sileşte să intre în şirul membrilor reuniunii învățătoreşti generale comitatense, deși aceștia erau deja membri ai reuniunii „Mariane", încă de pe la anul 1872.

Acum, mai de curând, ni se prezintă comisarul cu un statut pentru aceste fonduri, în sensul căruia administrarea fondurilor şcolastice centrale şi de stipendie din **Năsăud** este a se conduce de un comitet, în care va alege reprezentanţa fiecărei comune câte unii membru, apoi se aleg, respectiv se numesc, la propunerea comisarului, 12 membri ai congregaţiunii. Ministerul mai numeşte unul, după gustul său, şi un membru îl numeşte episcopul. / Se va alege, apoi, din membrii comitetului, o comisiune admi-

nistratoare, în care firește vor fi membri şi amploiaţii de administraţiune. / De beneficiile fondului, se vor bucura copiii care studiază, din cele 44 comune, respectiv 45, cu **Coşna**. / Alegerile de membri pentru noul comitet s-au și întâmplat, deja, prin toate comunele, din partea reprezentanţelor comunale, singură reprezentanța comunităţii **Năsăud**, în majoritate, a declinat de la sine această onoare, sub cuvânt că o reprezentanță comunală politică nu poate să aibă nimic comun, ca atare, cu nişte fonduri şcolastice de caracter privat, şi aşa a aflat lucru just şi rezonabil a nu alege. / Sigur, din trăsurile acestea apare că s-a atentat, în mod sistematic, la numele de român, la atributul de grăniceri, la confesionalism și, mai presus de toate, apare că averea exclusivă a foştilor grăniceri, respectiv a următorilor legali ai acestora, e declarată de un bun comun al totalităţii locuitorilor celor 45 comune; iar administraţiunea ei, în forma aceasta, e depusă în mâna unei corporaţiuni, care nu e eflusul voinţei exclusive a poporaţiunii grănicereşti din acest ţinut, ai cărei protopărinţi și părinţi au bătut țările, ca ostași, cu hainele lor, şi au sângerat de atâtea şi atâtea ori, pe câmpurile de bătaie, câștigându-şi astfel acele fonduri.

Se naşte, acum, întrebarea, că oamenii aleși de cele 44, respective 45 comune, fi-vor aplecaţi a se constitui în comitet, administratori de fonduri școlastice centrale, pe baza unui statut, care tratează un bun privat ca pe un bun comun, pe baza unui statut, care poate ieși din mâna comuniștilor, nu însă din mâna constituţionalilor, atunci, când ei nu cunoşteau cuprinsul draconic al acelui statut, pe timpul alegerii lor? / Aşa cred eu, că fiecare ales trebuie să fie în clar cu răspunsul la această întrebare, pe când va alerga la ședințele de constituire, ce se vor ține în timpul cel mai de

aproape, în **Năsăud**. / Și dacă nu, atunci ce pași ar fi de întreprins? / Înainte de instituirea comisariatului, exista în **Năsăud** o comisiune silvanală, care supraveghea administrarea pădurilor nefericitelor comune grănicereşti. / Această comisiune costa, la an, 3.000- 4000 florini. Cu venirea comisariatului, se nimiceşte acestă comisiune şi se înlocuieşte prin curatorate de pădure, a căror susținere se urcă, pe an, la colosala sumă de 60.000 florini. / La suma acesta, contribuie, în proporțiunea pădurii, fiecare comună. Și fiindcă, în cele mai multe comune, pădurile nu aduc atâta venit, cât să-și poată acoperi tangenta ce se vine pentru curatorat, așa comunele sunt nevoite a stoarce împrumuturi, care fireşte se aprobă, fără greutate, de către autorităţi, în sarcina pădurilor. / Comunele care pot vinde păduri le vând, ca să-şi acopere tangenta silvanală, spre ajutorarea proprie nu le rămâne nimici; care nu, cum am zis, se cufundă în datorii, pentru susținerea unei instituțiuni care nu aduce mai nici un folos practic, relativ cu spesele de susţinere. / Consecințele vor fi că, în urma urmelor, comunele se vor îndatora mai mult decât face preţul pădurilor, care vor trebui să se vândă, iar comunele să se liniștească cu gândul dureros că au avută păduri, şi să strige că mai bine le era, de nu le aveau… /

De la venirea în fruntea comitatului a actualului comite, am simțit greutatea situaţiunii, pe toate terenurile. La venirea lui, aici era, ca inspector regesc, de secole un om cu multă prudență şi mult tact, care ştia ce va să zică sentința „dă lui Dumnezeu ce e al lui Dumnezeu şi împăratului ce e al împăratului”. Era Szeremley Lajos. Chiar pentru aceste calităţi se trezi, odată, că i se zice şah și se pune ca subinspector Dr. Havas, un om care s-a lepădat de naționalitatea, de legea şi de numele strămbunilor săi şi care,

părăsindu-și și cariera sublimă a dreptului, căci e Doctor în drept, a intrat în ceata acelora a căror măiestrie este a afla partea cea slabă a oamenilor de la putere şi a călări pe ea. Și Dr. Havas, trăgând mereu pe coarda ambiţiunii fără margini a comitelui, îşi ajunse scopul, căci Szeremley fu transferat, iar dânsul numit inspector regesc de școli al comitatului Bistriţa-Năsăud.

Era numai lucru natural că acest nou inspector de şcoli, Doctor jurist, să se recomande cu o descoperire ori reformă. Nici nu întârzie mult şi prezentă, cu școlile comunale, un soi de şcoli cu totul tot necunoscută în acest ţinut, pentru că, la noi, fiecare comună îşi are fondul său şcolastic confesional, din ale cărui venituri se susține, în fiecare comună, câte o școală cu unul ori mai mulți învăţători, după cum pretinde necesitatea. / Deodată, ne trezim că se hotărăşte înființarea de şcoli comunale în comunele **Ilva-mare**, **Măgura**, **Ilva-mică**, **Maieru**, **Rebra**, **Nepos**, **Salva** şi **Telciu**. / În unele comune, cum, de exemplu, în **Măgură**, **Maieru**, **Salva** şi **Telciu**, aflându-se coadă la topor, s-au și înființat numaidecât; în celelalte, văzându-și senatele şcolastice şcolile amenințate, cu o energie demnă de toată lauda, au sistemizat posturi noi de învăţători confesionali şi s-au prevăzut cu edificii şcolastice corespunzătoare legilor, având ferma speranţă că, prin aceea, vor preveni orice şicanare. Dar s-au înșelat. Inspectorul a denumit, în toate comunele menţionate, învățători, cu salarii de 400-600 florin la an şi, prin organele politice, a închiriat şi localități pentru şcoala comunală, pe spesele comunei politice.

În **Ilva-mică**, deși e învăţător comunal, de trei ani de zile, totuși nu are niciun elev, în **Rebra**, niciunul. / Şi duc puternicii zilei lucrul până la absurd. În **Ilva-mică**

există o şcoală conformă, cu 2 învățători; iar numărul copiilor obligați a cerceta școala abia se urcă la 100; există o școală nouă, respectiv edificiul clădit, conform cerințelor igienice şi, cu toate acestea, cu puterea, țin un învățător pe spinarea comunei politice, care e, totodată, şi confesională, şi o localitate pentru şcoală, cu mult mai slabă decât cea a şcolii confesionale. / Tot astfel, în **Nepos**, cu acea deosebire că, aici, a edificat şi comuna un edificiu nou pentru școala comunală. / E lesne, în **Nepos**, căci comuna are bani, apoi unde-s bani poate şi notarul să-şi câştige merite patriotice şi lăudătorii patriotice, mai ales când te cheamă Burduhos; e greu, însă, în **Rebra**, unde, cu toate că confesiunea susţine doi învăţători şi copiii obligaţi abia-s vreo 95, şi trebuie să ţină un învăţător şi o școală comunală, prin repartiţiune, aşa încât, după florinul de dare, are să plătească ca arunc vreo 85 cruceri fiecare contribuabil. / Înfiinţarea de şcoli comunale ar mai fi avută oarecare sens numai atunci, deacă confesiunea nu-şi făcea datorinţa, după repetate provocări. / Din toate acestea, se vede că poporaţiunea din fostul district al **Năsăudului** a ajuns în o situaţie din cele mai grele şi mai amenințătoare şi este supremul timp ca oamenii chemaţi să facă tot posibilul pentru ameliorare cât mai curând, căci tot momentul numai potențează greutatea situațiunii.

Presupun multe de la puternicii zilei, totuşi n-aş vrea să fiu aşa de pesimist ca să cred că intenționează a aduce la sapă de lemn pe acea poporaţiune paşnică; pentru că presupunem atâta judecată de la ei, cât se ştie că, pentru stat şi ordinea publică, nimic nu e mai primejdios decât un proletariat făcut din oameni dedaţi la trai bun; mai aproape de adevăr s-ar putea că stă acea presupunere că poziţiunea aceasta tristă şi amenințătoare, ni s-a creat mai mult din

interes material, ni s-ar fi creat adică din cauza colosalului proces ce-l avem cu familia Kemenyi, în care punct, ca înrudit, e interesat şi comitele suprem”[311].

1928: „În ziua de 15 iulie 1928, am fost invitaţi de scumpa noastră soră de muncă şi idei, doamna Elena Tofan, şi de unul dintre cele mai frumoase caractere pe care le-am întâlnit în viaţă, dl dr. Pavel Tofan, la dumnealor, în comuna **Nepos**, pentru a sărbători aşezarea unui monument, care simbolizează intelectualitatea pe care a dat-o comuna Nepos, precum şi actele de eroism şi de glorie care s-au înfăptuit, în lungul vremii, în acea comună. / **Nepos**-ul e comună grănicerească, oamenii acolo au fost totdeauna răzeşi, niciodată iobagi, ceea ce se simte în fiecare individ din acea comună: atitudinea demnă, nobleţe aristocratică, în adevăratul sens al cuvântului, ţinuta corectă, privirea cinstită şi dreaptă, silueta zveltă şi măreaţă, cămaşa albă ca crinul, costumul naţional cu cusături alese şi de un gust uimitor, coloritul variat şi armonic. Oameni de ordine, de cuvânt şi disciplinaţi, toţi ştiutori de carte: nici un analfabet. / Copiii, bine nutriţi, curaţi, sănătoşi, vioi şi numeroşi. Fetele, modeste, corecte şi distinse. Flăcăii, spirituali, decenţi, eleganţi şi zdraveni, Bătrânele şi bătrânii, cu privirea visătoare, dar energică. În ochii lor se oglindeşte tot trecutul de glorie de luptă cinstită, demnă şi continuată până la izbânda deplină. / Fiecare gospodărie, înstărită, cu case frumoase, încăpătoare, igienice, bine construite și dispuse spre soare, deşi pământul nu e prea fertil, deluros şi acoperit în mare parte de păduri. Pitorescul acestui colţ de ţară îmi aminteşte vorba „Pe-un picior de plai / O gură de rai...”. Eu îmi explic că această stare înfloritoare

[311] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 59, Braşov 1889, pp. 1, 2

se datorește faptului că, în comuna **Nepos**, nu se găsește nici un pripășit, care să propage discordie între săteni şi să propovăduiască viciul beţiei şi al demoralizării. / E bine să facem comparația acestei comune **Nepos** cu comunele din Maramureş, unde pământul e mai fertil, unde românii au fost totdeauna răzeși şi tot cu însuşiri frumoase, pe care le au şi neposenii şi, din cauză că evreii s-au năpustit ca un puhoi asupra lor, românul e redus la sapă de lemn, e contaminat de viciul beţiei, e pipernicit, e descurajat, şi cei cari vizitează satele din Maramureş, în loc să plece cu speranţă în viitor, ca din comuna **Nepos**, pleacă nădăjduind în românii neposeni că vor merge să-i scoată din ghearele pieirii.

Sărbătoarea a fost admirabil organizată; dimineaţa, la ora 9, muzica militară aştepta în gară persoanele invitate din alte județe. Oamenii din comunele învecinate veneau în cete, îmbrăcaţi în costum naţional, aprovizionați cu merinde, pentru a petrece toată ziua de duminică în **Nepos**. Toţi se îndreptau spre biserică, pentru a asista la Sfânta Liturghie, care a fost oficiată de doi preoți, părintele Moldovan, un bătrân venerabil oficiază serviciul religios în comuna **Nepos** şi părintele Tofan, tânăr şi foarte însufleţit. / După liturghie, am mers la şcoală, unde era aranjată expoziția de ţesături şi cusături naţionale ale neposenelor. Şcoala, cu etaj, cu clase mari, spaţioase, igienice și aerate. Aflu că şi fostul învăţător funcţionase tot 30 de ani în comuna **Nepos**, numai anul trecut a plecat din comună, pentru că a ieșit la pensie. / Expoziţia a fost impresionantă. S-au împărţit zece premii în bani neposencelor care au avut expuse cele mai frumoase lucruri naţionale. S-au mai împărţit premii la copiii cei mai bine făcuţi și mai vioi; s-au împărțit, astfel, mai mult de 30 de premii și ar fi trebuit premiaţi toți

copiii prezenți, pentru că toţi erau care de care mai minunat. / La ora 11, s-a format un conduct etnografic, din miile de oameni veniți din toate împrejurimile şi din alte judeţe. În fruntea cortegiului, 5 flăcăi, tot una de înalţi, zvelți, în costume naționale, duceau prapurii, apoi poporul, câte 5 în rând, s-a pornit spre locul unde se află monumentul. Cei 4 km, până la locul aranjat, sunt poziții geografice fermecătoare, costumul naţional, purtat de mii de oameni, care se dirijau spre acelaşi loc, dădea un aspect care te făcea să cazi în extaz. Ajunşi la punctul culminant, părintele Moldovan a oficiat serviciul pentru sfințirea monumentului şi a vorbit despre valoarea omului în societate şi obligațiunile ce le are faţă de neam şi ţară. Apoi, dl inspector medic-veterinar dr. Pavel Tofan, inițiatorul şi sufletul acestei înălțătoare serbări, a ținut următoarea însufleţită vorbire:

„Mulţi ani de suferințe şi lupte grele au avut de purtat vechii răzeşi, arcaşi vestiți şi porecliți de străini „**Vărăreni**", până când, pe la **1760**, apare pe aceste plaiuri neuitatul şi marele binefăcător al românilor din aceste părţi, Prinţul de Coroană Iosif, mai apoi Împăratul neîncoronat Iosif al II-lea, care, din înălțimea tronului, a coborât în mijlocul supuşilor săi, cercetând şi pe strămoşii noştri, în cuibul lor, retras din calea oamenilor sus, pe valea Jedii, în dreapta Someşului mare. / Acest bărbat, văzând chipurile mândre de eroi şi pline de vigoare ale înaintaşilor noştri, le-a ascultat păsuirile, în urma luptelor purtate, sute de ani, cu saşii, vecinii lor de la sud şi vest, apoi, înțelegându-le doleanţele, le-a dat câştig de cauză, exprimându-se, fără ezitare, cu memorabilele cuvinte „**Salve sis tu parva Romuli nepos**" (de aici, legenda că aşezările **Salva, Parva, Romula** şi **Nepos** ar fi purtat aceste nume abia după vizita lui Iosif al II-lea – n. n.), adică „să fii mântuită tu, mândră

nepoată a lui Romul". / Acel om mare a dispus ca locuitorii **Vărării** să se mute, din satul cel vechi, pe locul unde astăzi vedem aşezată frumoasa noastră comună, dându-le înapoi întreg hotarul, care era ocupat cu forţa de la ei de către coloniştii saşi. / Timpul se scurge repede, locul Împăratului binefăcător, rând pe rând, îl ocupă alți domnitori, cu alte mentalități, care nu au dat atâta atenţie drepturilor vechi şi recâștigate de neposeni, alți oameni erau favorizați de soartă şi domnii, iar noi încă tot nu puteam să ajungem la pământul făgăduinței, fiind hăruiţi, aproape 150 de ani, trebuind chiar şi părinţii noștri să lupte, până în ultimul moment, pentru a-l putea recăpăta.

„Ceea ce nu aduc zecile și sutele de ani, aduce ceasul", așa ne spune o vorbă din bătrâni. / Războiul mondial şi glorioasele armate ale celui mai mare dintre români, gloriosul Rege Ferdinand, făuritorul României Mari de astăzi, a rupt cătuşele străinismului şi, cu ajutorul bărbaţilor mari şi a legilor tâlcuite de ei, am reuşit să vedem visul de veacuri împlinit, procesul de secole sfârşit şi să fim iarăși stăpânii gliei strămoşeşti şi, de astă dată, pentru vecii vecilor. / Noi, mici nepoți ai marilor arcaşi, ce au fost străbunii noştri, în semn de pietate, le ridicăm acest monument de marmoră, această cruce, pe care o vedeţi şi care vorbeşte şi va vorbi deasupra secolelor tuturor celor grăbiţi. / „Călătorule! / Opreşte-te, închină-te, pleacă a ta frunte! / Pe aceste plaiuri sfinte / Odihnesc oseminte / De-ale strămoşilor cu plete cărunte! / Vărărenii, vechi păzitori de cetate, / Iubindu-şi glia, pentru dreptate / Au fost multe secole prigoniţi, / Dar au ieşit din lupte oţeliţi! / Strănepoţii lor, drept amintire, / Le înalță acest monument, / Cu pietate şi caldă iubire, / Călătorule ! Opreşte-te dar! / Închină-te-n faţa acestui altar! / Nepos, la 15 iulie 1928".

Am remarcat isteţimea, claritatea şi preciziunea frazei primarului comunei **Nepos**: mulţumeşte cerului că a ajuns, în zilele sale, să vadă înălțat, pe plaiurile Neposului, un monument care să simbolizeze trecutul, să stimuleze prezentul și să rămână pildă vie generaţiilor viitoare. / După ce s-a terminat inaugurarea monumentului, miile de oameni s-au îndreptat spre vale, unde erau aşezate mese și bănci împrejmuite cu frunzari de gorun, care, la adierea vântului, produceau cele mai minunate efecte de culori şi cea mai splendidă muzică de frunză, Un neposan a aranjat un bufet admirabil asortat, cum nici la Cluj nu se poate găsi. / La mese şi pe pajiştea verde, în sunetele muzicii militare, s-au aşezat miile de oameni, fiecare familie cu copiii şi prietenii lor, şi au desfăcut pachetele cu provizii şi au ospătat, într-o atmosferă de dragoste şi adevărată frăţie. / După masă, flăcăii şi fetele s-au prins în horă şi, pe covorul de verdeaţă, costumul național, cu culorile variate, părea flori presărate, care-ţi fermeca privirea. Cadenţa dansurilor naționale adăuga splendoarei, dând o iluzie optică a florilor care se mişcă la adirea vântului. Observam pe bătrâni, care stăteau la mese şi priveau copiii lor, cum joacă liber pe pământul păstrat cu atâta jertfă de părinți şi străbunii lor, iar noi depănam firul istoriei poporului nostru, care ca nici un alt popor latin am fost cei mai încercaţi, cei mai cotropiți şi mai hăruiţi de toate popoarele şi hoardele barbare care au năvălit în Europa… / Seara, la 9, a fost aranjat un bal, în sălile de clasă ale şcolii, care erau admirabil ornate. Din frunze de stejar, dispuse într-un chip special, erau aranjate zvastici mari, încadrate tot în rame de stejar, apoi plafonul, în ghirlande, şi ramele ferestrelor și uşile, de asemeni ornate, într-un chip deosebit de frumos. Dansul a durat până dimineaţa. / Toţi cei ce au luat parte la

acea înălțătoare serbare putem fi recunoscători dlui dr. P. Tofan, tuturor organizatorilor, aranjatorilor și executorilor acelei serbări. / Vizita, în comuna **Nepos**, ne-a dat speranţe noi şi încredere în sănătatea trupească și sufletească a ţăranului român”[312].

1940: „Inaugurarea liniei înguste **Telciu – Moisei**, din nordul țării, după punerea în exploatare a întregii linii normale **Salva – Vişeu**, precum şi inspecțiile dlui ing. Ion Macovei, ministrul lucrărilor publice şi al comunicațiilor, în această regiune, pe care a îmbogăţit-o şi exploatarea liniei **Ilva Mică** – **Vatra Dornei**, a pus din nou în actualitate problema legăturilor de cale ferata dintre Moldova-Bucovina şi Transilvania, precum şi între Maramureș, prin Transilvania, cu celelalte provincii românești. / Privind o harta a țării noastre, observăm că, până anul trecut, nu exista o legătură de cale ferată între Maramureș şi Nordul Transilvaniei şi Bucovina, și nici între Transilvania şi Bucovina, iar între Transilvania şi Moldova se afla o singură legătură, între Sudul Moldovei şi centru Transilvaniei, prin Adjud-Comăneşti-Petru Rareş. / Absențe acestor legături economice şi turistice între acele provincii a fost dureros simțită, sub toate aspectele înfățişetoare. / Aşa se explică de ce, când, de anul trecut, până în vara aceasta, s-au dat exploatării liniile **Vatra Dornei – Iiva Mică**. **Salva – Vişeu** şi **Telciu – Moisei**, dl ing. Ion Macovei, în calitate de director generai al căilor ferate, anul trecut, şi ca ministru al comunicaţiilor, anul acesta, a evidențiat marea operă națională ce s-a înfăptuit de români şi numai de români, atât ca planuri, cât şi ca execuție, deşi linia **Ilva Mică – Vatra Dornei** este cea mai grea linie ce s-a exe-

[312] *Înfrăţirea Românească*, Anul IV, nr. 20, Cluj 1928, pp. 4, 5

cutat în țara noastră.

Importanţa economică şi culturală. / În Nordul țării, legătura între părţile N. E şi N. V. ale Transilvaniei se făcea pe o linie de peage, ce trecea prin Slovacia. Azi se face numai prin ţara noastră. / Prin noua linie **Salva – Vișeu**, tot centrul Transilvaniei a obținut o legătură directă cu Maramureșul, care a fost şi mai valorificat prin darea în exploatare a liniei **Telciu – Moisei**. / Ținutul voievodal al Maramureșului descălecător de domni, vitregit, sub dominațiile străine, are, de acum, ținuturile străbătute de noi linii ferate, care îl leagă rapid cu Transilvania şi, prin **Ilva Mică**, cu Bucovina, atât de scumpă nouă prin toate vestigiile trecutului şi aşezările milenare ale românismului, precum şi prin torța creatoare ce se manifestă în zilele noastre. / Dar linia **Ilva Mică – Vatra Dornei** leagă Nordul Moldovei şi Bucovina, prin Dărmăneşti, nu numai cu Maramureșul, ci şi cu Estul Transilvaniei, prin **Dej – Zalău – Săcueni**, și cu centrul țării, prin **Dej – Apahida – Teiuş**, cu ramificaţii în toate regiunile transilvănene, valorificând toate aceste regiuni pur româneşti. / Aceste lucrări au costat, pe calea ferată: / a). linia **Telciu – Moisei**, lungă de 40 km, 60 milioane lei; / b). linia **Salva – Vişeu**, lungă de 40 km, 1 miliard 300 milioane lei; c). linia **Ilva Mică – Vatra Dornei**, lungă de 62 km, 1 miliard 200 milioane lei. / Toate aceste linii trec prin poziţiuni de o frumusețe nebănuită, prin masive muntoase care au necesitat construirea de numeroase tuneluri, poduri, viaducte şi nenumărate şi variate lucrări de artă. / Linia **Salva – Vişeu** are două tuneluri, lungi de 2.570 m, 17 viaducte, 31 poduri, 161 podețe etc. / Linia **Ilva Mică – Vatra Dornei** are 9 tuneluri, 10 viaducte, 32 poduri, printre care unele în curbe, 149 podeţe etc. / Pe această linie circulă, actualmente, o pereche tre-

nuri accelerate, două perechi trenuri de persoane şi numeroase trenuri de marfă. / Aceste linii – după terminarea stării de război, în care se află Europa – vor fi chemate să rezolve, în şi mai mare măsură, cerinţele economice ale întregii ţări. Ele au şi ridicat preţul pământurilor, prin valorificarea produselor, prin posibilitatea de transport a exploatărilor manganului, pietrei, lemnăriei şi alte produse ale solului atât de îmbelşugat în aceste regiuni.

Valoarea turistică, / Pentru cunoaşterea frumuseţilor ţării noastre – linia parcurge numai ţinuturi muntoase de brazi, la altitudinea de 700-800 m mijlociu, prin defileuri minunate – dl ministru Macovei intenţionează, când vremurile se vor linişti, să dea avantaje de călătorii turistice, pentru ca, pe lângă schimbul de mărfuri, românii să se cunoască mai bine şi să admire din plin minunile ţării în care ne-am aşezat şi am rămas, de două milenii, precum şi lucrările de tehnică şi artă săvârşite de români.

Transporturi tot mai masive. / În primele 7 luni ale anului acesta s-au transportat, numai pe linia **Ilva Mică – Vatra Dornei**, cu trenuri de călători, 17.899.500 tone brute pe km; trenuri de marfă, 39.771600 tone brute pe km; călători, pe km, 14.727.000 şi mărfuri 18.037.500 tone pe km. / Aceste date sunt în creştere, faţă de anul trecut şi susceptibile de a fi mult sporite, când evenimentele se vor linişti”[313].

[313] *Universul*, Anul 57, nr. 233, Bucureşti 1940, p. 7

SÂMBĂTA

(Sombota, comuna Voila, judeţul Braşov)

1606, aprilie 26: „Căpitanul Gabriel Haler neamurilor lui Radu şi ale lui Coman Kiungara despre învoiala făcută, în faţa căpitanului cetăţii şi al districtului **Făgăraşului**, între nepoţii decedatului Aldea Byka din **Sâmbăta de Sus** despre boeronatul lor din acea comună, şi jumătate de boeronat din **Sâmbăta Mică**, de schimbat cu boeronatul lor din **Vajdafalva** (Voivodeni, magh. Vajdafalva, judeţul Braşov), toate din districtul Făgăraşului”[314].

1784, iulie 18, John Petty: „Cum ştim câtă osteneală şi-a dat Excelenţa voastră pentru a face ca să fie cât mai plăcută şi uşoară călătoria noastră, cred că este de datoria mea să fac o mică povestire de cum a decurs. Acum vreo oră, am sosit la **Sâmbăta**. Am fost să văd casa, pe care o construiţi, şi care îmi place foarte mult: este adevărat că nu sunt încă decât scările şi zidurile fiecărei camere, dar ele mi se par de proporţii potrivite şi foarte bine aşezate. Poziţia e foarte frumoasă, îndeosebi pădurea, prin care trece, pe de o parte, râul, în sfârşit, nu mai trebuie decât pre-

[314] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VII, 1602-1606, Bucureşti 1934, pp. 266, 267

zenţa Excelenţei voastre pentru a face din acest loc o reşedinţă de o mie de ori mai frumoasă ca cea de la Avrig. Întorcându-ne acasă, am găsit un prânz foarte bun, care ne aştepta şi am mâncat ca lupii”[315].

1904, Diaconovich: „**Sâmbăta de Jos**, magh. Alsó-Szombatfalva, comună rurală în Transilvania, comitatul Făgăraş, cu 819 locuitori, români și maghiari (164). Aici se află o herghelie a statului. / **Sâmbăta de Sus**, magh. Felsö-Szombatfalva, comună rurală în Transilvania, comitatul Făgăraş, cu 898 locuitori români şi cu ruinele unei biserici, în care se găsesc fresce preţioase”[316].

1943: „Cu ocazia cedării vremelnice a unei părți din Ardealul nostru scump şi drag tuturora, o parte din **herghelia de la Bonţida**, jud. Cluj, şi-a aflat loc de refugiu la ferma **Şercaia**, iar o altă parte la fermele **Cuciulata**, **Beclean** și **Sâmbăta**. Directorul fermei a fost dl Dr. Zaharie Trică, fost prim-medic al judeţului Cluj, un excelent medic şi chirurg, care îşi câştigase aici, în întreg ţinutul, un renume bine meritat. Terenul de cultură era însă insuficient pentru hrănirea cailor de rasă „Nonius“, aşa încât, zilnic, iarna-vara, erau nevoiți să le procure furaje de prin comunele din jur. Tot de la **Bonţida** au adus cu dânşii şi o crescătorie de păsări, rasele „Rhode Island“ şi „Plymouth“, o crescătorie de albine, precum și o turmă de oi. Din cauza păşunatului mlăștinos, oile au pierit aproape toate, iară unii din cai au început să orbească. Ministerul de Domenii, văzând acest dezastru, a decis să schimbe destinaţia culturii acestui teren. O parte din cai au fost duşi la ferme la **Ho-**

[315] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, p. 667

[316] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 875

morod, unde s-a mutat şi dl Dr. Zaharie Trică, în calitate de director al acestei herghelii. Dl inspector ing. agr. Silviu Pop, care a lăsat aici ca amintire un model admirabil de coşniță sistematică de albine, invenţie proprie și practică, a fost mutat la ferma Ruşeţu”[317].

Spinnerinnen — Poiana-Sibiului — Femei torcând

Spinners — Fileuses

[317] *Unirea Poporului*, Anul XXV, nr. 45, Blaj 1943, p. 5

SÂMBOLENI

(Zumbathtelke, judeţul Cluj)

1357, ianuarie 20, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, înfăţişându-se „Ştefan, fiul lui Ladislau, slujitorul nobilului Petru zis Secuiul, castelanul de **Unguraş** (Baluanus, judeţul Cluj), ne-a rugat să dăm omul nostru pentru împlinirea celor scrise mai jos. / Iar noi am trimis pe fratele Laurenţiu, preotul. Care, întors, ne-a mărturisit că el, dimpreună cu acel Ştefan, fiul lui Ladislau, s-a dus, în ziua de marţi, după octavele acum trecute ale sărbătorii Botezului Domnului (17 ianuarie 1357), în satul **Bonţida** (Bonchyda, Bunchyda, judeţul Cluj). Iar în ziua următoare, adică miercuri, s-au dus în satul **Dej** (Deeswar, judeţul Cluj), şi că toţi nobilii din comitatele Dăbâca şi Solnoc au mărturisit într-un glas că, în vinerea sărbătorii Naşterii lui Hristos (23 decembrie 1356), Colhon, voievodul satului **Olpret** (judeţul Cluj), cneazul Ştefan şi românii Dumitru, Cristian şi Ioan, rânduiţi în ceată, şi numărul răufăcătorilor, venind cu de la sine putere, cu silnicie şi cu mâinile înarmate, asupra satului **Sâmboleni** (Zumbathtelke, judeţul Cluj), au ridicat şi au mânat cu sine 1.200 de ale iobagilor. De asemenea, în cea dintâi vineri după octavele Naşterii Domnului (6 ianuarie 1357), mai sus pomeniţii s-au năpustit din nou asupra moşiei regelui, numită

Cutca (Kutke, judeţul Cluj), ce ţine de cetatea Unguraş, şi au luat cu silnicie 5 boi şi un cal… a trimis în satul Olpret doi români, ca să ceară înapoi lucrurile ridicate, şi aceşti români, apucând lucrurile… au omorât un cal, iar pe Ladislau şi pe cneazul Prodan… rănindu-i pe câmp”[318].

1848: „În iunie 1848, ţăranii din **Sânmărtinul de Câmpie** cereau „reînapoierea pădurilor şi fânaţelor comune”, răpite de proprietarii din loc. În iulie 1848, la Dieta din Cluj zăceau sute de plângeri, în care țăranii revendicau pământurile răpite. Din Câmpie, erau menționate satele: **Sâmboleni**, **Cămăraş**, şi altele. / La rădăcina conflictului din iunie 1848 din **Sâmboleni**, se afla o pășune, răpită de baronul Kemény Domokos, înainte de revoluție... / În a treia decadă a lunii mai, locuitorii de aici au pătruns, cu oile, pe pășunea baronului Kemény Domokos. A fost informat comitele suprem, care i-a scuzat de instigare pe preotul Pop Simion şi pe locuitorii Cucu Indrei și Alexandru Pop, participanţi la adunarea de la Blaj. Pentru cercetări, a fost desemnat vicecomitele Inczedi Zsigmond. Acesta i-a chemat pe ciobanii şi locuitorii din **Sâmboleni** la **Cămăraşul Deşert** pentru cercetări. Când judele primar din **Sâmboleni** a încercat să-i ducă la **Cămăraş**, preotul Pop Simion a intervenit şi nu i-a lăsat. Ceilalţi doi acuzaţi erau învinovăţiți că i-ar fi îndemnat pe țărani „să se țină de hotărârile de la Blaj; să nu mai asculte de ordinile domnilor maghiari, pentru că s-a terminat cu legile lor, şi să respecte jurământul depus la Blaj”. Preotul mai era acuzat de lezarea autorității dregătorilor şi de îndemnul la nesupunere. / A fost arestat în 27 mai şi trimis la Cluj. În procesul verbal al anchetei întreprinse asupra lui, se specifica că poate fi

[318] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981. Doc. 81, pp. 81, 82

eliberat, dacă garantează că nu mai instigă şi „nici nu mai spune oamenilor să se ţină de hotărârile de la Blaj, şi dacă plăteşte cheltuielile pentru dregători. Era anunțat și episcopul Lemény, căruia i se cerea mutarea preotului într-o localitate mică. În 3 iunie, 7 cetăţeni din **Sâmboleni** s-au prezentat la **Cătina**, la protopopul Crişan Ioan, şi au depus, în numele satului, o garanţie pentru preotul lor, cerându-i eliberarea. În 6 iunie, guvernatorul ordona eliberarea lui pe garanție. Ceilalţi doi au suportat bătăile dregătorilor comitatului. În preajma deschiderii Dietei, Câmpia Transilvaniei suporta cu greu abuzul și forța autorităţilor şi stăpânilor. Instigatori şi agitatori erau consideraţi toţi acei care îndrăzneau să revendice vreun drept. / Țăranii erau aduși adesea la disperare. / În 27 mai, I. Buteanu îi scria lui S. Bálint: „La noi vin oameni de pe Câmpie şi ne vorbesc despre situaţia lor, şi ne aduc veşti de acolo. Noi îi încurajăm pe toți şi îi îndemnăm să se unească între ei pentru că poate, cu timpul, va veni şi vremea luptelor”. / Disperaţi, adesea țăranii din Câmpie se îndreptau spre Sibiu, jeluindu-se Comitetului Permanent, recunoscut ca singurul organ conducător şi de apărare. Aici s-au retras, de altfel, şi fruntaşii din Câmpie, Papiu, Mărgineanu și Bătrâneanu. Acesta din urmă locuia împreună cu Butean”[319].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Gráur** de Dobrocsina, în comuna Sâmboleni (Sâmbotelecu de câmpie), 1619, 2 familii.

Bogya, în comuna Sâmboleni (Sâmbotelecu de câmpie), 1744, 3 familii.

---

[319] Olteanu, Ioan, *Revoluția de la 1848 din Câmpia Transilvaniei*, Târgu Mureș 2014, pp. 53, 140, 141

Orosz, în comuna Sâmboleni (Sâmbotelecu de câmpie), 1755, 2 familii.

Mann, în comuna Sâmboleni (Sâmbotelecu de câmpie), 1777, 2 familii."[320].

1887: „*Kolozsvár* din Cluşiu, în numărul său de la 20 iunie, vorbind despre decursul alegerii de deputaţi din **Cojocna**, zice, între altele: „A fost foarte frumos că şi preoţii români s-au grăbit a lua parte activă la alegere". / Pe preoții despre cari vorbeşte *Kolozsvár* mărturisesc că nu i-am ţinut vrednici să mai stric hârtia cu ei, dar, ca să nu cugete românii din alte părţi, care vor citi numărul amintit din *Kolozsvár*, că preoții români din Câmpie nu ar fi ţinut strâns la hotărârile conferinţei naţionale din Sibiu, notez şi numele acelor rătăciți, care au luată parte la alegere, spre a mai completa puţin catalogul apostaţilor naţiunii românești.

Basiliu Farago, preot greco-catolic în **Suatul de sus**. Preotul acesta s-a rămăşit că nu va bea rachiu un an de zile, deoarece, mai înainte, bea mai numai rachiu, în loc de apă, şi acum, pentru ca să-şi astâmpere setea, a crezut să profite de ocaziune, luând parte, mai întâi, la şedinţa de candidare din Cluşiu, apoi la alegere în **Cojocna**. Tocană şi rachiu va fi căpătată el destul, dar „ospitalitatea" de care s-a bucurat, mai ales la **alegerea din Cojocna**, a plătit-o scump, căci, întorcându-se de la alegere, spre casă, pe drum, la locul așa-zis „La Valea Broaştei", colegii săi, cu care a mâncat tocana în Cojocna, l-au luat la mână și l-au bătut grozav, aşa că era cât p-aci să-şi ia adio de la toate tocanele din lume. Acesta, dară, şi-a primit deja răsplata pe

[320] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, pp. 72, 73

pământ; mai urmează pentru el răsplata lui Dumnezeu, în cer.

În locul al 2-lea vine preotul greco-ortodox Ioan Călăceanu din **Suatul de jos**. Acesta a cerut, înainte de alegere, ajutor de la Trefort şi, de aceea, ca să-şi facă un „merit“, a crezut, ori poate i s-a şi şoptit, să ia parte la alegeri. Aşa a şi făcut, s-a dus acolo, s-a ameţit cu rachiu; a venit acasă şi a fost „pricopsit” de Trefort cu 50 florini. Ar mai fi preotul greco-ortodox din **Soporu**, cu numele Chiraiu, ex-preotul greco-ortodox din **Cistelec**, Alexandru Vamoş, şi învăţătorul ori cantorul din **Sâmbotelec**, Teodor Graur.

Acestea sunt trei bulendre româneşti, care, şi cu ocaziunea alegerii de deputaţi din periodul trecut, s-au lepădat de neamul lor pentru o mizerabilă tocană. Au fost trataţi de adevăraţii români aşa precum merită şi au fost terfeliți prin ziare, dar toate acestea nu i-au făcută să cunoască ce-i rușinea. Altmintrea, părintele Vamoş a fost scos de mult din tagma preoțească şi astăzi, după ocupațiunea sa de gheşeftar, se poate număra mai mult între evrei; cel din urmă, însă, Graur, este un pierdut, despre care nici nu ştiu anumit dacă este învățător ori numai cantor; ca cantor e mai probabil, dar ca învățător nu-l cred de capabil. Oricum ar fi, însă, el premerge, cu exemplul rău la popor şi nu e vrednic de funcțiune românească. Sunt sigur că dl preot respectiv şi-a dat silinţa să-l îndrepte, dar dacă până acum nu i-a succes, dumneasa trebuie să ţină cont de aceea că oamenii lepădaţi şi fără rușine n-au loc în funcțiuni bisericeşti. Despre acesta, este responsabil. / Mână în mână cu învăţătorul Graur merge şi învăţătorul greco-ortodox Șomlea din **Mociu** și Vesa din **Jaca**, care încă au luat parte

le alegere. / Iată pleva românilor din Câmpie, iată lepădăturile noastre, cu care se laudă *Koloszvár*”[321].

1942: „Pentru monumentul lui Iacob Mureşianu, a contribuit preotul Ambroziu Biriș din **Sâmboleni**, cu 200 lei. Avem, cu totul, până acuma, 7.450 lei, depuși la Banca Populară „Axente Severu”. Ne mai trebuie cel puțin de 10 ori pe atâția şi nu ne-am pierdut nădejdea că-i vom putea primi de la cititorii noştri”[322].

Bäuerinnen Bunila Femei

Peasant women Paysannes

[321] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 146, Braşov 1887, p. 3
[322] *Unirea Poporului*, Anul XXIV, nr. 46, Blaj 1942, p. 4

SÂNCEL

(Szancsal, judeţul Alba)

1263: „Regii Ungariei dăruiră saşilor pământuri bune, ca să le lucreze, căci, în urma năvălirilor barbarilor, o bună parte a țării rămase nelocuită. Saşii se înmulţiră şi, pe lângă ce le dădură regii, îşi mai luau şi ei de la români, şi încă pământurile cele mai bune, / Pe la începutul veacului XIII, nişte români din jurul Bistriţei se plângeau regelui Ungariei că saşii le-au luat pădurile, pe care ei le aveau în stăpânire de la moşi şi strămoşi, de mai bine de o mie de ani, adecă aproape de vremea colonizării.

La **1211**, regele Ungariei Andrei II dădu cavalerilor teutoni (germani) întreagă Ţara Bârsei, iar la **1219**, le dădu canonicilor din Strigon (Ungaria) moşia **Vinţul de jos**. La **1263**, aceiaşi regi dădură unui anumit Jula sau Gyula, comunele **Veza**, **Mănărade**, **Haşag** şi **Nocrich**, şi aşa pământul românesc, pe încetul, trecea în mâni străine, ungureşti şi săseşti. / Tot cam pe atunci, nu ştim cu câţi ani ori zeci de ani înainte, pământul **Blajului** de azi a ajuns în mâinile unui anumit Herbord, care, după nume, pare a fi fost sas. Cel mai vechi document care aminteşte pământul Blajului este de la anul **1271**, când regele Ungariei Ştefan V, ca duce al Transilvaniei şi al Daciei, îl dărui sasului Thell, fiul lui Ebl din Braşov, care îl vându cumnatului său, Tzell,

împreună cu comuna vecină **Sâncel**. / Pe atunci, Blajul de azi nu era sat, ci era numai o locuință de vară a stăpânului sas, aflătoare pe ridicătura de pe malul drept al Târnavei mari, cam între comunele **Veza** şi **Ciufud**, de pe malul stâng al aceluiaşi râu şi nu departe de îmbinarea celor două Târnave. / Familia lui Tzell stăpâni pământul acesta până pe la anul **1346**, când, nu ştim din ce motive, moşia ajunse în stapânirea „Erariului" (împărăţiei) sau a Statului. La **1395**, statul dărui moşia şi vila lui Herbord ungurului Cserei Balázs, latineşte „Blasius", căruia românii îi ziceau „Blaj". Acesta făcuse nişte vitejii în luptele cu turcii, la Nicopole, iar regele Ungariei Sigismund, drept răsplată, îi dărui vila şi moşia din jurul ei, care cuprindea 13 sate. Astfel, acest pământ a ajuns în mâni unguresti, unde a şi rămas, până când Dumnezeu a voit să ajungă iarăşi în mâinile vechilor stăpâni, adică a românilor, cu vlădica Inochentie. Ungurul Balázs, pe lângă locuințele care erau, mai zidi câteva case, pentru birişti şi servitorimea sa, așa că, de acum, locuința aceea de vară avea înfăţişarea unui sat şi se numea, ungurește „**Balázsfalva**", adică satul lui Blasius. Românii i-au zis, mai pe scurt „**Blaj**". / Nu știm câtă vreme va fi stăpânit Balázs moșia aceasta, ştim însă că, la **1535**, era în mâinile ungurului Gheorghe Bágdi. Acesta, pe colina numită pe atunci „Lórét", adecă „păşunea cailor", zidi un castel nou şi mare, cu două etaje, iar la etajul II, cu un coridor, de jur-împrejur, de unde, în timpul verii, stăpânii puteau să-şi vadă lucrătorii pe moşie până departe, la **Mănărade**, **Veza**, **Ciufud**, **Tiur**, **Petrisat** şi până aproape de **Sâncel**. Acesta, cu unele schimbări, este **castelul mitropolitan de azi**. O tăbliță de marmură, zidită în peretele de miazăzi al castelului, spune, în limba latină, că acel castel a fost zidit la anul **1535**, când ţara era bântuită de o mare

foamete, aşa că ferdela de grâu costa mai mult de patru floreni, ceea ce, în bani de-ai noştri de azi, ar face cam 600-700 lei. / Nici Bágdi n-avu noroc să-şi stăpânească multă vreme castelul, căci, la **1597**, adecă după abia 62 de ani, castelul şi moşia erau în stăpânirea principelui ardelean Sigismund Báthori. Apoi trecu, din mână în mână, când la erariu (stat, împărăţie), când la particulari, aşa că, în timp de 139 de ani, castelul şi moşia Blajului, afară de erariu, a avut 9 stăpâni. Cei mai însemnaţi au fost unul Simon Pécsi, care îl luă în stăpânire, la anul **1621**, de la principele Gavril Bethlen şi rudeniile sale, Ştefan şi Petru. / Acel Simion Pécsi era un om prilostit şi năprasnic. Îşi făcuse el o religie şi aducea jertfe sângeroase, şi chiar omeneşti. În podul castelului îşi făcuse o cămăruţă şi un altar, unde aducea jertfele cele sângeroase, întovărăşit de fetele lui. Altarul acela a rămas în podul castelului, până târziu, către 1848, adică până pe vremea episcopului Ioan Lemeni. Tradiţia spune că smintitul ademenea copii români de prin satele din jur, cu bănuţi, bomboane şi dulceţuri, îi ducea în castel, îi suia în pod, iar acolo îi junghia pe altarul lui şi apoi îi ardea, iar el, cu fetele lui, cântau din cărţi cu limbi încurcate. Fu aflat, într-un târziu, de către principele Gavril Bethen şi aruncat în temniţă!

După ce trecu prin alte câteva mâni şi stăpâniri, la **1664**, castelul şi cele 13 sate fură cumpărate de la erar (stat) de doamna Ana Bornemissa, soţia principelui ardelean Mihail Apafi I, aceasta îl dărui fiului său, Mihail Apafi II, care în castelul din **Blaj**, îşi serbă cununia cu principesa Catarina Bethlen, la **1695**. Pa aceşti principi, locuitorii din împrejurimi obişnuiră să-i numească „Craiul şi Crăiasa”. / Pe timpul craiului şi al crăiesei, castelul din Blaj era plin de lume. Era acolo curtea craiului, a crăiesei celei tinere şi a

erăiesei celei bătrâne, Ana Bornemissa, cu prefecţi, mareşali de curte, magiştri pentru cai, preoţi ai curţii, stolnici, paharnici, logofeţi, comornici, dame de curte pieptănătoare, bucătari, bucătărese, pivniceri, măieştri de călărit, măieştri de dans, măieştri de duel sau de luptă cu sabia, o mulțime de „paji", adecă feciori de nobili care trăiau la curtea principilor, ca să înveţe omenie. Dar, precum ne spune istoricul Gheorghe Barițiu, în loc de omenie, învățau multe lucruri slabe şi, după câtăva vreme, se întorceau acasă leneşi, înfumuraţi, feciori de bani gata, beţivi ca pământul şi plini de boli ruşinoase. / La anul **1713**, Mihail Apafi II moare, în vârstă de abia 37 de ani. Curtea i se împrăştie, iar castelul şi moşia Blajului, rămase încărcate de datorii, aşa că statul, adecă erariul, ca să se despăgubească, luă întreg domeniul pe seama sa. / De-la familia Apafi au rămas, în **Blajul de azi**, două numiri de localităţi, anume: „Şipotul Crăiesei" şi „Fântâna Domnişoarei", adecă un izvor, care era între viile crăiesei, şi o fântână, care era în mijlocul moşiei vreunei domnișoare din familia Apafi, Bornemisa ori Bethlen. / Din pivniţa castelului ducea un coridor, pe sub pământ, până la Târnava Mică. Astăzi, însă, s-a dărâmat prin mai multe locuri, iară pe unde nu s-a dărâmat este plin da broaşte râioase, şerpi şi alte gângănii grețoase. Coridorul acela a fost făcut cu scopul că, dacă s-ar întâmpla ca oarecândva castelul să fie încunjurat de turci, cei închişi înlăuntru să poată ieşi, pe sub pământ, departe, la țărmul Târnavei Mici. / În castel mai rămaseră numai câţiva îngrijitori de-ai erariului, iar prin contractul, încheiat la **28 martie 1736**, castelul şi moşia Blajului trec în stăpânirea episcopului român Inochentie Micu Klein de la Făgăraş, care, la **19 mai** anul următor, adecă **1737**, se şi mută aci.

Pe atunci, era numai castelul, încunjurat cu frasini, tei, stejari şi brazi, iar în partea dinspre apus erau vreo 20 de case şi o bisericuţă ungurească calvină, pentru argaţii castelului, toţi unguri calvini. Înspre răsărit, era luncă şi păşune, până la pădurea numită „Mişca", iar înspre miază-noapte, locuri arătoare. Domeniul Blajului, cuprindea, pe atunci, comunele: **Blaj**, **Mănărade**, **Spătac**, **Cergăul mare**, **Veza**, **Ciufud** şi **Tiur**, pe atunci în comitatul Alba de jos; apoi părți din teritoriile comunelor **Sâncel**, **Petrifalău** (Petrisat), **Iclod**, **Pănade**, **Şona** şi **Spini**, pe atunci în comitatul Cetăţii de Baltă. Locuitorii acelor comune erau iobagii stăpânilor castelului, oricine ar fi fost. Ne putem închipui ce bucurie vor fi avut acei sărmani locuitori, care toţi erau români, afară de câțiva din **Petrifalău** şi din **Tiur**, care erau unguri, şi câţiva din **Mănărade** şi **Şona**, care erau saşi, când vor fi auzit că, de acum, le vine stăpân un vlădică român, un om care are la inimă durerile şi suferințele neamului românesc şi care nu s-a teme să le ţină parte în dieta Transilvaniei.

Vlădica Inochentie sosi la **Blaj** într-o după-amiază, cu diligența de la Sibiu. Castelul era gol şi pustiu, Intră înlăuntru, iar zidurile groase şi reci îl făcură şi mai tăcut decât era din fire. El plănuia ca din acel sătuleţ unguresc să facă un oraş românesc. Oraş cu mănăstire şi cu călugări harnici, cu şcoli româneşti şi cu dascăli harnici, unde toţi românii, care vor vrea şi vor putea, să înveţe carte şi istorie românească, ca să ştie toți că ţara asta a fost a românilor, şi tot a lor trebuie să fie. / În partea de miazăzi a castelului, spre ţărmul Târnavei, era o râpă mare, care se întindea înspre răsărit, în formă de jumătate cerc, iar asupra râpei era lunca numită „Lórét" („câmpia cailor"), acoperită cu iarbă mare, aproape de cosit, şi împodobită, unde şi unde, cu tufe

de salcie şi de răchite. De la râpă şi până la poarta castelului, lunca era stretăiată de două căi cu ogăşii de care grele, care adunau roadele câmpului în grânarele castelului. O cale ducea, de la **Veza**, la **Sâncel**, iar alta, de la castel, la pădurea Mişca şi către comunele **Glogoveţ** şi **Mănărade**. La încrucişarea acelor două căi plănui vlădica să facă piaţa noului oraş, ce va întemeia aici, între cele două Târnave. Cu toiagul arhieresc semnă brazdele pieţii şi ale străzilor, apoi desemnă locul unde să fie mânăstirea şi școlile, asupra râpei dinspre răsărit. / Chemă arhitecţi din Viena, ca să-i facă planul noului oraş şi al mânăstirii, şi începu lucrările, încheind, la **30 Martie 1738**, un contract cu arhitectul curţii împărătești din Viena, cu italianul **Giovanni Martinelli**. / În **sătuleţul Blaj** începu să se ţină târg de săptămână, în fiecare joi, precum se ţine şi azi, şi așa, în fiecare săptămână, se adunau aici români de pe Secaş, de pe Mureș, până pe la Teiuș, de pe Târnava Mare, până la Copşa Mică şi de pe Târnava Mică, până din sus de Cetatea de Baltă. Episcopul aduse negustori și meseriaşi români, de pe unde putu, şi, pe lângă nişte texe mici, le dădu loc pentru case şi prăvălii, şi astfel „câmpia cailor" sau „Lórét", se transformă, pe încetul, în orăşel cu străzi drepte şi cu căsuțe scunde sau joase, după cum era obiceiul de atunci a zidi. Mănăstirea şi biserica încă se ridicau încet, dar nu fură terminate decât după zece ani, adecă la **1748**, când vlădica Inochentie tânjea de şase ani, în exil în Roma, de unde nici nu se mai întoarse niciodată, aşa că n-avu parte să vadă roadele nopţilor nedormite de gânduri şi ale ostenelilor sale. Dar **Blajul** sporea mereu, iar castelul era locuit de preoţi şi călugări cucernici, care, prin post, privegheri şi rugăciuni, cereau mila cerului asupra acestui popor orfan de părinţi, în mijlocul atâtor răuvoitori. Râpa dispăru, prefă-

cându-se în costiş cu grădini, stradă şi parcul frumos din grădina seminarului de azi şi a internatului de băieţi. / N. Lupu”[323].

1351, ianuarie 22: Scrisoarea voievodului Transilvaniei Dionisie, adresată capitlului bisericii Transilvaniei, după ce „Egidiu, fiul lui Basarab de **Sâncel** (judeţul Alba**)**, a redobândit, în temeiul dreptului său, pe calea legii în faţa judecăţii noastre, de la Petru, fiul lui Werner, şi de la Petru, fiul lui Nicolae, fiul aceluiaşi Werner, comiţi de **Saschiz** (**Kyzd**, judeţul Mureş) şi de la Ladislau, Mihail şi Nicolae, fiii lui Ioan, fiul aceluiaşi Werner, comiţi de **Archita** (**Erked**, judeţul Mureş)… moşia numită **Zoltan** (azi **Mihai Viteazul**, judeţul Mureş), ca fiind a sa şi, deoarece în pricina aceasta sus pomeniţii comiţi de Saschiz şi de Archita au rămas osândiţi şi încărcaţi cu o gloabă asemenea cu preţul acelei moşii… e nevoie să fie trimişi omul nostru şi omul vostru pentru punerea în stăpânire… omul nostru Petru, fiul lui Ioan de **Petişdorf** (Petiş, judeţul Sibiu) sau Ioan zis Zaz de **Borsiyacobfolua** (lângă Sâncel, judeţul Alba) ori Mihail de **Şilea** (**Syle**, judeţul Alba) sau, în lipsa celorlali, Valentin, fiul lui Marcharth de **Herepea** (**Herepe**, judeţul Mureş), să se ducă la acea moşie şi, chemând în chip legiuit vecinii şi megieşii ei şi aceştia fiind de faţă, s-o despartă de drepturile de moşie ale altora şi s-o dea lui Egidiu, ca s-o stăpânească pe veci”[324].

1359, decembrie 15, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că i s-a plâns „Egidiu de **Sâncel** (judeţul Alba**)** că moşia numită **Zoltan** (azi **Mihai Viteazul**, judeţul Mureş), aflătoare în părţile

---

[323] *Unirea Poporului*, Anul XX, nr. 26, Blaj 1938, pp. 5, 6

[324] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 8, pp. 8, 9

Transilvaniei, este a lui… şi acum Petru de **Chizd** (Saschiz, Kyzd, judeţul Mureş) o ţine pe nedrept în stăpânire. Drept aceea, poruncim cu tărie să trimiteţi spre mărturie omul vostru, în faţa căruia omul nostru… s-o ia înapoi, ca bun al lui Egidiu… şi să-l pună în stăpânirea ei”[325].

1884: „Era ziua de Rusalii 1884 și noi, vreo 4 studenți din **Blaşiu**, ne făcusem din ajun planul ca să petrecem Rusaliile afară din Blaşiu. Fiind 2 zile sărbătoare, ce am fi putut noi face în Blaşiu, căci a te strecura pe la vreo domnișoară din Blaşiu, în vizită, era ceva imposibil, teologii aveau preferință şi noi nu aveam loc, ba nici nu puteam face concurență unor superiori, care, azi-mâine, pot pleca odată cu diploma de teologie şi cu vreo domnișoară din Blaşiu; de aceea, ne-am hotărât a tăbărî pe casa unui preot din împrejurime. / Şi aici am întâmpinat obstacule, căci în **Sâncel**, la popa Bran, nu ne puteam duce, fata lui fiind deja promisă unui teolog, care acum e preot acolo. Preotul din **Ciufud** nu avea copii, cel din **Veza** nu ne-ar fi primit, cu siguranță, căci a primit prea mulţi în **Tiur**, nu ne da mâna să mergem, căci acela a fost profesor în Blaşiu; la **Mănărade** nu aveam loc; fata acestuia locuia în Blaşiu, la bunică-sa”[326].

1895: „În 20 aprilie, între orele 11 și 12, în comuna noastră **Sâncel**, lângă Blaj, cercul pretorial al Hususăului din comitatul Târnavei mici, a izbucnit un **foc teribil**, care, în timp de 2 ore, a prefăcut în **cenușă averea a 21 de familii**. / Dezastrul abia se poate descrie, deoarece focul, ajutat de un vânt puternic, ce a bătut, de la miazăzi, spre miazănoapte, s-a potențat întru atâta, încât celor mai mulți

[325] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 429, pp. 438, 439
[326] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 223, Braşov 1904, pp. 6, 7

oameni, care i-au căzut victime, nu le-a mai rămas, din ce aveau, absolut nimica, afară de vestmintele de pe dânșii – chiar și un copil de 6 ani s-a aflat ars de foc, apoi două vaci, un viței și mai mulți râmători. / În fața acestui dezastru, subscrișii, în calitate de comitet în cauză, ne simțim obligați a apela la sentimentele de caritate creștină a onoratului public român, mai ales a celui din ținutul nostru, și a ne ruga să binevoiască a sări întru ajutor cu dinarul văduvei din Sfânta Evanghelie, pentru alinarea suferințelor celor nenorociți. / Promițând că rezultatul ajutoarelor eventuale, care ne rugăm să se trimită la adresa onoratului Domn Ioan Rusan, proprietar în loc şi casier în cauză, se vor publica în ziare, cu mulțămită, și cum că cele primite se vor împărți după cea mai strictă dreptate, suntem, cu toată stima, / Ai Onoratei Redacțiuni. / **Sâncel**, în 24 aprilie 1895. / Zaharia Bran, protopop, preşedinte. / Albert Elek notar comunal, / Ioan Rusan casar, / Teodor Pănăzan, învăţător şi membru în comitet. / Teodor Bărbat, membru în comitet”[327].

1900: „Duminecă, s-a ţinut în **Sâncel** adunarea cercuală a despărțământului Blaj al Asociațiunii. / **Sâncelul** e o comună mare românească, lângă Blaj, cu aproape 2 mii locuitori, oameni robuşti, bine făcuţi, are biserică frumoasă şi şcoală bună, cu doi învăţători, dar şi un al treilea ar avea destui elevi. / Duminecă, dimineața, la 8 ore, câţiva membri din comitet, care au ținut să ia parte şi la serviciul dumnezeiesc, au sosit în Sâncel, împreună cu mai mulţi oaspeţi, veniţi cu trenul de pe Târnavă. / La intrarea în comună, comitetului i s-a pregătit o frumoasă primire. O mare portă de ramuri verzi era ridicată în cale, având în faţă inscripţia „Bine aţi venit!”. Atât înainte, cât şi de cea parte a porţii,

[327] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 82, Braşov 1895, pp. 2, 3

până la intrarea în biserică, era un lung cordon de ţărani, îmbrăcaţi în curate şi frumoase vesminte de sărbătoare. / Chiar lângă poartă, era **corul plugarilor**, care intona salutul frăţesc: „La mulţi ani!”. În numele poporaţiunii, salută pe membrii comitetului harnicul învăţător Teodor Pănăzan, dorind ca lucrările comitetului să fie urmate de bogate fructe. Răspunde directorul Monsenior Ioan German, profesor în Blaj. / Însoţiți, apoi, de aclamările celor de faţă, se îndreptă spre sfânta biserică, unde dl provizor al domeniului seminarial Ioan Marele binevenţează oaspeţii, în numele antistiei bisericești. Răspunzând dl director, în sunetul clopotelor intrăm cu toţii în sfânta biserică, spre a lua parte la sfânta liturghie, care a fost pontificată de directorul despărţământului, asistat de George Bărbat, viceprotopop al Blajului, A. C. Domşa, secretarul despărţământului şi I. Brut Micu, oficiant consistorial. Cântările liturghiei le-a executat corul plugarilor şi învăţătorii... / A venit locul banchetului, bine aranjat în localitatea şcolii, unde se înţelege s-a dat producţia declamatorică-muzicală, cu următorul program: / 1). Cuvânt de deschidere, de Vasile Smigelschi. / 2). „Voi, sălcii triste”, cor bărbătesc de Teodorescu. / 3). „Rugămintea din urmă”, poezie de Coşbuc, declamată de I. S. Frăţilă. / 4). „Ce faci, Ioană”, cor mixt de G. Dima. / 5). „Doină”, solo de P. Pepelea, ţăran. / 6). „Uită, mamă”, cor bărbătesc de Dima. / 7). „La oglindă”, poezie de G. Coşbuc, declamată de domnișoara Mariţi Marele. / 8). „Zis-a badea”, cor mixt de Musicescu. / 9). „Mulți ani”, cor bărbătesc de Iacob Murăşan. / Succesul acestei producţiuni a fost cât se poate de bun.

În cuvântarea sa, dl Smigelschi tratează, în liniamente generale, despre folosul însoţirilor şi arată câte nu se pot ajunge prin ele, şi, drept concluziune, îndemnă po-

porul la îmbrăţoşarea tovărăşiilor. / Domnişoara Mariţi Marele, îmbrăcată în un frumos costum naţional, a făcut nespus efect, declamând „La oglindă", de Coşbuc. Domnia sa a fost viu aplaudată. / De asemenea, a secerat aplauze ţăranul Petru Pepelea, prin „Doina! cântată solo. / S-a dovedit, şi de data asta, că doina e scoasă din inima românului, atât drag, atâta jele, atâtea sentimente erau puse în această cântare; aclamat de public, a mai cântat câteva strofe din „Dragă Bucovină", cu acelaşi deosebit efect.

Celelalte puncte încă au fost bine succese, în special corul bărbătesc a fost foarte bun, când ne gândim mai ales că se prepară cântările pe note de abia de o jumătate de an. Merit netăgăduit revine dlui Emil Vlassa, care, cu un zel neînfrânt, cu multă pacienţă şi pricepere, a instruit pe tinerii plugari în cântarea pe note. Tot se poate cu ţăranul, numai dragoste să fie, să nu lipsească bunăvoința şi zelul. / După terminarea producţiunii, dl Gherman a lăudat pe coriști şi pe dl Vlassa şi, în faţa publicului, a lăsat să se împartă, ca premii în bani, 45 coroane şi o mulţime de cărți pentru popor. Premiile acestea au fost puse la dispoziţie din partea Comitetului. / A urmat, apoi, dansul. Publicul era acum foarte numeros. Palida lună, care clipea tainic printre frunzişul verde, variile şi coloratele lumini ale lampelor veneţiene, razele pline de înțeles ale ochilor tineri au făcut ca veselia şi jocul să ţină până la 5, când soarele era deja sus şi a împrăștiat pe toți"[328].

1900: „La producţiunea dată de **coriştii plugari din Sâncel**, cu ocazia adunării generale a Despărțământului Blaj al Asociaţiunii, ţinută la **Mureș-Sântana**, la 5 august nou, cum şi cu ocazia petrecerii de vară împreunată

[328] *Unirea*, Anul X, nr. 32, Blaj 1900, p. 268

cu aceea, s-au încasat 191 corone şi 60 fileri, s-au spesat 109 coroane 58 fileri, a rezultat un venit curat de 88 coroane şi 2 fileri, din care sumă, jumătate, adică 44 coroane 2 fileri, i-a administrat comitetul Deapărțământului XI Blaj al Asociaţiunii, iar jumătate, adică 44 coroane, s-a reţinut pentru **fondul coriştilor plugari din Sâncel**, concertanţi, spre încurajare, ca premii numeroase cărţi folositoare şi instructive pentru tinerime, iar bani în sumă de 46 coroane. / Pentru comitetul aranjator şi în numele coriștilor plugari din Sâncel, / Sâncel, la 20 august nou 1900. / Vasile Smigelschi, paroh şi președinte, / Teodor Pănăzan casarul coriştilor şi învățător primar"[329].

1902: „**De la Reuniunea femeilor române greco-catolice din Sâncel**. Onorată Redacţie! / Subscrişii, din încredințarea comitetului „Reuniunii femeilor române greco-catolice din **parohia Sâncelului**, pentru decorarea bisericii", facem următorul scurt raport:

Reuniunea, la finea anului 1900, anul I al activităţii sale, a avut un capital de 857 coroane 23 filer, câştigat parte ca taxe de la membri, parte ca contribuiri şi parte din venitul tombolei, aranjată la 3 februarie nou 1901, care capital, pe lângă toată criza economică, până la finea anului 1901, mulţămită Tatălui Ceresc, s-a ridicat la suma de 1.833 coroane 95 fileri. / Membrii fundatori, femei, cu taxe de 20 coroane, numără Reuniunea 6, iar bărbaţi, cu taxa de 10 corone, 4, între care, în anul 1901, am avut fericirea a înscrie şi pe stimatul domn Dr. Eugen Bran, avocat în **Teaca**, născut în comuna **Sâncel**, şi pe stimata sa soție, Amalia, născută Şimon, iar între membrii ordinari s-a înscris stimata doamnă Cornelia Șimon, născută Bran, din **Sân-**

[329] *Unirea*, Anul X, nr. 34, Blaj 1900, p. 285

georgiul de Câmpie, solvind taxa anuală de 2 coroane, pentru care sprijin memoraţii binevoitori primesc, pe calea aceasta, mulțămita Reuniunii noastre. / **Sâncel**. 14 ianuarie nou 1902, / Maria Vlasa, prezidentă, / Vasile Smigelschi, secretarul Reuniunii"[330].

1903: „Reuniunea învățătorilor greco-catolici de Alba-Iulia şi Făgăraş, despărțământul Bia şi Dio-Sântmărtin, invită la adunarea de primăvară, ce se va ține în şcoala greco-catolică din **Sâncel**, la 9 iunie stil nou, pe toți membrii săi ordinari, pe onoraţii domni directori şi pe toţi binefăcătorii și sprijinitorii cauzei noastre şcolare. / **Program**: 1). Serviciu divin şi oficierea obișnuitului parastas, la orele 8 a. m. / 2). Deschiderea adunării. / 3). Apel nominal. / 4). Dizertaţie din sfera economică, de Ioan Bărbat, **învățător în Sâncel**. / 5). Discuţie asupra dizertaţiei. / 6). Cetirea şi verificarea procesului verbal al adunării precedente. / 7). Raportul casarului. / 8). Raportul bibliotecarului. / 9). Dispoziţii de verificare. / 10). Dispoziţiuni pentru viitoarea adunare de toamnă / 11). Înscrierea de membrii noi şi încasarea taxelor. / 12). Eventuale propuneri. / 13). Închiderea adunării. / **Sâncel**, la 23 mai 1903. / Valeriu Platon, învățător în **Crăciunul superior** și notarul Despărțământului"[331].

1904, Diaconovich: „**Sâncel**, magh. Szancsal, comună rurală în Transilvania, comitatul Târnava Mică, cu 1.733 locuitori români"[332].

1924: „**Şezătoare culturală în Sâncel**. Duminecă, 22 iunie, după-amiază, au plecat din Blaj o ceată de elevi

---

[330] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 5, Braşov 1902, p. 3
[331] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 106, Braşov 1903, p. 3
[332] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 877

şi eleve, de la Școala normală, în frunte cu câţiva profesori și cu directorul despărțământului Asociaţiunii, Părintele protopop Aurel C. Domşa, în fruntaşa comună **Sâncel**. Vremea de vară, când oamenii abia au un pic de răgaz dumineca, să-şi mai odihnească trupurile trudite, nu făgăduia mari nădejdi de-a avea multă lume la vorbirile şi cântările plănuite. Cu atât mai vârtos că, din cauza timpului schimbăcios, oamenii n-au fost avizaţi decât în clipa din urmă. / Și totuşi, abia au sosit în comună blăjenii, oamenii au început a răsări în grupuri. Cât ai bate-n palme, curtea largă a şcolii era plină de lume. Bărbaţi şi femei, tineri şi bătrâni, au stat, de la începutul programului, până la sfârşit, în liniște de biserică. Din ochii tuturor scânteia dorința de-a prinde tot înțelesul vorbelor, tot farmecul poeziilor şi cântărilor ce răsunau de pe bina înjghebată în umbra şcolii. Nu-i vorbă, au şi avut ce asculta.

Cum a decurs „şezătoarea”. Au fost în program vorbiri calde şi însufleţitoare (Părintele protopop Domșa, despre rostul „Asociaţiunii” în trecut şi azi; profesorul Augustin Popa, despre iubirea de neam, hărnicie şi dragostea de lumină, armele care ne vor face stăpâni deplini pe plaiurile noastre; prof. Ioan Pop-Zăicani a citit o minunată povestire din Tolstoi). Au fost declamări pline de duioşie („Doina”, de Coşbuc, declamată de dimnișoara Vezan, şi „Voichița lui Ștefan”, de Coşbuc, declamată de domnișoara Onice, eleve ale școlii normale), cărora li s-a dat şi tâlc potrivit. / Multă veselie a stârnit monologul „Ciobanul şi bătaia”, spus de domnișoara Fleșer, elev al școlii normale. / Cântările pline de farmec, cântate de corul mixt al şcolii normale (prof. Eugen Hopârtean) şi jocurile minunate conduse de prof. Boeriu au întregit minunat programul bogat. / În felul acesta, ziua de duminecă a rămas o săr-

bătoare, pe care nici oamenii din **Sâncel**, și nici blăjenii nu o vor uita curând”[333].

1926: „Vineri, în 12 noiemvrie, a răposat în Domnul văduva Iudita Rusan, născută Frăţilă, mama uneia dintre cele mai zeloase cititoare ale noastre, a doamnei văduve Maria Vlassa, născută Rusan, din **Sâncel**, în vârsta frumoasă de 92 ani. / Înmormântarea i s-a făcut duminecă, în **Sâncel**, luând parte, pe lângă aproape toţi ţăranii din Sâncel, şi foarte mulți domni din Blaj”[334].

1927: „**Sfințirea bisericii din Crăești**. La depărtare de 11 km de la **Diciosânmărtin**, pe partea dreaptă a Târnavei Mici, este comuta **Crăești**, aşezată la poalele unui şir de dealuri, plantate cu vii roditoare şi, pe culmi, cu păduri dese, Locuitorii sunt economi foarte harnici. Românii aveau o biserică de lemn mititică, slabă. În o margine ferită a satului, ca aproape toate bisericile vechi de lemn. / Azi se înalță măreț, în mijlocul comunei, la loc bun, o biserică frumoasă de zid, care domină tot satul, ca o regină. / Poporul a avut mângâierea sufletească să prăznuiască Naşterea Domnului în acest nou şi măreț Sion, care s-a sfinţit la 19 decembrie 1926.

Actul sfințirii s-a îndeplinit din partea Reverendisimului Dr. Victor Macaveiu, canonic mitropolitan, delegat al Prea Venerabilului Consistoriu, asistat de Prea Onoratul D. S. Moldovan, protopop, părintele V. Smighelschi din **Sâncel** și alţi 5 preoți din jur. Fiind timpul plăcut, a fost popor numeros şi din comunele vecine. Serviciul divin și vorbirea ocazionată a Rev. D. Dr. Macaveiu au mulțămit adânc pe ascultători.

---

[333] *Unirea Poporului*, Anul VI, nr. 26, Blaj 1924, p. 3
[334] *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 47, Blaj 1926, p. 6

Zidirea bisericii a ținut 2 ani. Neavând biserica capital de bani, totul s-a făcut din repartiție şi din hărnicia de albină a parohienilor, în frunte cu preotul George Vamoș. / Fiind înţelegere, voinţă tare, conducere bună, totul a mers în ordine şi biserica zidită grăieşte lumii din jur că ce lucru frumos pot face sufletele cu adevărat creştine, care înţeleg să jertfească totul pentru biserică. Poporul credincios merită toată lauda, iar partea cea mai însemnată se cuvine părintelui George Vamoș, care a avut tăria sufletească să ridice, pe valea Târnavei, o biserică nouă”[335].

1931: „**Expoziţia de animale de la Blaj**… / Camera de Agricultură a judeţului Târnava Mică, înţelegând că cel mai bun îndemn pentru oameni de a creşte animale frumoase şi de soi ales, este arătarea acelor animale şi premierea lor cu bani, medalii sau diplome de recunoştinţă, a şi început să facă astfel de arătări sau expoziţii. / În 25 octomvrie a făcut o expoziţie de animale la **Bălăușeri**, iar luni, în 26 octombrie, la **Blaj**. La expoziţia de la Blaj s-au putut vedea numai animale de prăsilă… Dintre proprietarii care au adus animale spre arătare, au fost premiaţi următorii:

Pentru tăurași frumoşi de prăsilă, au fost premiaţi: Ferma Bruchental din **Sânmiclăuş**, cu 1.000 lei, Milu Moșneag din **Bucerdea**, cu 800 lei, Frăţilă Nicolae din **Sâncel**, cu 600 lei, Schuster Martin din **Bălăușeri**, cu 400 lei, Mărginean Nicolae din **Crăciunel**, cu 300 lei, **Pataki Martin** din Crăciunel, cu 300 lei, Hann Samuel din **Şona,** cu 200 lei Cistean Ioan din Bucerdea, cu 100 lei, Şarlea Simion din **Tiur**, cu 100 lei, și Binder Mihail din **Bălcaciu**, cu 100 lei.

---

[335] *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 6, Blaj 1927, p. 4

Comunele care au taurii cei mai bine îngrijiţi, încă au fost premiate cu bani, și anume: comuna **Sâncel**, cu 300 lei, comuna **Şona**, cu 250 lei, comuna **Petrisat**, cu 200 lei, comuna **Bălcaciu**, cu 200 lei, comuna **Mănărade**, cu 200 lei, comuna **Blaj**, cu 150 lei, comuna **Ciufud**, cu 150 lei, comuna **Sânmiclăuş**, cu 150 lei, comuna **Pănade**, cu 150 lei, comuna **Spini**, cu 100 lei, şi comuna **Veza**, cu 100 lei.

Pentru vacile şi junincile celea mai frumoase au fost premiaţi: Ferma Bruckental din **Sânmiclăuş**, cu 200 lei, Cristea Simion din **Petrisat**, cu 900 lei, Costea Ioan din **Blaj**, cu 800 lei, Weber Matei din **Şona**, cu 700 lei, Păcurar Constantin din **Blaj**, cu 600 lei, Bechtold Iosif din **Blaj**, cu 600 lei, Mircea Nicolae din **Mănărade**, cu 500 lei, Olah Ioan din **Blaj**, cu 500 lei, Horşa Emil din **Sânmiclăuş**, cu 400 lei, Schmiat George din **Mănărade**, cu 400 lei, Puşcaş Ioan din **Blaj**, cu 300 lei, Barabaş Ana din **Sânmiclăuş**, cu 250 lei, Curtea mitropolitană din **Blaj**, cu 200 lei, Internatul da băieţi din **Blaj**, cu 200 lei, Scherner Samuel din **Mănărade**, cu 200 lei, Cristea Simion din **Petrisat**, cu 200 lei, Sântimbrean Ioan din **Cergăul Mare**, cu 800 lei, Grama Teodor din **Sâncel**, cu 700 lei, Mihai Ungurean din **Beşinău**, cu 600 lei, Morar Ioan din **Ciufud**, cu 500 lei, Konerth Martin din **Şona**, cu 500 lei, Lopziger Martin din **Şona**, cu 400 lei, Schmidt Andrei din **Mănărade**, cu 400 lei, Costea Vasile din **Sâncel**, cu 300 lei, Reder Ioan din **Bălcaciu**, cu 300 lei, Sas Danilă din **Sânmiclăuş**, cu 250 lei, Frăţilă Ioan din **Tiur**, cu 250 lei, şi Spătăcean Alexandru din **Ciufud**, cu 200 lei.

Pentru vieri şi scroafe bune de prăsilă au fost premiaţi: Maurer Ioan din **Mănărade**, cu 400 lei, Ştefan Dragoş din **Blaj**, cu 300 lei, Costea Ilie din **Sâncel**, cu 400

lei, Mărginean Ariton din **Sâncel**, cu 300 lei, Barna Vasile din **Iclod**, cu 200 lei. Îngrijitorul vierului din **Mănărade** a primit 200 lei, răsplată pentru buna îngrijire.

Pentru berbeci şi oi bune şi frumoase au fost premiaţi: Ioan Idu din **Mănărade**, cu 200 lei, Mărginean Nicolae din **Mănărade**, cu 150 lei, Ciugudean Gligor din **Bia**, cu 200 lei, și Stoicu Gligor din **Bia**, cu 300 lei.

Pentru galiţe s-a dat lui Emil Ciufudean din **Veza** 200 lei, care a adus 6 galiţe Orpington, lui Alexandru Sighad din **Blaj** 150 lei, care a adus 4 galițe Orpington și lui Miron Nicula din **Blaj** 100 lei, pentru pui de podoabă japonez Waly Kicki.

Diplome de recunoștință au primit Fondul I. M. Moldovan şi Curtea mitropolitană din **Blaj**, pentru porcii bine îngrijiţi, iar pentru galițe, au primit diplome: Doamna Suciu din **Blaj**, care a adus spre arătare gâște foarte frumoase, Emil Negruţiu din **Blaj**, care a adus mai multe galițe Rhode Island şi Plymuth-Rock, Iustin Hossu din **Blaj**, care a adus 5 găini Rhode Island și 6 Leghorn, Nicolae Mârza din **Blaj**, care a adus 4 găini Wiandette, Ioan Costea din **Blaj**, care a adus 9 găini Wiandette albe, foarte frumoase, Dr. Traian Denghel, care a adus 2 pui Plymuth, mari și frumoși, Petru Cristea din **Blaj**, care a adus 4 găini Orpington, Dr. Ioan Piso, care a adus 3 găini Wiandette şi 3 Rhode Island, şi Ştefan Dragoş, care a adus un cocoş Wiandette”[336].

1938: „**Biserica unită, în slujba neamului**. / Aşezarea ungurilor şi saşilor pe plaiurile Ardealului # Despoierea românilor de vechile lor drepturi # Ce era Blajul, în vremile de demult # De când face pomenire istoria despre

[336] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 43, Blaj 1931, p. 7

Blaj # Stăpânii de odinioară ai Blajului # Alte vremuri şi alți oameni # Aşezarea mucenicului vlădică Inochentie la Blaj # Blajul devine cel dintâi oraş românesc din Ardeal

Ca şi întreg pământul acestei ţări, pământul de la îmbinarea celor două Târnave, înainte de venirea ungurilor şi a saşilor, încă a fost în stăpânirea urmaşilor de coloniști, formaţi aici ca popor nou, de obârşie latină, cu numele vechi de „român", adică roman. Cronicarii vechi unguri nu ne spun limpede cum erau aşezaţi românii sau „valahii", pe care, la venire, i-au aflat pe aceste meleaguri, şi cu care au avut de luptat mai bine de o sută de ani. Ne spun însă că unii dintre ei erau sub stăpânirea lui Gelu, un voievod blând şi pașnic, iar alţii sub domnia lui Căian, care era războinic şi şi-a păstrat neatârnarea până târziu, prin veacul XI, când ungurii aveau rege în toată regula pe Sfântul Ştefan, şi legături cu neamurile din Apus. / Pământul Blajului de azi se afla în ducatul lui Căian. Nu avem însă nici o urmă despre românii care şi-au păscut turmele pe aceste meleaguri, înainte de venirea ungurilor şi a saşilor, aduși de regale Ungariei, Gheiza II, pe la mijlocul veacului XII. / Regii Ungariei dăruiră saşilor pământuri bune, ca să le lucreze, căci, în urma năvălirilor barbarilor, o bună parte a țării rămase nelocuită. Saşii se înmulţiră şi, pe lângă ce le dădură regii, îşi mai luau şi ei de la români, şi încă pământurile cele mai bune.

Pe la începutul veacului XIII, nişte români din jurul Bistriţei se plângeau regelui Ungariei că saşii le-au luat pădurile, pe care ei le aveau în stăpânire de la moşi şi strămoşi, mai bine de o mie de ani, adică aproape de vremea colonizării. / La 1211, regele Ungariei, Andrei II, dădu cavalerilor teutoni (germani) întreagă Ţara Bârsei, iar la 1219 le dădu canonicilor din Strigonia (Ungaria) moşia

Vinţul de jos. La 1263, aceiaşi regi dădură unui anumit Jula sau Gyula, comunele **Veza**, **Mănărade**, **Haşag** şi **Nocrich**, şi aşa pământul românes, pe încetul, trecea în mâni străine, ungureşti şi săseşti. / Tot cam pe atunci, nu ştim cu câţi ani ori zeci de ani înainte, pământul Blajului de azi a ajuns în mâinile unui anumit „Herbord", care, după nume, pare a fi fost sas. Cel mai vechi document care aminteşte pământul Blajalui este de la anul 1271, când regele Ungariei, Ştefan V, ca duce al Transilvaniei şi al Daciei, îl dărui sasului Thell, fiul lui Ebl din Braşov, care îl vându cumnatului său Tzell, **împreună cu comuna vecină Sâncel**.

Pe atunci, Blajul de azi nu era sat, ci era numai o locuință de vară a stăpânului sas, aflătoare pe ridicătura de pe malul drept al Târnavei mari, cam între comunele **Veza** şi **Ciufud**, de pe malul stâng al aceluiaşi râu, şi nu departe de îmbinarea celor două Târnave. / Familia lui Tzell stăpâni pământul acesta până pe la anul 1346, când, nu ştim din ce motive, moşia ajunse în stapânirea „Erariului" sau a Statului. La 1395, statul dărui moşia şi vila lui Herbord, ungurului Cserei Balázs, latineşte „Blasius", căruia românii îi ziceau „Blaj". Acesta făcuse nişte vitejii în luptele cu turcii, la Nicopole, iar regele Ungariei Sigismund, drept răsplată, îi dărui vila şi moşia din jurul ei, care cuprindea 13 sate. Astfel acest pământ a ajuns în mâini ungureşti, unde a şi rămas până când Dumnezeu a voit să ajungă iarăşi în mâinile vechilor stăpâni, adecă a românilor, cu vlădica Inochentie. / Ungurul Balázs, pe lângă locuințele care erau, mai zidi câteva case, pentru birişii şi servitorimea sa, aşa că, de acum, locuința aceea de vară avea înfăţişarea unui sat, şi se numea, ungureşte, „Balázsfalva", adică satul lui Blasius. Românii i-au zis, mai pe scurt, „Blaj". / Nu ştim câtă vreme va fi stăpânit „Balázs" moşia aceasta, ştim însă

că, la 1535, era în mâinile ungurului Gheorghe Bágdi. Acesta, pe colina numită, pe atunci, „Lórét“, adică „Păşunea cailor”, zidi un castel nou şi mare, cu două etaje, iar la etajul II, cu un coridor de jur-împrejur, de unde, în timpul verii, stăpânul putea să-şi vadă lucrătorii pe moşie, până departe, la Mănărade, Veza, Ciufud, Tiur, Petrisat şi până aproape de **Sâncel**. Acesta, cu unele schimbări, este castelul mitropolitan de azi. O tăbliță de marmură, zidită în peretele de miazăzi a castelului, spune, în limba latină, că acel castel a fost zidit la anul 1535, când ţara era bântuită de o mare foamete, aşa că ferdela de grâu costa mai mult de patra floreni, ceea ce, în bani de-ai noştri, de azi, ar face cam 600-700 lei.

Nici Bagdi n-avu noroc să-şi stăpânească multă vreme castelul, căci, la 1597, adică după abia 62 de ani, castelul şi moşia erau în stăpânirea principelui ardelean Sigismund Báthori. Apoi trecu din mână în mână, când la erariu, când la particulari, aşa că, în timp de 139 de ani, castelul şi moşia Blajului, afară de erariu, a avut 9 stăpâni. Cei mai însemnați au fost unul Simon Pécsi, care îl luă în stăpânire la anul 1621, de la principele Gavrilă Bethlen şi rudeniile sale, Ştefan și Petru. / Acel Simion Pécsi era un om prilostit şi năprasnic. Îşi făcuse el o religie şi aducea jertfe sângeroase, şi chiar omeneşti. În podul castelului îşi făcuse o cămăruţă şi un altar, unde aducea jertfele cele sângeroase, întovărăşit de fetele lui. Altarul acela a rămas în podul castelului până târziu, către 1848, adică până pe vremea episcopului Ioan Lemeni. Tradiţia spune că smintitul ademenea copii români de prin satele din jur, cu bănuţi, bomboane şi dulceţuri, îi ducea în castel și suia în pod, iar acolo îi junghia pe altarul lui şi apoi îi ardea, iar el, cu fetele lui, cântau din cărţi cu limbi încurcate. Fu aflat, într-un

târziu, de către principele Gavril Bethen şi aruncat în temniţă!

După ce trecu prin alte câteva mâini şi stăpâniri, la 1664, castelul şi cele 13 sate fură cumpărate, de la erar, de doamna Ana Bornemissa, soţia principelai ardelean Mihail Apafi I, aceasta îl dărui fiului său, Mihail Apafi II, care, în castelul din Blaj, îşi serbă cununia cu principesa Catarina Bethlen, la 1695. Pa aceşti principi, locuitorii din împrejurimi obişnuiră să-i numească „Craiul şi Crăiasa". / Pe timpul craiului şi al crăiesei, castelul din Blaj era plin de lume. Era acolo curtea craiului, a crăiesei celei tinere şi a crăiesei celei bătrâne, Ana Bornemissa, cu prefecţi, mareșali de curte, magiștri pentru cai, preoţi ai curţii, stolnici, paharnici, logofeţi, comornici, dame de curte pieptănătoare, bucătari, bucătărese, pivniceri, măeștri de călărit, măeștri de dans, măeștri de duel sau de luptă cu sabia, o mulțime de „paji", adică feciori de nobili, care trăiau la curtea principilor, ca să înveţe omenie. Dar, precum ne spune istoricul Gheorghe Bariţiu, în loc de omenie învăţau multe lucruri slabe şi, după câtăva vreme, se întorceau acasă leneși, înfumuraţi, feciori de bani gata, beţivi ca pământul şi plini de boli ruşinoase.

La anul 1713, Mihail Apafi II moare, în vârstă de abia 37 de ani. Curtea i se împrăştie, iar castelul şi moşia Blajului rămaseră încărcate de datorii, aşa că statul, adică erariul, ca să se despăgubească, luă întreg domeniul pe seama sa. De la familia Apafi au rămas, în Blajul de azi, două numiri de localităţi, anume: „Şipotul Crăiesei" şi „Fântâna Domnişoarei", adică un izvor, care era între viile crăiesei, şi o fântână, care era în mijlocul moşiei vreunei domnișoare din familia Apafi, Bornemisa ori Bethlen. / Din pivniţa castelului ducea un coridor, pe sub pământ, până la Târ-

nava Mică, astăzi, însă s-a dărâmat prin mai multe loturi, iară pe unde nu s-a dărâmat este plin de broaşte râioase, şerpi şi alte gângănii grețoase. Coridorul acela a fost făcut cu scopul că, dacă s-ar întâmpla ca, oarecândva, castelul să fie încunjurat de turci, cei închişi înlăuntru să poată ieşi, pe sub pământ, departe, la țărmul Târnavei Mici. / În castel mai rămaseră numai câţiva îngrijitori de-ai erariului, iar prin contractul încheiat la 28 martie 1736, castelul şi moşia Blajului trecu în stăpânirea episcopului român Inochentie Micu-Klein, de la Făgăraş, care, la 19 mai anul următor, adică 1737, se şi mută aici.

Pe atunci, era numai castelul, încunjurat cu frasini, tei, stejari şi brazi, iar în partea dinspre apus erau vreo 20 de case şi o bisericuţă ungurească calvină, pentru argaţii castelului, toţi unguri calvini. Înspre răsărit, era luncă şi păşune până la pădurea numită „Mişca”, iar înspre miază-noapte, locuri arătoare. Domeniul Blajului cuprindea, pe atunci, comunele: Blaj, Mănărade, Spătac, Cergăul mare, Veza, Ciufud şi Tiur, pe atunci în comitatul Alba de jos; apoi părți din teritoriile comunelor **Sâncel**, Petrifalău, Iclod, Pănade, Şona şi Spini, pe atunci în comitatul Cetăţii de Baltă. Locuitorii acelor comune erau iobagii stăpânilor castelului, oricine ar fi fost. Ne putem închipui ce bucurie vor fi avut acei sărmani locuitori, care toţi erau români, afară de câțiva, din Petrifalău şi din Tiur, care erau unguri, şi câţiva din Mănărade şi Şona, care erau saşi, când vor fi auzit că, de acum, le vine stăpân un vlădică român, un om care are la inimă durerile şi suferințele neamului românesc şi care nu s-a teme să le ţină parte în dieta Transilvaniei.

Vlădica Inochentie sosi la Blaj într-o după-amiază, cu diligența de la Sibiu. Castelul era gol şi pustiu. Intră înlăuntru, iar zidurile groase şi reci îl făcură şi mai tăcut,

decât era din fire. El plănuia ca din acel sătuleţ unguresc să facă un oraş românesc. Oraş cu mănăstire şi cu călugări harnici, cu şcoli româneşti şi cu dascăli harnici, unde toţi românii, care vor vrea și vor putea, să înveţe carte şi istorie românească, ca să ştie toți că ţara asta a fost a românilor, şi tot a lor trebuie să fie. / În partea de miază-zi a castelului, spre ţărmul Târnavei, era o râpă mare, care se întindea înspre răsărit, în formă de jumătate cerc, iar asupra râpei era lunca, numită „Lórét", acoperită cu iarbă mare, aproape de cosit, și împodobită unde şi unde cu tufe de salcie şi de răchite. De la râpă şi până la poarta castelului, lunca era stretăiată de două căi cu ogăşii de care grele, care adunau roadele câmpului în grânarele castelului. O cale ducea de la **Veza** la **Sâncel**, iar alta de la castel, la pădurea Mişca şi către comunele Glogoveţ şi Mănărade. La încrucişarea acelor două căi, plănui vlădica să facă piaţa noului oraş, ce va întemeia aici, între cele două Târnave. Cu toiagul arhieresc semnă brazdele pieţii şi ale străzilor, apoi desenă locul unde să fie mânăstirea şi școlile, asupra râpei dinspre răsărit... / N. Lupu"[337].

1938: „Clipe de o rară bucurie sufletească și multă mângâiere şi înălţare a inimii către Dumnezen au avut credincioşii parohiei **Feisa**, în zilele de 14 şi15 august, cu ocazia sfinţirii noii biserici. Slujba consacrării a fost săvârşită de Î. P. S. Sa Dr. Alexandru Nicolescu, mitropolitul Blajului, în sobor de canonici şi preoți. Plecarca spre această fruntaşă parohie s-a făcut duminică, în 14 august. Însoţitorii Î. P. S. mitropolit au fost: părintele Niculae Pop şi Augustin Folea, canonici mitropolitani, părintele Dr. Ioan Cristea, vice-rector la seminarul român din Roma,

[337] *Unirea Poporului*, Anul XX, nr. 26, Blaj 1938, pp. 5, 6

părintele Dr. Septimiu Todoran, profesor de teologie, părintele Ștefan Ciufudean, dl dr. Traian Mija, subprefectul judeţului Târnava Mică şi dl Grigorle Sălăgean, administratorul Şcolii Normele de băieţi din Blaj. / Drumul spre **Feisa** a fost un dram de frumoase primiri, presărat cu flori, porţi triumfale, covoare şi călăreți.

Ies comunele în cale. / Satele, cu preoţii şi conducătorii lor, vin în întâmpinarea Înaltului Păstor. La **Sâncel**, în faţa bisericii, lângă o poartă de triumf minunat împodobită, aştepta părintele Smigelschi, îmbrăcat în odăjdii, cu Evanghelia şi crucea, în mijlocul credincioșilor săi, îmbrăcaţi în frumoase haine de sărbătoare, / După cuvântul de întâmpinare, Î. P. S. a intrat în biserică, unde a rostit o rugăciune pentru credincioșii şi fiii săi sufleteşti din această comună. / La **Şona** și la **Spini**, de asemenea a fost aşteptat de popor mult, în frunte cu preoţii Alimpiu Costea, Ioan Mărginean și V. Negrea. / În fruntaşa comună **Jidvei**, distinșilor oaspeţi li s-a făcut iarăşi o primire din cele mai frumoase. La poartă de triumf, aştepta poporul din comună și satele din jur, cu muzică și călăreți. / De aicl, într-o trăsură cu patru cai, înconjurați de o ceată de 20 călăreţi, Î. P. S. şi suita sa se îndreaptă spre **Feisa**"[338].

[338] *Unirea Poporului*, Anul XX, nr. 35, Blaj 1938, pp. 1, 2

SÂNCRAIU

(de Sancto Rege, Zenkiral, judeţul Alba)

1354, octombrie 17, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă „de ştire că Iacob, fiul lui Grigore Erdely zis de **Socaciu** (**Săcăşeni**, fost Socaciu, Zakachy, judeţul Satu Mare) s-a împotrivit, oprind pe Petru, fiul lui Emeric zis de **Cig** (Chug, judeţul Satu Mare), de la stăpânirea acelei moşii numite Cig; de asemenea, pe Nicolae şi Laurenţiu, fiii lui Ladislau, pe Mihail şi Ioan, fiii lui Ioan de **Zenmichlos** (Zenthmiklos, lângă Sărăuad, judeţul Satu Mare), verii săi; de asemenea, pe Iacob, fiul lui Mihail de **Sâncraiu** (de Sancto Rege, Zenkiral, judeţul Alba), de la stăpânirea oricărei moşii, aflătoare între hotarele moşiei sale Socaciu şi de la ridicarea semnelor de hotar ridicate de dânsul sau de Lorand, fiul lui Elek; apoi pe Iacob Poch, pe Ioan şi Martin, fiul lui Chama… de la stăpânirea şi ridicarea semnelor de hotar fie de ei, fie de tatăl lor – pe Ioan, fiul lui Bakow, pe Petru, fiul lui Synka, pe Petru, fiul lui Chure, pe Matei şi Dominic, fiii lui Petru, şi pe Ioan, fiul lui Dionisie de **Supur** (Zupur, judeţul Satu Mare); de asemenea, pe Ioan, fiul lui Martin, pe Ladislau, Iacob, Petru, Ioan, Andrei şi Mihail, fiii aceluiaşi Ioan, pe Laurenţiu şi Ioan, fiii lui Simion, pe Pavel, fiul aceluiaşi Lauren-

ţiu, precum şi pe oricare alţii de la stăpânirea moşiei sale numită **Chegea** (Kegye, Kege, judeţul Satu Mare), precum şi a oricăror altor moşii şi sesii… şi de la înstăpânirea pe acele pământuri aflătoare între hotarele moşiilor **Socaciu** şi **Gyure** (lângă Săcăşeni, judeţul Satu Mare), precum şi de la ridicarea semnelor de hotar"[339].

1358, februarie 11, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „Andrei, fiul lui Ştefan zis Albu de **Răcăştia** (Rakustdt, inclus în **Hunedoara**), din comitatul Hunedoara, în numele său şi al lui Gall, fiul lui Kemes, vărul său, că numita moşie Răcăştia are mare nevoie de facerea unei împărţeli, dimpreună cu ceilalţi copărtaşi ai lor. Drept aceea, cerem să trimiteţi spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia omul nostru, Iacob, fiul lui Mihail de **Sâncrai** (de Sancto Rege, Zenkiral, judeţul Alba) sau Nicolae, fiul lui Pavel de **Jeledinţi** (Lasody, judeţul Hunedoara), ori, în lipsa acestora, Iacob, fiul lui Mihail de **Boş** (Bosy, judeţul Hunedoara)… să împartă între Andrei, Gall şi ceilalţi copărtaşi ai lor, în atâtea părţi câte vor fi cu cale, aşa cum cere obiceiul ţării"[340].

1617, mai 27: Principele Gabriel Bethlen scrie comitatului Kraszna că i s-a plâns „Popa Opriş, locuitor în satul **Halmosd** (Halmosd, azi **Halmăjd**, judeţul Sălaj)… că atât el, cât şi înaintaşii săi fiind preoţi, Ioan Bánffi îi turbură zilnic în privinţa case, a pământului şi a moştenirii, pe care le-au stăpânit de la început pentru preoție, cuprinzând pământurile, fânețele ce i se cuvin pentru preoție,

[339] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 274, pp. 284, 285
[340] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 219, pp. 227, 228

arându-le după felul și legea lor, dându-i ce îi datorează pe fieștecare an tagma preoțească. În afară de aceea, îl strivește întruna în deosebite chipuri. Fiindu-i dator cu nouă fiorini, prețul unui cal, nu numai că nu se silește să-i plătească, dar apoi i-a luat din nou patru fiorini și șase boi, mânându-i carul la **Sâncraiu** și lucrând acolo cu ei trei luni încheiate, nici până azi nu i-a dat unul, cu toate că l-a somat mult. Am poruncit și mai înainte Domniilor Voastre să-l apărați împotriva lui și să nu îngăduiți să-l turbure în acest chip, dar deoarece ați tăcut și nu l-ați ocrotit, în timpul acesta, Ioan Bánffi îl împilează din nou, în fiecare zi, negândindu-se la drepturile tagmei preoțești, îl tulbură și îl năpăstuiește, care lucru nedrept nu vrem să-l suferim în nici un chip între credincioșii noștri, mai cu osebire față de cinul preoțesc. Ordonăm și poruncim, deci, serios Domniilor Voastre ca nu numai să ocrotiți pe exponentul atât în casa și moștenirea care, de la început, au ținut de biserică și au fost după preoție ale lui, precum și în ogoare și fânețe, ci luând înapoi pe cele care i le-a cuprins și le-a arat, să le alipiți bisericii; să-i dați și ce a luat de la el în mod extraordinar, atât prețul calului, cât și boul și alte datorii, și, de aici, înainte, să-l ocrotiți cu osârdie mai mare atât în persoana, cât și în moștenirea sa pomenită și să nu îngăduiți în niciun chip să-l turbure în demnitatea sa de preot, în libertatea și legea lui veche, căci dacă Domniile Voastre uită această a noastră poruncă, și noi vom purta o grijă deosebită”[341].

1848, septembrie 16: „Declaratia contelui Kemény Jóseff. / În ziua de 11 septembrie, i s-au înfățișat, in numele

[341] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. IX, 1614-1636, Bucureşti 1937, pp. 138-140

satului **Luncani**, Udrea Vasile, Németh András, Lovász Márton, Sângerean Matei şi Szakács Tyifor (Socaci Chifor), care i s-au plâns că le este teamă că armata va veni asupra lor şi le va duce cu forţa copiii în armată. El le-a răspuns că nu ştie ce a dispus comitele suprem şi guvernul împotriva celor din Luncani, dar ştie că au făcut o mare greşeală când s-au opus conscripţiei şi că sunt împotriva dării de recruți în mod deschis. Deci ceea ce va urma se va datora atitudinii lor. În urma celor spuse de el, i-au cerut sfatul. El i-a sfătuit să se ducă la comitele suprem, să-i ceară iertare şi să solicite să trimită comisie de conscripție. Dacă au vreun motiv pentru scutirea feciorilor lor, să-l expună comisiei, arătând de ce nu e apt pentru armată respectivul tânăr înscris. Dar dacă nu îi vor primi sfatul, o vor păți rău. Să nu dea crezare aţâţătorilor şi, dacă au vreo nedumerire, să se adreseze comitelui suprem, care îi va lămuri. Oamenii i-au cerut, după ce le-a vorbit, să-l înduplece el pe comitele suprem. A răspuns că el merge bucuros la comite, dar, dacă se duce singur, comitele suprem poate să-i dea crezare sau poate să nu-i dea crezare. Ar fi mai bine să se ducă **la comitele suprem, în Sâncrai**, cu patru bătrâni din Luncani. / După prânz, s-a dus, cu Sângerean Matei şi Lovász Márton, la comitele suprem, în **Sâncrai**. Comitele suprem i-a îndemnat la supunere şi i-a liniştit, ca urmare Sângerean Matei şi Lovász Márton au plecat înainte, cu promisiunea că vor cere celor din Luncani să se supună şi îi vor linişti. / Despre cele întâmplate, după întoarcerea lor în mijlocul oamenilor adunaţi şi înfierbântați, despre faptul cum i-au avertizat pe luneni să nu se împotrivească armatei, pot mărturisi Sângerean Matei şi Lovász Márton. / Nu mult după cei doi, s-a întors şi el. Menționează că, la venirea în **Sâncrai**, s-a oprit la Luna, în faţa

casei preoţilor, şi le-a cerut acestora să-i liniştească pe luneni, să înceteze cu nesupunerea, căci tot numai ei vor plăti scump pentru aceasta. Preoţii i-au răspuns că nu-i pot stăpâni pe luneni”[342].

1848: „Până în octombrie, românii n-au vărsat sânge unguresc, n-au maltratat nici un maghiar. Ei au suferit barbariile din **Abrud**, omorurile de la **Sâncrai**, măcelurile de la **Mihalţ** şi **Luna**, întemniţările din tot cuprinsul ţării, numai pentru că au ţinut la drepturile lor omenești, politice şi civile, Românii au suferit toate aceste fărădelegi, însă le-au și ţinut minte.”[343].

1925: „Ștefan Stan, din comuna **Sâncrai**, de lângă Aiud, fiind beat, a sărit la părintele său, Adam Stan, om de 55 de ani, şi l-a bătut atât de rău, încât i-a rupt mâna stângă şi l-a lovit şi la cap. Bătrânul a trebuit să fie dus la spital. Nesocotitul fecior, după ce s-a trezit din beţie, a plâns cu amar de ceea ce a făcut. Iată la ce fapte păgâne duce spurcata de beţie!”[344].

1934: „Onoratei „Prima Ardeleană. Societate de Asigurări Generale, / Agenţia Principală” Alba Iulia. / Primind, de la dumneavoastră, atât de prompt, lei 50.000, sumă cu care a fost asigurat fie iertatul soțul meu, Vasile Moldovan, **paroh în Sâncrai**, județul Alba, asigurare făcută cu poliţa No. 17345, din 1 septemvrie 1933, în grupurile preoţilor pe tracte protopopești colective, cu taxe reduse, / Vă exprim adâncă mulțumire, atât în numele meu,

---

[342] Mazere, Ioan; Neamțu, Gelu, *Evenimente de la Luna Arieşului din septembrie 1848*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1994, p. 121

[343] Popescu-Râmniceanu, Virgil, *Istoria mișcării românești din Ardeal în anii 1848 și 1849*, București 1919, p. 44

[344] *Unirea Poporului*, Anul VII, nr. 10, Blaj 1925, p. 1

cât și în alor 4 (patru) copii minori, pentru felul cum ați înțeles să-mi serviţi, în cele mai grele momente ale vieţii, familia mea... / Cu toată stima: / ss. Melania Moldovan, născută Radu, / În faţa noastră, ca martori: / ss. Ioan Tocaci, preot, / ss. Liviu Dumitrean preot”[345].

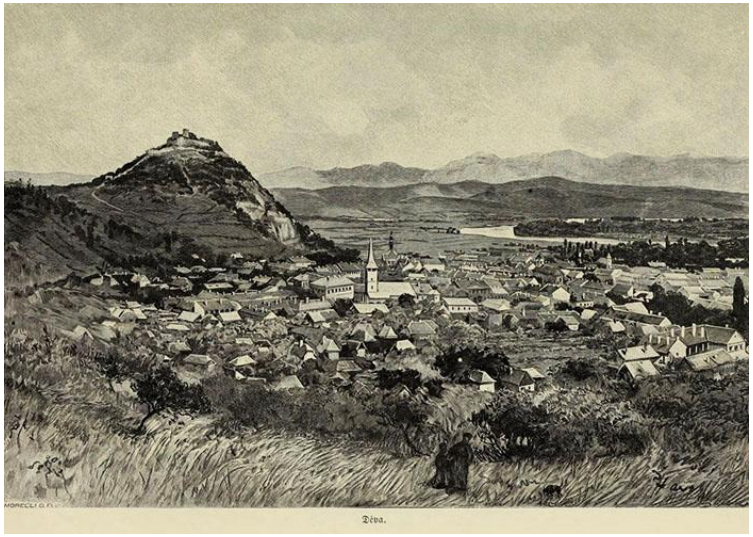

SÂNCRAIU

vezi **CRĂEŞTI**, judeţul Cluj.

[345] *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 17, Blaj 1934, p. 8

SÂNDOMINIC

(Csíkszentdomokos, germ. Sankt Domenikus,
azi **Sândominic**, judeţul Harghita)

1827, ianuarie 31, Joseph Adalbert Krickel: „Mine bogate în argint se găsesc la **Hondol** şi, în general, în toate minele în care se exploatează şi aur. Fier se exploatează, mai cu seamă, în marea și bogata mină de fier de la Hunedoara, în minele de fier ale baronului Wesselenyi din comitatul Zarandului, la **Dăneşti**, la **Deag**, aramă mai cu seamă la **Sandominic**, anume cam 2.000 de centenari pe an. Nu lipsesc nici pietrele preţioase, mai cu seamă ametistele, opalele, carneolele şi granatele”[346].

1861: „Într-o scrisoare a lui Bariţiu, din 8 octombrie 1861, acesta îi scrie mitropolitului Şaguna că împuternicirea pe care i-a dat-o, să reprezinte interesele bisericii ortodoxe din Transilvania, în cadrul **Societăţii metalurgice de la Sândominic** și **Filia** (județul Covasna) a fost amânată. I s-a sugerat lui Bariţiu că ar putea primi o ple-

[346] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, II, serie nouă, Bucureşti 2005, p. 194

nipotență perpetuă, în locul celor pentru o şedinţă. Plenipotența perpetuă nu trebuie timbrată”[347].

1910, Slavici: „La izvoarele Oltului, în satul Csik-Szt. **Domokos** (Csíkszentdomokos, germ. Sankt Domenikus, azi **Sândominic**, judeţul Harghita), sunt, ce-i drept, români care şi-au păstrat legea strămoşească şi ţin să fie socotiţi români, dar nu mai vorbesc româneşte. În Ciuc şi pe la izvoarele Târnavelor sunt risipiţi, printre secui vreo 30.000 de asemenea români, care au fost, după toată probabilitatea, aduşi aici în timpul iobăgiei de către domnii de pământ”[348].

1935: „Dl Ioan Buta, originar din comuna vecină **Părău**, absolvent al Școlii Comerciale Superioare, student la Academia Comercială din Bucureşti, orfan de război şi fost, în ultimul timp, funcţionar la **Primăria din Sândominic**, a fost numit ca împiegat stagiar la percepţia circumscripţiei III de constatare și control din localitate, unde a și sosit, ca să-şi găsească locuinţă. Mergând de aici, la **Sândominic**, să-şi aducă bagajele, când s-a reîntors, după vreo 3-4 zile, postul l-a găsit ocupat de un alt tânăr, student la drept. Dl Ioan Buta a fost nevoit să ocupe un post la Percepția **Arpașul de jos**, tot ca impiegat stagiar”[349].

1940: „Unii cetățeni din comuna **Sândominic**, Ciuc, veniți pe la oraș, ne-au informat, doi, 7 august, că, zilele trecute, a nins pe munții Bălan și Roșu”[350].

---

[347] Ionescu, Toader, *George Barițiu / Monografie*, Partea a III-a, Cluj-Napoca 2017, p. 30

[348] Manciulea, Șt., *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 140

[349] *Unirea Poporului*, Anul XVII, nr. 2, Blaj 1935, p. 5

[350] *Universul*, Anul 57, nr. 216, Bucureşti 1940, p. 11

SÂNGĂTIN

(Enyed, judeţul Sibiu)

1356, noiembrie 10, Turda: Andrei, voievodul Transilvaniei, dă de ştire că „Ştefan şi Andrei, fiii lui Nicolae, fiul lui Solomon de **Câlnic** (Kelnuk, judeţul Alba), au chemat în judecată pe comitele Mihail de **Sângătin** (Enyed, judeţul Sibiu), pentru o parte de moşie a răposatului Nicolae, fiul lui Henning de **Petrifalău** (Peturfalua, apoi **Petreşti**, inclus în **Sebeş**, judeţul Alba), aflătoare în acelaşi Petrifalău, ce e aşezat în comitatul Alba, şi pentru dreapta jumătate a tuturor viilor acestui Nicolae, precum şi un loc de curte, aşezat în oraşul **Sebeş** (Sebus, judeţul Alba), şi pentru a treia parte din trei mori, aflătoare în acel Petrifalău… / ei ajung la învoială în faţa noastră şi au lăsat comitelui Mihail de Sângătin să stăpânească pe veci partea de moşie din Petrifalău şi dreapta jumătate a viilor lui Nicolae din acel Petrifalău, şi a treia parte din morile din Petrifalău, şi un loc de curte aflător în oraşul Sebeş”[351].

1362, decembrie 17, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „Ioan, fiul lui Cristian de **Cristian** (Kereztienzygethe, Ke-

[351] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 45, pp. 41-43

reztyenzygethe, judeţul Sibiu), în numele său şi al fratelui său Cristian, că dreapta jumătate din a treia parte a moşiei **Sângătin** (Enyed, judeţul Sibiu), aflătoare în comitatul Alba, care este acum în mâini străine, are nevoie să fie dobândită din nou şi să-i fie trecută în stăpânire. / Drept aceea, trimiteţi spre mărturie un om de-al vostru, în faţa căruia Matia, fiul lui Arnold de **Apoldu de Jos** (Apold Inferior, judeţul Sibiu) sau Nicolae, fiul lui Ioan de Sângătin sau Ioan, fiul lui Both de **Gusu** (Bothludasa, judeţul Sibiu), mergând la faţa locului, să redobândească această bucată de pământ şi s-o dea în stăpânire lui Ioan şi lui Cristian"[352].

1848, mărturia lui **Axente Sever**, ca „Răspuns la „Cartea neagră" (A „fekete könyv"), scrisă de baronul Stefan Kemény junior, în 1849, şi publicată de Hentaler Jozsef, în numerele 121-131, din mai 1895, ale „Magyarország" din Budapesta. / Întâi pentru maghiarii cari au fost masacrați la **Șard ș**i în școala de călărit a husarilor grăniceri, la **Cricău**, ne arată Raportul lui Iancu, scriind: / „Pe când eram eu ocupat cu dezarmarea și pacificarea orașelor muntene, un alt despărțământ al trupelor mele a avut să țină cea dintâi luptă cu honvezii maghiari și au câștigat o victorie strălucită la **Cricău**, ungureşte Krako… / În acele zile, mai multe companii de honvezi şi gardişti maghiari din **Aiud** au atacat oastea prefectului Axente Sever, la **Sâncrai**, lângă Mureş. Prin atacul urmat, pe o negură groasă şi de tot pe neaşteptate, oastea românească fu pusă pe fugă. Îngâmfat din cauza victoriei câștigate atât, de ușor, 4 companii de honvezi, un despărțământ de gardişti din **Aiud**, ajutate şi de ceva cavalerie, și comandate de maiorul Banfi

[352] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 140, pp. 117, 118

János și de căpitanul de cavalerie Baumgarten, trecând peste Mureș, se aruncară asupra lagărului de la **Cricău**. Poporul armat respinse atacul cu bărbăţie, iar apoi se încinse o bătaie înerșunată, care a durat mai multe ore… vrăjmașul, după mari pierderi, a fost luat pe fugă și gonit până la **Teiuș**".

Din acestea, se vede că despărțământul Iancului a bătut pe maghiari la **Cricău**. Acest despărțământ, ca să ajungă, din munți, la Cricău, a trebuit să treacă prin **Șard** şi prin **Ighiu**. Ceea ce nu ne spune nici „Cartea cea neagră", nici Iancu, maghiarii din aceste locuri au fost armaţi, având şi ei arme din cetate, care, după cum am văzut din învoiala, ce o făcuseră, la 30 octombrie, cu „popa Culița", adică cu Pap Miklos, cum scrie „Cartea neagră", le-au depus, reținându-și cele private, ce le avuseră şi până în mai 1848. / Dar, dacă despărţământul Iancului a trecut la Cricău, după această pacificare, e constat, totodată, că românii, în trecerea lor prin **Şard** şi **Ighiu**, numai au dezarmat, însă nu s-au atins nici de averea, nici de persoana celor dezarmaţi. Prin urmare, dacă nu veneau aiudenii, cu Banfi şi cu Baumgarten, de la **Aiud**, la **Cricău**, scenele cele sângeroase și omorul aprope a 200 de bărbați nu se întâmpla. Iar dacă s-a întâmplat, trebuie să credem tradițiunii, care spune că, pe cât timp ținu bătaia, față în față, la pârăul Cingăului, de la **Cricău**, aceşti masacrați s-au mișcat și au ară mari semne de bucurie.

Văduvele Benedek şi Szölösi, în plânsorea lor către înălțatul împărat, ne arată cum că comandanţi la acest masacru au au fost Balazs, controlor cameral, și eu mai adaug că a fost și Iosif Crişianu de la **Barabanţ**, fiul unui husar grănicer. Dar aceşti comandanți nu au comandat masacrarea, ci atacul contra honvedilor și gardiștilor maghiari, du-

pă ce le-a ajutat cel de sus de au raportat o victorie strălucită, adunându-se cu toţii la Balazs, controlorul domeniului fiscal di **Cricău**, s-au pus pe chef şi şi-au petrecut, cum face toată lumea după vreo izbândă, iar oamenii care, poate înainte, ori în decursul bătăliei, s-au codit sau au fugit din lagăr, fugind speriaţi în ruptul capului către casele lor, spre munte, invitaţi şi somaţi de speculanţi, în fuga şi turbarea lor au măcelărit pe cei ce au purtat arme, nu însă şi pe femei, cum se vede din plânsorile văduvelor Kis Gergely, Benedek, Szölösi şi altele, şi precum ştiu şi eu că Anghel Ioan, căpitanul din **Cricău**, a salvat viaţa copilului Szász Pál, tatăl pretorelui Szász Jozsef din **Aiud**, care a luat parte la instalarea Mitropolitului Victor în Blaj. Nu ştiu dacă Lukats Béla recunoaşte şi mulţumeşte presăcanului care l-a scos din şirul muribunzilor de la **Presaca** şi l-a ţinut, dar Szász Pál a dăruit, cât a trăit, la toate sărbătorile cele mari, câte-o măsură de grţu curat şi câte un florin lui Anghel Ioan, căpitanul din Cricău. Aceasta probează că nu acest căpitan, nici Bálasz şi Munzat, cu Şăndruc, au comandat omorul. Ci fugarii, dezertorii disperaţi, poate şi blesuriţi, întorcându-se de la locul de luptă, în durerea rănilor lor au ucis pe cei nevinovaţi.

Despre acesta măcelărire se colportează până în zilele noastre, nu numai la **Șard** și împrejur, dar chiar și la Brașov, niscai vorbe ce le-ar fi zis Bărnuțiu către părintele popa Culiță din **Șard**, tatăl actualului consilier de Curie: „Ați tăiat porcii, dar ați lăsat scroafele”. Din cuvintele acestea, deși nu se pot admite că ele ar fi ieșit din gura unui așa mare filosof și moralist, cum a fost Bărnuțiu, încă se poate vedea că femeile și copiii au fost cruțați și că românii, și în furia celei mai legitime răzbunări, sunt mai presus decât secuii, care, la **Reghin**, în 2 noiemvrie 1848, după ce

puseră foc orașului, și prin acesta siliră pe orășeni să iasă afară din case, ca să nu-i cuprindă focul, pentru ca să-i poată despoia de tot ce aveau asupra lor, precum bani, scule de aur și de argint, pietre nestimate și vestminte scumpe, omorâră bărbați, femei, moșnegi, copii, încă și pe 17 soldați rămași răniți în spitalul de acolo, de trupa lui Urban / Cum că omenii noștri au fost superiori în moralitate și inferiori în cruzime se vede și de-acolo, că ai noștri, pe tot locul, au apărat, au ascuns în casele, celariile și podurile lor femei, copii, bătrâni etc. și i-au apărat de furia și răzbunarea înfuriaților, comisă totdeauna în beția și după sumutarea speculanților; pe când nu cunoaştem nici un caz ca așa-ceva să fi făcut vreun maghiar. Ba cunosc un caz, că un maghiar, anume Albertfi Samu, și după restabilirea ordinii, la 12 ani, ca să-și răzbune, a împușcat pe cumnatul său, popa Bucur de la **Barabanț**, numai pentru că a figurat și el între comandanții din bătaia deschisă și față în față la **Cricău**, ceea ce român nu a făcut.

Dar autorul „Cărții negre", descriind în colori și mai negre omorul și măcelărirea celor 43 de la **Sângătin**, zice că acest masacru s-a întâmplat în 18 și 19 octomvrie, chiar în ziua când a ieșit Proclamațiunea lui Puchner pentru dezarmare, și că românii ar fi îndeplinit acea faptă înainte de publicarea proclamațiunii. Chiar așa să fie, trebuie să ştim toți cei pe care ne doare de cele întâmplate, că înainte de acesta ieșise în 5 (17) octombrie, instrucțiunea cum au să se formeze și să lucreze glotele, și, ce e mai dureros, că înainte de acesta, teroriștii spânzurară, în 12 octombrie, pe Simonis și Pap Vasilie, la **Târgu Mureșului**, și, în 15 octombrie, pe Baternai, la **Clușiu**. Apoi Puchner dezarmase pe maghiarii din Sibiu, cu 2 zile înainte de ieșirea proclamațiunii, ceea ce nu românii, care nu ceteau gazete, ci ma-

ghiarii au ştiut mai întâi; şi ei, cuprinşi de frică, în loc de-a fi alergat la primării sau de-a fi conchemat pe iobagii lor, să le predea armele şi să se împace cu ei, dându-le şi câte-o bute ori două de vin „aldămaş", au alergat ca nebunii, cu toţii, la **Sângătin** şi, concentrându-se la curţile lui Zsigmond Elek de-acolo, prin acesta au căzut în suspiciunea de-a se fi adunat cu scop de-a ataca şi omorî ei pe români, care, de frica aceasta, au părăsit satul şi au fugit la **Gusu** şi **Ludoş**, şi numai după încurajarea vecinilor s-au reîntors şi au tractat, de duminecă, 15 octomvrie, când s-au concentrat gardiştii maghiari în curţile lui Zsigmond, unde, din poziţia cea mai ridicată, ce domină satul, au început a împuşca asupra sătenilor, aşa încât viile, ce sunt în dosul curţilor lui Zsigmond, de frica gloanţelor, au rămas neculese. Iar joi, în 22 octomvrie, alergând acolo, tribunul Ioan Dendiu de la **Roşia** interveni pe lângă maghiari, ca se predea armele şi să fie pace, ceea ce s-a şi întâmplat, dar ieşind tribunul, după depunerea armelor, a puşcat cineva din urloiul caselor asupra lui şi el, trăgând speriat sabia, românii au crezut a fi semn de atac şi s-au aruncat asupra lor şi i-au omorât. Şi aşa ştim noi că s-a petrecut acea tristă faptă, iar cum că ungurii din **Sângătin** au fost gardişti şi au exersat cu puştile ce le avură, martor e părintele Nicolae Dăian, din **Ludoşul românesc**. Iată, aşa au stârnit şi provocat ei înşişi, fără vreo proclamaţiune, răscularea românilor asupra lor!

Pre cât cunosc eu firea cea bună şi domoală a românului, cred cu toată fermitatea că, să fi rămas acei nobili pe la casele şi moşiile lor, în bună pace şi linişte, şi să fi predat armele, nu ar fi fost nici unul sacrificat, precum nu a fost baronul Spleny din **Bia**, Anvander din **Obreja**, nici un evreu în **Hususău**, **Micăsasa** şi **Alba Iuli**a, Kovrig şi alţii

din **Blașiu** etc. / Iar dacă autorul „Cărții negre” și toți scriitorii maghiarilor susțin că românii au omorât în comitatul Albei inferioare și femeile, și copiii, cum vine de nu se simte lipsa, în nici un loc, de foștii nobili proprietari, și nu a căzut nici o moșie în mâna fiscului? Ei, domnilor, precum o rândunică nu face vară, așa un caz-două nu fac ce arătați și propagați domniile voastre!”[353].

1848: „Profesorul Dr. Vasilie Glodariu, cetind în „Gazeta Transilvaniei” cele ce am scris despre **Sângătin**, ne spuse, în cancelaria Redacţiunii aceluiaşi ziar, că maghiarii, adunându-se în curțile lui Zsigmond, nu au pușcat numai în vânt și asupra viilor, ci au pușcat și 3 români, care au rămas morți pe loc și numai în urma acesta au fugit toți românii din **Sângătin** la **Gusul** şi **Ludoș**, de unde, revenind, cu ajutorul și concursul acestora, au obsidat curțile lui Zsigmond şi au ţinut pe voinicoșii înconjurați până la venirea Tribunului, deci și aici se adeverește, ca Maghiarii au atacat şi împuşcat, prima dată, pe români şi că „nici o faptă fără răsplată”. / Tot V. Glodariu ne mai spuse că nu omorâră românii pe toți maghiarii, femeile și copii din **Sângătin**, cum zic autorii „Cărţii negre!, ci numai pe cei ce se închiseră, de bunăvoie, în curțile lui Zsigmond, iar ca probă ne încredinţă că mai multe femei, alergând la **Ludoș** și îmbrăcându-se, de bunăvoie, în haine românești, nu le avu nimenea grija, nici nu le supără. Între altele, fu chiar și preoteasa popii reformat din **Sângătin**. / Cât de mare fu teroarea și spaima românilor, în urma acelui atac, care răsturnă la pământ 3 români, se vede de acolo că până şi copiii de 12-15 ani apucaseră câte-o furcă de fier (furcoi) ca să se apere și ei, şi Dr. Vasilie Glodariu alergă la turnul bisericii

[353] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 267, Braşov 1896, pp. 1, 2

din **Ludoș**, locul nașterii sale, și trase clopotul într-o dungă, ca să se adune şi sară oamenii în ajutorul celor fugăriți de gloanțele celor 43 martiri fără voie”[354].

„După omorul comisarului împărătesc, Lambert în 28 septembrie, o furie şi mai cumplită cuprinde pe unguri, şi ei spânzură, în 3 octomvrie, pe juriştii români Alexandru Bătrâneanu şi Vasile Simonis, tribuni denumiți de comitetul românesc din Blaș, spre a organiza împotrivirea: apoi, în 12 octombrie, pe teologul Vasile Pop. Românii, văzându-se snopiţi şi ucişi în toate părţile, recurg şi ei la violenţe și măcel, ucid, în 13 octombrie, pe doi nobili jăcaşi, Alexa Gyàrfas şi Sigismund Dobay, iar în 20 octombrie comit un măcel înfricoşat în 45 de familii nobile maghiare din comuna **Sângătin**, în care pier 141 de inși, măcel care învaţă pe unguri, cum spune Bariț, „că şi răbdarea de oaie a românului putea fi curmată și chiar acest român, cu sânge de mămăligă şi de ceapă, se putea preface în tigru turbat, silit fiind să vază şi să miroase necurmat și neîncetat sânge vărsat din trupuri omeneşti”[355].

1904, Diaconovich: „**Sângătin**, magh. Kis-Enyed, comună rurală în Transilvania, comitatul Alba inferioară, cu 783 loc români și maghiari (69). În 20 octombrie 1848, poporul revoltat a ucis aici 130 maghiari, aparţinători clasei nobile”[356].

1907: „**Târnosirea bisericii din Sângătin**. În gara **Apoldului**, mitropolitul a fost bineventat de către protopopul tractului A. Păcurariu, în numele preoțimii şi al popo-

---

[354] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 275, Braşov 1896, pp. 1, 2
[355] Xenopol, A. D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană / Volumul XII / Revoluția din 1848*, București 1920, p. 37
[356] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 879

rului, şi de către primpretorele cercului **Miercurea**, dl Mangesius (sas), în numele autorităților civile şi a întregului cerc administrativ. De la gară, se trece prin străzile largi ale Apoldului, moştenite de la foştii locuitori saşi ai acestei comune, care au pierit până la cel din urmă, lăsând locul românilor mai plini de viață, până în deal, unde sunt cele două biserici, una veche şi mică, cealaltă mai nouă, mai încăpătoare și mai puțin frumoasă pentru un sat cu trei mii de suflete, toate româneşti, ca acesta. E o mulţime de popor, prin care abia poţi străbate…

Din vârful dealului, de unde, în depărtări, se deschidea o minunată panoramă vastă, iar în față se ridica semnul de amintire al trecutului: cele două cruci, cu inscripții latinești, ale ultimilor doi preoţi saşi, de la 1814 și 1846, ai căror credincioşi au pierit. Înalt Prea sfinţitul mitropolit vorbește timp de trei sferturi de oră, închegat și pe înțeles despre însemnătatea zilei naşterii Fecioarei Maria şi despre bună-creştere, dând din bogata comoară a experiențelor sfaturi bune şi multe… / Cele câteva ceasuri petrecute în Apold au fost și spre bucuria căpeteniilor bisericeşti, care au putut vedea o comună românească harnică, cum puţine se mai găsesc, și spre o comună care a avut cinstea să primească în sânul ei pe aceste căpetenii. **Apoldul** are şi credincioşi de religia greco-catolică, puţini, vreo 8-10 familii, care au o biserică a lor, dintre cele mai rele posibile. După ce primpretorele sas din Miercurea l-a salutat pe mitropolit în Apold, preotul român greco-catolic din Apold nu s-a arătat nicăieri.

La 3 şi jumătate, am ajuns în **Sângătin**, către care duce un drum, pe un deal, de unde vezi până departe, către Carpaţii despărţitori de țară. În capul satului aştepta popor nenumărat, în frunte cu preotul Dăianu, care-l bineventea-

ză pe mitropolit şi-i mulţămeşte pentru bunăvoinţa ce li-o dovedeşte, prin venirea sa în comuna asta, care vrea să înainteze. / După liturghie a vorbit IPS Sa, amintind jertfele care au trebuit făcute, pentru a se putea ridica noua biserică şi sfătuind pe credincioşi a se deda la împlinirea poruncilor celor de folos. Mi-am notat următoarele: fondul pentru zidirea bisericii noi s-a început la 1894, dar într-un chip foarte modest. După 10 ani, abia ajunsese la 600 coroane. Abia la 1904 s-au început pregătirile mai serioase. Zidirea bisericii s-a început la 1906. Total a costat peste 12.000 coroane, strânse din darurile credincioşilor din mai multe părţi. / Frumoase pilde de jertfă a dat preotul local şi proprietarul Măcelariu, care au premers cu exemplul. Între ctitorii bisericii din **Sângătin** se întâlnesc, printre localnici, şi mai mulţi străini din **Sălişte**, **Săcel**, **Tilişca**, **Apold** etc.

După biserică, s-au făcut recepţiunile, în casa părintelui Dăianu. Întâi s-au prezentat locuitorii comunei învecinate, **Ludoşul Mare**, care au venit în număr de vreo 300 de inşi, apoi comitetul parohial, comitetul comunal, comitetul parohial al bisericii surori greco-catolice, în numele căruia părintele Alexe Deac a spus câteva cuvinte foarte alese, reprezentanţa bisericii maghiare protestante, în numele căreia a vorbit ungureşte preotul Virág, apoi directorul şi învăţătorul de la şcoala de stat, cel dintâi român de omenie, cel de-al doilea cu tulipan la butonieră, şi el om de omenie, şi, în sfârşit, câţiva dintre ajutătorii bisericii, sălişteni şi săceleni… / Pentru a nu fi cu totul incomplet, trebuie să mai amintesc şi de stăruinţa celor care au pus la cale acest frumos prilej, de conducătorii din **Apold**, **Miercurea** şi **Sângătin**, care au ostenit şi cheltuit şi care au făcut tuturor toate pentru ca toate să se izbândească bine. Mulţămită comitetului parohial, părintelui Orăştianu din

Apold, dlui Dr. G. Măcelariu din **Miercurea**, părintelui Dăianu și dlui A. Măcelariu din **Sângătin**, toată lumea a fost satisfăcută”[357].

1944: „La locuitorul Nicolae Fărcaş, din comuna **Sângătin**, Nr. 221, s-au aflat 223 pachete de bumbac, pe care el le-a transportat de la comerciantul Ilie Hociotă, din **Miercurea Sibiului**, ca să le scape de bombardament. Negustorul a declarat că el a cumpărat bumbacul cu scopul ca să-şi bage banii în ceva ce are preţ. Judecătoria va hotărî dacă a avut voie s-o facă aceasta, ori doară a făcut sabotaj”[358].

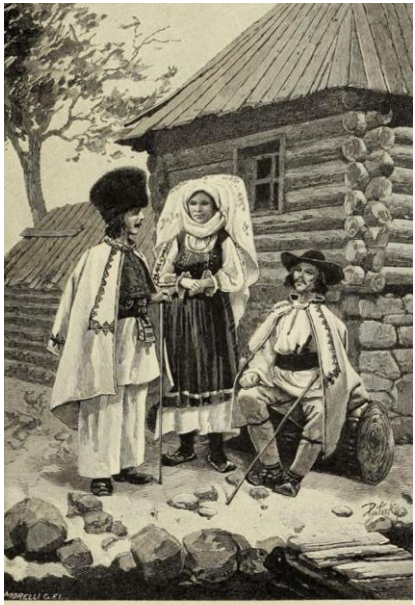

Rumänen aus der Hátfeger Gegend.

[357] *Lupta*, Anul I, nr. 199, Budapesta 1907, p. 5
[358] *Unirea Poporului*, Anul XXVI, nr. 21, Blaj 1944, p. 4

SÂNGEORGIU DE MUREȘ

(Marosszentgyörgy, Sângeorzul de Murăș, judeţul Mureș)

1849: „Ramming scrie că generalul Bem a adunat 12.000 de oameni și 50 de tunuri, în Ținutul Secuiesc, cu scopul de a lua **Braşovul** și de a invada Moldova! Acest număr este fără îndoială foarte exagerat. În orice caz, Bem nu ar fi putut avea mai mult de șapte sau opt mii de oameni. Cu această armată, el se pregătea acum să înfrunte pe Clam Gallas și să ocupe **Sfântu Gheorghe** (György Sepsiszent). Numai posesiunea **Târgului Secuiesc** (Kézdivásárhely) nu ar fi acoperit suficient spatele generalului Bem, în timpul expediției moldovenești. De asemenea, a trebuit să se gândească să împiedice inamicul, deplasând trupe în sus, pe valea Oltului, ca să intre în stăpânirea drumului **Târgu Secuiesc** (Kézdivásárhely) – **Miercurea Ciuc** (Csíkszereda) și să întrerupă legăturile acolo. Prin urmare, Bem a trebuit să ocupe **Sfântu Gheorghe** (Sepsiszentgyörgy), precum și linia Râul Negru (Feketeügy), pentru a preveni atacul lui Clam Gallas, de la Ozunca Băi (Uzon) către **Târgu Secuiesc**, care, la rândul său, amenința că va bloca strâmtoarea Oituz (Ojtoz). Pe 20 iulie l-a atacat pe Clam, care nu se aștepta deloc la acest atac. Pentru Clam, când a văzut că Bem nu l-a atacat la **Sfântu Gheorghe**, în valea Oltului, ci se îndrepta spre **Târgu Secuiesc**, în valea Caşi-

nului (Kászon), a presupus cu siguranţă că generalul este acum în drum spre Moldova. Surpriza sa a fost cu atât mai mare când a primit vestea, pe 19, că o armată maghiară se pregătește să ocupe **Măieruş** (Szászmagyarós), între Földvár și **Racoşul de Sus** (Felsőrákos) și că se aștepta și un atac dinspre **Târgu Secuiesc**. I-a trimis un mesaj lui Dick, să trimită imediat cele patru batalioane ruse, de pe Grădina Zmeilor (Sárkány), pe drumul de la Földvár, către Munţii Perşani (Persány), pentru a sprijini armata austriacă. Cu toate acestea, acest ajutor nu a fost necesar, deoarece avanposturile maghiare s-au retras, pe 20. Atacul lui Bem din 20 a fost un dublu atac: împotriva brigăzii austriece a lui Van der Nüll și a detașamentului rus al lui Rennenkampf. După o scurtă rezistență, amândoi s-au retras. Comandanții de divizie și brigadă austriece, sub influența mai multor zile de anticipare nervoasă a atacului Bem, s-au gândit doar la retragere. Bem a capturat cu ușurință **Sângiorz** (György Sepsiszent). Cu aceasta, a văzut că tot Ținutul Secuiesc era acoperit, iar Clam Gallas nu putea face nimic împotriva lui, și, deci, putea să intre în Moldova. Clam Gallas a renunțat la Háromszék (lângă Sângiorzul Secuiesc) și și-a împărțit armata pe mai multe direcții, **pentru apărarea Brașovului**, unindu-le la **Hărman** (Szászhermány). Pe 21 iulie, Bem i-a scris guvernatorului: „Lucrurile nu merg rău aici. Oamenii din Secuime vin la mine în număr destul de mare, aproximativ 15.000 dintre ei s-au adunat deja. Din păcate, nu au nici o armă... În prezent, stau pe linia de la **Moacşa** (Maksa) – **Angheluş** (Angyalos) – **Sângiorzul Secuiesc** (Sepsiszentgyörgy). Deci aproape întregul Ținut Secuiesc este asigurat. Respirăm liber și continuăm cu noi recrutări. Ca să-mi petrec util timpul de care mai am nevoie să pregătesc atacul împotriva inamicului, care își adună forțele

în jurul Brașovului, numărând aproximativ 20.000 de oameni, mâine vreau să intru, prin defileul Oituzului, în Moldova”[359].

1849: „Sándor Gál a primit sarcina, de la Bem, să blocheze valea Oltului, spre **Miercurea Ciuc** (Csíkszereda), în timp ce Bem se afla în Moldova și, pe de altă parte, să împiedice posibilul atac al lui Clam în spatele trupelor lui Bem. Deocamdată, Clam însuși aștepta un atac, iar cum acesta nu s-a întâmplat până pe 22 iulie, a pornit, în zorii zilei de 23, dar nu l-a urmat pe Bem, ci s-a întors împotriva lui Gál, care era staționat la **Sângiorzul Secuiesc** (Sepsiszentgyörgy)”[360].

1849: „Mai era o condiție pentru reușita invaziei Moldovei, și anume ca Sándor Gál să poată apăra Ținutul Secuiesc, până la întoarcerea lui Bem. Cu toate acestea, Gál nu a fost capabil să facă acest lucru. După retragerea lui Bem, lui Gál i-au mai rămas, la **Sângiorgiul Secuiesc**, doar 7.000 de oameni și 24 de tunuri, iar cu aceasta trebuia să dețină Ținutul Secuiesc. Armatele lui Clam Gallas au stat, mai întâi în spatele dealurilor de la **Hărman** (Hermány), la nord de Brașov, acoperind parțial Braşovul și păstrând parțial legătura cu Sibiul Mare. Cu toate acestea, când avanposturile maghiare au încercat să înainteze spre Dobolii de Jos (Aldoboly) și Illyefalvá pe 22, a devenit evident că respingerea moldovenească era iminentă. Clam și-a adunat apoi armatele nu la Sfântu Gheorghe, ci la Földvár. Iar pe 23, a pornit, nu pe traseul Ölppatak-Szemerjai sau Aldoboly-Illyefalva-Szemerjai, ceea ce merită

[359] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596
[360] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

menționat, pentru că avanposturile sale au raportat, pe 22, că ar exista ceva forță maghiară în Szemerja, dar nici una în Sepsiszentkirály și Illyefalva —, dar de la Földvár a mers mai departe spre **Illyefalvá** prin torenți – unde nu era dușman! De acolo, a împins mai departe spre Sepsiszentgyörgy. Ciam Gallas a parcurs cele două mile și un sfert dintre Földvár și Ilyefalva pe drumul noroios în 11 ore. Trupele lui Gál s-au opus Sepsiszentgyörgy la Szemerja. Avangarda lui Gál (batalionul 20, 24 de tunuri, 7.000 de oameni) a fost împinsă înapoi, pe poziţia din Semerja, de artileria inamică. Aici, după bătălii reuşite alternativ, Clam Gallas a forţat decizia celei de-a treia bătălii de la **Sfântu Gheorghe**, seara târziu. Ungurii s-au retras. Din fericire, Clam nu a urmărit trupele lui Gál, pentru că ar fi putut cu ușurință să cucerească Sfântu Gheorghe, ci s-a retras la Illyefalvá, iar pe 24 iulie, în fosta sa poziție, în spatele Râului Negru (Feketeügy) și al Oltului. Pierderea sa a fost de aproape 600 de oameni. Pe 27, Gál, simțind că poziția sa nu este suficient de puternică, a evacuat Sfântu Gheorghe și s-a retras spre **Micfalău** (Mikóújfalu)"[361].

1849: „Între timp, Grotenhjelm a pornit la atac împotriva diviziei **Bistriţa**, care era condusă de locotenent-colonelul György Damaszkin, după plecarea lui Bem, și a cărei poziție era la **Sărăţel** (Szeretfalva). Pe 16 iulie, Grotenhjelm a adunat trupele austriece (3 batalioane, 5 escadrile de cavalerie și 17 tunuri) și a lansat un atac pe două coloane: brigada lui Pavlov a înaintat pe drumul național spre Sărăţel, în timp ce celelalte trupe, sub conducerea personală a lui Grotenhjelm, au înaintat în **Budac** (Szászbudak), **Bilak** şi **Harina** (lângă Münzdorf, spre dreapta

[361] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

ungurilor). Damaskin a aflat cu mult timp înainte de pregătirea atacului evaziv împotriva aripii drepte și, prin urmare, la apropierea lui Pavlov, **a evacuat Sărăţelul** și s-a retras într-o poziție avantajoasă, în spatele satului **Galaţi** (Galac). Sub greutatea atacului, a trebuit să se retragă și de aici, la vest de Teke, la **Sângiorz** (Szentgyörgy). Nici Grotenhjelm nu a profitat de victoria sa – ar fi putut ajunge cu ușurință la trupele lui Lüders, în valea Oltului! –, dar, pe 17, s-a retras pe fosta sa locație, la **Bistriţa**. Astfel, trupele maghiare se puteau retrage netulburate și ajungeau la **Reghin** (Szász-régen), prin **Urmeniş** (Mezőörményes). Pe 20 iulie, Grotenhjelm a împins majoritatea trupelor austriece spre **Sărăţel**, ca avangardă, iar cu grosul armatei a tăbărât între **Bistriţa** și **Pădureni** (Besenyő)”[362].

1919: „**Alegerea de la Sângeorz-Pădureni**. În cercul de alegere de la Sângeorz-Pădureri, precum scriam într-unul din numerele noastre trecute, înaintea zilei de votare stăteau față în față candidatul oficial al Partidului nostru național și **preotul Muică din Sângeorz**, ca contracandidat. În clipele din urmă, părintele Muică, fiind însuși membru al Partidului nostru național, și-a retras candidatura. Astfel, nemaifiind lipsă de votare, a fost declarat ales dl Alexandru Lupeanu, profesor și publicist, redactorul nostru”[363].

[362] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

[363] *Unirea Poporului*, Anul XXIX, nr. 243, Blaj 1919, p. 3

SÂNGEORZU NOU

(Sankt-Georg, judeţul Bistriţa-Năsăud)

1353, februarie 20, Sântimbru: „Ştefan, voievodul Transilvaniei, cere capitlului din Alba Iulia să-şi trimită om de mărturie la hotărnicirea moşiei **Fiscut** (azi **Sălcuţa**, fost Fiscut, Fyzkwth, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi la punerea lui Ioan de Fiscut în stăpânirea pământului cotropit de saşii din **Sângeorzu Nou** (Sankt-Georg, judeţul Bistriţa-Năsăud)”[364].

1370, mai 7, Turda: Voievodul Emeric dă de ştire că, în adunarea de la Turda, ridicându-se „Ştefan, fiul lui Ioan de **Sângeorz** (Zentghyurgh, Sancto Georgio, azi **Sângeorzu Nou**, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi aducând cu el pe Blasiu, fiul lui Sandur de **Silvaş**, aflat în fragedă vârstă, care ar fi putut să aibă de abia nouă ani, venind în faţa noastră, în numele acestui Blasiu şi al lui Sandur, fratele acestuia, de asemena în vârstă fragedă, împotriva nobilei doamne numită Ecaterina, soţia lui Toma, fiul lui Nicolae, adică fiica lui Gyula, fiul lui Sumbur, ne-a arătat o scrisoare deschisa, a preaînălţatului principe Ludovic… / După înfăţişarea acestei scrisori şi după citirea cuprinsului ei,

[364] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 174, p. 189

chiar magistrul Ştefan, din porunca noastră, apărător şi ocrotitor al acelor copii, în numele acestora a spus că acestei nobile doamne i se cuvine, după lege, pătrimea cuvenită ca fiică, din părţile de moşii ale răposatului Gyula, fiul lui Sumbur, adică bunicul acelor copii Blasiu şi Sandur, existente şi aflate în mosiile numite **Silvaş** (Silivaş, Ziluas, Zylvas, azi **Silivaşul de Câmpie**, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Urmeniş** (Eurmenes, Ewremenes, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Șopteriu** (Septeer, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Chiochiş** (Kekes, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Apatiu** (Apaty, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi pe care acea nobila doamnă Ecaterina, soția acelui Toma, şi, ca urmare, chiar acel Toma, stăpânul şi soţul ei, le-au cotropit şi le folosesc mai mult decât se cuvine. Pomenitul Gyula a avut şase fete, dintre care cinci au fost unite, prin căsătorie, cu bărbaţi nobili şi numai aceasta, mai sus zisa doamnă Ecaterina, soţia lui Toma, a fost dată şi legată, prin căsătorie, de un om fără moşie, şi ea nu poate să obţină, în temeiul dreptului pătrimii cuvenite fiicei, mai mult decât a şasea parte din pătrimea cuvenită. Auzind acestea, însuşi Toma, fiul lui Nicolae, aducând, din partea acelei doamne, soţia sa, o scrisoare de împuternicire, a răspuns că acea nobilă doamnă, soţia lui, şi, prin urmare, lui i se cuvin, în temeiul drepturilor acelei doamne din părţile de moşii ale mai sus zisului Gyula, lăsate şi date în stăpânire, pătrimea cuvenită fiicei”[365].

1448: „În iulie 1448, vicevoievozii hotărăsc în litigiul dintre saşii din localităţile **Dumitra** și **Tărpiu** şi nobilii din **Sângeorz** în favoarea acestor nobili. Epilogul conflictului este însă semnificativ: o serie de documente, emi-

[365] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 505, pp. 761-764

se în mai **1449**, confirmă faptul că locuitorii din **Dumitra** şi **Tărpiu** au cumpărat de la nobilii din **Sângeorz** proprietăţile pierdute (Fatha, Bachna, Chege și Thewkes), plătind 2.000 de guldeni, punând astfel capăt unor dispute care au durat mai mult de un veac”[366].

1564: „Grigore, birăul Bistriţei, după ce aşează hotarele locului pentru care se certau satele **Sângeorz** şi **Ilva**, hotărăşte, prin actul din 13 aprilie 1564, de comun acord cu părţile, un „legământ” de 40 „de zloți pentru acela care se va încumeta a strica ori a întoarce”. / Dată fiind întinderea teritoriului supus autorităţii sale, numărul locuitorilor şi mulţimea pricinilor, Domnul nu putea judeca întotdeauna în persoană. De aceea, el dădea, prin delegaţie, acest drept dregătorilor săi. Toţi dregătorii puteau judeca; limitele jurisdicției lor însă variau”[367].

1566: „Primul episcop calvin sau „superintendent”, cum i se spunea, a fost vlădica **Gheorghe de Sângeorz**, numit în 1566. El nu izbuteşte să convertească însă pe ai săi”[368].

1709: „În 1709, capitlul i-a dăruit contelui Monteculi un butoi de vin, de 28 ferii, **cumpărat de la Sângeorz**, cu 90 dinari feria”[369].

1831: „Colonelul Lebzeltern a fost transferat din regiment şi a fost avansat ca colonel şi comandant de regiment locotenent-colonel Harting. Comandant al companiei

---

[366] *Revista Bistriţei*, XXIV, Bistrița 2010, p. 323

[367] Giurescu, Constantin, C., *Istoria Românilor*, II, partea a doua, Bucureşti 1943, p. 183

[368] Giurescu, Constantin, C., *Istoria Românilor*, II, partea a doua, Bucureşti 1943, p. 526

[369] Gaiu, Corneliu, *Economia Bistriței în Evul Mediu*, în *Arhivele Bistriței*, Anul IV, Fascicula 2, Cluj-Napoca 2019, p. 14

Rebrişoara, căpitan Velican. Locotenentul Hatfaludi, numit căpitan-leutnant şi mutat la compania 6 **Sângeorz**, în locul lui fiind numit în **Rebra mare** locotenent Astel. La 1 iulie, sublocotenentul Schwab a fost numit locotenent şi mutat la **Borgoprund**, în locul lui fiind numit, în 1 august, sublocotenentul Negovan. / În 13 iulie, Crăciun, pus în statul invalizilor, din cauză de slăbiciune fizică. / În **Moldova şi Valahia este holeră**. Batalionul I a plecat la Cluj, în iunie şi s-a întors în septemvrie. / Locuitorii din **Dumitra** au clădit imediat lângă comuna **Nepos**"[370].

1848-1849: „**Cronica evenimentelor** din anii 1848-1849, scrisă de protopopul greco-ortodox Ştefan Branea din comuna **Maierău**… Ministerul au poruncit, după hotărârea Dietei din Pesta, să se conscrie tineretul pentru recrutare, de la 19, până 23 ani. Aceasta s-a și săvârșit, prin mai multe comisii rânduite, afară de multe locuri, unde s-au împotrivit satele, pentru că nu au crezut a fi cu porunca împăratului. Așa sa întâmplat la **Lona**, lângă Arieş, n-au vrut să sufere comisia în sat, până nu va arăta pecetea cu pajura împărătească. În urma căreia, fişpanul Torockoi Mikloș (tiran) a sculat execuţie militărească pe oameni, i-au pușcat, ca vreo 20 au murit, mai mulți s-au ciungărit și așa au intrat în triumf în sat. Frumos lucru, adevărată frățietate. Se pare, române, că ție ţi-au rămas, din moși de strămoși, statornicia, tu mai bine de 1700 ani, de când eşti aicea, ai ştiut răbda, dar ţi-ai şi răsplătit şi-ţi vei mai răsplăti încă, că-i vechi proverbul „Ţine minte!"… / Acum, de mai curând, în **Vaşarheiu** s-au făcut nelegiuită tulburare. Voluntarii (önkéntesek) s-au dus la bolta lui Fogarasi Dimitrie, român, i-au jefuit-o de toate. Pe el l-au

[370] *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 238, 239

bătut groaznic și l-au băgat şi în aret. Pricina nu-i nimica, urma va alege ce pohibă vor mai pune, că acum au vreme. / N-a fost destul aceasta, s-au dus la amândoi protopopii româneşti, i-au jefuit, le-au spart ferestrele, abia ca prin pene au scăpat, ba bietul Partenie Trombitaş protopopul neunit, cu simţire adevărat românească, cu zilele amare, a alergat, noaptea, până la **Sângeorz**, şi, de acolo, până la **Reghin**. Câte scorniri, că se scoală românii asupra ungurilor, numai să vezi bieții români numai aşteaptă asupra lor croita primejdie, ci tot și românii nu se uită numai cu gura căscată ci se grijesc cu bărbăţie. / S-a vestit că regimentul din Năsăud primeşte pe românii care vreau a lua arme și a jura credință Înaltului Împăratul Ferdinand I-ul. Numai cât s-a auzit, prins-au a curge românii din toate varmeghiile, din toate satele, la **Monor** şi **Năsăud**. Acolo au jurat, apoi i-au trimis acasă, ca să fie în pace, căci, cât de curând, nu le va mai porunci varmeghia, ci vor fi şi ei cătane ca grănicerii. Ba, din **Maerău**, și ungurii s-au dus și au jurat frăție cu românii, sub un steag galben și negru. Ce va mai fi dintr-aceasta, urma va alege, destul că-i mare mișcare. Eu am dat aceasta în organul (gazeta) de la Blaj”[371].

1876: „Se aduce la cunoștință publică că **scaldele minerale din Sângeorgiu**, în districtul Năsăudului, se arendează, prin licitatiune publică, pre 5 ani, și anume din 1 ianuarie 1877, până la finea lui decembrie 1881. / **De stabilimentul scaldelor se ține**: / 1). Fântâna cu apă minerală. / 2). Teritoriul ținător de scalde, cu o arie de 11 jugăre 464 m. / 3). Dreptul de a lua taxe pentru dusul apei minerale, de fiecare cilindru 1 crucer valută austriacă. / 4). Dreptul, precum și datoria de a da vipt oaspeților de scaldă din **Sân-**

[371] *Ţara Bârsei*, Anul VI, nr. 6, Braşov 1934, p. 555, 556

georgiu, pe lângă prețul ce se va defige. / 5). Edificiile scaldelor calde, cu 14 cabinete și 20 cade, precumu și a celor reci, cu 4 despărțăminte. / Celelalte edificii, precum: / a). ospătăria, cu 1 sală, 2 odăi, 1 bucătărie și 1 chelariu; / b). o casă pentru locuința oaspeților, cu 12 odăi mobilate; / c) o casă pentru vigitor; / d). un ambit; / e). o glorietă; / f). o cuglărie și / g). un gieţar.

Liciţatiunea se va ține în **opidul Sângeorgiu**, în fața locului, și termenul se defige pe 29 iulie 1876 calendar nou, înainte de amiază, la 9 ore. / Prețul estimării este 1.300 florini v. a., pe an. / Licitantul are a depune la comisiune, spre a putea licita, un vadiu de 10 %, a prețului estimării. / Oferte sigilate, timbrate și prevăzute cu vadiul prescris, se primesc, până în 28 iulie. / De la viitorul arendator se pretinde testimoniul de avere și moralitate, cauțiune în bani de 2.000 florini v. a. sau în realități, în preț de 300 florini v. a. / Celelalte condițiuni de licitațiune se pot vedea la Oficiul procesual, în **Sângeorgiu**. / Sângeorgiu, în 1 iulie 1876. / Reprezentanța comunală”[372].

1878: Existau, „la școala din **Monor**, 5 învățători, în **Borgo-Prund**, sunt 5 învățători, în **Sângeorgiu**, sunt 6 învățători, la școala trivială în **Telciu** sunt 4 învățători, în **Zagra**, la școala trivială, sunt 4 învățători.... / La școala poporală trivială din **Sângeorgiu** au fost 118 școlari, din care 25 eminenți, 55 primari, 38 secundari. La școala triviala din **Telciu** au fost, la începutul anului școlastic, 168 și, la fine, 76 școlari, au părăsit școala, în decursul anului, 92 școlari, din cei rămași au fost 21 eminenți, 25 primari, 29 secundari și un terțian. În fine, la școala trivială din **Zagra** au fost 117 și au rămas, până la fine, 76 școlari, au

[372] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XXXIX, nr. 50, Braşov 1876, p. 4

părăsit școala 41, din ceia 33 au fost eminenți, 23 primari, 12 secundari, 6 terțiani, 2 neexaminați”[373].

1880: „Pe valea Someșului, în fostul regiment și district românesc, se află mai multe fântâni minerale, dintre care cele mai însemnate sunt cea de la **Sângeorgiul românesc** și cea de la **Valea vinului** (**Vișeu**), ambele proprietate românească, și anume, cea dintâi, a comunei **Sângeorgiu**, iar cea de a doua, a fondului de stipendie. Fântâna din Sângeorgiu se bucură de un renume european, atât în privința analizei, cât și a cantității, afară de aceea se bucură de un transport extins. Cauza principală pentru ce aceste fântâni nu sunt lipa de stabilimente, de clădiri corespunzătoare, de parcuri și alei ș. a. Și, deoarece la facerea acestora se receru capital, de care nu dispune nici comuna, nici fondul școlastic, s-a născut ideea înființării unei societăți pe acțiuni, care s-a și realizat, gratie energiei și stăruințelor bărbaților ce s-au pus în frunte. M-aș abate poate prea departe, dacă m-aș încerca a face istoricul înființării acestei societăți, de aceea mă mărginesc a vă comunica numai cum că societatea „Hebe” s-a inaugurat deja de societate publică. / În 21 martie, s-a ținut prima adunare de constituire, sub prezidiul ad-hoc al dlui avocat Danila Lica și secretar Florea Moțoc.

Societatea s-a constituit conform statutelor, in modul următor: de președinte al consiliului s-a ales prof. Macsim Pop, de vice-președinte, dr. Ioan Mălai, de membri ordinari: arhitecții Ion Goldschmidt și Carol Kramer, prof. dr. C. Moisil și perceptorul fondurilor Elia Burduhos; de membri suplinitori: medicul cercual Simion Stoica și învățătorul din **Sângeorgiu**, Eremia Șorobetea, de casari direc-

[373] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLI, nr. 76, Brașov 1878, p. 2

torul gimnazial dr. Paul Tanco, și de secretar, dr. A. P. Alessi; director s-a ales fizicul dr. Ștefan Pop, si de vicedirector, directorul școlii triviale din **Sângeorgiu**, Mahai Domide.

Precum ne-am informat din raportul comitetului provizoriu, societatea a și arendat atât scalda (baia) din **Sângeorgiu**, cât si cea de la **Valea vinului** (**Vișeu**), pe 30 de ani, sub condițiuni nu nefavoritoare. Sperăm și așteptăm ca Societate „Hebe", fiind astfel constituită, ca Societate publică, să realizeze, în timp cât se poate de scurt, dorințele nu numai ale românilor care au frecventat și cunosc această scaldă, dar chiar și ale tuturor străinilor, adică să procure toate comoditățile, toate întocmirile de lipsă, să o prevadă cu toate etablismentele, restaurațiuni, parcuri etc... / Făcându-se toate acestea, nu numai se va ridica scalda la un renume european, pe care îl și merită, dar, prin aceasta. se va ridica întreg ținutul. Considerând romanticitatea acestui ținut (cu deosebire „**Valea vinului**", care se află în munte, în păduri de pin și de brad), considerând că poporațiunea acestui ținut este curat românească, aceste scalde pot deveni, în scurt timp, un loc plăcut de petrecere, pe timpul verii, nu numai pentru românii ardeleni, dar și pentru cei din Marmația, din Bucovina și din România, cu deosebire din părțile Moldovei. Din aceste vederi s-a considerat înființarea acestei societăți de o întreprindere eminamente națională și umanitară, și, prin urmare, am crezut a merita să fie cunoscută publicului românesc celui mare. Despre progresul acestei societăți nu voi lipsi de a relata, din când in când"[374].

[374] *Observatorul*, Anul III, nr. 26, Sibiu 1880, p. 3

1881: „Pe ziua de 5 aprilie, s-a convocat o conferință în **Teaca**, la care toți alegatorii români din acest colegiu electoral au fost invitați a participa. S-au adunat peste așteptare foarte mult. În această conferință s-a constituit unu comitet, sub numirea: „Clubul alegătorilor români din colegiul electoral al Tecei... / **Protocolul luatu în Teaca**, în 30 aprilie 1881, în Ședința Clubului alegătorilor români din colegiul electoral al Tecei, convocat prin președintele aceluiași, pentru a face cunoscută abzicerea domnilor Dr. Ioan Uilăcan și Ludovic Șimon, **proprietar în Sângeorgiu**, provocând că, peste această giurstare, clubul se consultă și decide: / Se citesc ambele abziceri date în scris. / După o serioasă consultare, abzicerea dlui Dr. Ioan Uilăcan, medic cercual din **Sânpetru**, din motivele aduse în scris, cu data de 25 aprilie 1881, se ia spre știință și se primește. / Însă cea a dlui Ludovic Șimon, proprietar în **Sângeorgiu**, cu data de 9 aprilie 1881, nefiind destul motivată, nu se primește; din contra, fiind domnia sa față și recerându-se, din partea întregului Club adunat, ca să primească însărcinarea de a merge ca delegat la conferința națională, ținândă în 12 mai 1881, în Sibiu, cu autorizare de a participa în mod activ și la Conferința comună Ungaro-Transilvană, s-a rezolvat a primi, deci sunt a i se preda literele (scrisorile) credinționale; făcându-se cunoscută opiniunea conferinţei din 5 aprilie 1881, în privința procedurii românilor la alegerile proxime dietale, care s-a exprimat pentru rezistența pasivă absolută”[375].

1885: „O zi de sărbătoare adevărat românească a fost pentru noi, cei din Câmpie, ziua de 2 august. Cu această ocaziune, dl Ludovic Șimon, distinsul proprietar ro-

[375] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIV, nr. 50, Braşov 1881, pp. 2, 3

mân, a binevoit a ne mai da o probă de iubirea sa pentru biserică şi şcoală şi de generozitatea sa. Acest bărbat mărinimos, convins fiind că biserica este scutul limbii şi forul ultim de mângâiere a poporului român și văzând starea deplorabilă a **bisericii sale greco-catolice din Sângeorgiu**, a conces fiului său, Dionisie, ca, împreună cu dl Dr. Ioan Uilăcan, să aranjeze, în folosul acestei biserici, pe spesele sale, o petrecere de vară pentru toți românii, fără deosebire de clasă. Dar ce să vezi? Scopul intenționat de dl Ludovic Șimon a trebuit să rămână în parte nerealizată, pentru că publicul acestei petreceri a constat mai numai din elită, aşa încât petrecerea toată nu era altceva decât un buchet elegant, constătător din dle mai alese flori ale Câmpiei. În împrejurarea aceasta zace o mare daună spirituală pentru noi şi ar fi de dorit ca să conlucrăm pentru delăturarea ei. Nu era **petrecerea din Sângeorgiu** menită numai pentru fruntași, căci braţele dlui Ludovic Șimon erau deschise pentru tot sufletul de caracter nobil şi român.

Pentru joc, era menită un local, în grădina sa. Acest local era gătit şi împodobit cu mult gust, dară. Pereţii acestui local erau trași în o împletitură fină din plante verzi şi naturale; deasupra era boltuită cu frunze mărunte de nuci, printre care licureau mulţime de lumânări şi lampioane de diferite colori. Printre această boltitură şi printe pereţi erau vârâţi, unul lângă altul, o mulțime de vişini spanioli, tăiaţi din rădăcină și încărcaţi cu fructe, din care dănțuitorilor le era iertat a-şi culege câte voiau. / Publicul, deşi nu prea mare, dar totuși destul de numeros, și-a petrecut o noapte de tot vială și în ordinea cea mai bună. Sexul frumos era în toalete modeste, dar cu gust. Costumul naţional a fost frumos reprezentat. / S-au jucat, cu deosebită inimoșitate, jocurile naţionale. Începutul s-a făcut cu „Ardeleana”, apoi

s-a trecut la „Romană” și alte jocuri românești, care fură conduse de către dl Dr. Uilăcan, denumit de curând nu numai medic cercual, ci și medic comitatense supleant.

La miezul nopţii, ne întrunirăm la un banchet general, la ospitala masă a dlui proprietar Ludovici Șimon. Aici ne văzurăm adunaţi fraţi împreună din toate unghiurile Câmpiei, ba chiar și de prin Blaşiu, Ciuşiu, Gherla şi alte locuri depărtate. Junimea fu reprezentată prin doctori și doctoranzi, tineri proprietari etc. La acest banchet s-au rostit mai multe toaste frumoase, s-a discutat asupra mai multor obiecte folositoare şi de mare însemnătate pentru naţiunea română, după care, încheindu-se banchetul, ne apucarăm din nou de joc, neputând admira îndeajuns destoinicia, bunătatea și ospitalitatea tânărului domn Dionisiu Șimon. / Noaptea trecuse peste noi ca un vis de fericire şi, când fu în zori de ziuă, dl Ludovic Șimon încă o dată ne întruni în jurul mesei sale, la un dejun frugal, după care, strângându-ne mâna cu cordialitate, ne depărtarăm la ale noastre, ducând cu noi suvenirul acestei plăcute nopți. / Prin acesta, dl Ludovic Șimon, **prin a căruia stăruinţă s-a ridicat, în comuna Sângeorgiului, o şcoală frumoasă**, casă parohială, grajd şi şură pentru preot, acum **a pus piatră fundamentală şi la edificarea unei biserici**. Dumnezeu fie cu el!”[376].

1885: „Băile de la **Sângeorgiu** şi **Valea-vinului** nu au fost cunoscute până acum în lumea mare, ele au fost mai mult locul convenirii clasei mai bogate, în timpul verii. Puținele cazuri ce s-au tratat aici arată importanța acestor băi în diverse stări patologice. Evoluţia lor, în timpul mai recent, urma ca de sine. Cel mai mare merit, în această pri-

[376] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 172, Brașov 1885, p. 3

vinţă, îl putem atribui societății „Hebe”, care, prin bărbaţii ei devotați cauzei, de la luarea băilor în arendă, de la **anul 1879**, se năzuiește a ajusta aceste scalde cu tot confortul gustului modern. / **Sângeorgiul** e o comună mare, în partea nord-ostică a Transilvaniei, în judeţul Bistriţa-Năsăud, situată pe valea Someşului. Aici, în depărtare de 5-10 minute, spre nord, sunt așezate staţiunile balneare, sub o lăţime geografică de 47:50, şi o lungime de 42:50 grade, pe o înăltime de 450 metri deasupra nivelului mării. Depărtarea, de la Bistrița, e de 4 ore şi 3 ore de la Năsăud. Șoselele sunt întreţinute relativ bine. Stațiune telegrafică există în Bistriţa şi în Năsăud; staţiune poștală, în opidul (târgușorul) **Sângeorgiu**. Din sus de Sângeorgiu, se află, în depărtare de o oră și jumătate, vechiul opid **Rodna**, renumit din războaiele cu Tătarii. De la Rodna, pe valea așanumită „Izvor”, ajungi la **Valea-vinului**, cu sorgintea ei alcalino-sulfuroasă. În imediată apropiere de aici sunt minele erariale (împărătești). / **Baia de la Sângeorgiu** consistă din 5 izvoare, care diferă mult-puţin în compoziția lor chimică unele de altele.

În scrierile de balneologie, atât moderne, cât și mai vechi, aflăm foarte puţine date privitoare la aceste băi. Profesorul Sigmund face descrierea acestori băi, dând chiar indicaţiunile pentru folosirea lor. Folberth, în broşura sa, încă descrie aceste băi, din punct de vedere chimic. / Știm şi e în genere cunoscut că, pentru cunoașterea radicală a unei staţiuni balneare sunt indispensabile cunoștințele geologice relative. / Împrejurimea băilor din cestiune o formează şirul de munţi ce despart Transilvania de Marmaţia. **Sângeorgiul** e încunjurat, din toate părţile, de dealuri, prin care staţiunea balneară e scutită de vânturile dinspre nord, lăsând oareșicum curs liber spre sud-vest. Clima e în gene-

re moderată, dulce, sub-alină; aerul sănătos şi de o compoziţie chimică favorabilă celor ce sufăr de maladii ale organelor respiratoare; temperatura moderată şi, mai cu seamă în decursul sezonului. Cantitatea anuală a ploii 94 cm. Apele, la izvor măsurate, arată media în temperatură de 12 grade R. Debitul cotidian al apei minerale e de 400 hectolitri. Pe an, se exportă 120.000 flacoane. Apa se uzează mai mult intern şi anume sistematic după prescrierea medicală. / Pentru băi, sunt întocmite **22 cabinete** şi anume pentru băi calde şi duşuri; afară de aceasta, există un bazin pentru scalde reci, cu 4 încăperi. Sezonul începe, de regulă, în iunie și se finește cu 15 septemvrie. Pentru fiecare sezon, onorata direcţie angajează câte un medic, care împlinește agendele medico-balneologice. Spiţerii există în Năsăud, apoi în Bistriţa și Rodna. Se înțelege de la sine că această stare nu corespunde cu cerințele medicale, şi bine ar fi dacă onorabila direcţiune s-ar năzui ca, în decursul sezonului, să instaleze o spiţerie în imediata apropiere de scalde, deoarece, între astfel de împrejurări, aprovizionarea bolnavilor cu medicamente, de la spiţeria cea mai de aproape, care relativ e destul de departe, se face cu mare greutate şi, astfel, în cazul cel mai favorabil, bolnavul trebuie să aştepte chiar o zi întreagă după medicamentele prescrise –abstrag de la cazurile unde morbul se vede silit a aștepta și mai mult, când e împiedicată comunicaţiunea, din cauza ploii etc., etc. Așadar, e de o necesitate imperioasă ca farmacia să fie, cu ocaziunea sezonului, în staţiunea balneară sau, cel mai rău, în opidul **Sângeorgiu**.

Încartiruirea oaspeţilor la **scaldele din Sângeorgiu** corespunde cerințelor moderne, există hotel, cafenea, salon de lectură, de joci etc. Din coala de interogațiune, acludată flacoanelor prezentate expoziţiei din Pesta, aflu că preţuri-

le sunt foarte moderate și accesibile pentru toţi vizitatorii, astfel încât traiul, în decursul sezonului, e foarte ieftin, în comparaţie cu alte băi. / Pentru excursiune sunt regiunile din vecinătate, de o frumuseţe rară și care, la fiecare pas, arată evenimentele istorice ale trecutului”[377].

1887: „**Scalda din Sângeorgiu**. / În numărul 4 din 23 ianuarie al ziarului „Bistritzer Wochenschrift”, un corespondent se plânge că Societatea „Hebe” a sistat exportul de apă minerală cu cilindre vechi slab astupate, și impută societăţii că ar fi luat acea dispoziţiune din motiv speculativ, ca să silească pe consumeni a procura scump „apă de hebe”. / Nu știm mai de aproape ce motiv a îndemnat pe direcțiunea Societăţii „Hebe” ca să ia dispoziţiunea amintită, atâta însă știm, că aceea s-a făcut mai cu seamă:

1). Din motivul de a feri pe consumenţi de la cumpărarea şi consumarea apei false, pentru că exportatorii înșelau pe public în mai multe moduri și adică vindeau apă falsă, de la Dombhát, amestecată etc. și prin aceasta înșelau pe consumenţi, știrbeau renumele apei și venitele societăţii. / Despre aceasta se poate convinge corespondentul foii „Wochenschrift” de la poliţia din Bistrița, care a trebuit, de nenumărate ori, să intervină, să confiște apă falsă și să pedepsească pe exportatorii privați. / De altă parte unii, pe baza atestatelor de la primării sau medici, sub titlul de apă de scăldat, cumpărau apă de mâna a doua, foarte ieftină, seducând simțul de filantropie al societăţii, o încărcau în butlone, şi, când ieșiau din **Sângeorgiu,** o puneau în cilindre, o vindeau pe bani și prin aceasta înșelau atât pe consumenţi, cât şi societatea.

[377] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 120, Braşov 1885, p. 3

2). O ordinațiune ministerială impune proprietarilor şi arendatorilor de apă minerală ca să o expedieze în sticle bine astupate, prevăzute cu sigiliul și vigneta societății, ca aşa să garanteze pentru genuinitatea apei. / Societatea „Hebe!, deci, împlinește numai ordinațiunea mai înaltă, când a sistat exportul îndătinat până acuma. / Din toate acestea, rezultă că imputarea de speculațiune, din „Wochenschrift", nu este bazată. / Cu această ocaziune, nu putem întrelăsa a nu ne face unele observări față de Societatea „Hebe", respectiv de direcțiune și consiliul de inspecțiune. / Înainte de toate, ne luăm libertatea a face direcțiunea și consiliul de inspecțiune al Societăţii „Hebe" atent, că ochi inimici sunt îndreptați în contra societății şi a scaldelor, și au datoria de timpuriu a abate orice pericol ce ar obveni. / Apoi, le rugăm: 1). a îndeplini concluzele adunării generale din vara trecută; / 2). a regula exportul apei și a institui depozite mari în Bistriţă, Năsăud, Beclean, Deșiu, Gherla, Cluşiu, Sz. Regen etc., de unde să poată procura consumenţii apa; / 3). a dispune ca servitorul să se ocupe cu împlutul și astupatul sticlelor, pentru că și altcum nu are ce lucra; / 4(. a dispune ca barem în primăvara venitoare să se curețe cărările şi tot teritoriul, la timpul său, arborii să se curățească şi plivească, iar la rădăcină să se pună necondiționat humă și gunoi; / 5). a dispune ca comandele de apă să se efectueze promt și fără amânare, și să nu se respingă nemotivat, ca comanda lui Stolzenberg, apoi cea din Abrud și Alba Iulia. / Sperăm că onorata direcțiune va împlini aceste modeste rugări şi va face tot ce e posibili spre înflorirea societății și a scaldelor"[378].

[378] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 43, Brașov 1887, pp. 2, 3

1888: „Prima lovitură grea asupra fondului năsăudean a venit în urma articolului de lege XXXVI din 1888, referitor la răscumpărarea regalului, a dreptului de crâșmărit, care forma izvorul principal și cea mai de căpetenie a fondului nostru. Urmarea a fost desființarea celor trei școli triviale din **Sângeorz, Telci** și **Zagra**"[379].

1890: „**Regularea averilor năsăudene**. Înainte de încheierea și subscrierea acestui protocol, se observă, însă, că în introducerea dânsului se zice că plenipotențele avocaților Dănilă Lica și Gavrilă Manu se alătură la protocol sub 3-46, după ce plenipotenţele cele noi, de la comunele **Sângeorgiu** şi **Rodna nouă** încă n-au ajuns, aşadar această învoire s-a subscris, în numele dânselor, pe baza plenipotenţelor mai vechi, edate pentru numiții avocaţi, care plenipotenţe se află alăturate la protocol, sub 45 şi 46. / Deoarece, însă, în această plenipotență, de sub 45 şi 46, reprezentanţele comunale nu s-au declarat nici în general, nici numeratim asupra speselor anticipânde de erariu avocaţilor Dănilă Lica și Gavril Manu, aşadar punctul III al acestei învoiri, precum și celelalte puncte ce stau în legătură cu acesta, încât se referă la spesele avocaților, se modifică întru acolo că erariul regiu e dator cam deodată a anticipa avocaţilor Dănilă Lica şi Gavril Manu, pe lângă interese de 5%, numai spesele ce proporţionatim cad pe celelalte 42 comune, în sumă de 21.000 florini, iar sumele de câte 500 florini, ce proporţionatim cad pe fiecare dintre comunele **Sângeorgiu** şi **Rodna nouă** numai atunci, când vor aşterne la tribunalul regiu și de la acestea comune plenipotențe speciale, referıtoare la acelea spese, iar despre acesta direc-

[379] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 138, Braşov 1908, p. 2

țiunea cauzelor fiscale va fi încunoștiințată prin tribunalul regiu.

Cu acestea, protocolul, după cetire şi aprobare, s-a încheiat și subscris. Dl notar Kilyén Karol, m. p., dictator, / Dr. Vietor Rohrer m. p., avocatul actorilor, totodată şi plenipotențiatul curatorelui eredității, / după Kemény Ștefan, / al avocatului Alexiu Bokros, / Dr. Iuliu Csávásy, m. p., în numele erariului regiu, / Dănilă Lica, m. p. / şi Gavril Manu m. p., avocaţii acţionaţilor, / avocatul Ioachim Mureşianu, m. p., ca delegatul şi plenipotenţiatul fondului școlastic central şi de stipendii al districtului Năsăud, anume emis pentru încheierea acestei împăciuiri, încât aceea atinge pe fonduri.

Nr. 94/1890 civil. Raportul dictatorului judecătoresc, în cauza de proces a Baronului Kemény Domokos et consorțiul. ca actor contra erariului regiu, apoi a comunei **Budacul român**. precum şi contra mai multor alte comune pentru recunoașterea dreptului de proprietate şi dezdăunare, prin care așterne protocolul susceput despre împăciuirea încheiată între părţile interesate, precum și alte acte referitoare la acesta.

Rezoluţiune. Tribunalul regiu primește împăciuirea susceptă în acest protocol, așternut de dictatorul judecătoresc, sub numărul de faţă, şi o declară cu valoare de sentință, iar protocolul original se depune în arhivă, unde părţile interesate îl pot vedea şi lua copie de pe dânsul. / La cererea părților, această împăciuire se estradă în formă oficioasă avocatului Dr. Victor Rohrer, direcțiunii cauzelor erariale dominale, în Budapesta, avocaților Dănilă Lica, Gavril Manu şi Ioachim Mureşianu, apoi se trimite şi perceptoratului regiu din Bistriţa, pentru demăsurarea

competenţei erariale etc. / Din ședința tribunalului regiu, ţinut în Bistriţa, la 11 ianuarie 1890”[380].

1894: Într-un omagiu frumos, *Dragostea lui Alexandru Odobescu pentru Ardeal*, profesorul Ştefan Lupu scria, printre altele: „Pe urmaşii vitejilor ostași ai **Regimentului românesc de la Năsăud**, Alexandru Odobescu i-a cunoscut în vara anului **1894**, când a stat o lună l**a Sângeorzul românesc**, comună mare şi frumoasă, aşezată pe malul drept al Someşului Mare, cu aer sănătos şi cu izvoare de apă minerală. / În drumul său spre ținutul Năsăudului, Odobescu s-a oprit la Cluj, unde a dormit, peste noapte „într-un hotel luxos”, trebuind să plătească „tot atât de scump ca în cel mai luxos hotel din Paris”. Oraşul, pe care îl văzuse şi altădată, şi care avea case frumoase, străzi curate, tramvaie cu aburi, i s-a părut, din cauză că numai cu două luni în urmă se judecase aici procesul Memorandului, în care au fost condamnaţi, la mulţi ani de închisoare, și la mari sume de bani, un însemnat număr de fruntaşi ai vieţii româneşti din Ardeal, pentru motivul că au cerut împăratului din Viena, pentru care românii ardeleni s-au luptat în nenumărate rânduri, să li se recunoască dreptul de a stăpâni în libertate peste pământul lor strămoșesc, un focar de ură şi prigoană împotriva poporului român din Transilvania. / De la Cluj, a plecat, cu trenul, la **Bistriţa**. Acesta însă nu mergea mai repede ca o trăsură cu doi cai buni. La restaurantul la care s-a dus în Bistriţa, pentru a lua prânzul, Odobescu a nimerit la un mare banchet, dat de populaţia maghiară în cinstea ministrului de interne Hieronymi, aflător pe aici în excursie politică. / Ajungând să-şi afle, în mijlocul acestei gălăgii, o trăsură, care să-l

[380] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIII, nr. 131, Braşov 1890, p. 3

ducă la **Sângeorzul-Român**, a plecat din Bistriţa. Străbătând satele săseşti **Aldorf** şi **Jad**, a trecut dealul Strâmba, „pe un drum de munte de toată frumuseţea". Dând în valea Someșului, a luat-e „printre munţi înalți de brad şi semănaţi cu căsuțe românești" şi, după patru ceasuri de mers, a ajuns la **Sângeorzul-Român**, / Aici îl aştepta bunul său prieten Vasile Gr. Borgovan, fost profesor la Şcoala Normală din Gherla, iar acum în Bucureşti, cu care Odobescu se înţelesese să scrie, în timpul şederii lor în Sângeorzul-Român, o carte de cetire pentru şcolile din România. / După cum reiese din scrisorile către soţia sa, Saşa, trimise, în franţuzeşte, Odobescu, după ce a dormit două nopți la hotel, s-a mutat într-o „micuță casă țărănească, adică o căscioară de bârne, văruită, aşezată pe o înălțime, între brazi", unde se simţea foarte bine, având acolo, sus, un aer minunat şi o privelişte încântătoare. / De la început, Odobescu s-a simţit încunjurat de iubirea oamenilor din **Sângiorz**. Erau, între ei, țărani, erau intelectuali, nu numai din localitate, ci din întreagă regiunea, mulți din ei fiind profesori la liceul românesc din Năsăud. Toţi îl priveau şi-i vorbeau cu o nemărginită dragoste, fiindcă vedeau în el nu numai un bărbat de o rară frumuseţe şi aleasă cultură, nu numai un profesor universitar şi un fost ministru, ci şi un sol al fraţilor liberi de peste Carpaţi, de unde aşteptau cu nerăbdare să le sosească ziua libertăţii"[381].

1904, Diaconovich: „**Sân-Giorgiul român**, (magh. Oláh- Sz.-György), comună rurală în Transilvania, comitatul Bistriţa-Năsăud, cu 3.023 locuitori români. În Sângeorz

[381] *Revista Liceului „Decebal"*, Anul VI, nr. 1, 2, 4, Deva 1942, pp. 48-52

se găsesc izvoare de apă alcalină-muriatică, folositoare pentru afecțiuni catarale”[382].

1907: „Înspre sărbătoarea sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel, s-au mutat la cele eterne doi preoţi harnici şi zeloşi din Vicariatul Rodnei. Unul a fost Alexandru Avram, preot în **Sângeorzul român**, şi altul Constantin Pop, preot în **Feldru**, o altă comună fruatașă din cele 44 comune grănicereşti. / Primul, în vârstă de 42 ani, al doilea în etate de 51 ani. După preotul din **Sângeorz** a rămas o văduvă, cu 5 orfani, fără nici un mijloc de trai şi fără scut în venitor, va să zică rămaşi în ştirea lui Dumnezeu și avizaţi ca cerşetori la mila oamenilor. / După preotul din **Feldru** nu au rămas orfani, a rămas însă văduva Angelina Pop, născută Coşbuc, sora poetului George Coșbuc. Şi dânsa abia are asigurată locuința pentru restul vieţii. La celelalte de lipsă pentru trai este avizată şi dânsa la ajutorul celor mai de aproape alor săi… / Primul a repausat în **Sângeorz**, plâns de soţia sa, care şi dânsa era pe patul durerilor, dând viaţă unui prunc, născut abia de două săptămâni, şi de cei patru orfani ai săi. Al doilea a repausat în Cluj, la clinică, unde s-a dus să găsească ceea ce nu a găsit – sănătate, şi unde, după suferinţă grea de o săptămână, şi-a dat sufletul, în prezența soţiei sale, sosită de la **Feldru**, cu câteva minute înainte de a închide ochii spre vecie. Preotul acesta a fost primit şi ajutorat în Cluj din partea familiei Dlui Basil Podoabă, un vechi prietin al răposatului, de pe timpul când a suferit puşcăria de trei luni, în 1894, pentru aderenţa la „replica”, dimpreună cu alti 9 soți ai săi. Sărmanul şi-a pus toată încrederea în dl B. Podoabă. Văduva, tot a dona zi, mergea la Cluj și iarăși se întorcea acasă, pentru ca să-şi vadă de

[382] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 879

mica economie…

Preotul din **Feldru**, Constantin Pop, în preseara sărbătorii, a sosit, la 11 ore, adus de trenul de la Cluj, la gara din Feldru, unde poporul din Feldru era în aşteptare, cu praporii bisericii şi cu lumânări, în frunte cu notarul dl Gregoriu Bancu. Cadavrul închis hermetic în două sicrie de lemn a fost dus şi aşezat, peste noapte, în sfânta biserică, care e în apropierea gării. / În ziua de Sf. Petru, s-a servit sfânta liturghie, în frumoasa biserică din **Feldru**, prin dl profesor Alesandru Haliţă, administratorul acestei parohii frumoase, şi prin Dl Basil Podoabă. La finea liturghiei s-a urcat pe catedră dl Podoabă şi a ţinut o cuvântare despre biserica cea adevărată a lui Dumnezeu și despre biserica diavolului, care este crâşma, a biciuit cercetarea acestor locuri de fărădelegi cu așa frumoase exemple şi asemănări, de pururea vor fi pomenite în mijlocul poporului din **Feldru**, unde, durere, s-au sporit crâşmele ca o adevărată plagă ce bântuie la moralitatea poporului nostru. / Sâmbătă, a doua zi de sfântul Petru, a fost înmormântat vrednicul preot Constantin Pop, în prezența unui public mare, adunat din depărtări însemnate, şi inteligenţă multă…

Când a trecut la iertăciuni, s-au umplut ochii tuturor celor de faţă de lacrămi şi când a ajuns la văduvă şi la cumnatul său, poetul George Coşbuc, care, de când a părăsit satul naşterii sale, nu s-a mai reîntors din tară, în urma unor împrejurări neatârnătoare de dânsul, atunci lacrămile au izbucnit din ochii tuturor cu atâta putere, de a fost un plâns general. Frumoase au fost cuvintele adresate poetului: „Cântă poete, cântă o jele, / Căci azi se curmă zilele mele, / Dar cântă mereu și de mărire / Şi îndeamnă neamul la nemurire: // Prin fapte bune, tot creştineşti, / Fapte viteze şi româneşti; / Și lumea întreagă va admira / Glasul tău

mândru şi lira ta!”.

A fost o oră şi jumătate, după-amiază, când s-a dat recelui pământ trupul acestui preot zelos şi pios. / Nu pot să nu laud, cu acest prilej, şi corul tinerimii române din **Sângeorz**, care a luat parte atât la înmormântarea preotului din **Sângeorz**, cât şi la înmormântarea din **Feldru**, deoarece conducătorul corului din Feldru, absentând, nu a putut face serviciul de cor”[383].

1907: „Membrii în congregaţie au fost aleşi, luni, în 11 noiemvrie, în **Sângeorz**: Gherasim Domide, Dr. Andreiu Monda, Albert Török, Paul Beşa, Ioan Iossip, Eliseu I. Dan, Zaharie Bulbuc, Dr. I. Malaiu; / în cercul **Năsăud**: Al. Haliţă, Ioan Păcurariu, M. Földváry, Dr. Al. Popp. Dr. G. Hajnal, Iosif Lucchi, Ioan Născuţ, Anton Precup, Alexandru Pălăgeş, Sever Mureşan şi T. Chitta; / în cercul **Şieu**: Dr. Al. Popu, I. Dienesch, Simion Tanco, Ion Mihailaş, Vasile Balan, Gavril Hordoan”[384].

1908: „**Concertul studenților blăjeni la Sângeorgiu**. În ziua de Sfântul Petru și Pavel, sudenții blăjeni, oprindu-se, în excursiunea lor, și în **Sângeorgiu**, după ce, mai întâi, au concertat la **Alba Iulia**, apoi la **Gherla** și **Dej**, au mers în satele de primprejur, în **Negrilești**, unde și-au petrecut vreo câteva zile, în casa pururea veselului Dr. Aurel Iuga... / De aici au plecat în **Bârgău**, unde au și concertat, fiind de față și proto-pretorul și pretorul, ambii maghiari, care i-au răsplătit cu aplauze îndelungate, răpiți fiind de măiestria cântărilor românești. De aici, au venit în **Sângeorgiu**, unde au dat un prea frumos și reușit concert, sub conducerea harnicului dirigent Ioan Harșia, student octavan... / După concert, a urmat dans vesel până în zori

[383] *Unirea*, Anul XVII, nr. 1, Blaj 1907, p. 252
[384] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 246, Braşov 1907, p. 3

de zi. Pe prânz, au fost invitați domnii studenți în casa ospitalului Dr. Andrei Monda, medicul băilor, unde, în tot timpul mesei, i-a delectat cu cântări românești **vestita muzică a lui Kristóf din Bistrița**. După prânz s-au despărțit, fiecare depărtându-se către căminurile părintești, cu dulci suveniruri în suflet de la băile din **Sângeorgiu**"[385].

1918: „Când am intrat în locuința modestă a învățătorului refugiat de la **Sângeorz**, Alexandru, și soția sa, Ioana a lui Maxim Siminic, m-au izbit covoarele originare din partea Năsăudului, cu frumusețea lor de verdeață și de floare bogată, ce răsărea din câmpul alb al ţăsăturii. Parcă-s aievea coastele verzi ale regiunii someșene, pe care le-au îndrăgit şi grănicerii împărăteşti, oricât ar fi fost ei „cătane negre", ori tocmai pentru că le erau negre mondirele ţineau să le fie mai albe și mai luminate de verdeața codrului covoarele și straiele ce le îmbracă casele... /

Părinţii lui Lucian Valea, oameni sănătoşi şi robuşti, ar fi fericiţi că numai pentru el trăiesc, de n-ar fi despărțiți de scumpul lor colț de țară, după care se sting de dor. Doar versurile fiului lor scump, pline de încredere şi nădejdea „întoarcerii la pământul" străbunilor le mai ține curajul şi inima. / Şi lor le îmbujorează nădejdea că vor revedea, în pace și onor, fericitul colț al Someșului Mare şi, în special, binecuvântatul și de viață dătătorul **Sângeorz**, unde, sub glia verde, îi așteaptă cu drag şi dor moșneagul Maxim Siminic"[386].

1928: „Să nu credeți că românul nu-i născut să fie meseriaș! Aceasta e tocmai așa, cum nu putem spune că cineva se naște domn făcut gata. / M-am convins de aceasta

[385] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 154, Brașov 1908, p. 3
[386] Dăianu, Ilie, *Popas la Braşov*, în *Cetatea Moldovei*,\Anul IV, Vol. IX. Nr. 6, Iași 1943, pp. 374, 376

deunăzi, când am fost la o serbare de sfârşit de an a **Şcolii de Arte şi Meserii din Năsăud**. Am rămas uimit, când am văzut lucrurile făcute de bieţii români. Lucruri de mare preţ am văzut la acea expoziție mai multe obiecte dintr-o sală.

Ucis de trăsnet. Deunăzi. a fost lovit de trăsnet tânărul Traian Buia, din comuna **Sângeorz-Băi**, judeţul Năsăud. Acest tânăr a fost ucis în muntele „Putredu", tocmai pe când voia să se întoarcă acasă, cu o căruţă. /

O mare serbare câmpenească a fost, duminică, 15 iulie, în **Nepos**, judeţul Năsăud, când s-au întrunit acolo toţi domnii ieşiţi din aceea comună. A fost o petrecere de vară frumoasă cum nu se mai poate"[387].

1931: „După o cură de aproape patru săptămâni, făcută la băile **Sângeorz**, județul Năsăud, și la clinica din Cluj, Î. P. S. Sa Mitropolitul Vasile a sosit, marţi, 25 august, la reședința sa. La gară, a fost întâmpinat de părintele vicar arhiepiscopesc Dr. Ambroziu Chețianu, de toți părinții canonicii, aflători la reședinţă, și de numeroși preoți și credincioși"[388].

1939: „În ziua de 15 august, de Sfânta Maria Mare, a fost un **foc mare în comuna Sângeorz-Băi**, din judeţul Năsăud. Focul a pornit de la gospodăria unui sătean și, de acolo, purtat de vânt, s-a întins cu iuţeală mare și la casele din vecini, / Până au fost vestiți pompierii, focul c cuprins şi primăria, şi casa postului de jandarmi. Au fost chemați în ajutor şi pompieri din satele vecine, din **Năsăud**, **Maieru**, și **Bistrița**. Cu toţii, ajutați şi de săteni, s-au străduit să oprească focul, care, purtat de vânt, se întindea cu lăţeală mare. La stingerea acestui foc uriaș au ajutat şi echipierii Serviciului Social, care erau în drum spre Năsăud. / Pagu-

[387] *Unirea Poporului*, Anul X, nr. 31, Blaj 1928, pp. 1, 4
[388] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 34, Blaj 1931, p. 5

bele sunt foarte mari. Focul a ars primăria, percepția, postul de jandarmi, 21 de case, șuri și grajduri. Multe vite au fost arse. De asemeni se spune că un copil şi un moșneag au pierit în flăcări”[389].

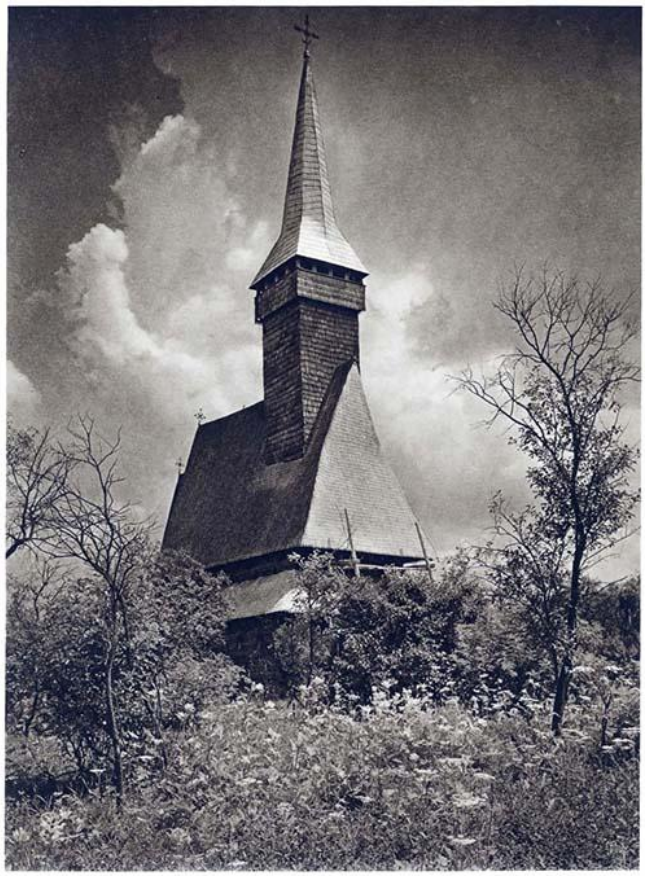

Holzkirche Rozavlea Biserica de lemn
Wooden Church Eglise en bois

[389] *Unirea Poporului*, Anul XXI, nr. 35, Blaj 1939, p. 2

SÂNGER

(Zenghel, judeţul Mureş)

1355, mai 23, Turda: Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei, relatează dă, deoarece regele Ludovic „a scos pe Dumitru, Ioan, Nicolae, Simion şi Pavel, fiii lui Simion de **Sânger** (Zenghel, judeţul Mureş) de sub judecata şi jurisdicţia judecătorească a oricărui dintre voi şi i-a încredinţat judecăţii noastre osebite… în adunarea obştească ţinută la **Turda**, în miercurea de după sărbătoarea Înălţării Domnului (20 mai), de aceea vă punem în vedere şi poruncim cu tărie să nu îndrăzniţi a judeca sau sili pe sus-zişii fii ai lui Simion”[390].

1356, iunie 20, Sântimbru: Dominic, vicevoievodul Transilvaniei, scrie căpitlului mănăstirii Mănăştur că trebuia să se înfăţişeze „Ioan, fiul lui Laurenţiu de **Recea** (Reche, judeţul Sălaj)… ca potrivnic al soţiilor lui Kalach şi Valentin de Cămăraş, adică fiicele lui Ioan zis Chente, în pricina privitoare la predarea părţilor de moşie din **Bărăi** (Bare, judeţul Cluj) şi **Sânger** (Zengel, judeţul Mureş)… şi la pătrimea de fiică cuvenită din moşiile **Recea Mare**

[390] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 307, pp. 311, 312

(Reche, judeţul Sălaj), **Recea Mică** (Reche Minor, judeţul Sălaj), **Paluara** (lângă Zalău, judeţul Sălaj), **Cristur** (Kereztur, azi **Recea-Cristur**, judeţul Cluj), **Nok** (azi dispărut, judeţul Cluj) şi **Tamasteleke** (Tamastelke, lângă Recea-Cristur, judeţul Cluj) precum şi nişte pământuri rămase de la tatăl acelor doamne… / Ioan, fiul lui Laurenţiu nu se împotriveşte cu nimic la cererea acestor doamne”[391].

1904, Diaconovich: „**Sângerul de Câmpie**, (magh. Mezö-Szengyel), comună rurală în Transilvania, comitatul Turda-Arieș, cu 1.515 locuitori, români și maghiari”[392].

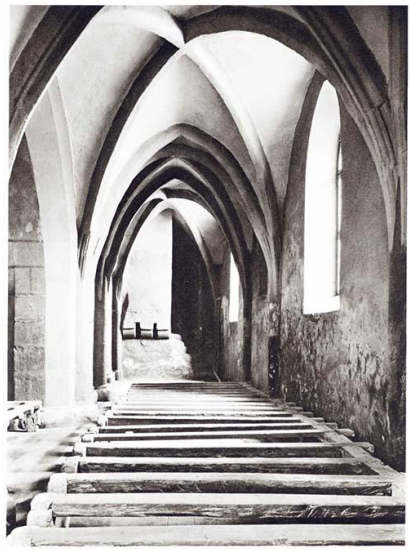

Honigberg: Seitenschiff der Kirche
Hărman: Lateral nave et the church
Hărman: Nava laterală a bisericii
Hărman: Nef latérale de l'église

[391] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 24, pp. 23-25
[392] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 879

SÂNIOB

(Sâniob, Szentjobb, Senköbi, Ciuhoi, judeţul Bihor)

1169: „Actul de danie al regelui Ștefan al III-lea, din 1169, pentru **mănăstirea din Sâniob**, județul Bihor, este foarte concludent pentru cunoaşterea situaţiei de trecere a țăranilor, de la starea de oameni liberi, la starea de dependență. Întâlnim, în acest act, familii dăruite încă de regele Ladislau I: meșteșugari, libertini, slugi. Regele Geza al II-lea a completat vechea danie cu alte 24 de sate. Țăranii din cele 24 de sate se împărțeau în felul următor: 94 de case (domus), 65 de gospodării (7 mansiones), 12 case de pescari (domus piscatorum), 6 case de călărași (domus equitum), 24 de gospodării de vieri (mansiones vinitorum), 12 gospodării de meșteșugari (mansiones operariorun), 6 case de iobagi (domus iobagionum), 11 case de libertini (domus libertinorum) şi 32 gospodării de robi (manszones servorum). Cele 94 de case și 65 de gospodării (în total 159, căci „case” și „gospodări” au aceeaşi accepţiune) erau locuite de țărani, cărora nu li se indică nici o stare socială și nici o obligaţie faţă de noul stăpân, ceea ce înseamnă că dependenţa lor era mai ușoară, că erau într-o stare de semilibertate. Cele 12 case de pescari și 6 de călărași, și cele 24 de gospodării de vieri, adică 42 de familii de țărani ce le locuiau, erau într-o dependență mai strânsă

faţă de noul stăpân; la **mănăstirea Sâniob** erau slugi cu obligaţia de a pescui, de a lucra viile sau de a păzi caii mănăstirii. Cele 12 familii de meşteşugari trebuiau să îndeplinească anumite munci pentru mânăstire, ca meşteşugari sau la anumite exploatări miniere. Aceeaşi situaţie o aveau şi familiile de meşteşugari, dăruite la sfârşitul secolului al XI-lea de regele Ladislau I **mănăstirii Sâniob**, având faţă de mănăstire obligaţia de a-i da o parte din produsele lor meşteşugăreşti, după cum se spune limpede despre lemnarul-strungar, dăruit la 1202-1203 bisericii din Arad, care trebuia să dea, anual, bisericii 20 de vase sau să facă anumite lucrări în legătură cu meseria respectivă, cum se precizează, de altfel, în privinţa lemnarilor-strungari, care trebuia să facă zăvoare la porţi, vase şi orice alte lucrări de lemnărie. Cele şase case de iobagi se aflau într-o dependenţă mai accentuată faţă de noul stăpân, pe când cele 32 de gospodării de robi erau cu totul în stăpânirea feudalului, aşa cum erau raporturile între robi şi stăpânii lor; iar cele 11 case de libertini erau robi eliberaţi, în situaţia trecerii de la robie la starea de ţărani liberi”[393].

1551, Evlia Celebi: „Eialetul **Oradea** a fost cucerit în timpul domniei sultanului Mehmed han al IV-lea (Mehmed al IV-lea a murit în 1687), locul să-i fie în rai, de către marele serdar Köse-Ali paşa şi a fost transformat în eialet. Are un defterdar pentru dări, un intendent al condicilor şi un chehaia de ceauşi şi intendent de ceauşi, agale pentru zece odale (unitate militară echivalentă cu o companie) de ieniceri (oaste permanentă formată din elemente creştine islamizate), dizdar, un vizir, stăpân, un alaibei şi ceribaşi. / Sangeacul de reşedinţă a paşei este **Oradea**. Sangeacurile

[393] Academia Română, *Istoria Românilor*, Volumul IIII, Bucureşti 2001, p. 406

sunt următoarele: sangeacul **Salonta**, sangeacul Debreţin, sangeacul **Hălmagiu** (localitate în Crişana, azi judeţul Arad), sangeacul **Sâniob** (judeţul Bihor; aici era şi o cetate) şi sangeacul **Pomezeu** (judeţul Bihor). Aceste sangeacuri, fiind locuite în întregime de creştini, conducătorii lor sunt tot dintre ei, urmaşii dinastiilor maghiare, care, încasând avuţiile eialetului, îşi trimit haraciurile emirilor lor. Acesta a devenit eialet, făcându-se acolo rânduieli minunate"[394].

1659: „L, Redei din **Sâniob**, județul Bihor, trimite, în 29 aprilie 1659, doi câini de vânat lui Rákoczy, dorind să vâneze sănătoși cu Constantin Vodă si Gheorghe Vodă Ștefan, (*Történelmi Tár*, XVII, pp. 70, 71). După spusele cronicarului contemporan şi bihorean Szalárdy, pe domeniul cetăţii Solyomkó, al lui Constantin Vodă, era renumit pescuitul de păstrăvi, lungi de 4 palme, din râul Iaad. / În 29 aprilie 1659, „noi, boierii care am ieșit cu Măria Sa Constantin Vodă, din țara noastră, aici, în tara Măriei Sale Rákoczy", jură din nou, în Belgrad, că vor fi slugi drepte și credincioase lui Rákoczy, dar „nici noi să nu fim lipsiți de mila Măriei Sale crăiască". Subscriu, cu numele vreo 20 boieri"[395].

1661, Evlia Celebi: „Descrierea cetăţii întărite **Sâniob**. I se spune şi Senköbi, care, în limba maghiară, înseamnă („sfânta dreaptă" a regelui Ştefan cel Sfânt). Este zidită de către craiul Báthori, strămoşul nefast al lui Gabriel Bethlen. A fost cucerită, în anul 1071 (adică 6 septembrie 1660 – 26 august 1661), de către Arnavud Sinan

[394] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 329, 330

[395] Meteș, Ștefan, *Domni din Principatele române, pribegi în Transilvania, în veacul XVII*, Cluj 1934, p. 19

paşa. În prezent, este reşedinţă de sangeacbei, de sine stătătoare, în eialetul Oradea. Potrivit legii lui Mehmed al IV-lea, i s-a dat de către padişah un hass de 300.000 de aspri. Are şapte zeamete şi şase sute de timarioţi. De asemenea, are un alaibei, ceribaşî, iuzbaşî şi chehaie de spahii, precum şi serdar de ieniceri, dizdar, cinci agale de cetate, trei mii de ostaşi şi muniţii bune. Are şi un cadiu, cu rang de o sută cincizeci de aspri. Potrivit regulilor stabilite, ostaşii timarioţilor, soldaţii în zale, precum şi trupele beiului formează, toate la un loc, în timp de expediţie, şase mii de ostaşi.

Forma cetăţii. Este o construcţie de piatră, în formă pentagonală, aşezată într-un loc mlăştinos, între munţi, la o distanţă de şase ore, în partea de nord-vest a cetăţii Oradea, având şi întărituri. Este o cetate mică, dar foarte trainică, având un perimetru de o mie şapte sute de paşi şi o poartă de fier, ce se deschide spre răsărit. În interiorul ei, se află geamia lui Sinan paşa, un mecet, muniţii, hambare de provizii, precum şi zece dughene mici. Alte construcţii, precum şi băi, nu sunt. Nu este nevoie de o descriere amănunţită a acestei cetăţi, căci cine a văzut cetatea Oradea, poate considera că a văzut-o pe aceasta. Aşa cum cetatea Cluj seamănă cu cetatea Kanisza, tot aşa şi aceasta seamănă cu Oradea, de parcă ar fi fiica ei. Oraşul nu este încă înfloritor”[396].

1929: „În ziua de 27 august, s-a ţinut conferinţa tuturor episcopilor catolici din ţară, la care au luat parte, afară de episcopii noştri, Î. P. S. arhiepiscop al Bucureştilor Dr. Alexandru Cisar, P. S. episcop al Timişoarei Dr. Augustin Pacha, P. S. episcop de la Iaşi Dr. Mihail Robu, admi-

[396] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 669, 670

nistratorul apostolic de la Oradea Dr. Anton Mayer, vicarul capitular de la Satu Mare Szabó Ștefan, abatele de **Sâniob** Iosif Pop şi secretarul episcopesc de la Alba Iulia Dr. George Flosnik. / În şedinţa episcopilor uniţi s-a dezbătut unde să se facă noua episcopie din partea de miazănoapte a Ardealului, iar în şedinţa tuturor episcopilor catolici, cum să se administreze averile bisericeşti ale întregii biserici catolice din România. Hotărârile aduse nu le putem da, pentru că şedinţa, la încheierea gazetei, încă nu s-a închis”[397].

„Iosif Pop, 1886-1960 s-a născut la 2 octombrie 1886, la **Sighetu Marmaţiei**, în familia nobilă Pop de **Şomcuta-Mare**, a devenit doctor în teologie, la Budapesta, şi a ocupat înalte funcţii ecleziastice, a fost deputat în Marea Adunare Naţională, ca reprezentant al Bisericii Catolice. În timpul ocupaţiei horthyste, a fost expulzat în România, apoi, în 1945, revine la Oradea, unde îşi reocupă funcţiile de **abate de Sâniob** şi canonic de Oradea”[398].

SÂNIOSIF

vei **POIANA ILVEI**, judeţul Bistriţa-Năsăud.

[397] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 35, Blaj 1929, p. 6
[398] Rînziș, Filofteia, *Arhive personale și familiale*, Volumul I, București 2001, p. 211

SANISLĂU

(**Stanyzlo, Zanislou**, judeţul Satu Mare)

1352, ianuarie 24, Buda: „Nicolae, palatinul Ungariei şi jude al cumanilor, dă câştig de cauză lui Pouch, fiul lui Benedict de **Rakamaz** (în Ucraina), în procesul împotriva rudelor sale din mai multe sate din comitatul Szabalocs şi din alte comitate… S-a prezentat şi scrisoarea capitlului din **Oradea**, din **25 iulie 1342**, cuprinzând o altă scrisoare a aceluiaşi capitlu, din **21 iunie 1291**, şi o altă scrisoare, din **25 martie 1347**. Se amintesc moşiile **Sanislău** (**Stanyzlo, Zanislou**, judeţul Satu Mare), **Carei** (**Karul, Karol**, judeţul Satu Mare), **Ghilvaci** (**Gyluas**, judeţul Satu Mare), precum şi comitele secuilor Nicolae, fiul lui Briciu, şi magistrul Grigore notarul, omul de mărturie al conventului din Dealul Orăzii”[399].

1352, noiembrie 18, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire că s-au înfăţişat „Martin, fiul lui Petru de **Ciumeşti** (fost Ciomocoz, Warchomacuza, Chumakuz, judeţul Satu Mare), Simion cel Mare, fiul lui Ioan, fiul numitului Petru, precum şi Pavel şi Nicolae, fiii lui Petru zis Zonga, pentru ei înşişi şi pentru fratele lor Laurenţiu”, cu

[399] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 97, p. 107

scrisoare de împuternicire de la conventul mănăstirii Sfântul Ştefan din Dealul Orăzii, şi s-au plâns că, deşi „Petru zis Zonga, tatăl pomeniţilor Pavel, Nicolae şi Laurenţiu, cât şi Martin, precum şi Simion şi Ioan, fratele acestuia, odinioară, în anul **1329** de la întruparea Domnului, când Martin avea fii în fragedă vârstă şi copilaşi, care nu puteau să-şi pună împuterniciţi… au făcut o împărţeală de moşie, care să dăinuiască… făcută de tatăl lor, pe care ei n-au stricat-o, ci o întăresc prin scrisoare privilegială, făcând, din dragoste frăţească, un adaos în folosul lui Simion cel Mare, precum se va arăta… / Şi anume, ei au lăsat pomenitului Petru zis Zonga două moşii, cu numele de **Vetiş** (Wetes, judeţul Satu Mare) şi Ciumeşti, aflătoare în comitatul Satu Mare… şi au hărăzit lui Simion, fiul lui Ioan, moşia Ciumeşti, dimpreună cu toate folosinţele ei… opt iobagi, cu opt locuri pe uliţa cu un singur rând, începând de la casa lui Petru zis Chegen şi cuprinzând-o şi pe ea, pe care Petru a despărţit-o de casa lui Blasiu zis Enchench prin nişte movile de pământ, împreună cu locurile de sesii, până la capătul acelei uliţe cu un singur rând, spre partea moşiei **Sanislău** (Stanyzlo, Zanislou, judeţul Satu Mare)… Iar cealaltă jumătate au păstrat-o acei fii ai lui Petru pe seama lor… / Afară de aceasta, moşia numită **Boghiş** (Bogus, Bagus, judeţul Satu Mare), împreună cu pământurile zise **Huzyuteluk** (în Ucraina), **Cholkona** (în Ucraina) şi **Corlathtava** (în Ucraina), cu două părţi din moşia **Bubad** (lângă Carei, judeţul Satu Mare), aflătoare în acelaţi comitat… / Apoi Petru zis Zonga şi Martin, fiul lui Petru, văzând că acel Simion şi fratele său au o bucată de pământ mai mică, au voit să îndrepte această împărţeană şi au dat acestora o moşie numită **Petea** (judeţul Satu Mare), aflătoare tot în comitatul Satu Mare… ba chiar şi un loc de moară, ce se

află pe râul Crasna, cât şi cu pădurile aflate pe moşia **Budney** (în Ungaria)… Iar în schimb, să dea două moşii, numite Cele Două **Culciu** (Kethkulch, judeţul Satu Mare)… două părţi din moşia Ciumeşti şi două părţi din moşia Budnei"[400].

1353, octombrie 10, Csenger: „Magistrul Gheorghe, fiul lui Grigore de **Rozsály** (în Ungaria), vicecomite, şi cei patru juzi au nobililor din comitatul **Satu Mare**, în urma poruncii regelui Ludovic I, din 23 aprilie 1353, pentru Mihail, fiul lui Gheorghe de **Sanislău** (Stanyzlo, Zanislou, judeţul Satu Mare), trimit înaintea regelui, pentru octavele Tuturor Sfinţilor (8 noiembrie), procesul pe care l-a pornit Ioan, fiul lui Pavel de **Ciomocoz** (Chumacaz), zis şi de **Reches**, împotriva acelui Mihail"[401].

1355, august 15, Buda: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii din Oradea că „nobilele doamne Agnes şi Scolastica, fiicele lui Ioan, fiul lui Gheorghe de **Enchench** (în Ungaria), vor să intre în chip legiuit în stăpânirea părţilor lor de moşie, anume jumătate din moşia **Sanislău** (Stanyzlo, Zanislou, judeţul Satu Mare) şi din pământul numit **Nogkarul** (în Ungaria), aflătoare în comitatul Satu Mare, precum şi a părţii de moşie ce o au în moşia **Leta** (în Ungaria), aflătoare în comitatul Szabolcs, care, potrivit scrisorii voastre privilegiale, le-au fost date de sus-zisul Ioan, tatăl lor, pentru zestrea şi darurile de nuntă şi pentru o sută de mărci ale mamei lor şi drept a patra parte cuvenită fiicelor. / Drept aceea… să trimiteţi spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia omul nostru

[400] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 153, pp. 162-167
[401] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 220, pp. 234, 235

Alexandru de **Petreşti** (Petri, judeţul Satu Mare) sau Dominic de **Chasar** (în Ungaria), ori Ioan, fiul lui Petru de **Panyla** (în Ungaria), să aşeze şi să pună în chip legiuit numitele doamne în stăpânirea sus-ziselor părţi de moşie"[402].

1356, ianuarie 6, Oradea: „Capitlul bisericii din Oradea adevereşte că nobilul Mihail, fiul lui Gheorghe de **Sanislău** (Stanyzlo, Zanislou, judeţul Satu Mare), a dat lui Colys, fiica lui Ioan, fratele decedat al aceluiaşi Mihail, jumătate din partea sa de moşie **Leta** (în Ungaria), aflătoare în comitatul Szabolcs, atât ca drept cuvenit fiicei, cât şi pentru zestrea şi darurile de nuntă cuvenite mamei sale, fiica lui Nicolae Zeuke de **Domohida** (**Domăneşti**, **Damanhyda**, judeţul Satu Mare)"[403].

1358, septembrie 23, Oradea: Regele Ludovic scrie comitetului şi juzilor nobililor din comitatul Satu Mare că i s-a plâns „Mihail, fiul lui Gheorghe de **Sanislău** (Stanyzlo, Zanislou, judeţul Satu Mare), că el v-ar avea pe voi judecători bănuiţi de părtinire, în pricina pe care Ioan, fiul lui Pavel de **Ciomocoz** (fost Ciomocoz, Warchomacuza, Chumakuz, azi **Ciumeşti**, judeţul Satu Mare) a pornit-o înaintea voastră şi avea s-o pornească împotriva lui. De aceea, poruncim cu tărie că, dacă Mihail n-ar voi să se mulţumească cu judecata voastră, atunci să înaintaţi judecata la curtea măriei noastre"[404].

1359, martie 28, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire că, venind „Blasiu. Fiul lui Laurenţiu de

---

[402] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 336, pp. 355, 356

[403] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 1, p. 1

[404] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 320, pp. 332, 333

Gath (în Ungaria), în numele lui Mihail, fiul lui Gheorghe de **Sanislău** (Stanyzlo, Zanislou, judeţul Satu Mare), ne-a adus la cunoştinţă, în chip de întâmpinare, că Petru şi Ioan, fiii lui Tyba de **Kyde** (dispărut, lângă Sanislău, judeţul Satu Mare), caută să dea pe veci în mâini străine bucata lor de moşie, aflătoare în acea moşie Kyde, deşi această moşie, în temeiul vecinătăţii nemijlocite, în priveşte mai aproape pe Mihail, fiul lui Gheorghe, decât pe alţii, dacă e vorba a fi cumpărată sau luată în vreun fel. De aceea, făcând această întâmpinare, a oprit în faţa noastră pe sus-zişii fii ai lui Tyba de la vânzarea, zălogirea sau orice fel de înstrăinare a bucăţii de moşie Kyde, şi pe toţi, îndeosebi pe Simion cel Mare de **Boghiş** (Bogus, Bagus, judeţul Satu Mare), de la cumpărarea şi luarea ca zălog, sau de la orice amestec viclean, ce va avea loc în acea bucată de moşie"[405].

1359, aprilie 28, Vişegrad: Nicolae Kont, palatinul Ungariei, face cunoscut că, venind „Gheorghe, fiul lui Poch, pentru Pavel, fiul lui Mihail de **Sanislău** (Stanyzlo, Zanislou, judeţul Satu Mare), ne-a înfăţişat scrisoarea de chemare în judecată", în care se preciza că, la soroc, „Ladislau, fiul lui Pavel, nici numitul Ioan, fiul lui Pavel de **Ciomocoz** (fost Ciomocoz, Warchomacuza, Chumakuz, azi **Ciumeşti**, judeţul Satu Mare) nu s-au îngrijit să vină"[406].

1360, iulie 6, lângă Santău: Nicolae Kont, palatinul Ungariei, dă de ştire că în adunarea nobililor din Bihor şi Crasna, ţinută lângă satul **Santău** (Sântău, Zanthou, azi **Santăul Mare** şi **Mic**, judeţul Bihor), „ridicându-se Petru,

[405] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 361, pp. 360, 361
[406] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 367, pp. 369, 370

fiul lui Mihail de **Sanislău** (Stanyzlo, Zanislou, judeţul Satu Mare), a spus că toţi oamenii din **Sălacea** (Zalach, judeţul Bihor), aduşi de Petru şi Gheorghe zişi Buchur, jude de Sălacea, au venit cu sila la moşia sa, numită Sanislău, în 21 iunie 1357, şi au dus de acolo în satul Sălacea patru iobagi ai săi, împreună cu toate bunurile şi lucrurile lor, în valoare de o sută de mărci, spre dauna sa. Aceştia, aşteptaţi fiind de acel Petru, în zile legiuite ale adunării, nu au venit. Drept care noi am hotărât să fie osândiţi la gloabă faţă de Petru, dacă nu se vor putea dezvinovăţi în chip întemeiat"[407].

1362, octombrie 14, Agria: Capitlul din Agria raportează regelui Ludovic că trimişii, „făcând cercetare, au aflat că Nicolae, fiul lui Nicolae de Bátor (în Ungaria) a cotropit moşia Adon (în Ungaria) a lui Petru, fiul lui Mihail de **Sanislău** (Stanyzlo, Zanislou, judeţul Satu Mare) şi a luat, de acolo, 27 de boi"[408].

1365, februarie 5, Vişegrad: Nicolae Konth, palatinul Ungariei, cere capitlului din Oradea „să cheme la judecată pe Andrei, fiul lui Gheorghe de **Petreşti** (Petriu, Petri, Pethry, azi **Petreşti**, judeţul Satu Mare) şi pe Ştefan, fiul lui Ioan de Bátor (în Ungaria), ca să stea faţă cu Petru, fiul lui Ioan de **Sanislău** (Stanizloy), pe Martin de **Portiţa** (Portelec, Porteleky, Porteluk, azi **Portiţa**, judeţul Satu Mare) şi pe fiii lui, Iacob, Mihail şi Pavel, ca să stea faţă cu Andrei şi Ştefan, fiii lui Beke de **Olosig** (Olazy, judeţul Bihor), precum şi pe Mihail, fiul lui Petru, jude de **Ip** (Ipy, judeţul Sălaj), ca să stea faţă cu Nicolae, fiul lui Robert.

---

[407] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 492, pp. 523, 534

[408] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc, 139, p, 106

Oamenii palatinului: Ladislau, fiul lui Ioan de **Ianoşda** (Janusd, judeţul Bihor) şi Nicolae, fiul lui Myke de **Horay** (dispărut, lângă Săcuieni, judeţul Bihor)”[409].

1369, mai 30, Oradea: Capitlul din Oradea raportează regelui Ludovic că, potrivit cercetării trimişilor, care „s-au dus la fata locului, ca să cerceteze plângerea Elenei, văduva lui Mihail, fiul lui Gheorghe de **Sanislău** (Stanyzlo, Zanislou, judeţul Satu Mare), precum şi plângerea surorilor lui Mihail şi a văduvei lui Petru, fiul lui Mihail, după care Ladislau şi Gheorghe, fiii lui Ioan, fiul lui Briccius de **Bator** (în Ungaria), precum şi Petru, fiul lui Leukus de Bator, le-au lipsit de toate moşiile lor”[410].

1370, iulie 20, Satu Mare: Palatinul Ungariei dă de ştire că, înfăţişându-se „Clara, fiica lui Gheorghe, fiul lui Andrei de Rakamaz, iar pe de altă parte Ladislau şi Gheorghe, fiii lui Ioan, fiul lui Bricciu, şi Petru, fiul lui Leukus de Batur (în Ungaria), ni s-a mărturisit aceeaşi doamnă că ea a socotit, în ceea ce priveşte dreptul său de pătrime, ce i se cuvine ca fiică, precum şi zestrea şi darurile de nuntă ale nobilei doamne Katus, mama sa, văduva zisului Gheorghe, fiul lui Andrei, ce trebuie, potrivit obiceiului țării, să ajungă la ea din părţile de moşie ale răposatului Gheorghe, fiul lui Andrei, din moşiile numite **Sanislău** (Stanizlo, Stanyzlou, Zanizlou, judeţul Satu Mare), **Abram** (Abrammonustura, judeţul Bihor), Enchen (în Ungaria), Adoni (în Ungaria), Leta (în Ungaria), Rakamaz (în Ungaria), Venchelleu (în Ungaria), Bud (în Ungaria) şi **Carei** (Karul, Karol, judeţul Satu Mare), aflate acum în mâinile zişilor

---

[409] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 383, p. 402

[410] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 388, pp. 602, 603

magistri Ladislau şi Gheorghe, fiii lui Ioan, fiul lui Bricciu, şi ale lui Petru, fiul lui Leukus, cu privire la care ea avusese de gând să pornească pricină, în adunarea noastră obştească, tinută lângă oraşul Satu Mare… Ladislau şi Gheorghe, fiii lui Ioan, şi Petru, fiul lui Leukus, s-au legat să plătească, la octavele curând viitoare ale sărbătorii Naşterii fericitei Fecioare (15 februarie), înaintea capitlului bisericii Oradiei, ca o oarecare răsplată şi îndestulare a sus-ziselor drepturi ale pătrimii, cuvenite ca fiică, şi a darurilor de nuntă, 54 de florini, socotind fiecare florin cu 28 de groşi… şi se leagă şi înaintea noastră, anume aşa, şi vor fi ţinuţi datori, şi dacă vor face altfel, cu privire la plata înainte zisă, să cadă sub pedeapsa plăţii îndoite”[411].

1891: „**Sfinţire de biserică în Ceanu** (Sălaj). Poporul român greco-catolic din filiala **Ceanu**, în dieceza greco-catolică a Gherlei, comitatul Sălajului, în adunarea bisericească, ținută în 18 mai 1887, a hotărât ca, în locul bisericii vechi de lemn, să zidească una nouă, din material solid, corespunzătoare pretenţiunilor timpului de față. / Multe au fostă greutăţile ce am întimpinat la început, dar, cu ajutorul Providenţei şi al oamenilor binefăcători, filiala noastră a ajuns, în fine, a-şi termina edificarea bisericii, care, deşi cam mică, e una dintre cele mai frumoase biserici în ținutul acesta. Sfinţirea s-a săvârșit în 22 noiembrie, prin protopop D. Coroian şi prin alţi 7 preoţi, anume: Georgiu Modi din **Cehalul român**, Vasiliu Sfara din **Blagea**, Vasiliu Mureşanu din **Şeuca**, Patriciu Lobonţ din T. **Silvaşu**, Vasiliu Patcaşiu din **Eriu-Hotoan**, Emiliu Lobonţ din **Boianu Mare** şi Ștefan Cucu din **Piru**, de faţă fiind un public numeros. / Vorbirea de adio de la biserica cea veche a ros-

[411] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 539, pp. 809-811

tit-o dl preot V. Patcaşiu, iar în biserica cea nouă, după sfinţire şi după sfânta liturghie, dl protopop pontifical tinu o cuvântare pătrunzătoare, prin oare arătă credincioşilor însemnătatea şi chemarea ce o are biserica, precum şi datorinţele fiecărui creştin faţă de dânsa. După aceasta, administratorul filialei, Patriciu Lobonţ, a citită istoricul edificării bisericii şi numele binefăcătorilor.

Cu toate că această sfântă biserică era să se edifice din veniturile sale modeste, neajungând acestea şi fiind poporul sărman şi puţin – numai 170 de suflete – au contribuit mai mulţi poporeni din această filială şi din alte parohii, pentru care, conform propunerii făcute de fericitul Ladislau Vaida, se va face un protocol, în oare se vor înscrie numele dăruitorilor şi pentru cei răposaţi în tot anul, într-o zi anumită, se vor face rugăciuni solemne, iar celor care mai trăiesc li se va esprima recunoştinţă. / Fie-ne permis a înregistra aci numele persoanelor şi comunităţilor care, în ajungerea scopului, ne-au dat o mână de ajutor: de la urmaşii lui Georgiu Fileru, fostii proprietar mare în T. **Santău**, 100 florini, Demetriu Pereni din **Ceanu**, 100 florini, Vasiliu Haiduc din **Ceanu**, 100 florini, Vasiliu Mureşianu din **Ceanu**, 100 florini, Georgiu Szilagyi, proprietar mare în **Sanislău**, 50 florini, Ştefan Marincaşiu în **Ceanu**, 40 florini, Ioani Vastag din **Eriu-Sâncraiu**, 5 florini, Vasiliu Dragoş din **Ceanu**, 10 florini, Vasiliu Rebeleşiu din **Ceanu**, 6 florini, Ioan Oroş din **Săuca**, 5 florini, Teodor Nagy în **Ceanu**, 5 florini, poporul gr. cat. din T. **Silvaşu**, 5 florini 10 cruceri, poporul gr. cat. din filiala **Moara-Banfi**, 5 florini, tânărul Gavrilă Cheregi din **Ceanu**, 10 florini, poporul gr. cat. din T. **Santău**, 35 florini 81 cruceri, poporul gr. cat. din **Eriu-Suduriu**, 32 florini 72 cruceri, poporul gr. cat. din **Eriu-Hotoan**, 26 florini 60

cruceri, văduva Floarea Vorzeşiu din T. **Santău**, 10 florini, tânărul Georgiu Filep din T. **Santău**, 5 florini, tânărul Ivan Filep din T **Santău**, 5 florini, poporul gr. cat. din **Boianu Mare**, 8 florini, poporul gr. cat. din **Săuca**, 14 florini 60 cruceri, poporul gr. cat. din T. **Servad**, 11 florini, poporul gr. cat. din **Taşnad**, 11 florini, poporul gr. cat. din **Blagea**, 10 florini, poporul gr. cat. din **Eriu-Cheoreuşiu**, 8 florini 31 cruceri, Ioan Achim din I. **Silvaşu,** 2 florini, Ioan Capraşiu din **Blagea**, 5 florini, poporul gr. cat. din **Cehalul român,** 5 florini, Kis Balint din **Iaşinad**, 1 florin, Mihaiu Onacu din **Moara-Banfi**, 1 florin, Georgiu Vişieu din **Taşnad**, 1 florin, Gavrilă Georgiu din **Pele-Sărvăzel**, 1 florin, Vasiliu Conea în **Jaşnad**, 1 florin, Georgiu Negreanu din **Jaşnad**, 1 florin, Georgiu Dolianu din **Cehaluş**, 1 florin, Petru Precup din **Cehaluţ**, 1 florin, Pavelesa Oancea din **Orbou**, 1 florin, Gavrilă Gustuşiu din **Eriu-Cheoreuş**, 1 florin, Ioan Ardeleanu din **Cehaluţ**, 1 florin, Vasiliu Dohan din **Seuca**, 1 florin, poporul gr. cat. din **Orbou**, 6 florini 20 cruceri, biserica gr. cat. din **Orbou**, 82 cruceri, Vasiliu Sabou din T. **Sarvad**, 1 florin, Georgiu Dolianu din **Cehaluţ**, 2 florini, Simeon Szilagyi din **Cehaluţ**, 1 florin, Ioan Barcaonu din **Ceanu** a cumpărat, pe seama bisericii, icoane, în preț de 12 florini, Ioan Balogă, curatorul bisericii din **Careii Mari**, a dată icoane și lumini, în preţ de 15 florini.

Pentru aceste mărinimoase oferte, se aduce, prin aceasta, cea mai cordială mulțămită şi recunoştință tuturor contribuitorilor”[412].

1900: „Românii din **Santău** au vrut să ţină adunarea despărțământului Asociațiunii și să dea și un concert, şi o petrecere, cu această ocaziune, la **Sanislău**; aici, stu-

[412] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 267, Braşov 1891, p. 3

denții români academici au vrut să țină concertul și petrecerea lor la **Baia Mare**... însă șoviniștii de la autorităţile comitatense și comunale au oprit, așa numai după capul lor scrântit hunic, şi adunarea şi petrecerile, pe cuvânt că e temere că poporațiunea maghiară din **Sanislău** și de la **Baia Mare** se va revolta și va face contra-demonstraţiune, dacă, cu aceste ocaziuni, se vor aduna la un loc prea mulți români și dacă își vor petrece împreună cu caracter pronunțat național”[413].

„**Oprirea întrunirii de la Sanislău**. / Ca dovadă că şoviniştilor descreieraţi nu le este nicidecum de pretinsa temere, ce ar avea-o, cum zic ei, că, întrunindu-se românii în comune mixte, s-ar provoca conflicte cu locuitorii unguri, ci le este numai de a împiedica pe români să se întrunească laolaltă, poate sluji şi următorul caz de oprire, ce s-a întâmplat în Sătmar, unde, în comuna **Sanislău**, era să se adune despărțământul de acolo al Asociaţiunii şi era să se ţină, totodată, şi un concert, şi o petrecere cu dans. / Solgăbirăul din **Careii-mari** a oprit de a se ţine, în 2 august nou, adunarea despărțământului Asociaţiunii din comitatul Sătmar, sub cuvânt că, în aceeaşi zi îşi ţine adunarea şi reuniunea învăţătorilor greco-catolici din Sătmar, și că, deci, adunându-se prea mulţi români la un loc, s-ar putea naște conflicte între aceştia şi între locuitorii maghiari, și, fiindcă nici n-are destui jandarmi la dispoziţie, oprește adunarea pe ziua aceasta şi, peste 8 zile, vor avea voie pentru ţinerea ei, mai ales că, până atunci, se va putea îngriji de a rechira şi multă jandarmerie”[414].

1900: „Ni s-a împărtășit că românii loviți în dreptul lor de la **Sanislău** şi **Baia Mare** au hotărât să apeleze, în

[413] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 169, Brașov 1900, p. 1
[414] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 169, Brașov 1900, p. 2

contra volniciilor autorităţilor publice locale, la ministeriul de interne. Aceasta este calea legală, în asemeni cazuri, pe care a se proceda este lucru firesc”[415].

1904: „Sunt puţini la număr bărbaţii care, distingându-se prin fapte măreţe, să aibă satisfacţiunea de a-şi vedea stăruința recunoscută şi renumerată de contemporani cum se cuvine. Astfel de bărbaţi, însă, nici nu aș-teaptă laude şi recunoștinţă de la oameni, ci își urmăresc scopul ce şi l-au propus, numai pentru că aşa le dictează nobila lor inimă. Atare vrednic bărbat e prea stimatul domn George Szilagyi, cu soaţa prea stimată, doamna Teresia, născută Buteanu, **mari proprietari în comuna Sanislău**. / Domnul Szilagyi, cu iubita sa soţie, din avutul lor și din ceea ce, cu multă sârguinţă și cruţare, prin darul lui Dumnezeu, au agonisit, cu dragă inimă şi mult au contribuit pentru scopuri de binefacere. / Mă simt fericit a aduce la cunoștința onoratului public îndeosebi faptele generoase ale acestui de toți cinstit bărbat, care, pe lângă toate că în tinerețile sale a păstorit oile altora, azi bunul Dumnezeu l-a învrednicit de a se putea bucura de o avere foarte însemnată, pe care totdeauna o a privit și o privește de un dar de la bunul Dumnezeu, ca prin ea să facă fapte bune ale iubirii creștinești. / „Fiți îndurați, precum și părintele vostru îndurat este”, și „daţi şi se va da vouă” sunt acele cuvinte ale sfintei scripturi, care cu drept cuvânt se pot aplica asupra acestui generos bărbat. / Aceste cuvinte dumnezeiești aprins-au focul sacru al iubirii și milosteniei în inimile ambilor față de cei lipsiți, necăjiți şi ajunşi la nenorocire, încât, până în ziua de azi, numărul celor ajutorați de dânșii, în multe chipuri şi moduri, se urcă la mai multe mii. / Nu

[415] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 170, Brașov 1900, p. 1

voiesc și mai departe a-i descrie, ci las să vorbească faptele lor măreţe.

Așa, în anul curent, în comuna **Sudurău**, comitatul Sălajului, au restaurat radical toată biserica, prevăzând-o cu iconostas, a cărei sfinţire va urma curând. Singur, iconostasul i-au costat, 2.400 coroane. Spesele renovării se urcă la mai multe mii corone. / În comuna **Domahida** au donat 1.000 coroane pentru facerea unui altar, în biserica română de acolo, care, precum sunt informat e și gata. / În **Ciomocoz**, pentru turnarea unui clopot, 300 coroane. / În comuna **Sisești** au dăruit o icoană, în preţ de 2.600 coroane, a cărei sfinţire s-a efectuat la 28 August a. c.

În comuna **Sanislău** au turnat, pe spesele lor, trei clopote, unul de 7 mm, în preţ de 1.409 coroane, altul de 2 mm, în preţ de 400 coroane, şi al treilea, de 1 mm, în preţ de 200 coroane. Tot aici, au mai dăruit două icoane, una purtativă cu ocaziunea procesiunilor la M.-Pócs, în preţ de 300, iar alta, cu ocazia sfinţirii grânelor, în preţ de 700 coroane. Au procurat un candelabru pentru 24 lumini, în preţ de 350 coroane, prapori, în preţ de 300 coroane, vestminte și alte odăjdii bisericești, în preţ de mai multe sute coroane. Au dăruit două orologii de turn, unul pentru biserica noastră, altul pentru cea romano-catolică, în preţ de 1.600 coroane. Au depus o fundaţiune de 400 coroane, pentru ca salarul învăţătoresc să se poată presta conform dispoziţiunilor legii, asemenea a depus 400 coroane pentru salarul învăţătorului romano-catolic, iar pentru cel reformat, 200 coroane.

În comuna **Săuca**, Sălaj, au dăruit lemne pentru arderea ţiglelor destinate la zidirea bisericii. / Cu ocazia ţinerii examenelor între şcolari, an de an, cu sutele au împărţit cărţi de rugăciuni, atât în comuna **Sanislău**, cât și în co-

munele vecine. / Precum aurul se lămurește în foc, așa şi iubirea de aproapele tău se dovedește în zilele năcazului şi ale nenorocirii.

O soartă amară, o grea nenorocire a ajuns pe locuitorii din comuna **Tiream**, comitatul Sătmar, chiar în prejma sfintelor Paști, le arse mai bine de 60 de case, neputând salva nimic din ce se afla într-însele. Domnul Szilagyi și soția au fost cei dintâi care au alergat şi au şters lacrămile celor nenorociţi, ducând, pentru familiile românești, făină şi şunci de porc, mângâindu-i, ca așa, pe lângă toată nenorocirea care i-a ajuns, să se poată bucura de învierea lui Christos. / Aş putea enumera multe cazuri analoge, dar mă mărginesc numai la acesta, ca la cel mai recent, constatând cu bucurie că cuvintele lui Tovie: „Nici de la un nefericit să nu-ți întorci faţa ta, că nici de la tine nu-și va întoarce Domnul fața sa!", au prins rădăcini adânci în inimile lor generoase. / Pentru toate acestea şi multe altele, aici neamintite, generoase fapte, aducem fierbinte mulţumire, dorindu-le ca bunul Dumnezeu să le conserve viața şi să întărească puterile, spre a putea face, şi de aici, înainte, asemenea fapte măreţe, și ca aceste fapte generoase să afle răsunet în inima tuturor acelora al căror piept bate şi arde de un simț cultural nobil, generos şi românesc, ca în al acestor binefăcători. / G. Mureşan, învățător"[416].

1904, Diaconovich: „**Sanislau** (magh. Szaniszló), comună în Ungaria, comitatul Satmar, cu 4.830 locuitori, din care 3.428 maghiari, 1.282 români, iar după confesiune, 1.734 romano-catolici, 2.145 greco-catolici şi 707 reformaţi. Stațiune de cale ferată, poștă şi telegraf"[417].

---

[416] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 200, Brașov 1904, p. 5

[417] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 879

1907: „În comuna **Sanislău**, comitatul Sătmar, credincioşii români, emigraţi în America, în semn de mulţumită lui Dumnezeu, care i-a ferit de rele în locurile depărtate de vatra părintească, au colectat ei între ei pentru o cruce de piatră. Şi ce să vezi? Patrioţii veghetori pentru salvarea unităţii statului maghiar, numai aşa le-au dat loc public pentru cruce, dacă inscripţia va fi în limba oficioasă „dulce maghiară“. La din contră, numai în loc privat pot să şi-o ridice. Va să zică, azi, mâne, nici pe Dumnezeu nu-l vom mai putea cinsti în limba mamei noastre... / Pentru iubirea reciprocă dintre popor şi preot, amintesc un act mişcător, la care am participat din întâmplare. Fostul capelan şi învăţător în **Sanislău**, dl I. Pataky, numit paroh în Zazar, a treia zi de Rusalii şi-a luat adio de la foştii săi poporeni şi elevi. / Când, după evanghelie, urcă amvonul, ca să predice vorba Dumnezeiască, aminteşte totodată că vine să-şi ia adio de la satul în a cărui ogor a tras prima brazdă („cu plugul său de oţel”, zic eu, pentru că a fost preot exemplar, învăţător fără pereche, om activ şi în afară de biserică şi şcoală, dovadă e **banca „Anina”**, înfiinţată prin dânsul, adunările învăţătoreşti, la care a participat totdeauna, adunările preoţeşti etc.) După predica bine succesă, când începe a vorbi către bătrânii cinstiţi, care i-au fost proptea în munca lui rodnică, încep şi lacrămile şi nu înceată până după isprăvirea Sfintei liturghii. Şi mai mişcător a fost când, după liturghie, foştii lui elevi se pun în şir, înaintea bisericii, şi, cu lacrămi în ochi, ascultă pe dl director al băncii, care, în numele poporului întreg, îşi ia adio de la iubitul capelan şi dascăl român şi-i doreşte acelaşi succes

pe calea spinoasă ce o are înainte ca preot şi bun român, cum a avut până acuma”[418].

1908: „Inscripția de pe crucea ridicată de poporenii din **Santău**, reprezentanții acestei comune, cu sediu protopopesc și cu peste 2.000 de locuitori români cu stare bună, au adus un conclus aproape unanim, că, în interiorul comunei nu-i permis a se folosi de inscripții, decât în limba statului. Acest conclus neapelat de nimeni a fost aprobat și de vicecomitele Sătmarului, în anul trecut, când poporul român a ridicat o cruce de piatră și a gravat pe ea o inscripție românească, iar primăria comunală, pe baza conclusului, a șters de pe cruce inscripția românească”[419].

1913: „Am hotărât, atunci, să mă duc la **Sanislău**, dar preotului, poporului şi cărăuşului le-am spus că plec la gară și, de acolo, la Carei, nu cumva să fie avizaţi cei din **Sanislău** despre sosirea mea. / Ajuns la gară, am spus cărăușului să treacă înainte, spre Sanislău, să cercetez pe preotul de acolo, care îmi este prieten bun. Acest lucru îl fac și pentru împrejurarea că sunt flămând, pentru că, toată ziua, n-am mâncat nimica. / Ajuns la **Sanislău**, am tras la preotul romano-catolic. De acolo, am trecut la protopopul român, Alexa Pop, căruia i-am spus că vreau să vizitez şcoala. La aceste vorbe, sosind preoteasa, a spus: „Asta n-are să se întâmple!”. Mi-a mai atras atenţia că sunt norocos, că am venit incognito, căci altfel mă asigură că, în această cameră, unde suntem acuma, nu mi-aş fi pus piciorul, pentru că poporul se pregăteşte să-mi facă o primire binemeritată, cu ciomege şi ouă clocite. / Preotul mi-a spus că şcolile sunt închise, miercurea după masă nefiind prelegeri. Eu, totuşi, am plecat singur, căci preotul n-a voit să

[418] *Lupta*, Anul I, nr. 132, Budapesta 1907, p. 5
[419] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 41, Braşov 1908, p. 2

mă însoţească şi am văzut zidurile şi sălile şcolilor. / Proces verbal din 15 aprilie 1913, de Iaczkovics Mihály”[420].

1928: „Instalarea noului **paroh-protopop la Sanislău**. În fruntaşa parohie **Sanislău** (Eriu), a fost instalat, duminică, în 4 noiemvrie, fostul paroh şi protopop de **Săsari**, Reverendisimul Iosif Patachi. Instalarea s-a făcut în cadre sărbătoreşti, participând Ilustria Sa Vicarul episcopesc Dr. Gheorghe Miculaş, cu mai mulţi canonici şi preoți din gremiu. De persoana noului paroh-protopop se leagă cele mai bune speranțe, că va ști ține nivelul moral şi cultural al fruntaşei parohii cel puţin la aceeaşi înălțime cum a fost sub antecesorii săi”[421].

1928: „În comuna **Sanislău**, județul Satumare, la 6 km depărtare de la graniţă, este un subnotar, numit Braun Samuel. În iunie 1927, a fost suspendat, bineînţeles nu pentrucă e corect în serviciu. A fost reintegrat, cu ocazia ultimelor alegeri, fiindcă s-a în scris în partidul liberal şi cu el a înscris și restul evreilor din comună. / Cu ocazia sfintelor sărbători ale Crăciunului, a fost trimis un pluton de jandarmi în comuna **Sanislău**, deşi erau acasă, la părinții lor, 4-5 studenţi universitari. Sanislăuanii sunt toarte revoltați de ruşinea adusă acestei comune prin prezenţa jandarmilor, încât au făcut memorii la Prefectura judeţului. Prefectul Osian nu le-a răspuns nimic, desigur ştie cine a cerut pază jandarmerească. Populaţia crede că acest Braun este autorul şi, pentru acest act provocator, cere îndepărtarea lui din comună. Atragem şi noi atenţiunea celor în drept, să fie cu toată solicitudinea la întărirea graniţei de Vest, pe care ne-o dispută Rothermehre”[422].

---

[420] *Afirmarea*, Anul IV, nr. 10, Satu Mare 1939, pp. 121, 122
[421] *Vestitorul*, Anul IV, nr. 22, Oradea 1928, p. 7
[422] *Înfrăţirea Românească*, Anul IV, nr. 9, Cluj 1928, p. 11

1935: „Biserica greco-catolică română „St. Vasile“ din Trenton, N. J., U. S. A., în anul 1934, cu taxe lunare, principalul izvor de susţinere, a fost susţinută de capii de familie, pe cum urmează: / Dumitru și Florica Blaga, din **Dindeleag**; / Văduva Floarea Bat, din **Andrid**; George Boțan, din **Piscolt**; / Ioas și Iulia Bența; / Văduva Florica Bogdan, din **Sanislău**; / Ioan și Maria Cosa, din **Sanislău**; / George și, Ema Costinaş, din **Stremț**; / George și Maria Covaci, din **Coplea**; / Iosif și Maria Cozma, din **Dindeşti**; / Ioan și Maria Covaci; / Vasile și Maria Chirvai, din **Sanislău**; / George și Maria Chirvai, din **Sanislău**; / Dumitru și Maria Curtean, din **Piscolț**; / George și Ana Cheregi, din **Sanislău**; Ioan și Emilia Cucuiat, din **Ghirolt**; / Vasile și Florica Ciordaş, din **Piscolț**; / Teodor și Catrina Dragan, din **Pâncota**; / Ioan și Terezia Darian, din **Boreşti**; / Văduva Aaa și Iosit Donca, din **Rasidca**; / Vasile și Maria Fechete, din **Sanislău**; / Vasile și Iulia Filip, din **Bobota**; Vasile și Iulia Grama, din **Piscolț**; / Ilie și Florica Ghidra, din **Bobota**; / George și Maria Hossu, **Piscolt**; / Ioan și Maria Hossu, din **Piscolt**; / Ileama Haios, din **Tircam**; / Văduva Maria Locesc, din **Istrău**; / Iosif și Maria Metzer, din **Timișoara**; / Ana Moale, din **Bobota**; / Văduva Rafila Miculaş, din **Sanislău**; / Ilie și Maria Miculaş, din **Sanislău**; / Mihai Nagy, din **Jidan**; / George și Iulia Oia; / Mihai și Mali Popp, din **Ciumești**; / Ioan Pavel, din **Moftinul Mic**; / Cristina Indre; / Ignat și Maria Pal, din **Sanislău**; / Ioan și Terezia Puşcaş, din **Bobota**; / Ioan și Iulia Robotin, din **Piscolt**; / Remus Șerban, din **Mihalț**; / Vasile și Margareta Suciu, din **Sanislău**; / George și Maria Suciu, din **Sanislău**; / Veronica Suciu, din **Sanislău**; / Ioan și Iulia Suciu, din **Sanislău**; / Ioan Silaghi, din **Sanislău**; / Niculae și Terezia Silaghi, din **Sanislău**; / George și Maria Stoaca,

din **Dindeşti**; / Vasile și Florica Simonca, din **Piscolt**; / Ioan și Ana Soproni, din **Istrău**; / Elisabet Sfara, din **Residea**; / Mihai și Terezia Suta, din **Moftinul Mic**; / Petru și Iulia Suta, din **Moftinul Mic**; / Iosif și Iulia Turdean, din **Sanislău**; / George și Iulia Tivadar, din **Ciumeşti**; / Ana Varga, din **Piscolt**; / Aurel Tegzes, din **Dindeşti**; / Văduva Florica Veres, din **Vasad**; / Maria Pavel, din **Sanislău**; / George și Maria Iacobuţ, din **Metenţi**; / Dumitru și Maria Costin, din **Portiţa**"[423].

S-au publicat, de-a lungul anilor, mai multe liste cu „danii", deci taxe, către biserica din Trenton, inclusiv cu datornici, pe care nu are rost să le reproducem, deși ele fac parte din patrimoniul onomastic al așezării.

1938: „Comunicăm, că în Clerul tânăr al Diecezei Noastre s-au primit următorii tineri: / Andrei Raţiu din **Carei**; / Gheorghe Silvășan din **Sanislău**; / Ioan Moș din **Sanislău**; / Vasile Silaghi, din **Sanislău**; / Iosif Baciu din **Carei**; / Ioan Cheregi din **Sanislău**; / Vasile Crăciun din **Beiuş**; / Vasile Părăianu din **Carei**. / Întrucât în Seminar mai avem locuri, iară Dieceza are trebuință de mulți preoţi devotați, mai pot fi primiţi tineri, care, întrunind condiţiunile recerute, au vocaţiune la slujba Domnului. Nădăjduim că astfel de tineri se vor găsi şi în alte parohii, precum s-au găsit în parohiile **Carei** şi **Sanislău**. / Oradea, 6 septemvrie 1938"[424].

SÂNMĂRTIN

vezi **MĂRTINEŞTI**, judeţul Cluj.

---

[423] *Unirea Poporului*, Anul XVII, nr. 10, Blaj 1935, p. 7
[424] *Vestitorul*, Anul XIV, nr. 16-18, Oradea 1938, p. 1

SÂNMĂRTINU DE CÂMPIE

(Sânmartin, Zenthmartun, judeţul Mureş)

1355, iulie 16, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, înfăţişându-se „Ioan, fiul lui Ladislau de **Moişa** (Moyus, judeţul Mureş), pe de o parte, iar pe de altă parte Andrei, fiul lui Iacob, fiul lui Apa de **Beclean** (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud), pentru sine şi pentru Iacob şi Dionisie, fiii aceluiaşi Apa, precum şi pentru Grigore şi Apa, fiii lui Ioan, fii ai aceluiaşi Apa, fraţii săi, a spus Ioan, fiul lui Ladislau, că, fiind strâmtorat de nişte nevoi ale sale, a zălogit o dreaptă pătrime din moşia sa numită **Sânmartin** (Zenthmartun, azi **Sânmărtinu de Câmpie**, judeţul Mureş), aflătoare în comitatul Cluj, lângă râul Lechinţa, cu toate folosinţele, de acum, până la împlinirea unui an, acestor Andrei, Iacob şi Dionisie, fiii lui Iacob, şi lui Grigore şi Apa, fiii lui Ioan, fiii lui Apa, pentru 12 mărci, socotindu-se fiecare marcă la 80 de groşi”[425].

1357, ianuarie 17, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei face cunoscut că, venind „Andrei, fiul lui Iacob, fiul lui apa de **Beclean** (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud), iar pe de altă parte Ioan, fiul lui Ladislau de

[425] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 330, pp. 347, 348

Moişa (Moyus, judeţul Mureş), acel Ioan a nărturisit că a zălogit, până la împlinirea unui an, magistrului Andrei, pentru 8 mărci, fiecare marcă fiind socotită la 80 groşi, a şasea parte, aşezată spre apus, din cele tri părţi ale moşiei sale, numită **Sânmartin** (Zenthmartun, azi **Sânmărtinu de Câmpie**), aflătoare în comitatul Cluj"[426].

1358, ianuarie 21, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, potrivit unei scrisori de îndatorire, înfăţişată, în numele stăpânului său, de „Ioan, fiul lui Marcu, slujitorul magistrului Andrei, fiul lui Iacob, nobil de **Beclean** (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud), Ioan, fiul lui Ladislau de **Moişa** (Moyus, judeţul Mureş) trebuia să răscumpere, în ziua Botezului Domnului, de la magistrul Andrei, fiul lui Iacob, pentru 8 mărci, marca fiind socotită la 80 de groşi, sub pedeapsa plăţii îndoite… a şasea parte din cele trei părţi ale moşiei sale, numită **Sânmartin** (Zenthmartun, azi **Sânmărtinu de Câmpie**, judeţul Mureş), aflătoare în comitatul Cluj, şi anume cea aşezată spre apus… Ioan fiul lui Ladislau, n-a venit la soroc, nici n-a trimis pe cineva, nici s-a grijit să răscumpere zisa bucată a sa de moşie de la magistrul Andrei, fiind aşteptat patru zile în şir"[427].

1358, octombrie 9, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei face cunoscut că, înfăţişându-se „Ioan, fiul lui Ladislau, nobil de **Moişa** (Moyus, judeţul Mureş), iar pe de altă parte Andrei, fiul lui Iacob, fiul lui Apa, nobil de **Beclean** (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud), pentru sine şi pentru Grigore şi Apa, fiii răposatului Ioan, fiul aceluiaşi

[426] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 78, pp. 78, 79
[427] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 209, pp. 211, 212

Iacob, fiul lui Apa, acest Ioan, fiul lui Ladislau, nobil de Moişa, a mărturisit că vinde… dreapta pătrime a sa din moşia **Sânmartin** (Zenthmartun, azi **Sânmărtinu de Câmpie**, judeţul Mureş), aflătoare în comitatul Cluj, lângă râul Lechinţa, împreună cu toate folosinţele… sus-zişilor Andrei şi Iacob, fiii lui Iacob, Grigore şi Apa, fiii răposatului Ioan, nobili din Beclean, pentru 40 mărci, socotind fiecare marcă la 80 de groşi"[428].

1369, noiembrie 15, Turda: Voievodul Emeric scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că i s-a plâns „Marc, fiul lui Petru de **Sânmartin** (Zenthmartun, azi **Sânmărtinu de Câmpie**, judeţul Mureş) împotriva lui Augustin, fiul lui Petru de **Coroiu** (Korough, judeţul Mureş)… că el a dat, drept pătrimea cuvenită fiicei, lui Augustin, fiul lui Petru de Coroiu, şase curţi din moşia Coroiu, bune pentru a găzdui şase familii de oameni… în anul Domnului **1367**, potrivit scrisorii magistrului Ubul, comite al comitatului Târnava"[429].

1760: „Petru Maior se născuse în **Căpuşul de Câmpie**, la 1760. Tatăl său era nobil, cu titlul de „Dicio**sânmărtin**". Studiile le făcuse la Târgu-Mureş, Cluj şi Blaj, unde se călugări, având vârsta de abia 14 ani, la1774. În anul următor fu trimis la Roma, împreună cu Șincai"[430].

1848: „În iunie 1848, ţăranii din **Sânmărtinul de Câmpie** cereau „reînapoierea pădurilor şi fânaţelor comune", răpite de proprietarii din loc. În iulie 1848, la Dieta din Cluj zăceau sute de plângeri, în care ţăranii revendicau

---

[428] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 321, pp. 333, 334
[429] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 440, pp. 672-674
[430] *Unirea Poporului*, Anul XXI, nr. 23, Blaj 1939, p. 3

pământurile răpite. Din Câmpie, erau menționate satele: **Sâmboleni**, **Cămăraş**, şi altele. / La rădăcina conflictului din iunie 1848 din **Sâmboleni**, se afla o pășune, răpită de baronul Kemény Domokos, înainte de revoluție... / În a treia decadă a lunii mai, locuitorii de aici au pătruns, cu oile, pe pășunea baronului Kemény Domokos. A fost informat comitele suprem, care i-a scuzat de instigare pe preotul Pop Simion şi pe locuitorii Cucu Indrei și Alexandru Pop, participanţi la adunarea de la Blaj. Pentru cercetări, a fost desemnat vicecomitele Inczedi Zsigmond. Acesta i-a chemat pe ciobanii şi locuitorii din **Sâmboleni** la **Cămăraşul Deşert** pentru cercetări. Când judele primar din **Sâmboleni** a încercat să-i ducă la **Cămăraş**, preotul Pop Simion a intervenit şi nu i-a lăsat. Ceilalţi doi acuzaţi erau învinovăţiți că i-ar fi îndemnat pe țărani „să se țină de hotărârile de la Blaj; să nu mai asculte de ordinile domnilor maghiari, pentru că s-a terminat cu legile lor, şi să respecte jurământul depus la Blaj”. Preotul mai era acuzat de lezarea autorităţii dregătorilor şi de îndemnul la nesupunere. / A fost arestat în 27 mai şi trimis la Cluj. În procesul verbal al anchetei întreprinse asupra lui, se specifica că poate fi eliberat, dacă garantează că nu mai instigă şi „nici nu mai spune oamenilor să se ţină de hotărârile de la Blaj, şi dacă plăteşte cheltuielile pentru dregători. Era anunțat și episcopul Lemény, căruia i se cerea mutarea preotului într-o localitate mică. În 3 iunie, 7 cetăţeni din **Sâmboleni** s-au prezentat la **Cătina**, la protopopul Crişan Ioan, şi au depus, în numele satului, o garanţie pentru preotul lor, cerându-i eliberarea. În 6 iunie, guvernatorul ordona eliberarea lui pe garanție. Ceilalţi doi au suportat bătăile dregătorilor comitatului. În preajma deschiderii Dietei, Câmpia Transilvaniei suporta cu greu abuzul și forța autorităţilor şi stăpânilor.

Instigatori şi agitatori erau consideraţi toţi acei care îndrăzneau să revendice vreun drept. / Țăranii erau aduși adesea la disperare. / În 27 mai, I. Buteanu îi scria lui S. Bálint: „La noi vin oameni de pe Câmpie şi ne vorbesc despre situaţia lor, şi ne aduc veşti de acolo. Noi îi încurajăm pe toți și îi îndemnăm să se unească între ei pentru că poate, cu timpul, va veni şi vremea luptelor". / Disperaţi, adesea țăranii din Câmpie se îndreptau spre Sibiu, jeluindu-se Comitetului Permanent, recunoscut ca singurul organ conducător şi de apărare. Aici s-au retras, de altfel, şi fruntaşii din Câmpie, Papiu, Mărgineanu și Bătrâneanu. Acesta din urmă locuia împreună cu Butean"[431].

1886: „Preoţii români din tractul greco-catolic al Dicio-Sân-Mărtinului şi-au ţinut, în **Dicio-Sân-Mărtin**, sub prezidiul protopopului Iacob Macavei, sinodul numit „de primăvară", la care au fost chemaţi şi curatorii primari bisericeşti, inspectorii scolastici parohiali şi învățătorii tractuali. S-au pertractată obiecte referitoare la sporirea averilor bisericeşti şi școlastice, cum și la promovarea învățământului scolastic poporal. / În ședința Sinodului, din toamna anului trecut, s-a fost înființat un fond, numit al preoţilor tractuali, la care toți preoţii sunt obligaţi a contribui o taxă anuală de doi florini v. a., care, cu ocaziunea asta, pe anii 1885 şi 1886, s-a încasat şi s-a depus spre fructificare. În şedinţa prezentă s-a înfiinţat şi un fond învăţătoresc tractual, la care contribuie fiecare învăţători, pe an, 1 florin v. a. S-a vorbit despre o reuniune învățătorească tractuală și înființarea acesteia s-a amânat pe ședința sinodului viitor, de toamnă, care se va ține în **Deaşiu**. După finirea agendelor, sinodale, preoţii, învăţătorii şi toţi cei

[431] Olteanu, Ioan, *Revoluția de la 1848 din Câmpia Transilvaniei*, Târgu Mureș 2014, pp. 53, 140, 141

prezenţi au mers la sf. biserică, unde preotul din **Şilea maghiară**, Baziliu Folea, a ţinută o lecţiune spirituală, în urma căreia s-a îndeplinită actul sfintei mărturisiri. / Fiindcă scopul sinoadelor ambulante e edificarea şi instrucţiunea poporului nostru, așa în ședința sinodului viitor, la **Deaşiu**, după finitul sfintei liturghii, preotul din **Boian**, Ariton Migia, va tine o cuvântare morală, şi, după finirea agendelor sinodale, învăţătorul din **Bozieş**, Nicola Costea, va ţine o prelegere publică din comput, şi Filon Popa din **Deaşiu**, din pomărit şi, de va mai fi timp, şi din fizică şi istoria patriei"[432].

1925: „**Adunarea din comuna Blăjel**. Blăjelul este o comună fruntaşă în județul Târnava Mică, aproape de Mediaş. Locuitorii Blăjelului sunt plugari de frunte, oameni harnici şi isteţi. Au case frumoase şi gospodării înfloritoare. Mai rar sate româneşti, în văile Târnavelor, ca **Blăjelul**! / Duminică, în 11 octombrie, anul curgător, sătenii din Blăjel au dorit să aibă în mijlocul lor pe fruntaşii Partidului Naţional din judeţul Târnava Mică, ca să mai afle veşti despre mersul politicii şi îndrumări pentru viitor. În acest scop, au aranjat, în ziua amintită, o foarte frumoasă adunare politică, în care s-a văzut cât de mult ţin oamenii din popor la conducătorii lor fireşti,

Primirea fruntaşilor. Fruntaşii Partidului Naţional, care soseau din Sânmărtin, din Ibaşfalău (azi Dumbrăveni) şi de aiurea, au fost primiţi, încă înainte de intrarea în comună, de către un mândru banderiu de călăreţi, care de care mai voinici şi mai chipeşi. Vătavul lor purta, în fruntea banderiului, un uriaş steag naţional. Dintre călăreţi făceau parte tinerii: Ioan Bărăbaş, Izrailă Haţiegan,

[432] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX nr. 85, Braşov 1886, p. 3

George Roman, Ioan Hossu, Aviron Vandor, Zeodor Vandor, George Vandor, Ion Haţiegan, Teodor Drăghici, Teodor Roman, Teodor Virea, Dumitru Barză, Teodor Rău, Ion Păucean, Ion Horhoi, Nicolae Rău, Vasile Moldovan şi Nicolae Mihuţiu. / Ioan Bărăbaş, căpetenia tineretului din Blăjel, rosteste un scurt salut şi pofteşte pe iubiţii oaspeţi să coboare în comună, unde „toată lumea îi aşteaptă cu drag". În marginea satului, era o frumoasă poartă de triumf. O muzică bună cânta marşuri naţionale. De la poartă, unde aştepta poporul, s-a format un măreț cortegiu, pe care l-a aranjat și l-a condus vrednicul comerciant I. Fatăcean. / În poarta caselor parohiale, cortegiul s-a oprit şi părintele Ioan Popeneciu a îndreptat însufleţite cuvinte de bun sosit către delegaţii comitetului central şi către oaspeţi. A răspuns dl Dr. Romul Boilă, de la Claj, mulţumind pentru căldura într-adevăr frăţească, cu care poporul din comuna Blăjel şi din jur primeşte pe trimişii Partidului Naţional.

Adunarea. La întrunire, au luat parte nu numai cetăţenii din Blăjel, ci şi delegaţii numeroase din satele apropiate. Sătenii din **Boian** au venit în frunte cu dl Nicolae Muntean, preşedintele local al partidului; **băznenii**, în frunte cu părintele Bugner, iar cei din **Șaroș**, cu părintele Tămaș. Din partea comitetului central şi judeţean, erau de față domnii Dr. Romul Boilă, profesor universitar în Cluj, Dr. Ilarie Holom, avocat în **Dumbrăveni** (lbașfalău); dl colonel în retragere Magda din **Dumbrăveni**, dl Fleșeriu, mare industriaș, tot de acolo; părintele protopop Moldovan din **Sânmărtin**, Const. Mușlea, director de bancă, tot acolo, Dr. Zaharie Boilă, avocat în **Blaj**, şi alţii. / Adunarea a deschis-o părintele Popeneciu, propunând să fie președinte al adunării Prea Onoratul Simion Moldovan. Cuvântări au rostit domnii Dr. Romul Boilă, Dr. Ilarie Holom şi Dr. Za-

harie Boilă. / Dl Dr. Romul Boilă a vorbit foarte frumos şi cu miez despre luptele partidului naţional, arătând că acest partid nu doreşte alta decât fericirea ţării şi fericirea locuitorilor ei, nu prin făgăduieli, cari nu se pot crede şi nu se împlinesc, ci prin muncă cinstită, legalitate şi omenie. Dl Holom arată multele scăderi ale orânduielilor pripite de până aci şi suferinţele pe care le îndură funcţionarii, şcoala şi alte aşezăminte obşteşti. Dl Zaharie Boilă biciuieşte ticăloşiile şi nedreptăţile care se fac de către oamenii guvernului, mai ales furturile de urne de la alegeri şi „trebşoara" cu paşapoartele. / După cuvântări, se primeşte o moţiune, o hotărâre a adunării, în care se cere demiterea guvernului şi numirea altuia, care să facă dreptate deplină.

Masa comună. După adunare, s-a dat o masă de frăție, în casele dlui preot Popeneci, la care au fost invitaţi nu numai oaspeţii din depărtări, ci şi delegații comitetelor comunale. S-au ținut şi toaste. Cu drept cuvânt, a fost lăudat, de către vorbitori, părintele Popeneciu, care, în vremuri de restrişte, a suferit martiriul pentru cauza naţională. Au rostit cuvântări domnii Dr. Romul Boilă, Pleşeriu şi Muşlea, unul dintre cei mai populari fruntaşi ai judeţului. La plecarea din comună, fetele au împodobit cu flori automobilul fruntaşilor"[433].

1927: „**Societatea „Horea" din Coroi-Sântmărtin**. În ziua de 23 ianuarie anul curgător, locuitorii românii din comuna **Coroi-Sânmărtin**, la îndemnul harnicului învățător-director Teodor Șchiau, au constituit o societate pentru cultură, căreia i-au dat numele „Societatea „Horea" din Coroiu-Sânmărtin", Această societate tinde la înaintarea în lumină a poporului român din Coroiu-Sânmărtin,

[433] *Unirea Poporului*, Anul VII, nr. 42, Blaj 1925, p. 1

muncind pentru înființarea unui cor bisericesc și înmormântări, serbări, teatre, jocuri naționale şi învierea datinilor şi obiceiurilor strămoșești. Până acum, s-au înscris 30 membri fundatori. Societatea s-a şi constituit, alegându-și un comitet de 10. / Ne bucurăm peste măsură de asemenea porniri, prin satele noastre, și așteptăm acum să putem publica cât mai curând dări de seamă despre munca de luminare a societăţii „Horea“ din **Coroiu**, ca şi a celor de aiurea”[434].

1929: „Ţiganii Lăcătuş Mitru şi Lăcătuş Matei, din **Adămuşul** Târnavei Mici, au plecat, într-o zi, dinainte de Crăciun, cu un porc gras, la târg în **Diciosânmărtin**. Cu ei, împreună, a mers şi nevasta lui Lăcătuş Matei. Soții au şi vândut porcul, cu 4.500 lei, iar, venind înapoi, au intrat într-o cârciumă, de lângă staţiunea **Dâmbău**. După ce s-au ospătat binişor, Lăcătuş Mitru a ieşit din cârciumă, iar după vreo 20 minute s-au îndepărtat şi Lăcătuş Matei, cu nevastă-sa. Abia au ajuns însă la podul C. F. R. de pe Târnavă, când cineva aşa l-a lovit în cap pe Matei, încât a murit numaidecât. Nevastă-sa a fugit ca să cheme oamenii într-ajutor. Până atunci, ucigaşul a căutat buzunarele mortului şi a furat cei 4.000 lei, pe care i-a aflat. Jandarmii au început cercetarea numaidecât, şi l-au deţinut pe Mitru, care nu peste mult a mărturisit că el este ucigaşul fratelui său”[435].

1936: „**Foşti elevi vizitează Blajul**. Luni, în 15 iunie, s-au întrunit la **Blaj** absolvenţi de acum 30 de ani ai liceului de aici. S-au prezentat următorii 19: Ioan Berlean, inspector în Siguranța Statului Cluj; / Dr. Victor Boer, director P. T. T. Oradea; / Dr. Nicolae Comşulea, avocat **Zărneşti**; Nicolae Costea, avocat în Bucureşti; / Dr. Emil Fo-

[434] *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 6, Blaj 1927, p. 4
[435] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 1, Blaj 1929, p. 6

lea, avocat-deputat **Diciosânmârtin**; / Ioan Gligor, preot **Alecuş**; / Liviu Greabu, profesor Bistrița; / Dr. Vasile Hossu, avocat în Cluj; / Alexandru Maior, director de bancă în **Diciosânmărtin**; / Ioachim Marcu, preot în **Tău**; / Octavian Mihălţian, preot în **Dătăşeni**; / Dr. Enea Muntean, consilier la Curtea de Apei Cluj; / George Oancea, preot în **Sânpaul**; / Dr. Zenovie Pâclişanu, director general în Ministerul Cultelor, București; / Dr. Vichentie Pandrea, paroh-protopop onorariu în Cluj; / Atanasiu Pantea, protopop în **Racoviţa**; / Iustin Poruţiu, profesor în Cluj; / Mircea Thomas, preot în **Tohanul Vechi**, şi Ioan Ungur, notar cercual în Gherla"[436].

SÂNMĂRTIN

vezi **MĂRTINEŞTI**, judeţul Satu Mare.

[436] *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 25, Blaj 1936, p. 1

SÂNMICLĂUŞ

(Sanctus Nicolaus, judeţul Mureş)

1361, octombrie 23, Cluj: Voievodul Dionisie dă de ştire că, venind „orăşenii şi oaspeţii din Cluj, ne-au arătat scrisoare prin care fostul voievod al Transilvaniei, din cuprinsul căreia am văzut că aceşti orăşeni şi oaspeţi… atunci când ei vor să meargă cu mărfurile lor pe drumul Căianului, spre satele **Buza** (Buza, judeţul Cluj), **Teaca** (Teke, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Reghin**, **Şarpotoc** (Sarpatak, azi **Glodeni**, judeţul Mureş), **Măierău** (Monyorow, azi **Aluniş**u, judeţul Mureş) şi **Târgu Mureş**, ei nu sunt datori să meargă la satul **Bonţida** (Bonchida, judeţul Cluj), ci drumul lor drept este la satul **Sânmiclăuş** (Sanctus Nicolaus, judeţul Mureş), pe drumul ce vine de la **Căian** (Calyan, judeţul Cluj) şi **Meneş** (Menyus, azi **Herghelia**, judeţul Mureş); iar negustorii din **Reteag** (Rettegh, judeţul Cluj), **Dej**, **Lechinţa** (Lekenche, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Cluj**, care vor să meargă spre **Bistriţa**, să fie datori să treacă prin Bonţida, ca să plătească vama acolo”[437].

1888: „Inaugurarea părții liniei ferate **Odorhei – Gurghiu – St. Miclauş – Ciuc-Sereda**, situată între sec-

[437] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica,* 1361-1365, vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 62, pp. 46, 47

ţiunile 472-490, precum şi a căii ferate laterale, ce duce până la **Gurghiu – St. Miclăuş**, s-a fixat pe ziua de 7 mai nou”[438].

1896: La înmormântarea medicului Dr. Georgiu Roşca**,** din **Sarafola**, care „s-a săvârşit marţi, în 18 (30) iunie, cu rară pompă, fiind de faţă forte numeros public, atât din loc, cât și din comunele vecine. Serviciul funebral l-a îndeplinit: părintele veteran Simion Andron, din loc, însoţit de dl Suetoniu Petrovici, din **Sân-miclănșul-mare**, Hălmăgian și Negru din **Igriş**, Partenie din **Sân-Petru sârbesc**, Telescu din **Cenadul sârbesc**, Wl. Weselinovits, administrator parohial în loc, iar cântările le-au executat, cu preciziune, domnii învăţători Boerescu din **Igriș**, Minișan din **Sân-miclăuş**, Bozian din **Cenad**, Arsioi din **Igriş**, Ioan Filip şi Andron, cu elevii săi din loc, acompaniați de dl doctorand Fr. Stoicănescu, I. Cordoş şi N. Olariu din **Sânmiclăuș**, Georgiu Ioanescu din **Igriş**, Filip Belinţan, Fr. Roșu, Georgiu Mateiu, Ilie Miloş și St. Pecican, din loc, apoi şi dl Mihai Pârvu, învăţător din **Șepreuş**. Cuvântarea funebrală a ţinut-o părintele V, Negru din **Igriș**, cu succes”[439].

1900: „Vrednicul de pioasă memorie Alecsandru, oarecând Filip, fost avocat în **Abrud**, în momentele ieșirii sale din viața pământeană, între ofertele şi jertfele aduse clerului şi naţiunii, n-a uitat nici de **comuna sa natală Sânmiclăuş**, oferind, și pe seama mizerei noastre, bisericii greco-catolice din loc un legat de 200 florini, care sumă de bani. stimabila doamnă văduvă Ana Filip ne-a şi expediat-o, în 14 octombrie 1899, nesubtrăgând din ea nici chiar porto poștal. / Comitetul parohial, luând în primire suma

[438] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 90, Braşov 1888, p. 2
[439] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 139, Braşov 1896, p. 4

legatului de 200 florini, şi pe această cale îşi exprimă cele mai profunde şi sincere mulțămiri, rugând pe bunul Părinte ceresc ca pe nobila oferitoare să o zilească mult şi cu bine; iar pentru fericitul testator, în toate duminecile şi sărbătorile, sub sfânta liturghie, unde este amintit numele piosului fundator, căci noi am hotărât suma acesta de 200 florini ca un fond, din care, cu timpul, să se poată renova biserica noastră, care e în stare de tot dezolantă şi ruinabilă, tot poporul să roage ca Dumnezeu să-i înscrie numele în cartea vieţii, iar sufletul să îl primească în ceata sfinților! / Ioan Barna, preot greco-catolic. / Nicolae Horşa, curator primar"[440].

1920: **„Cum lucrează oamenii cei noi pe Târnave?** Duminică, 9 mai a. c., la 4 ore după prânz, soseşte în **Biia**, judeţul Târnava-mică, un automobil cu partizanii „Partidului poporului", cu dl Căluţ, fost prefect, Giura, revizor, Nicoară, preot, comisar de alimentaţie, învăţătorul Todoran din **Căpâlna** şi proprietarul Ivan, şi doi subrevizori. Automobilul se oprește la şcoală, unde era poporul adunat, la porunca primarului. Auzind preotul local că au sosit domnii, merge și dânsul la școală. Când văd domnii de mai sus pe părintele Mărginean, îl întreabă: „Cu cine eşti, părinte?". La care preotul îndată răspunde: „Cu Maniu şi Vaida!" Dl Căluţ îi zice: „Griji să nu păţeşti ca popa din **Sâncel**, trebuie să fii cu noi!". Ceialalţi domni vorbesc prin popor că popa trebuie să fie cu partidul poporului, dacă nu: afară cu el din sat, la care se naşte zgomot. După încetarea zgomotului, e rugat preotul local să prezideze adunarea. Văzând preotul zgomotul din popor, răspunde că primește să prezideze, dar în curând vor veni şi naționa-

[440] *Unirea*, Anul X, nr. 2, Blaj 1900, p. 17

liștii și atunci va prezida și adunarea lor. / Preotul deschide adunarea cu cuvintele: „Oameni buni, după cum ne-am înțeles aseară, noi vom asculta toate partidele române, care vor cere sprijinul nostru, și din acelea vom alege pe cel mai bun; azi sunt în mijlocul nostru partizanii „Partidului poporului", mâine-poimâine vor veni naționaliștii noştri"; la care cuvinte, domnii averescani se mișcă și strigă preotului președinte: „Destul, lasă-ne pe noi!", și încep a striga așa încât preotul nu poate să vorbească. / După zgomot, ia cuvântul dl Căluţ, care vorbește că a ieșit din partidul național, pentru că partidul naţional, până ce a fost la putere, nu a făcut nimic, ci numai plată mare deputaților. După Căluț, urmează preotul Nicoară, care promite poporului: tabac, petrol, talpă, piele. Poporul strigă: „Bravo, trăiască Averescu!". / Proprietarul Ivan din **Boian** promite: pânză, giolgi, bumbac și bucate pe așteptare; la urmă, dascălul din **Căpâlna** vorbește că poporul să-și silească preotul să fie și el cu partidul poporului, căci, de la popor trăieşte. Urmează constituirea secției partidului poporului în **Biia**. Nicoară propune pe preotul Mărginean de președinte, la care preotul răspunde că nu primește; atunci unul dintre domnii veniţi zice către popor: „Bateţi-l, loviți-l în cap pe popa, dacă nu fine cu voi!".

Martor îmi este învățătorul Tufan din **Sânmiclăuș**, care s-a apropiat de părintele Mărginean, zicând: „Griji, că umbli și bătut părinte"; însă părintele Mărginean nu primeşte nici la amenințare, atunci, din nou, unul dintre domni zice părintelui să primească, că dacă nu, va face poporul să-l scoată din sat, și așa, sfădindu-se, declară de preşedinte pe preotul Mărginean, fără voia lui, de secretar pe învățătorul local I. Todoran, care, văzându-se față în față cu 3 revizori, primeşte bucuros. Din poporul de față, mulți

au aplaudat, auzind că capătă tăbac, petrol, talpă și bucate pe așteptare, şi pământ; îndată, însă, mulţi din cei mai serioși au stat îngânduraţi, așteptând să vină naționaliştii, ca apoi, împreună cu preotul și învățătorul, să ia o hotărâre.

Aşa a decurs adunarea din **Biia** și mă gândesc că mulți preoți cinstiți vor avea să sufere în România Mare ca părintele Mărginean, pentru că arată păşunea cea bună turmei sale, iară partizanii partidului poporului, prin aceia, că îndeamnă poporul să bată pe popa ori să-l alunge din sat, cu aceea mai în grabă îşi duc partidul la pierire”[441].

1923: „Scriu gazetele că, la **Şard**, lângă Alba Iulia, se lăţise, mai deunăzi, vestea că, în hotarul comunei, ar îi un om turbat din muşcătură de câine. Mai mulți oameni au luat sape şi furci de fier, ca să-l caute. Tocmai când erau gonacii în căutarea nenorocitului, sosea în comună un servitor din **Sânmiclăuş**, trimis de stăpânii săi la o curte domnească. Străin fiind, au crezut șărdenii că el e omul „turbat” şi l-au luat la goană. / Bietul servitor, neştiind ce s-a întâmplat în sat, crezând că pe el îl aşteaptă primirea cea cu furci de fier, a luat-o la fugă... Gonacii, după el, şi mai tare. Gata, gata, să-l ajungă. Atunci a sosit acolo un alt servitor, care-l cunoştea pe străin şi l-a mântuit de urmăritorii săi. Cine ştie ce i se întâmpla altfel. De groaza îndurată, a şi părăsit **Șardul** numaidecât. Vestea „cu omul turbat” se lăţise din împrejurarea că cineva văzuse chinuit de boala cea rea (nevoie, epilepsie) un om, la margine de drum. În părţile **Șardului**, au umblat, de altfel, în vara asta, mulţi câini turbaţi, așa că uşor se putea crede a fi fost muşcat cineva de ei şi apucat de turbare. Ferească Dumnezeu!”[442].

---

[441] *Unirea Poporului*, Anul II, nr. 20, Blaj 1920, p. 5
[442] *Unirea Poporului*, Anul V, nr. 34, Blaj 1923, pp. 3, 4

1926: „Cu două zile înainte de alegeri, am fost în comuna **Sânmiclăuş**, din Târnava mică. Sat mare, locuit de români și unguri. Aici este un vechi castel, pe care l-au stăpânit, odinioară, prinții Ardealului. Azi este în mâna sașilor. Tot în mâna lor era şi moşia de 4.000-5.000 de jugăre, ţinătoare de castel. Pământ de clasa întâi, care era cu adevărat o baie de aur. La reforma agrară, această moșie s-a împărțit în parte şi s-a dat celor îndreptățiți. Sașilor li s-au lăsat, însă, 500 jugăre, sub titlul de „fermă de model". Minunată fermă și minunată pleașcă pentru sași. / În comuna **Sânmilăuş** mai era încă o moșie, de 400-500 jugăre, a Fundațiunii Mitropolitului Vancea, de la Blaj. Din veniturile ei se creșteau, la învățătură, fiii neamului românesc din Ardeal, copiii plugarilor și ai preoților „valahi" din țara Transilvaniei. Aceşti copii erau crescuți în şcolile naţionale de la Blaj ori în şcolile cele înalte din capitale. Dintr-înşii s-au ales cărturarii naţiei noastre, care au luptat pentru drepturile poporului, în vremea de robie. / La reforma agrară, s-a împărțit și această moșie, s-a împărțit toată, fără să se gândească cineva că și românii ar avea lipsă de vreo „fermă model", cum au saşii. Aceştia, pe semne, au mai multă cădere în România Mare să facă ferme model decât „valahii". Ce să viseze românii ferme și economie înaintată?

Din moșia fundațională de la **Sânmiclăuş** statul şi-a reținut, însă, 100 jugăre, chipurile ca rezervă de stat. După multe umblări și intervenții pe la celea consilii agricole, această rezervă s-a lăsat, în sfârșit, tot în mâna fundațiunii culturale de la Blaj, ca să nu se plângă românii că ei sunt copiii maşteri ai acestei ţări. Așadar, la **Sânmiclăuş** au rămas tot două moșii mari: una săsească, de 500 jugăre și „rezerva de stat", în mâna școlilor naționale de la Blaj.

Aceasta, însă, de 5 ori mai mică decât a sașilor, numai ca „rezervă" şi numai până s-or îndura cei consilieri și oameni cu putere de la cârma ţării. / Au venit, apoi, alegerile!

Saşii şi ungurii s-au dat cu „puterea". Ei au mirosit blidul cel mare, făgăduind să voteze cu „gubernia". Deci ei trebuiau răsplătiți și încurajaţi pentru patriotica lor loialitate. / Un domn din Blaj călătorea, înainte de alegeri, cu trenul de la Sânmărtin, spre casă. În vagon, întâlnește pe dl secretar al consilieratului agricol de la judeţ: / „Unde te duci, domnule secretar?", întreabă blăjanul. / „Mă duc la **Sânmiclăuş**, să le fac ungurilor porțiune canonică (eclezie). Trebuie să-i câştigăm, să voteze cu lista guvernamentală".

În **Sânmiclăuş**, pe lângă biata bisericuță românească de lemn, mai sunt două biserici ungurești, una unitară şi alta reformată. Acestea își au preoții lor, care încă trebuie să trăiască și să mănânce. Le trebuie şi lor eclezie (eclejie). Dragostea față de ei a izbucnit chiar acum, în preajma alegerilor generale. Să trăiască şi ei, săracii, că și ei sunt cetățeni ai României Mari. Bine să trăiască, numai să nu mai viseze pe Horty! / De unde să li se dea însă pământul de porțiune canonică? Din moșiile celea mari, care au mai rămas la **Sânmiclăuş**. Lucru limpede, căci doar nu li se poate da pământ din lună. / Li se va da din moşia de 500 de jugăre a sașilor? Acolo este de unde. Şi cu dreptate ar fi să se ia de unde este mai mult. Dar nu li se dă de la saşi, ci din rezerva de stat, pe care o ţine în arendă Fundaţiunea Vancea, de la Blaj, din celea 100 jugăre, biata rezervă de milă, pe care o mai plugăresc Școlile din Blaj, pe seama cărții și a învățăturii românești. Cea mai frumoasă luncă din partea Târnavei e menită tăierii, ca să aibă popii unguri din **Sânmicăuș** porțini canonice, pe spatele fundaţiunii

vanceane de la Blaj. / Ferma de 500 jugăre a sașilor rămâne curată și neatinsă, precum a fost. O apără legile și regulamentele. / Românașii din **Sânmiclăuș** și din satele ținutului au auzit de acest aranjament prea înalt şi li se strânge inima de durere. „Sărac de capul nostru, domnule!", zic ei. „Tot de la noi să treacă, tot de la noi! Iar ajung ungurii deasupra, în țara asta. Și noi, tot cu năcazul și cu obida!".

La curtea românească din **Sânmiclăuș** e jale. Grajdurile sunt goale de vite și moșia românească, a fundațiunii de la Blaj, nu are un cal șchiop, să-l lege de-o tiriboanță amărâtă. Magaziile sunt pline, azi, cu coceni de cucuruz şi cu hoaspe de fasole. În schimb, curțile săsești cu castelul greu și sur de vechime, se înalță îndrăzneț şi provocator, ca și în timpurile lui Tisza și Apponyi. „Ferma model" înflorește și rodește aur pe seama „flandrilor" (românii le zic „Fleoandări"), favorizați de toate noroacele. / Astea sunt isprăvile alegerilor în țara bogată și mândră a Ardealului. Ungurii și sașii au putut merge, cu steaguri și cu bănzi, la secțiile de votare. Să nu se mire, apoi, generalul Averescu şi oamenii de la guvern, că românii târnăveni au votat, cu toate mâinile, cu opoziția națională!"[443].

1927: „Primiri la teologie. În şedinţa consistorială din 15 septembrie, au fost primiţi la Academia teologică următorii: Iosif Vezoc, Vălingh; George Mihiş, **Borleşti**; George Zaha, **Mădăraş**; Iuliu Pop, **Sânmiclăuş**; Emil Chira, **Săsari**; Iosif Pantiş, Resighea; Vasile Boşca, Resighea; Ioan Cosma, Dindești; Aurel Ghiulai, Dindești; Michail Bruchental, Derna; Teodor Voştinar, **Şiria**; Mihail Oșan, **Pomi**; Gheorghe Miclăuş, **Borleşti**, total: 13 din 24. / Celor ce nu au bacalaureat li s-a impus a-l câştiga, căci

[443] *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 22, Blaj 1926, pp. 4, 5

altfel vor fi consideraţi numai studenţi extraordinari ai Academiei. Clericii se vor prezentă în 8 octomvrie curent”[444].

1931: „**Expoziţia de animale de la Blaj**… / Camera de Agricultură a judeţului Târnava Mică, înţelegând că cel mai bun îndemn pentru oameni de a creşte animale frumoase şi de soi ales, este arătarea acelor animale şi premierea lor cu bani, medalii sau diplome de recunoştinţă, a şi început să facă astfel de arătări sau expoziţii. / În 25 octomvrie a făcut o expoziţie de animale la **Bălăuşeri**, iar luni, în 26 octombrie, la **Blaj**. La expoziţia de la Blaj s-au putut vedea numai animale de prăsilă… Dintre proprietarii care au adus animale spre arătare, au fost premiaţi următorii:

Pentru tăuraşi frumoşi de prăsilă, au fost premiaţi: Ferma Bruchental din **Sânmiclăuş**, cu 1.000 lei, Milu Moşneag din **Bucerdea**, cu 800 lei, Frăţilă Nicolae din **Sâncel**, cu 600 lei, Schuster Martin din **Bălăuşeri**, cu 400 lei, Mărginean Nicolae din **Crăciunel**, cu 300 lei, **Pataki Martin** din Crăciunel, cu 300 lei, Hann Samuel din **Şona,** cu 200 lei Cistean Ioan din Bucerdea, cu 100 lei, Şarlea Simion din **Tiur**, cu 100 lei, și Binder Mihail din **Bălcaciu**, cu 100 lei.

Comunele care au taurii cei mai bine îngrijiţi, încă au fost premiate cu bani, și anume: comuna **Sâncel**, cu 300 lei, comuna **Şona**, cu 250 lei, comuna **Petrisat**, cu 200 lei, comuna **Bălcaciu**, cu 200 lei, comuna **Mănărade**, cu 200 lei, comuna **Blaj**, cu 150 lei, comuna **Ciufud**, cu 150 lei, comuna **Sânmiclăuş**, cu 150 lei, comuna **Pănade**,

[444] *Vestitorul*, Anul III, nr. 18, Oradea 1927, p. 8

cu 150 lei, comuna **Spini**, cu 100 lei, şi comuna **Veza**, cu 100 lei.

Pentru vacile şi junincile celea mai frumoase au fost premiaţi: Ferma Bruckental din **Sânmiclăuş**, cu 200 lei, Cristea Simion din **Petrisat**, cu 900 lei, Costea Ioan din **Blaj**, cu 800 lei, Weber Matei din **Şona**, cu 700 lei, Păcurar Constantin din **Blaj**, cu 600 lei, Bechtold Iosif din **Blaj**, cu 600 lei, Mircea Nicolae din **Mănărade**, cu 500 lei, Olah Ioan din **Blaj**, cu 500 lei, Horşa Emil din **Sânmiclăuş**, cu 400 lei, Schmiat George din **Mănărade**, cu 400 lei, Puşcaş Ioan din **Blaj**, cu 300 lei, Barabaş Ana din **Sânmiclăuş**, cu 250 lei, Curtea mitropolitană din **Blaj**, cu 200 lei, Internatul da băieţi din **Blaj**, cu 200 lei, Scherner Samuel din **Mănărade**, cu 200 lei, Cristea Simion din **Petrisat**, cu 200 lei, Sântimbrean Ioan din **Cergăul Mare**, cu 800 lei, Grama Teodor din **Sâncel**, cu 700 lei, Mihai Ungurean din **Beşinău**, cu 600 lei, Morar Ioan din **Ciufud**, cu 500 lei, Konerth Martin din **Şona**, cu 500 lei, Lopziger Martin din **Şona**, cu 400 lei, Schmidt Andrei din **Mănărade**, cu 400 lei, Costea Vasile din **Sâncel**, cu 300 lei, Reder Ioan din **Bălcaciu**, cu 300 lei, Sas Danilă din **Sânmiclăuş**, cu 250 lei, Frăţilă Ioan din **Tiur**, cu 250 lei, şi Spătăcean Alexandru din **Ciufud**, cu 200 lei.

Pentru vieri şi scroafe bune de prăsilă au fost premiaţi: Maurer Ioan din **Mănărade**, cu 400 lei, Ştefan Dragoş din **Blaj**, cu 300 lei, Costea Ilie din **Sâncel**, cu 400 lei, Mărginean Ariton din **Sâncel**, cu 300 lei, Barna Vasile din **Iclod**, cu 200 lei. Îngrijitorul vierului din **Mănărade** a primit 200 lei, răsplată pentru buna îngrijire.

Pentru berbeci şi oi bune şi frumoase au fost premiaţi: Ioan Idu din **Mănărade**, cu 200 lei, Mărginean

Nicolae din **Mănărade**, cu 150 lei, Ciugudean Gligor din **Bia**, cu 200 lei, și Stoicu Gligor din **Bia**, cu 300 lei.

Pentru galiţe s-a dat lui Emil Ciufudean din **Veza** 200 lei, oare a adus 6 galiţe Orpington, lui Alexandru Sighad din **Blaj** 150 lei, care a adus 4 galiţe Orpington și lui Miron Nicula din **Blaj** 100 lei, pentru pui de podoabă japonez Waly Kicki.

Diplome de recunoștință au primit Fondul I. M. Moldovan și Curtea mitropolitană din **Blaj**, pentru porcii bine îngrijiţi, iar pentru galiţe, au primit diplome: Doamna Suciu din **Blaj**, care a adus spre arătare gâște foarte frumoase, Emil Negruţiu din **Blaj**, care a adus mai multe galiţe Rhode Island şi Plymuth-Rock, Iustin Hossu din **Blaj**, care a adus 5 găini Rhode Island și 6 Leghorn, Nicolae Mârza din **Blaj**, care a adus 4 găini Wiandette, Ioan Costea din **Blaj**, care a adus 9 găini Wiandette albe, foarte frumoase, Dr. Traian Denghel, care a adus 2 pui Plymuth, mari şi frumoși, Petru Cristea din **Blaj**, care a adus 4 găini Orpington, Dr. Ioan Piso, care a adus 3 găini Wiandette şi 3 Rhode Island, şi Ştefan Dragoş, care a adus un cocoş Wiandette”[445].

1939: „În ziua de 26 mai, timpul fiind foarte nefavorabil, două avioane din unitatea **Turda** au fost nevoite a ateriza. Unul, pilotat de adj. major Gheorghe Tudor, a aterizat în apropierea comunei **Sâmiclăuș**, iar celălalt, pilotat de locotenentul Ion Bozero, în apropierea comunei **Lunca**, din județul Târnava Mică. Ambele, din cauza terenului accidentat și inundat, au capotat și au fost serios avariate. Piloții au scăpat cu viață, ultimul salvându-se cu parașuta”[446].

---

[445] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 43, Blaj 1931, p. 7
[446] *Universul*, Anul 56, nr. 147, Bucureşti 1939, p. 1

1940: „Ciobanul Kömives Martin, din comuna **Sânmiclăuș**, a fost omorât, în noaptea de 31 iulie, de ciobanii Crișan Ieronim și Spăimăcean Vasile. Ucigașii l-au lovit, de mai multe ori, în cap, cu un drug de fier, şi i-au aruncat trupul într-o fântână părăsită, din hotarul comunei. De atunci, nu s-a mai ştiut nimic de el. / În ziua de 18 august, un alt cioban, văzând că un câine al său dă târcoale în jurul fântânii, s-a dus să vadă ce-i. Acolo, a dat peste trupul lui Kömives Martin, mâncat în parte de câini”[447].

1941: „Camera de Agricultură Târnava Mică aranjează mereu câte o excursie pe la diferitele ferme și gospodării din judeţ, excursii la care iau parte țăranii fruntași din judeţ şi autorltățile. / În dumineca din 25 mai, s-a tăcut o excursie la **Sânmiclăuş**, la ferma Bruckenthal, luând parte mai mulți funcționari superiori, în frunte cu dl prefect al judeţului, locotenent-colonel Petre Angelian, şi vreo 150 de țărani. / S-a vizitat crescătoria de găini, cu maşinile de clocit şi crescătoriile de pui; apoi crescătoria şi îngrăşătoarea de porci, grajdurile animalelor de muncă, gropile de gunoi, maşinile agricole, arătându-se cât de mult câştigă plugarii prin întrebuinţarea lor. / Au plecat, apoi, cu toţii de au vizitat câmpurile și s-au minunat de felul cum se cultivă acolo diferitele plante. La sfatul acelei ferme: s-a întrodus, și la **Șona**, şi **Spini**, două comune din apropiere, culturile de trifoi în locul furdulaşurilor, trifoi, care se seamănă în cucuruzişte, la cea din urmă praşilă, ca apoi să urmeze grâu. / Toţi cei ce au luat parte au rămas încântaţi de cele văzute şi s-au convins ce mare progres a făcut, în vremea din urmă, ştiinţa plugăriei. / Ce bine era dacă, în locul prea multelor gimnazii, licee şi şcoli normale, se înfiinţau cât

[447] *Unirea Poporului*, Anul XXII, nr. 34, Blaj 1940, p. 4

mai malte şcoli practice de plugărie, la noi, în țară! Astăzi nu aveam atâția funcţionari pieritori de foame, în schimb însă aveam plugari mai pricepuţi și bucate şi vite mai bune”[448].

SÂNMIHAI

vezi **MIHĂIEŞTI**, judeţul Cluj.

[448] *Unirea Poporului*, Anul XXIII, nr. 22, Blaj 1941, p. 7

SÂNMIHAIU ALMAŞULUI

(St. Mihaly, Almásszentmihály,
Sânmihaiul Almaşului, judeţul Sălaj)

1788, Johann Lehmann: „**Unguraşul** este o localitate frumoasă, pe râul Agriju. Râul curge repede. Un conac frumos, care a aparţinut iezuiţilor de odinioară, şi mai multe case foarte bune, pe lângă întinse câmpuri cultivate și acoperite cu grâne, cânepă şi iarbă, promit mult. Omenirea se înmulțește, dar numai prin număr se deosebeşte de cea lăsată de noi în urmă. A trebuit să petrecem noaptea aici. Am găsit o cârciumă, la care şedea un biet român, mizerabil aprovizionat. Un om chipeş a declarat foarte îndatoritor că el este proprietarul hanului şi a asigurat că, acum, când nobilimea a căpătat mai multă nădejde, el va întrebuința o sumă oarecare pentru îmbunătățirea hanului şi că el însuşi, dacă noi am dori să rămânem în curtea lui nobilă, ar da ordin să ni se pună la dispoziţie toate cele de trebuinţă pentru noapte. Plin de bucurie pentru politicoasa propunere, care trebuia să fie în latineşte, autorul a pornit, cu însoţitorul său, care mulţumea tot pe latineşte, spre curtea seniorială, unde a şi ajuns. Văzând însă curtea, ar fi preferat hanul. Totuşi, nădejdea l-a ajutat să intre. Înăuntru, am cerut mâncare şi băutură. Vinul n-avea nici un cusur, căruțaşii au căpătat fân şi ovăz. Foamea cerea imperios

mâncare, dar n-a venit decât pâine. Nobilul nu putea să priceapă că seara omul ar putea să mai poftească şi altceva. Totuşi, domnişoarele, fiicele lui, au adus lapte. Nobilul a început o convorbire politică, în care stomacul a găsit tot atât de puțină hrană ca şi capul. A trebuit să ne culcăm cu stomacul umplut doar cu lapte şi cu vin, dar unde? În tot timpul călătoriei, n-a fost o găzduire mai proastă... fusese doar interes propriu şi pizmă. El, nobilul, n-a lăsat cârciumarului său câştigul de la fân şi ovăz. El ar fi trebuit să dea cârciumarului lucrurile acestea la prețul obişnuit, iar căruţaşilor putea să le vândă mai scump şi să ia pentru sine ceea ce ar fi fost câştigul cârciumarilor. De la oameni n-a căutat să câştige mai mult decât făcea vinul. De aceea, n-a dat nimic de mâncare…

Nobilul ungur e în culmea bucuriei că, în locul fostului guvernator sas Brukenthal, a fost numit acum un ungur... Iată-ne la stația de poştă. Între aceasta şi următoarea stație de poştă, **Berindu** (Berend, comuna Sânpaul, judeţul Cluj), se află satul **Sânmihail** (St. Mihaly, **Sânmihaiul Almaşului**, judeţul Sălaj). Drumul este mai rău decât se poate spune în cuvinte. Urmează apoi **Zimbor** (Zombor, judeţul Sălaj). În Zimbor sunt două cârciumi, dintre care una are cârciumar care vorbeşte nemţeşte. Sunt aici câteva dughene ale armenilor. Priveliştea din Berindu, unde se ajunge peste un munte înalt, este foarte frumoasă. Privirea aleargă peste văi şi dealuri spre munții mai înalți, fără să întâlnească pământuri muncite şi oameni care să umple îndestulător regiunea aceasta întinsă şi frumoasă. Chiar şi cel mai urât om este foarte frumos într-o regiune foarte plăcută”[449].

[449] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 587, 588

SÂNMIHAIU DE CÂMPIE

(Zenmihalthelku, Zenthywanthelka, azi
Sânmihaiu de Câmpie, judeţul Bistriţa-Năsăud)

1357, octombrie 13, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, venind „Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, ne-a spus, în chip de întâmpinare, că a dat şi a hărăzit slujitorilor săi Pavel, zis Makra, moşia **Ţagu** (Chegh, judeţul Bistriţa-Năsăud), lui Laurenţiu, fiul lui Ponch, moşiile **Sântu** (azi **Şieu Sfântu**, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Popfalău** (azi **Popeşti**, judeţul Cluj), şi lui Ioan, fratele lui Blasiu, moşiile **Sânmihaiu** (Zenmihalthelku, Zenthywanthelka, azi **Sânmihaiu de Câmpie**, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Geaca** (Geke, judeţul Cluj). Şi după ce au fost răpuşi de moarte acei slujitori, Petru şi Nicolae, fiii lui Pavel, Iacob şi Nicolae, fiii lui Laurenţiu, precum şi Ioan, fiul lui Ioan, s-ar putea să piardă sus-zisele moşii pentru fărădelegi şi nelegiuiri de ale lor. Drept aceea, atunci el e gata să le răscumpere”[450].

1887: „Din incidentul corespondenței din **Sânmihaiul de Câmpie**, pe care o publicarăm mai zilele trecute şi prin care ni se descoperi arbitrara procedare a fisolgăl-

[450] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 189, pp. 180, 181

birăului din **Ormeniş** în huiduirea românilor din oficiile comunale şi înlocuirea lor cu primari de unguri, br. T. Gy. adresează lui „Ellenzék” un răspuns, prin care îşi descarcă focul de la inimă asupra preotului român Alesandru Bărbulescu, pe care îl înfăţişează ca pe cauza tuturor răutăţilor. / În **Sânmihaiul de Câmpie**, zice br. T. Gy., locuieşte un popor românesc solid, cinstit şi muncitor, niciodată nu s-au ivit certuri și controverse de naţionalitate între popor şi puţinii domni proprietari români şi maghiari, ci, din contră, poporul manifestă deplină încredere faţă cu maghiarii, văzând că aceştia „apără” şi facă să „propăşească” interesele comunei și ale poporului. Br. T. Gy. se încearcă a valida procedarea fisolgălbirăului în cauza denumirii așa-zise „electorale” a primarului maghiar din **Sânmihaiu**, dar e foarte sec la vorbă şi lipsit de motive adevărate, iar pe „popa” Bărbulescu îl sfătuieşte să-nu şi mai bată capul cu cetirea art. XXI din 1881 a legii comunale, ci să-şi păzească de afacerile sale bisericești, despre care zice că se află în cea mai mare dezordine. / Iar noi îi zicem preotului şi tuturor românilor de acolo să urmărească, pas cu pas, uneltirile ungurești”[451].

[451] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 46, Brașov 1887, p. 2

SÂNNICOARĂ

(Aaronscenmiclosa, Aronzenethmiklos,
Zenthmiklos, judeţul Cluj)

1357, noiembrie 21, Sântimbru: Voievodul Dominic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „Laurenţiu, fiul lui Abyl de **Diviciorii Mari** (Deuecher, Deuecher Superior, **Diviciorii Mari**, judeţul Cluj) că acel Abyl, tatăl său, şi Andrei, fratele lui Abyl, au vândut şi au înstrăinat, spre paguba şi vătămarea sa, nişte moşii ale lor, numite **Olnireş** (dispărut, lângă Măhal şi Ghiolţ, judeţul Cluj) şi **Felnireş** (dispărut, lângă Măhal şi Ghiolţ, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Dăbâca, ce ar fi trebuit să-i vină lui, în temeiul dreptului de moştenire, şi el vrea să le redobândească, păzindu-se rânduiala legii. / De aceea, cerem să trimiteţi spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia, omul nostru, Laurenţiu de **Cesariu** (Chazar, Chatari, înglobat în **Sântioana**, judeţul Cluj) sau Dominic tot de acolo, ori, în lipsa acestora, Grigore, fiul lui Simion de **Sânnicoară** (Aaronscenmiclosa, Aronzenethmiklos, Zenthmiklos, judeţul Cluj), mergând la zisele moşii, să le hotărnicească şi… luându-le înapoi, să le dea acelui Laurenţiu, fiul lui Abyl”[452].

[452] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc 199, pp. 197-199

1358, ianuarie 16, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic scrie conventului mănăstirii Mănăştur „că, deoarece răposatul magistru Ştefan zis Podan de **Buza** (judeţul Cluj) a tras în judecată pe fostul vicevoievod Petru, pe Simion de **Aaron** (sat dispărut, lângă Sânnicoară, judeţul Cluj), pe Nicolae, Grigore şi Blasiu, fiii lui, de asemenea pe Ioan tot de Aaron şi pe Aron, fiul lui, iar această pricină a fost mereu anulată prin felurite chezăşii de amânare… cu privire la moşia numită **Sânnicoară** (Aaronscenmiclosa, Aronzenethmiklos, Zenthmiklos, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Dăbâca, moşie cu privire la care se iscase pricina şi neînţelegerea dintre ei: anume, numiţii Ioan, Grigore şi Aaron au lăsat şi au dat magistrului Ioan zis Pogan jumătatea dreaptă şi deopotrivă de mare din moşia Sânnicoară, din care jumătate o jumătate îi venise pomenitului Ştefan zis Pogan, adică tatălui lui Ioan zis tot Pogan, de la Ioan de **Chiced** (judeţul Cluj), iar cealaltă jumătate de la Laurenţiu, fiul lui Abyl; şi, la rândul său, Ioan zis Pogan a dat, în faţa noastră, şi celelalte părţi din moşia Sânnicoară lui Ioan de Aaron, Grigore, fiul lui Simion, şi lui Aaron, fiul aceluiaşi Ioan… / Deoarece pentru facerea acestei împărţeli, cei doi oameni, al nostru şi al vostru, sunt de foarte mare trebuinţă, cerem să trimiteţi spre mărturie pe omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia, omul nostru, Andrei, fiul lui Iacob de **Beclean** (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud), sau Ioan, fiul lui Dumitru de **Galaţi** (Galaz, azi **Galaţii Bistriţei**, judeţul Bistiţa-Năsăud), ori Iacob, fiul lui Iacob tot de Beclean, sau, în lipsa acestora, Simion, fiul lui Martin de **Sântioana** (Zenthjuan, judeţul Cluj), mergând la pomenita moşie, s-o împartă între sus-zişii nobili”[453].

[453] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 207, pp. 206-209

1363, noiembrie 24, Turda: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii din Alba Transilvaniei că, în adunarea obştească de la Turda, venind „însuşi Otto, abatele din Cluj-Mănăştur, potrivit scrisorii de judecată, împotriva lui Andrei şi Ioan, fiii lui Nicolae de **Someşfalău** (Zamosfolua, Zamusfolua, Zomusfolua, azi **Someşeni**, judeţul Cluj), ne-a arătat scrisorile voastre, din cuprinsul cărora am aflat că, Otto, abatele, venind împreună cu Ladislau de **Sumurduc** (Zumurduk, judeţul Cluj), omul regelui, şi cu Mihail, fratele vostru canonic, pe moşia sa numită **Apahida** (Apathyda, Apatyda, judeţul Cluj), a vrut să o hotărnicească dinspre satul numit **Sânmiclăuş** (Sanctus Nicolaus, Zenthmiklos, azi **Sânnicoară**, judeţul Cluj), dar Andrei, fiul lui Nicolae, fratele bun al lui Gereu, nobil de Someşfalău, în numele său şi al lui Ioan, fratele său după mamă, s-a pus împotrivitor al acestei ridicări de hotare… şi i-au chemat la prima noastră adunare. / După înfăţişarea acestei scrisori, Otto, abatele, a vrut să ştie de la Ioan şi Andrei temeiul acestei opreliști… iar ei au răspuns că, în timpul hotărnicirii, abatele a vrut să ocupe o bucată mare de pământ din moşia lor Sânmiclăuş şi să o lipească la moşia sa, Apahida”[454].

1364, iunie 15, Mănăştur: „Mersul hotarelor moșiei **Apahida** (Apathyda, Apatyda, judeţul Cluj) dinspre moșia **Sânmiclăuș** (Sanctus Nicolaus, Zenthmiklos, azi **Sânnicoară**, judeţul Cluj). / Căci, mai întâi, hotarul între moșiile Apahida și Sânmiclăuș începe la un deal, aflat în partea de miazăzi, și acolo ei au găsit trei vechi semne de hotar, dintre care unul al zisei moșii **Cara** (Kara, judeţul Cluj), iar al doilea al satului Sânmiclăuș, și al treilea separă și deose-

[454] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 201, pp. 183-186

beşte moşia Apahida. De aici, hotarul coboară mai jos, înspre miazănoapte, unde, între nişte delușoare, lângă două vechi semne de hotar, au ridicat un nou semn de hotar, din pământ, dinspre moşia Sânmiclăuș, care o deosebesc de zisa moşie Apahida. De aici, hotarul trece un drum mare, care trece de la **Cojocna** (Clus, Kolus, judeţul Cluj), şi ajunge la un delușor numit Bikashalm, în coasta căruia, lângă o groapă, (au ridicat) un semn de hotar din pământ, mergând mai departe au ridicat un semn de hotar din pământ între drumul care se duce spre Apahida şi între Someș, şi de la acest semn de hotar, hotarul se îndreaptă dincolo de râul Someș, la un deal, numit Kweseor, şi, astfel, se sfârşesc semnele de hotar ale moşiei Apahida dinspre moşia Sânmiclăuș"[455].

1371, martie 20, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, venind „Ioan, fiul lui Nicolae de **Someşeni**, în numele său şi în acela al fratelui său bun, Andrei… iar pe de altă parte, Nicolae zis Judele, orăşean din Cluj", s-au judecat pentru „un loc de moară pe o moşie a lor, numită **Sânnicoară**, aflător pe râul Someș, şi care ţine de ei împreună, şi un loc liber, pentru o curte sau gospodărie întreagă, aflător pe aceeaşi moşie a lor, pentru ridicarea unei case în acea curte, în felul curților sau gospodăriilor întregi ale celorlalți iobagi ai lor, aşezați pe acea moşie, împreună cu toate folosinţele lui"[456].

1935: „**Valea-Caldă** e un cătun, aşezat la o depărtare de 5 km de comuna **Sânnicoară**. Un mănunchi de 35 de familii, care încă n-au avut fericirea să aibă acasă, la ei,

[455] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 284, pp. 275, 276
[456] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 14, pp. 11-14

un lăcaş dumnezeiesc, un altar care să-i întărească cu merindea vieţii de veci şi de pe amvonul căruia să asculte cuvinte care duc pe cărările mântuirii. În dumineci şi sărbători, aleargă la biserica din **Sânnicoară**, ca să împlinească porunca miresei lui Hristos, care spune să asculţi sfânta liturghie în toate duminecile şi sărbătorile, cu evlavie. / I-a învrednicit, însă, bunul Dumnezeu pe vrednicii creştini ai acestui cătun ca, în ziua sărbătorii proorocului Ilie a acestui an, să asculte sfânta liturghie la ei, acasă. Ba mai mult, au fost învredniciţi ca-n faţa sfântului altar să vadă pe iubitul lor Păstor, pe P. S. Sa Episcopal Iuliu Hossu al Clujului. / Pentru ziua cea mare, de două ori sărbătoare pentru ei, şi-au deschis credincioşii cătunului larg sufletele, pregătind cum au ştiut şi au putut ei mai bine drumul reprezentantului lui Hristos. I-au gătit poartă triumfală, împodobită cu flori și verdeață și, împreună cu alţi fraţi de-ai lor de la Cluj, **Sânnicoară** şi **Apălină** l-au primit, la intrare, cu sufletele tresăltând de bucurie”[457].

[457] *Unirea Poporului*, Anul XVII, nr. 30, Blaj 1935, p. 1

SÂNPAUL

(județul Cluj)

1788, Johann Lehmann: „**Unguraşul** este o localitate frumoasă, pe râul Agriju. Râul curge repede. Un conac frumos, care a aparţinut iezuiţilor de odinioară, şi mai multe case foarte bune, pe lângă întinse câmpuri cultivate și acoperite cu grâne, cânepă şi iarbă, promit mult. Omenirea se înmulțește, dar numai prin număr se deosebeşte de cea lăsată de noi în urmă. A trebuit să petrecem noaptea aici. Am găsit o cârciumă, la care şedea un biet român, mizerabil aprovizionat. Un om chipeş a declarat foarte îndatoritor că el este proprietarul hanului şi a asigurat că, acum, când nobilimea a căpătat mai multă nădejde, el va întrebuința o sumă oarecare pentru îmbunătățirea hanului şi că el însuşi, dacă noi am dori să rămânem în curtea lui nobilă, ar da ordin să ni se pună la dispoziţie toate cele de trebuinţă pentru noapte. Plin de bucurie pentru politicoasa propunere, care trebuia să fie în latineşte, autorul a pornit, cu însoţitorul său, care mulţumea tot pe latineşte, spre curtea seniorială, unde a şi ajuns. Văzând însă curtea, ar fi preferat hanul. Totuşi, nădejdea l-a ajutat să intre. Înăuntru, am cerut mâncare şi băutură. Vinul n-avea nici un cusur, căruțaşii au căpătat fân şi ovăz. Foamea cerea imperios mâncare, dar n-a venit decât pâine. Nobilul nu putea să priceapă că seara omul ar putea să mai poftească şi altceva. Totuşi, domnişoarele, fiicele lui, au adus lapte. Nobilul a început

o convorbire politică, în care stomacul a găsit tot atât de puțină hrană ca şi capul. A trebuit să ne culcăm cu stomacul umplut doar cu lapte şi cu vin, dar unde? În tot timpul călătoriei, n-a fost o găzduire mai proastă... fusese doar interes propriu şi pizmă. El, nobilul, n-a lăsat cârciumarului său câştigul de la fân şi ovăz. El ar fi trebuit să dea cârciumarului lucrurile acestea la preţul obişnuit, iar căruţaşilor putea să le vândă mai scump şi să ia pentru sine ceea ce ar fi fost câştigul cârciumarilor. De la oameni n-a căutat să câştige mai mult decât făcea vinul. De aceea, n-a dat nimic de mâncare…

Nobilul ungur e în culmea bucuriei că, în locul fostului guvernator sas Brukenthal, a fost numit acum un ungur... Iată-ne la staţia de poştă. Între aceasta şi următoarea staţie de poştă, **Berindu** (Berend, comuna Sânpaul, judeţul Cluj), se află satul **Sânmihail** (St. Mihaly, **Sânmihaiul Almaşului**, judeţul Sălaj). Drumul este mai rău decât se poate spune în cuvinte. Urmează apoi **Zimbor** (Zombor, judeţul Sălaj). În Zimbor sunt două cârciumi, dintre care una are cârciumar care vorbeşte nemţeşte. Sunt aici câteva dughene ale armenilor. Priveliştea din Berindu, unde se ajunge peste un munte înalt, este foarte frumoasă. Privirea aleargă peste văi şi dealuri spre munţii mai înalţi, fără să întâlnească pământuri muncite şi oameni care să umple îndestulător regiunea aceasta întinsă şi frumoasă. Chiar şi cel mai urât om este foarte frumos într-o regiune foarte plăcută”[458].

1924: „Primim din comuna fruntașă **Sânpaul**, județul Târnava mică, o scrisoare mai lungă, în care un bun român ne povestește cum s-a serbat ziua de 10 mai în acel sat. / Românașii noştri, oameni cu suflete calde de patrio-

[458] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 587, 588

tism, s-au adunat, din 7 comune din jur, ca să prăznuiască ziua măreață, în care s-au pus temeliile Regatului românesc, ocrotitor, astăzi, al nostru, al tuturor. Preoţii au slujit sfânta liturghie afară, sub bolta ceriului, iar poporul şi şcolarii celor şapte sate încunjurau, cu multă evlavie și mândrie curată, altarul împodobit cu steaguri treicolore. / Însă, în vremea când sutele de români, în frunte cu preoții lor, își înălțau gândurile spre Scaunul Ceresc, rugându-se pentru îndelunga viață a bunului nostru Rege Ferdinand I și a țării scumpe, care ne ocroteşte, domnii unguri Bors László, preotul unguresc, învățătorul Antal Árpád şi secretarul comunal Szabó Lajos stăteau cu pălăriile pe cap şi râdeau a batjocură, turburând astfel sărbătoreasca slujbă. Mai târziu, secretarul, făcut atent la datorința ce-o are ca funcționar al statului românesc, s-a alăturat la popor, găsindu-și loc între ţigani... Curând însă iarăși s-a întors la prietinii lui, către care îl trăgea inima. / Toţi cei de faţă au fost foarte dureros atinşi de purtarea domnilor unguri, care, după semne, se mai gândesc și astăzi la Horthy „liberatorul". Ori la ce se gândesc, una însă ar trebui să ştie, că e primejdios lucru a-şi bate joc de ce au mai sfânt țăranii români, între care trăiesc, de ţară şi de slujbele noastre! Cei în drept, după asemeni ştiri, ar trebui să-şi îndrepte puțin privirile spre **Sânpaul**, să cerceteze ce s-a întâmplat acolo, la 10 Mai, ca să nu fie românul batjocorit în țara lui. Că ar fi și ruşine, şi laşitate. / Să ne gândim bine: ce s-ar fi întâmplat, dacă, în vechea Ungarie, ar fi îndrăznit vreun domn de român să facă ceea ce spune corespondentul nostru că au făcut „nădrăgarii" unguri din **Sânpaul**?!"[459].

[459] *Unirea Poporului*, Anul VI, nr. 25, Blaj 1924, p. 1

1932: „În dimineaţa zilei de 25 iunie, clopotarul bisericii din localitatea **Sânpaul** a observat că pe peretele bisericii este proptită o scară lungă. Voind să intre în biserică, a observat că uşa este deschisă, iar zăvorul stricat. A dat alarmă. La faţa locului au sosit parohul și şeful postului de jandarmi, plutonier George Dinu, care, intrând în biserică, au constatat că răufăcătorii au jefuit biserica de sfântul potir şi de chivot, care este cel mai sfânt şi preţios obiect la catolici, împreună cu sfânta cuminecătură. Harnicul jandarm, după câteva ore de chibzuinţă, a dat de urmele tâlharilor, identificându-i în persoana cunoscutului hoţ Iosif Mose, din comuna **Ludoş**, care, în seara zilei de 22 iunie, a evadat din arestul corpului VI armată Cluj, împreună cu Sauciuc Petru, din comuna Borisou, Basarabia, care au fost condamnaţi la câte şase luni închisoare, pentru dezertare şi furturi prin spargere. Numiţii tâlhari, cu obiectele furate, s-au refugiat la hodaia Horvat, de pe hotarul comunei **Iernut**, unde au fost găzduiţi de servitorul Santo Iosif. / Bravul şef al secţiei de jandarmi din **Iernut**, plutonierul major Năsăudeanu Teodor, dimpreună cu şeful postului de jandarmi din **Iernut**, plutonierul major Tapardea Justian, au făcut mai multe razii şi, în cele din urmă, au dat peste hoţi, pe care i-au arestat şi adus pentru cercetare. / Duminică, în 20 iunie, s-a făcut reconstituirea, adică arătarea prin hoţi a faptei, la care toţi locuitorii comunei au fost prezenţi. Mulțimea, indignată până la culme, a voit să linşeze (omoare) pe spărgători, după ce au auzit şi văzut că sfintele obiecte au fost sfărmate de numiții în sute de bucăţi. Cu actele dresate, numiții spărgători au fost înaintați Consiliului de răz-

boi Cluj, iar găzduitorul, parchetului Târnava Mică. / B. Almășan”[460].

1933: „În ziua de 2 februarie 1933, Onoratul Gheorghe Oancea, parohul nostru neobosit, după mai multe predici, ţinute în biserică, şi conferinţe publice, a putut să strângă sub steagul „Agru”-lui pe aproape întreg poporul din **Sânpaul**. S-au înscris, cu mare însufleţire, 42 membrii, care şi-au ales un comitet, în frunte cu Gheorghe Șonfălean, primarul comunei, ca preşedinte, Niculae Ignat, vicepreşedinte, Alesandru Murariu, secretar, Ioan Ignat, casier, iar în comitet: Ioan Bruta junior, Ioan Stoica, Valer Voda, Ioan Chira şi Ioan Chiş junior. / „Agru”-l nostru va lucra împreună cu „Reuniunea Sf. Maria” și va ţine conferințe în toate duminecile şi sărbătorile. / Părintele nostru neobosit va avea mângâierea sufletească că, în parohia **Sânpaul**, din jertfa poporului sărac vede biserica frumoasă, casele parohiale, „Agru”-l şi „Reuniunea Sf. Mariana”, care numai laudă pot aduce Sfinţiei Sale. / Gheorghe Şomfălean, primar”[461].

1934: „Duminecă, în 6 mai, P. S. Sa Episcopul Clujului, ca un adevărat reprezentant al Păstorului Hristos, a vizitat turma încredinţată. Primele comune vizitate au fost **Şardul** Clujului şi **Sânpaul**, aparținând plășii Aghireşu. / Aceste comune, până mai anii trecuți, aparţineau Arhidiecezei Blajului, aşa că P. S, Sa păşeşte pentru prima oară în aceste comune, încredințate păatoririi sale. / Încă din zorii zilei, comuna **Şardu**, îmbrăcată în haină de sărbătoare, așteaptă distinsul oaspe, în faţa porţii de triumf, ridicată la intrarea în comună. Pe poarta de triumf, în câteva cuvinte, se exprimă bucuria locuitorilor: „Bine este cuvântat cel ce

[460] *Unirea Poporului*, Anul XIV, nr. 29, Blaj 1932, p. 2
[461] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 9, Blaj 1933, p. 7

vine în numele Domnului!”. / Drumul e străjuit de amândouă părțile, întreg poporul, copii, bărbaţi, femei şi moşi albiţi din **Șardu**, o frumoasă delegaţie din **Nădăşelu**, în fruste cu Părintele Moldovan Nicola, **fanfara din Gârbou**, pe o parte, iar pe cealaltă sunt aşezaţi copiii de şcoală din **Șardu** și conducerea, învățătorul diriginte Gh. Popa, membrele societății Mariane şi reprezentanţii autorităţilor administrative, în frunte cu dl Dr. T. Denghel, prim-pretorul plășii Aghireșu. / La ora 9, apare mașina, înconjurată de călăreţi în haine de sărbătoare, din care coboară P. S. Sa Iuliu şi Reverendisimul Dr. Grigore Vidican, canonic episcopesc. / Dl Dr. T. Denghel, primpretor, în numele dlui prefect al judeţului şi al său personal, salută sosirea distinsului oaspe, spunându-i „Bine aţi venit!”. / În numele comunei, primarul îi urează bun sosit, iar o fetiță de școală îi oferă un drăguţ buchet de flori, rostind câteva versuri de bun sosit. / P. S. Sa, mulţumit, mişcat de dragostea cu sare e primit, spune câteva vorbe părinteşti, împărtăşind binecuvântarea sa întregul popor. / Pleacă, apoi, la biserică, unde e întâmpinat de un sobor de preoţi, în odăjdii, în frunte cu Mult Onoratul Domn Clemente Pandrea, protopop în **Cojocna**. Onoratul Domn Iuliu Daneu, prezintă Excelenței Sale sfânta cruce şi evanghelia, exprimând, prin frumoase cuvinte, bucuria întregii comune pentru cinstea făcută. / S-a servit, apoi, în faţa bisericii, sub bl baldachinul acoperit cu flori şi verdeață, o slujbă arhierească. P. S. Sa era înconjurat de 8 preoți din jur. Sute de credincioși ascultau, cu smerenie, sfânta slujbă, primenindu-și sufletele la altarul Domnului. / La sfârşitul Liturgiei, P. S. Sa mișcă sufletele tuturora, printr-o frumoasă predică, după care s-au cetit rugăciuni pentru ploaie, îngenunchind preoţi şi popor în adâncă pietate. / A vizitat, apoi, mai multe familii din

sat, bogaţi şi săraci, împrăştiind pretutindeni mângâiere. / S-a servit, apoi, la Părintele local, o masă, după care P. S. Sa, lăsând în urma sa mulţumire şi bucurie, pleacă spre

Sânpaul. / Aici, ca și la **Șardu**, e întâmpinat de popor mult, cu poartă de triumf, în haine de sărbătoare, cu flori în mâini şi cu suflete curate. / Dl notar îi urează ban sosit, în numele comunei, dl învățător diriginte, în mumele școlii, iar o fetiță de școală îi oferă un splendid buchet de flori, din bujori şi garoafe albe. / Într-un car, împodobit cu ţesături frumoase și flori, la care erau înjugaţi 8 boi, P. S. Sa e dus la biserica satului, o veche biserică de lemn, aşezată într-un vârf de deal. / Onoratul Domn Andrei Felderian, înconjurat de mulți preoți din jur, salută, în faţa bisericii, sosirea. Excelența Sa mulţumeşte pentru frumoasa-i primire. / Se slujeşte, apoi, înseratul (vecernia), pontifical de însuşi P. S. Sa, care, la sfârşit, rostește o frumoasă predică despre tăria credinţei. / Vizitează, apoi, pe mai mulţi locuitori din comună, bogaţi şi săraci, primit fiind cu o dragoste de nedescris. / Când umbrele înserării încep să se arată, automobilul pleacă spre Cluj, ducând pe P. S. Sa, lăsând în comunale vizitate o frumoasă amintire, multă bucurie şi mângâiere şi o adevărată pace sufletească”[462].

1934: „S-a topit învelitoarea de zăpadă ce l-a acoperit în ziua înmormântării și florile cari l-au străjuit, de atunci începând, îşi vor scutura, cât de curând, petalele veştejite, şi amintirea fostului canonic de la Blaj, Ioan Coltor, e totuşi proaspătă în sufletele celor care l-au cunoscut... / Locuitorii comunei **Sânpaul** au slujit, în ziua de 20 iulie, un parastas pentru odihna sufletului său mare. Căci, în drumul său prin această parohie, vestind cuvântul Domnului

[462] *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 21, Blaj 1934, pp. 4, 5

la sfintele misiuni, regretatul canonic a croit un fond pentru înfrumusețarea bisericii. În favortul acestui fond, mărit cu 4.000 lei, din partea credincioşilor, şi 1.000 lei din partea copilului de 12 ani, Virgil Şonfălean, s-a mai dăruit, din partea rudelor, o cruce de argint, care împodobea masa de scris a răposatului, precum și o fotografie a sa. / Drept recunoştinţă, s-a hotărât ca, de aici, înainte, „casa poporală" şi biblioteca să poarte mumele „Canonicul Dr. Ioan Coltor"[463].

1936: „**Foşti elevi vizitează Blajul**. Luni, în 15 iunie, s-au întrunit la **Blaj** absolvenţi de acum 30 de ani ai liceului de aici. S-au prezentat următorii 19: Ioan Berlean, inspector în Siguranța Statului Cluj; / Dr. Victor Boer, director P. T. T. Oradea; / Dr. Nicolae Comşulea, avocat **Zărneşti**; Nicolae Costea, avocat în Bucureşti; / Dr. Emil Folea, avocat-deputat **Diciosânmârtin**; / Ioan Gligor, preot **Alecuş**; / Liviu Greabu, profesor Bistrița; / Dr. Vasile Hossu, avocat în Cluj; / Alexandru Maior, director de bancă în **Diciosânmărtin**; / Ioachim Marcu, preot în **Tău**; / Octavian Mihălţian, preot în **Dătăşeni**; / Dr. Enea Muntean, consilier la Curtea de Apei Cluj; / George Oancea, preot în **Sânpaul**; / Dr. Zenovie Pâclişanu, director general în Ministerul Cultelor, Bacureşti; / Dr. Vichentie Pandrea, paroh-protopop onorariu în Cluj; / Atanasiu Pantea, protopop în **Racoviţa**; / Iustin Poruţiu, profesor în Cluj; / Mircea Thomas, preot în **Tohanul Vechi**, şi Ioan Ungur, notar cercual în Gherla"[464].

1936: „Sărbătorirea si Arhangheli Mihail și Gavril în **Sânpaul**. / La ora 2 după masă, s-a binecuvântat capela nouă de aici. În comuna **Sânpaul** s-a înfiinţat capelă încă

[463] *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 35, Blaj 1934, p. 2
[464] *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 25, Blaj 1936, p. 1

în luna aprilie, la Florii 1936, şi s-a binecuvântat de către părintele Protopop Gh. Ivan, asistat de părintele Ion Ploscaru şi P. Suciu, în cadrele unei sărbători măreţe, dar, fiind într-o casă prea departe de centru, noul notar, dl Aurel Borcoman, a cedat sala principală de la notariat şi, de aceea, a trebuit binecuvântat iarăşi. Şi de data aceasta, a luat parte foarte foarte multă lume. Am remarcat pe dl M. Cionca, cu doamna; dl Deceanu, cu doamna; dl Dr. Boer, medic de circumscripție; dl Cristea, judecător, domnii notari Deciescu, Borcoman, Coltofeanu; domnii învăţători Palfi, I. Mareşeanu, V. Nistor, precum şi românii reveniți la matcă, din localitățile **Ioneşti, Petreni** şi **Orăşeni**. / A făcut o deosebită impresie prezența bătrânului Ion Godra, de peste 89 de ani, singurul din comuna **Sânpaul** care nu şi-a părăsit niciodată credința dreaptă catolică şi nu s-a lepădat de neamul românesc, măcar că a avut mult de suferit din cauza statorniciei lui. Azi, cu atât mai mare îi este bucuria. / Spesele pentru pictarea şi aranjarea frumoasei capele le-a suportat dl notar Borcoman"[465].

1940: „Cum se va face **evacuarea teritoriului cedat**: La 10 septembrie. / **Nădăşelul** (la noi), / **Sânpaul** şi **Bonțida** (ambele la ei, **Budeştii**. Este un fel de cap de pod la Cluj"[466].

1943: „În ziua de 21 martie, a fost înmormântat, în cimitirul comunei **Sânpaul**, fruntaşul sătean Gheorghe Şomfăleanu, fost, **timp de 20 ani, primar al comunei**, de lângă graniță **Sânpaul**. Trista ceremonie a fost un prilej de adâncă reculegere pentru cei care l-au cunoscut. Prohodul a fost oficiat de către Părintele Ioan Roman, protopopul **Iernutului**, Niculaie Cosma, paroh din **Vidrașcu**, Gheor-

[465] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 47, Blaj 1936, p. 4
[466] *Universul*, Anul 57, nr. 244, Bucureşti 1940, p. 1

ghe Oancea, preot local, Niculaie Roman, paroh din **Chirileu**, Ioan Moldovan, preot în **Beşineu**, şi Emil Dămian, paroh în **Bogata de Mureş**, cantori fiind 3 clerici de la **Blaj**. După serviciul religios, a luat cuvântul Părintele Ioan Roman, protopopul tractului, dl primpretor al plasei Iernut şi dl director Francisc Naghiu, care, în cuvinte impresionante, au făcut elogiul decedatului mult regretat. / La trista ceremonie a luat parte întreaga comună, pe care a gospodărit-o în mod priceput şi cu cinste timp de 20 ani. În afară de sătenii săi şi de întregul tineret, au mai luat parte toţi intelectualii din jur, ce au ţinut să aducă, prin prezenţa lor, ultimul omagiu celui dispărut. / După terminarea ceremoniei, trupul celui repausat a fost dus în cimitirul din loc, unde a fost înmormântat şi plâns de toţi cei de faţă cu lacrimi multe şi sincere, fiind adormitul în Domnul un suflet înţelegător, bun şi aplecat spre nevoile tuturor. / Ceea ce a făcut Gheorghe Şomfăleanu, în cei 20 ani de primărie, au fost fapte care vor rămâne pentru multă vreme în memoria locuitorilor din **Sânpaul**. / Sub curatoratul său s-a ridicat lăcaşul Domnului din comună, aproape numai pe cheltuiala sa, dăruind totodată şi un clopot frumos. Tot el a clădit casele parohiale, dimpreună cu zidirile gospodăreşti din jur, muncind foarte mult, atât pe teren moral şi cultural, cât şi patriotic, fiind de o inteligenţă rară. / Drept răsplată pentru serviciile aduse ţării şi neamului, a fost decorat cu mai multe decoraţii. / Dincolo de mormânt, Gheorghe Şomfăleanu poate privi cu linişte şi deplină mulţumire la faptele frumoase, pe care le-a făcut în viaţă, cu ajutorul bunului Dumnezeu. / Fie-i ţărâna uşoară, memoria binecu-

vântată și viața sa pildă pentru urmaşi. / Emil Dămian, paroh în **Bogata**”[467].

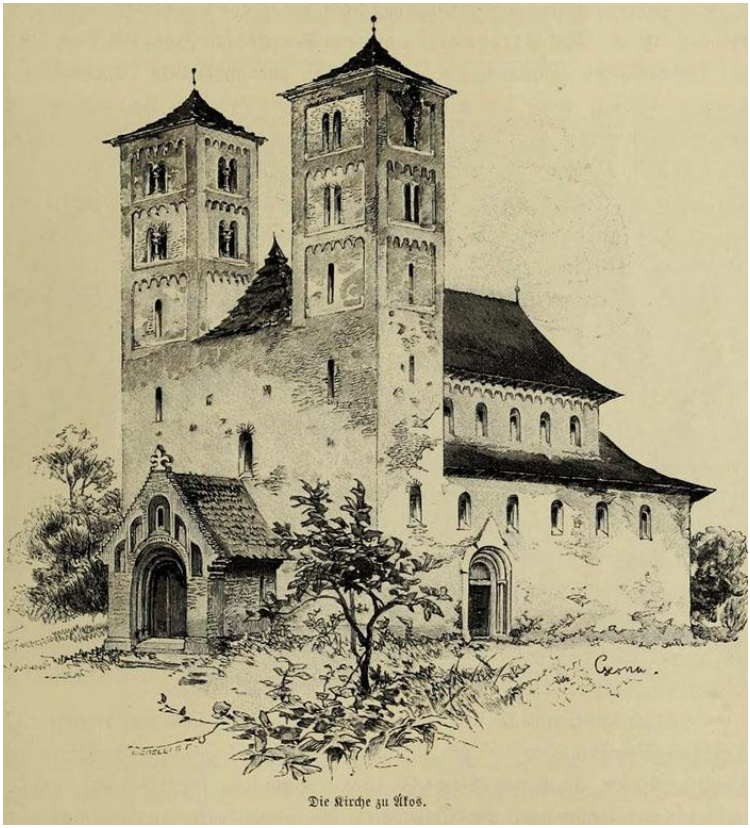

[467] *Unirea Poporului*, Anul XXV, nr. 17, Blaj 1943, p. 4

SÂNPETRU ALMAŞULUI

(Sinpetru, Zenpeter, Zentpeter,
azi **Sânpetru Almaşului**, judeţul Sălaj)

1365, februarie 26, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Ladislau, fiul lui Ioan de **Dăbâca** (Doboka, Dobuka, Voka, judeţul Cluj), în numele său şi al lui Ioan, precum şi al lui Mihail, fiul lui Ladislau, fratele lor, că, din voinţa şi porunca lui Ştefan şi Gheorghe Bebek, locţiitorul slujbaşului lor din **Sânmihaiu** (azi **Mihăieşti**), împreună cu Petru de **Kege** (dispărut, judeţul Cluj), Neagu, Maxim şi Roman, **voievozii românilor**, cu cnezul Ilie, cu Petru şi Gula, fiii lui, şi cu alţi români şi unguri, de toţi aproape 700 de oameni, ducându-se la o moşie a lor, care ţine de ei în temeiul zălogirii şi se numeşte **Sânpetru** (Sinpetru, Zenpeter, Zentpeter, azi **Sânpetru Almaşului**, judeţul Sălaj), au mutat cu sila pe toţi iobagii, cu lucrurile lor, pe moşia acelor fii ai lui Bebek, mistuind prin foc casa lor, aflătoare acolo, această moşie rămânând acum aproape pustie; prin această jefuire, ei au fost păgubiţi cu 500 de florini.

Nemulţumiţi cu atâta, de curând venind pe moşia lor, numită **Hida** (Hydalmas, judeţul Sălaj) şi spărgând chiar casele lor şi luând, din lăzi, actele întocmite, cu privire la moşiile lor, au furat toate bunurile mişcătoare şi ne-

mişcătoare, până chiar şi lucrurile iobagilor lor, cu totul 250 boi, 200 vaci, 700 porci, 1.500 oi, 33 cai, 560 păsări. Iar pe femei şi fete le-au despuiat, lucrurile din lăzi şi cele aflate în case le-au luat cu ei, cu totul, şi cu desăvârşire de preţul şi preţuirea cărora ei încă nu îşi dau seama. Şi au mai mistuit prin foc trei case cu curţi, şi au dus în prinsoare pe Nicolae şi Andrei, slujitorii lor, şi pe acel magistru Ioan, şi Mihail, fiul lui Ladislau, de n-ar fi putut ei scăpa cu fuga i-ar fi omorât; şi pe unii dintre slujitorii lor i-au lăsat răniţi cu răni grele.

Drept aceea, cerem cu stăruinţă să trimiteţi spre mărturie omul vostri, înaintea căruia omul nostru, Ştefan sau Ladislau, fiii lui Ladislau de **Nădăşelu** (Nadas, judeţul Cluj), sau Ioan Roşul de **Tiburch** (dispărut, judeţul Cluj), ori Ioan zis Tot de **Ciumăfaia** (Chamafaya, judeţul Cluj), sau Anton, fiul lui Pavel de **Chiced** (Chiced, Keched, Kecheth, azi **Alunişu**, judeţul Cluj), ori Ioan şi Luca, fiii lui Marin de **Măcicaşu** (Machkas, judeţul Cluj) sau, în lipsa acestora, Ladislau, fiul lui Beke de **Iclod** (Iklod, judeţul Cluj), să cerceteze pe faţă şi în ascuns şi să afle tot adevărul"[468].

1366, mai 15, Turda: Voievodul Dionisie dă de ştire că, în adunarea de la Turda, ridicându-se „Elena, văduva răposatului Grigore, fiul lui Iob de Zenthmartun, precum şi Petru zis Zemes, ginerele ei, şi soţia acestui Petru, ni s-au plâns astfel că ea, văduva lui Grigore, în nădejdea unei mai bune păstrări, cât şi în temeiul cumetriei, a dat spre păstrare lui Beke, fiul lui Ladislau de **Iclod** (Iklod, judeţul Cluj), cumătrul ei, nişte acte ale ei, întocmite cu privire la nişte moşii ale acelui Grigore, fiul lui Iob, răposatul său

[468] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 386, pp. 402-404

soţ, anume **Zenthmartun** (dispărut, lângă Dragu, judeţul Sălaj), **Sânpetru** (Zenthpetur, Sentpeter, azi **Sânpetru Almaşului**, judeţul Sălaj), **Mykow** (dispărut, lângă **Dragu**, judeţul Sălaj), **Călacea** (Kalacha, judeţul Sălaj), **Amburyustelke** (Ambrus, dispărut, judeţul Sălaj), **Zylitelke** (dispărut, lângă Dragu, judeţul Sălaj), **Bonkud** (dispărut, lângă Drăgan, judeţul Sălaj), **Fizeş** (Fyzes, azi **Strâmba**, judeţul Bistriţa Năsăud), **Huzfatelke** (dispărut, lângă Dragu, judeţul Sălaj) şi **Popteleac** (Gyreukuth, Poptelke, judeţul Sălaj), acte pe care, după ce a plecat acel Beke, cumătrul ei, din lumea aceasta, fiii lui nu s-au îngrijit să i le înapoieze, şi pe care acte ea voieşte acum să le redobândească, pe calea legii, de la Ladislau, Grigore, Benedict şi Ioan zis Bulgar, fiii acelui Beke… / Auzind acestea, suszişii fii ai lui Beke, fiul lui Ladislau, au răspuns, împotriva acelei nobile doamne, că acele acte, despre care spunea că fuseseră date, pentru păstrare, sus-zisului lor tată, nu le-au fost lăsate lor de tatăl lor, ba, mai mult, nici n-au auzit de la sus-zisul lor tată acest lucru, dar că, după începerea acestei pricini, au aflat la un bătrân iobag al lor nişte acte privitoare la sus-zisele moşii, pe care le-au şi înapoiat, pe loc, înaintea noastră”[469].

1370, aprilie 15, Alba Iulia: Regele Ludovic îl recompensează pe „Ştefan diacul, fiul lui Ştefan, notarul conventului din Cluj-Mănăştur… şi mai cu seamă la rugămintea și mijlocirea cinstitului bărbat domnul Ioan, prepozitul capitlului bisericii Transilvaniei, hărăzindu-i nobilei soţii a acelui diac Stefan numită doamna Elizabeta, anume fiica răposatului Kalach, fiul lui Oliver de Sentmarton, săvârşit din viaţă fără moştenitor de parte bărbătească, din

[469] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 56, pp. 92-96

îngăduinţa noastră să fie urmaşă, cu drept deplin, întocmai ca un moştenitor adevărat şi un fiu legiuit al sus-pomenitului Kalach, în toate moşiile tatălui ei, sus-zisul Kalach, fiul lui Oliver, precum şi în părţile de moşii, în moştenirile părinteşti, oriunde s-ar afla, şi îndeosebi în moşiile sale numite **Sentmarton** (dispărut, lângă **Dragu**, judeţul Sălaj), **Myko** (dispărut, lângă Dragu, judeţul Sălaj), **Zyly** (dispărut, lângă **Dragu**, judeţul Sălaj), **Koachkut** (dispărut, lângă **Dragu**, judeţul Sălaj), **Sânpetru** (Sinpetr, Zenthpetur, Sentpeter, azi **Sânpetru Almaşului**, judeţul Sălaj), **Fizeş** (Fizeş, Fyzes, azi **Fizeşu Gherli**, judeţul Cluj), **Călacea** (Kalacha, judeţul Sălaj), **Popteleac** (Gyreukuth, Poptelke, judeţul Sălaj), cu alt nume Gÿrewkuth, **Bankodthelk** (dispărut, judeţul Sălaj) şi **Ambrus** (dispărut, judeţul Sălaj), aflătoare în comitatul Dăbâca, şi în cele ce ţin de aceste moşii"[470].

1371, ianuarie 13, Sântimbru: Ioan, voievodul Transilvaniei, scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Mihail zis de Pyspiky că are mare nevoie ca unele părți ale sale de moșie, ce le are în satele numite **Sânpetru** (Zenthpeter, azi **Sânpetru Almaşului**, judeţul Sălaj) și **Zenthmartun** (dispărut, lângă **Dragu**, judeţul Sălaj), aflătoare în comitatul Dobâca, ce i-au fost date și trecute lui prin nobilele doamne, soția sa dintâi și cea de-a doua, să-i fie statornicite și trecute în stăpânire. Drept aceea, prin cele de faţă, cerem stăruitor să trimiteţi spre mărturie pe omul vostru vrednic de crezare, în fata căruia omul nostru, Ioan zis Thouth, sau un alt Ioan, fiul lui Pavel de **Ciumăfaia** (Chamafaya, Chamafayha, judeţul Cluj), ori Dominic, fiul lui Aba de **Stoiana** (Eztyen, kthyen, judeţul Cluj), sau, în

[470] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 492, pp. 741, 742

lipsa acestora, Ioan, fiul lui Augustin de Myko, ducându-se la sus-zisele moșii Sânpetru și Zenthmartun, după ce vor chema acolo, în chip legiuit, pe vecinii şi megieşii lor și fiind aceștia de faţă, să-l pună pe acel Mihail, zis de Pyspiky, în stăpânirea ziselor părţi de moșie, potrivit cuprinsului actului său, cu acel drept cu care se știe că ţin de el, dacă nu va fi nici o împotrivire”[471].

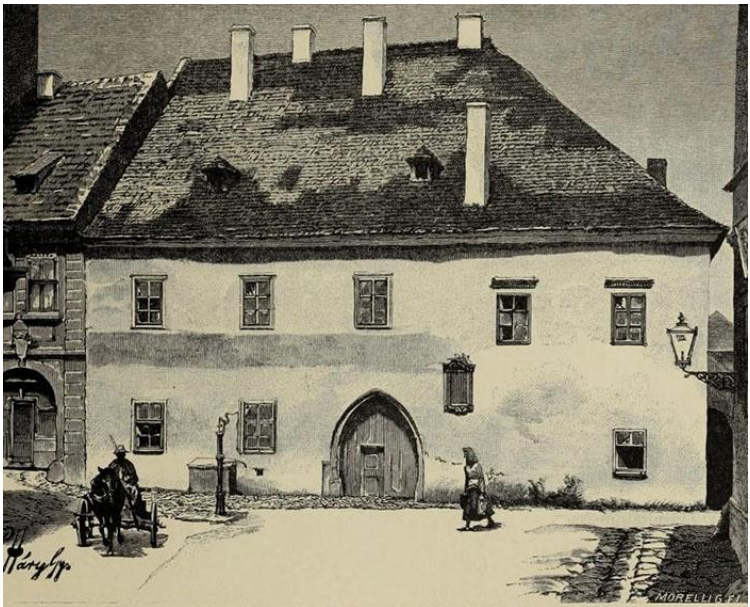

Das Geburtshaus des Königs Matthias in Klausenburg.

[471] AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 2, pp. 3, 4

SÂNPETRU DE CÂMPIE

(Sânpetru, Sanctus Perus,
azi **Sânpetru de Câmpie**, judeţul Mureş)

1369, noiembrie 11, Turda: Voievodul Emeric scrie conventului mănăstirii Mănăştur că, la adunarea de la Turda, ridicându-se „Toma, fiul lui Nicolae, în numele doamnei Ecaterina, soţia sa, adică fiica lui Gyula, fiul lui Zombur de **Silvaş** (Silivaş, Ziliuas, Zylvas, azi **Silvaşu de Câmpie**, judeţul Bistriţa-Năsăud)… a cerut să se pună şi să se dea în stăpânire, pe calea legii, nobilei doamne, soţia sa, pătrimea cuvenită fetei din moşiile lui Gyula, tatăl ei. De aceea cerem stăruitor ca să trimiteţi omul vostru de mărturie, în prezenţa căruia omul nostru, Ioan zis Elus de **Păingeni** (Poca, Poka, Pokatelke, judeţul Mureş), ori Iacob de **Fărăgău** (Farago, judeţul Mureş) sau Nicolae, fiul lui Abrahe de **Sânpetru** (Sanctus Perus, azi **Sânpetru de Câmpie**, judeţul Mureş), venind la faţa locului, să-i dea pătrimea cuvenită fetei doamnei Ecaterina”[472].

1896: La înmormântarea medicului Dr. Georgiu Roşca**,** din **Sarafola**, care „s-a săvârşit marţi, în 18/30 iunie, cu rară pompă, fiind de faţă forte numeros public, atât

[472] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 433, pp. 658-660

din loc, cât și din comunele vecine. Serviciul funebral l-a îndeplinit: părintele veteran Simion Andron, din loc, însoţit de dl Suetoniu Petrovici, din **Sânmiclănșul-mare**, Hălmăgian și Negru din **Igriș**, Partenie din **Sân-Petru sârbesc**, Telescu din **Cenadul sârbesc**, Wl. Weselinovits, administrator parohial în loc, iar cântările le-au executat, cu preciziune, domnii învăţători Boerescu din **Igriș**, Minișan din **Sân-miclăuș**, Bozian din **Cenad**, Arsioi din **Igriș**, Ioan Filip şi Andron, cu elevii săi din loc, acompaniați de dl doctorand Fr. Stoicănescu, I. Cordoș și N. Olariu din **Sânmiclăuș**, Georgiu Ioanescu din **Igriș**, Filip Belinţan, Fr. Roșu, Georgiu Mateiu, Ilie Miloș și St. Pecican, din loc, apoi şi dl Mihai Pârvu, învăţător din **Șepreuș**. Cuvântarea funebrală a ţinut-o părintele V, Negru din **Igriș**, cu succes"[473].

[473] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 139, Braşov 1896, p. 4

SÂNTĂMĂRIA

(Bodughazunfalua, judeţul Hunedoara)

1363, noiembrie 15, Turda: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că, în adunarea obştească de la Turda, venind „Alexandru, fiul lui Andrei de **Ilia** (Illya, judeţul Hunedoara), şi pe de altă parte Nicolae, fiul lui Andrei de **Brănişca** (Baranchka, judeţul Hunedoara), în numele său şi al fratelui său Ştefan, au mărturisit că s-au înţeles… cu privire la nişte hotare aflătoare în pricină, dintre moşia Ilia a lui Alexandru şi moşia Brănişca a lui Nicolae şi Ştefan, fiii lui Andrei… De aceea, cerem să trimiteţi oamenii voştri şi, fiind de faţă părţile, oamenii noştri, Matia de **Hărău** (Harow, Horou, judeţul Hunedoara) sau Mihail de **Uroiu** (Aran, Aryan, inclus în **Simeria**, judeţul Hunedoara) sau Ioan fiul lui Samurakus sau Nicolae, fiul lui Toma de **Rapolt** (Rapolth, azi **Rapoltu Mare**, judeţul Hunedoara), din partea acelor Nicolae şi Ştefan de Brănişca, şi Petew, fiul lui Tiburţiu sau Ştefa,. Fiul lui Baas, sau Ioan, fiul lui Blasiu de **Sântămăria** (Bodughazunfalua, judeţul Hunedoara), din partea lui Alexandru… să hotărască drepturile”[474].

[474] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 199, pp. 180-182

SÂNTANDREI

(Sanctus Andreas, judeţul Bihor)

1359, mai 19, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei face cunoscut că, venind „Mihail, fiul lui Albert, nobil de **Mendzenth** (dispărut, lângă Sântion, judeţul Bihor), din comitatul Bihor, şi Nicolae, fiul răposatului Nicolae, fiul lui Albert şi fratele nostru canonic, iar pe de altă parte Petru, fiul lui Mihail de **Iara** (Jara, judeţul Cluj), aceşti magiştri au mărturisit că ei cu încuviinţarea fiilor lui Petru, fiul lui Mihail de Iara, moşia lor, numită **Legii** (Legen, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Cluj, ei au ţinut-o, în locul unei moşii numită **Toty** (dispărut, lângă Tărian, judeţul Bihor), din comitatul Bihor, şi a două mori din moşia numită **Secusigiu** (Zekulzegh, judeţul Arad), aflătoare pe râul Mureş, moşie pe care Petru, fiul lui Mihail, o cumpărase de la Ioan, fiul lui Ladislau, nobil de **Sântandrei** (Sanctus Andreas, judeţul Bihor), din acelaşi comitat Bihor; iar una din mori o cumpărase de la Nicolae, fiul lui Toma, şi de la Ladislau, fratele acelui Nicolae, iar a doua moară, de la Nicolae judele, iobagul acelor Nicolae şi Ladislau, fiii lui Toma, pentru 1.000 de florini, mai puţin 50

de florini, bani dobândiţi de el prin alte slujba credincioase”[475].

1784: „Despre **şcoala greco-catolică din Oradea** şi cea din **Sântandrei** suntem informaţi ceva mai bine. Despre cea dintâi, avem un raport al lui Magyar, către inspectorul Werner, din 20 noiemvrie **1788**, în care spune că preotul-catihet Ioan Radnoti, canonicul de mai târziu, nu catihizează regulat, că Ignatie Darabant, vizitând, odată, şcoala, a excepţionat că de ce nu se propune şi cântul, şi tipicul în şcoală, şi a zis că nu va tolera să se propună nemţeşte, ci numai româneşte, fiind aceea şcoala lui. Tot din acest raport ştim că credincioşii din **Olosig** nu prea voiau să sprijine acea școală, ba parohul şi curatorul îndemnau pe părinţii copiilor să nu-şi dea copiii la şcoala „cea nemţească”. Neuniţii încă aveau, în **Oradea**, două şcoli, care, la **1784**, la ordinul consilierului locotenent Pojon, a fost contras în una cu două clase. / Despre şcoala din **Sântandrei**, sub perioada lui Magyar, ştim că avea un învăţător foarte harnic, cu numele Grigorie Pop, ieşit din şcoala lui Magyar, tânăr, dar care cunoştea bine metoda nouă şi ştia şi nemţeşte. Magyar îi propune majorarea de leafă, de la 20, la 150 florini anual. Școala, zidită de Camera regească, are un zid foarte bun, dar nu are tablă, scaune şi nici catedră pentru învăţător. / Un merit însemnat al lui Magyar e şi acela că el este cel dintâi organizator al **școlii de învățători**, al cărui profesor a fost numit, la **30 mai 1785**. / În anul **1784** (18 mai), Magyar înaintează un memoriu episcopului Dragoş, în care cere să fie el numit profesor la **şcoala de dascăli**, deoarece piedecile s-au înlăturat, este zid şi **sunt şi cărți traduse în românește**. / Sistemul de

[475] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 385, pp. 389-391

până acum al formării învăţătorilor de la sate, zice el, nu mai e corespunzător. Până acum, absolvenţii **şcolii primare române din Oradea**, uniţi şi neuniţi, cei mai înaintaţi în vârstă, erau trimişi învăţători la sate, după un timp se prezentau, o dată la semestru, cu un certificat de la preotul-director local ori de la un „vice-prefect" de şcoală şi, cu aceste informaţii, erau admişi la un examen în faţa directorului (prefect) şcolar; după trecerea examenului, primeau îndrumări pentru semestrul viitor. Aceşti învăţători primeau 30 cruceri, la an, de copil. Acest sistem, zice Magyar, nu mai e corespunzător. Învăţătorii trebuie să primească o altă formare, după noul metod şi ei au să înveţe româneşte, pentru că aşa vor propune; de unde urmează că şi noul lor profesor trebuie să fie român, şi nu ungur ori german, care n-ar putea face controlul cuvenit nici la cânt şi tipic. La şcoala preparanzilor să se înveţe, însă, şi nemţeşte, căci e o limbă cultă… / Iată şi **lista cărţilor traduse şi compuse de el** (din 1785-1789): „Arithmetica valachica"; „Extras din catechismul mare german"; „Dicţionar român-german" (doi ani a lucrat la el); „Abecedar românesc"; „Dicţionar de numiri ungureşti şi româneşti"; „Gramatică şi ortografie românească": „Caligrafie germană-română"; „Micul catechism tradus în româneşte"; „Catechismul de mijloc" şi o cuvântare despre preoţie, tipărită la Kurtzbeck. Multe din aceste a distribuit gratuit la sate. / La 22 noiemvrie 1785 urgitează tipărirea gramaticii şi a **ortografiei române, cu litere latine**, fiind mare lipsă de ea în şcoli"[476].

1939: „**Cărţi noi**: / *Mântuieşte-ţi sufletul*, carte de rugăciuni, cu învățături și pilde, compusă de Victor Cinca, paroh român unit în **Sântandrei**, județul Bihor, 1939. Ti-

[476] *Vestitorul*, Anul III, nr. 12, Oradea 1927, p. 27

pografia „Serafica” Săbăoani, județul Roman. 400 pagini, pe format 13/9 cm, frumos legată în pânză, prețul? / Nu ne putem decât bucura când un preot de la sate lucrează și în forma aceasta pentru mântuirea sufletelor. / La început, ne dă câteva învățături folositoare despre sfânta cruce și despre rugăciune. Urmează apoi rugăciunile obișnuite de dimineața, de seara, pentru cercetarea cugetului sau pentru examinarea conştiinţei. Ni se dau, în continuare, învățături despre porunci, despre Sfintele Taine, toate cu învățături și cu pilde. Tot asemenea, și despre taina pocăinței, Nu lipsește nici „oglinda sufletului”, la porunca a patra cu întrebări potrivite pentru fii, părinţi, soţi, stăpâni, slugi, slujbași și comercianți. / Aceste învățături sunt toate cât se poate de bune și bine îngrijite. Urmează aceleași frumoase învățături, cu pilde despre sfânta cuminecătură și despre jertfa altarului. / A doua jumătate a cărţii cuprinde liturghia sfântului Ioan Gurădeaur, cultul Preasfintei Inimi, cu mai multe cântări, rânduiala binecuvântării cu Sfânta Taină Euharistică, Paraclisul, cântece Mariane, colinzi (durere numai de rit latin, lipsind frumoasele noastre colinzi românești), rugăciuni scurte, împreunate cu indulgențe, rânduiala cununiei, cântări la înmormântare, pricesne și misterele sfântului Rozariu. / Este cea mai bogată carte de rugăciuni pe care o cunoaștem și-i dorim o răspândire cât mai mare”[477].

1940: „În seara zilei de 5 iunie 1940, preotul Victor Cinca din **Sântandrei** a plecat în viața veșnică, fără să fi fost bolnav. Înmormântarea i s-a făcut în 8 iunie, de către un sobor de 12 preoți, în frunte ca părintele canonic Teodor Matei, fiind de faţă întreg poporul credincios, autorităţile locale, rudenii și cunoscuți, A vorbit părintele Romul Mi-

[477] *Unirea Poporului*, Anul XXI, nr. 42, Blaj 1939, p. 4

halca, din **Girişul de Criş**, care i-a cunoscut mai bine activitatea pastorală a fie-iertatului. / Adormitul a fost un preot conştiincios, care a slujit biserica şi neamul în mod exemplar. Sub vechea stăpânire, când localul şcolii confesionale unite a fost excepționat ca nepotrivit şi era să fie închisă școala confesională, fie-iertatul, pe cheltuiala sa, a zidit noul local de școală. Sub păstorația dânsului s-a zidit noul turn el bisericii, în care s-a cumpărat un clopot mare, pe lângă cele 2 clopote rămase de urgia războiului mondial, a cărui jumătate de preț, de 60.000 lei, părintele Cinca l-a achitat. A organizat cea mai puternică Reuniune Mariană la sate, jertfind mii de lei cu instruirea membrelor la cântări Mariane. Pe membrele Mariane le ducea la Oradea, cu camionul, la casa sa proprie, unde un profesor de muzică, plătit de dânsul, le-a învăţat mai multe cântări. A abonat, pe banii săi, revistele Presei Bune, „Viaţa", „Lumina Creştinului", la mai mulţi credincioși, aşa ca pe fiecare stradă să fie un cetitor abonat. A scris şi editat cărticica de rugăciuni „Mântuleşte-ţi sufletul", în 5 mii de exemplare. Moartea l-a împiedecat însă ca să o poată şi desface. / La casa lui parohială, fiecare tânăr, copil, bătrân intra cu încredere, găsind în părintele Cinca sfătuitorul cel mal sincer în toate nevoile. A fost tuturor toate, adevărat părinte al credincioşilor. / Moare, după 5 ani de văduvie, înconjurat de dragostea tuturora, binecuvântându-l între lacrimi întreg poporul credincios, care numai bine vorbeşte despre fostul lor păstor. / Înaintea sicriului, a ținut o cuvântare părintele ortodox Moga Ioan, din loc, arătând înțelegerea bună dintre el şi viața sfântă a mortului. Notarul local, I. Feldiuran, rostește cuvinte jalnice la adresa acelui părinte, care, prin tactul şi procedarea plină de bunătate, a fost ales unanim de consilier de onoare al comunei. / În testamentul său, fă-

cut acum 3 ani, lasă casa sa din Oradea, care valorează circa 100.000 lei, pentru scopuri de binefacere. Și anume: / o cincime din prețul casei, fundaţiune liturgică în parohia **Sântandrei**; / o cincime, parohiei **Sântandrei**, pentru înfrumusețarea bisericii; / o cincime o testează a). Societății Ioan Gură de Aur din Oradea, b), Mănăstirii Bixad, c). Seminarului Teologic greco-catolic din Blaj, d). Agralui, e). Micului Misionar din Oradea. / A patra cincime din casă, misionarilor dintre păgâni şi pentru ziarul catolic care se va înfiinţa. / A cincea cincime din casă, pentru cumpărarea uleiului din candela bisericii din **Sântandrei**, pentru Cultul Preasfintei Inimi a lui Isus, pentru Reuniunea Mariană din **Sântandrei**, pentru ridicarea alor 2 cruci de piatră, la mormântul lui și al soției sale, și pentru ajutorarea săracilor din parohia sa. / Biblioteca sa, de vreo 200 volume, o testează parohiei **Sântandrei**. / Adormitul în Domnul a fost un preot adevărat, care numai bine a făcut tuturora. Fie-i țărâna uşoară şi memoria binecuvântată”[478].

SÂNTANDREI

vezi **SIMERIA**, judeţul Hunedoara.

[478] *Unirea Poporului*, Anul XXII, nr. 31, Blaj 1940, p. 2

SANTĂU

(**Zantho**, Santăul Mare şi Mic, judeţul Bihor)

1351, mai 12: Toma, judele curţii, face cunoscut „că întrucât Toma diacul, fiul lui Ioan de **Santău** (**Zantho**, Santăul Mare şi Mic, judeţul Bihor), păzind chipul legiuit de chemare, a chemat în judecată călugăriţele mănăstirii sfintei Ana din **Oradea** (Waradino), ca să stea faţă cu el înaintea maiestăţii regeşti şi pricina, purtându-se între părţi în felurile chipuri în faţa noastră, prin mijlocirea a felurite amânări şi soroace, a fost tărăgănată până la octavele sărbătoririi fericitului arhanghel Mihail din anul trecut (6 octombrie 1350), iar apoi, fiind readusă de către zisul Toma diacul pricina sa împotriva acelor călugăriţe, pentru faptul de silnicie şi pentru moşia numită **Zeben** (judeţul Bihor), aflătoare în comitatul Bihorului, a fost amânată, prin voinţa părţilor, la octavele apropiate ale sărbătorii sfântului mucenic Gheorghe (1 mai). / În sfârşit, sosind acele octave şi înfăţişându-se înaintea noastră, pe de o parte, pomenitul Toma diacul însuşi, iar pe de altă parte Ioan zis de **Ioşia** (**Eusy**, lângă Oradea, judeţul Bihor), în numele acelor călugăriţe, ni s-a declarat de către numitul Toma diacul, cerându-ne mai întâi şi căpătând de la noi învoire pentru împăcare, că lăsându-se el, în temeiul îngăduinţei noastre judecătoreşti, de pâra de silnicie mai sus pomenită, în-

demnat de un gând cucernic, a părăsit şi lasă, şi în faţa noastră, sus zisei biserici a fericitei Ana din Oradea… amintita moşie Zeben”[479].

1355, august 27, Oradea: „Capitlul din Oradea adevereşte că, în conformitate cu hotărârea lui Nicolae Szècsi, judele ţării, Petru, fiul lui Simion de **Kálló** (Nagykálló, în Ungaria), a jurat, împreună cu alţi 24 de martori, că este nevinovat de învinuirile aduse de soţia şi de fiul lui Toma de **Biri** (Byr, în Ungaria). În lista conjurătorilor, între alţii: Petru de **Santău** (Zanto, Santăul Mare şi Mic, judeţul Bihor), Pavel de **Kuntey** (lângă Valea lui Mihai, judeţul Bihor), Cel Mare de **Şimian** (Semyen, judeţul Bihor), Mihail de **Cheşereu** (Kesereu, judeţul Bihor), Matia de Santău”[480].

1358, aprilie 6, Vişegrad: Nicolae Konth, palatinul regatului Ungariei, dă de „ştire că magistrul Sebastian, fiul lui Ioan de **Cehăluţ** (Chahul, Chohul, judeţul Satu Mare), în numele său şi în numele lui Petru şi Ioan, fraţii săi după mamă, a făcut întâmpinare că, după cum a aflat din spusele unora, Ioan, fiul lui Petru de **Santău** (**Zantho**, Santăul Mare şi Mic, judeţul Bihor) şi alţi câţiva încearcă să dobândească pentru ei o moşie a lor, pustie şi lipsită de locuitori, numită **Boian** (Bayon, azi **Boianu Mare**, judeţul Bihor), aflătoare în comitatul Solnoc, şi chiar şi alte moşii de ale lor, ca moşii care ţin de o danie regească; deoarece acest pământ sau moşie Boian trebuie să ţină de aceştia, în temeiul dreptului de moştenire, drept aceea fiind făcută această întâmpina, l-a oprit în faţa noastră pe acest Ioan,

[479] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 35, pp. 30, 31
[480] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 338, p. 357

fiul lui Peteu, şi pe oricare alţii, de a cere, a dobândi, a cotropi şi a înveşnici sus-zisa moşie a acestora, Boian, şi oricăror altora"[481].

1358, iulie 12, Csenger: Magistrul Gheorghe, fiul lui Grigore de **Rusal** (Rozsály, în Ungaria), vicecomite de **Satu Mare**, şi cei patru juzi ai nobililor fac cunoscut că „Ioan, fiul lui Peteu de **Santău** (**Zantho**, Santăul Mare şi Mic, judeţul Bihor), s-a îngrijit să facă întâmpinare în acest fel: că, în anul acesta, în joia sărbătorii Corpus Cristi (24 mai), Desideriu, Ladislau cel Mare şi Mihail i-au furat doi boi ai lui şi i-au dus la casa lui Petru, fiul lui Mihail de **Visul** (Vizsoly, în Ungaria)"[482].

1359, iulie 22, Vişegrad: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii de Oradea că i s-a plâns „Benedict, fiul lui Andrei de Păţal, notarul curţii noastre, în numele său, al tatălui său Andrei şi al lui Pavel, fiul lui Ştefan, vărul său, că moşiile **Păţal** (Pachal, azi **Viişoara**, judeţul Bihor), **Boianu** (Bayon, azi **Boianu Mare**, judeţul Bihor), **Machalatheleke** (dispărut, lângă Viişoara, judeţul Bihor) şi **Kystheluk (**dispărut, lângă Viişoara, judeţul Bihor**)**, ce se află în mâinile lor, au mare nevoie de hotărniciri. Drept aceea, vă poruncim cu tărie să trimiteţi omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia omul nostru, Ladislau sau Andrei, fiii lui Emeric de **Nived** (Nyueg, Nyuegh, azi **Niuved**, judeţul Bihor), sau Toma ori Matei, fiii lui Ioan de **Sântău** (Zanthou, azi **Santăul Mare** şi **Mic**, judeţul Bihor), ori Ioan sau Ştefan, fiii lui Pavel de **Panaz** (dispărut, lângă Tărian, judeţul Bihor), ori, în lipsa acestora Ioan sau Nico-

[481] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 262, p. 264
[482] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 290, p. 300

lae, fiii lui Anania de **Dedach** (dispărut, lângă Leşmir şi Porţi, judeţul Sălaj), să le hotărnicească”[483].

1360, iulie 6, lângă Santău: Nicolae Kont, palatinul Ungariei, dă de ştire că în adunarea nobililor din Bihor şi Crasna, ţinută lângă satul **Santău** (Sântău, Zanthou, azi **Santăul Mare** şi **Mic**, judeţul Bihor), „ridicându-se Petru, fiul lui Mihail de **Sanislău** (Stanyzlo, Zanislou, judeţul Satu Mare), a spus că toţi oamenii din **Sălacea** (Zalach, judeţul Bihor), aduşi de Petru şi Gheorghe zişi Buchur, jude de Sălacea, au venit cu sila la moşia sa, numită Sanislău, în 21 iunie 1357, şi au dus de acolo în satul Sălacea patru iobagi ai săi, împreună cu toate bunurile şi lucrurile lor, în valoare de o sută de mărci, spre dauna sa. Aceştia, aşteptaţi fiind de acel Petru, în zile legiuite ale adunării, nu au venit. Drept care noi am hotărât să fie osândiţi la gloabă faţă de Petru, dacă nu se vor putea dezvinovăţi în chip întemeiat”[484].

1363, august 7, Kene: „Magistrul Ladislau, fiul lui Ioan, vicecomitele, şi juzii nobililor din comitatul Solnoc adeveresc că oamenii lor: Ioan, fiul lui Emeric, şi Ladislau, fiul lui Bogath, au întărit că Pavel din **Săuca** (Zeudemeter, judeţul Satu Mare), slujitorul lui Petru, fiul lui Chyre, s-a îndatorat să dea satisfacţie lui Ioan, fiul lui Petru de **Santău** (Sântău, Zanthou, azi **Santăul Mare** şi **Mic**, judeţul Bihor), pentru porcii ce i-au fost ucis, dar n-a plătit cei patru florini datoraţi”[485].

---

[483] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 393, pp. 400, 401

[484] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 492, pp. 523, 534

[485] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 180, p. 161

1366, august 10: Judele curţii regale trimite scrisoarea sa de judecată capitlului bisericii din Oradea, spunând că a venit „Petru cel Mare, fiul lui Ioan, fiul lui Ştefan, oaspete din **Satu Mare**, în ziua de 1 august, potrivit scrisorii de chemare în judecată a aceluiaşi capitlu, în numele judelui, juraţilor şi obştii orăşenilor şi oaspeţilor oraşului Satu Mare şi cu scrisoarea lor de împuternicire, întocmită împotriva lui Ioan şi Ştefan, fiii lui Pethew zis Adas de **Santău** (Sântău, Zanthou, azi **Santăul Mare** şi **Mic**, judeţul Bihor), dintre care pomenitul Ioan, pe de altă parte, s-a înfăţişat zisul Ştefan, fratele său bun, cu scrisoarea de împuternicire a capitlului de Oradea. Cu acest prilej, Petru, fiul lui Ioan, oaspete de Satu Mare, a înfăţişat două scrisori de judecată, din **1364**, şi din 3 mai **1357**, în legătură cu pricina purtată pentru pământurile: Byzermenthelek (dispărut, lângă Sătmărel, judeţul Satu Mare), Porchogo (dispărut, judeţul Satu Mare), Dob (Doba, Tiszadob, în Ungaria) şi **Amat** (Amoch, azi **Amaţi**, judeţul Satu Mare)”[486].

1366, septembrie 22, Oradea: Capitlul de Oradea raportează regelui Ludovic despre informaţiile trimişilor „la hotărnicirea moşiei Bezermenteleke (dispărut, lângă Sătmărel, judeţul Satu Mare). Când aceştia au început să ridice semnele de hotar între pământul numit Bezermen şi moşia **Jidani** (Sadan, azi **Sătmărel**, judeţul Satu Mare), stăpânită de fiii lui Pethew de **Santău** (Zantow, Santăul Mare şi Mic, judeţul Bihor), Ioan, fiul lui Gheorghe de celălalt Jidani li s-a împotrivit, spunând că pământul ţine de moşia sa Jidani… Ei au continuat să ridice semnele de hotar şi au cerut lui Pavel şi Laurenţiu, fiii lui Petru de **Vetiş**

[486] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 125, p. 230

(Wetes, judeţul Satu Mare), să le arate semnele de hotar. Aceştia însă s-au împotrivit, spunând că ei nu sunt traşi în judecată de nimeni… / În continuare, nobilii de Vetiş au repetat poziţia lor, în legătură cu stăpânirea unei părţi de pământ, numită Ekkul (dispărut, judeţul Satu Mare), cumpărată odinioară de către strămoşul lor şi din care, în timpul unei hotărniciri de mai înainte, făcută pe seama orăşenilor din Satu Mare şi a fiilor lui Pethew de Santău, mari bucăţi din moşiile lor au fost trecute în stăpânirea orăşenilor şi a fiilor lui Pethew, care, însă, acum, potrivit poruncii regeşti, le-au fost înapoiate”[487].

1371, aprilie 24, Bac: Capitlul bisericii din Bac dă de ştire că, venind „Ladislau, fiul lui Iacob de **Săcăşeni**, din comitatul Solnoc, slujitorul domnului nostru arhiepiscopul, în numele său şi al lui Gheorghe, Ştefan şi Nicolae, fraţii săi, a ridicat împotrivire, oprind înaintea noastră pe domnul nostru regele de la dăruirea, iar pe Ioan, fiul lui Martin de **Chegea** şi pe fiii acelui Ioan de la vânzarea, zălogirea şi înstrăinarea de orice fel a zisei moşii Chegea, făcute sau ce vor fi făcute lui Ioan şi lui Ştefan, fiii lui Pethew de **Santău**, iar pe aceşti fii ai lui Pethew şi pe oricare alţii de la dobândirea, cumpărarea, primirea în zălog şi de la orice amestec în acea moşie”[488].

1536, Nicolae Olahus: „Acea regiune, care este cuprinsă dincolo de râul Someş şi dincoace de **Silvania**, în care sunt foarte multe sate de români, se numeşte Sălaj. Acolo se pot vedea, printre alte orăşele, **Zalău**, iar pe malul de răsărit al Someşului, **Satu Mare,** şi pe cel apusean **Ne-**

[487] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 142, pp. 246, 247
[488] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 27, p. 28

metihy (jumătate din Satu Mare). Apoi, spre sud, între râurile Tisa şi Someş, şi munţii Oradei, care se află spre răsărit, şi până la târgul Debreţin, și se iveşte în faţă regiunea Nierkeuz, în care sunt târgurile **Craidorolţ**, **Domăneşti**, **Carei**, **Santău**, Bathe (în Ungaria), Kallo (în Ungaria), **Marghita** (Sancta Margareta), Beltiug (în Ungaria), **Săcuieni**, Marcos, Bezermeny, Guta, Salard, Istard. Mai jos de acestea, spre răsărit, este oraşul **Oradea**, reşedinţa episcopului, strălucită prin biserica sa catedrală, mormântul Sfântului Ladislau, regele vestit prin minunile sale, precum şi al împăratului Sigismund, în care din aşezământul aceluiaşi împărat, se cântă ziua şi noaptea Psalmii lui David la mormântul său, de către preoţi, care se schimbă pe rând"[489].

1760: „Din o anchetă făcută, în 22 decemvrie 1760, în satul **Craidorolţ**, ordonată de prefectul judeţului contele Anton Károlyi, desprindem următoarele constatări: După ce revoluţia condusă de Sofronie şi popa Gheorghe din **Abrud** a reuşit să întoarcă la „schisma greacă" toată plebea din Transilvania, ei au trimis câţiva aderenţi devotați, ca să îndemne poporul să se lepede de unire, în masă şi fără frică, şi în ținuturile Ungariei; vice-protopopul român ortodox Gavriil Papp din **Cig** a trimis scrisori în oraşe şi sate, în care invită pe oameni să ia parte la adunarea ce se va ţine în orășelul **Sântău** (unde era mănăstire românească) din comitatul Solnocului de mijloc. Între cei invitaţi erau și curatorii bisericii din **Craidorolţ**, satul era jumătate situat pe teritoriul judeţului ardelean Solnoc, iar cealaltă jumătate în Satu Mare; au plecat 4 reprezentanţi: Vasile Ţigan, Ioan Marghit, Petru Fechete și Ioan Papp. Adunarea

[489] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, pp. 494, 495

din **Sântău** s-a ţinut într-o șură, au participat circa 300 delegaţi, din 34 comune, și au dezbătut chestiunea religioasă. Popa Gavrilă a cetit la adunare o hârtie, iscălită de călugărul Sofronie și de secretarul său, în care se zice, ca să mulţumească lui Dumnezeu şi Reginei, căci li sa dat voie să aleagă între preoţii uniţi și neuniţi: / „În aceea adunare, românii din **Dorolţ**, care au crezut că urmează vechea lege grecească, recunoscându-şi greșeala, s-au obligat înaintea vice-protopopului că vor rămâne în vechea religie, iar dacă ar călca obligaţiunea dată, întorcându-se la unire, vor plăti amendă de 500 florini". / Toţi românii din **Dorolţ** au primit legea ortodoxă. Preoţii care n-au vrut să se despartă de unire au fost scoşi din slujbă. Trei ţărani au luat cheile bisericii de la preot, asemenea şi potirul cu cuminecătura. Au alungat pe popa unit, care s-a refugiat la prefectul judeţului, şi acesta apoi ordonă ancheta, la care participă şi doi nobili judecători, delegaţi ai subprefectului judeţului Solnocul de mijloc. Acestor din urmă, românii le răspund plini de mândrie, că subprefectul n-are nici o treabă cu ce fac ei şi nici nu-i stă în putere să desfiinţeze libertatea pe care le-a dato Regina. Un român, care a fost arestat, de frica mulţimii în curând a fost eliberat. Vice-protopopul Gavril trimite în **Dorolţ** un preot ortodox. / Dorolţenii declară de ce au părăsit unirea: „S-au lăpădat de unire, fiindcă mai înainte nici ei n-au ştiut ce fac şi, până acum, au crezut că ţin legea lor veche grecească. Acum au aflat, la **Sântău**, că au ţinut o lege rea. De aceea sau întors la biserica lor veche. / Adunări s-au mai ţinut, la 15 martie, în **Corni** (jud. Solnocul de mijloc), la 5 Aprilie, în **Gherdani**, şi, în joia de după Paşti, în **Dorolţ**"[490].

[490] Meteș, Ștefan, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu 1936, pp. LXVII-LXIX

1881: „În memoria poetului Andrei Muresianu. Următoarele oferte benevole, făcute în districtul protopopesc al **Tășnad-Sarvadului**, pentru ridicarea unui Monument întru **Memoria poetului laureat Andrei Mureșanu**: / Andreiu Cosma, pretor în **Tășnad**, 1 florin; / Demetriu Coroianu, protopop, 1 florin; / Vasiliu Pateașu, preot în **Hosan**, 1 florin; / Poporul greco-catolic din **Hotoan**, 9 florini 72 cruceri; / Ioan Fărcașu, preot în **Sudurău**, 1 florin; / Emiliu Lobonț, preot în **Boian**, 1 florin; / Poporulu greco-catolic din **Cehalul român**, 1 florin; / Georgiu Modi, preot în **Cehal**, 40 cruceri; / Vasiliu Criste, preot în **Zaluva**, 1 florin; / Vasiliu Sfara, preot în **Blagea**, 1 florin; / Patriciu Lobonț, preot în **Silvașu**, 1 florin; / Suma totală face 19 florini 12 cruceri valută austriacă, care, cu datul de azi, via postale, prin subscrisul s-a trimis Reverendisimului Domn Vicar sălăjan Alimpiu Barboloviciu, spre ulterioară dispoziţiune”[491].

1884: „Ziua de 3 iulie a fost o zi frumoasă de sărbătoare pentru românii din jurul **Tășnadului**. „Reuniunea Învăţătorilor români sălăjeni” a improvizat acea sărbătoare plină de bucurie pentru noi, ţinând şi adunarea generală din acest an chiar în cercul nostru, în **Tășnad-Santău**. Încă în ziua precedentă, învățătorii alergau, din toate părţile, către **Tășnad**, şi, de aici, către **Santău**. / Dar nici publicul român nu a rămas indiferent. Preoţi și mireni inteligenţi au luat parte, în număr frumos, la adunare. / Şedinţa s-a ţinut în biserică, sub conducerea bărbaţilor neobosiţi în cauza învățământului și a luminării poporului, a Reverendisimului domn Alimpiu Barboloviciu, vicar al Silvaniei și președinte, şi a spectaculosului domn Gavril Trifu, profesor, ca

[491] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIV, nr. 85, Brașov 1881, p. 3

vice-președinte. / Cu mult tact şi cu mare zel, acești bărbați au condus lucrările ședinței. Domnii învăţători încă emulau unii cu alţii, atât în dezbaterile interesante, cât și în ținerea disertaţiunilor frumoase.

Disertaţiuni frumoase au ţinut domnii Dionisiu Văleanu, învăţător în **Cehal**, „Despre educaţiune"; Ioan Lazăr, docent în **Șimleu**, „O privire scurtă asupra mijloacelor creșterii sau educaţiunii"; și Vasiliu Olteanu, docent în **Șiumal**, „Unele cauze ale sărăciei poporului român din timpul prezent, în combinare cu timpul trecut, înainte de acesta cu 36 de ani, adică din 1848". / Aceste dizertaţiuni au fost lucrate cu multă grijă şi cunoștință de cauză, încât oricine le-a putut asculta. / După ședință, a urmat prânzul comun. S-a începu un șir lung de toate însufleţite... / După prânz se tractară mai multe propuneri, între care a dlui Vasile Pop, învățător în **Sarvad**, „Despre pronumele personale", care fu primită cu aplauze. După toate chestiunile serioase, urmă un bal din cele mai viale românești, în favorul bibliotecii învățătorilor, unde avurăm onoare de cei mai de frunte domni maghiari din cerc, cu familiile lor, petrecându-şi de minune bine între familiile române. / Vasile Criste, preotul **Sarnadului** și **Tășnadului**"[492].

1886: „Sălajul iarăşi a avut o sărbătoare naţională. în 30 august, s-a ţinut adunarea generală a Despărțământului XI al Asociațiunii transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român, laolaltă cu a Reuniunii femeilor române sălăjene, în comuna **Tășnad-Santău** şi în prezența unui public numeros, ca şi care noi, aceștia din marginea Sălajului apusean, suntem dedaţi a vedea pe aceste locuri numai foarte arareori. / În dimineaţa zilei,

[492] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 113, Brașov 1884, p. 3

după săvârşirea oficiului divin, unde au cântat frumos corurile parohiale, al junimii române din loc şi al celei din **Hotoan**, Comitetul central al Despărţământului XI s-a întrunit la o şedinţă, spre a împărţi premiile între învăţătorii cei mai meritaţi din Sălaj. / Dintre concurenţi, 18 la număr, / premiul prim, o vacă cu viţel, l-a obţinut Ipatie Todorean, învăţător şi cantor în **Domnin**, / al 2-lea, o scroafă, cu 5 purcei, Teodor Medanu, învăţător și cantor în **Hotoan**, / al 3-lea, iarăși o scroafă, cu 5 purcei, Ioan Sălagianu, învățător în **Caţielul român**, / al 4-lea, de 20 florini, Teodoru Varna, învățător în **Băseşti**, / al 5-lea, de 4 galbeni, Macedon Botian, învățător în **Cosniciu**, / al 6-lea, de 15 florini, Ion Lazaru, învățător şi cantor în **Şimleu**, / al 7-lea, de 10 florini, Ion Mândruţii, învățător și cantor în **Banişior**, / al 8-lea, iarăşi de 10 florini, Florian Iepure, învățător în **Peceiu**, / al 9-lea, de 2 hectolitri grâu curat de sămânță, Nechita Liscanu, învățător în **Cizeriu**, / şi al 10-lea, oferit de protopopul D. Coroianu, 10 florini, lui Ion Ciupea, învățător în **Pria**. / Toţi concurenţii sunt învățători buni, care, în măsură mai mare sau mai mică, au întrunit condiţiunile de a putea fi premiaţi, fiind însă premiile, deocamdată, numai 10, li s-au exprimat laudă pentru sârguință. / După săvârşirea acestora, către orele 9 a. m., oficialii despărțământului întrară în sala adunării, în mijlocului unui public frumos, şi Reverendisimul Domn Vicar A. Barboloviciu, ocupând scaunul prezidial, prin un discurs, rostit cu elocință și ascultat cu atenţiune de toţi cei prezenți, vorbind despre influenţa culturii la popoarele vechi şi noi şi despre tendința nouă spre lățirea științelor reale, a declarat ședința adunării generale de deschisă... / Terminându-se dezbaterea punctelor din program, ca cel din urmă a fost depunerea mandatului comitetului central, a cărui perioadă de 3 ani,

pe cât timp a fost ales, a expirat. / Adunarea face nouă alegere, pe alți trei ani. Cei vechi mai toți sunt realeși, anume: Reverendisimul Domn Vicar Alimpiu Barboloviciu, ca președinte, Andrei Cosma. actuar, Dl Georgiu Pop de la **Băsești**, Dl Giorgiu Filip, de la **Tășnad**, Ioan Cherebețiu, Ioan Sârbu, Florian Cocian și V. Pateașu"[493].

1891: „**Sfinţire de biserică în Ceanu** (Sălaj). Poporul român greco-catolic din filiala **Ceanu**, în dieceza greco-catolică a Gherlei, comitatul Sălajului, în adunarea bisericească, ținută în 18 mai 1887, a hotărât ca, în locul bisericii vechi de lemn, să zidească una nouă, din material solid, corespunzătoare pretenţiunilor timpului de față. / Multe au fostă greutăţile ce am întimpinat la început, dar, cu ajutorul Providenţei şi al oamenilor binefăcători, filiala noastră a ajuns, în fine, a-și termina edificarea bisericii, care, deşi cam mică, e una dintre cele mai frumoase biserici în ținutul acesta. Sfinţirea s-a săvârșit în 22 noiembrie, prin protopop D. Coroian şi prin alţi 7 preoţi, anume: Georgiu Modi din **Cehalul român**, Vasiliu Sfara din **Blagea**, Vasiliu Mureşanu din **Șeuca**, Patriciu Lobonţ din T. **Silvașu**, Vasiliu Patcaşiu din **Eriu-Hotoan**, Emiliu Lobonţ din **Boianu Mare** şi Ştefan Cucu din **Piru**, de faţă fiind un public numeros. / Vorbirea de adio de la biserica cea veche a rostit-o dl preot V. Patcaşiu, iar în biserica cea nouă, după sfințire şi după sfânta liturghie, dl protopop pontifical tinu o cuvântare pătrunzătoare, prin oare arătă credincioșilor însemnătatea și chemarea ce o are biserica, precum şi datorințele fiecărui creștin faţă de dânsa. După aceasta, administratorul filialei, Patriciu Lobonţ, a citită istoricul edificării bisericii și numele binefăcătorilor.

[493] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 203, Brașov 1886, p. 3

Cu toate că această sfântă biserică era să se edifice din veniturile sale modeste, neajungând acestea şi fiind poporul sărman şi puțin – numai 170 de suflete – au contribuit mai mulţi poporeni din această filială și din alte parohii, pentru care, conform propunerii făcute de fericitul Ladislau Vaida, se va face un protocol, în oare se vor înscrie numele dăruitorilor şi pentru cei răposaţi în tot anul, într-o zi anumită, se vor face rugăciuni solemne, iar celor care mai trăiesc li se va esprima recunoştință. / Fie-ne permis a înregistra aici numele persoanelor şi comunităților care, în ajungerea scopului, ne-au dat o mână de ajutor: de la urmaşii lui Georgiu Fileru, fostii proprietar mare în T. **Santău**, 100 florini, Demetriu Pereni din **Ceanu**, 100 florini, Vasiliu Haiduc din **Ceanu**, 100 florini, Vasiliu Mureşianu din **Ceanu**, 100 florini, Georgiu Szilagyi, proprietară mare în **Sanislău**, 50 florini, Ştefan Marincașiu în **Ceanu**, 40 florini, Ioani Vastag din **Eriu-Sâncraiu**, 5 florini, Vasiliu Dragoş din **Ceanu**, 10 florini, Vasiliu Rebeleşiu din **Ceanu**, 6 florini, Ioan Oroş din **Săuca**, 5 florini, Teodor Nagy în **Ceanu**, 5 florini, poporul gr. cat. din T. **Silvaşu**, 5 florini 10 cruceri, poporul gr. cat. din filiala **Moara-Banfi**, 5 florini, tânărul Gavrilă Cheregi din **Ceanu**, 10 florini, poporul gr. cat. din T. **Santău**, 35 florini 81 oruceri, poporul gr. cat. din **Eriu-Suduriu**, 32 florini 72 cruceri, poporul gr. cat. din **Eriu-Hotoan**, 26 florini 60 cruceri, văduva Floarea Vorzeşiu din T. **Santău**, 10 florini, tânărul Georgiu Filep din T. **Santău**, 5 florini, tânărul Ivan Filep din T **Santău**, 5 florini, poporul gr. cat. din **Boianu Mare**, 8 florini, poporul gr. cat. din **Săuca**, 14 florini 60 cruceri, poporul gr. cat. din T. **Servad**, 11 florini, poporul gr. cat. din **Taşnad**, 11 florini, poporul gr. cat. din **Blagea**, 10 florini, poporul gr. cat. din **Eriu-Cheoreuşiu**, 8 florini 31 cruceri, Ioan Achim din

I. **Silvaşu,** 2 florini, Ioan Capraşiu din **Blagea**, 5 florini, poporul gr. cat. din **Cehalul român,** 5 florini, Kis Balint din **Iaşinad**, 1 florin, Mihaiu Onacu din **Moara-Banfi**, 1 florin, Georgiu Vişieu din **Taşnad**, 1 florin, Gavrilă Georgiu din **Pele-Sărvăzel**, 1 florin, Vasiliu Conea în **Jaşnad**, 1 florin, Georgiu Negreanu din **Jaşnad**, 1 florin, Georgiu Dolianu din **Cehaluş**, 1 florin, Petru Precup din **Cehaluţ**, 1 florin, Pavelesa Oancea din **Orbou**, 1 florin, Gavrilă Gustuşiu din **Eriu-Cheoreuş**, 1 florin, Ioan Ardeleanu din **Cehaluț**, 1 florin, Vasiliu Dohan din **Seuca**, 1 florin, poporul gr. cat. din **Orbou**, 6 florini 20 cruceri, biserica gr. cat. din **Orbou**, 82 cruceri, Vasiliu Sabou din T. **Sarvad**, 1 florin, Georgiu Dolianu din **Cehaluţ**, 2 florini, Simeon Szilagyi din **Cehaluț**, 1 florin, Ioan Barcaonu din **Ceanu** a cumpărat, pe seama bisericii, icoane, în preț de 12 florini, Ioan Balogă, curatorul bisericii din **Careii Mari**, a dat icoane și lumini, în preţ de 15 florini. / Pentru aceste mărinimoase oferte, se aduce, prin aceasta, cea mai cordială mulțămită şi recunoştință tuturor contribuitorilor”[494].

1903: „**Viriliștii români din comitatul Sălaj**. / Între 196, sunt următorii 24 români: / George Pop de **Băseşti**, 1.494 coroane 40 fileri; / Andrei Cosma, director **Şimleu**, 1.365coroane 58; / Florian Cocian, avocat **Cehul Silvaniei**,1.150 coroane 08; / Dr. George Pop, avocat **Zalău**, 1.032 coroane 40; / Mihaiu Bohăţel, **Supurul de jos**, 988 coroane 58; / Vasiliu Mica, **S. Odorhei**, 754 coroane 79; / Dr. Gavril Kindriş, **Tăşnad**, 6.172 coroane 80; / George Siladi, **Sanislău**, 581 coroane 06; / Dr. Ladislau Gyurkó, avocat 580 coroane 12; / Ioan Kesely, protopop, 512 coroane 58; / Alexandru Pop, jude cercual Cehul Silvaniei,

[494] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 267, Braşov 1891, p. 3

482 coroane 48; / Dr. Mihail Pop, avocat **Șimleu**, 434 coroane 96; / Vasile Pop, protopop **Oarţa de jos**, 438 coroane 70; / Dr. Iuliu Pop, vice-notar comitatense **Zalău**, 432 coroane 58; / George Filip, proprietar **Santău**, 404 coroane 72; / Vasilie Rob, notar **Borla**, 388 coroane 63; / Ion Bancoș, **Sălsig**, 382 coroane 96; / Laurentiu Bran, preot **Săplac**, 353 coroane 38; / Mihai Pop, preot **Cuceu**, 352 coroane 14; / Augustin Vicaș, preot **Hidig**, 324 coroane 06; / Ioan Filip, proprietar **Santău**, 322 coroane 03. / **Supleanţi**: Cornel Borbola; Gavril Meseșan și Ioan Basti"[495].

1927: „Cu vrednicie și cu sfântă evlavie s-a sărbătorit ziua de 10 Mai în comuna **Santău**, județul Sălaj. La invitarea dlui notar Vasile Pop, am participat 3 învățători şi o mulțime de țărani şi ţărance din comunele din jur. / Serbarea s-a început la orele 9, cu slujbă religioasă, oficiată, în mijlocul pieţii, de către Mult Onoratul Domn Teodor Bohaţiel, protopop. La fine, s-au rostit rugăciuni pentru rege. / După serviciul divin, s-a cântat „Imnul Regal", prin copii de şcoală. După aceea, dl Vasile Pop, notar, cu o cunoştinţă profundă istorică, a scos în relief evenimentele mai însemnate în istoria neamului nostru şi meritele bărbaţilor de stat din acelea vremuri: ale „Unirii principatelor", „Proclamarea independenţei"; Încoronarea regelui Carol. Unirea noastră cu țara mamă şi încoronarea regelui Ferdinand I. / Programa copiilor de şcoală din **Santău** și a comunelor din jur a fost constătătoare din 17 puncte: poezii, cântece şi jocuri naţionale. / După masă, la oarele 16, a fost altă programă, din 11 puncte, când s-a predat şi piesa teatrală „Casa fermecată", foarte bine succesă. / Programul serbării a lăsat o deosebită satisfacție în sufletele tuturor

[495] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 12, Brașov 1903, p. 2

asistenţilor. / Corpul didactic din **Santău** duce mai departe lumina şcolii şi face din şcoală un focar de atracţie pentru toți. / Atât la serbare, cât şi la banchet, au participat și reprezentanţii minorităţilor din Santău și din comunele din jur. / La banchet, dl Vasile Pop, notar, a vorbit frumos „Despre înfrățire". Între altele a zis că misiunea noastră este a topi urile şi duşmăniile, de a lumina minţile, de a apropia şi înfrăţi sufletele unui neam întregit cu atât de grozave jertfe, sfârșind că minorităţile să se găsească bine în mijlocul nostru, în țara noastră. / Dl Petru Vorhanioschi, învățător în **Sudurău**, a ținut cuvântul de închidere, îndemnând pe săteni la unire și înfrățire, apoi, prin cuvinte călduroase, a mulțămit sătenilor și oaspeţilor pentru bunăvoința ce au avut-o, de au venit la serbarea naţională într-un număr aşa de mare. / 10 Mai ne va rămâne, de-a pururi, ziua reînvierii unui neam oropsit de veacuri. Mărire, deci, ţie, sfântă şi măreaţă zi! / Petru Vorhanioschi, învățător"[496].

1946: „Vasile Raţiu, agricultor român din comuna **Santău**, județul Sălaj, anunță pe această cale dispariția fiului său Vasile Rațiu, în vârstă de 10 ani, de la Școala de surdo-muți din Cluj, în ziua de 13 noiemvrie 1945. Cine ştie ceva despre el este stăruitor rugat să-i comunice pe adresa de mai sus"[497].

[496] *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 21, Blaj 1927, p. 7
[497] *Unirea Poporului*, Anul XXXVIII, nr. 11, Blaj 1946, p. 4

SÂNTEJUDE

(Sanctus Egidius, judeţul Cluj)

1353, mai 30, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă „de ştire că magistrul Nicolae zis Wos cel tânăr de **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul Cluj), venind înaintea noastră, ne-a spus, făcând întâmpinare, că Manus şi Bartolomeu, nobili de **Căianu** (**Kalyan**, judeţul Cluj), i-au zălogit, cu 45 mărci de argint, trei moşii ale lor, anume **Poptelec** (**Popotelec, Popteluke, Popteleke**, judeţul Sălaj), **Cernuc** (**Churnuk**, judeţul Sălaj) şi **Bolukyanusteluke** (lângă Vechea, judeţul Cluj), pe care moşii acei Mannus şi Bartolomeu le-au vândut magistrului Ştefan zis Pagan, mai înainte de a-i plăti banii săi, spre paguba şi povara sa. Drept aceea, făcând întâmpinare, i-a oprit, cu mărturia scrisorii de faţă de la vânzarea şi zălogirea susziselor moşii”[498].

1354, mai 31, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că „Nicolae zis Wos de **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul Cluj), venind în faţa noastră în numele său şi în numele şi în locul lui Ioan şi Ladislau, fraţii săi,

[498] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 195, pp. 216, 217

că Benedict Ţesătorul din **Turda** (judeţul Cluj), slujbaşul magistrului Mihail, cămăraşul din **Sic** (Zeek, judeţul Cluj)… a luat din cuprinsul hotarelor acestei moşii Sântejude, în locul numit Sălciişul şi Cărbunărie, 200 de oi, 2 cai, 2 boi şi 36 de porci de la un iobag român al său, numit Cristian; şi el s-a plâns de acest Benedict Ţesătorul, în privinţa luării sus-numitelor vite, înaintea obştii nobililor, în adunarea obştească ţinută la Turda, în anul acesta, în duminica dinaintea sărbătorii Înălţării Domnului (18 mai); iar acest Benedict Ţesătorul i-a răspuns că n-a luat acele vite de pe pământul care ţine de moşia Sântejude, ci de Sic. Însă obştea nobililor a adeverit că acele locuri, adică Sălciişul şi Cărbunărie, n-au ţinut niciodată de Sic, ci totdeauna au fost ale nobililor din Sântejude… iar magistrul Mihail, arhidiacon de **Dăbâca** (judeţul Cluj), trimis de noi la sus-zisa adunare, precum şi Gheorghe, fiul lui Iacob, unul din împăciuitori, au întărit că această mărturie a fost făcută aşa"[499].

1357, aprilie 14, Buda: Voievodul Andrei scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Nicolae zis Wos de **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul Cluj) că o moşie a sa, numită **Măhal** (Mohal, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Dăbâca şi ajunsă pe mâini străine, are mare nevoie de o nouă hotărnicire. Drept aceea, cerem să trimiteţi spre mărturie omul vrednic de crezare, în faţa căruia Petru şi Gheorghe, numiţi Secuiul, castelanii noştri de **Unguraş** (judeţul Cluj), sau Ioan, fiul lui Dumitru de **Galaţi** (Galaz, azi **Galaţii Bistriţei**, judeţul Bistiţa-Năsăud) sau, în lipsa acestora, Ioan, fiul lui Laurenţiu de **Recea** (Reche Major, judeţul Sălaj), omul nostru, mergând

[499] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 260, pp. 269, 270

la moşia Măhal s-o hotărnicească din nou după vechile semne de hotar… şi s-o dea sus-pomenitului Nicolae zis Wos”[500].

1359, iulie 4, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic dă de ştire că, înfăţişându-se „Ioan, fiul lui Blasiu, slujitorul magistrului Nicolae zis Wos, în numele stăpânului său şi al fraţilor săi, anume Ioan zis Achyl, Laurenţiu, Petru zis cel Roşu, Toma şi Desideriu, ne-a făcut cunoscut, în chip de întâmpinare, că oaspeţii sau oamenii din **Sic** (Zeek, judeţul Cluj), venind pe moşiile acelor nobili de ţin de satul **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul Cluj) şi făcând acolo hotărnicirea, au voit să cuprindă nişte bucăţi de pământ ce ţin de acest sat Sântejude, iar acei nobili mai sus scrişi i-au oprit, iar oaspeţii i-au chemat înaintea regelui… Şi fiindcă în părţile Transilvaniei n-a fost niciodată legea sau obiceiul din bătrâni ca vreun nobil să fie chemat în faţa regelui, decât în faţa voievodului Transilvaniei, de aceea sus-zisul Ioan s-a înfăţişat în faţa noastră”[501].

1361, iulie 8, Sântimbru: Vicevoievodul Ioan scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Ioan, fiul lui Ioan din **Beclean** (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud), în numele său şi al fratelui său Grigore, că oamenii sau oaspeţii din **Viţa** (Vice, Vitze, judeţul Bistriţa-Năsăud), ce ţin de cetatea regească **Unguraş** (Baluanus, judeţul Cluj), au arat cu silnicie o foarte mare bucată din pământul lor, ce ţine de moşia **Beudiu** (Beud, judeţul Cluj), şi că ei vor să li se împotrivească prin mijlocirea unei legiuite oprelişti. De aceea, cerem stăruitor să trimiteţi omul vostru de măr-

[500] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 107, pp. 108, 109
[501] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 392, pp. 399, 400

turie, în faţa căruia omul nostru Ştefan, fiul lui Beke de **Vireag** (Vilagos Berk, Wyragusberk, azi **Floreşti**, judeţul Bistriţa-Năsăud) sau Ladislau zis Vas de **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul Cluj) ori, în lipsa celorlalţi, Dumitru de **Luna** (Lonna, azi **Luna de Jos**, judeţul Cluj), să cerceteze şi să-i oprească pe oamenii din Viţa la folosirea în viitor a sus-zisei bucăţi de pământ"[502].

1362, septembrie 22, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că „Ioan zis Acyl, Toma, Desideriu şi Laurenţiu, fiii lui Ioan, fiul lui Emech, şi Simion, fiul lui Ladislau zis Wos cel tânăr, în numele lor şi în numele magiştrilor Nicolae Wos cel tânăr şi Petru cel Roşu, fiii aceluiaşi Ioan, fiul lui Emech, fraţii lor, înfăţişându-se înaintea noastră, au mărturisit că au făcut o împărţeală veşnică pe moşiile lor **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul Cluj), **Ţaga** (Chege, judeţul Cluj), **Sucurtard** (Zenthgothard, judeţul Cluj), **Puini** (Pwlion, judeţul Cluj), **Sântioana** (Zenthjuan, judeţul Cluj), **Măhal** (Mohal, judeţul Cluj), **Silvaş** (Ziluas, judeţul Cluj), **Bonţ** (Nyres, judeţul Cluj) şi **Kereztes** (dispărut, lângă Ţaga şi Sântejude, judeţul Cluj), care se află în comitatul Dăbâca, şi **Chesău** (Kezu, judeţul Cluj), din comitatul Cluj, după arătarea semnelor, fără nici o plângere"[503].

1364, august 1, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, înfăţişându-se „Ştefan şi Gheorghe, nobili de **Budatelec** (Bugateleke, azi **Budeşti**, judeţul Bistriţa-Năsăud), iar pe de altă parte Ştefan, fiul lui Nicolae zis Wos, nobil de **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul

[502] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 46, pp. 34, 35
[503] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 126, pp. 102, 103

Cluj), în numele său şi al fratelui dinspre mamă, Pavel, s-a mărturisit că Gheorghe de Budatekec, atât în temeiul vecinătăţii şi al megieşiei cu moşiile **Deuşu** (Dyos, judeţul Cluj) şi **Balugianustelke** (Bolukyanusteluke, lângă Vechea, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Cluj, cât şi pentru legătura de neam şi înrudirea de sânge cu răposaţii Mihail şi Man, nobili de **Căianu** (Kalyan, judeţul Cluj), a dat în judecată pe Ştefan şi Pavel, nobili de Sântejude, pentru cotropirea şi ţinerea în stăpânire a moşiilor Deuşu şi Balugianustelke, şi că această pricină a fost amânată de nenumărate ori… În cele din urmă, acelaşi Gheorghe de Budatelke (Budatelec) a pus, potrivit obiceiului ţării, ca acea moşie Deuşu să fie preţuită la 29 de mărci, iar pământul numit Balugianustelke, deşert şi lipsit de locuitori, la trei mărci, şi, astfel preţuite, au vrut să ia, pe calea legii, Ştefan şi Pavel, fiii lui Nicolae zic Wos, prin răscumpărare. În urmă, înfăţişându-se părţile, mulţumită mijlocirii unor bărbaţi împăciuitori, s-au înţeles”[504].

1366, noiembrie 1, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur îl informează pe vicevoievodul despre raportul trimişilor, care „de curând, au chemat pe bucata de moşie numită **Sântioana** (Zenthjuan, judeţul Cluj), pe magistrul Petru, pe Ladislau, fiul lui Thoma de Sintioana, pe Simion şi Leukus, fiii lui Ladislau zis Wos de **Chesău** (Kezu, judeţul Cluj), pe fiecare din ei, înaintea nobleţii voastre, ca să stea faţă cu sus-zisul magistru, Ladislau zis Wos de **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul Cluj), hotărând părţilor ca soroc la înfăţişare înaintea voastră octavele în cu-

[504] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 306, pp. 312-314

rând viitoare ale sărbătorii fericitului Martin Mărturisitorul (10 noiembrie)”[505].

1371, noiembrie 18, Luna de Jos: „Noi, magistrul Nicolae, fiul lui Petheu, comite de **Dobâca**, Mihail, fiul lui Iacob, și Toma, fiul lui Rafael, juzii nobililor din același comitat, dăm de știre că pricina iscată și pornită între magistrul Mihail, fiul lui Iacob, ca pârâș, şi Pavel zis Wos, nobil de **Sântejude**, a fost amânată pentru a cincisprezecea zi de la darea scrisorii de faţă, ca să se statornicească pacea. Dacă se vor putea înţelege, va fi bine, altminteri se vor înfățișa înaintea noastră spre a răspunde fără amânare în judecată”[506].

1884: „Conferinţa alegătorilor români din comitatul Solnoc-Dobâca, întrunită la **Gherla**, în ziua de 2/14 aprilie. După letargia observată în acest comitat, în anii din urmă, și după multele prigoniri și uneltiri din partea mai marilor administraţiunii politice și bisericești, cu toții care se mai interesează de cauza nostră națională erau pregătiți la un fiasco și, în cazul cel mai bun, la reușită prea-modestă, cu atât mai înadins că se spunea, de mai înainte, că vlădica a oprit pe toată preoțimea din Gherla şi, prin aceasta, şi pe cea din afară de-a participa la această conferință. Realitatea însă a dezamăgit pe vlădica şi ne-a înveselit pre noi, toţi. Afară de preoțimea din loc și doi-trei lingăi din jur (**Mintiu**, **Sântejude** etc.) cealaltă preoţime întreagă, din depărtare de câte o zi şi mai bine, a alergat, cu învățătorii, inteligenţii de la sate şi oraşe, și cu mulţime de popor ales, spre a lovi în față pe nerușinaţii trădători ai

[505] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 154, pp. 263, 264
[506] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 85, pp. 94, 95

intereselor noastre naţionale și a dovedi, sus şi tare, că ţin cu scumpătate la drepturile de cetăţeni și români. Peste 300, zi trei sute, de alegători și repretentanţi delegaţi, cu scrisori de acreditare în toată regula, şi tot atâţi, de nu mai mulţi, ne-alegători popor ales s-au întrunit la această conferință”[507].

1885: „În anul trecut, 1884, în prețuitul ziar „Gazeta Transilvania” și în „Tribuna”, am avut onoare a aviza şi invita pre domnii colegi învăţători a lua parte la un curs suplimentar de industrie domestică, ce s-a ținut în **Sântejude**, de la 25 august, până la 15 septemvrie a aceluiaş an, ca, cu mai mare repezime, să introducă industria domestică în școlile elementare poporale, unde generaţiunea tânără, încă din frageda ei etate, să se deprindă la lucrurile manufacturale, ca, cu timpul, această industrie să se lăţească între popor, care e lipsit de orișice venit, spre a-i mai îmbunătăţi starea sa materială. / Cu durere sunt silit a spune cum că nimeni dintre fraţii învățători n-a venit, afară de dl G. Mănăstireanu, învăţător în **Agheriş**, pe care Reverendisimul domn Gavrilă Pop, demnul protopop al tractului Cluşiu, l-a trimis, pe spesele tractului, și, în 15 zile, a învățat industria domestică cu un succes foarte bun. / Scumpa noastră naţiune, după cum putem vedea din experiența de toate zilele, e rămasă înapoi, în tot felul de ramuri de industrie şi, pe lângă toate acestea, e împovărată cu multe şi grele sarcini. Acestea toate le plătește numai din producțiunea pământului, care, cu sudori crunte, îl cultivă, şi ce adună peste vară, tomna cu toții împart, toți îl tragă din toate părţile, ba, de nu ajung acestea, executorii îi iau și vestmintele de pe dânsul. / Ar vinde un purcel, un miel ori

[507] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIII, nr. 44, Braşov 1884, p. 2

un viţel, dar nu are de unde, ar vinde o bucată de pământ, dar nu are de unde, că a vândut-o în anii trecuţi, sau, de nu a vândut-o, e pusă ca ipotecă, tot din anii trecuţi, tot pentru asemenea necazuri.

Dar e mijloc de scăpare. În patria noastră, mai toată comuna are învățători și școală, mai toată școala are un petec de grădinuță, unde învăţătorul ar putea învăţa pruncii agricultura, grădinăritul cu privire la pomărit, stupărit şi legume. O mulțime de comune sunt înzestrate cu teritorii întinse, cu păduri, în care se află tot felul de materiale, de exemplu nuiele de alun, sânger, mesteacăn, curpeni şi alte materiale folositoare pentru industria domestică. Forte multe lacuri sunt unde se află speteze, papură, pipirig și răchițele, pentru împletirea coşărcilor de tot felul şi a altor împletituri și lucruri de casă. Se află, pe tot locul, paie de grâu, secară, ovăs, alac, din care se pregătesc pălăriile de paie. / Pe toate aceste obiecte poporul, având lipsă de ele, varsă o mulţime de bani la alte naţiuni, înaintate în industrie; la din contră, dacă poporul s-ar ști folosi de industrie, i-ar rămâne banii în pungă, ba încă, în lunile de iarnă, folosindu-se de industrie, ar câștiga bani. Să arăt, printr-un exemplu, la ce rezultate ar putea ajunge națiunea română, prin întreprinderea industriei domestice în școlile poporale. / În o comună stătătoare din 100 familii, toată familia ar putea consta din 6-7 membri lucrători, fiindcă pruncul trecut de 7-8 ani se poate folosi la lucrurile mai ușoare de mână. Dar să luăm că o familie constă numai din 4 membri lucrători, atunci 100 familii ar avea 400 membri lucrători. Un membru lucrător ar putea câştiga, prin întreprinderea industriei, pe zi, 50-60, creițari, ba şi până la 1 florin valută austriacă; să luăm că nu câştigă decât 20 creițari, 4 membri ai unei familii ar câștiga 80 creițari v. a.

/ 100 familii, stătătoare din 400 membri lucrători, vor câștiga, deci, 80 florini v. a. / Acum să luăm că, în o lună, ar fi numai 20 de zile de lucru, atunci o familie ar câștiga, în o lună, 16 florini v. a. şi aşa 100 familii ar câștiga 1.600 florini, venit curat pe lună. Lunile în care poporul nu se ocupă cu economia câmpului sunt noiemvrie, decemvrie, ianuarie, februarie şi martie, adecă 5 luni, aşadar, dacă o familie câștigă, pe o lună, 16 florini, în 5 luni va câștiga 80 florini, atunci 100 familii, în timpul acelor 5 luni, vor câştiga 8.000 florini v. a. / Iată la ce rezultate îmbucurătoare am putea ajunge prin întreprinderea industriei domestice în școlile poporale.

Subscrisul, având în vedere binele şi interesul naţiunii mele, ca mai cu repezime să se extindă însuşirea industriei în școlile poporale, m-am decis, precum în anul trecut, aşa şi în acest an, a deschide un curs de industrie domestică, începând de la 1, până la 30 august, care curs se va ţine în localităţile **şcolii confesionale din Sântejude**, şi la care invit pe toți domnii colegi, care voiesc îmbunătăţirea stării poporului şi a întregii naţiuni române, a participa, pe lângă următoarele condițiuni: / 1). Industria domestică, adecă legarea coșărcilor din spetează şi alte împletituri, din acest soi de materiale. Legarea coșărcilor din răchițele și împletituri de paie, precum pregătirea pălăriilor de paie, acestea toate le voi propune gratuit. / 2). Doritorii de a învăţa industria domestică vor avea a se insinua la mine, în **Sântejude**, poșta din urmă **Czaga** (**Țaga**), trimițând 2 florini anticipativ, pentru câştigarea materialelor trebuincioase pentru propunerea industriei, până la 1 iulie 1885. / 3). Pentru vipt, va avea a solvi un individ numai 10 florini v. a. anticipativ, la 1 august, când se va începe cursul de industrie.

Ca să ne putem mai cu înlesnire a ne ajunge acest scop sfânt și salutar, rog, cu umilită supunere, pe Veneratul Consistoriu Metropolitan şi Episcopesc, din toată patria, să binevoiască, prin circulare, a atrage atenţiunea prea onoraților domni protopopi, care sunt directorii şcolilor tractuale, a trimite, din tot tractul protopopesc, câte un învățător, care ar avea voie învăţa industria domestică, cu spesele tractului; sunt eparhii protopopești din câte 30-40 sate, însă să luăm că în o eparhie să fie numai 24 comune, şi așa s-ar veni, pe o comună bisericească 50 creițari ca spese pentru materialul de lipsă şi viptul unui învățător, care s-ar prezenta la învăţarea industriei domestice. / Petru Grama, învăţător şi profesor de industrie domestică”[508].

1886: „Cu ocaziunea ținerii cursului de industrie de casă, aurit şi colorit, din **Sântejude**, pentru a putea participa şi subsemnatul, fui ajutorat cu anunțate contribuiri benevole, din partea mai multor bărbaţi mărinimoşi. / Mult stimaţii domni contribuenți sunt următorii : I. Petrică, protopresbiter, 6 florini, / Diamandi Manole, 5 florini, / Fraţii Stănescu, 5 florini, / N. N., 2 florini, / Dimitrie Ioncioviciu, 5 florini, / Petru M. Zănescu, 5 florini, / Simeon Damian, 2 florini, / I. A. Navrea, 2 florini. / Îmi iau voie a le exprima, și pe această cale, călduroasa mea mulțămită şi recunoștinţă. / Brașov, în 14 septembrie 1886. / C. Mușlea, învățător în **Braşovul vechi**”[509].

1887: „Din **Sântejude**, în apropierea Gherlei, ni se serie: Timpul, pe la noi, e foarte părtinitor. Omenii și-au arat și semănat din destulă, a urmat ploaie destulă şi căldură. Acest an, încă de cu începutul primăverii, ne promite o recoltă îndestulătoare. Ar fi bine ca poporul să-și asigure

[508] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 134, Brașov 1885, p. 3
[509] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 220, Brașov 1886, p. 3

semănăturile în contra grindinei (gheţii), ca să nu sufere pagube, cum au pățit sântejudenii şi satele din jur în anul trecut!”[510].

1889: „Din **Sântejude** ne vine dureroasa știre că meritatul învățător de acolo, **Petru Grama**, a răposat, în ziua de 2 mai nou, în etate de 47 de ani. El a fost unul dintre cei mai strădalnici şi conștiincioși învățători ai noștri, care, 26 de ani, a luptat cu zel şi abnegaţie, pentru luminarea şi deşteptarea tinerelor mlădițe din școala sa. / Răposatul Petru Grama s-a făcută cunoscut publicului românesc din părțile noastre mai vârtos prin zelul ce la dezvoltat pentru propagarea industriei de casă între poporul nostru, fiind cel dintâi care, de repetate ori, a pledat, în coloanele foii noastre, pentru această idee, ce a tradus-o şi în faptă, deschizând, mai întâi, în diferite veri, cursuri speciale pentru instruirea industriei de casă. Cei ce vor gusta din roadele binefăcătoare ale industriei de casă vor trebui, totdeauna, să-şi aducă aminte, cu recunoștință, de răposatul Petru Grama, a cărui bunăvoință și neobosită stăruinţă poate servi ca pildă învăţătorilor noştri sătești”[511].

1895: „În 4 și 5 iunie nou, şi-a ținut „Reuniunea învăţătorilor români greco-catolici din jurul Gherlei” adunarea generală, în comuna **Teure**, comitatul Bistrița-Năsăud... / A doua zi, la 5 iunie, după serviciul divin, comisiunile şi-au făcut raporturile lor. Comisiunea pentru încasarea taxelor şi ofertelor, prin învățătorul Ioan Man din **Sântejude**, a arătat că s-a încasat suma de 20 florini 50 creițari, la care au contribuit ou oferte: dl protopop M.

[510] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 97, Brașov 1887, p. 2
[511] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 103, Brașov 1889, p. 3

Făgărășian şi dnii preoți Gavrilă Petoi şi Ioan H. Botean, cu câte 1 florin, iar Simion Popan, cu 50 creițari"[512].

1895: „În numărul 141 a. c. al „Gazetei Transilvaniei", o corespondenţă, sub titlul „Ce-i cu reuniunea învăţătorilor sătmăreni?", se ocupă, între alţii, și cu modesta mea persoană, ca președintele reuniunii învățătorești, filiala „**Ardusat**-Someș", acuzându-mă că adunările filiale nu se ţin regulat şi că, pentru ședința comitetului central din 27 mai, n-am trimis dare de seamă despre activitatea reuniunii filiale. Apoi, în general, se mai plânge că „reuniunea învățătorilor români greco-catolice, aparţinătoare părţilor sătmărene-orădene, şi acum, după un trecut de un deceniu și jumătate, în privința activității sale e tot în starea primitivă de la început"… / E destul să indic numai obiectele despre care au fost ținute, din care am la îndemână următoarele: **din anul 1888**: 1). „Creşterea trupească în școală, din punct de vedere sanitar", prelucrată de: G. Onea, V. Görög şi I. Bretan; 2). „Raport despre ascultarea practică a cursului suplimentar de 4 săptămâni a industriei de casă", ținut în **Sântejude**, citit de I. Bretan; 3). „Datorințele părinților în creşterea religioasă-morală a pruncilor", prelucrat de G. Onea, I. Bretan, S. Anderco, V. Casa, A. Popan. / **Anul 1889**: 1). „Creşterea familiară în viața poporului", de G. Szilágyi; 2). „Ce are de a face învățătorul ca elevii săi să iubească adevărul și să fie sinceri?", de G. Szilágyi; 3). „Apel!", de G. Onea; 4). „Care e folosul ce-l aduce un învățător religios și care e dauna ce o cauzează unul ireligios", de V. Sabo. / **Anul 1890**: 1). „Tratarea bucăţilor de citit", de G. Szilágyi; 2). „Ce are de a face un învățător ca elevii lui să susțină liniştea în școală", de C. Puş-

[512] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 118, Brașov 1895, p. 2

caş; 3). „Cum să facem propunerea atrăgătoare?“, de E. Pop; 4). „Propunerea fizicii în cl. II-a a şcolilor poporale“, de T. Groza. / **Anul 1891**: 1). „Despre curăţenie“, de A. Popan; 2). „Propunerea constituţiunii în școlile poporale”, de T. Groza; „Propunerea constituțiunii în școli poporale!”, continuare de T. Groza; 4). „Necesitatea învățământului şi a educațiunii în școlile noastre poporale şi folosul şcolii corepetitoare“, de C. Puşcaş; 5). „Despre moartea trupului omenesc“, de V. Casa; 6). „Vorbirea în cor”, de C. Puşcaş; 7). „Ce datorinţă are faţă de elevii săi catihetul, fie acela învățător sau şi preot?“, de I. Bretan. / **Anul 1892**: 1). „Propunere practică din fizică: conceptul căldurii, naşterea ei şi cunoştința despre întinderea corpurilor prin căldură“, de C. Puşcaş; 2). „Despre educaţiune în genere”, de V. Casa. / În fine, în interesul public, fie-mi permis a ruga pe „corespondenţii” foilor române ca să nu publice acte oficioase care nu sunt menite pentru publicare, precum s-a întâmplat și acum, cu scrisoarea mult onoratului D. Ciucă. Sapienti sat... / **Ardusat**, la 31 iulie 1895. / Dionisiu Bran, preşedintele reuniunii, filiala Ardusat-Someş”[513].

1896: „Domnul Aurel Simon, farmacist în **Copalnic-Mănăştur** şi proprietarul unui laborator chimic în Budapesta, va ține în Kápolnok-Monostor, din 15 iulie, până în 5 august nou 1896, un curs gratuit de aurărit, colorit şi alte industrii de casă. Numitul domn a ţinut, și mai înainte cu 6 ani, atari cursuri în **Gherla** şi **Sânte Jude**. La cursul, ce-l ține acum, invită cu deosebire pe preoţi, teologi şi învățători. Cei ce vor participa la curs vor primi proviziune ieftină sau la case private, sau în ospătăria domnului Stupariu”[514].

---

[513] *Gazeta Transilvaniei*, AnulLVIII, nr. 163, Braşov 1895, p. 4
[514] *Unirea*, Anul VI, nr. 29, Blaj 1896, p. 229

1896: „Lucrul manual, pentru a cărui dezvoltare şi răspândire în popor se pornise, mai anii trecuți, o mişcare atât de frumoasă şi promiţătoare între învățătorii noştri, acum a rămas, deodată, baltă. Nu mai auzim despre un singur învățător, să se intereseze de acest lucru, măcar prin propunerea și răspândirea lucrului manual i s-ar fi putut face poporului nostru servicii nespus de mari, căci știind el să confecţioneze tot fel de împletituri din paie, nuiele, spetează etc., nu numai că i s-ar fi oferit, prin acesta, o ocupaţiune folositoare, mai ales în decursul iernii, când şi așa lipsa de ocupaţiune adeseori îi face pe plugari să-și caute petrecere la cârciumă, dar li s-ar fi deschis, totodată, şi un anumit izvor de câştig. Pentru ce, dar, învățătorii noştri au lăsat baltă frumoasa pornire, pe care ei înșiși au început-o, anii trecuţi, la stăruința şi exemplul mult lăudat al răposatului învățător Petru Grama de la **Sântejude**?”[515].

1909: „Vasiliu Pușcariu, paroh greco-catolic în **Sântejude** şi protopop în tractul Secului, după un morb greu şi îndelungat, suportat cu răbdare creștinească, credinţă într-o viaţă viitoare, unde înceată toate suferinţele, împărtăşit cu sfintele taine, s-a mutat la cele vecinice, în dimineaţa zilei de 1 august stil nou, în anul etăţii 69 şi 41 al preoţiei. / Odihnească în pace!”[516].

[515] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 44, Brașov 1896, p. 4
[516] *Unirea*, Anul XIX, nr. 31, Blaj 1909, p. 269

SÂNTIOANA

(Zenthjuan, judeţul Cluj)

„Înainte de începerea săpăturilor de la **Cristești**, s-au făcut cercetări în mai multe comune din judeţul Mureş. Astfel, pe teritoriul satului **Gorneşti**, în locul numit Cserépesür, semnalat şi de Roska, în Repertoriul său, am găsit fragmente ceramice din epoca hallstattiană. Fragmente ceramice din aceiași epocă am găsit şi la **Petelea**, la Pepiniera Statului, şi pe terenul de alături al Bisericii ortodoxe. Menţionăm că movilele de la Petelea, semnalate de Roska, sunt de formație naturală și nu conţin resturi arheologice. În cercetarea făcută la **Bandul-de-Câmpie**, am aflat că colecția lui Sándor Pál, menționată de Roska, nu mai există. La **Sâncrai**, pe dealul Pogányhegy, citat de Roska, după Marțian, care îl pune în legătură cu dacii, am găsit numai fragmente ceramice, care datează din epoca feudală. În sfârşit, la **Sântioana**, lângă **Cristești**, sta, vizitat, dealul Pad, la Nord de sat, pomenit şi acesta de Roska, pe care s-au cules fragmente ceramice atipice, care par a data din treapta, mijlocie a barbariei**”**[517]**.**

[517] Academia Română, *Studii şi cercetări de istorie veche*, Anul I, nr. II, Bucureşti 1951, p. 283

1352, decembrie 21, Cluj-Mănăştur: În faţa conventului mănăstirii din Mănăştur „au venit Ioan şi Ladislau, fiul lui Nicolae zis Vos, pe de o parte, iar pe de altă parte, magistrul Toma, fiul lui Ioan, fiul lui Ernek", care au zălogit lui Toma, fiul lui Ioan, fiul lui Ernek, „pentru o sută de florini de aur, daţi, plătiţi, primiţi şi luaţi pe deplin… jumătate a părţii de moşie din moşia lor numită **Sântioana** (Zenthjuan, judeţul Cluj) aflătoare în comitatul Dăbâca"[518].

1357, mai 23, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur înştiinţează pe voievodul Andrei că, după întoarcerea trimişilor la moşia **Măhal** (Mohal, judeţul Cluj), adică Ioan, fiul lui Dumitru de **Galaţi** (Galaz, azi **Galaţii Bistriţei**, judeţul Bistiţa-Năsăud), trimisul regal şi călugărul Ioan „ei, în joia de după a cincisprezecea zi de la sărbătoarea fericitului mucenic Gheorghe (11 mai), au chemat pe toţi vecinii şi megieşii şi, de faţă cu aceştia, au hotărnicit-o după adevăratele şi vechile ei hotare, apoi au dat-o magistrului Nicolae zis Wos… / Iar semnele de hotar purced astfel: de la hotarul moşiei **Sântioana** (Scebthyuan, Zenthiuan, judeţul Cluj) chemată adică **Byham** (lângă Sânmartin, judeţul Cluj), pe lângă pârâul Lacul Cerbilor, este o movilă de hotar; iar din acest pârâu, o jumătate ţine de moşia Măhal, iar cealaltă de satul numit **Fizeş** (Fyzes, **Fizeşu Gherli**, judeţul Cluj). De aici au mers la răsărit, la un alt pârâu, care se varsă în pârâul Lacul Cerbilor, din care o jumătate ţine de moşia **Oşorhel** (Wasarhel, azi **Târguşor**, judeţul Cluj), cealaltă de Măhal; apoi s-au dus spre răsărit, pe lângă acelaşi pârâu, spre moşia **Diviciori** (Deuecher, Deuecher Superior, **Diviciorii Mari**, judeţul Cluj),

[518] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 157, pp. 170, 171

adică a lui Petru, fostul voievod al Transilvaniei, şi, de aici, înaintând de la acel pârâu spre miazăzi, la un deal numit Creasta şi acolo au aflat două semne vechi de hotar, din care unul ţine de moşia Diviciori, iar celălalt de Măhal; de aici, au ajuns deasupra acelei Creste şi acolo au aflat două semne de hotar vechi; de acolo, mergând pe aceiaşi Creastă, au aflat două movile de hotar vechi, înşirate una lângă alta şi apoi s-au dus către netezişul acelei Creste, spre miazăzi, şi, pe netezişul acelei Creste, au aflat patru semne de hotar vechi, din care unul desparte moşia **Ghiolţ** (Geuch, înglobat în **Ţaga**, judeţul Cluj), altul moşia **Bonţ** (Nyres, judeţul Cluj), al treilea moşia Diviciori, iar al patrulea moşia Măhal; de aici au mers spre apus şi, în jurul acelei Creste, au aflat două semne de hotar vechi şi, înaintând mai departe, pe acea Creastă, au recunoscut alte două semne de hotar vechi, iar de acolo, pornind mai departe, au aflat o veche movilă de hotar şi acest semn deosebeşte şi desparte moşiile Sântioana, Măhal şi Ghiolţ, şi aşa se sfârşesc semnele de hotar ale moşiei Măhal”[519].

1357, noiembrie 21, Sântimbru: Voievodul Dominic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „Laurenţiu, fiul lui Abyl de **Diviciorii Mari** (Deuecher, Deuecher Superior, **Diviciorii Mari**, judeţul Cluj) că acel Abyl, tatăl său, şi Andrei, fratele lui Abyl, au vândut şi au înstrăinat, spre paguba şi vătămarea sa, nişte moşii ale lor, numite **Olnireş** (dispărut, lângă Măhal şi Ghiolţ, judeţul Cluj) şi **Felnireş** (dispărut, lângă Măhal şi Ghiolţ, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Dăbâca, ce ar fi trebuit să-i vină lui, în temeiul dreptului de moştenire, şi el vrea să le redobândească, păzindu-se rânduiala legii. / De aceea, ce-

[519] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 152, pp. 140-142

rem să trimiteţi spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia, omul nostru, Laurenţiu de **Cesariu** (Chazar, Chatari, înglobat în **Sântioana**, judeţul Cluj) sau Dominic tot de acolo, ori, în lipsa acestora, Grigore, fiul lui Simion de **Sânnicoară** (Aaronscenmiclosa, Aronzenethmiklos, Zenthmiklos, judeţul Cluj), mergând la zisele moşii, să le hotărnicească şi… luându-le înapoi, să le dea acelui Laurenţiu, fiul lui Abyl"[520].

1358, ianuarie 16, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic scrie conventului mănăstirii Mănăştur „că, deoarece răposatul magistru Ştefan zis Podan de **Buza** (judeţul Cluj) a tras în judecată pe fostul vicevoievod Petru, pe Simion de **Aaron** (sat dispărut, lângă Sânnicoară, judeţul Cluj), pe Nicolae, Grigore şi Blasiu, fiii lui, de asemenea pe Ioan tot de Aaron şi pe Aron, fiul lui, iar această pricină a fost mereu anulată prin felurite chezăşii de amânare… cu privire la moşia numită **Sânnicoară** (Aaronscenmiclosa, Aronzenethmiklos, Zenthmiklos, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Dăbâca, moşie cu privire la care se iscase pricina şi neînţelegerea dintre ei: anume, numiţii Ioan, Grigore şi Aaron au lăsat şi au dat magistrului Ioan zis Pogan jumătatea dreaptă şi deopotrivă de mare din moşia Sânnicoară, din care jumătate o jumătate îi venise pomenitului Ştefan zis Pogan, adică tatălui lui Ioan zis tot Pogan, de la Ioan de **Chiced** (judeţul Cluj), iar cealaltă jumătate de la Laurenţiu, fiul lui Abyl; şi, la rândul său, Ioan zis Pogan a dat, în faţa noastră, şi celelalte părţi din moşia Sânnicoară lui Ioan de Aaron, Grigore, fiul lui Simion, şi lui Aaron, fiul aceluiaşi Ioan… / Deoarece pentru facerea acestei împărţeli, cei doi oameni, al nostru şi al vostru, sunt de foarte

[520] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc 199, pp. 197-199

mare trebuinţă, cerem să trimiteţi spre mărturie pe omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia, omul nostru, Andrei, fiul lui Iacob de **Beclean** (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud), sau Ioan, fiul lui Dumitru de **Galaţi** (Galaz, azi **Galaţii Bistriţei**, judeţul Bistiţa-Năsăud), ori Iacob, fiul lui Iacob tot de Beclean, sau, în lipsa acestora, Simion, fiul lui Martin de **Sântioana** (Zenthjuan, judeţul Cluj), mergând la pomenita moşie, s-o împartă între sus-zişii nobili”[521].

1362, septembrie 22, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că „Ioan zis Acyl, Toma, Desideriu şi Laurenţiu, fiii lui Ioan, fiul lui Emech, şi Simion, fiul lui Ladislau zis Wos cel tânăr, în numele lor şi în numele magiştrilor Nicolae Wos cel tânăr şi Petru cel Roşu, fiii aceluiaşi Ioan, fiul lui Emech, fraţii lor, înfăţişându-se înaintea noastră, au mărturisit că au făcut o împărţeală veşnică pe moşiile lor **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul Cluj), **Ţaga** (Chege, judeţul Cluj), **Sucurtard** (Zenthgothard, judeţul Cluj), **Puini** (Pwlion, judeţul Cluj), **Sântioana** (Zenthjuan, judeţul Cluj), **Măhal** (Mohal, judeţul Cluj), **Silvaş** (Ziluas, judeţul Cluj), **Bonţ** (Nyres, judeţul Cluj) şi **Kereztes** (dispărut, lângă Ţaga şi Sântejude, judeţul Cluj), care se află în comitatul Dăbâca, şi **Chesău** (Kezu, judeţul Cluj), din comitatul Cluj, după arătarea semnelor, fără nici o plângere”[522].

1365, aprilie 15, Buda: Regele Ludovic scrie voievodului Dionisie sau vicevoievodului Petru, după ce i s-au plâns „doamnele Clara, Sebe şi Ecaterina, fiicele lui Ioan,

---

[521] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 207, pp. 206-209

[522] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 126, pp. 102, 103

fiul lui Martin de **Sântioana** (Zenthjuan, judeţul Cluj), că, murind acel Ioan, tatăl lor, voi le-aţi îndepărtat de la partea de moşie ce o avea acel tată al lor în Sântioana, nedându-le nici o despăgubire, cu privire la a patra parte, cuvenită lor ca fiice, cum cere obiceiul ţării"[523].

1366, noiembrie 1, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur îl informează pe vicevoievodul despre raportul trimişilor, care „de curând, au chemat pe bucata de moşie numită **Sântioana** (Zenthjuan, judeţul Cluj), pe magistrul Petru, pe Ladislau, fiul lui Thoma de Sintioana, pe Simion şi Leukus, fiii lui Ladislau zis Wos de **Chesău** (Kezu, judeţul Cluj), pe fiecare din ei, înaintea nobleţii voastre, ca să stea faţă cu sus-zisul magistru, Ladislau zis Wos de **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul Cluj), hotărând părţilor ca soroc la înfăţişare înaintea voastră octavele în curând viitoare ale sărbătorii fericitului Martin Mărturisitorul (10 noiembrie)"[524].

1848, protopopul greco-ortodox Ştefan Branea: „În 31/19 octombrie s-au atacat ai noştri cu ungurii, la **Sântioana** (Vajdaszentiván), acolo iară au căzut mulți de-ai noştri, dar şi acolo mai mulți dintre secui. Au prins pe procuratorul Lörinczi, care era maiorul önkénteşilor din Vasarhei, puşcat, au luat un steag şi aşa, seara, târziu, s-au întors la **Sas-Reghin**, cu triumf... / În luna lui aprilie 1849, alt csapat a lui Nagy Sándor százados din **Beica**, aici, la noi, tot secui, şi oricine cu înfricoşări l-am aşteptat. Acesta au jefuit pe popi de-a rândul, apoi român n-a rămas nejefuit, niciunul. Dar pe câți îi bătea, câte 50, ba şi câte 100

[523] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 396, p. 414
[524] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 154, pp. 263, 264

bote peste izmene. Pe cei mai vinovaţi (batăr că toţi erau nevinovaţi, ci numai după a lor părere era vinovat) îi trimitea la **Sântioana**, acolo apoi îi judeca pre moarte şi îi puşca acolo. Au puşcat mai mulţi de 200. Încă ce nu s-au mai auzit, pe mulţi îi lega buzdug şi-i trimitea lângă Mureş şi, aşa, legaţi, îi ţipa de vii în Mureş şi se înecau. Acest csapat a şezut la noi 15 zile, în care timp a tot jefuit de pe la oameni. O, Doamne! Totuşi, csapatul acesta nici de la noi n-a omorât pe alţii, fără pe un ticălos de român din **Solovăstru**. Acesta batăr eu în mai multe rânduri m-am rugat pentru el lui Boer Elek szolgabiró şi lui Késmárki esküdt, ca să-l sloboadă, totuşi l-au trimis la alszolgăbirău şi, pe drum, fu puşcat, la **Hotmurăş**"[525].

1904, Diaconovich: „**Sânt-Ioana** (magh. Vajda-Szent-Iványi), comună rurală în Transilvania, comitatul Mureş-Turda, cu 1.732 locuitori, romîni şi maghiari"[526].

1931: „Duminecă, în 28 iunie, ne-a spus părintele nostru că, după-amiază, vor sosi în comuna noastră **Sântioana** doi preoți, care vor ţine misiuni. Ne-am întrebat ce vor fi acestea. Credeam că vor fi de aceia din politică, care, nu cu mult înainte, ne-au colindat, promiţându-ne marea cu sarea, spunând că guvernul trecut a fost hoț și tâlhar şi că dumnealor vor face dreptate, făcând ca viața țăranilor să fie mai bună. Le-am dat votul și iată că, în loc de bine, vine tot mai rău, şi, dacă tot aşa va merge, în scurt vom ajunge la sapă de lemn. / Părerea noastră a fost greșită, că acești doi preoţi n-au fost din tabăra celor ce seamănă ură, ci

[525] Ceușianu, Alexandru, *Cronica evenimentelor din 1848-1849, de Ştefan Branea*, în *Ţara Bârsei*, Anul VII, nr. 1, Braşov 1935, p. 28, 38

[526] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 882

dragoste, şi că n-au fost trimişii iadului, ci trimişii lui Dumnezeu. / La orele, 3 după-amiază, se vestește că cei așteptați au sosit, și, ceva mai târziu, glasul clopotelor, care sunau parcă mai frumos ca altădată, ne cheamă la rugăciune și, în câteva secunde, întreg poporul este lângă biserică. Iată că apar cei doi preoți, însoțiți e părintele nostru, intră în biserică și apoi tot poporul se strecoară după dânșii.

Se începe vecernia, la sfârşitul căreia dl profesor Simu din **Dumbrăveni**, prin o predică foarte frumoasă, ne arată scopul pentru care au venit dumnealor la noi. După terminare, am plecat cu toţii la cimitir, unde s-a făcut slujba pentru morţi, la sfârșitul căreia a vorbit, din nou, dl profesor, îndemnându-ne să ne rugăm pentru cei morţi. Apoi ne-am întors la biserică și, după rugăciune, am plecat, în liniște, acasă. / La orele 8, seara, sunetul clopotelor din nou ne cheamă la biserică şi, în câteva minute, biserica este plină, dar nu numai de români, ci și de mulţi saşi. Se începe sfântul Paraclis, la sfârșitul căruia dl părinte Lupu, de la **Ernea**, prin o cuvântare foarte frumoasă, arată nefericirea sufletului încărcat cu păcate de moarte, îndemnându-ne să ne curăţim de ele, dacă voim să avem fericire în lumea aceasta, dar, mai su seamă, în cea viitoare. / După terminare, am plecat fericiți acasă, începând a înțelege că zile de mare sărbătoare s-au început în comuna **Sântioana**.

În dimineaţa zilei de 29 iunie, sărbătoarea sfinților Apostoli Petru și Pavel, așteptam cu nerăbdare începerea sfintei slujbe, care, la orele 8, se şi începe. Atât la slujbele făcute înainte de amiază, cât şi la cele de după-amiază, neau ținut cuvântări înălțătoare amândoi domnii preoți, prin care am fost ridicaţi la ceriu şi în timpul cărora nu se auzea în biserică decât plâns şi oftat. / În după-amiaza acestei zile, s-au făcut mărturisiri, care au durat până la orele 12

noaptea, spovedindu-se întreg poporul, care apoi, a doua zi, s-a şi cuminecat. / Nu vom uita niciodată aceste momente de înălţare sufletească. / Mângâierea ce o simțim, în urma acestor sfinte slujbe, nu avem cuvinte s-o putem descrie. Ceea ce putem spune este că-i asigurăm pe domnii preoți, care s-au obosit aşa de mult, spre a ne învăța calea mântuirii, că cele auzite le-am sădit în inimile noastre aşa de adânc, încât nu există putere pământească să le mai scoată vreodată. / Apoi ne îndreptăm gândul către Înalt Preasfinţitul nostru părinte de la Blaj, Dr. Vasile Suciu, şi îi mulțumim pentru grija ce ne-a purtat prin aceea că ne-a trimis pe acești doi preoţi, care ne-au adus mari mângâieri, în aceste vremuri grele”[527].

1938: „Duminecă, 2 octombrie nou, a avut loc sfinţirea caselor parohiale din **Sântioana**. Înzestrată cu biserică prin strădaniile supraomeneşti ale talentatului părinte Isip, înființătorul acestei parohii, care astăzi numără peste 500 credincioşi, parohia era lipsită de locuinţă pentru preot. Acestei lipse îi răspunde, peste aşteptări, tânărul şi vrednicul preot Ioan Penția, însufleţit de dragostea lui Hristos şi cu nezdruncinată credinţă în ajutorul lui Dumnezeu, sădind și cultivând în sufletele credincioșilor spiritul de jertfă pentru „cele ale Domnului”, și-a câștigat în așa măsură încrederea parohienilor, încât, în mai puţin de un an de la introducerea Sfinției Sale în parohie, a reuşit să renoveze radical biserica şi să edifice cele mai frumoase case parohiale din întreg tractul Dumbrăvenilor. / Sfinţirea cea mică a apei s-a făcut de către părintele protopop Gheorghe Simu, dimpreună cu preoţii V. Nobili, E. Petri, E. Şandru, T. Aldea şi I. Penţia, în prezenţa cărturarilor din ținut

[527] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 29, Blaj 1931, pp. 4, 5

și jur, și a întregului popor. La sfârșitul slujbei Părintele Simu a vorbit documentat și cu multă însuflețire, mânecând din cuvintele episcopului mucenic Inocenţiu Micu: „Mai bine să piară toate ale veacului acestuia, decât să dau poporul meu în mâinile străinilor", despre rolul covârșitor pe care l-au jucat în istoria neamului pentru triumful românismului, Arhiereii Blajului, arătând jertfelnica și neprihănita iubire de neam ce-au nutrit. / Urmează masa comună, în curtea parohială, la care au luat parte invitații și credincioșii vrednici, citindu-se pe feţele tuturor o creștinească și îndreptățită veselie. / Toastează, pe rând, Părintele Simu, E. Petri... Bătrânul preot de la **Gogan**, Onoratul V. Nobili, înveselește lumea cu o poezie ocazională. Dl Ioan Muntean, comandantul premilitarilor din cercul **Dumbrăveni**, lăudând jertfa credincioșilor din **Sântioana**, face un călduros apel către tineret, de alipire faţă de biserica Romei. Părintele I. Penţia mulţumește tuturor celor ce n-au pregetat a-și oferi, cu largă inimă, ajutorul material și moral pentru edificarea noilor case... / În **Sântioana**, se constată alipire sinceră, puternică și nefățărită faţă de Biserica Unită, de conducătorii ei: Mitropolit, Protopop și Preot. / Marian Boian, teolog absolvant"[528].

1938: „Anul acesta, s-a abătut o mare nenorocire peste locuitorii comunelor **Sântioana**, **Spini**, **Pănade**, **Iclod**, **Biia**, **Cergăul Mic**, **Cergăul Mare** și **Roșia de Secaș**, din județul Târnava Mică. / Grânele erau în spice, în unele locuri chiar în pârg, când o grindină năprasnică a distrus toate semănăturile, lăsând locul gol. / Locuitorii acestor comune, lipsiţi de mămăligă, pâine și de sămânţa necesară ca să o arunce în pământ, ca să aibă de-ale gurii

[528] *Unirea Poporului*, Anul XX, nr. 41, Blaj 1938, p. 3

cel puţin anul viitor, s-au adresat prefecturii județului şi Camerei de agricultură. / Aceste două instituţii au intervenit la Onoratul Minister şi la Ţinutal Mureșului, care au dat ordonanţă pentru colectarea cerealelor şi banilor necesare ajutorării acestor nenorociţi. / Ordonanța a fost primită cu multă bunăvoinţă din partea majorităţii locultoriior, care au înţeles să-şi ajute de-aproapele, ca dovadă este că s-au colectat 185.199 kg"[529].

1941: „Zilele trecute, am primit trista veste că secuii din **Pănet** au dărâmat, în noaptea de 12 spre 13 iunie, biserica greco-catolică românească de acolo. / Iată cum s-au petrecut lucrurile:

Secuii din Pănet, care se află lângă **Târgu-Mureş**, și, din punct de vedere bisericesc, este o filie a parohiei noastre, **Sântioana de Mureş**, nu mai puteau suferi nicicum o biserică valahă în satul lor, și încă una foarte drăguță, nouă şi destul de încăpătoare, deși avem acolo abia 113 suflete române unite. S-au apucat, deci, şi, în noaptea de 12 spre 13 iunie, au ieșit cu târnăcoape, sape, hârlețe şi securi și au dărâmat biserica valahă până la temelii.

Neavând noi preot, în acea filie, curatoral primar a plecat, imediat, la **Târgu-Mureş** și a adus la cunoştinţa delegatului nostru episcopesc Iosif Pop, marea fărădelege. / Sfinția Sa a mers numaidecât la fişpan (prefect) şi i-a adus la cunoștință fărădelegea. / Fişpanul a însărcinat pe şeful poliției Târgu-Mureş cu cercetarea cazului, care a şi plecat, cu delegatul episcopesc şi cu curatorul primar, la fața locului, unde, în loc să facă cercetare, că cine a făcut marea nelegiuire, a întrebat cine a adus la cunoştinţa delegatului episcopesc că biserica a fost dărâmată. Curatorul nostru

[529] *Unirea Poporului*, Anul XX, nr. 43, Blaj 1938, p. 8

primar a răspuns numaidecât că el însuşi. / Cu aceasta, s-a terminat ancheta, iar şeful poliției s-a urcat în automobil și a plecat spre Târgu-Mureș. / Până când, Doamne, mai poţi suferi atâta fărădelege?”[530].

An der Wiege — Cumătrzan — La leagăn
At the cradle — Au berceau

[530] *Unirea Poporului*, Anul XXIII, nr. 30, Blaj 1941, p. 8

SÂNTION

(Zenthianus, judeţul Bihor)

1356, aprilie 7, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire că înfăţişându-se „Zouard, fiul lui Chepan de **Chiraleu** (Keraly, Kiraly, judeţul Bihor), în numele său şi al fiilor săi George şi Ioan, Ştefan, fiul lui Nicolae, în numele său şi al fratelui său Martin, Bartolomeu, fiul lui Leukus de **Arduzel** (Ordo, judeţul Maramureş), în numele său, al lui Ioan şui al celuilalt Ioan, fraţii săi, de aemenea Ioan, fiul lui Ioan de Chiraleu, au mărturisit că Mihail şi Nicolae, fiii lui Albert, şi Mihail şi Ioan, fiii lui Chiybak, alungându-i, au pus stăpânire, prin cotropire, pe părţile de moşie care erau proprietatea lor, precum şi pe cea a răposatului Ders de **Bolchyda** (în Ungaria), mort fără copii, cu care se ştie că sunt spiţă de înrudire, şi într-o singură împărţeală de moşie, şi anume în moşiile **Sântion** (Zenthianus, judeţul Bihor), **Palota** (Derspalathaia, judeţul Bihor), **Făncica** (Fanchuka, Făncica, azi **Fâşca**, judeţul Bihor) şi **Tarnya** (neidentificat, în Bihor), în comitatul Bihor, precum şi **Zeureg** (neidentificat, în Bihor), care ţin de aceeaşi moşie. / Pentru ca nu cumva să sufere o ştirbire a drep-

tului lor… au cerut cu stăruinţă să li se dea, cu privire la această pricină, o scrisoare a noastră de întâmpinare”[531].

1934: „Fata Margareta Matei, din **Sântion**, de lângă Oradea, a născut un copil din flori. Numaidecât l-a luat şi l-a îngropat, spunând părinţilor că l-a născut mort. Părinții însă nu i-au crezut și au făcut arătare la jandarmerie, care a deţinut fata şi a predat-o parchetului”[532].

Ţărani din Maramureş
Paysans de Maramureş

Bauern aus Maramureş
Peasants of Maramureş

[531] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 12, pp. 15, 16
[532] *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 11, Blaj 1934, p. 7

SĂPÂNŢA

(Szaplonca, judeţul Maramureş)

1360, mai 14, Trnava: Regele Ludovic dă de ştire că, „rechemând în mintea noastră faptele de credinţă şi bunele slujbe ale lui Stan, fiul lui Petru, credinciosul nostru român… am dăruit şi am hărăzit acelui Stan, fiul lui Petru, şi, prin el, moştenitorilor săi, o moşie a noastră românească, numită **Rona de Sus** (Felsewrouna, judeţul Maramureş), aflătoare în Ţara Maramureşului, cu toate folosinţele ei”[533]. „Regele Ludovic dăruiește lui Stan, fiul lui Petru (Stan, cu fiul său Petru se par a fi dintre nobilii din **Săpânţa**, dintre aceştia s-a tras şi Lodomer din Săpânţa, ai cărui fii, Nan, Stan şi Petru, au fost introduşi, la anul **1407**, în posesiunea moșiei **Rona de jos**, urmaşii lor stăpânesc acolo şi azi), pentru meritele sale, posesiunea română **Rona de sus**, cu acele drepturi nobiliare, de care se bucură nobilii ţării, luptători sub steagul regelui. Însuşi regele confirmă, la anul **1361**, această donaţiune, în formă privile-

[533] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 477, pp. 493, 494

gială, şi la anul **1365** o prevede cu sigiliu nou, deoarece cel vechi s-a pierdut în războiul din Bosnia”[534].

1373, octombrie 30: „Nicolau, canonicul custode din Zagrabia, adevereşte că, fiind trimis de rege în Maramureş, pentru îndreptarea mai multor cauze litigioase, cu întrevenirea (mijlocirea) voivodului Balk, comitelui maramureşean, şi a altor bărbaţi de frunte, a determinat meşdile (hotarele) controverse între **Câmpulung** (Hosszumezö, judeţul Maramureş) şi între **Săpânţa** (Szaplonca, judeţul Maramureş), cu îndestularea ambelor părţi”[535].

1383, octombrie 7, Sziget: „Nicolau Bogaz judele, jurații, cetăţenii şi hospesii din **Szigeth** (Zygeth, judeţul Maramureş) revocă şi declară fără valoare literele (scrisorile) date prin dânşii câmpulungenilor, în privința hotarelor între aceştia şi între nobilii din **Saraseu** (Zarvassov, azi **Sărăsău**, judeţul Maramureş) şi **Săpânța** (Szaplonca, judeţul Maramureş), anume magistrul Stan, Banc din Saraseu şi Lodomeriu din Săpânța”[536].

1389, februarie 2: „La mandatul judelui curiei regeşti, se face reambularea metale (noua hotărnicire) a posesiunilor lui Drag, comitelui secuilor: **Buştina** (în Ucraina), **Saldobes** (în Ucraina), **Câmpulung** (judeţul Maramureş), **Vainag** (în Ucraina), **Taras** (în Ucraina), **Teceu mic** (Apşa de Jos, judeţul Maramureş), **Teceu mare** (în Ucraina) şi **Talabor** (în Ucraina), fără nici o contrazicere (împotrivire). Pe lângă multe locuri metale (hotare), se

---

[534] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 21, pp. 42-45

[535] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 38, pp. 69, 70

[536] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 48, p. 80

amintesc următoarele posesiuni: **Visk** (în Ucraina), **S**eclinţia, Mihalka, Ujbard, Bereneu, Hriva, **Săpânța** (Zapancha, judeţul Maramureş) și Urmezö (Ucraina)”[537].

1390. aprilie 28: „Mandatul regelui Sigismund, pentru reambularea metelor (restabilirea hotarelor) moșiilor **Sarasău** şi **Săpânţa**, dat în favorul lui Mihail, fiul lui Stan din Sarasău și al fraților săi, Vasile, Bank, Sandor și Joan”[538].

1411: „Regele Ludovic se grăbi să vină în ajutorul credincioşilor săi şi să aducă la ascultare pe răzvrătitori, iar în drumul său, între **Vad** şi **Onceşti**, îşi astâmpără setea la o fântână, care, în 1411, se numea Fântâna Craiului. În oastea regelui se aflau Balc, Drag, Ioan şi Ştefan, fiii lui Sas Vodă, Dragomir, ginerele lui Sas Vodă, împreună cu fiul său, Ioan. Ştefan, fiul lui Iuga, Dragoş, fiul lui Giula, Stan al lui Petru din **Săpânţa**, Gerheş din **Sarasău**, Vănciuc din **Onceşti**, fiii cneazului Locovoi din **Cosău** ș. a., care cu toţii au avut parte de diferite favoruri regale”[539].

1419, noiembrie 5, Buda: „Mandatul regelui Sigismund către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Elia, Petru și Thoma, fiilor lui Nicolau din Urmezö, care acuză pe Naan și pe Joan, fiii lui Ladomer din **Săpânța** că au omorât pe fratele lor Joan, fiul lui Ștefan, la locul Kekewmezö, unde a ajuns călătorind în comisiunea regelui, și au luat de la dânsul și servitorul său tot ce aveau la sine,

---

[537] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 53, pp. 89-94

[538] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 56, pp. 97

[539] Filipaşcu, Alexandru, de Dolha şi de Petrova, *Istoria Maramureşului*, Baia Mare 1997, p. 53

în valoare de 100 florini de aur, și au ocupat moșia lor, **Rona de jos**"[540].

1426-1430: „Relaţiunea conventului din Lelesz despre cercetarea făcută, la ordinul regelui Sigismund, în favorul lui Petru, Mihail și Ștefan Gherheș din **Saraseu**, al lui Naan și Petru, fiul lui Lodomer, Sandrin, fiul lui Stan, și Toma Literatul din **Săpânța**, în contra lui Paul, priorul claustrului Sânta Maria, pentru că priorul a ocupat o parte de pământ"[541].

1438, iunie 17, Buda: „Mandatul palatinului pentru reambularea metale (refacerea hotarelor – n. n.) a moșiei **Peri** (lângă Săpânţa), proprietatea călugărilor care trăiesc după legea grecească în mănăstirea Sfântul Mihail Arhanghel în Maramureș"[542].

1456, aprilie 6, Buda: „La mandatul regelui Ladislau, se face reambularea metelor (refacerea hotarelor – n. n.) oraşului **Câmpulung**, în favorul judelui, juraţilor și tuturor cetățenilor de acolo, dar cu contrazicerea lui Petru Gherhes din **Saraseu**, Luca din **Săpânța** și a călugărului Simon, din mănăstirea Sfântului Mihail"[543].

1456, iunie 10, Strigoniu: „Mandatul regelui Ladislau către magistratul comitatului ca Petru Gherheș din **Saraseu**, Simon, călugărul mănăstirii Sfântului Mihail Arhanghel, ridicată aproape de **Apșa**, și alți nobili din **Saraseu** și **Săpânţa** să fie scutiți și apărați în contra cetățenilor

---

[540] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 138, pp. 241, 242
[541] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 156, pp. 268, 269
[542] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 178, pp. 306, 307
[543] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 222, pp. 376, 377

și hospeţilor (oaspeţilor) din **Câmpulung**, care, cu ocaziunea unei reambulare metale (refaceri a hotarelor – n. n.) au ocupat, cu nedrept, două mănăstiri, pământuri semănate, fânațe și păduri”[544].

1457, februarie 12, Buda: „Mandatul regelui Ladislau către comunitatea opidului **Câmpulung** pentru restituirea averilor nedrept ocupate de lu Simon Călugărul mănăstirii Sfântului Mihail Arhanghel, ridicată aproape de **Apșa**, şi de la mai mulți nobili din **Saraseu** și **Săpânța**”[545].

1457, noiembrie 9, Szigeth: „Litere (scrisoare) de judecată, prin care cetăţenii din **Câmpulung** sunt judecaţi să plătească 100 de mărci budense (bătute la Buda), pentru că, de mai multe ori, au dat năvală, cu mâinile armate, asupra moșiilor **Saraseu**, **Săpânța** și **Apșa**, și au făcut pagube multe, au mânat 24 vite ale mănăstirii Sfântului Mihail şi au luat, din hotarul Apşei, patru boi, două care încărcate cu fân. Mai încolo, Nicolau Deak, judele din Câmpulung, în omagiul unui iobag din Saraseu, omorât de dânsul, se judecă să plătească 25 florini de aur[546].

1459, octombrie 17, Buda: „La mandatul regelui Mathia Corvinul și la cererea eremiţilor de ordinul Sfântului Paul, primul eremit, se face reambularea metale (refacerea hotarelor – n. n.) a posesiunii claustrului Sfânta Mariei (**Remeţi**, lângă **Teceu**) de către **Săpânţa**. Pentru ridicarea noilor semne de hotar, Dunca din **Șieu** contrazice, în numele lui Ostaș, Petru Gerheș din **Saraseu** şi al lui

[544] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 230, pp. 293, 294
[545] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 231, pp. 395, 396
[546] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 236, pp. 402, 403

Thivadar și Luca din **Săpânța**. Acestia sunt citați înaintea regelui”[547].

1461, februarie 5, Trencin: „Mandatul regelui Mathia Corvinul către Emerie de Zapolya, trezorierul, ca să cerceteze şi să judece controversele iscate între Petru Gherheș din **Saraseu** și fiul său Simon, pe de o parte, iar pe de altă parte, Mihail Stibor, locuitor în **Sziget**, care, împreună cu Georgiu Rosa și la îndemnarea lui Ştefan Argasitor, judele opidului **Sziget**, a săvârșit fapte violente la **Breb**; mai încolo, să judece și violenţele suferite de Petru Gherheș și fiul său din partea eremiților Claustrului Sfânta Maria și din partea cetățenilor opidului **Câmpulung**, care au ocupat, cu putere, partea de moșie în **Săpânța** a lui Petru Gherheș”[548].

1465, aprilie 23, Buda: „La mandatul regelui Mathia Corvinul, se cerceteză plângerea nobililor Petru Gherheș din **Saraseu**, Luca, Mihail Naan, Theodor, Stan, Mihail Mare și Petru Thivadar din **Săpânța** în contra călugărilor din ordinul Sfântului Paul, eremit, locuitori în mănăstirea Sfântă Marie din **Remeți**, care au ocupat, cu nedrept, o parte mare de pământ arabil, ce se începe la o pescărie, numită **Rechitiș**, și se întinde până la mânăstirea lor. Se ascultă o mulțime de martori, în prezența lui Ladislau Thathy, locţiitorul comitelui Simeon Bizo, și în prezenţa juzilor nobililor; martorii toți adeveresc fapta nelegiuită, călugării sunt citați înaintea regelui”[549].

---

[547] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 250, pp. 428-430

[548] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 255, pp. 437, 438

[549] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 272, pp. 465, 466

„Una din aceste mânăstiri de prozelitism catolic, în masa compactă românească din Maramureş, a fost mănăstirea latină a Sfintei Marii, din satul **Remeţi**, amintită într-o diplomă a regelui Matei Corvinul, din 23 Aprilie 1465. / În această diplomă, regele ordonă să se cerceteze plângerea nobililor români maramureşeni, Petru Gherheş din **Sarasău**, Mihael Nan, Teodor Stan, Mihael Mare şi Petru Tivadar din **Săpânţa**, în contra călugărilor din Ordinul Sfântului Paul Eremitul, din Mănăstirea Sfintei Fecioare Maria, în **Remeţi**, în comitatul Maramureşului, care au ocupat pe nedrept o parte mare din pământul arabil al acestor nobili. Fură ascultați un număr mare de martori, în prezența vicecomitelui Ladislaus Thathy, locţiitorul comitelui Simeon Bizău şi a juzilor nobililor vecini, din comitatul Maramures. / Toţi martorii adeveresc fapta nelegiuită a călugărilor din mănăstirea **Remeţi**, care sunt citați apoi în faţa regelui”[550].

1468, februarie 23, Sziget: „Relaţiunea lui Joan din Urmezö şi Lorenţiu Literat, vicecomiți, Blașiu din **Bârsana**, Sandrin din Deseşti (**Dereşti**), Ladisluu din Slatină (**Hoteni**) și Mihail Lungu din **Săpânţa**, patru juzi ai nobililor, către regele Mathia Corvinul, despre aceea că, înaintea scaunului judecătoresc al comitatului, ascultând pe vecinii moșiei **Moiseni** și pe alți nobili ai comitatului, aceştia cu toți au mărturisit, sub jurământ, că moșia Moiseni a fost a lui Ambrosiu din **Dolha**, dar, în anul 1467, nobilii din ambele **Vișae** și din **Selişte** au ocupat-o cu putere de la Ambrosiu. Pentru aceea, au scos pe Simon și pe Ștefan din Vișeu, pe Nicolau Popa și Ladwan din **Vişeu de jos** și pe Ivașko Juga din Selişte din posesiunea acesta

[550] Reli, Simion, *Biserica ortodoxă din Maramureş, în vremurile trecute*, Cernăuţi 1938, pp. 34, 35

și au introdus, tot în aceea, pe numitul Ambrosiu, iar pe cei scoși i-au citat înaintea regelui”[551].

1499, octombrie 14, Szigeth: „Relaţiunea juzilor nobililor către regele Vladislau despre aceea că, în muntele Sideu, avuseră nobilii Lazar și Stefan Mare din **Vad** și Joan Gherheș din **Saraseu** două mutări sau stâne de vară, pentru care se ceartă comitele Tarczay cu Bartholomeu Dragfy. În muntele Furmolza avuseră Joan Bank și alt Joan Gherheș o mutare. Nobilii din **Săpânţa**, cu Joan Gherhes din Saraseu avuseră, în Muntele Mare, patru mutări. Dânșii au folosit în pace aceşti munţi, până la moartea regelui Mathia, și au avut privilegii, dar le-au pierdut, când oamenii trimişi de Ștefan, voievodul Moldovei, au prădat şi au ars satele și opidele, pentru aceea se roagă ca regele să restituie acei munți”[552].

1689: „La 1689, Iosif Stoica încă nu era episcop în Maramureş, căci, în 5 decemvrie al acestui an, se ţinu, în biserica comunei **Săpânța**, „în scaunul parohial şi bisericesc” al „protopopului oraşului **Sighet**, Ioan Popa de **Irholţ**”, un sobor de preoţi, cu privire la „proedria” din biserica acestui sat, pentru a judeca o ceartă ivită, cu privire la un loc de stat în biserică, între „muierea lui Simion Saplonceai şi fameile din familia Popescu”. / Acest sobor de judecată nu a fost convocat şi prezidat de episcopul Stoica, cum vom vedea că face el, într-un asemenea caz, ci de protopopul „ieaşului” (protopopiatului) **Sighet**, popa Ivan de **Irholţ**. La acest sobor au mai participat: Popa Gheorghe din **Sarasău**, popa Ionaş din **Biserica Albă**, Popa Ştefan şi

[551] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 282, pp. 483, 484

[552] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 362, pp. 628, 629

popa Petraş din **Apşa-de-jos**, Popa Ionaş din **Apşa-de-mijloc**, popa Fedor din **Târnov** şi Petraş Karully de **Sarasău**, Josif Seghedi de **Sighet**, Francisc Mănăilă de **Săpânța**, vicepretori"[553].

1691: „La 19 octombrie 1691, juzii de tablă Ivan Váncsa de Váncsfalva şi Grigorie Nemeş, împreună cu Nicolau Steţiu de Bardfalva, pretor de **Coşău**, din încredințarea lui Ionaş Iura de Váncsfalva, au tras la răspundere, în comuna **Oncesti**, pentru dreptul de posesiune asupra imobilului numit Boltesca, pe muirea Sofronia Bolt alias Tompoş (soţia lui Lupu Godşe). Aceasta răspunse că imobilul i-a rămas de la bunica sa, Nasta Barcza, iar Lupu Godşe, că de la Titiana Iura, ca moştenire. Hafia Pintek a moştenit de la cele trei fete ale Titianei Iura (Nasta, Hafia şi Marica Barczan). Maria Váncsa crede că a moştenit de la oarecare strămoş al său. Cu Ilie Godşe personal n-au convenit, însă mama acestuia, Marika Tivadar, a declarat că şi a ei parte o ţine în biruință Ionaş Godşe şi, pentru aceasta, ea, în persoana sa, nu poate pârî. Lui Ivan Bolt încă i-a rămas, de la Titiana Iura, ln Feresti Bălaş și Mihok Pintek, încă se afirmă de erezi legali și fără proces nici unul nu e aplicat a ceda. Anuţa Bornea (soția lui Grig Vlasin) nu ştie de la cine a moştenit. Pe Dan Váncsa nu-l găsiră acasă; dar tatăl său, Puţul Váncsa, spune că ei au moștenit de la Titiana Iura, soţia lui Moldovan alias Ioan Váncsa. / Cu ocazia rechiziţiei quindenale a Comitatului Maramureş, ținută tot în acea zi (19 octombrie 1691), Ionaş Iura, locuitor în **Oncești**, acuză pe Ivan şi Sofronia Bolt, Matei Zah, Hafia Pintek, Marika Tivadar, locuitori tot în **Oncești**, precum şi pe Dan Váncsa, Anuţa Borne, Bălaş Pintek şi Mihoc Pintek, locui-

[553] Reli, Simion, *Biserica ortodoxă din Maramureş, în vremurile trecute*, Cernăuţi 1938, p. 100

tori din **Fereşti**, că stătutul aflător în câmpul numit Boltesc, vecin cu imobilele Zehetzk şi Szetyenszk-Mevenszk, împreună cu apartenenţele constătătoare din pământuri arătoare şi fânaţ, şi care formau din moşi-strămoşi stătut nemeşesc, le-au acaparat de la el. Şi, deoarece atare averi, după legile ţării, trebuie să revină descendenţilor veritabili, pentru a înconjura cearta, i-a somat să producă documentele de justificare, ceea ce, nesatisfăcând, cere redarea imobilelor. / Pârâţii afirmă că imobilul, înainte de aceasta cu vreo 80 de ani, a fost moştenit ca competenţă după tată, de Titiana Iura, de la care a trecut în familia lor şi ei pot dovedi rudenia cu Iurenii. Însă Iura afirmă că pârâţii sunt în eroare: „Titiana Iura a avut alt bărbat, nu acela, după care îşi formează acuma dreptul la moşie; venise aici, în comună, un diacon străin, şi fiindcă comuna nu avea preot, l-au angajat de preot, avere însă n-a adus aici, ci, căsătorindu-se, preotul acela s-a aşezat pe acel stătut, unde, locuind până la moarte, n-a fost cine să-l cerce, iar urmaşii lui fiind toţi mojici, averea nobilă nu compete mojicului, iar reclamantul, fiind adevăratul îndreptăţit, ce vom dovedi în instanţă, cerem ca acel stătut, împreună cu pământurile aparţinătoare, să se judece în favorul reclamantului.

Reclamantul ceru Scaunului nobilimii ordonarea unei noi dezbateri şi hotărâre în baza că feciorii cu vărsarea sângelui apără patria cu arma, până când femeile sunt incapabile de aşa-ceva. La aceasta, Scaunul din nou obligă pe Iura să jure pe aceea că statutul pretins a fost înstrăinat de fostul Petru Iura, prin faptul măritării soţiei sale; „atunci statutul, împreună cu apartenenţele, se va adjudeca reclamantului, iar dacă el n-ar presta jurământul, să jure pârâţii toţi că reclamantul n-are nici un drept la pământul pretins şi atunci le rămâne lor, şi că strămoşul lor a fost om nobil”.

Însă Iosif Moldovan alias Oncze şi Pricop Moldovan alias Oncze au reţinut pe Ionaş Iura de la prestarea jurământului, fiindcă acel stătut formase proprietatea lui Francisc Popa Iura; ei ştiu bine şi cu siguranţă că acel pământ nu-i Iuresc, ci Onczesc (Oncesc). La protestul avocaţilor acestora, Iura a replicat cu protest separat.

La o săptămâna şi jumătate, Toma şi Ştefan Rednic de **Gyulafalva**, împreună cu Ivan Zah de Váncsfalva, juzi de tablă, la invitarea lui Ionaş Iura, au descins în **Onceşti**, la casa nobilului Lupu Ungur, ca să asculte martori în cauza lui, referitor la aceea ce ştiu sau auzit, iar martorii au spus că Francisc Popa pentru ce s-a ţinut pe sine om nobil, dintre urmaşii se mai este oarecine preot şi că ştiu că avea Boltească, de care curie şi familie s-a ţinut? Mireus Godşa, om de vreo 60 de ani, nobil, numai atât a auzit, că Popa Francisc a fost venetic în **Onceşti**, „şi dintre Iureni unul şi-a dat fata după el de soţie, cu care căpătă în biruinţă stătutul Bolteszka defalcată din moşia Iuraszka, fiind preot evlavios... Dintre rămăşiţele Popii Francisc nici unul n-a fost popă“.

După spusele unui iobag, cu numele Tompoş, Popa Francisc a fost ţăran şi n-a avut nici vreun fecior popă. Mihail Dragoş, nobil din **Onceşti**, expune chestia ca şi o istorie, în modul următor: Odată, Ionaş Ungur, Timosi Dragoş şi Ihnat Fole, locuitori din **Onceşti**, prăjind ovăs pentru preparat de bere, am nimerit a merge între ei, unde, după ce am povestit şi discutat multe de toate, am început a povesti şi de moşiile zărăstite; au povestit şi de averea aceasta Boltaszka, care ce a ştiut, fiind oameni bătrâni. Dintre care, Ihnat Fole zise că Boltaszka îi ruptă din Iuraszka, cu multe pământuri la câmp, dintre care unele le-a şi înşirat; dar povestise despre stătutul acesta, că veni în sat un diac ro-

mân (cantor), cu numele Popa Fodor, pe care, văzându-l om înțelept şi cuminte, un Iuresc l-a împreunat, prin căsătorie, cu o soră a sa mai mare, ce se chema Titiana; şi cerând Popa moşie de la Iuresc, fiind puţini în sat şi având o prelucă lângă biserică, i-a dat-o acestui Popa Fodor, unde să-şi poată face o casă; făcându-şi casă, Iura ceru sătenilor că pământul acela, unde stă casa Popii Fodor, să o numere între intravilane, şi sătenii, văzând învăţătura lui Popa Fodor, recepționară locul, pe care stătea casa Popii Fodor, drept intravilan, care acum se cheamă Boltaszka. Că fosta de origine nobil ori nenobil n-am auzit; nici că din urmaşii lui oarecare să fi fost preot nu ştiu.

Între martori, a fost şi Ioan Pipa, preotul din **Onceşti**, om cam de 60 ani, indiscutabil că se chema Popa, însă l-au poreclit Pipa, întocmai precum şi Vasile Grigor, în fasiunea sa, îl numeşte Pipa pe Popa Francisc, căruia, de altcum, nu i-au rămas urmaşi, care să fi fost preoţi. Şi Matei Negre, nobil din **Onceşti**, aşa a auzit de la străbunul seu, Filip Grigor, că „Francisc Pipa, fiind un bun diacon român, dintre locuitorii satului, care de care a donat acestui Popa Francisc, văzându-l ce preot evlavios este, pământuri în seama bisericii“. / Este mai presus de orice îndoială că preotul acesta, înrudit cu Iurenii, in urma popularității sale mari, a avut mare influență în românizarea nobili lor din **Onceşti**. Astfel, Ștefan Mezei Szolgai şi Ștefan Tivadar de **Sâpânța**, la 3 noiembrie 1691, continuară ascultarea martorilor şi în **Săpânța**, în cauza acestuia, şi, dintre cele 19 fasiuni ale martorilor, cea mai interesantă este a nobilului Chirilă Steczka (Steţca), care „nici din poveste nu a auzit de numele omului acesta, în Săpânța, nu că încă să fie de naştere de acolo ori să fi posedat oarecare porțiune de moşie; nici să fi avut aşa fecior, nu ştie“. / La 27 noiembrie,

Ionaș Iura protestează, în fața Sedriei Judeţene, că Iosif Moldovan sau oricine altul, pe cine interesul l-ar îndemna să revendice drept la moşia Bolteasca. / Acest lucru însă deocamdată a rămas în suspans, Iurenii, fiind preocupaţi cu alte cauze şi îngrijorări. Cam pe la 16 octomvrie 1693, după cum se expuseră lucrurile în faţa Scaunului Judeţean din 25 ianuarie 1695, Lucaciu Bukrics, locuitor în **Rona de jos**, a maltratat până îl ucise pe un anumit Ulics, din **Rona de jos**, un iobag al lui Vasile Iura de Váncsfalva, din care cauză acuzatorul cerea să fie judecat în baza art. 2 din Cap. 64 şi art. 31 din Cap. 3 pentru volnicie”[554].

1904: „**Sfințire de biserică, cu vărsare de sânge**. / Sub titlul acesta, foile maghiare raportează că, în **Săpânța** (Maramureș), s-a sfințit, zilele acestea, **biserica românească**, cu care ocaziune poporul s-a veselit la cârciumă. Aici s-a iscat o ceartă între doi țărani, cu numele George Pop și George Stan. Cel dintâi a scos cuțitul și l-a înjunghiat pe acesta din urmă, care a rămas mort pe loc. / Este știut că, la sfințirea de biserici și la hramuri, toate popoarele, cu asemenea ocaziuni, beau, joacă etc. / Se întâmplă, de asemeni, la toate popoarele, cu asemenea ocaziuni, și certuri, bătăi și chiar și omoruri. În „Fl. Blätter” au devenit tipice figurile de țărani stâlcite și schilodite pe la „Kichweih”-urile nemțești. / Cearta lui Stan cu Pop, din **Săpânța**, n-a fost, prin urmare, nici într-o legătură cu sfințirea de biserică și nu vedem deloc justificat titlul sanguin al știrii publicate de unele foi”[555].

1908: La Ancona, unde se afla episcopul Hossu, „mai deosebită impresie făcea **un țăran din Săpânța** (Ma-

[554] Başca, George, *Fragmente din istoria Maramureşului*, I, Sighetu Marmaţiei 1931, pp. 145-151

[555] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 254, Brașov 1904, p. 5

ramureș), venit cu părintele S. Balea, preotul locului. În costumul său original, cu părul în plete lungi, cărunte, uriașul român atrăgea privirile tuturor”[556].

1908: „În 1889, a fost cea din urmă petrecere românească în Maramureș. Ar fi lungă şi grea examinarea cauzelor care au împiedecat veseliile româneşti pe pământul lui Dragoș-Vodă. E destul că, acum, după 19 ani de la cea din urmă petrecere, am văzut în Maramureş o manifestaţie frumoasă a geniului românesc. / La 20 iulie stil nou, am luat parte la petrecerea teologilor ungureni, în **Slatina Maramureşului**... / Au luat parte la petrecere doamna A. S. Balea (**Săpânța**), domnișoarele Marioara şi Laura Balea (**Săpânța**) și domnul Simeon Balea (**Săpânța**)”[557].

1937: „În ultimul timp, s-au săvârșit mai multe furturi și spargeri în **Săpânța**. Șeful postului a reușit să aresteze pe Gheorghe Stan, din această comună. Gheorghe Stan, luat din scurt, a mărturisit toate furturile săvârșite, A fost înaintat parchetului Maramureș”[558].

1937: „Casa lui Stan Toader, din comuna **Săpânța**, a ars împreună cu un grajd. Fiind bănuieli că focul a fost pus de dușmanii lui Stan Toader, șeful postului a arestat pe: Stan Ion, Stan Dumitru și Ștețcu Dumitru, care au fost înaintați parchetului pentru continuarea cercetărilor”[559].

1938: „Gheorghe Stan al lui Grigore Nacu, de 18 ani, din **Săpânța**, a deschis, în mai multe rânduri, cu chei potrivite, lacătul de la magazia de ovăz a lui Ioan Pop Iepan, din acea comună, furând o cantitate de 100 kg de ovăz.

---

[556] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 104, Brașov 1908, p. 2
[557] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 170, Brașov 1908, p. 3
[558] *Universul*, Anul 54, nr. 183, Bucureşti 1937, p. 10
[559] *Universul*, Anul 54, nr. 189, Bucureşti 1937, p. 14

O parte l-a transportat în pădure, unde tatăl lui era cu caii la lucru, iar altă parte a vândut-o lui Iosif Ola Mandici și lui Mihai Bilac, din **Săpânța**, cu 100 lei sacul. / Plutonierul de jandarmi Suciu Aurel a dresat acte de dare în judecată contra lui Gheorghe Stan"[560].

1939: „***Povestea comunei Săpânța*** *din Maramureş*, istorisită de Untyu Ştefan Pop Tyitru gin Săpânța. / Apoi, aşa-i de (scris „gye") treabă, domnişor, că p-acele vremi, cu vreo 700 de ani şi mai mulţi înainte: „Împărăţia", după un război, o dat „Maramurăş Apă Rece" la patru tyisturi mari şi un gyint, ei o fost „Baron Pop", care o ptyieat aici, în **Săpânța**. / El o căpătat un loc atâta de mare că, în trei zile, o putut numai a înconjura, aici şi încă un munte „Bătrâna", dincolo de Apşe, care munte o plătit cât zece, că o fost mare şi întins, şi iarbă bună. / **Hotarul Săpânţei** o fost: Tisa, între Ceteu şi podul de la Peri. Apoi, de acolo, tot pe creasta dealului, până la stânci şi, de acolo, tot roată pe creastă, până-n hotarul Ceteului. Când o căpătat acest loc, încă n-au şezut oameni aici, numai cu 3 zile, înaintea lui s-o ivit, se zică, Tyitye, care făcea doage, să vândă. Acela şi-o făcut o colibă aici, în „Arinii Popii", lângă **Săpânța**. Apoi dacă Baronul Pop l-o înconjurat tot hotarul, în trei zile, şi o pus nişte honturi de piatră, dâmburi de piatră, l-o găsit şi pe Tyitye, şi nu l-o vrut lăsa să şadă aici, fără să se facă iobag, şi acela s-o făcut. Apoi, dacă el o văzut că pe-aici curge **Săpânţa** şi că sunt mulți păstrăvi în ea, şi păduri frumoase de brazi, o zis că o să poruncească să se facă şi aici un sat, şi şi-a făcut şi el o curte aici, da mai din jos oleacă de iastă curte, ce-i amu a lui Laizer.

[560] *Universul*, Anul 55, nr. 65, Bucureşti 1938, p. 12

Ş-apoi el o avut, după aceea. patru feciori, pe un Pop tyemat de după apa asta, „Săpânţa”, ce curge pe-aici: „Szaplontay”, pe c(e)ălălalt: „Pop” de după tatăl lui şi pe ceialalţi doi, de după stana asta mare de aici: „Stan Bolovan”. El o găzduit singur, şi cu neamurile lui, vreo 100-150 ani, când i-o pierit sămânţa de tot și ai iobagi și uibari, mai mulţi, din care apoi s-o făcut satul, cu oamenii de azi. / Feciorul „Szaplocay” s-o aşezat în curtea tată-său şi n-o avut din el alţi coconi, decât tot numai unul, până amu 150 ani, când i-o pierit sămânţa de tot şi ei tpt timpul o rămas, din neam, în neam, învăţaţi şi domni. Iară ceialalți trei fraţi și-o făcut case aiurea şi s-o lăsat proşti, şi s-o înmulţit, ca iarba de mult, și aşa moşia lor nu o rămas laolaltă, ca a lui Szaploncai. / Apoi, după, să zic aşa, vreo 400 de ani, acesta al lui Szaploncai a scos „Poptyirul cel de donaţie a Împărăţiei”, de la celelalte neamuri, Popeni şi Stănieni, cu hămnișaguri, cu aceia că le-o zis lor că vrea să se uite numai la ea, și să pune în curtea lui cea de piatră, unde nu s-a putut) aprinde, ca şi în casele lor de lemn, şi acoperite cu goz. Și după ce o căpătat la mână, apoi mai mult în veci nu o vrut da înapoi scrisoarea aceea, şi i-o făcut şi pe ei iobagi, că o zis că el nu este neam cu aceşti săraci și proşti. Și atunci l-o numit oamenii pe el „Lucifer”, că o fost rău om, gyipee, că i-o şi poruncit îndată ca să aducă toți oamenii din „Colyibgyi” câte un gorun de 5-6 stânjeni, cu care de boi, că atunci încă n-o îmblat maşina pe acolo. Ș-apoi el o făcut, împrejur, nişte garduri mari, de patru metri și cu şanţ pe lângă grădina lui, care s-o întins de la curtea asta, până lângă **Săpânța**, până-n dâmbul cel mare, și până în uliţă. Și acolo, în văgăuna, aceea, o ţinut urşi şi gligani, şi cerbi mulţi.

Apoi, neamurile lui s-o şi dus, pe jos, că atunci n-o fost tren, până la Împărăţie şi o şi căpătat o altă dreptate, dar mai mică, pe averile lor, din oraşul **Leliș**, şi o invitat acasă, într-un an de vreme, cu acele dreptăţi, că n-o putut mai putut merge până la Împărăție. Și cu acele dreptăţi o căpătat înapoi locurile lor toți oamenii din sat. / Apoi, atunci, un strămoș de al lui Tyitru o zis: „Toagyer", care o fost om foarte aspru, o mers călare pe o mărţână albă, şi toți, când l-o văzut pe uliță, pe Szaploncai, şi dacă o întrebat că de ce tot aşa e tare, apoi s-o scoborât de pe mărţână, i-o ridicat coada şi o zis, că: „Drept aceia, toți să sărute curul mărţânii", că amu nu s-o temut de el, să grăiască aşa. / Apoi, amu-s vreo 150 de ani, Szaploncai o avut doi feciori, aşa aceia s-o dus, la mai mult n-o venit înapoi în veci. Dar aceia o fost tare răi, că o împuşcat vitele, care o găsit pe Dumbravă, că acolo o fost locul lor. / Apoi, peste vreo opt ani, aşa formă, ori mai bine, au invitat, de la Pesta un profesor, care i-o învăţat pe feciorii acelora, şi s-o zis că el este neam cu Stănienii şi cu Popenii, şi el este Szalponcai, şi o arătat şi scrisoarea de donaţie. Dar aiştea l-o cunoscut că nu-i neam cu ei şi nu l-o nici vrut primi de neam. Numai că nici acela nu s-o lăsat, şi, dacă o avut scrisoarea în mână, s-o pus în curte, să o găzdălnit el mai departe, și și-o zis de Szaploncai. / Apoi el o avut o fată și un fecior. Pe fată-sa o măritat-o după juratul din **Ceteu** şi ficiorul său o fost nebun de cap şi o aprins toatve hleaburile, câte o avut lângă curtea lui de la **Săpânța**, până-n uliță, tot cu goz acoperit, şi cu părețI de nuiele unse cu lut, că o zis că: „Mie îmi place să văd cum ard hleaburile". / Apoi o vândut toată averea lui Nedveschi, „din Țara Tăuţească" (Slovacia) şi el s-o dus hăt, că l-o văzut oamenii, că mai în urmă cu baros o lucrat

la coaci, dar nici nu lucru uşor, numai ce-o fost putere bughetă şi minte mai puţină, tot sărac o rămas..."[561].

1940: „În zilele de 3-7 aprilie, s-au ţinut misiuni sfinte în comuna **Fărcaşa**. din judeţul Satu Mare, vestitor al cuvântului fiind părintele Vasile Ţiplea din **Săpânţa** (Maramureş)… / În ultima zi, duminică, atâţia credincioşi au fost, încât părea un adevărat pelerinaj. Biserica fiind neîncăpătoare, sfânta Liturghie s-a slujit în liber, de părintele misionar, împreună cu părintele Alex. Mihalca din **Tămaia**, preotul local, părintele Romul Coteţiu din **Sârbi**, părintele Emanoil Chira din **Gârdani**, iar ca diacon clericul Vasile Varga, răspunsurile fiind date de corul mixt al bisericii din **Ardusat**, condus de dl Vasile Buzilă, director-învăţător. În decursul celor 5 zile, au mai ostenit la ascultarea mărturisirilor părintele Livia Sălăgeanu din **Ardusat**, părintele Vasile Mierlaş din **Sălşig** şi părintele Graţian Paul din **Bozinta-Mică**, Cu aceasta ocazie, s-au vândut cărți din Editura tipografiei de la **Bixad** și de ale „Bunului Creştin" de la Blaj, în sumă de 1.400 lei"[562]. În acelaşi număr de gazetă este admonestat Fernea Ioan din **Ardusat**, care, în 3 aprilie 1940, în loc să distribuie abonaţilor zece calendare, le-a returnat.

1946: „Pe ziua de 1 septemvrie, Părintele Titus Berinde, protopopul din **Sighet**, a convocat pe toți delegații Reuniunii Mariane din parohiile districtului. Pe lângă delegaţi, au venit din sate şi foarte mulți credincioşi, unii chiar în procesiuni frumoase, care fac cinste preoţilor, cum au fost cele din **Săpânța**, **Sârbi**, **Bârsana**, **Berbeşti** şi **Sarasău**. / Sfânta Liturghie s-a slujit sub cerul liber, în curtea bisericii, fiind de faţă aproape 5.000 de suflete, ţărani,

[561] *Afirmarea*, Anul IV, nr. 2-3, Satu Mare 1939, pp. 29, 30
[562] *Unirea Poporului*, Anul XXII, nr. 16, Blaj 1940, p. 4

muncitori și intelectuali. / Au slujit: Părintele Titus Berinde, protopopul districtului, înconjurat de Părintele Darie Vlad din **Sighet**, Grigorie Raţiu din **Săpânța**, Iuliu Ardelean din **Iapa**, Petru Perşe din **Budești**, Alexandru Chindriș din **Sighet**, Gheorghe Moldovan din **Sarasău**, Ion Drăguş din **Călinești**, Vasile Nemeș din **Sârbi**, Silviu Cupcea din **Valea Porcului**, iar ca diacon a slujit Părintele Petru Bologa din **Breb**. / Răspunsurile au fost date de **Corul țărănesc din Săpânța**, condus de Părintele Grigorie Raţiu, şi de **Corul Reuniunii Mariane din Sighet**, condus de dl învățător Gheorghe Mureșan.

Peste 600 suflete s-au apropiat de sfânta Taină a cuminecăturii. La sfârşitul sfintei Liturghii, Părintele protopop Berinde, într-o predică simțită, arată ajutorul ce primim de la Preasfânta Fecioara Maria şi leagă de sufletul credincioşilor datoria ce o au de-a trăi, în viaţa lor de toate zilele, urmând pe Preasfânta Fecioară. / Apoi, toţi cei de faţă se încolonează într-o impunătoare procesiune, care, în cântări mariane, se îndreaptă spre clădirea Liceului de fete, unde se desfășoară programul oficial, la care domnişoara profesor Dr. Irina Berinde ține o conferință despre rostul Reuniunilor Mariane. / Pe urmă, se alege comitetul, în frunte cu domnișoara Dr. Irina Berinde, prezidentă; / domnişoara Chindriş, secretară, / şi doamna Ilinţchi, casieră. / După masă, s-a dat o frumoasă reprezentaţie, cu program diferit: coruri, declamări, tablouri vii etc. Şi aici domnișoara Berinde și dl învățător Mureşan s-au achitat cu prisosință. / Participanţii s-au îndepărtat, cu mulțumire în suflet şi cu nădejdea că noul comitet îşi va da toată silinţa să înfăptuiască programul ce l-a plănuit și, mai ales, răspân-

direea presei bune şi conlucrarea cu Agru. / Preot Petru Bologa”[563].

Tore an Bauerngehöften

Farmgates

Oncești

(Maramureș)

Porți la case țărănești

Portails de maisons paysannes

SĂPLAC

vezi **SUPLACU DE BARCĂU**, judeţul Bihor.

[563] *Unirea Poporului*, Anul XXVIII, nr. 42, Blaj 1946, p. 3

SARASĂU

(Zarvassov, judeţul Maramureş)

1345, decembrie 28, Vişegrad. „Regele Ludovic I confirmă pe Apruşa şi Maruş, fiii lui Erdew voievodul, pe Staan, fratele lui Erdew, şi pe Myk fiul lui Staan, în cheneziatul din **Saraseu** (Zarvassov, azi **Sărăsău**, judeţul Maramureş), sub acele condiţiuni care sunt puse în scrisorile regelui Carol”[564].

1360, iunie 24: Regele Ludovic dă de ştire că „Stan, fiul lui Gurheş, **credinciosul nostru român din Maramureş**, a cerut cu smerenie că, întrucât Stan, fiul lui Ivan, cnezul de **Sărăsău** (Zarvassov, judeţul Maramureş), socrul său, i-a dăruit pe veci, odată cu doamna Magdalena, fiica lui, a treia parte din moşia Sărăsău, şi anume partea ce îl privea pe el, noi să ne milostivim a da încuviinţarea noastră regească numitei danii. Noi, cântărind faptele de credinţă şi mulţumitoarele slujbe ale pomenitului Stan, fiul lui Gurheş, credinciosul nostru român, dăm deplina învoire numitei danii de moşie”[565]. „Regele Ludovic întăreşte pe ro-

[564] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 9, pp. 20, 21

[565] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 487, pp. 514-516

mânul din Maramureș Stan, fiul lui Gurheș, în posesiunea a treia parte a moșiei **Saraseu**, ce i-a dat lui și soţiei sale, doamnei Magdalina, socrul său, Stan. fiul lui Ivan kenezul din Saraseu”[566].

1383, octombrie 7, Sziget: „Nicolau Bogaz judele, jurații, cetăţenii și hospesii din **Szigeth** (Zygeth, judeţul Maramureş) revocă și declară fără valoare literele (scrisorile) date prin dânșii câmpulungenilor, în privința hotarelor între aceștia și între nobilii din **Saraseu** (Zarvassov, azi **Sărăsău**, judeţul Maramureş) și **Săpânța** (Szaplonca, judeţul Maramureş), anume magistrul Stan, Banc din Saraseu și Lodomeriu din Săpânța”[567].

1390. aprilie 28: „Mandatul regelui Sigismund, pentru reambularea metelor (restabilirea hotarelor) moșiilor **Sarasău** şi **Săpânţa**, dat în favorul lui Mihail, fiul lui Stan din Sarasău și al fraților săi, Vasile, Bank, Sandor și Joan”[568].

1406, februarie 10, Buda: „La mandatul regelui Sigismund și după cererea fiilor lui Gherheș, a lui Banc, a lui Draguș și după cererea lui, Nan nobilii din **Sarasău**, se face reambularea metale (refacerea hotarelor) a moșiei lor, **Sarasău**. Meșdile (hotarele) se statoresc fără contrazicere (împotrivire)”[569].

1411: „Regele Ludovic se grăbi să vină în ajutorul credincioşilor săi şi să aducă la ascultare pe răzvrătitori, iar

---

[566] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 23, pp. 48, 49

[567] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 48, p. 80

[568] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 56, pp. 97

[569] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 78, pp. 136-139

în drumul său, între **Vad** şi **Onceşti**, îşi astâmpără setea la o fântână, care, în 1411, se numea Fântâna Craiului. În oastea regelui se aflau Balc, Drag, Ioan şi Ştefan, fiii lui Sas Vodă, Dragomir, ginerele lui Sas Vodă, împreună cu fiul său, Ioan. Ştefan, fiul lui Iuga, Dragoş, fiul lui Giula, Stan al lui Petru din **Săpânţa**, Gerheş din **Sarasău**, Vănciuc din **Onceşti**, fiii cneazului Locovoi din **Cosău** ş. a., care cu toţii au avut parte de diferite favoruri regale”[570].

1418, martie 26, Nyaláb: „Mandatul judelui Curiei regești Petru de Peren, pentru introducerea lui Neen din **Sarasău** în partea a treia a posesiunii Sarasău. Introducerea se face fără contrazicere”[571].

1426-1430: „Relaţiunea conventului din Lelesz despre cercetarea făcută, la ordinul regelui Sigismund, în favorul lui Petru, Mihail și Ștefan Gherheș din **Saraseu**, al lui Naan și Petru, fiul lui Lodomer, Sandrin, fiul lui Stan, și Toma Literatul din **Săpânța**, în contra lui Paul, priorul claustrului Sânta Maria, pentru că priorul a ocupat o parte de pământ”[572].

1429, octombrie 23: „Conventul din Lelesz, la cererea lui Draguș, nobilul din **Saraseu**, fiul lui Clemente, fiul lui Draguș, şi a multor frați ai lui, transcrie literile metale (scrisorile hotarnice) ale moșiei **Saraseu**, din anul 1406, aprilie 14”[573].

---

[570] Filipaşcu, Alexandru, de Dolha şi de Petrova, *Istoria Maramureşului*, Baia Mare 1997, p. 53

[571] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 124, pp. 215, 216

[572] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 156, pp. 268, 269

[573] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 161, pp. 275, 276

1429, noiembrie: „Tranzacţie între nepoţii lui Lodomer din **Saraseu** („Mihai Tivadar, fiul lui Lodomer din Zarvazo, pentru el personal, și pentru Mihai, fiul său, și, de asemenea, Andrei, fiul lui Bank, fiul numitului Lodomer, și Luca, fiul lui Ivan, fiul lui Dan, din același Zarvazo (**Săsar**, județul Maramureş), precum și Ioanne, Sandrino și alți fii ai lui Andrei, fiul lui Bank, fiul lui Lodomer"), pe de o parte, și între strănepoții lui Erdövoda („Dragus, fiul fiicei lui Clementis, Dragus Fejer, fiii lui Erdeo Vajvodae și Zemp Ivan, fiul lui Stan, fiul lui Dragus din Kabolapathaka, pentru el și pentru fiii lui Hotko, Thomas și Georgios și, de asemenea, Iacobo, Ioanne, frații buni, Mihail, fiicele numitului Dragus, fiul lui Clement, și Toma, fiul lui Dragus, fiul lui Dragoș, și Toma, Clementis, Stanislaus, Petru, Mihai și Blasio, fiii Ivan, pe de altă parte, Ivan și Koszta, frații lor buni, adică mai sus menționati Zemp Ivan, fiul lui Sztan, Elia și Ivasko, fiii lui Iacov, Mihai și Blasio, fiii lui Ioan și Havrila și Tivadar, Ivan, Mihail, Dragus, fiul lui Clement, şi Zemp Ivan, fiul lui Stan"), și alți mulți nobili din **Jépa** (Iapa), pe de altă parte; aceia recunosc dreptul acestora, le dau o sesie iobagională, dau din partea a noua din Saraseu ce li se cade, a treia parte, și, sistând procesul dintre ei, se declară de îndestulați"[574].

1430, august 19: Relațiunea conventului din Lelesz către regele Sigismund, despre aceea că, la cererea românului Mihail Gherheș, fiul lui Sandrin din **Saraseu**, soţul nobilei doamne Stana, fiica lui Joan, oarecândva voievod din Janosvajdafalva, și la cererea lui Andrea, fratele lui Mihail, a provocat pe Stanislau din **Dolha** în partea sa de moșie în **Rosalia** (Rozavlea), ca să se înfăţişeze înaintea

[574] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 162, pp. 276, 277

scaunului regesc și să producă donațiunile și literile (scrisorile) sufurate și rezervate, referitoare la moșiile lui Joan, oarecândva voievod”[575].

1430, noiembrie 24: „Conventul din Lelesz adevereşte că Stanislau și Georgiu, nepoții lui Joan vodă din **Rosalia** (Janosvajdafalva, Rozavlea), din iubire frățească către Mihail și Joan, fiii lui Sandrin Gurheș din **Saraseu**, născuţi din nobila doamnă Stana, fiica lui Joan vodă din **Rosalia**, au dat la aceştia, pentru totdeauna, părțile lor din **Poenile Șieului** (Poenile de sub Munte), din **Slătioara** (azi **Hoteni**) și dintr-o moară în **Șieu**, pe apa Șieului, care părți au fost oarecândva ale moșului lor, vodă Joan, dar, după moartea lui, înstrăinându-se, nobilii din **Dolha** le-au recâştigat”[576].

1431, februarie 6, Sziget: „Magistratul comitatului adevereşte că nobilii din **Jépa** (Iapa), având proces cu cei din **Saraseu**, aceştia au resignat și anume Andrea, fiul lui Bank, a treia parte; Luca, a treia parte din moșia lor în Saraseu, iar Mihail a dat un intravilan cu patru pământuri arabile și toate pertinențele (cătunele)”[577].

1431, februarie 22: „La mandatul judelui Curiei regeşti, Mihail, Joan, Andrei, Elia și Ştefan, fiii lui Sandrin Gurheș din **Saruseu**, și ai doamnei Stana, fiica voievodului Joan din Janosvajdafalva (Rosalia) se introduc, fără contrazicere, în posesiunea moșiilor **Poeni** (de sub Munte) și

[575] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 163, pp. 279, 280
[576] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 164, pp. 280, 281
[577] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 165, pp. 283, 284

Slătiora (Hoteni) și a unor părţi în moșia **Șieu**, şi a unei mori pe râul Șieului”[578].

1435, mai 30, Posoniu: „La mandatul regelui Sigismund, se introduc Petru, fiul lui Joan numit Ghoerheş din **Saraseu**, şi fiii săi Georgiu, Simon, Thoma și Thivadar în domeniul moșiilor **Slatina** (Hoteni), **Breb** și al prediul Copaciu. Nimeni nu contrazice”[579].

1436, aprilie 4, Timișoara: „La mandatul împăratului şi regelui Sigismund, Danciu din **Saraseu**, ca om regesc (homo regius), împreună cu trimisul conventului din Lelesz, au voit să statorească meșdile (hotarele) moșiei Bedeu, de către **Teceu** și Belavár, dar n-au putut duce la îndeplinire, pentru că popoarele și hospesi (oaspeţii) din opidul Teceu, împreună cu Thatul din Jalova, năvălind cu mână armată asupra acestei moșie, toate averile lui Stancu, aflătoare în curia sa, le-au luat, pe el însuși l-au ars, bumbii de argint de pe tunica femeii sale, nobilei doamne, i-au rupt și i-au dus, iar pe omul regesc așa rău l-au bătut, încât nu se ştie dacă mai rămâne în viață ori ba. Pentru aceea, au fost citați înaintea Curiei regești”[580].

1437, ianuarie 25: „Conventul din Lelesz adevereşte că, în urma literilor (scrisorilor) judecătoreşti ale palatinului Mathyus de Palocz, a reintrodus pe Petru Gherheș din **Saraseu** în posesiunea moșiilor **Breb** și **Copaciu** (dis-

[578] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 166, pp. 284, 285
[579] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 173, pp. 297, 298
[580] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 176, pp. 302, 303

părut), neluând în considerare contrazicerea lui Nan Pop din **Giuleşti** sau a altora”[581].

1438, iunie 28, Buda: „Mandatul regelui Albert, prin care comitatul se îndatoreşte ca să execute sentinţa palatinului Mathius de Palocz și să-l apere pe Petru Gherheş din **Saraseu** în contra lui Pop Nan din **Giuleşti** în posesiunea moșiei **Breb** și a prediului Copaciu”[582].

1444, mai 26, Sziget: „Magistratul Comitatului adevereşte că, deși moșia **Breb** s-a judecat prin Curia regească lui Petru Gherheș din **Saraseu** judele nobililor, deși acesta a fost introdus în posesiunea moșiei, prin trimisul regelui şi al conventelor din Lelesz şi Oradea, totuşi nobilii Pop Nan (era popă şi în **Giuleşti**) și Ştefan Pank din **Crăciuneşti**, cu omenii lor înarmaţi, au năvălit asupra moșiei, au prădat toată moșia și toate averile chinezului (kenezului) Petru Gherheș și pe acesta l-au scos din posesiune; deci, magistratul, citând pe numiții înaintea sedriei, ei s-au înfăţişat cu o mulțime înarmată cu scut, cu săbii, cu lăncii şi cu tot felul de arme, suduind și amenințând, astfel încât nici sedria nu s-a putut ține”[583].

1445, septembrie 21: „Petru Zovay, comitele maramureșean, adevereşte că, deoarece Pop Nan din **Giuleşti** nici după admonestări n-a plătit gloabele stabilite în procesele cu Petru Gherheş din **Saraseu**, pentru aceea Pop Nan a fost deținut ca un rebel”[584].

---

[581] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 177, pp. 305, 306

[582] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 179, pp. 307, 308

[583] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 191, pp. 329, 330

[584] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 192, pp. 330, 331

1446, mai 27, Buda: „Judele Curiei regeşti, Ladislau de Palocz, adevereşte că, între Giula, fiul lui Mykle din **Șugatag**, și frate său Joan, pe de o parte, și între Petru Gherheș din **Saraseu** și fiii săi Georgiu, Simeon și Thywodar, pe de altă parte, s-a încheiat o învoire frățească, prin care, de ar muri o parte fără erezi (urmaşi), atunci în averea ei se succede partea cealaltă, cum au fost învoiți și părinții lor, și moşii lor”[585].

1448, mai 30, Buda: „La mandatul judelui Curiei regeşti, Anna, fiica lui Michael din **Saraseu**, se introduce, fără contrazicere, în posesiunea unei părți de moşie în Saraseu, ce a fost a tatălui ei”[586].

1449, Sziget: „Patru juzi ai nobililor din comitat adeveresc că, deoarece fiul lui Petru Gherheș din **Saraseu**, pentru o faptă potenţiară (penală), a fost judecat se plătească comitelui Kenderes și lui Pop Nan (popa din **Giuleşti**) 50 de mărci Budense (bătute în Buda – n. n.), și pe acesta din urmă, neavând de unde să-l îndestuleze, Petru Gherheș a impignorat (zălogit) a treia parte din moșia **Breb**, cu condițiunea ca el sau urmașii săi, oricând ar întoarce suma de 25 mărci, Pop Nan să fia dator a restitui lor numita partea a treia”[587].

1450, martie 9, Buda: „Mandatul lui Joan din Huniad, guvernatorul ţării, către nobilii Ivanka și Georgiu din **Giuleşti**, ca să se lase de amenințările ce au ridicat în contra lui Petru Gherheș din **Saraseu**, care a mijlocit sentinţa

[585] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 193, pp. 331, 332
[586] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 195, pp. 333, 334
[587] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 198, pp. 338, 339

definitivă în contra lui Pop Nan sau „Țigan“ Nan (popa din **Giuleşti**); în caz contrar, s-a demandat (ordonat) lui Odwardus, comitele Maramureșului, să-l apere în drepturile sale pe Petru Gherheș, în contra orișicui”[588].

1453, ianuarie 10, Sziget: „Magistratul comitatului adevereşte că Mihail și Georgiu Ficze din **Giuleşti** au fost citați înaintea congregației comitatului, constituit ca tribunal, pentru că numiții, adunând nişte oameni străini înarmați, făcători de rele, au prădat moşia **Brebu** a lui Petru Gherheş din **Saraseu**, dar dânșii nu s-au înfăţişat; drept aceea, s-a dat ordin a-i aresta şi a depreda (confisca) moșiile lor; deodată, Petru Gherheş, la mandatul guvernatorului Joan din Huniad, s-a introdus în posesiunea moșiei sale”[589].

1453, iulie 12, Bistrița: „Joan din Huniad, comite bistriţean, adevereşte că Petru Gherheş din **Saraseu** înaintea lui s-a împăcat cu Mihail Wlad și Georgiu Iwanka din **Giuleşti**, astfel că moșia **Brebu** și jumătate din Copaciu să fie a lui Petru Gherheș, iar acesta să dea în recompensă lui Mihail și Georgiu averi mișcătoare în valoare de 100 florini și alți 25 florini de aur, în bani guta”[590].

1456, aprilie 6, Buda: „La mandatul regelui Ladislau, se face reambularea metelor (refacerea hotarelor – n. n.) orașului **Câmpulung**, în favorul judelui, juraților și tuturor cetățenilor de acolo, dar cu contrazicerea lui Petru

[588] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 202, pp. 343, 344
[589] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 213, pp. 263, 264
[590] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 218, pp. 370, 371

Gherhes din **Saraseu**, Luca din **Săpânța** și a călugărului Simon, din mănăstirea Sfântului Mihail”[591].

1456, iunie 10, Strigoniu: „Mandatul regelui Ladislau către magistratul comitatului ca Petru Gherheș din **Saraseu**, Simon, călugărul mănăstirii Sfântului Mihail Arhanghel, ridicată aproape de **Apșa**, și alți nobili din **Saraseu** și **Săpânţa** să fie scutiți și apărați în contra cetățenilor și hospeţilor (oaspeţilor) din **Câmpulung**, care, cu ocaziunea unei reambulare metale (refaceri a hotarelor – n. n.) au ocupat, cu nedrept, două mănăstiri, pământuri semănate, fânațe și păduri”[592].

1457, februarie 12, Buda: „Mandatul regelui Ladislau către comunitatea opidului **Câmpulung** pentru restituirea averilor nedrept ocupate de lu Simon Călugărul mănăstirii Sfântului Mihail Arhanghel, ridicată aproape de **Apșa**, şi de la mai mulți nobili din **Saraseu** și **Săpânța**”[593].

1457, februarie 19, Buda: „Regele Ladislau V dăruieşte lui Mihail, fiul lui Thatul din Jalova, pentru meritele sale, câştigate în războiul contra turcilor, și lui Simon Gherheș din **Saraseu** întreaga moșia Jepa (**Iapa**) și a treia parte din moșia **Saraseu**, căzută în proprietatea coroanei prin stingerea familiei lui Danciu Fejer din Saraseu”[594].

1457, noiembrie 9, Szigeth: „Litere (scrisoare) de judecată, prin care cetăţenii din **Câmpulung** sunt judecaţi să plătească 100 de mărci budense (bătute la Buda), pentru

---

[591] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 222, pp. 376, 377

[592] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 230, pp. 293, 294

[593] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 231, pp. 395, 396

[594] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 232, pp. 396, 397

că, de mai multe ori, au dat năvală, cu mâinile armate, asupra moșiilor **Saraseu**, **Săpânța** și **Apşa**, și au făcut pagube multe, au mânat 24 vite ale mănăstirii Sfântului Mihail şi au luat, din hotarul Apşei, patru boi, două care încărcate cu fân. Mai încolo, Nicolau Deak, judele din Câmpulung, în omagiul unui iobag din Saraseu, omorât de dânsul, se judecă să plătească 25 florini de aur[595].

1458, iulie 22, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Georgiu Peterman din **Șieu**, în contra lui Dunca din **Șieu**, Sandrinu, Vanahogka şi Ostaş din **Saraseu**, Tivadar din **Dragomireşti** și Costa din **Fereşti**, care au ocupat două părți ale moșiilor **Șieu**, **Poeni** și Slătioara și niște pământuri arătoare, ţinătoare de curia sa nobiliară”[596].

1459, octombrie 17, Buda: „La mandatul regelui Mathia Corvinul și la cererea eremiţilor de ordinul Sfântului Paul, primul eremit, se face reambularea metale (refacerea hotarelor – n. n.) a posesiunii claustrului Sfânta Mariei (**Remeţi**, lângă **Teceu**) de către **Săpânţa**. Pentru ridicarea noilor semne de hotar, Dunca din **Șieu** contrazice, în numele lui Ostaș, Petru Gerheş din **Saraseu** şi al lui Thivadar și Luca din **Săpânța**. Acestia sunt citați înaintea regelui”[597].

1461, februarie 5, Trencin: „Mandatul regelui Mathia Corvinul către Emerie de Zapolya, trezorierul, ca să

---

[595] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 236, pp. 402, 403

[596] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 244, pp. 417, 418

[597] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 250, pp. 428-430

cerceteze și să judece controversele iscate între Petru Gherheș din **Saraseu** și fiul său Simon, pe de o parte, iar pe de altă parte, Mihail Stibor, locuitor în **Sziget**, care, împreună cu Georgiu Rosa și la îndemnarea lui Ştefan Argasitor, judele opidului **Sziget**, a săvârșit fapte violente la **Breb**; mai încolo, să judece și violenţele suferite de Petru Gherheș și fiul său din partea eremiților Claustrului Sfânta Maria și din partea cetățenilor opidului **Câmpulung**, care au ocupat, cu putere, partea de moșie în **Săpânța** a lui Petru Gherheș"[598].

1464, ianuarie 18: „Conventul din Lelez adevereşte că Petru Gherheș din **Saraseu** a protestat pentru acea că Mihail Stybor din **Giuleşti**, în anul precedent, cu mai mulți complici, a năvălit, cu mâinile armate, asupra curţii sale din Saraseu, a spart ușile caselor și armariile, a scos averile și literile (scrisorile) sale, a mânat staua și turmele sale, pe fiul său Simon l-a rănit greu și l-a dus prins, și astfel l-a păgubit, afară de literile (scrisorile), cu 400 florini de aur"[599].

1465, aprilie 23, Buda: „La mandatul regelui Mathia Corvinul, se cercetează plângerea nobililor Petru Gherheș din **Saraseu**, Luca, Mihail Naan, Theodor, Stan, Mihail Mare și Petru Thivadar din **Săpânța** în contra călugărilor din ordinul Sfântului Paul, eremit, locuitori în mănăstirea Sfântă Marie din **Remeți**, care au ocupat, cu nedrept, o parte mare de pământ arabil, ce se începe la o pescărie, numită **Rechitiș**, și se întinde până la mânăstirea lor. Se ascultă o mulțime de martori, în prezența lui Ladislau Tha-

[598] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 255, pp. 437, 438
[599] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 268, pp. 460, 461

thy, locţiitorul comitelui Simeon Bizo, și în prezența juzilor nobililor; martorii toți adeveresc fapta nelegiuită, călugării sunt citați înaintea regelui”[600].

1499, octombrie 14, Szigeth: „Relaţiunea juzilor nobililor către regele Vladislau despre aceea că, în muntele Sideu, avuseră nobilii Lazar și Stefan Mare din **Vad** și Joan Gherheș din **Saraseu** două mutări sau stâne de vară, pentru care se ceartă comitele Tarczay cu Bartholomeu Dragfy. În muntele Furmolza avuseră Joan Bank și alt Joan Gherheș o mutare. Nobilii din **Săpânţa**, cu Joan Gherhes din Saraseu avuseră, în Muntele Mare, patru mutări. Dânșii au folosit în pace aceşti munţi, până la moartea regelui Mathia, și au avut privilegii, dar le-au pierdut, când oamenii trimişi de Ştefan, voievodul Moldovei, au prădat şi au ars satele și opidele, pentru aceea se roagă ca regele să restituie acei munți”[601].

1689: „La 1689, Iosif Stoica încă nu era episcop în Maramureş, căci, în 5 decemvrie al acestui an, se ţinu, în biserica comunei **Săpânța**, „în scaunul parohial şi bisericesc” al „protopopului oraşului **Sighet**, Ioan Popa de **Irholţ**”, un sobor de preoţi, cu privire la „proedria” din biserica acestui sat, pentru a judeca o ceartă ivită, cu privire la un loc de stat în biserică, între „muierea lui Simion Saplonceai şi fameile din familia Popescu”. / Acest sobor de judecată nu a fost convocat și prezidat de episcopul Stoica, cum vom vedea că face el, într-un asemenea caz, ci de protopopul „ieaşului” (protopopiatului) **Sighet**, popa Ivan de **Irholţ**. La acest sobor au mai participat: Popa Gheorghe

[600] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 272, pp. 465, 466

[601] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 362, pp. 628, 629

din **Sarasău**, popa Ionaș din **Biserica Albă**, Popa Ştefan şi popa Petraş din **Apşa-de-jos**, Popa Ionaş din **Apşa-de-mijloc**, popa Fedor din **Târnov** şi Petraş Karully de **Sarasău**, Josif Seghedi de **Sighet**, Francisc Mănăilă de **Săpânța**, vicepretori"[602].

1699: „În anul 1699, Iosif Stoica, „episcop român al Maramureşului", ţine un sobor al „ocolului de jos" al Sighetului, spre a curma o ceartă între familiile Gerheş şi Pop din **Sarasău**, „pentru cuvenite locuri ale bisericii, rămase din strămoşi, pentru care existau, mai înainte, şi scrisori, dar fură rupte şi sfârtecate de tâlharii blestemaţi". / Episcopul hotărăşte să se îngăduie a se face copiile scrisorilor, „după originalul adevărat, cu subscrierea şi sigiliul a doi asesori de omenie"[603].

1704: „În 29 septemvrie 1704, episcopul Iosif Stoica ține un sobor, în comuna **Sarasău**, spre a judeca altă ceartă între femei, pentru întâietatea locurilor de stat în biserică, şi anume între „muierea lui Gheorghe Birtoc şi muierea lui Ion Birtoc", ambele din **Sarasău**"[604].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Mánn** de Sajó, în comuna Sarasău (Szarvaszó),1 patrifamilie.

Mihályi de Apsa, în comuna Sarasău, 1442. 1 patrifamilie.

Papp, în comuna Sarasău, 1865. 4 patrifamilii"[605].

---

[602] Reli, Simion, *Biserica ortodoxă din Maramureş, în vremurile trecute*, Cernăuţi 1938, p. 100

[603] Reli, Simion, *Biserica ortodoxă din Maramureş, în vremurile trecute*, Cernăuţi 1938, pp. 103, 104

[604] Reli, Simion, *Biserica ortodoxă din Maramureş, în vremurile trecute*, Cernăuţi 1938, p. 104

[605] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 4

1903: „**Viriliştii din comitatul Maramureşului**. În acest comitat sunt 250 virilişti, dintre care 114 sunt evrei. Cel dintâi virilist evreu plăteşte contribuţie 2.805 coroane, iar cel din urmă, 231 coroane. / **Viriliştii români** sunt următorii: 1). Simeon Pop, prim-pretor în **Vişeul de Sus**, cu 4.120 coroane (virilistul întâi în comitat). 2). Petru Mihalyi, deputat dietal, proprietar în **Sarasău**, cu 1-065 coroane. 3). Basiliu Iurka, proprietar în **Sarasău**, cu 1.023 coroane. 4). Dr. Georgiu Mihalca, avocat în **Sighet**, cu 670 coroane. 5). Vasile Mihalca, proprietar în **Iapa**, cu 666 coroane. 6). Dr. Ioan Mihalyi, proprietar și protofiscal al comitatului, cu 603 coroane. 7). Michail Pavel, proprietar în Sat-**Slatina** şi arhivar la comitat, cu 589 coroane. 8). Ludovic Man, farmacist în **Şomcuta Mare** și proprietar în **Vişeul de Jos**, cu 562 coroane. 9) Dr. Mihail Kokényesdy, avocat în **Sighet**, cu 559 coroane. 10). Dr. Ştefan Kiss, medic și proprietar în **Dragomireşti**, cu 513 coroane. 11). Vasile Man, avocat în **Vişeul de Sus**, cu 440 coroane. 12) Dr. Aurel Man, avocat în **Sighet**, cu 430 coroane. 13) Mihail Mihalca, proprietar în **Apşa de Jos**, cu 869 coroane. 14). Petru Rednic senior, proprietar în **Berbeşti**, cu 368 coroane. 15). Dr. Ioan Jurka, jude la Tribunalul regional din Caransebeș, cu titlul de jude de tablă regională, proprietar în **Călineşti** și în **Sighet**, cu 338 coroane. 16). **Grigorie Kudrici**, proprietar în **Bârsana**, cu 328 coroane. 17). Ioan Iurka, jude de tablă regională, în pensiune, avocat în **Vişeul de Sus**, cu 823 coroane. 18). Alesandru Cuza Anderco, proprietar în **Borşa**, cu 288 coroane. 19). Ioan Fanea, preot în **Sarasău**, cu 276 coroane. 20). Alesandru Gyenge, preot în **Dragomireşti**, cu 263 coroane. 21). Vasiliu Ilniczky, proprietar în **Bârsana**, cu 228 coroane. / Dintre aceştia, numai darea lui G. Mihalca este în dublu calculată. Afară

de virilişti, între membrii aleşi ai congregaţiunii comitatense sunt 21 preoţi români şi 15 mireni, avocaţi, proprietari şi notari români, laolaltă cu virilştii 57, din numărul total de 420. / În Maramureş, sunt 308.790 locuitori, din care 42.403 maghiari, 41.449 germani (evrei), 74.978 români, 143.621 ruteni, 1.147 slovaci etc."[606].

1904, Diaconovich: „**Saraseu** (magh. Szarvaszó), comună în Maramureş, dieceza Gherlei, cu 900 locuitori români, cu biserică veche de piatră. Reşedinţa familiilor Mihályi şi Jurca"[607].

1907: „Ni se comunică din **Sarasău** următoarele: Bunul Arhiepiscop și Mitropolit Mihali, în ziua sosirii sale la **Sarasău**, a fost întâmpinat de întreg poporul, în frunte cu preotul local... Apoi, Mitropolitul, a dăruit, pe seama bisericii din loc, 50 coroane"[608].

1908: „În 1889, a fost cea din urmă petrecere românească în Maramureș. Ar fi lungă şi grea examinarea cauzelor care au împiedecat veseliile româneşti pe pământul lui Dragoş-Vodă. E destul că, acum, după 19 ani de la cea din urmă petrecere, am văzut în Maramureș o manifestaţie frumoasă a geniului românesc. / La 20 iulie stil nou, am luat parte la petrecerea teologilor ungureni, în **Slatina Maramureşului**... / A fost lume multă la petrecere, toalete elegante, dintre care s-au distins interesantele costume româneşti din Satmar şi Maramureș. În costum românesc din Maramureș au fost domnișoarele: Anuca Birlea, Silvia Călin, Marioara Ciplea, Elena şi Terezia Vlad; din Sătmar, domnişoarele: Eliza Rednic, Aurelia şi Lucreția Serbac. /

[606] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 233, Blaj 1902, p. 3
[607] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 885
[608] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 230, Brașov 1907, p. 2

S-a terminat petrecerea cu un venit curat de 200 de coroane. Venitul e destinat bisericii din **Rona-de-jos**; deci, comitele suprem, cu suflet liniştit, a putut suprasolvi 30 de coroane. Comitele suprem, baronul Perényi, cu doamna, pretorul Szaplonczay şi alți maghiari stabiliți la băile de la **Slatina**, încă au admirat dansurile şi costumele româneşti./ Au luat parte la petrecere:

Doamnele: A. S. Balea (**Săpânța**), A. V. Berinde (**Sighet**), N. Şt. Bogluţ (**Beiuș**), V. A. Borca (**Ieud**), M. M. Botoş (**Apșa-de-jos**), C. I. Dunca (**Vişeul-de-jos**), A. G. Dunca (**Mocira**), E. V. Doroş (**Breb**), A. E. Fucea (**Sârbi**), văduva A. C. Fejeș (**Șugatag**), M. I. Gyenge (**Apșa-de jos**), M. V. Gyenge (**Budeşti**), B. E. Huban (**Apşa-de-jos**), I. I. Huban (**Satmar**), M. Şt. Cherecheş (**Recea**), I. Dr. I. Mihalyi (**Sighet**), văduva A. G. Man (**Năneşti**), M. G. Mészáros (**Rona-de-jos**), M. V. Nap (**Șugatag**), E. G. Negrea (**Sarasău**), M. P. Pop (**Sighet**), R. P. Pop (**Rona-de-jos**), M. A. Poenariu (**Beiuş**), văduva I. T. Roman (**Vama**), M. I. Rednic (**Iapa**), I. P. Salca (**Giuleşti**), I. E. Salca (**Dej**), E. I. Serbac (**Vama**), Șt. D. Vlad (**Năneşti**) şi M. A. Zoicaş (Ieud).

Domnişoarele: Marioara şi Laura Balea (**Săpânța**), Irina Bogluţ (**Beiuş**), Gabriela Berinde (**Călineşti**), Anuca Birlea (**Berbeşti**), Irina Berinde (**Sighet**), Marioara Ciplea (**Biserica-Albă**), Gizela Coman (**Moiseiu**), Marioara și Terezia Cherecheş (**Recea**), Silvia Călin (**Petrova**), M. şi A. Doedean (**Târşolţ**), E. Dragoş (**Vişeul-de-jos**), Felicia Doron (**Slatina**), Elena și Irena Doroş (**Breb**), E. Dragoş (**Slatina**), Cilica şi Laura Fucec (**Sârbi**), Marioara şi Irena Fejes (**Șugatag**), Rozalia Gyenge (**Apşa-de-jos**), El. Gyenge (**Apșa-de-jos**), Cilica Gyenge (**Budeşti**), El. Huban (**Apșa-de-jos**), Aurelia Huban (**Satmar**),

Rozalia Iuga (**Vişeul-de-mijloc**), Anuca şi Cilica Kovats (**Bârsana**), Margareta şi Laura Lupan (**Rona-de-jos**), Valeria şi Cornelia Mureșan (**Telciu**), Catarina Moiș (**Biserica-Albă**), Aurelia Man (**Năneşti**), Iulia Mihalyi (**Sighet**), E. Mihalea (**Șugatag**), E. Negrea (**Sarasău**), Niza Pop (**Apşa-de-mijloc**), Marioara Pop (**Sighet**), V. și A. Pop (**Mocira**), Iuliana Roman (**Vama**), Eliza Rednic (**Certeze**), Florica Salca (**Dej**), Aurelia şi Lucreția Serbac (**Vama**), Elena și Terezia Vlad (**Botiza**), Cornelia și Lucreția Zoicaş (**Ieud**).

Domnii: Artur Anderco (**Cuhea**), G. Anderco (**Botiz Vaşvareu**), Părintele vicar Tit Bud (**Sighet**), I. Borca (**Ieud**), M. Botoş (**Apşa de jos**), Ion Birlea (**Berbeşti**), Simeon Balea (**Săpânța**), Șt. Berinde (**Cămărzona**), G. Barbul (**Seini**), Șt. Cherecheș (**Recea**), Al. şi A. Ciplea (**Biserica-Albă**), Ilie Călăuz (**Gârdani**), M. şi I. Doboşi (**Turț**), N. Doroş (**Breb**), Atanasie Doroş (**Slatina**), E. Tit Doroş (**Sighet**), I. Doroş (**Slatina**), V. Doroş (**Breb**), I. Dunca (**Vişeul de jos**), Aurel Dragoş (**Gherla**), E. Doedan (**Târșolț**), C. Dragoş (**Vişeul de jos**), I. Doboşi (**Gherța mică**), I. Dragoş (**Vişeul de mijloc**), I. Mihalca (**Slatina**), M. şi V. Erdöss (**Certeze**), E. Fucec (**Sârbi**), Părintele B. Fucec (**Sârbi**), Dr. Aurel Faur (**Sighet**), Dr. Salvator Jurca (**Sarasău**), V. Gyenge (**Budești**), I. Gyenge (**Apşa de jos**), A. Gitta (**Tătărești**), A. Hadji (**Slatina**), Oreste Ilnicki (**Slatina**). Dr. I. Kindris (**Vişeul de sus**), I. Kovats (**Tarna mare**), N. Lazar (**Sanislău**), Artur Man (**Năneşti**), V. şi P. Moiş (**Biserica Albă**), Dr. I. Mihalyi (**Sighet**), I. Moga (**Mociu**), I. Mihalca (**Slatina**), G. Meszáros (**Rona de jos**), Victor Mihalyi (**Sighet**), G. Negrea (**Sarasău**), V. Pop (**Șugatag**), P. Pop (**Rona de jos**), P. Pop (**Sighet**), M. Pop (**Apşa de mijloc**), V. Pop (**Sighet**), V. Pop (**Fernesei**), A.

Pop (**Mocira**). A. Poenariu (**Beiuş**), M. Pop (**Apşa de mijloc**), V. Pop (**Apa**), E. Salca (**Dej**), I. Rednic (**Tapa**), V. Șurani (**Șurdești**), Alex. Șerb (**Sarasău**), I. Vlad (**Botiza**), D. Vlad (**Vănești**) şi S. Zoicaş (**Ieud**)"[609].

1924: „Pentru a înţelege fraudele exproprierilor, trebuie să privim statistica proprietăţii din **Sarasău**, keneziatul ne-iobag. Voi reproduce, dintr-un memoriu înaintat, comitetului Agrar, câteva date. / Moşiile cruțate au o suprafață de 2.969 jugăre cadastrale, din hotarul de 4.651 jugăre cadastrale. După culturi, marii proprietăţi aparțin, din arător 47 procente, din grâuri 96 procente, din fânaț 65 procente, din păşune 86 procente şi din păduri 68 procente. Din necultivabil posedă 37 procente. Restul îl posedă 1.200 suflete de români. Astfel, pe 100 suflete locuitori, se vin 20 vite, socotind şi oile. Boierii mai posedă, în alte comune, de trei ori suprafeţele din **Sarasău**. Spre expropriere au îmbiat pe colţurile terenurile inundabile şi râpile. S-au scos din arendă forţată până şi puţinul cât l-a luat consilierul Papuc"[610].

1938: „Vasile Pop al lui Florea din **Sarasău** a băut, la o cârciumă din comună, împreună cu mai mulți prieteni, o mare cantitate de băuturi alcoolice. Noaptea, n-a putut să mai meargă acasă și a adormit în curtea bisericii. În timpul somnului, Vasile Covaci, de 17 ani, din acea comună, a dat peste el și i-a furat din buzunarul hainei un portmoneu, în care avea suma de 875 lei. / Șeful postului de jandarmi din **Sarasău** a făcut cercetări și a găsit portmoneul, cu suma întreagă. Contra celor doi s-au dresat acte de dare în judecată"[611].

---

[609] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 170, Brașov 1908, p. 3
[610] *Vestul României*, Anul II, nr. 9, Oradea 1924, p. 2
[611] *Universul*, Anul 55, nr. 230, Bucureşti 1938, p. 10

1938: „Gheorghe Șteț din **Sarasău** s-a dus în pădurea consăteanului său Petre Mihaly, de la locul zis „Deasupra Pietrei", și i-a furat o mare cantitate de lemne de fag, pe care le-a adus acasă. Șeful postului de jandarmi a făcut cercetări și a dresat acte de dare în judecată contra lui Șteț"[612].

1946: „Pe ziua de 1 septemvrie, Părintele Titus Berinde, protopopul din **Sighet**, a convocat pe toți detegații Reuniunii Mariane din parohiile districtului. Pe lângă delegaţi, au venit din sate şi foarte mulți credincioşi, unii chiar în procesiuni frumoase, care fac cinste preoţilor, cum au fost cele din **Săpânța**, **Sârbi**, **Bârsana**, **Berbești** și **Sarasău**. / Sfânta Liturghie s-a slujit sub cerul liber, în curtea bisericii, fiind de faţă aproape 5.000 de suflete, ţărani, muncitori și intelectuali. / Au slujit: Părintele Titus Berinde, protopopul districtului, înconjurat de Părintele Darie Vlad din **Sighet**, Grigorie Raţiu din **Săpânța**, Iuliu Ardelean din **Iapa**, Petru Perşe din **Budești**, Alexandru Chindriș din **Sighet**, Gheorghe Moldovan din **Sarasău**, Ion Drăguş din **Călinești**, Vasile Nemeș din **Sârbi**, Silviu Cupcea din **Valea Porcului**, iar ca diacon a slujit Părintele Petru Bologa din **Breb**. / Răspunsurile au fost date de **Corul țărănesc din Săpânța**, condus de Părintele Grigorie Raţiu, şi de **Corul Reuniunii Mariane din Sighet**, condus de dl învățător Gheorghe Mureșan.

Peste 600 suflete s-au apropiat de sfânta Taină a cuminecăturii. La sfârşitul sfintei Liturghii, Părintele protopop Berinde, într-o predică simțită, arată ajutorul ce primim de la Preasfânta Fecioara Maria şi leagă de sufletul credincioşilor datoria ce o au de-a trăi, în viaţa lor de toate

[612] *Universul*, Anul 55, nr. 233, Bucureşti 1938, p. 10

zilele, urmând pe Preasfânta Fecioară. / Apoi, toţi cei de faţă se încolonează într-o impunătoare procesiune, care, în cântări mariane, se îndreaptă spre clădirea Liceului de fete, unde se desfășoară programul oficial, la care domnişoara profesor Dr. Irina Berinde ține o conferință despre rostul Reuniunilor Mariane. / Pe urmă, se alege comitetul, în frunte cu domnișoara Dr. Irina Berinde, prezidentă; / domnişoara Chindriş, secretară, / şi doamna Ilinţchi, casieră. / După masă, s-a dat o frumoasă reprezentaţie, cu program diferit: coruri, declamări, tablouri vii etc. Şi aici domnișoara Berinde și dl învățător Mureşan s-au achitat cu prisosință. / Participanţii s-au îndepărtat, cu mulțumire în suflet şi cu nădejdea că noul comitet îşi va da toată silinţa să înfăptuiască programul ce l-a plănuit și, mai ales, răspândirea presei bune şi conlucrarea cu Agru. / Preot Petru Bologa”[613].

Das Aranyosthal von Gyéres aus, im Hintergrunde die Berge von Toroczkó.

[613] *Unirea Poporului*, Anul XXVIII, nr. 42, Blaj 1946, p. 3

SĂRATA

(Şomfalău, Sofalua, azi **Sărata**,
înglobat în oraşul Bistriţa)

1355, mai 23, Turda: Nicolae Kwnth, voievodul Transilvaniei, dă de ştire conventului mănăstirii Mănăştur că „în adunarea noastră obştească, ţinută cu toţi nobilii din părţile Transilvaniei, la **Turda**… ridicându-se Nicolae, fiul lui Benes, a înfăţişat împotriva magistrului Konya, fiul lui Toma, răposatul voievod al Transilvaniei, şi împotriva lui Ştefan, Farcaş şi Toma, fiii lui Petru, fiul lui Farcaş, mai multe privilegii regale – anume ale lui Bela şi al lui Ladislau, regi de strălucită pomenire – cu privire la nişte moşii: **Şomfalău** (Sofalua, azi **Sărata**, înglobat în oraşul Bistriţa), **Chintelnic** (Kendtelek, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Sărăţel** (Zereth, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Măgheruş** (Monyoros, azi **Şieu-Măgheruş**, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Arcalia** (Arukalia, judeţul Bistriţa-Năsăud), aflătoare în comitatul Dăbâca, precum şi **Săsarm** (Zeyzorma, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Chiuza** (Kuzepfolu, judeţul Bistriţa-Năsăud), aflătoare în comitatul Solnoc. / Deoarece aceste moşii nu au fost luate în chip legiuit, după obiceiul regatului… să trimiteţi spre mărturie omul vostru de crezare, care, ducându-se la sus zisele moşii şi adunând toţi vecinii şi megieşii lor şi, fiind aceştia de faţă, să le hotărnicească

și, odată hotărnicite, să le dea în stăpânire acestui Nicolae, fiul lui Benes”[614].

1849: „Între timp, Grotenhjelm a pornit la atac împotriva diviziei **Bistrița**, care era condusă de locotenent-colonelul György Damaszkin, după plecarea lui Bem, și a cărei poziție era la **Sărăţel** (Szeretfalva). Pe 16 iulie, Grotenhjelm a adunat trupele austriece (3 batalioane, 5 escadrile de cavalerie și 17 tunuri) și a lansat un atac pe două coloane: brigada lui Pavlov a înaintat pe drumul național spre Sărăţel, în timp ce celelalte trupe, sub conducerea personală a lui Grotenhjelm, au înaintat în **Budac** (Szászbudak), **Bilak** şi **Harina** (lângă Münzdorf, spre dreapta ungurilor). Damaskin a aflat cu mult timp înainte de pregătirea atacului evaziv împotriva aripii drepte și, prin urmare, la apropierea lui Pavlov, **a evacuat Sărăţelul** și s-a retras într-o poziție avantajoasă, în spatele satului **Galaţi** (Galac). Sub greutatea atacului, a trebuit să se retragă și de aici, la vest de Teke, la **Sângiorz** (Szentgyörgy). Nici Grotenhjelm nu a profitat de victoria sa – ar fi putut ajunge cu ușurință la trupele lui Lüders, în valea Oltului! –, dar, pe 17, s-a retras pe fosta sa locație, la **Bistrița**. Astfel, trupele maghiare se puteau retrage netulburate și ajungeau la **Reghin** (Szász-régen), prin **Urmeniș** (Mezőörményes). Pe 20 iulie, Grotenhjelm a împins majoritatea trupelor austriece spre **Sărăţel**, ca avangardă, iar cu grosul armatei a tăbărât între **Bistrița** și **Pădureni** (Besenyő)”[615].

1849: „Grotenhjelm a plecat și împotriva diviziei de la **Bistrița**. Pe 11 august, Bem a părăsit conacul Damas-

---

[614] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 308, pp. 312, 313

[615] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

chin, de lângă **Sărăţel**. Generalul a fost extrem de enervat de conducerea diviziei Bistriţa. Primul său gând a fost că, de îndată ce își va aduna trupele, va lua ataca din nou Bistriţa. El l-a informat pe Kossuth despre planul său de război, pe 28 iulie:

„Domnule guvernator! Iată-mă din nou în **Târgu Mureş** (Marosvásárhely). Probabil ați auzit că trupele noastre au fugit rușinos din **Bistriţa**, până aici, și chiar au părăsit acest oraș. Dar inamicul nu l-a ocupat și am avut timp să ne întoarcem. Când pun trupele în ordine, mă duc împotriva Bistriţei și cred că voi fi acolo în patru zile. O coloană va mărșălui, în același timp, la **Sibiu**, condusă de locotenent-colonelul Papp, dar fără să observe vrăjmaşul. Sfatul de război îi va judeca pe toţi vinovaţii şi vor fi aspru pedepsiţi, apoi voi pleca împotriva **Sibiului**, cu vreo 8.000 de oameni, care mă aşteaptă acolo, şi îi voi împinge în Muntenia". / A vrut să efectueze atacul asupra Bistriţei, cu divizia lui Damaszkin și cu trupele lui Kemény Farkas, și, după cum am văzut, Bem se aștepta la patru zile pentru asta. Cu toate acestea, înainte de a putea începe operațiunea de la Bistriţa, a aflat că Lüders s-a întors de la Sibiu, la vestea invaziei Moldovei, și se apropia rapid de Ținutul Secuiesc, prin valea Târnavei Mari (Nagyküküllő). Atacul asupra Bistriţei și a cincea capturare planificată a orașului nu mai erau posibile. Lüders a amenințat serios Ținutul Secuiesc. Bem a trebuit deci să-și modifice planul din 28. Pe 28, Bem spera ca Lüders să se întoarcă definitiv de la Sibiu, sub influența campaniei moldovenești și a atacului asupra Grotenhjelm, și astfel nu va fi greu să cucerească orașul din spate. El face aluzie la acest lucru, în raportul său din 28 iulie, către Kossuth. Dar acum că Lüders era mult mai aproape decât se aștepta, nu a mai putut să-l atace

pe Grotenhjelm, care, între timp, nu s-a mutat din Secuime. Nu mai era timp pentru operațiunea Bistrița; era nevoie de un nou plan. Cea mai potrivită a fost o mișcare militară spre Pasul **Turnu Roşu** (Vöröstorony), deoarece acest pas era cel mai de temut de ruși. Întrebarea era doar dacă va avea generalul Bem suficient timp să-și unească trupele și să se pregătească pentru lupta cu Lüders”[616].

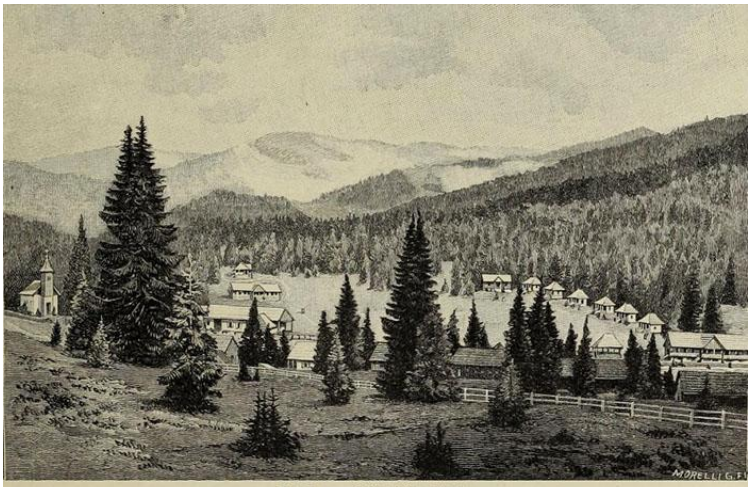

Die Sommerfrische Bihar-Füred.

[616] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

SĂRATA

(Salzdorf, comuna Porumbacu de Jos, judeţul Sibiu)

1883: „Raportul învățătorului primar din **Avrig** Ioan Cândea, despre constituirea despărțământului **Avrig**, efectuată în ședința din 15 decembrie. La acea şedinţă s-au prezentat 14 învățători, preoțimea din acel loc și împrejurime și un frumos număr de mireni. Președinte s-a ales Ioan Cândea, Avrig; secretar, N. Luculeţ, învățător în Avrig; cassar, T. Doican, învăţător în **Sebeşul inferior**; membrii: Ioan Petrişor, învăţător în **Porceşti**, și Ioan Lupea, învăţător în **Sărata**. S-au ţinut două prelegeri practice, una de Procopiu Clonţa, din religiune, „Despre Dumnezeu și existența lui“, alta de N. Luculeț, „Despre definițiunea substantivului“. Cu această ocaziune, s-au înscris ca membri ajutători: Mihail Cândea din **Avrig**, Dionisiu Calefariu, paroh în **Sărata**, Georgiu Cismaş, paroh în **Porumbacul superior**, Mihail Luculeţ, primar în **Avrig**, Savu Berghea, casar în **Avrig**; Vasile Cândea, colector în **Avrig**; Ioan Ilincea, comerciant în **Avrig**; Irimie Răduţ, proprietar în **Avrig** și Nicolae Mihailă, proprietar în **Avrig**, toți cu câte 1 florin v. a. (vienez). Pe lângă aceştia, s-au mai înscris, fără a fi depus suma de 1 florin, Atanasie Sebeşan, fost învățător, şi Ioan Vlad, proprietar în **Avrig**. Au depus taxele restante, de câte 1 florin, 6 membri şi s-au vândut 11

exemplare din Regulamentul afacerilor interne, a câte 10 cruceri – 1 florin şi 10 cruceri. / Constituirea se ia spre ştiință”[617].

[617] *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 11, Sibiu 1883, p. 43

SĂRĂUAD

(Zarauad, Zoruod, judeţul Satu Mare)

1352, septembrie 16, Buda: Ludovic, regele Ungariei scrie conventului bisericii din **Oradea**, poruncind cercetări, că a fost informat că, „în numele lui Ioan cel Mare de **Cehăluţ** (Chahul, Chohul, judeţul Satu Mare)… Nicolae, fiul lui Ladislau de **Sărăuad** (Zarauad, Zoruod, judeţul Satu Mare), împreună cu Petru şi Ioan, fiii lui Tergey, cu Sebastian, fiul lui Beke, cu Ioan, fiul lui Iacob, cu Nicolae zis Tordai şi cu Andrei cel Mare, slujitorii lui Ladislau, fratele său şi cu iobagii sau oamenii lor din satul Sărăud şi din **Zenthmiklos** (lângă Sărăuad, judeţul Satu Mare), venind cu silnicie la moşia sa numită Kene, în timp ce între ei se purta încă judecată, au luat paisprezece care de grâne de pe acea moşie şi le-au dus la moşiile lor Sărăud şi Zenthmiklos, spre mare sa pagubă”[618]. Cercetarea s-a făcut în 6 octombrie[619].

1353, martie 27, Buda: Nicolae, voievodul Transilvaniei, dă „de ştire că Dumitru, fiul lui Petru, iobagul ma-

[618] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 145, pp. 152, 153
[619] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 148, pp. 155, 156

giştrilor Ladislau şi Nicolae, fiii lui Ladislau de **Sărăuad** (Zarauad, Zoruod, judeţul Satu Mare), pârâş fiind, trebuia să se înfăţişeze înaintea noastră la octavele Mijlocului Păresimilor (6 martie), ca să stea faţă cu magistrul Ioan cel Mare de **Cehăluţ** (Chahul, Chohul, judeţul Satu Mare), de asemenea împotriva lui Ştefan zis Thoth şi Ioan, fiul său, iobagii acelui magistru Ioan cel Mare… El însă nu a venit, nici n-a trimis pe altcineva, în timp ce Dumitru, fiul lui Oliver, legiuitorul împuternicit al lui Ioan cel Mare şi al pomeniţilor iobagi, a aşteptat, în chip legiuit, în faţa noastră, douăzeci de zile de-a rândul. Drept aceea, am hotărât ca acel Dumitru, fiul lui Petru, ca pârâş, să rămână de judecată"[620].

1358, februarie 24, Avignon: Nicolae Lachk cere „ridicarea la rangul de parohie a unei biserici, pe care Petru al lui Ioan, scutier din dieceza Transilvaniei, a pus să se ridice în satul său **Sărăuad** (Zarauad, Zoruod, judeţul Satu Mare), din bunurile hărăzite lui de Dumnezeu şi pe care a înregistrat-o cu bunurile sale"[621].

1358, septembrie 6, Vişegrad: Voievodul Andrei dă de ştire că „Nicolae zis Ogh a stat la soroc 15 zile în şir, pentru magistrul Petru, fiul lui Ioan cel Mare de **Cehăluţ** (Chahul, Chohul, judeţul Satu Mare)… împotriva lui Nicolae, fiul lui Nicolae de **Sărăuad** (Zarauad, Zoruod, judeţul Satu Mare), care n-a venit, nici n-a trimis pe cineva. De aceea, am hotărât ca el să fie osândit, faţă cu magistrul Petru din Cehăluţ la gloaba obişnuită"[622].

---

[620] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 180, pp. 191, 192

[621] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 225, pp. 234, 235

[622] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 311, p. 320

1773: „Duminică, 7 iulie 1974, P. S. Episcop Vasile al Oradei a săvârșit slujba de binecuvântare a lucrărilor de **înnoire a bisericii din parohia Sărăuad**, protopopiatul Carei, **zidită în anul 1773**"[623].

1891: „Episcopul romano-catolic Laurenţiu Schlauch, de la **Oradea mare**, despre care știm că e unul dintre cei mai declaraţi adversari ai românilor, pe toate terenurile, a întreprins, nu de mult, o călătorie în Sălaj, ca să-şi confirme pe credincioșii săi. / Cu ocaziunea aceasta, vreo 7-8 preoţi români din protopopiatul **Tășnad-Sărăuadului**, în frunte cu protopopul lor, au aflat cu cale să contribuie şi ei la festivitățile de primire ale numitului episcop. Spre scopul acesta, l-au întâmpinat în comuna **Tășnad-Santău**, unde protopopul român, în numele clerului de sub conducerea sa, salută pe episcopul latin printr-o vorbire care nu știm în ce limbă a fost rostită, despre care însă ne temem că a fost rostită în limba maghiară. / Oricum ar fi fost, întrebarea este că ce caută protopopul român unit din **Tăşnad**, cu preoţii săi, la o festivitate de primire, care privește numai pe clerul romano-catolic? / Dacă rabinul şi preotul calvin din **Tăşnad** s-au simţit îndemnați a saluta pe episcopul Schauch, aceasta are un înţeles, căci numitul episcop figurează înaintea lor ca un stâlp al magiarizării, pe care o susţin şi ei.

Cum că poporul român unit din **Tășnadul-Sărăuadului** n-avea ce căuta la această festivitate, ba poate nici n-a fost aşteptat, o dovedește şi modul cum l-au făcut să simtă, atât episcopul Schlauch, cât şi cei dimprejurul lui, că nu se bucură de graţia lor, ca unul care, cum zice raportorul nostru, face parte din „opincarii valahi"? / Episcopul

[623] *Telegraful Român*, Anul 122, nr. 33-34, Sibiu 1974, p. 4

latin a răspuns la salutarea protopopului în mod demonstrativ numai cu câteva cuvinte, pe când către rabin a vorbit mult mai pe larg. / Și, ca să nu se lase nici un dubiu despre aceea că oaspele român nechemat a fost privit peste umeri, de către „patrioţii" şi maghiarizatorii care ar fi vrut. mai bucuros, poate, să fi fost ei între ei, protopopul român unit a fost nebăgat în seamă și la aranjarea conductului, ce avea să întâmpine pe Episcopul latin. Până acum. era obicei ca preotul român unit din **Tășnad-Sărăuad** să meargă, la ocaziuni festive, în locul al doilea, îndată după preoţii romano-catolici. Acuma, însă, l-au aranjat la locul al treilea, după preoţii calvini"[624].

1895: „La alegerea din 21 octomvrie nou, în cercul **Socaciului** (azi **Săcăşeni**), românii au învins, alegând, pentru ambele locuri vacante, doi membri din sânul lor, pe domnii Mihai Bobiş, vrednicul învățător din **Supurul de Sus**, şi pe părintele Antoniu Băliban din **Acoş**. Cu deosebire bine se purtaseră alegătorii români din **Sărăuad**, sub conducerea însufleţitului naţionalist, părintele G. Stanciu, apoi alegătorii români din **Supurul de Sus**, în frunte cu preotul Augustin Oşan şi învăţătorul Mihai Bobiş. Dintre alegătorii română din **Socaci**, câţiva se lepădaseră de noi, românii; de tot necalificabil s-au purtat **românii întunecaţi din Chegea**, dintre care numai puțini au votat cu românii, şi aceştia la îndemnul treazului lor învăţător Dimitrie Pop, pe când cei mai mulți au fost duşi în tabăra ungurilor, sub comanda slabului preot din **Chegea**, cu numele Milianu, care, bătându-şi pieptul uscat, striga în gura mare că el nu ţine cu românii, că „Românii-s proşti". / Cu toate opintirile ungurilor și a lingăilor lor, însă, graţie tacticii

[624] *Telegraful Român*, Anul XXXIX, nr. 82, Sibiu 1891, p. 826

preoţilor Stanciu, Oşan şi a dascălului Bobiş, românii reușiseră, atunci, cu majoritate de 27 voturi. / Cu toate că alegători români în cercul Socaci sunt 200, pe când unguri abia vreo 120, numai prin mare luptă le-a succes românilor a majoriza pe unguri, căci se făcuseră mari presiuni asupra lor. Cu toate acestea, un Oláh Jànos (cândva român), cu „soţii“ au protestat alegerea, pe nişte motive de nimic, iar cei de la comitat au anulat-o. Nu le-a convenit lor cum că un învățător ca Bobiş şi un preot ca Băliban să fie membri în congregaţiune, nişte „daco-valahii” atât de primejdioşi, care ar fi răsturnat din osie marele şi puternicul glob maghiar! / Astfel s-a fixat alegere nouă, pe ziua de 28 noiemvrie nou, când apoi s-au întâmplat lucruri nemaipomenite.

Românii au fost şi mai însufleţiţi, decât în primul rând, pentru candidaţii lor, Mihai Bobiş şi Mihai Bohăţel. Au venit toți românii din **Sărăuad, Supurul de Sus**, mai mulți din **Socaci** și **Chegea**, iar preotul din **Chegea** din nou s-a purtat tot atât de scârbos, ca şi la alegerea din 21 octomvrie. / Ungurii, în frunte cu maghiaronul notar din **Socaci**, Benik Samu, văzând, că cei 120 de alegători unguri vor fi majorizați din partea celor 200 de alegători români, au recurs la un mod de luptă forte ticălos. Înaintea ușii unde mergeau alegătorii la urnă, s.au postat vreo 6 unguri scăpătaţi, care n-au nici o avere, decât hainele de pe ei, şi acele încă slabe, şi, când mergeau alegători români din Sărăuad, Supur, Socaci ori Chegea simplaminte (pur şi simplu – n. n.) nu-i lăsau înlăuntru, ci îi respingeau cu puterea, iar când venea câte-un ungur, îi făceau loc. / Auzind de aceasta, părintele Stanciu, învățătorul Bobiş şi ceialalţi, părintele Stanciu (un bărbat atletic) se ia şi merge către locul de votare, voind să intre înlăuntru; cei 6-8 unguri ori câți vor fi fost înaintea ușii, căci eu, din întâmplare, tocmai atunci

nu eram de față, ca să-i pot număra, apucă care ce-i vine în mână, unul par, altul lemn verde etc. şi iau la goană pe părintele George Stanciu. Acesta, văzându-se faţă de 6-8-10 unguri, astfel înarmaţi, a fost silit să se retragă; curând după aceea, însă, s-a reîntors din nou, cu vreo 100 de români, protestând și pretinzând să fie lăsaţi la urnă. Astfel, când şi când, a fost lăsat şi câte-un român la urnă, dar, după ce intra înăuntru, trebuia să stea acolo câte-o jumătate de oră, căci „domnii" întorceau încoace și încolo listele, ca să treacă vremea și să sosească 4 ore, când trebuia să se încheie alegerea. / Fireşte că, în astfel de împrejurări, n-au putut fi „aleşi" decât 2 „unguri", cel mai neaoş dintre ei se numeşte Elzenbaum, iar al doilea Kis Emil. / Despre acest caz, părintele Stanciu a telegrafiat încă atunci ministrului de interne"[625].

1896: „Pentru cei mai distingi învăţători români de confesiunea greco-catolică recomandăm concursul privitor la ocuparea postului de cantor-învățător în comuna **Sărăuad**, din Sălaj, pe care-l publicăm în partea din urmă a numărului nostru de astăzi. / Fiind acest post unul dintre cele mai bine salarizate, se aşteaptă, ca fiitorul învăţător al **Sărăuadului** să fie un bărbat brav în toate privinţele, mai ales că comuna uceasta e situată în părţile cele mai expuse, unde de la învățătorii noştri se aşteaptă deosebit zel și devotament, în lupta pentru apărarea limbii şi culturii noastre naţionale. Ar fi foarte de dorit ca la acest post să se găsească concurenți dintre cei mai harnici învățători ai noştri"[626].

1904, Diaconovich: „**Sărăuad** (Tasnád-Szarvad), comună mică în Sălaj, cu 214 case şi 1.225 locuitori greco-

[625] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 261, Braşov 1895, p. 2
[626] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 121, Brașov 1896, p. 4

catolici, români şi maghiari. Teritoriul de 8.556 jugăre cadastrale e muntos. Locul de naştere al episcopului Gregoriu Maior”[627].

1905: „Ioan Şanţa, din **Tăşnad-Sărăuad**, comitatul Sălaj, care, de doi ani, încoace, petrece în locuri necunoscute, prin aceasta este provocat ca, în termen de un an şi o zi, să se prezinte în faţa oficiului protopopesc din **Sântău** (Tasnád-Szántó) în cauza procesuală de divorţ vincular, intentat lui din partea soţiei sale din T. Sărăuad, Iuliana Macarie, la din contră procesul se va pune în curgere şi fără dânsul. / Demetriu Coroian[628].

1929: „În 27 ianuarie, şi-au ţinut adunarea cercuală domnii învăţători din cercul cultural al Unimătului. în comuna **Unimăt**. Sunt foarte de folos aceste adunări, căci poporul, pe lângă că se distrage, totodată și învață. Au fost de față, afară de prezidentul acestui cerc, dl Alimpiu Precup, și domnișoara E. Turdiu, ambii de la școlile din **Unimăt**, domnii directori și învăţători din **Acâş**, I. Sabău cu, doamna, asemeni învățătoare, dl N. Cucuta, notar în **Acâş**, cu doamna, învățătoare, dl V. Mare, director, cu domnișoara, învățătoare, ambii de la școala din **Sărăuad**, dl I. Rusu, director la şcoala din **Socaciu**, cu doamna sa și cu domnișoara E. Rezei, învățătoare în **Săcașiani**, şi dl Chiş, director în **Chegea**, cu domnişoara, învățătoare. / Toţi au luat parte la Sfânta Liturghie, oficiată de părintele protopop Antoniu Bălibanu, în sfânta biserică, plină de credincioșii umblători la biserica din **Unimăt**. Au ascultat și predica cu toţii, afară de o domnișoară învăţătoare, al cărui nume acum încă nu-l descopăr, care a tot povestit, dând prin asta

[627] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 886
[628] *Unirea*, Anul XV, nr. 19, Blaj 1905, p. 162

pildă rea bunilor credincioși din **Unimăt** şi **Sărăuad**. / Ieşind din sfânta biserică, îndată s-a ținut adunarea culturală, care a ţinut aproape 2 ore. Au învăţat şi s-au distras plăcut toţi, nu numai unimătanii, ci și cei ce au luat parte din jur! Punctele culminante au fost vorbirea dlui Alimpiu Precup, din **Unimăt**, și dizertaţia „Relele ce au urmat după războiˮ, conferinţă ţinută cu multă dibăcie de dl Rusu, învăţător în **Socaci**. / Domnişoara Furdin din **Unimăt** asemenea ne-a distras mult cu producţiile școlarilor. Toţi 3 merită toată lauda. / Rău a făcut domnișoara aceea învățătoare, care a tot povestit în biserică, ca în public. Când s-a suit în trăsură, să meargă acasă, a fumat, adică a mers fumând, cu țigareta în gură, fumând din greu, adică ca un turc, căci bieții școlari din **Unimăt** au rămas foarte desiluzionaţi, când au văzut, și au zis: „Uite, mă! Doamne, nu ne lăsa, domnișoara învățătoare fumează!ˮ. / Rău a făcut! Mai bine n-ar fi venit!ˮ[629].

1940, septembrie 12: „În momentul pronunțării Dictatului de la Viena... ungurii s-au dedat la spargerea geamurilor de la casele românilor. În **Sărăuad** li s-au spart geamurile lui Oșan Ilie, fost primar, Oșan Gheorghe, Turcu Gheorghe și alții”[630].

[629] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 7, Blaj 1929, p. 3
[630] *Telegraful Român*, Anul 134, nr. 21-22, Sibiu 1986, p. 3

SÂRBI

(Zerpfalwa, districtul Caşeului, judeţul Maramureş)

1470, mai 23, Pathak: „La mandatul judelui Curiei regeşti, nobilul Sandrin Balyn din **Sârbi** se introduce, fără contrazicere, în posesiunea părților sale de moșie în moșiile **Sârbi** și **Budeşti**”[631].

1475, mai 21, Buda: „Mandatul judelui Curiei regeşti pentru reambularea metelor (refacerea hotarelor – n. n.) moșiilor **Bărbeşti**, **Fereşti**, **Corneşti**, **Călineşti**, **Sârbi**, **Budeşti**, **Vinceşti** (partea sudică a satului Budeşti, judeţul Maramureş) și **Văleni,** în favorul lui Georgiu din Călineşti, Luca din Budeşti, Georgiu Manailla din Bărbeşti, Joan Bud din Budeşti. Reambularea nu se face numai prin introducerea lui Luca și Joan, numiţi Pinte, și Lazar din Budeşti în moșiile Budeşti, Vinceşti și Sârbi”[632].

1479, mai 25, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul, către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Georgiu din **Călineşti**, a fiilor săi Theodor și Simeon, a lui Petru Steczk, Georgiu Manoila din **Bărbeşti**

[631] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 291, pp. 501, 502

[632] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 305, pp. 525, 526

și Giula din **Fereşti** în contra lui Joan Forintverö, cetățean din **Baia Mare**, care cu viclenie a mijlocit, de la Mihail, fiul lui Luca Juga din Fereşti, fasiune de zălogire asupra părților de moșie din Bărbești, Fereşti, Călineşti, **Corneşti** și **Văleni**. Numiţii Georgiu din Călineşti și soţii săi se mai plâng și în contra lui Lupșa și Georgiu Kretzel din **Budeşti**, Ștefan Hoff din **Sârbi**, Petru și Joan Frata din Kazonya şi Mirce din Vajnag, că au ocupat moșia **Comorzana** (lângă Sârbi, înglobat în Sârbi). În urma cercetării, plângerea se constată de adevărată, iar părțile sunt citate înaintea regelui”[633].

1480, august 5: „Înaintea conventului din Lelesz, Georgiu Manăile din **Bărbeşti**, Giula din **Fereşti** și Joan Radul din **Corneşti** declară că, după ce Joan Leuke din **Vad**, Petru și Dionisiu Bud din **Budeşti** și Georgiu Tamaş din **Sârbi**, pentru nişte fapte potentiarie (penale) și injurii au fost judecați și opriți de a reține moșia Comorzana și prediul Kekemezeu, aceştia au restituit lor și lui Georgiu din **Călineşti** acele, retrag procesul şi, pentru cele întâmplate, îi liberează”[634].

1483, februarie 20, Buda: „Litere (scrisoare) judecătoreşti și sentințională a regelui Mathia Corvinul, în cauza lui Simeon şi Joan Bud, Pinte şi Opreșavana din **Budeşti**, în contra lui Georgiu din **Călineşti** și doamna, soţia sa Maruşca, fiul său Theodor și alți mulţi, care, pe nedrept și cu putere, au ocupat moșia **Comorzana** (parte din **Sârbi**) și o sesie iobagională a lui Simeon Bud și a fraţilor săi, pentru care faptă ei au căzut sub sentința capitală, iar

[633] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 315, pp. 540, 541
[634] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 320, pp. 550, 551

doamnele au fost judecate la pierderea drepturilor lor de posesiune și la solvirea de 50 de mărci omagiale, computându-se marca cu patru florini de aur"[635].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Dunka** de Sajó, în comuna Sârbi, 1371, 1677, 13 patrifamilii.

Fucsek, în comuna Sârbi, 1666, 1 patrifamilie.

Begyevan, în comuna Sârbi, 1 patrifamilie.

Birtok, în comuna Sârbi, 3 patrifamilii.

Demján de Rogozfalva, în comuna Sârbi, 1607, 6 patrifamilii.

Joszip, în comuna Sârbi, 2 patrifamilii.

Papp, în comuna Sârbi, 2 patrifamilii.

Tamás de Kosály, în comuna Sârbi, 1772, 1835, 5 patrifamilii.

Vlád, în comuna Sârbi, 1 patrifamilie.

Bakacs, în comuna Sârbi, 1 patrifamilie.

Dankus, în comuna Sârbi, 2 patrifamilii.

Demjeny alias **Dankus** de Szerfalva, în comuna Sârbi, 2 patrifamilii.

Belin de Szerfalva, în comuna Sârbi, 1470, 10 patrifamilii.

Godzsa de Váncsfalva, în comuna Sârbi, 1572, 1 patrifamilie.

Godzsa alias **Nemes** de Váncsfalva, în comuna Sârbi, 1360, 1508, 2 patrifamilii.

Barodi de Szerfalva, în comuna Sârbi, 1620, 18 patrifamilii.

---

[635] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 323, pp. 555, 556

Bálya, în comuna Sârbi, 1 patrifamilie"[636].

1908: „În 1889, a fost cea din urmă petrecere românească în Maramureș. Ar fi lungă şi grea examinarea cauzelor care au împiedecat veseliile româneşti pe pământul lui Dragoş-Vodă. E destul că, acum, după 19 ani de la cea din urmă petrecere, am văzut în Maramureş o manifestaţie frumoasă a geniului românesc. / La 20 iulie stil nou, am luat parte la petrecerea teologilor ungureni, în **Slatina Maramureşului**... / A fost lume multă la petrecere, toalete elegante, dintre care s-au distins interesantele costume româneşti din Satmar şi Maramureş. În costum românesc din Maramureș au fost domnișoarele: Anuca Birlea, Silvia Călin, Marioara Ciplea, Elena şi Terezia Vlad; din Sătmar, domnişoarele: Eliza Rednic, Aurelia şi Lucreția Serbac. / S-a terminat petrecerea cu un venit curat de 200 de coroane. Venitul e destinat bisericii din **Rona-de-jos**; deci, comitele suprem, cu suflet liniştit, a putut suprasolvi 30 de coroane. Comitele suprem, baronul Perényi, cu doamna, pretorul Szaplonczay şi alți maghiari stabiliți la băile de la **Slatina**, încă au admirat dansurile şi costumele româneşti./ Au luat parte la petrecere:

Doamnele: A. S. Balea (**Săpânța**), A. V. Berinde (**Sighet**), N. Şt. Bogluț (**Beiuș**), V. A. Borca (**Ieud**), M. M. Botoş (**Apșa-de-jos**), C. I. Dunca (**Vişeul-de-jos**), A. G. Dunca (**Mocira**), E. V. Doroş (**Breb**), A. E. Fucea (**Sârbi**), văduva A. C. Fejeș (**Șugatag**), M. I. Gyenge (**Apşa-de jos**), M. V. Gyenge (**Budeşti**), B. E. Huban (**Apşa-de-jos**), I. I. Huban (**Satmar**), M. Șt. Cherecheş (**Recea**), I. Dr. I. Mihalyi (**Sighet**), văduva A. G. Man (**Năneşti**), M. G. Mészáros (**Rona-de-jos**), M. V. Nap (**Șugatag**), E. G.

[636] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 8

Negrea (**Sarasău**), M. P. Pop (**Sighet**), R. P. Pop (**Rona-de-jos**), M. A. Poenariu (**Beiuş**), văduva I. T. Roman (**Vama**), M. I. Rednic (**Iapa**), I. P. Salca (**Giuleşti**), I. E. Salca (**Dej**), E. I. Serbac (**Vama**), Șt. D. Vlad (**Năneşti**) şi M. A. Zoicaş (Ieud).

Domnişoarele: Marioara şi Laura Balea (**Săpânța**), Irina Bogluţ (**Beiuş**), Gabriela Berinde (**Călinești**), Anuca Birlea (**Berbești**), Irina Berinde (**Sighet**), Marioara Ciplea (**Biserica-Albă**), Gizela Coman (**Moiseiu**), Marioara și Terezia Cherecheş (**Recea**), Silvia Călin (**Petrova**), M. şi A. Doedean (**Târşolţ**), E. Dragoş (**Vişeul-de-jos**), Felicia Doron (**Slatina**), Elena și Irena Doroş (**Breb**), E. Dragoş (**Slatina**), Cilica şi Laura Fucec (**Sârbi**), Marioara şi Irena Fejes (**Șugatag**), Rozalia Gyenge (**Apşa-de-jos**), El. Gyenge (**Apșa-de-jos**), Cilica Gyenge (**Budești**), El. Huban (**Apșa-de-jos**), Aurelia Huban (**Satmar**), Rozalia Iuga (**Vişeul-de-mijloc**), Anuca şi Cilica Kovats (**Bârsana**), Margareta şi Laura Lupan (**Rona-de-jos**), Valeria şi Cornelia Mureșan (**Telciu**), Catarina Moiș (**Biserica-Albă**), Aurelia Man (**Năneşti**), Iulia Mihalyi (**Sighet**), E. Mihalea (**Șugatag**), E. Negrea (**Sarasău**), Niza Pop (**Apşa-de-mijloc**), Marioara Pop (**Sighet**), V. şi A. Pop (**Mocira**), Iuliana Roman (**Vama**), Eliza Rednic (**Certeze**), Florica Salca (**Dej**), Aurelia şi Lucreția Serbac (**Vama**), Elena şi Terezia Vlad (**Botiza**), Cornelia şi Lucreția Zoicaş (**Ieud**).

Domnii: Artur Anderco (**Cuhea**), G. Anderco (**Botiz Vaşvareu**), Părintele vicar Tit Bud (**Sighet**), I. Borca (**Ieud**), M. Botoş (**Apşa de jos**), Ion Birlea (**Berbești**), Simeon Balea (**Săpânța**), Șt. Berinde (**Cămărzona**), G. Barbul (**Seini**), Șt. Cherecheş (**Recea**), Al. şi A. Ciplea (**Biserica-Albă**), Ilie Călăuz (**Gârdani**), M. şi I. Doboşi

(**Turț**), N. Doroş (**Breb**), Atanasie Doroş (**Slatina**), E. Tit Doroş (**Sighet**), I. Doroş (**Slatina**), V. Doroş (**Breb**), I. Dunca (**Vişeul de jos**), Aurel Dragoş (**Gherla**), E. Doedan (**Târşolț**), C. Dragoş (**Vişeul de jos**), I. Doboşi (**Gherţa mică**), I. Dragoş (**Vişeul de mijloc**), I. Mihalca (**Slatina**), M. şi V. Erdöss (**Certeze**), E. Fucec (**Sârbi**), Părintele B. Fucec (**Sârbi**), Dr. Aurel Faur (**Sighet**), Dr. Salvator Jurca (**Sarasău**), V. Gyenge (**Budești**), I. Gyenge (**Apşa de jos**), A. Gitta (**Tătărești**), A. Hadji (**Slatina**), Oreste Ilnicki (**Slatina**). Dr. I. Kindris (**Vişeul de sus**), I. Kovats (**Tarna mare**), N. Lazar (**Sanislău**), Artur Man (**Năneşti**), V. şi P. Moiş (**Biserica Albă**), Dr. I. Mihalyi (**Sighet**), I. Moga (**Mociu**), I. Mihalca (**Slatina**), G. Meszáros (**Rona de jos**), Victor Mihalyi (**Sighet**), G. Negrea (**Sarasău**), V. Pop (**Șugatag**), P. Pop (**Rona de jos**), P. Pop (**Sighet**), M. Pop (**Apşa de mijloc**), V. Pop (**Sighet**), V. Pop (**Fernesei**), A. Pop (**Mocira**). A. Poenariu (**Beiuş**), M. Pop (**Apşa de mijloc**), V. Pop (**Apa**), E. Salca (**Dej**), I. Rednic (**Tapa**), V. Șurani (**Șurdești**), Alex. Șerb (**Sarasău**), I. Vlad (**Botiza**), D. Vlad (**Vănești**) şi S. Zoicaş (**Ieud**)”[637].

1940: „În zilele de 3-7 aprilie, s-au ţinut misiuni sfinte în comuna **Fărcașa**. din judeţul Satu Mare, vestitor al cuvântului fiind părintele Vasile Ţiplea din **Săpânţa** (Maramureş)… / În ultima zi, duminică, atâţia credincioşi au fost, încât părea un adevărat pelerinaj. Biserica fiind neîncăpătoare, sfânta Liturghie s-a slujit în liber, de părintele misionar, împreună cu părintele Alex. Mihalca din **Tămaia**, preotul local, părintele Romul Coteţiu din **Sârbi**, părintele Emanoil Chira din **Gârdani**, iar ca diacon clericul Vasile Varga, răspunsurile fiind date de corul mixt al

[637] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 170, Brașov 1908, p. 3

bisericii din **Ardusat**, condus de dl Vasile Buzilă, director-învățător. În decursul celor 5 zile, au mai ostenit la ascultarea mărturisirilor părintele Livia Sălăgeanu din **Ardusat**, părintele Vasile Mierlaș din **Sălșig** şi părintele Graţian Paul din **Bozinta-Mică**, Cu aceasta ocazie, s-au vândut cărți din Editura tipografiei de la **Bixad** și de ale „Bunului Creştin" de la Blaj, în sumă de 1.400 lei"[638]. În acelaşi număr de gazetă este admonestat Fernea Ioan din **Ardusat**, care, în 3 aprilie 1940, în loc să distribuie abonaţilor zece calendare, le-a returnat.

1946: „Pe ziua de 1 septemvrie, Părintele Titus Berinde, protopopul din **Sighet**, a convocat pe toți detegații Reuniunii Mariane din parohiile districtului. Pe lângă delegaţi, au venit din sate şi foarte mulți credincioşi, unii chiar în procesiuni frumoase, care fac cinste preoților, cum au fost cele din **Săpânța**, **Sârbi**, **Bârsana**, **Berbești** şi **Sarasău**. / Sfânta Liturghie s-a slujit sub cerul liber, în curtea bisericii, fiind de faţă aproape 5.000 de suflete, ţărani, muncitori și intelectuali. / Au slujit: Părintele Titus Berinde, protopopul districtului, înconjurat de Părintele Darie Vlad din **Sighet**, Grigorie Raţiu din **Săpânța**, Iuliu Ardelean din **Iapa**, Petru Perşe din **Budești**, Alexandru Chindriș din **Sighet**, Gheorghe Moldovan din **Sarasău**, Ion Drăguş din **Călinești**, Vasile Nemeș din **Sârbi**, Silviu Cupcea din **Valea Porcului**, iar ca diacon a slujit Părintele Petru Bologa din **Breb**. / Răspunsurile au fost date de **Corul țărănesc din Săpânța**, condus de Părintele Grigorie Raţiu, şi de **Corul Reuniunii Mariane din Sighet**, condus de dl învățător Gheorghe Mureșan.

[638] *Unirea Poporului*, Anul XXII, nr. 16, Blaj 1940, p. 4

Peste 600 suflete s-au apropiat de sfânta Taină a cuminecăturii. La sfârşitul sfintei Liturghii, Părintele protopop Berinde, într-o predică simțită, arată ajutorul ce primim de la Preasfânta Fecioara Maria şi leagă de sufletul credincioşilor datoria ce o au de-a trăi, în viaţa lor de toate zilele, urmând pe Preasfânta Fecioară. / Apoi, toţi cei de faţă se încolonează într-o impunătoare procesiune, care, în cântări mariane, se îndreaptă spre clădirea Liceului de fete, unde se desfăşoară programul oficial, la care domnişoara profesor Dr. Irina Berinde ține o conferință despre rostul Reuniunilor Mariane. / Pe urmă, se alege comitetul, în frunte cu domnișoara Dr. Irina Berinde, prezidentă; / domnişoara Chindriş, secretară, / şi doamna Ilinţchi, casieră. / După masă, s-a dat o frumoasă reprezentaţie, cu program diferit: coruri, declamări, tablouri vii etc. Şi aici domnișoara Berinde și dl învățător Mureşan s-au achitat cu prisosinţă. / Participanţii s-au îndepărtat, cu mulțumire în suflet şi cu nădejdea că noul comitet îşi va da toată silinţa să înfăptuiască programul ce l-a plănuit și, mai ales, răspândirea presei bune şi conlucrarea cu Agru. / Preot Petru Bologa”[639].

Aussicht von der Magura Kaluluj gegen Pietrosul hin.

[639] *Unirea Poporului*, Anul XXVIII, nr. 42, Blaj 1946, p. 3

SĂRMAŞ

(Sarmas, judeţul Mureș)

1354, mai 15, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, înfăţişându-se „Emeric, fiul lui Toma de **Bothaza** (Boothaza, Buth, **Boteni**, judeţul Cluj), şi Clement, fiul lui Nicolae de **Mera** (lângă Nădăşelu, judeţul Cluj)… în numele nobilei Elisabeta, fiica doamnei Elena, fiica sus-zisului Nicolae de Mera, pe de o parte, iar pe de alta, Ioan, fiul lui Dominic, nobil de **Juc**, iar acei Emeric şi Clement au spus… că acel Ioan, fiul lui Dominic, îi datoreşte pătrimea de fiică… din moşiile **Juc** (Suuk, judeţul Cluj), **Suatu** (Zoaat, judeţul Cluj), **Sărmaş** (Sarmas, judeţul Mureș) şi **Gădălin** (Katheleni, judeţul Cluj) ca daruri de nuntă şi zestrea mamei sale, doamna Elena, precum şi 16 iepe de herghelie, pe care i le dăduse în vremea încheierii căsătoriei… Ioan, fiul lui Dominic de Juc, a plătit în faţa noastră, pe deplin şi în întregime, cu bani gata… opt mărci şi jumătate de argint”[640].

1368, iunie 11, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur adevereşte că „Ilie, fiul lui Nicolae de Juc, iar pe de altă parte Mihail şi David, fiii lui Barnaba, tot de Juc,

[640] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 259, pp. 266-268

cugetând că se trag dintr-o spiţă sau neam şi sunt înrudiţi prin naștere, pentru ca să poată să dăinuiască în liniştea păcii între ei, cu toate bunurile lor neîmpărţite, au hotărât între ei această împărţeală şi rânduială, ca toate moşiile şi bucăţile lor de moșie, avute în moșie **Juc** (Juc, Suk, azi **Jucu**, judeţul Cluj) şi în moşiile numite **Vişea** (Wisa, Wysa, Vysa, judeţul Cluj), **Imbuz** (Wmbuz, Wmboz, azi **Mureşenii de Câmpie**, judeţul Cluj), **Sărmaş** (Sarmas, judeţul Mureș) şi **Suatu** (Zuaath, Zouath, judeţul Cluj), ţinând de ei de drept… le împart în două părţi drepte şi deopotrivă, drept locuri de sesie, pentru ei şi iobagii lor, în aşa fel încât curţile lor, în care au stat şi au locuit părţile, iar acum îşi au pe mai departe în ele locuinţele lor, cu toate cele ce tin de ele, şi le-au ales pentru ei şi pentru urmaşii lor astfel: curtea sus-pomenitului Ilie i-a venit acelui Ilie, iar curtea sus-amintiţilor Mihail şi David, fiii lui Barnaba, le-a venit numai lor. Iar jumătăţile locurilor de sesie din sus-zisele lor moşii şi bucăţi de moşii se despart şi se deosebesc una de alta în această înşiruire: că, în ce priveşte jumătăţile lor, de la început, până la capăt, adică din moşia Juc, partea de jos, iar din celelalte moşii, ce se cheamă anume Vişea, Imbuz, Sărmaş şi Suatu, părţile de sus, în lungul şi în latul acelor uliţe, au căzut numitului Ilie, fiul lui Nicolae, și urmașilor săi, iar celelalte jumătăţi ale acelor locuri de sesie au rămas sus-scrişilor Mihail şi David, fiii lui Barnaba, şi moștenitorilor lor, spre a le stăpâni, a le ţine şi a le avea pe veci şi nestrămutat”[641].

1932: „**Binecuvântarea bisericii din Sărmaş**. / În ziua de 26 octomvrie, Sfântul Dumitru, credincioşii din parohia **Şărmaş**, judeţui Mureş, au avut o mare mulţumire

[641] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 326, pp. 509-512

sufletească, asistând la binecuvântarea bisericii lor. Această binecuvântare a săvârşit-o, din porunca mai marilor bisericii, Prea Onoratul Domn Artemiu Boeriu, protopopul tractului Gheorgheni, dimpreună cu Onoratul Eugen Arieşan, preotul **Ditrăului** şi Onoratul Aurel Brumboiu, preotul local. / Biserica, care e o clădire mare şi frumoasă, n-a putut cuprinde mulţimea credincioşiior veniţi din satele vecine. Credincioşii au rămas uimiţi când au văzut iconostasul cel nou şi pictura de pe pereţi, care împodobeşte această sfântă biserică. În vremurile de azi, când lipsa de bani e atât de mare, e o vrednicie neprețuită lucrul pe care l-au făcut sărmăşenii, împodobind casa Domnului atât de frumos. / Meritul în terminarea şi împodobirea acestei biserici îl are Prea Onoratul Artemie Boeriu, care, cu sufletul său înţelept şi cu gustul său ales în împodobirea bisericilor, a contribuit mult la reuşita acestei fapte măreţe. / De asemenea merită laudă credincioşii noştri din Şărmaş, dimpreună cu neobositul lor preot Aurel Brumboiu, care n-a voit să ştie de criza de bani ce apasă omenirea, ci a strâns suma frumoasă de 150.000 lei, cu care a înfăptuit această înfrumsețare a bisericii, spre lauda lui Dumnezeu şi mulţumirea sa sufletească. / Alexandru Mândru, director școlar”[642].

1937: „Duminică, s-a sfințit biserica greco-catolică sin **Sărmașul Mureșului**, comună curat românească, de la frontiera estică a județului Mureș. Sfințirea s-a celebrat de însuși Î. P. S. Mitropolit, înconjurat de un mare număr de preoți și protopopi. / Î. P. S. Sa a sosit în **Sărmaș** sâmbătă, după-amiază, fiind întâmpinat, la marginea județului Mureș, de dl notar Laia, din **Toplița**. Care i-a urat bun venit în

[642] *Unirea Poporului*, Anul XIV, nr. 46, Blaj 1932, p. 1

numele prefectului de Mureș. În mijlocul satului, un mare număr de sărmășeni, în frunte cu primarul Dumitru Țăran și notarul Gaber, i-au făcut o caldă manifestație de simpatie. Dl primar Dumitru Țăran i-a urat înaltului ierarh bun sosit, în numele populației. / De aici, Î. P. S. Sa, pe un drum frumos pavoazat, s-a îndreptat spre biserica satului, unde a fost primit de preotul local Aurel Brumboiu, care i-a urat sănătate, în numele credincioșilor. / S-a procedat apoi la celebrarea vecerniei și litiei, săvârșindu-se partea I a sfințirii. / Duminică, dimineața, o mulțime de săteni s-a adunat în biserică. Din satele vecine, preoții, în fruntea credincioșilor, au venit la **Sărmaș**, dând o amploare deosebită acestei sărbători creștine... / **Banchetul**. În sala festivă a școlii primare s-a dat un banchet, la care au participat Î. P. S. Mitropolit, dl Porumbski, prefectul județului; E. Dandea, primarul orașului Târgu Mureș, vicarul Brumboiu, dl dr. Muscă, din Târgu Mureș, clarisimul dr. Todoran, reverendisimul Dănilă din Blaj etc... / La 6, după-amiază, Înaltul Chiriarh a părăsit **Sărmașul**, îndreptându-se spre Tulgheș. Seara, în localul școlii primare, a fost o serbare românească"[643].

1946: „**Sinod preoţesc la Şărmaş**. Preoţimea din cele 30 parohii ale districtului Șărmaș, după ce, patru ani, a fost ruptă în două, din cauza dictatului de la Viena, abia în primăvara anului acestuia s-a putut întruni în sinod preoţesc. Sinodul s-a ţinut în **Şărmaş**, fiind condus de Părintele Protopop Dr. Liviu Stupinean, care, fiind deportat de unguri, după multe suferințe, reîntorcându-se acasă, numai acum a putut lua contact cu toţi preoţii din tract. Lecţia model de cateheză a ţinut-o Părintele Octavian Matei din

[643] *Universul*, Anul 54, nr. 207, Bucureşti 1937, p. 12

Budeşti şi a conferenţiat Părintele Ioan Moldovan din **Zoreni**”[644].

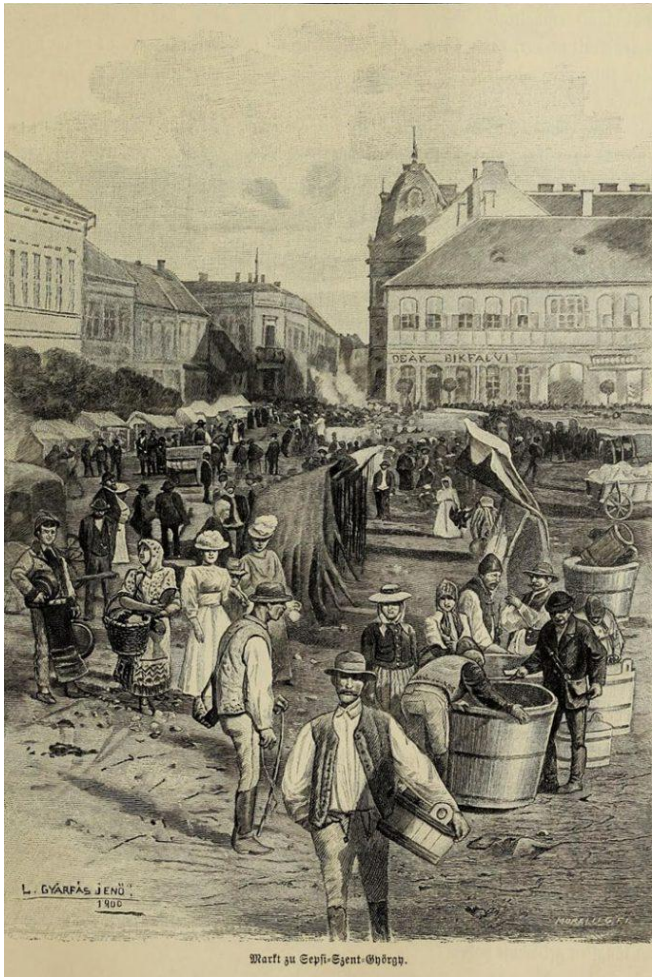

Markt zu Sepsi-Szent-György.

644 *Unirea Poporului*, Anul XXVIII, nr. 25, Blaj 1946, p. 4

SĂRMĂŞAG

(**Şărmăşag**, Sarmasag, judeţul Sălaj)

1359, mai 15, Vişegrad: Voievodul Andrei dă de ştire că, venind „Ladislau, fiul lui Ioan, siul lui Martin de **Şărmăşag** (Sarmasag, judeţul Sălaj), în nume propriu şi pentru Egidiu şi Ştefan, fraţii săi buni, şi ne-a înfăţişat, împotriva lui Ştefan, fiul lui Ioan de **Şamşod** (Samson, azi **Samşug**, judeţul Sălaj), scrisoarea de răspuns a capitlului Orăzii, cuprinzând o hotărnicire de moşie, o împotrivire şi o chemare în judecată… şi arătând că Egidiu, fiul lui Ioan de Şărmăşag, în numele său, al lui Ladislau şi al lui Ştefan, fraţii săi de sânge, şi a declarat că moşia Sărmăşag, care este în stăpânirea lor, are mare nevoie de hotărnicire. / Drept aceea, regele a dat poruncă acestui capitlu să-şi trimită omul vrednic de crezare, în faţa căruia omul regesc, Ştefan, fiul lui Pavel de **Batawolge** (Barthaveule, dispărut, lângă Cehăluţ, judeţul Satu Mare) sau Blasiu, fiul lui Emeric de **Dioşod** (judeţul Sălaj), ori Ştefan, fiul lui Alexandru de **Sandorhaza** (sat dispărut, lângă Hodod, judeţul Satu Mare), ori, în lipsa acestora, Bechen, fiul lui Ioan din suspomenitul Dioşod, venind la moşia Şărmăşag, s-o hotărnicească… / Deci au hotărnicit acea moşie în chipul de mai jos scris:

Și anume, mai întâi, începând din partea moșiei nu-

mite **Moiad** (Mayad, judeţul Sălaj), au mers de-a lungul acelui râu zis Crasna, o bună bucata de loc, până la locul numit Urcușul Paltinilor, unde, înfățișându-se însuși Nicolae, fiul lui Albert din numitul Moiad, a spus că acel râu Crasna este și a fost, din vechime, semn despărțitor de hotar între acele moșii Șărmășag și Moiad și că și mai departe acel râu era socotit ca hotar între sus-zisele moșii Șărmășag și **Supur** (Zupur, judeţul Satu Mare). De aci, așa cum au spus acel om al regelui și omul de mărturie al numitului capitlu din Oradea, mersul hotarelor arătate de numiții nobili de Șărmășag, ține o bună bucată de loc, de-a lungul acelui râu, și îl părăsește în partea de răsărit, unde acei nobili de Șărmășag au arătat drept hotar trei șanțuri, care, după spusa lor, despart pomenitele moșii Șărmășag și Supur. Apoi hotarul coteşte spre răsărit și ajunge la râuleţul numit Corandul, care desparte între ele acea moșie Șărmășag și moșia regească numită **Bogdand** (judeţul Satu Mare), aflătoare în ținutul Ardud. Apoi, urcând în sus, o bună bucată de loc, pe acel râuleț Corandul, au ajuns la locul în care un alt râuleț, numit Pârâul Masa, se varsă în acel râuleț Corandul, și acolo numita moșie Șărmășag, despărțindu-se de sus-zisa moșie a maiestății regești, se unește cu hotarele moșiei numite **Ser** (Sceer, judeţul Satu Mare), acolo unde, aproape de unirea acelor râuri, sub un stejar, se află o movilă de hotar ridicată din nou. De acolo, merge în sus, pe același râuleț Pârâul Masa, către miazăzi și, părăsind acel râuleț, se urcă pe un deal, ce se află între sus-zisele moșii Șărmășag și Ser și în vârful căruia acei nobili de Șărmășag au arătat o movilă de hotar. De aici, trece pe o creastă și acei nobilii de Șărmășag au arătat, la o mică depărtate, două movile de hotar. De aici au arătat iarăși două semne de hotar, spunând că aceste semne de hotar

despart și deosebesc acele moșii Ser și Șărmășag, de la sus-zisul semn de hotar, ridicat din nou, și până la cele două semne de hotar din urmă, arătate îndată mai sus. Iar în dreptul acestor două semne de hotar din urmă, înfățișându-se însuși Ioan zis cel Greu, slujitorul lui Filip, fiul lui Iacob din numitul sat Ser, în locul și în numele acelui Filip i-a oprit, în chip fățiș, pe cei ce făceau hotărnicirea de la ridicarea de noi semne de hotar și de la punerea acelor nobili de Șărmășag în stăpânirea pământului ce începe de la acel râuleț Pârâul Masa, până la locul numit Prisaca, spunând că acest pământ este al acelui Filip și ține de el, prin drept de moștenire. În același loc, înfățișându-se Ioan de Dioșod, pentru Ștefan, fiul lui Ioan de Șamșod, s-a împotrivit la pomenita punere în stăpânire și ridicare a semnelor de hotar ale numitului pământ, în ce privește acea parte care se știe că ține de acel Ștefan, fiul lui Ioan, în temeiul actelor sale. De aceea, la ziua și locul de mai sus, ei au chemat pe acei Filip, fiul lui Iacob, și Ștefan, fiul lui Ioan, înaintea maiestății sale regelui, spre a sta față cu sus-scrișii Egidiu, Ladislau și Ștefan, fiii lui Ioan de Șărmășag, și a da socoteală de împotrivirea lor, statornicidu-le ca soroc octavele anului nou, ce urmau să vină în curând. După ce au făcut aceasta, pomenitul mers al hotarelor urcă pe un alt deal, în vârful căruia aceiași fii ai lui Ioan de Șărmășag au arătat o movilă de hotar; de aici, la o mică depărtare, au arătat un alt semn de hotar, pe o creastă. Apoi mersul hotarelor, coborând de pe acel deal, intră în sus-zisul râuleț Pârâul Masa, și merge pe el spre miazăzi, o bună bucată de loc, apoi ajunge la semnele de hotar ale moșiei numită **Mocirla** (Mochola, azi **Valea Pomilor**, județul Sălaj), a sus-zisului Blasiu, pe atunci om al regelui. Și acolo, aproape de acel râuleț, dinspre partea de miazănoapte, cu dimpreună încu-

viințare și învoire a acelor fii ai lui Ioan, nobili de Șărmășag și a pomenitului Blasiu de Mocirla, au ridicat două movile noi de hotar între acele moșii, Mocirla și Șărmășag, ca să le despartă pe veci. De acolo hotarul merge, pe o vale, spre vârful unui deal și acolo, dinspre partea aceleiași moșii Mocirla, au lăsat drept semn de hotar un stejar înalt, ridicând în jurul lui pământ; iar dinspre partea aceleiași moșii Șărmășag, lângă pomenitul arbore, au ridicat o movilă de hotar. De acolo, coborând puțin de pe același deal, au ridicat, pe coasta lui din sus de un râuleț numit Pârâiașe, două movile de hotar, care să despartă acele moșii Mocirla și Șărmășag. Ieșind de acolo, hotarul intră în acel râuleț Pârâiașe, unde… de **Lompirt** (Lomperth, judeţul Sălaj), înfățișându-se însuși a declarat că întreg cursul acelui râuleț, pe toată întinderea sa, până unde acel râuleț se varsă în râul Crasna, este socotit drept semn de hotar, despărțind sus-zisele moșii Lompirt și Șărmășag. Și, făcându-se astfel această hotărnicire și ridicare de semne de hotar, ei, adică omul regelui și omul de mărturie al numitului capitlu, întrucât nu s-a ivit atunci nici un împotrivitor, afară de acei Filip, fiul lui Iacob, și Ștefan, fiul lui Ioan, au dat în stăpânire și au lăsat pomeniților Egidiu, Ladislau și şi Ştefan, și, ținând de acea moșie Șărmășag, împreună cu toate folosințele sale, afară de sus-zisa bucată de pământ, la a cărei punere în stăpânire s-a făcut împotrivire în chipul arătat mai sus, ca să-l stăpânească cu acel drept, cu care se știe că țin de ei, fără a știrbi dreptul altuia”.

Ştefan de Dioşod, în numele lui Ştefan, fiul lui Ioan de Şamşod, a arătat, în transcriere, o scrisoare privilegială din anul **1299**, în care era inclus actul de împăciuire, dar de Grigore, comitele curial, şi cei patru juzi juraţi de Solnoc, în pricina dintre comitele Desideriu, fiul Petru, iar pe de

altă parte, comitele Mogh şi fiii lui Martin de Şărmăşag, „cu privire la nimicirea şi arderea bisericii fericitului apostol Petru, aşezată în satul acelui Desideriu, şi cu privire la uciderea fiului său şi a doi slujitori ai săi, şi cu privire la toate vătămările pe care le-a adus comitelui Desideriu Mortunus, fiul lui Mortunus, frate acelora", hotărându-se între ei, prin judecata de împăciuire, „că, deoarece comitele l-a dovedit, pe calea judecăţii, pe Mortunus, încă pe când trăia, ca fiind vinovat de toate cele de mai sus… o scrisoare regească poruncind ca acel Mortunus să-i dea cuvenita despăgubire, Desideriu l-a chemat în judecată pe acel comite de Mogh şi pe fiii lui Martin pentru faptele aceluiaşi Mortunus şi a dobândit ca să fie luată în întregime o bucată de moşie a aceluiaşi Mortunus, de aceea Mogh şi fiii lui Martin i-au dăruit acelui comite Desideriu… moşia numită **Zeertelek** (dispărut, judeţul Sălaj) şi jumătate din moşia numită **Masatelek** (dispărut, judeţul Sălaj)… / Iar noi, după ce-am văzut cuprinsul scrisorii privilegiale… am întărit-o"[645].

1601: „La 24 iulie, Basta era de părere să pornească, din **Moftin**, spre **Zalău**, dar Mihai se opune. După opinia domnului român, nu era prudent să părăsească tabăra, până nu soseau cei 2,000 de călăreți silezieni (cu armuri grele catafracţi), sub comanda lui Rottal. Aceștia ajung la **Moftin**, la 27 iulie, iar în 30, sosea și un corp de haiduci, încât, la 31 iulie, Basta și Mihai pornesc spre **Zalău**, la 1 august trec de **Supuru de Jos** şi **de Sus**, la 2 ajung la **Sărmășag** și, în ziua de 3, soseau la Guruslău. La inițiativa lui Mihai, de la **Sărmășag** trupele au fost trecute, de pe valea Crasnei, pe valea Zalăului, pentru a-l sili pe Si-

[645] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 373, pp. 378-386

gismund Báthory să părăsească tabăra întărită de la **Vârşolţ**. Crezând că Mihai vrea să evite lupta și să pătrundă spre centrul Transilvaniei, Sigismund părăsește **Vârșolțul** și, în ziua de 3 august, ocupă pantele dealului de la sud de pârâul Zalău. Asupra efectivului celor două oști care urmau să se confrunte la **Gurăslău** există mai multe documente, care ne dau cifre diferite”[646].

1895: „Coloniștii din Vágás-Telep-Mojád, aproape de **Şarmaşag**, cu numele Csuzda János, Kovács Gábor, Golyás Pál, Toth Mihály şi Gazdag János, au făcut arătare, în 27 iulie, la **judecătoria cercuală din Șarmașag**, că au aflat mort pe colonul Kranyák János, rotar, tot din susnumita colonie, în mijlocul unei holde, la o depărtare de 100 paşi de casa lui, iar pe soţia sa, asasinată în casa proprie. / **Primăria din Șarmașag** a dat numaidecât de știre jandarmeriei din **Zalău**, de unde a pornit o patrulă, constătătoare din patrusprezece persoane, la faţa locului, cercând după făptuitori. / Nu peste mult, au aflat că cei ce au săvârşit această faptă înfiorătoare sunt înșiși denunţătorii, în persoanele susnumiţilor cinci coloni. Aceştia îşi mărturisiră fapta, că anume, la sfatul dat de Kovács Gábor şi Csuzda, să omoare pe Kranyák şi să-i fure banii, cei 50 florini, căpătaţi de pe o vacă, pe care o vânduse. După ce s-au înţeles, s-au despărţit, ca să se întâlnească, noaptea, pe la 11 ore, ceea ce au şi făcut. Ajunşi la casa lui Kranyák, Gazdag János bătu la fereastră, cu cuvintele: „Meştere, vino afară, că sunt vite în holda dumitale!”.

Auzind, Kranyák se sculă numaidecât, trăgându-şi ghetele şi luând o scurteică a nevestei pe el, o pălărie de paie și fără de armă în mână, ieşi cu cei bărbaţi, spre grâne.

---

[646] Neagoe, Manole, *Mihai Viteazul*, Bucureşti 1994, p. 275

Când ajunseră la o depărtare de 100 paşi de la casă, întrebă Kranyák că unde sunt vitele? În loc de răspuns, fu lovit de securea lui Csuzda chiar în cap, după care mai urmară şi loviturile celorlalţi, zdrobindu-i capul în bucăţi; pe lângă aceasta, Kovács Gábor l-a mai străpuns, în partea stângă, cu un cuţit, lung de 20 cm, vătămându-i greu ficatul şi rinichii. / După acestea, au aruncat corpul, astfel mutilat, în grâu şi, întorcându-se la casa lui Kranyák, puseră perini în ferești şi siliră pe femeia acestuia să aprindă lumina şi să le dea banii. Acesta le dădu banii, dar, pe atunci, fu izbită de securea lui Csuzda aşa de tare, încât căzu la pământ. Lampa, căzând, se stinse. Aprinzând-o din nou, Kovács apucă pe nefericita de grumaz şi o bătu cu maşina de scrobit aşa de tare, încât nu mai putea fi recunoscută, după care se suiră cu picioarele pe ea, călcând-o şi zdrobindu-i pieptul şi toate oasele. / Apoi scormoniră peste tot locul, ca să mai afle bani, şi, după asta, încuind bine uşa, se depărtară. / Dimineaţa făcură arătare, ca şi când ar fi descoperit ei, mai întâi, înfiorătoarea crimă. / Începută cercetarea, ajunseră, pe încetul, la convingerea că făptuitorii trebuiră să fie numai oameni cunoscuţi, căci la cei omorâţi nu aflară nici o armă şi nimic cu ce ar fi încercat să se apere. / În fine, mai cercând în sus şi în jos, aflară, la amintiţii cinci mişei, haine stropite cu sânge etc., pe urmă mărturisiră ei fapta grozavă, după care fură daţi pe mâna tribunalului, unde îşi vor căpăta meritata pedeapsă”[647].

1895: „În comitatul Sălajului, au fost aleși membri în congregaţiunea comitatensă, pe timp de 6 ani, următorii... / în **Şărmăşag, Şamşon, Mocira, Hodod, Leliu**, pretutindenea câte 2 unguri”[648].

---

[647] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 163, Brașov 1895, pp. 4, 5
[648] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 249, Brașov 1895, p. 3

1928: „**Casă risipită, copii orfani**... O mamă fără suflet își părăsește casa și fuge în lume, iar în urma ei rămâne jale şi pustiu... / Nu se poate închipui fericire mai mare, în lumea asta, la sărbătorile de iarnă, decât să-ţi ai cuibuşorul tău, căsuţa ta, fie oricât de mică şi de săracă, în care să te aduni cu căsenii tăi şi să te bucuri de darurile sfinte ale praznicului dumnezeiesc! Și pâinea uscată îți pare cozonac. De-ai avea numai un bruș de mămăligă şi-o îmbucătură de dedulce, dacă eşti între ai tăi, la vătriţa şi la mescioara ta, mai mulțumit eşti şi mai fericit decât toţi împăraţii de pe lume. / Şi dacă mai eşti şi tată ori mamă, să vezi cum se bucură copilaşii tăi de vraja sfintelor colinzi, care răsună la fereastra casei tale, fericirea nu-i dascăl pe lume s-o poată scrie... / Aşa a fost, vreo şase ani de zile, şi la casa lui Bora Ioan, din comuna **Doh**, judeţul Sălajului. Fericit a fost şi fratele nostru Bora Ioan, la toate sărbătorile Crăciunului, de şase ierni, încoace. Îşi avea căsuţa lui, făcută cu trudă şi cu osteneală, dar mai scumpă şi mai dragă decât palatele celea mari de la oraş, Avea familie, soţie şi copii, care aşteptau cu cea mai duioasă nerăbdare Sfântul ajun, să audă „îngerii cântând şi Magii cu steaua călătorind”. / Veneau colindători şi colindau şi la casa lui Bora Ioan. Ei căpătau colăcei şi copilaşii din casă, un băiat şi o fetiţă, se bucurau, la vatra caldă, alături de varza care forfotea, cu miros de piper şi de cuişoare... / Ce bine era atunci! Și cât de fericit era Bora Ioan, cu toată casa lui! / Dar la Crăciunul de acum, n-au mai răsunat colinzi...

Nu-i poveste, ci adevărul curat şi adevărat. Înainte de postul Crăciunului, Bora Ioan, din **Doh**, s-a dus la moara de olei din **Șărmășag**, să se câştige de hrană de post pentru sfântul timp al aşteptării, căci cade-se creştinilor a posti în zilele legate. Şi, până când a zăbovit el pe lângă teas-

curile de oloi, în casa lui s-a întâmplat o mare păgânătate şi ticăloşie. A tunat satana, în chipul unui prăşcălău cu ochi celăi, şi, cu vorba dulce, plină de ispită necurată. / Şi Maria, soţia lui Bora Ioan, ca o femeie uşuratică ce era, a căzut prinsă în mrejele celăului şi, părăsindu-şi casa, a plecat în lume.

Când s-a întors Bora Ioan, de la **Şărmăşag**, a găsit pe pruncuţul său cel mai mare singur, plângând în uliţă, casa încuiată şi soția fugită cu necredinţă. Copila de 3 ani a dus-o cu sine şi a mai dus vreo 6.000 de lei, bani strânşi pe un fund de ladă, şi hainele de pat, ce putuse să adune cu grabă. / Săracul Bora Ioan! Nu-i venea să creadă ochilor, dacă n-ar fi fost alături copilului de 5 anişori, care să plângă flămând şi stingher, în poarta de la uliţă. / Alergat-a, bietul bărbat pe la jandarmi şi pe la mai marii comunei, să bată telegramele și telefoanele în toate părţile, să prindă, cine-o găsi o nevastă fugita şi un fecior netrebnic şi păcătos, care a înşelat o femeie şi a stricat o căsnicie. / În zadar. Fugarii au pierit în lume, pe cărări necunoscute. Nici de nume nu li s-a mai auzit. Şi a rămas Bora Ioan cu un pruncuţ orfan şi cu o casă pustiită. / Casa lui Bora Ioan era casă nouă, clădită de ei pe un loc de grădină al nevestei. Şi cum rudele ei au cerut locul, bietul om, de durere şi de deznădejde, s-a văzut silit să prindă toporul în mână şi să-şi dărâme şi casa. Zile de-a rândul au pocnit grinzile şi au căzut pereţii. În scurtă vreme, n-a mai rămas lemn pe lemn, piatră pe piatră. / Casa lui Bora Ioan s-a pustit de tot. Lemnele şi pietrele dintr-însa le-a vândut şi el a rămas rătăcitor prin sat, cu un copilaș de 5 ani de mână”[649].

[649] *Unirea Poporului*, Anul X, nr. 3, Blaj 1928, p. 3

1940: „S-a desființa târgul săptămânal și anual de vite și mărfuri din comunele **Sărmășag** și **Hodod**, din același județ Sălaj”[650].

Țărance din Ardeal.

[650] *Universul*, Anul 57, nr. 174, Bucureşti 1940, p. 6

SARMIZEGETUZA

(Britonya, Britonia, Hunedoara)

1360, ianuarie 1, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie voievodului Dionisie că priveşte „cu ochii plini de compătimire faptul că Nicolae, fiul lui Ioan de **Britonia** (Britonya, Britonia, Hunedoara), este lipsit de părinţi şi de bunuri, rămânând el orfan din vârsta fragedă, deci am hotărât să-i fie redată zisa moşie a lui Ioan, tatăl său, şi a lui Andrei, fiul lui Nicolae, fratele său, tot de Britonia, care, în temeiul hotărârii voievodului Andrei, se ştie că a fost supus pedepsei cu moartea, adică moşia Britonia şi pământurile ce ţin de ea, precum şi bucata de moşie a lui Ladislau, fiul lui Laurenţiu, aflătoare în acea moşie, ce fuseseră luate pe nedrept de voievodul Andrei, pe seama cetăţii noastre **Haţeg** (Hachchak, Hatzak, judeţul Hunedoara)… Şi altfel să nu îndrăzniţi a face, pentru a nu pierde milostivirea noastră”[651].

1773, mai 20, Iosif al II-lea: „Militarii împrăştiaţi prin valea **Haţegului** sunt toti *Nobiles unius sessionis* (nobili cu o singură sesie, adică de un grad oarecum inferior, dar având dreptul de a avea o stemă nobiliară) şi *armalişti*

[651] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 442, p. 455

(cei înnobilaţi cu drept de blazon, dar fără donaţii), care au intrat în organizarea militară, deoarece Siskovics a evitat, astfel, mutarea lor şi a ajuns să mulţumească pe particulari, ceea ce însă a denaturat toată organizarea. Oamenii aceştia, şi ei nemulțumiți, cer revizuirea privilegiilor lor şi scutirea de toate *onaribus contributionis* (sarcinile fiscale). Cetatea **Ulpia Traiană** (**Sarmisegetuza**) constă din nişte ruine vechi, neînsemnate, şi din câteva obiecte antice şi monede vechi, ce pot fi găsite pe acolo, dar care nu au vreo valoare deosebită. De altfel, toate satele sunt supraîncărcate cu coproprietari şi mici nobili, aşa că, în fiecare sat, sunt câte zece, până la douăzeci de stăpâni, care duc o viaţă într-adevăr nenorocită, dar împovărează, totuşi, pe țărani cu robote. Mulţi se plâng că, iarna, trebuie să presteze patru zile de robotă, cu vitele, şi, zilnic, cu palmele; vara, trebuie să muncească, zi de zi, cu vitele, după bunul plac al stăpânului, nu sunt puşi la muncă numai un bărbat de gospodărie, ci şi femeia, şi copiii. De altfel, regiunea, îndeosebi valea Hațegului, e foarte frumoasă, e populată, străbătută de ape frumoase şi destul de cultivată, pământul însă nu pare să fie prea roditor, iar semănăturile de toamnă suferă pe alocuri.

Valea Hațegului e străbătută de Streiu, care e un râu foarte năvalnic. Când vii, dinspre Poarta de Fier, valea, ce se bifurcă la **Clopotiva** (judeţul Hunedoara), pare, prin însăşi situaţia ei, la poalele munților înalți, de la hotarul Țării Româneşti, să fie destinată anume unei aşezări militare. Dacă ar fi să se ocupe aceste regiuni din plin, ar trebui să se militarizeze întreaga regiune, de la graniță, până la drumul lui Traian, împreună cu Jiul românesc şi cel unguresc, aceste două ape izvorăsc de la Brestamuleta (?) şi, unindu-se, curg spre Tara Românească. Dacă ar fi să se facă pe o

scară mai redusă, lăsând deoparte satele ce nu se află pe această linie, atunci ar trebui scoase satele care sunt trecute pe listă în categoria a II-a şi a III-a, luându-se doar satele aşezate pe povârnişurile munților şi izolate printr-un masiv mai mic. În general, se vede mult mai multă activitate rodnică în această țară, decât în Banat, şi nici nu domneşte o scumpete atât de mare, dat fiind că baniţa cea mare din Pressburg costă 13 sau 14 siebzeneri. Autoritățile judeţului Hunedoara, în care ne aflăm, de fapt, au delegat pe un nobil, anume Zeig, ca să ne călăuzească. El cunoaşte destul de bine ţinutul şi e de religie reformată. Judeţul are doi subprefecti, doi judecători superiori, în schimb, şase sute de nobili. El spunea că tabula continuă din Deva ar fi o instituţie folositoare pentru procese, dar că numărul asesorilor ar fi cam mic şi că ea ar trebui să nu se amestece în treburile administrative (Provincialia), ci numai în cele judecătoreşti (Justitialia). Pentru cele „provinciale" ar trebui chemate adunările (Congregationes) provinciei.

Recolta nouă din anul acesta dă speranțe slabe. Mortalitatea vitelor, din ultimii doi ani, a pricinuit pagube mari, lucru de care se plâng şi țăranii. Am văzut şi transporturi de sare, care mergeau, de la depozit, la **Jupalnic** (sat din Banat, dispărut sub apele lacului de la Porţile de Fier). Oamenii spuneau că ajung aici în opt zile"[652].

1904, Diaconovich: „**Sarmisegethusa**, capitala Daciei vechi, situată în locul unde se află azi comuna Grădiște și hotarele învecinate. După cucerirea Daciei, prin Traian, ea a fost rezidită din nou, numită fiind Ulpia-Tra-

[652] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 140, 141

iană. Aceasta e arătată ca colonie, locuitorii ei bucurându-se de toate drepturile unui cetățean roman”[653].

1933: „**Nicolae Trimbiţoniu – Un învăţător de demult**, cum puţini se găsesc astăzi. / A fost învăţător la şcoala primară, cu un singur învățător, din comuna **Grădişte-Sarmisegetuza**, de la anul 1884, până la anul 1899. / S-a născut în **Grădişte**, la anul 1865, din părinți plugari. A terminat 4 clase liceale la **Blaj**, apoi 3 clase normale la preparandia regească greco-catolică română din **Oradea Mare**, unde a depus şi examenul de calificaţiune, cu succes eminent, la anul 1884. A fost numit învățător la şcoala primară confesională greco-catolică română din satul de naştere, unde a funcţionat cu zel şi insufleţire, până la anul 1899, când, îmbolnăvindu-se, a fost substituit, timp de un an, prin Ștefan Țarină din **Păucineşti**, mai apoi au fost numiţi, pe rând, alţi învăţători. / A fost primul care a sistemizat 6 clase primare (pe atunci se zicea „elementare”) precum şi şcoala de repetiție (azi, cursul complimentar). A încercat şi cu şcoala de adulți. A fost un învățător de model. A dezvolitat o activitate mare și rodnică și pe terenul extraşcolar. / A contribuit mult la înaintarea culturală, economică şi industrială a acestui ținut atât de înapoiat. S-a ocupat cu predilecție şi cu literatura. A colaborat la diferite ziare, mai cu seamă la „Tribuna” din Sibiu. A rămas în manuscris „Istoria lui Ioan Huniadi”, neterminată. A cules şi compus în versuri şi proză, multe balade, poveşti, snoave şi anecdote poporale. / A fost un naţionalist înfocat, nu numai cu vorba, ci şi cu fapta. La alegeri comunale, judeţene şi regnicolare, cu mare însufleţire lupta pentru izbânda programului național român şi era un mare aderent al unităţii

[653] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 888

tuturor românilor, pentru care motive nu era bine văzut de stăpânirea ungară. / A colaborat la înfiinţatea Despărţământului Haţeg al „Astrei”, ca membru foarte activ, şi, până la un timp, şi ca secretar. / A conlucrat, împreună cu Ştefan Ţarină, la înfiinţarea „Reuniunii învăţătorilor greco-catolici români din ţara Haţegului”, fiind mult timp şi prim-secretarul aceleia. / A fost primul care a lansat idea înfiinţării unui **muzeu arheologic în Grădişte**, ca să nu se mai înstrăineze atâtea monumente istorice, rămase de pe timpul dacilor şi a romanilor. Conducea, cu multă pricepere, străinii care cercetau ruinele Ulpiei Traiane, şi le explica trecutul istoric.

La casa sa ospitală se întruneau, adeseori, învăţătorii tractuali şi alţi inteligenţi, unde se ţineau conferinţe, se aranjau producţiuni teatrale, declamatorice, muzicale, petreceri cu dans etc., în folosul şcolii. Cu zel neobosit şi stăruinţă de fier a pus bazele unui „Fond cultural” al parohiei greco-catolice **Grădişte**, în scopul de a se asigura, în acest renumit loc istoric, existenţa şcolii confesionale române, des ameninţată de stăpânirea ungară... / A fondat, împreună cu Ştefan Ţarină, Carol Pascha, Ion Oproni şi Simon Harmann, sub conducerea mult regretatului protopop Avel Pop Bociat, institutul de credit şi economii „Ulpiana” din **Grădişte**, al cărui prim contabil a fost până la moartea sa, venită înainte de vreme, în urma crudului destin şi mai vârtos a martiriului suferit în temniţa din Seghedin pentru propagarea idealului naţional român. / Sfârşitul i-a fost tragic. Obosit, chinuit şi sărăcit, a murit în spitalul judeţan din **Deva**, în ziua de 15 decemvrie 1901, fiind în-

mormântat în cimitirul comun din acel oraş. / Ştefan Ţarină”[654].

1935: „**Marea adunare de la Haţeg**. / Pentru duminică, în 24 noiembrie 1935, a fost convocată, la **Haţeg**, adunarea comitetelor comunale din plasele **Haţeg** şi **Sarmiseghetuza**. Din această adunare a comitetelor comunale însă s-a dezvoltat o mare adunare politică, la care au participat peste 3.000 de țărani din toată țara Haţegului, vreo zece fanfare şi vreo sută de drapele şi inscripţii. Deşi adunarea trebuia să se țină în sala de teatru a hotelului „Mielul de Aur”, a trebuit ca sala să fie evacuată, fiindcă nu a mai încăput lumea înăuntru. Astfel, adunarea s-a ţinut în curtea mare a hotelului, care era arhiplină. / Din partea organizației centrale a partidului, de la Bucureşti, a participat dl avocat Nicolae Penescu, fost secretar general al Ministerului de Interne, iar din partea organizaţiei judeţene au participat domnii: Dr. Iustin Pop, primul vicepreședinte al organizației, Lazăr Dânşoreanu, secretar general, Protopop Valer Paveloniu, Dr. Alex. Herlea, avocat Iosif Roman, I. Clecan, avocat Sabin Viorel, Ion Lupuţiu, Ion Presecan, Nicolae Bocoş, Nicolae Pârvan, Ion Crăciun, I. Cândea, Iosif Lucaci, D. Marian, fost primar, Nicolae Buta, Romul Budoiu Deleanu, Irimie Necșa, Vida Dăncesc, Nicolae Costesc, Iancu Lazar, Tarţa Vasile etc., iar din localitate au fost prezenţi toți fruntașii, între care domnii Dr. Emil Șelariu, Dr. Leon Parasca, Dr. Ieronim Atirescu, Dr. Petru Comes, Dr. Victor Savu, Părintele Aron Mihăescu, Părintele Medrea, Părintele Marila, Părintele Petean, Dr. Octavian Cosma, Iuliu Ciuciu, I. Negru, Dionisie Ilieșu, Dr. B. Popescu, Bojiu Manase, Vasiu Iongoi etc., etc.

---

[654] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 38, Blaj 1933, pp. 1, 2

Primul i-a cuvântul dr. Dr. Emil Şelariu, care arată că întâi se ţine partea oficială a adunării de plasă şi propune ca în locul domniei sale, care este membru de drept în delegația permanentă judeţeană, în calitate de vicepreşedinte, să fie delegat Dr. Leon Parasca, mai propune ca prezident al plasei Sarmiseghetuza să fie ales dl Dr. Ieronim Atirescu, fost prefect, și mai anunţă că, în delegația permanentă din partea plasei Pui, a fost numit dl Dr. Victor Savu. Adunarea aclamă şi aprobă în unanimitate aceste propuneri. După aceea, dl Dr. Șelariu propune ca adunarea să proclame de preşedinte al ei pe venerabilul luptător naționalist Părintele Aron Mihăescu. Adunarea îl aclamă îndelungat pe părintele Aron Mihăescu care i-a cuvântul. / Cuvântarea Părintelui Aron Mihăescu… Discursul dlui Dr. Emil Şelariu… Cuvântarea dlui Dr. Ieronim Atirescu… Cuvântarea ţăranului Bojiu Manase… Cuvântarea dlui Dr. Victor Savu… Cuvântarea dlui avocat N. Penescu… Cuvântarea dlui Dr. Alexandru Herlea… Cuvântarea dlui protopop Valer Paveloniu… / Adunarea a luat sfârşit în sunetul fanfarelor, care au cântat *Deşteaptă-te Române*"[655].

1938: „Locuitorii din comuna **Grădişte** au făcut una nefăcută de tot. O faptă care te umple de groază şi uimire. / De mai multă vreme, între vitele acestor locuitori, bântuia grozava boală: antraxul. Aproape toate vitele au fost atinse de această grea boală şi multe din ele, cu tot ajutorul dat de medicul veterinar, au murit. / Înspăimântaţi de pierderile suferite, sătenii s-au strâns la sfat şi au hotărât să facă ceva, ca să pună capăt boliştei dintre vite. / Bătrânii satului au fost de părere că acolo nu-i lucru curat, căci, spuneau ei, nu de mult s-a dat o luptă aprigă între strigoii

[655] *Solia*, Anul XIV, nr. 22, Orăştie 1935, pp. 1, 2

din satul lor şi cei din Vechiul Regat, la locul numit „Curmătura", de pe munţii Retezatului. Se vede treaba că cei din satul lor au ieşit biruitori şi s-au apucat să le omoare vitele. / Au hotărât, atunci, să pornească şi ei război contra acestor dihănii şi să le alunge din sălaşurile lor. / Zis şi făcut. S-au pus oamenii pe lucru. Au strâns, de la fiecare casă, fuioare de cânepă şi caiere de lână, din care **nouă fete, în nouă seri**, în vreme ce **nouă feciori le-au cântat din fluiere**, au ţesut o haină. În ziua a zecea, când a fost gata haina, au luat oamenii un trunchi de copac, pe care l-au îmbrăcat cu această haină, au luat **nouă ulcioare de vin, nouă măsuri de grâu** şi o pisică neagră, şi, la căderea nopţii, strigând şi chiuind, au mers până în hotarul comunei vecine **Păucineşti**, unde au lăsat lucrurile aduse, afurisind totodată şi boala dintre vite.

S-a arătat, însă, spre marea lor mirare, că strigoii, deşi din o lume de duhuri, erau mari iubitori de mâncare şi mai ales de vin. A doua zi, sătenii au găsit ulcioarele de vin goale. Şi-au zis, deci, bieţii oameni că strigoilor le place băutura şi că ei s-au făcut dintre beţivii din sat, care au murit în vreme ce a izbucnit boala în comună. / La sfatul babei Safta a Chiorului, vrăjitoarea satului, s-au apucat să dezgroape morţii din ţintirim, ca să afle strigoii, care trebuiau să fie roşii la faţă şi cu spume la gură. După ce au dezgropat mai multe morminte, între cei îngropaţi de curând, au aflat ceea ce căutau. Doi din morţii dezgropaţi aveau semnele acestea. / Bucuroşi că au aflat pe necuratul care le omora vitele, sătenii au încins un joc nebun împrejurul mortului, în vreme ca baba Safta a Chiorului rostea descântece și vrăji împotriva strigoiului. După ce au făcut acestea, au tăiat morţii în bucăţi, i-au stropit cu petrol şi le-au dat foc.

În curând, fapta aceasta îngrozitoare a fost însă descoperită de jandarmi și făptașii au fost trași la răspundere. Ei erau însă liniștiți, deoarece, de câteva zile, încetase și boala printre vite și credeau că aceasta s-a întâmplat numai în urma uciderii strigoilor din morminte. În zadar li s-a arătat că vitele nu mai mor, fiindcă au fost revaccinate (altoite) împotriva bolii, ei n-au voit să creadă, ba, ce e mai mult, o delegație de săteni s-a prezentat la Primărie, cerând să li se dea învoirea să poată dezgropa, pe viitor, morții în care se va aciua vreun strigoi”[656].

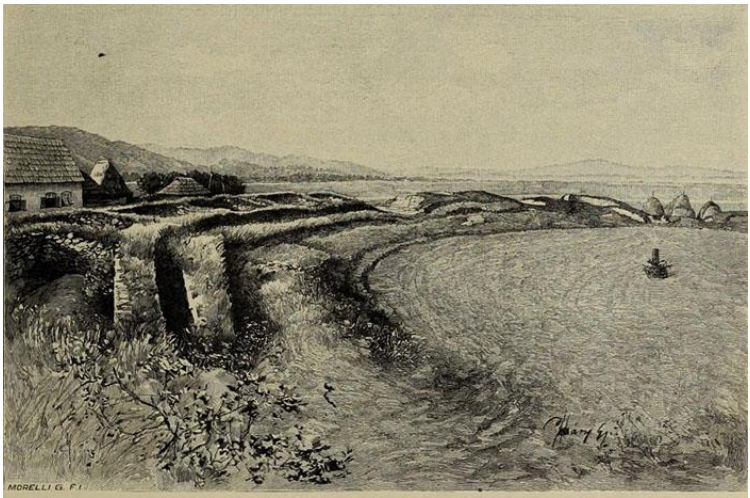

Das Amphitheater von Sarmizegethusa (Bárhely).

[656] *Unirea Poporului*, Anul XX, nr. 35, Blaj 1938, p. 4

SĂSAR

(Zarvazo, judeţul Maramureş)

1429, noiembrie: „Tranzacţie între nepoţii lui Lodomer din **Saraseu** („Mihai Tivadar, fiul lui Lodomer din Zarvazo, pentru el personal, și pentru Mihai, fiul său, și, de asemenea, Andrei, fiul lui Bank, fiul numitului Lodomer, și Luca, fiul lui Ivan, fiul lui Dan, din același Zarvazo (**Săsar**, județul Maramureş), precum și Ioanne, Sandrino și alți fii ai lui Andrei, fiul lui Bank, fiul lui Lodomer”), pe de o parte, și între strănepoții lui Erdövoda („Dragus, fiul fiicei lui Clementis, Dragus Fejer, fiii lui Erdeo Vajvodae și Zemp Ivan, fiul lui Stan, fiul lui Dragus din Kabolapathaka, pentru el și pentru fiii lui Hotko, Thomas și Georgios și, de asemenea, Iacobo, Ioanne, frații buni, Mihail, fiicele numitului Dragus, fiul lui Clement, și Toma, fiul lui Dragus, fiul lui Dragoș, și Toma, Clementis, Stanislaus, Petru, Mihai și Blasio, fiii Ivan, pe de altă parte, Ivan și Koszta, frații lor buni, adică mai sus menționati Zemp Ivan, fiul lui Sztan, Elia și Ivasko, fiii lui Iacov, Mihai și Blasio, fiii lui Ioan și Havrila și Tivadar, Ivan, Mihail, Dragus, fiul lui Clement, și Zemp Ivan, fiul lui Stan”), și alți mulți nobili din **Jépa** (Iapa), pe de altă parte; aceia recunosc dreptul acestora, le dau o sesie iobagională, dau din

partea a noua din Saraseu ce li se cade, a treia parte, și, sistând procesul dintre ei, se declară de îndestulați”[657].

1926: „În **Baia Mare**, găsim azi, în al optulea an de stăpânire românească, 10 medici, din cari 4 evrei, 3 români şi 3 unguri; vreo 13 avocaţi, din care 7 evrei, 4 români şi 2 unguri; 3 farmacii, din care 2 ungureşti, 1 evreiască, iar românească, nici una; vreo 64 prăvălii, din care 42 evreieşti, 17 ungureşti şi 5 româneşti; găsim 2 biserici româneşti, față de 2 sinagogi şi 4 case de rugăciuni, tot evreieşti.

În **Baia Sprie**, la 1919, erau 123 evrei, iar azi, la o populaţie de 4.600 creștini, sunt 493 evreii. Deci, în 7 ani, numărul lor s-a mărit de 4 ori. Din cele 36 cârciumi, câte sunt aici, 19 sunt evreieşti, 14 ungureşti şi numai 3 româneşti, din cele 16 prăvălii, 13 sunt evreieşti, 2 ungureşti şi 1 românească.

În comuna **Șișești**, notarul e evreu. La o populaţie de vreo 1.000 locuitori, găsim 3 cârciumi, din care 2 evreieşti şi una românească.

În comuna **Dănești**, notarul e evreu. La o populație de vreo 450 locuitori, avem 1 cârciumă, care e evreiască.

În comuna **Recea**, notarul e evreu. La o populaţie de vreo 1.000 locuitori, găsim 2 cârciumi, din care 1 evreiască, iar una e comunală, care e pe cale de a dispărea.

În **Ocolișul Mare** e o singură crâșmă şi e evreiască. Notez că, în comună, singur cârciumarul e evreu.

În **Șurdești**, notarul e evreu. La o populaţie de vreo 950 locuitori, avem 2 cârciumi, ambele evreieşti, iar cooperativa din sat stagnează, din lipsă de sprijin din partea autorităților. În comună, evrei sunt numai cei 2 cârciumari.

---

[657] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 162, pp. 276, 277

În **Șindreşti**, notarul e evreu. La o populaţie de vreo 600 locuitori, sunt 2 cârciumi, din care 1 românească și 1 evreiască. E un singur evreu în sat.

În **Rusu**, notarul e evreu. La o populație de vreo 600, sunt 3 cârciumi, din care 2 evreieşti şi una românească. Sunt 2 familii evreieşti în comună.

În **Dumbrăvița**, notarul e evreu. La o populaţie de vreo 1.000 locuitori, sunt 4 cârciumi, din cari 3 evreieşti şi una românească. Sunt 3 familii evreieşti în comună.

În **Săsar**, notarul e evreu. La o populaţie de vreo 2.000 locuitori, găsim 4 cârciumi, care sunt toate evreieşti. Sunt 4 familii evreieşti în sat.

În **Mocira**, notarul e evreu. Sunt 2 crâşme şi ambele evreieşti. Sunt 2 familii evreieşti în sat.

În **Făurești**, notarul e ungur. La o populaţie de aproape 1.000 locuitori, găsim 8 cârciumi, din care 7 evreieşti și 1 românească. Sunt 8 familii evreieşti în comună.

În **Tăuţii de Sus**, notarul e evreu. La o populaţie de vreo 600 locuitori, sunt 3 cârciumi și toate sunt evreieşti.

În **Berchezoaia**, sunt 2 cârciumi şi ambele sunt evreieşti.

În **Bertez**, notarul e ungur. Sunt 3 cârciumi și toate evreieşti.

În **Coaş** sunt 3 cârciumi şi toate sunt evreieşti.

În **Satu Nou de Sus**, notarul e evreu. La o populaţie de 700 locuitori, sunt 2 cârciumi, din cari una evreiască şi una a bisericii, dată pe seama unui evreu.

În **Negreia**, notarul e evreu. La vreo 36 locuitori, e o cârciumă, care-i evreiască. E o singură familie de evrei.

În **Târgul Lăpuşului**, sunt vreo 2.300 locuitori, din care unguri 900, evrei 800 şi restul români. Sunt 56 câr-

ciumi, din care 53 evreieşti, 2 ungurești și una românească. Sunt 4 avocaţi, din care 3 evrei şi un ungur.

În **Cicărlău**, sunt 4 cârciumi şi toate sunt evreieşti.

În **Strâmbu-Băiuțului**, sunt 5 cârciumi, din care 3 evreieşti, 2 ungureşti și nici una românească.

În **Dămăcușeni**, sunt 6. cârciumi, din care 5 evreieşti şi 1 ungurească.

În **Borcuţ**, sunt 2 cârciumi şi ambele sunt evreieşti.

În **Inău,** sunt 2 cârciumi și ambele sunt evreieşti.

În **Mașca**, sunt 3 cârciumi, din care 2 evreieşti şi 1 românească.

În **Văleni**, sunt 2 cârciumi şi ambele sunt evreieşti.

În **Dobriţinaș**, sunt 2 cârciumi și ambele sunt evreieşti.

În **Ardusad**, sunt 4 cârciumi evreieşti, 1 românească şi una ungurească.

În **Copalnic**, sunt 4 cârciumi şi toate sunt evreieşti.

În **Măgureni** e o singură cârciumă, care e evreiască.

În **Fânațe**, sunt 2 cârciumi şi ambele sunt evreieşti”[658].

1927: „Primiri la teologie. În şedinţa consistorială din 15 septembrie, au fost primiţi la Academia teologică următorii: Iosif Vezoc, Vălingh; George Mihiş, **Borleşti**; George Zaha, **Mădăraş**; Iuliu Pop, **Sânmiclăuş**; Emil Chira, **Săsari**; Iosif Pantiş, Resighea; Vasile Boşca, Resighea; Ioan Cosma, Dindești; Aurel Ghiulai, Dindești; Michail Bruchental, Derna; Teodor Voştinar, **Şiria**; Mihail Oșan, **Pomi**; Gheorghe Miclăuş, **Borleşti**, total: 13 din 24. / Celor ce nu au bacalaureat li s-a impus a-l câştiga, căci altfel vor

[658] *Înfrăţirea Românească*, Anul II, nr. 14, Cluj 1926, p. 10

fi consideraţi numai studenţi extraordinari ai Academiei. Clericii se vor prezentă în 8 octomvrie curent”[659].

[659] *Vestitorul*, Anul III, nr. 18, Oradea 1927, p. 8

SĂSARM

(Zeyzorma, Zezarma, Săsar, judeţul Bistriţa-Năsăud)

1355, mai 23, Turda: Nicolae Kwnth, voievodul Transilvaniei, dă de ştire conventului mănăstirii Mănăştur că „în adunarea noastră obştească, ţinută cu toţi nobilii din părţile Transilvaniei, la **Turda**… ridicându-se Nicolae, fiul lui Benes, a înfăţişat împotriva magistrului Konya, fiul lui Toma, răposatul voievod al Transilvaniei, şi împotriva lui Ştefan, Farcaş şi Toma, fiii lui Petru, fiul lui Farcaş, mai multe privilegii regale – anume ale lui Bela şi al lui Ladislau, regi de strălucită pomenire – cu privire la nişte moşii: **Şomfalău** (Sofalua, azi **Sărata**, înglobat în oraşul Bistriţa), **Chintelnic** (Kendtelek, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Sărăţel** (Zereth, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Măgheruş** (Monyoros, azi **Şieu-Măgheruş**, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Arcalia** (Arukalia, judeţul Bistriţa-Năsăud), aflătoare în comitatul Dăbâca, precum şi **Săsarm** (Zeyzorma, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Chiuza** (Kuzepfolu, judeţul Bistriţa-Năsăud), aflătoare în comitatul Solnoc. / Deoarece aceste moşii nu au fost luate în chip legiuit, după obiceiul regatului… să trimiteţi spre mărturie omul vostru de crezare, care, ducându-se la sus zisele moşii şi adunând toţi vecinii şi megieşii lor şi, fiind aceştia de faţă, să le hotărnicească

şi, odată hotărnicite, să le dea în stăpânire acestui Nicolae, fiul lui Benes"[660].

1360, ianuarie 25, Târgu Mureş: Regele Ludovic dă de ştire „tuturor negustorilor şi oricăror oameni care merg cu mărfuri" că a hotărât să aducă „la starea sa de mai înainte, să reînnoim şi să refacem târgul slobod, ce se obişnuieşte a se ţine, în fiecare săptămână, miercurea, pe moşia numită **Săsarm** (Zeyzorma, judeţul Bistriţa-Năsăud), a lui Ştefan şi Farcaş, fiii lui Petru, fiul lui Farcaş… să vă faceţi acolo slobod negustoriile voastre"[661].

1886: „**De la întrunirea Someşurilor**, 20 septemvrie 1886. Făcând subscrisul, în zilele acestea, o călătorie din **Deşiu**, până la **Năsăud**, mi-am însemnată următoarele lucruri, care cred că sunt demne a se şti de publicul românesc: / **1).** Aflându-mă în **Năsăud**, primulă lucru ce îmi zăcea la inimă îmi era să vizitez pe dl Corneliu Pop Păcurariu, fostul redactor al „Tribunei", deţinut acolo în prinsoarea statului. Era după orele 10 şi jumătate, când, cu concesiunea judelui regal cercual, intrai la dânsul, care, de 3 luni, își face pedeapsa de un an, e tratat cuviincios, e singur în toată localitatea, alţi prizonieri nu sunt, chilia e cât o sală de mare, mobilierul cât se poate de simplu: un pat, câteva scaune şi o masă plină de ziare, între care şi „Românul" din Bucureşti, ale noastre ciscarpatine toate, câteva germane şi maghiare şi mai multe cărți. Spunându-i numele meu, m-a cunoscut îndată din scrierile mele ziaristice şi ca secretar al despărţământului XII al Asociaţiunii Transilvane. După o întrevorbire de trei sferturi de oră,

---

[660] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 308, pp. 312, 313

[661] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 454, pp. 470, 471

despre diferite subiecte, i-am poftit pacienţă şi statornicie şi mi-am luat rămasi bun, și el mi-a mulțămită de vizită.

2). Mi-a părut rău că n-am putută, cu astă ocaziune, vizita interiorul maestoasei biserici din **Năsăud**. Aci am a refera că şirul bisericilor de pe teritoriul din Năsăud, până la **Beclean**, se completează cu biserica română, ce se edifică acuma în comuna **Piatra**, pentru 3.800 florini. / Regiunea aceasta, în care, în timpul mai recent, de vreo 20 ani, încoace, s-au ridicat atâtea paladiuri ale creştinătăţii şi apărătoare ale naţionalităţii noastre, precum sunt în **Chiuza, Săsarm, Șireag, Mititei**, apoi **Minthiul român, Teure** şi **Braşfalău**, câştigă o nouă podoabă în **Peatră**.

3). Am aflat, cu întristare, cum că şcoala română greco-catolică din **Nimigia ungară**, unde elementul român e înjumătăţit, este contopită în cea de stat, ridicată mai în anii trecuţi. Cine portă vina, să spună autoritatea noastră şcolară superioară, dl Protopop Mihail Făgărăşanu! De trădători, ca în **Salva**, n-am auzit. Dar cum s-a întâmplat apunerea şcolii nimeni din loc nu mi-a ştiut spune starea adevărată a lucrului.

4). La ospăţul de căsătorie a dlui teolog absolut de **Gherla** Grigore Rusu, cu domnişoara Lucreția Mureșianu, fiica preotului din **Odorhei**, observai încă un corb alb, un filoromân, dl Tövisi Pál, teolog absolut de la **Dobrițin**, evanghelic reformat, din **Chiuza**, care ştie perfect limba română, a toasta şi a cânta cu o pronunțare clară. Dea Dumnezeu mai mulţi de aceștia, că atunci doară ne-am putea înţelege cu fraţii conlocuitori unguri. / Nu voi trece doar peste marginile modestiei, dacă voi aminti că, cu această ocaziune, un tânăr membru din cler toastă şi pentru dl Petru Mureșianu Șireganul, ca ziarist neobosit și bună român, care poate servi de model, de care i-a mulțămit. S-a ob-

servat excelarea domnișoarei Laura Veturia Mureșianu cu purtarea tricolorului falnic națională.

5). Din **Beclean** notifică că diurnistul Augustin Silveţianu, român de la **Ocna-Deşiului**, însă slab, despre care se zice că făcea cauză comună în împilarea poporului cu principalul său (Imreh), încă își pierdu oficiul ceea ce a şi meritat, pentru că nu l-au mai putut suferi locuitorii cercului.

6). Sosind acasă, în **Deşiu**, cu plăcere aflai că dl avocat Aug. Munteanu își trimise pe fiica sa, Elena, la şcoala română de fete, în Sibiu; foarte potrivit!

7). Şcoala elementară română din **Deşiu**, frumoasă şi încăpătoare, e gata şi văruită, şi, la 2 octomvrie anul curent, docentele cel nou, dl Petri din **Hordou**, preparandist absolut, cu calcule bune de la **Gherla**, ales şi instituit, în dumineca trecută, prin senatul şcolii, va începe propunerile. Succes bun!

Mulţămită tuturor contribuitorilor înălțării acestui modest palat al muzelor şi, cu deosebire, mulțămim acelor frați români din depărtare, care ne întinseră, cu mâna bogată, ajutorul ultimi, de 110 florini v. a. (vienezi – n. n.), primită aci la timp, cu cea mai fierbinte recunoştință”[662].

1889: „În ziua de 27 mai, pe la 7 ore, dimineaţa, învățătorii, în numără de 10 inşi, adică toți, afară de învăţătorul din **Căianul Mic** şi **Agrieş**, dintre care cel dintâi pare-mi-se este scuzat, se aflau prezenţi la școala română în **Chiuza**. Asemenea, erau de față si preoţii tractuali, care, după finirea conferinței învățătoreşti, se întruniră în sinodul tractual preoţesc. Începutul s-a făcut cu serviciul divin, oficiat, în **frumosa biserică din Chiuza,** de către preoții

[662] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 207, Braşov 1886, pp. 2, 3

tractuali, în frunte cu dl protopop Gregoriu Puşcariu. În decursul slujbei, învățătorul local Samson Oprea a ținută cor cu școlarii, iar la urmă dl protopop, prin o vorbire acomodată, arătă publicului prezent scopul şi folosul reuniunii învăţătoreşti şi a sinodului preoţesc, îndemnând pe popor a lua parte şi a se interesa cât mai mult de acestea. / După o mică pauză, nr-am adunat în şcoală, unde, după invocarea Spiritului Sfânt, s-a început examenul cu pruncii şcolari. La examen au luat parte, pe lângă dl preşedinte, popor numeros, învățătorii din tract, notarul cercual din loc şi 10 preoți din tract. Examenul a reieşit bine, s-au cântat şi câteva poezii alese româneşti; observ, însă, că prelegere practică cu pruncii nu s-a ținut şi asupra acestei împrejurări onoratul prezidiu şi conferința şi-au exprimat părerea de rău. Pentru neţinerea prelegerii practice, s-a adus, însă, din partea învățătorului, o scuză tundată. / Președintele constitui, apoi, conferinţa învățătorilor, alegând notar pentru conducerea protocolului pe dl Alexiu Rusu, învăţător în **Ciceu-Cristur**. Urmă disertațiunea prelucrată de învățătorul Auxentiu Oprea din **Sita**, „Educaţiunea şi Superbia", ca temă dată în conferința trecută. Această dizertaţiune a fost forte bine lucrată. Publicul a aplaudat pe autorul ei… / Membrii Reuniunii sunt provocaţi a solvi anual pentru fondul reuniunii regulat. Plătesc numaidecât domnii Simeon Moldovan, învăţător în **Betlean**, 1 florin, şi Ioan Boca, învățător în **Căianul Mic**, 1 florin, ca taxe pe anul curent; Samson Oprea, învăţător în **Chiuza**, 1 florin, si Ambrosiu Deac, învăţător în **Căianul Mare**, 1 florin, restanţe pe anul trecut. Banii aceştia se vor trimite comitetului central. Conferinţa viitoare se hotărăşte a se ţine în **Săsarm**, o comună cu situaţie frumoasă, unde se află şi urmele unor edificii antice. / Dizertante pentru conferinţa viitoare s-a nu-

mit dl Alexandru Halaş, învăţător în **Sperneseu**, iar ca temă pentru dizertaţiune i s-a dat „Cum trebuie să se poarte învăţătorul în şi afară de şcolă?”. Mai încolo, ca temă de pertractat în mod practic, cu pruncii, învățătorului din **Săsarm** în conferința viitoare i s-a dat, din măsurile metrice, „Metrul”. În fine, s-a desemnat unul dintre învăţătorii tractuali, anume dl Ambrosiu Deac, ca reprezentant al nostru la viitoarea conferinţă din tractul invecinat, al **Betleanului**, în sensul statutelor”[663].

1896: „Ca să se ajute la noua edificândă biserică română din **Şintereag** (lângă Beclean, în comitatul Solnoc-Dobâca... Preotul Ioan Răbrean din **Săsarm** a colectat 9 florini 5 creiţari”[664].

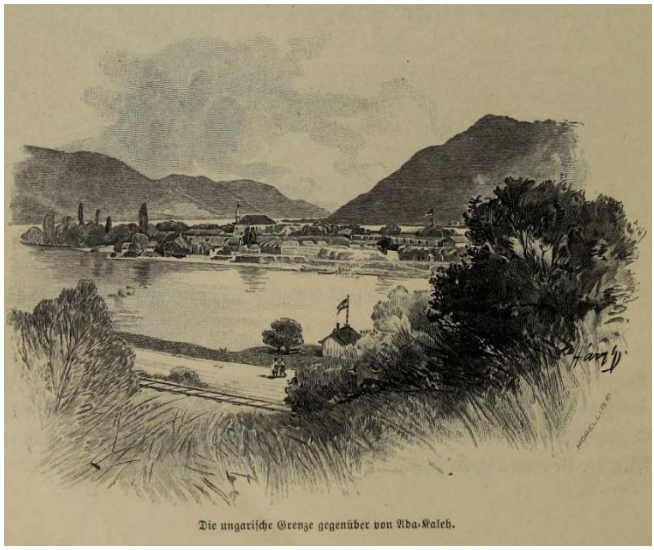

Die ungarische Grenze gegenüber von Ada-Kaleh.

[663] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 121, Braşov 1889, p. 2
[664] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 36, Braşov 1896, p. 3

SASCA MONTANĂ

(Sasca, azi **Sasca Montană**, judeţul Caraş-Severin)

1773, mai 17, Iosif al II-lea: „Am plecat dimineaţa, la ora şase treizeci, de la Biserica Albă şi am încălecat, la **Slatina** (între Macovişte şi Sasca, judeţul Caraş-Severin) şi am mers călare, prin **Sasca** (azi **Sasca Montană**, judeţul Caraş-Severin), unde se află o mină de aramă şi unde am văzut, una după alta, trei topitorii. Directorul general al minelor, Müller, ne-a spus că procedeul de topire e întrucâtva diferit de cel de la Neusohlen (în Slovacia), deoarece aici arama nu conţine deloc argint. Cele mai multe echipe fac parte din Compania în care sunt cointeresati F. Brandenburg, Bovi şi, întrucâtva, contele, sau mai bine zis, contesa de Collowrat. Câştigul anual, scăzând toate cheltuielile, e de 108.000, până la 110.000 florini. Directorul, cu care am vorbit, mă încredinţează că, după părerea lui, lucrările dau rezultate foarte bune şi că atunci când găsesc că un filon nu e destul de bogat, îl părăsesc îndată. Ei nu au de loc maşini şi se lucrează mai mult în galerii. Codrii, care au fost foarte mari şi frumoşi, şi din care mai există, pe alocuri, frumoase păduri de fag, au fost aşa de ciuntiţi şi devastaţi, încât au rămas porţiuni înfiorătoare, unde nu mai e nici un copac măcar, ci toate trunchiurile au fot tăiate, la o înălţime de 4 picioare de la pământ. N-a rămas nici măcar

seminceri, ba chiar vitele pasc tot timpul aici. Mii de copaci tăiați putrezesc în pădure. Cauza e organizarea păcătoasă a minelor, care pun să taie chiar vara lemnul necesar construirii galeriilor şi, dintr-un copac falnic, folosesc, adesea, numai câte o bucată neînsemnată, fără să le pese nicidecum, lăsând restul să putrezească în pădure. La aceasta mai contribuie mult şi cărbunarii, împrăştiaţi în toată pădurea, şi care mai ţin şi multe vite. De asemenea, şi românii din **Almaj** (azi **Cracu Almăj**, comuna Sicheviţa, judeţul Caraş-Severin) distrug pădurile cu desăvârşire. Deşi tăierea s-a făcut de cinci-sase sau chiar de zece ani, nu creşte absolut nimic, nici din rădăcină, nici din sământă şi cum toti butucii au rămas în pământ, acesta nu poate fi folosit la nimic. Ca să dau doar un exemplu. Mi s-a plâns un român că i s-ar fi sechestrat şaptezeci şi opt de capre în pădure. Într-adevăr, am văzut, cu ochii mei, turme întregi de capre, păscând printre copacii tineri. Mai mult, chiar, ei doboară sute de copaci, spre a oferi caprelor hrana necesară, fără să mai arăt că pădurarul e suspendat de câţiva ani şi că înlocuitorul său temporar e un funcţionar vamal, care nu se pricepe la nimic. În **Almaj** (valea Almajului) sunt treisprezece sate, care toate constau din colibe mizerabile de-ale românilor, în care e cantonat comandamentul unei companii a regimentului de garnizoană.

Oamenii aceştia sădesc şi cultivă mulţi pruni şi mult porumb. / Râul Nera ar putea fi folosit foarte bine pentru plute. Funcţionarul silvic din **Bozovici** (judeţul Caraş-Severin) a propus, de altfel, administrației ca să transporte, anual, 15.000 de stânjeni de lemne la „Novapalanca", pe apă. Această propunere, însă, ca multe altele făcute de el, n-a primit, de nouăsprezece luni, nici un răspuns. Se spune că oamenii sunt foarte nemulțumiți de fap-

tul că li se pretinde, de pe acum, plata pământurilor, pe care le-au cerut, dar pe care nu le-au căpătat încă. În urma anchetei întreprinse de noi, printre românii cu care am şi stat de vorbă, ei au declarat, cu toţii, că nu sunt dispuşi să devină militari şi că preferă să fie colonizați din nou, decât să intre în militărie.

Oamenii se plâng, însă, în satele lor, că nu pot găsi nimic, nici măcar legume. De la Sasca, prin tot Almajul, există drumuri care sunt însă doar poteci, ce duc toate în clisură, la Dunăre. Este sigur că militarizarea Almajului este un lucru de dorit şi problema a fost chiar rezolvată în acest sens”[665].

1794, Johann Centurius von Hofmannsegg: „**Sasca** germană şi cea română sunt depărtate, între ele, abia cu o jumătate de oră de drum. Ele sunt localităţi camerale şi miniere, unde se extrage arama, plumbul şi argintul. Controlorul din **Sasca română** s-a scuzat că nu avea la îndemână cai de schimb, căci tocmai atunci primise înştiinţarea în sensul acesta, dar eu am auzit că s-a folosit altcineva de caii aceia. Se şi făcuse ora unu. El a trimis după boi, căci cu cai nu te poţi urni din loc, şi a avut bunătatea să lase să mi se gătească de mâncare. Este sigur că ospitalitatea domnește aici, în ţară, în gradul cel mai înalt. Am uitat să spun că maiorul din Biserica Albă (în Serbia) îmi dăduse un caporal, care să mă însoțească, în trăsură, pentru a ne călăuzi şi a fi în stare să vorbească cu românii, întrucât eu nu cunosc din limba lor decât câteva cuvinte. Era un om chipeş, tânăr si hotărât, de care nu mă mai puteam lipsi. Încă mai înainte de **Sasca**, ne-au ajuns din urmă patru grăniceri călări, din același regiment, care îmi fuseseră de asemenea

[665] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, București 1998, pp. 135, 136

daţi ca escortă, toţi înarmaţi cu flinte și pistoale. După masă, au sosit, în sfârşit, cei patru boi, a căror plată este de zece creiţari perechea, pe o distanţă de o milă. A porni la drum atât de târziu, peste dealul căruia îi mersese vestea, nu prea îmi plăcea, dar lucrul nu mai putea fi schimbat”[666].

1884: „Cu ocaziunea alegerii de deputat dietal, ca totdeauna, corteșiile și promisiunile n-au lipsit nici de astă dată, din partea guvernamentalilor, dar se vede treaba că poporul a ajuns la cunoștință și n-a ascultat de ei nici pentru bani, nici pentru promisiuni. / S-au văzut câțiva rătăciți și în tabăra lor, dar numai niște desfrânați, care zbierau prin birturi pentru un papricaș și o litră de vin, „Să trăiască Simionescu!”. / Aceștia, după ce văzură învingerea Băbeștenilor, au plecat către casă ca opăriți de rușine, iar naționalii, în frunte cu bravii lor conducători, într-un șir ce gândeai că nu mai are sfârșit, cu muzica în frunte, fură petrecuți prin **Sasca** până peste pod, iar de acolo fiecare, în cete, către casă. / Pot să zic că așa alegere de deputat, cu atâta entuziasm și însuflețire nu s-a mai văzut în **Sasca**”[667].

1887: „Au fost, in Banat, doi candidaţi naţionali, la **Sasca** şi la **Caransebeş**. Şi eu nici în un cerc n-am auzit, nici cetit că episcopul greco-catolic din **Lugoşiu** sau cel greco-oriental din **Caransebeş** să fi lucrat în contra vreunui candidată național. Din contră, am aflat că, la Caransebeș, profesorii de teologie şi pedagogii şi asesorii de la consistoriu au fost mai însufleţiţi pentru alegerea generalului Doda, iar la **Sasca**, preoţii şi învăţătorii au fost în fruntea luptei naţionale, ceea ce nu s-ar fi întâmplat, dacă episcopii s-ar fi amestecat în lucru. Că vor fi fost şi preoţi care

[666] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, II, serie nouă, București 1998, p. 1181
[667] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 97, Brașov 1884, p. 2

au votat cu candidaţii guvernului, eu aşa cred, că nimenea nu va învinui pe episcopi, ci numai pe acei nefericiţi preoţi”[668].

1890: „În numărul 107 al foii noastre, cu data de duminecă 13/25 mai, am publicat o corespondență din **Sasca montană** (în Banat), prin care un creştin român de acolo, îngrijat de tristele urmări la care duce luxul și demoralizarea, le dase confraților noştri români din **Sasca** sfatul, în adevăr binevoitor, de a se feri de aceste două rele ca de para focului, deoarece, după părerea lui, aceste două a rele ar fi început a se încuiba şi între băieşii români din **Sasca**. / Cu privire la acea corespondență, am primit, din **Sasca-montană** trei întâmpinări, din care vedem, cu multă bucurie, că românii noştri din **Sasca montană** sunt pătrunși de o nobilă ambițiune naţională. Ei se arată a fi gata de a primi, cu bucurie, sfaturile binevoitoare ale fruntașilor poporului nostru, dar ţin mult la numele bun al lor şi n-ar voi, cu nici un preț, să serie gazetele noastre rău despre ei. Iată ce se zice într-una din aceste întâmpinări, care este subscrisă de 26 lucrători de mine din **Sasca montană**...

„Suntem lucrători la ocnele de cărbuni din **Staerdorf** şi **Anina**, cale de 8 ore de **Sasca-montană**. Venim, la 2-3 săptămâni, acasă, unde ședem 2-3 zile, apoi iar plecăm. Cele 2-3 zile, câtă şedem acasă, ne îmbrăcăm în haine scumpe, cu căpute şi pantaloni, dar numai când mergem la biserică ne îmbrăcăm așa, și acesta o facem nu din îndemnul nostru, ci din cauză că, mai înainte, fie-iertatul paroh răposat, într-o vorbire în sfânta biserică, zise că orișicare om ar putea ca să-și facă o pereche de pantaloni și ciobote, ca să aibă pentru biserică, şi să nu mai vină în cămăși, care

[668] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 141, Brașov 1887, pp. 1, 2

e portul. Oamenii ascultară de păstorul lor și au făcut așa, ceea ce a rămas până acum. / Punem ceas la buzunar, zice tot corespondentul. Așa este! Acesta nu o facem, însă, de a ne măreţi, ci pentru că lucrăm nu afară, la lumină, ci înlăuntrul pământului, unde nu vedem nici vierme, necum să știm timpul Avem a face o şită de 8 ore, ziua-noaptea, de unde să știm când avem a ieşi din fundul pământului, dacă n-am avea ceasuri? Au plăce-ți-ar, bunule creştin, ca, în loc de 8 ore, să şedem lucrând 10 ore, tot pe aceea plată, sau să şedem numai 5 ore și să fim pedepsiţi cu o pedeapsă mai mare decât putem face în cele 3 ore?

Femeile se îmbracă în haine de mătase, pentru că și oamenii, după sfatul preotului, se îmbracă în pantaloni. Portul românesc însă nu e scos afară, după cum zice corespondentul, căci, dacă ar veni un străin în comună, după ce ieșim din biserică, acela ar crede că noi nici nu cunoaștem pantalonii. La orice petrecere, acasă ori pe drum, pe noi, precum și pe femeile noastre, nu va vedea altceva decât portului nostru național. / Au nu şedem noi, la Staer, în colibe, au doară şi când venim acasă să ședem în bordeie? Nici un păcat nu facem, dacă avem case zugrăvite, căci dacă locuim ca oameni, apoi și suntem oameni. Că în perine e frunză de fag e urmarea ne-cheltuielilor noastre zadarnice şi luxoase. / Demoralizarea n-a pătruns tocmai așa, căci, dacă ne petrecem şi noi, în toată luna, o dată, apoi aceasta o facem ca omeni, şi prin acesta nu vătămăm sfințenia duminicii, căci, dacă nu iubim noi biserica, apoi zău nu știmă cine o va iubi. / Acuma, ca de încheiere, întrebăm pe bunul creștin, că ce a câştigat prin aceea că ne-a dat publicităţii? Au nu era mai bine ca să înduplece pe preot, ca în sfânta biserică, prin predici, să întoarcă pe rătăciți, după aceea să se fi dus la cei doi învățători şi, cu ei dimpreună,

să dea sfaturi, și dacă nu ar fi putut întoarce pe calea aceea, atunci să-și fi luat refugiul la publicitate. Rău ai făcută, creştine bun, că ai făcută aşa, căci nouă preotul şi învățătorii nu ne-au făcută nici amintire de acestea; se vede că nu e aşa precum scrii dumneata".

Într-o altă întâmpinare, se zice: / „Eu, Onorate domnule Redactor, sunt un simplu ocnar, care n-am absolvit şcoli înalte, ci numai școala noastră normală, din sat, de sub mâna preţiosului nostru învățător Constantin Ungureanu. / Nu pot fi în stare de a răspunde aşa, cu cuvinte înalte, dar am cercetat Braşovul, Sibiul, Caransebeşul şi mai multe orașe, şi încă tot oraşe unde se află capii noștri naționali, dar n-am aflat popor care să cerceteze biserica mai bine decât în comuna noastră. / Preotul nostru. Mihăilă Alexandrovici, aşa mult a deșteptat poporaţiunea noastră, încât şi cel mai mic prunc, fără pic de știință, saltă de bucurie când aude pe părinţii săi că au să-l trimită la școală. / Și unde se cântă doine poporale melodioase și încântătoare ca în **Sasca-montană**? Și unde se citește, ca în comuna noastră, Istoria Românilor despre Dacia lui Traian, despre viteji şi despre eroii din trecut? / Dar despre costumul naţional n-are dreptate corespondentul nostru din Nr. 107, pentru că noi, ca ocnari, purtăm pantaloni, când mergem la biserică, dar afară de biserică purtăm costumul nostru național. Despre lux, adevărat că domnește la noi, în port şi în case, dar eu cred că frații noștri, cei de un sânge, nu ne vor batjocori pentru că curăţenia trupului și a locuinței e lăsată de la Dumnezeu".

Din acestea şi altele, ce ni se mai scriu, vedem, de o parte, că românii noștri de la **Sasca-montană** sunt foarte supărați pe corespondentul din vorbă, nu întru atât pentru celea ce le-a scris, cât mai vârtos pentru că „a bătută toba,

ca să-l știe lumea", cum se zice într-una din întâmpinări. De altă parte, însă, vedem că ei sunt români verzi ca stejarul, care merită cu adevărat stima, şi dragostea confraţilor lor de un sânge"[669].

1900: „Duminecă, 16 iulie vechi 1900, s-au ivit şi la noi, în **orăşelul Sasca-montană**, razele luminii de cultură naţională română. În numita zi, după săvârşirea sfintei liturghii, s-a ţinut aici sedinţă pentru a se face un nou despărţământ (Oraviţa) al Asociaţiunii. Din constituirea despărţământului, putem să ne bucurăm şi să sperăm că va avea viitor pentru noi binecuvântat. / Vin, și pe această cale, a mulţumi din inimă bunilor bărbaţi, care nici pe noi nul Acei domni, care nici pe noi nu ne-au uitat, ci au venit în mijlocul nostru. Primul loc se cuvine bătrânului bărbat care și încă acum mai lucește, ilustrului domn V. Babeș, care, într-o etate înaintată, n-a cruțat osteneală şi a venit ca să ne lumineze. /Doamne!, mulţumescu-ţi că ochii mei mai văzură pe bătrânul luceafăr al neamului nostru românesc! Ține-l, Doamne, în pace şi întreg sănătos, până la sfârşitul vieţii sale! / În al doilea loc se cuvine mulțămit Stimatului domn Dr. Mihai Gropşan, mlădiței noastre din comună, cu care ne şi mândrim noi, săscani, dar și avem mari speranţe în viitor de la dânsul. / În al treilea loc, avem a mulțămi şi bătrânului librar din **Oraviţa**, Stimatul domn I. E. Țăran. / La rândul al patrulea, primească mulțumirile noastre domnii: Ioan Murgu, preot în loc, Sofronie Liuba, învățător în Maidan, și Nicolae Mircea, învățător în **Sasca română**, care ne-au luminat cu prea frumoasele și folositoarele lor prelegeri / Alexandru Băiaş, ocnar"[670].

---

[669] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIII, nr. 124, Brașov 1890, pp. 5, 6
[670] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 163, Brașov 1900, p. 4

1903: „Onorată Redacțiune! / Daţi-mi voie să vă scriu ceva despre nişte bărbaţi de inimă, care lucră din răsputeri pentru prosperarea şi binele nostru. În primul loc amintesc pe părintele Ioan Murgu, care, cunoscându-și chemarea de preot, a stăruit, cu o rară energie, pe lângă poporul săscan, pentru înființarea unei şcoli confesionale greco-orientale române, acum, de când cu trecerea la stat a școlilor societăţii căilor ferate c. r. / Un altul, în locu-i, la astfel de chemare nu ar fi avut, poate, atâtea cuvinte, ca să înfrunte toate greutăţile şi să facă pe poporul neștiutor să înțeleagă cauza pentru care dumneasa a luptat cu atât curaj. / Școala confesională română, în octomvrie, anul trecut, şia început deja activitatea. / Dar dl părinte a mai avut a lupta şi pentru alegerea de învățător, şi pentru alegerea noului comitet parohial, care a decurs însă cu aşa mare liniște și ordine, încât nu s-a aşteptat – semn bun acesta.

Al doilea bărbat vrednice este nou alesul învăţător, dl Nicolae Mircea, care, în scurtă vreme, de când ocupă postul de învăţător în comuna noastră, a arătat un progres care de la puţini învățători se poate aştepta. Ţi-e mai mare dragul să asculți pe micii copii cum cântă sfânta liturghie, în 2 voci, pe note, sub conducerea învățătorului. Mai mult, dl Mircea a aranjat, în 16 februarie stil vechi, un concert cu elevii, în sala dlui George Sporea, care concert a succes bine şi a înveselit inimile tuturor celor de față. / Dl Dr. Iuliu Tămăşel, la adresa căruia un elev a ţinut un cuvânt ocazional, mulţămind elevilor şi gratulând învățătorului, rosti puţine cuvinte, dar mişcătoare, zicând cum că nu s-a aşteptat la atâta onoare şi bucurie din partea elevilor şi a învățătorului. Îşi ţine de datorință a face tot posibilul pentru înaintarea şi înflorirea neamului românesc. Jertfa ce a adus pe altarul şcolii confesionale, să servească de exemplu

tuturor acelor bărbaţi de inimă, care iubesc şcoala şi cultura naţiunii române.

În fine, între cei vrednici ocupă loc şi dl Traian Bratescu, actualul contabil la „Comoara" din **Sasca montană**. Mult au aşteptat oamenii din Sasca pe un asemenea bărbat, apt de a conduce un cor vocal, până ce, în sfârşit, Dumnezeu le-a trimis pe dl Traian Bratescu. Dânsul a înfiinţat cam vreo 18 coruri vocale, prin alte părţi, iar la noi, în comună, s-a angajat la înfiinţarea unui cor vocal ocnăresc; la apelul domniei sale, au şi alergat 5l de persoane, bărbaţi, care au sărit în ajutorul ocnarilor cântăreţi, punându-se în fruntea lor domnii Dr. I. Tămăşel, preşedinte, şi domnul notar cercual Iustin Chirilă, preşedinte de onoare. / Deoarece fondul înflinţândului cor **„Bufana", din Sasca**, stă, deocamdată foarte slab materialmente, s-a aranjat, duminecă seara, în 16 februarie, o petrecere cu joc, în sala lui A. Coches, în favorul fondului. La casă au întrat 215 coroane şi 78 bani, din care, subtrăgându-se spesele de 48 coroane, a rămas un plus de 167 coroane 78 bani, din care s-au dăruit dlui dirigent 90 coroane şi şcolii confesionale 10 coroane. Rămâne un venit curat, pe seama fondului, de 137 coroane 78 bani, care s-au depus la **casa de păstrare din Sasca Montană**.

Cu ocaziunea acesta, au intrat de la **următorii domni**: Iustin Chirilă, notar 5 coroane; / Dr. I. Tămăşel, avocat, / I. Murgu, / paroh, Odor Bela. apotecar, / I. Maior, comerciant / şi N. Mircea, învăţător confesional, câte 2 coroane, / Costa Dăneţ. învăţător de stat, / P. Bogariu, **primar**, / P. Popovici, vice-notar, / I. Popovici, câte 1 coroană / şi Traian Bratescu 2 coroane. / Primească domnii

amintiţi, care au plătit peste taxă, și pe această cale, mulțămirile noastre”[671].

1904: „S-au sfătuit drăguții noştri candidați, în Timișoara, în luna trecută, și au plecat spre **Sasca**, adică „Prin Bănat”, cu mâinile lor „activitate”, ca să fericească și pe bănățeni, precum au fericit pe ciubărarii din **Dobra**, vorba unui activist, și pe cei din **Nădlac, Pecica**. / Şi nici n-au ajuns bine în **Sasca**, și au și învins cu „activitatea” lor... / Când poporul din **Sasca** va observa că cei cu „activitatea” se preamăresc tot mereu reciproc, şi că, în ceata lor, nu se află decât tot oameni tineri, cu ambiţii personale, oameni care, în alte limbi și la alte neamuri, au numele de „șțreberi”, atunci mă tem că „activitatea” o s-o sfeclească rău „Somcea” în Sasca. / O să-şi zică cei din cercul **Sasca**: oameni buni, băgaţi de seamă, că politica ce tinde la nimicirea noastră națională numai în timpul mai nou și-a luat avântul său neîndătinat politic, până acum”[672].

1904, Diaconovich: „**Sasca**, două comune rurale în Banat, comitatul Caraş-Severin, respectiv **Sasca** (magh. Szászkabánya) cu 2.581 locuitori, din care 1.958 români şi 533 germani, staţiune poştală şi telegrafică. Societatea căilor ferate de stat austro-ungare are aici mine de aramă, fier, etc.; şi **Sasca Română**, cu 1.447 locuitori români”[673].

1905: „Joi, în 26 ianuarie, a fost ziua primă a alegerilor dietale. În această zi, s-au făcut alegeri de deputat în 375 cercuri electorale, în 27 ianuarie 23 alegeri, în 28 ianuarie 4, în 29 ianuarie vor avea loc 2, în 30 ianuarie 3, în 31 ianuarie 6. / Restul alegerilor va avea loc în februarie.

---

[671] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 55, Brașov 1903, p. 5
[672] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 229, Brașov 1904, p. 2
[673] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 889

/ Dintre candidaţii români naţionalişti puţini au reuşit. În cercul **Sasca-montană** a fost ales candidatul român naţionalist Dr. Aurel Novac, în locul guvernamentalului Petru Vuia. În cercul **Ileanda-mare**, a fost ales Dr. Teodor Mihályi. / La **Chişinău**, va fi balotaj între candidatul naţionalist I. Russu-Şirianu Şi Iuliu Csukay, guvernamental. / La **Orăştie**, a reuşit dl Dr. Aurel Vlad etc."[674].

1905: „Cu ocaziunea petrecerii poporale, aranjate de „Reuniunea de cetire și cântări din **Sasca montană**", la 27 faur, 12 martie, au binevoit a suprasolvi **următorii domni**: / Dr. Vasile Meșter, 7 coroane 20 bani; / Dr. Alexandru Coca, 3 coroane 60 bani; / Ioan Murgu, 4 coroane 60 bani; / George I. Sporea, 2 coroane; / Gavrilă Popovici, 1 coroană 20 bani; / Ilie Gropșian, 1 coroană 60 bani; / George Ch. Petru, / Carol Bănuțiu, / Mihai Petru, / George Stolojan, / Dumitru Gropșian, / Ioan Croitor junior, / Mihai Velcelean, / Maxim Jucu, / Alexandru Alexandrovici, / Ioan Lang, / Edmund Halter, Petru Bugărinu, / și Elena Popovici, câte 60 bani. / Ioan Câmpurian, 50 bani; / Vasile Muntean, 60 bani; / Ștefan Bănuțiu și Antonie Zaharia, câte 40 bani; Constantin Rogovan junior, / Mihai Lang, / Alexandru Băieș, câte 20 bani. **Venitul curat** al petrecerii a fost 64 coroane, care s-au alăturat la fondul Reuniunii"[675].

1905: „La ultimele alegeri dietale, românii din cercul **Sasca**, în co-înțelegere cu inteligența română din **Oravița**, au pus candidat național în amintitul cerc. Deja de la început și-au atras asupra lor toți acei luptători ura oficianților administrativi. Erau, în tot pasul, urmăriți ca niște făcători de rele... / Candidatul național nu a luat în consi-

[674] *Drapelul*, Anul V, nr. 6, Lugoj 1905, p. 2
[675] *Drapelul*, Anul V, nr. 30, Lugoj 1905, p. 3

derare aceste amenințări, a mers prin cele mai însemnate comune din cerc și a produs un entuziasm atât de mare, încât toți alegătorii independenți au alergat pentru el. Rezultatul e cunoscut: **Am învins!**

În contra alegătorilor naționali și în contra mai multor neamuri de-ale lor s-au deschis procese: / 1). Pavel Țeicu, din **Illadia**, are o vacă și aceasta, la finele lui septembrie a fătat un vițel... s-a prezentat în cancelaria notarului și a anunțat vițelul... În februarie, omul respectiv a mers, din nou, la vicenotar și l-a rugat să-i spună când expiră cele 6 luni de la anunțarea primă, ca să aducă vițelul pentru constatarea culorii părului... La 8 luni, a mers, cu veterniarul și au cercetat vițelul... iar prim pretorul a judecat pe Pavel Țeicu la 20 coroane pedeapsă, 35 coroane spesele sale proprii și 19 coroane 76 bani spesele veterinarului... / 2). În ziua de alegere, antistele din **Illadia** a mers la un locuitor și cu forța i-a scos caii din grajd și i-a pus la trăsură și a dus-o la casa comunală. Frații Paul și Cornel Madincea, protestând asupra acestei volnicii, antistia comunală i-a arătat, după alegere, pentru conturbare de ordine publică, iar proto-pretorul i-a judecat pe fiecare la 20 coroane pedeapsă. / 3). Cu intervenția antistiei comunale, s-au sechestrat, la toți alegătorii naționali, armele ce le aveau. / 4). Ion Tămaș din **Nicolinț**, are 23 jugăre de pământ și partea cea mai mare din an o petrece afară, la țarină, unde are sălaș... Pentru siguranța sa personală și a averii sale și-a cumpărat o pușcă de 92 coroane 50 bani și îndată a și anunțat la notar. Acesta a făcut propunere să nu i se dea licență, ceea ce s-a și întâmplat. Etc., etc.”[676].

[676] *Drapelul*, Anul V, nr. 51, Lugoj 1905, p. 2

1905: „Reuniunea română de cetire şi cântări din **Sasca-montană** aranjează, sâmbătă, în 7/20 mai 1905, în sala dlui Williger din **Anina**, concert şi petrecere de dans. Venitul curat e destinat pentru scopuri filantropice. / **Program**: 1). „Învierea ta, Hristoase", cvartet bărbătesc; / 2). Humpel: „Ziua triumfală", cor bărbătesc; / 3). „Rugămintea din urmă", poezie de George Coşbuc, declamată de coristul Ilie Paulescu; / 4). Vidu: „Bobocele și inele", cor bărbătesc; / 5). „Romanță", cor bărbătesc; / 6). „Coroana Moldovei", cor bărbătesc; / 7). Concert bisericesc"[677].

1908: „În cursul anului trecut, **1907**, s-au înfiinţat două despărţăminte noi: **Aiud-Teiuş** şi **Hălmagiu**, iar în cursul anului 1908, parte s-au înfiinţat, parte sunt pe cale de a se înfiinţa următoarele despărţăminte: **Lăpuşul unguresc** (din teritoriul despărţământului Dej), **Ciacova, Buziaş** (ambele din teritoriul despărţământului Timişoara), **Sasca-montană** (din despărţământul Oraviţa), despărţământul se va împărţi în 5 despărţăminte, iar despărţământul **Murăş-Uioara** se va reînfiinţa statornic şi sistematic"[678].

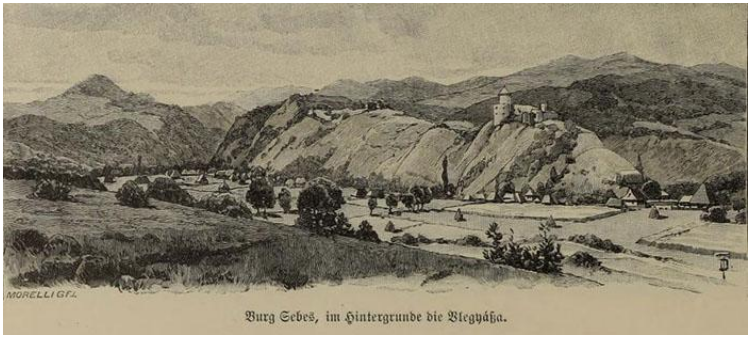

[677] *Drapelul*, Anul V, nr. 51, Lugoj 1905, p. 3
[678] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 163, Braşov 1908, p. 5

SASCHIZ

(Kyzd, judeţul Mureş)

1351, ianuarie 22: Scrisoarea voievodului Transilvaniei Dionisie, adresată capitlului bisericii Transilvaniei, după ce „Egidiu, fiul lui Basarab de **Sâncel** (judeţul Alba**)**, a redobândit, în temeiul dreptului său, pe calea legii în faţa judecăţii noastre, de la Petru, fiul lui Werner, şi de la Petru, fiul lui Nicolae, fiul aceluiaşi Werner, comiţi de **Saschiz** (**Kyzd**, judeţul Mureş) şi de la Ladislau, Mihail şi Nicolae, fiii lui Ioan, fiul aceluiaşi Werner, comiţi de **Archita** (**Erked**, judeţul Mureş)… moşia numită **Zoltan** (azi **Mihai Viteazul**, judeţul Mureş), ca fiind a sa şi, deoarece în pricina aceasta sus pomeniţii comiţi de Saschiz şi de Archita au rămas osândiţi şi încărcaţi cu o gloabă asemenea cu preţul acelei moşii… e nevoie să fie trimişi omul nostru şi omul vostru pentru punerea în stăpânire… omul nostru Petru, fiul lui Ioan de **Petişdorf** (Petiş, judeţul Sibiu) sau Ioan zis Zaz de **Borsiyacobfolua** (lângă Sâncel, judeţul Alba) ori Mihail de **Şilea** (**Syle**, judeţul Alba) sau, în lipsa celorlali, Valentin, fiul lui Marcharth de **Herepea** (**Herepe**, judeţul Mureş), să se ducă la acea moşie şi, chemând în chip legiuit vecinii şi megieşii ei şi aceştia fiind de faţă, s-

o despartă de drepturile de moşie ale altora şi s-o dea lui Egidiu, ca s-o stăpânească pe veci”[679].

1353, septembrie 1, Cârţa: Fratele Marsiliu, abatele de **Cârţa** (Kyrcz, Kercz, judeţul Sibiu) şi întreg conventul mănăstirii Sfintei Fecioare Maria din Cârţa dau de ştire că, înfăţişându-se „Conrad, preotul şi parohul bisericii din **Cloaşterf** (Villa Nycolai, judeţul Mureş)”, care stăpânise în pace biserica Sfântului Nicolae din Cloaşterf, din ordinul episcopului Transilvaniei Andrei, magistrul Mihail, arhidiacon de **Dăbâca** (Doboka, judeţul Cluj), venise spre „a îndrepta greşelile… şi eu acum mă tem să nu fiu asuprit de Petru, paroh de **Apold** (Appoldya, judeţul Mureş) şi decan de **Saschiz** (Kyzd, judeţul Mureş) şi de Ioan, parohul de **Daia Mare** (Dalya, Dalya Major, judeţul Sibiu)”, care încearcă să pună un alt preot, numit Ioan, la zisa mea biserică şi pe mine să mă înlăture cu totul… deşi acest preot Ioan a fost scos şi înlăturat din biserica sus-zisă după rânduiala legii… Acest preot Ioan, în timp ce locuia în Cloaşterf, vindea vin pe faţă şi ţinea cârciumă în sfânta zestre a bisericii… şi s-a dovedit a fi un preacurvar vădit şi un calomniator”. Prin urmare, membrii conventului, „înduplecaţi de dreptele sale cereri. La stăruinţa des pomenitului domn Conrad, parohul din Cloaşterf, am pus să se întărească scrisoarea de faţă, prin atârnarea peceţilor noastre”[680].

1356, iulie 10, Deva: Andrei, voievodul Transilvaniei, scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns comitele Iacob, fiul lui Geubul, că, în 19 iunie 1356, „toţi

---

[679] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 8, pp. 8, 9

[680] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 211, pp. 227-230

saşii din **Saschiz** (Kyzd, judeţul Mureş) şi **Archita** (Erkud, judeţul Mureş), cât şi din **Roadăş** (Radus, judeţul Braşov), precum şi cei aşezaţi în trei sate ale abaţiei de **Cârţa** (Kyrcz, Kercz, judeţul Sibiu), adică din **Criţ** (Kereztur, judeţul Braşov), **Meşindorf** (Mesche, azi **Meşendorf**, judeţul Braşov) şi **Cloaşterf** (Zenthmiclosteleke, judeţul Mureş), venind cu gând rău şi cu armele în mână asupra moşiei sale numită **Haşfalău** (Haasfalua, Haasfalu, azi **Vânători**, judeţul Mureş), au prefăcut în cenuşă casele oamenilor aflate pe ea, au ridicat cu desăvârşire bunurile sale, iar pe doamna, soţia sa, împreună cu trei copile, fiicele acestui Iacob, le-au jignit cu cuvinte neîngăduite şi au voit să le omoare, iar toate lucrurile mişcătoare şi nemişcătoare, pe care acea doamnă, cu fiicele sale, le duseseră în biserica sa, clădită în Haşfalău mai înainte de a intra aceştia acolo, ei le-au cărat cu totul, spărgând uşile bisericii, şi, nefiind mulţumiţi nicu cu atâta, zişii saşi, ducându-se la altă moşie a sa, numită **Şard** (Saard, azi **Şoard**, judeţul Mureş), au sfărâmat poarta bisericii şi au pus să se ridice toate lucrurile sale şi alte odoare din casa sa, preţuind 100 de mărci. De asemenea, de sărbătoarea Sfintei Treimi (21 iunie), mergând ei la satul numit **Bundorf** (Boda, azi **Buneşti**, judeţul Braşov), au dărâmat biserica, au spart poarta arhivei acestei biserici, ridicând şi ducând cu ei toate actele şi dovezile scrise, care fuseseră întocmite, şi date cu privire la moşiile sale. / Prin cele de faţă, rugăm să trimiteţi omul vostru vrednic de crezare, spre mărturie, în faţa căruia, omul nostru, Valentin de **Herepea** (Herepe, Herepey, judeţul Mureş) sau Pavel, fiul lui Andrei de **Tunughy** (în Ungaria), ori Nicolae, fiul lui Dominic, din zisul Şard, cercetând cu luare aminte adevărul, pe faţă şi într-asuns… să

urmărească şi să caute tot adevărul asupra celor de mai sus"[681].

1359, decembrie 15, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că i s-a plâns „Egidiu de **Sâncel** (judeţul Alba**)** că moşia numită **Zoltan** (azi **Mihai Viteazul**, judeţul Mureş), aflătoare în părţile Transilvaniei, este a lui… şi acum Petru de **Chizd** (Saschiz, Kyzd, judeţul Mureş) o ţine pe nedrept în stăpânire. Drept aceea, poruncim cu tărie să trimiteţi spre mărturie omul vostru, în faţa căruia omul nostru… s-o ia înapoi, ca bun al lui Egidiu… şi să-l pună în stăpânirea ei"[682].

1361, noiembrie 16, Vişegrad: Regele Ludovic scrie „bătrânilor, juraţilor şi tuturos saşilor din scaunul Sibiului", după desele plângeri ale capitlului bisericii Transilvaniei, împotriva lui „Nicolae, fiul lui Alexandru de **Saschiz** (Kyzd, judeţul Mureş), Ştefan de **Şelimbăr** (Schellenberg, judeţul Sibiu), Heling şi fiii săi, precum şi Nicolae, fiul lui Arnold, şi alţi saşi, care, împotrivindu-se cu îndărătnicie dreptăţii, nu-l lasă să stăpânească o moşie a sa, numită **Zlagna** (Salatna, Zalathna, judeţul Sibiu), aşezată în scaunul **Alţina** (Olchona, judeţul Sibiu)… De aceea, prin rândurile de faţă vă poruncim ca, punând capitlul bisericii Transilvaniei în stăpânirea moşiei Zlagna… să ţineţi seama întocmai de zisa noastră poruncă"[683].

1407: „Din prima mențiune documentară a comunei **Saschiz**, într-un proces pentru „zeciuială", ce l-au in-

---

[681] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 25, pp. 25, 26

[682] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 429, pp. 438, 439

[683] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 65, pp. 48, 49

tentat mai multe decanate săsești împotriva episcopului de Alba Iulia, rezultă că **Saschizul** (alias Kyzd, după denumirea germană) a fost centrul capitlului căruia i-a dat și numele. Printre plebanii altor comune figurează și **Bertoldus decanus de Kyzd**. Într-o reclamație, datată **1407**, a orașului **Sighișoara**, împotriva decanului „sedis Kyzd", se pomenește o singură dată de Scaunul de Kyzd, ceea ce denotă că **Saschizul** a contat temporar ca fiind centrul Scaunului de Sighișoara, căruia îi aparținea ca o comună liberă a pământului crăiesc. / O dispoziţie din **1470** prevede că jumătate din bărbaţii apți de luptă din **Saschiz** sunt scutiţi de serviciile militare obligatorii în caz de război, pentru a putea apăra cetatea comunei lor. **Cetatea menționată în documente** este aceea construită pe la **1400**, pe un promontoriu, în nord-vestul comunei, la ridicarea căreia au participat șapte comune, îndreptățite, la nevoie, să găsească adăpost înăuntrul zidurilor ei. Anul **1347**, înscris pe zidul din nord-vest al cetăţii, indică probabil începutul lucrărilor vastului sistem compus din curtea intrării, „Zwingerul" și incinta principală, cu șase turnuri, dintre care unele locuibile. Marea curte a cetății adăpostea un helești cu peşti, o fântână de 50 m adâncime, din care pornea un gang subteran, spre comună, o capelă în centrul ei. / Existenţa unei atât de puternice cetăți explică faptul că abia în **1493**, anul cumplitei invazii turcești în Scaunul Sibiului, s-a început construirea unei biserici fortificate pe micul platou din sudul pieţii centrale. În **1493**, voievodul Transilvaniei, Bartholomeu Dragffy, poruncește juzilor și juratilor **Saschizului** să aresteze orice locuitor care se opune obligaţiei de a contribui la ridicarea bisericii, închinată regelui Ştefan cel Sfânt. În acelaşi an, voievodul eliberează **Saschizul**, pentru durata edificării bisericii, de participarea la campa-

niile contra turcilor şi de încartiruirea trupelor ce luptă împotriva lor. / Pe la **1500**, **Saschizul** este înregistrat cu 209 gospodării, după **Sighișoara**, cu 600 de gospodării, cea mai populată comună a Scaunului, Acestei populații îi corespund și impunătoarele dimensiuni ale bisericii fortificate. / Între **1503-1507**, i se acordă **Saschizului** mai multe scutiri de impozit, pe de o parte pentru că locuitorii nu erau în stare să-l plătească, pe de alta, din cauza construcţiei bisericii fortificate. În **1507**, biserica primește aprobarea să emită indulgențe, la cererea congregației sfântului Cadavru.

Biserica fortificată, începută în **1493** și terminată în **1525**, a urmat, desigur, alteia, pe același loc, probabil o bazilică romanică, de la care s-au păstrat, ca singuri martori, două capiteluri cubice, ornamentate cu benzi încrucişate și spirale, cu șiruri de puncte și frunze pe colțuri, decorul amintind îndeaproape capitelurile portalului de vest ale bazilicii din **Cisnădie**. În afara acestei biserici, tradiția mai cunoaște alte şase, de la care vine si numele de „**Șapte biserici**”, folosit adesea în loc de **Saschiz**. Patru din ele se pot identifica: în strada Secuilor, nr. 35, a existat un spital, cu biserică, atestat documentar în **1570**, iar peste drum, în marea grădină parohială, se va fi găsit prima biserică a comunei. Aproape de pârâu, sub cetate, se afla vechea mănăstire, cu biserica sa, iar în locul numit „Dyrnfeld” (câmp spinos) a existat capela sfintei Maria, menţionată în procese din **1548** și din **1551**. / În **1508** este pomenită o capelă îngrijită de fraternitatea calfelor de pantofari din **Saschiz**. / Biserica fortificată este o sală din epoca goticului tardiv, până la boltă o clădire masivă din piatră de carieră. Sala, mai lată și mai lungă, și corul, închis pe trei laturi, sunt înconjurate de 22 contraforturi, alte două

fiind incluse în pereții laterali ai sacristiei din nordul corului. Sacristia poartă două caturi de apărare, deasupra bolții sale stelate, ai căror pereţi se înalță până la cornișa principală a bisericii. / În **1494**, **Saschizul** primeşte, din partea „provinciei Sibiului a celor Șapte Scaune", o subvenție de 50 guldeni, pentru construcţia bisericii. O inscripţie de pe partea estică a corului, de sub cornișa principală, din care se mai citesc numai cuvintele „Jesus Christus", în litere gotice, conținea și anul **1496**, după informația lui Fr. Müller, din 1857. Data **1496** nu se poate referi decât la terminarea corului, după locul amplasării. În anii următori, construcția bisericii este de mai multe ori menționată. Astfel, în **1497**, Provincia Sibiului acordă, din nou, **comunei Saschiz** o subvenție de 25 guldeni. La cererea plebanului Johann Poldner, comuna este scutită, pe anul **1503**, de încartiruiri și livrare de provizii pentru trupe. Între **1503-1507**, se acordă bisericii o indulgență papală; este de presupus că, în acei ani, clădirea era deja boltită. / În 1521, 14 ani mai târziu, **Saschizul** primeşte un ajutor de 16 guldeni, pentru lucrări la biserică, iar în **1525**, alți 15 guldeni, în același scop, din partea „Provinciei Sibiului". / În intervalul acestor patru ani, presupunem că s-a construit catul de apărare, o singură mare încăpere, deasupra corului și sălii. Spre deosebire de construcția în piatră a bisericii, catul de apărare este construit numai din cărămidă, începând cu înălțarea contraforturilor treptate, în trei retrageri, și a arcadelor late, întinse între ele, ce susțin parapetul catului de apărare. Scările spiralate în caje cilindrice, ce urcă în colțurile de est ale sălii, spre catul de apărare, sunt și ele construite din cărămidă. În spaţiul creat între zidul bisericii și arcurile de apărare devansate, se deschid gurile de turnare, camuflate în umbra arcurilor. La 1,5 m deasupra ar-

curilor defensive, parapetul este traversat de o bârnă, de pe care se înalță, în continuare, două ziduri subţiri, paralele, la distanţă de 5 cm între ele. Este explicabil ca peretele interior să fi fost construit pentru întărirea celui exterior, lat de o singură cărămidă, dar distanţa dintre cele două ziduri paralele nu are altă explicatie decât diminuarea forţei de pătrundere a proiectilelor. Cele două ziduri sunt străpunse de 40 nișe, cu metereze în forma găurii de cheie, pentru a căror deservire s-a amenajat un coridor de scânduri, la 70 cm deasupra gurilor de turnare, susţinut de bârne ancorate în parapet. Turnul sacristiei este cuprins în sistemul defensiv, având metereze și un coridor, ca și sala, de care este despărțit printr-un perete subțire, în care se află o mică intrare. Primul cat al sacristiei, deasupra bolții stelate, avea două ferestre mici, în nord şi est, iar în vest, o ușă, toate aceste deschideri fiind ulterior îngustate la dimensiunea unor metereze. Deci, acest prim etaj, deasupra sacristiei, a fost locuibil. Turnul poartă un acoperiș în șa, cu o pantă oblică înspre nord, unit, în sud, cu acoperişul catului de apărare. Acest acoperiș unic al bisericii se înalță la 16 m deasupra catului de apărare, stâlpii verticali de susținere a șarpantei fiind întăriți cu câte trei stâlpi diagonali. Cu excepţia turnului de deasupra sacristiei, biserica este înconjurată de o cornișă cu cavetă în partea inferioară, cum o mai întâlnim la biserica fortificată din **Cloașterf**, trecând deasupra arcurilor defensive. Din formele de boltire originare ale bisericii s-a păstrat doar bolta stelată a sacristiei și o boltă cu penetrații, deasupra părții estice a corului”[684].

1887: „În **Saschiz** bântuie pojarul între copiii sași. Școala săsească s-a și închis, încă de la finele lui noiem-

[684] Fabritius-Dancu, Juliana, *Cetăţi ţărăneşti săseşti din Transilvania*, Sibiu 1980, p. 28

vrie. Până la 2 decemvrie, nu se bolnăvise nici un copil român. /

Târgul anual din zilele trecute, ținut în **Saschiz**, a fost de tot slab. Pe când altădată se aduceau câte 4-5.000 vite, de rândul acesta abia au trecută peste 1.000, dintre care s-au vândut vreo 400, cu preţuri de tot ieftine. Mai bine s-au vândut porcii graşi, care au fost cumpăraţi de românii din ținutul Sibiului. S-au vândut și multe mere, pentru Germania, cu bune preţuri, maja metrică, cu 3 florini 60 cruceri. / De n-ar păţi-o românii, să le confiște finanţii ungurești porcii, sub pretext că sunt aduşi din România, ca „contrabandă", cum o păţi Grigorie Ion!"[685].

1896: „În comuna noastră **Saschiz** s-a întâmplat, zilele trecute, un act de barbarie nemaipomenit pe aici. Un fecior din comuna noastră, cu numele George Spornic, cuprins fiind de epilepsie și fiind atacat și la creier, smintit așa la minte și neputând lucra, a început a înstrăina câte un obiect bagatel. La repetate rugări înaintea antistiei (primăriei) comunale, compusă din sași, de a fi instalat într-un institut de corecțiune, nu s-a făcut nimic. / În una din zile, aflându-l pe sus-numitul epileptic un sas, la ușa pivniței sale, dar fără să fi înstrăinat ceva, sub motivul fals de înstrăinare, l-a prins și l-a dus înaintea judelui comunal, care, cunoscând pe nefericitul, l-a eliberat, lângă sfaturi și admonestări, ca să fie dus acasă. / Abia ajuns acasă, iată mai mulți juni sași, înarmați cu măciuci, îl răpesc din brațele mamei sale și, între lovituri de bâte și împunsături nemiloase, îl duc în piață, chiar în fața viceprimarului, De aici, l-au târât la acațul ce era în apropiere și, ridicându-l să-l lege de acaț (salcâm), a îmbrâncit bietul om. L-au ridicat,

[685] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 261, Brașov 1887, p. 2

iarăși, cu o lovitură peste fluierele picioarelor, legându-l cum legi vita de păr, l-au pălmuit când pe o parte, când pe alta. / În urmă, schingiuitorii obosiți s-au împrăștiat cu triumf, o parte prin crâșme, alta pe acasă, lăsând pe bietul om spânzurat de lemn abia viu, în grija păzitorului de noapte. Nefericita victimă, în urma aceasta, a și murit. / În ziua următoare, sosesc, din întâmplare, jandarmii, care, auzind despre cazul sângeros, în loc de a pune mâna pe criminali, au luat la răfuieli pe martori. Nepărându-i-se fierului de jandarmi fasiunile martorilor, falsifică protocolul, în care, între altele, a scris. ”se constată, din partea martorilor, o bătaie ușoară, cu o nuia”... / Vine la rând, ca martoră, Maria I. Călugăr, cu sora mortului, adusă anume ca să mărturisească contrariul: că adică mortul a murit de bătaia fratelui său, întâmplată cu două zile înainte... / Atunci jandarmii o silesc ca să fasioneze pe voia lor și îi dau îmboldituri în coaste și pumni și palme peste obraz, până pe biata muiere a pornit-o sângele pe gură și pe nas. / Numai în urma strigătelor ei și ale unuia dintre martori, sosind mai mulți români, a scăpat biata muiere. Ceilalți martori n-au mai voit să intre, spre a fi ascultați”[686].

1904, Diaconovich: „**Saschiz** (magh. Szász-Kèzd), comună rurală în Transilvania, comitatul Târnava Mare, cu 2.042 locuitori, sași (1.192) şi români. În Saschiz s-a ținut o dietă a ţării, în 1663[687].

[686] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 246, Brașov 1896, p. 3
[687] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 889

SĂSCIORI

(Szászcsór, Scweis, judeţul Alba)

1610, iulie 26: „Principele Gabriel Báthory reînnoieşte privilegiul de boeronat al lui Oprea Motok de **Săsciori**, primit în anul 1607, pe seama sa şi a lui Stoica Motok, cu scutire de biruri a casei lor nobiliare din **Săsciori**”[688].

1661, Evlia Celebi: „Oraşul **Săsciori**. Cetatea se vede pe un deal de la marginea acestui comitat; aici se află oraşul. Fiind prea prins de grija atâtor prizonieri şi avuţii, cât aveam cu mine, n-am putut să-l vizitez. Se vedea însă că e o cetate frumoasă şi înfloritoare (cetatea de la Săsciori, numită şi „castrum Petri”, este amintită la 1309). Aici s-a trecut în condică precum că cinci dirhem de pâine s-a vândut cu un aspru. Mergând, de aici, către miazăzi, şase ceasuri, am ajuns la cetatea Orăştie”[689].

1688: „Vestita Biblie a lui Șerban Vodă Cantacuzino, din 1688, o cumpărau, în veacul următor, sătenii din

---

[688] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VIII, 1607-1613, Bucureşti 1935, p. 95

[689] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, p. 620

Săsciori, cu 30 florinți”[690].

1876: „Comunitatea municipală (scaunele) de la **Sebeș** și familia Szilágyi încălecaseră, cine știe când pe comuna **Săsciori** și o iobăgiseră. Dar această comuna își conservase, ca și altele, mai multe, din țară, cel puțin dreptul exclusiv de cârciumărit, pe cele trai luni din urmă ale anului, adică de la 1 octombrie, până la 31 decembrie, iar din venitul arendării acelui drept își acoperea unele din nenumăratele lipsuri comunale. În anul **1861**, ianuarie 30, domniei feudale îi cășună să intenteze comunei **Săsciori** proces, pentru că aceasta nu suferea ca aceia să o turbure în dreptul său, pe cele trei luni. / Cauza veni, în prima instanță, la fostul tribunal urbarial c. r. din **Sibiu**, sub nr. 301. După aceea, însă, acel tribunal fu desființat, iară actele trecură la comitatul Albei inferioare (**Aiud**), unde abia fuseră luate în pertractare, la anul **1866**. august 10, și noiemvrie 15, după care iarăși pausară în pace și liniște, până la anul Domnului **1873**. / Nu că doar substratul cauzei ar fi sunat pe milioane de florini, nicidecum; el, însă, insolvea un principiu, care nu se poate cumpăni cu milioane. Domnii sebeșeni si eredii Szilágyi avură întru nimic a cita în contra comunei **Săsciori** articolele de lege din faimosul Codice al Approbatelor si Compilatelor, product fatal, rămas pe umerii țării din secolele barbare, însă așa că chiar articolele acelui codice erau sucite și scâlciate într-un mod necalificabil. Acum, procesul ajunsese la **tribunalul regesc din Sibiu**, unde nu știm, fost-a din întâmplare sau ca a lucrat mâna providenței ca să intre pe mâna unui judecător drept, care judecă numai după ceea ce afla în acte. Destul atâta că, sub nr. 12.795/ex 1873 civil, sentința ema-

[690] Meteș, Ștefan, *Relațiile cpmerciale ale Ţării Româneşti cu Ardealul*, Sighişoara 1920, p. 198

nată de la tribunal, în 5 februarie 1874, apără pe comuna **Săsciori** în dreptul ei exclusiv al cârciumăritului de trei luni, iar acuzatorii (Actores) fură condamnați la purtarea spezelor procesului. / Tribunalul, nesuferind falsificarea legilor, restabili sensul genuin al art. I, part. III, tit. 32 din Aprobate, al art. I, part. III, tit. 6, din Compilate, al art. novellariu 6 din 1747, precum și al paragrafului 31 din prea înalta patentă urbarială de la 1854, iunie 21, arătând, la lumina zilei, că legile acele cuprind cu totul altceva decât ceea ce voise a stoarce dintr-însele prea înțelepții advocați ai feudalilor; căci legile vechi se ocupă în cazuri analoage despre drepturi sau, mai bine zis, privilegii disputate între nobili și nobili, nu între nobili și comune urbariale. / De altă parte, săsciorenii se provocară la decretul ministerial din 26 septembrie 1860, nr. 29.412, care, tot în sensul legilor, obliga pe feudali ca să producă probe juridice că ei s-au aflat, înainte de anul 1848, în uzul dreptului pe care-l pretind; pretendenții, însă, au fost convinși, cu martori ascultați, că ei niciodată nu au fost în uzul dreptului pretins asupra comunei **Săsciori**. / În fine, acestei comune îi fu de mare ajutor legea Mariei Teresiei, din anul 1769, cunoscuta sub titlul „Certa puncta", în care, la secțiunea 3, punctul 8, se decide curat și în mod definitiv că exercițiul exclusiv al dreptului de cârciumărit (propinatio, termen juridic) compete pe cele din urmă trei luni ale anului numai populațiunii rurale, sătenilor iobagiți, respectiv comunelor iobăgite, iar dintre domni le compete, în acele 3 luni, numai acelora care vor fi edificat așa-numite ospătării (Hotel), spre a primi în cvartir pe străini; ceea ce, însă, în comunele rurale din comitate nu erau mai nicăieri și cu atât mai puțin

la **Săsciori**”[691].

1888: „În o pădure, aparţinătoare comunei **Săsciori**, de lângă Sibiu, au ars 175 stânjeni pătrați de pădure. Mare parte din arborii arși s-au nimicit cu totul. Causa focului nu e cunoscută”[692].

1888: „Domnii membri ai Despărțământului IV (Sas-Sebeș) al Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului români, precum și alți iubitori de progresul poporului românii se invită, prin aceasta, cu toată onoarea, a participa la adunarea generală a despărțământului, ce se va ţine, la 28 octomvrie nou, în comuna Săsciori. / Sas-Sebeș, 30 septemvrie 1888. / Direcţiunea Despărțământului IV. / Danil David, actuariu, / Ioan Piso, director”[693].

1888: „În noaptea de 23, spre 24 octomvrie, s-a ivit, pe hotarul comunei **Sibişel**, un lup turbat, care a atacat o stavă de cai, vulnerând, dintre aceștia, 4, precum și 4 persoane, care păzeau acești cai. Lupul turbat, după ce a muș-cat și mai mulți câini, a luat calea spre comuna **Săsciori**. În drum, a întâlnită o turmă de oi, pe care o păzea un ciobani, cu fiică-sa, a vulnerat pe cioban şi mai multe oi. De aici, lupul trecu mai departe și, în cale, mai atacă pe un locuitor, din comuna **Loman**, căruia însă i-a succes a-l omorî cu cuţitul”[694].

1902: „Nu pot să nu relevez obștii noastre lucrările săvârşite de conducătorii reuniunii agricole, duminică, la 28 decemvrie curent (1901), în comuna mea, **Bungard**, unde s-a ţinut a 14-a adunare generală, în care comitetul și-

[691] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XXXIX, nr. 84, Brașov 1876, p. 3
[692] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 112, Brașov 1888, p. 3
[693] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 207, Brașov 1888, p. 3
[694] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 228, Brașov 1888, p. 2

a dat seama de ceea ce a săvârşit în 1901. Din acest prilej, a sosit în mijlocul nostru prezidentul reuniunii, dl Dimitrie Comşa, şi secretarul ei, dl Victor Tordășianu, însoţiţi de domnii Ieronim Preda și Ioan Silaghi, funcţionari consistoriali.

La adunare, spre lauda consătenilor mei, fie zis, au participat tot ce bun se găseşte în **Bungard**, încât sala noii noastre şcoli era ticsită. După serviciul divin, la care au asistat și oaspeţii noştri, anume, la orele 11 a. m., președintul Dimitrie Comşa prin un discurs rostit la înţelesul tuturora, deschide adunarea și dă cuvântul secretarului Victor Tordășianu, care schiţează lucrările săvârşite de comitet în 1901. / Din spusele domnului secretar, am constatat că comitetul, în anul trecut, s-a prezentat, neamintind de comuna **Acilu**, în care s-a ţinut adunarea generală trecută, în 3 comune, din trei margini ale comitatului, la întruniri agricole, anume la **Loman**, din părţile **Sebeşului săsesc**, la **Sebeşul de jos**, din părţile **Avrigului**, şi în **Ţichindeal**, din părţile **Nocrichului**; într-o comună, **Ilimbav** (cercul **Nocrich**), la expoziția de vite, în comuna **Apoldul român** (cerul Miercurii), la plantare de pomi, în comuna **Săsciori** (cercul S.-Sebeș), la cursul de altoit pomi, şi în **Sălişte**, din cercul cu același nume, la preparativele pentru întemeierea școlii economice practice. / Așadar, locuitorii din 7 comune au avut fericirea de a primi reprezentanţi de ai Reuniunii în mijlocul lor, la care, mai adăogând numărul oaspeţilor din alte comune, care au ținut să asiste şi ei la lucrările Reuniunii, afla-vom că, într-un singur an, multe zeci de comune primesc sfaturi şi învățături de la cârmacii Reuniunii.

O viţea de rasa curată „Pinzgau“ s-a dăruit membrului Ioan Cloaje din **Boiţa**, 2 oi rasa „Frinlandesă“ au

primit membrii Ioan şi Iacob Beu din **Apoldul român**, 23 mii pădureţi (meri, peri, pruni, gutui, cireși, caise) s-au împărţit în 87 comune; între membrii din 34 comune s-au împărţit seminţe de trifoi, lucernă, napi şi de cânepă italiană; 4 membri au fost dăruiţi cu găini soiul „Plaomouthsocker"; 10 tovărăşii agricole şi 10 însoţiri de credit sătești sistem Reiffeisen, în tot atâtea localităţi, au fost ocrotite de Reuniune, 4 comune s-au folosit, în mod gratuit, de maşina de semănat şi de grapa de muşchi a Reuniunii. Iar lucrările comitetului, în unire cu zelosul protopretor P. Draghits, pentru întemeierea şcolii economice din **Sălişte**, vor fi răsplătite de binecuvântarea contemporanilor și a urmașilor noştri…

Nici că se poate închipui că, în toiul discuţiunii, s-ar fi trecut cu vederea cestiunea capitală pentru **Bunghard**: cultura castraveților, acest articol de comerţ atât de căutat în piața Sibiului. Bungărdenii, odinioară vestiți cărăuşi, lipsiţi de acest izvor de câştig, prin venirea drumului de fier s-au pus din răsputeri pe cultura castraveţilor, de care lucru natural nu se pot debarasa. Drept ce li s-a recomandat să se pună pe cultura timpurie a castraveţilor, pe când ei au preț şi abandonarea concurenţei ce şi-o fac unii, altora, în târguri şi, mai presus de toate, aflarea mijloacelor care, aplicate acestui ram de economie, să se bucure și el de o rentabilitate mai mare… / Parohul nostru, veteranul Teodor Necșa, cu pletele albe, dar cu inimă tânără, mulțumeşte oaspeţilor sosiți pentru onoarea dată **Bungardului** şi, asemănând pe reprezentanţii Reuniunii agricole cu steaua ce s-a arătat magilor de la răsărit, spre a-i conduce la Mântuitorul lumii, le doreşte ca multă vreme să strălucească şi să povăţuiască pe muncitorul român pe căile cele bune şi folositoare. / La bogata masă, întinsă în casele harnicului

învăţător Ioan Modran, veselitu-ne-am după cum se cuvine după o oboseală de aproape o jumătate de zi”[695].

1908: „În comuna **Săsciori** s-a ţinut a 16-a expoziţie de vite de prăsilă, unde s-a vorbit despre vitele de soi ales, despre hrănirea şi îngrijirea lor. La expoziţie au participat economi din 8 comune, cu vitele lor. Premii s-au împărţit în sumă de 200 coroane”[696].

1938: „Elena Morariu, în etate de 2 ani, fetița lui Morariu Ion din **Laz**, căzând în râu și nefiind observată de nimeni, s-a înecat. Cadavrul i-a fost găsit la moara din **Săsciori**, în seara zilei când s-a întâmplat nenorocirea”[697].

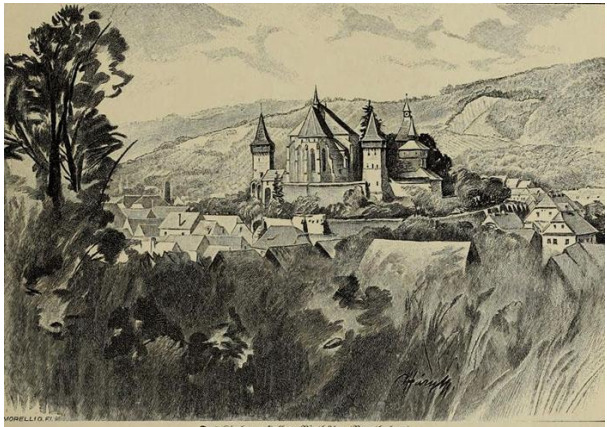
Das Kirchencastell zu Birthälm (Berethalom).

SATULUNG

vezi **SĂCELE**, judeţul Braşov.

[695] *Gazeta Poporului*, Anul LXV, nr. 284, Braşov 1902, p. 3
[696] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 9, Braşov 1908, p. 3
[697] *Universul*, Anul 55, nr. 232, Bucureşti 1938, p. 10

SATULUNG

(magh. Kővárhosszúfalu, germ. Lengendorf,
judeţul Maramureş)

1603, iulie 7: „Împăratul Rudolf II întăreşte căpitanului Aga Leka actul de danie al satelor **Mogoşeşti** (Magosfalu, comuna Satulung, judeţul Maramureş) **Satulung** (magh. Kővárhosszúfalu, germ. Lengendorf, judeţul Maramureş) şi **Şencat** (judeţul Maramureş), aparţinând de domeniul cetăţii **Chioarului**, date lui Aga Leka în răsplata slujbelor sale credincioase, cu condiţia ca, la depunerea sumei de 5.000 fiorini şi desemnarea unei moşii cu casă, unde să poată trăi cu familia sa, sau, în locul eu, contra depunerii altor 500 fiorini, să restituie visteriei, el sau moştenitorii săi, susnumitele trei sate”[698].

[698] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VII, 1602-1606, Bucureşti 1934, p. 140

SATU MARE

(Zathmar, Zothmar)

1351, ianuarie 18, Buda: „Ludovic I, regele Ungariei, poruncește vicecomitelui și juzilor nobililor comitatului **Satu Mare** să cerceteze pricina privitoare la silnicia săvârșită de Mihail Cantor și slugile sale împotriva judelui lui Bricciu Cantor din **Janusy** (în Ungaria) și la faptul că a luat de la el trei mărci”[699].

1351, aprilie 25: „Magistrul Ladislau, fiul lui Avram şi cei patru juzi ai nobilului din comitatul Satu Mare adeveresc că, în adunarea obştească a comitatului, juzii şi juraţii nobililor au întărit plângerea magistrului Ştefan, fiul lui Ştefan de **Nagysemjén** (în Ungaria), că Ioan de Garan, plecând de la moşia sa numită **Petin** (**Bazan**, judeţul Satu Mare), a ucis un iobag al acelui Ştefan, pe moşia **Kissemien** (în Ungaria) a acestuia şi că a vrut să-l omoare şi pe el, în oraşul **Satu Mare**, urmărindu-l până în satul **Amaţi** (**Amac**, judeţul Satu Mare)”[700].

---

[699] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 5, p. 4

[700] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 27, p. 27

1351, iunie 9: Capitlul bisericii de **Oradea** (Waradiensis), dând curs poruncii regale, trimite, alături de împuternicitul curţii, „pe chibzuitul bărbat Mihail, preot în strana bisericii noastre", la juzii nobililor din comitatul **Satu Mare** (Zathmar). „Aceştia, întorcându-se pe urmă la noi, ne-au spus într-un glas că, în joia dinaintea sărbătorii de curând trecute a Rusaliilor (2 iunie), s-au dus împreună în satul **Domohida** (**Domăneşti**, **Damanhyda**, judeţul Satu Mare) și la adunarea obștească a tuturor nobililor din pomenitul comitat Satu Mare, unde au înfățișat vicecomitelui Ladislau, fiul lui Avram, și juzilor nobililor din amintitul comitat pomenita scrisoare a maiestății regești; după cercetarea și citirea acesteia, numitul vicecomite s-a mâniat grozav și, ieșit din fire, a poruncit notarului său ca slujitorii magistrului Gheorghe, fiul lui Ioan, fiul lui Bricciu, și anume Nicolae, fiul lui Pavel, și Ștefan, fiul lui Laurențiu, să fie trecuți în lista celor puși în afara legii. Totuși, în același timp, sus-zișii, vicecomitele și juzii nobililor, au amânat și au prelungit pricina acelora, potrivit poruncii regești, fără nici o gloabă, la octavele în curând viitoare ale sărbătorii fericitului arhanghel Mihail (13 octombrie), spre a fi adusă înaintea regelui"[701].

1351, iulie 3: La plângerea cavalerului Ioan, fiul lui Ladislau, fiul lui Jakon de **Noghmyhal** (Valea lui Mihai), care „s-a îngrijit să ne spună că o moşie a sa, numită **Gelyenus** (lângă **Vetiş**, judeţul Satu Mare), aflătoare în comitatul **Satu Mare**, s-ar afla pustiită şi ar fi ajuns în cea mai cumplită sărăcie din pricina neîncetatelor ţineri de adunări ale palatinului ţării noastre", Ludovic, regele Ungariei, decide ca, „de acum, înainte, nimeni dintre palatinii ţării

[701] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 42, pp. 37, 38

noastre… să nu poată şi să nu aibă voie a ţine vreo adunare… pe sus-zisa moşie Gelyenus”[702].

1351, august 4: „Nicolae, palatinul regelui Ungariei şi judele cumanilor” dă „de știre că în adunarea noastră obștească, ținută la octavele sărbătorii sfântului apostol Iacob (1 august), aproape de satul **Gelyenus** (lângă Vetiş, judeţul Satu Mare), cu obștea nobililor din comitatele Satu Mare și Ugocea, ridicându-se din mijlocul celorlalți Dominic, fiul lui Ioan, judele orașului **Mintiu** (**Nemety**, azi cartier al oraşului Satu Mare), a avut grija să ne arate, în numele său și al obștii orășenilor și oaspeților din acel oraș, că, din vremurile de când poate dăinui amintirea oamenilor, totdeauna a fost trecere slobodă pe la **Zamoszegh** (în Ungaria) și **Csenger** (în Ungaria), precum și între orașele numite **Satu Mare** și **Mintiu**; și că aceasta numai pe vremea magistrului Andrei, fiul lui Lachk, comitele secuilor și comitele de acum al comitatului Satu Mare, a fost desființată, astfel că toți negustorii sau alți oameni care merg și vor să treacă dincolo, când sosesc la Zamoszegh și voiesc să-și facă trecerea, sunt opriți de magistrul Ladislau, fiul lui Avram, vice-comitele magistrului Andrei din zisul comitat Satu Mare, care, cerându-le vamă acolo, nu-i lasă să treacă pe la Zamoszegh, ci-i silește să meargă pe la suspomenitul Chenger și, acolo, punând să li se stoarcă acelora a doua vamă, îi mână la Satu Mare și, acolo, punând să li se ia a treia vamă, le îngăduie să treacă râul numit Someș. El ne-a cerut nouă ca juzii nobililor și asesorii jurați ai acelui comitat Satu Mare, întrebați de noi, să mărturisească adevărul, după cum îl știu, cu privire la cele de mai sus. Acești juzi ai nobililor și asesorii jurați din zisul

[702] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 44, pp. 38, 39

comitat Satu Mare, jurând cu mâna pe lemnul crucii dătătoare de viață, pe credința lor datorată lui Dumnezeu și pe supunerea față de domnul nostru regele și față de sfânta sa coroană regească că vor spune adevărul, și vor păzi dreptatea, au întărit cu mărturia lor, a tuturora, și într-un cuget că totdeauna, din vremea de când poate dăinui amintirea oamenilor, plătindu-se vama, era trecere slobodă în sus-zisele trei locuri, adică în Zamoszegh, Csenger și între cele două orașe numite Satu Mare și Mintiu, și că numai din vremea zisului magistru Andrei acea trecere a fost desființată, din pricina sus-ziselor întreite plăți ale vămilor suspomenite și a fost schimbată în chipul arătat mai sus"[703].

1351, august 4: „Nicolae, palatinul regelui Ungariei şi judele cumanilor adevereşte că, în adunarea obştească a comitatelor Satu Mare şi Ugocea, juzii şi juraţii comitatului Satu Mare au întărit pâra magistrului Ştefan, fiul lui Ştefan de **Semyen** (în Ungaria), anume că Ioan de **Garany** (**Garan**, judeţul Satu Mare), plecând de la moşia sa **Petin** (**Bazan**, judeţul Satu Mare) cu trei ani în urmă, a bătut pe un iobag al său, pe moşia sa **Kyssemyen** (în Ungaria), iar cu un an în urmă, a voit să-l omoare pe el, în oraşul **Satu Mare**, urmărindu-l până la **Amaţi** (**Amac**, judeţul Satu Mare)"[704].

1352, iulie 5, Moftin: „Magistrul Ladislau, fiul lui Avram, vicecomitele de **Satu Mare**, raportează lui Ludovic I, regele Ungariei, potrivit poruncii acestuia din 16 iunie 1352, că, în urma cercetărilor… s-a constatat că Briciu, Lorand, Mihail şi Nicolae, fiii lui Cantor de **Ders** (în

[703] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 54, pp. 49, 50
[704] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 57, p. 52

Ungaria), au bătut nişte iobagi ai lui Ştefan de **Radalph** (în Ungaria)"[705].

1353, octombrie 10, Csenger: „Magistrul Gheorghe, fiul lui Grigore de **Rozsály** (în Ungaria), vicecomite, şi cei patru juzi au nobililor din comitatul **Satu Mare**, în urma poruncii regelui Ludovic I, din 23 aprilie 1353, pentru Mihail, fiul lui Gheorghe de **Sanislău** (Stanyzlo, Zanislou, judeţul Satu Mare), trimit înaintea regelui, pentru octavele Tuturor Sfinţilor (8 noiembrie), procesul pe care l-a pornit Ioan, fiul lui Pavel de **Ciomocoz** (Chumacaz), zis şi de **Reches**, împotriva acelui Mihail"[706].

1357, noiembrie 15, Csenger: Vicecomitele şi juzii nobililor din comitatul Satu Mare dau de ştire că, la adunarea obştească a nobililor, din „lunea de după sărbătoarea fericitului Martin Mărturisitorul (13 noiembrie), pentru înfrângerea hoţilor, tâlharilor şi a altor răufăcători, în satul **Cesnger** (în Ungaria), în faţa magistrului Ioan, fiul lui Iwanka de **Parhida** (Pelbardhyda, Pelbarthyda, Purbardhyda, în Ungaria), şi cu mărturia lui Amdrei, din partea conventului din Lelez, ridicându-se, din mijlocul celorlalţi împricinaţi, Mihail, om din **Domohida** (Damanhyda, azi **Domăneşti**, judeţul Satu Mare), s-a plâns împotriva lui Toma de **Byri** (Beer, în Ungaria) şi a lui Ladislau, fiul său, că, în joia de după sărbătoarea Paştelui, i-a luat cu sila doi boi, doi cai şi 16 florini, la marginea moşiei lor **Kallo** (în Ungaria)… juzii au întărit cu toţii că toate cele de mai sus le-au făcut Toma şi Ladislau, fiul său, acelui Mihail din Domohida.

---

[705] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 134, p. 141

[706] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 220, pp. 234, 235

Nicolae, fiul lui Dionisie de **Estephand** (în Ungaria), s-a plâns împotriva aceluiaşi Toma de Byri şi a alui Ladislau, că au prins cu sila în satul Kallo pe Henslin, slujitorul său, şi au luat de la el 40 de la el 40 de florini şi o cingătoare, preţuind 20 de florini. Iar juzii nobililor, juraţii şi asesorii au întărit că toate cele de mai sus au fost făptuite de Toma şi de Ladislau, fiul său. Numele juraţilor sunt: Toma de **Oşvarău** (Wosuar, judeţul Satu Mare), Ştefan de **Pelişor** (Pelesche, Pyliske, judeţul Satu Mare), Mihail, fiul lui Dezideriu de **Syma** (în Ungaria), Petru, fiul lui Tyba, Ioan, fiul lui Ioan de **Garmath** (în Ungaria), Petru cel Mare de **Cehăluţ** (Chahul, Chohul, judeţul Satu Mare), Ioan, fiul lui Bencench, Ladislau, fiul lui Iacob de **Nomen** (în Ungaria), Laurenţiu, fiul lui Petru de **Filpus** (în Ungaria), Ioan, fiul lui Dionisie de **Kelche** (în Ungaria), Simion cel Mare de **Bagus** (în Ungaria), Gheorghe de **Nogbatur** (în Ungaria).

De asemenea, Petru cel Mare de Cehălăuţ s-a plâns împotriva comitelui Matei, slujbaşul din **Moftin** (Mohten, judeţul Satu Mare) şi a tuturor oamenilor din **Urziceni** (Chalanusuad, judeţul Satu Mare), iobagii lui Ladislau, fiul lui Simion, ai lui Ladislau, fiul lui Marhard, şi ai lui Ştefan, fiul lui Mihail, că a pus să se mâne porcii românilor ţinând de **Şinteu** (judeţul Satu Mare) pe moşia sa, pentru a paşte acolo, în aşa fel ca, atunci când acei români ar voi să mâne porcii spre casă, el să-i ajute de bunăvoie, împreună cu omul său, şi să pună să-i mâne de acolo – acel comite Matei şi toţi oamenii din Urziceni au năvălit cu silnicie, înarmaţi şi în chip tâlhăresc, asupra acelor români… şi au luat două mii din acei porci şi au omorât pe unul dintre acei români, pe alţii i-au despoiat şi pe patru i-au lăsat greu răniţi; acel magistru Petru a încredinţat pricina juraţilor…

Iar juzii nobililor şi asesorii juraţi au întărit cele de mai sus, ce s-au făcut de comitele Matei şi de toţi oamenii din Urziceni împotriva acelor români şi a acelui magistru Petru ca o faptă de silnicie, şi-au pierdut, ca nişte tâlhari vrednici de pedeapsa cu moartea, toate bunurile lor…

După aceasta, când magistru Gheorghe, vicecomitele nostru, a pus în vedere şi a cerut, de mai multe ori, acelor Ladislau, fiul lui Simion, Ladislau, fiul lui Marhard, şi Ştefan, fiul lui Mihail, să aducă în faţa adunării noastre pe sus-zişii iobagi ai lor din Urziceni, cu lucrurile lor şi în fiinţa lor, pentru a despăgubi pe magistrul Petru şi pe acei români, Ladislau, celălalt Ladislau şi Ştefan au răspuns că nu pot să-i înfăţişeze pe toţi oamenii din Urziceni, iobagii lor, deoarece au fugit din acel sat şi tot ce au făptuit au făcut-o de capul lor, iar ei nu se amestecă în acea pricină, şi oriunde magistrul Gheorghe şi cu juzii nobililor i-ar putea afla, fie chiar în satul Urziceni, să-i ia în prinsoare şi să ridice lucrurile şi bunurile lor.

Apoi, Ladislau, fiul lui Elleus de Gathal, s-a plâns împotriva lui Ladislau, fiul lui Alexandru, a lui Ştefan, fiul aceluia, şi a lui Gheorghe, fiul lui Beke, slujitorul lor, că, în acest an, în oraşul **Mintiu** (Nympty, Nymty, inclus în **Satu Mare**, judeţul Satu Mare), au voit să-l ucidă şi l-au rănit pe Dumitru cel Roşu, iobagul magistrului Simion, stăpânul său; şi după aceea, acel Ladislau s-a fus, pe calea legii, în satul **Solmus** (kângă Botiz, judeţul Satu Mare) şi i-a cerut lui Ladislau, fiul lui Alexandru, să-l despăgubească pe Dominic cel Roşu în acea pricină, dar Ladislau, fiul lui Alexandru, împreună cu Ştefan, fiul său, şi cu zisul Gheorghe au tăbărât înarmaţi asupra acelui Ladislau, voind să-l omoare şi l-au săgetat cu trei săgeţi, şi l-au alungat, cu ruşine, afară din sat, fără a da nimic despăgubire în acea

pricină. Auzind aceasta, Ladislau şi fiul său Ştefan au spus că ei sunt nevinovaţi şi neatinşi de pâra lui Ladislau, fiul lui Elleus… Iar acei juzi ai nobililor şi asesori juraţi au întărit că toate cele de mai sus au fost săvârşite de Ladislau, fiul său Ştefan şi Gheorghe împotriva lui Ladislau, fiul lui Elleus, şi Dominic cel Roşu. / Întru mărturia celor spuse, am dat cele de faţă, întărindu-le cu peceţile noastre"[707].

1357, decembrie 7, Szamosangyalos: Gheorghe, fiul lui Grigore de **Rusal** (Rosat, Rozsály, în Ucraina), vicecomite de **Satu Mare**, şi cei patru juzi ai nobililor scriu regelui Ludovic, după ce au trimis doi oameni, adică pe „Avram cel Mare de **Vaya** (în Ungaria), unul dintre cei patru juzi, şi pe Andrei de **Vitka** (în Ungaria), spre împlinirea poruncilor luminăţiei voastre. Aceştia, întorcându-se, ne-au spus că au mers împreună şi i-au văzut pe iobagii magistrului Mihail de **Zomuszeg** (în Ungaria) cotropind cu forţa moşia magistrului Ştefan, numită **Apateu** (Apaty, lângă Valea lui Mihai, judeţul Bihor), şi, în acest chip, i-au oprit de la folosirea acestei moşii"[708].

1358, iulie 12, Csenger: Magistrul Gheorghe, fiul lui Grigore de **Rusal** (Rozsály, în Ungaria), vicecomite de **Satu Mare**, şi cei patru juzi ai nobililor fac cunoscut că „Ioan, fiul lui Peteu de **Santău** (**Zantho**, Santăul Mare şi Mic, judeţul Bihor), s-a îngrijit să facă întâmpinare în acest fel: că, în anul acesta, în joia sărbătorii Corpus Cristi (24 mai), Desideriu, Ladislau cel Mare şi Mihail i-au furat doi

[707] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 197, pp. 191-196
[708] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 202, pp. 201, 202

boi ai lui şi i-au dus la casa lui Petru, fiul lui Mihail de **Visul** (Vizsoly, în Ungaria)"[709].

1366, august 10: Judele curţii regale trimite scrisoarea sa de judecată capitlului bisericii din Oradea, spunând că a venit „Petru cel Mare, fiul lui Ioan, fiul lui Ştefan, oaspete din **Satu Mare**, în ziua de 1 august, potrivit scrisorii de chemare în judecată a aceluiaşi capitlu, în numele judelui, juraţilor şi obştii orăşenilor şi oaspeţilor oraşului Satu Mare şi cu scrisoarea lor de împuternicire, întocmită împotriva lui Ioan şi Ştefan, fiii lui Pethew zis Adas de **Santău** (Sântău, Zanthou, azi **Santăul Mare** şi **Mic**, judeţul Bihor), dintre care pomenitul Ioan, pe de altă parte, s-a înfăţişat zisul Ştefan, fratele său bun, cu scrisoarea de împuternicire a capitlului de Oradea. Cu acest prilej, Petru, fiul lui Ioan, oaspete de Satu Mare, a înfăţişat două scrisori de judecată, din **1364**, şi din 3 mai **1357**, în legătură cu pricina purtată pentru pământurile: Byzermenthelek (dispărut, lângă Sătmărel, judeţul Satu Mare), Porchogo (dispărut, judeţul Satu Mare), Dob (Doba, Tiszadob, în Ungaria) şi **Amat** (Amoch, azi **Amaţi**, judeţul Satu Mare)"[710].

1366, septembrie 22, Oradea: Capitlul de Oradea raportează regelui Ludovic despre informaţiile trimişilor „la hotărnicirea moşiei Bezermenteleke (dispărut, lângă Sătmărel, judeţul Satu Mare). Când aceştia au început să ridice semnele de hotar între pământul numit Bezermen şi moşia **Jidani** (Sadan, azi **Sătmărel**, judeţul Satu Mare), stăpânită de fiii lui Pethew de **Santău** (Zantow, Santăul Mare şi Mic, judeţul Bihor), Ioan, fiul lui Gheorghe de

[709] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 290, p. 300
[710] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 125, p. 230

celălalt Jidani li s-a împotrivit, spunând că pământul ţine de moşia sa Jidani… Ei au continuat să ridice semnele de hotar şi au cerut lui Pavel şi Laurenţiu, fiii lui Petru de **Vetiş** (Wetes, judeţul Satu Mare), să le arate semnele de hotar. Aceştia însă s-au împotrivit, spunând că ei nu sunt traşi în judecată de nimeni… / În continuare, nobilii de Vetiş au repetat poziţia lor, în legătură cu stăpânirea unei părţi de pământ, numită Ekkul (dispărut, judeţul Satu Mare), cumpărată odinioară de către strămoşul lor şi din care, în timpul unei hotărniciri de mai înainte, făcută pe seama orăşenilor din Satu Mare şi a fiilor lui Pethew de Santău, mari bucăţi din moşiile lor au fost trecute în stăpânirea orăşenilor şi a fiilor lui Pethew, care, însă, acum, potrivit poruncii regeşti, le-au fost înapoiate"[711].

1536, Nicolae Olahus: „Acea regiune, care este cuprinsă dincolo de râul Someş şi dincoace de **Silvania**, în care sunt foarte multe sate de români, se numeşte Sălaj. Acolo se pot vedea, printre alte orăşele, **Zalău**, iar pe malul de răsărit al Someşului, **Satu Mare,** şi pe cel apusean **Nemetihy** (jumătate din Satu Mare). Apoi, spre sud, între râurile Tisa şi Someş, şi munţii Oradei, care se află spre răsărit, şi până la târgul Debreţin, ţi se iveşte în faţă regiunea Nierkeuz, în care sunt târgurile **Craidorolţ**, **Domăneşti**, **Carei**, **Santău**, Bathe (în Ungaria), Kallo (în Ungaria), **Marghita** (Sancta Margareta), Beltiug (în Ungaria), **Săcuieni**, Marcos, Bezermeny, Guta, Salard, Istard. Mai jos de acestea, spre răsărit, este oraşul **Oradea**, reşedinţa episcopului, strălucită prin biserica sa catedrală, mormântul Sfântului Ladislau, regele vestit prin minunile sale, precum şi al împăratului Sigismund, în care din aşeză-

[711] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 142, pp. 246, 247

mântul aceluiaşi împărat, se cântă ziua şi noaptea Psalmii lui David la mormântul său, de către preoţi, care se schimbă pe rând”[712].

1566, Giovan Andrea Gromo: „**Baia Mare**, numită de unii şi Pârâul Doamnelor, o localitate fără mari întărituri, totuşi de mare însemnătate, mulţumită minelor bogate, care dau aurul cel mai bun. Nu departe de aici, spre vest, se găseşte **Satu Mare**, un oraş pe o insulă pe râul navigabil Someş, şi care a fost fortificat, în războiul acesta, de viteazul şi înţeleptul Schwendi. / Aceste două localităţi au fost pricina războiului de faţă, şi anume nu din vina împăratului sau a regelui Ioan, ci a lui Melhior Balassa (Melchior Galasso, greşit în loc de Balassa), care s-a răzvrătit contra principelui Ioan, al cărui locotenent-general era, şi, ocupând cele două localităţi, a trecut de partea împăratului. Când însă, nemulţumindu-se cu stăpânirea acelor castele, a voit să înfigă o nouă cetate, mai adânc înăuntrul Transilvaniei, a fost atacat, pe neaşteptate, de vitezele trupe transilvane şi, în penultima zi a lui iulie 1564, a fost zdrobit, împreună cu 500 de călăreţi. Salvându-şi, cu mare greutate, viaţa, a pierdut însă cele două localităţi amintite, redobândite de Schwendi, care a mai câştigat şi Tokayul şi a fortificat **Satu Mare**, cel amintit mai sus.

Baia Mare a fost totdeauna a aceluia care a rămas învingător în luptă şi, în clipa de faţă, se află în stăpânirea principelui Ioan, care o întăreşte cu toată sârguinţa. Acest Balassa (Galassa), strălucit prin naştere, vitejie, artă militară şi experienţă, ar putea sta alături cu oricare maghiar al zilelor noastre, dacă n-ar purta stigmatul trădării repetate

[712] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, pp. 494, 495

faţă de domnul său, căci a părăsit, pe rând, când pe unul, când pe celălalt dintre cei doi principi amintiţi”[713].

1574, Pierre Lescalopier: „La 26 iulie 1574… am dormit la **Satu Mare**, un târg mare, locuit de unguri, şi o cetate foarte puternică, cu garnizoane de soldaţi permanenţi, germani şi lăncieri tot germani, iar intrarea este bine apărată de un râu larg, numit Someş, deasupra căruia se află un pod lung de lemn şi, la capăt, o podişcă mobilă. Am fost găzduiţi în târg, unde am fost ospătaţi de căpitan, domnul Tieffenbach, însufleţit de dragoste pentru francezi. / Acolo, s-a îmbolnăvit domnul Le Normand, din care cauză am rămas acolo până la 16 august”[714].

1585, mai 6, Jacques Bongars: „Am cinat la **Satu Mare**, cetate mândră, cu cinci bastioane, un frumos arsenal şi 35 de frumoase tunuri, situată pe o insulă, cu un înconjur de o leghe, ce îl face Someşul, care închide cetatea din două flancuri, apărate totuşi de şanţurile lor pline de apă. Contele de Nogarola îşi are aici cartierul. Căpitanul Trechsel comandă, în lipsa lui. Garnizoana se compune din două corpuri de 700 de oameni, în afară de aceştia mai sunt 300 de husari şi 50 de Blaweröckel („haină albastră”), între care mulţi italieni şi haiduci liberi. A fost construită, în 1.565, de Schwendy (Lazjarus Schwendy, general imperial) şi, în anul 1562, a susţinut asediul a 24.000 de turci, apărat doar de apa din şanţuri şi având înlăuntrul zidurilor 4.000 de oameni. / După ce a mai fost înălţată de la pământ, a fost din nou asediată, în 1566, cu mari forţe, care, neputând izbândi câtuşi de puţin, s-au cantonat în faţa unui cas-

[713] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, p. 332
[714] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, pp. 444, 445

tel, la o leghe depărtare, pe care, în sfârşit, l-au cucerit, cu mari pierderi pentru turci. Cei dinăuntru aşternuseră în şanţuri un strat de pulbere şi apoi unul de lemn foarte uscat şi i-au dat foc, când a pornit duşmanul la asalt. Aceste trei cetăţi nu sunt decât de pământ, susţinut de pari"[715].

1603, iunie 21: „Moise Székely asediază **cetatea Gherlei**, din care Basta scapă cu vicleşug, mergând la **Sătmar**. Acolo, unindu-se cu oastea lui Radu Şerban-Vodă, se va întoarce în ajutorul cetăţii asediate"[716].

1661, Evlia Celebi: „Când, în amurg, a apărut la orizont cetatea **Sătmarului**, întreaga oaste a fost sfătuită ca să se abţină de la prădăciuni. Se spune că cetatea aceasta a fost întemeiată de craiul Maximilian (Maximilian al II-lea, rege al Ungariei şi împărat al Germaniei între anii 1564-1576, fiul lui Ferdinand I), fiul aceluia care se luptase cu Suleiman han, la Buda. Se află sub ascultarea crailor Ardealului, dar când trăia Rákoczi, el a fost trup şi suflet cu împăratul austriac şi a aşezat în cetatea aceasta cinci mii de soldaţi austrieci, care, nu numai că nu s-au supus, ci, dimineaţa, când afurisiţii de ghiauri au văzut cei douăzeci de mii de ostaşi ai noştri, au început să tragă din tunuri cu atâta îndârjire, încât se cutremurau şi cerul şi pământul ca de puterea lui Allah.

Cetatea Sătmarului a fost cuprinsă de foc, întocmai ca pasărea salamandră, iar de la noi au pierit mulţi cai; mulţi oameni au devenit martiri. Noi şi tătarii ne-am risipit din faţa tunurilor ca furnicile şi ca şerpii şi ne-am adunat

---

[715] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti 1971, pp. 154, 155

[716] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VII, 1602-1606, Bucureşti 1934, p. 135

la răsărit de cetate, pe o vale înverzită şi ferită de bătaia tunurilor. Ghiulelele aruncate asupra noastră atârnau câte patruzeci-cincizeci de ocale fiecare. Într-adevăr, o cetate mai mare şi mai puternică, cum e aceasta, nu se găseşte nici la leşi, nici la cehi, nici la austrieci şi nici la ardeleni. Aceasta este o cetate albă, cu ziduri puternice, aşezată într-un şes întins şi nu pe vreo ridicătură de pământ. E înconjurată, din patru părţi, de lac şi nu poate fi cucerită în nici un chip. În nici o parte nu se pot săpa şanţuri subterane şi metereze. Din pricina bubuiturilor de ghiulele, n-am putut cerceta cetatea, ca să observ şanţurile şi zidurile şi bastioanele ei. N-am putut s-o vizităm, după dorinţa noastră; se vedeau doar bisericile, clopotniţele şi palatele din ea. După aceea, distrugând satele din şesul Sătmarului, am luat prizonieri şi apoi am dormit, o noapte, cu caraule, în partea dinspre Oradea a acelui şes. Şi locul acesta poartă numele de ţinutul Sătmar”[717].

1685, aprilie 26, Antide Dunod, generalului imperial Schultz: „Am sosit, cu mare promptitudine, la **Satu Mare**, împreună cu trimisul prea înălțatului principe al Transilvaniei, ca să încerc să-i fac cunoscute, mai pe larg și amănunţit, intenţiunile împăratului şi să-i dezvălui dispoziţiile turcilor, tătarilor şi ale acestor regiuni, şi să-i arăt cele ce trebuie făcute pentru acea ocrotire şi înaintare… Aşadar, să-şi adune îndată trupe, măcar și până la 9.000, atât călărime, cât şi pedestrime, cu câte tunuri va putea. Din **Satu Mare** să scoată pe ungurii ce sunt acolo și să-i ia cu sine, împreună cu domnul Csáki, căruia să-i dea comanda acestor unguri, și să coboare, cât mai iute, la orașul Debrețin, de la care va avea aprovizionarea necesară, ca şi

[717] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 567, 568

de la transilvani, la vremea sa, apoi să meargă la cetatea **Timişoara** şi să o împresoare, și să nu lase să se introducă ceva în cetate, până la venirea forţelor mai mari, destinate asediului său, ocupând, totuşi, în prealabil, castelul de la **Lipova**.

Din **Satu Mare**, să trimită doi ofiţeri de credinţă neîndoioasă la preamăritul domn Teleki, generalul suprem al Transilvaniei, care să meargă, de-a dreptul, la **Şimlău** (Somlio), la domnul Francisc Bialis, căpitanul acestui loc, care le va da o escortă, până la sus-zisul domn Teleki, dintre care unul să meargă, apoi, la principele Ţării Românești, și să vestească atât sus-zisului domn Teleki, cât și zisului principe, sosirea excelenţei voastre şi să afle, şi de la unul, și de la celălalt, informaţiile necesare și drumul pe care să-l urmeze excelența voastră, care va aștepta înapoierea lor în părţile timişorene, de unde nu va pleca, până nu se va organiza asediul, afară de cazul în care ar fi chemată excelenţa voastră fie de către principele Transilvaniei, fie de al Ţării Românești, pentru apărarea lor şi împotrivirea ce ar fi de opus tătarilor, de va fi necesară, despre care, totuşi, sus zișii principi cred că nu va fi nici o primejdie”[718].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Anderko** de Homorod, în comuna Satumare, 1 familie.

Gyurkán de Csicsó Poiana, în comuna Satumare, 9 familii.

Drágos de Kolczér, în comuna Satumare, 1 familie.

Hubán de Drágamér, în comuna Satumare, 1 familie.

Radu, în comuna Satumare, 2 familii.

---

[718] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VIII, Bucureşti 1983, pp. 37, 38

Siska-Papp de Rogoz, în comuna Satumare, 1601; pe scut, mâna ţinând sabia, în mijloc, cap de om; 2 familii.

Helettya de Maros-Vásárhely, în comuna Satumare, 1 familie.

Zima de Budfalva, în comuna Satumare, 1 familie"[719].

1888: „Prin inundarea Someșului, **Sătmarul** a suferită pagube nespus de mari. Mare parte din cele 26 de străzi inundate stau încă și astăzi sub apă. Pe fiecare zi se ruinează case. Numai în partea orașului numită „Diana" se văd ruinele a mai bine de 100 case, și e temere că, din cele 523 de case, ce sunt încă în pericol, multe se vor mai ruina. Mizeria e foarte mare. Locuitorii scăpați de pericol fac contribuiri pentru ajutorarea nefericiţilor. / La **Jibou**. Someșul a inundată mai bine de 100 de jugăre. Comunicaţia, pe o parte a drumului, de ţară s-a făcut imposibilă"[720].

1891: „**Uneltiri de maghiarizare în Sălaj**. În comunele româneşti **Nirşid, Benefalău** şi încă altele vreo două din Sălaj, reuniunea de maghiarizare wesselenyiană a înființată școli de maghiarizare, acuma are de pândă să înființeze un „kisdedovó" à la Csáky et Comp. şi în comuna **Zalnok**, care şi ea este o comună românească din cercului pretorial al **Tășnadului**, împreună cu comunele curat româneşti **Cehalul Român, Orboul, Chegea, Bobota, Dumușlăul** și celelalte, care toate formează, aşa-zicând, granița până unde a înaintat maghiarizarea în măsură mai mare sau mai mică, căci partea Sălajului dintre **Careii Mari**, **Satu Mare** și **Tășnad** este deja în mare măsură infectată de necuratul duh al maghiarizării; acesta o ade-

[719] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 23

[720] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 62, Braşov 1888, p. 3

vereşte limba coruptă cu ungurisme, precum şi jocurile şi doinele ungureşti din aceste părți. / Spre scopul mai sus pomenit, adică pentru înființarea unui „kisdedovó", amintita reuniune a întreprins o colectă, la care cu multă râvnă „patriotică" se îmbulzesc fiii lui Arpád, dar şi mai multă cei ai lui Levi. În zelul lor de a colecta bani pentru înfiinţarea acestui „kisdedovó", nu se sfiesc „patrioţii" a cere și de la naţia noastră bani, umblând să înșele pe cei creduli cu afirmarea că şcoală românească se va înființa din banii aceia în **Zalnoc**. Mulțumită Domnului, însă, că sunt cam puţin slabi de aceia care să-și dea crucerii pentru scopurile maghiarizării"[721].

1904, Diaconovich: „**Sătmar**, oraş liber regesc, pe malul drept al Someșului, cu 20.736 locuitori, în 1890, dintre care 2.419 români greco-catolici, 3.076 maghiari romano-catolici şi 9.712 reformaţi, 3.762 evrei. Satu Mare a avut rol însemnat în istoria Ungariei şi a Transilvaniei, fiind când sub stăpânirea regilor Ungariei, când sub principii Transilvaniei. În **1600**, Mihai Viteazul a petrecut în Satu Mare, aşteptând oştirile ajutătoare pentru ocuparea Transilvaniei. În **1645**, prin pacea de la Linz, Satu Mare a devenit proprietatea lui Georg Rákoczi I. În **1657**, a fost pustiit de Ioan Sobieschi, mai târziu rege al Poloniei. În **1006**, regina Gizela, soţia regelui Sf. Ştefan, a colonizat germani în Nèmethi (Minteu), iar în **1230**, Satu Mare a fost împreunat cu Nemethi și, în același an, regele Andreiu II i-a dat privilegiul de cetate liberă regească. Satu Mare e un centru cultural, economic şi strategic, cu populaţiune în mai mare parte agricolă, cu un comerţ viu şi industrie înfloritoare, mai ales industrie de argăsitorie, ciobotărie. E

[721] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 280, Braşov 1891, p. 2

reşedinţa episcopului romano-catolic, are tribunal regional, gimnaziu romano-catolic și reformat, mai multe institute de creştere și filantropice”[722].

1914: „**Sentința de la Sătmar**. Ieri, 15 aprilie, seara, după apariția ziarului, am primit următoarea telegramă urgentă, ce ni s-a expediat din **Sătmar**, la orele 5,40 seara: / „Preotul Murășan a fost condamnat la un an și jumătate; / țăranul Ioan Ceghi, la 7 luni și 4 săptămâni; / țăranul Iacob Moldovan, la 6 luni; / Unsprezece țărani, la câte 2 luni și 4 săptămâni temniță ordinară. / Zece țărani au fost au fost achitați. / În pedeapsă s-a socotit și timpul petrecut de condamnați în închisoarea preventivă”.

Sentința din Sătmar ne-a consternat. În naivitatea sufletului nostru credeam că paharul suferințelor preotului Mureșan și a credincioșilor săi s-a împlinit cu săptămânile lungi de închisoare preventivă și cu trimiterea lor în fața judecătorilor vremelnici”[723].

1914: „În 8 septembrie, la 9 ore, s-a oficiat, în **piaţa mare din Sătmar**. reînnoirea solemnă a jurământului ostășesc, din partea soldaţilor din Regimentul 5 de infanterie. Deja dimineaţă, la 7 ore și jumătate, ostaşii au ieşit, sub conducerea colonelului Laurentiu Frauenberg, în piaţă, unde aştepta mulţime imensă de popor. / Majoritatea absolută a regimentului o fac românii, fiind 73 % din feciori români. Ostaşii români sunt postaţi pe partea cea mai întinsă a pieţii, înaintea hotelului Panonia. De cealaltă parte a pieţii, sunt postate celelalte confesiuni. La prima privire, se vede că 3 sferturi din regiment sunt români. La 9 ore, intonează orhestra militară imnul împăratului şi atunci apare steagul

[722] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 892
[723] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXVII, nr. 83, Braşov 1914, p. 1

Regimentului, adus cu solemnitate, care apoi e purtat înaintea companiilor. După ce steagul e aşezat la locul său, lângă altar, se dă signal şi, în acel moment, se începe liturghia de tabără, oficiată de profesorul Tit Demian, preot al diecezei Gherlei. Altarul e împodobit artistic, cu flori, din partea doamnelor române. Ostaşii români, cu pietate îndătinată, ascultă sfânta slujbă, oficiată în limba românească. În jurul altarului, toată lumea română intelectuală din Sătmar. Au venit şi mulţi români din jur. După sfârşitul slujbei, ia cuvântul părintele profesor Tit Demian"[724].

1918: „Proces-verbal luat în adunarea electorală a cercului electoral orașul **Sătmar**, ținută în Sătmar, la 27 noiembrie 1918. Prezident: Ioan Şavanya, avocat Sătmar. / Notari: Valer Burcuș, învățător în Sătmar, / Iuliu Pop, teolog. Prezidentul dă citire ordinului venit de la Consiliul Central Național Român, prin care se ordonă alegerea urgentă alor 5 delegați la Marea Adunare Națională Română, care va fi convocată în scurt timp. Constată că publicarea alegerii de azi s-a vestit de cu vreme în toate comunele din cerc. Salută pe alegătorii prezenți și îi provoacă să numească 2 bărbați de încredere. Se numesc, de atare, prin adunare, domnii Dr. Mihaiu Papp, avocat, și Iosif Sutai, motortehnic. / Prezidentul deschide votarea, care, decurgând în ordine, pe baza scrutinului făcut de biroul adunării, se constată că unanimitatea voturilor au întrunit domnnii: Dr. Ilie Carol Barbul din **Sătmar**, Dr. Mihaiu Papp din **Sătmar**, Vasiliu Roca, din **Sătmar**, Iosif Sutai, din **Sătmar**, Ioan Dobrean din **Sătmar**"[725].

---

[724] *Românul*, Anul IV, nr. 89, Arad 1914, P. 3

[725] Muzeul Național al Unirii Alba Iulia. Colecția documente, *Documentele Unirii*, vol III., f. 244-245

1919: „**O pagină din suferințele noastre**. / După ziua măreaţă, istorică din 1 Decembrie 1918, de la **Alba Iulia**, ziua în care marea Adunare Naţională a decretat Unirea Ardealului cu Ţara-mamă, toți câți am luat parte la acea istorică Adunare, entuziasmați şi plini de nădejdi mai bune, ne-am reîntors acasă, fiecare la vatra sa şi la ocupaţiunea sa, aşteptând sosirea armatei române, conform asigurării ce ni s-a dat: „Mergeţi acasă, căci armata noastră vă ajunge și vă ia în primire ca pe cetăţeni liberi ai României Mari!”. / Dar iată, deja pe cale către casă, auzim veşti rele şi aproape la toate gările eram în primejdie ca să fim atacaţi de soldaţii secui, care se organizaseră în gărzi şi juraseră că vor împiedeca unirea faptică a Ardealului cu România. Iar acasă, pretutindeni ne aşteptau ochii scânteietori de ură ai ungurilor, care ne spionau, de aici, încolo, şi mai mult decât mai înainte, tot pasul. Oastea română, oprită, în calea sa spre Oradea, din ordine mai înalte, nu putu înainta decât până la **Ciucea**, în schimb trupele secuieşti inundau încet orașele şi satele, şi toate ținuturile locuite de români. Eram luaţi la ţintă toți cei ce fusesem la Alba Iulia: toţi intelectualii, în prima linie preoţii și învățătorii, care erau consideraţi de către unguri ca primii autori ai celor întâmplate la Alba Iulia.

La **Oradea**, vicarul episcopesc Dr. Florian Stan, căci Episcopul, Dr. Demetriu Radu, atunci, spre norocirea lui, nu se reîntorsese încă la rezidenţa sa, îndată după proclamarea Unirii dă o circulară către clerul și poporul din Eparhia Orăzii, în care prescrie ca, în fiecare biserică, să se explice poporului credincios marea însemnătate naţională a Unirii Ardealului cu țara mamă și să se țină un „Te-Deum”, mulțumind lui Dumnezeu pentru darul acelei zile. Preoţii se conformează acelei Circulare. Cu aceasta, se în-

cepe **adevăratul calvar al preoţimii** Eparhiei române unite de Oradea. Preoţii din Sătmar, din Sălaj, din Bihor şi din Arad sunt urmăriţi pretutindeni, şicanaţi, ameninţaţi, mulţi sunt deţinuţi și maltrataţi, câţiva sunt martirizaţi până la sânge, iar unii chiar ucişi mişeleşte. / **Primul preot, mucenic naţional** al Eparhiei orădene este Izidor Szilagyi, preot în **Bicău**, județul Sătmar. Acuza ce i s-a adus a fost că a făcut pe credincioşii săi din Bicău ca să jure, în biserică, pe România Mare. A fost deţinut, încă în primele zile din februarie 1919, şi dus la cartierul secuilor din comuna **Pomi**, comandantul cărora era căpitanul Ujfalusy, boierul ungur din aceea comună curat românească. Acesta, să nu zic: l-a dat, dar l-a lăsat pe preotul român pe mâinile secuilor crudeli, care, după ce l-au ţinut închis zile întregi şi l-au batjocorit în chip şi fel, după ce l-au bătut şi aproape tot l-au zdrobit, l-au purtat pe drumuri, chinuindu-l, iar în urmă l-au trecut peste Someș, sub pretextul că-l duc la **orășelul Seini** şi apoi, ciungărindu-l în modul cel mai barbar, l-au omorât și, legându-i trupul de trunchiul unei sălcii bătrâne, din albia Someșului, l-au aruncat în apă, la rădăcinile salciei. / Soţia lui, cu 5 copii, plângând îl căuta pe drumuri, pretutindeni, întrebând de trecători, întrebând de secui, de căpitanul lor, că unde i-au dus bărbatul. Secuii își băteau joc de ea, căpitanul lor o asigură să fie numai liniștită, că bărbatul ei trăieşte și nu i se va întâmpla nimic, până ce, în urmă, doar la săptămâna după ce a fost omorât, l-au găsit în Someș, tot ciungărit şi deja început şi de peşti, la rădăcinile salciei, de care îl legaseră nemiloşii călăi.

Tot mișeleşte a fost răpus un alt preot al diecezei: preotul Mihai Danilă, din **Dijir**, județul Bihor, care, învinuit că ar fi arborat tricolorul român pe biserică şi pe casa parohială, în calea spre **Marghita**, a fost deţinut şi, lângă

comuna **Iteu**, a fost împuşcat şi aruncat într-un şanţ. / Protopopul **Supurului de jos**, din judeţul Sălajului, Petru Cupcea, pe motivul că a fost mare naţionalist şi a fost la Alba Iulia, l-au deţinut soldaţii secui, l-au bătut şi, ducându-l la Debreţin, acolo, o noapte întreagă, l-au torturat, i-au zdrobit craniul, lovindu-l fără milă, aşa că numai Dumnezeu a ţinut sufletul într-însul şi-au trecut luni întregi, până şi-a vindecat rănile grozave. / Preotul din **Resighea**, judeţul Sălajului, Cornel Abrudan, care, ca mare naţionalist, suferise mult, încă și pe vremea legilor şcolare ale lui Apponyi, în anul 1919, februarie, e maltratat de secui; în aprilie, deținut de bolșevici; în mai multe rânduri e osândit la moarte şi pus înaintea puștilor bolșevice. A scăpat, însă, cu bătăi crunte, care l-au zdruncinat total, aşa că și azi, când e vorbă ca să-ţi povestească suferinţele îndurate, izbucneşte în plâns cu hohot; singură, aducerea aminte de cele suferite îl zguduie sufleteşte întru atâta, că de plâns nu-i în stare să-ţi spună un cuvânt.

Preotul din **Ruşeni**, județul Sătmar, Nicolae Câmpian, în primele zile din februarie 1919, pe când se afla în Sătmar, sub pretextul că ar fi spion e deţinut de secui şi dus, cu trenul, la **orăşelul Seini**. Pe cale, închis într-un cupeu separat, este scuipat, în tot chipul batjocorit şi bătut de soldaţi. În Seini e închis într-o cameră şi ţinut acolo mai multe zile, zilnic maltratat şi chinuit; în urmă, i se comunică că va fi împuşcat. / Comandantul trupelor române din **Baia Mare**, însă, informat despre intenţiunea secuilor din **Seini**, telefonează comandamentului acestora, ca să ia ştirea că cu ce moarte va fi omorât preotul Câmpian, cu aceeaşi moarte vor fi executaţi și fruntaşii unguri din Baia Mare. Numai aşa preotul Câmpian a scăpat de moartea sigură. / Bătrânul şi venerabilul protopop al **Chereluşului**, din

Arad, Augustin Târziu, la 20 aprilie 1919, ziua Învierii Domnului, a fost ridicat de către bandele bolşevice, din mijlocul familiei şi al credincioşilor, cărora le săvârşise sfânta slujbă a Învierii. A fost purtat ca un criminal ordinar prin Chişineu, Chitihaza, Ciaba, Mezötur, Solnoc și Budapesta. A fost maltratat în modul cel mai neomenos şi bătut până la sânge, aşa că, având în vedere organismul său debil, numai singur darul lui Dumnezeu l-a susținut în viaţă. Din Budapesta s-a înapoiat numai după ce trupele române au pus stăpânire pe acest Babilon, întronând ordinea.

Un alt preot al diecezei şi profesor la Oradea, tot în zilele prime din februarie 1919, venind din părţile sătmărene, unde cercetase pe mamă-sa bolnavă, la gara din **Sătmar**, a fost ameninţat cu pălmi, din partea unui soldat de rând secui şi insultat, şi a scăpat numai prin intervenţia unui sublocotenent, student român cu sila luat din şcoală și prins în garda maghiară, la serviciu militar; iar la gara din Püspökladány, acelaşi preot, din partea secuilor din garda gării, a fost grozav înjurat şi ameninţat cu moartea, apoi, când a plecat trenul spre Oradea, în cupeul în care ocupase loc preotul, urcă trei soldaţi, care, dimpreună cu unii dintre călătorii din acel cupeu, prin insulte grozave şi nedrepte la adresa românilor şi a tot ce-i românesc, în tot chipul au provocat pe preotul român, căutând ceva ansă, spre a-l putea deţine. Acesta, însă, spre norocirea lui, presimţind ce i se pregătește, la insulte și provocări n-a reflectat nici într-o formă, n-a zis nici un cuvânt. La ultima gară de lângă Oradea, soldaţii dându-se jos de pe tren, şi-au descoperit misiunea şi intenţiunea ce o aveau, unul dintre ei zicând preotului: „Ai avut noroc, domnule, că n-ai zis nici un cuvânt, căci altcum cu baioneta te ţintuiam către bancă!”. / Cu adevărat, preoţii români, în acele zile, umblau „în um-

bra morţii". Aproape toţi au fost şicanaţi, terorizaţi, unii au fost jefuiţi de tot avutul lor, iar alţii și cu viața au scăpat numai aşa, că ori s-au ascuns, ori s-au refugiat peste front. Aşa, Romul Buzilla din **Mădăraş**, Vasile Barbul, fost preot în **Necopoiu**, Coriolan Ternovan, fost preot în **Borleşti** și alții s-au refugiat la **Baia Mare**; apoi Gheorghe Mureşan din **Moftinul-mic**, Ioan Turdean, din **Şimand**, Ioan D. Silaghi, din **Valea vinului**, George Golia, din **Crucișor**, protopopul Osian din **Roşiori** și mai mulţi alţii, mai ales în ultimele zile de urgie bolşevică, s-au ascuns, care unde a putut, și așa și-au mântuit viaţa.

Dintre învăţători mult a suferit Ioan Huniadi (azi Ioan Iancu), fost învățător în **Bicău**, de unde acest învățător, nu mult după ce fu omorât preotul de acolo, fu ridicat și el de secui şi dus la cartierul secuiesc din **Pomi**. Huniadi, după ce fu bătut și chinuit, nemaiputând suferi bătăile, într-o noapte, în cap de iarnă, desculţ şi aproape gol, a fugit din mijlocul soldaţilor secui şi, urmărit de aceştia, prin ploaia de gloanţe a scăpat peste front, la **Fărcaşa**, unde se aflau trupele române. / Învățătorul Ioan Barbul din **Pomi** a fost bătut şi cu fuga a scăpat şi s-a refugiat peste front. Învăţătorul Vasile Lupan din **Caraşeu** şi Iosif Nistor din **Crucişor**, deţinuţi şi maltrataţi mai multe zile, au stat **închişi în Sătmar**, într-o cameră, în care n-au avut nici măcar un scaun, pe care să şadă, necum un pat, pe care să se odihnească peste noapte, ci se culcau jos, pe paie, ca vitele, și nu primeau decât pâine și apă, și zile întregi n-a fost permis să iasă afară. Numai intervenţia ordinariatului episcopesc la însuşi prim ministrul Károly le-a scăpat viaţa.

Învățătorul Alexandru Bota, din **Chereluş**, a împărtăşit aceeaşi soartă cu protopopul A. Târziu, fiind chinuit, ca şi acela, apoi a ajuns la Budapesta, de unde, cu ma-

re greutate, a putut scăpa, îmbrăcat în uniforma militară a duşmanilor. / Dintre alţi intelectuali şi credincioşi ai bisericii şi fii ai diecezei noastre, carie au suferit moarte de martir, pentru ţinuta lor demnă de români şi pentru România Mare, amintim numai pe avocatul din **Beiuş**, Dr. Ionel Ciordaş, omorât de soldaţii unguri cu un barbarism nemaipomenit, în comuna **Lunca**; apoi D. Mureșan, din **Mărіuş** (azi **Aluniş**), în județul Sătmar, comandantul gărzilor române din **Codru**, care a fost prins și împușcat de secui. / Țăranul Alexa Sabo din **Borhid** (azi **Valea vinului**), tot din județul Sătmar, a fost împușcat de bolșevici; / 12 bărbaţi şi o femeie din **Chereluş**, județul Arad, au fost duși la **Chişineu** şi maltrataţi; trei dintre ei, Teodor Herlo, Teodor Flueraș şi Ioan Ciura, un bătrân de 60 ani surdo-mut, au fost omorâţi pe malul Crișului Alb, în modul cel mai barbar, iar pe ceilalţi i-au scăpat, conturbaţi fiind de garda națională din Chişineu, care le dăduse de urmă. Advocatul Dr. Art. Caba, din **Seini**, apoi notarul Nistor, din **Homorod**, şi alţii numai refugiindu-se la **Baia Mare**, au scăpat cu viaţă; asemenea şi studentul Augustin Gherman, din **Pomi**, şi mulţi alţii, pe care nu este cu putință a-i înşira aci, în cadrul acestui articol”[726].

1919: „Trupele române, sâmbătă, în 19 curent, la 8 ore, dimineaţa, **au întrat în oraşul Sătmar**, au făcut prizonieri 600 bolşevici, dintre cari 18 ofițeri. Secuii au trimis pretutindeni parlamentari, să aducă la cunoştinţa armatei române că ei nu vor să mai lupte contra românilor şi cer să li se permită a merge acasă. În Királyháza şi Técsö, populaţia a primit cu mâncări, flori şi drapele naţionale trupele

[726] *Vestitorul*, Anul V, nr. 9-10, Oradea 1929, pp. 8-11

române, exprimându-şi astfel bucuria şi mulțămirea că au scăpat de bandele roşii... /

Roşiorii au eliberat, în **Sat-Mare**, 7 ofițeri şi 60 soldaţi români, foşti prizonieri de război”[727].

1926: „**La Botiz**. Seara, fruntaşii Ligii au poposit în comuna **Botiz**, la părintele Pompiliu Tămaş. Deşi nu era proiectată nici o întrunire, totuşi a venit o delegaţie numeroasă de ţărani, rugând pe luminaţii conducători ai sfintei lupte naționale ca să vorbească poporului din sat. Astfel, s-a ţinut o întrunire improvizată, care a avut un succes desăvârşit. S-a constituit imediat o organizație comunală. / Tot aici, s-a prezentat conducătorilor Ligii o delegaţie de 6 intelectuali din **Satu Mare**, condusă de către dl dr. Burcuș, redactorul ziarului „România de Nord“, anunțând, în mod solemn, că organizația intelectualilor independenţi din Satu Mare s-a transformat în organizaţia locală a L. A. N. C., invitându-i pe distinşii conducători ca să participe la o mare întrunire, ce va avea loc la Satu Mare, la începutul lunii mai. / La întoarcere, pe întreg parcursul drumului, automobilul propagandiştilor era asaltat de către țărani, care cereau manifeste şi broşuri, şi care aclamau însufleţiţi pe dl Cuza şi L. A. N. C., a cărei popularitate, în masele ţărăneşti, creşte pe zi ce merge”[728].

1944: „Continuând cu hotărâre lupta, trupele Armatei 4 române, în dimineaţa de 25 octombrie, după ce înfrânseseră, cot la cot cu Armata 40 sovietică, rezistenţele din oraşele **Carei** şi **Satu Mare**, au ajuns, cu Corpul 6 armată, la **Urziceni** – frontiera româno-maghiară, iar trupele Corpului 2 armată, la **Boghiş**. Astfel, la 25 octombrie, au fost eliberate ultimele porțiuni ale pământului românesc,

[727] *Sfatul*, Anul II, nr. 16, Sighet 1919, p. 4
[728] *Înfrăţirea Românească*, Anul II, nr. 12, Cluj 1926, p. 15

cotropit prin dictatul de la Viena; Armata 4 română a trecut pe teritoriul Ungariei, continuând, cu aceeași însufleţire, lupta împotriva trupelor fasciste”[729].

Am Herd
At the fireside

La vatră
Devant l'âtre

[729] Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvzei Napocensis*, XXII, Cluj-Napoca 1984, p. XXI

SĂTMĂREL

(Jidani, Sadan, azi **Sătmărel**, judeţul Satu Mare)

1366, septembrie 22, Oradea: Capitlul de Oradea raportează regelui Ludovic despre informaţiile trimişilor „la hotărnicirea moşiei Bezermenteleke (dispărut, lângă Sătmărel, judeţul Satu Mare). Când aceştia au început să ridice semnele de hotar între pământul numit Bezermen şi moşia **Jidani** (Sadan, azi **Sătmărel**, judeţul Satu Mare), stăpânită de fiii lui Pethew de **Santău** (Zantow, Santăul Mare şi Mic, judeţul Bihor), Ioan, fiul lui Gheorghe de celălalt Jidani li s-a împotrivit, spunând că pământul ţine de moşia sa Jidani… Ei au continuat să ridice semnele de hotar şi au cerut lui Pavel şi Laurenţiu, fiii lui Petru de **Vetiş** (Wetes, judeţul Satu Mare), să le arate semnele de hotar. Aceştia însă s-au împotrivit, spunând că ei nu sunt traşi în judecată de nimeni… / În continuare, nobilii de Vetiş au repetat poziţia lor, în legătură cu stăpânirea unei părţi de pământ, numită Ekkul (dispărut, judeţul Satu Mare), cumpărată odinioară de către strămoşul lor şi din care, în timpul unei hotărniciri de mai înainte, făcută pe seama orăşenilor din Satu Mare şi a fiilor lui Pethew de Santău, mari bucăţi din moşiile lor au fost trecute în stăpânirea orăşenilor şi a

fiilor lui Pethew, care, însă, acum, potrivit poruncii regeşti, le-au fost înapoiate”[730].

1367: „Românii din comitatul Satu Mare sunt datori să dea fiecare, în tot anul, domnilor lor de pământ, o blană de jder sau, în locul ei, un florin de aur, şi, pe lângă acestea, tot a cincea parte din oile și caprele lor, trei găini, o gâscă, o găinuşă, zece ouă. În afară de acestea, câte patru oameni, întovărăşindu-se, sunt datori să transporte sare sau vin la un drum de trei zile sau, în locul acestui drum, să plătească în total şapte florini de aur”[731].

1931: „O crimă fioroasă a zguduit sufletele, de altfel pașnice, ale creştinilor din comuna **Sătmărel**, de lângă Sătmar. O întâmplare foarte rușinoasă, care s-a întâmplat, mai zilele trecute, la casa gospodarului Petru Dutca. / Soţia acestuia, mamă la 5 copii, de-o vreme, încoace, trăia în nelegiuiri cu mai mulți inşi, între care și cu o rudă a sa, un văr de-al doilea. Bărbatul nu o dată a luat la întrebare pe femeie, ba de necaz şi de ruşine, mai luat la mână și bățul, vrând să-i bage mintea în cap. Dar în zădar. Femeia, apucată odată pe povârniș, în loc să se îndrepte, din zi în zi s-a făcut tot mai blestemată și tot mai neruşinată. Ba, ca să scape de bătăi şi de bărbat, în săptămâna trecută s-a înțeles cu unul din ibovnici, care avea și armă, să-l împuște pe bărbat. / Ibovnicul nu s-a gândit mult, ci s-a pus la pândă şi, într-o seară, crezând că cel ce iese din casă este bărbatul, a tras în el cu arma. Dar Dumnezeu l-a ferit pe bărbat, că, pe neștiute, încă de cu seară, el se dusese la un cumnat, cu care avea ceva de vorbit. Așa că cel ce ieşise din casă nu a fost

[730] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 142, pp. 246, 247
[731] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 177, p. 296

bărbatul, ci chiar vărul ei, ibovnic, care se purta prea fără de ruşine şi era de sminteală la tot satul! Acesta, apoi, după 2 ore de chinuri grozave, a și murit acolo, la fața locului. / Javra de femeie şi ibovnicul ucigaș stau acum la închisoare, unde își așteaptă pedeapsa din partea oamenilor, după care va urma, cu siguranță, şi pedeapsa lui Dumnezeu. El a pedepsit grozav şi pe cel ce a murit, lăsând să-i vină ceasul morţii, pe neașteptate, și chiar în locul fărădelegilor sale, fără putință de îndreptare. / Locuitorii din comună văd în această întâmplare degetul lui Dumnezeu, care nu rabdă mult timp şi nu lasă niciodată fără pedeapsă faptele rele și desfrânările oamenilor. / Creștini buni, feriți-vă de păcat ca de ciumă şi nu uitaţi că cel ce caută și iubește primejdia, va pieri într-însa"[732].

1938: Pentru „colecta făcută în Parohia St. Gheorghe ERIE Penna, de către preşedintele Vasilie Hossu, casierul Ioan Chifor şi secratarul Teodor Mărieș, parohia Părintelui Ioan Spătariu", au contribuit și „Fraţii Ioan, Grigorie, Maria și Elia Shuta, / Vasile Aciu, / Andriș Mureşan / și George Ghemant, toți din **Sătmărel**"[733].

Der Bucsecs, von Rosenau gesehen.

[732] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 13, Blaj 1931, p. 2
[733] *Unirea Poporului*, Anul XX, nr. 10, Blaj 1938, p. 6

SĂUCA

(Zeudemeter, judeţul Satu Mare)

1352, ianuarie 23, Săuca: Magistrul Andrei, fiul lui Andrei, vicecomitele de **Solnocul de Afară**, dă de ştire că, înfăţişându-se „Ştefan, fiul lui Nicolae, clericul din **Pele** (**Peley**, cătun contopit cu **Becheni**, judeţul Satu Mare)", s-a plâns că, „în sâmbăta de după Botezul Domnului de anul trecut (8 ianuarie 1351), în tăcerea nopţii, Pavel, fiul lui Avram, i-a furat din casa sa şi din lada sa un ştergar, în preţ de o jumătate de florin, iar în anul acesta acelaşi Pavel, dim-preună cu fratele soţiei sale, anume Petru, fiul lui Tyb, spărgându-i casa, în noaptea sfântului Anton (17 ianuarie 1352), a jefuit lada sa, din care a ridicat un liturghier al bisericii Sfintei Fecioare din Pele, preţuind zece mărci, un aer, un inel de aur şi i-a furat şi patruzeci de groşi. / Dat în **Săuca** (Zeudemeter, judeţul Satu Mare), în lunea de după sărbătoarea fericitului mucenic Vincenţiu"[734].

1363, august 7, Kene: „Magistrul Ladislau, fiul lui Ioan, vicecomitele, şi juzii nobililor din comitatul Solnoc adeveresc că oamenii lor: Ioan, fiul lui Emeric, şi Ladislau, fiul lui Bogath, au întărit că Pavel din **Săuca** (Zeudemeter,

[734] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 96, p. 106

judeţul Satu Mare), slujitorul lui Petru, fiul lui Chyre, s-a îndatorat să dea satisfacţie lui Ioan, fiul lui Petru de **Santău** (Sântău, Zanthou, azi **Santăul Mare** şi **Mic**, judeţul Bihor), pentru porcii ce i-au fost ucis, dar n-a plătit cei patru florini datoraţi"[735].

1891: „**Sfinţire de biserică în Ceanu** (Sălaj). Poporul român greco-catolic din filiala **Ceanu**, în dieceza greco-catolică a Gherlei, comitatul Sălajului, în adunarea bisericească, ținută în 18 mai 1887, a hotărât ca, în locul bisericii vechi de lemn, să zidească una nouă, din material solid, corespunzătoare pretenţiunilor timpului de față. / Multe au fostă greutăţile ce am întimpinat la început, dar, cu ajutorul Providenţei şi al oamenilor binefăcători, filiala noastră a ajuns, în fine, a-și termina edificarea bisericii, care, deşi cam mică, e una dintre cele mai frumoase biserici în ținutul acesta. Sfinţirea s-a săvârșit în 22 noiembrie, prin protopop D. Coroian şi prin alţi 7 preoţi, anume: Georgiu Modi din **Cehalul român**, Vasiliu Sfara din **Blagea**, Vasiliu Mureşanu din **Şeuca**, Patriciu Lobonţ din T. **Silvașu**, Vasiliu Patcaşiu din **Eriu-Hotoan**, Emiliu Lobonţ din **Boianu Mare** şi Ștefan Cucu din **Piru**, de faţă fiind un public numeros. / Vorbirea de adio de la biserica cea veche a rostit-o dl preot V. Patcaşiu, iar în biserica cea nouă, după sfințire şi după sfânta liturghie, dl protopop pontifical ținu o cuvântare pătrunzătoare, prin oare arătă credincioșilor însemnătatea și chemarea ce o are biserica, precum şi datorințele fiecărui creștin faţă de dânsa. După aceasta, administratorul filialei, Patriciu Lobonţ, a citită istoricul edificării bisericii și numele binefăcătorilor.

---

[735] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 180, p. 161

Cu toate că această sfântă biserică era să se edifice din veniturile sale modeste, neajungând acestea şi fiind poporul sărman şi puțin – numai 170 de suflete – au contribuit mai mulţi poporeni din această filială și din alte parohii, pentru care, conform propunerii făcute de fericitul Ladislau Vaida, se va face un protocol, în oare se vor înscrie numele dăruitorilor şi pentru cei răposaţi în tot anul, într-o zi anumită, se vor face rugăciuni solemne, iar celor care mai trăiesc li se va esprima recunoştință. / Fie-ne permis a înregistra aci numele persoanelor şi comunităților care, în ajungerea scopului, ne-au dat o mână de ajutor: de la urmaşii lui Georgiu Fileru, fostii proprietar mare în T. **Santău**, 100 florini, Demetriu Pereni din **Ceanu**, 100 florini, Vasiliu Haiduc din **Ceanu**, 100 florini, Vasiliu Mureşianu din **Ceanu**, 100 florini, Georgiu Szilagyi, proprietar mare în **Sanislău**, 50 florini, Ştefan Marincașiu în **Ceanu**, 40 florini, Ioani Vastag din **Eriu-Sâncraiu**, 5 florini, Vasiliu Dragoş din **Ceanu**, 10 florini, Vasiliu Rebeleşiu din **Ceanu**, 6 florini, Ioan Oroş din **Săuca**, 5 florini, Teodor Nagy în **Ceanu**, 5 florini, poporul gr. cat. din T. **Silvaşu**, 5 florini 10 cruceri, poporul gr. cat. din filiala **Moara-Banfi**, 5 florini, tânărul Gavrilă Cheregi din **Ceanu**, 10 florini, poporul gr. cat. din T. **Santău**, 35 florini 81 oruceri, poporul gr. cat. din **Eriu-Suduriu**, 32 florini 72 cruceri, poporul gr. cat. din **Eriu-Hotoan**, 26 florini 60 cruceri, văduva Floarea Vorzeşiu din T. **Santău**, 10 florini, tânărul Georgiu Filep din T. **Santău**, 5 florini, tânărul Ivan Filep din T **Santău**, 5 florini, poporul gr. cat. din **Boianu Mare**, 8 florini, poporul gr. cat. din **Săuca**, 14 florini 60 cruceri, poporul gr. cat. din T. **Servad**, 11 florini, poporul gr. cat. din **Tășnad**, 11 florini, poporul gr. cat. din **Blagea**, 10 florini, poporul gr. cat. din **Eriu-Cheoreuşiu**, 8 florini 31 cruceri,

Ioan Achim din I. **Silvaşu,** 2 florini, Ioan Capraşiu din **Blagea**, 5 florini, poporul gr. cat. din **Cehalul român,** 5 florini, Kis Balint din **Iaşinad**, 1 florin, Mihaiu Onacu din **Moara-Banfi**, 1 florin, Georgiu Vişieu din **Taşnad**, 1 florin, Gavrilă Georgiu din **Pele-Sărvăzel**, 1 florin, Vasiliu Conea în **Jaşnad**, 1 florin, Georgiu Negreanu din **Tăşnad**, 1 florin, Georgiu Dolianu din **Cehaluş**, 1 florin, Petru Precup din **Cehaluţ**, 1 florin, Pavelesa Oancea din **Orbou**, 1 florin, Gavrilă Gustuşiu din **Eriu-Cheoreuş**, 1 florin, Ioan Ardeleanu din **Cehaluţ**, 1 florin, Vasiliu Dohan din **Seuca**, 1 florin, poporul gr. cat. din **Orbou**, 6 florini 20 cruceri, biserica gr. cat. din **Orbou**, 82 cruceri, Vasiliu Sabou din T. **Sarvad**, 1 florin, Georgiu Dolianu din **Cehaluţ**, 2 florini, Simeon Szilagyi din **Cehaluţ**, 1 florin, Ioan Barcaonu din **Ceanu** a cumpărat, pe seama bisericii, icoane, în preț de 12 florini, Ioan Balogă, curatorul bisericii din **Careii Mari**, a dată icoane și lumini, în preţ de 15 florini.

Pentru aceste mărinimoase oferte, se aduce, prin aceasta, cea mai cordială mulțămită şi recunoştință tuturor contribuitorilor”[736].

1904: „Sunt puţini la număr bărbaţii care, distingându-se prin fapte măreţe, să aibă satisfacţiunea de a-şi vedea stăruința recunoscută şi renumerată de contemporani cum se cuvine. Astfel de bărbaţi, însă, nici nu aşteaptă laude şi recunoştinţă de la oameni, ci își urmăresc scopul ce şi l-au propus, numai pentru că aşa le dictează nobila lor inimă. Atare vrednic bărbat e prea stimatul domn George Szilagyi, cu soaţa prea stimată, doamna Teresia, născută Buteanu, **mari proprietari în comuna Sanislău**. / Domnul Szilagyi, cu iubita sa soţie, din avutul lor și din

[736] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 267, Braşov 1891, p. 3

ceea ce, cu multă sârguință și cruțare, prin darul lui Dumnezeu, au agonisit, cu dragă inimă şi mult au contribuit pentru scopuri de binefacere. / Mă simt fericit a aduce la cunoștința onoratului public îndeosebi faptele generoase ale acestui de toți cinstit bărbat, care, pe lângă toate că în tinerețile sale a păstorit oile altora, azi bunul Dumnezeu l-a învrednicit de a se putea bucura de o avere foarte însemnată, pe care totdeauna o a privit și o privește de un dar de la bunul Dumnezeu, ca prin ea să facă fapte bune ale iubirii creștinești. / „Fiți înduraţi, precum și părintele vostru îndurat este", și „daţi şi se va da vouă" sunt acele cuvinte ale sfintei scripturi, care cu drept cuvânt se pot aplica asupra acestui generos bărbat. / Aceste cuvinte dumnezeiești aprins-au focul sacru al iubirii și milosteniei în inimile ambilor față de cei lipsiți, necăjiți şi ajunşi la nenorocire, încât, până în ziua de azi, numărul celor ajutorați de dânşii, în multe chipuri şi moduri, se urcă la mai multe mii. / Nu voiesc și mai departe a-i descrie, ci las să vorbească faptele lor mărețe.

Așa, în anul curent, în comuna **Sudurău**, comitatul Sălajului, au restaurat radical toată biserica, prevăzând-o cu iconostas, a cărei sfințire va urma curând. Singur, iconostasul i-au costat, 2.400 coroane. Spesele renovării se urcă la mai multe mii corone. / În comuna **Domahida** au donat 1.000 coroane pentru facerea unui altar, în biserica română de acolo, care, precum sunt informat e și gata. / În **Ciomocoz**, pentru turnarea unui clopot, 300 coroane. / În comuna **Sisești** au dăruit o icoană, în preț de 2.600 coroane, a cărei sfințire s-a efectuat la 28 august a. c.

În comuna **Sanislău** au turnat, pe spesele lor, trei clopote, unul de 7 mm, în preț de 1.409 coroane, altul de 2 mm, în preţ de 400 coroane, şi al treilea, de 1 mm, în preț

de 200 coroane. Tot aici, au mai dăruit două icoane, una purtativă cu ocaziunea procesiunilor la M.-Pócs, în preţ de 300, iar alta, cu ocazia sfinţirii grânelor, în preţ de 700 coroane. Au procurat un candelabru pentru 24 lumini, în preţ de 350 coroane, prapori, în preţ de 300 coroane, vestminte și alte odăjdii bisericești, în preţ de mai multe sute coroane. Au dăruit două orologii de turn, unul pentru biserica noastră, altul pentru cea romano-catolică, în preţ de 1.600 coroane. Au depus o fundațiune de 400 coroane, pentru ca salarul învățătoresc să se poată presta conform dispozițiunilor legii, asemenea a depus 400 coroane pentru salarul învăţătorului romano-catolic, iar pentru cel reformat, 200 coroane.

În comuna **Săuca**, Sălaj, au dăruit lemne pentru arderea țiglelor destinate la zidirea bisericii. / Cu ocazia ţinerii examenelor între şcolari, an de an, cu sutele au împărțit cărți de rugăciuni, atât în comuna **Sanislău**, cât și în comunele vecine. / Precum aurul se lămurește în foc, aşa şi iubirea de aproapele tău se dovedește în zilele năcazului şi ale nenorocirii.

O soartă amară, o grea nenorocire a ajuns pe locuitorii din comuna **Tiream**, comitatul Sătmar, chiar în preajma sfintelor Paști, le arse mai bine de 60 de case, neputând salva nimic din ce se afla într-însele. Domnul Szilagyi și soția au fost cei dintâi care au alergat și au șters lacrămile celor nenorociți, ducând, pentru familiile românești, făină şi şunci de porc, mângâindu-i, ca aşa, pe lângă toată nenorocirea care i-a ajuns, să se poată bucura de învierea lui Christos. / Aş putea enumera multe cazuri analoge, dar mă mărginesc numai la acesta, ca la cel mai recent, constatând cu bucurie că cuvintele lui Tovie: „Nici de la un nefericit să nu-ți întorci faţa ta, că nici de la tine nu-și va întoarce

Domnul fața sa!", au prins rădăcini adânci în inimile lor generoase. / Pentru toate acestea şi multe altele, aici neamintite, generoase fapte, aducem fierbinte mulţumire, dorindu-le ca bunul Dumnezeu să le conserve viața şi să întărească puterile, spre a putea face, şi de aici, înainte, asemenea fapte măreţe, și ca aceste fapte generoase să afle răsunet în inima tuturor acelora al căror piept bate şi arde de un simț cultural nobil, generos şi românesc, ca în al acestor binefăcători. / G. Mureşan, învățător"[737].

1932: „Duminecă, în 13 noiemvrie 1932, s-a făcut binecuvântarea bisericii greco-catolice nou edificate din parohia **Săuca**, protopopiatul Diciosânmărtin. / În comuna **Săuca**, românii sunt în număr de abia 105 suflete, Au fost păstoriţi, timp de 10 ani, de către regretatul preot Ioan Muntean, care a adormit în Domnul şi a fost înmormântat, cu o lună mai înainte, la 13 octombrie. / Prin stăruinţele neobosite ale dânsului, s-a putut strânge suma de 260.000 lei pentru edificarea unui locaş de închinare lui Dumnezeu. / Răposatul preot nu a avut mângâierea să poată servi în noua biserică, care s-a putut zidi prin vrednicia dânsului. / Credincioşii săi îl vor pomeni, însă, totdeauna, ca pe adevăratul ctitor al Bisericii lor.

Actul binecuvântării fost săvârşit de către Prea Onoratul Simeon Moldovan, protopopul districtual, asistat da 4 preoți concelebraţi şi unul ca diacon. Pe lângă credincioşii din **Săuca**, au luat parte la această frumoasă sărbătoare şi alţii, din parohiile învecinate, şi câțiva oaspeţi din **Disiosânmărtin**. / În cursul Sfintei liturghii, Prea Onoratul Domn Protopop a ţinut o frumoasă predică ocazională, arătând însemnătatea sărbătorii credincioșilor din

[737] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 200, Braşov 1904, p. 5

Săuca. / Cântările au tot executate de **corul mixt al tinerimii române unite din Diciosânmărtin**, care a contribuit mult la înălţarea serbării. Acest cor a fost înfiinţat din partea protopopului Simeon Moldovan, la parohia Diciosânmărtin, unde cântă regulat la sfânta liturghie. Tinerii corişti s-au produs şi în public, în seara zilei de 8 noiemvrie 1932, prin o reprezentaţie teatrală şi executând câteva cântări, spre deplina mulţumire a publicului numeros, care a asistat. Au fost instruiţi din partea harnicului învățător de la şcoala primară de stat Mihail Molnar.

După-amiază, la ora 3, s-a ţinut serviciul Înseratului (vecernia), în cursul căruia Prea Onoratul Simeon Moldovan a ţinut o altă predică instructivă, vorbind „Despre rugăciune", şi explicând poporului credincios că rugăciunea, care este necesară pentru suflete, este mai bine primită din partea lui Dumnezeu, dacă se face în comun, din partea credincioşilor adunaţi în biserică. / Românii uniţi din **Săuca** au avut o frumoasă zi de sărbătoare, pe care nu vor uita-o niciodată. / Noua biserică, zidită în mijlocul comunei, la locul cel mai de frunte, pe un teren expropriat prin legea reformei agrare, este un semn de biruinţă a noastră, după veacurile de umilire, prin care am trecut. Vechea bisericuţă, de tot prea modestă, era în marginea satului, într-un loc dosit, aşa că bietul român numai după binefacerile noului regim a putut ieşi la lumină"[738].

1932: „Marţi, în 6 septembrie, s-a ţinut, la reședința episcopească, consistoriul plenar anual, în care Rectorul Seminarului teologic a prezentat raport asupra mersului acestui institut, din punct de vedere moral, al studiilor şi material... / După prezentarea situaţiei din anul trecut, s-a

[738] *Unirea Poporului*, Anul XIV, nr. 49, Blaj 1932, p. 4

trecut la primirea ălor zece clerici noi, câte sunt posturile vacante în Seminar. Au fost aleşi următorii zece: 1). Valeriu Câmpian (din **Săuca**), / 2). Sabin Pop (din Popeşti), / 3). Constantin Terdic (din Carei), / 4). Nicolae Maghiar (din Oradea), / 5). Augustin Ciurdariu (din Ciheiu), / 6). Gavril Buzaş (din Sfârnuş), / 7). Vasile Chiş (din Carei), / 8). Iosif Dejeu (din Auşeu), / 9). Gheorghe Sabo (din **Săuca**) / şi 10. Iuliu Stana (din Oradea)"[739].

1935: „Parohia română unită din **Săuca**, protopopiatul Diciosânmărtin, publică concurs la postul său vacant de cantor, cu terminal de 26 mai a. c. / Retribuţia acestui post este: 5 jugăre 29 stânjeni pământ arător bun și terțialitatea din stolare, eventual loc la fabrică. / Concurenţii au de a se prezenta, cu acte, în una din duminecile din timpul concursului, spre a fi ascultați în Biserică"[740].

SĂULEŞTI sau **ŞĂULEŞTI**

vezi **SIMERIA**, judeţul Hunedoara.

[739] *Vestitorul*, Anul VIII, nr. 17-18, Oradea 1932, p. 11
[740] *Unirea Poporului*, Anul XVII, nr. 20, Blaj 1935, p. 8

SĂVÂRŞIN

(judeţul Arad)

1782: „Din cauza acestor asupriri necontenite, în primăvara anului 1782 s-a iscat, la **Câmpeni**, o revoltă. În vara acelui an, ţăranii din comitatul Aradului au năvălit asupra curţii nemeşeşti a lui Andrei Forray de la **Săvârşin**”[741].

„Înainte de viforoasa răscoală a lui Horia, la 1784, iobagii s-au răsculat furios pe moșiile baronului Inczedi și au săvârșit sperietoarea capcană din **Săvârșin**, contra subprefectului Foray”[742].

„La **Săvârşin**, însă, când ceata răsculaților pătrunse în biserica catolică, s-o devasteze, preotul le ieşi înainte, cu Sfântul Potir, fără a le spune nicio vorbă. Stătea drept în faţa lor, ridicând în sus însemnele sfinte ca pe un scut, peste care conştiinţa iobagilor n-ar fi avut cum trece. Şi-i privea atât de fix, încât parcă-şi pierduse orice urmă de viaţă dintr-însul”[743].

---

[741] Popa, Grigore, *Răscoala ardeleană a lui Horia*, în *Vrerea*, Anul VI, nr. 3-4, Timișoara 1945, p. 3

[742] Stoicănescu, Constantin, *Revoluția lui Horia*, București 1940, p. 8

[743] Petrișor, Marcel, *Crișan*, București 1983, p. 156

„La 6 noiembrie, răsculații trecură în comitatul Aradului, la 7 noiembrie devastau curtea din **Sâvârșin** a vicecomitelui Forray. Cetele se înmulțeau, se îngroșau, se înnoiau și conducătorii. Poruncile luau forme variate, se schimbau după nevoi locale. Dar era una care le domina pe toate: domni şi iobăgie să nu mai fie!”[744].

1801-1943: Arhiva familiei Ürményi, din Săvârșin „conservă extrase de carte funduară pentru moşiile din localităţile **Val** (Ungaria) şi **Rapoltul Mare**, comitatul Hunedoara, date genealogice pentru familiile Sina, Ghica şi Ipsilanti, corespondența lui Paul Ürményi, o stampă reprezentându-l pe generalul Bem, diplome de acordare a unor decoraţii militare, fotografii ale palatului Ürményi din București şi corespondenţă de familie”[745].

1826-1866: Arhiva familiei Forray-Nadasdy de Săvârșin, proprietara localității: / „Documentele incluse în fond se referă la administrarea proprietăţilor familiei, situate în localitatea **Săvârşin**, judeţul Arad, la repararea unor imobile din **Arad**, avariate în timpul Revoluţiei de la 1848, şi la genealogia familiei Adelsberg de Jabuka”[746].

1929: „Ca român, îmi țin de datorință a atrage atențiunea autorităților superioare de marile nedreptăți, săvârșite de unii subalterni CFR. Astăzi, în scumpa noastră patrie, sub guvernarea „dreptății” domnului Maniu, minoritarilor li se dă întâietatea, chiar cu riscul de a săvârși nedreptăți, nenorocind pe adevărații fii ai acestei țări, care,

---

[744] Govora, N. S., *Să ne aducem aminte*, în *Carpații*, Anul XXXIX, nr. 54/65, În Exil 1989/1990, p. 24

[745] Rînziș, Filofteia, *Arhive personale și familiale*, Volumul I, București 2001, p. 194

[746] Rînziș, Filofteia, *Arhive personale și familiale*, Volumul I, București 2001, p. 187

azi, după un deceniu de la Unire, nu au posibilități de a se împărtăși de dreptate, care, pentru ei, pare să fi dispărut. Printre multele cazuri, amintesc unul, care merită mai multă atenție. E cazul unui bun român, care funcționa ca impiegat de mișcare în gara **Săvârșin**, județul Arad. Cu toate că **Săvârșinul e comună cosmopolită**, viespar de șovinism maghiar, i-a fost sortit ca și conducerea țării s-o aibă tot fii ai lui Arpad, care disprețuiesc tot ce e românesc... / Ne doare foarte mult, ca români, că în **gara Săvârșin**, unde se simțea necesitatea unui român, este numit ungurul Gall, dându-i-se întâietatea. / Horea I. Vișoiu, student"[747].

1929: „În 1929, „Astra" centrală continuă să ţină legături strânse cu toate organizaţiile de Stat, asociaţiunile profesionale şi societăţile culturale similare din trecut... / În organizaţiile periferice găsim: Concursul „Tinerimii Române" din **Săvârşin**, la organizarea producțiilor teatrale din acea comună"[748].

1930: „În ziua de 3 mai 1930, individul Micloşi Laurenţiu se prezintă la Primăria din **Săvârșin**, dându-se drept agent de verificare cl. I al Biroului de măsuri şi greutăţi din Arad. Bazat pe actele necesare cere, ceea ce i se și dă, din partea primăriei, un polițai pentru o mai bună controlare. / Escrocul inspectează mijloacele de cântărit ale comercianților din jur, dresând și câteva procese verbale de contravenţie, în care menţiona o sumă mare, pentru intimidarea comerciantului, astfel ca, la urmă, să facă târg, încasând pentru distrugerea proceselor o sumă oarecare, după înțelegere. / Acelaşi procedeu este întrebuințat şi în comunele din jur, în special **Petriş**, unde, din nenorocire, este

[747] *Svastica Banatului*, Anul III, nr. 52, Timişoara 1929, p. 4
[748] Preda, Dr. G., *Activitatea „Astrei" în 25 an de la Unire (1918-1943)*, în *Biblioteca „Astra"*, nr. 31, Sibiu 1944

recunoscut de un impiegat comunal, ca fiind un om de nimica. / Prin telefon, primăria **Petriș** primește răspunsul Biroului de Măsuri şi Gteutăți din Arad, care întărește presupunerile impiegatului comunal şi cere arestarea escrocului. Simţind pericolul, escrocul caută să dispară în **Zam**, crezând că aici își va putea continua liniștit serviciul. Fiind înștiințat, şeful postului de jandarmi din **Zam**, dl Ionici, falsul şef de verificare este arestat și trimis, în lanțuri, la **Săvârşin**. / Interogat de către șeful postului de jandarmi din **Săvârșin**, dl Gruiţa Todor, escrocul declară că se numește Micloşi Laurenţiu, originar din județul Sălaj, „absolvent a 8 clase de liceu", client vechi al Tribunalului Arad unde a mai fost condamnat pentru înșelări de genul acesta. Între altele, mai spune că urmărea escrocarea Domeniului contele Hunyady din **Săvârșin**, afacere care, zice el, spera să-i aducă 15.000 lei, pe puțin"[749].

1930: „**Asociația corurilor și fanfarelor din județul Arad** a aranjat, dumimecă, în 25 iunie, un concurs de coruri, la care au luat parte 15 coruri din judeţ. / Această asociație nou înființată, prin sacrificiile și munca intensă a profesorilor Atanasie și Ioan Lipovan, s-a apucat efectiv și intens de lucru, pentru a-și justifica existența. Având în fruntea ei astfel de oameni, sperăm că va bate recordul. E un început îmbucurător pentru binele obştesc. Un punct al hărţii românești, unde se simte necesitatea culturii naționale și unde este imperios cerută această propagandă este și **Aradul**. Duminică, am avut ocazia fericită de a trăi clipe cu adevărat românești, ascultând frumoasele cântece naționale, executate de corurile scumpilor noştri țărani, menținătorii cântecelor tradiționale, care, duminică, au trezit

[749] *Svastica Banatului*, Anul IV, nr. 20, Timişoara 1930, p. 3

conștiința națională a multora, infectați de „modernismul occidental", de specie galițiană. Muzica și poezia, calitățile cu care a fost înzestrat românul din naștere, sunt calități rare, cu care prea puţine popoare se pot lăuda. / Faţă de această frumoasă iniţiativă, care are de scop menținerea și încurajarea cântecelor naţionale, care – durere! – în pătura de sus sunt înlocuite cu caraghioasele melodii africane, nu putem decât să exprimăm aprecierea şi admiraţia noastră. Totodată, în numele opiniei publice a acestui judeţ, aducem cele mai recunoscătoare mulţumiri iniţiatorilor acestei frumoase realizări, adevărați români, care s-au făcut demni de această sfântă calitate, neîntinați de patima politicianismului distrugător și subminator al vieţii noastre de stat. Iată un progres al neamului întreg!

Corurile participatoare au fost următoarele: Corul „Deşteptarea" din **Săvârşin**, care a făcut o foarte frumoasă impresie, dirijorul I. Păcurariu conducând cu multă exactitate. Corul din **Troaş**, **Micălaca**, **Nădab**, **Mureșel**, **Vărşand**, **Radna**, **Covăsinţi** etc. / În urma debutării fiecărui cor, s-au acordat premii, în modul următor: / **Premiul prim** a fost cucerit de Corul „Deşteptarea" din **Săvârşin**. / **Premiul II**, corul din **Radna**, de sub conducerea ţăranului I. Tripon, iar **Premiul III**, corul din **Micălaca**, condus tot de un țăran. Toate aceste coruri s-au afirmat prin buna executare a pieselor muzicale. Remarcăm frumosul progres al tânărului cor din **Troaş**, de sub conducerea preotului Popescu. Acest cor, deși de curând înființat, a dat dovada unui cor bine instruit, prin întonările precise și exacte, atrăgând simpatia întregului public. Tot astfel, şi corul din **Vărşand**. / Sperăm că această tânără asociație, mândria judeţului nostru, va căuta să învingă toate greutăţile. Această convingere ne-o asigură și întăresc adevărații români, pro-

fesorii neobosiţi și realizătorii unui succes românesc, domnii profesori Atanasie și Ioan Lipovan. / Cu credință în atotputernicul Părinte, urăm, încă odată, succes și realizarea dorințelor asociaţiei, spre mândria noastră naţională! / Vivat, crescat, floreat! / Horia Vărădeanu”[750].

1937: „După cum se știe, Societatea „Crucea Roșie” din Arad în fiecare vară trimite, la căminul său din **Săvârșin**, grupe de copii pentru odihnă. Și anul acesta, în urma străduințelor depuse de doamna dr. Botiș, președinta filialei Arad a Societății „Crucea Roșie”, primul grup de copii a plecat la **Săvârșin**, unde va rămâne o lună”[751].

1937: „Postul de jandarmi din **Săvârșin** a raportat legiunii că Zenovie Ande și Traian Florea din **Roșia nouă**, venind cu vitele de la pășune, s-au luat la ceartă și, apoi, la bătaie. Traian Florea s-a ales cu leziuni corporale grave”[752].

1943: „**Crăciunul Majestăţilor Lor**. Majestatea Sa Regele nostru Mihai I și Majestatea Sa Regina Mamă Elena au petrecut sfintele sărbători ale Crăciunului în castelul de la **Săvârșin**, Arad, unde au primit și colindători, cărora le-au împărțit tot felul de daruri. A doua zi de Crăciun, Majestăţile Lor au împărtit **copiilor săraci din Săvârșin** 100 perechi de ghete, îmbrăcăminte, flanele, colaci și bomboane. **Poporul din Sărârșin** a fost foarte fericit, ştiindu-i pe Majestăţile Lor în mijlocul lor”[753].

1947: „După 30 decembrie 1947, a urmat inventarierea tuturor bunurilor personale ale regelui Mihai I, ale membrilor familiei regale şi ale Domeniilor Coroanei... /

---

[750] *Svastica Banatului*, Anul IV, nr. 23-24, Timișoara 1930, p. 3
[751] *Universul*, Anul 54, nr. 183, Bucureşti 1937, p. 10
[752] *Universul*, Anul 54, nr. 206, Bucureşti 1937, p. 12
[753] *Unirea Poporului*, Anul XXVI, nr. 3, Blaj 1944, p. 5

Telegrama Prefecturii Arad: „Domeniul regelui Mihai se compune din: 8.200 iugăre de pădure, în hotarul comunelor Săvârșin, Temești, Troasi, Cuiași si Halaliș, 1,5 iugăre teren arabil, la Săvârșin, 3 iugăre și 200 stânjeni vie, la Săvârşin, un castel, compus din parter și etaj, cu 12 camere mobilate și un subsol, compus din 8 camere şi bucătărie mobilată, un complex de clădiri în jurul castelului (spălătorie, pavilionul administraţiei, casele personalului), uzina electrică, o seră de flori, cu trei compartimente, o fermă, compusă din 2 grajduri, una fierărie, una remiză de locomotive şi una moară cu etaj, acționată de un motor Diesel, cu două valțuri, o cramă cu 2 încăperi la vie, 2 vaci, 3 cai. / La aeroportul din Vărădia de Mureș: un complex de clădiri, compus din un hangar, o vilă cu 6 camere, o casă pentru corpul de gardă și o pompă de benzină. Am instituit o comisiune compusă din judecătorul din Săvârșin, preotul plăşii, șeful sectorului de jandarmi, primarul și notarul comunei Săvârșin, care, în prezența comandantului corpului de pază, vor proceda la inventarierea bunurilor”[754].

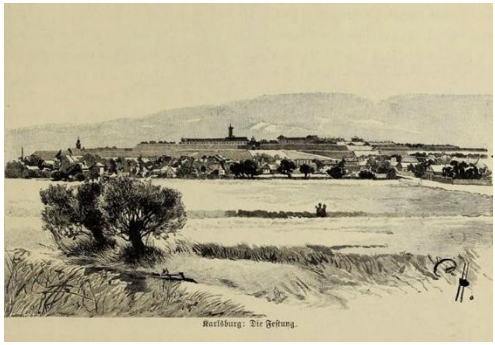

[754] Ionescu-Gură, Nicoleta, *Între Domeniul Coroanei și*, în *Magazin istoric*, Anul XXIX, nr. 12, București 1995, p. 19-22

SCĂRIŞOARA

(în munţii Abrudului, judeţul Alba)

1778: „Locuitorii comunelor **Vidra**, **Câmpeni**, **Bistra** şi **Râul Mare** – aceasta din urmă cuprindea, pe atunci, satele **Albac**, **Secătura**, **Scărişoara** şi **Ponorelul** – se plâng, printr-o numeroasă deputaţiune, la guvernul transilvan din Sibiu, în contra diferitelor abuzuri. În loc de dreptate, membrii deputaţiunii se văzură daţi în judecată penală, fiindcă au turburat liniştea autorităților din Sibiu, – căci iobagii n-aveau nici măcar dreptul să reclame în contra asupritorilor – şi, condamnaţi, au suferi unii câte 25 bastoane, iar alții câte 12, plus cheltuielile de judecată. Deputatul Gavril Todea, bătrân de 80 ani, a şi murit în urma bătăi. / Românii din munţii Abrudului, convingându-se că, la guvernul transilvan, în zadar cer dreptate, trimit mai multe deputațiuni la Viena, la împărăteasa Maria Tereza şi, apoi, la succesorul ei, la împăratul Iosif II, având aproape întotdeauna, în fruntea lor, pe ţăranul iscusit din **Albac** Ursu Nicola, zis Horia, şi pe Ion Cloşca din **Cărpeniş**”[755].

1781-1782: „În anul 1781, dreptul de cârciumărit **în munţii Abrudului** fu dat în arendă la doi armeni, cu

[755] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, p. 143

numele Martin Bosniac şi Martin Patrubani, pe termen de 6 ani şi cu preţul de 12.000 florini anual. Aceşti arendaşi lacomi interziseră locuitorilor de a mai exercita cârciumăritul în particular şi prin agenţi de-ai lor confiscau orice băutură găseau pe la oameni, pe care îi şi amendau. Severitatea arendaşilor armeni a mers până acolo, încât la **Abrud**, în timpul Paştelor din anul 1782, confiscă şi o sticlă cu vin, trimisă de un credincios din **Abrud-sat** preotului local, ca să cuminece pe locuitorii comunei. / În ziua de 24 mai 1782, cu ocazia târgului de ţară din **Câmpeni**, locuitorii din comunele **Râul Mare**, **Vidra**, **Câmpeni** şi **Bistra**, conform unui vechi drept, aduseră şi ei băuturi spre vânzare. Dar arendaşii armeni se opuseră, prin oamenii lor, pe care îi înarmaseră cu lănci, pistoale şi puşti, împiedicând orice amestec al muntenilor în dreptul lor de cârciumărit. O scânteie trebuia să aprindă focul – şi scânteia o dete un servitor al arendaşilor, care, alergând călare, în fuga mare, prin târg, trânti la pământ o femeie din **Hălmagiu**, care vindea nuci, apoi călcă cu calul în picioare pe un ţăran din **Zarand**, care-şi aşeza într-un sac lâna ce o cumpărase în târg. Dar ţăranul din Zarand, sculându-se înfuriat de sub picioarele calului, puse repede mâna pe o secure, sări îndată la un butoi cu vin al arendaşilor armeni, spărgându-i fundul şi vărsându-i băutura.

Un alt ţăran, cu numele Iacob Zahuţ din **Râul Mare** (satele **Albac**, **Secătura**, **Scărişoara** şi **Ponorelul**), care adusese mied de vânzare în târg, fiind luat de servitorii arendaşilor, cu înjurături şi lovituri cu patul puştii, şi dus la inspectorul domeniului, se întâlneşte cu românul din Zarand, tocmai când acesta spărgea butoiul cu vin al armenilor arendaşi şi, apoi, dând chiote prin târg, se strânge o mulţime de ţărani, care sar cu toţii la butoaiele arendaşi-

lor, spărgându-le şi vărsându-le toată băutura. / În faţa acestei scene şi a furiei mulţimii, cârciumarii şi servitorii arendaşilor fug imediat din târg, de frică de a nu fi masacraţi. / Acest incident a dat însă prilej guvernului transilvan să pedepsească cu moartea pe autorii scandalului, în care muntenii îşi apărau un drept al lor şi pentru care dânşii mai plăteau statului şi o taxă de răscumpărare. Într-adevăr, 23 de primari şi consilieri comunali sunt condamnaţi de judecata forului domenial din **Zlatna** la câte 25-100 bastoane şi, cu 3 luni, până la 2 ani, de închisoare, iar alţi 5, ca autori principali şi sub motivul că au agitat poporul să trimită deputaţiuni la Viena, sunt condamnaţi la moarte. Unul din aceştia, cu numele Dumitru Todea, a fost condamnat şi la tortură, înainte de executare, iar după executare să i se taie capul, corpul să i se despice în 4 părţi, iar bucăţile să i se pună în ţeapă. / Astfel terorismul era la culme în munții Abrudului"[756].

1783: „În cursul lunii mai 1783, o nouă deputaţiune a moţilor luă drumul Vienei, ca să se plângă despre multele abuzuri şi cruzimi şi, totodată, să ceară scăparea vieţii celor 5 locuitori, condamnaţi la moarte, precum şi ordin ca deputaţii lor să nu mai fie arestați de către funcționarii domeniului pentru faptul că reclamă dreptate la Curtea împărătească. / La 7 iunie 1783, împăratul dete ordin guvernului din Transilvania ca nici locuitorii din munții Abrudului şi nici deputaţii lor să nu mai fie urmăriți, pentru plângerile ce le-au înaintat la Viena, şi nici să se execute vreo sentință de moarte asupra lor. Cu toate acestea, sentința forului domenial din **Zlatna** fu executată, în mare parte, asupra muntenilor. Numai pedeapsa cu moarte fu schimbata în

[756] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 147, 148

închisoare, de la 1-2 ani, şi câte 50-100 bastoane. / În luna noiembrie 1783, Horia, deputatul ţăranilor din Râul Mare (**Albac**), şi Closca, deputatul ţăranilor din **Cărpeniş**, **Abrud**, **Bucium** etc. pleacă, pentru a treia oară, la Viena. De astă dată, deputaţii motilor sunt siliți să aştepte luni întregi în capitala Austriei, deoarece împăratul Iosif II era plecat la Roma, în Italia, de unde se întoarse la 10 martie 1784. La 1 aprilie acelaşi an, Horia fu primit în audienţă de împărat, căruia îi prezintă o nouă petiţiune, în numele comunelor **Râul Mare**, **Vidra**, **Câmpeni**, **Bistra**, **Mişca**, **Baia de Criş**, **Bucium**, **Abrud** şi **Cărpeniş**, şi prin care locuitorii se plângeau că, cu toate rugăciunile lor, înaintate, în diferite rânduri, la Curtea imperială, ei n-au putut să obţină nici o uşurare. / În 13 aprilie 1784, împăratul comunică guvernului transilvan ca, până la hotărârea sa, în ceea ce priveşte ancheta, ordonată încă în anul 1780, locuitorii comunelor suplicante, ca şi deputatii lor, să nu mai fie arestaţi, iar cei închişi pentru plângerile făcute să fie imediat puşi în libertate”[757].

1920: La târgul de pe muntele Găina, „Mulţi feciori se leagă de fete aici; se cunosc, se aprind, dau în dragoste şi, peste câteva săptămâni, moaţa de la **Vidra de sus** se trezește nevastă pe la **Bulzeşti**, în Zarand... Ori hălmăgeana voinică trece clonțul Găinii şi se face **„moaţă” pe la Scărișoara**, ori pe la **Săcătură**”[758].

1923: „Suntem în vârful muntelui Găina, unde se întâlnesc fruntariile judeţelor Arad, Hunedoara şi Turda-Arieş. / Târgul e desfăcut, după toată rânduiala, acuma vedem cum sosesc moţii noştri dinspre Vidra de sus, Vidra de

[757] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 149, 150
[758] *Unirea Poporului*, Anul II, nr. 31, Blaj 1920, p. 3

jos, Albac, Neagra, Câmpeni, **Scărişoara**. Moaţele noastre soseau călare şi săreau de pe cal ca nişte căpitani. Erau reprezentate comunele de pe lângă Brad şi Baia de Criş, aşa de pildă Blăgeni, Lauţi, Junc, Tomnatec etc., cu portul lor frumos. / Târgul are o formă de semicerc, mă iau prin târg, să văd cum se vând fetele. / În târg, s-au vândut de toate, începând de la castraveți și afine, până la coase, tulnice, cojoace, oale şi multe altele, însă fetele nu erau de cumpărat. Este interesant că fetele zic în tulnic şi nu feciorii, fiecare fată își ține de sfânta datorință să zică în tulnic, iar la întrebarea mea pentru ce zi ele în tulnic, mi s-a răspuns că-şi cheamă ibovnicul. / În târg, domneşte o veselie mare, stau la dispoziție buţile pline cu rachiu, bere şi vin, apoi comunele unde feciorii mai invenţoşi vin cu lăutarii şi joacă toată ziua. Astfel, flăcăii şi fetele din Vidra de sus, cei din Bulzeşti şi Hălmăgeli aveau loc separat de joc. Este interesant cum se separă pe comune, la joc, și astfel diferă jocurile unora de ale altora. / Cei din **Vidra** jucau mai liniștiți, mai maiestos, până când cei din **Hălmăgel** jucau mai cu temperament. / Flăcăii şi fetele din **Vidra** au impus mai mult spectatorilor, corpolenţi, sănătoşi şi înalţi, fetele de asemenea şi bine îmbrăcate, portul lor seamănă mult cu cel seliştenesc. / Moțul din **Scărişoara** însă e cu mult inferior celui din **Vidra**, în toată privinţa, flăcăul din Scărişoara nu se avânta în joc, ci rămânea mai bine lângă negoţul său: coase, tulnice, furci, greble, etc. / Umblând prin târg, văd figură Prim-ministrului României, care, în incognito, se uita la negoţul moților, a și cumpărat un cojoc”[759].

1935: Studiul sociologic „*Sate-crânguri din munţii Apuseni*”, de Lucia Apolzan, îşi baza tezele pe afirmaţiile

[759] *Vestul României*, Anul I, nr. 21, Oradea 1923, p. 2

sătenilor din „**Câmpeni**: Miheţ Constantin, 59 ani, agent agricol; Oneţ Petre, 32 ani, învăţător localnic. **Certege**: Pantea Iosif, 37 ani, primar; Motora Constantin, 58 ani, fost primar; Trifa Dumitru, 35 ani, învăţător localnic. **Bistra**: Balea Florian, 48 ani, înmanuator. **Săcătura**: Bodea Dumitru, 33 ani, impiegat, localnic; Potinteu Nicolae, 45 ani; Popa Pătru, 30 ani; Toader Sabin, 33 ani. **Albac**: Todea Iuliu, 33 ani, preot, localnic; Mateş Dumitru, 42 ani, impiegat, localnic; Costea Nicodim, 36 ani, învăţător localnic. **Arada**: Nicola Aurel, 45 ani, primar. **Scărişoara**: Morcan Dionisie, 44 ani, fost primar; Mocan Florea, 47 ani, impiegat localnic; Cofariu Ioan, 28 ani, brigadier silvic. **Gârda de Sus**: Morcan Dionisie, 44 ani, fost primar; Stan Teodor, 52 ani, înmanuator; Borteş Ioan, 61 ani, înmânuator; Morcan Romul, 39 ani, primar. **Arieşeni**: Todea Ioan, 67 ani, preot localnic; Paşca Ioan, 40 ani, primar. **Neagra**: Haneş Gheorghe, 59 ani, înmanuator şi fost pădurar; Toader Gheorghe, 39 ani, primar, **Avram Iancu**: Toader Alexandru, 66 ani, fost primar; Banciu Nicolae, 34 ani, notar localnic; Chira Ioan, 46 ani, primar. **Vidra**: Resiga Gheorghe, 60 ani, învăţător localnic; Tomuş Alexe, 63 ani, fost notar localnic; Trif Iosif, 45 ani, primar. **Ponorel**: Pleșea Ioan, 58 ani, agent agricol şi casier; Vesa Vasile, 61 ani, fost primar; Drăgoi Achim, 69 ani”[760].

1924: „După 76 de ani, s-au scormonit iarăşi vestiții munţi ai moților… / În urma Iancului, tribunii şi centurioni, popa Balint de la **Roşia**, popa Vlăduţiu de la **Aţintiş**, popa Groza, Clemente Aiudeanu şi Corcheş, toţi înalți şi frumoşi, toți bravi şi neînfricați ca fagii uriaşi de pe Dealu Mare... Şi cât ţin crestele de munte, peste **So-**

[760] Apolzan, Lucia, *Sate-crânguri din munții Apuseni*, în *Sociologie Românească*, Anul V, nr. 1-6, Bucureşti 1935, p. 151

hodol şi **Vâlcan**, peste **Cetatea Roşiei** şi peste **Ordâncuşa**, la **Scărişoara**, numai lănci, topoare şi guri de foc. Oastea Iancului toată”[761].

1939: „Spre deosebire de mediile folclorice constituite de satele de şes şi de deal, în cele de munte convenirile dintre membrii lor sunt mai rare şi de mai mică amploare, ceea ce explică atât firea mai închisă a acestora, mai introvertită, mai reflexivă (moții nu fac excepție, ci dimpotrivă, confirmă ideea), cât şi mai slaba dezvoltare a obiceiurilor şi amploarea lor mult mai redusă. Astfel, şezătorile sunt rare şi sărace în participanți; de asemenea, clăcile. În lucrarea lui Emil Petrovici despre folclorul moţilor de la **Scărișoara**, autorul precizează că, în satele şi cătunele aparținătoare acesteia, în special iarna participarea locuitorilor la nunți şi înmormântări era mult îngreunată, iar colindatul se restrânsese şi el. O informatoare din zonă spunea că „pe la ei nu se adună lumea la poveşti, seara şi în sărbători. Casele sunt prea îndepărtate unele de altele, iar iarna zăpada e aşa de înaltă, încât nu pot ieşi din casă”. / În legătură cu manifestările folclorice, filologul clujean notează: „Tinerii au mai puține prilejuri, ca în alte părţi, să se întâlnească, deoarece „jocul” (hora) se face mai rar”. Atunci când avea loc duminica, dura numai câteva ore, „pe la 4 după-amiază, s-au risipit cu toţii (tinerii) pe la casele lor de prin crângurile de pe platourile înconjurătoare, unde trebuia să sosească târziu, pe la miezul nopții”. Din acelaşi studiu, aflăm că, din cauza amintită, la **moţii din Scărişoara** nu exista un repertoriu de jocuri, ci un singur „joc”, denumit chiar astfel. El se dansa însă intensiv, fără pauze, în timpul celor câteva ore. / Potrivit unei alte informatoare,

[761] *Unirea Poporului*, Anul VI, nr. 35, Blaj 1924, p. 1

în vârstă de 80 de ani, la data cercetării întreprinse de Emil Petrovici, şi care locuia în apropierea Gheţarului, „Pe la noi nu se adună lumea seara şi în sărbători", datorită distanţelor ce separă gospodăriile". / Petrovici afirmă răspicat că, „la moţi, sunt mai puţine obiceiurile de nuntă. Sunt prezente în repertoriul obiceiurilor de înmormântare bocetele, care sunt interpretate uneori chiar și de bărbaţi, fapt rar întâlnit în folclorul românesc, precum şi „jocurile de priveghi", manifestări arhaice foarte bine reprezentate în acea epocă, în zona Munţilor Apuseni. / Se mai păstra încă străvechiul obicei de a pune „suliţă" la mormântul celor ce mureau necăsătoriți, inclusiv la copii. În ceea ce priveşte amploarea obiceiurilor de înmormântare, aceasta depinde desigur şi ea de tipul de aşezări şi de distanţele ce separă gospodăriile şi „crângurile" de case, la care se adaugă mijloacele de comunicaţie şi starea vremii. Aflăm, din studiul lui Emil Petrovici, că „iarna, din cauza zăpezii prea mari, se îngroapă mortul şi fără preot, mai ales copiii"; alteori, din aceeaşi cauză, morții nu sunt îngropaţi în cimitir, ci în grădina casei în care au locuit"[762].

[762] Petrovici, Emil, *Folclor de la motii din Scărişoara*, în „Anuarul Arhivei de Folclor" V (1939), apud Pop, Dumitru, *Coordonate ale culturii populare românești din perspectivă etnologică*, Cluj-Napoca 2004, pp. 43, 44

SEBEŞ

(**Sebuus**, judeţul Alba)

1352, ianuarie 13, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă „de ştire că magistrul Ioan, dascălul din **Sebeş** (**Sebuus**, judeţul Alba), venind înaintea noastră în numele comitelui Fucco pitarul, oaspete din acest Sebeş, nea înfăţişat o scrisoare, rugându-ne cu smerenie, în numele acestui comite Fucco, să binevoim a pune să se transcrie această scrisoare”[763].

1356, noiembrie 10, Turda: Andrei, voievodul Transilvaniei, dă de ştire că „Ştefan şi Andrei, fiii lui Nicolae, fiul lui Solomon de **Câlnic** (Kelnuk, judeţul Alba), au chemat în judecată pe comitele Mihail de **Sângătin** (Enyed, judeţul Sibiu), pentru o parte de moşie a răposatului Nicolae, fiul lui Henning de **Petrifalău** (Peturfalua, apoi **Petreşti**, inclus în **Sebeş**, judeţul Alba), aflătoare în acelaşi Petrifalău, ce e aşezat în comitatul Alba, şi pentru dreapta jumătate a tuturor viilor acestui Nicolae, precum şi un loc de curte, aşezat în oraşul **Sebeş** (Sebus, judeţul Alba), şi pentru a treia parte din trei mori, aflătoare în acel Petrifalău… / ei ajung la învoială în faţa noastră şi au lăsat co-

[763] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 92, pp. 104, 105

mitelui Mihail de Sângătin să stăpânească pe veci partea de moşie din Petrifalău şi dreapta jumătate a viilor lui Nicolae din acel Petrifalău, şi a treia parte din morile din Petrifalău, şi un loc de curte aflător în oraşul Sebeş"[764].

1361: „Curând după 1361, a fost inițiată reconstruirea vechii biserici romanice, care suferise, la rândul ei, importante transformări, după invazia din 1241-1242, transformări datorate unui șantier de filiație cisterciană. De mari dimensiuni, conceput pe sistem hală, cu patru perechi de stâlpi bogat articulați, corul bisericii din **Sebeș**-Alba vădește prezența unui atelier experimentat, atât prin logica subtilă a compoziției arhitectonice, cât si prin abundența decorației sculptate. Remarcabil este regimul inegal al traveelor: mai largi spre interiorul bisericii, mai înguste spre absidă, ceea ce creează un efect de mare adâncime, sporind impresia de monumentalitate. Decorul sculptat al interiorului constă din capitele cu frize de vrejuri vegetale, populate cu figuri fantastice, iar cheile de boltă sunt individualizate prin reliefuri cu motive florale, cu măști umane și embleme heraldice. Stâlpii articulați sunt prevăzuţi cu console și baldachine pentru statui, azi dispărute, dar câteva statui (apostolul Petru, apostolul Pavel, sfânta Maria, sfântul Ștefan, sfântul Nicolae) se păstrează pe consolele parietale, console de asemenea decorate cu reliefuri. / Exteriorul este încă şi mai bogat ornamentat: pe contraforți se etajează statui pe console, adăpostite de baldachine, şi reliefuri înalte, găzduite de nișe polilobe cu caracteristice profile gotice. / Atât concepția spaţială a corului bisericii din **Sebeş**-Alba, cât si decorația sculptată se explică prin relaţii cu vestitul şantier al familiei Parler. Pentru arhitec-

[764] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 45, pp. 41-43

tură este concludentă asemănarea cu corul bisericii Sf. Sebaldus din Nürnberg, construit de Heinrich Parlet cel Tânăr, în anii 1361-1372, anul 1361 constituind un preţios termen *post quem*"[765].

1365, august 19: Comitele Andrei din **Sebeş** (Mulbach, judeţul Alba), jude regal, comitele Ianus, jude din **Sibiu**, comitele Laurenţi din **Roşia** (Ruffo Monte, judeţul Sibiu), comitele Andrei din **Vurpăr** (Burberk, Burkperk, judeţul Alba), Albert din **Şura Mare** (Magnum Horreur, judeţul Sibiu) şi toată obştea bătrânilor scaunului aduc la cunoştinţa tuturor că au venit „chibzuiţii bărbaţi bătrâni din **Şeica Mică** (Schadschelken, judeţul Sibiu), cu o scrisoare a tuturor locuitorilor din cele două scaune, anume Mediaş şi Şeica, în care se spune că ei au clădit şi au aşezat din nou hotarele şi în locurile lor, o moară pentru folosul obştesc şi folosinţa bogaţilor şi săracilor lor din satul Şeica Mică, fără nici o stânjenire a morii celei vechi, întemeiată, mai înainte, de comiţii din **Micăsasa** (Villa Fugonis, judeţul Sibiu) şi de părtaşii lor. / Iar noi, dorind să aflăm mai neîndoios adevărul, am trimis acolo trimişii noştri credincioşi. Aceştia, întorcându-se, ne-au spus că oamenii din Şeica Mică nu stânjenesc, cu moara lor cea nouă, moara cea veche, în ceea ce priveşte apa şi vadurile ei"[766].

1366, august 4, Sibiu: „Iacob Hentzmanisse, judele oraşului **Sibiu**, comitele Conrad de Sibiu, comitele Henning de **Cincu** (Schenk, Seng, Senk, scaun săsesc judeţul Sibiu), Petru Schewer de **Sighişoara** (Segusvar, judeţul Mureş), vicevicari, precum şi comitele Andrei de **Sebeş**, judele regesc al Sibiului… dăm de ştire că s-au înfăţişat

[765] Drăguţ, Vasile, *Arta gotică în România*, Bucureşti 1979, p. 43
[766] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 420, pp. 440, 441

înaintea noastră chibzuiţii oameni şi oaspeţi din **Câlnic** (Kelnuk, judeţul Alba), iar pe de altă parte comitele Mihail, fiul comitelui Daniel, comitele Ştefan, cu fraţii săi Solomon, Andrei, Mihail, Nicolae, fiii lui Nicolae, fiul comitelui Solomon, tot de Câlnic, ca să ia, prin judecată şi în temeiul libertăţilor lor, livada aşezată în hotarul oaspeţilor din Câlnic, de lângă apa de mai jos de Czykerh, numită apa regească, şi pădurea şi **satul românesc** numit **Neger** (dispărut, lângă Câlnic, judeţul Alba). Iar noi, primind şi ascultând scrisoarea lor doveditoare, şi trecând slobod şi deplin asupra zişilor oaspeţi din Câlnic acele câmpuri şi livada, cu pădurea şi cu apa, le-am dat lor, prin judecată, în folosinţă de veci, aşa după cum se arată mai deplin în scrisorile lor de dobândire, atât a vicevoievodului Petru, cât şi a juratilor din **Sebeş** (Sebus, judeţul Alba)"[767].

1367, aprilie 3: Ladislau, arhidiaconul de Ugocea dă de ştire că, venind „comitele Cristian de **Orăştie** (Warasio, judeţul Hunedoara), în numele doamnei Margareta, fosta văduvă a răposatului comite Mihail de **Sighişoara** (Segusvar, judeţul Mureş), acum soţia sa, cu scrisoare de împuternicire îndestulătoare… împotriva comitelui Solomon, tot de Sighişoara, în numele căruia s-a înfăţişat Mihail, fiul lui Laurenţiu, şi a arătat că sus zisul comite Mihail, soţul acelei doamne, prin testamentul său din urmă, a lăsat, cu limbă de moarte, o curte a sa, aflătoare în acea cetate, cu toate clădirile sale de piatră şi de lemn, aflătoare în acea curte, precum şi alte lucruri mişcătoare şi nemişcătoare, anume hainele sale cu bumbi şi podoabe de argint, preţuind 60 de mărci de argint bun, o cingătoare, preţuind 8 mărci de argint bun, 13 cai de herghelie, 21 vite de tras

[767] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 123, pp. 227

sau animale, 22 porci, 102 oi, 8 cai buni, dintre care unul a fost vândut cu 16 florini, 10 butoaie de vin, preţuind 60 de florini, 3 cruci de argint, având în ele lemn din crucea dătătoare de viaţă, de asemenea, arme potrivite pentru şase oameni, 38 stupi cu albine, 66 de maldăre de grâu, fiecare maldăr preţuind 4 florini, 7 jugăre de vie şi o casă de piatră, clădită în afara sus-zisei curţi, de asemenea o jumătate de casă, aflătoare în piață. / Dar sus-zisul comite Solomon a îndepărtat cu silnicie pe pomenita doamnă de la stăpânirea acelor curţi, case şi lucruri, şi nici nu s-a îngrijit să-i dea îndărăt sus-pomenitele bunuri şi lucruri, pe care toate le-a cerut acel comite Cristian comitelui Solomon, să le înapoieze sus-zisei doamne, la care lucru Mihail, fiul lui Laurenţiu, a declarat că acel comite Solomon nu poate face faţă. Drept aceea, noi am statornicit acelui comite Solomon ca soroc pentru a da socoteală, octavele sărbătorii acum viitoare a fericitului Gheorghe (1 mai)”[768].

1382: „Știind că o cheie de boltă are un relief cu stema regelui Ludovic de Anjou, se poate afirma că, în 1382, construcția corului din **Sebeș** era terminată. În fapt, se termina cel mai valoros monument al arhitecturii gotice din Transilvania, operă care exprimă, în cel mai înalt grad, disponibilitatea artistică a mediului local, capabil să se înscrie pe orbita unor experiențe de autoritate europeană... / Contrastul dintre corul gotic, monumental, generos ornamentat, și corpul basilical, scund si sărac, conferă **bisericii din Sebeș** o înfățișare originală, greu de confundat, exprimând, în același timp, o realitate istorică agitată și neprietenoasă. / Gândul neîmplinit al cetăţenilor din **Sebeș**-Alba, ridicarea unei ample biserici-hală, avea să se concre-

[768] AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 218, pp. 341, 342

tizeze la Braşov şi Cluj, aşezări puternice, care dispuneau de mijloace incomparabil mai bogate decât micul oraș de pe Sebeş”[769].

1387: „Frații Losonczy, în calitatea de bani şi comiți, erau stăpânii, în numele regelui, asupra cetăților **Timişoara**, Bečej, Vârşeţ, **Jdioara**, **Sebeş**, **Mehadia**, **Orşova**. Acesta este semnul care certifică victoria finală a partidei nobiliare din jurul noului rege Sigismund de Luxemburg”[770].

1419, mai 31: „Sigismund Losonczy, castelan de **Orşova**, **Mehadia**, **Sebeş** şi **Jdioara**, împreună cu nobilii şi cnezii din districtele **Sebeş**, **Lugoj**, Caran şi Comiat, judecă şi întăreşte, din **Caransebeş**, dreptul cnezial de stăpânire a familiei Mâtnic asupra unor terenuri şi păduri de pe lângă apa Mâtnicului, pe care şi le disputau de mulți ani, cu comunitatea locuitorilor din **Caransebeş**. Au fost confirmaţi Ştefan şi fiul său Vasile, Ladislau şi Ioan, fiii lui Bogdan, Nicolae, fiul lui Fărcaş, Nicolae, fiul lui Radu, Neagu şi Ladislau, fiii lui Oprişa şi Woya”[771].

1420, iulie 25: „Sigismund Losonczy, castelan de **Severin**, **Orşova**, **Mehadia**, **Sebeş** şi **Jdioara**, dăruieşte lui Bogdan, fiul lui Nicolae, fiul lui Măgoia, cnezatele posesiunilor regale **Magoyafalva**, **Răchita** şi **Strâmptura**, din districtul Comiat, pentru că, „luând în băgare de seamă şi chemând în aducerea aminte a măriei noastre multele fapte de credință, precum şi credincioasele, strălucitele, vrednice de laudă şi prețioasele slujbe ale iubitului nostru

[769] Drăguţ, Vasile, *Arta gotică în România*, Bucureşti 1979, p. 46
[770] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 140
[771] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, pp. 189, 190

Bogdan... pe care el ni le-a făcut nouă în mai multe treburi grele şi expediţii ale noastre, fără a-şi cruța nici averea şi nici pe sine şi mai ales pentru că el ne-a slujit aşa cum am voit noi sub cetatea Severinului, împotriva turcilor celor cruzi, cu sârguință, cu zel şi cu tot focul iubirii sale nefățarnice", în numele regelui, castelanul întăreşte pentru el şi încă pentru 6 frați şi veri, zisele posesiuni. pe care aceştia le stăpâniseră din vechime"[772].

1550, *Chorographia Transilvaniei*: „Oraşul **Sebeş** se află la o mică depărtare de Alba Iulia, pe un loc şes, şi e apărat de o vale adâncă, cu ape foarte bogate în peşti, deşi nu e întărit de lucrări de fortificaţii aşa de puternice. În-auntru, e împodobit de clădiri frumoase şi se spune că a fost **prima aşezare a saşilor**. Nu departe de acest oraş, sunt doua târguri, adică Vinţul şi Vurpărul, supuse regelui Ungariei. Aparţineau, altădată, voievodului Ţării Româneşti, în urma dăruirii lor, de către sfinţii regi ai Ungariei. Aci se aduce, pe râul Mureş, sarea regească, pe luntrii anume pregătite şi de aici se transportă în Ungaria. Acolo, în vârful unui muncel, e un castel, în care se spune că au stat, odinioară, călugării franciscani, şi care a fost dărâmat, în anii din urmă, de duşmanii dinăuntru. Acest oraş are 17 sate regeşti"[773].

1566, Giovan Andrea Gromo: „Oraşul **Orăştie** are 11 târguri sau sate parohiale. **Sebeşul** săsesc, altădată oraş de seamă al saşilor, acum însă nu mai e oraş, ci doar un târg mai mare, este aşezat la o depărtare de şapte mile de Alba Iulia, pe drumul dinspre Sibiu, pe un şes cu totul

[772] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, pp. 190, 191
[773] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, pp. 219, 220

neted, între pâraie, în care trăiesc peşti foarte gustoşi şi din ale căror ape se formează un râu mare, ce înconjură oraşul din două părţi şi se varsă, mai jos de Alba Iulia, în Mureş. Drepturile sale orăşeneşti au fost trecute asupra **Orăştiei**, măcar că Sebeşul săsesc are înfăţişarea de oraş, şi cealaltă localitate (Orăştia), mai degrabă de sat, dar pentru faptul că este înconjurată cu ziduri frumoase şi puternice şi că şi mărimea şi înconjurul său se întind la cel puţin o milă şi jumătate. Are case bune, putând sta alături cu oricare oraş ale acestei ţări, are o catedrală prea frumoasă şi este foarte bine populat de negustori şi orăşeni civilizaţi, şi a fost întărit, mai înainte, de Castaldo; cealaltă aşezare e deschisă având doar un castel întărit şi nu are căzărmi, ci doar puţine clădiri civile, nu are atâţia orăşeni cu vază. În clipa de faţă, stau 5 sate parohiale sub jurisdicţia amintitului târg"[774].

1570: „Alexandru, Domnul Ţării Româneşti, scrie, din Bucureşti, în 16 mai 1572, către principele Ardealului, Ştefan Báthory, următoarele: / „Mănăstirea şi vlădicia din **Lancrăm**, fiind zidită, după mărturia boierilor noştri, cu voia craiului răposat (Sigismund Zapolya, mort în martie 1571), de către Ioan Mederet, Radu Stolnicul, Sava Vlădicul, jupâneasa Stănilă, clucereasa Stanca și Mihăilă Vistierul, cu banii şi pentru sufletele lor, pe când erau pribegiţi pe acolo, rugăm ca și Măria Ta să le menţineţi în rânduiala lor de până acum. Dumnezeu să Vă ţină pe Măria Ta cu bun noroc". / Aceşti boieri evlavioşi şi darnici au pribegit în Ardeal, de groaza lui Mircea Vodă Ciobanul, în 1558-1559. Vlădica Sava a fost episcop la **Geoagiul de sus** între anii 1559-1562. Deci mănăstirea se va fi clădit înainte de 1562, când Sava e silit să plece de la episcopie, pentru cre-

[774] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, pp. 352, 352

dinţa sa ortodoxă. Lipsindu-ne orice ştire ulterioară, nu putem preciza până când a trăit această mănăstire și ce călugări au fost în ea. Ctitorul cel mai de seamă al mănăstirii, vlădica Sava, avusese în **Lancrăm** casă, curte, grădină, pe care principele Zapolya le confiscă şi le dăruiește, în **4 noiemvrie 1570**, episcopului româno-calvin Pavel Tordasy, care, peste 4 ani, le vinde saşilor din **Sebeş**, cu 40 florini"[775]. / „La 1558, Mircea Ciobanul îşi taie vlădicii şi boierii; peste câteva luni, cum ştim, judele Hanas sileşte pe preoţii din Schei, Toma, care se călugări apoi, spre pocăinţă, la mănăstirea munteană a Rancaciovului, şi Dobre, nepotul de sora al celui dintâi, să recomande Catehismul luteran credincioşilor din enoria lor. În acelaşi an, Despot apare întâiaşi dată la Braşov şi-şi tipăreşte acolo genealogia, care-l cobora din zei. În toamna anului 1560, „Vlădica Românesc" al Ardealului venea în acest Braşov, unde nu se temea de erezie, ci, dimpotrivă, avea bucurie pentru introducerea ei între Românii Scheiului. / Acest episcop trebuia să fie un vlădică trecut la calvinism. La 10 April 1562, un act al lui Ioan Sigismund pomeneşte pe vechiul episcop Sava, care fusese înlocuit, după stăruinţele lui Melchior Balassa, cu Gheorghe de Ocna (Wizaknai), şi căruia, la data de mai sus, i se da înapoi „episcopatul românesc din **Geoagiul-de-jos**". Ştim acum că **Sava şi-a avut casa în Lancrăm**, lângă **Sas-Sebeş**, si că el a plecat din Ardeal, pentru pricini binecuvântate: părăsirea profesiei evanghelice şi a învăţăturii creştine"[776].

---

[775] Meteş, Ştefan, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu 1936, pp, 137, 138

[776] Iorga, N., *Istoria Bisericii Româneşti*, vol. I, cap. III, Bucureşti 1908, p. 356

1574, august 7: „Paul Tordaş, episcopul românilor, scrie magistratului din **Sebeşul săsesc** că îi vinde casa sa din **Lancrăm**, primită de la regele decedat, nemaisuferind gâlcevile avute pe posesiunea ei cu magistratul”[777].

1580, Antonio Possevino: „**Sebeşul** sau Sebeşul săsesc, numit de germani Muhlbach, se află la o distanţă de o leghe de Alba Iulia, într-o câmpie şi o vale, e înconjurat cu ziduri; nu are o populaţie prea numeroasă. Se crede că acesta a fost primul dintre oraşele săseşti. / Biserica, încă în picioare, arată hotărât cât de mare a fost evlavia locuitorilor, atunci când credinţa catolica stăpânea acele inimi. Acest oraş avea 17 sate regale. Aici se încarcă, pe Mureş, sarea care este transportată în Ţara Românească (?); nu departe de aici, se află două târguri ale acelei ţări: Vinţul de Jos şi Vurpărul”[778].

1600, februarie, Ioan Darahi: „În ziua a doua a comiţiilor (Dietei), adică la 19 octombrie 1599, ei află, dintr-o scrisoare din cetatea **Braşov**, vestea cea tristă, că voievodul Mihai a trecut munţii, cu copiii, soţia şi toate sculele sale şi ale boierilor săi, dar ei cred totuşi că lucrul poate să nu fie adevărat, şi, înfioraţi de gravitatea unui eveniment atât de neobişnuit, ei dizolvă dieta ţării şi trimit, îndată, pe Moise Szekely, cu 500 de călăreţi, în recunoaştere şi, în timpul acesta, îşi adună oastea, îşi aşează tabăra lângă oraşul **Sebeşul Săsesc**, iar iscoada lor, încremenită de uimire de iuţeala şi de mulţimea trupelor noastre, se întoarce în ta-

[777] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. II, 1573-1584, Bucureşti 1930, p. 46

băra lor, ducând cu sine doi prizonieri, pe care îi prinsese făcând prădăciuni.

Se ajunge la cetatea **Făgăraş**, unde a auzit voievodul că nişte soldaţi, ieşind din tabără pentru a jefui, fuseseră aduşi ca prizonieri în acea cetate şi mi-a poruncit să le scriu o scrisoare plină de ameninţări, că, dacă vor mai băga, pe viitor, pe vreunul din soldaţii săi în castel, va pustii tot **ţinutul Făgăraşului** şi chiar şi cetatea, cu fier şi foc, şi că, dacă au cumva prizonieri din oamenii săi, să-i slobozească pe loc. / Toate s-au făcut după spusa sa, ba chiar slujbaşii cetăţii au trimis în tabără un prânz bun, cu vin din belşug, şi, cum mergeau toţi, cu armata, însuşi voievodul a descălecat şi, de faţă cu slujbaşii cetăţii, el însuşi şi noi, care eram întotdeauna pe lângă el, am prânzit cu mare veselie. Toate acestea i se povestesc cardinalului, aşa cum s-au întâmplat şi acela se minunează şi ameninţă"[779].

1600, septembrie 18: „**Luptele de la Mirăslău**. Unirea lui Basta cu nobilii a fost mult uşurată de predarea cetăților **Chioara** și **Uioara**, prin trădarea lui Aga Leca; din **Turda** oștile unite germane și ungurești se îndreptară spre **Alba Iulia**, dar la **Mirăslău**, într-un loc strâmt, între Mureş şi dealuri, apărat în faţă de pârâul Lapad şi de o pădure întărită cu şanţuri, dădură de Mihai. Domnul venise din **Sebeşul Săsesc**, cu oaste de strânsură, ceva cazaci călări, secui, dar mai mult sârbi şi ţărani, vreo 10-12.000 de oameni! Basta avea 18.000 de oameni, dintre care 6.000 de călăreţi germani şi flamanzi. La 18 septembrie 1600, lupta începu, prin duelul artileriei. Văzând pe domn bine întărit, Basta se prefăcu că se retrage peste satul **Mirăslău**, dar se opri la creasta de deal Kerekdomb, unde avea o poziţie su-

[779] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, IV, Bucureşti 1972, p. 123

perioară şi-şi aşează acolo artileria. Mihai, care nu mai avea pe lângă dânsul oşteni încercaţi şi cu experienţă, făcu greşeală să urmărească pe Basta, socotind că se retrage. El aşează mica lui oaste într-o singură linie, la stânga secuii, cu tunurile, la centru cavaleria, la dreapta cazacii. Dar Basta, acoperit de dealul înalt, trimite un detașament de muşchetari, care ocolesc stânga lui Mihai, atacă pe secui și le ia tunurile. Atacul principal îl dă însă la centru, cu trupele germane, centrul lui Mihai nu se poate împotrivi, cavaleria se risipește, o parte din cazaci trec la duşmani, secuii, luaţi între două focuri, sunt măcelăriți, o mare parte din ostaşi se înecară în Mureş, pe care Mihai izbuti să-l străbată călare, înot, luând cu sine şi steagul cel mare al oștirii, un steag alb cu scut verde, pe care se vedea un corb cu crucea în cioc. / Pe un deal înalt, rămăseseră izolaţi 2.000 de secui, care luptaseră, până la urmă, pentru domnul român. Basta le dărui viaţa, dacă se predau, ceea ce ei primiră, însă nobilii, neţinând seama de cuvântul dat, se aruncară ca fiarele asupra lor, în timpul nopţii şi-i măcelăriră, „faptă crudă şi barbară", scrie biograful lui Basta"[780].

1603, septembrie 13: „Radu Buzescu, clucer, roagă pe împăratul Rudolf II să dispună, prin generalul Basta, ca municipiul **Sebeşul Săsesc** să-i restituie lui George Nicatie lucrurile luate pe nedrept"[781].

1629, David Frölich: „Saşii urmează religia luteranǎ şi bisericile lor sunt curăţate de idoli şi chipuri cioplite. Se mai găsesc printre ei fotinieni, dar numai la **Cluj** şi **Turda** şi împrejurimile acestora.

---

[780] Panaitescu, P. P., *Mihai Viteazul*, Bucureşti 2002, pp. 219, 220

[781] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VII, 1602-1606, Bucureşti 1934, p. 164

Senatul lor este alcătuit din consul, judele regesc, judele de scaun, primarul sătesc (sau Hahn) şi 12 juraţi sau asesori. Nu sunt juzi regeşti în toate oraşele, ci numai la **Sibiu**, **Mediaş**, **Sighişoara**, **Sebeş**, **Rupea**, **Orăştie**. Consuli se găsesc la **Sibiu**, **Sighişoara**, **Mediaş** şi **Rupea**.

Portul bărbaţilor este la fel ca al ungurilor, totuşi le place ca hainele şi anteriile lor să fie mai bogate în lărgime. Şi unii nu se sfiesc să poarte, toată vara, pe arşiţa cea mai mare, haine căptuşite cu blănuri de vulpe sau de lup. Preoţii poartă o vestă purpurie, un brâu roşu sau albastru şi o mantie de coloare închisă, numită popular reverendă. Preoţii de la târguri au, de obicei, venituri mai mari din dijma vinului şi a celorlalte produse, decât cei de la oraşe, care îşi primesc stipendiul în bani. De aceea, promovarea se face, de la oraşe mai mari, în târguri. Principii hotărăsc, anual, censul bisericesc, care se strânge în cele opt capitluri parohiale, numite laolaltă „Universitas".

Portul femeiesc nu este destul de potrivit nevoilor. Hainele sunt strâmte, stingheresc mişcările şi numai la spate au ceva creţuri. Lasă descoperite ceafa şi gâtul, până la umeri, îşi acoperă pieptul cu mari paftale rotunde de argint aurit şi împodobite cu pietre scumpe, dar acestea sunt atât de grele, încât, dacă femeia sau fata se apleacă oricât de puţin, i se dezgoleşte pieptul, trezind în cei de faţă sau ruşine, sau dorinţe neîngăduite. Unele, fălindu-se cu paftale ce nu le aparţin, în faţa curtezanilor, vânători de zestre, îi păcălesc. Nu-şi împodobesc capul nici cu cununi de flori, nici cu panglici de legat părul, ci îl lasă să cadă pe umeri. Dar poartă o diademă, fie din mătase curată, fie de argint, asemănătoare cu paftalele împodobite, de care am amintit. Femeile măritate se îmbracă cu o rochie neagră, largă şi fără creţuri. Mai folosesc şi şube lungi de blană de iepure,

fără altă faţă de deasupra. Nu-şi îngăduie să poarte comănace făcute din mătase sau din piei de „mus Fennicus", şi-şi acoperă capul cu o scufie roşie sau albă, de bumbac. Pe lângă aceasta, văduvele, cât şi femeile foarte bătrâne îşi înfăşoară capul şi într-o năframă subţire de bumbac"[782].

1656, Conrad Iacob Hiltebrandt: „Femeile, aşa cum am văzut la **Sebeş** şi la **Cluj**, poartă la piept un trandafir mare de argint aurit, de obicei bătut cu peruzele, pe care-l numesc agrafă, şi cu care-şi acoperă sânul, dar agrafele sunt, după cum afirmă Frölich, atât de grele, încât, dacă o femeie sau fată se apleacă, oricât de puţin, sânii goi ies de îndată la iveală şi îl fac pe cel ce priveşte sau să roşească de ruşine, sau îl îndeamnă la pofte rele"[783].

1661, Evlia Celebi: „Când ne întorceam (din incursiunea de pradă), prin valea Şebevar (**Bologa**), am luat trei mii de vite grase şi, în cinci ore, am ajuns la cetatea Şebevar (**Bologa**), adică oraşul Pesanvar (**Sebeş**, Alba).

Cetatea Şebevar (**Bologa**) adică oraşul Pesanvar (**Sebeş**). Se află în stăpânirea crailor Ardealului. Este o cetate puternică şi frumoasă, în patru colţuri, cu unsprezece turnuri şi cu marginile abrupte, construită la gura unei văi. Are două porţi, în partea dinspre răsărit. Toate tunurile şi armele din ea erau în stare bună, dar locuitorii, speriaţi de zarva făcută de oştirea noastră, şi-au lăsat toate averile în cetate şi s-au ascuns, cu copiii lor, în peşteri. Noi, la rândul nostru, vreo două sute de inşi, prinzând curaj, am intrat încet-încet în cetate. N-am găsit în ea nici ţipenie de om. Am luat îndată obiectele de valoare şi, dând foc cetăţii, am in-

[782] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, V, Bucureşti 1973, pp. 48, 49
[783] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, V, Bucureşti 1973, pp. 579, 580

trat apoi în oraşul Pesan (**Sebeş**), din afara cetăţii, şi, tocmai când luam şi de acolo obiectele de preţ şi rare, Allah e mare!, în acest timp, tunurile cetăţii, înfierbântându-se de foc, s-au descărcat şi în toate părţile s-a produs o bubuitură atât de mare, încât nu se poate spune.

Am dat apoi foc şi acestui oraş şi, după ce am trecut de viile oraşului, am prins un om, iar când l-am întrebat: „Unde s-au dus locuitorii acestei cetăţi?", el a spus: „Iată-i, şi acum se duc în munţii din direcţia aceasta". Legându-i îndată mâinile la spate, l-am pus pe cal şi, dând frâul unui servitor, ne-am îndreptat spre apus, şi, după ce am mers timp de cinci ore, în urmărirea duşmanului, ne-am întâlnit cu vreo sută de tătari, iuţi ca vântul. Ne-am înţeles şi am hotărât să rămânem alături de aceştia, iar smeritul de mine, după ce am citit Fatiha (primul surat din Coran; rugăciune de bun augur), am pus pe oamenii noştri pedeştri să încalece pe caii liberi ai tătarilor. Erau acum trei sute de călăreţi cu totul şi, chiar în aceeaşi zi, ne-am întâlnit, în munţi, cu trei sute de unguri, care fugeau în optsprezece caleşti strălucitoare, împodobite cu geamuri de cristal. Pregătindu-ne de luptă, am pus mâna pe trăsurile cu doi cai şi pe fetele unguroaice, care stăteau în ele, şi pe o mare cantitate de pradă. I-am legat pe cei o sută treizeci şi unu de prizonieri şi nu ne-am mai luat după cei fugiţi în munţi, înlesnindule astfel scăparea. Dintre noi, numai un om a căzut martir, dar şi pe acela l-am pus în căruţă. Doi oameni au fost răniţi, dar au scăpat.

Venind apoi, fără supărare şi îmbogăţiţi, înspre partea salvării, am adunat din împrejurimi opt sute de boi şi şase sute de oi. Pe şaptezeci de cai, pe care-i luaserăm ca pradă, i-am suit pe unii dintre ostaşii tătari şi dintre prizonieri şi, în aceeaşi noapte, continuând călătoria, am ajuns,

pe la miezul nopţii, în valea Serbaz (Valea Secasului, lângă Sebeş). Aici se află o trecătoare, printre trestii, ceva ce nu se poate descrie. În noaptea aceea, am făcut o tabără din căruţe, am legat toţi prizonierii şi, de jur-împrejur, am postat caraule. Cei trei sute de oameni au stat treji până dimineaţa şi gata pentru orice, păzind şi toate animalele. Dis-de-dimineaţă, am pornit iarăşi şi, mergând timp de optsprezece ceasuri şi îndurând o sută de mii de necazuri, trudă, teamă şi spaimă, am trecut peste munţii Paian (Poiana) şi am dormit în faţa cetăţii Bahar Zedvar (**Jdioara**)"[784]. „**Cetatea Sebeş Alba** a fost construită de Gabriel Bethlen (această cetate e mult mai veche; încă din 1387, Sigismund de Luxemburg dăduse dreptul orăşenilor să fortifice Sebeşul cu ziduri). Nefiind prea veche, se mai găsesc mulţi preoţi şi călugări, care îşi amintesc de zidirea ei. Stând sub ascultarea crailor ardeleni, se află în stăpânirea saşilor. Cetatea, aşezată în şes, se mărgineşte, dintr-o parte, cu un loc mlăştinos. E o cetate mare, pătrată, înconjurată cu un zid simplu şi scund. Unele porţiuni din zid sunt construite din cărămidă, iar altele din piatră; dar e mai mare decât cetatea Sibiului. Puţini oameni se află în ea şi locuitorii ei sunt mofluzi (faliţi) şi foarte săraci. Se puteau vedea şase mii de case, acoperite cu stuf, şi cinci mănăstiri cu clopotniţe. N-are bastioane; neavând decât puţine tunuri şi material de război, n-au putut slobozi, în cinstea serascherului, decât zece tunuri mari, de „bun sosit". Şanţul cetăţii nu-i prea adânc şi e năpădit de mlaştini şi păpuriş. În oraş, lumea era ocupată cu repararea dughenelor şi a caselor, deoarece, cu opt luni în urmă, când oastea se îndrepta spre râul Tisa, oraşul fusese distrus. Locuitorii acestei ce-

[784] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 540, 541

tăţi, neştiind, pe atunci, cât de slab era oraşul lor, nu se supuseseră şi, venind cetegiii oastei, pe la miezul nopţii, pătrunseră în cetate şi, luând o mie de prizonieri, îi dăduseră foc. Slavă lui Allah!, după alegerea craiului, hotărându-se să se supună, ei şi-au reparat oraşul. Deoarece căpitanul şi birăii de aici n-au dat mai mult de şaptezeci de pungi de bani, craiul a pus să se taie capul căpitanului şi ale birăilor şi a numit alt căpitan şi alţi birăi, primind şi o sută de pungi de bani.

Ţinutul acesta fusese ars de tot, mai înainte şi, astfel, pe vreme de iarnă cumplită, greu se găseau zaherele. De aceea, pentru ca oastea tătară, cu numeroşii ei prizonieri, să nu pricinuiască foamete în tabără, i-au dăruit lui Ialî-agasî, Şahpulad aga, o blană de samur, trei cai arăbeşti şi alte lucruri şi, dându-i scrisori către hanul tătar, l-au lăsat să plece. Atunci Şahpulad aga mi-a dăruit şi mie, sărmanul, un sclav voinic, de neam slovac, şi două fete austriece, şi toată oastea tătară a plecat spre Cetatea Albă, îndreptându-se către Poarta de Fier”[785].

1687, octombrie 27: **Tratatul de la Blaj** stabilea „trecerea ţării în posesiunea Casei de Habsburg”, iar la punctul 1, din capitolul I, se stabilea că „Principele va ţine în lăuntrul ţării, în iernatic, o parte din armata imperială şi, pe lângă observarea de disciplină militară bună, va lăsa să se aşeze în cetăţile şi fortăreţele **Sibiu, Cluj, Bistriţa, Alba-Iulia, Sebeş, Orăştie, Oşorhei** (Osior-heiu), **Deva, Gherla, Şimleu, Mănăştur** (Monastur), **Teiuş**”[786] . „După Cluj şi Sibiu, toate celelalte cetăţi şi fortăreţe ale Transil-

[785] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 618, 619

[786] Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. I, Sibiu 1889, p. 63

vaniei s-au supus fără nici o rezistenţă. Singur, **Braşovul** se opusese la ocuparea germană; a şi păţit-o, încât o va ţine minte prin toate generaţiile”[787].

1773, iunie 2: „În ziua, următoare, 2 iunie, acompaniat de doi călăreţi din **Mediaș**, am plecat, de dimineaţă, la **Ibașfalău**, aflând pe Maiestatea Sa încă dormind, iar împrejur era o liniște generală. După orele 5, s-a sculat suita Maiestăţii Sale, în care se afla şi locotenent-colonelul Luchsenstein, un sas din **Sebeșul Săsesc**, și apoi s-a sculat şi Maiestatea Sa. M-am anunţat la adjutantul Majestăţii Sale, contele Nostitz, precum şi la generalul Şiscovicz, şi am cerut instrucţiuni, dacă am să petrec pe Maiestatea Sa din oraș sau am să-l aştept la hotarele districtului, și am primit ordin să-l aştept la hotarele districtului Mediaș, pe podul Ibașfalăului, ce trece peste Târnava, dincoace, pe hotarul Șaroșului (Schuersch, Şaroş pe Târnave, judeţul Sibiu)”[788].

1782, Johann Lehmann: „De la Orăştie, la **Sebeş**, este o dublă poştă mare. De câtva timp s-a înființat, la **Şibot** (comună în judeţul Alba), o filială a poştei. Drumul este un drum natural; pe alocuri se bagă de seamă că se lucrează la el, dar trebuie să fii foarte atent, ca să observi aceasta. Regiunea se menţine foarte frumoasă, pe stânga, pe dreapta, se văd adeseori terenuri sterpe. Frumoase sate săseşti se arată mândre pe amândouă părțile. Casele, în satele săseşti, sunt toate de zidărie solidă, au ferestre mari, luminoase, cele mai multe au două caturi şi acoperişul de ţiglă. / Era cât pe ce să uit a aminti că, în Banat, adesea mă scoteau din fire ferestrele extrem de mici, la casele făcute

[787] Ibidem, p. 66

[788] Păcăţian, Teodor V, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naţionale ale românilor de sub Coroana ungară*, volumul I, Sibiu 1902, p. 77

din lut. În loc de sticlă la ferestre, românii folosesc, de cele mai multe ori, băşici de porc.

Poşta de la **Şibot** este o casă de poştă izolată, lângă o apă repede, Şibot, care se revarsă adesea şi peste care nu este nici un pod. Dincolo de pârâu, se află un han singuratic. Astfel, ai, şi de o parte, şi de alta a râului, câte o casă, în care, când se revarsă apa, poţi aştepta până se retrage din nou în matcă. Dacă s-ar lua pretutindeni această măsură de prevedere, s-ar putea cruța cheltuiala cerută de facerea podurilor.

De aici, se merge, peste dealuri şi văi, la **Sebeş**. Lipsa unui pod, cu toate că totdeauna am trecut cu bine prin apă, mi-a stricat cheful, de fiecare dată. Teama că s-ar putea, vreodată, să fiu nevoit să aştept scăderea apei, într-unul din aceste cuiburi păcătoase, nu mă lasă să privesc locurile dimprejur. / Îmi reveneam în fire, de fiecare dată, bine abia când, într-o câmpie cu adevărat încântătoare, vedeam înaintea mea **Sebeşul**; într-o parte, un orăşel frumos şi mare, al cărui nume nu-l cunosc; în depărtare, la stânga, singura cetate ardeleană de seamă și azi, Alba Iulia.

Sebeşul, un oraş liber regesc, şi-a luat numele de la pârâul Sebeş, care, solid îndiguit, curge limpede de-a lungul său. Între zidurile cetăţii nu sunt mai mult de 200 de case. Oraşul e curat săsesc. Sunt în el franciscani. Mahalalele sunt locuite de români, două din străzile sale de saşi, altele de badenezi (veniţi din Baden), emigraţi din cauza religiei.

Hanul orăşenesc „La mielul alb” are multe camere de călători curate şi o ospătare foarte bună, dar scumpă. În toate hanurile din Transilvania se servesc vinuri tari, de obicei din anul acela. Deoarece nu se face nici un export de vin, care ar aduce bani, ci acesta se vinde numai în țară,

nu se depune prea multă sârguinţă pentru o mai bună păstrare a lui. Cea mai mare parte din vin s-a terminat în butoi, când dă frunza de viţă. Nimeni nu-şi dă osteneala să tragă vinul de pe drojdie, el este luat doar de deasupra; de aceea, este foarte iute, tare şi vătămător pentru plămânii celor neobişnuiţi cu asemenea băutură. Călătorul, care ar vrea să bea vin vechi, de 10, până la 12 ani, tratat cum se cuvine, să-l roage pe preotul sas al oraşului să-i dea atât vin, cât crede că va ajunge până la parohia următoare şi, atunci, va primi un vin foarte bun, pe preţ ieftin. Parohii saşi din Transilvania au venituri cu adevărat bogate. De reținut: e vorba de parohi, nu de preoţime în general, căci cine nu-i paroh trăieşte destul de strâmtorat. Parohii primesc dijma cea mare din tot ce produc enoriaşii: bucate, vin, lemne, porumb, cânepă etc. Din această dijmă, moşierul primeşte un sfert, restul îi revine parohului. În bani peşin, are cele cuvenite pentru leafa sa. Se înțelege de la sine că preoții sunt cei mai straşnici negustori, că folosul lor îi îndeamnă să împărtăşească enoriaşilor cele mai bune cunoştinţe, în privinţa culturii şi îngrijirii pământului, pentru ca enoriaşii să înveţe, de la paroh, avantajele desfacerii, ca industria să înlocuiască satul întreg, ca nici un petec de pământ să nu rămână nelucrat, ca bunăstarea satului să fie urmarea acestora. Cânepa şi inul se cultivă în Transilvania mai mult decât în toată Ungaria. Transilvania ţine, desigur, un echilibru în privinţa importului şi exportului pânzei, când acesta din urmă nu este mai important.

Îmi îngădui, aici, o mică întrerupere, mă obligă la asta o prăvălie armenească din **Sebeş**. Transilvania este, din lipsa oricărui trafic productiv, o ţară foarte săracă în numerar. Stăpânirea caută cu severitate să înlăture orice lucru cât de mic, care ar putea scoate o sumă chiar neîn-

semnată de bani în numerar din ţară. Dar această stăpânire atentă stă şi priveşte liniştit cum se aduc, din Viena, ghete de gata pentru copii şi femei, în valoare de peste 20.000 florini, şi se vând oficial în toate prăvăliile, în timp ce mulţi pantofari, dornici să muncească, o duc în lipsuri, negăsind de lucru. La valoarea declarată de 20.000, se mai poate adăuga, fără frică, o treime. / De la Sebeş la **Miercurea** (Miercurea Sibiului, judeţul Sibiu), este o poştă mare"[789].

1849: „La 8 ianuarie, insurgenții prefectului român Axente Sever i-au dat foc **Aiudului** (Nagyneyed) și l-au prădat; majoritatea locuitorilor au fost uciși. Doar 20-30 de case au rămas intacte. A fost incendiat și colegiul reformat, inclusiv biblioteca, care conținea aproximativ 25.000 de volume și manuscrise valoroase, un muzeu și diverse colecții de valoare științifică. Orașul încă ardea, în a treia zi. Dénes Popovics, prefectul român de **Sebeş** (Százsébés), a atacat și cucerit **Sebeşul** (Szászváros), pe 5 ianuarie, de unde a extorcat 9.000 de taleri. Mișcarea populară românească, care a început ca o luptă justă împotriva iobăgiei și s-a alimentat cu nemulțumiri reale – sub controlul autorităţilor austriece – s-a întors împotriva revoluției maghiare și acum a distrus fără discernământ populația maghiară. Pentru a zdrobi mișcarea, din 6 ianuarie, comisarul șef al Guvernului, Ödön Beöthy, a început să organizeze batalioane de vânătoare, pe model maghiar, a căror sarcină era recuperarea proprietății acestei organizații și protejarea localului maghiar"[790].

1883: „**Covocare**. / Domnii membri ai comitetului

[789] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 575-577

[790] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

central al „Reuniunii învăţătorilor de la şcolile greco-orientale române, din districtul Sas-Sebeş, anumit: Avram Păcurariu, învățător în **Lancrăm**, Z. Mureșan, Avram David, Samuil Roşu, Daniil David, Ilie Savu, învățători în **Sas-Sebeş**, George Benescu, Nicolau Munţiu, învețățător în **Răhău**, Vasilie Dobre, învăţător în **Deal,** şi Vasilie Dura, învăţător în **Pianul de sus**, sunt rugați a se înfățișa, pe duminică, în 27 februarie, la 11 oare a. m., la ședința ordinară, în edificiul şcolii greco-orientale române din **Sas-Sebeş**, locul central al districtului"[791].

1885: „Din **Sebeş** se scrie că, din incidentul proclamațiunii „iredente", acum câteva zile. un locotenent de jandarmerie din **Aiud** sosi, noaptea, în **Sebeș**. Alaltăieri, miercuri, în 4 septemvrie vechi, învățătorul de acolo, Zevedei Mureșanu, a fost arestat și escortat imediat la **Târgu-Mureșului**. Cercetările se continuă si prin satele dimprejur. Dar cum rămâne cu ministrul Tisza, cu Kulturegyletiștii și cu toți ungurii, care au primită proclamațiunea, aresta-se-vor?"[792].

1895: „Reuniunea română economică din comitatul Sibiului… în toate comunele, pe unde comitetul reuniunii şi-a ținut întrunirile sale economice, a stăruit pe lângă înfiinţarea de tovărăşii agricole, ai căror membri plătesc, o dată pentru totdeauna, 11 florini taxă fundamentală, cu care bani se procură tot felul de instrumente economice. Pentru înființarea unei asemenea tovărăşii se recer cel puţia 12 membri; ea primește, în anul prim, şi un ajutor de 60 florini de la comitat. / **Tovărăşii** de acestea s-au înfiinţat, până acum, în **Sălişte**, unde, între altele, s-a procurat şi un plug de fier sistemul Lack, pentru arăturile afunde; în **Sebeșul**

[791] *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 21, Sibiu 1883, p. 83
[792] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 199, Braşov 1885, p. 2

săsesc, unde, între altele, s-a procurat şi o maşină de îmblătit cu vapor; în **Lancrăm**, unde s-a procurat un trier pentru cernutul bucatelor şi o tulumbă (pumpă) pentru stropirea vițelor de vie atacate de mucegai (peronospora viticola); apoi în **Gura-râului**, în **Roșia săsească**, în **Săcădate** – în acestea două din urmă s-a procurat şi câte-o maşină de semănat grâul, despre care s-a adeverit că, prin ele, se cruță foarte multă sămânță la semănat; altă tovărăşie agricolă s-a înființat și în **Avrig**"[793].

1895: „**Virilişti români, în comitatul Sibiului, pentru anul 1896**, sunt: 1). Excelența Sa Miron Romanul, mitropolit **Sibiu** (florini: 1.215). / 2). Nicole Vidrighin, arendator în **Răşinari**. / 3), Demetriu Vidrighin, arendator în **Răşinari**. / 4). Dr. Aurel Brote, director de bancă în **Sibiu**. / 5). Ioan Micu, neguţător în **Sebeşul de jos**. / 6). **Parteniu Cosma**, director de bancă în **Sibiu**. / 7). Ioan Măniţiu, proprietar în **Poiana**. / 8). Dr. Octavian Russu, advocat în **Sibiu**. / 9). Dr. Ștefan Păcurariu, avocat în **Sibiu**. / 10). I. Hannia, protopresbiter în **Sibiu**. / 11). Ioan de Preda, advocat în **Sibiu**. / 12). Onoriu Tilea, inginer în **Sibiu**. / 13). Ilie Pop, notar în **Poiana**. / 14) Alexandru Lebu, proprietar în **Sibiu**. / 15). Ioan Vidrighin, proprietar în **Răşinari**. / 16). Parteniu Morar, proprietar în **Săsciori**. / 17). Zacharia Boiu, protopresbiter în **Sibiu**. / 18). Simeon Cărpinişan, măcelar în **Câlnic**. / 19). Ioan Juga, proprietar în **Apoldul-mic**. / 20). Ioan Răcuțiu, negustor în **Selişte**. / 21) Ioan Balu, birtaș în **Sibiu**. / 22). Petru Imbăruş, proprietar în **Sibiu**. / 23). Ioan Măcelar, proprietar în **Mercurea**. / 24) Petru Comșa, negustor în **Sălişte**. // **Supleanți**: 1). Ioan Maxim Vulcu, proprietar în **Pianul de sus**. / 2). Ioan

[793] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 251, Braşov 1895, p. 5

Paraschiv, subjude pensionat, **Sebeşul-săsesc**. / 3). Ioan Drăgan, notar public regesc în **Sebeşul-săsesc**. / 4). Ioan Banciu, negustor în **Sălişte**. // **Numărul total al membrilor**: 147 ordinari şi 15 supleanți"[794].

1896: „Profesorul Weigand, din Lipsca, care şi-a ales ca ţintă a face studii mai adâncite asupra limbii române şi. din cauza aceasta, s-a hotărât a călători prin ţinuturile locuite de români, spre a intra în atingere cu poporul nostru, ca să-i cunoască mai de aproape graiul, obiceiurile şi însuşirile, se află acuma îa Ardeal. Duminică, Dr. Weigand a sosit, de la **Mărtineşti**, pe jos, la **Orăştie**, unde a întâmpinat o primire amicabilă din partea românilor. La convenirea de seara din acest orăşel, oaspetele german a fost salutat, cu căldură, de societatea română de bărbaţi şi dame, ce se întrunise aici. O deosebită surpriză i s-a făcut profesorului Weigand, prezentându-i-se, în decursul serii, 12 căluşeri, îmbrăcaţi în costum naţional, conduşi de un vătaf, care au jucat vitejescul joc românesc. Marţea trecută, Dr. Weigand a fost în **Alba-Iulia**, unde a întâmpinat, asemenea, o primire călduroasă din partea inteligenţei române. Și aici a fost, seara, o întrunire, la un hotel, în onoarea oaspetelui. De la Alba-Iulia, dl Weigand s-a dus la **Blaşiu** și **Sebeşiul săsesc**, iar de aici va merge prin Munții Apuseni"[795].

1897: „La producțiunea, împreunată cu joc, ce s-a ţinut în **Pianul-românesc**, la 9/21 februarie, în favorul zidirii școlii, au binevoit a suprasolvi următorii domni: Petru I. Comşa (**Sălişte**) 10 florini; / Ioan I. Vulc (**Orăştie**) 5 florini; / Avram Stanca (**Petroşeni**), Ioan Crăciun (**Dostat**), Fucs Nandor (**Alba-Iulia**), câte 2 florini; / Albert

[794] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 207, Braşov 1895, pp. 2, 3
[795] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 187, Braşov 1896, p. 2

Dörr, N. N, pretor, Sergiu Medean, Dr. Elekes, Victor Săbăduș (toţi din **Sebeş**), Vasilie Aldea (**Lancrăm**), Ioan Ghișa, A. Barb, O. Olariu (toţi din **Rechiţa**), Ioan Bena, I. Radu, G Vulc, Savu Florea, Nicolae Popa (toți din **Pianul-de-jos**), Elie Pop (**Poiana**), Nicolae Hința (**Sibișel**), câte 1 florin; / Nicolae Todoran (**Pianul-de-jos**) 1 florin 60 cruceri; / Savu Timariu (**Pianul-de-jos**), G. Tătar (**Sebeş**) D. Lencrejan și I. Goța (**Răhău**), câte 80 cruceri; / Ioan Pavel (**Lancrăm**) și A. Hința (**Sebeșel**) câte 50 cruceri"[796].

1902: „Nu pot să nu relevez obștii noastre lucrările săvârşite de conducătorii reuniunii agricole, duminică, la 28 decemvrie curent (1901), în comuna mea, **Bungard**, unde s-a ţinut a 14-a adunare generală, în care comitetul și-a dat seama de ceea ce a săvârşit în 1901. Din acest prilej, a sosit în mijlocul nostru prezidentul reuniunii, dl Dimitrie Comşa, şi secretarul ei, dl Victor Tordășianu, însoţiţi de domnii Ieronim Preda și Ioan Silaghi, funcţionari consistoriali.

La adunare, spre lauda consătenilor mei, fie zis, au participat tot ce bun se găseşte în **Bungard**, încât sala noii noastre şcoli era ticsită. După serviciul divin, la care au asistat şi oaspeţii noştri, anume, la orele 11 a. m., prezidentul Dimitrie Comşa prin un discurs rostit la înţelesul tuturora, deschide adunarea și dă cuvântul secretarului Victor Tordășianu, care schiţează lucrările săvârşite de comitet în 1901. / Din spusele domnului secretar, am constatat că comitetul, în anul trecut, s-a prezentat, neamintind de comuna **Acilu**, în care s-a ţinut adunarea generală trecută, în 3 comune, din trei margini ale comitatului, la întruniri agricole, anume la **Loman**, din părţile **Sebeşului săsesc**, la

[796] *Revista Orăştiei*, Anul III, nr. 17, Orăştie 1897, p. 73

Sebeşul de jos, din părţile **Avrigului**, şi în **Ţichindeal**, din părţile **Nocrichului**; într-o comună, **Ilimbav** (cercul **Nocrich**), la expoziția de vite, în comuna **Apoldul român** (cercul Miercurii), la plantare de pomi, în comuna **Săsciori** (cercul S.-Sebeș), la cursul de altoit pomi, şi în **Sălişte**, din cercul cu același nume, la preparativele pentru întemeierea școlii economice practice. / Așadar, locuitorii din 7 comune au avut fericirea de a primi reprezentanţi de ai Reuniunii în mijlocul lor, la care, mai adăogând numărul oaspeţilor din alte comune, care au ținut să asiste şi ei la lucrările Reuniunii, afla-vom că, într-un singur an, multe zeci de comune primesc sfaturi şi învățături de la cârmacii Reuniunii.

O viţea de rasa curată „Pinzgau“ s-a dăruit membrului Ioan Cloaje din **Boiţa**, 2 oi rasa „Frinlandesă“ au primit membrii Ioan şi Iacob Beu din **Apoldul român**, 23 mii pădureţi (meri, peri, pruni, gutui, cireși, caise) s-au împărţit în 87 comune; între membrii din 34 comune s-au împărţit seminţe de trifoi, lucernă, napi şi de cânepă italiană; 4 membri au fost dăruiţi cu găini soiul „Plaomouthsocker“; 10 tovărăşii agricole şi 10 însoţiri de credit sătești sistem Reiffeisen, în tot atâtea localităţi, au fost ocrotite de Reuniune, 4 comune s-au folosit, în mod gratuit, de maşina de semănat şi de grapa de muşchi a Reuniunii. Iar lucrările comitetului, în unire cu zelosul protopretor P. Draghits, pentru întemeierea şcolii economice din **Sălişte**, vor fi răsplătite de binecuvântarea contemporanilor și a urmaşilor noştri…

Nici că se poate închipui că, în toiul discuţiunii, s-ar fi trecut cu vederea cestiunea capitală pentru **Bunghard**: cultura castraveților, acest articol de comerţ atât de căutat în piața Sibiului. Bungărdenii, odinioară vestiți cărăuşi, lipsiţi de acest izvor de câştig, prin venirea drumului de

fier s-au pus din răsputeri pe cultura castraveţilor, de care lucru natural nu se pot debarasa. Drept ce li s-a recomandat să se pună pe cultura timpurie a castraveţilor, pe când ei au preț și abandonarea concurenţei ce şi-o fac unii, altora, în târguri şi, mai presus de toate, aflarea mijloacelor care, aplicate acestui ram de economie, să se bucure și el de o rentabilitate mai mare… / Parohul nostru, veteranul Teodor Necșa, cu pletele albe, dar cu inimă tânără, mulțumeşte oaspeţilor sosiți pentru onoarea dată **Bungardului** şi, asemănând pe reprezentanţii Reuniunii agricole cu steaua ce s-a arătat magilor de la răsărit, spre a-i conduce la Mântuitorul lumii, le doreşte ca multă vreme să strălucească şi să povăţuiască pe muncitorul român pe căile cele bune şi folositoare. / La bogata masă, întinsă în casele harnicului învăţător Ioan Modran, veselitu-ne-am după cum se cuvine după o oboseală de aproape o jumătate de zi”[797].

1903: „Ioan Piso, fost senator şi căpitan de poliţie în **Sebeş**, după grele suferinţe a răposat la Sibiu, unde trăia retras în pensiune. Dumneceu să-l odihnească în pace!

Piso... căpitan de poliţie în **Sebeş**! / Sunt 16 ani, de când păstrez, între însemnările mele, un extras dintr-o serie de articole publicate de neîmpăcatul adversar al istoriei române, Hunfalvy Pál, în revista „Budapesti Szemle”. Într-unul din aceste articole, Hunfalvy pomenește şi de căpitanul de poliţie Piso, din **Sebeş**. / Trebuie să adaug că titlul articolelor lui Hunfalvy era: „Kirándulás Erdélybe” (Excursiune în Ardeal) şi, întâmplându-se să călătorească, istoricul maghiar, de la Sibiu, până la Sebeş, într-o diligență cu Piso şi având cu acesta chiar şi oarecare discuţie, l-a eternizat în articolele sale”[798].

---

[797] *Gazeta Poporului*, Anul LXV, nr. 284, Braşov 1902, p. 3
[798] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 117, Braşov 1903, p. 3

1904, Diaconovich: „**Sebeș**, Sas-Sebeș, (magh. Szász-Sebes, germ. Mühlbach), oraș cu magistrat în Transilvania, comitatul Sibiu, unul dintre cele 7 centre vechi ale saşilor; a fost fortificat. Are 7.754 locuitori români şi saşi, care se ocupă cu economia; pământul e productiv; se cultivă şi vii. Sebeș are o școală elementară superioară română, cu 6 învăţători, o reuniune a meseriaşilor, reuniune de cântări, și un institut de bani, „Sebeşana". Saşii au gimnaziu inferior renumit. Biserica luterană datează din secolul XV. / **Protopopiatul Sebeș** românesc greco-ortodox, cu 29 parohii şi 34.518 credincioși, Protopopiatul greco-catolic, cu 22 parohii şi 12.900 credincioşi. / „**Sebeșana**", institut românesc de credit, în Sas-Sebeș, fondat 1887. Capital social: 100.000 coroane, fonduri de rezervă: 88.000, depozite 468.000, reviriment 2.464.651 coroane, în 1901"[799].

1908: „În urma apelului lansat în scopul edificării unei biserici greco-catolice în **Boz**, protopopiatul Sebeșului, preoții fungenți la înmormântarea fostului jude comunal în **Doștat**, Nicolae Mărginean, şi-au oferit, la stăruința vrednicului preot I. Albon, întreagă taxa de celebrare pentru noua biserică din Boz, încasându-se, astfel, suma de 19 coroane. Și anume, de la: I. Popa din **Presaca**, 2 coroane, Nicolae Mărginean, din **Girbom**, *2* coroane, Alexa Deac din **Sângătin**, 2 coroane, I. Albon din **Doștat**, 5 coroane, I. Mărginea din **Ungurei**, 2 coroane, I. Neagu din **Brașov**, 2 coroane, S. Becichezi din Boz, 4 coroane. / Din fruntașa comună **Doștat** s-a colectat, pentru biserica din **Boz**, suma de 115 coroane, care împrejurare de a se atribui și mulțămi bravului și harnicului ei preot I, Albon. Tot din Doștat un domn mărinimos, I. Crăciun. a dăruit pe sama bisericii din

[799] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 922

Boz o *cuolă* de 50 coroane, de la **„Tovărășia Agricolă" din Sebeș**. / Pentru care fapte primească toți valoroșii și mărinimoșii binevoitori cele mai fierbinți mulțămite pentru jertfele aduse pe altarul dragostei creștinești"[800].

1908: „Din datele culese cu prilejul adunării de la Sebeş ştim că, până acum, sunt în lucrare, pe acolo: 2 tovărăşii ocazionale pentru asigurarea vitelor, în **Sebeşul-săsesc**; una în **Pianul-de-sus**; una în **Lancrăm** şi una se porneşte în **Pianul-de-jos**. La toate aceste tovărăşii sunt înscrise vite în preț de peste 300 mii coroane şi, până acum, s-a plătit, de aceste tovărăşii, pagube de aproape 10 mii coroane. / Pentru mai statornică dezvoltare, însă, toate aceste tovărăşii vor intra, cât de curând, sub scutul **Reuniunii de la Orăştie**, formând o puternică grupă din jurul **Sebeşului**"[801].

1938: „Corul „Sfântul Gheorghe" din **Sebeş**, înfiinţat în anul 1923, de dl profesor N. Lupu şi condus, până astăzi, de domnia sa, a avut de sărbătorit un frumos succes, cu două producţiuni de colinde, cântece populare şi comedia „Plata birului", de dl Victor Ioan Popa. / Atât piesa, reprezentată sub conducerea dlui Z. Tecău, cât şi corurile, alese din cei mai consacraţi compozitori români, au fost bine executate, trezind in interes deosebit în publicul din **Sebeş**, care, la cele două producţiuni, a umplut sala de spectacole până la refuz. Succesul acesta moral şi material ne reaminteşte de cel avut tot de acest cor în anul 1926, cu opereta „Jertfa". / Împlinind 14 ani de existenţă, înjghebarea aceasta corală a izbutit să menţină, peste indiferenţa acelora care aveau mai mult obligaţia să o ajute şi, învingând cu bărbăţie greutăţi, sub povara cărora alte societăţi

[800] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 285, Braşov 1908, p. 6
[801] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 54, Braşov 1908, p. 7

asemănătoare din localitate s-au destrămat, ea a cântat, ani de-a rândul, liturghia în biserică, a contribuit fără preget cu cântece la toate festivităţile oraşului, ba chiar şi în cele mai importante din ţinut, iar la concursul corurilor a fost în fruntea acestora. Cu modestie, dar, totdeauna corul acesta a fost prezent la promovarea vieţii artistice şi religioase din localitate. / Venitul acestor două producţiuni a fost destinat **ridicării unei troiţe lui Mihai Viteazul**, pe locul unde Voievodul Unirii şi-a avut tabăra din care a plecat în **lupta de la Mirăslău**. Pentru mărirea acestui fond, corul va cânta şi în satele din jur, ca şi ele să contribuie la ridicarea acestui monument"[802].

1938: „Corpul funcționarilor administrativi din plasa Sebeş au organizat, din inițiativa dlui pretor Gh. Petrovici, o frumoasă producţiune artistică la **Petrești**. Au participat aproape toţi notarii plășii şi primarii, numeroşi intelectuali din satele vecine, functionarii fabricii de hârtie și mult popor. / Corul „Sfântul Gheorghe din **Sebeş**, sub conducerea dlui profesor N. Lupu, a excecutat următoarele cântece: „Hristos a înviat", de T. Popoviciu; apoi de I. Podoleanu şi Ciprian Porumbescu; „Irmosul Paştilor", de 1. Macarov; „Bătrâneţe, haine rele"; „Fă-mă, Doamne", de S. Golumba; „Hora" de N. Oancea, „Doina", de A. I. Butaş, „Frunzuleană mărăcine", de I. Popoviciu, „Viorica", de I. Danilescu, etc. / Cântecele, bine executate, au fost frenetic aplaudate şi bisate. / S-a reprezentat cu succes, sub conducerea dlui Z. Tecău, comedia „Plata birului", de V. I. Popa. La interpretarea rolurilor s-au remarcat domnişoara O. Balea şi P. Opincar, I. Draşovean, S. Oltean şi I. Rizolo, care a mai recitat, simţit, „Moartea lui Ştefan". Dl notar I. Bona

[802] *Universul*, Anul 55, nr. 3, Bucureşti 1938, p. 5

a recitat, în grai bănăţean, „Izenbanu”. / Încheierea programului a făcut-o **fanfara din Petreşti**, cu „Imnul regal”. Venitul s-a dat pentru această fanfară”[803].

1940: „Populația orașului **Sebeș**, în număr de câteva mii, împreună cu cea a comunelor **Petrești**, **Lancrăm** și **Pianul de Jos**, adunată în piața mare, aproape neîncăpătoare, din faţa primăriei din localitate, a ţinut o mare adunare de manifestaţie patriotică și de solidarizare cu fraţii noștri din ţinuturile Transilvaniei, care urmează să fie anexate Ungariei… / Adunarea a fost deschisă și condusă de neînfricatul român dr. I. Cuşută… / Au mai vorbit protopop dr. V. Oana, inginer I. Giurgiu, învăţător I. Zdrenghea, P. Munteanu, preot I. Cărpinişian, judecător N. Chira, dirigintele poştei N. Gărduş, director S. Cărpinişian, preot I. Savu și Pavel. Oratorii, în cele spuse, au arătat jalea şi revolta sufletească, care a cuprins pe fiecare ardelean pentru nedreptatea ciuntirii Transilvaniei românești. / Din masa de oameni cuprinsă de jale şi totodată de dârz patriotism, se auzea adesea strigându-se cu tărie şi hotărâre: „Vrem Ardealul întreg!”, „Jos ungurii!”. S-a cântat apoi, de mai multe ori, fraze „Murim mai bine-n luptă cu gloria deplină / Decât să fim sclavi iarăşi în vechiul nost’ pământ!”. S-a manifestat îndelung şi pentru armata română”[804].

1944: „Colete fără documente, aflate în diferite stații din țară: / Elena și Veronica Ene, un balot, se găsește în stația **Sebeș**-Alba. / Nicolae Himu, Chișinău, str. Regele Carol nr. 42, un balot, se găsește în stația **Sebeș**-Alba. / Ica Mironescu, Târgu Ocna, bulevardul Ferdinand nr. 57, un balot, se găsește în stația **Sebeș**-Alba. / Caraman Valentin,

[803] *Universul*, Anul 55, nr. 116, București 1938, p. 12
[804] *Universul*, Anul 57, nr. 247, București 1940, p. 3

o ladă cu veselă, se găsește în stația **Sebeș**-Alba. / Căpitan Emil Boremă, Lisaura, Suceava, un coș, se găsește în stația **Sebeș**-Alba. / Irma Chevalier, Piatra Neamț, un coș de nuiele, se găsește în stația **Sebeș**-Alba. / Firma Cornel Molnar, str. Regina Elena nr. 6, Oravița, o ladă cu lumânări, se găsește în stația **Sebeș**-Alba. / Farmacia G. V., o ladă cu medicamente, se găsește în stația **Sebeș**-Alba. / Aurora inginer Sudețeanu, bulevardul Cuza, nr. 168, Brăila, o ladă, se găsește în stația **Sebeș**-Alba. / Fabrica de ciocolată Al Popovici, București, o ladă cu ciocolată, se găsește în stația **Sebeș**-Alba. / Colonel pensionar D. Mihilescu, bulevardul Carol, nr. 78, Galați, un balot, se găsește în stația **Sebeș**-Alba. / Tot în stația **Sebeș**-Alba se găsesc o mulțime de obiecte, fără documente și fără adrese”[805].

1945: „Am primit la redacţie două cărticele, una de format mai mare, scrisă pentru cărturari, şi alta mai mică, scrisă pentru ţărani, Amândouă însă vorbesc despre același lucru. / Cea dintâi e scrisă de vestitul profesor universitar Dr. Al, Borza, astăzi rector al Universităţii din Cluj-Sibiu, şi poartă numele „O problemă fundamentală pentru Biserică şi Neam: Copiii”, şi formează nr. 11 din Biblioteca A.G.R.U. pentru intelectuali. / A doua e scrisă de Părintele prepozit Dr. Nicolae Brînzeu din **Lugoj** şi poartă titlul: „**Ne piere neamul... Triste poveşti din Petreşti**”, e scoasă în ediția a doua şi formează nr. 11 din Biblioteca poporală A.G.R.U… / Amândouă cărticelele sunt tipărite la G. Matheiu, în Timişoara, şi se pot procura prin oricare librărie”[806].

1948: „Până în anul 1947, muncitorul de la **Fabrica de hârtie din Petreşti**, condusă de trustul hârtiei din Sue-

[805] *Universul*, Anul 61, nr. 149, Bucureşti 1944, p. 3
[806] *Unirea Poporului*, Anul XXVII, nr. 12, Blaj 1945, p. 3

dia, erau exploataţi crunt, ducând o viaţă de mizerie. În puținul timp liber, pe care îl aveau, nu li se dădea posibilitatea să facă sport, pentru că patronii hrăpăreţi interziceau acest lucru. Nu se puteau bucura de binefacerile sportului, decât fiii directorilor şi cozile de topor, care îi înconjurau, linguşindu-i. / Astăzi, însă, când fabrica a fost naţionalizată şi când la conducerea ei se află un director ridicat din rândurile muncitorilor, condiţiunile s-au schimbat total. Sub îndrumarea organizaţiei de partid, muncitorii au hotărât să-şi construiască un teren de sport. / La primăvară, harnicii muncitori de la Fabrica de hârtie de la Petreşti vor putea face spori pe un teren al lor. Până atunci, ei se pregătesc, însă, pentru sporturile de iarnă. / Pitic Loghin"[807].

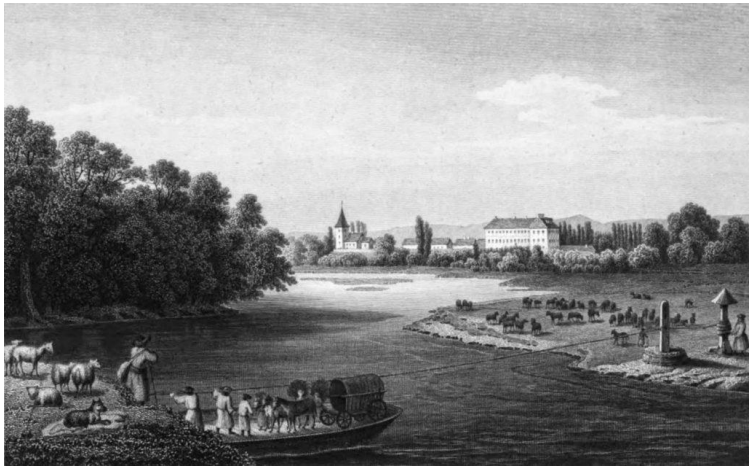

[807] *Sportul popular*, Anul IV, nr. 1212, Bucureşti 1948, p. 1

SEBEŞU DE JOS

(săs. Schäis, germ. Unter-Schewesch, Unter-Schewisch,
magh. Oltalsósebes, Alsósebes,
comuna Turnu Roşu, judeţul Sibiu)

1762-1851: **„Perioada „Regimentului 16 Grăniceri”** (1762-1851). La 12 aprilie 1762, împărăteasa Maria Tereza a aprobat înfiinţarea graniţei militare transilvane, numindu-l pe generalul Adolf Nikolaus von Buccow comisar pentru realizarea acesteia. „Miliția grănicerească” urma să fie compusă din două regimente româneşti de infanterie, două regimente secuieşti de infanterie, un regiment românesc de dragoni şi unul secuiesc de husari, dispuse din Bucovina, până în Banat. În anul 1764, după terminarea lucrărilor de constituire a „Regimentului 2 de graniţă român”, cu sediul la **Năsăud**, s-a trecut la înființarea „Regimentului 1 grăniceresc român”. Prin patentă împărătească, întregul teritoriu supus militarizării a fost declarat liber, viitorii grăniceri urmând a fi scoşi din starea de iobăgie şi scutiţi de toate dările. Pentru constituirea regimentului, au fost militarizate mai multe sate din comitatul Hunedoara, scaunul Orăştie, scaunul Sibiu, Tara Oltului şi Tara Bârsei. În anul 1773, se aflau arondate la Regimentul 1 românesc de graniţă 84 de localităţi, pentru ca, în anul 1777 să rămână 82. Dintre acestea, 43 erau din Țara Oltului, orga-

nizate în şase companii. De aceea, regimentul era cunoscut şi ca „al oltenilor”. / La data desființării regimentului, realizată pe baza decretului împărătesc din 22 ianuarie 1851, pus în aplicare în 1 aprilie acelaşi an, sediile (garnizoanele) companiilor şi compunerea celor situate în Tara Oltului era următoarea: / **Compania a VII-a**, la **Racoviţa**, cu localităţile: **Porumbacu de Jos**, **Porumbacu de Sus** şi **Scoreiu**, toate din actualul judeţ Sibiu; / **Compania a VIII-a**, la **Viştea de Jos**, din actualul judeţ Braşov, cu localităţile: **Arpaşu de Jos** şi **Arpaşu de Sus** (ambele din actualul judeţ Sibiu), **Drăguş**, **Olteț** (fost Besimbac), **Ucea de Jos**, **Ucea de Sus** şi **Viştea de Sus**, din actualul judeţ Braşov; / **Compania a IX-a**, la **Lisa**, cu localităţile: **Breaza**, **Dejani**, **Dridif**, **Gura Văii** (fost Netotu), **Ludișor**, **Luța**, **Pojorta**, **Recea** (fost Vaida-Recea şi Teleki-Recea), **Voila**, **Voivodeni** (fost Voivodenii Mari şi Voivodenii Mici), toate din actualul judeţ Braşov; / **Compania a X-a**, la **Mărgineni**, cu localităţile: **Berivoi** (fost Berivoii Mari și Berivoii Mici), **Copăcel**, **Hârseni**, **Hurez**, **Iaşi**, **Ileni**, **Râuşor**, **Săsciori**, **Săvăstreni** şi **Sebeş**, toate din actualul judeţ Braşov; / **Compania a XI-a**, la **Ohaba**, cu localităţile: **Bucium**, **Șinca Veche** şi **Vad**, toate din actualul judeţ Braşov; / **Compania a XII-a**, la **Dumbrăviţa** (fost Țânțari), împreună cu localitatea **Tohanu Vechi**, ambele din actualul judeţ Brașov”[808].

1883: „Raportul învățătorului primar din **Avrig** Ioan Cândea, despre constituirea despărțământului **Avrig**, efectuată în ședința din 15 decembrie. La acea ședință s-au prezentat 14 învățători, preoțimea din acel loc și împre-

[808] Bucur, Alexandru, *Urme grănicerești în Țara Oltului (I)*, în Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”, *Acta Terrae Fogarasiensis*, X, Făgăraș 2021, pp. 136, 137

jurime și un frumos număr de mireni. Președinte s-a ales Ioan Cândea, Avrig; secretar, N. Luculeţ, învățător în Avrig; cassar, T. Doican, învăţător în **Sebeșul inferior**; membrii: Ioan Petrişor, învăţător în **Porceşti**, și Ioan Lupea, învăţător în **Sărata**. S-au ţinut două prelegeri practice, una de Procopiu Clonţa, din religiune, „Despre Dumnezeu și existența lui“, alta de N. Luculeţ, „Despre definițiunea substantivului“. Cu această ocaziune, s-au înscris ca membri ajutători: Mihail Cândea din **Avrig**, Dionisiu Calefariu, paroh în **Sărata**, Georgiu Cismaş, paroh în **Porumbacul superior**, Mihail Luculeţ, primar în **Avrig**, Savu Berghea, casar în **Avrig**; Vasile Cândea, colector în **Avrig**; Ioan Ilincea, comerciant în **Avrig**; Irimie Răduţ, proprietar în **Avrig** și Nicolae Mihailă, proprietar în **Avrig**, toți cu câte 1 florin v. a. (valută austriacă). Pe lângă aceştia, s-au mai înscris, fără a fi depus suma de 1 florin, Atanasie Sebeşan, fost învățător, şi Ioan Vlad, proprietar în **Avrig**. Au depus taxele restante, de câte 1 florin, 6 membri şi s-au vândut 11 exemplare din Regulamentul afacerilor interne, a câte 10 cruceri – 1 florin şi 10 cruceri. / Constituirea se ia spre ştiință”[809].

1884: „În 21 februarie, seara, între 9 și 10 ore, s-a comis, în strada Blănarilor (Kürschnergasse), casa nr. 26, o crimă îngrozitoare. Locuitorii acestei case, medicul de regiment în pensiune Dr. Iacob Friedenwanger, femeia lui (nelegitimă) Amalia Berger, copilul ei, Hermann, precum și servitoarea Maria Müller, au fost, în modul cel mai crud, uciși și măcelăriți de niște tâlhari necunoscuți, care, după ce au mai și jefuit tot ce au aflat, au dat foc locuinţei. Pompierii, fiind înștiințați, au sosit, pe la orele 10, la fața lo-

[809] *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 11, Sibiu 1883, p. 43

culuı, dar au aflat poarta închisă. Ei au spart-o, cu ajutorul unei securi, și au intrat în curte; aici au aflat cadavrul medicului, cu gâtul tăiat și cu pântecele spintecat. În odăile unde ardea, au fost aflate celelalte victime, femeia, copilul şi servitoarea, toți morţi, cu gâtul tăiat, și acoperiți cu răni pe corp. Focul fu stins și victimele fură transportate în spital. / Scopul tâlharilor – se crede că au fost patru inși – a fost, pe lângă răzbunare, şi jefuirea familiei memorate. Ei au dus cu sine toate obiectele de valoare, lozuri, inele, cercei, ceasornice; casa Werthaimiană s-a deschis și nu s-a aflat nimic într-însa, se vede că și de aici au luat tot ce au găsit. / La medicul ucis, care făcea afaceri de cămătărie, se aflau și multe scule zălogite, carie au fost toate furate. / Bestialitatea și vandalismul tâlharilor a produs o nespusă indignare în tot orașul. Se zice că ei au intrat în casa medicului mascaţi. / S-u găsit, sub un pod, un cuțit, un șiș și niște cârpe pline de sânge, care s-au depus la poliție. / Câțiva individ suspecți au fost arestați, dar nu s-a constatat încă dacă sunt adevăraţii făptuitori. / Ministeriul de interne a pus un premiu de 200 florini pentru cel ce va descoperi pe tâlhari. Cu data de 25. ni se serie că ucigașii, cinci la număr, au fost prinși, doi dintr-înșii se zice că au fost arestaţi la **Sebeș**”[810].

1887: „După cum comunică foile ungurești, jandarmeria de la **Turnu roşu** a confiscat 250 kg ceară, ce voiau s-o treacă peste graniță, noaptea, doi locuitori din **Porcești** şi unul din **Sebeşul de jos**”[811].

1888: „Precum se scrie din **Sebeș** ziarului „Sieb. Deutsch. Tgbltt”, proprietarii români au ţinut o adunare, în care au subscris o declarațiune, ce cuprinde urgenta dorință

[810] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 19, Brașov 1884, p. 4
[811] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 270, Braşov 1887, p. 2

de a nu se face comasarea și de a se șterge această chestiune o dată pentru totdeauna. Se vorbește că și sașii, în mare număr, au subscris acest act și că adunarea a hotărât a trimite o deputațiune la Maiestatea Sa, cu rugare de a face să se ţină seamă de dorința unei mari părți a proprietarilor”[812].

1889: „Cetim în „Telegraful român” din Sibiu: „Un corespondent de-al nostru din **Sas-Sebeș** ne comunică, într-o corespondenţă mai lungă, că în jurul **Sebeșului** s-a lăţit absurda faimă că un preot român, voind să sperie pe un om, care afirma că ar fi aflat o comoară cu bani, spre acest scop s-a îmbrăcat cu o piele de ţap şi, acum, pielea de țap s-a lipit de trupul său. O absurditate nemaiauzită; dar frații noștri sași, cu bunăvoința cu care ne sunt, n-au întrelăsat a eterniza această absurditate într-o poezie şi mai absurdă, ci ni se comunică și nouă, şi care s-a împărţit la lume şi țară. Ne mărginim, de astădată, a constata acest faptă plin de dragoste frățească al conlocuitorilori sași, căci auzim, că poliția, conștientă de chemarea sa, urmărește faptul și, la timpul său, vom comunica și rezultatul cercetărilor“”[813].

1895: „**Virilişti români, în comitatul Sibiului, pentru anul 1896**, sunt: 1). Excelența Sa Miron Romanul, mitropolit **Sibiu** (florini: 1.215). / 2). Nicole Vidrighin, arendator în **Răşinari**. / 3), Demetriu Vidrighin, arendator în **Rășinari**. / 4). Dr. Aurel Brote, director de bancă în **Sibiu**. / 5). Ioan Micu, neguţător în **Sebeşul de jos**. / 6). **Parteniu Cosma**, director de bancă în **Sibiu**. / 7). Ioan Măniţiu, proprietar în **Poiana**. / 8). Dr. Octavian Russu, advocat în **Sibiu**. / 9). Dr. Ștefan Păcurariu, avocat în

[812] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 88, Brașov 1888, p. 2
[813] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 51, Brașov 1889, p. 2

Sibiu. / 10). I. Hannia, protopresbiter în **Sibiu**. / 11). Ioan de Preda, advocat în **Sibiu**. / 12). Onoriu Tilea, inginer în **Sibiu**. / 13). Ilie Pop, notar în **Poiana**. / 14) Alexandru Lebu, proprietar în **Sibiu**. / 15). Ioan Vidrighin, proprietar în **Răşinari**. / 16). Parteniu Morar, proprietar în **Săsciori**. / 17). Zacharia Boiu, protopresbiter în **Sibiu**. / 18). Simeon Cărpinişan, măcelar în **Câlnic**. / 19). Ioan Juga, proprietar în **Apoldul-mic**. / 20). Ioan Răcuțiu, negustor în **Selişte**. / 21) Ioan Balu, birtaș în **Sibiu**. / 22). Petru Imbăruș, propietar în **Sibiu**. / 23). Ioan Măcelar, proprietar în **Mercurea**. / 24) Petru Comșa, negustor în **Sălişte**. // **Supleanți**: 1). Ioan Maxim Vulcu, proprietar în **Pianul de sus**. / 2). Ioan Paraschiv, subjude pensionat, **Sebeșul-săsesc**. / 3). Ioan Drăgan, notar public regesc în **Sebeşul-săsesc**. / 4). Ioan Banciu, negustor în **Sălişte**. // **Numărul total al membrilor**: 147 ordinari şi 15 supleanți"[814].

1902: „Nu pot să nu relevez obștii noastre lucrările săvârşite de conducătorii reuniunii agricole, duminică, la 28 decemvrie curent (1901), în comuna mea, **Bungard**, unde s-a ţinut a 14-a adunare generală, în care comitetul și-a dat seama de ceea ce a săvârşit în 1901. Din acest prilej, a sosit în mijlocul nostru prezidentul reuniunii, dl Dimitrie Comșa, şi secretarul ei, dl Victor Tordășianu, însoţiţi de domnii Ieronim Preda și Ioan Silaghi, funcţionari consistoriali.

La adunare, spre lauda consătenilor mei, fie zis, au participat tot ce bun se găseşte în **Bungard**, încât sala noii noastre şcoli era ticsită. După serviciul divin, la care au asistat şi oaspeţii noştri, anume, la orele 11 a. m., prezidentul Dimitrie Comșa prin un discurs rostit la înţelesul tu-

[814] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 207, Braşov 1895, pp. 2, 3

turora, deschide adunarea și dă cuvântul secretarului Victor Tordăşianu, care schiţează lucrările săvârşite de comitet în 1901. / Din spusele domnului secretar, am constatat că comitetul, în anul trecut, s-a prezentat, neamintind de comuna **Acilu**, în care s-a ţinut adunarea generală trecută, în 3 comune, din trei margini ale comitatului, la întruniri agricole, anume la **Loman**, din părţile **Sebeşului săsesc**, la **Sebeşul de jos**, din părţile **Avrigului**, şi în **Ţichindeal**, din părţile **Nocrichului**; într-o comună, **Ilimbav** (cercul **Nocrich**), la expoziția de vite, în comuna **Apoldul român** (cerul Miercurii), la plantare de pomi, în comuna **Săsciori** (cercul S.-Sebeș), la cursul de altoit pomi, şi în **Sălişte**, din cercul cu același nume, la preparativele pentru întemeierea școlii economice practice. / Aşadar, locuitorii din 7 comune au avut fericirea de a primi reprezentanţi de ai Reuniunii în mijlocul lor, la care, mai adăogând numărul oaspeţilor din alte comune, care au ținut să asiste şi ei la lucrările Reuniunii, afla-vom că, într-un singur an, multe zeci de comune primesc sfaturi şi învățături de la cârmacii Reuniunii.

O viţea de rasa curată „Pinzgau“ s-a dăruit membrului Ioan Cloaje din **Boiţa**, 2 oi rasa „Frinlandesă“ au primit membrii Ioan şi Iacob Beu din **Apoldul român**, 23 mii pădureţi (meri, peri, pruni, gutui, cireși, caise) s-au împărţit în 87 comune; între membrii din 34 comune s-au împărţit seminţe de trifoi, lucernă, napi şi de cânepă italiană; 4 membri au fost dăruiţi cu găini soiul „Plaomouthsocker“; 10 tovărăşii agricole şi 10 însoţiri de credit sătești sistem Reiffeisen, în tot atâtea localităţi, au fost ocrotite de Reuniune, 4 comune s-au folosit, în mod gratuit, de maşina de semănat şi de grapa de muşchi a Reuniunii. Iar lucrările comitetului, în unire cu zelosul protopretor P. Draghits,

pentru întemeierea şcolii economice din **Sălişte**, vor fi răsplătite de binecuvântarea contemporanilor și a urmașilor noştri…

Nici că se poate închipui că, în toiul discuţiunii, s-ar fi trecut cu vederea cestiunea capitală pentru **Bunghard**: cultura castraveților, acest articol de comerţ atât de căutat în piața Sibiului. Bungărdenii, odinioară vestiți cărăuşi, lipsiţi de acest izvor de câştig, prin venirea drumului de fier s-au pus din răsputeri pe cultura castraveţilor, de care lucru natural nu se pot debarasa. Drept ce li s-a recomandat să se pună pe cultura timpurie a castraveţilor, pe când ei au preț și abandonarea concurenţei ce și-o fac unii, altora, în târguri și, mai presus de toate, aflarea mijloacelor care, aplicate acestui ram de economie, să se bucure și el de o rentabilitate mai mare… / Parohul nostru, veteranul Teodor Necșa, cu pletele albe, dar cu inimă tânără, mulțumeşte oaspeţilor sosiți pentru onoarea dată **Bungardului** și, asemănând pe reprezentanţii Reuniunii agricole cu steaua ce s-a arătat magilor de la răsărit, spre a-i conduce la Mântuitorul lumii, le doreşte ca multă vreme să strălucească şi să povăţuiască pe muncitorul român pe căile cele bune şi folositoare. / La bogata masă, întinsă în casele harnicului învăţător Ioan Modran, veselitu-ne-am după cum se cuvine după o oboseală de aproape o jumătate de zi”[815].

[815] *Gazeta Poporului*, Anul LXV, nr. 284, Braşov 1902, p. 3

SEBIŞ

(Sebeşul Superior, judeţul Bistriţa-Năsăud)

1642, februarie 5: Vice-pretorul Wolfgang Galaczi scrie principelui George Rákóczy despre mărturia celor 12 iobagi unguri şi români, bătrâni de 60-90 ani, privitoare hotarul dintre Ardeal şi Moldova: „Dumnezeu Sfântul să blagoslovească și să țină norocos pe Măria Ta, cu viață lungă și cu întinderea țării. Noi, care suntem în afacerea pomenită aici, mai jos, judecător de obște, adică George Szigeti, locuitor în **Galați**, din comitatul Dobâca, și Lupul Galaczi, locuitor în **Galați**, din același comitat, vice-solgăbirău, jurat al acestui comitat, vestim cu supunere pe Măria Ta, ca pe Domnul nostru milostiv, pe Principele nostru, că, pe ziua de 5 fevruarie 1642, ne-a chemat domnul jude al **Bistriței**, cu pecetea domnului fișpan, în **Șieul-Mare**, care Șieu este în comitatul Dobâca, pentru luarea mărturiei unor martori, după credința lor, care mărturisiri le-am scris astfel:

1-ul martor: Ion Figo, de ani 80, locuitor în **Șieul-Mare**, după credința lui tare mărturisește astfel: Știu sigur, căci am umblat mult în Moldova, că între munții Ardealului și munții Moldovei, hotarul între cele două țări este mijlocul apei Bistriței.

Al 2-lea martor: Avram Fortan, de ani 75, locuitor

în **Șieu**: Știu să spun sigur că în vremea când **Șieul-Mare** îl stăpânea Andrei Báthori, a trimis, pe munții de dincoace de apa Bistriței, și câte oi a aflat acolo le-a mânat pe toate în Șieul-Mare. Ispravnicul lui Andrei Báthori era numit Filip Szullya. Mai știu că hotarul între munții Moldovei și ai Ardealului este apa Bistriței. Mai știu că o sumedenie de oi din Moldova au pierit aici. Eu am fost păcurarul acelui Filip Szullya.

Al 3-lea martor: Ion Csóka, de ani 71, locuitor în **Sebeșul de Jos**, din ținutul Șieului-Mare, în totul mărturisește ca și Avram Fortan, de dinaintea lui, fiindcă și el a fost păcurar atunci, în vremea lui Andrei Báthori, a păzit oile mânate din acei munți.

Al 4-lea martor: Urât Ban, de ani 80, voievodul român, locuitor în **Budacul-Român** din ținutul Șieului, mărturisește astfel, după credința sa: Eu știu așa, că mijlocul apei Bistrița este hotarul între hotarul ardelean și hotarul moldovean. Mai știu că Andrei Báthori a trimis în munții de dincoace de Bistrița, căci din satul nostru Budacul-Român au fost cinci darabani, iar din ținutul acesta au fost foarte mulți acolo, toate oile care le-au găsit dincoace de apa Bistriței le-au coborât toate în curtea casei din **Șieu**. Mai știu că n-au dat niciuna din oi, o parte au lăsat-o în Șieu, alta parte au mânat-o la Bălgrad.

Al 5-lea martor: Ieremia Șorban, de ani 80, locuitor în **Friș**, din părțile Șieului, mărturisește întocmai ca și Urât Ban, de dinaintea lui.

Al 6-lea martor: Avram Sajtos, de ani 90, din **Friș**, locuitor în ținutul Șieului, mărturisește în totul ca martorul de dinaintea lui.

Al 7-lea martor: Mihai Sotra, de ani 70, locuitor în **Ardeni**, în ținutul Șieului, știe și despre mânatul oilor,

și despre starea hotarului întocmai, ca voievodul Urât.

Al 8-lea martor: Teodor Mora, de ani 56, locuitor în **Ardeni**, în ținutul Șicului: Știu să spun că eu am locuit în Moldova, vreo trei ani, dincolo de apa Bistriței este hotarul moldovean, iar dincoace de apa Bistriței este hotarul ardelean.

Al 9-lea martor: Matei Cristea, de ani 60, locuitor în **Ardeni**, în ținutul Șieului, mărturisește în totul ca Teodor Mora.

Al 10-lea martor: Alexandru Pascu, de ani 85, locuitor în **Șebeșul-de-Sus**, din ținutul Șieului, știe despre mânarea oilor din munte și despre hotarul de la mijlocul apei Bistrița, între cele două țări, întocmai ca voievodul lor Banul Urât.

Al 11-lea martor: Ion Bălos, de ani 80, mărturisește tot așa.

Al 12-lea martor: Vasile Vlad, de ani 60, locuitor în **Budacul-Român**, în ținutul Șieului, știu să spun: Eu, atunci, în vremea de război, locuiam în Moldova, păzeam oile, stăpânul meu mi-a poruncit vârtos să nu trec oile peste apa Bistriței, pentru că dincolo de Bistrița e hotarul ardelean, ni le iau ungurii, cât oi trăi știu că între cele două țări mijlocul apei Bistrița este hotarul.

Martorii scriși mai sus sunt iobagii Măriei Sale ai văduvei lui Samuel Alia, ai doamnei Cătălina Lorántfi. Noi le-am scris acestea Măriei Tale după credința noastră”[816].

1900: „Adunarea generală a înființării reuniunii „Caritatea” (din Şoimuş) nu s-a putut ţine, cu această ocaziune, fiind timpul prea înaintat şi de aceea s-a amânat pe

[816] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. X, 1637-1660, București 1938, pp. 110-113

ziua de 29 octombrie 1900. / **Banchetul**. Lu ora unu p. m., întreg publicul era adunat în grădina din mijlocul satului, unde poporul din **Şoimuş** s-a îngrijit de a încărca mesele cu de-ale mâncării, poftind pe toţi ospeţii la un prânz frugal. După datina ce se practică la astfel ocaziuni, precum în tot locul, așa și aici, a venit rândul toastelor. Începutul l-a făcut protopopul Silași, care a toastat pentru Episcopul Ioan Szabo, ca cap al diecezei în care se află comuna ce ne-a întrunit la această festivitate. Preotul Ioan Bârsan, din **Ruscior** (fost Sebișul de Jos), vorbeşte despre progresul dezvoltat la poporul greco-catolic din tractul protopopese al Bistriţei, în general, şi în special la poporul din **Şoimuş**, atribuind acest avânt energiei protopopului Silaş, ca şef al tractului, şi preotului Ioan Baciu, ca bun conducător al poporului din **Şoimuş**. Michai Baciu, preotul din **Sas-Feleac**, închină în sănătatea poporului din Şoimuş şi Ioan Baciu, parohul local, în sănătatea oaspeților. / **Concertul**. Corul plugarilor a delectat publicul cu mai multe piese forte frumos executate în cuartet, ce a fost răsplătit, din partea numerosului public, cu nenumărate aplauze. Dirigentul corului, dl Basiliu Baciu, şi cu această ocaziune a dat probă eclatantă despre energia şi tactica cum ştie dânsul să dirige tânărul **cor al plugarilor din Şoimuş**. / **Jocul și Căluşerii**. Jocul s-a început cu o frumoasă *someşană*, după cure au urmat diverse dansuri poporale şi de salon. Când petrecerea era mai animată, se aud glasuri, prin public: „Vin căluşerii! Vin căluşerii!", publicul le face loc, muzica intonează *jocul căluşerilor* şi bravii tineri din comuna vecină, **Ragla**, costumat frumos ca căluşeri, în frunte cu falnicul lor vătav, se avântă-n joc și joacă cu atâta procesiune jocurile noastre istorice, „Căluşeriul" şi „Bătuta", încât a stors admirațiunea întreg publicului de faţă, care îi aplaudă

frenetic. / Inteligența din jur a fost bine reprezentată la aceasta petrecere, așa am văzut prin public pe doamnele Iuliana Silaşi din **Bistriţa**, Aurelia Soponescu din **Budatelnic**, Aurelia Juga (Iuga) din **Arcalia**, doamna Nechita din **Sebeşul-superior**, doamna Thimariu din **Berla**, Anica Bojor din **Ardan**, şi domnișoarele Lucreția Mathe din **Chiraleş**, Elena Posmuşan din **Ragla**, Aurelia Bojor din **Ardan**; Lucreția Suia din **Neţu**, Carolina Rus din **Budacul-român**; Erina Marginean din **Budacul-român**; Emilia Păcurariu din **Ragla**, Veronica Popoviciu din **Buduş**, Leontina Duca din **Dumitriţa**, Elena Todoran din **Feleacul-săsesc**; Lucreția, Mariuța şi Aurelia Baciu din **Şoimuş**, Rafila Roman din **Ragla**; apoi domnii Alesandru Silasi, protopop din **Bistriţa**, Ioan Marginean, căpitan de regiment, pensionar în **Ragla**, Michai Baciu, preot în **Feleacul-săsesc**, Ene Juga, preot în **Arcalia**, Teodor Oltean, preot în **Ardan**, Ioan Bârsan, preot în **Ruscior**, Vasiliu Nechiti, preot în **Sebeşul-superior**, Ioan Thimar preot în **Berla**, Larion Cujesdean, preot în **Budacul-român**, Elie Posmupan, preot în **Ragla**, Nichita Suia, preot în **Neţ**, Ștefan Todoran din **Feleac**, Georgiu Ungurean, tipograf din **Şoimuş**, Andrei Bugnar, ofiţer în rezervă şi practicant de poștă în **Karczag**, Teodor Adace, învăţător la şcoala fundaţională din **Monor**, Ioan Timiş, învăţător în Neţ, Georgiu Todoran, învățător la școala fundaţională, din **Monor**; Ioan Rus, supravigil silvic în **Budacul-român**, Ștefan Petroşan, supravigil silvic în **Lunca-Vinului**, Ioan Baciu, student din **Şoimuş**, Emil Radu, student din **Bistriţa**, și alţii, ale căror nume ne sunt necunoscute”[817].

[817] *Revista Ilustrată*, Anul III, nr. 14-15, Şoimuş 1900, p. 134

SECĂŞENI

(Secaş, Zekaspathaka, Zekespotok,
azi **Secăşeni**, judeţul Caraş-Severin)

1289, după septembrie 8: „Regele se afla din nou la Kovin. Timp de mai multe luni, regele cutreieră comitatele Timişului, Carașului şi Cenadului: pe 15 martie, este la **Semlacu Mare**, pe 29 aprilie la **Caransebeş**, în luna mai, la **Secăşeni**, în iunie, la **Caraşova**, în 18 iunie1290 la **Cenad** (Szentkláray J., *Krassó*, p. 185-189)”[818].

1357, septembrie 25: „Cnezii Basarab din **Caraşova Mare** şi alt Basarab, din **Caraşova Mică,** au venit la **Secăşeni**, „în tăcerea nopții, înarmaţi şi cu răutate precugetată, au voit săi omoare (pe fiii lui Socol) şi, dacă n-ar fi putut scăpa cu fuga, i-ar fi ucis pe ei, fără îndoială, iar casele lor le-au dat pradă focului, iar prin acest foc le-a fost pricinuită lor o pagubă de 40 de mărci. Iar actele lor doveditoare, ce fuseseră întocmite şi date pentru moşiile lor, numite Cele două Secaşuri (**Secăşeni**), au fost mistuite de foc în acea casă”[819].

---

[818] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 51
[819] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 97

1357, decembrie 5, Cenad: Capitlul bisericii din Cenad dă de ştire că, înfăţişându-se „Fărcaş, Grigore şi Nicolae, fiii lui Zikul, iar pe de altă parte magistrul Ioan Pecenegul, castelan de **Ersomlou** (cetate lângă Vărădia, judeţul Caraş-Severin), aceştia au spus că în pricina moşiei **Secaş** (Secaş, Zekaspathaka, Zekespotok, azi **Secăşeni**, judeţul Caraş-Severin), aflătoare în comitatul Severin, s-au înţeles între ei, în felul următor: că Fărcaş, Grigore şi Nicolae, fiii lui Zikul, au lăsat moşia Secaş acelui magistru Ioan, însă Ioan va fi dator să le dea pe veci o sesie de pământ, unde să poată ridica cincizeci de gospodării pe acel pământ”[820].

1358, iunie 14, Vişegrad: Comitele Nicolae de Zeech, judele curţii regale, dă de ştire că întrucât „Ioan Pecenegul, castelanul de **Ersomlou** (cetate lângă Vărădia, judeţul Caraş-Severin), păzind calea legiuită de chemare, a tras în judecată înaintea regelui pe Grigore, Farkas şi Nicolae, fiii lui Zokul, ca potrivnici ai săi, pentru că s-au împotrivit la punerea lui în stăpânire a unei văi, numite valea Secaşului, după câteva scrisori de amânare şi soroace puse… în cele din urmă, venind Ştefan, fiul lui Benedict de **Echer** (în Ungaria), în numele lui Ioan Pecenegul, împotriva lui Farkas, Grigore şi Nicolae, fiii lui Zokul, cu un act de hotărnicie de moşie şi o scrisoare. În cuprinsul acestei scrisori se arăta limpede că, întrucât Ioan Pecenegul, venind înaintea regelui, înfăţişându-i faptele sale de credinţă şi vrednicia strălucitelor sale slujbe, a cerut să i se dea pe veci lui şi fraţilor săi după mamă, anume Andrei şi Matia, nişte pământuri regeşti sau văi aflătoare în comitatul Caraş, anume una chemată valea Secaşului… pe care altădată o ţinuseră Farkas şi Grigore, fiii lui Zokul… şi o altă vale, în

[820] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 201, pp. 200, 201

care şerpuieşte Pârâul Pietros, care ţin de dreptul de danie al regelui… / Regele a poruncit să se dea văile în stăpânirealui Ioan zis Pecenegul, dacă nu s-ar împotrivi nimeni… Trimişii, când au voit să le treacă în stăpânirea magistrului Ioan, atunci Grigore şi Farkas, fiii lui Zokul, s-au împotrivit acestei treceri în stăpânire… Pe aceşti Grigore, Farkas şi Nicolae, omul regelui i-a chemat înaintea maiestăţii sale, spre a sta faţă cu magistrul Ioan, spunând legiuitul împuternicit al magistrului Ioan că ar voi să afle de la dânşii pe ce temei au făcut împotrivirea pomenită.

Auzind acest lucru, Mihail, fiul lui Benedict, ridicându-se în numele zişilor Grigore, Farkas şi Nicolae… a răspuns că răposatul Carol, măritul rege al Ungariei, a dăruit acele văi, prin scrisoarea sa regească, sus-zisului Zokul, tatăl lui Nicolae, Grigore şi Farkas, pentru vrednice slujbe, două moşii numite **Secaş** (Secaş, Zekaspathaka, Zekespotok, azi **Secăşeni**, judeţul Caraş-Severin), împreună cu toate cele ce ţin de ele… dar că ei nu pot să arate actele, fiindcă Basarab, cneazul de **Craşova Mare** (Nog Carassou, Kyskarassou, azi **Caraşova**, judeţul Caraş-Severin) şi alt Basarab, din **Craşova Mică** (Caraşova), venind cu de la sine putere şi slnicie la casele lor, împreună cu părtăşii lor de rele, în lunea de după sărbătoarea fericitului apostol Matei (25 septembrie 1357), în tăcerea nopţii, înarmaţi şi cu răutate precugetată, au voit să-o omoare şi, dacă n-ar fi putut scăpa cu fuga, i-ar fi ucis şi pe ei, fără îndoială, iar casele lor le-au dat pradă focului, şi prin acest foc le-au pricinuit lor o pagubă de mai bine de 40 de mărci. Iar actele cu privire la moşiile Cele două Secaşuri au fost mistuite de foc, în acea casă". / După îndelungate şi repetate soroace, descrise amănunţit în scrisoare, împricinaţii „în sfârşit au cerut să-i primim la împăcare, cu privire la sus-pomenita

Valea Secaşului… şi să încredinţeze numitele moşii Secaş magistrului Ioan Pecenegul, ca să le stăpânească în veci, şi să treacă în stăpânirea fiilor lui Zokul, din acele moşii, o sesie de pământ, unde să se poată ridica 50 de gospodării, împreună cu toate folosinţele…

Iar semnele de hotar ale pomenitelor moșii și ale zisei sesii se deosebesc în felul următor: cel dintâi semn începe lângă râul numit Secaș, aproape de drumul mare, înspre miazănoapte, apoi, urcând, se îndreaptă spre dealul numit Dealul lui Lodomer, spre acea parte de miazănoapte, și acolo, pe coasta numitului deal, se află o movilă de hotar, apoi, urcând spre vârful pomenitului deal, numit Dealul lui Lodomer, dând într-un drum, și mergând pe el, și ajungând la o movilă veche de hotar, au ridicat alta nouă. După aceea, înaintând pe o culme, numită în vorbirea obișnuită Creasta, și cotind spre apus, lângă acel drum se află o movilă de hotar. De aici, mergând mai departe, acolo se află o movilă de hotar. Apoi, mergând puțin prin niște pământuri de arătură, acolo se află o movilă de hotar. Între sus-zisele movile de hotar se află un loc mlăștinos; apoi, cotind spre dreapta, tot spre miazănoapte, se ajunge la un semn de hotar dintr-un păr, unde este o movilă de hotar. Pe urmă, trecând de-a dreptul spre partea de miazănoapte, prin niște pământuri de arătură, și prin creasta sus-zisului deal, acolo se află o movilă de hotar nouă. Apoi, înaintând puțin, hotarul ajunge de-a dreptul la un lac, unde se sfârșesc semnele de hotar ale fiilor lui Lodomer, și acolo se află o movilă de hotar; după aceea, trecând și coborând prin două văi, spre apus, acolo se află o movilă de hotar. Și purcezând astfel spre pârâul numit Jupan și, trecând acest pârâu spre apus, hotarul se suie de-a dreptul în vârful unui deal numit Creasta și merge pe acea creastă la un lac mare,

spre miazănoapte, urcându-se spre dealul numit Dealul lui Petru. De aici, merge la dealul numit Stejarul lui Pelbart și așa se îndreaptă pe o potecă spre răsărit, coborând sau cotind spre pârâul numit Valea Pudras și astfel ajunge la hotarele numite ale **Băii Secașului** (Zekasbanya, Zekusbanya, azi **Dognecea**, judeţul Caraş-Severin) și acolo, cotind spre răsărit, urcă pe coasta unui deal, unde e o movilă de hotar ridicată. Și astfel, mergând spre vârful dealului, înspre răsărit, hotarul ajunge la izvorul numit Obârșia Văii Zalathnuk, unde se află ridicată o movilă de hotar. De aici, înaintând pe vârful dealului pomenit, trece pe o potecă, spre partea de miazăzi, și ajunge la o albie, numită Obârșia văii Chremas, și acolo, cotind puțin, se îndreaptă spre o pădure mare, la niște pământuri lăzuite, și acolo se află ridicată o movilă de hotar; tot prin acea parte de miazăzi se îndreaptă o potecă, pusă ca hotar, trecând prin pomenitele pământuri lăzuite și pe creasta unui deal, până la vadul pârâului numit Jupan, care se varsă în râul Caraș; apoi hotarul cotește pe creasta unui deal, spre apus, printr-o pădure, și ajunge la niște pământuri curățate de copaci, având de asemenea drumul ca hotar, și acolo e ridicată o movilă de hotar, lângă acea potecă, deasupra izvorului numit Pârâul Cumanului, și înaintând așa prin acele pământuri curățate de copaci, ajunge la capul numitului deal, la izvoarele nurilor Niraștеu și Pârâul Cumanului, unde e ridicată o movilă de hotar. De aici, trecând prin niște păduri, hotarul ajunge la un deal din sus de un al doilea pârâu, numit Niraștеu, unde se află o movilă de hotar. Apoi, pe creasta aceluiași deal, cotind spre apus, hotarul ajunge la un alt deal, unde e ridicată o movilă de hotar, și astfel, ținând-o pe vârful acelui munte, dinspre Gegeuch și râul Caraș, se află ridicată o movilă de hotar. Apoi, înaintând pe creasta altui

munte, în mijlocul lui, înspre apus, se află ridicată o movilă de hotar. De aici, cotind spre partea de miazănoapte, hotarul ajunge la cel dintâi semn, unde începuse, și acolo se sfârșesc semnele de hotar.

De asemenea semnele de hotar ale numitului loc de sesie, dat zișilor fii ai lui Zokul, pentru acele cincizeci de gospodării, merg în felul următor: cel dintâi semn începe dinspre apus, lângă un copac, numit în vorbirea obișnuită teiul, unde se află ridicată o movilă de hotar. Apoi, ieșind de aici, hotarul înaintează spre muntele numit al lui Lodomer, și, acolo, lângă un copac numit în limba obișnuită carpenul, se află ridicată o movilă de hotar. De aici, hotarul, mergând mai departe, lângă un stejar se află ridicată o movilă de hotar. Pe urmă, ieșind de aici, spre răsărit, ajunge la un pârâu, numit Valea lui Crăciun, și la izvorul acestui pârâu sunt puse două movile de hotar, dintre care una stă ca hotar pentru fiii lui Zokul, iar cealaltă pentru sus-pomenitul magistru Ioan. Apoi hotarul, înaintând, ajunge la niște lanuri, iar în mijlocul acelor lanuri sunt puse două movile de hotar. Purcezând de aici, ajunge la o potecă, ce dă în pârâul Valea lui Crăciun, unde sunt ridicate două movile de hotar. De acolo, hotarul merge înainte, spre un pârău ce se varsă în Secaș, a cărui parte de jos e hotar pentru fiii lui Zokul, iar cea de sus, pentru magistrul Ioan. De aici, trecând mai departe, aleargă spre casa lui Farkas, și, aici, pe un păr, s-a făcut un semn de hotar. De aici, înaintând, ajunge la un munte, numit Creasta, iar de la această Creastă înaintează spre casa lui Pradad, cnezul, și acolo, lângă semnele de hotar ale magistrului Ioan Pecenegul, e ridicată o movilă de hotar, și aici se sfârșește hotarul”[821].

[821] AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 283, pp. 278-291

1411, august 29: „Magistrul Iuga, vicecomitele Caraşului, adevereşte că nobilul Iacob Chep de **Gherteniş** a luat cu forţa un cal de la cnezul Dionisie din **Secaş**”[822].

1447: „**Adunarea nobililor români** din districtul Caransebeşului adevereşte că nobilii Şerban, Dumitru şi Ladislau de **Măcicaşu** au stăpânită totdeauna trei părţi din comunele numite **Măcicaşu**, **Tiuşu**, **Tincova**, **Dobrogoste**, **Perlo**, **Ciuta**, **Săseşti**, **Ruginoasa**, **Topliţa**, **Leurdeni** şi **Secaş**, iar documentele dânşilor de posesiune s-au pierdut, când Amurat, împăratul turcilor devastase Banatul”[823].

1456: „Adunarea generală a nobililor şi a chinezilor români din districtul Caransebeşului adevereşte că nobilul Şerban de **Măcicaşu** şi fraţii săi au stăpânit, din moşi din strămoşi, a treia parte din comunele Măcicaşu, Tiuş, Tincova, Dobrogoste, Perlo, Ciuta, Săseşti, Ruginoasa, Topliţa, Leurdiş şi Secaş”[824].

1780, Francesco Griselini: „Pentru a ajunge, de la **Oraviţa**, la **Dognecea** (judeţul Caraş-Severin), călătorul trebuie să străbată o cale de două poşte lungi. Una din ele trece printr-o vale, înconjurată de dealuri şi munţi mărunți, de-a lungul a două sate românești **Rachitova** (Rakitova, inclus în Oraviţa) şi **Ticvaniul Mic** (azi **Ticvaniu Mare**, judeţul Caraş-Severin), a căror poziţie nici nu se poate închipui mai frumoasă. Aici se găsesc nenumărate și foarte frumoase plantații de pruni, vii alese, păduri şi livezi cu cele mai bune ierburi, care dau păşune din plin numeroa-

[822] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 180
[823] Hurmuzachi, Eudoxiu de, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, Volumul I, partea 2, Bucureşti 1890, p. 744
[824] Hurmuzachi, Eudoxiu de, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, Volumul II, partea 2, Bucureşti 1891, p. 68

selor turme de oi, vite cornute şi cai. De la **Secaş** (azi **Secăşeni**, judeţul Caraş-Severin), a doua staţiune de poştă, pe întregul parcurs al şoselei până la **Dognecea** nu se mai află nici un sat.

Înainte de a intra în sat, peisajul câştigă o înfăţişare cu totul alta. El devine muntos în toată puterea cuvântului; mergem mereu pe lângă poalele muntelui sau peste urcuşurile lui, pe un drum foarte anevoios, care pretutindeni este presărat cu ardezie argiloasă, amestecată cu mică, şi care este aşternut pe granit. Apoi, de amândouă părţile, ai păduri falnice de stejari şi de alti copaci înalţi, iar solul e tăiat adesea de pâraie şi mai ales de râul Caraş, al cărui curs în acest ţinut este foarte năvalnic. Podurile aruncate peste aceste ape sunt de lemn şi foarte rău încheiate. Chiar atunci plouase mult, din care cauză pâraiele erau foarte umflate; de aceea, am şi văzut o mulţime de ţigănci ocupate cu adunarea grăuntelor de aur, ce le scoteau din nisipul adus de apă. O apă de culoare galbenă închisă, pe care o vedeam cum cade de pe o stâncă înaltă, lăsa pe pământul pe care se răspândeau mari mase de ocru.

Acum mă aflam în districtul minier al **Dognecei**, nu tocmai departe de acest oraş minier atât de neînsemnat în sine, încât numai doar prin zgura care m-a izbit la intrare, mi-am putut da seama de prezenţa lui... Ca şi celelalte localităţi miniere, ea se bucură de privilegii orăşeneşti. Locuitorii săi sunt germani şi români, care sunt întrebuintati îndeosebi la lucrări miniere, atât în galerii, cât şi în clădirile orăşeneşti. Aici locuieşte un director de mină, cu mai multi funcţionari Prin mijlocul localităţii curge o apă. Unul din braţele sale a fost mânat într-un canal îngust, construit pentru punerea în mişcare a maşinăriilor. Manipularea, în genere, este la fel cu cea de la **Oraviţa**.

Munţi ce contin minereuri se află spre răsărit şi se ridică imediat în spatele **Dognecei**. Ei dau aramă, plumb şi fier; arama şi plumbul sunt amestecate însă şi cu argint, în cantităţi mai mari sau mai mici, dar nu peste tot...

Am vizitat această mină, în luna aprilie 1775, şi directorul acestui sector minier a avut bunăvoinţa să mă conducă. Timpul era foarte urât şi noros, deoarece, în ajun, plouase necontenit, din care cauză drumul, începând de la **Dognecea**, era pretutindeni stricat şi acoperit cu apă. Într-adevăr, micul pârâu, care vine din muntele cel mai apropiat şi curge pe lângă drum, ieşise atât de mult din albia sa, încât am fost nevoiţi să ne coborâm, de vreo douăzeci de ori, şi să trecem cu piciorul, din piatră, în piatră, un fel de a călători foarte primejdios, dacă husarii şi ceilalţi oameni, ce-i aveam cu noi ca escortă, nu ar fi stat, la fiecare pas, în ajutorul nostru. În mijlocul primejdiilor, însă, a trebuit să stau, să observ o înălţime de pe care acest pârâu se rostogolea năvalnic în adâncuri, formând astfel o cataractă, care pune de minune în mişcare foalele topitoriei de la Dognecea. Meşteşugul a venit aici în ajutorul naturii, căci, cum pârâul se lăţeşte atât de mult sus, încât formează un fel de lac, apa a fost împinsă înapoi, aproape de gură, prin nişte diguri puternice, spre a-i face căderea şi mai masivă, şi mai năvalnică”[825].

[825] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 417, 418

SECĂTURA

(în munţii Abrudului, judeţul Alba)

1778: „Locuitorii comunelor **Vidra**, **Câmpeni**, **Bistra** şi **Râul Mare** – aceasta din urmă cuprindea, pe atunci, satele **Albac**, **Secătura**, **Scărişoara** şi **Ponorelul** – se plâng, printr-o numeroasă deputaţiune, la guvernul transilvan din Sibiu, în contra diferitelor abuzuri. În loc de dreptate, membrii deputaţiunii se văzură daţi în judecată penală, fiindcă au turburat liniştea autorităților din Sibiu, – căci iobagii n-aveau nici măcar dreptul să reclame în contra asupritorilor – şi, condamnaţi, au suferi unii câte 25 bastoane, iar alții câte 12, plus cheltuielile de judecată. Deputatul Gavril Todea, bătrân de 80 ani, a şi murit în urma bătăi. / Românii din munţii Abrudului, convingându-se că, la guvernul transilvan, în zadar cer dreptate, trimit mai multe deputațiuni la Viena, la împărăteasa Maria Tereza şi, apoi, la succesorul ei, la împăratul Iosif II, având aproape întotdeauna, în fruntea lor, pe ţăranul iscusit din **Albac** Ursu Nicola, zis Horia, şi pe Ion Cloşca din **Cărpeniş**”[826].

1781-1782: „În anul 1781, dreptul de cârciumărit **în munţii Abrudului** fu dat în arendă la doi armeni, cu

[826] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, p. 143

numele Martin Bosniac şi Martin Patrubani, pe termen de 6 ani şi cu preţul de 12.000 florini anual. Aceşti arendaşi lacomi interziseră locuitorilor de a mai exercita cârciumăritul în particular şi prin agenţi de-ai lor confiscau orice băutură găseau pe la oameni, pe care îi şi amendau. Severitatea arendaşilor armeni a mers până acolo, încât la **Abrud**, în timpul Paştelor din anul 1782, confiscă şi o sticlă cu vin, trimisă de un credincios din **Abrud-sat** preotului local, ca să cuminece pe locuitorii comunei. / În ziua de 24 mai 1782, cu ocazia târgului de ţară din **Câmpeni**, locuitorii din comunele **Râul Mare**, **Vidra**, **Câmpeni** şi **Bistra**, conform unui vechi drept, aduseră şi ei băuturi spre vânzare. Dar arendaşii armeni se opuseră, prin oamenii lor, pe care îi înarmaseră cu lănci, pistoale şi puşti, împiedicând orice amestec al muntenilor în dreptul lor de cârciumărit. O scânteie trebuia să aprindă focul – şi scânteia o dete un servitor al arendaşilor, care, alergând călare, în fuga mare, prin târg, trânti la pământ o femeie din **Hălmagiu**, care vindea nuci, apoi călcă cu calul în picioare pe un ţăran din **Zarand**, care-şi aşeza într-un sac lâna ce o cumpărase în târg. Dar ţăranul din Zarand, sculându-se înfuriat de sub picioarele calului, puse repede mâna pe o secure, sări îndată la un butoi cu vin al arendaşilor armeni, spărgându-i fundul şi vărsându-i băutura.

Un alt ţăran, cu numele Iacob Zahuţ din **Râul Mare** (satele **Albac**, **Secătura**, **Scărişoara** şi **Ponorelul**), care adusese mied de vânzare în târg, fiind luat de servitorii arendaşilor, cu înjurături şi lovituri cu patul puştii, şi dus la inspectorul domeniului, se întâlneşte cu românul din Zarand, tocmai când acesta spărgea butoiul cu vin al armenilor arendaşi şi, apoi, dând chiote prin târg, se strânge o mulţime de ţărani, care sar cu toţii la butoaiele arendaşilor,

spărgându-le şi vărsându-le toată băutura. / În faţa acestei scene şi a furiei mulţimii, cârciumarii şi servitorii arendaşilor fug imediat din târg, de frică de a nu fi masacrați. / Acest incident a dat însă prilej guvernului transilvan să pedepsească cu moartea pe autorii scandalului, în care muntenii îşi apărau un drept al lor şi pentru care dânşii mai plăteau statului şi o taxă de răscumpărare. Într-adevăr, 23 de primari şi consilieri comunali sunt condamnaţi de judecata forului domenial din **Zlatna** la câte 25-100 bastoane şi, cu 3 luni, până la 2 ani, de închisoare, iar alţi 5, ca autori principali şi sub motivul că au agitat poporul să trimită deputaţiuni la Viena, sunt condamnaţi la moarte. Unul din aceştia, cu numele Dumitru Todea, a fost condamnat şi la tortură, înainte de executare, iar după executare să i se taie capul, corpul să i se despice în 4 părţi, iar bucăţile să i se pună în ţeapă. / Astfel terorismul era la culme în munții Abrudului”[827].

1783: „În cursul lunii mai 1783, o nouă deputaţiune a moţilor luă drumul Vienei, ca să se plângă despre multele abuzuri şi cruzimi şi, totodată, să ceară scăparea vieţii celor 5 locuitori, condamnaţi la moarte, precum şi ordin ca deputaţii lor să nu mai fie arestați de către funcționarii domeniului pentru faptul că reclamă dreptate la Curtea împărătească. / La 7 iunie 1783, împăratul dete ordin guvernului din Transilvania ca nici locuitorii din munții Abrudului şi nici deputaţii lor să nu mai fie urmăriți, pentru plângerile ce le-au înaintat la Viena, şi nici să se execute vreo sentință de moarte asupra lor. Cu toate acestea, sentința forului domenial din **Zlatna** fu executată, în mare parte, asupra muntenilor. Numai pedeapsa cu moarte fu

[827] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 147, 148

schimbata în închisoare, de la 1-2 ani, şi câte 50-100 bastoane. / În luna noiembrie 1783, Horia, deputatul ţăranilor din Râul Mare (**Albac**), şi Cloşca, deputatul ţăranilor din **Cărpeniş**, **Abrud**, **Bucium** etc. pleacă, pentru a treia oară, la Viena. De astă dată, deputaţii motilor sunt siliți să aştepte luni întregi în capitala Austriei, deoarece împăratul Iosif II era plecat la Roma, în Italia, de unde se întoarse la 10 martie 1784. La 1 aprilie acelaşi an, Horia fu primit în audienţă de împărat, căruia îi prezintă o nouă petiţiune, în numele comunelor **Râul Mare**, **Vidra**, **Câmpeni**, **Bistra**, **Mişca**, **Baia de Criş**, **Bucium**, **Abrud** şi **Cărpeniş**, şi prin care locuitorii se plângeau că, cu toate rugăciunile lor, înaintate, în diferite rânduri, la Curtea imperială, ei n-au putut să obţină nici o uşurare. / În 13 aprilie 1784, împăratul comunică guvernului transilvan ca, până la hotărârea sa, în ceea ce priveşte ancheta, ordonată încă în anul 1780, locuitorii comunelor suplicante, ca şi deputatii lor, să nu mai fie arestaţi, iar cei închişi pentru plângerile făcute să fie imediat puşi în libertate”[828].

1935: Studiul sociologic „*Sate-crânguri din munţii Apuseni*”, de Lucia Apolzan, î,şi baza tezele pe afirmaţiile sătenilor din „**Câmpeni**: Miheţ Constantin, 59 ani, agent agricol; Oneţ Petre, 32 ani, învăţător localnic. **Certege**: Pantea Iosif, 37 ani, primar; Motora Constantin, 58 ani, fost primar; Trifa Dumitru, 35 ani, învățător localnic. **Bistra**: Balea Florian, 48 ani, înmanuator. **Săcătura**: Bodea Dumitru, 33 ani, impiegat, localnic; Potinteu Nicolae, 45 ani; Popa Pătru, 30 ani; Toader Sabin, 33 ani. **Albac**: Todea Iuliu, 33 ani, preot, localnic; Mateş Dumitru, 42 ani, impiegat, localnic; Costea Nicodim, 36 ani, învăţător lo-

[828] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 149, 150

calnic. **Arada**: Nicola Aurel, 45 ani, primar. **Scărişoara**: Morcan Dionisie, 44 ani, fost primar; Mocan Florea, 47 ani, impiegat localnic; Cofariu Ioan, 28 ani, brigadier silvic. **Gârda de Sus**: Morcan Dionisie, 44 ani, fost primar; Stan Teodor, 52 ani, înmanuator; Borteş Ioan, 61 ani, înmânuator; Morcan Romul, 39 ani, primar. **Arieşeni**: Todea Ioan, 67 ani, preot localnic; Paşca Ioan, 40 ani, primar. **Neagra**: Haneş Gheorghe, 59 ani, înmanuator şi fost pădurar; Toader Gheorghe, 39 ani, primar, **Avram Iancu**: Toader Alexandru, 66 ani, fost primar; Banciu Nicolae, 34 ani, notar localnic; Chira Ioan, 46 ani, primar. **Vidra**: Resiga Gheorghe, 60 ani, învăţător localnic; Tomuş Alexe, 63 ani, fost notar localnic; Trif Iosif, 45 ani, primar. **Ponorel**: Pleșea Ioan, 58 ani, agent agricol şi casier; Vesa Vasile, 61 ani, fost primar; Drăgoi Achim, 69 ani”[829].

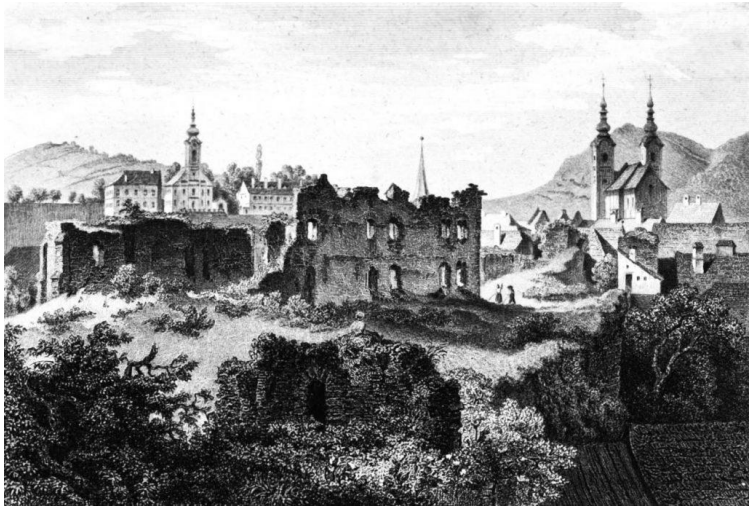

[829] Apolzan, Lucia, *Sate-crânguri din munţii Apuseni*, în *Sociologie Românească*, Anul V, nr. 1-6, Bucureşti 1935, p. 151

SECEANI

(Kys Zechien, Zechen, judeţul Timiş)

1337: „La **Seceani**, în 1337. existau mai multe uliţe, una fiind a Bisericii”[830].

1358, februarie 24, Avignon: Se cere „celor ce se pocăiesc şi se spovedesc cu adevărat în bisericile parohiale sau în biserica fericitului Laurenţiu din **Covăsinţ** (Kovazi, judeţul Arad), a fericitei Maria din **Seceani** (Kys Zechien, Zechen, judeţul Timiş), a fericitei Maria din **Popy** (în Serbia), a tuturor sfinţilor din **Kerekigas** (dispărut, lângă Felnac, Arad), a fericitei Margareta din **Marghita** (Margitha, judeţul Bihor) şi a fericitului rege Ştefan din **Hermen** (în Ungaria), la sărbătorile următoare… să binevoiţi a le ierta cinci ani şi de cinci ori patruzeci de zile din pocăinţa ce le-a fost dată, cu toate îngrădirile cuvenite. / Se încuviinţează o sută de zile”[831].

1891: „Economul Ioan Dărăbanţă, din **Seceani**, a cumpărată, pe seama şcolii, „Cântări bisericești pe note”, de D. Cunţanu, cu 4 florini 20 cruceri; tot din acea comună,

---

[830] *Revista de istorie*, Tomul 7, nr. 1-2, Editura Academiei, Bucureşti 1996, p. 28

[831] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 227, p. 237

economul (corist) Ioan Lupu a dat să se lege, pe spesele sale, un octoih bisericesc. Pentru acestea, dl învățător N. Cărăbaș exprimă, pe această cale, sinceră mulţămită, atât dăruitorilor, cât şi dlui faur și casar comunali Milan Mariș, care se îngrijește mult de bunăstarea şcolilor din comună”[832].

1895: „În şedinţa consistoriului plenar, ţinută la 24 decembrie nou, s-a întărit, cu unanimitate de voturi, alegerea parohului din **Seceani**, Iosif Grădinariu, de protopresbiter al tractului Belinț”[833].

1929: „**Seceani**. Sătenii împroprietăriți ne roagă să publicăm că, în comuna aceasta, reforma agrară nu s-a făcut în spiritul legii, ci s-au adus săteni din comuna vecină, care au fost declaraţi de coloniști și au primit 15 jugăre pământ. / În satul lor ar fi avut numai 3 sau 5 jugăre. Prin această măsură, îndreptăţiții au primit numai 3 jugăre, în loc de 5, cum s-a făcut în satele vecine. Se apelează la domnii deputaţi ai judeţului, ca să intervină la Minister, să se facă o revizuire a împroprietăririi”[834].

1929: „Primim o plângere din comuna **Seceani**, pe care o publicăm aici și atragem atenția dlui prefect al județului, rugându-l să ordone o anchetă în cauză. / În plângerea sătenilor se zice că această comună românească este condusă de un notar ungur și un sub-notar cu numele Francisc Petrovici, care ar fi evreu. Sub-notarul se poartă în mod necinstit cu locuitorii comunei, pe care nu-i lasă să intre în biroul său, decât numai un pas de la ușă. / În luna martie, acest sub-notar a ademenit mai multe fete de școală, să meargă cu dânsul la câmp, să culeagă viorele. La

[832] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 260, Braşov 1891, p. 3
[833] *Dreptatea*, Anul II, nr. 276, Timişoara 1895, p. 3
[834] *Svastica Banatului*, Anul III, nr. 5, Timişoara 1929, p. 4

câmp. Dl sub-notar le-a pus să șadă pe iarbă, apoi și-a deschis palonii... să le facă „educație”. Fetele au fugit, afară de fetița lui Ostoia Manase, în etate de 9 ani, pe care a prins-o și a voit s-o siluiască. Nu i-a succes. Fetița a venit, plângând, acasă și a spus tatălui ei ce a pățit. Ostoia s-a dus la Primărie, să-l denunțe pe sub-notar. / Aici, primarul și notarul l-au amenințat să nu cuteze să se lege de sub-notar, care ar fi om cinstit și bun. Țăranul, intimidat, a plecat și nu s-a mai plâns la nimeni. / În ziua de 23 august, sâmbătă, după masă, la ora 5, a sosit, cu bicicleta, din **Timișoara**, măestrul Petru Zorlențanu, care are pământ în această comună, cu intenția să-și plătească impozitul. Sub-notarul l-a trimis să-l caute pe casier. Când dl Zorlențanu a venit cu casierul comunal, sub-notarul le-a încuiat în față ușa biroului. Se zice că ar fi fost supărat că nu s-a vorbit cu el în limba ungurească”[835].

1931: „În comuna **Seceani**, a încetat din viaţă, în mod subit, Dimitrie Stoi, un om păcătos, care, în faţa alegerilor trecute, a răspândit tot felul de minciuni la adresa cuziştilor. / Stoi a ştiut că spune minciuni, când ne-a vorbit de rău, de aceea Dumnezeu l-a pedepsit, luându-i viaţa. Seara, s-a culcat sănătos şi, mâine-zi, seara, a fost mort. / A consumat alimente alterate, care i-au curmat firul vieţii. Dumnezeu nu bate cu bâta”[836].

[835] *Svastica Banatului*, Anul III, nr. 38, Timişoara 1929, p. 3
[836] *Svastica Banatului*, Anul V, nr. 17, Timişoara 1931, p. 3

SECUSIGIU

(Zekulzegh, judeţul Arad)

1359, mai 19, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei face cunoscut că, venind „Mihail, fiul lui Albert, nobil de **Mendzenth** (dispărut, lângă Sântion, judeţul Bihor), din comitatul Bihor, şi Nicolae, fiul răposatului Nicolae, fiul lui Albert şi fratele nostru canonic, iar pe de altă parte Petru, fiul lui Mihail de **Iara** (Jara, judeţul Cluj), aceşti magiştri au mărturisit că ei cu încuviinâarea fiilor lui Petru, fiul lui Mihail de Iara, moşia lor, numită **Legii** (Legen, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Cluj, ei au ţinut-o, în locul unei moşii numită **Toty** (dispărut, lângă Tărian, judeţul Bihor), din comitatul Bihor, şi a două mori din moşia numită **Secusigiu** (Zekulzegh, judeţul Arad), aflătoare pe râul Mureş, moşie pe care Petru, fiul lui Mihail, o cumpărase de la Ioan, fiul lui Ladislau, nobil de **Sântandrei** (Sanctus Andreas, judeţul Bihor), din acelaşi comitat Bihor; iar una din mori o cumpărase de la Nicolae, fiul lui Toma, şi de la Ladislau, fratele acelui Nicolae, iar a doua moară, de la Nicolae judele, iobagul acelor Nicolae şi Ladislau, fiii lui Toma, pentru 1.000 de florini, mai puţin 50

de florini, bani dobândiţi de el prin alte slujba credincioase”[837].

1880: „Din comitatul Timișoarei, de la comuna **Secusigiu**, ne venise, mai de mult timp, o corespondență despre împrejurările acelei comune și despre și despre unele, din alta, cu numele **Hodoni**. .. / Pe locuitorii din **Secusigiu** i-au pus păcatele lor ca, în anul 1863, cel memorabil pentru înfricoșata secetă, să ia împrumut de la o bancă din **Belgiu** 20 mii franci în aur, zălogindu-și locul de pășune (izlaz), prețuit în 40 mii florini v. a. (valută austriacă). / Locuitorii simpli n-au înțeles nimic din ceea ce se numește amortizare. Șarlatanii însărcinați cu împărțirea banilor le-au dat, pentru 100, numai câte 80; apoi, din an în an, le-au luat atâta încât, în loc de 80, au plătit, până acuma, 400 florini. / În anii din urmă, văzându-se strâmtorați, tot șarlatanii din comună au cumpătat pe câțiva ca să ia împrumut de la altă bancă, apoi i-au smuls și spoliat cumplit și cu acea ocaziune, luându-le taxe enorme, sub pretexte de nimic, iar apoi tot ei au scornit că banii băncii sunt foarte scumpi, adică tot așa precum scornesc agenții înșelători și despre alte institute de bănci, după ce despoaie chiar ei pe debitori până la piele.

Despre un popă se scrie că, jucând la cărți și bătându-se în cârciumă, bătăușii i-au smuls barba în mod barbar, încât, două luni, nu a putut merge la biserică. Un alt popă fu condamnat la închisoare, pe un an, pentru că a transcris, prin înșelăciune, casa lui Petru Albota pe numele său și acum cauza este apelată. Tot aici, se arată numele câtorva oameni, parte împreunați prin cununia clandestină, parte trăind în concubinaj public. / Despre un notar și un dascăl

[837] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 385, pp. 389-391

se zice că sunt adevărați tirani ai poporului, în toate privințele, mai ales că acesta, necunoscând nici o lege ungurească, nu se știe apăra de niciunul. Ce e mai mult, nici statutul organic nu le este cunoscut, iar servilismul românilor din acele părți nu mai are margini”[838].

1886: „Vestitul intrigant şi învăţător suspendat Damaschin Mărginenţiu exoperase, în ce mod nu vru să spună, un stipendiu de la familia Mocioni pentru fiul său, Titu, care, cu chiu, cu vai, abia a terminat gimnaziul. / În acelaşi timp, însă, acesta mai trăgea şi alte stipendii, bunăoară de la baronul Sina, din România, şi alţii, şi aceasta într-un timp când tată-său, ca învăţător în **Secusigiu**, avea un venit de până la 1.000 florini. / Fiul Titu, student în drept la Pesta, unde, în momentul acesta, mai trage un stipendiu naţional de 300 florini, fiind de prezent acasă, nu vorbește românește, scuzându-se că și-a uitat limba mamei. Nu e nevoie de comentarii, dar dau de știre acelora care împart banii adunaţi din crunta sudoare a românului, să-şi deschidă bine ochii, când dau ajutor, să se informeze bine de toate împrejurările familiare, materiale și morale ale celui pe care voiesc a-l ajuta, ca nu cumva să crească șarpe veninos în sânul națiunii”[839].

1886: „Protocolul de investigaţiune contra suspendatului învăţător Damaschin Mărginenţiu din **Secusigiu** cuprinde 120 coli, jurământ au depus 45 martori, şi cu toate astea, superioritatea de 5 ani îl ţine pe capul oamenilor, spre ruina comunei, cu jumătate de salariu, adică cu 400 florini, fără să aibă vreo ocupaţiune în școală. Timpul îl petrece intrigând şi terorizând, ca să răstoarne comitetul parohial, spre a aduce în el oameni de ai săi. Dar nu-i va suc-

[838] *Observatorul*, Anul III, nr. 41, Sibiu 1880, p. 163
[839] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 47, Brașov 1886, p. 2

cede, cu toată intervenirea pe la consistoriul metropolitan a unui bărbat influent, şi cu toate denunțările şi amenințările cu școala comunală. Că e atât de cutezător, vinovat e patronul său, care i-a zis ca să nu se teamă, până ce va fi el”[840].

1889: „*Biserica şi Școala* din Arad scrie: „Procuratura regească de stat a intentat proces contra cutărui Virgiliu Miculescu, din **Secusigiu**, pentru calomnierea preoţimii noastre, prin un articol, publicat în foaia maghiară din loc „Arad és Vidéke”. / Afacerea acesta s-a pertractat în 5/17 iulie şi inculpatul, neprezentându-se, a fost condamnat, în absență, la 4 luni închisoare, trei sute florini pedeapsă în bani şi la suportarea spezelor procesuale”. / Ce soi de român poate fi acela care insultă preoțimea română în foile duşmanilor noştri?”[841].

1894: „Ni se scrie din **Secusigiu**: De câtva timp, neîmpăcatul duşman al copiilor, „difteria”, grasează şi în comuna Secusigiu. Pe lângă toate măsurile luate, de a o suprima, ea continuă a secera viața nevinovaților copii”[842].

1895: „În 31 august nou, era să se țină alegerea de vice-notar în comuna noastră, **Secusigiu**, care să fie totodată şi conducător de matricule. Recurenţi au fost 5 inşi, dintre care s-au candidat patru, unul n-a avut calificarea recerută, toţi străini de neamul nostru. Reprezentanţii comunali, spre onoarea lor, fie zis, de astădată s-au purtat de tot brav, ca niciodată. / Lucru şod şi rar, în comuna noastră, unde atâta neînțelegere a fost întotdeauna la alegeri. Toată lauda li se cuvine. / Văzând dânşii că, întră recurenți, nu este nici un român, s-au cel puţin unul care să priceapă bine

[840] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 49, Braşov 1886, p. 2
[841] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 158, Braşov 1889, p. 2
[842] *Foaia de Duminecă*, Anul I, nr. 51, Timişoara 1894, p. 5

limba poporului, au abstat de la alegere, rugând pe preşedintele colegiului electoral să escrie din nou concurs, cu condițiunea că cunoaşterea limbii române se recere necondiţionat de la recurent. Aceasta dorinţă justă şi legală a reprezentanţilor nu a plăcut defel preşedintelui şi a stăruit, din toate puterile, să căştige cel puţin un vot, dar n-a putut, deşi avem și vreo doi străini între reprezentanți, dar şi dânşii, de astădată, au fost una cu românii. După ce pretorul a văzut atâta solidaritate, la reprezentanți, vrând-nevrând a trebuit să cedeze şi să împlinească dorinţa alegătorilor”[843].

1900: „Duminecă, în 5/18 noiemvrie, a fost o zi de bucurie sufletească pentru poporul greco-oriental român din comuna **Săcusigiu**, căci, în acea zi, s-a făcut sfinţirea bisericii reînnoite. / Ca delegat episcopesc a fost Prea Onoratul Domnn Dr. Tr. Putici, care a sosit, sâmbătă, fiind întâmpinat la gara din **Pesac**. / În aceeaşi zi, a cercetat lucrările bisericii, prin dl inginer Rozvan, în prezenţa comitetului şi a mai multor membri din sinodul parohial, fiind toţi pe deplin mulțămiți cu rezultatul lucrărilor şi luându-le, cu aprobare, la cunoştinţă. / Actul sfinţirii s-a săvârşit duminecă, în 5/18 noiemvrie, prin Prea Onoratul Domn protopop tractual Dr. Tr. Putici, asistat de domnii preoți locali, în presența mulțimii de popor din loc şi din filia **Munar**, precum și a mai multor fruntași din loc şi din comunele învecinate. / La finea sfintei liturghii, Prea Onoratul Domn protopop, după ce a amintit că, din încredințarea și cu binecuvântarea P. S. S. Episcopului diecezan, a venit să săvârşească sfinţirea, bisericii, a ţinut o predică, arătând însemnătatea actului, îndemnând poporul a cerceta biserica, a ţine cu tărie la credința strămoşească și a trăi în bună

[843] *Dreptatea*, Anul II, nr. 187, Timişoara 1895, p. 3

înțelegere, apoi împărtăşi binecuvântarea P. S. Sale dl Episcop şi imploră darul Duhului sfânt asupra tuturor. La liturghie, a cântat corul plugarilor din loc.

După serviciul divin, s-a dat un prânz, în ospitala casă a veneratului preot local O. Işfanescu, unde n-au lipsit toastele îndatinate. P. O. D. protopop a toastat pentru P. S. Sa Episcopul. Veteranul preot local şi stăpân al casei, pentru dl protopop; s-a mai toastat pentru stăpânul casei, pentru oaspeţi etc. / **Înfrumuseţarea bisericii din Secusigiu** dovedește pe deplin evlavia, sârguința şi vrednicia poporului drept-credincios din această comună, căreia se cuvine cu drept laudă. / În fine, avem să fim mândri că putem înregistra vrednicia şi talentul unor bărbaţi ieşiți din sânul poporului român. Măreața biserică greco-orientală română din **Secusigiu** e obiectul admiraţiunii din acest ținut, de când s-a reparat şi împodobit din nou cu o pictură şi sculptură executate, cu multă artă, de domnii Ioan Zaicu pictor academic, locuitor în Zsombolya, şi Nestor Bosioc, cu fiul său Iosif, sculptori diplomați din Berlistye. / Atât pictura, cât și sculptura aurită sunt executate, spre deplină mulțumire şi cunoștință, cu mult gust estetic şi pricepere de artă, ceea ce servește spre onoare harnicilor măestri, care merită a fi recomandaţi comunelor noastre bisericești, care intenționează a-și împodobi bisericile lor. / Dămian Sebeşanu, învăţător”[844].

1928: „Din partea sătenilor di **Secusigiu** s-a adresat o plângere contra notarului la Prefectura Județului, în care se zice: / Cu ocaziunea efectuării cercetării defraudărilor contra Primăriei din Secusigiu, de către dl contabil județean Aurel Bobei, dispărând, de cei interesați, registrele,

[844] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 251, Brașov 1900, p. 6

chitanțele pentru biletele de vite pe anii 1925-1926, chitanțierul Registrului de la regularea apelor, pe anul 1926, precum multe cercetări, falsificări, lipsind și multe frunze din registre; ba, de la arenda pământurilor, pe 1925, restanța, despre care defel nu s-a purtat evidență, nepriceperea cea mai mare, ce s-a constat, pentru care e răspunzător vestitul de notar Iosif Kehrer, se cere de la dl prefect a suspenda pe notar"[845].

1929: „Pentru darea în întreprindere a lucrărilor de construire a **școlii primare rurale din comuna Secusigiu**, în ziua de 2 august 1929, ora 11 a. m., se ține o nouă licitaţie publică, la Primăria comunală Secusigiu, conform publicaţiunii înserate în Monitorul judeţului Timiș-Torontal. / Comitetul școlar judeţean"[846].

1930: „În ziua de 15 iunie 1930, s-a constituit, în comuna **Secusigiu**, din judeţul Timiş-Torontal, Tineretul L. A. N. C. / Dl Dimitrie. Dimitrieviciu arată scopul și rolul național al organizaţiei L.A. N. C., cetind statutul acestei grupări politice, adevărat româneşti şi creştine. Procedează, apoi, la luarea jurământului de la membrii care aderă la cuzism. / Comitetul de conducere se constituie în felul următor: / Președinte, Dimitrie Dimitrieviciu. / Vicepreşedinte: Ioan Bălan. / Secretar: Ioan Moșescu. / Casier: Ciucur: Dimitrie. / Stegar: Dimitrie Căcea. / **Membrii în comitet**: Ioan Barbu, / Traian Ionescu, / Ştefan Meilă şi / Ioan Albota. / **Membrii activi**: Samoil Bărbosu, / Andrei Bărbosu, / Petru Moşescu, / Dimitrie Giulvezan, / şi Petru Ruianu. / Felicităm noua organizaţie a L. A. N. C/ şi îi dorim

[845] *Svastica Banatului*, Anul II, nr. 27, Timişoara 1928, p. 4
[846] *Svastica Banatului*, Anul III, nr. 31, Timişoara 1929, p. 1

viaţă lungă şi fericită, ca să-şi ajungă scopul pentru care a pornit la luptă”[847].

1936: „Din **Secusigiu** ni se comunică că Ștefan Ionescu, student la Academia de Arte Frumoase din **Timişoara**, a terminat bustul lui Gheorghe Coşbuc, pe care dorește să-l ridice în comuna Secusigiu. / Rugăm pe dl prefect al judeţului să dea ajutorul necesar acestui tânăr artist, ca să-și poată realiza opera sa, demnă de toată lauda”[848].

ROUMANIAN WOMEN.

[847] *Svastica Banatului*, Anul IV, nr. 25, Timişoara 1930, p. 1
[848] *Svastica Banatului* (*Graiul Românesc*), Anul X, nr. 5, Timișoara 1936, p. 1

SEINI

(Leuchtenburg, Szinérváralja, judeţul Maramureş)

1585, mai 7, Jacques Bongars: „**Seini**, un sat în care se vorbeşte mai mult româneşte decât ungureşte”[849].

1852: „Georgiu Maniu s-a născut în 1820, în comuna **Şamşud**, județul Sălaj. După terminarea studiilor de liceu, a îmbrățișat cariera preoțească. A terminat teologia la Viena şi s-a distins prin temeinicia pregătirii şi cunoaşterea limbilor moderne: franceza, germana şi engleza. / În 1844. a fost hirotonit preot, după ce se căsătorise cu Maria Şomlea, o româncă de origine macedoneană, al cărei bunic a clădit biserica greco-catolică din partea **Minteu** a oraşului **Satu Mare**, cu o cheltuială de 4.000 florini. / Vitregia sorții a făcut ca, în această biserică, clădită cu bani româneşti, să se încuibe limba ungurească, care persistă până în zilele noastre. / După hirotonire a administrat parohia **Gherţa-Mică**, de la 1846 **Tăuţii de jos**, iar la **1852** a fost numit vice-arhidiacon al **Seiniului** şi inspector al şcolile naţionale din district, unde a rămas până la moarte, care i-a pus capăt vieţii sale rodnice, în anul **1876**.

---

[849] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti 1971, p. 155

În **Seini** începe viaţa lui activă şi binefăcătoare pentru neamul său. Aici, sufletu-i dornic de fapte mari găseşte teren de muncă în ogor înţelenit. Munca, răbdarea şi jertfa lui vor face, dintr-o comunitate săracă şi dezorganizată, un centru luminos al rezistenţei noastre naţionale, iar din Georgiu Maniu, un erou al frământărilor noastre de veacuri, figură frumoasă de preot român, izvor de încurajare pentru vremuri grele. / În **Seini**, protopopul Maniu găsește o **bisericuță mică de lemn**, în uliţa Ţiganilor, în care nu încăpeau cei 2.050 de credincioşi. În primul moment, se gândeşte să scoată biserica din marginea comunei şi să clădească, în centru, una frumoasă şi încăpătoare. A fost nevoit însă să lupte cu două greutăţi mari: sărăcia credincioşilor şi lipsa de teren în centru. / Prima piedică a fost înlăturată de la început, soţia sa, descendentă din familie de ctitori de biserici, a fost bogată. Ajutorul bănesc nu ar fi lipsit. A fost însă dificilă chestiunea terenului. Noul preot ar fi dorit un loc de frunte în mijlocul comunei. Intravilanele din centru erau, însă, toate în mâinile ungurilor şi niciunul n-a voit să vândă valahilor un petec de pământ. / Intenţia frumoasă şi râvna pentru lucrări mari nu rămâne niciodată fără de rezultat. Un bogătaş ungur, Darvai Filip, care avea un loc viran lângă biserica romano-catolică, jucând cărţi, şi-a pierdut banii, rămase însă şi cu o datorie de 2.000 florini, care trebuiau plătiţi în termen de 24 de ore, precum dispune codul de onoare al jucătorilor de cărţi. / O sumă atât de importantă, pe acele vremuri, n-a avut la dispoziţie niciunul din prietenii săi, astfel a fost nevoit să recurgă la popa român, cere-i solicitase, în mai multe rânduri, terenul de lângă biserică. În ziua următoare, după jocul fără noroc, se adresează lui Georgiu Maniu şi-l întreabă dacă are bani, căci e dispus să-i vândă terenul cerut.

Şi, în timp ce preotul făcea contractul, iar preoteasa număra din „cesleu” cei 2.000 florini, Darvai plângea, după cum a mărturisit el singur, mai târziu, de durere sufletească, că e nevoit să vândă valahilor un teren în mijlocul comunei.

Acuma, planul său frumos se apropia de realizare. Biserica însă nu avea fonduri, credincioşii erau săraci, el însă era animat de ideea ca să vadă, în plin centrul comunei, ridicându-se o biserică grandioasă, simbol al puterii şi dreptului nostru pe acest pământ. Cu mai puţin din banii enoriaşilor şi cu mai mult din venitul soţiei sale, **o adevărată catedrală** a răsărit în mijlocul comunei. / La 1876, când moare, biserica era ridicată până la ferestre. / Dovadă a greutăților, pe care le-a întimpinat, este că urmaşul său, arhidiaconul Alexe Berinde, unul din cei mai harnici preoţi, a trebuit să lupte două decenii, până când a terminat această clădire monumentală, mărturie de viaţă trăită cu rost. / Clădirea bisericii începută porneşte campania pentru **înființarea unui gimnaziu la Seini**. Acţiunea lui a fost sprijinită de vicarul Maramureşului, Mihail Pavel, care, mai târziu, ca episcop al **Orăzii**, a fost unul din binefăcătorii neamului românesc. / Această frumoasă năzuinţă a fost stânjenită de împărţirea românilor în taberele activiştii şi neactiviştii şi nu a putut lua ființă. / Sufletul său veşnic agitat pentru lucruri frumoase nu s-a putut împăca cu neactiviştii. Ca inspector şcolar, a cutreierat satele, vizitând şcolile. Unde găsea copii talentaţi, îi îndemna să facă carte, ajutându-i cu banii săi, la şcolile secundare şi la Universitate. / Zeci de tineri au fost crescuţi, cu cheltuiala sa, şi mulţi dintre ei au făcut parte din acea generație care, prin lupte şi jertfe, a realizat visul milenar al românilor. / Aceşti tineri, drept recunoştinţă, i-au ridicat un monument, pe locul unde a fost altarul bisericii vechi. Pe monumentul as-

tăzi uitat de lumea frământată în vâltoarea vieţii, stă scris: „În memoria lui Georgiu Maniu, prietenii lui, anul 1882”. / Fondurile pentru acest scop, 3.000 florini, au fost adunaţi de la românii ardeleni, de către avocatul Ioan Brânduşan din Cluj, preotul Sabin Coroianu, avocatul Iuliu Coroianu şi Vasile Lucaciu, marele luptător național. / Această atenţie faţă de memoria lui se datoreşte faptului că Georgiu Maniu, pe lângă ajutorul material dat tineretului studios, aduna în jurul său, în **modesta casă parohială** din **Seini**, pe toți românii de seamă. Acolo se discutau toate chestiunile actuale româneşti şi se făureau planuri de luptă pentru ridicarea şi deşteptarea românilor. / Sufletul său plin de foc a aprins făclia dragostei de neam în multe inimi tinere. Vasile Lucaciu îşi petrecea, în tinerețe, o mare parte a vacanţei în casa acestui mare român şi cele auzite şi văzute aici l-au determinat, în bună parte, ca să apuce calea grea, dar glorioasă a luptelor naţionale”[850].

1879: „Una dintre figurile cele mai bine cunoscute ale vieţii românești, din Sătmarul de dinainte de Unire, a fost arhidiaconul Alexiu Berinde, din orăşelul **Seini**... / S-a născut în comuna **Boineşti**, din Ţara Oaşului, la 1 decembrie 1844. Tatăl său, Gavril, a fost preot în acea comună. Moşul său era ţăran din **Racşa**, deşi oşan în toată legea. Studiile liceale le-a făcut la **Sighet** şi la Ungvár, iar teologia la Gherla. După ce termină teologia, hirotonindu-se preot, este numit capelan pe lângă episcopul Mihail Pavel, care atunci era vicar al Maramureşului. Aici își desăvârșește unele cunoștințe arhitectonice, lucrând la zidirea unei case a lui Pavel. Aceste cunoştinţe vom vedea că îi vor prinde bine mai târziu. După numirea lui Pavel ca episcop

[850] *Vestitorul*, Anul XV, nr. 13, Oradea 1939, pp. 99, 100

de Gherla, pleacă și el paroh la **Baia-Sprie**. Aici are fericirea de a fi în vecinătatea **Șiseştilor**, unde era preot Vasile Lucaciu, cu care leagă o strânsă prietenie. Prietenia lui Lucaciu l-a oțelit și pe Berinde în convingerile sale românești. Câte planuri măreţe n-or fi pus la cale acești doi bărbaţi, în desele lor întâlniri! Dar așa se vede că Baia Sprie nu prea îi convine lui Berinde, deoarece, în repetate rânduri, solicită episcopului Pavel o parohie mai bună. Când, prin moartea lui Georgiu Maniu, **parohia Seini** devine vacantă, el cere cu insistenţă episcopului Pavel să fie mutat la **Seini**. Episcopul îi răspunde, într-o scrisoare, ca să nu fie așa de dornic de a merge la Seini, deoarece seinenii sunt oameni „răutăcioşi", nu este şedinţă consistorială în care să nu fie de dezbătut vreo pâră, din partea lor, împotriva popii. / Totuşi, Berinde nu cedează şi, astfel în anul **1879**, este mutat la **Seini**. / În Seini, Alexiu Berinde găseşte terenul de muncă la care a râvnit întotdeauna. **Seini**, comună mare, centru de plasă, cu 6.000 de suflete, dintre care 3.500 români, aveau nevoie de un om energic, de un om de iniţiativă. Și l-a găsit în persoana lui Alexe Berinde. Constatările pe care Berinde le-a făcut la venirea sa în Seini au fost, cam următoarele:

Românii, deşi superiori numericeşte celorlalte neamuri conlocuitoare, erau aproape toţi săraci. Slugi pe moșiile proprietarilor unguri. Această sărăcie se abătuse pe capul lor, mai ales pe urma comasării nedrepte din 1866, când pământurile bune ale românilor au fost luate, prin viclește, și date marilor proprietari unguri. Starea culturală a românilor de asemenea nu era mulțumitoare. Aveau o **biserică de lemn**, în partea de răsărit a orășelului, zidită pe la anul **1764**, care era cu totul neîncăpătoare. / Aici, la marginea comunei, era și școala românească, şi casa parohială,

aproape în ruină. Văzând această stare de plâns, desigur arhidiaconul Alexe Berinde şi-a zis, ca odinioară Pestalozzi: „Drag popor, vreau să te ridic!”. Acum începe activitatea socială și naţională a preotului Berinde. / Întâiul lucru de care trebuia să se apuce era continuarea zidirii bisericii noi, al cărei fundament îl începuse antecesorul său. Dar nu mai erau bani. Populaţia era săracă şi nu putea suporta noi „aruncuri”. Totuşi, el nu s-a descurajat. A luat aupră-şi sarcina de inginer și antreprenor. N-a fost mulțumit de planul superficial, după care se începuse zidirea bisericii și a conceput un plan nou, mai măreț. / Biserica românească, care acum se zidea în piaţa orășelului, trebuia să fie monumentală și destul de încăpătoare pentru cele câteva mii de suflete. / Părintele Berinde se gândea şi la viitor. Pentru o biserică de 50 m lungă, 15 m lată și 10 înaltă, trebuia material mult. A făcut apel la credincioşi, care au purtat, cu carele lor, tot materialul necesar. Lipseau meşterii zidari. A înfiat pe mai mulţi dintre credincioşii lui în meşteşugul zidăriei. El, toată ziua, stătea pe schele, supraveghind îndeaproape mersul lucrărilor. / În **1880**, biserica era pusă sub acoperiș, iar în **1882**, o sfinţeşte „pro necesse et posse” (pentru necesitate și posibilitate), cu turnul ciung și, pe dinafară, netencuită. / În această stare, a lăsat, apoi, biserica, până în anul **1909**, când se tencuieşte pe dinafară şi i se termină turnul. Este cea mai mare biserică românească din întreg judeţul Satu Mare. Păcat că, până în prezent, n-a fost pictată, rămânând în starea lăsată de ziditorul ei.

Să nu-şi închipuie însă cineva că, între anii 1882 și 1909, Alexe Berinde stă inactiv, contemplându-și opera. Nu. El continuă cu aceiaşi stăruinţă munca sa constructivă. Astfel, zideşte casă parohială nouă şi, lângă ea, şcoală cu 2 săli de învăţământ. Ba a avut în proiect ca pe intravilanul

din apropierea bisericii să clădească un mare palat, pe care apoi să-l închirieze oficiilor publice din **Seini**, care și azi stau răvășite, în lipsă de localuri proprii prin case particulare. Demn de remarcat este faptul că Alexe Berinde voia să înființeze, la **Seini**, şi o şcoală de fete. Pentru acest scop, erau subscrise la banca „Sătmăreana" 33 de acţiuni. Tot Alexe Berinde concepe planul bisericii „Pro Unione Nationum Romanorum" din **Şişeşti**. / În timp ce se lucra pe biserică, se deplasa săptămânal, de la Seini, la Șișești, pentru a da directivele necesare. O fotografie din 27 august 1890 ni-l înfăţişează alături de Vasile Lucaciu, cu planul în mână, în faţa bisericii, care era gata din roşu. Mai multe planuri de biserici din judeţ sunt concepute de către acest preot-arhitect. / Dar o bună situaţie culturală nu se poate concepe fără o bună situaţie economică. Mijlocul cel mai eficace pentru propășire economică a poporului Alexe Berinde o vedea numai prin cooperaţie. Nu peste mult după venirea sa la **Seini** a pus **bazele unei bănci populare**. Această bancă a funcţionat chiar în casa parohială şi preotul Berinde a fost director al ei. A început cu fonduri foarte modeste. Membrii băncii vărsau, săptămânal, câte 10 fileri. În scurt timp, banca s-a dezvoltat uimitor, devenind una dintre cele mai de seamă instituţii de economie şi credit a românilor ardeleni, cunoscută sub numele de „**Sătmăreana**". Preşedinte al acestei bănci a ajuns marele român Gheorghe Pop de Băseşti. Români din toate orașele Ardealului aveau acţiuni la aceasta bancă. Cu bani împrumutați de la „Sătmăreana" şi-au cumpărat mare parte dintre românii seineni şi chiar cei din jur pământurile pe care le au, devenind gospodari înstăriți. Din acest punct de vedere, „Sătmăreana" a jucat, în acest colţ de ţară, un important rol naţional. Căci băncile românești au fost acele

cetăţui care au făcut ca, înainte de Unirea politică, Ardealul să fie stăpânit .economiceşte de români. Nu mai insist asupra ajutoarelor pe care această bancă le-a dat studenţilor români, pentru a-şi putea continua studiile. / Prin înfiinţarea băncii „Sătmăreana", Alexe Berinde **a făcut din Seini un centru românesc împortant**. Banca aceasta sprijinea toate iniţiativele româneşti. Aici, la Seini, s-au ţinuţ atâtea adunări de ale „Astrei", subvenţionate de „„Sătmăreana". Adunările consiliului băncii erau momente prielnice de însufleţire naţională. Casa ospitalieră a lui Alexe Berinde a adăpostit, de atâtea ori, pe luptători naționaliști ca George Pop de Băsești, Vasile Lucaciu, Constantin Lucaciu şi alții. Durere că astăzi această bancă, cu un trecut atât de frumos, nu mai funcţionează. Refacerea ei este o necesitate imperioasă a vremii.

Altă faptă meritorie a lui Alexe Berinde, pentru bunăstarea economică a seinilor, este următoarea: / În anul **1892**, o mare moşie, situată **în hotarul comunei Seini**, întindere totală de 400 jugăre, se face de vânzare. Proprietarul ei era ungurul Pap Antal. Românii, dornici de pământ, ardeau de nerăbdare s-o cumpere, dar n-aveau bani. Părintele Berinde i-a ajutat şi aici. A format un consorțiu de cumpărare. Banii necesari i-a împrumutat, de la banca „Albina" din Sibiu, pe care cumpărătorii i-au plăti, în timp de 20 ani, 1893-1913, fără nici o greutate. Suma împrumutată era de 70.000 de coroane. / După ce făcuse toate acestea, cu sufletul plin de mulţumire, la 4 martie **1889**, părintele Berinde scria, într-o **condică a bisericii** următoarele: / „Dacă am apucat poporul mic în biserica nouă şi spațioasă, cu ajutorul ei, a corului vocal, întemeiat prin învățătorul Cionca, cu mare osteneală, cu împlinirea serviciilor etc., a ajutat bunul Dumnezeu a-l pune pe poporul

meu pe calea deşteptării. S-a fondat casă de păstrare, s-a cumpărat pământ, s-a întemeiat şcoala, şi astăzi este pe cale a ieşi din sărăcia, ignoranța şi lipsele avitice. Începe a se preţui pe Sine şi a recunoaşte că-i făcut de Dumnezeu sfântul să poată fi şi fericit în asta lume".

Activitatea românească a lui Alexe Berinde n-a fost văzută cu ochi buni de către unguri. De aceea, au căutat adeseori prilejul ca să-i poată face zile amare. În anul **1886**, porneşte un proces împotriva, lui din următoarele motive: / În ziua de 4 august 1886, în **şedinţa consiliului comunal din Seini**, se dă citire unui apel al „Societății pentru răspândirea limbii maghiare şi înfrăţirii culturale" din județul Torontal, prin care comuna era invitată a se înscrie membră fondatoare a numitei societăţi. După citirea apelului, preotul Berinde refuză să voteze vreo sumă pentru scop, spunând că populația este săracă şi abia-și poate acoperi nevoile ei, nu să mai contribuie şi pentru lucruri ce n-o privesc. / Acest fapt a indignat pe autorităţile comunei şi, în procesul verbal al şedinţei, i-au adus grave acuze de iredentism, învinuindu-l că ar fi declarat următoarele: „pentru scopul arătat în apel nu va da nici un „creiţar", deoarece nu recunoaşte această țară de tară ungurească, şi numai de o provincie a Austriei, alcătuită din mai multe naţionalităţi, în care ungurii au venit mai târziu, găsind aici, ca vechi locuitori, națiunea română". Se mai adăuga apoi că, în continuare, Berinde a vorbit împotriva Ungariei și a poporului maghiar, încheindu-şi declarația cu amenințarea că, „nu peste mult, va veni vremea când ungurii se vor linguși pe lângă români, îi vor îmbrățișa şi-i vor săruta pe aceştia". / Ca urmare a acestor declaraţii, preotul Berinde este exclus dintre membri **cazinei din Seini**, fără drept de apel. Procesul verbal de excludere trebuia publicat în toate ziarele şi

în *Monitorul oficial* al judeţului. Primind aceasta ştire, părintele Berinde, printre altele, răspunde: „Eu sunt împăcat cu această situaţie, dar dumneavoastră credeți că, prin excluderea mea, ați amuţit limba românească în **Seini** şi că, prin aceasta, cauza dumneavoastră este terminată?”. / Dar lucrurile nu s-au sfârşit aici. Pe data de 1 octombrie **1886**, preotul Berinde este citat de către **judecătoria din Seini**, ca acuzat. Din dosarul procesului, care se află la parohia greco-catolică din Seini, lipseşte sentinţa judecătoriei. Sentința de achitare o dă Tribunalul din Satu-Mare, în şedinţa din 28 februarie 1887, în care se menţionează că acuzatul se achită, deoarece declaraţiile ce-i sunt imputate le-a rostit în cerc familial. / Oricum şi oriunde să fi rostit părintele Berinde cuvintele care i-au atras odiul ungurilor din Seini, un lucru e clar: a fost un vizionar și un bun român. / Albit de zile, în muncă cinstită, a trebuit ca, în **1919**, să sufere o ultimă şi grea umilire, din partea bandelor secuiești, care, din biserică, din mijlocul credincioşilor, l-au scos şi apoi l-au maltratat în chip mişelesc. Cu atât mai mare i-a fost bucuria când, cu ochii înlăcrimaţi, a întâmpinat armata română liberatoare, în Vinerea de Paşti a anului 1919, pe podul din **piaţa Seinilor**. / El, care a înstărit pe atâţia, a muri sărac, în 24 decembrie 1923, în patriarhala vârstă de 79 de ani. Îşi doarme **somnul de veci în cimitirul vechi din Seini**. Acolo unde a fost biserica cea de lemn. La căpătâiul său străjuieşte o frumoasă cruce de marmoră neagră, înaltă de 4 m. / Școala primară de Stat din Seini îi poartă numele. / „Astra” sătmăreană, în 13 iunie 1938, ţinându-şi adunarea generală la Seini, i-a cinstit memoria printr-un pelerinaj la mormântul său, pe care a depus o coroană, de flori. / Activitatea lui Alexiu Berinde este vrednică de orice laudă şi pildă de urmat pentru toți acei cari vor să mun-

cească pentru ridicarea culturală și economică a poporului”[851].

1880: „Încă din 1862 vedem adunându-se românii din comitatele Satu-mare, Maramureș și Ugocea, în **opidul Seini**, unde, recunoscând unanim lipsa înființării unui gimnaziu românesc în numitul opid, au și început subscrierile bănești și încă din ședința primă s-au subscris aproape 5.000 florini valută austriacă. Timpurile nefavorabile, cu deosebire mișcările politice din anii 1860, făsuseră de această cauză momentoasă a rămas nedezlegată până în 1875, când iar vedem un număr frumos de oameni din comitatele amintite, înmulțindu-se și cu românii din comitatul Cetății de piatră, adunați la **Baia mare**, tot în această cauză. / Deciziunile acestei adunări se referiră mai mult la locul unde ar fi mai cu scop înființarea gimnaziului (**Șomcuta Mare** sau **Seini**)... Decizia definitivă, în această privință, s-a lăsat în suspensie, până la ședința ce se va ține în **Șomcuta-mare**”[852].

1883: „În luna noiemvrie, ziua 2, s-a **înfiinţat primului cor românesc, în 4 voci**, în comuna **Seini**, județul Satu-Mare, care cor este cel mai vechi dintre toate societăţile corale din Ardeal şi poate din întreaga ţară, bineînțeles dintre corurile românești”[853].

1884: Conferința alegătorilor români din comitatul Satmarului, la care au participat „90 de alegători, protopopi, avocați, preoți, învățători, proprietari, notari”, s-a ținut, în 12 mai stil nou 1884, „**în opidul Seini**”, prilej cu care s-a încheiat un protocol, în 7 puncte, și s-a ales „un

[851] Bălaj, Mihai, *Arhidiaconul Alexe Berinde / 1844-1923*, în *Afirmarea*, Anul III, nr. 12, Satu Mare 1938, pp. 133-136
[852] *Observatorul*, Anul III, nr. 34, Sibiu 1880, p. 135
[853] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 43, Blaj 1933, p. 5

comitet central nou, deoarece mandatul celui vechi, format acum sunt trei ani, este a se considera de expirat"[854].

1887: „Conferinţa de la Sibiu s-a ţinut în zilele de 7, 8 şi 9 mai 1887. În 9 iunie a aceluiaşi an, Vasile Lucaciu, întors de la această conferință, împreună cu tovarăşul său de luptă de aici, protopopul Alexiu Berinde din **Seini**, au convocat o mare întrunire a românilor, în comuna **Tăuţii de Sus**. / În faţa acestei adunări, a expus rezultatele conferinţei de la Sibiu şi a dat îndrumări în privinţa viitoarelor alegeri. Pentru modul în care a apărat, în vorbirea sa, drepturile românilor, Lucaciu a fost acuzat şi dat în judecată. Procesul i s-a judecat în **Satu Mare**, în ziua de 9 iunie 1889, şi a fost achitat, după ce făcuse un arest preventiv. / La 20, 21 şi 22 ianuarie 1892, s-a ţinut, la Sibiu, o nouă conferință naţională, în care a fost ales preşedinte al comitetului Dr. Ioan Raţiu, iar secretar general Vasile Lucaciu. Atunci s-a hotărât înaintarea *Memorandului* la împăratul din Viena. / Politica de oprimare şi maghiarizare tot mai accentuată a guvernelor ungureşti, faţă de naționalităţi, a impus Comitetului Central să adopte, în alegerile care urmau, pasivitatea absolută în toate cercurile electorale româneşti. / Este interesant să vedem cum reacţionează români sătmăreni faţă de această conferință şi hotărârile ei.

În 14 ianuarie **1892**, s-a ţinut, în **Seini**, o adunare de protest a tuturor românilor din judeţul Satu Mare. S-a făcut atunci organizarea politică a judeţului, căci, până atunci, fusese organizat pe plase electorale. Au fost aleşi următorii: / **preşedinţi**: Alexiu Berinde şi Andrei Medan, / **vicepreşedinţi**: Gavril Lazar de **Purcăreţi** şi Ioan Roman, / **secretari**: Vasile Lucaciu şi Stefan Chereches, / **membri**

[854] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 72, Braşov 1884, p. 3

în biroul de direcţie: Gavril Barbul, Avram Breban, Vasile Şavaniu, Atanasie Demian, Gavril Sabo, Alexandru Şteţiu, Vasile Anderco, Danil Napoian, Dionisie Bran, Alexiu Pop, Augustin Pelle, Antoniu Ghitta, George Şuta, Vasile Leşan şi Ioan Costin. / Acest comitet s-a organizat pentru rezistenţa pasivă în legătură cu alegerile cu urmau să aibă loc"[855].

1887: „Este lucru vechi că preoţii şi inteligenţii noştri conştienți de datorința lor, ca conducători adevărați, îndată ce poftește interesul general naţional, se pun în fruntea lucrului, căci aşa poftește vocea naţiunii. Aşa şi în acest an, când s-a dat semnalul pentru convocarea adunărilor electorale, bărbaţii noştri devotați sfintei noastre cauze, fără a lua în consideraţiune persecutările nedrepte, au conchemat, la **Seini**, adunarea electorală a românilor din acest comitat, pentru a se sfătui ce e de făcut, şi s-au ales bărbaţii de încredere pentru conferința tuturor românilor din Transilvania şi Ungaria, ţinută la **Sibiu**. / În ajunul conchemării acestei conferințe, s-a vorbit mult, că unde ar fi mai consult a conchema adunarea electorală comitatensă: în **Șomcuța** ori **Seini**. Loculă mai potrivit părea a fi Şomcuta, însă, durere, că opidul acesta se află în Chioar! / Apoi Chioarul azi e ca ţara Oaşului şi Marmaţia. Adică aşa că, afară de 2-4 români, n-ai cu cine vorbi. Unii fac la mămăligă pentru Teleki, alţii strâng la porumbele pentru evreii, partea cea mai mare, adică poporul, este părăsită şi lăsată pe mâna sorții ca trupul fără suflet. Pentru aceea, ne-am şi zis că n-ar fi bine să mergem noi la **Șomcuța**, căci, din pricina multelor interese ce au azi chioranii, cu afacerile enumerate, programa noastră naţională va ave prea puţini aderenţi, ba

[855] *Afirmarea*, Anul IV, nr. 11-12, Satu Mare 1939, p. 139

e posibil că clica slugarnică va voi a ne maiorisa, să nici nu trimitem noi, sătmărenii, reprezentanţii noştri la Sibiu. / Acolo este unii conte ungur, la care, zice faima, protopopul local Katocz ar merge în curtea lui pitulat, cu sărutări de mână. Acum, dacă un protopop română, care ar trebui să fie un brav luptători în lucruri naţionale, căci are stare independență, se umilește, făcându-se slugarnic, ce vor fi făcând ceilalţi argaţi de pânza lui, cu mai puțină stare? / S-au văzut, dară, constrânşi bărbaţii noştri devotaţi cauzei naţionale a convoca adunarea în locul unde avem, în protopopul Alexe Berinde, un bun focular pentru români... / Ce să pot zice ceva bun despre țara Oașului, acolo cu greu vei afla om cu credință naţională. Din 15.000 suflete de români, protopopi, preoţi şi alte multe fiinţe, create după tipul şi asemănarea lui Dumnezeu, nu s-a aflat unul, să se înfăţişeze în adunarea electorală, ținută în **Seini**, care opid (târgușor) este în vecinătatea lor... / Până ce noi înşine nu ne vom ști prețui pe noi, până atunci nu putem aștepta respectare, prețuire şi recunoașterea justelor şi legalelor noastre dorinţe”[856].

1888: „**PERŞEIU**, Asociere de Credit și Păstrare în **Seini** / CONVOCARE. / Domnii acţionari şi interesaţi ai Asocierei „Perșeiu” se invită, prin aceasta, la Adunarea generală ordinară, care se va ţine, în **Seini**, la 25 martie (6 aprilie) 1888, dimineța, la 11 ore, în localul Asocierii. / OBIECTELE: / 1). Așternerea bilanţului original de pe anul al II-lea de gestiune, **1887**. / 2). Hotărâre asupra împărțirii profitului curat. / 3). Ridicarea la valoare de acțiuni a depozitelori aflătore, după paragraful, 9 alineatul 2-a din statute. / 4). Alegerea secretarului social. / 5). Eventuale

[856] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 136, Brașov 1887, pp. 1, 2

propuneri, după paragraful 20, litera d) din statute. / Din ședința comitetului diriginte, ţinută în **Seini**, la 30 ianuarie (11 faur) **1888**. / Alexiu Berinde m. p., preside social / Alexandru Zoicasiu (Zoicaș) m. p., secretar interimar", iar casier era „George Bidea"[857].

Din Comitetul de supraveghere, „în privința împărțirii profitului curat", făceau parte „Lazăr Iernea, / Augustin Pelle, / Ioan Pop, Sigismund Catoca / și Onuț Murgu"[858].

1889: „În foaia „Egyetértés" din 19 martie 1889, cetim următoarele, din cuvânt în cuvânt: / „Este, în **Seini**, comitatul Sătmarului, un „oláh pap" (popă valah), cu numele Berinde, căruia îi împunge ochii tot lucrul ce este maghiar. Acest domn, mai zilele trecute, a vizitat şcoala din **Mediaș** şi, după părerea sa, a dat de groaznice vătămări. Învăţătorul poporal a instruit în limba maghiară, în școală a fost aninată, pe părete, icoana ministrului Trefort; a cercetat ziarele învățătorului, acestea sunt redactate în limba maghiară; a luat la întrebări doi copii maghiari romano-catolici şi aceștia n-au știut răspunde „oláhul" (valahește) etc. / A dăscălit fără milă pe învățător și i-a promis iertare numai în speranța că, în viitor, va găsi școala de totului tot schimbată. A poruncit ca icoana lui Trefort şi ziarele maghiare să se scoată din școală; a declarată că în şcoala oláhă (valahă) nu va suferi altă limbă decât cea oláhă, căci nici în școlile statului nu se instruește oláhește. / Învăţătorul se apără că comuna pretinde de la el instruirea limbii maghiare şi legea încă poruncește instruirea limbii maghiare, iar inspectorul şcolar regesc îl controlează. Icoana ministrului Trefort a cinstit-o şcolii proprietarul Bös-

[857] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 54, Brașov 1888, p. 4
[858] Ibidem

zörményi Zsigmond, care, ca președinte al comitetului provincial al Societăţii „Széchenyi”, îngrijește, cu deosebită râvnă, de creșterea poporului și susține în locuitori bunul spirit patriotic. Ar fi timpul suprem, dar, a se îngriji ca astfel de năzuințe bune să nu fie împiedicate de niște oameni de felul lui Berinde”.

Vrednicul preot și administrator protopopesc din **Seini**, dacă aşa a făcut, cum spune foaia kossuthistă, şi-a făcută numai datorința ca română harnic și neprihănit, adevărat părinte sufletesc al credincioşilor săi, cărora le voieşte înaintarea și binele în biserică, ca și în școală. Ce are să caute portrete ungurești în școli românești? Ce au să caute ziare ungurești în şcoli românești? Ce are învățătorul să instruiască în limba ungurească în școli românești? Ce are să se amestece Kulturegyletiștii szechenyiani în învățământul nostru românesc? Poporul să bage bine de seamă, ca nu cumva unii învățători și chiar și preoți slabi de înger și răuvoitori să îi dea plocon în mâinile contrarilor lui, care urăsc limba şi naționalitatea românească și cărora nu le place ca românul să se cultive românește”[859].

1889: „La **Seini**, în comitatul Satmar, se va deschide un curs practic pentru învățătorii români din protopopiatul Seini şi jur: de **cânt, cunoștinţa notelor și manuarea fisharmoniului**, pe timp de 2 săptămâni, de la 1-15 august nou. Despre cvartir este îngrijire, **învățământ gratuit**, viptul se va putea face la olaltă şi ieftin. / A se insinua până în 29 iulie ori la protopopul Alexiu Berinde, ori la cantor-docentele Ioan Cionca. / Acest curs este întocmit după cerinţele noastre. Nu numai că se va propune, dar se va și practica si învăța aşa ca domnii învățători, întruniți la

[859] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 64, Brașov 1889, p. 3

cutare adunare, să poată cânta laolaltă și să nu fungheze fiecare deosebit, ca şi un străini”[860].

1891: „Pentru a putea satisface întrebărilor puse de mai mulți domni acționari ai **institutului de credit şi economii** nou înfiinţând în **Seini**, „**Sătmăreana**”, am onoare a aduce la cunoștință următoarele: / Direcțiunea institutului era gata ca, cel mult cu prima ianuarie 1892, să-și înceapă activitatea. Statutele, precum şi actele trebuincioase pentru înregistrarea firmei s-au înaintat Tribunalului regesc din **Satumare**, în 1/13 octomvrie, şi ce să vezi, în loc de înregistrarea firmei institutului nostru, ne trezim cu următoarea decizie: / „12.745/891 ker. / Instanța, institutului de credită și economii „**Sătmăreana**” din **Seini**, pentru semnarea firmei. / **Decizie**. / Având în vedere că Tribunalul regesc, ca for comercial, cu ocaziunea înregistrării firmei cutărei societăţi pe acții are nu numai dreptul, ci chiar şi datorința de-a examina că oare ţinut-au seamă fundatorii, în prospect, de toate cele înşirate în paragraful 150 al legii comerciale, şi fiindcă prospectele arătate sub numerele 1-96 sunt redigiate numai în limba română, deși, fiind limba afacerilor acestei judecătorii curat maghiară, nu se pot aduce, pe temeiul documentelor redigiate în altă limbă, dispoziţiuni meritorii; având în vedere, mai departe, cum că și documentele adeveritoare despre plătirile întâmplate pe acţii sunt redigiate în limba română, şi aşa, pe temeiul acestora, nu se poate judeca, că oare plătitu-s-au efective, în înțelesul paragrafului 159 al legii comerciale, cele 30 % pentru cupitalul social asigurat; şi având în vedere cum că subscrierea numelui lui Anderkó Laszló, membru în direcțiune, aşijderea figurează în limba maghiară, iar catalogul, res-

[860] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 160, Brașov 1889, p. 2

pectiv subscrierile acționarilor, sunt făcute în limba română: din toate acestea cauze, Tribunalul regesc **respinge** pe petenţi, cu acea a lor rugare, prin care cer înregistrarea firmei „**Sătmărenei**", institut de credit şi economii, ca societate pe acţii, cu reşedinţa în **Seini**, despre acesta se încunoștiinţează petenții, prin preşedintele Georgiu Pop, pe lângă reînapoiarea instanţei (cererii) şi a acluselor ei. / Din şedinţa Tribunalului regesc de **Sătmariu-Minthiu**, ţinută la 12 noiemvr1e 1891. / Kunczly Sándor m. p., notarr".

Fără comentarii. Totuşi, observi la adresa domnilor tineri universitari maghiari: iacă părinţii dumneavoastră câtă de temeinic vă discreditează ostenelile puse în iarna trecută, cu compunerea contra-memoriului, şi cât de necruțători vă distrug spesele, cu tipărirea şi distribuirea lui! / De altcum, destul prezent a putut să fie cât de comod, simplu și scurt, ba poate că este chiar şi popular, înaintea unei părţi a concetăţeniloră noștri patrioți, dară pentru noi este păgubitor, ignorător al drepturilor noastre cetățenești și nu numai, că nu se bazează nici pe un paragraf al legii, ci este adus în mânia legilor sancţionate existente şi vigente, s-a insinuat apelaţiune în contr-i, la 9 decembrie, care s-a și indus sub nr. 14.988 al exhibitelor acelui Tribunal. / Este, deci, a se aştepta decizia Tablei regești din Dobriţin. / Cu toată stima, /

Alexiu Berinde, directori executiv al **Sătmărenei**"[861].

1900: „**Adresa inteligenței şi poporului greco-catolic român din Seini**, către Excelenţa Sa Metropolitul Dr. Victor Mihalyi de Apșa, în Blaşiu. / Excelensa Voastră! Prea grațioase Doamne Metropolite! Prea bunul nostru Pă-

[861] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 269, Brașov 1891, p. 3

rinte! / Cu cea mai profundă venerație și cu cea mai adâncă iubire fiască, subscrişii locuitori ai **opidului Seini**, din comitatul Sătmarului, fericiți că Spiritul Sfânt, care a condus pe alegătorii sfintei noastre biserici la alegere, și grație Maiestăţei Sale, ne-au dat nouă de părinte și cap al Sfintei noastre biserici de sine stătătoare, și simțind, îndată de la ocuparea scaunului Sfintei metropolii, prin Excelenţa Voastră, emanând către noi din acel scaun caldele raze ale iubirii părintești în conducerea Sfintei noastre biserici, luminile unei înțelepeciuni supreme, dăruite de Spiritul Sfânt, şi întru apărarea bisericii lui Dumnezeu și-a drepturilor ei, curajul bunului păstor, care își dă viața pentru turma sa, am stat departe, până acuma, de orice mișcare şi manifestare a simțămintelor noastre de profundă reverență și nemărginită iubire față de Excelenţa Voastră, numai în adâncul inimilor noastre ne rugam Atotputernicului ca să ne ţină și dăruiască, cu deplină putere sufletească şi trupească, pentru binele și mărirea Sfintei Sale biserici, încă mulţi ani.

Acum, însă, când o parte a presei, care, cu știință sau cu neștiinţă, dar nicicând n-a servit binele ţării, ci scopuri de partid, râvnă de putere, interese particulare și utilitate mârșavă, îndrăznește a Vă ataca patriotismul, a cărui sublimitate ea, orbită de particularism, nu o poate pricepe şi-l judecă numai din mărginitul său punct de vedere, și atribuie dezastrul meritat şi prea natural al nesocotitelor sale agitatațiuni influenţei Excelenţei Voastre, ponegrind, din răzbunare, toți paşii şi toate demersurile Excelenţei Voastre, făcute pentru binele şi mărirea bisericii al cărei cap legal sunteți, şi pentru fericirea patriei comune, ne ținem, ca toți fiii bisericii greco-catolice române din ţară, şi noi de sfânta datorinţă a nu ne mărgini numai la rugă-

ciunile noastre fierbinți, de toate zilele, pentru binele și lunga viaţă a Excelenţei Voastre şi la simţămintele noastre, nutrite în adâncul inimilor faţă de Ea, ci a da, totodată, și expresiune acestora pentru confundarea răutăcioşilor inimici ai sfintei noastre biserici și prea iubitului ei Cap și în public, şi a ne declara, sus şi tare, că pe Excelența Voastră Vă privim, recunoaștem și venerăm ca pe adevăratul urmaş al celor mai mari capi ai sfintei noastre biserici, ca pe drept îndreptător al cuvintelor ei, că suntem gata a merge pentru drepturile sfintei noastre biserici de sine stătătoare şi ale capului ei, Excelenţei Voastre, până la treptele tronului şi scaunului sfânt, şi că Excelența Voastră staţi în veneraţiunea şi iubirea inimilor noastre pe un piedestal atât de înalt, încât până acolo nu pot ajunge clevetirile unei prese, pe cât de tendenţioase, pe atât de dispreţuite de noi. / Vă rugăm, Excelenţă, să binevoiţi a primi expresiunea sinceră a celei mai adânci venerațiuni şi iubiri, cu care suntem, / În **Seini**, 12 Aprilie 1900, / Ai Excelenţei Voastre credincioşi fii”[862].

1904, Diaconovich: „**Seini** (magh. Szinyér-Váralja), comună rurală în Ungaria, comitatul Satmar, cu 39.480 locuitori români şi maghiari. Are o bancă românească, „Sătmăreana”, fondată în 1892; capital social: 200.000 coroane, fond de rezervă: 12.957 coroane, depozite: 208.326 coroane. Suma activelor, în 1901, 663.020 coroane”[863].

1904, august 7: „Asociaţiunea pentru literatura română şi cultura poporului român din comitatele Sătmar şi Ugocia şi-a ținut adunarea anuală, la 7 august stil noc a. c., în frumoasa comună românească **Pomi**. Această comună,

[862] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 81, Brașov 1900, p. 4
[863] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 927

aproape de Baia Mare, la poalele munţilor ce conţin aur, a fost un loc de înfrățire şi întâlnire a multor români, aici am sărbătorit sărbătorea culturii româneşti. Aici și-a esprimat poporul cel mai vechi de pe aceste plaiuri sentimentele față de prosperarea culturii naționale, aici a fost, în acest an, sărbătorea sărbătorilor pentru noi, românii din aceste părți expuse. / Duminică, în 7 august nou, dimineața, la 7 ceasuri, sosiră, cu trăsura, de la **Seini**, dl preşedinte Georgiu Şuta, secretarul Dr. Vasiliu Lucaciu, Alexe Pop, N. Barbul, proprietar în **Mociră** etc… / Dl Petru Tămăian, profesor de preparaţie în Oradea, care-și petrece chiar timpul de concediu în comuna sa natală, Valasut, de timpuriu, dimineaţa, sosind în **Pomi**, a început sfânta liturghie, la care s-au alăturat directorul G. Şuta, I. Bran și alţii, iar ca diacon a servit tânărul Coriolan Manu, teolog de anul III, în Sătmar. Răspunsurile le-a dat corul din **Ardusad**, sub conducerea învățătorului I. Anderco, iar în strană a ajutat Petru V. Şireagu, învăţător în **Amaţi**, și Paul Goron, învățător în **Borhid**"[864].

1904: „Subscrișii, cu inima înfrântă de durere, anunță moartea scumpei și neuitatei soții, fiică, soră și nepoată Valeria Dr. Tătar, născută Buda, întâmplată în 17 septembrie, în etate de 22 ani, în **Seini**, după un morb lung și grav, suportat cu adevărată răbdare creștinească. Scumpele oseminte ale neuitatei și prea drăgălașei adormite se vor astruca în 19 septembrie, la 2 ore p. m., în cimitirul bisericii greco-catolice din loc și sfânta liturghie pentru repausul scumpei decedate se va celebra, în 20 septembrie, la orele 8, dimineața, în biserica parohială din **Seini**. Fie-i țărâna ușoară și memoria în veci neuitată! / Dr. Ion Tătar,

[864] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVIII, nr. 189, Braşov 1904, p. 4

soț, / văduva Regina Buda, născută Pop, mamă, / Domnica Butean, bunică, / văduva Cornelia Tătar, născută Zoicaș, ca soacră, / Ioan Pop, protopop, bunic”[865].

1907: „În anul 1907, apărea în **Seini** un **săptămânal maghiar**, intitulat „Szinérváralja”. Director al gazetei era învățătorul Fábian István, iar colaboratori principali, dr. Kaba Tihámer, în realitate avocatul român Artemiu Caba, şi dr. Katona Şándor, directorul **Fabricii de Spirt şi drojdie din Seini**, al cărui nume adevărat era Klein. Cu alte cuvinte: un român renegat şi un evreu renegat, ceea ce caracterizează minunat structura vechiului stat ungar... / În nr. 14 al ziarului „Szinérváralja”, din 31 martie 1907, cineva, într-un articol întitulat: „Întâmplările săptămânii – scrisoare din capitală”, comenta răscoala socială a ţăranilor români din 1907. Autorul avea multe cuvinte de ocară la adresa poporului românesc şi, după ce se ocupa de urmările acestei răscoale, încheia că: „Desigur noi, maghiarii, vom fi cei dintâi care vom intra în România, dacă va fi nevoie”. / George Achim s-a simţit jignit în sentimentele lui româneşti. A reacţionat pe față, refuzând primirea ziarului, pe care-l plătise înainte, atât pentru el, cât şi pentru instituţia a cărui director era. În acelaşi timp, a făcut cunoscut articolul cu pricina şi ziarului românesc de la Budapesta, „Lupta”, care, se vede, chiar atunci avea un proces de presă cu autorităţile ungurești. / Un fapt divers. Dar ce lecţie usturătoare pentru unii români neînţelegători de azi! / Mihai Balaj”[866].

1919: „**O pagină din suferințele noastre**. / După ziua măreaţă, istorică din 1 Decembrie 1918, de la **Alba Iulia**, ziua în care marea Adunare Naţională a decretat Uni-

[865] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 199, Braşov 1904, p. 3
[866] *Afirmarea*, Anul V, nr. 1-2, Satu Mare 1940, p. 11

rea Ardealului cu Ţara-mamă, toți câți am luat parte la acea istorică Adunare, entuziasmați și plini de nădejdi mai bune, ne-am reîntors acasă, fiecare la vatra sa şi la ocupaţiunea sa, aşteptând sosirea armatei române, conform asigurării ce ni s-a dat: „Mergeţi acasă, căci armata noastră vă ajunge și vă ia în primire ca pe cetăţeni liberi ai României Mari!”. / Dar iată, deja pe cale către casă, auzim veşti rele şi aproape la toate gările eram în primejdie ca să fim atacaţi de soldaţii secui, care se organizaseră în gărzi şi juraseră că vor împiedeca unirea faptică a Ardealului cu România. Iar acasă, pretutindeni ne aşteptau ochii scânteietori de ură ai ungurilor, care ne spionau, de aici, încolo, şi mai mult decât mai înainte, tot pasul. Oastea română, oprită, în calea sa spre Oradea, din ordine mai înalte, nu putu înainta decât până la **Ciucea**, în schimb trupele secuieşti inundau încet orașele şi satele, şi toate ținuturile locuite de români. Eram luaţi la ţintă toți cei ce fusesem la Alba Iulia: toţi intelectualii, în prima linie preoţii și învățătorii, care erau consideraţi de către unguri ca primii autori ai celor întâmplate la Alba Iulia.

La **Oradea**, vicarul episcopesc Dr. Florian Stan, căci Episcopul, Dr. Demetriu Radu, atunci, spre norocirea lui, nu se reîntorsese încă la rezidenţa sa, îndată după proclamarea Unirii dă o circulară către clerul și poporul din Eparhia Orăzii, în care prescrie ca, în fiecare biserică, să se explice poporului credincios marea însemnătate naţională a Unirii Ardealului cu țara mamă și să se țină un „Te-Deum”, mulțumind lui Dumnezeu pentru darul acelei zile. Preoţii se conformează acelei Circulare. Cu aceasta, se începe **adevăratul calvar al preoţimii** Eparhiei române unite de Oradea. Preoţii din Sătmar, din Sălaj, din Bihor şi din Arad sunt urmăriţi pretutindeni, şicanaţi, ameninţaţi,

mulţi sunt deţinuţi și maltrataţi, câţiva sunt martirizaţi până la sânge, iar unii chiar ucişi mişeleşte. / **Primul preot, mucenic naţional** al Eparhiei orădene este Izidor Szilagyi, preot în **Bicău**, județul Sătmar. Acuza ce i s-a adus a fost că a făcut pe credincioşii săi din Bicău ca să jure, în biserică, pe România Mare. A fost deţinut, încă în primele zile din februarie 1919, şi dus la cartierul secuilor din comuna **Pomi**, comandantul cărora era căpitanul Ujfalusy, boierul ungur din aceea comună curat românească. Acesta, să nu zic: l-a dat, dar l-a lăsat pe preotul român pe mâinile secuilor crudeli, care, după ce l-au ţinut închis zile întregi şi l-au batjocorit în chip şi fel, după ce l-au bătut şi aproape tot l-au zdrobit, l-au purtat pe drumuri, chinuindu-l, iar în urmă l-au trecut peste Someș, sub pretextul că-l duc la **orășelul Seini** și apoi, ciungărindu-l în modul cel mai barbar, l-au omorât și, legându-i trupul de trunchiul unei sălcii bătrâne, din albia Someșului, l-au aruncat în apă, la rădăcinile salciei. / Soţia lui, cu 5 copii, plângând îl căuta pe drumuri, pretutindeni, întrebând de trecători, întrebând de secui, de căpitanul lor, că unde i-au dus bărbatul. Secuii își băteau joc de ea, căpitanul lor o asigură să fie numai liniștită, că bărbatul ei trăieşte și nu i se va întâmpla nimic, până ce, în urmă, doar la săptămâna după ce a fost omorât, l-au găsit în Someș, tot ciungărit şi deja început şi de peşti, la rădăcinile salciei, de care îl legaseră nemiloşii călăi.

Tot mișeleşte a fost răpus un alt preot al diecezei: preotul Mihai Danilă, din **Dijir**, județul Bihor, care, învinuit că ar fi arborat tricolorul român pe biserică şi pe casa parohială, în calea spre **Marghita**, a fost deţinut şi, lângă comuna **Iteu**, a fost împuşcat şi aruncat într-un şanţ. / Protopopul **Supurului de jos**, din județul Sălajului, Petru Cupcea, pe motivul că a fost mare naţionalist şi a fost la

Alba Iulia, l-au deţinut soldaţii secui, l-au bătut şi, ducându-l la Debreţin, acolo, o noapte întreagă, l-au torturat, i-au zdrobit craniul, lovindu-l fără milă, aşa că numai Dumnezeu a ţinut sufletul într-însul şi-au trecut luni întregi, până şi-a vindecat rănile grozave. / Preotul din **Resighea**, județul Sălajului, Cornel Abrudan, care, ca mare naţionalist, suferise mult, încă și pe vremea legilor şcolare ale lui Apponyi, în anul 1919, februarie, e maltratat de secui; în aprilie, deținut de bolșevici; în mai multe rânduri e osândit la moarte şi pus înaintea puștilor bolșevice. A scăpat, însă, cu bătăi crunte, care l-au zdruncinat total, aşa că și azi, când e vorbă ca să-ţi povestească suferinţele îndurate, izbucneşte în plâns cu hohot; singură, aducerea aminte de cele suferite îl zguduie sufleteşte întru atâta, că de plâns nu-i în stare să-ţi spună un cuvânt.

Preotul din **Ruşeni**, județul Sătmar, Nicolae Câmpian, în primele zile din februarie 1919, pe când se afla în Sătmar, sub pretextul că ar fi spion e deţinut de secui şi dus, cu trenul, la **orăşelul Seini**. Pe cale, închis într-un cupeu separat, este scuipat, în tot chipul batjocorit şi bătut de soldaţi. În Seini e închis într-o cameră şi ţinut acolo mai multe zile, zilnic maltratat şi chinuit; în urmă, i se comunică că va fi împuşcat. / Comandantul trupelor române din **Baia Mare**, însă, informat despre intenţiunea secuilor din **Seini**, telefonează comandamentului acestora, ca să ia ştirea că cu ce moarte va fi omorât preotul Câmpian, cu aceeaşi moarte vor fi executaţi și fruntaşii unguri din Baia Mare. Numai aşa preotul Câmpian a scăpat de moartea sigură. / Bătrânul şi venerabilul protopop al **Chereluşului**, din Arad, Augustin Târziu, la 20 aprilie 1919, ziua Învierii Domnului, a fost ridicat de către bandele bolşevice, din mijlocul familiei şi al credincioşilor, cărora le săvârșise

sfânta slujbă a Învierii. A fost purtat ca un criminal ordinar prin Chişineu, Chitihaza, Ciaba, Mezötur, Solnoc și Budapesta. A fost maltratat în modul cel mai neomenos şi bătut până la sânge, aşa că, având în vedere organismul său debil, numai singur darul lui Dumnezeu l-a susținut în viaţă. Din Budapesta s-a înapoiat numai după ce trupele române au pus stăpânire pe acest Babilon, întronând ordinea.

Un alt preot al diecezei şi profesor la Oradea, tot în zilele prime din februarie 1919, venind din părţile sătmărene, unde cercetase pe mamă-sa bolnavă, la gara din **Sătmar**, a fost ameninţat cu pălmi, din partea unui soldat de rând secui şi insultat, şi a scăpat numai prin intervenţia unui sublocotenent, student român cu sila luat din școală și prins în garda maghiară, la serviciu militar; iar la gara din Püspökladány, acelaşi preot, din partea secuilor din garda gării, a fost grozav înjurat şi ameninţat cu moartea, apoi, când a plecat trenul spre Oradea, în cupeul în care ocupase loc preotul, urcă trei soldaţi, care, dimpreună cu unii dintre călătorii din acel cupeu, prin insulte grozave şi nedrepte la adresa românilor şi a tot ce-i românesc, în tot chipul au provocat pe preotul român, căutând ceva ansă, spre a-l putea deţine. Acesta, însă, spre norocirea lui, presimţind ce i se pregătește, la insulte și provocări n-a reflectat nici într-o formă, n-a zis nici un cuvânt. La ultima gară de lângă Oradea, soldaţii dându-se jos de pe tren, şi-au descoperit misiunea și intenţiunea ce o aveau, unul dintre ei zicând preotului: „Ai avut noroc, domnule, că n-ai zis nici un cuvânt, căci altcum cu baioneta te ţintuiam către bancă!”. / Cu adevărat, preoţii români, în acele zile, umblau „în umbra morţii”. Aproape toți au fost şicanaţi, terorizaţi, unii au fost jefuiţi de tot avutul lor, iar alţii și cu viața au scăpat numai aşa, că ori s-au ascuns, ori s-au refugiat peste front.

Aşa, Romul Buzilla din **Mădăraş**, Vasile Barbul, fost preot în **Necopoiu**, Coriolan Ternovan, fost preot în **Borleşti** și alții s-au refugiat la **Baia Mare**; apoi Gheorghe Mureşan din **Moftinul-mic**, Ioan Turdean, din **Şimand**, Ioan D. Silaghi, din **Valea vinului**, George Golia, din **Crucișor**, protopopul Osian din **Roşiori** şi mai mulţi alţii, mai ales în ultimele zile de urgie bolşevică, s-au ascuns, care unde a putut, și așa şi-au mântuit viaţa.

Dintre învăţători mult a suferit Ioan Huniadi (azi Ioan Iancu), fost învățător în **Bicău**, de unde acest învățător, nu mult după ce fu omorât preotul de acolo, fu ridicat și el de secui şi dus la cartierul secuiesc din **Pomi**. Huniadi, după ce fu bătut și chinuit, nemaiputând suferi bătăile, într-o noapte, în cap de iarnă, desculţ şi aproape gol, a fugit din mijlocul soldaţilor secui şi, urmărit de aceştia, prin ploaia de gloanţe a scăpat peste front, la **Fărcaşa**, unde se aflau trupele române. / Învățătorul Ioan Barbul din **Pomi** a fost bătut şi cu fuga a scăpat şi s-a refugiat peste front. Învăţătorul Vasile Lupan din **Caraşeu** şi Iosif Nistor din **Crucişor**, deţinuţi şi maltrataţi mai multe zile, au stat **închişi în Sătmar**, într-o cameră, în care n-au avut nici măcar un scaun, pe care să şadă, necum un pat, pe care să se odihnească peste noapte, ci se culcau jos, pe paie, ca vitele, și nu primeau decât pâine și apă, și zile întregi n-a fost permis să iasă afară. Numai intervenţia ordinariatului episcopesc la însuşi prim ministrul Károly le-a scăpat viaţa.

Învățătorul Alexandru Bota, din **Chereluş**, a împărtăşit aceeaşi soartă cu protopopul A. Târziu, fiind chinuit, ca şi acela, apoi a ajuns la Budapesta, de unde, cu mare greutate, a putut scăpa, îmbrăcat în uniforma militară a duşmanilor. / Dintre alţi intelectuali şi credincioşi ai

bisericii şi fii ai diecezei noastre, carie au suferit moarte de martir, pentru ţinuta lor demnă de români şi pentru România Mare, amintim numai pe avocatul din **Beiuş**, Dr. Ionel Ciordaş, omorât de soldaţii unguri cu un barbarism nemaipomenit, în comuna **Lunca**; apoi D. Mureșan, din **Mărіuş** (azi **Aluniş**), în județul Sătmar, comandantul gărzilor române din **Codru**, care a fost prins și împușcat de secui. / Țăranul Alexa Sabo din **Borhid** (azi **Valea vinului**), tot din județul Sătmar, a fost împușcat de bolșevici; / 12 bărbaţi şi o femeie din **Chereluş**, județul Arad, au fost duși la **Chişineu** şi maltrataţi; trei dintre ei, Teodor Herlo, Teodor Flueraș şi Ioan Ciura, un bătrân de 60 ani surdo-mut, au fost omorâţi pe malul Crișului Alb, în modul cel mai barbar, iar pe ceilalţi i-au scăpat, conturbaţi fiind de garda națională din Chişineu, care le dăduse de urmă. Advocatul Dr. Art. Caba, din **Seini**, apoi notarul Nistor, din **Homorod**, şi alţii numai refugiindu-se la **Baia Mare**, au scăpat cu viaţă; asemenea şi studentul Augustin Gherman, din **Pomi**, şi mulţi alţii, pe care nu este cu putință a-i înşira aci, în cadrul acestui articol”[867].

1929: „Domnii membri ai Asociației Generale a Cantorilor greco-catolice din Cercul Cultural al districtului **Seini**-Sătmar, sunt rugaţi a lua parte necondiţionat la adunarea extraordinară, ce se va ține în **orașul Seini**, în localul școlii primare greco-catolice, la 10 martie 1929 (duminecă)... / Nicolae N. Pop, secretar / Nicolae Bălaj, președintele cercului”[868].

1933: „În luna noiemvrie, ziua 2, se împlinesc 50 ani de la **înfiinţarea primului cor românesc în 4 voci**, din comuna **Seini**, județul Satu-Mare, care cor este cel mai

[867] *Vestitorul*, Anul V, nr. 9-10, Oradea 1929, pp. 8-11
[868] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 10, Blaj 1929, p. 1

vechi dintre toate societăţile corale din Ardeal şi poate din întreaga ţară, bineînțeles dintre corurile românești. / Cu ocazia împlinirii a 50 ani de activitate a acestui cor, în ziua de 12 noiemvrie se va serba aniversarea jubileului de 50 ani. Odată cu această ocaziune, ar fi de dorit ca să se înființeze şi organizeze şi Asociaţia Generală a Corurilor Româneşti din România, organizaţie pe care noi, românii, nu o avem, pe când în ţările din Apus există, ba şi ungurii minoritari din ţară de la noi încă au o asemenea federală, având ca președinte pe deputatul Inczedy Ioksmann Edmund, mare muzicant, Această organizaţie a lor se ocupă, în primul loc, cu răspândirea şi lăţirea corurilor sătești minoritare, aranjează, în fiecare an, emulații de coruri țărăneşti în diferite centre, constituie şi împarte premii. Astfel corurile minoritare țărăneşti, în ultimul timp, au luat un foarte mare avânt, pe când noi nu suntem organizaţi în astfel de Asociaţie. Fiecare lucrează după cum poate şi după cum îi permit împrejurările, neavând pe nimeni care să dea un imbold și mai mare în ceea ce priveşte muzica vocală şi instrumentală la sate. Doar în Banatul românesc, acolo mai exista o solidaritate oareși-careva... / Ioan Popa, dirigintele corului român din **Seini**, județul Satu Mare”[869].

1937: „În vederea alegerilor judeţene, organizațiile locale ale partidelor politice și-au început campania de propagandă. Săptămâna trecută, Partidul Național Creștin a ţinut adunări în **Seini**, **Mediesul Aurit**, **Lăpuşel** și **Tămaia**. La fiecare din aceste adunări au participat aderenţi din mai multe comune. Au vorbit domnii dr. I. C. Barbul, D. D. Alexandrescu, dr. Zeno Barbul, dr. Codrea, Gh. Alboiu, V. Teianu și alţii. Organizaţia naţional-ţărănistă, vai-

[869] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 43, Blaj 1933, p. 5

diștii și Partidul Liberal, desfășoară, de asemenea, o activitate intensă… / Zilele trecute, a dispărut, de la casa părintească, copilul Mihai Bretan, în vârstă de 7 ani, din comuna **Medieșul-Aurit** (Satu-Mare). / Cu toate cercetările făcute, copilul n-a putut fi găsit până vineri dimineaţa, când un grup de înotători i-au descoperit cadavrul aruncat în apele Someșului, la mal”[870].

1937: „S-a cumpărat un local de şcoală, cu 3 săli de învăţământ, în comuna **Medieşul Aurit** şi s-au edificat, fiind puse sub acoperiş… / S-au sădit altoi, pe marginea şoselelor, în comunele: **Seini**, **Apa**, **Medieșul-Aurit**, **Jolib**, **Potău**, **Băbășești**, **Roșiori**, **ValeaVinului**, **Mărius**, **Pomi** şi **Borlești**, toate aceste plantaţii costând suma de lei 717.815”[871].

1939: La tipografia „Viața Culturală” **Seini**, scriitorul D. Hinoveanu din **Seini** publică volumul „Țărmuri vechi”, printre intelectualii comunei numărându-se și „dr. Gheorghe Pop, medic în Seini; și Mihai Bălaj din Seini”[872].

1940: „Impunătoare solemnități religioase și naționale au fost, duminecă, în 23 iunie, în orășelul **Seini**, din județul nostru, cu ocazia punerii pietrei fundamentale a bisericii ortodoxe ce se va clădi aici. / Solemnitățile au fost deschise de dl general Georgescu-Pion. Biserica, ale cărei temelii s-au pus, duminică, este una din marile înfăptuiri naționale și sociale, datorate exclusiv dlui general Georgescu-Pion, care a luat inițiativa clădirii acestui locaș dumnezeiesc și adunării fondurilor necesare. / Populația din regiunea aceasta, „dacă” din țara Oașului, și intelectualii s-au prezentat sărătorește, cu miile, la solemnitate. / În afară

[870] *Universul*, Anul 54, nr. 185, Bucureşti 1937, p. 12
[871] *Universul*, Anul 54, nr. 191, Bucureşti 1937, p. 12
[872] *Afirmarea*, Anul IV, nr. 6-7, Satu Mare 1939, p. 97

de sătenii tuturor comunelor din jur, remarcăm prezentarea în masă a sătenilor din comunele Moișeni, Certeza, Huta Certeza. Călinești, Prilog, Vama, Boinești, Racșa, în frunte cu / prim-pretorul plășii Oaș, dr. Cosma din **Negrești**, / inginer silvic Pop Ioan; / **notarii** Vancea Gheorghe din **Certeza**, Țunaș Nicolae din **Orașul Nou**, Petrovan din **Negrești** și Lohan din **Călinești**, și învățătorul Pop L., din **Orașul Nou**. / Tineretul satelor, în port național oșănesc, cu lăutari. De asemenea, premilitarii și comandanții străjerilor. Oficialitățile din întreg județul... / Punerea pietrei de temelie o fac dl general Georgescu-Pion, dl general Deliceanu, dl arhitect G. M. Cantacuzino și dl dr. Octavian Ardeleanu, prefectul județului. / Prea Sfințitul preot Alexa Latiș, într-o frumoasă predică, scoate în relief măreția inițiativei".

Iau cuvântul generalul Georgescu-Pion, preoții I. Bânda din Baia Mare și Medan, delegatul episcopului unit Alexandru Rusu, prefectul Octavia Ardeleanu, profesorii Vasile Scurtu și Aurel Peia, „după care intelectualii au participat la o mică agapă, iar sătenii la reprezentația dată de caravana cinematografică a ministerului propagandei naționale"[873].

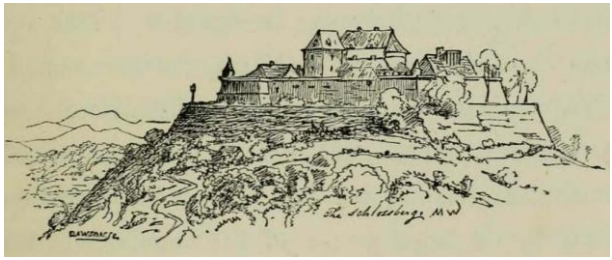

[873] *Universul*, Anul 57, nr. 176, Bucureşti 1940, p. 10

SER

(Sceer, judeţul Satu Mare)

„**Sigiliul satului Ser, comuna Bogdand**. Sigiliul rotund, confecționat din alamă, este gravat în excizie. Mânerul de lemn lipsește, tija metalică este de formă piramidală alungită. / În centrul câmpului sigilar, pe două rânduri orizontale, este gravată legenda: GEMEINDE SZÉÉR. Sub numele localităţii sunt gravate două ramuri de laur, unite cu o panglică”[874].

1359, mai 15, Vişegrad: Voievodul Andrei dă de ştire că, venind „Ladislau, fiul lui Ioan, fiul lui Martin de **Şărmăşag** (Sarmasag, judeţul Sălaj), în nume propriu şi pentru Egidiu şi Ştefan, fraţii săi buni, şi ne-a înfăţişat, împotriva lui Ştefan, fiul lui Ioan de **Şamşod** (Samson, azi **Samşug**, judeţul Sălaj), scrisoarea de răspuns a capitlului Orăzii, cuprinzând o hotărnicire de moşie, o împotrivire şi o chemare în judecată… şi arătând că Egidiu, fiul lui Ioan de Şărmăşag, în numele său, al lui Ladislau şi al lui Ştefan, fraţii săi de sânge, şi a declarat că moşia Sărmăşag, care este în stăpânirea lor, are mare nevoie de hotărnicire. / Drept aceea, regele a dat poruncă acestui capitlu să-şi tri-

[874] Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, XV, Cluj 1978

mită omul vrednic de crezare, în faţa căruia omul regesc, Ştefan, fiul lui Pavel de **Batawolge** (Barthaveule, dispărut, lângă Cehăluţ, judeţul Satu Mare) sau Blasiu, fiul lui Emeric de **Dioşod** (judeţul Sălaj), ori Ştefan, fiul lui Alexandru de **Sandorhaza** (sat dispărut, lângă Hodod, judeţul Satu Mare), ori, în lipsa acestora, Bechen, fiul lui Ioan din suspomenitul Dioşod, venind la moşia Şărmăşag, s-o hotărnicească… / Deci au hotărnicit acea moşie în chipul de mai jos scris:

Și anume, mai întâi, începând din partea moșiei numite **Moiad** (Mayad, judeţul Sălaj), au mers de-a lungul acelui râu zis Crasna, o bună bucata de loc, până la locul numit Urcușul Paltinilor, unde, înfățișându-se însuși Nicolae, fiul lui Albert din numitul Moiad, a spus că acel râu Crasna este și a fost, din vechime, semn despărțitor de hotar între acele moșii Șărmășag și Moiad și că și mai departe acel râu era socotit ca hotar între sus-zisele moșii Șărmășag și **Supur** (Zupur, judeţul Satu Mare). De aci, așa cum au spus acel om al regelui și omul de mărturie al numitului capitlu din Oradea, mersul hotarelor arătate de numiții nobili de Șărmășag, ține o bună bucată de loc, de-a lungul acelui râu, și îl părăsește în partea de răsărit, unde acei nobili de Șărmășag au arătat drept hotar trei șanțuri, care, după spusa lor, despart pomenitele moșii Șărmășag și Supur. Apoi hotarul cotește spre răsărit și ajunge la râuleţul numit Corandul, care desparte între ele acea moșie Șărmășag și moșia regească numită **Bogdand** (judeţul Satu Mare), aflătoare în ținutul Ardud. Apoi, urcând în sus, o bună bucată de loc, pe acel râuleț Corandul, au ajuns la locul în care un alt râuleț, numit Pârâul Masa, se varsă în acel râuleț Corandul, și acolo numita moșie Șărmășag, despărțindu-se de sus-zisa moșie a maiestății regești, se unește

cu hotarele moșiei numite **Ser** (Sceer, județul Satu Mare), acolo unde, aproape de unirea acelor râuri, sub un stejar, se află o movilă de hotar ridicată din nou. De acolo, merge în sus, pe același râuleț Pârâul Masa, către miazăzi și, părăsind acel râuleț, se urcă pe un deal, ce se află între suszisele moșii Șărmășag și Ser și în vârful căruia acei nobili de Șărmășag au arătat o movilă de hotar. De aici, trece pe o creastă și acei nobilii de Șărmășag au arătat, la o mică depărtate, două movile de hotar. De aici au arătat iarăși două semne de hotar, spunând că aceste semne de hotar despart și deosebesc acele moșii Ser și Șărmășag, de la suszisul semn de hotar, ridicat din nou, și până la cele două semne de hotar din urmă, arătate îndată mai sus. Iar în dreptul acestor două semne de hotar din urmă, înfățișânduse însuși Ioan zis cel Greu, slujitorul lui Filip, fiul lui Iacob din numitul sat Ser, în locul și în numele acelui Filip i-a oprit, în chip fățiș, pe cei ce făceau hotărnicirea de la ridicarea de noi semne de hotar și de la punerea acelor nobili de Șărmășag în stăpânirea pământului ce începe de la acel râuleț Pârâul Masa, până la locul numit Prisaca, spunând că acest pământ este al acelui Filip și ține de el, prin drept de moștenire. În același loc, înfățișându-se Ioan de Dioșod, pentru Ștefan, fiul lui Ioan de Șamșod, s-a împotrivit la pomenita punere în stăpânire și ridicare a semnelor de hotar ale numitului pământ, în ce privește acea parte care se știe că ține de acel Ștefan, fiul lui Ioan, în temeiul actelor sale. De aceea, la ziua și locul de mai sus, ei au chemat pe acei Filip, fiul lui Iacob, și Ștefan, fiul lui Ioan, înaintea maiestății sale regelui, spre a sta față cu susscrișii Egidiu, Ladislau și Ștefan, fiii lui Ioan de Șărmășag, și a da socoteală de împotrivirea lor, statornicidu-le ca soroc octavele anului nou, ce urmau să vină în curând. Du-

pă ce au făcut aceasta, pomenitul mers al hotarelor urcă pe un alt deal, în vârful căruia aceiași fii ai lui Ioan de Șărmășag au arătat o movilă de hotar; de aici, la o mică depărtare, au arătat un alt semn de hotar, pe o creastă. Apoi mersul hotarelor, coborând de pe acel deal, intră în suszisul râuleț Pârâul Masa, și merge pe el spre miazăzi, o bună bucată de loc, apoi ajunge la semnele de hotar ale moșiei numită **Mocirla** (Mochola, azi **Valea Pomilor**, județul Sălaj), a sus-zisului Blasiu, pe atunci om al regelui. Și acolo, aproape de acel râuleț, dinspre partea de miazănoapte, cu dimpreună încuviințare și învoire a acelor fii ai lui Ioan, nobili de Șărmășag și a pomenitului Blasiu de Mocirla, au ridicat două movile noi de hotar între acele moșii, Mocirla și Șărmășag, ca să le despartă pe veci. De acolo hotarul merge, pe o vale, spre vârful unui deal și acolo, dinspre partea aceleiași moșii Mocirla, au lăsat drept semn de hotar un stejar înalt, ridicând în jurul lui pământ; iar dinspre partea aceleiași moșii Șărmășag, lângă pomenitul arbore, au ridicat o movilă de hotar. De acolo, coborând puțin de pe același deal, au ridicat, pe coasta lui din sus de un râuleț numit Pârâiașe, două movile de hotar, care să despartă acele moșii Mocirla și Șărmășag. Ieșind de acolo, hotarul intră în acel râuleț Pârâiașe, unde… de **Lompirt** (Lomperth, județul Sălaj), înfățișându-se însuși a declarat că întreg cursul acelui râuleț, pe toată întinderea sa, până unde acel râuleț se varsă în râul Crasna, este socotit drept semn de hotar, despărțind sus-zisele moșii Lompirt și Șărmășag. Și, făcându-se astfel această hotărnicire și ridicare de semne de hotar, ei, adică omul regelui și omul de mărturie al numitului capitlu, întrucât nu s-a ivit atunci nici un împotrivitor, afară de acei Filip, fiul lui Iacob, și Ștefan, fiul lui Ioan, au dat în stăpânire și au lăsat pomeniților Egidiu,

Ladislau și și Ștefan, și, ținând de acea moșie Șărmășag, împreună cu toate folosințele sale, afară de sus-zisa bucată de pământ, la a cărei punere în stăpânire s-a făcut împotrivire în chipul arătat mai sus, ca să-l stăpânească cu acel drept, cu care se știe că țin de ei, fără a știrbi dreptul altuia".

Ștefan de Dioșod, în numele lui Ștefan, fiul lui Ioan de Șamșod, a arătat, în transcriere, o scrisoare privilegială din anul **1299**, în care era inclus actul de împăciuire, dar de Grigore, comitele curial, şi cei patru juzi juraţi de Solnoc, în pricina dintre comitele Desideriu, fiul Petru, iar pe de altă parte, comitele Mogh şi fiii lui Martin de Șărmășag, „cu privire la nimicirea şi arderea bisericii fericitului apostol Petru, aşezată în satul acelui Desideriu, şi cu privire la uciderea fiului său şi a doi slujitori ai săi, şi cu privire la toate vătămările pe care le-a adus comitelui Desideriu Mortunus, fiul lui Mortunus, frate acelora", hotărându-se între ei, prin judecata de împăciuire, „că, deoarece comitele l-a dovedit, pe calea judecăţii, pe Mortunus, încă pe când trăia, ca fiind vinovat de toate cele de mai sus… o scrisoare regească poruncind ca acel Mortunus să-i dea cuvenita despăgubire, Desideriu l-a chemat în judecată pe acel comite de Mogh şi pe fiii lui Martin pentru faptele aceluiaşi Mortunus şi a dobândit ca să fie luată în întregime o bucată de moşie a aceluiaşi Mortunus, de aceea Mogh şi fiii lui Martin i-au dăruit acelui comite Desideriu… moşia numită **Zeertelek** (dispărut, judeţul Sălaj) şi jumătate din moşia numită **Masatelek** (dispărut, judeţul Sălaj)… / Iar noi, după ce-am văzut cuprinsul scrisorii privilegiale… am întărito"[875].

[875] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 373, pp. 378-386

SFÂNTU GHEORGHE

(György Sepsiszent, judeţul Covasna)

1332: „Localitatea **Sfântu Gheorghe** a fost atestată documentar în anul 1332, fiind menţionată, în registrele decimale papale, sub numele de **S. Giorgio**”[876].

1472: „În anul 1427, regele Sigismund de Luxemburg al Ungariei a emis mai multe acte în această localitate. Sfântu Gheorghe este menţionat ca oraș/târg (oppidum) în anul **1461**”[877].

1658. „În anul 1658, oraşul a fost pustiit de tătari, iar în anul 1661, armata otomană a devastat oraşul. De la începutul secolului al XVIII-lea, oraşul a intrat sub administraţia Imperiului Habsburgic”[878].

1764: „În anul 1764, Sf. Gheorghe a devenit reşedinţa comandamentului regimentului de grăniceri-husari.

---

[876] Szekeres, Attila István, *Renaşterea fenomenului heraldic la Sf. Gheorghe, după 1989*, în Muzeul Ţării Făgăraşului, *Acta Terrae Fogarasiensis*, II, Făgăraş 2013, p. 286

[877] Szekeres, Attila István, *Renaşterea fenomenului heraldic la Sf. Gheorghe, după 1989*, în Muzeul Ţării Făgăraşului, *Acta Terrae Fogarasiensis*, II, Făgăraş 2013, p. 286

[878] Szekeres, Attila István, *Renaşterea fenomenului heraldic la Sf. Gheorghe, după 1989*, în Muzeul Ţării Făgăraşului, *Acta Terrae Fogarasiensis*, II, Făgăraş 2013, p. 286

La sfârşitul secolului XVIII-lea, începe amenajarea centrului actual al oraşului”[879].

1827, Karl von Szepesházy: „**Sfântul Gheorghe** (Sepsy St. György) este un orăşel în cercul inferior al ţinutului secuiesc Trei Scaune, din Transilvania. Are două izvoare de apă minerală acidulată, unul chiar în oraş, care este băut în locul apei obişnuite, celălalt, în capătul oraşului, în pădurea dinspre moşia **Arcuş**, acesta fiind mai puternic şi având un gust mai plăcut decât cel dintâi”[880].

1828, iunie 4, Joseph Adalbert Krickel: „Am ajuns la Sfântu Gheorghe, numit și Sepsi György, târg aflat într-un ţinut foarte frumos. O câmpie lată, mărginită, într-o parte, de un șir de munți, iar dinspre miazăzi, de cei mai înalți munti ai țării, în vreme ce, spre răsărit, în depărtare, se ridicau munții înalți ai Moldovei. Mi s-au bucurat ochii. Localitatea, în care se află statul-major al regimentului secuiesc de husari, are două izvoare de apă minerală. Unul se găseşte la capătul târgului, la poalele unei coline frumoase; apa acestuia le slujeşte locuitorilor la băut. Celălalt izvor se află pe malul unui pârâu, care curge prin târg, dar este folosit numai pentru baie, deoarece apa sa are un gust neplăcut de pucioasă. În zonă, într-o vale lăturalnică, cu o pădure deasă de fag, lângă un mic pârâu, izvorăşte un izvor foarte bun de apă minerală acidulată. Datorită puterii sale, cu efect îndelungat, apa acestuia poate fi foarte uşor transportată. Ea conţine multe bule de aer, are un gust uşor de sulfat de fier şi mai are o sare minerală alcalină. Remar-

---

[879] Szekeres, Attila István, *Renaşterea fenomenului heraldic la Sf. Gheorghe, după 1989*, în Muzeul Ţării Făgăraşului, *Acta Terrae Fogarasiensis*, II, Făgăraş 2013, p. 286

[880] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, II, serie nouă, Bucureşti 2005, p. 323

cabil este, însă, nu departe de această vale, un șanț mic, rotund, lat de aproximativ 4 picioare şi adânc de 1,5 picioare. Fundul șanțului este mereu umed, chiar în vremea secetei îndelungate, ba chiar şi în iarna cea mai aspră, zăpada căzută aici se topeşte. Dacă o pasăre se aşează în acest șanț, ea cade răpusă de îndată. Doctorul Barbenius, care a descoperit proprietăţile acestui șanț, a găsit, de mai multe ori, în acest șanț remarcabil, mierle, vrăbii şi scatii morți. / Eu am privit, la rându-mi, împreună cu câțiva husari secui amabili, acest șanț ciudat, dar n-am zărit nici o pasăre moartă, în schimb am simţit un miros respingător, care mi-a pricinuit amețeli. Oamenii care suferă de guşă şi podagră folosesc acest şanţ, intrând în el cu picioarele goale, înainte de răsăritul soarelui”[881].

1848: „Pe 5 decembrie, secuii au ocupat **Prejmerul** (Prázsmár) și au luat pe **Caşolţul** (Hermány); pe 9, s-au ciocnit cu Heydte (Friedrich August Freiherr von der Heydte), dar acesta i-a respins; pe 13, Sándor Gál a atacat tabăra lui Heydte, a împrăștiat-o și obligat-o să se retragă. Pe 16, s-a răspândit vestea că Bem se apropie și au avut loc mai multe bătălii, în zilele următoare; pe 23 inamicul l-a atacat **Tălişoara** (Olasztelek) din Rika, iar husarii lui Kossuth, surprinși, s-au retras la Trei Scaune (Háromszék). Secuii s-au întors apoi acasă și Háromszék negociază cu Înaltul Comandament austriac. Pe 26, cer un armistițiu de la generalul locotenent Gedeon, pe 28 încheie acordul de la **Araci** (Árapatak), conform căruia regimentul de infanterie de grăniceri secui și regimentul de husari secui își păstrează armamentul integral; garda națională și organizațiile de gardă națională au fost desființate. Au tre-

[881] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, II, serie nouă, Bucureşti 2005, p. 239

buit să predea armele și caii lor reședinței imperiale. Pe 2 ianuarie a fost ratificat acordul încheiat la Araci (Árapatak), care a fost acceptat și de comitetul de 24 de membri, la 3 ianuarie, și a decis să fie implementat de comisia de pace, formată din zece membri. Pentru ca pacea să intre în vigoare, Gedeon a pus condiția ca principalii soldați secui și reprezentanții civili ai comunității secuilor să depună jurământul de loialitate, la Brașov. La 5 ianuarie, o parte din ofițerii regimentelor de grăniceri secui, sub conducerea lui Sombory, s-au prezentat la **Brașov** și au depus jurământul de loialitate lui József Ferenc. Pe 6 ianuarie, Medgyes Puchner a emis o proclamație poporului secui și a promis că, dacă se vor întoarce la loialitate față de rege, vor primi același tratament ca și celelalte națiuni ale monarhiei. 86 de sate au trimis doi bătrâni secui, de peste 50 de ani, la **Braşov**, și au depus jurământul în numele poporului.

Motivul imediat pentru a negocia cu Gedeon a fost că colonelul Sombory a pierdut bătălia de la capătul podului, pe 24 decembrie. Întregul ţinut Trei Scaune a trăit în mijlocul celor mai mari griji. Totuși, de îndată ce a venit vestea că Ferdinand al V-lea a abdicat și generalul Bem a invadat Transilvania, cu armata maghiară, descurajarea secuilor a fost înlocuită cu speranță. Judecătorul regal Albert Horváth a convocat Comisia legislativă, pe 10 ianuarie, la **Sfântu Gheorghe** (György Sepsiszent), pentru a depune jurământul de credință, dar s-au prezentat foarte puțini oameni și doar câțiva au depus jurământul. Prin Cluj se răspândise deja vestea intrării lui Bem în aceste scaun, cu o forță deplină, după care unii dintre cei prezenți au depus jurământul, iar cealaltă parte a trecut de partea lui Wochen-

blatt, imediat ce au apărut primele știri tipărite despre intrarea generalul Bem în Trei Scaune.

Mulțimea secuilor, adunată în locuri publice, nu a fost de acord cu depunerea jurământului de loialitate și a fost nevoie doar de o mică scânteie, pentru a-i reaprinde speranța. Acum se știa că Bem înainta triumfător și că a învins armata austriacă, la Bistriţa. Delegația secuiască, care a apărut la Bistriţa, a raportat generalului despre înțelegerea încheiată cu Gedeon; a explicat că poporul secui avea cea mai mare încredere în Sándor Gál și l-a rugat pe Bem să se grăbească, cu armata sa, în Țara Secuiască. Bem a oferit delegației câteva sute de forinți bani de argint, l-a desemnat pe locotenent-colonelul Forró să li se alăture și a trimis un certificat de numire a lui Sándor Gál, precum și o proclamație către secui, în care îi informa că nu îi datorează nimic lui Gedeon; contractul încheiat cu acesta este considerat nul de drept”[882].

1849: „Ramming scrie că generalul Bem a adunat 12.000 de oameni și 50 de tunuri, în Ținutul Secuiesc, cu scopul de a lua **Braşovul** și de a invada Moldova! Acest număr este fără îndoială foarte exagerat. În orice caz, Bem nu ar fi putut avea mai mult de șapte sau opt mii de oameni. Cu această armată, el se pregătea acum să înfrunte pe Clam Gallas și să ocupe **Sfântu Gheorghe** (György Sepsiszent). Numai posesiunea **Târgului Secuiesc** (Kézdivásárhely) nu ar fi acoperit suficient spatele generalului Bem, în timpul expediției moldovenești. De asemenea, a trebuit să se gândească să împiedice inamicul, deplasând trupe în sus, pe valea Oltului, ca să intre în stăpânirea drumului **Târgu Secuiesc** (Kézdivásárhely) – **Miercurea Ciuc** (Csíksere-

[882] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

da) și să întrerupă legăturile acolo. Prin urmare, Bem a trebuit să ocupe **Sfântu Gheorghe** (Sepsiszentgyörgy), precum și linia Râul Negru (Feketeügy), pentru a preveni atacul lui Clam Gallas, de la Ozunca Băi (Uzon) către **Târgu Secuiesc**, care, la rândul său, amenința că va bloca strâmtoarea Oituz (Ojtoz). Pe 20 iulie l-a atacat pe Clam, care nu se aștepta deloc la acest atac. Pentru Clam, când a văzut că Bem nu l-a atacat la **Sfântu Gheorghe**, în valea Oltului, ci se îndrepta spre **Târgu Secuiesc**, în valea Caşinului (Kászon), a presupus cu siguranţă că generalul este acum în drum spre Moldova. Surpriza sa a fost cu atât mai mare când a primit vestea, pe 19, că o armată maghiară se pregătește să ocupe **Măieruş** (Szászmagyarós), între Földvár și **Racoşul de Sus** (Felsőrákos) și că se aștepta și un atac dinspre **Târgu Secuiesc**. I-a trimis un mesaj lui Dick, să trimită imediat cele patru batalioane ruse, de pe Grădina Zmeilor (Sárkány), pe drumul de la Földvár, către Munții Perşani (Persány), pentru a sprijini armata austriacă. Cu toate acestea, acest ajutor nu a fost necesar, deoarece avanposturile maghiare s-au retras, pe 20. Atacul lui Bem din 20 a fost un dublu atac: împotriva brigăzii austriece a lui Van der Nüll și a detașamentului rus al lui Rennenkampf. După o scurtă rezistență, amândoi s-au retras. Comandanții de divizie și brigadă austriece, sub influența mai multor zile de anticipare nervoasă a atacului Bem, s-au gândit doar la retragere. Bem a capturat cu ușurință **Sângiorz** (György Sepsiszent). Cu aceasta, a văzut că tot Ținutul Secuiesc era acoperit, iar Clam Gallas nu putea face nimic împotriva lui, și, deci, putea să intre în Moldova. Clam Gallas a renunțat la Háromszék (lângă Sângiorzul Secuiesc) și și-a împărțit armata pe mai multe direcții, **pentru apărarea Brașovului**, unindu-le la **Hărman** (Szászhermány). Pe 21 iulie,

Bem i-a scris guvernatorului: „Lucrurile nu merg rău aici. Oamenii din Secuime vin la mine în număr destul de mare, aproximativ 15.000 dintre ei s-au adunat deja. Din păcate, nu au nici o armă... În prezent, stau pe linia de la **Moacşa** (Maksa) – **Angheluş** (Angyalos) – **Sângiorzul Secuiesc** (Sepsiszentgyörgy). Deci aproape întregul Ținut Secuiesc este asigurat. Respirăm liber și continuăm cu noi recrutări. Ca să-mi petrec util timpul de care mai am nevoie să pregătesc atacul împotriva inamicului, care își adună forțele **în jurul Brașovului**, numărând aproximativ 20.000 de oameni, mâine vreau să intru, prin defileul Oituzului, în Moldova”[883].

1849: „Mai era o condiție pentru reușita invaziei Moldovei, și anume ca Sándor Gál să poată apăra Ținutul Secuiesc, până la întoarcerea lui Bem. Cu toate acestea, Gál nu a fost capabil să facă acest lucru. După retragerea lui Bem, lui Gál i-au mai rămas, la **Sângiorgiul Secuiesc**, doar 7.000 de oameni și 24 de tunuri, iar cu aceasta trebuia să dețină Ținutul Secuiesc. Armatele lui Clam Gallas au stat, mai întâi în spatele dealurilor de la **Hărman** (Hermány), la nord de Brașov, acoperind parțial Braşovul și păstrând parțial legătura cu Sibiul Mare. Cu toate acestea, când avanposturile maghiare au încercat să înainteze spre Dobolii de Jos (Aldoboly) și Illyefalvá pe 22, a devenit evident că respingerea moldovenească era iminentă. Clam și-a adunat apoi armatele nu la Sfântu Gheorghe, ci la Földvár. Iar pe 23, a pornit, nu pe traseul Ölppatak-Szemerjai sau Aldoboly-Illyefalva-Szemerjai, ceea ce merită menționat, pentru că avanposturile sale au raportat, pe 22, că ar exista ceva forță maghiară în Szemerja, dar nici una

[883] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

în Sepsiszentkirály și Illyefalva —, dar de la Földvár a mers mai departe spre **Illyefalvá** prin torenți – unde nu era dușman! De acolo, a împins mai departe spre Sepsiszentgyörgy. Ciam Gallas a parcurs cele două mile și un sfert dintre Földvár și Ilyefalva pe drumul noroios în 11 ore. Trupele lui Gál s-au opus Sepsiszentgyörgy la **Szemerja**. Avangarda lui Gál (batalionul 20, 24 de tunuri, 7.000 de oameni) a fost împinsă înapoi, pe poziţia din **Semerja**, de artileria inamică. Aici, după bătălii reuşite alternativ, Clam Gallas a forţat decizia celei de-a treia bătălii de la **Sfântu Gheorghe**, seara târziu. Ungurii s-au retras. Din fericire, Clam nu a urmărit trupele lui Gál, pentru că ar fi putut cu ușurință să cucerească Sfântu Gheorghe, ci s-a retras la Illyefalvá, iar pe 24 iulie, în fosta sa poziție, în spatele Râului Negru (Feketeügy) și al Oltului. Pierderea sa a fost de aproape 600 de oameni. Pe 27, Gál, simțind că poziția sa nu este suficient de puternică, a evacuat Sfântu Gheorghe și s-a retras spre **Micfalău** (Mikóújfalu)"[884].

1849: „Bem a luat măsuri în **Târgu Mureş** pentru a uni armatele care fuseseră destrămate de Grotenhjelm, a ordonat lui Pappot, de la **Sibiu**, trupelor lui Kemeny Farkas, de la **Cluj**, și micul detașament al lui Dobay, de la Rika, și a ordonat colonelului Stein să atace trupele locotenentul-generalului Hasford. Nici Hard Wolf, nici Dobay nu au ajuns la timp, nici Stein nu l-a atacat pe Hasford, deci Bem, în curând, s-a confruntat cu Lüders, la **Sighişoara** (Segesvár), în fruntea unui pumn de trupe, adunate la **Cristuru Secuiesc** (Székelykeresztúr). Aceasta era deja o problemă serioasă și ridică întrebarea dacă nu a greșit generalul, când nu a încercat să concentreze o armată puternică,

[884] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

formată din armatele mici, împrăștiate, și să lanseze un atac cu ea. Exista vreo șansă ca generalul Bem să reunească această forță formidabilă? Cu siguranță, nu a căutat să-și unească toate forțele împotriva lui Lüders sau Grotenhjelm. Altfel, cum s-ar fi putut întâmpla ca Sándor Gál să nu-și aducă încă armata de aproximativ 7.000 de oameni? Gál, a cărui poziție în **Sfântu Gheorghe** și-a pierdut semnificația, în legătură cu invazia Moldovei, s-a întors de acolo, pe 26, şi a mers la **Belin** (Bölön), lângă **Valea Crişului** (Kőröspatak) și, ca rezervă a lui Bem, a rămas pe drumul care duce de la Földvár la **Odorheiul Secuiesc** (Udvarhely). În privința bătăliei de la **Sighişoara**, Bem și-a atribuit doar o parte din ea, pentru că trebuia să se unească cu trupele aflate sub comanda lui Dobay, la Szeged"[885].

1876: „În anul 1876, oraşul Sf. Gheorghe a devenit reşedinţa comitatului Trei Scaune. A continuat să rămână reşedinţa judeţului Trei Scaune şi după primul război mondial. După cel de al II-lea război mondial, Sf. Gheorghe a fost reşedinţa raionului Sf. Gheorghe, iar din anul 1968, este reşedinţa judeţului Covasna"[886].

1900: „În nr. 85 al prețuitului nostru *Telegraful Român*, din titlul „Din Treiscaune", a apărut un raport detailat despre serbarea sfințirii bisericii noastre drept-măritoare din **Sepsiszent-györgy**, în care, făcându-se elogii la adresa dlui Alecsiu Onițiu, jude de tribunal, s-a accentuat, între altele, și aceea că zidirea bisericii de acolo s-a plăsmuit în inima și sufetul dumisale. / Deoarece aceasta nu corespun-

[885] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

[886] Szekeres, Attila István, *Renaşterea fenomenului heraldic la Sf. Gheorghe, după 1989*, în Muzeul Ţării Făgăraşului, *Acta Terrae Fogarasiensis*, II, Făgăraş 2013, p. 286

de adevărului istoric, îmi permit, ca martor ocular, a rectifica acest pasaj, astfel că zidirea bisericii a fost plăsmuită deja în inima și sufletul nobil a în Domnul repausatului paroh de acolo, Alecsiu Popovici, care adunase, în bucate și bani, o sumă frumușică, spre scopul rezidirii bisericii vechi pe timpul acela, când soarta îl aduse, în 1869, pe dl jude la **Sepsiszentgyörgy** și, pe baza acelei colecte, a continuat dl jude, cu repausatul preot împreună, colecta, în stil mai mare, accelerând zidirea bisericii"[887].

1904: Raportul semestrial al viceşpanului comitatului Braşov menționează că „comandantul hergheliei din **Sepsiszentgyörgy** a expus principiile fundamentale ale economiei raționale de cai şi a propus să se înființeze o herghelie. Există atât pășuni, corespunzătoare, cât şi celelalte condițiuni prealabile"[888].

1907: Avocatul Dr. Kozma Miklós declară că averea fostului rezident Giró Szász János, decedat într-un accident de mașină, este scoasă la licitație, printre active numărându-se și o clădire din „din zona curții regale din **Sepsiszentgyörgyi**"[889].

1923: „Numeroasele vizite canonice ale Mitropolitului Nicolae Bălan în zonă au fost prilejuite, în principal, de oficierea sfintelor slujbe de sfinţiri de biserici. O asemene primă vizită a fost prilejuită de resfinţirea bisericii din **Sf. Gheorghe**, după terminarea lucrărilor de reparare a daunelor pricinuite în timpul primului război mondial. / „Acest binecuvântai act al Sfinţirii Bisericii din Sfântu Gheorghe s-a făcut, spunea, cu acest prilej, marele ierarh, în aprilie 1923, în cea dintâi vizitaţiune canonică, după

[887] *Telegraful Român*, Anul XLVIII, nr. 91, Sibiu 1900, p. 374
[888] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 240, Brașov 1904, p. 3
[889] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 220, Brașov 1907, p. 4

instalarea noastră. Eu, Mitropolit, am făcut-o pentru a cunoaşte situaţia şi pentru a duce un cuvânt de încurajare celor în care conştiinţa românească începe să se reaprindă de sub jugul înstrăinării”[890].

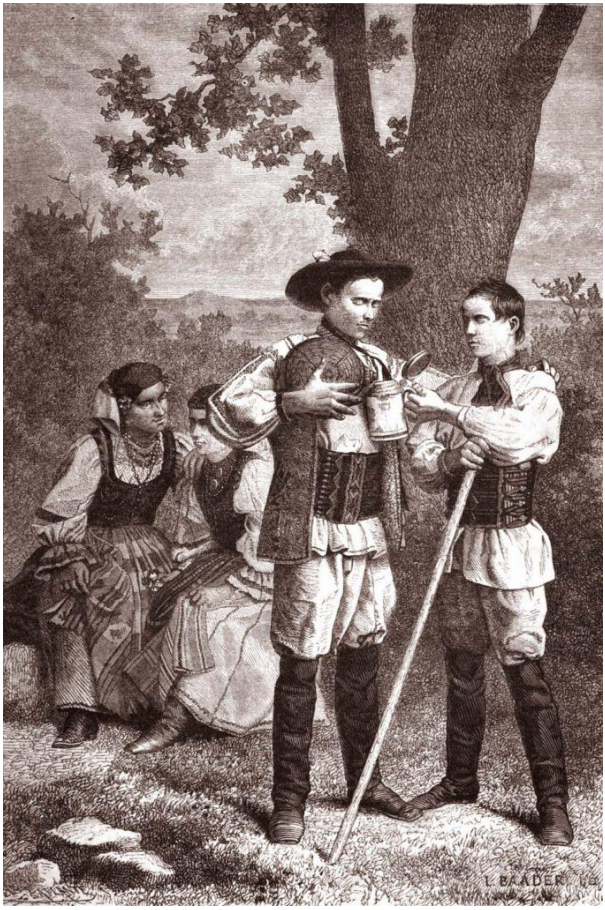

[890] *Revista Teologică*, Anul XV, nr. 3, Sibiu 2005

SFĂRAŞ

(Fornas, Fornus, judeţul Sălaj)

1358, iunie 19, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-au plâns „Andrei, fiul lui Nicolae zis Cheh de **Sânmihai** (Scenmihaltelekw, azi **Mihăieşti**, judeţul Cluj), şi Ilie, fiul lui Gheorghe de **Sfăraş** (Fornas, Fornus, judeţul Sălaj) că, în pricina unei bucăţi de pământ, numite **Orath** (dispărut, lângă Nădăşelu, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Cluj, ei trebuiau, potrivit împăciuirii, să facă jurământ la faţa pământului aceluia, numit Orath, dimpreună cu un megieş al moşiei numite **Mera** (Mera, judeţul Cluj), împotriva lui Ştefan, fiul lui Ladislau de **Nădăşel** (Nadas, judeţul Cluj) şi a lui Iacob, diacul de Mera, precum că pomenitul pământ al lor şi al altor fraţi şi copărtaşi ai lor a fost şi este de moştenire. În cele din urmă… ei au rostit jurământul lor, aşa cum trebuia, dimpreună cu Mihail, fiul lui Egidiu de **Sumurduc** (Zumurduk, judeţul Cluj), conjurătorul lor; totuşi, Ştefan, fiul lui Ladislau, şi Iacob diacul, la locul rostirii jurământului, au ridicat oprelişte la jurământul lui Mihail, fiul lui Egidiu, sub cuvânt că Mihail nu este megieş legiuit al satului Mera. Şi deşi spun ei că prin faptul aducerii, de către înaintaşii pomeniţilor Ştefan şi Iacob, nobilii de Mara, nişte nobili, anume fiii lui Nicolae, fiul lui Buden,

se află ca megieşi pe o bucată de pământ a satului Mera, dinspre moşia Sumurduc, ce le-a fost dată lor în temeiul pătrimii de fiică, totuşi moşiile Mera şi Sumurduc, după vechile lor semne de hotar, sunt într-o mai apropiată megieşie şi de aceea Mihail, fiul lui Egidiu, conjurătorul lor, a fost şi este megieş legiuit al satului Mera. / Drept aceea, pentru mai mare încredinţare, să trimiteţi spre mărturie pe unul dintre voi, în faţa căruia omul nostru, Gheorghe, fiul lui Dezideriu de **Cuzăplac** (Kuzeplak, judeţul Sălaj) sau Iacob, fiul lui Ladislau de **Almaş** (Almas, judeţul Sălaj) ori Andrei, fiul lui Iacob de Mănăştur, sau în lipsa acestora Mihail, fiul lui Ştefan de **Galtiu** (Galdthw, Galdtu, judeţul Alba) să cerceteze şi să afle tot adevărul şi să vadă ei înşişi semnele de hotar ale satelor Sumurduc şi Mera"[891].

1359, decembrie 20, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Ştefan, fiul lui Iacob, fratele bun al lui Gereu, că Andrei, fiul lui Dionisie, castelanul de **Bologa** (Sebesuar, judeţul Cluj), l-a prins pe Nicolae, iobagul său, fără de nici o vină, şi cât a voit l-a ţinut în lanţuri şi a luat de la numitul iobag calul său şi 7 boi, şi 3 pănuri ale lui; şi pe alt iobag al său, numit Myk, îl ţine şi acum prins şi nu se ştie dacă Myk a murit în lanţuri la zisul Andrei sau nu. Şi… trimiţându-şi iobagii înarmaţi la moşia sa, numită **Bicălatu** (Bykal, sat înglobat în **Huedin**, judeţul Cluj), i-a luat lui Ştefan, fiul lui Iacob, 70 de scroafe bune, preţuind 70 de florini. Cu privire la aceasta, poruncim omul vostru vrednic de crezare ca om de mărturie, care, faţă de omul nostru, Ioan, nobil de **Gătrade** (?), sau Nicolae, fiul lui Gheorghe de **Sfăraş** (Fornas, Fornus, judeţul Sălaj) ori Ladislau, fiul lui Egidiu, să

[891] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 285, pp. 293-295

cerceteze şi să afle tot adevărul cu privire la cele de mai sus"[892].

1453: „În 1453, Dionisie Veres de **Sfăraş** cerea să fie înmormântat, în haine franciscane, în biserica franciscanilor din **Târgu-Mureş**, lăsând şi o donaţie considerabilă călugărilor. / Dionisie Veres de **Sfăraş**, în testamentul său din 1453, a enumerat datoriile sale, însărcinându-l pe familiarul său, Nicolae Erdélyi, cu onorarea lor. Într-un mod foarte precis şi ordonat, a înşirat şi creanţele, indicând chiar şi data până la care acestea trebuiau plătite"[893].

1900: „Petru Petran, paroh în **Sfăraş**, districtul Almaş, a repausat, în etate de 61 ani, în al 52-lea (? – n. n.) an al preoţiei"[894].

1918: „La 3 noiembrie 1918, Ministerul agriculturii a încercat să vină în ajutorul autorităţilor administrative județene, dând dispoziții comisiilor agricole să organizeze, în timpul cel mai scurt, gărzi civile, pentru a apăra bunurile publice și ale moșierilor particulari. În aceste gărzi trebuiau să intre atât țărani înstăriți, cât și funcţionari angajaţi, iar armele necesare să și le procure de la cel mai apropiat comandament militar. Totodată, pentru a-i potoli pe răsculați, Ministrul agriculturii a adresat soldaţilor un apel, prin care promitea împroprietărirea celor fără pământ sau cu pământ puțin, dacă își vedeau liniștiți de lucru. / Văzând, însă, că apelurile și măsurile inițiate pe cale pașnică

---

[892] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 433, pp. 442, 443

[893] Lupescu-Makó, Maria, *Consideraţii privind testamentele nobiliare din Transilvania, la sfârșitul Evului Mediu*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, Acta Mvsei Napocensis, 39-40/II, Cluj-Napoca 2003, p. 129

[894] *Unirea*, Anul X, nr. 51, Blaj 1900, p. 429

nu pot stăvili valul de răscoale ce cuprinsese județul, la 5 noiembrie 1918, prefectul din Cluj a telegrafiat Ministerului de război de la Budapesta următoarele: „În toate satele din jurul orașului Cluj au loc, zilnic, jafuri și devastări. Forţa militară și parcul de automobile fiind insuficiente pentru împiedicarea lor, rog trimiterea imediată a cel puțin 3 avioane de luptă, înzestrate cu mitraliere, cu ajutorul cărora sper să pot împiedica jafurile. La Cluj, armamentul unităţilor militare fiind epuizat, rog a se trimite urgent arme din Oradea sau din altă parte, pentru înzestrarea gărzilor naționale și a gărzilor civile". / Autorităţile judeţene, urmărind restabilirea ordinii, au trecut la organizarea unor forte militare si paramilitare, cum au fost, de exemplu, gărzile civile, alcătuite din ofițeri şi jandarmi rămași credincioși guvernului Károlyi, care au acționat direct împotriva țăranilor răsculați. De altfel, şi guvernul Károlyi a încurajat constituirea unor detașamente de ofiţeri și subofițeri reacționari, cum a fost cel organizat de moșierul Urmánczy Nándor, pentru a merge în Transilvania şi a înăbuși lupta de emancipare socială și națională a țăranilor de aici. Detașamentul lui Urmánczy număra 300 de soldați şi ofițeri şi avea, aparent, misiunea de a merge la **Huedin**, pentru a organiza, acolo și în satele din jur, gărzi naţionale. Ajuns la Huedin, din inițiativa căpitanului Dietrich Anton, o parte a detașamentului, numărând 60-65 soldaţi și 14 ofițeri, prevăzuți cu 6 mitraliere, s-a deplasat la **Beliș**, unde se găsea uriașul domeniu al lui Urmánczy János, fratele lui Urmánczy Nándor. Pe drum, i s-au alăturat jandarmii de sub comanda locotenentului Cseresznyés. Deși starea excepțională nu era proclamată, detașamentul a executat, în mod bestial, aproximativ 45 de țărani din **Beliș**, **Văleni**, **Tufeni**,

Mănăstireni, **Mărișel**, **Morlaca** și **Arada**, adică din localităţile care au pricinuit pagube domeniului Urmánczy.

În comuna **Sfăraș**, moșierul Szentiványi a organizat un detașament de represalii și l-a ascuns în curtea conacului. Apoi a lansat zvonul că împarte țăranilor răsculați, din satele înconjurătoare, cerealele și că își vinde tot avutul. Când țăranii români și maghiari s-au adunat și au intrat în curte, detașamentul a deschis foc, împușcând doi dintre ei. Ceilalţi s-au împrăștiat. La **Ciucea**, un detaşament de soldaţi și jandarmi, ciocnindu-se cu răsculații, a ucis 6 țărani și a rănit alti 14. Ciocniri asemănătoare au mai avut loc în satele **Floreşti**, **Gilău**, **Apahida**, **Someșeni** și alte localități"[895].

[895] Enea, C.; Botezan L., *Mișcări țărănești din județul Cluj, în anii primului război mondial*, în Muzeul de Istorie Cluj, *Acta Mvsei Napocensis*, VIII, Cluj-Napoca 1971, p. 352

SFÂRNAŞ

(comuna Sâniob, judeţul Bihor)

1804: „În chestia şcolilor din **Belfia** şi **Sfărnaş**, după ce n-a putut isprăvi mai mulţi ani nimic, ca administrator al prepoziturii premonstratenzilor din **Sânmărtin**, Corneli s-a adresat, în repetate rânduri chiar, către superiorul premonstratenzilor, Andrei Zaza din Jászovár (1804). Alte adrese sunt către prepozitul mare şi mic al Orăzii... Toate uşile le-a bătut, toate căile le-a cercat, numai să poată da cultură poporului românesc. Mai bine se poate vedea râvna lui Corneli pentru şcoli şi dragostea lui pentru popor cetindu-i corespondenţa”[896].

1848: „**Proclamaţia de la Sarcău**, întocmită în comun de preoții români uniţi şi ortodocşi din arhidiaconatul **Sfârnaşului**, la 12 iunie 1848, demonstrează adevărata stare de spirit care domnea în satele româneşti... / „Numai noi, se spune în proclamaţie, pe care soarta şi virtutea nemuritorilor noştri protoepiscopi ne-au pus în starea de a ne câştiga, şi credem că, cu puțină excepţie, cei mai multi ați umblat în cariera ce duce la lăcaşul muzelor, la tezaurul ştiinţelor, noi dormim somnul unei morți morale şi eterne, noi zacem într-o apatie înfiorătoare pentru tot

[896] *Vestitorul*, Anul III, nr. 12, Oradea 1927, p. 30

deşteptul fiu a unei naţiuni atât de asuprite! Noi, a căror faciende sunt miliarde, noi, a căror necesele sunt înecătoare, noi, care spre scandalul lumii, încă nici un semn de existență națională română nu am dat lumii, noi, care în beneficiul națiunii române, în respect către alți frați ai noştri români, în cel mai mare grad ne împrăştiem, noi, despre soarta națiunii noastre nimic cugetând, cu cea mai mare ingratitudine ne săturăm şi dormim!". / Ioan Munteanu, principalul artizan al proclamatiei, împreună cu semnatarii documentului au fost chemaţi la ordine, de către episcop, care le-a cerut să se căiască pentru rătăcirea lor.

Semnatarii „**Proclamaţiei de la Sfărnaş**" au fost preoţii: Ioan Munteanu din **Sarcău**, Ioan Popdan din **Sărsig**, Vanc Vasile din **Sfârnaş**, Samuil Vulcan din **Sânlazăr**, Porumb Dumitru din **Sacalasău** şi Oros Dumitru din **Fegernic**"[897].

1912: „Din despărțământul **Marghita**, au contribuit, în favorul Asociaţiunii, pentru a se abona gazete poporale, următorii domni, cărora le exprimăm, şi pe calea aceasta călduroasele noastre mulțumite: / Dr. Aurel Nichita, avocat, 30 coroane. / Dr. Iuliu Chiş, avocat, 20 coroane. / Dr. Dionisie Stoica, director de bancă, 15 coroane. / Iuliu Filimon, protopop, 10 coroane. / Cornel Manu, preot **Abram**, 10 coroane. / Victor Pop, paroh în **Cheţ**, 10 coroane. / Cornel Antal, paroh în **Petria**, 10 coroane. / Teodor Simoc, paroh **Abrămuț**, 10 coroane. / Romul Buzilla, paroh în **Sfârnaş**, 4 coroane. / Vasile Anca, paroh în **Dijer**, 2 coroane. / George Navrea, paroh în **Voivozi**, 2 coroane. / Alimpiu Simoc, geometru în **Marghita**, 2 coroane. / şi Ioan Man, învăţător în **Sfârnaş**, 2 coroane. / Total: 121

[897] Ţărău, Augustin; Milian, Radu; Georgiţă, Mihai, *Românii din Crişana, în Primul Război Mondial. Documente*, Oradea 2018, p. 26

coroane. / Pentru abonarea gazetelor s-au făcut deja paşii de lipsă. / În numele despărțământului Marghita al Asociațiunii, / Marghita, în 25 februarie 1912. / Dionisie Stoica, directorul despărțământului”[898].

1934: În cadrul misiunilor binefăcătoare, din 15-22 aprilie „la mărturisiri au ajutat Reverendisimul Domn protopop Băliban, Onoratl Lazin din **Sfărnaş**, Părintele Aurel Lazar din **Chioag,** Părintele L. Moza din **Spinuş** şi Părintele D. Zurbău din **Ciuleşti**”[899].

1937: „**Consacrarea bisericilor din Pericei, Moiad și Sfârnaș**. / **Pericei**. Consacrarea a avut loc în 16 mai, în cadre foarte sărbătoreşti. Regretăm că nu am ajuns în posesiunea datelor necesare pentru a putea face o mai amplă dare de seamă. / **Moiad**. Moiadul, filia parohiei **Măierişte** a părintelui Emil Pop, îmbracă haină de sărbătoare la 25 mai vechi. În faţa dlui prefect al judeţului Sălaj, Dr. Mihai Gurzeu, care a dat, de la judeţ, o frumoasă sumă de bani pentru ridicarea bisericii, a dlui primpretor I. Căpâlnaş, a dlui judecător Carol Meseşan şi a unui frumos număr de intelectuali din jur şi în faţa credincioşilor, are loc consacrarea bisericii din partea Î. P. S. Sale episcopul diecezan. Cu această ocazie, numărul împărtăşirilor a trecut binişor peste 200. / **Sfârnaş**. Sfârnaşul părintelui F. T. Lazin îmbracă aceeaşi haină de sărbătoare la 6 iunie. Sunt abia oarele 7 şi jumătate, când venerabilul arhiereu, împreună cu înalta-i suită, soseşte la **Descaş**, la şosea, unde e întâmpinat de un impunător banderiu de călăreţi. De aici, în dangăte de clopote, se îndreaptă spre comună, unde, la a doua poartă triumfală, e aşteptat de Reverendisimul protopop A. Băliban, autorităţi și de un considerabil număr de

[898] Tribuna Poporului, Anul IL, nr. 9, Arad 1912, p. 6
[899] *Vestitorul*, Anul X, nr. 13-14, Oradea 1934, p. 4, 5

popor. / În numele clerului, îi doreşte „bun sosit” Reverendisimul protopop, iar în numele populaţiei, tânărul notar dl D. Isaiu tălmăceşte bucuria ce stăpâneşte sufletele, văzând pe Î. P. S. Sa în mijlocul lor. Bunul păstor le răspunde cu părinteşti cuvinte. De aici, se formează un disciplinat cortegiu, parcurgând până în apropierea bisericii parohiale, unde înaltul oaspe e bineventat din partea părintelui F. T. Lazin, în sobor de preoţi, alături de alt popor dreptcredincios. Glasul blând şi părintesc al Î. P. S. Sale se aude din nou. Îmbrăcând mantia şi cu mitra pe cap, sub un baldachin, purtat de patru credincioşi, Î. P. S. Sa, urmat de mulţime, după câţiva paşi e în faţa bisericii, care peste câteva minute e ticsită de cei adunaţi. în liniștea cucernică răsună plăcut tenorul, părintele M. Sălăjan, cu *Împăratul cerurilor*”[900].

Bei Voiteg La Voiteg
At Voiteg A Voiteg

[900] *Vestitorul*, Anul XIII nr. 12-14, Oradea 1937, pp. 141, 142

SIBIU

(Cybiniensis)

1224: „Înainte de anul 1224, până când încă nu pusese regele Andrei II pe saşii din întreaga Transilvanie sub un comite, fiecare târg din Ţara Bârsei îşi avea comitele său, care avea anumite sate sub ascultarea lui. Desființând, însă, regele Andrei II, prin National-Privilegio, pe toţi aceşti comiți şi punând numai pe **comitele din Sibiu** de căpetenie a saşilor, târgurile din Țara Bârsei şi-au ales juzi și subjuzi (Honnen), care au fost oameni prea vrednici. Împăratul Sigismund și ginerele său, împăratul Albert II, care a fost şi rege ungar, le-au dat saşilor *Privilegia*, să aibă libertatea de a-şi alege, după bunul plac, slujbaşii lor, despre ceea ce se face pomenire şi în Statutele noastre, la început, în Cartea I., Titlul I., art. I”[901].

1346: „În anul 1346, matricola bisericii din **Sibiu** amintește de un anume Kunz Goltsmit, iar în anul 1359, la **Aiud**, se face referință despre Ștefan Aurarul (aurifex). Un Ioan aurifaber, în anul 1389, şi Nicolae aurifaber, în 1393, erau jurati ai orașului **Sighișoara**, iar un alt aurifaber, cu numele Ioan, era trimis la regele Sigismund, pentru a cere

[901] Tartler, Th., Ludu, I., *Cronica comunei Prejmar*, în *Țara Bârsei*, Anul IV, nr. 1, Brașov 1932, p. 58

confirmarea privilegiilor pe seama negustorilor sibieni. Tot un Ioan aurifaber, probabil cel menţionat înainte, reprezenta interesele oraşului **Alba Iulia** într-un proces cu capitlul episcopiei din acel oraș, în anul 1400”[902].

1351, octombrie 18: Scrisoarea locuitorilor scaunului **Sibiului** (Cybiniensis), adresată lui Ludovic, regele Ungariei, şi reginei Elisabeta, în care îşi mărturisesc fidelitatea faţă de tron, subliniind că „toate parohiile din scaunul **Braşovului** (Brassa) au avut, de la începutul întemeierii acestui scaun, acelaşi drept şi aceeaşi libertate ca şi parohiile noastre sibiene… că n-au fost niciodată lipsite de dreptul şi de libertatea parohiilor noastre… că nici un mirean nu trebuie să ia nimic din dijmele parohiilor, potrivit cu rânduielile sfinţilor părinţi… Dar unii au luat, cu de la sine putere. De câţiva ani încoace, din fiecare parohie a patra parte din dijme, împotriva lui Dumnezeu şi împotriva pomenitului drept”[903].

1351, octombrie 24, Sibiu: „Indicaţiunea a patra, în anul al zecelea al păstoriei preasfântului întru Hristos părinte şi domn, papa Clement al şaselea”, dată „în Sibiu, în biserica parohială, care este clădită în cinstea slăvitei fecioare Maria, maica lui Hristos”[904].

1351, decembrie 16: Mihail de **Sibiu** se plânge regelui Ludovic, în numele său şi al tuturor sibienilor, că „atunci când merg aceşti orăşeni şi oaspeţi ai noştri cu mărfurile lor în deosebitele părţi ale ţării noastre, ei sunt su-

[902] Drăguţ, Vasile, *Arta gotică în România*, Bucureşti 1979, p. 306
[903] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 67, pp. 64, 65
[904] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 71, pp. 69-74

părăţi pe nedrept de către unii şi lucrurile şi bunurile lor sunt poprite fără nici un drept”[905].

1355, iulie 14, Sibiu: „Noi, toţi locuitorii scaunului **Sibiului** şi ai celorlalte şapte scaune ce ţin de acest scaun al Sibiului, facem cunoscut că numărătoarea caselor supuse la bir din satele regeşti se află şi este nepotrivită în privinţa dării regeşti şi a celor 500 de lănci. / De aceea… am trimis să facă altă numărătoare… Atunci zişii revizori au venit în **Merghindeal** (Mergental, judeţul Sibiu) şi au văzut acolo un loc, numit **Valea Păşunii** (Widental, judeţul Sibiu), pe care, socotindu-l că este în hotar cu cei din Merghindeal… au dat pe veci acest loc celor din Merghindeal… / Dar ni s-a adus la cunoştinţă că oamenii din **Noiştat** (Noua villa, judeţul Sibiu), **Netuş** (Nythausen, judeţul Sibiu), **Hudruvechiu** (Hudrubechiu, Hundirtpuch, azi **Movile**, judeţul Sibiu), **Seliştat** (Selgestat, judeţul Braşov), caută să asuprească pe acei oameni din Merghindeal, în privinţa acestui pământ, împotriva acestei danii a noastre, ceea ce noi nu vom îngădui”[906].

1357, martie 3, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei că, ridicându-se „Lorand, custodele, în numele comitelui Mihail de **Sibiu**, ne-a înfăţişat o scrisoare privilegială a voievodului Andrei, rugându-ne să punem să fie trecută cuvânt cu cuvânt”[907].

1357, august 20, Sibiu: Comiţii de **Sibiu** Martin şi Conrad, Ştefan de **Şelimbăr** (Schellenberg, judeţul Sibiu),

---

[905] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 87, pp. 99, 100

[906] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 328, pp. 342-344

[907] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 91, pp. 92, 93

comitele Mihail de **Tălmaci** (Tolmach, azi **Tălmaciu**, judeţul Sibiu), Ioan Schebeniczer şi Gerlac vilicul, orăşeni din Sibiu, Ioan Locz de **Slimnie** (Stolczenberg, judeţul Sibiu) şi ceilalţi locuitori din scaunul Sibiului dau de ştire „că toată neînţelegerea care se purta între norodul **Cisnădie** (Helta, judeţul Sibiu) şi între oamenii din **Cisnădioara** (Mons Michaelis, inclus în Cisnădie, judeţul Sibiu), cu privire la nişte pământuri, s-a liniştit, mijlocindu-se o învoială prietenească, în felul acesta: anume că obştea din Cisnădioara trebuie să dea necurmat, în fiecare an, norodului din Cisnădie o marcă în dinari banali vechi de Schloffenberg. Pe deasupra, moşiile şi cele opt curţi, care sunt aşezate în jurul acestei cetăţi, sunt supuse unei plăţi faţă de Cisnădie, aşa că fiecare curte este datoare să plătească un loton în dinari noi. S-a adăugat iarăşi că oricine are o livadă în Uliţa Alunilor este dator să plătească, în fiecare an, locuitorilor din Cisnădie patru funţi de ceară. / De aceea, noi vrem să adeverim că dumbrava care se află acolo, împrejur, se ştie că ţine de Cisnădie şi că ei o pot întrebuinţa în folosul lor, de câte ori vor găsi că e nevoie, şi dacă norodul din Cisnădie ar tăia zisa dumbravă, atunci să se ştie că toate păşunile aflate în acel înconjur sunt spre folosul amânduror satelor şi că amândouă satele trebuie să se folosească de tufărişul ce se află alături spre partea stângă, aşa cum s-au folosit din vechime. Martorii acestei împăcări sunt comitele Petru de Cisnădie şi vilicul Ioan Twrek, Petru Iudeul, Bolel fiul lui Mihail, Hendrich, Nicolae, Lankman şi Matei, fiul Cojocarului”[908].

[908] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 178, pp. 169, 170

1596, Giovanni Botero: **Clujul cel mai populat dintre oraşe**. „**Sibiul este cel mai tare**, Bistriţa cel mai frumos, Clujul cel mai populat dintre oraşe”[909].

1360, iunie 21, Lipcse: Privilegiul acordat orăşenilor sibieni de regele Ludovic, care sibieni „trebuie să aibă calea deschisă spre maiestatea noastră regească pentru a ne aduce bunuri, pentru a ne închina daruri”, şi, drept urmare, „poruncim cu toată tăria să nu îndrăzniţi a cere sau a lua vreo vamă sau vreo plată drept vamă de la orăşenii noştri din **Sibiu**”[910].

1360, noiembrie 14, Oarda: Vicevoievodul Petru porunceşte să i se dea „fără întârziere despăgubire lui Ştefan, orăşean din **Sibiu** şi celorlalţi soţi ai săi, din partea iobagilor magistrului Konya, anume din partea lui Ioan, fiul lui Ladislau de **Moişa** (Moius, judeţul Mureş), a lui Ladislau, fiul lui Simion de **Tuşin** (Tusun, azi **Tuşinu**, judeţul Mureş) şi a lui Ioan, fiul lui Mihail de **Giurfalău** (Gergfalua, Gyurghfalua, azi **Gheorgheni**, judeţul Cluj) şi a oricăror altora, care au luat parte la jefuirea făcută”[911].

1364, august 7, Vişegrad: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii de alba Transilvaniei că i s-a plâns „Pavel, prepozitul de **Sibiu**, că o moşie a sa, numită **Proştea** (Proştea, Prodnik, Prepostfalua, azi **Stejăriş**, judeţul Sibiu), din scaunul Cincu, aflătoare, prin cotropire, în mâinile lui Hannus, fiul lui Henning, şi a altui Hannus de **Ruja** (Rosenthal, înglobat în **Agnita**, judeţul Sibiu), are nevoie de o legiuită

---

[909] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, IV, Bucureşti 1972, p. 574

[910] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 485, pp. 510, 511

[911] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 533, pp. 573, 574

luare în stăpânire. Drept aceea, poruncim să trimiteţi omul vostru, în faţa căruia Nicolae, fiul lui Simion de **Dârlos** (Darlas, Darlasz, Darlaz, Dorlaz, Durlas, judeţul Sibiu) sau Anton de **Blăjel** (Balasteleke, judeţul Sibiu) ori Iacob, fiul lui Mihail de **Şmig** (Sumig, judeţul Sibiu) sau Ioan de **Almaş** (Alma, Almas, judeţul Sibiu), în lipsa celorlalţi, Nicolae de **Şeica** (azi **Şeica Mare**, judeţul Sibiu), ducându-se la zisa moşie, s-o ia înapoi şi s-o dea pomenitului Pavel prepozitul"[912].

1366, iunie 11, Bistriţa: Regele Ludovic dă de ştire că, deoarece „obştea credincioşilor noştri orăşeni, oaspeţi și oameni din orașul **Bistriţa** și din satele ce ţin de el, din pricina lipsurilor pe care, încă din vremurile de mult trecute, le-a îndurat şi le îndură încă până acum, anume că a fost lipsită de dreptul de a-și alege, în fiecare an, juzii şi juraţii lor din mijlocul lor, a răbdat, până acum, nenumărate neajunsuri, din pricina cărora nici chiar drepturile noastre regeşti, ce ne veneau din partea acelui oraş, nu ni s-au putut lesne plăti în fiecare an, precum se cuvenea; noi, așadar, care, atât din slujba cârmuirii pe care ne-am luat-o asupra noastră, cât şi, nu mai puţin, pentru folosul nostru şi al sfintei noastre coroane, suntem datori să îndreptăm spre starea cuvenită neajunsurile tuturor oraşelor ţării noastre şi ale celor ce ţin de ele, și să le lecuim lipsurile, nevoind noi ca sus-numiţii orăşeni, oaspeți și oameni regeşti ai noştri, a căror sporire în număr şi chiar în supunerea credinţei o dorim cu bunăvoință, să îndure mai departe lipsurile şi neajunsurile, în privința mai sus arătată, din plinătatea puterii noastre regeşti am hotărât să le încuviinţăm lor, ca totdeauna, de aici, înainte şi de-a pururi, în

[912] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 308, pp. 315-317

sus-zisul nostru oraş Bistriţa, dânşii să aibă dreptul deplin de a-şi alege, în fiecare an, din mijlocul lor, după obştească şi deopotriva lor învoire, judele şi juraţii, iar oamenii din satele ce ţin de zisul oraş să fie datori şi ţinuţi a-şi alege în fiecare an, din mijlocul lor, pe juzii lor şi chiar pe împărţitorii dreptăţii lor, potrivit poruncii, şi încuviinţării judelui, juraţilor şi orăşenilor pomenitului nostru oraş. Iar judele, juratii, primarii şi împărţitorii dreptăţii trebuie să judece toate pricinile, împreună cu comitele nostru de Bistriţa, cel aflător în slujbă acum sau cel ce va fi rânduit cu timpul, sau cu locţiitorii sau slujbaşii lui; iar dacă vreuna din părţile împricinate n-ar voi să se mulţumească cu judecata lor, ea să aibă, nestingherit şi slobod, dreptul de a trimite pricina judecată în cercetarea sau căutarea judelui nostru din oraşul **Sibiu**. / Mai voim, pe deasupra, ca suszişii orăşeni, oaspeți şi oameni credincioşi ai noştri, să se bucure în pace de aceleași drepturi şi obiceiuri, de care s-a folosit din vechime, în chip legiuit, şi numitul nostru oraş **Sibiu**, ba încă să rămână şi mai departe, totdeauna, în pace şi liniște, în privilegiul libertății lor străvechi sau dintâi. Totuşi, să fie ținuți a plăti maiestăţii noastre regeşti, odată cu împlinirea slujbelor datorate, darea noastră regească, pe care, împreună cu îndeplinirea acelor slujbe datorate, să fie datori a o plăti pe deplin, la fel cu ceilalţi oameni ai noştri, şi nobilii ce locuiesc în sus-zisele sate, care nu voim să fie puşi ca juzi sau împărţitori ai dreptăţii în fruntea vreunuia din pomenitele noastre sate, prin mărturia acestei scrisori, dată sub pecetea noastră de taină, şi care, atunci când ne va fi înapoiată, vom pune să fie dată sub pecetea noastră autentică… / Mai adăugăm că, din toate gloabele sau birşagurile ce s-ar întâmpla să se ia în acel oraş sau în acele sate, sus-zisul comite sau slujbaşii săi să aibă dreptul de a

lua pretutindeni două părți, iar judele orașului, în orașul lui, şi orice jude de sat, în cuprinsul satului lui, să ia o treime sau a treia parte, după cum s-a obişnuit până acum"[913].

1366, august 4, Sibiu: „Iacob Hentzmanisse, judele orașului **Sibiu**, comitele Conrad de Sibiu, comitele Henning de **Cincu** (Schenk, Seng, Senk, scaun săsesc judeţul Sibiu), Petru Schewer de **Sighişoara** (Segusvar, judeţul Mureş), vicevicari, precum şi comitele Andrei de **Sebeş**, judele regesc al Sibiului… dăm de ştire că s-au înfățișat înaintea noastră chibzuiţii oameni şi oaspeţi din **Câlnic** (Kelnuk, judeţul Alba), iar pe de altă parte comitele Mihail, fiul comitelui Daniel, comitele Ștefan, cu fraţii săi Solomon, Andrei, Mihail, Nicolae, fiii lui Nicolae, fiul comitelui Solomon, tot de Câlnic, ca să ia, prin judecată şi în temeiul libertăţilor lor, livada așezată în hotarul oaspeţilor din Câlnic, de lângă apa de mai jos de Czykerh, numită apa regească, şi pădurea şi **satul românesc** numit **Neger** (dispărut, lângă Câlnic, judeţul Alba). Iar noi, primind şi ascultând scrisoarea lor doveditoare, şi trecând slabod şi deplin asupra zişilor oaspeţi din Câlnic acele câmpuri şi livada, cu pădurea şi cu apa, le-am dat lor, prin judecată, în folosinţă de veci, aşa după cum se arată mai deplin în scrisorile lor de dobândire, atât a vicevoievodului Petru, cât şi a juratilor din **Sebeş** (Sebus, judeţul Alba)"[914].

1366, septembrie 7, Sibiu: „Comitele Ştefan de **Şelimbăr** (Schellenberg, judeţul Sibiu), comitele Cristian de **Brad** (Fenyeufolua, Insula Gerhardi, azi **Bradu**, judeţul

[913] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 79, pp. 142, 143
[914] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 123, pp. 227

Sibiu), comitele Andrei de **Vurpăr** (Burberk, Burkperk, judeţul Alba), Iacob Henczemannisse, judele oraşului, Servaţiu, orăşeni din Sibiu, recunoaştem că Ioan Shebniczer, judele ţinutului, şi Nicolae Noester, au mărturisit că comitele Laurenţiu de **Roşia** (Ruffo Monte, judeţul Sibiu) a împrumutat comitelui Ioan de **Guşteriţa** (Villa Humberti, judeţul Sibiu) 32 florini, luând ca soroc sărbătoarea viitoare a Naşterii Domnului. În schimbul acestora, comitele Ioan a zălogit în mâinile comitelui Laurenţiu curtea, râtul, ogorul, împreună cu dreptul său de patronat în satul **Topârcea** (Czappirscha, judeţul Sibiu)"[915].

1367, februarie 24, Sibiu: „Iacob Hentmannisse, primar al Sibiului şi jude provincial, Servatiu, Gheorghe bucătarul, Simion aurarul şi întreaga obşte a juraţilor şi orăşenilor ce ţin de aceia" dau de ştire că „orăşeni de-ai noştri, adică breasla tăbăcarilor, au cumpărat o moară de măcinat scoarță de stejar, trebuitoare meşteşugului lor, de la comitele Petru din satul **Aţel** (Eczlen, Villa Hetzelini, Villa Eczlen, judeţul Sibiu) şi de la Mihail, fiul comitelui Martin, cu 85 de florini, slobod şi cu un bun drept, fără împotrivirea nimănui, în faţa unor martori şi aldămăşari cinstiţi, şi anume: Gheorghe bucătarul, magistrul Nicolae, Ioan pungarul, făcându-se datorata şi cuvenita plată pentru această vânzare"[916].

1367, iunie 29, Vişegrad: Privilegiul acordat **Sibiului** de către regele Ludovic, la rugămintea „chibzuitului bărbat Andrei, fiul lui Nicolae, judele lor… să poată şi să aibă voie a merge cu lucrurile şi cu mărfurile lor, de orice

[915] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 135, p. 241
[916] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 206, pp. 329, 330

fel sau soi ar fi ele, oriunde ar voi, fie la Viena, Praga, Zara şi Veneţia, fie în altă parte”[917].

1372, februarie 1: „comitele Laurenţiu, cu judele de **Roşia** (Ruffomonte, Ruffo Monte, judeţul Sibiu), Albert şi Conrad de **Şura Mare**, judele din **Turnişor** (villa Epponis, judeţul Sibiu), Petru Schever, dimpreună cu alti patru orășeni chibzuiţi din **Sighișoara**, comitele Nicolae de **Kozd** (Kozdat, azi **Rupea**, judeţul Braşov), comitele Gheorghe de **Şaeş** (Schais, Seges, Segesd, Segusd, judeţul Mureş), comitele Mihail de **Nocrich** (Leschkirch, Leschkirche, Lueschkyrg, Luschkirg, Judeţul Sibiu), Servatius și Mihail Nunnenklepil din **Sibiu**, comitele Mathia de **Apoldu de Jos** și întreaga obște a bătrânilor din ţinutul tuturor celor șapte scaune din părțile Transilvaniei” dau de ştire că s-au înfăţişat înaintea lor „chibzuiţii şi cinstiţii bătrâni ai obștii din **Răhău** (Rychau, inclus în Sebeş, judeţul Alba), pe de o parte, iar pe de altă parte, bătrânii sau trimișii obștii din **Câlnic**, spre a primi hotărârea din urmă, cu privire la cearta și pricina ce se purta între dânșii, cu destulă zăbavă, pentru o pădure şi un mărăciniș. Iar noi, după ce am primit și am ascultat scrisoarea deschisă și spusele amânduror părților, n-am voit să dăm o hotărâre cu privire la această ceartă, de îndată, și fără o bună chibzuială, și pentru o mai mare încredințare și cercetare a acestei pricini, am hotărât să dăm amânduror părților potrivnice un soroc, spre a veni iar înaintea noastră după cincisprezece zile… şi am dat, prin judecată, cu deplin drept acea pădure si mărăciniș acestei obşti din **Câlnic**, dând obștii și bătrânilor din Câlnic tot dreptul, slobod și întreg, la toate folosinţele şi la folosirea

[917] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 242, pp. 400, 401

acelei păduri și a mărăcinișului, fără împotrivirea obștii din **Răhău**"[918].

1510, Szalay László: „Voievodul Radul din Muntenia (Oláhszária), căruia Vladiszláv i-a donat **Geoagiu** (Algyóg), în Transilvania, una dintre moșiile lui János Corvin, a murit în 1508. Succesorul său, Mihnea (Micsne), a fugit de la boieri și poate și de la turci, la începutul anului 1510, la **Sibiu** (Szeben), unde a fost ucis de un sârb, Jaksics, fiul lui Dancsul"[919].

1532, Francesco della Valle: „Oraşul **Sibiu** este aşezat la şes, nu e prea mare şi e înconjurat cu ziduri: este foarte puternic, mulţumită unui mic râu, care îi face înconjurul, şi e aşezat pe un deal, pe care se ridică palatul unde locuieşte episcopul, o clădire foarte mare şi foarte frumoasă, cu vederea asupra întregului oraş şi a câmpiei dimprejur"[920].

1550, *Chorographia Transilvaniei*: „Acest oraş Sibiu este capitala acestei provincii şi este foarte bine întărit şi cu mult cel mai bogat în aur şi argint şi toate bogăţiile, precum vei afla din urmarea descrierii noastre… Acest oraş al Sibiului, după pieirea răposatului rege Ludovic (al II-lea, căzut la Mohács), de fericită pomenire, s-a apărat, cu cea mai mare vitejie, timp de şapte ani (până în 1536) în cursul neîncetatelor încăierări înarmate, adică atunci când statul Transilvaniei era dezbinat, din cauza prea nenorocitei încoronări a regelui Ioan (Zápolya), apă-

[918] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 98, pp. 120-122
[919] Szalay, László, *Magyarország története* (Istoria Ungariei), Lipcse 1853, pp. 464-466
[920] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, p. 325

rându-se singur contra tuturor atacurilor duşmanilor, fără nici un sprijin sau ajutor al popoarelor dinafară, ci numai cu armele sale şi cu propriile sale cheltuieli, iar cetăţenii nu au fost înduplecaţi de nici un asediu sau asalt, sau incursiune sau teroare a duşmanilor, ca să ajungă la vreo supunere, în urma slăbirii forţelor lor, ci prin apărarea lor atât de îndârjită şi de vitejească au dat mai mult suflet şi locuitorilor celorlalte oraşe, ca să nu se lase înfricoşaţi şi târâţi spre defecţiune de ameninţările trufaşe ale duşmanilor. Şi, prin aceasta, şi-au pregătit pentru ei şi urmaşii lor o slavă nemuritoare şi o amintire veşnică.

Capitala Sibiu, oraş prea vestit, care îşi ia numele de la râul Cibin, se mai numeşte şi **Hermanstadt**, cu un nume care nu e nepotrivit, căci vine de la Hermann, **primul întemeietor al acestui oraş**. Aşezat în loc şes, nu e stingherit de nici un soi de munţi, care să-l domine şi să-l împiedice să se desfăşoare într-o minunată lărgime; e întărit cu două rânduri de ziduri şi înconjurat cu şanţuri foarte adânci, şi, de jur-împrejur, cu iazuri şi canale, nu puţine, răspândite pe o suprafaţă mare, şi este înfrumuseţat şi împodobit cu clădiri măreţe, având printre ele turnuri şi întărituri, aşezate la locul şi rândul lor, iar biserica sa parohială, vrednică de un prelat, purtând mitră şi bogat înzestrată cu douăzeci şi patru de altare cu preoţi, atrage toate privirile.

Aici se strâng anual grâne, în gropniţe săpate în pământ, pentru a se păstra pentru mulţi ani, în vederea unor vremuri de lipsă de bucate. Şi nici nu lipsesc mori de grâu aşa fel făcute, încât să nu poată, prin nici un meşteşug, fi cuprinse de duşmanii ce ar plănui să înfometeze oraşul. Mai pune şi faptul că peste tot locul, prin toate cartierele oraşului, curge un pârâu cu apa cea mai lină. Oraşul este

cârmuit cu atâta înţelepciune de dregătorii săi, încât nu uşor i-ai putea prefera alt oraş, şi chiar până într-atâta încât nimeni nu e primit în oraş, decît dacă şi-a dovedit, cu multe mărturii, credinţa sa faţă de comunitate. Are zece sate regeşti şi opt sate tributare. Tot de el ţin şi cele şapte scaune săseşti, ale căror nume le vezi arătate în înşirarea următoare: **Scaunul Sebeşul săsesc** are oraşul Sebeşul săsesc, cu cinci sate regeşti; Scaunul Mercurea 211 are zece sate; **Scaunul Sighişoara**, oraşul însuşi are şaisprezece sate; **Scaunul Alţina** are douăsprezece sate; **Scaunul Cincu** are douăzeci şi două de sate; **Scaunul Rupea** are cincisprezece sate. Pe lângă aceste scaune ale saşilor, mai sunt în Transilvania şi alte două osebite, a căror capitală este oraşul **Mediaş**, iar sate ţinând de ele sunt douăzeci şi patru, şi printre sus-zisele scaune se află multe sate ce sunt posesiuni de ale nobililor şi nu se adună la numărul scaunelor săseşti.

În Transilvania, în ce priveşte plăţile taxelor, se numără opt capitluri parohiale principale, care, împreună, se numesc „Universitas” (obşti). **Capitlul Bistriţean** cuprinde Bistriţa cu douăzeci şi trei de sate regeşti; **Capitlul din Regen** cuprinde peste treizeci de sate; b cuprinde oraşul Braşov, cu treisprezece sate regeşti; **Capitlul Chezd** cuprinde Sighişoara şi patruzeci şi opt de sate; **Capitlul celor două Scaune** cuprinde oraşul Mediaş, cu treizeci şi şase de sate. / Sunt două **capitluri de Sibiu**, dintre care unul cuprinde oraşul Sibiu, douăzeci şi trei de sate, iar celălalt capitlu de Sibiu, pe care îl numesc „Surrogativa”, cuprinde cam douăzeci şi două de sate. **Capitlul de Sebeş** cuprinde Sebeşul, cu şaptesprezece sate. De la sus-zisul oraş al Sibiului, la o depărtare de o milă, se află ocnele de sare din târgul **Ocna Sibiului**, ce se numeşte, cu alt nume

săsesc, Salzburg, din care se adună, în toţi anii, un imens tezaur, şi nu aduc, după cât socotesc eu, un câştig mai mic, în fiecare an, Cămării regeşti ca acel al ocnelor oraşului **Dej**.

În apropierea oraşului Sibiu se află răspândite, de jur-împrejur, felurite târguri, în care locuiesc saşi, răspândiţi mai în tot locul. Mai întâi, **Cisnădia**, la o depărtare de o milă, spre sud, e un târg de mărime mijlocie, păzit de un castel, unde se fac seceri de secerat, care nu se mai fac nicăieri aiurea, şi oamenii de rând obişnuiesc să-şi câştige viaţa mai cu folos din urmărirea laolaltă a plugăriei şi a culturii pomilor"[921].

1566, Giovan Andrea Gromo: „**Sibiu**, capitala saşilor, oraş mare, strălucit, puternic şi înzestrat din belşug cu toate cele trebuitoare unui trai vrednic orăşenesc. Aşezat pe o câmpie puţin înclinată, astfel că, de la palatul cel mare, se poate cuprinde, cu privirea, întreaga regiune dimprejur; este înconjurat de lacuri adânci, care, de la piciorul zidului, se întina pe trei laturi, aproape pe o milă. Zidurile sunt groase şi înalte, cu ieşituri şi galerii, acoperite după sistemul vechi, spre lacuri, unde nu se poate da nici un fel de atac, decât din colţuri. Prudentul Castaldo a ridicat, după sistemul de azi, două bastioane foarte importante, care acum sunt înconjurate de ziduri tari de piatră. Şi acelaşi lucru s-a făcut, cu mai mare cheltuială şi meşteşug, pe latura de vest, spre câmpie.

Înăuntrul oraşului, casele sunt de piatră, încăpătoare, frumoase şi bune de locuit, fără a fi palate. Pâraie de apă curgătoare străbat străzile largi şi drepte, curate şi îngrijite. Sunt patru porţi principale, câte una spre fiecare din

[921] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, pp. 213-215

cele patru puncte cardinale. Vinul şi pâinea sunt foarte bune, mai bune decât în orice parte a ţării. Aici se bat neîntrerupt monede de aur şi de argint şi se găsesc atâtea tunuri, încât ar ajunge pentru trei fortăreţe mari şi mereu se mai toarnă altele. Bărbaţi cu greutate, bucurându-se de mare vază, formează o magistratură orăşenească, având autoritatea cea mai mare în stat, în afară doar de a regelui. Aici se face negoţ intens cu pânză, cu diferite feluri de ţesături fine şi cu ceară. Femeile sunt frumoase şi cuviincioase, atât în purtări, cât şi în îmbrăcăminte. Atât bărbaţii, cât şi femeile urmează, în privinţa îmbrăcăminţii, cât şi în alte privinţe, obiceiurile germane. La fel fac şi celelalte oraşe săseşti.

Şi nici nu pot celelalte naţiuni avea slujbe în acest oraş săsesc sau căpăta dreptul de a locui aici, decât cumva vreun om de mare meşteşug şi numai la o nevoie a oraşului. Nici chiar regele însuşi nu poate să zăbovească aici, decât doar trei zile, şi nu poate să intre în oraş decât cu un număr mărginit de însoţitori, şi care este atât de mic, încât nu poate trezi nici o teamă.

Oraşul e numit Cibinum, de la pârâul care izvorăşte aici şi care, după ce formează acele lacuri, se varsă, ceva mai la vale, în Alutto sau Olt. Oraşul, şi acum, în limba săsească se numeşte Hermannstadt, de la Hermann, care se spune că ar fi fost întemeietorul lui. În biserica sa catedrală slujba e foarte bine săvârşită de peste 30 de preoţi, dar după ritul luteran. Şi aici se păstrează rezerve de cereale pentru mulţi ani şi se găsesc în oraş atâtea mori, la adăpostul oricărui inamic din afară, încât pot hrăni mai multă populaţie decât se află în oraş.

Acest oraş, pe lângă faptul că este metropola celorlalte oraşe săseşti, maî are sub ascultarea sa 17 sate, în care

se ţin bâlciuri, şi, pe lângă aceste târguri, mai are şi sate mari, şi fiecare din aceste târguri şi sate, pomenite mai sus, nu atârnă unele de altele, ci sunt sub ascultarea doar a comunităţii lor, adică”[922].

1573, martie 12: „La cererea magistrului oraşului Sibiu, principele Ştefan Báthory dă voie să se facă o fabrică de hârtie, al cărei produs să se poată desface oriunde în ţară, spre binele public”[923].

1574, Pierre Lescalopier: „În prima zi a lunii iulie 1574, ne-am dus să prânzim la **Sibiu**, oraş mare şi frumos, cu casele zugrăvite pe dinafară, şi locuit numai de germani, care fac necontenit de strajă la porţi, deşi întreaga această ţară este în bună pace, sub ocrotirea sultanului. Ungurii îl numesc Szeben, după numele râului care trece pe acolo; am sosit acolo la orele 7, de dimineaţă. Ne-am plimbat, toată ziua, prin tot oraşul, ducându-ne la palatul unde se împarte dreptatea, pe la biserici, care sunt tot atât de frumoase ca ale noastre”[924].

1580, Antonio Possevino: „**Sibiul** este numit astfel după un râu ce curge prin apropiere; germanii îl numesc Hermannstadt, adică oraşul lui Hermann, primul lui întemeietor, cu care se spune că a fost măritată o soră sau o rudă a Sfântului rege Ştefan, când a venit acesta la Nürnberg, unde un frate al său era, în acel timp, seniorul cel mai de seamă. Sibiul este capitala tuturor celorlalte oraşe săseşti; are un înconjur de două mile, este aşezat pe o câmpie

---

[922] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, pp. 351, 352

[923] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. II, 1573-1584, Bucureşti 1930, p. 5

[924] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, p. 433

şi este înconjurat cu două rânduri de ziduri; şi în afară de aceasta, este foarte puternic, mulţumită poziţiei sale, el având şanţuri adânci şi aproape de jur împrejur, multe iezere întinse care îngreuiază venirea acelora ce ar vrea să se apropie sau să-şi aşeze tabăra în preajma lui. / În aceşti ultimi ani, a mai fost sporită cu un mare bastion, care este cât o cetăţuie bună. Oraşul întreg este mai degrabă în formă de cerc, decât de altă figură geometrică, dar înăuntrul său casele sunt toate de zid, bine clădite. Şi în catedrala parohială, mai înainte ca ereticii să fi îndepărtat sufletele de la slujba dumnezeiască şi să fi uzurpat pentru ei bunurile bisericii catolice, oficia un prepozit, care purta mitra întocmai ca un episcop, şi 24 de preoţi slujeau la tot atâtea altare. Un râu încântător curge prin oraşul care nu suferă aproape niciodată de foamete, căci are multe şi foarte bune rezerve de grâu, ferite de orice stricăciune din cauza vremii, şi are câteva mori, astfel făcute, încât nu pot în nici un chip fi oprite din mers sau distruse de duşmani. Aci se găseşte şi monetăria, unde se bat ducaţii ungureşti, în valoare de 13 giuli şi jumătate sau aproape, din aurul care se extrage obişnuit din Transilvania, şi „ungherinii", o monedă mică de argint, în valoare de a suta parte dintr-un taler german, pe care ei îl numesc florin. Oraşul se cârmuieşte cu chibzuinţă de dregătorii săi şi are 18 sate regale tributare, are cancelaria sa, care ţine socotelile şi decretele sale, ca şi ale tuturor celorlalte oraşe confederate"[925].

1595, noiembrie 14, Filippo Pigafetta: „Italienii noştri s-au retras la **Sibiu**, oraş de frunte al acestei ţări, conduşi, din porunca principelui, de judele din acel oraş, mare iubitor al neamului nostru, vorbind latina şi italiana, şi

[925] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, pp. 544, 545

domn bogat, de naţiune sas. Vor fi ţinuţi pe cheltuiala oraşului şi lăsaţi să se întremeze, şi, apoi, vor porni în Italia, când va da un îngheţ bun, care vine în toţi anii… / Italienii noştri sunt atât de încercaţi de mizeriile războiului, încât, chiar daca i-ar cere principele, nu ştiu dacă ei ar putea să-l servească, mulţi din ei şi-au pierdut sănătatea şi caii şi sunt istoviţi. L-am sfătuit pe Piccolomini, care mi-a cerut părerea, că poate, cu cinstea şi reputaţia sa, să rămână în serviciul principelui, dacă îl roagă”[926].

1595, noiembrie 15, Silvio Piccolomini: „După luarea Giurgiului, înţelegând că armata trebuia să se întoarcă în Transilvania, cu învoirea principelui, i-am cerut să ne acorde un loc în Transilvania, unde trupa toscană să se poată odihni, patru sau şase zile, după care să poată porni la drum, ceea ce alteţa sa mi-a acordat la **Sibiu**, localitate bogată, şi mi-a dat o patentă, ca să fie întreţinerea gratuită, zicându-mi că va sosi acolo şi că voia să mă mai vadă. / Ne pornim pe drumul nostru şi, împreună cu noi, vine monseniorul nunţiu, acolo a sosit mergând pe drumul său, şi alteţa sa, care şi-a pornit tabăra în direcţia **Braşov**, unde a poruncit să vină toată armata, căci hotărâse să ţină un consiliu, pentru a decide dacă trebuie să treacă cu armata în Moldova sau în direcţia Timişoarei. Principele, mi-a trimis răspuns să trimit trupa la Sibiu, şi eu să vin la Braşov, dorind el ca eu să vin la acel consiliu, ceea ce am şi făcut. După ce am stat în acel loc, am înţeles că alteţa sa e mulţumită de plecarea trupei, dar ar vrea să mă folosească pe mine, şi mi s-a spus că ar avea oarecare intenţie de a mă folosi în

[926] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti 1971, pp. 553, 554

conducerea (generalato) artileriei, şi ar vrea ca eu să merg în expediţia împotriva Timişoarei”[927].

1595, noiembrie 26, Filippo Pigafetta: „La 21 ale lunii de faţă, şi în cinci zile, împreună cu nunţiul, am ajuns la Sibiu, capitala saşilor, unde a sosit şi principele Sigismund, pentru a fi de faţă la nunta judelui din acest oraş, A. Huet, care este bătrân şi s-a însurat cu o mireasă tânără, cu mare pompă şi cheltuială”[928].

1629, David Frölich: „Saşii urmează religia luterană şi bisericile lor sunt curăţate de idoli şi chipuri cioplite. Se mai găsesc printre ei fotinieni, dar numai la **Cluj** şi **Turda** şi împrejurimile acestora.

Senatul lor este alcătuit din consul, judele regesc, judele de scaun, primarul sătesc (sau Hahn) şi 12 juraţi sau asesori. Nu sunt juzi regeşti în toate oraşele, ci numai la **Sibiu**, **Mediaş**, **Sighişoara**, **Sebeş**, **Rupea**, **Orăştie**. Consuli se găsesc la **Sibiu**, **Sighişoara**, **Mediaş** şi **Rupea**.

Portul bărbaţilor este la fel ca al ungurilor, totuşi le place ca hainele şi anteriile lor să fie mai bogate în lărgime. Şi unii nu se sfiesc să poarte, toată vara, pe arşiţa cea mai mare, haine căptuşite cu blănuri de vulpe sau de lup. Preoţii poartă o vestă purpurie, un brâu roşu sau albastru şi o mantie de coloare închisă, numită popular reverendă. Preoţii de la târguri au, de obicei, venituri mai mari din dijma vinului şi a celorlalte produse, decât cei de la oraşe, care îşi primesc stipendiul în bani. De aceea, promovarea se face, de la oraşe mai mari, în târguri. Principii hotărăsc,

[927] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti 1971, pp. 572, 573
[928] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti 1971, p. 554

anual, censul bisericesc, care se strânge în cele opt capitluri parohiale, numite laolaltă „Universitas".

Portul femeiesc nu este destul de potrivit nevoilor. Hainele sunt strâmte, stingheresc mişcările şi numai la spate au ceva creţuri. Lasă descoperite ceafa şi gâtul, până la umeri, îşi acoperă pieptul cu mari paftale rotunde de argint aurit şi împodobite cu pietre scumpe, dar acestea sunt atât de grele, încât, dacă femeia sau fata se apleacă oricât de puţin, i se dezgoleşte pieptul, trezind în cei de faţă sau ruşine, sau dorinţe neîngăduite. Unele, fălindu-se cu paftale ce nu le aparţin, în faţa curtezanilor, vânători de zestre, îi păcălesc. Nu-şi împodobesc capul nici cu cununi de flori, nici cu panglici de legat părul, ci îl lasă să cadă pe umeri. Dar poartă o diademă, fie din mătase curată, fie de argint, asemănătoare cu paftalele împodobite, de care am amintit. Femeile măritate se îmbracă cu o rochie neagră, largă şi fără creţuri. Mai folosesc şi şube lungi de blană de iepure, fără altă faţă de deasupra. Nu-şi îngăduie să poarte comănace făcute din mătase sau din piei de „mus Fennicus", şi-şi acoperă capul cu o scufie roşie sau albă, de bumbac. Pe lângă aceasta, văduvele, cât şi femeile foarte bătrâne îşi înfăşoară capul şi într-o năframă subţire de bumbac"[929].

„Capitala saşilor este **Sibiul**, aşezat pe râul Cibin, între mlaştini şi heleştee, clădit parte pe deal, parte în şes. Se distinge prin casele lui foarte înalte şi se mândreşte cu bastioane şi şanţuri adânci. Prin aşezarea şi prin întinderea lui, poate fi comparat cu Viena. Se făleşte cu edificii mândre, acoperite cele mai multe cu ţiglă. Toate străzile sunt scăldate de pâraie. Din pricina aerului umed şi nesănătos, datorit mlaştinilor, nu e prea populat; din această cauză,

[929] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, V, Bucureşti 1973, pp. 48, 49

locuitorii părăsesc chiar şi casele foste odinioară din cele mai de seamă. Foarte adesea locuitorii se îmbolnăvesc de artrită, din cauza consumului de vin, încărcat de săruri. Aici îşi ţin adunările celelalte şase oraşe. Este vestit pentru pâinea şi miedul foarte gustos, ce se face aici. Biserica şi unele porţi poartă inscripţii romane. Tipografia acestui oraş a fost pângărită, în chip ruşinos, mai anii trecuţi, de Marcus Pistorius, gură rea şi suflet negru, care şi-a tipărit nepedepsit, câteva cărţi în ea"[930].

1656, Conrad Iacob Hiltebrandt: „**Sibiul** este capitala şi cel mai însemnat oraş al saşilor din Transilvania, şi-a dobândit numele de la idolul sas Hermes sau Herman, căruia i s-au închinat aici vechii saşi. Unii vor să i se tragă numele de la regele got Hermanaric. Pe latineşte se numeşte Cibinium, după numele râului Cibin sau Zabein, un râu bogat în peşte, care curge pe aici, izvorând nu departe de oraş, dintr-o băltoacă, numită „Zabeins Moar". Se revarsă adeseori şi face mari stricăciuni; pe malurile sale are grădini vesele de pomi şi altfel de grădini, pe care însă au trebuit orăşenii înşişi să le distrugă, din cauza asediului lui Rákoczy, ca să facă greutăţi inamicului.

Oraşul este o cetate, înconjurată, de jur-împrejur, de un zid întreit, înalt, din cărămizi, şi acoperit cu olane roşii. Casele din cuprinsul oraşului sunt acoperite cu olane, şi din depărtare arată roşii peste tot. Din cauza aceasta, turcii l-au numit „oraşul roşu". Pe toate străzile curg pârâiaşe frumoase, care-şi prăvălesc undele, din partea de sus a oraşului, înspre partea de jos, şi spală astfel toate necurăţeniile. În acest oraş, trebuie să se întrunească, în fiecare an, de Sf. Ecaterina, cei 7 juzi sau mai mari ai întregii

[930] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, V, Bucureşti 1973, p. 50

naţiuni germane, când obişnuiesc să judece toate neînţelegerile din sânul ei. În anul 1527, oraşul acesta s-a apărat, câţiva ani, vitejeşte, pe seama sa, fără nici un ajutor străin, împotriva tuturor duşmanilor. În anul 1660, principele izgonit Gheorghe Rákoczy al II-lea, împreună cu colonelul Andrea Gaudi, l-a asediat zadarnic, timp de 14 săptămâni. În timpul acela, se afla în oraş o garnizoană turcească de 1.500 de oameni.

Locuitorii acestui oraş sunt, în cea mai mare parte, meseriaşi, îndeosebi postăvari. Aici se află un **liceu orăşenesc** şi o **tipografie**, în care se tipăresc uneori pamflete. / Oraşul este aşezat în ţinutul numit Ţara Oltului (Altland), parte pe o colină, parte în şes. Din cauza aerului nesănătos, nu e prea populat; de aceea casele cele mai arătoase stau goale; din cauza vinului văros, locuitorii lui au, de obicei, degetele strâmbe"[931].

1661, Evlia Celebi: „**Cetatea Sibiului**. Fiind o cetate a saşilor, se află sub ascultarea crailor Ardealului şi este reşedinţa episcopului şi a căpitanului suprem (judele) al saşilor, în monetăria ei se bat nişte taleri, numiţi „kiaghiz nertan". Cetatea este o întăritură puternică, cu şaptezeci şi patru de turnuri, aşezată pe malul râului, într-un loc mlăştinos peste tot. Are unsprezece bastioane mari de cărămidă şi pe fiecare sunt aşezate câte patruzeci-cincizeci de tunuri balimeze şi colomborna. Bastioanele sunt aşa de largi, încât, chiar dacă s-ar aduna pe unul din ele o mie de oameni, nici unul n-ar spune că-i înghesuit. Este o cetate mare, în care stau, în total, şase mii de soldaţi şi şaizeci de mii de oameni. Are cinci porţi. Cetatea fiind aşezată pe un loc deluros, spre poarta din partea de apus s-au construit ziduri

[931] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, V, Bucureşti 1973, pp. 582, 583

şi şanţuri duble. Balimezele cele mari, toate sunt îndreptate în direcţia aceasta, deoarece numai de aici are a se teme cetatea; în celelalte părţi n-are şanţ. În partea dinspre răsărit, miazăzi şi miazănoapte se găsesc mlaştini artificiale, care însă nu sunt nici întinse, nici adânci; glonţul ajunge, de la o margine, la cealaltă, ba chiar în mijlocul mlaştinii se găsesc, pe ici, pe colo, mici grădini de varză şi dovleac. Dacă osmanlâii ar asedia această cetate, ar fi uşor să transforme mlaştina într-un drum bătătorit, într-o singură zi. Dar, în starea actuală, este cu neputinţă să pătrunzi în metereze, prin partea mlăştinoasă.

Deasupra porţii dinspre miazănoapte, se găsesc nişte figuri înalte de demoni, încât cel care le vede îşi pierde mintea. Poarta aceasta e numită Poarta Demonilor. Eu, sărmanul, mergând pe jos, am cercetat cetatea, de jur-împrejur, timp de o oră şi jumătate. A doua zi, intrând în cetate, cu intendentul lui Ali paşa, am văzut-o şi pe dinăuntru. Este cârmuită de zece biraĭ şi juzi. Pe aceştia i-am întrebat şi am aflat că sunt şaptezeci de parohii, adică mahalale. Are şaptezeci de biserici, dintre care şapte sunt mănăstiri ce se aseamănă cu cetăţile. În fiecare se află câte patruzeci-cincizeci de călugări. Are clopotniţe înalte, cu câte şapte-opt etaje, de unde vocea se aude de la o depărtare de o zi. Străzile sunt aşezate ca tablele de şah şi sunt pardosite cu piatră. Lângă Poarta Demonilor, se află, deosebit, o poartă mică de cetate şi, în afara acestei porţi, sub o mică cupolă, având lăţimea şi înălţimea cam de un pas, se găseşte o statuie de mare preţ, foarte frumoasă, lucrată din marmură roşie, care înfăţişează pe Sfântul Isus răstignit pe cruce. Sfântul Mesia parcă cere ajutor, plângând, iar sculptorul a făcut-o cu multă artă, arătând până şi lacrimile curgând, picătură cu picătură, din ochi. Cine o vede rămâne uimit de

asemenea lucru (statuia se află, azi, în capela din Piaţa Gării, în locul unde fusese mănăstirea dominicanilor, azi dispărută).

În oraşul acesta **Sibiu** se mai găsesc multe lucruri minunate şi de o măiestrie rară. Sunt palate cu balcoane, construite cu măiestrie, iar meşterii zugravi au făcut, la toate, diferite lucrări de artă. Casele sunt acoperite cu şindrilă. Fiind un oraş bogat, are din belşug mai ales vin şi ouă. Pe străzile lui, oamenii par un ocean. În el locuiesc peste o sută de mii de suflete. Pe scurt, acesta a fost unul dintre marile oraşe, pe care le-am văzut în călătoriile noastre. Allah să-i ajute pe otomani să-l cucerească cu uşurinţă!

Are şaptezeci de hanuri şi toate sunt pline de negustori din cele şapte zone ale pământului. Se află patruzeci de case bisericeşti, folosite ca medresele (şcoli); în ele, preoţii îi învaţă pe tineri religia şi artele. În multe biserici, sunt fecioare fermecător de frumoase, care duc o viaţă retrasă şi care n-au auzit glas de bărbat şi n-au văzut obraz de bărbat. Din dragoste pentru Isus, părinţii lor le-au dăruit lăcaşurilor de închinăciune. Cu timpul, îmbătrânind, ele se vestejesc acolo şi se cufundă în rătăcire. Mulţumim lui Allah că la noi nu există călugăriţe şi nu se pomeneşte de astfel de păsări fără rod.

Dacă am descrie pe larg şi în amănunt acest oraş al Sibiului s-ar umple un volum gros. Cât de grozav de rezistentă este cetatea aceasta se vede din aceea că, în 1065 (adică 1655), când Köprülü Mehmed paşa, cucerind **cetatea Ineului**, pusese crai al Ardealului pe un principe cu numele de Barcsai (Acaţiu Barcsai), trimise pe acesta la **Sibiu**, ca să strângă birul; când acesta veni aici, Mehmed paşa, fostul chehaia al lui Haidar-agazade Mehmed paşa, se afla în această cetate, ca muhafâz (comandant de pază).

Atunci, craiul Rákoczi, venind cu o sută de mii de ostaşi, împresură pe craiul Barcsai şi pe Mehmed paşa, în această cetate a **Sibiului**, şi-i ţinu sub asediu exact timp de şapte luni. El a bătut zidul şi bastioanele cetăţii cu o sută de mii de ghiulele de tunuri balimeze, dar n-a putut face nici o spărtură în cetate. Într-o noapte, oastea lui Mehmed paşa şi oastea craiului au ieşit, deodată, împreună, din cetate şi, atacându-l noaptea pe Rákoczi, prin surprindere, l-au bătut aşa de tare, că i-au sleit toată puterea şi i-au prădat averea (de fapt, asediul Sibiului a avut loc în 1659-1660).

Rákoczi a scăpat cu fuga, numai cu şaptezeci de călăreţi. Ostaşii din Sibiu au devenit biruitori, luând trei mii de prizonieri şi nenumărată pradă de război. Materialele de luptă rămase după el şi tunurile balimeze le-au dus, ca pradă, în cetate. Tunurile le-am văzut, acum, şi noi. Într-un cuvânt, atât de rezistentă, solid clădită şi puternică este această **cetate a Sibiului**. Osemintele duşmanilor înfrânţi acolo mai zac şi acum grămadă pe câmp.

Când serdarul, prevăzător, s-a dus să viziteze cetatea, odată cu strigătul de ,,Bine ai venit!", au slobozit din cetatea Sibiului, dintr-odată, o mie de tunuri, încât totul a fost cuprins de foc. În aceeaşi zi, căpitanul cetăţii le-a dăruit vizirilor, vechililor, mirimiranilor, emirilor oastei islamice şi ogeacurilor de ieniceri, gebegii şi topcii, zece mii de oi şi o sută de mii de pâini albe şi a îndestulat tabăra, aducând, totodată, şi o sută de pungi pentru birul padişahului. Apoi, luându-şi rămas bun, a plecat.

În ziua următoare, a pornit şi serdarul, cu oastea islamică, şi, după patru ore, a conăcit în satele ce ţin de **cetatea Sibiului**. Aici, intendentul de condici a încheiat actele, în vederea perceperii cincimii pentru două sute de mii de prizonieri şi s-au strâns şase sute de pungi pentru

vistieria padişahului. Numai oştenii tătari aveau peste o sută de mii de prizonieri, dar de la ei nu s-a luat taxa de pendjik. A doua zi, s-a poruncit tătarilor să meargă înainte”[932].

1687, Luigi Ferdinando Marsigli: „Apoi ducele însuşi a detaşat pe contele Veterani, să ocupe mai multe localităţi mai puţin însemnate, ceea ce s-a și realizat din fericire. Iar el, îndreptându-şi grosul trupelor către **Sibiu**, unde se retrăsese principele (Mihail I Apafi, principele Transilvaniei între anii 1661-1690), şi magnaţii din cârmuirea ţării, a dat ordin să-l asedieze, dacă nu ar capitula, potrivit dispoziţiilor tratatului care se negocia. Dar informaţiile obţinute asupra acestei cetăţi fiind contradictorii, iar ducele nevoind să rămână în incertitudine, într-un anotimp atât de înaintat, voia să mă trimită pe mine sub pretextul unei misiuni, la principele Apafi, care se afla înlăuntrul cetăţii. / Când eram pe punctul să execut ordinul acesta, au sosit în tabăra noastră de la Blaj delegaţii care aveau împuternicirea de a supune împăratului întreaga Transilvanie, afară de cetăţile **Braşov** și **Făgăraş**”[933].

1687, octombrie 27: **Tratatul de la Blaj** stabilea „trecerea ţării în posesiunea Casei de Habsburg”, iar la punctul 1, din capitolul I, se stabilea că „Principele va ţine în lăuntrul ţării, în iernatic, o parte din armata imperială şi, pe lângă observarea de disciplină militară bună, va lăsa să se aşeze în cetăţile şi fortăreţele **Sibiu, Cluj, Bistriţa, Alba-Iulia, Sebeş, Orăştie, Oşorhei** (Osior-heiu), **Deva,**

[932] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 613-616
[933] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VIII, Bucureşti 1983, p. 49

Gherla, Şimleu, Mănăştur (Monastur), **Teiuş**"[934] . „După Cluj şi Sibiu, toate celelalte cetăţi şi fortăreţe ale Transilvaniei s-au supus fără nici o rezistenţă. Singur, **Braşovul** se opusese la ocuparea germană; a şi păţit-o, încât o va ţine minte prin toate generaţiile"[935].

1738, Anonim Latin: „3 aprilie. Astăzi, părintele președinte, interesându-se la ilustrul vice-colonel despre scrisorile de liberă trecere, pentru noi, fiindcă umblă zvonul, în diferite locuri, nu fără temei, că ar fi ciumă, a auzit că turcii s-au apropiat până la două mile numai de **Sibiu**, însă, când au văzut că întâmpină rezistenţă, s-au retras din nou; cât de plăcute ne-au fost nouă aceste noutăţi, având de străbătut 12 mile, după Sibiu, rămâne să judece cititorul. Acest vice-colonel afirma că are însărcinarea să aresteze pe orice nobil care s-ar fi făcut complice cu cel amintit mai sus şi să-l păzească, cu străşnicie, până la noi ordine"[936].

1748, mai 15: Sinodul unionist de la **Sibiu** condiţiona supunerea românilor, cerând ca „Națiunea română se fie declarată de a patra națiune receptă… / Nobilii români să fie aplicaţi în funcțiuni înalte, la tabla regească, la comitate și scaune, la oficiile camerale și militare. Nenobilii să fie admişi la meserii… / Să se nobiliteze mai mulți țărani români, pentru a se face şi ei capabili de a cumpăra şi a avea bunuri… / **Blajul să fie cetate liber**ă"[937].

---

[934] Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. I, Sibiu 1889, p. 63

[935] Ibidem, p. 66

[936] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, IX, serie nouă, Bucureşti 1997, pp. 214, 215

[937] Păcăţian, Teodor V, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naţionale ale românilor de sub Coroana ungară*, volumul I, Sibiu 1902, p. 69

1773, mai 21: „Împăratul Iosif II… a plecat în 7 mai din Viena și, în 21 a lunii aceleia, a sosit, peste Timișoara, în țară, trecând prin Haţeg, Hunedoara, Deva, Orăştie și Alba-Iulia, unde a descălecat în 21 mai, în oraș, la un birt, iar de aici a mers călare la Zlatna, de unde s-a întors îndărăt la Alba Iulia, și, pe la finea lui mai, a sosit la Sibiu, unde a descins la aşa-numitul „hotel" din strada Cisnădiei, birt cum se cade pe acele vremuri, numit, pentru acest eveniment, mai târziu, „La Împăratul Romanilor". / Suita Maiestăţii Sale era compusă din adjutantul general Nostitz, din generalul Sișcovici, feldmarșal-locotenent Pelegrini, medicul de curte Brambilla, un favorit al împăratului, și alți diferiţi, ca cancelişti, furieri, la cai, bucătari. Suita întreagă stătea din douăsprezece trăsuri, pentru care trebuiau, la fiecare staţiune, 72 de cai. / După ce Maiestatea Sa a odihnit, **două zile, în Sibiu**, sâmbătă și duminecă – erau tocmai Rosaliile – a plecat, luni, dimineaţa, peste **Nocrich** (Löschkirk, Laeschkirik, judeţul Sibiu), la **Cincu Mare**, până la **Rupea**, unde a rămas peste noapte; iar de aici, a mers marţi, 1 iunie, peste **Sighişoara**, la **Ibaşfalău** (Dumbrăveni, judeţul Sibiu), unde asemenea, a rămas peste noapte, şi astfel, în sărbătorile acestea, a văzut cea mai mare parte a naţiunii săsești, pe drum frumos și vreme bună"[938].

1773, mai 27: „Împăratul Iosif II a sosit, în 27 mai 1773, la **Sibiu** şi a descins la hotelul care, de atunci, poartă firma la „Împăratul Romanilor". / Împăratul a venit pe la **Timișoara**, **Haţeg**, **Hunedoara**, **Deva**, **Orăștie**, **Alba Iulia**, **Zlatna**, și aşa a sosit la Sibiu. / Pretutindenea mulțimea, care auzise povestindu-se multe despre bunătatea

[938] Păcăţian, Teodor V, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naţionale ale românilor de sub Coroana ungară*, volumul I, Sibiu 1902, p. 75

inimii acestui domnitor, îl aștepta de-a lungul drumului, cu rugări, plângeri și suplice scrise. / Nu mai puțin decât 19.000 de petițiuni au fost predate împăratului Iosif II, cu ocaziunea, acestei prime călătorii a sale prin Ardeal, despre al căror cuprins împăratul se mai informa și din întrebările ce le adresa petenţilor. Pe români îi întreba românește, pentru-că învăţase câteva cuvinte românești. / Modul cum căuta împăratul Iosif II să străbată, cu mintea sa cea ageră, în toate durerile poporului de rând, îl putem înțelege din descrierea călătoriei sale prin părțile Mediașului, descriere făcută de protonotarul din **Mediaș**, Mihail Conrad de Heidendorf, care a fost dat împăratului în calitate de comisar-conducător prin acel scaun (district), cu misiunea să-i explice toate și să-l informeze despre toate"[939].

1774: „Românii au protestat solemn și pe cale publică împotriva acestor conscrieri și îndeosebi împotriva contractului urbarial și nu le-au recunoscut niciodată. Mai mult, ele nu au fost aprobate nici de autorităţile superioare. Totuşi, în baza lor, **românii din scaunul Săliştei** vor suferi, grație, de o parte, situației politice turburi, iar de alta, trecerii de care se bucurau la curtea împăratului unii din fruntașii sași, zeci de ani, toate abuzurile şi nedreptăţile. / Îndeosebi contractul de la 1774 a întâmpinat o rezistenţă înverșunată, din partea comunelor din scaun. Într-adevăr, judecând ocaziunea favorabilă, saşii trimiseseră pe comisarul Mihail Pflanz, cu armată, la **Sălişte**. Acesta, strângând câţiva fruntaşi bătrâni din comună, le-a cerut să semneze un contract urbarial, prin care locuitorii scaunali se recunosc drept iobagi ai celor 7 judeţe. Bătrânii au refuzat, zicând că trebuie să se înţeleagă cu tot scaunul şi să se sfă-

[939] Păcăţian, Teodor V, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naţionale ale românilor de sub Coroana ungară*, volumul I, Sibiu 1902, p. 74

tuiască, iar după aceasta, prezentându-se din nou, ei au cerut Comisiunii: / 1). să li se lase iarăşi în seamă paza graniţei, precum o au avut, / 2). să li se conceadă a avea juzii lor scaunali, / 3). să-şi răscumpere zecima iarăşi în bani, / 4). să li se şteargă taxele de pe munţii lor, ce li s-a impus, şi numai o brânză de la fiecare stână să fie datori a da la judeţii lor scaunali, / 5). ei nu vor face nimănui vreun serviciu, fără numai regelui, la Vizakna (**Ocna Sibiului**) şi la **Alba-Iulia**. precum au fost dedaţi mai înainte.

Comisarul, chemând pe reprezentanții comunelor, i-a închis într-o pivniţă, spre a-i duce, apoi, la **Sibiu** și sili să semneze contractul. Poporul, adunându-se şi pretinzând eliberarea lor, au fost uciși vreo 19-20 sălişteni, apoi comisarul, raportând că s-a răsculat poporul, consilierul gubernial sas Mihail Hutter a venit în localitate, cu 3 companii de soldaţi și 2 tunuri. La sosirea lui, bărbaţii s-au refugiat în munţi; el, totuşi, prinde câţiva din ei şi-i sileşte să semneze contractul urbarial, prin care se învoiau scăunenii: / 1). să plătească o taxă robotală de 1 florin de fiecare cap de familie, / 2). renunţă la crâşmărit, în favoarea celor 7 judeţe / şi 3). se obligă la plata taxelor pentru munţi. / Dar îndată ce Comisiunea şi armata au plecat, reprezentanții comunelor s-au întrunit şi au ales 2 reprezentanţi, pe Aleman Nanu şi Ioane Barzanu din **Sălişte**, pe care i-au împuternicit să dea protest solemn la Capitlul Alba-Iulia, ca „locus credibile”. Aceştia fură însă persecutaţi de saşi şi numai la anul 1777 ajung să predea protestul lor, declarând de nule semnăturile luate cu forţa și de nelegale obligaţiunile la care au fost impuşi, prin contractul care le răpeşte libertăţile și drepturile lor anterioare. / Dar guvernul nu a cunoscut acest protest și, la toate plângerile comunelor din scaune, el continua să ia de legal contractul din 1774, cu tot

sprijinul pe care-l aveau comunele din partea Directoratelor fiscale, care şi ele au reclamat, adeseori, pe saşi pentru că aceştia nu s-au sfiit să încaseze şi dări care se cuveneau Erariului (împărăției).

În cele din urmă, însă, Împăratul Iosif al II-lea se hotărî să reglementeze efectiv şi definitiv situaţia românilor din scaunele **Sibiu, Tălmaciu** și **Sălişte** și dă dispoziţii în acest sens: „Ich genehmige einstweilen das Einrathen der Hofkanzlei, jedoch hat sie sich nicht mit leeren Worten abspeisen zu lassen, so das sächsiche Sistem íst bis jetzt gewesen, sondern auf Befolgung und wirkliche Regulirung dieser Güter zu dringen" („Aprob temporar sfatul Cancelariei Curții, însă aceasta nu trebuie să se lase păcălită cu vorbe goale, așa cum a fost până acum sistemul saxon, ci trebuie să insiste asupra respectării și reglementării efective a acestor chestiuni").

Siliţi, saşii nu îndrăznesc să prezinte, în sprijinul pretenţiunilor lor nobilitare, contractele din 1774 şi 1776, stoarse cu forța, ci aduc niște documente în copie, şi anume o pretinsă diplomă de donaţiune a regelui Matia, din 1472, pentru scaunul **Săliștei** şi o altă diplomă de donaţiune, a regelui Ladislau, din 1453, pentru scaunul **Tălmaciu**, ambele documente false, cum s-a și putut constata ulterior. De altfel, dacă ele ar fi fost într-adevăr originale, nu s-ar fi putut explica „constituția gremială a scaunului Sălișteˮ, de la 1585, şi apoi, în cursul proceselor de sute de ani, cum ar fi fost posibil ca saşii să nu se servească de ele? Aceasta, fără să mai adăogăm că nu ar mai fi fost nevoie ca saşii să stoarcă, prin forţă, nici contractele urbariale de la 1774 și 1776. / De altfel, însăşi natura juridică a lui „fundus regius" excludea aceste pretinse donaţiuni, cum de altfel, conform decretelor în vigoare, regii maghiari nu puteau dona cuiva

mai mult de 10 iobagi și nu ţinuluri întregi, cum erau scaunele **Tălmaciu** și **Sălişte**, cu aproape 30.000 locuitori.

Împăratul Iosif al II-lea vede de partea cui este dreptatea și, la 1784, scaunele **Sălişte** şi **Tălmaciu**, până la aranjarea situației lor, sunt luate din administraţia saşilor şi puse sub administrația camerală (financiară), dizolvându-se şi Universitatea săsească. Dar lucrările şi anchetele îmbrăţișând problema, în tot ansamblul ei, cereau timp şi astfel abia se ajunge la judecarea procesului comunelor din scaunul Sibiu și a se da câştig de cauză acestora (**Răşinarul, Poplaca, Sadu**) şi Împăratul Iosif al II-lea moare.

Chestiunea scaunelor **Tălmaciu** și **Sălişte** ia, apoi, din nou, un aspect defavorabil comunelor. Noul Comite săsesc, baronul Bruckenthal, întocmește, la 1793, un proiect, intitula: „Vorschlag aur Küntligen Einrichtung der Herrschatt **Seliste**, welche im Gros fűrstenthum Siebenbürgen von den 7 Richtern der sächsichen Nation jure nobilitari besassen wird" („Propunere pentru viitoarea înființare a Domeniului **Seliștei**, care în cea mai mare parte a Principatului Transilvaniei este deținută de cei 7 judecători ai națiunii săsești prin drept nobiliar"), propunând, în numele Universităţii săsești, să se revină la starea veche şi „să se introducă taxe robotale de fiecare cap, să se încaseze taxele restante de această natură, munţii, care ţin de acest domeniu şi din care, în anul 1786, s-au dat 13 institutului grănicer militar, creat în 1762, să se predea iară şeptelor judeţe, precum şi regalele crâșmăritului, morăritului, vânatului și pescăritului etc. – mai departe, să se aşeze în **Sălişte** un for domenial şi o curie domenială sau provizorală, sub un provizor, iar jurisdicţiunea aceasta, dându-se domeniul în arendă, să se atribuie arendaşului, iar apelaţiunea de aici să meargă la un inspector denumit, care să-şi primească

instrucțiunile lui din **Sibiu**; domeniul, mai întâi, să se dea în arendă, de la care, însă, oficianţii săseşti şi alţi servitori saşi să nu fie eschişi, căci aceştia sunt avuţi şi fac concurenţă. / Organizaţiunea aceasta, însă, să se introducă: să se staționeze în scaunul **Săliștei**, pe mai mulţi ani, câte un escadron de cavalerie și sub asistenţa miliției, apoi să publice doi comisari guverniali în toate comunele, la mandatul preaînalt, ordinea treburilor noi, să se facă o conscripţiune de taxe etc. / Însă, cu intervenirea inspectorului, provizoriului și raţioţinistului sas etc... în fine, să se încaseze o restanță de taxe de 100.877 florini. / Bazaţi pe trecerea pe care o avea la curtea imperială baronul Bruckenthal, saşii nici n-au mai așteptat aprobarea proiectului, ci au şi trecut la înfăptuirea lui.

Secătuiţi şi deposedaţi de tot ce avuseseră şi înfricoşaţi de teroarea dezlănţuită de saşi, își poate oricine închipui cu câtă durere şi deznădejde au privit locuitorii scaunului **Sălişte** la aceste noi măsuri, luate de saşi. În cele din urmă, a repetatele lor plângeri, curtea din Viena se milostivi a ordona câteva anchete și, luând de bază contractul din 1774, osândi, în anul 1827, pe saşi să rebonifice locuitorilor scaunului contribuţiunile încasate peste prevederile acelui contract, în suma de 23.317 florini, iar în ce priveşte chestiunea libertăţii, invocate de scăuneni, aceştia au fost îndrumați să-și caute dreptatea pe calea legii judiciare. / Procesul început în această privinţă, la tabla regească din Târgu Mureş, a durat, iarăși, cu incidentele şi apelurile făcute de saşi, până la 1848, când, cu ocazia mișcărilor revoluţionare, o bună parte din actele românilor s-au pierdut, iar procesul s-a întrerupt. El a fost reluat mai târziu, dar, la 1868, nu era încă terminat, dovadă că, în acest an, locuitorii scaunelor **Săliştei** şi **Tălmaciului** adresează Dietei din

Pesta un memoriu, în care fac istoricul proceselor și conflictelor lor cu saşii”[940].

1779-1783: „Interesante sunt datele despre călătoriile lui Horia şi Cloşca la Viena, dintre care vom extrage unele mai principale. Horia şi Cloșca au fostă, împreună, de trei ori la Viena, la 1779, 1780 şi 1782. Cu ei au mers, întotdeauna, încă câte doi ţărani din **Râul Mare**. Bani de călătorie primeau de la comune. Ei mergeau pe jos, câte patru săptămâni, încolo, şi patru săptămâni, încoace. Petiţiunile către împărat le făcuse, în două rânduri, nobilul Samuilă Marţi din **Abrud**, a treia petiţiune le-a compus-o agentul Francisc Enyedi din Viena, la care i-a trimis însuşi împăratul. Horia a mai fost încă o dată, a patra oară, la împărat, în postul Crăciunului din 1783, dar împăratul plecase în Italia şi se întoarse numai în martie 1784, şi Horia trebui să aștepte în Viena până la 1 aprilie 1784, în care zi fu primit în audienţă! Horia prezentă împăratului o nouă petiţiune, în numele comunelor **Râul Mare**, **Vidra**, **Câmpeni**, **Bistra**, **Mușcă**, **Ofenbaia**, **Buciumi**, **Abrud** şi **Cărpeniş**. În 13 aprilie 1784, urmă ordinul cancelariei aulice către guvernul transilvan, ca să apere pe locuitorii comunelor suplicante şi pe deputaţii lor în contra tuturor prigonirilor funcționarilor domeniului şi ai comitatului. Deputaţii fură invitaţi să plece acasă şi să aștepte liniștiți deciziunea monarhului asupra investigaţiunii ordonată la 1780. / Despre memorabila audiență a lui Horia, de la 1 aprilie 1784, ţăranii români vorbeau că, într-un timp oarecare, împăratul Iosif s-ar fi plâns către Horia că nu poate nicidecum să supună nobilimea ungurească, şi atunci Horia ar fi zis că, dacă împăratul îi lasă țăranii pe mâna dânsului, atunci

[940] Haşeganu, Ilie, *Mărginenii / în viaţa economică a Transilvaniei şi a vechiului Regat*, Braşov, 1941, pp. 37, 38

el, cu ajutorul acestora, sau va supune, sau va stinge cu totul nobilimea ungurească, şi atunci împăratul îi dete o cruce de aur (Depozişiunea lui Iosif a lui Popi din **Sulighet**, Deva, 8 noiemvrie 1784). Cruciuliţa aurită, de care se face amintire aici, joacă un rol însemnat. Pe ea se afla şi chipul împăratului, şi Horia o arătă poporului, zicând că i-a dat-o însuși împăratul, ca românii să aibă deplină încredere în cuvintele sale. Unii susțin că Horia a cumpărat crucea aceasta, în târgul de vechituri din Viena, dimpreună cu un pergament, cu litere de aur, pe care îl arăta poporului, zicând c-ar fi plenipotenţa din partea împăratului (Szirmay A., *Hornianae seditionis historia* (Istoria rebeliunii horniene), 8. 55 Ms. în biblioteca muzeului din Pesta). Fapt pozitiv este, zice autorul, că Horia, îndată după întoarcerea sa acasă, la Paşti 1784, începu să agite pe ţăranii din Transilvania, mai întâi în secret, şi apoi pe faţă. El le spunea că împăratul a dat ordine în favoarea ţăranilor, iar nobilimea şi autorităţile nu le execută, că dânsul are hârtii de la împărat ca țăranii să nu mai facă, de aici, încolo, servicii domnilor, ci numai împăratului, care voieşte să militarizeze toată ţara, că, deoarece nobilii nu respectă poruncile date pentru ajutorarea ţăranilor, l-a împuternicit împăratul pe dânsul să răscoale pe românii din Ardeal şi, cu ei, să stingă nobilimea şi toată ungurimea, și aceasta este „voinţa și porunca împăratului". Deviza aceasta, cu voia și porunca împăratului, era, zice autorul, în secolul trecut, un mijloc foarte practic de a pune cu succes în mișcare pasiunile ţăranilor. În realitate, însă, revoluţiunea devenise inevitabilă. Încă din anul 1778, sentimentul public al muntenilor se revoltase. Încă de la 1782, funcționarii domeniului umblau după Horia şi Cloşca, ca să-i prindă şi să-i spânzure (depoziţiunea lui Cloşca). După întoarcerea lui Horia, de la

Viena, mai făcură ţăranii o ultimă încercare la guvernul transilvan, în postul Sân Petrului din 1784. Ei s-au dus, spune Cloşca, cu rezoluţiunea ce-o aduse Horia din Viena, la **Sibiu**, de trei ori după olaltă, de aici, la prefectul din **Galda**, de patru ori, dar fără de nici un rezultat. / „Justiția pentru ţăranii români nu mai era". / Cea mai mare iritaţiune s-a născută între ţărani și nobili în urma conscripțiunii militare din 1784. La propunerea comandantului general al Transilvaniei, baronul Bucov, împărăteasa Maria Teresia înfiinţă, de la 1763-1766, succesiv în Transilvania, trei regimente de grăniceri români (regimentul se extindea, de la **Braşov**, peste ţara **Făgăraşului**, districtul **Sibiiului**, până la **Hunedoara**; regimentul II era format din poporaţiunea districtului **Năsăudului**; regimentul III de grăniceri români era un regiment de dragoni) și alte două regimente de secui. Comunele româneşti, care primise arme, scăpară de serviciile iobăgeşti, posesorii feudali fură expropriaţi, iar tăranii români deveniră oameni liberi, proprietari de pământ, supuşi numai autorităţilor militare, cu singura obligaţiune, să apere graniţele ţării, în timp de pace şi de război. Se înţelege că comunele iobăgeşti ardeau de dorința de-a schimba serviciile feudale cu cele militare. În ianuarie 1784, împăratul Iosif, în combinaţiune cu tendințele sale de germanizare (în 11 mai 1784, Iosif II decretă limba germană ca limbă oficială în Ungaria şi Transilvania, în locul limbii latine) şi cu reformele ce voia a le introduce, ordonă ca să fie înscrise prealabil între grăniceri şi alte comune, aşezate pe la frontierele Transilvaniei. Horia le vorbea ţăranilor de acest ordin şi agitaţiunea lui contra clasei privilegiate, care se opunea, prinse rădăcină. Se născu o mare mișcare între țărani, care începură a cere se fie înscrişi ca militari. **Începutul îl făcură ţăranii români din comu-**

na Hăpria, comitatul Albei de jos, care trimiseră 10 deputaţi la comisarul de războel Ortmayer din **Alba Iulia**. Dorinţa li se împlini, ei fură înscrişi ca militari. Agitaţiunea pentru militarizare se răspândi în ţară cu atâta rapiditate, încât, în timp de 4 săptămâni, până la 15 august, se înscriseră, la Alba Iulia, 81 comune din comitatul Albei, al Turzii, al Zarandului şi al Cetății de baltă. Această agitaţiune cuprinse pe iobagii din districtele săseşti. Mişcarea se ivi şi în **ţara Hațegului** și se prezentară, la vice-colonelul Karp, în **Haţeg**, o mulţime de comune, care fură înscrise. Dar aceste înscrieri complicară şi mai mult situaţiunea. Comunele iobăgeşti, îndată după înscriere, începură se denege nobililor orice servicii şi orice taxe feudale. Un ţăran din **Ilia**, cu numele Iosif Buda, întorcându-se de la conscripţiune, zise către un nobil ungur; „Acum aţi gătat-o şi voi, ungurilor, şi vi se iau moșiile şi ni le dau nouă, iar peste 15 zile, îl căpătăm, şi atunci vă tăiem pe toţi!”.

Nobilimea ungurească, vezând amenințările și penitențele țăranilor și temându-se ca răul să nu ia dimensiuni și mai mari, începu se prigonească pe corifeii mișcării, să-i pedepsească și să-i scotă de pe moșii. Aceasta irită și mai multă țărănimea. Se-ntâmplară și acte de violență. Nobilul Nondra fu ucis de niște țărani din **Clopotiva**, în munți, subprefectul Herța fu împușcat, noptea, pe când dormea. Baronul Bruckenthal, guvernatorul Transilvaniei, trimise pe judele regesc din **Târgul-Mureșului**, Ștefan Halmagyi, ca să publice țăranilor că înscrierile s-au făcut fără ştirea împăratului și a guvernului, iar de la comandantul militar, baronul Preiss a dat ordin ofiţerilor din graniță ca să înceteze cu toate lucrările conscripțiunii. Sosind la **Alba-Iulia**, comisarul Halmagyi spune țăranilor, pe care îi întâlni aici, că întreaga conscripțiune n-are nici o valoare, iobagii

să meargă acasă, să asculte de funcționarii comitatului, să-și împlinească obligațiunile feudale, căci altcum vor fi siliți, cu forță armată, iar dacă au plângeri, să se adreseze la comitat, i-a invitat să comunice cele auzite și la alții. În ziua următoare, a chemat la Alba- Iulia 7 deputaţi din comunele vecine, spunându-le tot aceea. Asemenea, fură trimiși și în alte comitate comisari civili, în fine guvernul ordonă să prindă pe autorii turburărilor și să fie trași înaintea judecății. Guvernul, exclamă autorul, în locă de a se cugeta serios la ușurarea poziținii iobagilor, era încă și acum de credință că, prin comisari și sentințe severe, va putea să convingă pe țărani că privilegiile nobilimii sunt nealterabile și că iobăgia, oricât de grea, e singura soartă menită pentru ei / Dar cu toate că interveni și **episcopul ortodox Gedeon Nichitici**, care se instalase atunci la **Sibiu**, cu circulare către preoți, poporul nu se putu liniști și turburarea crescea mereu. De o parte, iobagul, prea de multe ori înșelat, pierduse toată încrederea în nobilime și-n autorități, pe de altă parte, simțul de libertate entuziasmase prea mult inima lui. Țăranii răspundeau că nu pot crede că conscripțiunea nu s-a făcut cu voia împăratului și, în această credință, îi întări și mai mult atitudinea așteptătoare a armatei, care se ferea a zice că conscripțiunea ar fi fără valoare. Astfel, iobagii din mai multe comune plecară, din nou, la **Alba-Iulia**, să le dea arme și ei continuau cu amenințările. „Vom cerca noi și alta, că, până nu vom speria pe domni, n-a fi bine de noi!”, zise George Pădurenu din comuna **Țelna** către un nobil unguresc. Iar țăranul Florea Cosma, din **Gârbău**, zise către nobilul Szent-Pali: „E degeaba, jupâne, pe voi, pe nemeși, pe domnișii, pe unguri, ar trebui să vă scoată tot cu balegi din sală și din țara asta, că țara asta e a noastră, a voastră e țara ungurească, și, în scur-

tă vreme, vă și scoatem noi de aici" (*Archiva c. Jankovits*, Nr. 337). / Așa se încheia preludiul acestei revoluțiuni… Horia, principalul autor al turburărilor, rămase însă, de astădată, cu totul pierdut din vederea autorităților, iar nobilimea și guvernul rămaseră în credință că țăranii s-au liniștit. Da, se liniștise, ca, după 12 zile, catastrofa să înceapă cu toată vehemența"[941].

1782, Johann Lehmann: „**Sibiul** este aşezat într-o vastă câmpie frumoasă şi mănoasă. Înainte de a ajunge aici, este, pe stânga, un sat **Rusciori** (Reisdörfel, comuna Şura Mică, judeţul Sibiu.). Locuitorii lui sunt sârbi. Aceştia vorbesc româneşte, un predicator evanghelist luteran îi învaţă în limba românească. dar afară de învăţătură şi predică, el n-are voie să se amestece în datinile lor, care n-au vreo legătură cu religia, nici în obiceiurile lor, aduse aici din vechime. Pe un adevărat drum de ţară şi zdruncinat adesea din cauza pârâiaşelor care taie drumul, ajungi la **periferia Sibiului**, locuită numai de ţigani...

Cu aceasta, mi-am îndeplinit sarcina de a-l aduce pe cititor la **Sibiu**; aş putea să-l părăsesc în această mahala, între ţigani. Dar nu sunt atât de barbar, fac mai mult decât am promis, îl voi conduce, dar repede, prin acest cartier ţigănesc, care este locuit de ţigani, cum nu mai sunt mulţi dincolo de râul Cibin, care a dat Sibiului numele latinesc de Cibinum, chiar în oraş, apoi, prin oraşul de jos şi în oraşul de sus, peste piaţa cea frumoasă, în vestitul hotel „La împăratul roman", pe care-l ţine domnul Colignon, o raritate de hotelier, atât în privinţa politeţii şi a gustului, cât şi în ceea ce priveşte stilul ales al manierelor şi al serviciului său...

[941] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 203, Braşov 1884, pp. 2, 3

Despre Sibiu însuşi, referindu-mă la numărul caselor şi al locuitorilor, la frumoasele săsoaice şi soţii lor nu mai puţin frumoşi, la clădiri publice, biblioteci şi cabinetele de artă ale guvernatorului, al cărui gust este de dorit fiecărui nobil cu un venit de mai multe sute de mii de guldeni, despre spectacole, baluri mascate, chefuri, pensioane, biserici, predici emoţionante şi numeroase ale episcopului, predici frumoase şi înălţătoare ale parohului sas, care face să strălucească cinstea cuvenită cultului protestant din Ungaria, despre superintendentul protestant, care poartă numele de episcop, despre organizarea naţională, privilegii şi obiceiuri, poliţie, tribunale, despre români civilizati şi românce sulemenite, despre trei feluri de ţigani, despre grădina Fräk, pe care nu am văzut-o încă, despre artiştii plastici sibieni, despre condiţiile nemaipomenit de proaste ale pazei contra focului, despre profesorii demni şi luminaţi, despre Braşov, Turnu Roşu, despre exploatări de mine şi altele... va fi vorba în altă cărţulie, în care voi descrie o călătorie de la Sibiu, la Pressburg"[942].

1783, mai 31: „Împăratul Iosif II a întreprins o nouă călătorie prin Ardeal. A sosit, în 31 mai, la **Sibiu**. Sosirea sa a fost așteptată cu bucurie și încredere din partea poporului de rând şi cu temere din partea aristocrației maghiare, care nu-și putea explica ce intenționi are împăratul cu călătoriile acestea. / A venit lume multă, mai ales țărani, pentru a se plânge împăratului şi a-i preda suplice de cuprinsuri diferite. Toţi au fost primiţi bine din partea împăratului,

[942] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, p. 578

care îi aștepta la, început, în ușa anticamerei şi afacerile de interes mai mic aici le şi rezolva, în mod verbal"[943].

1848: „**Sibiu** joacă în continuare un rol neutru. Pentru Kolosvár (Cluj), care era amenințat de olachieni (români), Fehérvár (**Alba Iulia**) a instalat șase tunuri și a cerut doar cai. Castelul Fehérvár, cea mai prestigioasă cetate din Transilvania, a fost asigurată cu o gardă maghiară: Puchner nu a obiectat la acest lucru, dar a manevrat până când a rămas castelul în mâinile lui"[944].

1849: „Invazia a fost efectuată din două părți: în nord-est, prin **Bistriţa** (Besztercze), pe valea **Prundul Bârgăului** (Borgó-Prund); în sud-est, pe lângă **Braşov** (Brasó), prin cheile **Bran** (Tórcsvár) și pasul Predeal (Tömös). În nord-est, în localitatea bucovineană Vatra Dornei, sub comanda generalului Grotenhjelm, se aflau 10.500 de ruși, gata să pătrundă în Transilvania; maghiarii au format avangarda brigăzii, de 3.000 de oameni, pe care a condus-o la Urban, punând-o sub comanda locotenentului colonel Springins-feld. Armata invadatoare a împăraților aliați era formată dintr-un total de 13.500 de oameni. / În partea de sud-est, generalul Lüders era liderul armatei ruse, care era formată din 28.000 de oameni. Ar-mata austriacă, care fusese comandată, mai înainte, în timpul incursiunii în Banat (Bánság), de Puchner, se afla acum sub ordinele lui Malakovski şi ale generalului Clam-Gallas, şi număra 11.000 de oameni înarmați. Forța totală de invadare a crescut, astfel, la 39.000 de soldaţi, în această parte. O jumătate din armata rusă stătea lângă defileul **Bran**

[943] Păcăţian, Teodor V, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naţionale ale românilor de sub Coroana ungară*, volumul I, Sibiu 1902, p. 85
[944] Kövári, László, *Erdély története 1848-49-ben* (Istoria Transilvaniei, în 1848-49), Pest 1861, p. 77

(Tórcsvár), pe 18 iunie. Sarcina lui Clam-Gallas era să aștepte lângă defileul **Turnu Roşu** (Vöröstorony), până când trupele ruse, care urmau să pătrundă spre Brașov, au luat **Sibiul** (Szeben), ca să poată înainta în Transilvania.

Bem s-a putut opune acestei forțe de 52.500 de oameni, în Transilvania, cu aproximativ 26-27.000 de militari, care erau staționați în următoarele tabere, îa momentul invaziei: / La **Braşov**, sub comanda colonelului Sándor Kiss, aproximativ 4.000 de oameni au fost împărțiți între pasul Predeal (Tömös) și pasul Bran (Törcsvár). / Aproape 4.000 dintre oamenii noștri, sub comanda lui Ihász, apărau Sibiul și, o parte, defileul **Turnu Roşu** (Vörös-Torony). / Pentru a nu lăsa strâmtorile de est neprotejate, Sán-dor Gál a trimis 5.000 de oameni, sub steagul său, în ținutul secuiesc, cu care a veghea pasurile Oituz (Ojtos) și Ghimeş (Gímes). / În jurul **Bistriţei** (Besztercze), locotenent-colonelul József Dobay a apărat întăriturile din **Borgó-Prund** și Pasul Radna cu șase mii de soldați.

Restul armatei, de 8.000 de oameni, au apărat Fehérvár (**Alba Iulia**), aflat sub asediu, și au supravegheat taberele din munții Zlatnei, sub comanda locotenent-acolonelilor Inczédi și Beke. / Generalul-locotenent Bem, când s-a întors, din Ba-nat, în Transilvania, în prima săptămână a lunii iunie, a cerut noi recrutări, pentru a putea înlocui cei zece mii de soldați, pe care îi lăsase în Banat (Bánság), dar cât mai repede, până la invazia rusă, care era pe cale să înceapă. Cu toate acestea, nu mai era suficient timp pentru asta și doar două dintre batalioanele sale, 133 și 134, mai puteau fi oarecum echipate. După ce și-a făcut aranjamentele la **Sibiu**, a pornit, pe 8 iunie, într-o inspecţie a trupelor staționate la strâmtori. După ce și-a încheiat turul, a plecat la **Cluj-Napoca**, unde femeile l-au onorat cu o sabie

decorativă; și a călătorit la **Oradea** (Nagy-Várad), unde l-a întâlnit pe Kossuth, pe 19 iunie. Unul dintre subiectele acestei întâlniri a fost soluționarea certurilor și fricțiunilor în care s-a implicat Bem, pe de o parte, cu generalul Vécsey, în timpul campaniei sale la Banat, și, pe de altă parte, cu guvernul, datorită decretelor sale arbitrare, emise în Banat și Transilvania, care ignorau administrația politică. Celălalt subiect era mai important decât acesta, care vizau faptul că, dacă norocul armelor noastre nu ne favoriza la **Feleac** (Felduna), unde Görgey tocmai își începuse ofensiva în aceste zile, după nefericita bătălie de la Zgigard, armatelor noastre le-ar fi fost greu să fie concentrate la Tisa, acolo unde Bem avea să preia controlul principal asupra lor. Acest lucru i se părea cu atât mai urgent lui Kossuth, cu cât Jellasics înaintase deja până la Canalul Ferencz. Dar Bem nu avea nici o dorință să părăsească măcar cunoscutul spațiu ardelean, unde și-a câștigat laurii, și putea să ia măsuri după bunul plac"[945].

1849: „La ora 3, în după-amiaza zilei de 17 iulie, generalul Bem a părăsit **Miercurea Ciuc** (Csíkszereda), urmându-și trupele pe drum, în valea Casinu Nou (Kászon), spre **Târgu Secuiesc** (Kézdivásárhely). La miezul nopții, în aceeași zi, a ajuns la Szárazpatak (la 10 km nord de Kézdivásárhely) și pe 18, la Eresztevény. A stat aici până la ora unu, după-amiaza. Divizia secuiască, rapid reorganizată, era gata să lupte din nou. / Pe 17, generalul Lüders a sosit la **Fogaras** (a aşteptat mai întâi, până a sosit Clam Gallas la Braşov). **Făgăraş** a fost deja asigurat de comandantul anterior lui Engelhardt, Lüders. Generalul şi-

[945] Horváth, Mihály, *Magyarország Függetlenségi Harcának Története* (Istoria Războiului de Independență a Ungariei), Pest 1872, 294-304

a adunat trupele la Făgăraș, lăsând în urmă 8 batalioane, 3 escadroane de cavalerie și 16 tunuri, pentru a-l sprijini pe Clam, daca era nevoie de legătura cu rușii, iar Lüders s-a dus la Szkor éra (lângă Turnu Roșu), cu cea mai mare parte a trupelor sale, pe 18. Engelhardt, așteptând venirea lui Lüders, și-a continuat călătoria spre **Sibiu**, pe 18, și a ocupat **Porumbacul** (Porumbak), pe 19. Aici a aflat că podul Oltului, de la **Bradu** (Fenyőfalva) era ocupat de un detașament maghiar; acesta era pasajul care ducea la Cheile **Turnu Roşu** (Vörötorony) și la Sibiu (Szeben)"[946].

1849: „Grotenhjelm a plecat și împotriva diviziei de la **Bistriţa**. Pe 11 august, Bem a părăsit conacul Damaschin, de lângă Sărăţel. Generalul a fost extrem de enervat de conducerea diviziei Bistriţa. Primul său gând a fost că, de îndată ce își va aduna trupele, va lua ataca din nou Bistriţa. El l-a informat pe Kossuth despre planul său de război, pe 28 iulie:

„Domnule guvernator! Iată-mă din nou în **Târgu Mureş** (Marosvásárhely). Probabil ați auzit că trupele noastre au fugit rușinos din **Bistriţa**, până aici, și chiar au părăsit acest oraș. Dar inamicul nu l-a ocupat și am avut timp să ne întoarcem. Când pun trupele în ordine, mă duc împotriva Bistriţei și cred că voi fi acolo în patru zile. O coloană va mărșălui, în același timp, la **Sibiu**, condusă de locotenent-colonelul Papp, dar fără să observe vrăjmașul. Sfatul de război îi va judeca pe toţi vinovaţii şi vor fi aspru pedepsiţi, apoi voi pleca împotriva **Sibiului**, cu vreo 8.000 de oameni, care mă așteaptă acolo, și îi voi împinge în Muntenia". / A vrut să efectueze atacul asupra Bistriţei, cu divizia lui Damaszkin și cu trupele lui Kemény Farkas, și,

[946] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

după cum am văzut, Bem se aștepta la patru zile pentru asta. Cu toate acestea, înainte de a putea începe operațiunea de la Bistriţa, a aflat că Lüders s-a întors de la Sibiu, la vestea invaziei Moldovei, și se apropia rapid de Ținutul Secuiesc, prin valea Târnavei Mari (Nagyküküllő). Atacul asupra Bistriţei și a cincea capturare planificată a orașului nu mai erau posibile. Lüders a amenințat serios Ținutul Secuiesc. Bem a trebuit deci să-și modifice planul din 28. Pe 28, Bem spera ca Lüders să se întoarcă definitiv de la Sibiu, sub influența campaniei moldovenești și a atacului asupra Grotenhjelm, și astfel nu va fi greu să cucerească orașul din spate. El face aluzie la acest lucru, în raportul său din 28 iulie, către Kossuth. Dar acum că Lüders era mult mai aproape decât se aștepta, nu a mai putut să-l atace pe Grotenhjelm, care, între timp, nu s-a mutat din Secuime. Nu mai era timp pentru operațiunea Bistriţa; era nevoie de un nou plan. Cea mai potrivită a fost o mișcare militară spre Pasul **Turnu Roşu** (Vöröstorony), deoarece acest pas era cel mai de temut de ruși. Întrebarea era doar dacă va avea generalul Bem suficient timp să-și unească trupele și să se pregătească pentru lupta cu Lüders"[947].

1849: „Bem a luat măsuri în **Târgu Mureş** pentru a uni armatele care fuseseră destrămate de Grotenhjelm, a ordonat lui Pappot, de la **Sibiu**, trupelor lui Kemeny Farkas, de la **Cluj**, și micul detașament al lui Dobay, de la Rika, și a ordonat colonelului Stein să atace trupele locotenentul-generalului Hasford. Nici Hard Wolf, nici Dobay nu au ajuns la timp, nici Stein nu l-a atacat pe Hasford, deci Bem, în curând, s-a confruntat cu Lüders, la **Sighişoara** (Segesvár), în fruntea unui pumn de trupe, adunate la

[947] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

Cristuru Secuiesc (Székelykeresztúr). Aceasta era deja o problemă serioasă și ridică întrebarea dacă nu a greșit generalul, când nu a încercat să concentreze o armată puternică, formată din armatele mici, împrăștiate, și să lanseze un atac cu ea. Exista vreo șansă ca generalul Bem să reunească această forță formidabilă? Cu siguranță, nu a căutat să-și unească toate forțele împotriva lui Lüders sau Grotenhjelm. Altfel, cum s-ar fi putut întâmpla ca Sándor Gál să nu-și aducă încă armata de aproximativ 7.000 de oameni? Gál, a cărui poziție în **Sfântu Gheorghe** și-a pierdut semnificația, în legătură cu invazia Moldovei, s-a întors de acolo pe 26 şi a mers la **Belin** (Bölön), lângă **Valea Crişului** (Kőröspatak) și, ca rezervă a lui Bem, a rămas pe drumul care duce de la Földvár la **Odorheiul Secuiesc** (Udvarhely). În privința bătăliei de la **Sighişoara**, Bem și-a atribuit doar o parte din ea, pentru că trebuia să se unească cu trupele aflate sub comanda lui Dobay, la Szeged"[948].

1878, iulie 20 și 21: „Două sunt cauzele principale, pentru care națiunea română din Transilvania se văzu necesitată să adopte anevoioasa **politică de rezistență pasivă**: desființarea autonomiei acestei țări și fuziunea ei, totodată și călcarea în picioare a dreptului de existență politică a națiunii românești în acest mare principat, **câștigat prin legile din anul 1863**. / De la 1848, de când uniunea necondiționată, adică fuziunea Transilvaniei cu Ungaria se improvizase prin terorism și vărsări de sânge, națiunea nu s-a declarat niciodată necondiționat contra uniunii, pentru că bărbații săi inteligenți știau prea bine sub ce titlu a căzut Transilvania la augusta dinastie Habsburg, adică sub titlul coroanei ungurești; ei însă cunoșteau și **diploma leopol-**

[948] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

dină (1691), adică contractul de stat, încheiat între această țară și dinastie; al doilea contract, adecă sancțiunea pragmatica din zilele lui Carolu VI și ale fiicei sale Maria Teresia; al treilea contract, adecă legile din 1791, precum și numeroasele jurăminte solemne, depuse la toate ocaziunile de încoronare, pe aceleași acte de stat. / Și românii aveau atâta minte, ca să considere uniunea ca un mijloc de a se apăra popoarele transilvane de servitutea absolutismului austriac și de germanizare; erau, însă mai sunt și astăzi, foarte departe să adopte acea uniune, fără nici o condițiune, să dea țara și pe națiunea română în gratia și discrețiunea ungurenilor; cu atât mai puțin se puteau învoi romanii ca uniunea să se proclame fără concursul lor, prin o dietă compusă din 300 de aristocrați și 22 de burghezi, din care 200 era denumiți „regaliști", iar vreo 20 inși membri în puterea funcției lor"[949].

1878: „Lista domnilor care au participat la **Conferința națională** din 8/20 iulie, în **Sibiu**: Nicolau Popea din **Sibiu**, / Nicolau Fratesiu (Frateș) din **Sibiu**, / Visarion Roman din **Sibiu**, / Demetriu Cuntianu (Cunțan) din **Sibiu**, / Iulian Filipescu din **Brașov**, / Demetriu Cuteanu din **Săcădate**, / Sacharia Boiu din **Sibiu**, / Ioan Iancu preot, / Romul Crainic, preot din **Dobra**, / Demetriu Comșa din **Sibiu**, / Dr. D. P. Barcianu din **Sibiu**, / Eugen Brote din **Sibiu**, / Ioan Buzdugu, administor protopopopesc din **B. Dioseni**, / Alesandru Danciu, proprietar de mine, / Atanasiu Ușeriu, proprietar din **Borgo-Suseni**, / Dr. N. Maieru, profesor seminarial din **Sibiu**, / Georgiu Baritiu (Bariț), / Antoniu Bechnitz, comerciant în **Sibiu**, / Teodor Crisianu (Crișan), / Dr. Nicolau Stoia, / Ioan Pop, / Grigorie Matei din **Sibiu**,

[949] *Observatorul*, Anul I, nr. 57, Sibiu 1878, p. 1

/ Parteniu Cosma din **Sibiu**, / Ioan Hannia din **Sibiu**, / Dr. Demetriu Racuciu din **Sibiu**, Nicolau Strevoiu, / Mihai Lazaru, / Almasianu (Almășan), / A. Trombitiasiu (Trombițaș), / Ioan Roman junior, / Dr. Borcia, / Petra Petrescu, / Georgiu Brăteanu, / Popa Radu, /Vincentiu Grama din **Făgăraş**, / Dr. Aureliu Brote, / Mihai Andreica din **Câmpeni**, / Ioan Gallu, protopop în **Abrud**, / Absolon Siarlea (Șarlea) din **Tiapu** (Țapu), / Basiliu Petri din Sibiu, / Dionisiu Chondi, administrator protopopesc în **Mediasiu**, / Ioan Hentesiu (Henteș) din **Ocna Sibiului**, / Teodoru Petrisioru (Petrișor) profesor **Blasiu**, / Gerasim Candrea, avocat în **Câmpeni**, / Ioan de Preda, avocat în **Sibiu**, / Dr. Ilarion Pușcariu, / Ioan Drocu, administrator protopopesc, / Dr. Iosif Hodosiu (Hodoș), / Dr. Moga, / Ioanu Stoicutia (Stoicuța), paroh **Săsciori**, / Ioan Mihu, paroh în **Cacova**, / Lazar Negrilă, învățător în **Sibiu**, / Isaia Oprișoru, învățător în **Ocna**, / Nicolau Popescu, profesor în **Blasiu**, / Dr. Nemesiu (Nemeș), avocat, / Agay, avocat, / Duvlea, avocat, / Nicolau Cristea, / Ioan Predoviciu, / Mihail Iekim, / E. Macellariu, / Ioan Roman, avocat, / Basiliu Harsianu (Hârșan), avocat, / Paul Dunca, consilier gubernial, / Ioan Rațiu, / Georgiu Crișan, paroh greco-ortodox în **Mediasiu**, / Nicolau Siustai (Șustai) avocat, / Cornel Tobiaș, / Moise Toma din **Sibiu**, / Simeon Popescu din **Sibiu**, Dr. A. P. Alessi din Năsăud”[950].

1879: „În urma unei ordinaţiuni ministeriale pentru anul 1880, se vor înfiinţa, pentru comitatul Sibiului, patru **staţiuni de armăsari**, şi adică: la **Nocrich**, cu 2 armăsari, la **Sibiu**, iarăşi cu 2, la **Roşa**, cu 3, şi la **Avrig**, cu 2 armăsari”[951].

---

[950] *Observatorul*, Anul I, nr. 66, Sibiu 1878, p. 2
[951] *Observatorul*, Anul II, nr. 99, Sibiu 1879, p. 398

1882: „Având în vedere starea lipsită a părinților, clasa ce frecventează și progresul în învățătură. / Stipendiul de 100 florini pe an, așadar 133 florini 33 cruceri până la 31 decembrie 1883, se votează tânărului Dumitru Barbu din **Sadu**, elev în a IV-a clasă reală din **Sibiu**. / Două stipendii a 80 florini, destinate pentru tineri români ce ar urma cursul la institutul regesc ungar de agricultură din **Clusiu-Manastur**, n-a intrat nici o petițiune. / Două stipendii a 100 florini pe an, menite pentru eleve ce urmează cursul regulat la vreo școală pedagogică, au intrat 3 petițiuni... **Comitetul decide**: stipendiul de 100 florini pe an, prin urmare de 133 florini 33 cruceri, până la 31 decembrie 1883, se conferă tinerei Maria Turtureanu din **Reteag**, elevă în clasa a II-a la școala pedagogică de stat din Clusiu. Pentru al doilea stipendiu se escrie concurs nou. / La concursul escris pentru un stipendiu de 100 florini, menit pentru tineri ce ar voi a se perfecționa în unele din artele frumoase, au intrat 4 petițiuni... Având în vedere atestatele produse și probele prezentate, cu scop de a dovedi dexteritatea în artele ce le profesează, stipendiul de 100 florini pe an, va să zică 133 florini 33 cruceri, până la 31 decembrie 1883, se conferă tânărului Ioan Stoica din **Ormindea**, comitatul Hunedoarei, **asistent de fotografie în Sibiu**, pentru a se putea perfecționa în arta desemnului. / La concursul escris pentru un stipendiu a 60 florini, menit pentru ascultăori de pedagogie din patrie, au intrat 5 petițiuni... Stipendiul de 60 florini pe an, și anumit pe timpul până la iulie 1883, se conferă lui Constantinu Dăncila din **Rechita**, comitatul Sibiului, elev în anul al III-lea la **institutul pedagogic greco-ortodox din Sibiu**. / La concursul escris pentru un stipendiu a 60 florini pe an, din Fundațiunea „Marinovici”, au intrat 17 petițiuni... Stipendiul se conferă

tânărului Iuliu Dombrade din **Ghernesec**, comitatul Mureș-Turda, student în clasa a VIII-a, la **gimnaziul român din Năsăud**. / La concursul escris pentru un stipendiu a 200 florini pe an, destinat pentru un student la universitate, au intrat 17 petițiuni... Stipendiul de 200 florini se conferă candidatului de profesură Vasilie Sângiorzanu din **Parva**, comitatul Bistrița-Năsăud, student de științele naturale, la universitatea din Viena. / Iacob Bologa, vicepreședinte, / Dr. D. P. Barcianu, secretarul al II-lea. / S-a citit și verificat V. Roman, Șuluțiu, Z. Boia"[952].

1884: „În 21 februarie, seara, între 9 și 10 ore, s-a comis, în strada Blănarilor (Kürschnergasse), casa nr. 26, o crimă îngrozitoare. Locuitorii acestei case, medicul de regiment în pensiune Dr. Iacob Friedenwanger, femeia lui (nelegitimă) Amalia Berger, copilul ei, Hermann, precum și servitoarea Maria Müller, au fost, în modul cel mai crud, uciși și măcelăriți de niște tâlhari necunoscuți, care, după ce au mai și jefuit tot ce au aflat, au dat foc locuinţei. Pompierii, fiind înștiințați, au sosit, pe la orele 10, la fața locului, dar au aflat poarta închisă. Ei au spart-o, cu ajutorul unei securi, și au intrat în curte; aici au aflat cadavrul medicului, cu gâtul tăiat și cu pântecele spintecat. În odăile unde ardea, au fost aflate celelalte victime, femeia, copilul şi servitoarea, toți morţi, cu gâtul tăiat, și acoperiți cu răni pe corp. Focul fu stins și victimele fură transportate în spital. / Scopul tâlharilor – se crede că au fost patru inși – a fost, pe lângă răzbunare, şi jefuirea familiei memorate. Ei au dus cu sine toate obiectele de valoare, lozuri, inele, cercei, ceasornice; casa Werthaimiană s-a deschis și nu s-a aflat nimic într-însa, se vede că și de aici au luat tot ce au

[952] *Transilvania*, Anul XIII, nr. 23-24, Sibiu 1882, p. 197

găsit. / La medicul ucis, care făcea afaceri de cămătărie, se aflau și multe scule zălogite, carie au fost toate furate. / Bestialitatea și vandalismul tâlharilor a produs o nespusă indignare în tot orașul. Se zice că ei au intrat în casa medicului mascaţi. / S-u găsit, sub un pod, un cuțit, un șiș și niște cârpe pline de sânge, care s-au depus la poliție. / Câțiva individ suspecți au fost arestați, dar nu s-a constatat încă dacă sunt adevăraţii făptuitori. / Ministeriul de interne a pus un premiu de 200 florini pentru cel ce va descoperi pe tâlhari. Cu data de 25. ni se serie că ucigașii, cinci la număr, au fost prinși, doi dintr-înșii se zice că au fost arestaţi la **Sebeș**”[953].

1887: „La adunarea cea mare a alegătorilor români din Ardeal, Banat şi Țara ungurească, ce **s-a ținut în Sibiu**, în zilele de 25, 26 şi 27 aprilie vechi 1887, au fost trimiși şi opt bărbaţi din sânul vostru, ca să vă înfăţişeze pe voi acolo, să le împărtășească fraţilor noștri din celelalte părţi necazurile ce le avem... şi să se sfătuiască împreună cum să lucrăm noi, românii, cu toţii în înţelegere, ca să ne uşurăm soarta amară ce ne apasă atât de greu, și cum să ne luptăm mai bine, umăr la umăr, ca să ne câștigăm iarăşi drepturile de care ne-am bucurat în Țara Ardealului, înainte de a ajunge sub stăpânirea ungurească de azi. / Trimișii noștri, întorcându-se acasă, au dat seamă, în adunarea alegătorilor, despre ceea ce au lucrat la adunarea obștească din **Sibiu**”[954].

1887: „**Criza şcolii de fete din Sibiu**. / Sub titlul acesta, „Tribuna” din Sibiu, de la 25 septemvrie, ne-a surprins cu un lung articol, subscris de dl **Ioan Slavici**, care se vede că are de scop să arate motivele ce l-au îndemnat

[953] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 19, Brașov 1884, p. 4
[954] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 118, Brașov 1887, p. 1

pe domnia sa, precum și pe domnii Dr. Barcianu, Dr. I. Crișian şi pe domnișoara baronesă Elena Pop a-și da demisiunea din funcțiunile ce le ocupau ca instructori la institutul de fete al „Asociațiunii" din Sibiu. / Afacerea aceasta regretabilă trebuie să intereseze pe orice român, deoarece aici e vorba de interesul de viață al unei școli, care a fost înfiinţată cu mari jertfe, din partea „Asociaţiunii" noastre. / Suntem dedaţi, de un lung timp, încoace, a vedea cum mereu de accentuează diferite conflicte în sânul românilor sibieni. Ceea ce e însă mai regretabil ca orişice este că conflicte de felul acesta se ivesc acum şi în afaceri curat culturale şi începutul s-a făcut cu școala de fete din Sibiu. / Nu trebuie să mai spunem, cât de mult ne-a mâhnit această aparițiune, tocmai acum, când mai mult ca orișicând, ar trebui să fim cu toţii un trup și suflet în apărarea intereselor noastre culturale și naţionale"[955].

1895: „**Virilişti români, în comitatul Sibiului, pentru anul 1896**, sunt: 1). Excelența Sa Miron Romanul, mitropolit **Sibiu** (florini: 1.215). / 2). Nicole Vidrighin, arendator în **Răşinari**. / 3), Demetriu Vidrighin, arendator în **Răşinari**. / 4). Dr. Aurel Brote, director de bancă în **Sibiu**. / 5). Ioan Micu, neguţător în **Sebeşul de jos**. / 6). **Parteniu Cosma**, director de bancă în **Sibiu**. / 7). Ioan Măniţiu, proprietar în **Poiana**. / 8). Dr. Octavian Russu, avocat în **Sibiu**. / 9). Dr. Ștefan Păcurariu, avocat în **Sibiu**. / 10). I. Hannia, protopresbiter în **Sibiu**. / 11). Ioan de Preda, advocat în **Sibiu**. / 12). Onoriu Tilea, inginer în **Sibiu**. / 13). Ilie Pop, notar în **Poiana**. / 14) Alexandru Lebu, proprietar în **Sibiu**. / 15). Ioan Vidrighin, proprietar în **Răşinari**. / 16). Parteniu Morar, proprietar în **Săsciori**.

[955] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 213, Brașov 1887, p. 1

/ 17). Zacharia Boiu, protopresbiter în **Sibiu**. / 18). Simeon Cărpinișan, măcelar în **Câlnic**. / 19). Ioan Juga, proprietar în **Apoldul-mic**. / 20). Ioan Răcuțiu, negustor în **Selişte**. / 21) Ioan Balu, birtaș în **Sibiu**. / 22). Petru Imbăruș, propietar în **Sibiu**. / 23). Ioan Măcelar, proprietar în **Mercurea**. / 24) Petru Comșa, negustor în **Sălişte**. // **Supleanți**: 1). Ioan Maxim Vulcu, proprietar în **Pianul de sus**. / 2). Ioan Paraschiv, subjude pensionat, **Sebeșul-săsesc**. / 3). Ioan Drăgan, notar public regesc în **Sebeşul-săsesc**. / 4). Ioan Banciu, negustor în **Sălişte**. // **Numărul total al membrilor**: 147 ordinari şi 15 supleanți"[956].

1897: „**Tren la Selişte**! / Marţi, în 31 august nou, s-a deschis linia ferată **Sibiu-Sălişte**, spre bucuria locuitorilor din satele învecinate. Reprezentantul ministrului, vicecomitele, pretorii, precum şi o mulțime de inteligenți aparţinători cercurilor oficioase, au fost întâmpinați de public mult, la stațiunile din **Săcel**, **Orlat** şi **Selişte**. Au ținut locuţiuni învățătorul Radu din **Săcel**, dl Ludovic Pesamoska din **Orlat** și vice-notarul Chirca din **Sălişte**. Seara, s-a reîntors trenul și, la hotelul „Împăratul Romanilor" din **Sibiu**, s-a dat un banchet. Tot atunci, s-a deschis și linia ferată **Miercurea-Vinţul-de-jos**. Rămâne a se pune la cale joncţiunea **Sălişte-Miercurea**"[957].

1904, Diaconovich: „**Sibiu**, oraș și comitat în Transilvania. **Orașul Sibiu** (germ. Hermannstadt, magh. Nagyszeben), cu o înălțime medie de 415 m deasupra nivelului mării, lângă râul Cibin. Sibiul se compune din cetate, care a fost, până în timpul mai nou, înconjurată cu ziduri, și din suburbiile (mahalalele) Poarta Cisnădiei, Poarta Turnului Poarta Ocnei şi Poarta Gușteriței. În

[956] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 207, Braşov 1895, pp. 2, 3
[957] *Revista Orăştiei*, Anul III, nr. 35, Orăştie 1897, p. 145

timpul din urmă, s-a întemeiat, între suburbiile Poarta Turnului şi a Ocnei, pe așa-numita livadă a lui Konrad, o mahala nouă. Pe teritoriul de 9.804 jugăre cadastrale, locuieşte, în 1900, o poporațiune de 29.577 (3.500 militari), din care 7.106 români, 16.141 germani, 5.747 maghiari, iar după confesiune, 5.175 greco-ortodocşi, 2.246 greco-catolici, 12.353 evanghelişti luterani, 6.571 romano-catolici, 2.109 reformaţi, 874 israelieni. Ocupaţiunea principală a locuitorilor e comerţul şi meseriile. Românii din mahalale se ocupau, mai înainte, cu agricultura, acum au îmbrățișat, o parte bună din ei, meseriile. Ca şi în alte oraşe, a decăzut, în timpul din urmă, și în Sibiu industria mică. Cu oarecare succes se mai susține cizmăria, curelăria, pălărieria, croitoria, tâmplăria şi lăcătuşeria, care produc pentru oraş şi împrejurime. În Sibiu sunt şi câteva fabrici: de bere, spirt, oțet, săpun, salam, postav, lumânări, apă gazoasă, etc. Comerţul e puțin viu, sunt însă prospecte de îndreptare, în urma legăturii cu România, prin calea ferată Turnu Roșu. În Sibiu intră, afară de linia căii ferate spre România, încă şi liniile de la Făgăraş, Vinţul inferior şi Copşa Mică. Sibiu e centrul cultural-economic al saşilor și, în mai multe direcțiuni, şi al românilor din Transilvania. Aceştia au aici 3 biserici greco-ortodoxe, între care catedrala va deveni o podoabă a Sibiului, şi o biserică greco-catolică, reședința arhiepiscopului şi mitropolitului greco-ortodox din Transilvania şi Ungaria, seminar teologic (dispunea, la 1901, de un fond de 718.357 coroane 46 bani), preparandie, şcoală civilă de fete, susţinută de „Asociaţiunea pentru literatură română şi cultura poporului român". Românii au întemeiat aici multe societăţi şi reuniuni culturale şi economice, cum sunt „Asociaţiunea pentru literatură română și cultura poporului român", „Reuniunea de agricultură a comitatului

Sibiu", „Reuniunea meseriașilor români", „Reuniunea de muzică", „Reuniunea de înmormântare", „Reuniunea de femei". Între institutele economice e de remarcat „Albina". Între instituţiile culturale mai mari se va înşira, în curând, şi un Muzeu naţional, ce se ridică sub auspiciile „Asociaţiunii". În Sibiu apar gazetele române „Tribuna", „Telegraful român", „Foaia Poporului", apoi revistele „Transilvania", „Revista economică", „Femeia" şi „Familia", foaia umoristică „Calicul". Tipografii româneşti sânt două: Tipografia arhidiecezană și a unei societăţi pe acţiuni.

Sibiu e reședința unui protopopiat greco-ortodox, cu 26 parohii şi 28.067 suflete, şi a unuia greco-catolic, cu 34 parohii şi 18.163 suflete. / Sibiu a devenit, nu mult după organizarea coloniștilor saşi, centrul cultural şi politic al acestora. De aceea și numărul așezămintelor culturale, economice şi politice săseşti e mare în Sibiu. Saşii au în Sibiu un liceu clasic şi unul real, şcoală secundară de fete, cu 8 clase, orfelinat de băieţi, azil pentru infirmi, muzeul numit al lui Bruckenthal, compus din o pinacotecă, bibliotecă mare și o frumoasă colecţiune de manuscripte, şi una de antichităţi şi monete. În muzeul „Societăţii pentru ştiinţele naturale" e o bogată colecțiune de animale, plante și minerale, un mic muzeu etnografic. În casele primăriei, e o colecţiune de arme din trecut. Sibiu e reşedinţa superintendentului (episcopului) săsesc, a consistoriului şi a multor reuniuni săseşti, multe din ele cu ramificațiuni pe întreg teritoriul locuit de saşi, cum sunt „Reuniunea carpatină", „Societatea pentru ştiinţele naturale", „Societatea pentru cunoaşterea ţării", „Reuniunea de agricultură", „Reuniunea femeilor" etc. Universitatea săsească, acum o instituţie caltural-economică, îşi ţine adunările sale în Sibiu.

Afară de instituţiile naţionale române şi săseşti se mai află, în Sibiu, un liceu de stat, școală civilă de stat pentru fete, 2 şcoli de fete romano-catolice, în cele două mănăstiri de maici, preparandie de fete romano-catolice, tribunal, orfelinat romano-catolic, casă de alienaţi, un spital civil şi unul militar, şcoală militară pentru ofiţeri de infanterie; Sibiu e reşedinţa comandantului Corpului XII de Armată.

Între edificii, se remarcă biserica luterană, o clădire monumentală, care a început a se zidi în secolul XIV. Într-un despărţământ al ei, se află morminte de ale fruntașilor saşi şi unul al voievodului Mihnea. Sibiu e un oraș frumos, curat, având în el şi în împrejurime frumoase locuri de preumblare. Plăcerile ce le oferă fac de, mai ales in timpul din urmă, e vizitat, vara, de mulţi excursionişti din România. / **Istoricul**. Data întemeierii orașului e necunoscută. Tradiția spune că una din coloniile săseşti, condusă de un Hermann din Nürnberg, a întemeiat aici un sat, în jurul unui castel, numit Cibinsburg. De la conducător şi-a primit comuna numele de Hermannsdorf, mai târziu Hermannstadt. Sibiu a fost întărit cu ziduri. Din 1703-1791 şi din 1849-1865, a fost capitala Transilvaniei. Începuturile coloniei române nu sunt cunoscute. Aşezarea lor nici n-a fost permisă în orașul propriu-zis, ci numai în mahalale, de unde încă erau, de multe ori, până la Iosif II, alungați. În oraș era una din așa-numitele companii comerciale greceşti, compusă mai ales din români macedoneni”[958].

1905: „**Anul nou în Sibiu**. / Datină strămoşească şi bună, ca din prilejul schimbării anului prietinii şi cunoscuţii să-şi manifeste, prin felicitări și doriri de bine, iubirea

[958] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 950

şi stima reciprocă. Datină bună, dezvoltată din simțul de respect şi veneraţiune faţă cu personalitățile distinse ale societăţii, faţă cu conducătorii vieţii bisericești și şcolare a neamului, şi din recunoștință față cu activitatea zeloasă a acestor conducători, pentru binele și fericirea celor de sub conducerea lor, e prezentarea la acești conducători, din prilejul schimbării anului. / Credincioși acesteia, membrii inteligenţei române din **Sibiu**, conduși de Preacuvioşia Sa dl arhimandrit-vicar arhiepiscopesc Dr. Ilarion Puşcariu, s-au prezentat corporativ la Excelența Sa Înalt Prea Sfinţitul domn arhiepiscop și metropolit al nostru Ioan Meţianu, spre a-şi manifesta, și de astădată, sentimentele de veneraţiune şi recunoștință pentru zelul său, dovedit întru ocrotirea, apărarea şi promovarea intereselor bisericeşti și şcolare ale credincioșilor de sub conducerea sa. /

În favorul Muzeului Istoric și Etnografic al Românilor din patrie, au contribuit, ca răscumpărare a felicitărilor de Anul nou 1905", numeroși români, prezentați în liste, desfăşurate în mai multe numere de gazetă, de cărturarul „Dr. C. Diaconovich"[959].

1905: „Nu se ştie anume **când s-a fondat Sibiul**. Tradiţia săsească ne spune că, îndată după venirea saşilor, s-a fondat, prin un colonist din Norinberg, cu numele Hermann, de unde se deduce apoi numele vechi de „Hermannsdorf" şi numele actual de „Hermannstadt", pe nemţie. / Dar asta este tradiţie, căci probabil avem să căutăm şi în „Hermannstadt", ca şi în „Hammersdorf" (= **Guşteriţa**, sat lângă Sibiiu), aceiaşi rădăcină. E însă treaba filologilor şi nu a noastră să elucideze această chestiune. / Începutul coloniei datează, fără îndoială, de la fortăreaţa „**Cibin-**

[959] *Telegraful Român*, Anul LIII, nr. 2, Sibiu 1905, pp. 6, 10

burg", care s-a construit aici, şi de la care se deduce şi numele stricat de „**Siebenbűrgen**" pentru Ardeal, în limba germană, deşi etimologia populară explică acest nume din „sieben" = şapte, adică teara cu şapte cetăţi, precum se văd acestea și pe marca Ardealului, care este însă de dat mai târziu. / Pentru noi este chestiunea de deosebit interes din cauza că poporul nostru a păstrat numele vechi al coloniei, când se numea încă după fortăreaţa „**Cibin-burg**", adecă, pe românește, „Sibiiu" (se pronunța „Sibii", „u" fiind mut – n. n.), şi nu s-a lăsat sedus de tradiţiile săseşti despre pretinsul eponim Hermann. / Negreşit, este şi aceasta o probă despre vechimea poporului nostru aici, căci fortăreaţa datează de înaintea venirii saşilor în Ardeal. / N-are a face că **românii sibieni de astăzi datează de-abia de la 1848**, încoace, căci ştim că draconicele statute de pe „pământul săsesc" au oprit românilor, cu toată rigoarea, a se aşeza în oraşele lor. Aceste statute stau fără pereche în istorie.

Comunele româneşti erau considerate, pe întreg teritoriul aşa-zisului „fund regiu", numai ca dependențe ale coloniilor săsești, iar în comunele săseşti, numai la margine puteau avea românii colibe. Dar nici aceste nu şi le puteau construi românii în dragă voie. Înainte de toate, nu era permis ca românii să aibă fereastră către drum, ba chiar și mărimea ferestrelor (recte găurilor) către curte era stabilită. Şi dacă cuteza vreun român să-şi facă fereastră mai mare, decât cea admisă de statut, li se demola simplamente „ex officio" păretele, ori li se umplea fereastra. / Familia Măcelar, din **Mercurea Sibiului**, a purtat un mare proces, până la Împăratul, pentru a avea dreptul la ferestre mai mari şi către stradă. / Astfel şi la Sibiu puteau avea românii locuinţe numai afară de zidurile cetăţii. Episcopii români,

înainte de 1848, locuiau în casă cu chirie şi este cunoscut că Șaguna a trebuit să cumpere, pe sub mână, pe numele unui cetățean sibian, casa în care-și ținea rezidența. / Românii, până la 1848, erau nişte mahalagii ai cetăţii, de aici vine că suburbiile Sibiului se cheamă, şi astăzi, pe româneşte, după cele patru porţi ale fortăreţei: Poarta Turnului, Poarta Ocnei (către baia de sare, de lângă Sibiu), Poarta Guşteriţei şi Poarta Cisnădiei. / Populaţia română de astăzi a oraşului Sibiu este numai în parte disparentă ieșită din populaţia suburbiilor, şi în cea mai mare parte a sa produsă prin migraţiunea elementelor culte, venite din toate părţile şi aşezate în jurul instituţiunilor românești, care s-au dezvoltat, de la 1848, încoace, în Sibiu. / De aici şi rezultă că societatea română sibiană, fiind procesul de migrare încă în curgere, nu are un caracter unitar, ci trădează încă particularităţile regiunilor și mediilor din care s-au transplantat.

Înainte de 1848, erau aşezaţi în Sibiu numai macedo-români (vulgo: greci), care făceau parte din așa-zisa companie grecească, bucurându-se, în Sibiu, ca şi la Braşov, de deosebite privilegii. Ei erau comersanţi. Astăzi, numai numele le-a rămas. S-au stins, în parte, şi, în parte, s-au contopit cu poporul român autohton. De la ei au erezit românii biserica din oraş (biserica grecească), care, până deunăzi, servea ca biserică catedrală a Metropoliei române ortodoxe. / Mai anii trecuţi, s-a demolat această bisericuţă, adăpostită, tot în urma draconicului statut săsesc, în curtea unei case şi pe locul ei, precum şi a caselor din jur, se înalță acum **falnica catedrală, care nu este încă terminată**.

Bisericuța „grecească” n-avea nici clopotniţă şi nici clopot, căci saşii nu permiteau ca „grecii” să le turbure liniștea cu sunet de clopot. Şi fără clopote a rămas și după 1848, până acum. Va fi un moment de istorică înălţare,

când vor chema, pentru prima dată, clopotele nou ziditei catedrale din cetatea Sibiului românii la slujba dumnezeiască. / Alunga-va acest sunet istoric de clopot şi celelalte urme ale tiraniei feudale săseşti?!

Românii din comitatul Sibiului sunt harnici şi buni economi. Pe zi ce merge, dau înainte, aşa că nu poate fi departe vremea când acest comitat, astăzi încă la aparenţă săsesc, își va recâştiga caracterul său original şi adevărat, căci comitatul, în marea sa majoritate, este locuit de români. Conform ultimului recensământ, sunt, din 166 mii locuitori ai comitatului, 108 mii români, 47 mii germani şi 8 mii maghiari. / Sibiul însă se ţine încă ca oraș săsesc, în cele administrative. Nici cancelist român nu există la magistratul oraşului. Toate posturile sunt ocupate prin saşi şi nemţi (deosebire ce se face încă în Sibiu). / **Oraşul Sibiu**, cu armată, cu tot (e sediul corpului XII de armată), numără aproape 30 mii locuitori, din care sunt mai bine de 7 mii români, 16 mii germani şi restul maghiari şi neofiţi.

Sibiul, care a devenit, după trecerea Ardealului sub stăpânire Habsburgică, va să zică în secolul XVIII, **capitala Ardealului**, până ce, după moartea lui Iosif II, s-a transpus dieta la **Cluj**, ca, pe scurtă vreme, de la 1863-1865, să fie iar mutată la Sibiu sub absolutism, adăposteşte astăzi comorile adunate de saşi. Aici este şi astăzi sediul „Comitelui săsesc" (bineînţeles, numai un titlu împreunat cu postul de prefect), aici este sediul superintendentului bisericii reformate, de confesiune augustană, aici au saşii seminar, gimnaziu, şcoală reală, orfelinat etc., cu caracter naţional german, aici are sediul dirigenţa partidului popular săsesc, aici a fost o academie de drept germană, pe care a desfiinţat-o Coloman Tisza, aici au saşii muzeul cel mare, rămas de la baronul Bruckenthal, cu o pinacotecă celebră,

bibliotecă mare, colecţie preţioasă de manuscrise, colecţii mari numismatice şi epigrafice. / Aici îşi are sediul societatea săsească de istorie şi etnografie, care a editat documente preţioase pentru istoria noastră şi susţine şi un muzeu etnografic. Iar în arhiva oraşului sunt multe documente ce ne privesc de aproape pe noi, Românii. Oraşul are şi o mică, dar interesantă colecţie de armaturi vechi şi alte obiecte istorice. Adevărată centrală a vieţii intelectuale, culturale şi politice săseşti. / Construcţie monumentală este biserica săsească în stil gotic, ale cărui începuturi merg până la secolul XIV. În tainiţa acestei mari biserici sunt multe morminte interesante, între care şi cel al lui Mihnea Vodă.

Deja de pe timpul absolutismului au început şi românii să facă din Sibiu, după modelul saşilor, un fel de centru românesc. Aici avem metropolia greco-ortodoxă română, aici avem cel mai vechi şi mai puternic institut de bani, „Albina", aici e sediul „Asociaţiunii" şi al altor vreo 5 reuniuni culturale: de femei, meseriaşi, cântări, agricultură şi de ajutorare în caz de moarte. Aici a fost, până deunăzi, şi centrala partidului naţional român, rămas acum pe drumuri. / Aici s-a pus temelia muzeului naţional. / S-a discutat mult, mai ales în timpul ultim, întrebarea de este Sibiul, care zace cam la periferia teritoriului ungar locuit de români, potrivit de a fi o centrală a mişcărilor noastre culturale şi politice. Nu ne amestecăm în discuţie. Dar fapt este că, astăzi, are Sibiul multe şanse a deveni un loc central pentru adăpostirea mişcărilor şi stăruinţelor noastre naţionale. Deveni-va de fapt?! Urma va alege!"[960].

[960] *Drapelul*, Anul V, nr. 90, Lugoj 1905, pp. 1, 2

1907: „**Şcoala economică de menaj**, susținură de „Reuniunea femeilor române din Sibiu", deschide, cu începere de la 19 ianuarie 1907, un curs special pentru bucătăria fină. Cursul durează trei luni. Elevele care vor locui în internatul şcolii primesc întreagă înreținerea, pe lângă o taxă lunară de 80 coroane. Elevele externe plătesc o taxă lunară de 40 coroane, primind amiaza şi ojina. Elevele interne au să aducă cu sine: saltea, plapomă, 2 perini, 2 schimburi pentru pat, o duzină de rufe, 6 ştergare, pepteu, perie pentru cap şi pentru dinți, câteva şorțuri; cele externe: câteva ştergare şi şorţuri. / Înscrierile se fac la conducătoarea școlii, domnişoara Veturia Papp, Sibiu. Strada Baier Nr. 1"[961].

1908: „O frumoasă zi de toamnă a fost dumineca din 18 octombrie. Pentru românii din Sibiu şi din comitat ea rămâne o zi de însemnătate istorică. Nu mai puţin decât 12-14 adunări populare erau anunţate în diferite locuri şi ele s-au ţinut aproape toate, cu însufleţire şi demnitate. Frumoasele comune care împrejmuiesc **Săliştea** ca un colan de mărgăritare au ţinut să aranjeze fiecare câte o întrunire… / Pentru celelalte comune s-a îngrijit inteligenţa din **Sibiu** ca să ia parte cât mai mulţi din centru, să vină într-ajutor bravei inteligențe locale, întru aranjarea şi succesul cât mai mare al adunărilor. Aşa au plecat, din **Sibiu**, la **Răşinar**, vreo 5 inşi, la **Foţeldea**, vreo 12, la **Miercurea**, 3, şi câţiva tineri s-au dus pe la adunările din mărginenime. O mică apostolie în mijlocul harnicului nostru popor, dornic de poveţe şi învățături. Tot atunci, în aceeaşi zi, un alt, grup de sibieni luă parte activă la deschiderea expoziţiei de poame din **Avrig**, aranjată de „Reu-

[961] *Unirea*, Anul XVII, nr. 1, Blaj 1907, p. 22

niunea agricolă română din comitatul Sibiului". / Subscrisul am mers la adunarea de la **Miercurea**. Erau invitaţi aici vrednicul prezident al clubului nostru, Dr. Liviu Lemenyi din **Sibiu**, şi deputatul Dr. Maniu. La gara de la **Miercurea**, un număr mare de inteligenţi aştepta sosirea oaspeţilor. Dl protopop Ioan Droc salută pe dl Dr. Lemenyi, ca candidat de deputat al cercului. I se răspunde şi apoi plecăm în localitate, un convoi frumos, de 15 trăsuri. Direcţia e la familia ospitalieră a dlui avocat Dr. George Măcelar, unde suntem aşteptaţi cu o bogată masă întinsă. / Pe drum, aflăm că Dr. Maniu nu vine la adunare, e împiedicat. Ni se spune că adunarea nu se poate ţine în paţa principală şi la 11 ore, pe când a fost convocată… /

Până la adunare, avem puţin timp să facem o revistă prin orăşel. **Miercurea** are 2008 locuitori, dintre care jumătate și mai bine sunt români, ceilalţi saşi şi câţiva unguri şi armeni. A fost, odinioară, **centrul scaunului săsesc al Miercurii**, azi are oficiu pretorial şi judecătorie de cerc şi aici se află scaunul protopopese greco-ortodox al Miercurii. Orăşelul este aşezat în loc plăcut, pe şoseaua care duce, de la Sibiu, la Sebeşul săsesc. Şoseaua îi este strada principală, de-a lungul căreia se înşiruie casele cele mai frumoase, mai în jos, cu deosebire săeşti, mai în sus, case deale românilor. Unele sunt mari şi frumoase, cu etaj, adevărate curţi. Așa este primăria, apoi edificiul băncii române, în cel mai bun loc, în colțul pieții, în culmea acoperişului cu o cruce românească. În celălalt colţ al pieţii este zidirea băncii săseşti, acum în edificare. Aceasta e banca din **Apold**, care își mută sediul în **Miercurea**, ca să facă concurenţă băncii noastre. Numai să n-o pățească, căci proverbul românesc cu „săpatul gropii" de multe ori s-a adeverit! Mai în sus, pe uliţă, sunt casele frumoase ale

protopopului Păcurar, Droc, Dr. G. Măcelar etc. / **Miercurea** e un loc de însemnătate în trecutul nostru politic mai nou. Aici s-a decretat, pe vremuri, *pasivitatea*, care, până înainte cu câţiva ani, a dat direcţiune politicii noastre. / Dar mai sunt, aici, de notat, şi alte reminiscenţe. Înainte cu un veac, la 1821, abia se aflau în **Miercurea** 30 de familii românești. Azi sunt 240 de familii de-ale noastre, iar străine, saşi, unguri, armeni etc., în total 220. Odinioară, prigonirile de tot felul îi reţineau pe români de a se aşeza prin orăşelele săseşti.Erau şicanaţi chiar şi în casele lor. Nu li se permitea, de exemplu, să-şi pună ferestre cu sticlă, ca şi românul să se bucure de lumina zilei, în casa sa. Numai burduhanul era al românului. Opreliştea aceasta dăinuia încă pe la începutul secolului trecut. În **Miercurea**, cea dintâi casă românească, la care s-a pus sticlă, este casa protopopului Păcurar. A fost zidită de moşul doamnei protopop, un descendent din vechea şi vrednica familie Măcelar. De atunci, casa a fost renovată şi adaptată. Bătrânul Măcelar a dat ordin meşterului sas să pună sticlă la fereastră… / În curtea bisericii, se deschide adunarea, căci sunt orele 12. Oamenii se adună pâlcuri-pâlcuri şi sosesc întruna. Vin şi femei, îmbrăcate de sărbătoare, sunt şi dame din loc, doamna Dr. G. Măcelar, soru-sa, doamna Dr. Schiau, doamnele protopopese, domnişoara Nora Lemenyi, de la Sibiu, etc. Adunarea decurge frumos. Oratorii, Dr. Lemenyi şi Dr. Măcelar vorbesc bine, convingător, răpiţi, din când în când, de tema ce-o desfăşoară. Ascultătorii sunt însufleţiţi… / După adunare, urmează banchet, cu venituri frumoase şi multă veselie. Au luat parte şi un număr însemnat de ţărani fruntaşi… / Silvestru Moldovan”[962].

[962] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 226, Braşov 1908, pp. 2, 3

1912, Blaj, noiembrie 15: „**Înmormântarea pictorului Octavian Smigelschi**. / Clopotele de la catedrala Sfintei Treimi plâng duios în glasul lor de metale. Plânsul lor prelung şi jalnic cutremură văzduhul şi ochii noştri se înlăcrimează de durere şi de jale. În jurul catafalcului ard, în pâlpâiri domoale, luminile albe și, jur de jur, cu inimile frânte de mare durere veghează pentru cea din urmă dată credincioasa soţie cu, fiii şi fiicele nespus de dragi, şi rudeniile, și admiratorii mulţi, care au venit să dea cel din urmă tribut de cinste osemintelor lui **Octavian Smigelschi**, în cel din urmă popas din lumea aceasta. / Sunt de faţă Excelenţa Sa Mitropolitul și canonicii. Începe prohodul, oficiat de 7 preoți profesori, pontificând în frunte cu directorul gimnazial Dr. Ambrosiu Cheţianu, îmbrăcați în ornate roşii de sărbătoare, precum sărbătoresc e şi acest trist eveniment. / Cântă dulce şi plin de duioşie baciul Papiu, iar corul teologilor, sub conducerea măestrului Iacob Murășanu, transpune sufletele şi mișcă inimile, scăldând în lacrimi inimile tuturor. După evanghelie, urcă amvonul delicatul și duiosul nuvelist Al. Ciura și rostește un prea duios cuvânt funebru, demn de măreţia acestor triste clipe, încununând cu sinceritatea cuvintelor sale aureola de glorie a acestui mare şi iubit artist al nostru, în celea din urmă clipe, când se mai află printre noi”… /

„Repausatul în Domnul **Octavian Smigelschi** s-a născut, la 21 martie 1866, în **Ludoșul-mare**, din părinţii Mihail şi Ana, născută Sebastian. / Studiile gimnaziale le-a făcut în Sibiu; apoi trece la Academia de pictură din Budapesta. Încă de când era student arătase multă simpatie pentru pictură; acum visurile lui începeau a-și întinde aripile şi a zbura, încet-încet, spre culmea glorioasă. Talentul lui puternic ajunge la deplină vigoare prin studiile de pic-

tură din München, Ravena, Roma şi Veneţia. / După absolvirea Academiei de pictură, a fost numit profesor la gimnaziul de stat din **Şemniţ**, de unde a trecut, după doi ani, la **Elisabetopol**, unde a funcționat ca profesor până în 1906, când şi-a cerut pensionarea, pentru a se putea dedica cu totul artei. / Pentru prima oară a păşit în fata publicului, la 1903, când a aranjat expoziţia de la **Blaj**, mai apoi la **Sibiu**. / Lumea a rămas cu totul răpită de strălucirea acestui talent, ce ni se prezintă deodată în plină lumină şi despre existența căruia puţini aveau cunoştinţă. În 1905, aranjează expoziţia din Budapesta şi jurnalele străine îl încărcau cu elogii, asemănându-l cu cei mai mari ai lor: sculptorul Strobl şi pictorul Carol Lotz. Calea spre apogeu era acum netezită şi Pantheonul îi deschidea larg porțile, ca să intre acest biruitor favorit al Muzelor. / În acelaşi an, i-se încredinţează **pictarea catedralei din Sibiu**, care e opera monumentală a acestui mare artist, alăturea de cele două biserici, ce le-a pictat în timpul din urmă: aceea din **Ciacova** şi cea din **Uifalău**… /

A fost cel mai mare pictor, cu care ne putem mândri românii ardeleni și am fost un neam prea sărac pentru a sprijini, după vrednicie, un talent atât de superior. De aceea îl vedem, în 1908, aranjând a doua expoziţie în Budapesta, cu care prilej ia stipendiul „Fraknoi", pentru a trece la Roma, leagănul originii noastre, spre a lucra în tihnă pânzele măiestre, care, după cât ştiu eu, sunt terminate, pentru capela „Rákóczi", ce se va ridica în Budapesta. / Şi a venit îngerul Morţii"[963].

1914: „Cu ocaziunea congresului **Uniunii femeilor române din Ungaria**, ținut în Sibiu. în zilele de 26-27 mai

[963] *Românul*, Anul II, nr. 244, Arad 1912, p. 8, 9

/ 8-9 iunie 1914, s-au făcut următoarele contribuiri pentru scopurile Uniunii, despre care contribuiri abia acum putem face darea de seamă publică, după ce am primit listele de colecte şi s-a reîntors şi casiera din călătorie: / **A)**. **La biroul Uniunii**, au incurs, în **Sibiu**: Bodeanu Eliza, / Boiu I. B., / Boldea Aurelia, / Borzea N., / Dr. Bran Amalia, / Dr. Başiota, / Dr. Brote, / Buga Eleftera, / Cismaş Elena, / Cosma Maria, / Dubleş, doamnele, / Gavrea P., / Glogovean, / Greavu E., / Hamsea Aurelia, / Hodoș Constanţa, / Jantea M., / Maisner, / Dr. Meţianu I., / doamna general Mihălţeanu, / Mureşianu Otilia; / Dr. Pop, / Pop de Lemény, / Popovici T., / Predescu, / Dr. Raţiu, . Reuniunea femeilor române greco-catolice din **Sibiu,** / Reuniunea femeilor române suburbiul Iosefin, / Săbădeanu Elena, Sas E., / Sibianu Reveica, / Simu M., / Dr. Stan Ana, / Străvoiu, / Ţincoca, /Dr. Vlad Anuța, / Vlad Mircea, / Moța, / Dr. Moga. / **B). Lista dnei Letiţia Bologa**: Dr. Banciu Chivuţa, / Barcianu Constanţa, / Bohăţel Vera, / Borcia Elena, / Borzea Olimpia, / Chirtop Sofia, / Colbazi de Valeria, / Comănescu Zoe, / Dr. Crăciunescu Livia, / Dragomir Reghina, / Droc Agapia, / Făgărăşan Ana, / German Elena, / Greavu Valeria, / Man Cornelia, / Marienescu Ana, / Mihai Hortensia, / Pruncu Natalia, / Precup Virginia, / Dr. Roşca Eusebiu, / Dr. Sândean Iustina, / Smighelschi Pulcheria, / Stroia Flena, / Tăslăuanu O. C., / Togan Ana, / Zehan Ana. / **C). Lista dnei Letiţia Popescu**: / Albini Elena, / Dr. Bălan Nicolae, / Pr. Başiota, / Bologa Marpod, / Cismaş Mărioara, / Comănici S., / Duşoiu George, / Dr. Frâncu A., / Dr. Garoiu Ioan, / Dr. German Laurian, / Gomboş M. Traian, / Imbăruş E., /Dr. Măcelar Cristea Agnes, / Man Valeria, Marcu P. jun., /

Moldovan Maria, / Negruţiu Nicolae Odor, / Oniţiu Netti, / Dr. Pop Maria, / Popescu Valeria. / Popovici Timotei”[964].

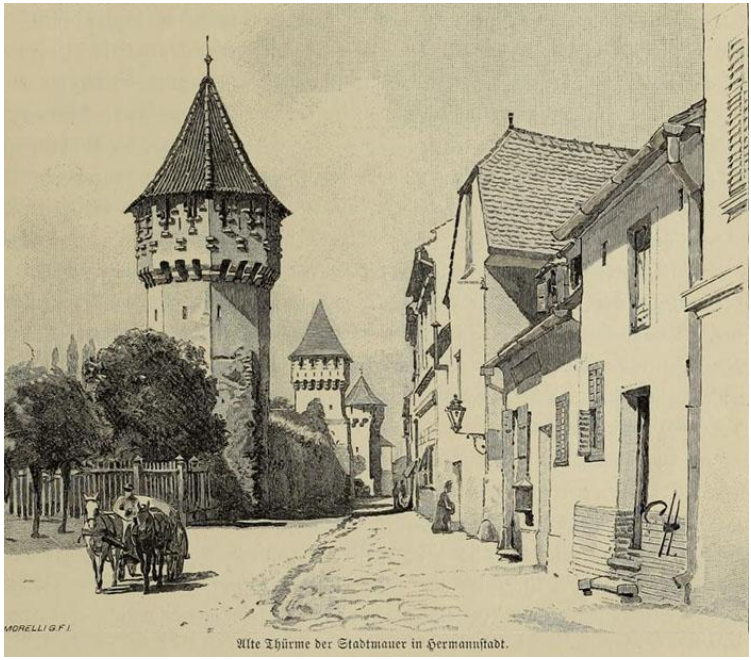

Alte Thürme der Stadtmauer in Hermannſtadt.

[964] *Românul*, Anul IV, nr. 206, Arad 1914, pp. 2, 3

SIC

(Zeek, judeţul Cluj)

1354, mai 31, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că „Nicolae zis Wos de **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul Cluj), venind în faţa noastră în numele său şi în numele şi în locul lui Ioan şi Ladislau, fraţii săi, că Benedict Ţesătorul din **Turda** (judeţul Cluj), slujbaşul magistrului Mihail, cămăraşul din **Sic** (Zeek, judeţul Cluj)… a luat din cuprinsul hotarelor acestei moşii Sântejude, în locul numit Sălciişul şi Cărbunărie, 200 de oi, 2 cai, 2 boi şi 36 de porci de la un iobag român al său, numit Cristian; şi el s-a plâns de acest Benedict Ţesătorul, în privinţa luării sus-numitelor vite, înaintea obştii nobililor, în adunarea obştească ţinută la Turda, în anul acesta, în duminica dinaintea sărbătorii Înălţării Domnului (18 mai); iar acest Benedict Ţesătorul i-a răspuns că n-a luat acele vite de pe pământul care ţine de moşia Sântejude, ci de Sic. Însă obştea nobililor a adeverit că acele locuri, adică Sălciişul şi Cărbunărie, n-au ţinut niciodată de Sic, ci totdeauna au fost ale nobililor din Sântejude… iar magistrul Mihail, arhidiacon de **Dăbâca** (judeţul Cluj), trimis de noi la sus-zisa adunare, precum şi Gheorghe, fiul lui Iacob, unul din îm-

păciuitori, au întărit că această mărturie a fost făcută aşa"[965].

1359, iulie 4, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic dă de ştire că, înfăţişându-se „Ioan, fiul lui Blasiu, slujitorul magistrului Nicolae zis Wos, în numele stăpânului său şi al fraţilor săi, anume Ioan zis Achyl, Laurenţiu, Petru zis cel Roşu, Toma şi Desideriu, ne-a făcut cunoscut, în chip de întâmpinare, că oaspeţii sau oamenii din **Sic** (Zeek, judeţul Cluj), venind pe moşiile acelor nobili de ţin de satul **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul Cluj) şi făcând acolo hotărnicirea, au voit să cuprindă nişte bucăţi de pământ ce ţin de acest sat Sântejude, iar acei nobili mai sus scrişi i-au oprit, iar oaspeţii i-au chemat înaintea regelui… Şi fiindcă în părţile Transilvaniei n-a fost niciodată legea sau obiceiul din bătrâni ca vreun nobil să fie chemat în faţa regelui, decât în faţa voievodului Transilvaniei, de aceea sus-zisul Ioan s-a înfăţişat în faţa noastră"[966].

1359, decembrie 15, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie voievodului Dionisie că i s-a plâns „Ioan, fiul lui Ştefan zis Pagan că castelanul cetăţii **Unguraş** (Baluanus, judeţul Cluj) şi obştea oamenilor din **Bonţida** (Bonchyda, Bunchyda, judeţul Cluj) şi **Sic** (Zeek, judeţul Cluj) au cotropit pe nedrept nu puţine bucăţi ale pământului său, ce ţine de moşiile sale numite **Ţentea** (Chykacute, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Giulatelec** (Giulatelec, Gyulateleke, azi **Coasta**, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Dăbâca. Deoarece noi nu am voit ca numitul Ioan să fie păgubit în

[965] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 260, pp. 269, 270
[966] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 392, pp. 399, 400

drepturile sale, vă poruncim cu tărie să cercetaţi hotarele sus-ziselor moşii”[967].

1366, iunie 3, Bistriţa: Regele Ludovic scrie conventului mănăstirii Mănăştur că, deoarece voieşte „ca să se despartă prin semne de hotar, unele de altele, pământurile şi dumbrăvile aflate în pricină între oamenii noştri din **Bonţida** (Bonchyda, Bunchyda, judeţul Cluj), pe de o parte, şi oamenii noştri din **Sic** (Zeek, judeţul Cluj), pe de altă parte, şi pentru aceasta am hotărât să trimitem omul nostru, şi să trimiteţi dintre voi, spre mărturie, un bărbat potrivit… să deosebească şi să despartă după semnele de hotar pomenitele pământuri şi dumbrăvi”[968].

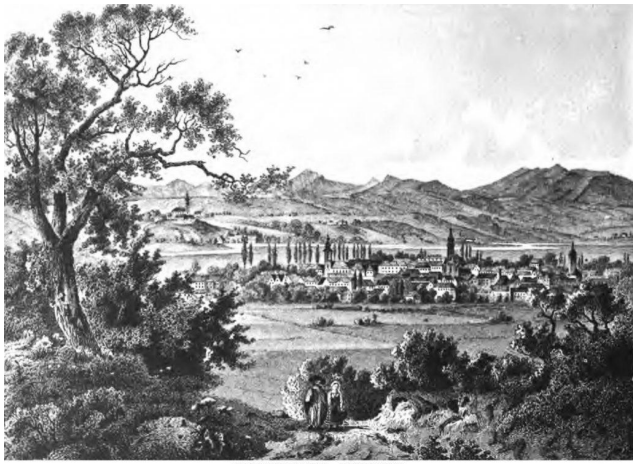

MAROSSZIGET.

Rohbock, Lajos, *Magyarország és Erdély* (Ungaria şi Transilvania), Darmstadt 1860, p. 287

[967] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 430, pp. 439, 440

[968] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 73, pp. 136, 137

SIGHETUL MARMAŢIEI

(Zygeth, şi prin Japa, Iapa,
inclus în Sighet, judeţul Maramureş)

1346, iulie 11: Capitulul din Agria adevereşte că Benedict, preutul din **Sziget** (Zygeth, judeţul Maramureş) şi vicariul din Maramureş, a depus jurământul, că, de aici, înainte, are se fie supus episcopului din Agria, şi nu va recunoaşte de superior al său pe episcopul transilvan. Georgiu, preotul din Vysk, asemenea, s-a legat cu jurământ că, dacă Benedict, preotul, nu s-ar ţine de jurământ, îl va arăta episcopului"[969].

1349, septembrie 21, Zigeth[970]: „Relaţiunea lui Ioan, fiul lui Juga, voivodul românilor din Maramureş, şi a lui Nicolau, fiul lui Petru înerezutul Magistrului Andrea Laczk către regele Ludovic, despre statuarea lui Giula, fiul lui Draguş, în moşiile **Giuleşti** (Gylahaza, judeţul Maramureş) şi **Valea Mare** (Nyres, râu în Maramureş), făcută

[969] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 12, pp. 23, 24

[970] Oraşul Zigeth era şi atunci locul adunărilor şi capitala jurisdicţiuniei – notă Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 14, p. 29

fără contradicere (împotrivire, deci act administrativ de tip întâmpinare – n. n.)”[971].

1383, octombrie 7, Sziget: „Nicolau Bogaz judele, jurații, cetăţenii și hospesii din **Szigeth** (Zygeth, judeţul Maramureş) revocă și declară fără valoare literele (scrisorile) date prin dânșii câmpulungenilor, în privința hotarelor între aceştia și între nobilii din **Saraseu** (Zarvassov, azi **Sărăsău**, judeţul Maramureş) și **Săpânța** (Szaplonca, judeţul Maramureş), anume magistrul Stan, Banc din Saraseu și Lodomeriu din Săpânța”[972].

1384, martie 16, **Sziget**: „Magistrul Farkas, vicecomitele maramureșean, atestă că preotul Miroslav (Mirislaw Pop), Dragomir și Ștefan, fiii lui Giula, legiuindu-se (judecându-se) cu Ladislau, fiul lui Draguș, pentru un brâu, rămas de moșul lor, în valoare de 26 florini, în urmă au recunoscut că Ladislau ţine cu drept acest brâu, in partea tatălui său”[973].

1385, **Szigeth**: „Literele (scrisorile) comitatului (Noi Bank…. de Zarwasow, Balkonis woywode, conte de Zathmarien și Maramorosi, precum și patru judecători nobili ai aceluiași județ Maramureș, adică. fiii lui Iuga (Yge), boievodul Maramureşului), prin care se adevereşte că nepoții lui Juga, voievodul maramureșean, fii lui Ștefan, nobilii cu numele Sandor, Michail, Alexa și Nicoară, din bună voie, nesiliți, au dat a patra parte din moştenirea părintească **Vișeu de sus**, **Vișeu de jos** (Kethuyssou, azi

[971] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 14, pp. 28, 29
[972] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 48, p. 80
[973] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 49, p. 81

Vişeul de Sus şi de Jos, judeţul Maramureş), **Șieu** (judeţul Maramureş), **Botiza** (Batiza, judeţul Maramureş) și **satul lui Dan** (azi Dăneşti, judeţul Maramureş) surorilor lor, cu numele Scora, Baba și Margareta, soţia lui Petru, notarul din **Baia Sprie** (Mithelperg, Kuzberk, judeţul Maramureş)"[974].

1411, septembrie 18: „Fragment care cuprinde desemnarea și stătorirea metelor (stabilirea hotarelor) moșiilor **Vad** (comuna Copalnic-Mănăştur, judeţul Maramureş) şi **Tursad** (azi **Şugău**, judeţul Maramureş) de către **Vănceşti** (azi **Onceşti**), **Bărbeşti** (azi **Berbeşti**, comuna Giuleşti, judeţul Maramureş) și **Sziget** (Zygeth, judeţul Maramureş), îndeplinită în favorul lui Leucă și Andrei din Vad"[975].

1459, mai 1, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul pentru reambularea metelor (refacerea hotarelor) opidului Szigeth. Metele anumite se statornicesc fără contrazicere"[976].

1461, februarie 5, Trencin: „Mandatul regelui Mathia Corvinul către Emerie de Zapolya, trezorierul, ca să cerceteze şi să judece controversele iscate între Petru Gherheș din **Saraseu** și fiul său Simon, pe de o parte, iar pe de altă parte, Mihail Stibor, locuitor în **Sziget**, care, împreună cu Georgiu Rosa și la îndemnarea lui Ştefan Argasitor, judele opidului **Sziget**, a săvârșit fapte violente la **Breb**; mai încolo, să judece și violenţele suferite de

[974] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 51, pp. 85, 86
[975] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 100, pp. 178-180
[976] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 247, pp. 422-424

Petru Gherheș și fiul său din partea eremiților Claustrului Sfânta Maria și din partea cetățenilor opidului **Câmpulung**, care au ocupat, cu putere, partea de moșie în **Săpânța** a lui Petru Gherheș”[977].

1556: „Moşia mânăstirii catolice din **Remeţi** fu conferită, în anul 1556, lui Paul Litterat din **Sighet**. În mandatul de introducere, dat prin comitele Petru Petrovici, se afirmă că mânăstirea era dezolată şi părăsită de călugări”[978].

1635: „La 2 noiembrie 1635, subcomitele Francisc Stoica de Krácsfalva, împreună cu Ioan Rad de Somosfalva, pretor de **Cosău**, Mihail Szinérváraljai de **Sziget**, notar, şi cu Grigorie Rednic junior de **Gyulafalva**, pretor, ţinând scaun de judecată în **Onceşti**, s-a prezentat în faţa lor, de o parte, nobilul Iacob Moldovan, altfel Iacob Vancia de **Nanfalva**, Luca, Grigore, Francisc şi un alt Iacob, de altă parte Margareta Birthana de Fejéregyháza, văduva lui Ioan, cândva Iura de **Váncsfalva**, ca să se împace asupra unui preţ de trădare (homicidium) de 20 florini aur, asupra unei moşii nobile din **Năneşti** şi asupra unei alte omucideri. Mai târziu, la 2 februarie 1639, principele Rákóczy I dispune, tot în cauza unei volnicii, ordonând cercetare în contra susnumitului Iacob Váncia de **Nanfalva**, care deţinu un iobag al lui Ioan Iura de Váncsfalva”[979].

1641: „La 12 martie 1641, în faţa scaunului de judecată al Comitatului Maramureş, ridicându-se Ioan Ne-

---

[977] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 255, pp. 437, 438

[978] Reli, Simion, *Biserica ortodoxă din Maramureş, în vremurile trecute*, Cernăuţi 1938, p. 35

[979] Başca, George, *Fragmente din istoria Maramureşului*, I, Sighetu Marmaţiei 1931, pp. 140, 141

meş alias Gergely de **Váncsfalva**, primpretor de **Cosău**, raportă că întreaga nobilime din **Onceşti** îşi esprimă dorinţa, în faţa lui, că, precum înainte de aceasta, aşa şi de aici, înainte, să fie oprită pădurea cea mare de stejar a satului, atât pentru locuitorii din **Năneşti**, **Onceşti**, cât şi pentru cei din **Valea Porcului**, astfel că şi lemnul de construcţie pentru case să se taie numai din pădurea numită Osoiu (Oszov). Convenţia încheiată asupra acestui aşezământ a fost reînnoită, prin transcrierea de Comitatul Maramureş, în congregaţia acestuia ţinut, în **Sighet**, la 26 mai 1665"[980].

1689: „La 1689, Iosif Stoica încă nu era episcop în Maramureş, căci, în 5 decemvrie al acestui an, se ţinu, în biserica comunei **Săpânța**, „în scaunul parohial şi bisericesc" al „protopopului oraşului **Sighet**, Ioan Popa de **Irholţ**", un sobor de preoţi, cu privire la „proedria" din biserica acestui sat, pentru a judeca o ceartă ivită, cu privire la un loc de stat în biserică, între „muierea lui Simion Saplonceai şi fameile din familia Popescu". / Acest sobor de judecată nu a fost convocat și prezidat de episcopul Stoica, cum vom vedea că face el, într-un asemenea caz, ci de protopopul „ieaşului" (protopopiatului) **Sighet**, popa Ivan de **Irholţ**. La acest sobor au mai participat: Popa Gheorghe din **Sarasău**, popa Ionaş din **Biserica Albă**, Popa Ştefan şi popa Petraş din **Apşa-de-jos**, Popa Ionaş din **Apşa-de-mijloc**, popa Fedor din **Târnov** şi Petraş Karully de **Sarasău**, Josif Seghedi de **Sighet**, Francisc Mănăilă de **Săpânța**, vicepretori"[981].

---

[980] Başca, George, *Fragmente din istoria Maramureşului*, I, Sighetu Marmaţiei 1931, p. 141

[981] Reli, Simion, *Biserica ortodoxă din Maramureş, în vremurile trecute*, Cernăuţi 1938, p. 100

1709, august 28-30, Mihail Teleki: „În satul **Borșa**, căpetenia locului ne-a rânduit niște case, în care să așteptăm hotărârile ulterioare ale domnului vicecomite, la care a fost trimis, apoi, domnul Pohorski. În ziua următoare, a alergat la noi judele nobililor, aducând două sticle de vin bun, din care o sorbitură, împreună cu mâncări ungureşti şi cu un aer mai sănătos, m-au vindecat de tot și pentru totdeauna de dizenteria mea, spre marea uimire a domnului general Mayerfeld, că boala a fost alungată de mâncări acre și de caș fiert în lapte şi de ciorbă unguréască, când el, potrivit cu făgăduiala sa de la Bender, luându-mă totdeauna ca tovarăș la masa sa întinsă, cu zemuri dulci, cu zahăr și struguri uscați, ca să mâncăm din felurile cele mai dulci, şi când nu voiam, silindu-mă chiar, socotise că boala putea fi alungată prin această metodă contrară.

În ziua de 30 august, din porunca vicecomitelui, care atunci făcea judecăţi şi care s-a scuzat deci de lipsa sa, ne-a fost dat acel jude al nobililor drept conducător, fiind slobozite călăuzele noastre de mai înainte… / Judele nobililor, după ce ne-a însoţit o jumătate de zi şi a primit două monede de aur, a pus în locul său pe unul din asesorii juraţi ai strălucitului comitat al Maramureșului, care ne-a dus în orașul **Sighet**, la 5 mile depărtare de **Borșa**, la prea strălucitul vicecomite, care aştepta sosirea domnului Mayerfeld. Atât de lungi au fost aceste mile, încât, deşi am pornit la drum în ziua de 31 august, când încă nu se luminase de zi, şi am umblat în beznă adâncă, totuşi nu am putut face trei mile, chiar îndemnând caii, și nu am ajuns la **Sighet**, decât a doua zi, la 1 septembrie, cam la ora a nouă, înainte de prânz. Am fost foarte bine primiți de domnul vicecomite Francise Darvai, şi, în acea zi, am rămas acolo. A căzut, atunci, duminica a 14-a a Treimei, în care tineretul religiei

reformate l-a onorat pe domnul Mayerfeld, la prânz, cu cântece religioase şi o scurtă urare, și a primit de la el 6 taleri”[982].

1709, Johann Wendel Bardili: „În ziua următoare, am ajuns într-un orășel numit **Sighet**, din Maramureș. Până aici și chiar mai departe, până în Ungaria, își au tiganii locul de ședere, măcar că le este interzis să se stabilească și să locuiască înăuntrul orașelor şi satelor, totuşi ei nu sunt opriţi să-şi construiască, în loc deschis, colibe, în care să-și vadă de meserie. Meseria lor este potcovăritul, așa că aici nu întrebi de potcovar, când ai nevoie de el, ci de ţigan. Am rămas aici peste noapte și ne-am bucurat de mari atenţii din partea vice-șpanului, care, în ziua următoare, ne-a însoţit personal și ne-a dat prilejul ca, la amiază, să fim trataţi foarte bine de un nobil, după care societatea a făcut o vizită de politeţe unui general, care zăcea aici bolnav”[983].

1746: „În satul **Săcel** a existat, pe vremuri, o mănăstire ortodoxă-română, a cărei biserică fu strămutată, între anii 1746-1754, sub preotul Andrei Bacinsky, în oraşul **Sighet**, şi a servit, mult timp, de biserică pentru românii din acest oraş, strâmtoraţi din toate părţile de străini. Această biserică a ars, apoi, în **Sighet**, şi, în locul ei, s-a construit, în anul 1808, o biserică frumoasă de zid, pentru români, dar apoi a ajuns în mâna rutenilor”[984].

---

[982] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VIII, Bucureşti 1983, pp. 262, 263

[983] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VIII, Bucureşti 1983, p. 285

[984] Reli, Simion, *Biserica ortodoxă din Maramureş, în vremurile trecute*, Cernăuţi 1938, pp. 167, 168

1752: „Din Sziget şi-au produs nobilitatea, la anul 1752, familiile: **Hajnal-Szerencsi** (1702), **Szegedi** (1701), **Szigeti** alias **Szabó** (1550), **Kovási** alias **Bozga** (1720), **Váradi** alias **Borbely** (1607), **Kosa** (1699), **Tótt** (1650), **Székely** (1632), **Bagosi**, **Dobri**, **Szöcs** (1668), **Fejér** (1678), **Vaida** (1699), **Zsibai** (1617), **Balás** (1670), **Pribék** (1611), **Rozsi** (1697), **Barta** (1668) **Toott** (1670), **Lakatos** (1635), **Tar** (1698) **Csiszár** (1699), **Horvath** (1602), **Fodor** (1631), **Técsi** (1672), **Vernika** (1709), **Faidasi** (1585), **Csutak** (1643), **Tordai** (1670), **Hatvani** (1617), **Bartos** (1696), **Pataki** (1696), **Bálint** (1699), **Izak** (1612), **Szany** (1649), **Komáromi** (1633), **Albert** (1612), **Varó** (1645) **Méczér** (1684), **Kolya** (1670), **Nagy** (1664), **Vizaknai** (1672), **Makai** (1634) **Kovács** (1673), **Magyar** (1612), **Török** (1670), **Todal** (1666) **Dcsi** (1631), **Kegyes** (1613), **Bökény**, **Balog** (1699), **Orbán** (1699), **Imbre** (1698), **Szabó** (1673), **Veres** (1670), **Birtalan** (1639), **Szentiváni** alias **Fejér** (1684), **Fekete** (1612), **Tooth** (1653), **Csaszlai**, **Bajoczki**, **Debreczeni** (1668), **Bártfai** (1715); în anii 1763-1768, familiele: **Deák** (1758), **Pap** alias **Szakácsi** (1754), **Szabó** alias **Asztalos** (1701); în anii 1763-1769, familiile: **Solymos**, **Lippai** (1765). **Csicsó**-Kereszturi (1630)”[985].

1848: „La 30 sept. 1848, borşenii lui Popa Lupu rup emblemele ungare de pe primărie şi alungă jandarmii din comună, precum şi pe comisarul Ludovic Jura, încredinţat cu recrutarea celor 23 moiscieni şi a celor 58 borşeni. La aceasta, pleacă la **Borşa**, pentru restabilirea ordinii, o companie de soldaţi unguri din **Teceu**, în frunte cu pretorele Vasile Mihalca şi cu Ioan Săpânţanu, preşedintele curţii

[985] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 247, notă, p. 424,

marţiale, împuterniciți de a recurge la toate mijloacele de represalii. Aici însă au fost întâmpinați de 1.000 borşeni înarmaţi cu furci, securi, coase şi pari. Conducătorii borşenilor arătară lui Mihalca un document, semnat de colonelul Urban şi de doi ofițeri din graniță, prin care se adeverea că ei au depus deja jurământul pe împărat. Încercările de a amăgi pe revoltați cu declaraţia că şi ei sunt prieteni cu împăratul, precum şi arătarea vulturului cu două capete, din partea ofiţerilor unguri, au dat greş. În cele din urmă, Mihalca, împreună cu soldaţii, a fost silit să se retragă la **Vişeu**. / A doua zi, **Borşa** a fost ocupata de căpitanul Binder, însoțit de 60 grăniceri români. La apelul său, plecară la **Năsăud** 300 de borşeni, pentru a se înrola sub steagul împăratului. În curând, au sosit la **Vişeu**, pentru întărire, 1.526 de ostaşi unguri, din care 600 erau din oraşele regeşti, iar 926 din comitatul Sabolci. Auzind despre aceasta, borşenii an scris lui G. Mihaly că sunt gata să se supună, dar numai cu condiţia să nu fie obligaţi să-şi calce jurământul dat împăratului şi nici să fie recrutați în armata lui Kossuth. Totuşi, la 28 octombrie, ora 14, în faţa forţei superioare, **Borşa a capitulat**. Autoritățile au alcătuit aici o tabără de concentrare, unde au adunat toate elementele mai periculoase din regiune. În răstimp, sosind ordin din partea lui Mihaly, ca față de români să se procedeze numai cu blândeţe şi cu vorba bună, românii de pe valea Vişeului n-au mai fost obligați să se înroleze în armata revoluționară. / La începutul lui octombrie, au coborât la **Săcel** 130 de grăniceri români şi, la chemarea lor, au plecat la **Năsăud** sute de ţărani de pe Iza, ca să depună jurământul de credință față de împărat. La câteva zile, sosi pretorele Mihalca, însoțit de armată şi, găsind la **Săcel** 400 de țărani gata de plecare în Ardeal, a reuşit să-i împrăştie la vetrele

lor. Tot atunci a luat măsuri pentru paza trecătorilor, anunțând pedepse aspre pentru cei care vor îndrăzni să treacă granița. Totuşi, spiritele nu s-au liniştit şi trecerile peste graniță au continuat fără întrerupere. Ba, mai mult, poporul din **Dragomireşti** a spart capul notarului Iosif Balea, pentru că a îndrăznit să propage ideile lui Kossuth, iar în **Ieud**, la protestul lui Chindriş Ionaş, poporul a refuzat să contribuie cu ceva pentru recruți.

Pentru restabilirea ordinii, a fost trimis comandantul Várady, în fruntea batalionului său, cu care, la 7 decembrie, ocupă **Bârsana**, **Strâmtura**, **Rozavlea** şi **Şieul**. Din Șieu el scria Comitatului că săcelenii sunt mai răi decât borşenii şi cerea să i se admită distingerea satului şi împrăştierea populaţiei sale. Cererea însă nu i s-a aprobat, deoarece, pe lângă opreliştea dată de Mihaly, a mai trimis vorbă şi maiorul Urban, că, dacă se va atinge cineva de viaţa şi avutul ţăranilor români, credincioşii împăratului, va năvăli cu toate forţele ce dispune în Maramureş şi pe unde va trece nu va rămânea piatră pe piatră. Ca urmare, Várady s-a mulțumit să ocupe **Ieudul**, **Cuhea**, **Dragomireștii** şi **Săliştea**, iar la 13 decembrie ocupă şi **Săcelul**, distrugând totodată drumul ce lega **Dragomireştii** de **Telciu**. În Săcel încă s-a înfiinţat o tabără de concentrare, după modelul celei din Borşa. / Pe Mara şi Cosău, capii tulburărilor erau primarul Berinde Grigore din **Budeşti** şi fruntaşul Pop Andraş al lui Toader din **Giuleşti**, care, însoțiți de mai mulți măreni, au fost personal la **Năsăud** pentru depunerea jurământului de credință față de împărat. După restabilirea ordinii pe Iza şi Vişeu şi după ce intervenţia personală a vicarului Anderco a fost primită cu huiduieli, populaţia de pe Mara şi Cosău a fost silită să se supună în fața forței superioare a armatei, care a înființat, la **Budeşti**, o tabără de

concentrare. La 5 decembrie, se semnalează tulburări la **Petrova** şi autoritățile iau măsuri ca revoltaţii să fie opriţi pe dealul Herca, ca nu cumva, uniţi cu cei din **Rona de Jos**, să atace **Sighetul**. Nemulţumiri şi tulburări au izbucnit chiar şi în sânul populaţiei din **Sighet**, care, într-o noapte, a încercat să dezarmeze pe cei 1.500 de ostaşi, încredinţaţi cu paza oraşului. După aceasta, tulburările au încetat de tot, iar populaţia a fost lăsată în pace, cu excepţia celor adunați în taberele de concentrare, care au rămas acolo până la sfârşitul revoluţiei. Maramureşenii au luptat numai alături de împărat şi sub steaguri proprii. Un astfel de steag a adus acasă de pe câmpul de luptă şi bunicul meu, Gavrilă Filipciuc, care era stegarul imperialiştilor de pe **Vişeu**. Steagul a fost ros de şoareci, fiind păstrat în cămara cu alimente, însă ruda steagului a fost împodobită cu steagul tricolor al sfatului național român din Petrova"[986].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Bozse**, în comuna Japa (Kabolapatak), 2 patrifamilii.

Bakacs de Erdód, în comuna Japa (Kabolapatak), 2 patrifamilii.

Dáncs alias **Feyér**, în comuna Japa (Kabolapatak), 1467, 6 patrifamilii.

Dunka, în comuna Japa (Kabolapatak), 1 patrifamilie.

Grigor alias **Gergelyi**, în comuna Japa (Kabolapatak), 1624, 17 patrifamilii.

Iváncsul alias **Vancsa** de Apsa de mijloc, în comuna Japa (Kabolapatak), 1407, 4 patrifamilii

---

[986] Filipaşcu, Dr. Al., *Descriere întâmplărilor Revoluţiei din anul 1848-1849*, în *Transilvania*, Anul 74, nr. 1, Sibiu 1943, pp. 161-163

Kodra, în comuna Japa (Kabolapatak), 6 patrifamilii.

Kindrics, în comuna Japa (Kabolapatak), 1 patrifamilie.

Lázár de Purkerecz, în comuna Japa (Kabolapatak), 1 patrifamilie.

Mich, în comuna Japa (Kabolapatak), 1340, 22 patrifamilii.

Mihályi, în comuna Japa (Kabolapatak), 1442, 22 patrifamilii.

Mois, în comuna Japa (Kabolapatak), 1 patrifamilie.

Ofrim, în comuna Japa (Kabolapatak), 8 patrifamilii.

Papp de Szaploncza, în comuna Japa (Kabolapatak), 1365, 9 patrifamilii.

Seimjon alias **Zima**, în comuna Japa (Kabolapatak), 1687, 7 patrifamilii.

Sztán, în comuna Japa (Kabolapatak), 1365.

Stecz, în comuna Japa (Kabolapatak), 1 patrifamilie.

Vida, în comuna Japa (Kabolapatak), 4 patrifamilii"[987].

1902: „Din toate părţile ţării ne vin veşti triste despre ploi mari şi despre revărsări de ape. / Cu mâhnire înregistrăm aceste veşti, mai ales că inundările s-au întâmplat în ţinuturi locuite de români, ca în Maramureş, unde s-a revărsat Tisa, intrând până pe străzile oraşului **Sighet**, aşa că apa era de un metru înălţime, apoi în comitatul Bistriţa-Năsăud şi Solnoc-Dăbâca, unde Someşul a pricinuit mari

[987] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, pp. 4, 5

pagube în semănături. / Calea ferată de pe Valea Someşului a încetat de a circula, mai bine de o săptămână, pentru că s-au stricat podurile şi linia. Valurile furioase aduceau cu sine coteţe şi case, şi porci, şi vite, ba şi cadavre de oameni. / La **Câţcău**, din jos de Deşiu, s-a scos din apă un om mort, la **Gâlgău** a pierit în Someş un morar, împreună cu întreaga sa familie, în **Beclean**, de asemenea, au pierit oameni în Someş. / Mare spaimă şi groază a fost în oraşul Deşiu (Dej), săptămâna trecută, căci ieşie din albie valea ce curge prin oraş şi, pe unele locuri, a ajuns până la acoperişurile caselor, aşa că femeile şi copiii, care n-au putut fugi la timp, numai cu mare greutate au putut fi scoşi, de către honvezi, din ghearele morţii. A ieşit şi Someşul şi s-a revărsat până la gară. Oamenii sunt deznădăjduiţi, căci, după ce şi-au văzut nimicite poamele, acum îşi văd pierdute şi semănăturile. / S-au făcut cereri la guvern ca să le trimită sămânţă de mălai, de acela care răsare iute. După greutăţile cele mari, ce leu au bieţii oameni cu dările şi cu alte sarcini, acum a venit şi pacostea asta peste ei”[988].

1903: „**Viriliştii din comitatul Maramureşului**. În acest comitat sunt 250 virilişti, dintre care 114 sunt evrei. Cel dintâi virilist evreu plăteşte contribuție 2.805 coroane, iar cel din urmă, 231 coroane. / **Viriliştii români** sunt următorii: 1). Simeon Pop, prim-pretor în **Vişeul de Sus**, cu 4.120 coroane (virilistul întâi în comitat). 2). Petru Mihalyi, deputat dietal, proprietar în **Sarasău**, cu 1-065 coroane. 3). Basiliu Iurka, proprietar în **Sarasău**, cu 1.023 coroane. 4). Dr. Georgiu Mihalca, avocat în **Sighet**, cu 670 coroane. 5). Vasile Mihalca, proprietar în **Iapa**, cu 666 coroane. 6). Dr. Ioan Mihalyi, proprietar și protofiscal al

[988] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 126, Braşov 1902, p. 4

comitatului, cu 603 coroane. 7). Michail Pavel, proprietar în Sat-**Slatina** şi arhivar la comitat, cu 589 coroane. 8). Ludovie Man, farmacist în **Şomcuta Mare** și proprietar în **Vişeul de Jos**, cu 562 coroane. 9) Dr. Mihail Kokényesdy, avocat în **Sighet**, cu 559 coroane. 10). Dr. Ştefan Kiss, medic și proprietar în **Dragomireşti**, cu 513 coroane. 11). Vasile Man, avocat în **Vişeul de Sus**, cu 440 coroane. 12) Dr. Aurel Man, avocat în **Sighet**, cu 430 coroane. 13) Mihail Mihalca, proprietar în **Apșa de Jos**, cu 869 coroane. 14). Petru Rednic senior, proprietar în **Berbeşti**, cu 368 coroane. 15). Dr. Ioan Jurka, jude la Tribunalul regional din Caransebeș, cu titlul de jude de tablă regională, proprietar în **Călineşti** și în **Sighet**, cu 338 coroane. 16). **Grigorie Kudrici**, proprietar în **Bârsana**, cu 328 coroane. 17). Ioan Iurka, jude de tablă regională, în pensiune, avocat în **Vişeul de Sus**, cu 823 coroane. 18). Alesandru Cuza Anderco, proprietar în **Borşa**, cu 288 coroane. 19). Ioan Fanea, preot în **Sarasău**, cu 276 coroane. 20). Alesandru Gyenge, preot în **Dragomireşti**, cu 263 coroane. 21). Vasiliu Ilniczky, proprietar în **Bârsana**, cu 228 coroane. / Dintre aceştia, numai darea lui G. Mihalca este în dublu calculată. Afară de virilişti, între membrii aleşi ai congregaţiunii comitatense sunt 21 preoţi români şi 15 mireni, avocaţi, proprietari şi notari români, laolaltă cu virilиştii 57, din numărul total de 420. / În Maramureș, sunt 308.790 locuitori, din care 42.403 maghiari, 41.449 germani (evrei), 74.978 români, 143.621 ruteni, 1.147 slovaci etc.”[989].

1904, Diaconovich: „**Sighetul Maramureşului**, capitala comitatului Maramureș (Máramaros Sziget), cetate liberă regală între Tisa și Iza, cu 17.445 locuitori, între

[989] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 233, Blaj 1902, p. 3

care 2.549 români greco-catolici. Reședința comitatului, tribunal, direcţie financiară, direcţie supremă silvanală, academie, liceu evanghelic reformat, cu 8 clase, gimnaziu inferior al piariştilor, şcoală superioară de stat pentru fete, preparandie de stat etc. Luminat electric. Parohia română, cu reședința vicariului greco-catolic din Maramureș (cu 11 parohii şi 16.622 suflete). Biserică, şcoală şi casă parohială română, dieceza Gherlei. Convict român al Asociaţiunii pentru cultura poporului român din Maramureș "[990].

1908: „În 1889, a fost cea din urmă petrecere românească în Maramureș. Ar fi lungă şi grea examinarea cauzelor care au împiedecat veseliile româneşti pe pământul lui Dragoş-Vodă. E destul că, acum, după 19 ani de la cea din urmă petrecere, am văzut în Maramureș o manifestaţie frumoasă a geniului românesc. / La 20 iulie stil nou, am luat parte la petrecerea teologilor ungureni, în **Slatina Maramureşului**... / A fost lume multă la petrecere, toalete elegante, dintre care s-au distins interesantele costume româneşti din Satmar şi Maramureş. În costum românesc din Maramureș au fost domnișoarele: Anuca Birlea, Silvia Călin, Marioara Ciplea, Elena şi Terezia Vlad; din Sătmar, domnişoarele: Eliza Rednic, Aurelia şi Lucreția Serbac. / S-a terminat petrecerea cu un venit curat de 200 de coroane. Venitul e destinat bisericii din **Rona-de-jos**; deci, comitele suprem, cu suflet liniştit, a putut suprasolvi 30 de coroane. Comitele suprem, baronul Perényi, cu doamna, pretorul Szaplonczay şi alți maghiari stabiliți la băile de la **Slatina**, încă au admirat dansurile şi costumele româneşti. / Au luat parte la petrecere:

[990] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, pp. 954, 955

Doamnele: A. S. Balea (**Săpânța**), A. V. Berinde (**Sighet**), N. Șt. Bogluț (**Beiuș**), V. A. Borca (**Ieud**), M. M. Botoș (**Apșa-de-jos**), C. I. Dunca (**Vișeul-de-jos**), A. G. Dunca (**Mocira**), E. V. Doroș (**Breb**), A. E. Fucea (**Sârbi**), văduva A. C. Fejeș (**Șugatag**), M. I. Gyenge (**Apșa-de jos**), M. V. Gyenge (**Budeşti**), B. E. Huban (**Apșa-de-jos**), I. I. Huban (**Satmar**), M. Șt. Cherecheș (**Recea**), I. Dr. I. Mihalyi (**Sighet**), văduva A. G. Man (**Năneşti**), M. G. Mészáros (**Rona-de-jos**), M. V. Nap (**Șugatag**), E. G. Negrea (**Sarasău**), M. P. Pop (**Sighet**), R. P. Pop (**Rona-de-jos**), M. A. Poenariu (**Beiuș**), văduva I. T. Roman (**Vama**), M. I. Rednic (**Iapa**), I. P. Salca (**Giuleşti**), I. E. Salca (**Dej**), E. I. Serbac (**Vama**), Șt. D. Vlad (**Năneşti**) şi M. A. Zoicaş (Ieud).

Domnişoarele: Marioara şi Laura Balea (**Săpânța**), Irina Bogluţ (**Beiuș**), Gabriela Berinde (**Călinești**), Anuca Birlea (**Berbești**), Irina Berinde (**Sighet**), Marioara Ciplea (**Biserica-Albă**), Gizela Coman (**Moiseiu**), Marioara și Terezia Cherecheş (**Recea**), Silvia Călin (**Petrova**), M. şi A. Doedean (**Târşolț**), E. Dragoş (**Vişeul-de-jos**), Felicia Doron (**Slatina**), Elena și Irena Doroş (**Breb**), E. Dragoş (**Slatina**), Cilica şi Laura Fucec (**Sârbi**), Marioara şi Irena Fejes (**Șugatag**), Rozalia Gyenge (**Apșa-de-jos**), El. Gyenge (**Apșa-de-jos**), Cilica Gyenge (**Budeşti**), El. Huban (**Apșa-de-jos**), Aurelia Huban (**Satmar**), Rozalia Iuga (**Vişeul-de-mijloc**), Anuca şi Cilica Kovats (**Bârsana**), Margareta şi Laura Lupan (**Rona-de-jos**), Valeria şi Cornelia Mureșan (**Telciu**), Catarina Moiș (**Biserica-Albă**), Aurelia Man (**Năneşti**), Iulia Mihalyi (**Sighet**), E. Mihalea (**Șugatag**), E. Negrea (**Sarasău**), Niza Pop (**Apşa-de-mijloc**), Marioara Pop (**Sighet**), V. şi A. Pop (**Mocira**), Iuliana Roman (**Vama**), Eliza Rednic (**Certeze**),

Florica Salca (**Dej**), Aurelia şi Lucreția Serbac (**Vama**), Elena şi Terezia Vlad (**Botiza**), Cornelia şi Lucreția Zoicaş (**Ieud**).

Domnii: Artur Anderco (**Cuhea**), G. Anderco (**Botiz Vaşvareu**), Părintele vicar Tit Bud (**Sighet**), I. Borca (**Ieud**), M. Botoş (**Apşa de jos**), Ion Birlea (**Berbeşti**), Simeon Balea (**Săpânța**), Șt. Berinde (**Cămărzona**), G. Barbul (**Seini**), Șt. Cherecheş (**Recea**), Al. şi A. Ciplea (**Biserica-Albă**), Ilie Călăuz (**Gârdani**), M. şi I. Doboşi (**Turț**), N. Doroş (**Breb**), Atanasie Doroş (**Slatina**), E. Tit Doroş (**Sighet**), I. Doroş (**Slatina**), V. Doroş (**Breb**), I. Dunca (**Vişeul de jos**), Aurel Dragoş (**Gherla**), E. Doedan (**Târşolț**), C. Dragoş (**Vişeul de jos**), I. Doboşi (**Gherţa mică**), I. Dragoş (**Vişeul de mijloc**), I. Mihalca (**Slatina**), M. şi V. Erdöss (**Certeze**), E. Fucec (**Sârbi**), Părintele B. Fucec (**Sârbi**), Dr. Aurel Faur (**Sighet**), Dr. Salvator Jurca (**Sarasău**), V. Gyenge (**Budeşti**), I. Gyenge (**Apşa de jos**), A. Gitta (**Tătăreşti**), A. Hadji (**Slatina**), Oreste Ilnicki (**Slatina**). Dr. I. Kindris (**Vişeul de sus**), I. Kovats (**Tarna mare**), N. Lazar (**Sanislău**), Artur Man (**Năneşti**), V. şi P. Moiş (**Biserica Albă**), Dr. I. Mihalyi (**Sighet**), I. Moga (**Mociu**), I. Mihalca (**Slatina**), G. Meszáros (**Rona de jos**), Victor Mihalyi (**Sighet**), G. Negrea (**Sarasău**), V. Pop (**Şugatag**), P. Pop (**Rona de jos**), P. Pop (**Sighet**), M. Pop (**Apşa de mijloc**), V. Pop (**Sighet**), V. Pop (**Fernesei**), A. Pop (**Mocira**). A. Poenariu (**Beiuş**), M. Pop (**Apşa de mijloc**), V. Pop (**Apa**), E. Salca (**Dej**), I. Rednic (**Tapa**), V. Șurani (**Șurdeşti**), Alex. Șerb (**Sarasău**), I. Vlad (**Botiza**), D. Vlad (**Vănești**) şi S. Zoicaş (**Ieud**)"[991].

[991] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 170, Brașov 1908, p. 3

1929: „Cum au fost prinși hoţii care **au jefuit cancelaria comunală din Fărău**. Cititorii gazetei noastre își aduc aminte de ştirea, publicată de noi, despre jefuirea lăzii comunale din **Fărău**, judeţul Alba. Scriam, atunci, cum niște făptuitori necunoscuți au pătruns, noaptea, în cancelaria notarială din numita comună și au ridicat casa cu bani, pe care, după ce au târât-o vreun km și jumătate, într-o vale apropiată, au spart-o şi au luat dintr-însa vreo două sute de mii de lei. Şi nimeni nu putea nici măcar bănui cine să fi făcut o spargere atât de îndrăzneață. / Mers-au jandarmii la faţa locului, căutat-au și cercetat-au, în fel și chip, dar în zadar! Urmele nu puteau arăta nimic. Și n-au folosit nici multele prepuneri, care se fac în asemenea cazuri. Nici diavolii din iad nu putuseră lucra cu mai multă îndrăzneală și ticăloșie. Căci era vorba de banii unui sat necăjit și, mai cu seamă, de părăluțele bietelor văduve de război. Cercetările asupra faptului le-a condus șeful postului de jandarmi din **Uioara** apropiată, care, după hoţia din comuna **Fărău**, nu mai avea zi, nu mai avea noapte. Întruna își sfărma mintea cum ar putea da de urmele atât de bine ascunse ale făptuitorilor ticăloși. Și şeful de post de la Uioara s-a dovedit băiat isteț.

Domnişorul fercheş de la Uioara. Şeful de jandarmi din Ocnele Uioarei a băgat de seamă, după noaptea cu pricina, că în orășelul cu sare multă, de lângă Mureș, prea se sclifoseşte prin cele cârciumi un domnişor îmbrăcat boierește, care aruncă banii ca din găleată, atunci când el nu era decât un şofer de om sărac, adică al unui biet funcţionar de percepție, cu numele Gaşpar. / Omul legii s-a arătat prepuielnic față de domnişorul cu punga fără baiere și l-a poftit, într-o bună zi, până la post, să-l întrebe o vorbuliță, două. Domnişorul însă nu s-a lăsat înfricat și şeful de

jandarmi nu i-a putut scoate nimica din gușă. Ba se părea chiar că șeful prepuielnic a sfeclit-o de-a binele cu arestarea galantului șofer. Însă, unde s-a văzut jandarm, să-şi lase curând păsăruica apucată odată în ghilţ? Aşa și bravul șef de la **Uioara**. Păsăruica a fost încuiată bine și, a doua zi, mergea la Cluj, la poliția cea mare, o telegramă secretă, care spunea următoarele: „Rog îndată doi detectivi isteți, căci am în mână o păsăruică brează. Şi mă ţine prepunerea că e un hoţ îndrăcit".

Intră în horă doi adulmecători pe ales. Poliţia din Cluj a și trimis, numaidecât, pe cei mai strașnici detectivi ai săi, doi dintre aceia cari îţi cotrobăiesc și în fundul sufletului, pe Rotar şi pe Noaghea. Detectivii de la Cluj, cât ce au sosit la **Uioara**, aţă la jandarmi, să vadă ciocârlanul căzut la calitcă. Le-a fost arătat. Și detectivul Noaghea l-a şi luat în răspăr…

Mărturisirea hoțului. Lenard Dezsi n-a mai avut de ce se tacă și a vorbit. A mărturisit, cu de-amănuntul, cum el, și cu doi tovarăși ai săi, tot din **Turda** de loc, anume Turzai Feri și Șomoghi Ferenţ, au jefuit poșta din **Uioara**, de unde au cărat 60.000 de lei, pe cea din **Sighetul Maramureşului**, de unde au robăluit trei sute de mii şi, mai pe urmă, cancelaria notarială din **Fărău**, de unde au dus două sute de mii de lei, bani uscaţi! / „La **Fărău** a fost mai greu ca pretutindeni!, a spus hoțul. Acolo am adus carnea înveninată în merindare, de la Turda, de am înveninat câinii notarului. Și eu am târât lada de fier, din cancelarie, până în Valea lui Vodă, ori cum pustia o cheamă. Foarte grea a fost lada. Am trudit grozav, până am scos-o din casă, la drum. Noroc că nu ne-a ieșit nimeni în cale, că tovarăşul meu Feri era cu revolverul în mână și se făcea și

moarte de om! Așa ne-a fost totdeauna înțelesul, că de ne turbură cineva, în munca noastră, îl stingem de pe lume".

La Turda, în căutarea celorlalți păsăroi. După mărturisirile de mai sus, detectivii l-au umflat pe Lenard, într-o maşină, şi hai la Turda, să-şi arate tovarăşii. Oamenii legii, cu păsăruica de la Uioara ferecată bine în lanțuri şi aşezată între baionetele alor doi jandarmi, au ajuns la Turda, spre miez de noapte. / Maşina s-a oprit la poarta casei unde locuia Turzai Feri. Când au intrat în odaia banditului, el tocmai se pregătea de culcare. Sosise de la cinematograf şi se dezbrăcase, să se vâre sub plapomă. Așa l-au legat detectivii, cum se găsea, numai în cămașă și-n ismene, Nu i-au dat vreme nici să sufle. Acest Feri e un hoţoman din cale-afară de tânăr. Abia are 10 ani şi s-a dat dracului pomană, cum e mai rău. / Peste cinci minute, detectivii bocăneau în ușa celui de.al treilea păsăroi, la ușa lui Șomogyi. Ferenț. Aici a mers mai greu, căci la acesta glasul oamenilor legii a stârnit copiii din somn și nevasta, căci el era însurat şi om de familie… A fost legat şi el fedeleş şi dus la Cluj, cu mare grabă.

Mai răsare și al patrulea părtaș. Luaţi la întrebări, pe hodină, banditii au mărturisit că ei mai au un tovarăș, pe jucuţul de dare de la **Uioara**, cu numele Gaşpar, care le făcuse pe gazda de hoți și ştia de toate isprăvile celor trei păsăroi de pradă. La acesta fusese șofer Lenard și, împreună, umblau pe sate, de căutau lăzile cu bani pe la cancelarii. Cum Gașpar era jucuț de dare, el avea intrare pe la notari și putea să afle unde sunt bani adunați și unde nu. Aşa au fost şi la **Fărău**, împreună, și așa au putut cunoaște cancelaria notarului Magda, cu banii de dare şi ai văduvelor. / Jucuţul de la Uioara, căzut şi el în capcană, a prins a spune ce știa despre foștii lui fraţi în răutate. Între altele,

i-a făcut băgători de seamă pe detectivi să-și aducă aminte de o întâmplare din vară, publicată de gazete, când, în apropiere de **Câmpia Turzii**, niște răufăcători au omorât un om şi, ca să nu mai rămână urmă de fapta lor, l-au înfundat într-o căpiţă de fân și i-au dat foc. / Gaşpar spune că omul ucis, atunci, s-a chemat Konţ Iosif şi că a fost ucis și ars de Lenard, Turzai și Șomogyi, fiindcă le fusese tovarăș la jafuri și umbla să-i vândă. Ca să nu-i poată trăda, l-au ucis și l-au pârjolit în căpița de fân de la **Ghiriş**… / S-a mai descoperit şi ascunzătoarea unde îşi aveau ei banii puşi grămadă, după obiceiul haiducilor de demult. Această ascunzătoare s-a găsit într-o gaură de nisip, în malul Arieşului, aproape de Turda. Un sac de bani au adus de acolo detectivii, arme și numeroase chei de desfăcut coşile. Prinderea acestor blestemaţi bandiți a ridicat o piatră de moară de pe inimile oamenilor din multe ținuturi ale Ardealului, căci, în timpul din urmă, netrebnicii făcători de rele întrecuseră toate marginile”[992].

1945: „Într-o noapte, în localitatea **Berbeşti**, pe terenul situat între drum, biserică şi şcoală, o unitate de artilerie germană a amplasat un număr mare de tunuri. Comandamentul s-a instalat în casa parohială, care era nelocuită. La plecare, au lăsat sub duşumea 6 mc de lăzi cu cartuşe. De asemenea, au tras clopotele şi au organizat un ceremonial religios, cu onoruri militare, îngropând în cimitirul de lângă biserică două sicrie, în care se aflau, de fapt, mitraliere şi cartuşe. Un alt sicriu cu mitraliere a fost îngropat la marginea drumului, între localităţile **Berbeşti** şi **Vadu Izei**, punându-se o cruce cu inscripția Erou necunoscut… / Când au apărut primele detaşamente ale Arma-

[992] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 43, Blaj 1929, pp. 4, 5

tei Roşii, cunoscând intenţiile acestora, cu privire la Maramureş, grupul de la **Sighet** s-a transformat în grup conspirativ. În noaptea dintre anii 1944-1945, un grup de colindători maramureşeni, din sate situate pe cursul râurilor Mara şi Cosău, a venit la **Berbeşti**, pentru a-l colinda pe preotul **Pop Octavian**. După terminarea colindului, au intrat în casă, unde au depus jurământ că vor păstra cu sfinţenie secretul celor discutate acolo atunci şi că nu vor divulga numele celor prezenţi. Aceşti colindători au devenit persoane de legătură cu misiunea de a comunica intențiile nucleelor de rezistență şi de a evita orice act de sabotaj sau conflict între maramureşeni şi militari. Mai târziu, au primit misiunea de a-i organiza pe maramureşeni pentru o posibilă deplasare la **Sighet**, preconizându-se ca intelectualii participanţi să fie îmbrăcaţi în port popular, pentru a nu fi identificaţi. Tatăl meu asigura legătura cu grupul conspirativ, a cărui componenţă şi al cărui plan de acţiune numai el le cunoştea… / De la Bucureşti, grupului conspirativ i s-au comunicat următoarele: „Bucureştiul nu vă poate sprijini, iar ceea ce trebuie făcut în zonă, trebuie să faceți voi. În cazul în care vi se va întâmpla ceva, la Bucureşti se va depune tot efortul necesar pentru a vă salva”. S-a stabilit, de asemenea, ca acţiune potrivită şi necesară, organizarea şi desfăşurarea unei ample demonstraţii paşnice la **Sighet**, cu scopul de a sensibiliza opinia publică naţională şi internațională. Au fost atenţionați, de asemenea, să organizeze acțiunea în secret şi să fie evitat orice act de violenţă, ca să nu pericliteze acţiunile Bucureştiului. În urma mesajului primit, grupul s-a întrunit la **Berbeşti** deoarece locul de întâlnire din Sighet nu mai prezenta siguranță (Serviciile Secrete aflaseră de existenţa grupului, nu-i cunoşteau componenţa grupului, dar supravegheau locul de întâlnire, pen-

tru a-i aresta)… / În seara zilei de 4 martie, într-un sat din apropierea oraşului **Sighet**, un ofiţer rus, însoţit de un pluton de militari, s-a oprit la primărie, cerându-i primarului să semneze o hârtie, în care se menţiona că locuitorii comunei solicită alipirea localităţii la Ucraina Subcarpatică. Ca urmare a refuzului primarului, între localnici şi militari a apărut un conflict, considerat şi raportat ca revoltă armată… / Pe tot parcursul zilei de 4 martie şi în noaptea ce a urmat, mulţime de maramureşeni se deplasau spre **Sighet** sau intrau deja în oraş, pe jos, călare pe cai, în căruţe, în care aveau şi animale mici sau animale legate la ele, pentru a participa la târg. În dimineaţa zilei de 5 martie, văzând aşa multă lume, conducătorii politici şi militari din Sighet au intrat în alertă şi au dat dispoziţie militarilor să iasă în stradă, iar în jurul oraşului să înfiinţeze puncte de control, care să oprească accesul altor maramureşeni. Răspândindu-se ştirea despre confruntarea din ziua anterioară, cei rămaşi acasă au lăsat la o parte treburile gospodăreşti şi, plini de îngrijorare, au pornit spre oraş, pentru a sprijini, în caz de nevoie, persoanele aflate la târg. Astfel că, numărului mare de maramureşeni, aflați deja în **Sighet**, sau opriți la intrarea în oraş, li s-au adăugat nenumărați alţii, aflați în deplasare pe diferite trasee… / Persoanele de legătură au anunţat grupul conspirativ despre situaţia nou creată. În jurul orei opt, acesta s-a întrunit pentru a stabili un plan de acţiune. Știind că mulți maramureşeni sunt înarmaţi, că în **Sighet** şi **Vadu Izei** este ascuns armament şi dată fiind starea de spirit a populaţiei, şi-au dat seama că, în cazul în care maramureşenii scapă de sub control, la **Sighet** se va produce un măcel. Primul obiectiv a fost acela de a proteja populaţia, pentru a evita pierderile de vieţi omeneşti. / Au hotărât să riște şi să declanşeze demonstrația. În caz că erau

arestaţi, însă, maramureşenii trebuiau să se disperseze şi să se întoarcă la casele lor. Celor opriţi la intrarea în Sighet, în primul rând celor din Vadu Izei, precum şi celor de pe traseu, li s-a comunicat să nu răspundă la provocări, pentru că la Sighet s-a făcut ceea ce trebuia să se facă... / Pentru verificări şi pentru a lua legătura cu preotul Pop Octavian, a plecat în Ucraina Batin Flore din **Berbeşti**, cel care, împreună cu alte persoane, supraveghea locul de întâlnire a grupului conspirativ şi perimetrul înconjurător, cu cel puţin 24 ore înainte. După 8 zile, Batin Flore s-a întors cu informaţia că părintele trăieşte şi este ţinut sub observaţie de către românii din Ucraina"[993].

1946: „Pe ziua de 1 septemvrie, Părintele Titus Berinde, protopopul din **Sighet**, a convocat pe toți detegații Reuniunii Mariane din parohiile districtului. Pe lângă delegaţi, au venit din sate şi foarte mulți credincioşi, unii chiar în procesiuni frumoase, care fac cinste preoţilor, cum au fost cele din **Săpânța**, **Sârbi**, **Bârsana**, **Berbești** şi **Sarasău**. / Sfânta Liturghie s-a slujit sub cerul liber, în curtea bisericii, fiind de faţă aproape 5.000 de suflete, ţărani, muncitori și intelectuali. / Au slujit: Părintele Titus Berinde, protopopul districtului, înconjurat de Părintele Darie Vlad din **Sighet**, Grigorie Raţiu din **Săpânța**, Iuliu Ardelean din **Iapa**, Petru Perşe din **Budești**, Alexandru Chindriș din **Sighet**, Gheorghe Moldovan din **Sarasău**, Ion Drăguş din **Călinești**, Vasile Nemeș din **Sârbi**, Silviu Cupcea din **Valea Porcului**, iar ca diacon a slujit Părintele Petru Bologa din **Breb**. / Răspunsurile au fost date de **Corul țărănesc din Săpânța**, condus de Părintele Gri-

[993] Pop, Liviu, *1945 – Din culisele rezistenţei pentru salvarea Maramureşului*, în *Familia Română*, An 10, nr. 2-3, Baia Mare 2009, pp. 48-50

gorie Raţiu, şi de **Corul Reuniunii Mariane din Sighet**, condus de dl învățător Gheorghe Mureșan.

Peste 600 suflete s-au apropiat de sfânta Taină a cuminecăturii. La sfârşitul sfintei Liturghii, Părintele protopop Berinde, într-o predică simțită, arată ajutorul ce primim de la Preasfânta Fecioara Maria şi leagă de sufletul credincioşilor datoria ce o au de-a trăi, în viaţa lor de toate zilele, urmând pe Preasfânta Fecioară. / Apoi, toţi cei de faţă se încolonează într-o impunătoare procesiune, care, în cântări mariane, se îndreaptă spre clădirea Liceului de fete, unde se desfăşoară programul oficial, la care domnişoara profesor Dr. Irina Berinde ține o conferință despre rostul Reuniunilor Mariane. / Pe urmă, se alege comitetul, în frunte cu domnișoara Dr. Irina Berinde, prezidentă; / domnişoara Chindriş, secretară, / şi doamna Ilinţchi, casieră. / După masă, s-a dat o frumoasă reprezentaţie, cu program diferit: coruri, declamări, tablouri vii etc. Şi aici domnișoara Berinde și dl învățător Mureşan s-au achitat cu prisosinţă. / Participanţii s-au îndepărtat, cu mulţumire în suflet şi cu nădejdea că noul comitet îşi va da toată silinţa să înfăptuiască programul ce l-a plănuit și, mai ales, răspândirea presei bune şi conlucrarea cu Agru. / Preot Petru Bologa”[994].

[994] *Unirea Poporului*, Anul XXVIII, nr. 42, Blaj 1946, p. 3

SIGHIŞOARA

(Segusvar, judeţul Mureş)

1345: „Un monument deosebit de impresionant, datorită masei de zidărie de o severă nuditate, este biserica evanghelică „din Deal" din Sighișoara"[995].

1357, martie 28, Vişegrad: Voievodul Ludovic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că, venind „Nicolae, fiul lui Alexandru… şi ne-a cerut să-i dăm nişte moşii şi părţi de moşii ale răposaţilor Werus şi Ştefan, fiii lui Ştefan zis de **Alţina** (Olchona, judeţul Sibiu), morţi fără moştenitori, adică moşiile numite **Găinari** (Găinari, Corlatheluke, azi **Poieniţă**, judeţul Sibiu), **Coveş** (Kuesd, înglobat în **Agnita**, judeţul Sibiu), **Bârghiş** (Byrges, judeţul Sibiu), **Ibişdorf** (azi **Ighişu Nou** şi **Ighişu Vechi** sau **Român**, judeţul Sibiu), **Zlagna** (Salatna, Zalathna, judeţul Sibiu), **Măgărei** (Magare, azi **Pelişor**, judeţul Sibiu), **Fetundorph** (sat dispărut, lângă Agnita, judeţul Sibiu) şi **Emrustuh** (lângă Agnita, judeţul Sibiu), aflătoare în părţile Transilvaniei… / Însă, fiindcă nu suntem lămuriţi asupra felului şi întinderii ziselor moşii… poruncim cu tărie să trimiteţi omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia, omul nostru, Acus de **Călvasăr** (Hideguiz, înglobat în **Şeica Mare**, judeţul Si-

[995] Drăguţ, Vasile, *Arta gotică în România*, Bucureşti 1979, p. 306

biu), sau Iacob, fiul lui Mihail de **Alma** (Alma Între Vii, Almas, Almasio, judeţul Sibiu), ori, în lipsa acestora, Mihail, fiul lui Henning de **Sighişoara** (Segusvar, judeţul Mu-reş), fiind de faţă vecinii şi megieşii, să le hotărnicească după bătrânele lor hotare"[996].

1366, august 4, Sibiu: „Iacob Hentzmanisse, judele oraşului **Sibiu**, comitele Conrad de Sibiu, comitele Henning de **Cincu** (Schenk, Seng, Senk, scaun săsesc judeţul Sibiu), Petru Schewer de **Sighişoara** (Segusvar, judeţul Mureş), vicevicari, precum şi comitele Andrei de **Sebeş**, judele regesc al Sibiului… dăm de ştire că s-au înfăţişat înaintea noastră chibzuiţii oameni şi oaspeţi din **Câlnic** (Kelnuk, judeţul Alba), iar pe de altă parte comitele Mihail, fiul comitelui Daniel, comitele Ștefan, cu fraţii săi Solomon, Andrei, Mihail, Nicolae, fiii lui Nicolae, fiul comitelui Solomon, tot de Câlnic, ca să ia, prin judecată şi în temeiul libertăţilor lor, livada așezată în hotarul oaspeţilor din Câlnic, de lângă apa de mai jos de Czykerh, numită apa regească, şi pădurea şi **satul românesc** numit **Neger** (dispărut, lângă Câlnic, judeţul Alba). Iar noi, primind şi ascultând scrisoarea lor doveditoare, şi trecând slabod şi deplin asupra zişilor oaspeţi din Câlnic acele câmpuri şi livada, cu pădurea şi cu apa, le-am dat lor, prin judecată, în folosinţă de veci, aşa după cum se arată mai deplin în scrisorile lor de dobândire, atât a vicevoievodului Petru, cât şi a juratilor din **Sebeş** (Sebus, judeţul Alba)"[997].

1367, ianuarie 13, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, înfăţişându-se „Gheorghe, fiul

---

[996] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 102, pp. 102, 103

[997] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 123, pp. 227

lui Nicolae, în numele comitelui Solomon, fiul răposatului comite Mihail de **Sighişoara** (Segusvar, judeţul Mureş), precum şi Nicolae, fiul aceluiaşi comite Mihail, iar pe de altă parte comiţii Petru, fiul lui Henchman zis Suner, Daniel, fiul lui Nicolae zis Brunner, şi Mihail, fiul celuilalt Nicolae zis Kammer, orăşeni din pomenitul oraş Sighişoara, ni s-a adus la cunoştinţă, de către acel Gheorghe, fiul lui Nicolae, ca împuternicit, şi de către însuşi Nicolae, fiul pomenitului comite Mihail, că acel comite Solomon şi fratele său Nicolae au vândut, au trecut şi au dat moara lor, aflătoare în oraşul Sighişoara, pe râul Târnava, având două roţi, dimpreună cu alte mori, care, în vorbirea obişnuită, se cheamă cherturew (moară de argăsit) şi corlou (piuă), cu toate folosinţele numiţilor comiţi Petru, fiul lui Henchman, Daniel, fiul lui Nicolae, şi Mihail, fiul celuilalt Nicolae, pentru 60 florini plătiţi şi primiți de dânşii în întregime”[998].

1369, aprilie 10, Sighişoara: „Nicolae de **Archita** (Erkenthino, Erkenhyna, judeţul Mureş), fiul răposatului comite Ioan de Archita, şi Nicolae de **Hendorf** (azi **Bădeni**, judeţul Sibiu), ginerele comitelui Ioan, şi comitele Dumitru de **Richisdorf** (Richwyni, azi **Richiş**, judeţul Sibiu), ginerele pomenitului comite Ioan, după o îndelungată chibzuire, au vândut… satul Vâlcândorf (Vâlcândorf, Wolkendorf, azi **Vulcun**, judeţul Mureş) lui Petru zis Schever, orăşean din cetatea **Sighişoara** (Segusvar, judeţul Mureş), și fratelui său Ladislau, atât lor, cât şi moştenitorilor lor şi urmaşilor acestor moştenitori… Martori ai acestei vânzări sunt comitele Solomon de Sighişoara, comitele Martin de **Roandola** (Radenthal, Rundal, judeţul Sibiu), comitele Simion de Sighişoara, comitele Nicolae, pe atunci jude al

[998] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 190, pp. 308-310

locuitorilor provinciei, Daniel Prenner, Petru Tylo, Petru Bekta, pe atunci jude, Andrei brutarul, Hermann Holczappel şi mulți alții vrednici de crezare”[999].

1372, februarie 1: „comitele Laurenţiu, cu judele de **Roşia** (Ruffomonte, Ruffo Monte, judeţul Sibiu), Albert şi Conrad de **Șura Mare**, judele din **Turnișor** (villa Epponis, judeţul Sibiu), Petru Schever, dimpreună cu alti patru orășeni chibzuiţi din **Sighișoara**, comitele Nicolae de **Kozd** (Kozdat, azi **Rupea**, judeţul Braşov), comitele Gheorghe de **Şaeş** (Schais, Seges, Segesd, Segusd, judeţul Mureş), comitele Mihail de **Nocrich** (Leschkirch, Leschkirche, Lueschkyrg, Luschkirg. Judeţul Sibiu), Servatius și Mihail Nunnenklepil din **Sibiu**, comitele Mathia de **Apoldu de Jos** și întreaga obște a bătrânilor din ţinutul tuturor celor șapte scaune din părțile Transilvaniei” dau de ştire că s-au înfăţişat înaintea lor „chibzuiţii şi cinstiţii bătrâni ai obștii din **Răhău** (Rychau, inclus în Sebeş, judeţul Alba), pe de o parte, iar pe de altă parte, bătrânii sau trimișii obștii din **Câlnic**, spre a primi hotărârea din urmă, cu privire la cearta și pricina ce se purta între dânșii, cu destulă zăbavă, pentru o pădure şi un mărăciniş. Iar noi, după ce am primit și am ascultat scrisoarea deschisă și spusele amânduror părților, n-am voit să dăm o hotărâre cu privire la această ceartă, de îndată, și fără o bună chibzuială, și pentru o mai mare încredințare și cercetare a acestei pricini, am hotărât să dăm amânduror părților potrivnice un soroc, spre a veni iar înaintea noastră după cincisprezece zile… şi am dat, prin judecată, cu deplin drept acea pădure și mărăciniș acestei obști din **Câlnic**, dând obștii și bătrânilor din Câlnic tot dreptul, slobod și întreg, la toate folosinţele şi la folosirea

[999] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 381, pp. 588, 589

acelei păduri și a mărăcinișului, fără împotrivirea obștii din **Răhău**"[1000].

1393: „În anul 1346, matricola bisericii din **Sibiu** amintește de un anume Kunz Goltsmit, iar în anul 1359, la **Aiud**, se face referință despre Ştefan Aurarul (aurifex). Un Ioan aurifaber, în anul 1389, şi Nicolae aurifaber, în 1393, erau jurati ai orașului **Sighișoara**, iar un alt aurifaber, cu numele Ioan, era trimis la regele Sigismund, pentru a cere confirmarea privilegiilor pe seama negustorilor sibieni. Tot un Ioan aurifaber, probabil cel menţionat înainte, reprezenta interesele orașului **Alba Iulia** într-un proces cu capitlul episcopiei din acel oraș, în anul 1400"[1001].

1550, *Chorographia Transilvaniei*: „Oraşul **Sighişoara** e aşezat o parte pe un deal înalt, o parte la poalele lui, totuşi partea sa de jos este mai îngrijită, datorită uşurinţei mai mari de a strânge cele de trebuinţă traiului; acelaşi râu curge de-a lungul zidurilor acestui oraş, ca şi a Mediaşului, şi se varsă în Mureş, puţin mai sus de Alba Iulia"[1002].

1566, Giovan Andrea Gromo: „**Sighişoara** este un oraş săsesc vioi, sănătos şi cu viaţă negustorească, aşezat parte în şes, la poalele unui deal, parte chiar pe deal, cu clădiri până sus, pe culme, unde e un castel, mai degrabă frumos, decât puternic. El găzduieşte o şcoală cu elevi şi cu profesorii acestora, distinşi în toate specialităţile şi ştiinţele, şi întreţinută de comună. / Acest deal este atât de depărtat de celelalte, care-l înconjură, încât aşezarea unei

---

[1000] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 98, pp. 120-122
[1001] Drăguţ, Vasile, *Arta gotică în România*, Bucureşti 1979, p. 306
[1002] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, p. 218

baterii nu ar fi cu putinţă. În mica vale, care se află între ele, curge un râuşor limpede, numit Târnava Mică, care trece pe lângă Mediaş şi se varsă, ceva mai la vale, în Mureş. Dealul amintit este în întregime din tuf şi e plin de peşteri, în care, după mărturia celor mai bătrâni şi mai de vază localnici, se adăpostesc şi se păstrează, de 180 de ani, încoace, cereale, cât se poate de bine. Şi acest lucru se întâmplă pentru că aceste cereale nu se recoltează şi nu se ridică de pe câmp niciodată mai înainte ca boabele să înceapă a se scutura de la sine din spic. Pe lângă faptul că aceste peşteri sunt foarte potrivite pentru scopul acesta, oraşul mai este destul de bine apărat împotriva unui atac neaşteptat. Dar nu se poate fortifica uşor împotriva unor trupe bine instruite, neputând fi împiedicată minarea sa. Felul de viaţă, obiceiurile şi religia sunt la fel cu ale celorlalte oraşe săseşti. Are belşug de toate şi este cercetat adeseori de secui, fiind aşezat într-o vale frumoasă şi întinsă, care priveşte spre răsărit, dar se îndreaptă apoi spre nord-est”[1003].

1605, septembrie 1: „Principele Ştefan Bochkay dăruieşte lui Cosma Deli, pentru slujbele sale credincioase şi mai ales pentru că i-a predat prezidiul oraşului **Sighişoara**, posesiunea cu casa nobiliară din **Ideciul de Jos**, în comitatul Turda, confiscată de la Marcu-Vodă, care a ţinut cu nemţii”[1004].

1629, David Frölich: „Saşii urmează religia luterană şi bisericile lor sunt curăţate de idoli şi chipuri cio-

---

[1003] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, pp. 349, 350

[1004] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VII, 1602-1606, Bucureşti 1934, p. 250

plite. Se mai găsesc printre ei fotinieni, dar numai la **Cluj** şi **Turda** şi împrejurimile acestora.

Senatul lor este alcătuit din consul, judele regesc, judele de scaun, primarul sătesc (sau Hahn) şi 12 juraţi sau asesori. Nu sunt juzi regeşti în toate oraşele, ci numai la **Sibiu**, **Mediaş**, **Sighişoara**, **Sebeş**, **Rupea**, **Orăştie**. Consuli se găsesc la **Sibiu**, **Sighişoara**, **Mediaş** şi **Rupea**.

Portul bărbaţilor este la fel ca al ungurilor, totuşi le place ca hainele şi anteriile lor să fie mai bogate în lărgime. Şi unii nu se sfiesc să poarte, toată vara, pe arşiţa cea mai mare, haine căptuşite cu blănuri de vulpe sau de lup. Preoţii poartă o vestă purpurie, un brâu roşu sau albastru şi o mantie de coloare închisă, numită popular reverendă. Preoţii de la târguri au, de obicei, venituri mai mari din dijma vinului şi a celorlalte produse, decât cei de la oraşe, care îşi primesc stipendiul în bani. De aceea, promovarea se face, de la oraşe mai mari, în târguri. Principii hotărăsc, anual, censul bisericesc, care se strânge în cele opt capitluri parohiale, numite laolaltă „Universitas".

Portul femeiesc nu este destul de potrivit nevoilor. Hainele sunt strâmte, stingheresc mişcările şi numai la spate au ceva creţuri. Lasă descoperite ceafa şi gâtul, până la umeri. îşi acoperă pieptul cu mari paftale rotunde de argint aurit şi împodobite cu pietre scumpe, dar acestea sunt atât de grele, încât, dacă femeia sau fata se apleacă oricât de puţin, i se dezgoleşte pieptul, trezind în cei de faţă sau ruşine, sau dorinţe neîngăduite. Unele, fălindu-se cu paftale ce nu le aparţin, în faţa curtezanilor, vânători de zestre, îi păcălesc. Nu-şi împodobesc capul nici cu cununi de flori, nici cu panglici de legat părul, ci îl lasă să cadă pe umeri. Dar poartă o diademă, fie din mătase curată, fie de argint, asemănătoare cu paftalele împodobite, de care am amintit.

Femeile măritate se îmbracă cu o rochie neagră, largă şi fără creţuri. Mai folosesc şi şube lungi de blană de iepure, fără altă faţă de deasupra. Nu-şi îngăduie să poarte comănace făcute din mătase sau din piei de „mus Fennicus", şişi acoperă capul cu o scufie roşie sau albă, de bumbac. Pe lângă aceasta, văduvele, cât şi femeile foarte bătrâne îşi înfăşoară capul şi într-o năframă subţire de bumbac"[1005].

1773, mai 21: „Împăratul Iosif II… a plecat în 7 mai din Viena și, în 21 a lunii aceleia, a sosit, peste Timișoara, în țară, trecând prin Haţeg, Hunedoara, Deva, Orăştie și Alba-Iulia, unde a descălecat în 21 mai, în oraș, la un birt, iar de aici a mers călare la Zlatna, de unde s-a întors îndărăt la Alba Iulia, și, pe la finea lui mai, a sosit la Sibiu, unde a descins la aşa-numitul „hotel" din strada Cisnădiei, birt cum se cade pe acele vremuri, numit, pentru acest eveniment, mai târziu, „La Împăratul Romanilor". / Suita Maiestăţii Sale era compusă din adjutantul general Nostitz, din generalul Sișcovici, feldmarșal-locotenent Pelegrini, medicul de curte Brambilla, un favorit al împăratului, și alți diferiţi, ca cancelişti, furieri, la cai, bucătari. Suita întreagă stătea din douăsprezece trăsuri, pentru care trebuiau, la fiecare staţiune, 72 de cai. / După ce Maiestatea Sa a odihnit, **două zile, în Sibiu**, sâmbătă și dcuminecă – erau tocmai Rosaliile – a plecat, luni, dimineaţa, peste **Nocrich** (Löschkirk, Laeschkirik, judeţul Sibiu), la **Cincu Mare**, până la **Rupea**, unde a rămas peste noapte; iar de aici, a mers marţi, 1 iunie, peste **Sighişoara**, la **Ibaşfalău** (Dumbrăveni, judeţul Sibiu), unde asemenea, a rămas peste noapte, şi astfel, în sărbătorile acestea, a văzut cea

[1005] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, V, Bucureşti 1973, pp. 48, 49

mai mare parte a naţiunii săsești, pe drum frumos și vreme bună”[1006].

1773, iunie 1: „Pe drum, Maiestatea Sa Iosif II a ţinut revistă în toate locurile asupra trupelor, lăsându-le să facă exercițiu de arme, tot aşa, cum a făcut şi cu grănicerii din valea Hațegului, din comitatul Hunedoarei și din districtul Sibiului, la **Orlat**. / Dincoace de **Holdvilág** (germ. Halvelagen; magh. Holdvilág, azi **Hoghilag**, judeţul Sibiu), din jos de birtul „pădurarului”, erau postate batalioanele de grenadiri ai lui Bülov şi Pelegrini, la care Majestatea Sa a ajuns marţi, 1 iunie, la 7 ore seara, venind din **Sighișoara**. / Se adunaseră multe mii de oameni curioși, de diferite etăţi și bresle sociale. Batalioanele formau o linie dreaptă, de la, drumul de țară al Sighișoarei, diagonal peste vale, până la Târnava, cu faţa către Sighișoara; și de amândouă părțile, din jos, spre Târnava, și deasupra, pe lângă drumul de ţară al Sighișoarei, imensa lume forma asemenea două linii drepte, până la şanţul care vine din pădure și e acoperit cu iarbă şi peste care trece un pod mic.

Prin mijloc, între aceste două linii de privitori, a trecut Monarhul, pe cea mai frumoasă vreme, stând în picioare în trăsură, ca într-o căruţă de triumf, având pe cap o pălărie neagră fără bordură şi fără pene, și îmbrăcat fiind în o jachetă verde de postav, cu distincţii mici roșii, fără bordură, apoi în pantaloni galbeni de piele și cizme mari. A salutat poporul din amândouă liniile prea grațios, dând o icoană maiestatică despre modul cum are să vină odată marele judecător”[1007].

[1006] Păcăţian, Teodor V, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naţionale ale românilor de sub Coroana ungară*, volumul I, Sibiu 1902, p. 75
[1007] Păcăţian, Teodor V, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naţionale ale românilor de sub Coroana ungară*, volumul I, Sibiu 1902, p. 76

1849: „Bem a luat măsuri în **Târgu Mureş** pentru a uni armatele care fuseseră destrămate de Grotenhjelm, a ordonat lui Pappot, de la **Sibiu**, trupelor lui Kemeny Farkas, de la **Cluj**, și micul detașament al lui Dobay, de la Rika, și a ordonat colonelului Stein să atace trupele locotenentul-generalului Hasford. Nici Hard Wolf, nici Dobay nu au ajuns la timp, nici Stein nu l-a atacat pe Hasford, deci Bem, în curând, s-a confruntat cu Lüders, la **Sighişoara** (Segesvár), în fruntea unui pumn de trupe, adunate la **Cristuru Secuiesc** (Székelykeresztúr). Aceasta era deja o problemă serioasă și ridică întrebarea dacă nu a greșit generalul, când nu a încercat să concentreze o armată puternică, formată din armatele mici, împrăștiate, și să lanseze un atac cu ea. Exista vreo șansă ca generalul Bem să reunească această forță formidabilă? Cu siguranță, nu a căutat să-și unească toate forțele împotriva lui Lüders sau Grotenhjelm. Altfel, cum s-ar fi putut întâmpla ca Sándor Gál să nu-și aducă încă armata de aproximativ 7.000 de oameni? Gál, a cărui poziție în **Sfântu Gheorghe** și-a pierdut semnificația, în legătură cu invazia Moldovei, s-a întors de acolo pe 26 şi a mers la **Belin** (Bölön), lângă **Valea Crişului** (Kőröspatak) și, ca rezervă a lui Bem, a rămas pe drumul care duce de la Földvár la **Odorheiul Secuiesc** (Udvarhely). În privinţa bătăliei de la **Sighişoara**, Bem și-a atribuit doar o parte din ea, pentru că trebuia să se unească cu trupele aflate sub comanda lui Dobay, la Szeged”[1008].

1904, Diaconovich: „**Sighişoara** (magh. Segesvár, germ. Schässburg), oraș liber regesc în Transilvania, comitatul Târnava Mare, cu 10.868 locuitori, dintre care 2.800 români, 5.462 germani şi 2.267 maghiari. În Sighişoara se

[1008] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

află o şcoală de stat, un liceu german, şcoala pentru învățăcei de meserii, două bănci, stațiune de cale ferată. Locuitorii au industrie însemnată, fabrică de postav și poartă comerţ însemnat cu vin. În locul orașului Sighișoara, pe timpul romanilor, a fost ținutul Sienarum. Însemnătatea orașului se începe în secolul XIII, cu colonizarea sașilor. În 1849, Bem a asediat oraşul, a fost însă bătut de ruşi, care erau într-un număr copleşitor. Aici a căzut generalul rus, prinţul Skariatin, căruia, pe drumul de către Ferihaz, i s-a ridicat un monument, din partea corpului de armata al Transilvaniei. Tot în lupta aceasta, a căzut şi Sandor Petöfi”[1009].

1918: „Proces-verbal luat în adunarea electorală a cercului electoral **Sighişoara**, din comitatul Târnava-mare, ţinută în **Sighişoara**, la 25 noiembrie stil nou 1918. / Prezident: Dimitrie Moldovanu, protopop. / Notari: Ioan Cristea, preot, Dr. Octavian Doctor. / Prezidentul dă citire ordinului venit de la Consiliul Central Naţional Român, prin care se ordonă alegerea urgentă a 5 delegaţi în Marea Adunare Naţională Română, care va fi convocată în scurt timp. Constată că publicarea alegerii de azi s-a vestit de cu vreme în toate comunele din cerc. Salută pe alegătorii prezenţi şi îi provoacă să numească 2 bărbaţi de încredere. / Se numesc de atare, prin adunare, domnii: Zaharie Colceriu, funcționar, / şi Ilie Tiţei, croitor. / Prezidentul deschide votarea, care, decurgând în ordine, pe baza scrutinului făcut de biroul adunării, se constată că unanimitatea voturilor au întrunit domnii: Dr. Toma Cornea din **Sighişoara**, / Dr. Ioan Ioanoviciu din **Sighişoara**, / Vasilie Urdea din **Sighişoara**, / George Colceriu din **Sighişoara**, / Onoriu

[1009] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 955

Sasu, preot din **Daneş**, ca urmare prezidiul declară pe domnii: Dr. Toma Cornea, director, / Dr. Ioan Ioanoviciu, avocat, / Vasile Urdea, industriaş, / George Colceriu, economom, / Onoriu Sasu, preot, / aleşi din partea românilor din acest cerc, cu vot universal, ca delegaţi ai cercului electoral îndreptăţiţi şi îndatoraţi a lua parte cu vot decisiv în Marea Adunare Naţională Română, care se va convoca, din partea Consiliului Central Naţional Român, încă în decursul acestui an şi la adunările, care eventual le va convoca în decursul anului următor. / Dimitrie Moldovan, prezidentul adunării electorale. / Ioan Cristea, Octavian Doctor, notarii adunării electorale. / Zaharie Colceriu, Pompiliu E. Constantin, Ilie Tiţeiu, Ioan Bendorfeanu, Emanuil Florea, Ioan Călugăr, Vasile Sonea, Ioan Suciu, Gheorghe Boarti, Niculai Suciu, Iosif Cristea, Ioan Pavel, Ioan Dan, paroh, Niculae Pleşa, Chirion Muntean, preot, Dumitru Spornic, Nicolaie Soneri, Mihail Foaltin, Iulian Bellu Cristea, Niculaie Bendorfean, Ilie Soneri, bărbaţi de încredere din comunele cercului"[1010].

1924: „Înscrieri în Registrul pentru persoanele juridice a asociațiunii „**Uniunea fetelor germano-săsești din Sighișoara**"... Consiliul de administrație compus din doamnele și domnișoarele: Luize Olah, casnică din Sighișoara, președintă; / Sofia Schullerus, casnică din Sighișoara, președintă; / Lotte Olah, casnică din Sighișoara, secretară; / Wihelmine Schwarz, casnică din Sighișoara, casieră; / Mimi Habermann, casnică din Sighișoara, membră; / Hermi Orendi funcționar în Sighișoara, membră; / Emma Tichy, casnică din Sighișoara, membră; / Lieschen Schuster, croitoreasă din Sighișoara, membră; / Lieschen Feder,

[1010] Muzeul Național al Unirii Alba Iulia. Colecția documente, Documentele Unirii, vol. III, f. 488-491.

casnică din Sighișoara, membră; / Peppi Elzder, casnică din Sighișoara, membră; / Jiuni Zultner, casnică din Sighișoara, membră; / Hanna Henning, funcționară din Sighișoara, membră; / Peppi Fritcch, casnică din Sighișoara, membră; / Peppi Roth, casnică din Sighișoara, membră; / Sofia Pomarius, casnică din Sighișoara, membră; / Eva Roth, dentistă în Sighișoara, membră"[1011].

1924: „Înscrieri în Registrul pentru persoanele juridice a societății „**Reuniunea Meseriașilor și Comercianților Români din Sighișoara**"... / Comitetul de administrație este compus din: / Basil Ațelea,, croitor în Sighișoara, președinte; / Ștefan Nyergeș, tâmplar în Sighișoara, vicepreședinte; / Ioan Moldovan, funcționar în Sighișoara, secretar; / Aurel Cârlan, comerciant în Sighișoara, casier; / Nicolae Moldovan, tăbăcar în Sighișoara, bibliotecar; / Axentie Stanciu, cojocar în Sighișoara, controlor; / Niculae Udrea, furnar în Sighișoara, controlor; / Niculae Cristea, zugrav în Sighișoara, controlor; / Emanuil Secheli, ceferist în Sighișoara, membru; / Ioan Dragomir, croitor în Sighișoara, membru; / Ioan Cândea, dogar în Sighișoara, membru; / Ioan Chelemen, dogar în Sighișoara, membru; / Ștefan Ciatloș, pantofar în Sighișoara, membru"[1012].

1930: „La **Sighișoara** au început manevrele regale de toamnă, care vor dura până la 27 octombrie, când va începe defilarea trupelor pe terenul dintre **Albești** și **Sighișoara**, precum și marea revistă... / Miercuri, seara, cu un tren regal, M. S. Regele și A. S. R. Principele Nicolae au plecat din Sinaia, la Sighișoara, pentru a lua parte la manevre. / Trenul regal a rămas, în timpul nopții, în stația Vânători. La orele 8 dimineața, trenul a sosit în gara Si-

[1011] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXXVIII, nr. 23, Brașov 1925, p. 3
[1012] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXXVIII, nr. 30, Brașov 1925, p. 3

ghișoara, Regele și Principele Nicolae au descins din tren la orele 9, dimineața, fiind primiți, pe peronul gării, de către mareșalii Prezan și Averescu, generalul Condeescu, ministrul armatei, Grigore Iunian, ministrul justiției, generalul Cihosky, inspector general de armată, generalul Samsonovici, șeful marelui stat major, generalii Petala, Angelescu și Ionescu”[1013].

[1013] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XCIII, nr. 112, Brașov 1930, p. 1

SILEA

(judeţul Alba)

1357, martie 5, Sântimbru: „Dominic, vicevoievodul Transilvaniei, Bakou de **Mihalţ** (Myhalchfolua, Myhalhaza, judeţul Alba), Ştefan de **Silea** (judeţul Alba), juzii nobililor din comitatul Alba, dăm de ştire că, deoarece Hennyng, Nicolae, Alexandru şi Ladislau, fiii lui Nicolae de **Daia** (Dalya, azi **Daia Română**, judeţul Alba), trebuiau să plătească… lui Blasiu, fiul lui Mihail, 2 mărci şi jumătate şi un fertun, socotindu-se fiecare marcă la 10 pense, din pricina omorârii lui Ioan, fiul lui Bodou, vărul lui Blasiu de **Tiur** (Thur, încorporat în **Blaj**, judeţul Alba), ucis de către Nicolae de Daia, adică tatăl acestor Hennyng, Nicolae, Alexandru şi Ladislau; sosind la soroc, sus-amintiţii fii ai lui Nicolae au plătit în faţa noastră, precum erau datori… pentru care Blasiu i-a declarat descărcaţi şi dezlegaţi pe aceşti fii ai lui Nicolae”[1014].

[1014] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 94, p. 97

SILIVAŞUL DE CÂMPIE

(Silivaş, Ziluas, Zylvas, judeţul Bistriţa-Năsăud)

1369, mai 31, Vişegrad: Regele Ludovic dă pe ştire că înlesneşte „Caterinei, fiica lui Gyula, fiul lui Sombur de Silvaş, soţia acelui Tome… pentru că Ecaterina s-a măritat cu un om fără moşie, fără ca prin aceasta să fie dezmoştenită de dreptul părintesc… să aibă putinţă să stăpânească pătrimea cuvenită ca fiică din moşiile şi moştenirile părinteşti şi îndeosebi din satele **Silivaş** (Silivaş, Ziluas, Zylvas, azi **Silivaşul de Câmpie**, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Urmeniş** (Eurmenes, Ewremenes, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Apatiu** (Apaty, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Şopteriu** (Septeer, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Chiochiş** (Kekes, judeţul Bistriţa-Năsăud), în moşii şi nu în bani, precum cere datina încuviinţată a regatului nostru”[1015].

1369, noiembrie 11, Turda: Voievodul Emeric scrie conventului mănăstirii Mănăştur că, la adunarea de la Turda, ridicându-se „Toma, fiul lui Nicolae, în numele doamnei Ecaterina, soţia sa, adică fiica lui Gyula, fiul lui Zombur de **Silvaş** (Silivaş, Ziliuas, Zylvas, azi **Silvaşu de**

[1015] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 389, pp. 603, 604

Câmpie, judeţul Bistriţa-Năsăud)… a cerut să se pună şi să se dea în stăpânire, pe calea legii, nobilei doamne, soţia sa, pătrimea cuvenită fetei din moşiile lui Gyula, tatăl ei. De aceea cerem stăruitor ca să trimiteţi omul vostru de mărturie, în prezenţa căruia omul nostru, Ioan zis Elus de **Păingeni** (Poca, Poka, Pokatelke, judeţul Mureş), ori Iacob de **Fărăgău** (Farago, judeţul Mureş) sau Nicolae, fiul lui Abrahe de **Sânpetru** (Sanctus Perus, azi **Sânpetru de Câmpie**, judeţul Mureş), venind la faţa locului, să-i dea pătrimea cuvenită fetei doamnei Ecaterina"[1016].

1370, mai 7, Turda: Voievodul Emeric dă de ştire că, în adunarea de la Turda, ridicându-se „Ştefan, fiul lui Ioan de **Sângeorz** (Zentghyurgh, Sancto Georgio, azi **Sângeorzu Nou**, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi aducând cu el pe Blasiu, fiul lui Sandur de **Silvaş**, aflat în fragedă vârstă, care ar fi putut să aibă de abia nouă ani, venind în faţa noastră, în numele acestui Blasiu şi al lui Sandur, fratele acestuia, de asemenea în vârstă fragedă, împotriva nobilei doamne numită Ecaterina, soţia lui Toma, fiul lui Nicolae, adică fiica lui Gyula, fiul lui Sumbur, ne-a arătat o scrisoare deschisa, a preaînălţatului principe Ludovic… / După înfăţişarea acestei scrisori şi după citirea cuprinsului ei, chiar magistrul Ştefan, din porunca noastră, apărător şi ocrotitor al acelor copii, în numele acestora a spus că acestei nobile doamne i se cuvine, după lege, pătrimea cuvenită ca fiică, din părţile de moşii ale răposatului Gyula, fiul lui Sumbur, adică bunicul acelor copii Blasiu şi Sandur, existente şi aflate în mosiile numite **Silvaş** (Silivaş, Ziluas, Zylvas, azi **Silivaşul de Câmpie**, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Urmeniș** (Eurmenes, Ewremenes, judeţul Bistriţa-Năsă-

[1016] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 433, pp. 658-660

ud), **Şopteriu** (Septeer, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Chiochiş** (Kekes, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Apatiu** (Apaty, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi pe care acea nobila doamnă Ecaterina, soţia acelui Toma, şi, ca urmare, chiar acel Toma, stăpânul şi soţul ei, le-au cotropit şi le folosesc mai mult decât se cuvine. Pomenitul Gyula a avut şase fete, dintre care cinci au fost unite, prin căsătorie, cu bărbaţi nobili şi numai aceasta, mai sus zisa doamnă Ecaterina, soţia lui Toma, a fost dată şi legată, prin căsătorie, de un om fără moşie, şi ea nu poate să obţină, în temeiul dreptului pătrimii cuvenite fiicei, mai mult decât a şasea parte din pătrimea cuvenită. Auzind acestea, însuşi Toma, fiul lui Nicolae, aducând, din partea acelei doamne, soţia sa, o scrisoare de împuternicire, a răspuns că acea nobilă doamnă, soţia lui, şi, prin urmare, lui i se cuvin, în temeiul drepturilor acelei doamne din părţile de moşii ale mai sus zisului Gyula, lăsate şi date în stăpânire, pătrimea cuvenită fiicei”[1017].

SILVAŞU

vezi **GHERLA**, judeţul Cluj.

[1017] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 505, pp. 761-764

SILVAŞU

(Zyluas, judeţul Hunedoara)

1360, iunie 1, Vişegrad: Vicevoievodul Petru, castelan de Haţeg, dă de ştire că la adunarea obştească din districtul Haţeg, „ţinând noi judecată în acel sat **Haţeg** (Hachchak, Hatzak, judeţul Hunedoara)… ridicându-se Myk, fiul lui Murk, s-a plâns că Stoian şi Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj şi Nan, nepoţii lui Costea, împreună cu fraţii şi rudele lor, s-au înstăpânit şi ţin cotropite moşiile **Răchitoasa** (Reketya, Rekethya, azi **Răchitova**, judeţul Hunedoara) şi **Lunca** (Nyres, Lunca, azi **Lunca Cernii**, judeţul Hunedoara), aflătoare în acel district Haţeg, ce îl privesc pe dânsul în temeiul izvorând din cnezat. La auzul acestora, ridicânduse Stoian şi Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj şi Nan, nepoţii lui Costea au spus că dimpotrivă, acel Costea, bunicul lor, precum şi tatăl lor, aşezându-se în chip de nouă aşezare pe moşia Răchitova, cu ajutorul acelui Musana, tatăl lui Stoian şi Boian, l-au chemat la ei şi l-au primit pe acea moşie, iar moşia Lunca a desţelenit-o şi întemeiat-o acel Musana, împreună cu fraţii săi, şi întru nimic nu a atârnat de acel Myk. Ne-au rugat, apoi, ca acei asesori juraţi şi ceilalţi bătrâni, întrebaţi de noi în chip legiuit, să spună adevărul. Ia acei asesori juraţi, anume cnezii Sărăcin cel Bătrân, Prodan cel Roşu, Roman,

fiul lui Ciomac, Mihail, fiul lui Gyula, Dan din **Cinciş** (Cholnokus, judeţul Hunedoara), Constantin din **Sălaşu** (Zallas, judeţul Hunedoara), Nan, fiul lui Bay, Dumitru, fiul lui Bărbat, Basarab cel Lung, Doja din **Densuş** (Domsus, judeţul Hunedoara), Vlad din **Vâlcelele Rele** (Gonazfolu, azi **Vâlcele**, judeţul Hunedoara), de asemenea preoţii români Petru, arhidiaconul bisericii din **Ostrov** (Oztro, judeţul Hunedoara), Zampa, preotul bisericii din **Clopotiva** (Clapativa, judeţul Hunedoara), Balc al bisericii din **Poeni** (Possana, judeţul Hunedoara), Dalk al bisericii din Densuş şi Dragomir al bisericii din **Tuştea** (Tusta, judeţul Hunedoara), de asemenea Tatomir cel Roşu, Stoian zis Pitucul, iobagii lui Nan, fiul lui Constantin, Baya, fiul lui Buz din Clopotiva, Ladislau, fiul lui Zombur, Dragomir din **Silvaşu** (Zyluas, judeţul Hunedoara) şi Mihul, iobagul lui Basarab cel Lung, şi foarte mulţi alţi cnezi, bătrâni şi români de rând, întrebaţi de noi în chip legiuit, au întărit răspunsul sus-zişilor Stoian şi Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj şi Nan, nepoţii lui Costea, atingând lemnul crucii de viaţă dătătoare şi jurând pe credinţa lor datorată lui Dumnezeu… au adeverit că moşiile Răchitoasa şi Lunca atârnă şi sunt ale acelor fii ai lui Musana şi ale nepoţilor lui Costea şi ale fraţilor lor şi au fost aşezate de înaintaşii lor, în chipul arătat mai sus”[1018].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Dragota**, în comuna Silvaşu de Sus, 14 familii.

Nopcea (Nopcsa), în comuna Silvaşu de Sus, 7 familii.

[1018] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 481, pp. 506-510

Macri (Makri), în comuna Silvaşu de Sus, 6 familii.

Dávid alias **Mihaj (Mihai)**, în comuna Silvaşu de Sus, 4 familii.

Nopcsa, în comuna Silvaşu de Jos, 1 familie.

Pára, în comuna Silvaşu de Jos 1 familie"[1019].

1904, Diaconovich: „**Silvaş** (magh. Szilváshely), comună rurală în Banat, comitatul Caraș-Severin, cu 3.357 jugăre cadastrale şi 1.003 locuitori români şi germani agricultori"[1020].

Deutschweißkirch: Sächsin — Viseri: Săsoaică

Viseri: Saxon woman — Viseri: Saxonne

[1019] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiu 1892, p. 49

[1020] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 956

SIMBĂTENI

(Zombathel, judeţul Arad)

1370, mai 20, Arad: Palatinul Ungariei dă de ştire „că, în adunarea noastră obştească, ţinută aproape de satul **Arad**… ridicându-se domnul Petru, prepozitul bisericii de Arad, în numele său şi al capitlului său de la aceeaşi biserică, s-a plâns că Ştefan slujbaşul, Ioan, Iacob şi Blasiu de **Turnu** (Turny, judeţul Arad), slujitori, şi toţi iobagii lui Dominic diacul, ai lui Nicolae şi Beke de **Simbăteni** (Zombathel, judeţul Arad), din îndemnul acelor stăpâni ai lor, precum şi Nicolae, fiul lui Luca, slujitorul lui Blasiu, fiul lui Desideriu de Chura (dispărut, lângă Simbăteni, judeţul Arad), Ioan cel Negru, şi Matia, iobagi ai abatelui din acelaşi sat Simbăteni, la sărbătoarea Celor Unsprezece Mii de Fecioare, acum patru ani trecuţi, dintr-o răutate mai dinainte pusă la cale, venind la bucata lor de moşie aflătoare în același sat Simbăteni, cu mâinile înarmate şi cu silnicie, au alungat pe Konya slujbaşul, pe Petru de **Vărşand** (Vossyan, judeţul Arad), pe Petru de Ewsy (dispărut, judeţul Bihor) şi pe Pavel cel Mare, slujitorii săi, pe Mihail şi Ladislau, slujitori; acelui slujbas, în casa lui Dionisie, iobagul lor, şi pe acel Dionisie l-au ucis cu o moarte cruntă în acea casă, iar pe sus-zişii Petru de Ewsy l-au rănit cu două răni de săgeată, şi pe Pavel tot cu atâtea, pe Ladislau, cu una,

pe Ioan, tot cu una, şi pe sora aceluiaşi Dionisie, în acelaşi fel, cu o rană, şi, dacă nişte oameni din Cholch (dispărut, lângă Mândruloc, judeţul Arad) n-ar fi venit din întâmplare din **Arad** acolo, ei ar fi şi nimicit prin foc acea casă, căci îi şi puseseră foc. Și el a spus că acest lucru îl ştiu bine vicecomitele şi juzii nobililor, şi asesorii jurati ai comitatului Arad, şi ne-a cerut să punem să fie întrebaţi acei vicecomite, juzi ai nobililor şi asesori juraţi cum cunosc adevărul cu privire la cele de mai sus. Iar când noi i-am întrebat, ei, jurând cu mâna pe lemnul crucii de viaţă dătătoare, au declarat că oamenii mai sus-numiţi au făptuit toate cele de mai sus, dar ei nu ştiu dacă au făcut-o sau nu din porunca şi voința zişilor lor stăpâni. Spre mărturia acestei declaraţii, am hotărât să dăm acelui domn Petru, prepozitul, şi capitlului său, scrisoarea noastră de faţă”[1021].

In Săleuas de Jos

Az Săleuas de Jos

La Săleuas de Jos

A Săleuas de Jos

[1021] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 514, pp. 776-778

SIMERIA

(prin Uroiu, Arjan, inclus în **Simeria**, judeţul Hunedoara)

1360, august 7, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei face cunoscut că, înfăţişându-se „Blasiu, fiul lui Petru de **Hărău** (Harow, Hary, judeţul Hunedoara), sluga magistrului Nicolae zis Malach, nobil de **Uroiu** (Arjan, Ara inclus în **Simeria**, judeţul Hunedoara), în numele stăpânului său, iar pe de altă parte Andrei, nobil de **Rapolt** (Rapolth, azi **Rapoltu Mare**, judeţul Hunedoara), în numele său şi al magistrului Iacob, fiul lui Toma, tot de acolo, vărul său după tată, zisul Blasiu a mărturisit că Nicolae, stăpânul său, a primit 123 de mărci după socoteala de la **Orăştie** (Warasio, judeţul Hunedoara), de la magistrul Iacob, fiul lui Toma, şi de la Nicolae, fiul lui Andrei, pentru moşia **Tămăşasa** (Thamaspathaka, judeţul Hunedoara), aflătoare ca zălog în stăpânirea lor”[1022].

1361, martie 10, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, venind „preotul Herbord, fiul lui Herbord de **Blaj** (Balasfalva, judeţul Alba), în numele nobilului Mihail, fiul lui Ştefan de **Uroiu** (Arjan, Aryan, inclus în **Simeria**, judeţul Hunedoara), a făcut întâmpinare

[1022] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 506, pp. 527, 528

că Mihail de Uroiu, fiind de vârstă tânără şi neputincios să facă întâmpinare, de aceea Simion de **Sambuk** (neidentificat), vicevoievod al Transilvaniei, a cerut regelui să i se dea o bucată din moşie lui **Deseu,** unui om care se găsea cu dânsul în aceiaşi spiţă de înrudire şi de împărţeală de moşie, pe care o avea în Uroiu"[1023].

1363, noiembrie 15, Turda: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că, în adunarea obştească de la Turda, venind „Alexandru, fiul lui Andrei de **Ilia** (Illya, judeţul Hunedoara), şi pe de altă parte Nicolae, fiul lui Andrei de **Brănişca** (Baranchka, judeţul Hunedoara), în numele său şi al fratelui său Ştefan, au mărturisit că s-au înţeles… cu privire la nişte hotare aflătoare în pricină, dintre moşia Ilia a lui Alexandru şi moşia Brănişca a lui Nicolae şi Ştefan, fiii lui Andrei… De aceea, cerem să trimiteţi oamenii voştri şi, fiind de faţă părţile, oamenii noştri, Matia de **Hărău** (Harow, Horou, judeţul Hunedoara) sau Mihail de **Uroiu** (Aran, Aryan, ainclus în **Simeria**, judeţul Hunedoara) sau Ioan fiul lui Samurakus sau Nicolae, fiul lui Toma de **Rapolt** (Rapolth, azi **Rapoltu Mare**, judeţul Hunedoara), din partea acelor Nicolae şi Ştefan de Brănişca, şi Petew, fiul lui Tiburţiu sau Ştefa,. Fiul lui Baas, sau Ioan, fiul lui Blasiu de **Sântămăria** (Bodughazunfalua, judeţul Hunedoara), din partea lui Alexandru… să hotărască drepturile"[1024].

1371, ianuarie 12, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei scrie voievodului Transilvaniei Ioan că şi-a trimis omul de credinţă, „dimpreună cu Ioan de **Băcinţi**

[1023] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 22, pp. 18, 19
[1024] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 199, pp. 180-182

(Bakay, Wakay, judeţul Alba), omul vostru… la moșiile numite **Bârcea** (Barca, judeţul Hunedoara), **Săuleşti** (Șăuleşti, Salfalwa, inclus în Simeria, judeţul Hunedoara) şi **Petreni** (Pethlend, judeţul Hunedoara), și, chemând legiuit acolo pe toti vecinii și megieşii acelor moșii. și fiind aceștia de faţă, acel om al nostru, lăsând curţile și casele lui Ladislau și Ioan, fiii lui Somrakus precum și ale lui Iwanka, fiul lui Rubyn, ce le aveau în acea moșie **Bârcea**, cât și chiar curțile acelor magistri Saul și Ioan, din zisa moșie numită **Săulești**, împreună cu toate acele folosințe cu care le-au ţinut până acum, ca să le stăpânească în pace, potrivit hotărârii voastre judecătorești, în schimbul numitelor curți ale acelor nobili, înzestrate cu case şi cu alte clădiri – a dat fiecăruia din acei nobili, după a sa alegere, pe acele moșii, în locurile neclădite, alte locuri de curți, asemenea și deopotrivă în ce privește felul și întinderea. Şi, în cele din urmă, împărțind acele moșii, numite Bârcea, Săulesti şi Petreni în două părţi drepte şi deopotrivă, au trecut în stăpânire, mai întâi, jumătate din acele moșii lui Ladislau și Ioan, fiii lui Somrakus, și lui Iwanka, fiul lui Rubyn, după alegerea lor, și apoi cealaltă jumătate din acele moșii, zișilor magiştri Saul și Ioan, fiii lui Petru, ca să o stăpânească. Celelalte folosințe ale acelor moșii, anume pământurile de arătură, pădurile, râturile și fânaţele, dumbrăvile și orice alte folosințe ce tin de acele moșii, lăsându-le acei nobili în folosința lor dimpreună. Și, în sfârșit, sus-zișii Ladislau și Ioan, fiii lui Somrakus, și Iwanka, fiul lui Rubyn, în schimbul locurilor de mori aflătoare pe zisa moșie Bârcea, în care ei aveau mori, pe care și le ridicaseră pentru ei, nu au vrut să dea și să lase sus-zisului magistru Saul și lui Ioan, fiii lui Petru, alte locuri de moară asemănătoare și deopotrivă în altă parte, pe întinsul acelei moșii. De aceea,

sus-pomenitul om al vostru, cu mărturia zisului om al nostru, făcând punerea în stăpânire în dreptele jumătăţi din morile numiţilor Iwanka, fiul lui Rubyn, și ale lui Ladislau și Ioan, fiii lui Somrakus, au dat acele jumătăţi din numitele mori acelor magiştri Saul si Ioan, fiii lui Petru, așa cum cere obiceiul țării, potrivit cuprinsului sus-zisei scrisori a voastre, ca să le stăpânească”[1025].

1782, Johann Lehmann: „De la Deva, la **Orăştie**, este o poştă şi jumătate. Ceva mai departe de Deva, se trece peste un râu foarte mic, care adeseori se revarsă cu putere. Asemenea pâraie întâlneşti des. Rareori însă dai de un pod destul de trainic, ca să reziste unei revărsări oricât de mici. Acest râuleţ de la Deva se numeşte, dacă-mi aduc bine aminte, Cerna. Cam la 300 de stânjeni, mai departe, drumul Sibiului coteşte la stânga, după deal, depărtându-se de cel lat şi drept, care duce, peste deal, la Hunedoara. Drumul lat din urmă înşeală pe unii căruţaşi. Călătorul trebuie să observe bine această bucată de loc. Ţinutul de la Deva, la Orăştie, este încântător, pe deasupra e munte, apoi câmpie, pe stânga, în depărtare, Mureşul şi mai multe râuleţe, care, în cursul lor, străbat ogoare şi livezi roditoare, apoi ici şi colo este un vechi şi venerabil castel, numeroase sate, foarte arătoase, care sunt cu mult mai frumoase decât oricare sat de pe tot drumul de la Pressburg până aici; în față mândre înălțimi roditoare, care, fără să ajungă a fi dealuri, duc la mici văi cu livezi, pe care iarăşi le scaldă un alt râuleţ, în spatele minunatul ținut din jurul Devei, maiestosul deal al cetăţii, care nu se înalță ca un colos izolat, ci apare ochilor legat de dealuri mai mici. Pe la jumătate de drum, după ce treci pe mai multe poduri zdravene, trainice, frumoase,

[1025] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 1, pp. 1-3

bine păstrate, peste râul repede Strei, ajungi la **Sântandrei** (inclus în Simeria, judeţul Hunedoara). Aici se plăteşte familiei contelui Haller taxa de pod, câte 1 creiţar şi jumătate de fiecare cal. O taxă foarte mică, dacă te gândeşti la primejdia de care te feresc aceste poduri. La Sântandrei îţi poţi potoli foamea şi setea.

La o jumătate de ceas mai departe, ajungi la un mic sat militar românesc, **Spini** (comuna Turdaş, judeţul Hunedoara). Are 50 de case noi, frumos aliniate şi curat ţinute. Comanda o are un locotenent. Drumul este cum l-a lăsat natura"[1026].

1888: „Cutremurul de pământ, despre care am comunicată că a fost la **Deva** şi **Simeria**, s-a simțit puternic și în **Bampotoc** și **Chimindia**"[1027].

1904, Diaconovich: „**Simeria** (magh. Piskitelep), comună rurală în Transilvania, comitatul Hunedoara, cu 2.505 locuitori, români (178), maghiari (1918) şi germani. Simeria are staţiune însemnată, centru de linii ferate, şcoală industrială. În 9 februarie 1849, s-a dat la podul de la Simeria o luptă sângeroasă între trupele austriece, ajutate şi de un număr însemnat de români, şi între generalul maghiar Czecz, care a silit pe austrieci să se retragă"[1028].

[1026] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 574, 575

[1027] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 257, Braşov 1888, p. 3

[1028] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 960

SIMERIA

(Szemerja, lângă Sfântu Gheorghe, județul Covasna)

1849: „Mai era o condiție pentru reușita invaziei Moldovei, și anume ca Sándor Gál să poată apăra Ținutul Secuiesc, până la întoarcerea lui Bem. Cu toate acestea, Gál nu a fost capabil să facă acest lucru. După retragerea lui Bem, lui Gál i-au mai rămas, la **Sângiorgiul Secuiesc**, doar 7.000 de oameni și 24 de tunuri, iar cu aceasta trebuia să dețină Ținutul Secuiesc. Armatele lui Clam Gallas au stat, mai întâi în spatele dealurilor de la **Hărman** (Hermány), la nord de Brașov, acoperind parțial Braşovul și păstrând parțial legătura cu Sibiul Mare. Cu toate acestea, când avanposturile maghiare au încercat să înainteze spre Dobolii de Jos (Aldoboly) și Illyefalvá pe 22, a devenit evident că respingerea moldovenească era iminentă. Clam și-a adunat apoi armatele nu la Sfântu Gheorghe, ci la Földvár. Iar pe 23, a pornit, nu pe traseul Ölppatak-Szemerjai sau Aldoboly-Illyefalva-Szemerjai, ceea ce merită menționat, pentru că avanposturile sale au raportat, pe 22, că ar exista ceva forță maghiară în Szemerja, dar nici una în Sepsiszentkirály și Illyefalva —. dar de la Földvár a mers mai departe spre **Illyefalvá** prin torenți – unde nu era dușman! De acolo, a împins mai departe spre Sepsiszentgyörgy. Ciam Gallas a parcurs cele două mile și un sfert

dintre Földvár și Ilyefalva pe drumul noroios în 11 ore. Trupele lui Gál s-au opus Sepsiszentgyörgy la **Szemerja**. Avangarda lui Gál (batalionul 20, 24 de tunuri, 7.000 de oameni) a fost împinsă înapoi, pe poziţia din Szemerja, de artileria inamică. Aici, după bătălii reuşite alternativ, Clam Gallas a forţat decizia celei de-a treia bătălii de la **Sfântu Gheorghe**, seara târziu. Ungurii s-au retras. Din fericire, Clam nu a urmărit trupele lui Gál, pentru că ar fi putut cu ușurință să cucerească Sfântu Gheorghe, ci s-a retras la Illyefalvá, iar pe 24 iulie, în fosta sa poziție, în spatele Râului Negru (Feketeügy) și al Oltului. Pierderea sa a fost de aproape 600 de oameni. Pe 27, Gál, simțind că poziția sa nu este suficient de puternică, a evacuat Sfântu Gheorghe și s-a retras spre **Micfalău** (Mikóújfalu)"[1029].

SINERSIG

vezi **DUMBRĂVENI**, judeţul Timiş.

[1029] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

SINTEŞTI

(Semtesth, Sânteşti, comuna Margina,
comitatul Caraş-Severin, judeţul Timiş)

1544: „Ferdinand I, regele Ungariei, îi dăruieşte lui Vladislav Draculea de **Sânteşti SINTEŞTI** (Semtesth, Sânteşti, azi **Sinteşti**, comuna Margina, comitatul Caraş-Severin, judeţul Timiş) moşia Faydos, în comitatul Zărandului – Nu cunoaştem meritele acestui **Vladislav Draculia**, a cărui nobilitate a fost reînnoită, de către regele Ferdinand, în ziua de 20 ianuarie **1535**, împreună cu scutul său nobilitar; acum, pe lângă posesiunile sale din Sânteşti, în comitatul Caraş-Severin, el mai primeşte şi pe acele din Zărand, ale familiei stinse Benkowith”[1030].

[1030] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. I, 1527-1572, Bucureşti 1929, doc. 34, pp. 33, 34

SLATINA

(Szlatina, districtul Sighetului, judeţul Maramureş)

1243, Pap József: „Jana Dlugoss, un istoric celebru la noi, care a trăit în secolul al XV-lea, scria că Béla al IV-lea și cu fiica lui Kingával (Kunegunda, Kinga) au fost în Maramureş, realizând o întreagă narațiune de călătorie. După dezastrul tătăresc, Kinga, soția prințului polonez Boleszló, a venit în Ungaria, cu un anturaj presupus ilustru, pentru a-și vizita tatăl. Regele Béla s-a alăturat fiicei sale și, împreună, au făcut o călătorie prin țara distrusă. Au ajuns și la Máramaros, unde Béla i-a donat Kingei o mină de sare. Frumoasa prințesă, despre a cărei frumusețe cronicile spun lucruri minunate, și-a aruncat inelul în mina de sare dată ca gaj. Kinga s-a întors acasă. Câțiva ani mai târziu, muncitorii au dezgropat același inel dintr-una dintre rocile mari de sare ale minei de sare Bochnya, care tocmai fusese descoperită atunci. Mina cu pricina este Kunigunda din Slatina. Chiar și astăzi, minerii slătineni o respectă drept ocrotitor pe Kinga, care este cinstită de biserică printre fericiți, pentru marea sfințenie a vieții ei.

Nu am găsit nici o urmă din povestea lui Dlugoss în anuarele și documentele domestice din acea vreme. Există opinii divergente, în rândul istoricilor. Se pare că István Szilágyi o acceptă în general, dar plasează mina cu

pricina în regiunea Huszt, unde au existat de fapt mai multe saline. Nu este nimic imposibil în chestiune, dar sunt mai înclinat să cred că povestea lui Dlugoss nu este altceva decât adaptarea unei legende străine la Kinga, cu atât mai mult cu cât salinele din Maramaros au devenit celebre mai ales pe vremea lui Dlugoss. Dlugoss ar fi putut auzi și el de ei, ar fi putut să facă puntea dintre inelul legendei și mina de sare din Máramaros. De la István al V-lea, încoace, izvoarele istorice sunt din ce în ce mai abundente. Educația crește treptat, sub influența mineritului, iar industria minieră mai dezvoltată presupune şi construirea de biserici și școli. Deja în secolul al XIII-lea au fost construite bisericile din ţinut Visk (în Maramureşul istoric, azi Transcarpatia – n. n.), despre care s-au scris atât de multe și ale căror picturi murale pot fi văzute încă”[1031].

1360, martie 20: Regele Ludovic dă de ştire că, „aducându-şi aminte de feluritele fapte de credinţă şi de prea strălucita vrednicie a credincioaselor slujbe ale lui Dragoş, fiul lui Gyula, credinciosul nostru român din Maramureş, pe care știm că le-a făcut și le-a adus maiestății noastre, potrivit cu cerințele stării și putinței lui, în cele mai multe treburi și războaie ale noastre, încredințate și date în seama lui, și mai cu osebire în reașezarea țării noastre, a Moldovei, potrivit iscusitei sale vrednicii, când a întors, cu veghetoare grijă și cu neobosită străduanie, pe calea statornicei credințe, ce trebuie păstrată către coroana regească, pe mulți români răzvrătiți și rătăciți din calea credinței datorate; voind noi pentru sus-pomenitele lui vrednice slujbe să-l răsplătim cu un dar regesc, pentru ca și ceilalți, văzând aceasta, să fie îndemnați mai cu ușurință la împlinirea fap-

[1031] Pap, József, *Adalékok Máramaros történetéhez* (Adăugiri la istoria Maramureşului), Máramarossziget 1909, pp. 7-9

telor datorate credinței și să învețe să slujească cu și mai multă râvnă sub un principe slăvit, am dat, am dăruit și am hărăzit sus-zisului Dragoș și, prin el, lui Gyula și Lad, fiii săi, și oricăror moștenitori și urmași ai lor, în temeiul unei danii noi a noastră, ca un fel de răsplată cuvenită slujbelor sale, niște sate românești ale noastre, numite **Zalatina** (dispărut, lângă Ocna Şugatag, judeţul Maramureş – de fapt, este satul Hoteni de astăzi, numit în 1368 şi Slătioara), **Brebu** (Hatpatokfalva, Brebu, azi **Breb**, judeţul Maramureş), **Kopancsfalva** (dispărut, lângă Ocna Şugatag, judeţul Maramureş), **Deseşti** (Deszehaza, azi **Dereşti**, judeţul Maramureş), **Hărnicești** (Hernicshaza, judeţul Maramureş) și **Sat-Șugatag** (Sugatagfalva, judeţul Maramureş), aflătoare în Maramureș, cu toate roadele lor, cu veniturile noastre din cincizecimea din oi, cu dările, îndatoririle și cu toate celelalte folosințe, ca să le stăpânească, să le țină și să le aibă pe veci și nestrămutat, ba chiar le dăm și le hărăzim prin ocrotirea privilegiului nostru de față, fără vătămarea drepturilor altora. Și mai poruncim și hotărâm, cu regească putere, ca zisul Dragoș și fiii săi, și moștenitorii lor, să se bucure și să se folosească pe vecie, dimpreună cu numitele sate ale lor, de întreaga acea însușire de nobil, de care se știe că se folosesc și ceilalți nobili adevărați dintâi și firești ai țării noastre, care luptă sub steagul regesc, cu îndatorirea, totuși, ca acel Dragoș și fiii săi și toți moștenitorii lor să fie ținuți a ne păstra de-a pururi nouă și urmașilor noștri, cu nestrămutată supunere, închinarea unei curate credințe. / Spre amintirea și veșnica trăinicie a acestui lucru, am dat scrisoarea noastră privilegială de față, întărită cu puterea peceții noastre duble, atârnate și adevă-

rate”[1032]. „Regele Ludovic conferă românului maramureșean Draguș, fiul lui Giula, și fiilor săi Giula și Ladislau, sub titlul de donațiune nouă, moșiile românești: **Slatina, Brebu, Copăceşti, Deseşti, Hărniceşti** și **Satu-Șugătag**, cu venitele lor, pentru serviciile credincioase, arătate mai ales în **restaurarea ţării Moldovei**. Tot acel rege, în anul 1364, la 1 septembrie, întărește donaţiunea sa cu sigiliul nou, deoarece cel vechi s-a pierdut în războiul purtat în contra Patarenilor bosniaci”[1033].

1364, februarie 11, Janich: Regele Ludovic scrie „**credincioşilor săi români**, lui **Dragoş, fiul lui Giula**, locuitor în Maramureş, de asemenea lui Ștefan, lui Miroslav, preotul, şi lui Dragomir, fiii aceluiaşi Giula, sănătate şi milostivire. / Aflaţi că nu de mult, în anul 1360, noi am hotărât să hărăzim, la o parte şi deosebit de voi, lui Dragoş, fratele vostru bun, adică fiul pomenitului Giula, şi fiilor şi moştenitorilor lui, pentru faptele lui de credinţă şi pentru credincioasele sale slujbe, satele numite **Hotinca** (Zlatyna, azi **Hoteni**, judeţul Maramureş), **Breb** (Hatpatokfalva, Brebu, azi **Breb**, judeţul Maramureş), **Kopancsfalva** (dispărut, lângă Ocna Șugatag, judeţul Maramureş), **Desăști** (Deszehaza, azi **Dereşti**, judeţul Maramureş), **Hărnicești** (Hernicshaza, judeţul Maramureş) și **Șugatag** (Sugatagfalva, judeţul Maramureş), aflătoare în Maramureș, cu folosinţele şi toate cele ce ţin de ele, mai ales cu locul de vărat. Drept aceea, vă punem în vedere şi poruncim cu tărie credinţei voastre să nu cutezaţi a supăra cu vorba sau cu fapta pe pomenitul Dragoş, cu privire la aceasta, nici să vă

[1032] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 465, pp. 482-484
[1033] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 19, pp. 37-40

amestecaţi în zisele sate în vreun chip oarecare, ci să-l îngăduiţi pe el şi pe fiii lui, şi pe moştenitorii lui în zisele sate, potrivit cu dania noastră de mai sus, ca să le aibă în stăpânire, să se folosească şi să se bucure de ele în chip paşnic. Iar altfel să nu cutezaţi a face, cu privire la cele de mai sus, de dragul milostivirii noastre"[1034]. „Mandatul regelui Ludovic către credincioșii săi români Giula, fiul lui Draguș, locuitor în Maramureș, şi fiii săi Ștefan, Miroslav preotul și Dragomer, prin care aceștii se îndatoresc a lăsa moșiile **Slatina, Brebu, Copăcești, Deseşti, Hărnicești** și **Șugatag** în folosinţa fratelui lor Draguș, fiul lui Giula, cui le-a conferit deosebit, nu de mult"[1035].

1368, iulie 5, Zolyom-Lipcse: „Ludovic, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, credinciosului său, măritului bărbat, magistrului Simion, fiul lui Mauriciu, comitelui nostru de Maramureş, sănătate şi milostivire. / Aflaţi că noi, după cum ne aducem aminte, am hotărât să hărăzim moşia numită **Slătioara** (Zalatyna, Zlatyna, Hotinca, azi **Hoteni**, judeţul Maramureş), aşezată în Maramureş, dimpreună cu alte cinci moşii, numite **Breb** (Hatpatokfalva, Brebu, azi **Breb**, judeţul Maramureş), **Kopachfalva** (dispărut, lângă Ocna Şugatag, judeţul Maramureş), **Deseşti** (Deszehaza, azi **Dereşti**, judeţul Maramureş), **Hărnicești** (Hernicshaza, judeţul Maramureş) şi **Şugatag** (Sugatagfalva, judeţul Maramureş), cu toate folosinţele lor şi cu toate cele ce ţin de ele, **credinciosului nostru, românului Dragoş, fiul lui Giula**, şi moştenitorilor săi, pentru faptele lui de credință si preaîndatoritoarea lui vrednicie, despărţit

[1034] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 236, pp. 225, 226
[1035] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 26, p. 53

şi deosebit de sus-zisul Giula, tatăl său, şi de Ştefan, Miroslav şi Dragomir, fraţii săi buni. Acum, însă, după cum se spune, din pricina că pomenitul Dragoş i-a îngăduit de bună voie pomenitului său tată Giula să se folosească pe viaţă de ea, murind acum pomenitul Giula, sus-zisii Ştefan, Miroslav şi Dragomir încearcă să o ia de la pomenitul Dragoş. Drept aceea, hotărâm şi poruncim credinţei voastre ca, luând cunoştinţă de cele de faţă şi chemând obştească adunare din numitul comitat, dimpreună cu juzii nobililor pomenitului comitat şi cu toţi nobilii acelei adunări, având pe Dumnezeu înaintea ochilor, după ce veţi vedea actele scrise ale celor două părţi cu privire la zisa moşie Slătioara, dacă veţi afla că aceasta a fost dăruită în chipul arătat mai sus pomenitului Dragoş, deosebit şi despărţit de sus-zişii Giula, tatăl său, şi de Ştefan, Miroslav şi Dragomir, fraţii săi, de către maiestatea noastră, dimpreună cu celelalte cinci moşii, atunci, fără a ţine seama de împotrivirea lui Ştefan, a preotului Miroslav... şi a lui Dragomir, fratii lui, să faceţi, în temeiul împuternicirii noastre, ca moşia Slătioara, dimpreună cu toate folosinţele ei, să fie dată în stăpânire sus-amintitului Dragoş şi, prin el, moştenitorilor lui, ca s-o stăpânească în pace, silind pe pomeniţii Ştefan, preotul Miroslav şi pe Dragomir la tăcere cu privire la moşia de mai sus. Altfel să nu faceţi pentru milostivirea noastră”[1036]. Mandatul regelui Ludovic, îndreptat către Ştefan, Miroslav preotul și Dragomir, fii lui Giula, ca până ce se va cerca cauza lor, prin comitele maramureșean, magistrul Symon, să lase in posesiunea fratelui lor, românului Dragoş, credinciosului Curţii regeşti, moşia Slatina, cu alte cinci moșii, pe care vor să le ocupă, după

[1036] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 344, pp. 537-539

moartea tatălui lor, Giula, deoarece acele moșii le-a conferit regele numai lui Draguș și fiilori săi, deosebit de fraţii săi”[1037].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Bota**, în comuna Slatina, 11 patrifamilii. Donaţia au în Transilvania.

Nyegre de Szlatina, în comuna Slatina, 1469, 12 patrifamilii.

Dánn de Also Apsa, în comuna Slatina, 1429, 3 patrifamilii.

Popsa de Fejéregyháza, în comuna Slatina, 1593, 1 patrifamilie.

Vlád, în comuna Slatina, 3 patrifamilii.

Marina de Kawsfalva, în comuna Slatina, 1591, 7 patrifamilii.

Hózó, în comuna Slatina, 2 patrifamilii.

Cziple de Fehérfolva et Bártfalva, în comuna Slatina, 5 patrifamilii.

Kindrics, în comuna Slatina, 5 patrifamilii.

Dáncs, în comuna Slatina, 1 patrifamilie.

Páska, în comuna Slatina, 1 patrifamilie.

Simán alias **Pap**, în comuna Slatina, 1646; unu preot în vestminte bisericeşti, într-o mână carte, în alta cheie de aur ţinând, înaintea lui un militar călare, 1 patrifamilie”[1038].

„**Nyegre** de Szlatina, în comuna Slatina; scrisori din Lelesz dovedesc că **Negrenii** au căpătat, deodată cu

[1037] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 32, p. 61

[1038] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 3

familia **Stan** donaţiunea, sau cum că **Stan-Negre** e una şi aceeaşi familie, 16 familii.

Cziple (Ţiple) de Barlfalu, în comuna Slatina, 1594, 5 familii.

Kindris de Jood, în comuna Slatina, 6 familii.

Botha de Csernafalva (Cerneşti) în Kovár, în comuna Slatina, 1599 10 familii.

Márina de K.-Apsa, în comuna Slatina, 1 familie.

Simán de K.-Apsa, în comuna Slatina, 2 familii.

Leurgyán (Leurdean, Leordean, Leurgean) de Leordina, în comuna Slatina, 1 familie.

Dán de K.-Apsa, în comuna Slatina, 4 familii.

Vlád de A.-Apsa, în comuna Slatina, 3 familii.

Tivadar de Alsó-Rona, în comuna Slatina, 1 familie.

Huzo de K-Apsa, în comuna Slatina, 2 patrifamilii"[1039].

1903: „**Viriliştii din comitatul Maramureşului**. În acest comitat sunt 250 virilişti, dintre care 114 sunt evrei. Cel dintâi virilist evreu plăteşte contribuţie 2.805 coroane, iar cel din urmă, 231 coroane. / **Viriliştii români** sunt următorii: 1). Simeon Pop, prim-pretor în **Vişeul de Sus**, cu 4.120 coroane (virilistul întâi în comitat). 2). Petru Mihalyi, deputat dietal, proprietar în **Sarasău**, cu 1-065 coroane. 3). Basiliu Iurka, proprietar în **Sarasău**, cu 1.023 coroane. 4). Dr. Georgiu Mihalca, avocat în **Sighet**, cu 670 coroane. 5). Vasile Mihalca, proprietar în **Iapa**, cu 666 coroane. 6). Dr. Ioan Mihalyi, proprietar și protofiscal al comitatului, cu 603 coroane. 7). Michail Pavel, proprietar în Sat-**Slatina** şi arhivar la comitat, cu 589 coroane. 8).

[1039] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 16

Ludovie Man, farmacist în **Şomcuta Mare** și proprietar în **Vişeul de Jos**, cu 562 coroane. 9) Dr. Mihail Kokényesdy, avocat în **Sighet**, cu 559 coroane. 10). Dr. Ştefan Kiss, medic și proprietar în **Dragomireşti**, cu 513 coroane. 11). Vasile Man, avocat în **Vişeul de Sus**, cu 440 coroane. 12) Dr. Aurel Man, avocat în **Sighet**, cu 430 coroane. 13) Mihail Mihalca, proprietar în **Apșa de Jos**, cu 869 coroane. 14). Petru Rednic senior, proprietar în **Berbeşti**, cu 368 coroane. 15). Dr. Ioan Jurka, jude la Tribunalul regional din Caransebeș, cu titlul de jude de tablă regională, proprietar în **Călineşti** și în **Sighet**, cu 338 coroane. 16). **Grigorie Kudrici**, proprietar în **Bârsana**, cu 328 coroane. 17). Ioan Iurka, jude de tablă regională, în pensiune, avocat în **Vişeul de Sus**, cu 823 coroane. 18). Alesandru Cuza Anderco, proprietar în **Borşa**, cu 288 coroane. 19). Ioan Fanea, preot în **Sarasău**, cu 276 coroane. 20). Alesandru Gyenge, preot în **Dragomireşti**, cu 263 coroane. 21). Vasiliu Ilniczky, proprietar în **Bârsana**, cu 228 coroane. / Dintre aceștia, numai darea lui G. Mihalca este în dublu calculată. Afară de virilişti, între membrii aleşi ai congregaţiunii comitatense sunt 21 preoţi români şi 15 mireni, avocaţi, proprietari şi notari români, laolaltă cu virilиştii 57, din numărul total de 420. / În Maramureş, sunt 308.790 locuitori, din care 42.403 maghiari, 41.449 germani (evrei), 74.978 români, 143.621 ruteni, 1.147 slovaci etc."[1040].

1908: „În 1889, a fost cea din urmă petrecere românească în Maramureș. Ar fi lungă şi grea examinarea cauzelor care au împiedecat veseliile românești pe pământul lui Dragoş-Vodă. E destul că, acum, după 19 ani de la cea din urmă petrecere, am văzut în Maramureş o manifestaţie

[1040] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 233, Blaj 1902, p. 3

frumoasă a geniului românesc. / La 20 iulie stil nou, am luat parte la petrecerea teologilor ungureni, în **Slatina Maramureşului**... / A fost lume multă la petrecere, toalete elegante, dintre care s-au distins interesantele costume româneşti din Satmar şi Maramureş. În costum românesc din Maramureș au fost domnișoarele: Anuca Birlea, Silvia Călin, Marioara Ciplea, Elena şi Terezia Vlad; din Sătmar, domnișoarele: Eliza Rednic, Aurelia şi Lucreția Serbac. / S-a terminat petrecerea cu un venit curat de 200 de coroane. Venitul e destinat bisericii din **Rona-de-jos**; deci, comitele suprem, cu suflet liniştit, a putut suprasolvi 30 de coroane. Comitele suprem, baronul Perényi, cu doamna, pretorul Szaplonczay şi alți maghiari stabiliți la băile de la **Slatina**, încă au admirat dansurile şi costumele româneşti./ Au luat parte la petrecere:

Doamnele: A. S. Balea (**Săpânța**), A. V. Berinde (**Sighet**), N. Şt. Bogluţ (**Beiuş**), V. A. Borca (**Ieud**), M. M. Botoş (**Apșa-de-jos**), C. I. Dunca (**Vişeul-de-jos**), A. G. Dunca (**Mocira**), E. V. Doroş (**Breb**), A. E. Fucea (**Sârbi**), văduva A. C. Fejeş (**Șugatag**), M. I. Gyenge (**Apşa-de jos**), M. V. Gyenge (**Budeşti**), B. E. Huban (**Apşa-de-jos**), I. I. Huban (**Satmar**), M. Şt. Cherecheş (**Recea**), I. Dr. I. Mihalyi (**Sighet**), văduva A. G. Man (**Năneşti**), M. G. Mészáros (**Rona-de-jos**), M. V. Nap (**Șugatag**), E. G. Negrea (**Sarasău**), M. P. Pop (**Sighet**), R. P. Pop (**Rona-de-jos**), M. A. Poenariu (**Beiuş**), văduva I. T. Roman (**Vama**), M. I. Rednic (**Iapa**), I. P. Salca (**Giuleşti**), I. E. Salca (**Dej**), E. I. Serbac (**Vama**), Șt. D. Vlad (**Năneşti**) şi M. A. Zoicaş (Ieud).

Domnişoarele: Marioara şi Laura Balea (**Săpânța**), Irina Bogluţ (**Beiuş**), Gabriela Berinde (**Călineşti**), Anuca Birlea (**Berbeşti**), Irina Berinde (**Sighet**),

Marioara Ciplea (**Biserica-Albă**), Gizela Coman (**Moiseiu**), Marioara și Terezia Cherecheș (**Recea**), Silvia Călin (**Petrova**), M. şi A. Doedean (**Târşolţ**), E. Dragoş (**Vişeul-de-jos**), Felicia Doron (**Slatina**), Elena și Irena Doroş (**Breb**), E. Dragoş (**Slatina**), Cilica şi Laura Fucec (**Sârbi**), Marioara și Irena Fejes (**Șugatag**), Rozalia Gyenge (**Apșa-de-jos**), El. Gyenge (**Apșa-de-jos**), Cilica Gyenge (**Budeşti**), El. Huban (**Apșa-de-jos**), Aurelia Huban (**Satmar**), Rozalia Iuga (**Vişeul-de-mijloc**), Anuca şi Cilica Kovats (**Bârsana**), Margareta şi Laura Lupan (**Rona-de-jos**), Valeria şi Cornelia Mureșan (**Telciu**), Catarina Moiș (**Biserica-Albă**), Aurelia Man (**Năneşti**), Iulia Mihalyi (**Sighet**), E. Mihalea (**Șugatag**), E. Negrea (**Sarasău**), Niza Pop (**Apșa-de-mijloc**), Marioara Pop (**Sighet**), V. și A. Pop (**Mocira**), Iuliana Roman (**Vama**), Eliza Rednic (**Certeze**), Florica Salca (**Dej**), Aurelia şi Lucreția Serbac (**Vama**), Elena și Terezia Vlad (**Botiza**), Cornelia şi Lucreția Zoicaş (**Ieud**).

Domnii: Artur Anderco (**Cuhea**), G. Anderco (**Botiz Vaşvareu**), Părintele vicar Tit Bud (**Sighet**), I. Borca (**Ieud**), M. Botoş (**Apșa de jos**), Ion Birlea (**Berbeşti**), Simeon Balea (**Săpânța**), Șt. Berinde (**Cămărzona**), G. Barbul (**Seini**), Șt. Cherecheș (**Recea**), Al. şi A. Ciplea (**Biserica-Albă**), Ilie Călăuz (**Gârdani**), M. şi I. Doboşi (**Turț**), N. Doroş (**Breb**), Atanasie Doroş (**Slatina**), E. Tit Doroş (**Sighet**), I. Doroş (**Slatina**), V. Doroş (**Breb**), I. Dunca (**Vişeul de jos**), Aurel Dragoş (**Gherla**), E. Doedan (**Târșolț**), C. Dragoş (**Vişeul de jos**), I. Doboşi (**Gherța mică**), I. Dragoş (**Vişeul de mijloc**), I. Mihalca (**Slatina**), M. şi V. Erdöss (**Certeze**), E. Fucec (**Sârbi**), Părintele B. Fucec (**Sârbi**), Dr. Aurel Faur (**Sighet**), Dr. Salvator Jurca (**Sarasău**), V. Gyenge (**Budești**), I. Gyenge (**Apșa de jos**),

A. Gitta (**Tătăreşti**), A. Hadji (**Slatina**), Oreste Ilnicki (**Slatina**). Dr. I. Kindris (**Vişeul de sus**), I. Kovats (**Tarna mare**), N. Lazar (**Sanislău**), Artur Man (**Năneşti**), V. şi P. Moiş (**Biserica Albă**), Dr. I. Mihalyi (**Sighet**), I. Moga (**Mociu**), I. Mihalca (**Slatina**), G. Meszáros (**Rona de jos**), Victor Mihalyi (**Sighet**), G. Negrea (**Sarasău**), V. Pop (**Şugatag**), P. Pop (**Rona de jos**), P. Pop (**Sighet**), M. Pop (**Apşa de mijloc**), V. Pop (**Sighet**), V. Pop (**Fernesei**), A. Pop (**Mocira**). A. Poenariu (**Beiuş**), M. Pop (**Apşa de mijloc**), V. Pop (**Apa**), E. Salca (**Dej**), I. Rednic (**Tapa**), V. Șurani (**Șurdești**), Alex. Șerb (**Sarasău**), I. Vlad (**Botiza**), D. Vlad (**Vănești**) şi S. Zoicaş (**Ieud**)"[1041].

Bauernhaus — Asdileul Mare — Casă țărănească

Peasant house — Maison paysanne

[1041] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 170, Brașov 1908, p. 3

SLATINA

(între Macovişte şi Sasca, judeţul Caraş-Severin)

1773, mai 17, Iosif al II-lea: „Am plecat dimineaţa, la ora şase treizeci, de la Biserica Albă şi am încălecat, la **Slatina** (între Macovişte şi Sasca, judeţul Caraş-Severin) şi am mers călare, prin **Sasca** (azi **Sasca Montană**, judeţul Caraş-Severin), unde se află o mină de aramă şi unde am văzut, una după alta, trei topitorii. Directorul general al minelor, Müller, ne-a spus că procedeul de topire e întrucâtva diferit de cel de la Neusohlen (în Slovacia), deoarece aici arama nu conţine deloc argint. Cele mai multe echipe fac parte din Compania în care sunt cointeresati F. Brandenburg, Bovi şi, întrucâtva, contele, sau mai bine zis, contesa de Collowrat. Câştigul anual, scăzând toate cheltuielile, e de 108.000, până la 110.000 florini. Directorul, cu care am vorbit, mă încredinţează că, după părerea lui, lucrările dau rezultate foarte bune şi că atunci când găsesc că un filon nu e destul de bogat, îl părăsesc îndată. Ei nu au de loc maşini şi se lucrează mai mult în galerii. Codrii, care au fost foarte mari şi frumoşi, şi din care mai există, pe alocuri, frumoase păduri de fag, au fost aşa de ciuntiţi şi devastaţi, încât au rămas porţiuni înfiorătoare, unde nu mai e nici un copac măcar, ci toate trunchiurile au fot tăiate, la o înălţime de 4 picioare de la pământ. N-a rămas nici măcar

seminceri, ba chiar vitele pasc tot timpul aici. Mii de copaci tăiați putrezesc în pădure. Cauza e organizarea păcătoasă a minelor, care pun să taie chiar vara lemnul necesar construirii galeriilor şi, dintr-un copac falnic, folosesc, adesea, numai câte o bucată neînsemnată, fără să le pese nicidecum, lăsând restul să putrezească în pădure. La aceasta mai contribuie mult şi cărbunarii, împrăştiaţi în toată pădurea, şi care mai ţin şi multe vite. De asemenea, şi românii din **Almaj** (azi **Cracu Almăj**, comuna Sicheviţa, judeţul Caraş-Severin) distrug pădurile cu desăvârşire. Deşi tăierea s-a făcut de cinci-sase sau chiar de zece ani, nu creşte absolut nimic, nici din rădăcină, nici din sământă şi cum toti butucii au rămas în pământ, acesta nu poate fi folosit la nimic. Ca să dau doar un exemplu. Mi s-a plâns un român că i s-ar fi sechestrat şaptezeci şi opt de capre în pădure. Într-adevăr, am văzut, cu ochii mei, turme întregi de capre, păscând printre copacii tineri. Mai mult, chiar, ei doboară sute de copaci, spre a oferi caprelor hrana necesară, fără să mai arăt că pădurarul e suspendat de câţiva ani şi că înlocuitorul său temporar e un funcţionar vamal, care nu se pricepe la nimic. În **Almaj** (valea Almajului) sunt treisprezece sate, care toate constau din colibe mizerabile de-ale românilor, în care e cantonat comandamentul unei companii a regimentului de garnizoană.

Oamenii aceştia sădesc şi cultivă mulţi pruni şi mult porumb. / Râul Nera ar putea fi folosit foarte bine pentru plute. Funcţionarul silvic din **Bozovici** (judeţul Caraş-Severin) a propus, de altfel, administrației ca să transporte, anual, 15.000 de stânjeni de lemne la „Novapalanca", pe apă. Această propunere, însă, ca multe altele făcute de el, n-a primit, de nouăsprezece luni, nici un răspuns. Se spune că oamenii sunt foarte nemulțumiți de

faptul că li se pretinde, de pe acum, plata pământurilor, pe care le-au cerut, dar pe care nu le-au căpătat încă. În urma anchetei întreprinse de noi, printre românii cu care am şi stat de vorbă, ei au declarat, cu toţii, că nu sunt dispuşi să devină militari şi că preferă să fie colonizați din nou, decât să intre în militărie.

Oamenii se plâng, însă, în satele lor, că nu pot găsi nimic, nici măcar legume. De la Sasca, prin tot Almajul, există drumuri care sunt însă doar poteci, ce duc toate în clisură, la Dunăre. Este sigur că militarizarea Almajului este un lucru de dorit şi problema a fost chiar rezolvată în acest sens"[1042].

1791: „Consiliul de război încuviințează înființarea a 7 şcoli triviale pentru regimentul româno-iliric, în: **Biserica Albă**, **Mehadia**, **Moldova**, **Slatina**, **Bersasca**, **Bozovici** şi **Caransebeş**"[1043].

SLĂTIOARA

vezi **HOTENI**, judeţul Maramureş.

[1042] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 135, 136

[1043] Buracu, Coriolan, Pr., *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeş 1932, 14

SLIMNIC

(Stolczenberg, judeţul Sibiu)

1357, august 20, Sibiu: Comiţii de **Sibiu** Martin şi Conrad, Ştefan de **Şelimbăr** (Schellenberg, judeţul Sibiu), comitele Mihail de **Tălmaci** (Tolmach, azi **Tălmaciu**, judeţul Sibiu), Ioan Schebeniczer şi Gerlac vilicul, orăşeni din Sibiu, Ioan Locz de **Slimnic** (Stolczenberg, judeţul Sibiu) şi ceilalţi locuitori din scaunul Sibiului dau de ştire „că toată neînţelegerea care se purta între norodul **Cisnădie** (Helta, judeţul Sibiu) şi între oamenii din **Cisnădioara** (Mons Michaelis, inclus în Cisnădie, judeţul Sibiu), cu privire la nişte pământuri, s-a liniştit, mijlocindu-se o învoială prietenească, în felul acesta: anume că obştea din Cisnădioara trebuie să dea necurmat, în fiecare an, norodului din Cisnădie o marcă în dinari banali vechi de Schloffenberg. Pe deasupra, moşiile şi cele opt curţi, care sunt aşezate în jurul acestei cetăţi, sunt supuse unei plăţi faţă de Cisnădie, aşa că fiecare curte este datoare să plătească un loton în dinari noi. S-a adăugat iarăşi că oricine are o livadă în Uliţa Alunilor este dator să plătească, în fiecare an, locuitorilor din Cisnădie patru funţi de ceară. / De aceea, noi vrem să adeverim că dumbrava care se află acolo, împrejur, se ştie că ţine de Cisnădie şi că ei o pot întrebuinţa în folosul lor, de câte ori vor găsi că e nevoie, şi dacă norodul

din Cisnădie ar tăia zisa dumbravă, atunci să se ştie că toate păşunile aflate în acel înconjur sunt spre folosul amânduror satelor şi că amândouă satele trebuie să se folosească de tufărişul ce se află alături spre partea stângă, aşa cum s-au folosit din vechime. Martorii acestei împăcări sunt comitele Petru de Cisnădie şi vilicul Ioan Twrek, Petru Iudeul, Bolel fiul lui Mihail, Hendrich, Nicolae, Lankman şi Matei, fiul Cojocarului"[1044].

1904, Diaconovich: „**Slimnic** (germ. Stolzenburg, magh. Szelindek), comună rurală în Transilvania, comitatul Sibiu, cu 2.929 locuitori, români (1.549) şi germani. Aici a înfrânt Bem, în 30 ianuarie 1848, atacul lui Puchner. Slimnic a fost una din cele 7 cetăţi ale Transilvaniei. În **1529**, această cetate a fost ocupată de Ştefan Báthory, dar locuitorii Sibiului au recâștigat-o, mai târziu"[1045].

1912: „Spre răsărit de la Ocna, pe şoseaua ce duce, de la Sibiu, în valea Târnavei Mari, la **Mediaş**, se află, în depărtare de 15 km de la Sibiu, comuna **Slimnic** (ung. Szelindek, nemţeşte Stolzemburg), cu locuitorí români şi saşi. Lângă sat, pe culmea unui deal (550 m.), se înalţă o cetate, în parte ruinată. Zidul de cărămizi ce o înconjoară e conservat, dar în interiorul ei, afară de câteva bastioane, care se folosesc de magazine, dăm numai de ruine, năpădite de tufişuri şi bălării şi de mucegaiul vechimii. În mijlocul cetăţii, se află ruinele unei biserici. **Cetatea Slimnicului** a fost ridicată de ţăranii din localitate, în secolul XIV. Forma de azi o are din 1765. Biserica a început să se zidească în secolul XV, dar n-a fost terminată nicicând. Cetatea a fost

[1044] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 178, pp. 169, 170
[1045] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 974

asediată, în mai multe rânduri. Pe timpul principelui George Rakoczy II, poporul din comună şi-a aflat aici scăparea dinaintea tătarilor, care au asediat-o, dar n-au putut-o lua. Privită de pe înălţimile ce o înconjoară, ea ne oferă o privelişte foarte frumoasă: o reminiscență veche a timpurilor războinice din trecut, ce se înalţă izolată şi părăsită, în cadrul dealurilor împrejmuitoare, cu grădini şi plantaţiuni de vii pe coastele lor. Afară de bufniţe şi lilieci, singura fiinţă ce o stăpâneşte e îngrijitorul, care-și are căscioara şi grădinița sa alăturea de ruinele bisericii. / Din lucrarea dlui Silvestru Moldovan”[1046].

SOBOR

vezi **SUPUR**, judeţul Satu Mare.

SOCACIU

vezi **Săcăşeni,** judeţul Satu Mare.

[1046] *Ziarul călătoriilor*, Anul XIII, nr. 790, Bucureşti 1912, pp. 5724, 5715

SOHODOL

(comuna Bran, judeţul Braşov)

1925: „Acest despărțământ şi-a ținut adunarea generală în **Moeciul de Jos**, la 28 august 1924, sub prezidenția dlui preot Victor Puşcariu, directorul despărţământului, care, în cuvinte alese, arată căile pe care trebuie lucrat pentru ca atât singuraticii, cât şi ţara să se întărească şi să se fericească. Dl prof. Clinciu, Bucureşti, arată, prin exemple scoase din istorie, care sunt relele ce s-au încuibat în viaţa poporului nostru şi stăruie pentru înlăturarea lor. Dl Ioan Ar. Puşcariu, învăţător din **Sohodol**, arată care sunt roadele învăţăturii. S-a hotărât înfiinţarea unui **Muzeu în Bran**, pentru care scop dl I. Clinciu şi ing. Valer Pușcariu dăruiesc câte 300 lei. S-au înscris 6 membri fundatori, 12 pe viață şi 36 activi. S-a ales şi comitetul despărţământului, în frunte cu dl preot Victor Puşcariu, ca preşedinte-director, dimpreună cu funcţionarii despărţământului. / Din raportul prezentat de comitetul despărţământului se constată că Maiestatea Sa Regina Maria a binevoit a pune la dispoziția despărţământului Bran o odăiță din fostele case comunale din **Bran**. De la centru s-a trimis o bibliotecă pentru comuna **Fundata** şi alta pentru **Moeciul de Jos**. Dl general Răşcanu, fost ministru, a dăruit o bibliotecă poporală de 50 volume, care să poarte numele unui brănean, căzut

pe câmpul de luptă. Pentru păstrarea cărţilor s-a procurat un dulap. Cercurile religioase preoțești şi cercurile culturale ale învăţătorilor fac propagandă culturală în mijlocul poporului. Studenţii şi studentele din Bran, atât universitari, cât şi de liceu, sau constituit în o societate cu scop cultural. Dorinţa despărţământului Bran al Astrei este ca toate aceste societăţi, cu acelaşi scop, să stabilească, de comun acord cu Asociaţiunea, un program de lucru pentru fiecare an şi pentru fiecare comună să lucreze împreună”[1047].

1928: „**Inaugurarea Casei culturale „Ioan Cav. Puşcariu“** din comuna **Sohodol-Bran**. În stânga şoselei ce duce, de la Braşov, la Bran, apropiindu-te de **Tohanul Nou**, și se desfăşoară înaintea ochilor panorama pitoreştii comune de munte **Sohodol**. / Aşezată la poalele măreţului munte Bucegi, este una din cele mai însemnate comune brănene, atât prin bogăţia pometurilor, cât şi prin faptul că această comună este obârşia naşterii atâtor bărbaţi de seamă, între care amintim pe Ioan Cav. Puşcariu, fost septemvir la Casaţia ungară; Dr. Ilarion Puşcariu, fost arhiereu; Dr. Sextil Pușcariu, Dr. Emil Puşcariu, actuali profesori de universitate; inginer Valeriu Puşcariu, fost secretar de stat etc., bărbaţi distinși prin opera ce au desfăşurat. / Osebit de aceasta, intrând în comună, îți fac bună impresie aşezările rânduite şi curăţele ale locuitorilor, edificiile bine întreținute ale celor două biserici şi două școli, precum și hărnicia și deșteptăciunea locuitorilor ei. / Pe urmele muncii depuse de preoții şi învățătorii comunei, viaţa culturală se prezintă în bune condiții. Sohodolenii iubesc biserica, şcoala, cetitul.

[1047] *Transilvania*, Anul 56, nr. 9-10, Braşov 1925, pp. 388, 389

Evenimentul mai nou cultural pentru comuna noastră este sfinţirea şi inaugurarea Casei culturale, de la 26 august, care este, aşa-zicând, coroana străduinţelor pentru luminarea şi cultura poporului, realizată în special de neobositul preot Victor Puşcariu, secundat de învățătorul-director Ioan Puşcariu. / În 1927, se înființează, de către conducătorii sus-amintiți, Cercul cultural al Astrei „Ioan Cav. Pușcariu” şi Societatea tinerimii „Sf. Gheorghe”; lipsea însă casa de cetire a Cercului și a societăţii tinerimii. / Mulţumită bunei chivernisiri a averii bisericeşti, precum şi ajutorului oferit de guvern, în sumă de 40.000 lei, se realizează şi acest gând. / Cu ajutoarele primite, în vara aceasta se repară cele 3 camere ale casei parohiale, în care o cameră e menită pentru atelierul școlar de tâmplărie, iar două, pentru casa culturală. / Anunţat din vreme, actul sfinţirii şi inaugurării, şi favorizat de un timp frumos, mult popor din comună şi oaspeţi din jur s-au grăbit să asiste; între aceştia, erau: dl ministru Alex, Lapedatu, dl Victor Mateescu, prefectul judeţului Braşov; dl Dr. Sextil Puşcariu, profesor universitar; dl ing. Valeriu Puşcariu ș. a. / Întreg poporul, cu oaspeţii, au asistat la serviciul divin, în biserică, şi la actul sfinţirii şi inaugurării Casei culturale, săvârşit de preoții Victor Puşcariu, Valeriu Puşcariu şi Dr. Nicolae Stinghe. Răspunsurile liturgice le-a dat corul coloniei de vară din **Bran**, bine condus de domnişoara Nichita.

În predica de la sfârșitul serviciului divin, în biserică, părintele protopop onorar, Dr. Nicolae Stinghe, vorbește asistenței despre biserică, despre credinţa ortodoxă, care a ferit, veacuri de-a rândul, poporul nostru de ademenirile răuvoitorilor neamului. / După serviciul divin, se face sfeștanie pentru sfinţirea Casei culturale, la sfârşitul căreia părintele Victor Puşcariu vorbeşte poporului despre

rostul Casei culturale şi al culturii în general. Arată mijloacele prin care se poate câştiga cultura, prin gazete şi cărți bune, pe care le pune la îndemână Casa culturală, îndeamnă credincioşii să o cerceteze cât mai des, în sărbători şi-n serile de iarnă. Termină aducând mulțumiri oaspeţilor, pentru onoarea de a fi participat la această festivitate culturală. / Se vizitează, apoi, Casa culturală, împodobită cu tablouri istorice, biblioteca, precum şi atelierul cu admirabila expoziţie de obiecte lucrate de elevii claselor supra-primare, conduse de învățătorii Ioan Puşcariu și Cristina Puşcariu. Vizitatorii sunt plăcut impresionați. / La ieşirea de la Casa culturală, dl ministru Al. Lapedatu şi dl prefect al judeţului se întreţin cu sătenii, interesându-se de situația și necazurile lor şi dându-le încurajări și asigurări de sprijin.

La ora 4 după-amiază, a urmat hora tinerimii, constituită în Societatea tinerimii „Sf. Gheorghe", sub conducerea preotului Victor Puşcariu şi învăţătorului Ioan Puşcariu, apoi expoziţia de copii mici, organizată la Școala primară Nr. 1 din loc, unde juriul, în frunte cu dl Dr. A. Stoian, medic în Braşov, decerne premii, în sumă de lei 2.000, celor 25 mame care au prezentat copiii cei mai bine dezvoltaţi. / O horă mândră încheie serbarea culturală"[1048].

Der Csibles, von der Höhe von Hollómező aus.

[1048] *Telegraful Român*, Anul LXXVI, nr. 64-65, Sibiu 1928, p. 4

SOLMUS

(lângă Botiz şi Mărtineşti, judeţul Satu Mare)

1355, septembrie 3: Nobilii din comitatul Satu Mare scriu regelui Ludovic că, „după darea scrisorii voastre de iertare, am cercetat dacă acel Nicolae Roşul a făcut şi pricinuit, în comitatul nostru vreun rău sau vreo vătămare prin furt sau tâlhărie… Martin, fiul lui Petru de **Ciomocoz** (Ciumeşti, judeţul Satu Mare), a spus că Nicolae Roşul i-a furat doi cai, care făceau 60 de mărci şi că, după aceea, i-a furat 11 iepe şi l-a lăsat în cea mai mare pagubă… Ladislau, fiul lui Alexandru de **Solmus** (lângă Botiz şi Mărtineşti, judeţul Satu Mare), a spus că acel Nicolae Roşul i-a furat, în anul acesta, un cal ce făcea 16 florini… Ştefan, fiul lui Nicolae de **Ovar** (judeţul Satu Mare), ne-a spus că acel Nicolae Roşul i-a furat patru cai de ai lui. La rândul lor, alţi foarte mulţi nobili şi nenobili au mărturisit că Nicolae Roşul a săvârşit li pricinuit, prin furturile lui, în trecut şi anul acesta, multe vătămări şi pagube în comitatul Satu Mare… / Nicolae Roşul se dovedeşte a fi fost întotdeauna un om vătămător şi are o faimă grozavă în privinţa aceasta şi totdeauna a fost un hoţ şi un tâlhar”[1049].

[1049] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 339, pp. 358, 359

1357, noiembrie 15, Csenger: Vicecomitele şi juzii nobililor din comitatul Satu Mare dau de ştire că, la adunarea obştească a nobililor, din „lunea de după sărbătoarea fericitului Martin Mărturisitorul (13 noiembrie), pentru înfrângerea hoţilor, tâlharilor şi a altor răufăcători, în satul **Cesnger** (în Ungaria), în faţa magistrului Ioan, fiul lui Iwanka de **Parhida** (Pelbardhyda, Pelbarthyda, Purbardhyda, în Ungaria), şi cu mărturia lui Andrei, din partea conventului din Lelez, ridicându-se, din mijlocul celorlalţi împricinaţi, Mihail, om din **Domohida** (Damanhyda, azi **Domăneşti**, judeţul Satu Mare), s-a plâns împotriva lui Toma de **Byri** (Beer, în Ungaria) şi a lui Ladislau, fiul său, că, în joia de după sărbătoarea Paştelui, i-a luat cu sila doi boi, doi cai şi 16 florini, la marginea moşiei lor **Kallo** (în Ungaria)… juzii au întărit cu toţii că toate cele de mai sus le-au făcut Toma şi Ladislau, fiul său, acelui Mihail din Domohida.

Nicolae, fiul lui Dionisie de **Estephand** (în Ungaria), s-a plâns împotriva aceluiaşi Toma de Byri şi a alui Ladislau, că au prins cu sila în satul Kallo pe Henslin, slujitorul său, şi au luat de la el 40 de la el 40 de florini şi o cingătoare, preţuind 20 de florini. Iar juzii nobililor, juraţii şi asesorii au întărit că toate cele de mai sus au fost făptuite de Toma şi de Ladislau, fiul său. Numele juraţilor sunt: Toma de **Oşvarău** (Wosuar, judeţul Satu Mare), Ştefan de **Pelişor** (Pelesche, Pyliske, judeţul Satu Mare), Mihail, fiul lui Dezideriu de **Syma** (în Ungaria), Petru, fiul lui Tyba, Ioan, fiul lui Ioan de **Garmath** (în Ungaria), Petru cel Mare de **Cehăluţ** (Chahul, Chohul, judeţul Satu Mare), Ioan, fiul lui Bencench, Ladislau, fiul lui Iacob de **Nomen** (în Ungaria), Laurenţiu, fiul lui Petru de **Filpus** (în Ungaria), Ioan, fiul lui Dionisie de **Kelche** (în Ungaria), Si-

mion cel Mare de **Bagus** (în Ungaria), Gheorghe de **Nogbatur** (în Ungaria).

De asemenea, Petru cel Mare de Cehălăuţ s-a plâns împotriva comitelui Matei, slujbaşul din **Moftin** (Mohten, judeţul Satu Mare) şi a tuturor oamenilor din **Urziceni** (Chalanusuad, judeţul Satu Mare), iobagii lui Ladislau, fiul lui Simion, ai lui Ladislau, fiul lui Marhard, şi ai lui Ştefan, fiul lui Mihail, că a pus să se mâne porcii românilor ţinând de **Şinteu** (judeţul Satu Mare) pe moşia sa, pentru a paşte acolo, în aşa fel ca, atunci când acei români ar voi să mâne porcii spre casă, el să-i ajute de bunăvoie, împreună cu omul său, şi să pună să-i mâne de acolo – acel comite Matei şi toţi oamenii din Urziceni au năvălit cu silnicie, înarmaţi şi în chip tâlhăresc, asupra acelor români… şi au luat două mii din acei porci şi au omorât pe unul dintre acei români, pe alţii i-au despoiat şi pe patru i-au lăsat greu răniţi; acel magistru Petru a încredinţat pricina juraţilor…

Iar juzii nobililor şi asesorii juraţi au întărit cele de mai sus, ce s-au făcut de comitele Matei şi de toţi oamenii din Urziceni împotriva acelor români şi a acelui magistru Petru ca o faptă de silnicie, şi-au pierdut, ca nişte tâlhari vrednici de pedeapsa cu moartea, toate bunurile lor…

După aceasta, când magistru Gheorghe, vicecomitele nostru, a pus în vedere şi a cerut, de mai multe ori, acelor Ladislau, fiul lui Simion, Ladislau, fiul lui Marhard, şi Ştefan, fiul lui Mihail, să aducă în faţa adunării noastre pe sus-zişii iobagi ai lor din Urziceni, cu lucrurile lor şi în fiinţa lor, pentru a despăgubi pe magistrul Petru şi pe acei români, Ladislau, celălalt Ladislau şi Ştefan au răspuns că nu pot să-i înfăţişeze pe toţi oamenii din Urziceni, iobagii lor, deoarece au fugit din acel sat şi tot ce au făptuit au făcut-o de capul lor, iar ei nu se amestecă în acea pricină, şi

oriunde magistrul Gheorghe şi cu juzii nobililor i-ar putea afla, fie chiar în satul Urziceni, să-i ia în prinsoare şi să ridice lucrurile şi bunurile lor.

Apoi, Ladislau, fiul lui Elleus de Gathal, s-a plâns împotriva lui Ladislau, fiul lui Alexandru, a lui Ştefan, fiul aceluia, şi a lui Gheorghe, fiul lui Beke, slujitorul lor, că, în acest an, în oraşul **Mintiu** (Nympty, Nymty, inclus în **Satu Mare**, judeţul Satu Mare), au voit să-l ucidă şi l-au rănit pe Dumitru cel Roşu, iobagul magistrului Simion, stăpânul său; şi după aceea, acel Ladislau s-a fus, pe calea legii, în satul **Solmus** (lângă Botiz, judeţul Satu Mare) şi i-a cerut lui Ladislau, fiul lui Alexandru, să-l despăgubească pe Dominic cel Roşu în acea pricină, dar Ladislau, fiul lui Alexandru, împreună cu Ştefan, fiul său, şi cu zisul Gheorghe au tăbărât înarmaţi asupra acelui Ladislau, voind să-l omoare şi l-au săgetat cu trei săgeţi, şi l-au alungat, cu ruşine, afară din sat, fără a da nimic despăgubire în acea pricină. Auzind aceasta, Ladislau şi fiul său Ştefan au spus că ei sunt nevinovaţi şi neatinşi de pâra lui Ladislau, fiul lui Elleus… Iar acei juzi ai nobililor şi asesori juraţi au întărit că toate cele de mai sus au fost săvârşite de Ladislau, fiul său Ştefan şi Gheorghe împotriva lui Ladislau, fiul lui Elleus, şi Dominic cel Roşu. / Întru mărturia celor spuse, am dat cele de faţă, întărindu-le cu peceţile noastre”[1050].

[1050] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 197, pp. 191-196

SOLNOC

(Zalnoc, comitatul Jász-Nagykun-Szolnok,
judeţul Sălaj)

1246, mai 6: **Printre moşiile episcopatului** voievodatului Transilvaniei, întărite de regele Bela al IV-lea, se numără şi „*Golou de comitatu Culusiensi*”[1051]. / „Din acest privilegiu al regelui Bela IV, dat epis-copului din Transilvania, anume **Gallu**, se cunoaşte că, pe urma devastării tătarilor mongoli, în mai multe comune nu mai rămăsese nici un omu, ci toţi locuitorii pieriseră, omorâţi, chiar mâncaţi, sau duşi în captivitate. Aşa, în comitatul Clusiu (Kolos) însăşi cetatea Clusiu, cu comunele **Harina**, **Bilacu**, apoi în comitatul **Solnoc**, oraşelele **Zalău** şi **Tăşnad** au rămas cu totul deşerte de oameni. Venitul din acele locuri îl avea, pe atunci, episcopul. Regele, ca să îndemne pe omenii străini a se aşeza pe acele locuri, îi scuteşte atât de jurisdicţiunea voievodului Transilvaniei, cât şi de sub aşa numitul comite suprem sau adică cap, prefect al districtului, supunându-i

[1051] Zimmermann, Franz; Werner, Carl, *Urhundenbuck zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Erster Band: 1191 bis 1342, Nummer 1 bis 582, Hermannstadt 1891, doc. 81, p. 72

numai jurisdicţiunii episcopului, de la care apelaţiunea să se poată lua de-a dreptul (imediat) la regele”[1052].

1351, iunie 3: „**Conventul mănăstirii** fericitei fecioare Maria din Cluj-Mănăştur”(Kolosmonostora) completează, la cererea „magistrului Desideriu, vicecomitele Solnocului din Afară”, scrisoare deschisă cu actul acestuia din 3 iunie 1351[1053].

1891: „**Uneltiri de maghiarizare în Sălaj**. În comunele româneşti **Nirşid, Benefalău** şi încă altele vreo două din Sălaj, reuniunea de maghiarizare wesselenyiană a înființată școli de maghiarizare, acuma are de pândă să înființeze un „kisdedovó“ à la Csáky et Comp. şi în comuna **Zalnok**, care şi ea este o comună românească din cercului pretorial al **Tăşnadului**, împreună cu comunele curat româneşti **Cehalul Român, Orboul, Chegea, Bobota, Dumuşlăul** și celelalte, care toate formează, aşazicând, granița până unde a înaintat maghiarizarea în măsură mai mare sau mai mică, căci partea Sălajului dintre **Careii Mari**, **Satu Mare** și **Tăşnad** este deja în mare măsură infectată de necuratul duh al maghiarizării; acesta o adevereşte limba coruptă cu ungurisme, precum şi jocurile şi doinele ungureşti din aceste părți. / Spre scopul mai sus pomenit, adică pentru înființarea unui „kisdedovó”, amintita reuniune a întreprins o colectă, la care cu multă râvnă „patriotică” se îmbulzesc fiii lui Arpád, dar şi mai multă cei ai lui Levi. În zelul lor de a colecta bani pentru înfiinţarea acestui „kisdedovó”, nu se sfiesc „patrioţii” a cere și de la naţia noastră bani, umblând să înşele pe cei creduli cu afirmarea că şcoală românească se va înființa din banii

[1052] *Transilvania*, nr. 5, Braşov 1871, p. 56
[1053] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 40, p. 35

aceia în **Zalnoc**. Mulțumită Domnului, însă, că sunt cam puţin slabi de aceia care să-și dea crucerii pentru scopurile maghiarizării”[1054].

1904, Diaconovich: „**Solnoc**, oraș cu magistrat în Ungaria, comitatul Jász-Nagykun-Szolnok, 25.379 locuitori maghiari, în 1900, punct de încrucișare al principalelor linii ferate din Ungaria. Capitala comitatului, liceu de stat, mănăstire franciscană cu şcoală de fetiţe, tribunal, direcţiune financiară, școală industrială de femei, mori, ferăstraie cu vapor, fabrică de spirt, atelier pentru căi ferate. Solnoc a fost deja, pe timpul Arpadianilor, magazin regional de sare”[1055].

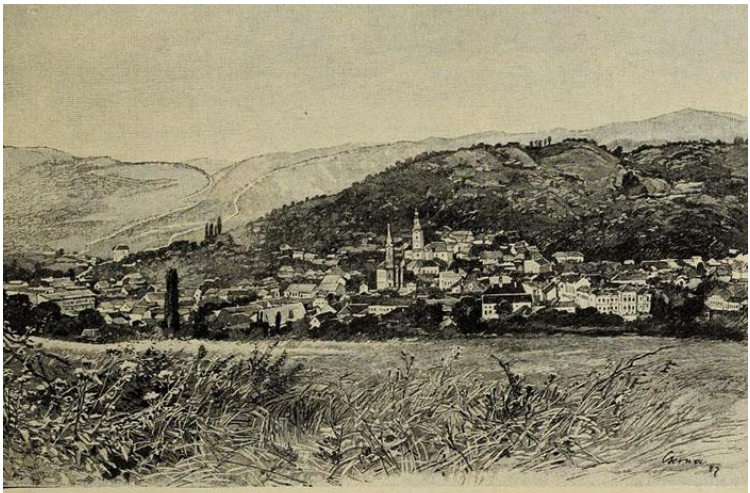

Zilah.

[1054] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 280, Braşov 1891, p. 2
[1055] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 987

SOMEŞENI

(Someşfalău, Zamosfolua, Zamusfolua, Zomusfolua, azi **Someşeni**, judeţul Cluj)

1363, martie 5, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, înfăţişându-se „Leukus, fiul lui Gerev, nobil de **Someşfalău** (Zamosfolua, Zamusfolua, Zomusfolua, azi **Someşeni**, judeţul Cluj), iar pe de altă parte Ioan, fiul lui Nicolae din acelaşi loc, Leukus a mărturisit că dăruieşte şi hărăzeşte lui Ioan, fiul lui Nicolae, vărul său, casa şi curtea sa, ridicată şi zidită pe cheltuiala sa în Someşfalău… La rândul său, acel Ioan, fiul lui Nicolae, a dăruit şi a hărăzit lui Leukus partea sa din vama aflătoare în **Oşorheiu** (Oşorhei, Wasarhel, azi **Dumbrava** (Oşorhei, Wasarhel, azi **Dumbrava**, judeţul Bihor) pentru viitorii opt ani… iar după trecerea acestor opt ani împliniţi, Leukus să fie obligat să-i înapoieze lui Ioan zisa vamă”[1056].

1363, noiembrie 24, Turda: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii din Alba Transilvaniei că, în adunarea obştească de la Turda, venind „însuşi Otto, abatele din Cluj-Mănăştur, potrivit scrisorii de judecată, împotriva lui Andrei şi Ioan, fiii lui Nicolae de **Someşfalău** (Zamos-

[1056] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 159, pp. 134, 135

folua, Zamusfolua, Zomusfolua, azi **Someşeni**, judeţul Cluj), ne-a arătat scrisorile voastre, din cuprinsul cărora am aflat că, Otto, abatele, venind împreună cu Ladislau de **Sumurduc** (Zumurduk, judeţul Cluj), omul regelui, şi cu Mihail, fratele vostru canonic, pe moşia sa numită **Apahida** (Apathyda, Apatyda, judeţul Cluj), a vrut să o hotărnicească dinspre satul numit **Sânmiclăuş** (Sanctus Nicolaus, Zenthmiklos, azi **Sânnicoară**, judeţul Cluj), dar Andrei, fiul lui Nicolae, fratele bun al lui Gereu, nobil de Someşfalău, în numele său şi al lui Ioan, fratele său după mamă, s-a pus împotrivitor al acestei ridicări de hotare… şi i-au chemat la prima noastră adunare. / După înfăţişarea acestei scrisori, Otto, abatele, a vrut să ştie de la Ioan şi Andrei temeiul acestei opreliști… iar ei au răspuns că, în timpul hotărnicirii, abatele a vrut să ocupe o bucată mare de pământ din moşia lor Sânmiclăuş şi să o lipească la moşia sa, Apahida”[1057].

1366, februarie 9, Vidin: Marele comis al regelui scrie voievodului Petru că, deoarece „noi voim să primim sub oblăduirea noastră pe Ioan, fiul lui Nicolae de **Someşfalău** (Zamusfolua, azi **Someşeni**, judeţul Cluj, slujitorul nostru, pentru slujbele sale vrednice, drept aceea poruncim prin cele de față credinței voastre să fiţi datori să ocrotiţi şi să apăraţi, în numele domnului Dionisie voievodul şi în al nostru, pe acel Ioan, fiul lui Nicolae, slujitorul nostru, de toți cei ce vor să-l tulbure şi să-l asuprească, şi îndeosebi de Andrei, fiul lui Nicolae de **Sânmihai** (Zenthmihaltelke, Mihăieşti, judeţul Cluj). De asemenea, voim să poruncim ca, în lipsa voastră, magiştrii Ştefan și Ladislau, fiii lui Ladislau, slujitorii şi locţiitorii voştri, să fie datori şi ținuți să

[1057] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 201, pp. 183-186

ocrotească şi să apere, precum s-a arătat mai sus, pe acel Ioan şi pe iobagii săi”[1058].

1371, martie 20, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, venind „Ioan, fiul lui Nicolae de **Someşeni**, în numele său şi în acela al fratelui său bun, Andrei… iar pe de altă parte, Nicolae zis Judele, orăşean din Cluj”, s-au judecat pentru „un loc de moară pe o moşie a lor, numită **Sânnicoară**, aflător pe râul Someş, şi care ţine de ei împreună, şi un loc liber, pentru o curte sau gospodărie întreagă, aflător pe aceeaşi moşie a lor, pentru ridicarea unei case în acea curte, în felul curţilor sau gospodăriilor întregi ale celorlalţi iobagi ai lor, aşezaţi pe acea moşie, împreună cu toate folosinţele lui”[1059].

1371, aprilie 9, Sântimbru: Ioan, vicevoievodul Transilvaniei, dă de ştire că i s-a plâns „Ioan, fiul lui Nicolae de **Someşeni**, în numele său şi al fratilor săi, că nobilii de **Gheorgheni** au ridicat, odinioară, prin înşelăciune şi viclenie, semne de hotar înşelătoare în marginile moşiei lor Someşeni, fără ştirea şi vrerea lor, fără să fi fost acolo omul nostru şi omul vostru de mărturie şi că se străduiesc să le cotropească dreptul lor. Drept aceea, prin cele de faţă, cerem să trimiteţi spre mărturie pe omul vostru vrednic de crezare, în fata căruia omul nostru, Andrei zis Batur de **Suceagu**, sau, în lipsa acestuia, Nicolae, fiul lui Laurenţiu de **Popeşti**, să cerceteze şi să afle de la toti, de la care se

[1058] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 8, pp. 7, 8
[1059] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 14, pp. 11-14

cuvine și se poate, tot adevărul cu privire la cele de mai sus și să vadă și semnele de hotar mai sus-arătate”[1060].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 este menţionată familia „**Germán** de Rohi, în comuna Someşeni (Somesfaleu), comitatul Clusiului, 1662, 1 familie”[1061].

[1060] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 23, pp. 22, 23
[1061] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 70

SOMEŞENI

(Somoştelek, Zamostelek, azi **Someşeni**,
judeţul Satu Mare)

1364, mai 13: Regele Ludovic întăreşte, cu noua sa pecete, actul lui Carol Robert, din 12 iunie **1329**, „prin care îi dă pe veci magistrului Mauriciu de Medieş, fiul voievodului Nicolae, vama de pe moşiile **Medieş** (**Megyes, Megyes**, azi **Medieşul Aurit**, judeţul Satu Mare) şi **Somoştelek** (Zamostelek, azi **Someşeni**, judeţul Satu Mare)… şi vama târgului **Cărăşeu** (Crasso, judeţul Satu Mare) din comitatul Satu Mare, dăruită lui Mauriciu şi fratelui său Ştefan”[1062].

Der Bucsecs, von Rosenau gesehen.

[1062] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 268, p. 260

SOVATA

(județul Harghita)

1931: „**Trenuri noi, pentru băile Sovata**, între **Blaj-Praid**, și vagoane directe. / De la 1 iulie, se vor pune în circulaţie trenurile de persoane, de sezon, 397 şi 398, între **Blaj-Praid**, pentru deservirea **băilor Sovata**, trenul 387 plecând din Blaj, la ora 8,35 şi sosind la Sovata, la ora 12,49, în legătură, în Blaj, cu trenul accelerat 35, de la Bucureşti, iar trenul 398, plecând din Sovata, la ora 20,08 şi sosind la Blaj la ora 0,12, în legătură cu trenul accelerat 21, spre Arad, Cluj, Oradea etc., și cu trenul de persoane 302, spre București. / Tot pe ziua de 1 iulie, s-a mai modificat mersul trenului de persoane 331 **Blaj-Praid**, plecând din Blaj la ora 4,50, în loc de 6,10, în legătură cu trenul accelerat 22, de la Arad, Cluj, Oradea etc., și cu trenul de persoane 319, de la Braşov. / Pe aceiaşi dată, vagonul direct, clasa I/II, Bucureşti-Sovata, se va da zilnic la trenul accelerat 35, cu plecarea din București la ora 22,47, în loc de trenul accelerat 23, cum s-a dat până acum. / S-au luat dispoziţiuni ca vagonul direct, clasa II-a, Budapesta-Arad să continue, zilnic, până la **Sovata**, cu trenul accelerat 22, până la Blaj, şi cu trenul de persoane 331 modificat, până la Sovata; iar la înapoiere, cu trenurile de persoane 398, de

la Sovata, la Blaj, şi accelerat 21, de la Blaj-Arad-Budapesta”[1063].

[1063] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 26, Blaj 1931, p. 5

SPINI

(**Spyn**, comuna Turdaş, judeţul Hunedoara)

1263: „Regii Ungariei dăruiră saşilor pământuri bune, ca să le lucreze, căci, în urma năvălirilor barbarilor, o bună parte a ţării rămase nelocuită. Saşii se înmulţiră şi, pe lângă ce le dădură regii, îşi mai luau şi ei de la români, şi încă pământurile cele mai bune, / Pe la începutul veacului XIII, nişte români din jurul Bistriţei se plângeau regelui Ungariei că saşii le-au luat pădurile, pe care ei le aveau în stăpânire de la moşi şi strămoşi, de mai bine de o mie de ani, adecă aproape de vremea colonizării.

La **1211**, regele Ungariei Andrei II dădu cavalerilor teutoni (germani) întreagă Ţara Bârsei, iar la **1219**, le dădu canonicilor din Strigon (Ungaria) moşia **Vinţul de jos**. La **1263**, aceiaşi regi dădură unui anumit Jula sau Gyula, comunele **Veza**, **Mănărade**, **Haşag** şi **Nocrich**, şi aşa pământul românesc, pe încetul, trecea în mâni străine, ungureşti şi săseşti. / Tot cam pe atunci, nu ştim cu câţi ani ori zeci de ani înainte, pământul **Blajului** de azi a ajuns în mâinile unui anumit Herbord, care, după nume, pare a fi fost sas. Cel mai vechi document care aminteşte pământul Blajului este de la anul **1271**, când regele Ungariei Ştefan V, ca duce al Transilvaniei şi al Daciei, îl dărui sasului Thell, fiul lui Ebl din Braşov, care îl vându cumnatului său,

Tzell, împreună cu comuna vecină **Sâncel**. / Pe atunci, Blajul de azi nu era sat, ci era numai o locuință de vară a stăpânului sas, aflătoare pe ridicătura de pe malul drept al Târnavei mari, cam între comunele **Veza** şi **Ciufud**, de pe malul stâng al aceluiaşi râu şi nu departe de îmbinarea celor două Târnave. / Familia lui Tzell stăpâni pământul acesta până pe la anul **1346**, când, nu ştim din ce motive, moşia ajunse în stapânirea „Erariului" (împărăţiei) sau a Statului. La **1395**, statul dărui moşia şi vila lui Herbord ungurului Cserei Balázs, latineşte „Blasius", căruia românii îi ziceau „Blaj". Acesta făcuse nişte vitejii în luptele cu turcii, la Nicopole, iar regele Ungariei Sigismund, drept răsplată, îi dărui vila şi moșia din jurul ei, care cuprindea 13 sate. Astfel, acest pământ a ajuns în mâni unguresti. unde a şi rămas, până când Dumnezeu a voit să ajungă iarăşi în mâinile vechilor stăpâni, adică a românilor, cu vlădica Inochentie. Ungurul Balázs, pe lângă locuințele care erau, mai zidi câteva case, pentru birişti şi servitorimea sa, așa că, de acum, locuința aceea de vară avea înfăţişarea unui sat şi se numea, ungureşte „**Balázsfalva**", adică satul lui Blasius. Românii i-au zis, mai pe scurt „**Blaj**". / Nu ştim câtă vreme va fi stăpânit Balázs moșia aceasta, ştim însă că, la **1535**, era în mâinile ungurului Gheorghe Bágdi. Acesta, pe colina numită pe atunci „Lórét", adecă „păşunea cailor", zidi un castel nou şi mare, cu două etaje, iar la etajul II, cu un coridor, de jur-împrejur, de unde, în timpul verii, stăpânii puteau să-şi vadă lucrătorii pe moşie până departe, la **Mănărade**, **Veza**, **Ciufud**, **Tiur**, **Petrisat** şi până aproape de **Sâncel**. Acesta, cu unele schimbări, este **castelul mitropolitan de azi**. O tăbliță de marmură, zidită în peretele de miazăzi al castelului, spune, în limba latină, că acel castel a fost zidit la anul **1535**, când

ţara era bântuită de o mare foamete, aşa că ferdela de grâu costa mai mult de patru floreni, ceea ce, în bani de-ai noştri de azi, ar face cam 600-700 lei. / Nici Bágdi n-avu noroc să-şi stăpânească multă vreme castelul, căci, la **1597**, adecă după abia 62 de ani, castelul şi moşia erau în stăpânirea principelui ardelean Sigismund Báthori. Apoi trecu, din mână în mână, când la erariu (stat, împărăţie), când la particulari, aşa că, în timp de 139 de ani, castelul şi moşia Blajului, afară de erariu, a avut 9 stăpâni. Cei mai însemnați au fost unul Simon Pécsi, care îl luă în stăpânire, la anul **1621**, de la principele Gavril Bethlen şi rudeniile sale, Ştefan şi Petru. / Acel Simion Pécsi era un om prilostit şi năprasnic. Îşi făcuse el o religie şi aducea jertfe sângeroase, şi chiar omeneşti. În podul castelului îşi făcuse o cămăruţă şi un altar, unde aducea jertfele cele sângeroase, întovărăşit de fetele lui. Altarul acela a rămas în podul castelului, până târziu, către 1848, adică până pe vremea episcopului Ioan Lemeni. Tradiţia spune că smintitul ademenea copii români de prin satele din jur, cu bănuţi, bomboane şi dulceţuri, îi ducea în castel, îi suia în pod, iar acolo îi junghia pe altarul lui şi apoi îi ardea, iar el, cu fetele lui, cântau din cărţi cu limbi încurcate. Fu aflat, într-un târziu, de către principele Gavril Bethen şi aruncat în temniţă!

După ce trecu prin alte câteva mâni şi stăpâniri, la **1664**, castelul şi cele 13 sate fură cumpărate de la erar (stat) de doamna Ana Bornemissa, soţia principelui ardelean Mihail Apafi I, aceasta îl dărui fiului său, Mihail Apafi II, care în castelul din **Blaj**, își serbă cununia cu principesa Catarina Bethlen, la **1695**. Pa aceşti principi, locuitorii din împrejurimi obişnuiră să-i numească „Craiul şi Crăiasa”. / Pe timpul craiului şi al crăiesei, castelul din Blaj era plin de lume. Era acolo curtea craiului, a crăiesei celei tinere şi

a crăiesei celei bătrâne, Ana Bornemissa, cu prefecţi, mareşali de curte, magiştri pentru cai, preoţi ai curţii, stolnici, paharnici, logofeţi, comornici, dame de curte pieptănătoare, bucătari, bucătărese, pivniceri, măieştri de călărit, măieştri de dans, măieştri de duel sau de luptă cu sabia, o mulțime de „paji", adecă feciori de nobili care trăiau la curtea principilor, ca să înveţe omenie. Dar, precum ne spune istoricul Gheorghe Barițiu, în loc de omenie, învățau multe lucruri slabe şi, după câtăva vreme, se întorceau acasă leneşi, înfumuraţi, feciori de bani gata, beţivi ca pământul şi plini de boli ruşinoase. / La anul **1713**, Mihail Apafi II moare, în vârstă de abia 37 de ani. Curtea i se împrăştie, iar castelul şi moşia Blajului, rămase încărcate de datorii, aşa că statul, adecă erariul, ca să se despăgubească, luă întreg domeniul pe seama sa. / De-la familia Apafi au rămas, în **Blajul de azi**, două numiri de localităţi, anume: „Şipotul Crăiesei" şi „Fântâna Domnişoarei", adecă un izvor, care era între viile crăiesei, şi o fântână, care era în mijlocul moşiei vreunei domnișoare din familia Apafi, Bornemisa ori Bethlen. / Din pivniţa castelului ducea un coridor, pe sub pământ, până la Târnava Mică. Astăzi, însă, s-a dărâmat prin mai multe locuri, iară pe unde nu s-a dărâmat este plin da broaşte râioase, şerpi şi alte gângănii greţoase. Coridorul acela a fost făcut cu scopul că, dacă s-ar întâmpla ca oarecândva castelul să fie încunjurat de turci, cei închişi înlăuntru să poată ieşi, pe sub pământ, departe, la ţărmul Târnavei Mici. / În castel mai rămaseră numai câţiva îngrijitori de-ai erariului, iar prin contractul, încheiat la **28 martie 1736**, castelul şi moşia Blajului trec în stăpânirea episcopului român Inochentie Micu Klein de la Făgăraş, care, la **19 mai** anul următor, adecă **1737**, se şi mută aci.

Pe atunci, era numai castelul, încunjurat cu frasini, tei, stejari şi brazi, iar în partea dinspre apus erau vreo 20 de case şi o bisericuţă ungurească calvină, pentru argaţii castelului, toţi unguri calvini. Înspre răsărit, era luncă şi păşune, până la pădurea numită „Mişca", iar înspre miază-noapte, locuri arătoare. Domeniul Blajului, cuprindea, pe atunci, comunele: **Blaj**, **Mănărade**, **Spătac**, **Cergăul mare**, **Veza**, **Ciufud** şi **Tiur**, pe atunci în comitatul Alba de jos; apoi părţi din teritoriile comunelor **Sâncel**, **Petrifalău** (Petrisat), **Iclod**, **Pănade**, **Şona** şi **Spini**, pe atunci în comitatul Cetăţii de Baltă. Locuitorii acelor comune erau iobagii stăpânilor castelului, oricine ar fi fost. Ne putem închipui ce bucurie vor fi avut acei sărmani locuitori, care toţi erau români, afară de câţiva din **Petrifalău** şi din **Tiur**, care erau unguri, şi câţiva din **Mănărade** şi **Şona**, care erau saşi, când vor fi auzit că, de acum, le vine stăpân un vlădică român, un om care are la inimă durerile şi suferinţele neamului românesc şi care nu s-a teme să le ţină parte în dieta Transilvaniei.

Vlădica Inochentie sosi la **Blaj** într-o după-amiază, cu diligența de la Sibiu. Castelul era gol şi pustiu, Intră înlăuntru, iar zidurile groase şi reci îl făcură şi mai tăcut decât era din fire. El plănuia ca din acel sătuleţ unguresc să facă un oraş românesc. Oraş cu mănăstire şi cu călugări harnici, cu şcoli româneşti şi cu dascăli harnici, unde toţi românii, care vor vrea şi vor putea, să înveţe carte şi istorie românească, ca să ştie toţi că ţara asta a fost a românilor, şi tot a lor trebuie să fie. / În partea de miazăzi a castelului, spre ţărmul Târnavei, era o râpă mare, care se întindea înspre răsărit, în formă de jumătate cerc, iar asupra râpei era lunca numită „Lórét" („câmpia cailor"), acoperită cu iarbă mare, aproape de cosit, şi împodobită, unde şi unde,

cu tufe de salcie şi de răchite. De la râpă şi până la poarta castelului, lunca era stretăiată de două căi cu ogăşii de care grele, care adunau roadele câmpului în grânarele castelului. O cale ducea, de la **Veza**, la **Sâncel**, iar alta, de la castel, la pădurea Mişca şi către comunele **Glogoveţ** şi **Mănărade**. La încrucişarea acelor două căi plănui vlădica să facă piaţa noului oraş, ce va întemeia aici, între cele două Târnave. Cu toiagul arhieresc semnă brazdele pieţii şi ale străzilor, apoi desemnă locul unde să fie mânăstirea şi școlile, asupra râpei dinspre răsărit. / Chemă arhitecţi din Viena, ca să-i facă planul noului oraş şi al mânăstirii, şi începu lucrările, încheind, la **30 Martie 1738**, un contract cu arhitectul curţii împărătești din Viena, cu italianul **Giovanni Martinelli**. / În **sătuleţul Blaj** începu să se ţină târg de săptămână, în fiecare joi, precum se ţine şi azi, şi așa, în fiecare săptămână, se adunau aici români de pe Secaş, de pe Mureș, până pe la Teiuș, de pe Târnava Mare, până la Copşa Mică şi de pe Târnava Mică, până din sus de Cetatea de Baltă. Episcopul aduse negustori şi meseriaşi români, de pe unde putu, şi, pe lângă nişte texe mici, le dădu loc pentru case şi prăvălii, şi astfel „câmpia cailor" sau „Lórét", se transformă, pe încetul, în orăşel cu străzi drepte şi cu căsuțe scunde sau joase, după cum era obiceiul de atunci a zidi. Mănăstirea şi biserica încă se ridicau încet, dar nu fură terminate decât după zece ani, adecă la **1748**, când vlădica Inochentie tânjea de şase ani, în exil în Roma, de unde nici nu se mai întoarse niciodată, aşa că n-avu parte să vadă roadele nopţilor nedormite de gânduri şi ale ostenelilor sale. Dar **Blajul** sporea mereu, iar castelul era locuit de preoţi şi călugări cucernici, care, prin post, privegheri şi rugăciuni, cereau mila cerului asupra acestui popor orfan de părinţi, în mijlocul atâtor răuvoitori. Râpa dispăru, pre-

făcându-se în costiş cu grădini, stradă şi parcul frumos din grădina seminarului de azi şi a internatului de băieţi. / N. Lupu”[1064].

1352: Conform unei prime împărţiri de moşii, în anul 1352 (primariam divisionem), menţionată într-un proces din 2 februarie 1418, între pârâşul Clemente de **Folt** şi pârâtul Ioan, fiul lui Dionisie de **Ilia**, sunt menţionate „moşiile **Folt** (**Folth**, judeţul Hunedoara), **Ilia** (**Ilya**, judeţul Hunedoara), **Nădăştia** (**Nadast** inferiori et superiori, judeţul Hunedoara) şi satele apărţinătoare lor: **Gedenfalva** (lângă Govăjdia, judeţul Hunedoara), **Tătărăşti** (**Tatarfalva**, judeţul Hunedoara), **Boiu** (**Boaan, Boanfalva**, judeţul Hunedoara), **Gothatea** (**Kuthathya**, judeţul Hunedoara), **Spini** (**Spyn**, judeţul Hunedoara), **Bobâlna** (**Bobolna**, judeţul Hunedoara), **Tewrek** (**Turek,** lângă Geoagiu**,** judeţul Hunedoara), **Almaşul Mare** (**Nagalmas**, judeţul Alba), **Veresneegfalva** (judeţul Hunedoara), **Streisăcel** (**Kysfalva**, judeţul Hunedoara) sau **Ohaba Streinului** (**Kysfalwa**, judeţul Hunedoara), **Glod** (judeţul Alba), toate din comitatul Hunedoara”[1065].

1782, Johann Lehmann: „De la Deva, la **Orăştie**, este o poştă şi jumătate. Ceva mai departe de Deva, se trece peste un râu foarte mic, care adeseori se revarsă cu putere. Asemenea pâraie întâlneşti des. Rareori însă dai de un pod destul de trainic, ca să reziste unei revărsări oricât de mici. Acest râuleţ de la Deva se numeşte, dacă-mi aduc bine aminte, Cerna. Cam la 300 de stânjeni, mai departe, drumul Sibiului coteşte la stânga, după deal, depărtându-se de cel lat şi drept, care duce, peste deal, la Hunedoara. Drumul

[1064] *Unirea Poporului*, Anul XX, nr. 26, Blaj 1938, pp. 5, 6
[1065] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 89, p. 101

lat din urmă înşeală pe unii căruţaşi. Călătorul trebuie să observe bine această bucată de loc. Ținutul de la Deva, la Orăştie, este încântător, pe deasupra e munte, apoi câmpie, pe stânga, în depărtare, Mureşul şi mai multe râuleţe, care, în cursul lor, străbat ogoare şi livezi roditoare, apoi ici şi colo este un vechi şi venerabil castel, numeroase sate, foarte arătoase, care sunt cu mult mai frumoase decât oricare sat de pe tot drumul de la Pressburg până aici; în față mândre înălțimi roditoare, care, fără să ajungă a fi dealuri, duc la mici văi cu livezi, pe care iarăşi le scaldă un alt râuleţ, în spatele minunatul ținut din jurul Devei, maiestosul deal al cetăţii, care nu se înalță ca un colos izolat, ci apare ochilor legat de dealuri mai mici. Pe la jumătate de drum, după ce treci pe mai multe poduri zdravene, trainice, frumoase, bine păstrate, peste râul repede Strei, ajungi la **Sântandrei** (inclus în Simeria, judeţul Hunedoara). Aici se plăteşte familiei contelui Haller taxa de pod, câte 1 creiţar şi jumătare de fiecare cal. O taxă foarte mică, dacă te gândeşti la primejdia de care te feresc aceste poduri. La Sântandrei îţi poţi potoli foamea şi setea.

La o jumătate de ceas mai departe, ajungi la un mic sat militar românesc, **Spini** (comuna Turdaş, judeţul Hunedoara). Are 50 de case noi, frumos aliniate şi curat ţinute. Comanda o are un locotenent. Drumul este cum l-a lăsat natura”[1066].

1924: „Duminică, în 20 iulie, profesorii de la **Blaj** au cercetat două sate de pe Valea Secaşului și două comune din judeţul Târnava mică. Pe Secaș, au plecat, de dimineaţă, domnii Alexandru Lupeanu și Augustin Popa, cercetând comunele **Ohaba** şi **Biseni**. În amândouă satele s-a

[1066] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 574, 575

adunat, la şcoli, popor mult, în frunte cu preoții și învățătorii, ascultând, cu multă dragoste şi atragere, cuvântările trimișilor „Asociaţiunii”. / În comuna **Ohaba** s-a şi înființat, îndată după adunare, „Agentura Asociaţiunii”, în frunte cu onoraţii preoţi Bătăcui şi Imbăruş. / În **Biseni**, delegaţii despărţământului au fost primiţi, în marginea comunei, cu steag național şi cu flori, pe care le-a predat, cu o frumoasă cuvântare, fetiţa isteață a Părintelui Ungureanu, domnişoara Viorica, şcolăriță a Liceului de fete din **Blaj**. În fruntea poporului erau, şi aici, amândoi preoţii, cel unit, cu cel ortodox, în bună şi luminoasă frăție.

Din județul Târnava mică, au fost cercetate comunele **Șona** şi **Spini**, unde au fost domnii Valeriu Suciu, Iuliu Maior şi Dr. Coriolan Suciu. S-au întors, şi de aici, profesorii Blajului foarte mângâiaţi, precum mângâiat a rămas harnicul şi cinstitul popor din **Şona** şi **Spini**”[1067].

1936: „Cursurile Şcolii Ţărăneşti Superioare din **Blaj** s-au încheiat, marţi, în 9 iunie. De dimineaţă, elevele, cu profesorii și profesoarele în frunte, au luat parte la sfânta liturghie, în catedrală. În curtea Şcolii de menaj, s-a făcut încheierea, de față fiind Ilustria Sa Jacob Popa, canonic-prepozit, Al. Lupeanu-Melin, preşedintele Despărțământului, S. Gizdavu, prefectul judeţului, Dr. Ioan Bianu şi Dr. C. Suciu, vicepreşedinţi, I. F. Negruțiu, director pensionar, director Iuliu Maior şi profesor Dumitru Neda, membri în comitet, S. Orian, secretar, şi Ol. I. Barna, casier, doamnele şi domnişoarele profeaoare Emilia Hopârteanu, Veturia Popa-Bura, Maria Gabor, Eugenia Todică, Victoria Urzică, Paraschiva Tâmpânariu, directoarea Şcolii de menaj, Silvia Comșa, Popescu Maria, Margareta Trifan,

[1067] *Unirea Poporului*, Anul VI, nr. 30, Blaj 1924, p. 2

Lucreția Nicoară, Maria Socol, Gabriella Cristea şi M, Zamfir. / Dl. Al, Lupeanu-Melin, după ce a arătat situaţia Scolii, a adresat elevelor cuvinte de despărțire, dându-le frumoase sfaturi. A împărțit, apoi, diplome şi premii, în unelte casnice, cărți şi medalii religioase. Toate elevele au avut o purtare foarte bună și au fost silitoare la studii, de aceea toate au fost premiate. **Premiul întâi** l-a luat Victoria Mâtcă din **Bălcaciu**, **al doilea**, Ana Costea din **Spini**, iar **al treilea**, Maria Mărginean din **Micăsasa**. Au fost premiate, apoi, toate celelalte, eleve: Benchia Anica, din **Lupu**, Bucur Maria, din **Pănade**, Câmpean Cornelia, din **Pănade**, Câmpean Polixenia, din **Daia**, Câmpean Veronica, din **Pănade**, Costea Carolina, din **Spini**, Cristea Maria, din **Şona**, Desmirean Paulina, din **Apahida**, Diac Eugenia, din **Moşna**, Hodăian Eleonora, din **Pintic**, Ilia Reghina, din **Clugudul de jos**, Laţa Aniţa, din **Şoroştiu**, Lupean Amalia, din **Daia**, Maior Valeria, din **Rădeşti**, Mihu Maria, din Lupu, Ana Mohan, din **Copșa**, Moga Eugenia, din **Proştea Mare**, Morar Maria, din Apahida, Muntean Elisabeta, din **Rădeşti**, Muntean Letiţia, din **Vecerd**, Oprea Maria, din **Proştea Mare**, Orian Valeria, din **Pănade**, Piştea Maria, din **Micăsasa**, Pitea Maria, din **Găbud**, Popa Viorica, din **Făget** și Șovrea Maria, din **Făget**. / Eleva Mâtcă Viorica a mulţumit, în numele colegelor, conducătorilor Despărţământului Blaj al „Astrei“, prin îngrijirea cărora ele au putut urma cursurile acestei şcoli”[1068].

1938: „Clipe de o rară bucurie sufletească și multă mângâiere şi înălţare a inimii către Dumnezen au avut credincioşii parohiei **Feisa**, în zilele de 14 şi15 august, cu ocazia sfinţirii noii biserici. Slujba consacrării a fost săvâr-

[1068] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 24, Blaj 1936, p. 3

şită de Î. P. S. Sa Dr. Alexandru Nicolescu, mitropolitul Blajului, în sobor de canonici şi preoți. Plecarca spre această fruntaşă parohie s-a făcut duminică, în 14 august. Însoţitorii Î. P. S. mitropolit au fost: părintele Niculae Pop şi Augustin Folea, canonici mitropoiitani, părintele Dr. Ioan Cristea, vice-rector la seminarul român din Roma, părintele Dr. Septimiu Todoran, profesor de teologie, părintele Ștefan Ciufudean, dl dr. Traian Mija, subprefectul judeţului Târnava Mică şi dl Grigorle Sălăgean, administratorul Şcolii Normele de băieţi din Blaj. / Drumul spre **Feisa** a fost un dram de frumoase primiri, presărat cu flori, porţi triumfale, covoare şi călăreți.

Ies comunele în cale. / Satele, cu preoţii şi conducătorii lor, vin în întâmpinarea Înaltului Păstor. La **Sâncel**, în faţa bisericii, lângă o poartă de triumf minunat împodobită, aştepta părintele Smigelschi, îmbrăcat în odăjdii, cu Evanghelia şi crucea, în mijlocul credincioșilor săi, îmbrăcaţi în frumoase haine de sărbătoare, / După cuvântul de întâmpinare, Î. P. S. a intrat în biserică, unde a rostit o rugăciune pentru credincioșii şi fiii săi sufleteşti din această comună. / La **Şona** și la **Spini**, de asemenea a fost aşteptat de popor mult, în frunte cu preoţii Alimpiu Costea, Ioan Mărginean și V. Negrea. / În fruntaşa comună **Jidvei**, distinșilor oaspeţi li s-a făcut iarăşi o primire din cele mai frumoase. La poartă de triumf, aştepta poporul din comună și satele din jur, cu muzică şi călăreți. / De aici, într-o trăsură cu patru cai, înconjurați de o ceată de 20 călăreţi, Î. P. S. şi suita sa se îndreaptă spre **Feisa**"[1069].

1941: „Camera de Agricultură Târnava Mică aranjează mereu câte o excursie pe la diferitele ferme și gos-

[1069] *Unirea Poporului*, Anul XX, nr. 35, Blaj 1938, pp. 1, 2

podării din judeţ, excursii la care iau parte țăranii fruntași din judeţ şi autorltățile. / În dumineca din 25 mai, s-a tăcut o excursie la **Sânmiclăuş**, la ferma Bruckenthal, luând parte mai mulți funcționari superiori, în frunte cu dl prefect al judeţului, locotenent-colonel Petre Angelian, şi vreo 150 de țărani. / S-a vizitat crescătoria de găini, cu maşinile de clocit şi crescătoriile de pui; apoi crescătoria şi îngrăşătoarea de porci, grajdurile animalelor de muncă, gropile de gunoi, maşinile agricole, arătându-se cât de mult câştigă plugarii prin întrebuinţarea lor. / Au plecat, apoi, cu toţii de au vizitat câmpurile și s-au minunat de felul cum se cultivă acolo diferitele plante. La sfatul acelei ferme: s-a întrodus, și la **Şona**, şi **Spini**, două comune din apropiere, culturile de trifoi în locul furdulaşurilor, trifoi, care se seamănă în cucuruzişte, la cea din urmă praşilă, ca apoi să urmeze grâu. / Toţi cei ce au luat parte au rămas încântaţi de cele văzute şi s-au convins ce mare progres a făcut, în vremea din urmă, ştiinţa plugăriei. / Ce bine era dacă, în locul prea multelor gimnazii, licee şi şcoli normale, se înfiinţau cât mai malte şcoli practice de plugărie, la noi, în țară! Astăzi nu aveam atâția funcţionari pieritori de foame, în schimb însă aveam plugari mai pricepuţi și bucate şi vite mai bune”[1070].

[1070] *Unirea Poporului*, Anul XXIII, nr. 22, Blaj 1941, p. 7

STÂNA DE MUREŞ

(Ciuci, Ciuciu, Chuch, judeţul Alba)

1366, mai 11, Turda: Voievodul Dionisie dă de ştire că, în adunarea obştească de la Turda, „văduva lui Iacob de **Ciuciu** (Ciuci, Ciuciu, Chuch, azi **Stâna de Mureş**, judeţul Alba) a spus că, deşi Martin, fiul acelui Iacob, adică fiul ei, a fost trecut în rândul celor puşi în afara legii, de către juzii nobililor şi juratii asesori, precum şi de toţi nobilii celor șapte comitate ale Transilvaniei, în adunarea noastră, ţinută în anul Domnului **1363**, iar partea lui de moşie a fost luată în mâini judecătorești, ea a răscumpărat, apoi, de la Petru, vicevoievodul nostru, cu lucrurile sale şi ale fiicelor sale din lada de zestre, făcând cu totul 12 mărci şi jumătate, acea parte de moşie, pe care acum, murind acel fiu al ei, Bakou de Ciuciu încearcă să o cotropească pentru el, şi, deşi ea avusese scrisoare cu privire la acea răscumpărare de moșie… / Auzind aestea, Bakou a răspuns că, deşi suszisa doamnă, văduva lui Iacob, a răscumpărat din mâinile judecătoreşti pomenita parte de moşie a răposatului Martin, totuși, fiindcă acel Martin a murit fără urmaș, se ştie că proprietatea şi stăpânirea acelei părţi de moşie îl privesc pe el, în temeiul frăţiei după tată; de aceea, el este gata şi pregătit să plătească văduvei lui Iacob banii plătiţi de ea, la răscumpărarea acele părţi de moşie a zisului Martin, po-

trivit preţuirii acelei părţi de moşie... / De aceea, pentru că pomenitul Bakou se pare că ar putea să răscumpere acea parte de moșie a răposatului Martin de la mama lui, în prețuirea ce trebuie făcută după obiceiul ţării, noi nu am putea să punem capăt pricinii între părţi, fără prețuirea părții de moşie, iar pentru aceasta hotărâm ca oamenii nostri, Ioan, fiul lui Emeric de **Botez** (Batizhaza, Batyzhaza, judeţul Mureş), sau Petru de **Fărău** (Foro, Forro, Forrou, judeţul Alba), ori Ştefan, fiul lui Bancha de **Gâmbuţ** (Gombach, Gombuch, Gumbuch, judeţul Mureş), din partea pomenitului pârât Bakou, de asemenea Ioan, fiul lui Mihail de **Cecălaca** (Chekelaka, judeţul Mureş) sau, în lipsa celorlalţi, Ioan, fiul lui Petru din Cecălaca, din partea zisei doamne pârâşe, de faţă cu oamenii de mărturie ai capitlului bisericii de Alba Transilvaniei… să fie trimişi la faţa locului şi să preţuiască, potrivit obiceiului ţării, acea parte de moşie”[1071].

1366, mai 15, Turda: Voievodul Dionisie dă de ştire că, în adunarea de la Turda, ridicându-se „Ecaterina şi Clara, fiicele lui Iacob de **Ciuci** (Ciuci, Ciuciu, Chuch, azi **Stâna de Mureş**, judeţul Alba), adică soţiile lui Ilie, fiul lui Wolcyi de **Fărău** (Foro, Forro, Forrou, judeţul Alba), şi a lui Luca, fiul lui Ștefan zis Chyurke de **Gheja** (Gese, judeţul Alba), au spus așa că ele vor să ia, după rânduiala ţării, de la Bakou, pătrimea ce li se cuvine ca fiice, din partea de moşie a zisului Iacob, tatăl lor, acum mort, trecută şi moştenită de Bakou de Ciuci de la Martin, fiul zisului Iacob, fratele lor”[1072].

[1071] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 47, pp. 70-72

[1072] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 57, pp. 96-98

1896: „**Dl Dr. Weigand la Beiuş, Vaşcău, Halmaj, Ciuci**. Beiuş, 22 septembrie nou. / Savantul profesor şi neobositul explorator al limbii noastre române, după ce, în unele comune, în călătoria sa de la Oradea, spre Beiuş, isprăvi scrutări filologie, sosi **la Beiuş**, în 18 septembrie nou, cu trenul de 10 ore dimineaţa. Bucuria ne-a fost nedescriptibilă. La gară, fu primit, cu căldură, de domnii V. Pop, protopop, şi V. Ştefanica, profesor, şi alţi inteligenţi. În oraş a stat puţin. A prânzit la dl profesor Ştefanica; după prânz, însoţit de protopopul V. Pop, a mers la **Nimăeşti**, o comună nu departe de Beiuş. Aici, la o moară, se întreţinu cu mai mulţi ţărani şi ţărance; apoi se reîntorse irăşi la Beiuş, de unde, seara, cu trenul, plecă spre **Vaşcău**.

Dorinţa inteligenţei române de **Beiuş** de-a aranja un banchet în onoarea acestui laborios filolog nu s-a putut realiza, deoarece dl Dr. Weigand, având încă în multe comune explorare, aşa **Vaşcău, Halmaj, Ciuci, Buteni, Şiria, Arad**, s-a grăbit pentru cercetarea acelora. / Seara, la 9 ore, a sosit dl Weigand **la Vaşcău**; aici fu primit cu ovaţiuni de domnii Ladislau Lazar, avocat, I. Coroiu, preot, şi V. Sala, învăţător. A avut cina la dl învăţător V. Sala, unde a stat până în ziua următoare, după-amiază, când apoi a plecat la **Halmaj**, însoţit de bravul învăţător V. Sala, care n-a pregetat osteneli; căruţa sa proprie a acordat-o până la **Ciuci**, o cale foarte îndepărtată. Dl Vasile Sala, şi-a manifestat sentimentele sale de iubire şi admirare faţă de dl Dr. (Gustav) Weigand, şi acesta l-a felicitat pentru zelul său viu, ce-l are faţă de dezvoltarea, progresul cultural naţional. I-a promis potretul său, pe care îndată ce va sosi la **Lipsca**, i-l va trimite dlui V. Sala. Soţia dlui Sala i-a oferit două ştergare frumoase şi alte albituri. / A fost dl Dr. Weigand şi la biserica română, unde a cercat prin cărţile bi-

sericeşti. Era zi de târg. Preoți, învățători din jur, au venit la dl Dr. Weigand, țărani, ţărance, copii, fete din diferite comune. Amintesc circumstanţa că ţărancele, la invitarea învățătorului Sala, renunțau la intrare în școală, pronunțându-se că au frică de jandarmi.

A prânzit tot la învățătorul V. Sala, căruia, sub durata prânzului, i-a amintit următoarea împrejurare, destul de regretabilă: În comunele, nu în toate, de pe lângă Crișul Repede, a avut prilejul trist a conveni cu unii preoți români, care nu s-au sfiit a vorbi în limba tuhutunistă cu dl Dr. Weigand. Dau cu socoteala că aceşti preoți sunt preoți milenari (!!). / După amiază, la orele 4 şi jumătate, plecă dl Weigand, însoţit de dl învăţător V. Sala, spre **Halmaj**, unde fu bine primit şi ospătat de fiul preotului Arsenie Leuca, care e primar. De aici a plecat spre **Ciuci**, tot cu V. Sala, de unde dl Dr. Weigand a zis că va merge la: Almaș, Buteni, Șiria, Arad și, de aici, spre Lipsca. / În Ciuci, a fost primit de notarul Pritici. Din Ciuci, V. Sala s-a reîntors la Vașcău”[1073].

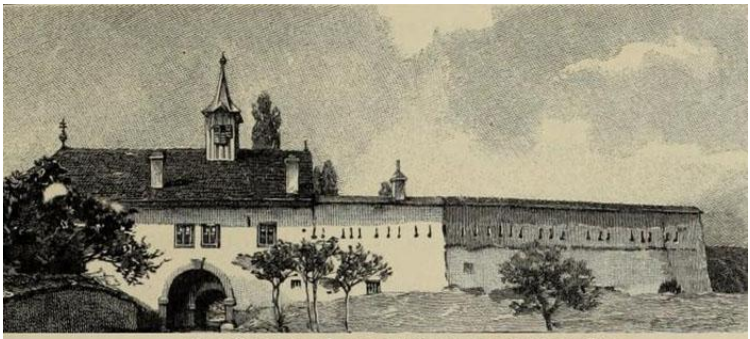

Das Schloß zu Fenes: Außenſeite und Hofanſicht.

[1073] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 205, Braşov 1896, p. 3

STĂNIJA

(comuna Buceş, judeţul Hunedoara)

1937: „Iuliu V. Albini e un bărbat bine legat, de statură înaltă, robustă, fața sănătoasă, capul acoperit cu păr alb ca neaua. În anul acesta împlineşte 76 de toamne. E scoborâtor dintr-o veche familie de cioplitori de piatră italieni, venită în Ardeal, pe vremea împăratului Carol VI, care a zidii cetatea Alba-Iuliei. Această familia, sfârșind lucrul, nu s-a mai reîntors în Italia, ci s-a stabilit în comuna **Cut**, din preajma cetăţii la a cărei zidire a lucrat ani de-a rândul şi, cu vremea, s-a făcut tot o apă şi un pământ cu cei în mijlocul cărora şi-a pus în gând să-şi trăiască viața. Membrii ei, prin muncă și credință, s-au ridicat încet, dar cinstit, deasupra gemenilor lor, aşa încât, cu vremea, au ajuns a fi socotiți printre fruntaşii neamului românesc şi nu s-au sfiit a lupta cu îndârjire pentru drepturile acestui neam, ce i-a primit cu atâta dragoste la sânul său.

În sânul acestei familii s-a născut, acum 17 de ani, în comuna **Cut** şi dl Iuliu V, Albini. Părinţii dânsului, fiind oameni cu prindere bună, l-au dat la şcoală, să-nveţe carte multă. Tânărul, având o minte ageră, a dobândit, în acele vremi de grea urgie, diploma de notar, făcând practica în **Săcărâmb** și **Hunedoara**. În 29 Iunie 1887, s-a căsătorit cu Elena Iancu din **Săcărâmb**, unde şi-a pus la încercare,

pentru întâia dată, şi norocul de minier. Nu peste mult (1888), întâmplarea norocoasă a făcut să fie numit notar în **Zlatna**, alt centru minier, Acolo, prin 1889, îşi pune în gând să deschidă o mină proprie, la voia norocului, căci mineritul e mai mult o loterie, decât un calcul bine întocmit. Gândul s-a prefăcut în faptă şi, în acelaşi an, în comuna **Valea Dosului** a făcut primele săpături, în mina botezată cu numele de „Dacia romană". Lucrarea a mers în cinste şi omenie, vreme îndelungată, aşa încât, cu câştigul de acolo, tânăra familie a izbutit să întreprindă alte lucrări cu mult mai mari, ca la **Stănija**, unde a angajat, zilnic, peste 180 de muncitori, dând în felul acesta posibilitatea de muncă şi câştig multor dintre săracii acelui ţinut.

Stănija e ascunsă în creierul Munţilor Apuseni, aşa că de vreo comunicaţie mai ca lumea nici vorbă nu era. Transportul şilicului (material scos din mină spre a fi dus la șteampuri și ales din el aurul) trebuia făcut cu carele cu boi, pe drumuri tăiate-n stânci. Cu ochii parcă înrourați, spunea, deunăzi, venerabilul bătrân: „Câtă trudă şi cheltuială m-a costat pe mine, până am ridicat, la **Stănija**, ceea ce este chiar şi până astăzi, apoi până am reușit de am tăiat drum pe distanță de 9-10 km, şi câte piedici nu mi s-au pus chiar de către oamenii pentru a căror bine lucram, dându-le de lucru pentru plată scumpă şi făcându-şi lor tocmeală cu drumuri bune în hotar. Ba unii români de-ai noştri se puneau împotrivă şi nu îngăduiau să se taie din pământul lor pentru drum. L-am acoperit şi acela cu bani, pentru că aşa-s unii, se încăpăţânează chiar şi când e vorba de binele lor, ori, cum zice proverbul: „scumpi la tărâţe şi ieftini la făină". / Fără îndoială că cea mai mare greutate am avut-o cu alimentarea muncitorilor, prin adusul bucatelor de pe la Deva, Arad, Timişoara, de la 200-240 km. Le aduceam cu

trenul până la Brad şi, de aici, cu carele, 40 km, până la magazia minei, în **Stănija**. Le dădusem pâine şi le dădusem bani, iar în timpul războiului mondial, cu mare greutate puteam aduce bucatele, pe seama femeilor şi copiilor foştilor mei muncitori. Cu toată greutatea, totuşi o făceam şi, în ciuda opreliştii armatei austro-ungare și a jandarmilor cu pene de cocoș, pentru ca apoi, în scurta revoluţie din toamna anului 1918, să-mi jefuiască întreagă instalarea de la **Stănija**, muncitorii mei proprii, întorşi acasă... Câte fiare, maşinării demontate, scânduri, grinzi, coperişe de țiglă, pleu, pânză, apoi unelte şi altele, şi altele, ca apoi, în noua epocă a României Mari, să nu mai am la **Stănija** decât o ruină, ca după un cutremur, jale şi potopenie… / Asta este recunoştinţa unor oameni, pe deasupra oameni, iar în ei fără de suflet ori cu suflet de tot mic şi întunecat şi acela! / După 1920, alte jertte şi alte forțe în muncă, pentru ca să se repare cele stricate la instalaţiile miniere „Albini“ de la **Stănija**, nu de către tancurile, obuzele şi grenadele urgiei războiului, ci de către aceleași mâini care, pentru plată bună, le-au fost făcut înainte de război. Puse apoi în rând, nu poate cum fuseseră mai înainte, bunii şi blânzii patroni, sătui de căi și oameni răi, se hotărăsc să le vândă. În anul 1923, le cumpără Societatea minieră „Mica“ de la Brad. / părintele Sabin Olea”[1074].

[1074] *Unirea Poporului*, Anul XIX, nr. 37, Blaj 1937, p. 6

STEJĂRENII

(Beşa, Beese, azi **Stejărenii**, judeţul Mureş)

1367, ianuarie 30: Regele Ludovic dă de ştire că, înfăţişându-se „comitele Iacob, fiul lui Iacob, fiul lui Apa de **Beclean** (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud), în numele său, al lui Nicolae, fiul lui Andrei, al lui Ioan, fiul lui Andrei, fiul aceluiaşi Andrei, în numele lui Grigore şi Ioan, fiii lui Ioan, precum şi în numele lui Petru şi Ladislau, fiii lui Ioan, fiul lui Gegus, adică al verilor săi, ne-a arătat o scrisoare deschisă a noastră, însemnată cu pecetea noastră cea mare de dinainte, ce ne-a fost furată, întocmită cu privire la legiuita hotărnicire, ridicare de hotare şi dare în stăpânire făcută pentru ei a unor moşii numite **Mălăncrav** (Almakerek, azi **Mălincrav**, judeţul Sibiu), **Criş** (Keresd, judeţul Mureş), **Beşa** (Beşa, Beese, azi **Stejărenii**, judeţul Mureş), **Felţa** (Felţa, Fetanteleke, Ffeuthunteleke, azi **Floreşti**, judeţul Sibiu), **Roandola** (Radenthal, Rundal, judeţul Sibiu) şi **Noul Săsesc** (Vyfollu, Wyfalu, azi **Nou Săsesc**, judeţul Sibiu), aflătoare în comitatul Alba, rugându-se cu smerenie şi supunere să binevoim a o întări pentru el,

pentru pomeniţii săi veri şi rude, precum şi pentru moştenitorii lor, prin atârnarea noii noastre peceţi autentice”[1075].

Hirten Rechitova Ciobani

Shepherds Bergers

[1075] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 199, pp. 321-323

STEJĂRIŞ

(Proştea, Prodnik, Prepostfalua,
azi **Stejăriş**, judeţul Sibiu)

1359, decembrie 4, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie capitlului Alba Transilvaniei că i s-a plâns „Pavel, prepozitul din Sibiu, că toţi saşii din scaunul Cincu s-au înstăpânit cu sila pe o moşie a sa, numită **Proştea** (Proştea, Prodnik, Prepostfalua, azi **Stejăriş**, judeţul Sibiu), cu alt nume Prodnik, care a fost din vechime a bisericii sale din Sibiu, şi că o ţin şi acum cotropită. / Drept aceea, poruncim cu tărie să trimiteţi omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia omul nostru, Nicolae, fiul răposatului ban Simion de **Dârlos** (Darlas, Darlasz, Darlaz, Dorlaz, Durlas, judeţul Sibiu) sau Simion, fiul lui Laurenţiu de **Blăjel** (Balasteleke, judeţul Sibiu), sau, în lipsa acestora, Akus de **Călvasăr** (înglobat în **Şeica Mare**, judeţul Sibiu) să cerceteze şi să descopere tot adevărul”[1076].

1364, august 7, Vişegrad: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii de alba Transilvaniei că i s-a plâns „Pavel, prepozitul de **Sibiu**, că o moşie a sa, numită **Proştea** (Proştea, Prodnik, Prepostfalua, azi **Stejăriş**, judeţul Sibiu), din

[1076] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 422, p. 430

scaunul Cincu, aflătoare, prin cotropire, în mâinile lui Hannus, fiul lui Henning, şi a altui Hannus de **Ruja** (Rosenthal, înglobat în **Agnita**, judeţul Sibiu), are nevoie de o legiuită luare în stăpânire. Drept aceea, poruncim să trimiteţi omul vostru, în faţa căruia Nicolae, fiul lui Simion de **Dârlos** (Darlas, Darlasz, Darlaz, Dorlaz, Durlas, judeţul Sibiu) sau Anton de **Blăjel** (Balasteleke, judeţul Sibiu) ori Iacob, fiul lui Mihail de **Şmig** (Sumig, judeţul Sibiu) sau Ioan de **Almaş** (Alma, Almas, judeţul Sibiu), în lipsa celorlalţi, Nicolae de **Şeica** (azi **Şeica Mare**, judeţul Sibiu), ducându-se la zisa moşie, s-o ia înapoi şi s-o dea pomenitului Pavel prepozitul”[1077].

Rotberg: Sächsinnen in Sonntagstracht

Roşia: Saxon women in Sunday's apparel

Roşia: Săsoaice în port de Duminecă

Roşia: Paysannes Saxonnes endimanchées

[1077] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 308, pp. 315-317

STOIANA

(Eztien, judeţul Cluj)

1344: „Din biserica satului **Stoiana** nu se mai păstrează, azi, decât nava, articulată în vest cu două contraforturi dispuse oblic, ce conservă şi copertinele vechi, două portaluri în arc frânt, cu muchiile teșite, și părţi din glafurile profilate cu câte o scotie şi un plan oblic ale vechilor ferestre gotice. / Portalul de sud, prin decorul timpanului cu motive gotice, tratate în relief plat şi puternic geometrizate, astfel încât amintesc mai cu seamă ciopliturile în lemn, se înscrie într-o serie restrânsă de piese, cum sunt cel de la biserica romano-catolică din **Teiuş**, portalul nordic al bisericii Sf. Ioan din Piatra Neamț, sau învecinatul timpan din **Cornești**, toate având ca notă comună utilizarea unor motive caracteristice decorului ferestrelor. / **Biserica din Stoiana** este un modest monument gotic, de sat, ce nu poate fi datat pe baza prea puținelor elemente păstrate. / **Satul Stoiana,** ce făcea parte din comitatul Dăbâca, este pomenit, prima dată, la 1344. Documentele din secolul al XIV-lea, privitoare la acest sat, atestă că această așezare

era o proprietate nobiliară, reședință a familiei de **Stoiana**"[1078].

1357, aprilie 16, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, înfăţişându-se „Ioan, Nicolae, Ladislau şi Leukus, fiii lui Nicolae, fiul banului Mykud de **Dăbâca** (Doboka, Dobuka, Voka, judeţul Cluj), Ladislau, fiul lui Ioan, Nicolae, Mihail, Ladislau, Emeric, Egidiu, Iacob, Desideriu, fiii lui Ladislau, precum şi Nicolae, Ştefan, Blasiu şi Mihail, fiii lui Leukus, pe de o parte, iar Nicolae, Petru, Ioan şi Ştefan, fiii lui Mihail şi Petru, fiul lui Gheorghe, pe de alta, acei Ioan, Nicolae, Ladislau şi Leukus, fiii lui Nicolae, Ladislau, Emeric, Egidiu, Iacob, Desideriu, fiii lui Ladislau, precum şi Nicolae, Ştefan, Blasiu şi Mihail au mărturisit că pentru vrednicele slujbe ale lui Nicolae, Ioan şi Ştefan, fiii lui Mihail, precum şi ale lui Petru, fiul lui Gheorghe, ce le-au adus ei cu vărsarea sângelui lor… li s-a dat o răsplată, drept aceea au dăruit şi au hărăzit acelor Nicolae, Petru. Ioan şi Ştefan, fiii lui Mihail, precum şi Petru, fiul lui Gheorghe, sesia lor numită **Morău** (Morou, Morov, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Dăbâca, bunul lor legiuit de moştenire, împreună cu toate folosinţele… / Iar semnele de hotar urmează astfel: hotarul porneşte de la o salcie, în mijlocul unei insule, aproape de pârâul numit Valea Morăului, dinspre partea de răsărit, adică dinspre partea satului **Tioltur** (Thoteur, judeţul Cluj); de aici se îndreaptă către un stejar, unde este o movilă de hotar, şi de acolo înaintează până în hotarul acelui sat Tioltur, la un deluşor lung, numit Creasta, care creastă este semn de hotar până în hotarul satului **Stoiana** (Eztien, judeţul Cluj), şi apoi coteşte către acel pârâu Valea Morăului

[1078] AŞSP, *Pagini de veche artă românească*, vol. IV, Bucureşti 1981, p. 46

şi ajunge acel pârâu la hotarul satului Stoiana; de acolo, coboară la o altă creastă, care creastă începe de la cea dintâi creastă şi de aici hotarul merge către pârâu, până aproape de doi peri, în dreptul acelei insule, de unde începuse, şi acolo se sfârşesc semnele de hotar”[1079].

1371, ianuarie 13, Sântimbru: Ioan, voievodul Transilvaniei, scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Mihail zis de Pyspiky că are mare nevoie ca unele părți ale sale de moșie, ce le are în satele numite **Sânpetru** (Zenthpeter, azi **Sânpetru Almaşului**, judeţul Sălaj) și **Zenthmartun** (dispărut, lângă **Dragu**, judeţul Sălaj), aflătoare în comitatul Dobâca, ce i-au fost date și trecute lui prin nobilele doamne, soția sa dintâi și cea de-a doua, să-i fie statornicite și trecute în stăpânire. Drept aceea, prin cele de faţă, cerem stăruitor să trimiteţi spre mărturie pe omul vostru vrednic de crezare, în fata căruia omul nostru, Ioan zis Thouth, sau un alt Ioan, fiul lui Pavel de **Ciumăfaia** (Chamafaya, Chamafayha, judeţul Cluj), ori Dominic, fiul lui Aba de **Stoiana** (Eztyen, kthyen, judeţul Cluj), sau, în lipsa acestora, Ioan, fiul lui Augustin de Myko, ducându-se la sus-zisele moșii Sânpetru și Zenthmartun, după ce vor chema acolo, în chip legiuit, pe vecinii şi megieşii lor și fiind aceștia de faţă, să-l pună pe acel Mihail, zis de Pyspiky, în stăpânirea ziselor părți de moșie, potrivit cuprinsului actului său, cu acel drept cu care se știe că ţin de el, dacă nu va fi nici o împotrivire”[1080].

1371, iulie 8, Alba Iulia: Ioan, arhidiaconul de Târnava, dă de ştire că, venind la judecată „Ladislau, fiul

[1079] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 108, pp. 109-111
[1080] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 2, pp. 3, 4

lui Myke de **Tioltiur**, pentru el însuși și în numele lui Mihail, fiul aceluiași Myke, fratele său, și al lui Nicolae, fiul lui Petru zis Zyelus, al lui Mihail, fiul lui Nicolae, și al lui Ștefan, fiul aceluiași, nobili din același Tioltiur, iar pe de altă parte, pentru nobila doamnă numită Agata, văduva lui Sebeuk, adică fiica răposatului Nicolae, fiul lui Deme, Mihail, fiul aceluiași Sebeuk de **Stoiana** (Eztyen, Kthyen, judeţul Cluj)… şi s-a ajuns la o astfel de legătură a păcii şi a înţelegerii, întelegându-se la o învoire şi o socoteală ca acești nobili de Tioltiur să dea și să lase acelei doamne Agata, sora lor, și moștenitorilor ei, ca plată a îndestulării zisei pătrimi ce se cuvine fiicei, a celei de a patra părți a acelei moșii, a treia parte a celei de-a patra părți a acelei moșii, **Tioltiur**, și a moșiilor lor numite **Daruas** (sat dispărut, lângă Tioltiur) și **Gyreukuth** (sat dispărut, lângă Sic, judeţul Cluj), împreună cu toate folosinţele și cele ce tin de acea a treia parte a pătrimii, ce ţin de acea a treia parte a acelor trei moșii”[1081].

1887: „Alegerea de deputat, săvârşită, la 17 iunie, în **Iclodul mare**. / Nu merită reflexiune Conferința candidatoare maghiară, ţinută la 2 iunie, în Iclodul mare, care prea puţin a fost băgată în seamă. Mai mare atenţiune merită, însă, cele petrecute în ziua alegerii. Preoțimea şi, împreună cu ea, toţi românii conștienți de chemarea lor au ținut, ce e drept, strâns la pasivitate. Dar funcționarii satului mai cu seamă, cum, de exemplu, primarii, jurații etc. n-au putut scăpa să nu vină la alegere, îndeosebi din cercul pretorial al Ciachi-Gârbăului, de unde au fost aduşi, cu trăsura, plătindu-se cărăuşilor câte 2 fiorini, iar biraelor și

[1081] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 53, pp. 66, 67

celorlalți veniţi cu ei, câte 1 florin, apoi, în ziua alegerii, slănină cu codaţi (strepezi) pâine şi vinars. Nădrăgarii, între care şi câțiva ciorecari, avură masă extra, în curtea actualului arendator evreu şi fostului proprietar Hirsch Aron. / Alegerea s-a făcut cu aclamațiune, nefiind contracandidat. Alesul este **proprietarul din Stoiana** și avocat important din Cluj, Bokros Elek, cu program guvernamental. / Bokros fu recomandat alegătorilor prin oraţiunile a doi preoţi: unul reformat, din **Fizeşul Gherlei**, iar altul româna greco-catolic, cu numele Vasiliu Pataki, din **Stoiana**. Cel dintâi vorbea ungurește, cest din urmă, românește, alegătorii însă, între care, dintre români erau mai mult numai biraele, nu prea erau dispuși să asculte vorbirile lor, căci se uitau cu prea mare gust la grămezile de slănină și „țipăi" (pâine), ce, împreună cu vinarsul, erau puse tocmai în apropierea lor"[1082].

1888: „În **Moldova-nouă** s-a comis, în zilele acestea, un atentat cu dinamită, în cazarma jandarmilor. Atentatul se zice că ar fi fost îndreptat numai în contra sergentului George Kun, român de origine, născut în comuna **Stoiana**, de lângă **Gherla**. Dinamita, așezată în o țeavă de bronz, a fost pusă la fereastra odăii în care dormea sergentul, chiar în direcțiunea patului său. Explodarea a cauzat o pagubă de 112 florini. Sergentul a fost atins numai peste partea inferioară a pântecelui, devenind incapabil de serviciu, pe câtva timp. Se zice că atentatul ar fi fost un act de răzbunare contra sergentului, care a făcut să înceteze jafurile cele multe, ce se comiteau în comună"[1083].

[1082] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 137, Brașov 1887, p. 3
[1083] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 74, Brașov 1888, p. 2

SOICENI

(Sztojkafalva, intrat în componenţa Târgului Lăpuş, judeţul Maramureş)

1895: „La băile din **Stoiceni** (Sztojkafalva, intrat în componenţa Târgului Lăpuş), comitatul Solnoc-Dobâca, e datină a se ţine, în ziua Sfântului Ilie proroc, câte-o petrecere da vară, în fiecare an, a cărei venit curat e destinat şcolii române din **Lăpuş**. / În anul acesta, iarăşi a fost petrecere, al cărei succes, atât moral, cât şi material, a fost îndestulător. Lucru curios, însă, ce trebuie să ne inspire îngrijiri, parcă însufleţirea naţională, proprie poporului nostru, ar fi dispărut din inimile românilor fruntaşi din aceste părţi. Din contră însă, ţăranii adunaţi din întreg cercul Lăpuşului, care veniră şi ei cu „babele" (neveste) lor la petrecere, erau veseli. / Bărbaţi bruneți, înalţi, spătoşi, cu ochii pătrunzători, munteni voinici, de sub poalele Cibleşului, purtând sumane negre, brâne late, împodobite cu bumbi şi lanţuri de argint, pălării de păr grănicereşti, „gazde" din țara Cibleşului, veselie și buourie sinceră pe faţă, şedeau la masă, povestind da mersul lucrurilor din ţară, împărtăşind necazurile unul, altuia, sincer şi nefăţărit, deţi împlea inima de bucurie și mândrie, când îi vedeai. / Petrecerea a fost, de-altmintrelea, cercetată; din frumoasa cunună de dame, am observat pe domnişoarele: Bányai

(**Lăpuș**), Bihari (**Oradea-mare**), Centea (**Căşei**), Cherebeţ (**Odorheiu**), Surorile Colceriu (**C.-Mănăştur**), Dragomir (**Râuşor**), Giureanu (**Fodora-română**), Hosszu (**Fodora**), Huza (**Deșiu**), Raţiu (**Peteritea**), Surorile Nagy (**Mesteacăn**), Rednic (**Uriu inferior**), Szepeși (**Lăpuş**), Ana Șovrea (**Cărbunar**), Vaida (**Fodora**); Doamnell: Baican (**Boiu**), Bene (**Cupşeni**), Dr. Bihari (**Oradea**), Buteanu (Hosszufalău?), Cupșa (**Măgoagea**), Făgărăşanu (**Teure**), Fjlip (**Fânațe**), Grigorescu (**Lăpuș**), Hallósi (**Stoiceni**), Herman (**Deşiu**), Herman (**Văleni**), Gisella Hosszu (**Lemniu**), Indreica (**Dealu-mare**), Lengyel (**Preluca**), Măşcanu (**Lăpuşul-unguresc**), Mustea (**Lăpuș**), Olteana (**Suciu-inferior**), Petrovan (**Râușor**), şi altele.

După cum sunt informat, au intrat, în total, 173 florini 80 cruceri, din care, subtrăgând spesele de 45 florini 17 cruceri, rămâne venit curat, în favorul şcolii române din **Lăpuşul unguresc**, 128 florini 63 cruceri. / Au suprasolvit domnii: Nicolae Hossu (**Semniu**), 5 florini; / Ioan Țețu (Bucureşti), 10 lei; / D. Dragoș, 3 florini; / Al. Stupar, 3 florini; / L. Sabo, 2 florini; / N. Cosma, 2 florini; / Apoi, domnii: G. Măşcan, V. Filip, I. Nemeș, D. Baicanu, C. Barbu, A. Herman, Ales. Zsentye, Ladisl. Létay, I. Moldovan, Vas. Mustea, Gr. Popescu. Ales. Papp, G. Șipoș, Gavr. Lăpuşan, Aug. Cupşa, Ion Lebedi, Ion Voith, C. Bárdy, I. Cadar, câte 1 florin; / Ion Oltean, V. Muste, El. Centea, Gavr. Hossu, Vas. Bene, Mich. Oros, I. Murăşianu, B. Fărcaş, Petru Botu, V. Raţiu, Vass Imre, câte 50 cruceri.

Directorului băilor din Stoiceni, dl Hallosi, care nia dat salonul cel mare şi luminare gratis, cum şi tuturor domnilor şi stimatelor dame, care au contribuit, atât material, cât şi moralmente la reuşita acestei petreceri filantropice, ne ţinem de datorinţă a le exprima mulţămitele

noastre cordiale. / La băile de aici au fost, în anul acesta, de tot mulți oaspeţi, între care, în mare parte, fii de ai lui Israil. Locul e liniştit şi foarte romantic, în dosul băilor se ridică spre ceriul azuriu „Șatra lui Pintea viteazul”, pe dealul acesta se zice că-și avea tabăra figura măreață mitologică a românilor din aceste părți: Pintea. Familii române au fost puţine”[1084].

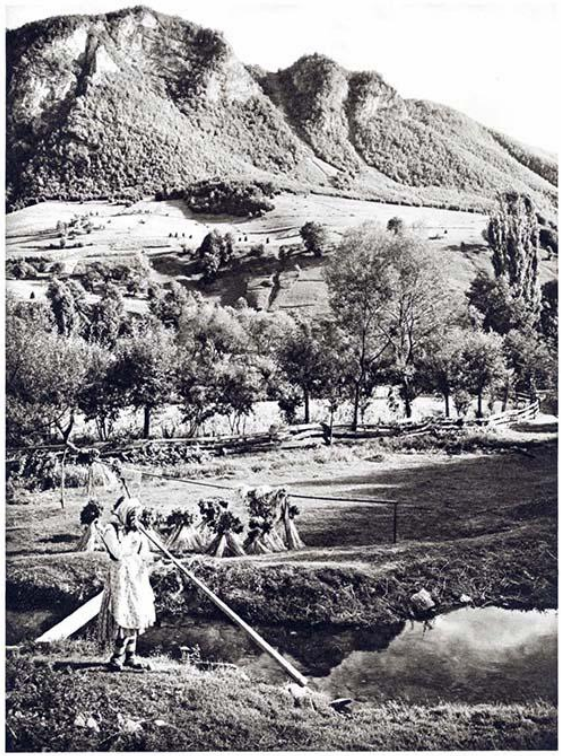

Bei Vidra de Jos — La Vidra de Jos
At Vidra de Jos — A Vidra de Jos

[1084] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 178, Braşov 1895, p. 3

STRAJA

(Fureghaz, judeţul Alba)

1369, mai 11, Mănăştur: Capitlul mănăstirii Mănăştur raportează regelui Ludovic despre îndeplinirea misiunii trimişilor, care au fost, „mai întâi, la moşia episcopală numită **Straja** (Fureghaz, judeţul Alba)… au început din partea de apus, de la trei semne de hotar vechi, dintre care unul face hotarul spre nobilii de **Daia** (Dallya, Dalya, azi **Daia Română**, judeţul Alba), numiţi Nicolae şi Alexandru, un altul, spre pomenita moşie episcopală Straja, iar al treilea spre moşia numită **Şeuşa** (Sospatak, azi **Şeusa**, judeţul Alba) a domnilor din capitlul zisei biserici a Transilvaniei. De aici, purcezând spre răsărit, se ajunge la un semn de hotar vechi, lângă care au ridicat unul nou, apoi, mai departe, într-aceeaşi parte, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou, iar de aici, mergând tot în aceeaşi parte, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. De acolo, urcând pe un loc deluros, au ridicat un semn de hotar nou; în sfârşit, mergând tot spre acea parte, în vârful unui deal, numit în vorbirea obișnuită Bercz, au găsit un semn de hotar vechi, foarte mare şi vădit. Şi acolo se isprăvesc semnele de hotar cu moşia pomeniţilor nobili de Daia. / Coborând, de aici, tot spre partea de răsărit, pe costişa acelui deal, au ridicat două semne noi, unde începe

să ţină hotar cu moşia **Ghirbom** (Byrba, judeţul Alba), a nobililor de Henig, numiţi Ladislau şi Mihail. Mai departe, coborând prin vale, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou, şi de aici, mai departe, au mai ridicat, lângă un semn de hotar vechi, unul nou si, coborând putin mai departe, au mai ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. De acolo, tot spre acea parte, trecând un pârâu, ce curge prin acea moşie Ghirbom, au pus, lângă malul acestui pârâu, un semn de hotar nou, lângă cel vechi, acolo unde se împreună cu hotarul moşiei episcopale **Berghin** (Berwe, judeţul Alba). De aici, urcând tot spre răsărit, la poalele dealului au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, şi mai departe, pe coasta acelui deal, între nişte pământuri arătoare, au ridicat două semne de hotar noi, şi, apoi, urcându-se în vârful unui deal, între spinii unui mărăciniş, au reînnoit un semn de hotar vechi destul de mare. Iar de aici, urmând un drum, pe care se merge la **Sebeş**, trecând mai departe, în coasta unui vârf mai înalt al acelui deal, de-a lungul drumului, au reînnoit un alt semn de hotar vechi. Apoi, îndreptându-se pe acelaşi drum şi pe aceeaşi creastă, tot spre răsărit, au reînnoit de asemenea un alt semn de hotar vechi; mergând mai departe, au reînnoit un semn de hotar vechi şi, coborând pe acelaşi drum, după ce au reînnoit un semn de hotar vechi, într-un loc şes, mergând mai departe, au reînnnoit un alt semn de hotar vechi. Coborând, mai departe, pe acel drum, au reînnoit un semn de hotar vechi, şi, de aici, mergând mai departe, au mai reînnoit un alt semn de hotar vechi; şi încă mai departe, pe acelaşi drum, au reînnoit un semn de hotar vechi şi, coborând mai departe, spre partea de miazănoapte a acelui drum, au reînnoit un semn de hotar vechi. De acolo, au ajuns la un pârâu numit Valea Secaşului, pe care, trecându-l, începe să

ţină hotar cu moşia **Roşia** (Wereseghaz, azi **Roşia de Secaş**, judeţul Alba) a pomeniţilor nobili. Şi, coborând la alt deal, pe coasta acelui deal, dincolo de un drum, au reînnoit de asemenea un semn de hotar vechi. De aici, la capătul acelui deal, au aflat un semn vechi de hotar foarte mare, care, spre miazăzi, face hotarul cu moşia Roşia a numitilor nobili, înspre apus cu moşia episcopală Berghin, iar înspre răsărit, cu moşia **Tiur** (Tyr, Tywr, înglobat în **Blaj**, judeţul Alba), şi acolo începe să ţină hotar cu nobilii de pe această moşie. De aici, cotind cam spre miazănoapte, pe creasta acelui deal, pe un drum ierbos, lângă acest drum au reînnoit un semn de hotar vechi, apoi, ocolind spre aceeași parte, în creştetul unui vârf mai înalt de pe acea creastă, au găsit un semn de hotar vechi, care deosebeşte sus-zisele moşii Tiur şi Berghin, de moşia **Crăciunelu** (Barachynfalva, Craznafalva, Krachisfolua, azi **Crăciunelu de Jos**, judeţul Alba), unde începe să ţină hotar cu nobilii de Crăciunelu. / Coborând dealul, pe costişa lui, cam din partea de miazănoapte, ocolind spre apus, lângă un semn de hotar vechi au pus alt semn de hotar nou şi mic, mai departe, lângă un semn de hotar vechi, au pus un semn de hotar nou; ocolind mai departe, pe coasta acelei creste, în partea de miazănoapte, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou; de acolo, pe creasta acelui deal, au ridicat, lângă un semn vechi, altul nou şi, pe costişa acelui deal, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi şi, aproape de capătul acelei creste, au aşezat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. Mai departe, în vale, ocolind, pe la miazănoapte, un lac numit Lacul Sărat, la poalele unui alt deal, au pus un semn de hotar nou. De acolo, urcând pe acelaşi deal, spre apus, pe creasta acelui deal au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, şi, mergând mai departe, tot într-acolo,

pe zisa creastă, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, şi, încă mai departe, pe aceeaşi creastă, au ridicat unul nou, lângă cel vechi; în sfârşit, pe vârful acelei creste, au aflat două semne de hotar vechi foarte mari; şi acolo părăseşte semnele de hotar ale nobililor din satul Crăciunelu şi începe să ţină hotar cu nobilii de **Mihalţ** (Mihalczfalva, Mihalfolua, Myhalchfolua, Mychalchfolwa, judeţul Alba). / De acolo, coborând de pe zisul deal şi ocolind cam între miazăzi şi apus, pe chiar coasta dealului, au reînnoit două semn de hotar vechi. Coborând şi mai departe, au ridicat, lângă un semn de hotar vechi, altul nou, şi, în sfârşit, au ajuns pe şesul văii, la un drum ierbos, şi din partea de miazănoapte a acelui drum, aproape de pârâul Zegws, lângă un semn de hotar vechi, au aşezat altul nou, şi, acolo, hotarul părăseşte semnele de hotar ale moşiilor nobililor de Mihalţ. / De acolo, trecând un pârâu, numit Zegws, şi tot cam între miazăzi şi apus, au ajuns şi au ridicat un semn de hotar într-un loc numit, în vorbirea obişnuită, Bwduskuth... şi acolo, Ladislau, fiul lui Mihail, nobil de **Henig** (Heningfalva, judeţul Alba), în numele său şi al fraţilor săi, a oprit pe domnul episcop de la ridicarea semnelor de hotar. De acolo, după ce s-a făcut opreliştea, de mai multe ori, mergând, o bună bucată de drum, pe o creastă, au ajuns la o pădure, din care o parte mai deasă se întindea pe deal, spre răsărit şi miazăzi, iar cealaltă parte, mai mult, hăţiş şi mai folosită, se întindea, într-o vale, coborând spre moşia Henig şi trecând acea vale, pe urcuşul dealului acelei păduri, au aflat două semne de hotar vechi, unde iar zisul Ladislau a oprit pe domnul episcop de la ridicarea şi reînnoirea acelor semne de hotar. Mai departe, urcând dealul, în acea pădure şi pe creasta acelui deal, lângă un drum, pe care se merge la satul numit **Totoiu** (Tatee, Thate, judeţul Alba),

au ridicat un semn de hotar nou, care semn deosebește pământurile moşiei **Dumitra** (Demeterpataka, judeţul Alba), a zişilor nobili, şi cele ale moşiei episcopale **Hăpria** (Herepe, judeţul Alba), unde sus-zişii nobili şi-au dat învoirea şi încuviințarea la ridicarea acelui nou semn de hotar. Apoi, trecând mai departe, pe acelaşi drum, lângă acel nou semn de hotar şi puțin mai departe, lângă acel drum, au ridicat un ale semn de hotar nou şi un al treilea semn de hotar l-au ridicat lângă acelaşi drum, trecând mai departe. Ieşind din pădure, pe acelaşi drum, într-un loc din câmp, lângă acel drum, în partea de miazănoapte, au aflat un semn de hotar scobit, care făcea hotarul spre moşia de mai sus numită Dumitra. Apoi, de cealaltă parte a acelui drum, sub pădure, au ridicat două semne de hotar noi, din care unul face hotarul spre sus-zisele moşii episcopale, iar celălalt spre zisa moşie Totoiu, a lui Ştefan şi Petru, fiii lui Martin, nobili de Totoiu; iar la ridicarea acestor semne de hotar, acei nobili, fiind înşişi de faţă, şi-au dat binevoitoarea învoire şi încuviinţare. De acolo, coborând puţin spre miazăzi, au ridicat două semne de hotar noi, de acolo, tot în aceeaşi parte, în valea unei dumbrăvi, lângă o albie în care curge apă doar în timpul ploilor, au ridicat două semne de hotar noi; de acolo se socoteşte drept hotar o linie ce merge spre apa aceleiaşi văi, în jos, spre apus, până la un pârâu ce vine dinspre miazăzi. De acolo, urcând, spre miazăzi, în pădure, sub un stejar au ridicat două semne de hotar noi; de acolo, urcând pe coasta dealului, aproape de un copac mai înalt, pe un mic loc neted, au ridicat două noi semne de hotar; apoi, mai în sus, pe creasta acelui deal, tot într-un mic loc neted, au pus două semne de hotar noi; mai departe, urcând la o altă creastă, a unui deal mai înalt, lângă un drum care trece chiar pe creastă, dinspre miazăzi, au ridicat două

semne de hotar noi; mai departe, coborând într-aceeasi parte, în vârful acelei creste au aşezat două semne de hotar noi. De acolo, cotind spre apus şi mergând puţin, au pus două semne de hotar noi şi, coborând puţin mai departe, din sus de valea acelei creste, numită Căpuş, au pus două semne de hotar şi, de cealaltă parte a acelei văi, pe aceeaşi creastă, au pus două semne de hotar noi şi, mai departe, pe coborâşul acelei creste, au pus două semne de hotar noi. De acolo, trecând o vale numită, de asemenea, Căpuş, în partea de apus, au ridicat două semne de hotar şi, la capătul acelei creste, au ridicat două semne de hotar mari. De acolo, pe coasta acelui deal, coborând din partea de miazănoapte, spre cursul mai apropiat al râului Mureş, lângă un drum, ce duce de la sus-zisul sat Totoiu, la satul **Drâmbar** (Drombar, judeţul Alba), al episcopiei, înspre deal, au ridicat două semne de hotar noi; de acolo, caborând prin dumbravă, lângă un rât numit... aproape de alt drum, fânaţul rămânând acelor nobili, au ridicat două semne de hotar şi, mai departe, lângă vadul sus-zisului râu Mureş, au ridicat două mari semne de hotar şi acolo se sfârşesc semnele de hotare ale ziselor moşii episcopale şi ale sus-numiţilor nobili de Totoiu. / Şi, deoarece sus-zişii nobili de Henig s-au împotrivit acelui domn episcop al Transilvaniei, nu la hotărnicirea dinspre moşia lor, ci la ridicarea semnelor de hotar, de aceea, în sus-zisa zi şi de pe pomenitul loc i-a chemat înaintea Maiestăţii voastre, împreună cu actele lor, dacă au vreun act întocmit sau dat, cu privire la semnele de hotar ale sus-ziselor lor moşii, spre a sta faţă cu acel domn episcop, hotărindu-le ca soroc de înfăţişare octavele sărbătorii în curând viitoare a Rusaliilor (27 mai)”[1085].

[1085] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, 384, pp. 593-599

1907: „În 22 septemvrie stil nou, deputatul Maniu şi-a ţinut darea de seamă în comuna **Totoiu**, înaintea peste 1.000 de oameni. / Deşi a fost scurt timpul pentru pregătirea primirii iubitului deputat, totuși aceasta a fost așa de măreaţă şi împunătoare şi însufleţirea poporului așa de mare, încât s-au văzut lacrămi de bucurie scăldând ochii multor alegători. Întreg poporul din **Totoiu**, împreună cu foarte mulţi români din comunele **Henig**, **Straja**, **Hăpria** şi **Dumitrea**, adunaţi în capul satului, așteptau venirea deputatului, iar feciori şi fetele din **Dumitrea**, sub conducerea teologului de Blaj, George Oancea, cântau cu multă însufleţire cântece naţionale. / Un banderiu de 30 călăreţi, sub conducerea teologului S. Coman, cu două steaguri în frunte, au întâmpinat pe iubitul oaspe în drumul țării, unde tânărul Sabin Giurca, în câteva cuvinte, îi urează bun venit. La marginea satului, sub o frumoasă poartă triumfală, aşteaptă poporul, în frunte cu preoți, învățători, dame şi tineri. Și încă cineva? Pretorul din Vinţul de jos, Binder, însoţit de 9 jandarmi şi cu sergentul zece. Jandarmii n-au avut nimic de lucru, iar Măria Sa a cerut ca, de pe poarta triumfală, unul din celea trei steaguri de hârtie, anume cel galben, să fie îndepărtat. Ca să fie patria salvată, i s-a împlinit porunca Măriei Sale. / Deputatul, însoţit de domnii Dr. Alexandru Niculescu, profesor de teologie, Ioan Maior, profesor metropolitan, Dr. Ioan Chirilă, candidat de avocat, şi Dr. Traian Erdélyi, candidat de avocat, a fost întimpinat de domnişoara Miţi Andrei, în drăgălaș costum naţional, care, în numele femeilor române, îi prezintă un frumos buchet de flori. Preotul Giurca îl bineventează, în numele poporului adunat, cu calde și însufleţite cuvinte”[1086].

[1086] *Lupta*, Anul I, nr. 199, Budapesta 1907, p. 4

STRÂMBA

(Fizeş, Fyzes, azi **Strâmba**, judeţul Bistriţa-Năsăud)

1366, mai 15, Turda: Voievodul Dionisie dă de ştire că, în adunarea de la Turda, ridicându-se „Elena, văduva răposatului Grigore, fiul lui Iob de Zenthmartun, precum şi Petru zis Zemes, ginerele ei, şi soţia acestui Petru, ni s-au plâns astfel că ea, văduva lui Grigore, în nădejdea unei mai bune păstrări, cât şi în temeiul cumetriei, a dat spre păstrare lui Beke, fiul lui Ladislau de **Iclod** (Iklod, judeţul Cluj), cumătrul ei, niște acte ale ei, întocmite cu privire la niște moşii ale acelui Grigore, fiul lui Iob, răposatul său soţ, anume **Zenthmartun** (dispărut, lângă Dragu, judeţul Sălaj), **Sânpetru** (Zenthpetur, Sentpeter, azi **Sânpetru Almaşului**, judeţul Sălaj), **Mykow** (dispărut, lângă **Dragu**, judeţul Sălaj), **Călacea** (Kalacha, judeţul Sălaj), **Amburyustelke** (Ambrus, dispărut, judeţul Sălaj), **Zylitelke** (dispărut, lângă Dragu, judeţul Sălaj), **Bonkud** (dispărut, lângă Drăgan, judeţul Sălaj), **Fizeş** (Fyzes, azi **Strâmba**, judeţul Bistriţa Năsăud), **Huzfatelke** (dispărut, lângă Dragu, judeţul Sălaj) şi **Popteleac** (Gyreukuth, Poptelke, judeţul Sălaj), acte pe care, după ce a plecat acel Beke, cumătrul ei, din lumea aceasta, fiii lui nu s-au îngrijit să i le înapoieze, şi pe care acte ea voieşte acum să le redobândească, pe calea legii, de la Ladislau, Grigore, Benedict şi

Ioan zis Bulgar, fiii acelui Beke… / Auzind acestea, suszişii fii ai lui Beke, fiul lui Ladislau, au răspuns, împotriva acelei nobile doamne, că acele acte, despre care spunea că fuseseră date, pentru păstrare, sus-zisului lor tată, nu le-au fost lăsate lor de tatăl lor, ba, mai mult, nici n-au auzit de la sus-zisul lor tată acest lucru, dar că, după începerea acestei pricini, au aflat la un bătrân iobag al lor nişte acte privitoare la sus-zisele moşii, pe care le-au şi înapoiat, pe loc, înaintea noastră"[1087].

1761: „O mănăstire veche din Ardeal e cea de la **Strâmba**, numită şi **Strâmba Fizeşului**. / De când există acest sfânt lăcaș de închinăciune? Am putea presupune că s-a ctitorit încă înainte de 1500. De unde ştim așa-ceva? În 1761, superiorul mănăstirii Strâmba, numit Nichifor, scrie Episcopului Petru Pavel Aron din Blaj că mănăstirea ce i s-a încredințat are 300 de ani. Nichifor trecuse la la Stânta Unire cu Roma încă în 1751, ceea ce înseamnă că încă de atunci mănăstirea de la **Strâmba** era greco-catolică. / În timpul nenorocitei revoluţii a lui Sofronie, călugărul incult, unealtă oarbă în mâna sârbilor şi a calvinilor care luptau împotriva Sfintei Uniri, Sfânta Mănăstire a fost prădată, Cuvioşii călugări greco-catolici au fost alungaţi. Averile mănăstirii au ajuns în stăpânirea lui Ştefan Șerban din **Sân-Petru**. Mai târziu i-a părut rău că a luat averile Sfintei Mănăstiri. Le-a restituit şi s-a făcut şi el greco-catolic. Nichifor, superiorul mănăstirii, s-a plâns episcopului de la Blaj că mănăstirea e prădată. Episcopul se adresează generalului Bucow şi, la 11 octomvrie 1761, mănăstirea își recâștigă averile. / La Mănăstirea **Strâmba** s-a refugiat, în 1716, Episcopul Pahomie al Romanului, originar din părţile Nă-

[1087] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 56, pp. 92-96

săudului, din satul **Gledin**. / În august 1765, a fost trimis acolo învățatul călugăr bazilian Gheronte Cotorea, de la Blaj, scriitor însemnat, Călugării de la Strâmba se îndeletniceau și cu creşterea și buna îndrumare a copiilor. / Până în 1848, a existat şcoală, la care învățau tinerii doritori de a fi cântăreţi bisericeşti, ori chiar preoţi, dacă mai veneau la şcoală la Blaj. Cu timpul numărul călugărilor a scăzut. / Din venitele mănăstirii de la Strâmba s-a zidit frumoasa biserică din Apahida, de lângă Cluj, și se mai dădea, pentru liceul din Blaj. / Î. P. S. Sa Dr. Iuliu Hossu a dispus să se facă pelerinaje la Mănăstirea Strâmba, în cinstea Preacuratei. / An de an, se duc tot mai mulţi, să se închine Preacuratei. Dacă întrebi bătrânii din părţile acelea de ce îi zic mănăstirea Strâmba, povestesc o întâmplare cu mult tâlc: Pe la 1725, mănăstirea a fost înnoită de o femeie, cu piciorul strâmb. În amintirea acestui fapt s-a dat și sfintei mănăstiri numele de Strâmba. / Iosif E. Naghiu”[1088].

STRÂMTURA

vezi **BÂRSANA**, judeţul Maramureş.

[1088] *Unirea Poporului*, Anul XXVI, nr. 12, Blaj 1944, pp. 1, 2

STREI-SĂCEL

(**Kysfalva**, judeţul Hunedoara)

1352: Conform unei prime împărţiri de moşii, în anul 1352 (primariam divisionem…), menţionată într-un proces din 2 februarie 1418, între pârâşul Clemente de **Folt** şi pârâtul Ioan, fiul lui Dionisie de **Ilia**, sunt menţionate „moşiile **Folt** (**Folth**, judeţul Hunedoara), **Ilia** (**Ilya**, judeţul Hunedoara), **Nădăştia** (**Nadast** inferiori et superiori, judeţul Hunedoara) şi satele apărţinătoare lor: **Gedenfalva** (lângă Govăjdia, judeţul Hunedoara), **Tătărăşti** (**Tatarfalva**, judeţul Hunedoara), **Boiu** (**Boaan, Boanfalva**, judeţul Hunedoara), **Gothatea** (**Kuthathya**, judeţul Hunedoara), **Spini** (**Spyn**, judeţul Hunedoara), **Bobâlna** (**Bobolna**, judeţul Hunedoara), **Tewrek** (**Turek,** lângă Geoagiu**,** judeţul Hunedoara), **Almaşul Mare** (**Nagalmas**, judeţul Alba), **Veresneegfalva** (judeţul Hunedoara), **Strei-Săcel** (**Kysfalva**, judeţul Hunedoara) sau **Ohaba Streinului** (**Kysfalwa**, judeţul Hunedoara), **Glod** (judeţul Alba), toate din comitatul Hunedoara”[1089].

1883: „Din câte scoli comunale sunt, pe valea Streiului, începând din Strei-Săcel, până în **Haţeg**, şi pe valea

[1089] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 89, p. 101

Boşorodului, din **Strei Sângeorgiu**, până în **Luncani**, arată-ne măcar una care să posede grădină de pomărit. / Cu acestea, nu voiesc să zic că școala noastră n-ar avea defecte, decât că eu unul aflu alt defect de cum aflat dl subinspector. / Domnia sa a zis că ne lipsește grădina școlară şi locul pentru gimnastică, ceea ce nu-i adevărat. Avem grădină școlară şi avem loc pentru gimnastică, lipsește însă învăţătorul (în **Dâncu Mare**). / Și dacă cercetarea disciplinară, în care e dat învățătorul, nu se va termina cât mai curând, ușor ne putem trezi cu școala închisă... / Școala comunală din **Strei Sângeorgiu** e o compoziţiune a școlilor comunale din Crișeni, Strei Săcel, Strei Ohaba și Strei Sângeorgiu, fără edificii de scoală şi fără grădină școlară"[1090].

1898: „Sâmbătă, în 2 aprilie, pe la ora 8 și jumătate, dimineața, un foc teribil a erupt în comuna **Strei-Săcel**, cercul pretorial al Hațegului, care, ajutat de un vânt puternic, a prefăcut în cenușă, în timp de abia o oră și jumătate, 17 case și tot atâtea șuri și toate alte supraedificatele aparținătoare la acestea, precum și nutreț, bucate, veșminte, neputându-se scuti altceva decât vitele. / Respect și recunoștință merită pompierii din **Călan**, care au dezvoltat o activitate însemnată întru localizarea focului; tot asemenea și locuitorii din comunele **Bățălar** și **Strei-Sângeorgiu**, cărora, în numele tuturor locuitorilor din **Strei-Săcel**, le exprim cea mai adâncă mulțumire... / Petru Popovici, paroh greco-oriental în Strei-Săcel"[1091].

„Un incendiu groaznic s-a întâmplat la **Strei-Săcel**, de lângă **Călan**"[1092].

[1090] *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 99, Sibiu 1883, p. 395
[1091] *Revista Orăştiei*, Anul IV, nr. 14, Orăştie 1898, p. 3
[1092] *Revista Orăştiei*, Anul IV, nr. 45, Orăştie 1898, p. 1

STREISÂNGEORGIU

(Sancto Georgio, judeţul Hunedoara)

1356, mai 7, Deva: „Saul, comitele, şi juzii nobililor comitatului Hunedoara adeveresc că ei, în ziua de 30 aprilie, împreună cu Petru, fiul lui Tiburţiu, Ioan, fiul lui Sumrak, Ivanca, Iacob, fiul lui Simion, Ioan, fiul lui Laurenţiu, Petru de **Streisângeorgiu** (Sancto Georgio, judeţul Hunedoara), Ioan, fiul lui Toma, şi Ştefan de **Cristur** (Kyreztur, judeţul Hunedoara), nobili ai ţinutului, stând în scaun de judecată, nobila doamnă, văduva lui Mihail de **Bârcea Mică** (villa Aprod, judeţul Hunedoara), ridicându-se din mijlocul celorlalţi, făcând întâmpinare, a spus că, în ziua când l-au omorât pe soţul său, Pavel, fiul lui Mihail, năpustindu-se cu sila în casa sa şi spărgându-i o lădiţă cu scrisori, a luat cu sine, din aceasta, privilegiul cu privire la moşia **Bârlea Mare** (Aprodhaza, judeţul Hunedoara), împreună cu alte lucruri ale sale”[1093].

1356, mai 7: Vicevoievodul Petru dă de ştire că, potrivit scrisorii de amânare, venind „Valentin Roşu, în nu-

[1093] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 400, p. 418

mele lui Ladislau, şi Petru, pentru Pavel, fiul său, s-au plâns împotriva lui Bartolomeu, fiul lui Mihail din **Bârcea Mică** (villa Aprod, judeţul Hunedoara), că Pavel, Ştefan şi Toma, fiii lui Mihail, de asemenea şi mama lor, continuând să rămână pe moşia Bârcea Mică, ca nişte oameni venetici, le-au pricinuit neîncetat felurite vătămări şi pagube, trăgându-l în judecată înaintea noastră pentru a afla, potrivit legii, că oare din îndemnul sau nu al acelui Bartolomeu, nobil din acelaşi loc, ruda lor, s-au statornicit pe zisa moşie. Auzind acest lucru, Batolomeu ne-a răspuns că Pavel, Ştefan şi Toma nu au rămas cu îngăduinţa şi voinţa sa, ci s-au aşezat pe moşie în temeiul puterii lor.

Auzind acestea, Pavel, fiul lui Mihail, în numele său şi al fraţilor săi, ne-a spus că ei au fost puşi în stăpânirea moşiei Bârcea Mică, în temeiul înrudirii lor de devălmaşi, de către Mihail, tatăl acelui Bartolomeu, şi ne-au arătat un privilegiu al capitlului bisericii Transilvaniei, întocmit în anul **1357**, în cuprinsul căruia se arată că Henric, fiul lui Nicolae, înfăţişându-se în faţa acestui capitlu, a spus că a vândut, cu cinci mărci de argint, cu îngăduinţa megieşilor săi, a magistrului Ladislau, Jula, Ştefan şi Albert de **Bulci** (Bulch, azi **Bulciu**, judeţul Arad), lui Simion, fiul lui Chom, pomenitului Simion, cât şi fiilor săi, un pământ al său, pe nume **Kanoltu** (dispărut, lângă Bârcea Mare şi Mică, judeţul Hunedoara), înconjurat de nişte ape. / La aceste cuvinte, Bartolomeu a răspuns că Mihail, tatăl său, într-o noapte a fost ucis de către răufăcători, în apropierea moşiei acestora, şi tot aceştia, adică Pavel, Ştefan şi Toma, în aceiaşi noapte, intrând cu sila în casa lor şi spărgându-i lada sa, au luat şi au dus cu ei toate lucrurile sale din ladă, precum şi scrisorile sau dovezile lui scrise, întocmite cu privire la moşiile lor, între care şi acest privi-

legiu, pentru mărturia căruia ne-a înfăţişat o scrisoare a comitelui şi juzilor din comitatul Hunedoara din anul **1365**. Din cuprinsul acestei scrisori s-a aflat că, pe când magistrul Saul, comite de Hunedoara, şi juzii din comitat, împreună cu Petru, fiul lui Tiburţiu, Ioan, fiul lui Sumrak, Ivanca, Iacob, fiul lui Simion, Ioan, fiul lui Laurenţiu, Petru de **Streisângeorgiu** (Sancto Georgio, judeţul Hunedoara), Ioan, fiul lui Toma, şi Ştefan de **Cristur** (Kyreztur, judeţul Hunedoara), nobili din ţinut, au stat în scaunul de judecată şi au început să dezbată desfăşurarea pricinilor tuturor, văduva lui Mihail din Bârcea Mică a făcut cunoscut, în chip de întâmpinare, că în ziua în care l-au omorât pe soţul său, Pavel, fiul lui Mihail, năpustindu-se cu sila în casa sa şi spărgându-i o lădiţă cu scrisori, la **Bârlea Mare** (Aprodhaza, judeţul Hunedoara), a luat şi dus cu el pomenitul privilegiu, împreună cu alte lucruri ale sale. Pavel s-a ridicat şi a răspuns că el nu s-a năpustit asupra casei sale şi nu a spart lada, dimpotrivă, că acele scrisori se aflau asupra mamei lui”[1094].

1661, Evlia Celebi: „Cetatea Sicevar (**Streisingeorgiu**). Ţine de Ardeal, dar şi împăratul german a aşezat în ea cinci sute de ostaşi. Proprietar i-a fost Rákoczi, cel ucis de către Seidi-Ahmed paşa. După moartea acestuia, a rămas în stăpânirea mamei sale (Suzana Lorántfy). Cetatea, situată la gura văii Streiu, într-un loc larg, este o construcţie rotundă, din piatră, cu bastioane şi e frumoasă. Prin şanţul cetăţii curge râul Streiu, iar noaptea, când zidul şi poarta cetăţii sunt luminate, e luminat şi şanţul cetăţii. Iată şi acum, pe o asemenea lumină, toţi duşmanii stăteau de pază, în cetate, şi se auzeau, din cetate, strigătele lor de

[1094] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 401, pp. 418-421

alarmă: „Pa Jorj! Pa Jorj!” (invocarea Sfântului Gheorghe), în timp ce noi ne pomenirăm, deodată, la poalele cetăţii. Surprinşi, ne-am zăpăcit cu toţii şi ne-am temut că nu vom mai scăpa de aici cu viaţă, dar, deodată, prizonierii care se aflau în căruţe şi pe lângă căruţe au început să strige. Îndată ne-am revenit în fire cu toţii şi ne-am dat seama peste ce anume dăduserăm. Renunţând la prada noastră, am dat câte un satâr prizonierilor care strigau, tăind capetele celor care ne-au adus în locul acesta. Atunci, ţipetele şi văicărelile au încetat.

Pe când ne întrebam cum să facem, ca să ieşim din această încurcătură, unul din prizonierii noştri a grăit astfel: „Oastea voastră se află în apropiere de aici; dacă mă eliberaţi, vă conduc acolo, fără să aveţi nici o supărare; dacă nu vă voi duce acolo, să mă omorâţi şi pe mine, şi pe aceştia. Pe drumul pe care vă voi duce eu, nu se poate merge cu căruţele, dar este foarte aproape”. După ce a jurat, l-am pus călăuză, iar prada de pe cele şaisprezece căruţe am aşezat-o pe caii dezhămaţi de la căruţe; la fel am procedat cu fetele şi cu băieţii, pe care câţiva tătari i-au pus pe caii lor. Oile le-am părăsit acolo, boii i-am luat cu noi, şi am mers, din nou, tot prin valea Streiului, timp de o jumătate de ceas, şi am ajuns, spre sud-est, pe o culme înaltă. / Pe când mergeam aşa prin pădurea deasă ce o acoperea, deodată, pe la miezul-nopţii, am văzut un foc mare. „Ce-o fi asta?”, îl întrebarăm pe prizonier. „E **Orăştia**, zise el, pe semne că oastea voastră a atacat şi oraşul acela, dar, de aici, până acolo, drumul ţine două zile”. Auzind acestea, ne-am liniştit. Dar în cetatea Sicevar, pe care am lăsat-o în urmă, s-a aflat că i-am omorât pe prizonieri. De aceea, toată noaptea, până dimineaţa, cei de acolo au slobozit o mie de focuri de tun, de s-au cutremurat şi cerul, şi pământul. De

jur-împrejurul nostru erau prăpăstiile iadului şi aşa am ajuns, încă în acea noapte, pe malul râului Keşt (?). Acest râu izvorăşte din munţii Lipan şi se varsă în râul Streiu, care trece prin şanţurile numitei cetăţi Sicevar, şi, împreună cu acesta, se varsă, mai jos, în râul Mureş.

În noaptea aceea, am trecut peste acest râu, cu nespusă trudă, şi, mergând până dimineaţa, am ajuns, slavă lui Allah!, pe drumul principal, care duce la oastea musulmană, şi ne-am întâlnit şi cu câţiva soldaţi plecaţi după jaf, iar sub cetatea **Deva** am ajuns la oastea musulmană. Încă mai înainte, trimiseserăm în tabără trei mii de boi şi oi şi aceste vite au şi fost aduse, într-o zi, şi vândute cu o mie de piaştri. Când am sosit aici, am găsit banii gata. Am vândut, în târgul taberei, prizonierii şi prada adusă cu noi şi am câştigat, în total, şapte pungi de bani, pe care i-am împărţit frăţeşte cu tovarăşii mei, precum şi cu tătarii care ni se alăturaseră mai târziu. Smeritului de mine mi-au revenit patruzeci de piaştri şi un sclav."[1095].

1883: „Din câte scoli comunale sunt, pe valea Streiului, începând din Strei-Săcel, până în **Haţeg**, şi pe valea Boşorodului, din **Strei Sângeorgiu**, până în **Luncani**, arată-ne măcar una care să posede grădină de pomărit. / Cu acestea, nu voiesc să zic că școala noastră n-ar avea defecte, decât că eu unul aflu alt defect de cum aflat dl subinspector. / Domnia sa a zis că ne lipsește grădina școlară şi locul pentru gimnastică, ceea ce nu-i adevărat. Avem grădină școlară şi avem loc pentru gimnastică, lipsește însă învăţătorul (în **Dâncu Mare**). / Şi dacă cercetarea disciplinară, în care e dat învăţătorul, nu se va termina cât mai curând, uşor ne putem trezi cu școala închisă... / Școala

[1095] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 543, 544

comunală din **Strei Sângeorgiu** e o compoziţiune a şcolilor comunale din Crişeni, Strei Săcel, Strei Ohaba şi Strei Sângeorgiu, fără edificii de scoală şi fără grădină şcolară”[1096].

1898: „Sâmbătă, în 2 aprilie, pe la ora 8 şi jumătate, dimineaţa, un foc teribil a erupt în comuna **Strei-Săcel**, cercul pretorial al Haţegului, care, ajutat de un vânt puternic, a prefăcut în cenuşă, în timp de abia o oră şi jumătate, 17 case şi tot atâtea şuri şi toate alte supraedificatele aparţinătoare la acestea, precum şi nutreţ, bucate, veşminte, neputându-se scuti altceva decât vitele. / Respect şi recunoştinţă merită pompierii din **Călan**, care au dezvoltat o activitate însemnată întru localizarea focului; tot asemenea şi locuitorii din comunele **Băţălar** şi **Strei-Sângeorgiu**, cărora, în numele tuturor locuitorilor din **Strei-Săcel**, le exprim cea mai adâncă mulţumire... / Petru Popovici, paroh greco-oriental în Strei-Săcel”[1097].

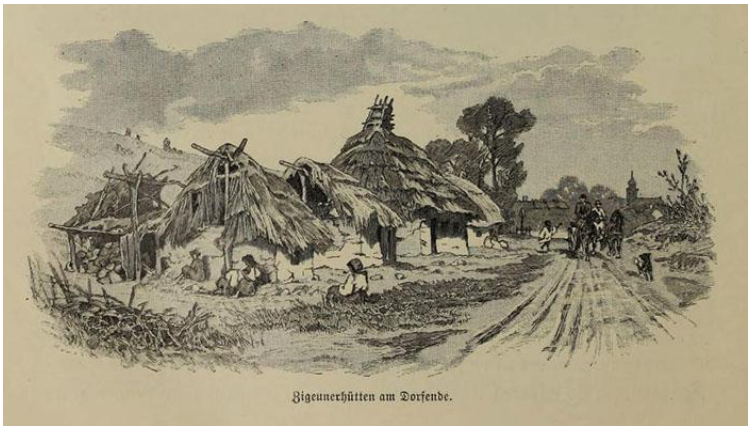
Zigeunerhütten am Dorfende.

[1096] *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 99, Sibiu 1883, p. 395
[1097] *Revista Orăştiei*, Anul IV, nr. 14, Orăştie 1898, p. 3

SUAT

(Şuat, Zoaat, judeţul Cluj)

1354, mai 15, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, înfăţişându-se „Emeric, fiul lui Toma de **Bothaza** (Boothaza, Buth, **Boteni**, judeţul Cluj), şi Clement, fiul lui Nicolae de **Mera** (lângă Nădăşelu, judeţul Cluj)… în numele nobilei Elisabeta, fiica doamnei Elena, fiica sus-zisului Nicolae de Mera, pe de o parte, iar pe de alta, Ioan, fiul lui Dominic, nobil de **Juc**, iar acei Emeric şi Clement au spus… că acel Ioan, fiul lui Dominic, îi datoreşte pătrimea de fiică… din moşiile **Juc** (Suuk, judeţul Cluj), **Suatu** (Zoaat, judeţul Cluj), **Sărmaş** (Sarmas, judeţul Cluj) şi **Gădălin** (Katheleni, judeţul Cluj) ca daruri de nuntă şi zestrea mamei sale, doamna Elena, precum şi 16 iepe de herghelie, pe care i le dăduse în vremea încheierii căsătoriei… Ioan, fiul lui Dominic de Juc, a plătit în faţa noastră, pe deplin şi în întregime, cu bani gata… opt mărci şi jumătate de argint”[1098].

1368, iunie 11, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur adevereşte că „Ilie, fiul lui Nicolae de Juc, iar pe de altă parte Mihail şi David, fiii lui Barnaba, tot de Juc,

[1098] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 259, pp. 266-268

cugetând că se trag dintr-o spiţă sau neam şi sunt înrudiţi prin naștere, pentru ca să poată să dăinuiască în liniștea păcii între ei, cu toate bunurile lor neîmpărţite, au hotărât între ei această împărţeală şi rânduială, ca toate moşiile şi bucăţile lor de moșie, avute în moșie **Juc** (Juc, Suk, azi **Jucu**, judeţul Cluj) şi în moşiile numite **Vişea** (Wisa, Wysa, Vysa, judeţul Cluj), **Imbuz** (Wmbuz, Wmboz, azi **Mureşenii de Câmpie**, judeţul Cluj), **Sărmaş** (Sarmas, judeţul Cluj) şi **Suatu** (Zuaath, Zouath, judeţul Cluj), ţinând de ei de drept… le împart în două părţi drepte şi deopotrivă, drept locuri de sesie, pentru ei şi iobagii lor, în aşa fel încât curţile lor, în care au stat şi au locuit părţile, iar acum îşi au pe mai departe în ele locuinţele lor, cu toate cele ce tin de ele, şi le-au ales pentru ei şi pentru urmaşii lor astfel: curtea sus-pomenitului Ilie i-a venit acelui Ilie, iar curtea sus-amintiţilor Mihail şi David, fiii lui Barnaba, le-a venit numai lor. Iar jumătăţile locurilor de sesie din sus-zisele lor moşii şi bucăţi de moşii se despart şi se deosebesc una de alta în această înşiruire: că, în ce priveşte jumătăţile lor, de la început, până la capăt, adică din moşia Juc, partea de jos, iar din celelalte moşii, ce se cheamă anume Vişea, Imbuz, Sărmaş şi Suatu, părţile de sus, în lungul şi în latul acelor uliţe, au căzut numitului Ilie, fiul lui Nicolae, și urmașilor săi, iar celelalte jumătăţi ale acelor locuri de sesie au rămas sus-scrişilor Mihail şi David, fiii lui Barnaba, şi moştenitorilor lor, spre a le stăpâni, a le ţine şi a le avea pe veci şi nestrămutat”[1099].

1887: „*Kolozsvár* din Clușiu, în numărul său de la 20 iunie, vorbind despre decursul alegerii de deputaţi din **Cojocna**, zice, între altele: „A fost foarte frumos că şi pre-

[1099] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 326, pp. 509-512

oţii români s-au grăbit a lua parte activă la alegere". / Pe preoții despre cari vorbeşte *Kolozsvár* mărturisesc că nu i-am ţinut vrednici să mai stric hârtia cu ei, dar, ca să nu cugete românii din alte părţi, care vor citi numărul amintit din *Kolozsvár*, că preoții români din Câmpie nu ar fi ţinut strâns la hotărârile conferinţei naţionale din Sibiu, notez şi numele acelor rătăciți, care au luată parte la alegere, spre a mai completa puţin catalogul apostaţilor naţiunii româneşti.

Basiliu Farago, preot greco-catolic în **Suatul de sus**. Preotul acesta s-a rămăşit că nu va bea rachiu un an de zile, deoarece, mai înainte, bea mai numai rachiu, în loc de apă, şi acum, pentru ca să-şi astâmpere setea, a crezut să profite de ocaziune, luând parte, mai întâi, la şedinţa de candidare din Cluşiu, apoi la alegere în **Cojocna**. Tocană şi rachiu va fi căpătată el destul, dar „ospitalitatea" de care s-a bucurat, mai ales la **alegerea din Cojocna**, a plătit-o scump, căci, întorcându-se de la alegere, spre casă, pe drum, la locul așa-zis „La Valea Broaştei", colegii săi, cu care a mâncat tocana în Cojocna, l-au luat la mână și l-au bătut grozav, aşa că era cât p-aci să-și ia adio de la toate tocanele din lume. Acesta, dară, şi-a primit deja răsplata pe pământ; mai urmează pentru el răsplata lui Dumnezeu, în cer.

În locul al 2-lea vine preotul greco-ortodox Ioan Călăceanu din **Suatul de jos**. Acesta a cerut, înainte de alegere, ajutor de la Trefort şi, de aceea, ca să-şi facă un „merit", a crezut, ori poate i s-a şi şoptit, să ia parte la alegeri. Aşa a şi făcut, s-a dus acolo, s-a ameţit cu rachiu; a venit acasă şi a fost „pricopsit" de Trefort cu 50 florini. Ar mai fi preotul greco-ortodox din **Soporu**, cu numele Chiraiu,

ex-preotul greco-ortodox din **Cistelec**, Alexandru Vamoş, şi învăţătorul ori cantorul din **Sâmbotelec**, Teodor Graur.

Acestea sunt trei bulendre româneşti, care, şi cu ocaziunea alegerii de deputaţi din periodul trecut, s-au lepădat de neamul lor pentru o mizerabilă tocană. Au fost trataţi de adevăraţii români aşa precum merită şi au fost terfeliți prin ziare, dar toate acestea nu i-au făcută să cunoască ce-i rușinea. Altmintrea, părintele Vamoş a fost scos de mult din tagma preoțească şi astăzi, după ocupațiunea sa de gheşeftar, se poate număra mai mult între evrei; cel din urmă, însă, Graur, este un pierdut, despre care nici nu ştiu anumit dacă este învățător ori numai cantor; ca cantor e mai probabil, dar ca învățător nu-l cred de capabil. Oricum ar fi, însă, el premerge, cu exemplul rău la popor şi nu e vrednic de funcțiune românească. Sunt sigur că dl preot respectiv şi-a dat silinţa să-l îndrepte, dar dacă până acum nu i-a succes, dumneasa trebuie să ţină cont de aceea că oamenii lepădaţi şi fără rușine n-au loc în funcțiuni bisericeşti. Despre acesta, este responsabil. / Mână în mână cu învăţătorul Graur merge şi învăţătorul greco-ortodox Șomlea din **Mociu** și Vesa din **Jaca**, care încă au luat parte le alegere. / Iată pleva românilor din Câmpie, iată lepădăturile noastre, cu care se laudă *Koloszvár*"[1100].

1933: „Misiunile poporale din **Suat**. Satul acesta de pe Câmpie, cu patru confesiuni, a avut, pentru zilele de 24-25 iunie, sărbători rare pentru românii uniţi. Părintele dr. Gavril Pop, profesor la Școala Comercială Superioară greco-catolică de fete din **Blaj**, ajutat de părintele dr. Ioan Suciu, profesor la Școala Comercială Superioară greco-catolică de băieţi din **Blaj** au predicat, cu multă dragoste,

[1100] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 146, Braşov 1887, p. 3

poporului dornic de cuvântul lui Dumnezeu. Părintele paroh Beldean Vasile şi-a pregătit bine credincioşii. Din parohia vecină, a **Ghirişului**, în amândouă zilele credincioșii, în frunte cu părintele Boteiu Ioan, au venit în procesiune. În ziua de duminică. a cântat corul greco-catolic din **Mociu**, condus de studentul Ioan Botezan. A luat parte, din Mociu, şi dl consilier Dr. Emil Mureşan. În munca de păstor, Părinţii misionari au fost ajutaţi de părintele Laurean Marian din **Vaida-Cămăraş** şi de părintele Vasile Popa din **Aruncuta**"[1101].

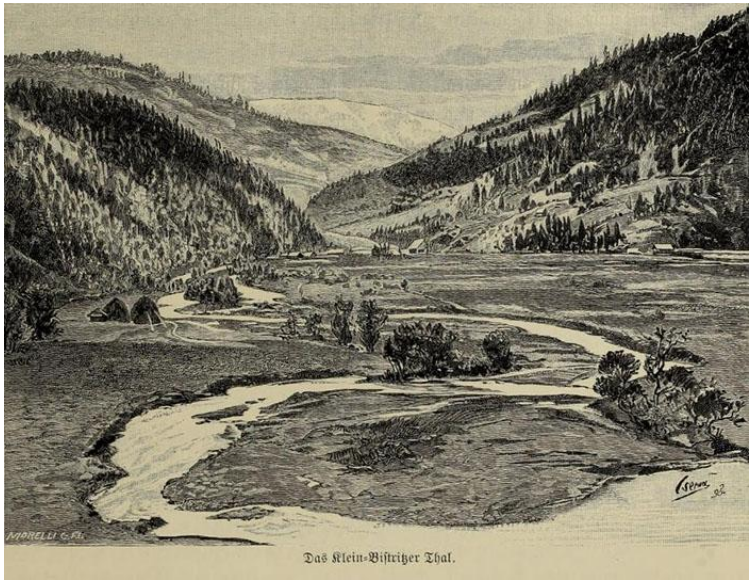

Das Klein-Bistritzer Thal.

[1101] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 25, Blaj 1933, p. 7

SUCEAGU

(Suchack, Scuchak, Zuchak, azi **Suceagu**, judeţul Cluj)

1356, iulie 11, Sântimbru: Dominic, voievodul Transilvaniei, scrie capitlului bisericii din Alba Iulia că i s-a plâns „Andrei, fiul lui Nicolae de **Suceag** (Suchack, Scuchak, Zuchak, azi **Suceagu**, judeţul Cluj) că moşia numită **Măcicaşu de Sus** (Machkas, Gyos Mackhas, judeţul Cluj), pe care a fost zidită o biserică de piatră în cinstea fericitului Martin Mărturisitorul, a fost a lui, prin cumpărare, în temeiul unor acte… acum mistuite de foc. Deci, punând voi să se caute şi să se afle în sacristia sau arhiva bisericii voastre rândul celălalt al acelor acte, puneţi să fie trecut în scris cuprinsul lor, cuvânt cu cuvânt”[1102].

1357, ianuarie 16, Sântimbru: „Nicolae, fiul lui Petru, strângătorul de gloabe în părţile Transilvaniei… dăm de ştire că Ioan, fiul lui Ştefan de **Suceag** (Suchack, Scuchak, Zuchak, azi **Suceagu**, judeţul Cluj), ne-a plătit gloaba de 3 mărci, pentru faptul că îl învinovăţise pe Gall de **Dicea** (Dicea, Decse, azi **Cireşoaia**, judeţul Bistriţa-

[1102] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 26, p. 27

Năsăud) şi rămăsese de judecată, înaintea măritului Andrei, voievodul Transilvaniei”[1103].

1358, februarie 2, Turda: Voievodul Andrei scrie conventului mănăstirii Mănăştur că, în adunarea nobililor de la Turda, venind „Andrei, fiul lui Nicolae, fiul lui Bese de **Suceag** (Suchack, Scuchak, Zuchak, azi **Suceagu**, judeţul Cluj)… în pricina cu Nicolae, fiul lui Iosif de **Măcicaşu** (Machkas, Gyos Mackhas, judeţul Cluj)… Andrei, fiul lui Nicolae, a înfăţişat un privilegiu al capitlului bisericii Transilvaniei. Văzând cuprinsul şi glăsuirea acestui privilegiu, voievodul şi fruntaşii ţării pun capăt pricinilor în scaunul de judecată, atât din cauza greutăţii ei, cât şi la cererea asesorilor. Nicolae, fiul lui Iosif de Măcicaşu, a înfăţişat un privilegiu al pomenitului capitlu al bisericii Transilvaniei, din anul Domnului **1310**, în cuprinsul căruia se spune că, înfăţişându-se Matei, fiul lui Gyuge de **Marocaza** (Herholm, Marocaza, azi **Coasta**, judeţul Cluj), în numele său, şi Andrei, fratele său, pe de o parte, iar pe de alta Iosif, fiul lui Ştefan de Măcicaşu, precum şi Mihail şi Dominic, fraţii săi, acest Matei a mărturisit că odinioară… pomenitul Gyuge, tatăl său, a vândut, pentru 50 de mărci, lui Ştefan, tatăl zisului Iosif, jumătate din amintitul pământ numit Măcicaşu, în partea în care se ridicase şi se clădise o biserică de piatră în cinstea sfântului Martin, împreună cu toate folosinţele… iar acea jumătate de pământ Măcicaşu este despărţită de moşia lui Mihail, fiul lui Laurenţiu de **Cubleş** (Cublus, judeţul Cluj) printr-un pârâu, care curge din dosul dealului cetăţii”[1104].

[1103] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 75, pp. 72, 73

[1104] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 213, pp. 216-220

1358, august 1, Căianu: Magistratul Gheorghe, fiul lui Iacob, comite de Cluj, Ioan, fiul lui Dominic, şi Nicolae, fiul lui Toma, juzii nobililor din acelaşi loc, dau de ştire că, înfăţişându-se „Chuey de **Suceag** (Suchack, Scuchak, Zuchak, azi **Suceagu**, judeţul Cluj), ne-a mărturisit că atunci când Andrei şi Nicolae, fiii lui Nicolae zis Chol… au făcut cercetări împotriva lui Iacob diacul şi a lui Ştefan, fiul lui Ladislau, în privinţa megieşiei moşiei **Mera** (lângă Nădăşelu, judeţul Cluj), a lui Mihai, fiul lui Egidiu, suspomenitul Chuey n-a mărturisit nimic capitlului şi conventului”[1105].

1361, septembrie 22, Sântimbru: Vicevoievodul Petru dă de ştire că „Nicolae, fiul lui Pavel, nobil de **Valcău** (Walko, Valcăul Unguresc, azi **Valcăul e Jos**, judeţul Sălaj), protonotarul nostru, stând la judecată împotriva lui Ştefan, fiul lui Ladislau, nobil de **Andreashaza** (dispărut, lângă Rădaia, judeţul Cluj). S-a plâns că Ştefan a luat şi ţine în stăpânire, în temeiul zălogirii, bucata de moşie a fiilor lui Dominic zis Rauaz, aflătoare în moşia **Suceag** (Suchack, Scuchak, Zuchak, azi **Suceagu**, judeţul Cluj), care se cuvine a fi cumpărată sau primită ca zălog mai degrabă de magistrul Nicolae, decât pomenitul Ştefan. / Ştefan, fiul lui Ladislau, a răspuns că ţine zisa bucată de moşie nu ca zălog, ci pentru că i-a fost încredinţată de către nobila doamnă văduvă şi de către fiii lui Dominic pentru ocrotire şi apărare, după plecare lor şi din pricina lipsei lor. Ladislau s-a legat să înapoieze fiilor lui Dominic acea bucată de moşie”[1106].

[1105] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 294, p. 305

[1106] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 59, pp. 42, 43

1362, ianuarie 20, Sântimbru: Vicevoievodul Petru dă de ştire că „pricina privitoare la o bucată de moşie a fiilor lui Dominic zis Rouaz, aflătoare în moşia **Suceag** (Suchack, Scuchak, Zuchak, azi **Suceagu**, judeţul Cluj), pe care magistrul Nicolae, fiul lui Pavel de **Valcău** (Walko, Valcăul Unguresc, azi **Valcăul e Jos**, judeţul Sălaj), notarul nostru, care s-a înfăţişat împotriva lui Ştefan, fiul lui Ladislau de **Anduryashaza** (dispărut, lângă Rădaia, judeţul Cluj), am hotărât, cu învoirea părţilor, s-o amânăm”[1107].

1362, decembrie 8, Mănăştur: „Petru, vicevoievodul Transilvaniei, nobililor bărbaţi, juzilor nobililor din comitatul Dăbâca, prietenilor săi vrednici de cinstire, sănătate şi cinste. / Ni se spune nouă, în numele domnului abate din Cluj-Mănăştur şi al conventului său de acolo, că suszisul Hench, judele din **Feneş** (Feneş, Fenes, azi **Floreşti**, judeţul Cluj), împreună cu întreaga obşte de acolo, şi Andrei, morarul din **Cluj**, împreună cu nişte prieteni şi rude de ale lor, năvălind cu silnicie şi cu putere, în lunea de curând trecută (5 decembrie), asupra mănăstirii, împotriva libertăţii zisei biserici, au distrus acel claustru sau mănăstire şi uşile casei şi sălii de mân-care a acelui domn abate, şi, după ce au scos din acea mănăstire pe un om, adică pe Pavel, fiul lui Chuey, nobil de **Suceag** (Suchack, Scuchak, Zuchak, azi **Suceagu**, judeţul Cluj), i-au tăiat capul, fără nici un drept, spre paguba şi dauna sus-zisei biserici. / Drept aceea, prin scrisoarea de faţă, cerem cu cinste prieteniei voastre şi, totodată, din împuternicirea voievodului, vă punem în vedere şi vă poruncim cu tărie, ca unul dintre voi, dacă ar lipsi sau ar fi împiedicat celălalt, să meargă şi să cerceteze şi să afle, de la toţi de la care se cuvine şi se

[1107] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 81, p. 62

cade, întreg adevărul cu privire la cele de mai sus. Şi după aceea, să ne răspundeţi în scrie-soarea voastră, după cum veţi fi aflat, de acolo, adevărul, cu privire la cele de mai sus”[1108].

1368, aprilie 24, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur raportează vicevoievodului Petru despre activitatea trimişilor „pe zisa moşie **Suceag** (Suchack, Scuchak, Zuchak, azi **Suceagu**, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Cluj, fiind chemaţi acolo, în chip legiuit, toţi vecinii şi megieşii acesteia, şi, fiind ei de față, Mihail, Petru şi Lucaciu, fiii sus-pomenitului Dominic zis Rauaz, au dat şi au statornicit partea lor de moşie, avută în moşia Suceag, sesiile şi locurile de sesii pentru pătrimea cuvenită fiicei, nobilelor doamne Elisabeta și Elena, precum şi pentru iobagii acestora, care se vor aşeza şi vor locui acolo, rânduind şi făcând ca semne de hotar astfel de semne şi despărţiri, şi anume locul lui Ioan cel Mare, și de la acel loc al lui Ioan cel Mare, în jos, împreună cu celelalte case, atât cu locuri pustii, cât şi cu cele care aveau sesii pe ele, din partea de sus a drumului, la rând, în jos, împreună cu viile lui Andrei şi Iacob, până la hotarele moşiei numite **Baciu** (Baach, Bach, Bachy, Bacy, Buch, judeţul Cluj), astfel ca, totuși, între suszisul drum şi pârâul care curge şi vine dinspre satul Suceag, fiii lui Dominic să aibă voie să-şi aşeze iobagii, iar pământurile de arătură, fânaţurile şi pădurile, atât cât trebuie, de asemenea le-au dat, după cum erau datori, doamnelor zise mai înainte si urmaşilor lor, ca să le ţină şi să le aibă în pace și liniște; dar dintr-o bucată de pământ, aflătoare lângă Piatra Balvan, şi din moară, fiii lui Dominic n-

[1108] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1361-1365, vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 138, p. 114

au dat nici o parte acelor doamne, şi nici nu au vrut să dea”[1109].

1370, aprilie 11, Sântimbru: Vicevoievodul Ioan scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Anastasia, soţia lui Iacob, fiul lui Dominic de **Popfalău** (azi **Popeşti**, judeţul Cluj), adică fiica lui Laurenţiu, fiul lui Akus de **Suceag** (Suchack, Scuchak, Zuchak, azi **Suceagu**, judeţul Cluj), că ea, potrivit cuprinsului actelor sale, vrea să intre, pe calea legii, în stăpânirea unei bucăţi de moşie, ce tine de sus-zisul sat Suceag, aşezată între două vii, anume a lui Andrei zis Besse şi a lui Iacob zis Zulga, dată şi hărăzită odinioară ei de fiii lui Dominic zis Rauaz, drept a patra parte, cuvenită fetelor. Cu privire la aceasta, trimiteţi spre mărturie omul, de faţă cu care, omul nostru Nicolae, fiul lui Laurentiu de Popfalău, sau Dominic, fiul lui Laurenţiu, de **Măcicaşu** (Machkas, Gyos Mackhas, judeţul Cluj), mergând la locul zisei bucăţi de moşie şi chemând acolo, în chip legiuit, pe vecinii şi megieşii ei, şi să dea în stăpânire sus-zisei doamne Anastasia, potrivit cuprinsului actelor ei, acea bucată de moşie, spre a o stăpâni pe veci, dacă nu se va împotrivi cineva”[1110].

1371, aprilie 9, Sântimbru: Ioan, vicevoievodul Transilvaniei, dă de ştire că i s-a plâns „Ioan, fiul lui Nicolae de **Someşeni**, în numele său şi al fratilor săi, că nobilii de **Gheorgheni** au ridicat, odinioară, prin înșelăciune și viclenie, semne de hotar înșelătoare în marginile moșiei lor Someșeni, fără știrea și vrerea lor, fără să fi fost acolo omul nostru și omul vostru de mărturie și că se străduiesc să le

[1109] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 308, pp. 474, 475
[1110] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 490, pp. 739, 740

cotropească dreptul lor. Drept aceea, prin cele de faţă, cerem să trimiteţi spre mărturie pe omul vostru vrednic de crezare, în fata căruia omul nostru, Andrei zis Batur de **Suceagu**, sau, în lipsa acestuia, Nicolae, fiul lui Laurenţiu de **Popești**, să cerceteze și să afle de la toti, de la care se cuvine și se poate, tot adevărul cu privire la cele de mai sus și să vadă și semnele de hotar mai sus-arătate”[1111].

1908: „Beniamin Rusu a fost denumit de administrator parohial la **Suceag** şi **Baciu**”[1112].

1914: „P. S. episcop Visarion Aștileanu, vicar patriarhal, s-a născut la Cluj, la 14 martie 1914, din părinții Vasile și Maria, muncitori C. F. R. Terminând **şcoala primară** în comuna **Suceag**, a urmat liceul de aplicație al Seminarului Pedagogic Universitar-Cluj. După ce a luat bacalaureatul, s-a înscris la Academia Teologică greco-catolică din Cluj, iar din 1935 a fost trimis ca bursier la Colegiul „De Progapanga Fide” din Roma”[1113].

1926: „Îngrozitor a fost potopul de pe valea Someșului. Satele din sus de Cluj au suferit pagube înspăimântătoare, ca la **Gilău**, **Suceag** şi **Baciu**. La Cluj, sloiurile de gheață au rupt un pod bătrân de-o sută de ani. Mult au suferit și satele de la Cluj, din jos, spre Gherla, până la Dej”[1114].

1937: „**Un român, ajuns cultivator de orez în China**. / Povestea, ca şi atâtea alte poveşti, a unui om, pe care marele război de acum 20 de ani, l-a împins departe de ţara lui, în largul lumii, tocmai în părțile lui Soare-Ră-

---

[1111] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 23, pp. 22, 23

[1112] *Unirea*, Anul XVIII, nr. 1, Blaj 1908, p. 73

[1113] *Telegraful Român*, Anul 110, nr. 3-4, Sibiu 1962, p. 1

[1114] *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 1, Blaj 1926, p. 4

sare. Acest român, de loc din **Suceag**, județul Cluj, se numeşte Ioan Antal. În timpul luptelor de la Ivangorod, din 1915, Ioan Antal, în vârstă de 22 ani, soldat în Regimentul de honvezi, a fost prins, cu toată compania, şi dus într-un lagăr de concentrare, aproape de oraşul Saratov. Acolo a rămas până în 1917, când a fost dus în alt lagăr, de unde, la începutul revoluției ruseşti, a fugit. / Ajuns în libertate, a avut de umblat multă lume, în întinsul ţinut al continentului Asia. Lucra pe unde putea, pentru a-și câştiga cele de lipsă pentru trai, fiind, de altfel, şi om isteţ, priceput la multe meserii. / După mulţi ani de pribegie, în care timp s-a căsătorit cu o chinezoaică, a ajuns în oraşul Hong-Kong, din China, cultivator de orez. / Acesta se credea mort, până în mai, anul trecut, când sora lui din **Suceag** a primit scrisoare de la el, în care îi scrie dorinţa lui de a veni acasă. / Sora lui a şi început să facă cuvenitele danii pe la autorităţi, pentru a-i putea aranja repatrierea. Piedica mai mare, pe care o întâmpina în izbăvirea acestui gând al lui, este lipsa de bani, deoarece îi trebuie, pentru cheltuieli de drum până acasă, aproape 44.000 lei, bani pe care nu-i are nici el, nici sora lui. / Aceasta, totuşi, nu s-a dat bătută şi, după ce a primit, de la primăria din **Suceag**, 20.000 lei, umblă din loc în loc, ca să poată strânge şi celelelte 24.000 lei, bani de lipsă, pentru întoarcerea fratelui ei din depărtări”[1115].

[1115] *Unirea Poporului*, Anul XIX, nr. 40, Blaj 1937, p. 6

SUCIUL MARE

(Alsó Szócs, judeţul Maramureş)

1553: „O conscripţie din timpul lui Alexandru Lăpuşneanu, la 1553, ne arată precis câte sate aparţineau cetăţii Ciceu, pe care o stăpâneau Domnii Moldovei, de mai bine de o jumătate de veac. Numele satelor sunt: **Baba**, **Baţa**, **Poiana-Blenchii**, **Bârsău**, **Ciceu Giurgeşti**, **Ciceu-Haşmaş**, **Ciceu-Mihaieşti**, **Ciceu-Corabie**, **Dăbăceni**, **Ambriş**, **Galgău Ganciu**, **Gostila**, **Gighişul de sus**, **Ileanda mare, Ilişua**, **Caţcău**, **Căplani**, **Căpâlnea**, **Caşeu de jos**, **Răguseşti**, **Coldan**, **Chireu**, **Leleşti**, **Mica**, **Mănăştiur**, **Muncel**, **Negrileşti Urişor**, **Uriul de sus**, **Orman**, „Orbo", „Patakfalva", **Petrihaza**, **Peşteş**, **Refeni**, **Reteag**, **Glod**, **Şomcutul mic**, **Selişca**, **Sânmărghita**, **Suciul de sus şi de jos**, **Vima-mare**, **Vaida-Cămăraş**, **Borcuţ**, **Văleni**, **Poiana-Porcului**, **Dămăcuşeni**, **Draghia**, **Lăpuşul unguresc**, „Ioszeplápos", **Dobric**, **Libotin**, **Masca**, **Rogoz**, **Rohia** şi „Szaszmezö" (dispărut)"[1116].

1599, decembrie 1: „Mihai-Vodă îi reînnoieşte lui Petru Huszár de Brenhida actul de danie asupra moşiei **Abafalva** (**Apalina**) şi **Magyar Fülpös** (**Filpişul Mare**)

[1116] Meteş, Ştefan, *Moşiile Domnilor şi boierilor din Ţările române în Ardeal şi Ungaria*, Biblioteca Semănătorul, Arad 1925, p. 25

din comitatul Turda, **Néma** (**Nima**) din comitatul Cojocna, şi **Alsó Szócs** (**Suciul de Jos**), din comitatul Solnoc interior”[1117].

1878: „În toamna aceasta, noi, românii din cercul **Lapusiului**, am pierdut trei bărbaţi bravi şi distinşi. Pe mult onoratul domn vice-protopop D. Varna, pe stimatul domn Iuliu Pop, vice-notar comitatens, şi acuma pe prea iubitul nostru Basiliu Iuga, notar cercual în **Suciu de Sus**. Acesta fu ajuns, marţi, în seara zilei de Intrarea în biserică, în 3 decembrie, cam pe la 6 ore, de arma unui nemernic omorâtor, care l-a răpit din mijlocul familiei sale iubite, intrând la dânsul, cum se zice, şi împuşcându-l. Astfel, B. Iuga îşi fini viaţa, în etate abia de 41 de ani. Cauza din care s-a întâmplat omorul nu s-a aflat încă, ci o mulţime de sucieni sunt şi astăzi arestaţi. Sperăm însă că asasinul va fi în curând descoperit. Osemintele decedatului au fost aduse, din **Suciu de sus**, în **Lapusiu**. Mortul, însoţit de o mulţime de trăsuri, sosi în **Lapusiu** joi, în 5 decembrie, dimineaţa şi a fost întâmpinat de o mulţime mare de oameni, în frunte cu preotul din **Lapusiulu unguresc**, Eugeniu Sabo, apoi, între sunetul clopotelor, a fost petrecut până la locul unde fu prohodit. La 12 ore, avu loc înmormântarea, cu o ceremonie demnă de acest bărbat, asistând 7 preoţi, sub conducerea veteranului preot din **Rohia**, mult onoratul Ioan Marton, iar corul vocal fiind condus de cunoscutul învăţător local A. Latisiu (Latiş). / Basiliu Iuga a fost născut în comuna **Ragla**, din fostul district al Năsăudului, a cercetat şcolile normale din **Năsăud**, în etate de 18 ani s-a făcut vigil financiar, pe care carieră ajunse respicient, şi, după un

[1117] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. V, 1596-1599, Bucureşti 1932, p. 295

serviciu de 18 ani, a fost pensionat. În 1873, depunând examenul de notar, a fost ales în **Suciu de sus** notar cercual şi, ca atare, în timp de 5 ani ai serviciului său, a regulat mai multe străzi comunale, a organizat „porţiunea canonică şi şcolară" din **Suciu de sus**, unde, în est an, prin conlucrarea sa s-a zidit o biserică frumoasă de piatră, care e mai gata, precum şi alte două biserici, în **Suciu de jos** şi una pompoasă în **Groşi**; iar în **Suciu de jos** se face o şcoală frumoasă, tot la îndemnul vrednicului de amintire Basiliu Iuga. Memoria lui va trăi întotdeauna între noi! Îl deplânge tânăra sa consoartă, Maria născută Gente, cu fii rămaşi orfani, părinţii, fraţii, rudeniile, toţi amicii si cunoscuţii. Mulţimea nemărginită de oameni, care l-au petrecut la mormânt este un viu testimoniu despre stima şi iubirea de care s-a bucurat decedatul la toată poporaţiunea din jur, fără osebire de naţionalitate"[1118].

1878: „Din biserica română greco-catolică a **Lapusiului-unguresc** s-a furat sfântul potir, la 14 mai 1876. Stimatul domn Ioan Mureşanu, cancelist regesc de cerc, pe atunci locuind în **Lapusiul-unguresc**, acuma în **Deesiu**, văzând necesitatea unui potir, socotind şi starea cea mizeră a bisericii române, a luat asupra sa sarcina de a aduna colecte benevole, din care să se cumpere un alt potir. A şi adunat 19 florini 10 cruceri, cu care sumă a cumpărat un potir şi un discos, pe care le-a şi predat stimatul domn Ioan Mureşanu, la 8 aprilie 1877, în folosinţa sfintei biserici. / Colecta s-a făcut de la următorii mărinimoşi domni din **Lapusiul-ung**uresc: Ioan Mureşanu, 6 florini 90 cruceri; / Ladislau Veres, 1 florin; / Samuil Kis, 2 florini; / Ioan Cohanu, 1 florin; / Aloisiu Kröbel, 1 florin; / Iuliu Sziberth,

[1118] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLI, nr. 99, Braşov 1878, p. 3

50 cruceri; / Georgie Roterthies, 50 cruceri; / Vasiliu Iuonaş, 50 cruceri; / Ioan Rusu, 50 cruceri; / Ioan Nagy 50 cruceri; / Basiliu Iuga, 1 florin; / Ioan Marchiş, 50 cruceri, ambii din **Suciu de sus**. Georgiu Hauschild, din **Lapusiu-românesc**, 1 florin; / Gavrilă Manu, avocat din **Desiu** (Dej), 1 florin; / Nicolae Pop, din **Groşi**, 1 florin; / Ioan Boheţel, din **Măgura**, 20 cruceri. / Prin acesta, aducem mulţămită atât domnului Ioan Mureşanu, pentru zelul său, cât şi tuturor mărinimoşilor contribuitori, pentru binefacerile pe care le-au făcut prin acest fapt. / Din încredinţarea comitetului parohiei **Lapusiul-unguresc**, la 24 noiemvrie 1878, / Eugeniu Sabo, paroh greco-catolic / Alesiu Latisiu (Latiş), învăţător şi curator-controlor"[1119].

1884: „În 11 iunie, pretorul (subprefectul) cercului Lăpuşul Unguresc, faimosul terorist Francisc Vékony, prinse și escortă, prin miliţieni, în arestul tribunalului regesc din **Deșiu** pe 6 alegători: Grigore Popescu, preot greco-ortodox în **Suciu de jos**, Alexe Laţiș, învățător în **Lăpușul Unguresc**, George Grădovici, candidat de avocat în **Deșiu**, Ștefan Biró, proprietar, Ioan Ceşenczky, comerciant, ambii din **Lăpuşul Unguresc**, şi pe Iosif Ropan, oficial domenial în **Suciu de jos**, sub pretext de agitare, prin răspândirea unui vers de cortește. Tribunalul regional, după ascultarea inculpaţilor, a doua zi, în 12 iunie, i-a eliberat, spre bucuria generală a tuturor locuitorilor, fără osebire de naţionalitate. Observă că aceia, ieșind din arest, spre suvenire s-au fotografiat cu toţii, laolaltă. / În 12 iunie, se mai arestă aici, în temniţă, şi dl Francisc Mihalca, fost asesor orfanal şi proprietar din **Berinţa**, care ieri, 13 iulie, fu eliberat.

[1119] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLI, nr. 101, Braşov 1878, p. 4

Iar ieri, în 13 iunie, se mai arestară, prin soldaţi, alţi 19 alegători români, plugari din cercul Lăpușului, și au fost duşi la **Deşiu**, tocmai pre când erau adunaţi alegătorii cercului Deșiu la alegerea de deputat, pentru că erau în presupus că vor vota pentru candidatul opoziţiei, Bethlen Pál. / Această împrejurare a produs, chiar între alegătorii unguri adunaţi, o impresiune atât de rea, încât, dacă în cercul Deşiului ar fi fost candidat un opozițional, i s-ar fi dată acestuia cele mai multe voturi. Dar era candidat unicul Paul Roth, **primarul Deșiului**, guvernamentală, care a şi fost ales cu aclamațiune”[1120].

1886: „La 10 august, s-a sfinţit biserica cea nouă din **Suciul de sus**, prin Ilustritatea Sa Episcopul de Gherla, Dr. Ioan Szabo. / La 9 august, Ilustritatea Sa Episcopul a plecat, cu suita sa, către comuna **Suciu**. Primirea a fostă foarte sărbătorească. Patru porți de triumf erau ridicate în onoarea Ilustrității Sale Episcopului: Una la marginea tractului, unde Episcopul fu așteptat şi salutat de judele cercual din **Lăpuşul unguresc**, Alesandru Popi, cu întreagă preoțimea din tract. A doua poartă de triumf a fost lângă **Lăpuşiu**, unde iarăşi a fost întâmpinat Episcopul și bineventat de către judele de cerc, însoțit de protopopul tractual și de mulţime de popor. A treia a fost la comuna **Rogoz**, unde l-au întâmpinat şi salutat protopopul tractual, cu un banderiu de 40 călăreţi costumaţi. A patra poartă de triumf a fost în capătul **Suciului de sus**, unde Episcopul a fost primit de bravul preot din **Suciu**, Ioan Oltean, cu mii din parohienii săi şi străini, veniţi la sărbătoare, care toţi erau îmbrăcaţi în frumosul port muntenesc. / Sunete de treascuri și urale de „Să trăiască!” făceau să răsune bătrânii

[1120] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 87, Braşov 1884, pp. 2, 3

Carpaţi, întru bucuria noilor veniți. / Sosind, în 9 august, către orele 4 şi jumătate, după-amiază, Episcopul a servit înseratul (vecernia) la biserica cea veche, de unde, apoi, a fost condus, de întreg corpul preoțesc tractual, în ornate bisericeşti, la cvartir.

Duminică, în 10 august, pe la orele 7, dimineaţa, s-a făcut utrenia, prin preoţii tractuali. La orele 8, când era să se înceapă slujba, o deputaţiune, constătătoare din preoţii tractuali şi alții, în ornată, au condus pe Ilustritatea Sa, de la cvartir, la biserica cea veche, unde însuşi a oriciat ca pontificante. După serviciul divin, a luată rechizitele şi moaştele sfinte (relicvele) și, dându-le, una câte una, fiecăruia din preoţii asistenţi, au ieşit cu toţii dinaintea bisericii celei vechi, unde Reverendisimul domn canonic, Demetriu Coroianu, a ţinut o predică frumoasă, luând rămas bun de la biserica cea veche, şi aşa, cu toții, au mers la biserica cea nouă, unde apoi s-a săvârşit sfinţirea. / După actul sfinţirii, a urmat un prânz comun, la care au participat peste 100 persoane. Ilustritatea Sa a început şirul toastelor, ridicând pocalul său întru sănătatea și prosperarea Maiestăţii Sale, monarhului nostru, şi a întregii case domnitoare. Judele Alesandru Pop a toastat pentru Ilustritatea Sa Episcopul. S-a mai toastat pentru preotul local și pentru bravul popor din **Suciu**, care a ştiut să aducă atâta jertfă materială și să ridice ca monument al pietăţii lor acel templu măreț. / După-amiază, Episcopul a plecat, însoţit de suita sa, la **Lăpuşiu**, reîntorcându-se către casă mulțumit în sufletul său de primirea ce i s-a făcut, dar încă şi mai mulțumit de măreţul edificiu, ridicat spre mărirea lui Dumnezeu de un popor asuprit. / Stimă şi recunoştință ţie, brav popor sucean, căruia, având încredere în adevărații tăi păstori sufleteşti, în decurs de mai mulţi ani, cu multă jertfă și

osteneală, ţi-a succes, în fine, sub conducerea tânărului și inteligentului preot Ioan Oltean, a pune coroana opului măreţ ce l-ai început! Biserica cea nouă din **Suciul de sus** este un op măreţ, un edificiu ridicat în mijlocul comunei, din material solid, care atât în ce priveşte exteriorul, cât şi interiorul, ar putea înfrumuseţa o piaţă orășenească. / Mult a contribuit la ridicarea acestei biserici şi curtea de acolo, a familiei Bethleneştilor, care a donat un intravilan, pre care este ridicată biserica, precum şi mult material de lemn şi piatră, ceea ce, în măsură mare, se datoreşte provizorului curții de acolo, stimatul domn Al. Szabo. / Nu pot să nu amintesc de multa osteneală a dlui preot Ioan Oltean, care, de 5 ani, de când este preotul **Suciului de sus**, nu a cruţat nici o osteneală pentru a aduna suma de bani necesară pentru săvârşirea acestui op măreţ. La venirea sa în parohie, edificiul era, ce e drept, gata pe din afară, pictura însă era numai începută, iar pictorul, un neromân din **Baia Mare**, care își luase mai toată plata, nu mai voia a-și continua lucrarea sa. Preotul, cu senatul bisericesc, trebuiră să poarte proces contra pictorului, care, trecând de la for la for, a costat spese mari şi multe oboseli. Afară de aceea, multe datorii contractate erau a se plăti; ba, în anii eşti doi, din urmă, preotul, în înțelegere cu senatul bisericesc şi cu poporul, a ridicată, pe un intravilan, un edificiu care serveşte de cancelarie comunală și aduce bisericii un venit de 100-200 florini pe an”[1121].

1887: „Şi la noi, ca şi pe aiurea, mișcările electorale și-au începută cursul cu finea lunii mai, aşa că partida liberală, în aceea zi, la orele 8 și jumătate a. m., şi-a primit pe candidatul său, baronul Carol Bornemisza din **Dobric**,

[1121] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 231, Braşov 1886, p. 3

în prezența unui număr însemnată de persoane. Preotul catolic din **Lăpușul unguresc**, prin o vorbire lungă şi seacă, i-a arătat calea către dubla penitinţă... Ajunși în opid (târguşor), pe la orele 11 din zi, se întrunesc, în localităţile şcolii de stat, unde s-a ţinut conferinţa, la care au luat parte, pe lângă poporul din **Lăpuș**, şi cam **30 de slugarnici preoți români** din jur. Poporul băştinaş din jur – onoare şi iarăși onoare lui – ţinând strâns la concluziile conferinţei naţionale din Sibiu – pasivitate! – n-a luată parte. **Preoţii participanţi sunt următorii**: / I). Din tractului protopopesc greco-ortodox vechi al **Lăpușiului**: / Protopresbiterul Samuilă Cupșia, cu preoţii săi: Gavrilă Nodișiu din **Costeni**. / Teodor Buda din **Ungureni**. / Ales. Perhaița din **Libotin**. / Donisie Filip din **Libotin**. / Ioan Hermann din **Rogoz**. / Ioan Perhaița din **Suciul inferior**. / Petru Mann din **Boereni**. / Aron Cosma din **Rohia**. / Nicolau Hermann din **Maşca**. / Ioan Perhaiţa din **Borcut**. / Ioan Bodea din **Dobriținaș**. / Cel din Poiana Porcului, Ilie German, fiind morbos, n-a fost. / Aceştia toți au venită la **Lăpuş**, sub conducerea marelui om, naţionalist şi orator – cu brâu roşu de mătase – Samuilă Cupșia, care, prin dicţia sa, ţinută la cetirea programului, din care esența: „odihna lui sufletească și liniștea conștiinței sale", cu referință la program, dovedeşte că e plătit mai bine ca acum 6 ani, când contra unui candidat român, în persoana veneratului domn Andreiu Medan din **Măgureni**, a jucat pe Efialte, fiind cumpărat, cu 100 florini v. a. şi cu o oală de vinars de prune. În decursul dicției, mâna i-a fostă toată pe inimă.

Din tractul protopopesc greco-ortodox Chioar: / Protopresbiter Ioan Siovre – Sowre János – din **Cărbunari**, cu preoţii săi: / Ioan Ciocașiu din **Cărbunari**. / George Pasca din **Curtuiuș**. / Ales, Pop din **Berinţa**. / Alex.

Ciocașiu din **Făureşti**. / N. Siovre din **Trestia**, / Eftenie Bolbosu din **Ciocotiş**. / N. Siovre din **Fânaţ**. / Onoare dlui preot din **Lesohia**, Gavrilă Ştefu, care şi-a căutat de treabă, pe acasă, lângă familie. / Protopresbiterul Ioan Siovre, poreclită prin sine și Sorre Iános, figurează şi ca membru în comitetul partidei liberale, subscrisă în invitaţiunile de la banchet, din care învitațiuni, având și eu, îi pot dovedi adevărul faptic.

Din tractul Ungureşti: Grigore Popescul din **Suciul inferior**. / Ioan Filip din **Lăpușul românesc**. / Demeteriu Dragoș din **Băiuţ**. / Ilie Buda din **Ungureni**. / Ioan Griguţia din **Stoiceni**. **Din tractul Chioreni**: Nicolae Avram din **Mănăştur** (azi Mănăşturel). / Ioan Dragomir din **Ruşiori**. / Gavrilă Simion din **Preluca**. / Iată, dară, domnule redactor şi stimată inteligenţă română, unde zace răul şi regresul naţiunii noastre”[1122].

1887: „Alegerile de deputaţi în cele 7 cercuri electorale ale municipiului de model „Solnoc-Dobâca” au fost fixate pe 17 iunie. Cu această ocaziune, voiesc a aduce la cunoștință onoratului public cetitor român decursul alegerii din cercul electorală al **Lăpușului unguresc**. După ce aici contra-candidat nu a păşită, s-a ales, cu aclamaţiune, de deputat guvernamental, pe periodul de 5 ani: baronul Carol Bornemisza. La alegere au participat vreo 300-400 inşi, din 2.500 alegători. / Alegători au fost cam 100, între care: notari, sub-notari, juzi, sub-juzi, juraţi, prea puţini plugari, lăpuşeni maghiari, ca corbii albi, fiind toţi opoziţionali, cu excepţiunea diregătorilor, 32 (treizeci şi doi) **slugarnici preoți români** şi 4 învăţători, iar restul, coada

[1122] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 119, Braşov 1887, pp. 1, 2

naţiei româneşti, strânşi şi culeşi şi aceia, cu forţa, din case și de pe străzi. Preoţii participanţi sunt următorii:

I). Din tractul protopopesc greco-ortodox vechi al **Lăpuşului**: 1). Samuil Cupşia din **Cupşeni**, cu clica sa; / 2). Gavril Nodişiu din **Costeni**; / 3). Todor Buda din **Ungureni**; / 4). Ales. Perhaiţia din **Libotin**; / 5). Dionisiu Filip din **Libotin**; / 6). Ioan Herman din **Rogoz**; / 7). Ioan Perhaiţia din **Suciul inferior**; / 8). Petru Manu din **Boereni**; / 9). Aron Cosma din **Rohia**; / 10), Ilie German din **Poiana Porcului**; / 11). Nicolau Herman din **Masca**; / 12). Todor Herman din **Masca**; / 13). Ioan Perhaiţia din **Borcut**; / 14). Ioan Bodea din **Dobriţinaş**; / 15). Pavel Griguţia din **Stoiceni**; / 16). Augustin Herman din **Văleni**… / În confuzia ce înduraseră cinstiţii preoţi, în urma unui vehement orcan, ce se iscase prin **Lăpuşiu**, puneau penele în pălării tot întoarse, aşa cât părintele protopresbiter era cu ea înainte, iar păstorul I. Ciocaş, cu ea îndărăt; naţia ungurească râdea şi înjura că ocărăsc „cormanul” (kormany) sau că, în starea normală nu ştiu ce fac, zicând: „Szegény oláh páczio megfosztojok” (Bietul bolnav valah este jefuit)”[1123].

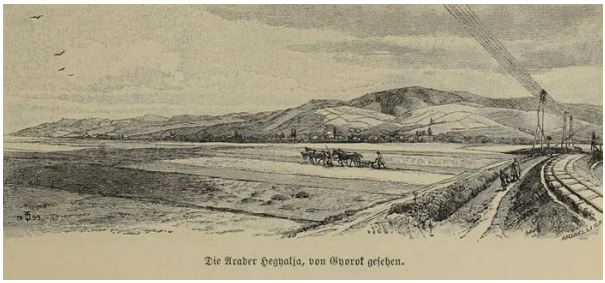

Die Arader Hegyalja, von Gyorok gesehen.

[1123] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 126, Braşov 1887, p. 2

SUCURTARD

(Zenthgothard, judeţul Cluj)

1362, septembrie 22, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că „Ioan zis Acyl, Toma, Desideriu şi Laurenţiu, fiii lui Ioan, fiul lui Emech, şi Simion, fiul lui Ladislau zis Wos cel tânăr, în numele lor şi în numele magiştrilor Nicolae Wos cel tânăr şi Petru cel Roşu, fiii aceluiaşi Ioan, fiul lui Emech, fraţii lor, înfăţişându-se înaintea noastră, au mărturisit că au făcut o împărţeală veşnică pe moşiile lor **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul Cluj), **Ţaga** (Chege, judeţul Cluj), **Sucurtard** (Zenthgothard, judeţul Cluj), **Puini** (Pwlion, judeţul Cluj), **Sântioana** (Zenthjuan, judeţul Cluj), **Măhal** (Mohal, judeţul Cluj), **Silvaş** (Ziluas, judeţul Cluj), **Bonţ** (Nyres, judeţul Cluj) şi **Kereztes** (dispărut, lângă Ţaga şi Sântejude, judeţul Cluj), care se află în comitatul Dăbâca, şi **Chesău** (Kezu, judeţul Cluj), din comitatul Cluj, după arătarea semnelor, fără nici o plângere”[1124].

[1124] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 126, pp. 102, 103

SUDURĂU

(Zodorow, Zudro, judeţul Satu Mare)

1367, mai 14, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire că a trimis „spre mărturie pentru amândouă părţile, dimpreună cu omul regelui, Bartolomeu de Thyda, pe preotul Matia, canonic al bisericii celei mici a fericitei Fecioare, din partea lui Andrei, fiul lui Gheorghe de **Urziceni** (Voda, judeţul Satu Mare), pârâşul, şi, împreună cu omul regelui, Dominic de **Sudurău** (Zodorow, Zudro, judeţul Satu Mare), pe preotul Dumitru, slujitorul altarului fericiților mucenici Cosma si Damian, din partea lui Ladislau şi a lui Andrei, parohul bisericii sfântului Privard, fiii lui Vitus de Irim, precum şi a lui Martin de Portelec, pârâţii… Aceştia s-au dus la moşiile celor două părți, numite **Petreu** (Petry, judeţul Bihor), **Irim** (Irim, Irin, azi **Irina**, judeţul Satu Mare), **Portelec** (Portelek, azi **Portiţa**, judeţul Satu Mare) şi **Vezendiu** (Vezend, judeţul Satu Mare), şi, chemând, în chip legiuit, pe toţi vecinii şi megieştii acelor moșii, şi au ridicat între pomenitele moșii semne de hotar”[1125].

1887: La „alegerea de deputat dietal în cercul nostru de alegere, Tășnad, întâmplată la 21 iulie... / Între

[1125] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 233, pp. 369-371

apostolii trădători ai cauzei naţionale se văzură şi preoţii Ioan Farkaşiu din **Er. Sudurău**, cu parohienii săi, Emiliu Lobonț din **Boian**, cu poporenii săi, Tiberiu Gael din **Dersida**, cu poporenii săi, şi lumea zice că ar fi primit câte 100 florini, laolaltă 300 arginţi”[1126].

1904: „Sunt puţini la număr bărbaţii care, distingându-se prin fapte măreţe, să aibă satisfacţiunea de a-şi vedea stăruința recunoscută şi renumerată de contemporani cum se cuvine. Astfel de bărbaţi, însă, nici nu așteaptă laude şi recunoştinţă de la oameni, ci își urmăresc scopul ce şi l-au propus, numai pentru că aşa le dictează nobila lor inimă. Atare vrednic bărbat e prea stimatul domn George Szilagyi, cu soaţa prea stimată, doamna Teresia, născută Buteanu, **mari proprietari în comuna Sanislău**. / Domnul Szilagyi, cu iubita sa soţie, din avutul lor și din ceea ce, cu multă sârguinţă și cruţare, prin darul lui Dumnezeu, au agonisit, cu dragă inimă şi mult au contribuit pentru scopuri de binefacere. / Mă simt fericit a aduce la cunoștința onoratului public îndeosebi faptele generoase ale acestui de toți cinstit bărbat, care, pe lângă toate că în tinerețile sale a păstorit oile altora, azi bunul Dumnezeu l-a învrednicit de a se putea bucura de o avere foarte însemnată, pe care totdeauna o a privit și o privește de un dar de la bunul Dumnezeu, ca prin ea să facă fapte bune ale iubirii creștinești. / „Fiți înduraţi, precum și părintele vostru îndurat este”, și „daţi şi se va da vouă” sunt acele cuvinte ale sfintei scripturi, care cu drept cuvânt se pot aplica asupra acestui generos bărbat. / Aceste cuvinte dumnezeiești aprins-au focul sacru al iubirii și milosteniei în inimile ambilor față de cei lipsiți, necăjiți şi ajunşi la nenorocire, încât, până în

[1126] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 134, Braşov 1887, p. 2

ziua de azi, numărul celor ajutorați de dânșii, în multe chipuri şi moduri, se urcă la mai multe mii. / Nu voiesc și mai departe a-i descrie, ci las să vorbească faptele lor mărețe.

Așa, în anul curent, în comuna **Sudurău**, comitatul Sălajului, au restaurat radical toată biserica, prevăzând-o cu iconostas, a cărei sfințire va urma curând. Singur, iconostasul i-au costat, 2.400 coroane. Spesele renovării se urcă la mai multe mii corone. / În comuna **Domahida** au donat 1.000 coroane pentru facerea unui altar, în biserica română de acolo, care, precum sunt informat e și gata. / În **Ciomocoz**, pentru turnarea unui clopot, 300 coroane. / În comuna **Sisești** au dăruit o icoană, în preț de 2.600 coroane, a cărei sfințire s-a efectuat la 28 August a. c.

În comuna **Sanislău** au turnat, pe spesele lor, trei clopote, unul de 7 mm, în preț de 1.409 coroane, altul de 2 mm, în preţ de 400 coroane, şi al treilea, de 1 mm, în preț de 200 coroane. Tot aici, au mai dăruit două icoane, una purtativă cu ocaziunea procesiunilor la M.-Pócs, în preţ de 300, iar alta, cu ocazia sfințirii grânelor, în preţ de 700 coroane. Au procurat un candelabru pentru 24 lumini, în preţ de 350 coroane, prapori, în preţ de 300 coroane, vestminte și alte odăjdii bisericești, în preţ de mai multe sute coroane. Au dăruit două orologii de turn, unul pentru biserica noastră, altul pentru cea romano-catolică, în preţ de 1.600 coroane. Au depus o fundațiune de 400 coroane, pentru ca salarul învățătoresc să se poată presta conform dispozițiunilor legii, asemenea a depus 400 coroane pentru salarul învăţătorului romano-catolic, iar pentru cel reformat, 200 coroane.

În comuna **Săuca**, Sălaj, au dăruit lemne pentru arderea țiglelor destinate la zidirea bisericii. / Cu ocazia ţinerii examenelor între şcolari, an de an, cu sutele au împăr-

țit cărți de rugăciuni, atât în comuna **Sanislău**, cât și în comunele vecine. / Precum aurul se lămurește în foc, aşa şi iubirea de aproapele tău se dovedește în zilele năcazului şi ale nenorocirii.

O soartă amară, o grea nenorocire a ajuns pe locuitorii din comuna **Tiream**, comitatul Sătmar, chiar în preajma sfintelor Paști, le arse mai bine de 60 de case, neputând salva nimic din ce se afla într-însele. Domnul Szilagyi și soția au fost cei dintâi care au alergat și au șters lacrămile celor nenorociţi, ducând, pentru familiile românești, făină şi şunci de porc, mângâindu-i, ca aşa, pe lângă toată nenorocirea care i-a ajuns, să se poată bucura de învierea lui Christos. / Aş putea enumera multe cazuri analoge, dar mă mărginesc numai la acesta, ca la cel mai recent, constatând cu bucurie că cuvintele lui Tovie: „Nici de la un nefericit să nu-ți întorci faţa ta, că nici de la tine nu-și va întoarce Domnul fața sa!", au prins rădăcini adânci în inimile lor generoase. / Pentru toate acestea şi multe altele, aici neamintite, generoase fapte, aducem fierbinte mulţumire, dorindu-le ca bunul Dumnezeu să le conserve viața și să întărească puterile, spre a putea face, şi de aici, înainte, asemenea fapte măreţe, și ca aceste fapte generoase să afle răsunet în inima tuturor acelora al căror piept bate şi arde de un simț cultural nobil, generos şi românesc, ca în al acestor binefăcători. / G. Mureşan, învățător"[1127].

1904: „Ieri, în comuna **Sudurău**, în 18 septemvrie 1904, din prilej de sfințire de biserică. / Situată chiar în marginea Sălajului şi a diecezei de Gherla, **Sudurăul** e o comună mică şi mixtă, în care elementul român băștinaș e numai o mână de oameni. În faţă cu elementul maghiar co-

[1127] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 200, Brașov 1904, p. 5

vârşitor și cu politica de cucerire, această mână de popor, pe terenul cultural şi cel al menţinerii proprii, a încercat grele probe, din care însă a ieşit demn și biruitor. Grea încercare a avut, mai în anii trecuți, cu școala, pe care, cu toate șicanele și presiunile, în butul școlii de stat din loc, o susține, cu mari jertfe, în chip neexcepţionat, fără nici un ajutor. / Mai grea încercare a fost lipsa unei biserici corespunzătoare. Zidită din piatră, la anul 1841, prevăzută cu acoperiş şi turn de lemn, pe semne numai provizoriu, **biserica cea veche**, în anul 1901 amenința cu demolare şi renovarea ei a fost arzătoare și neamânată. La trei ani, în urmă, pot cu bucurie constata că micul popor a biruit și această probă, și, în locul celei vechi, astăzi se ridică o biserică frumoasă, cu un turn corespunzător de piatră, renovată în stil modern, la vederea căreia fiecare român se simte mândru şi îndestulat. / Laudă şi mulțămită, în primul rând, lui Dumnezeu, care nu uită de poporul său şi, apoi, mulţămită şi recunoştinţă acelor inimi mari române, care sar în ajutorul celor mici, întru mărirea lui Dumnezeu şi propășirea neamului. / Între aceştia, am să amintesc, întâi, pe repausatul Ioan Giurgie, din **Vezeud**, care, încă la anul 1895, a dăruit, spre scopul bisericii, 1.000 coroane.

Meritul principal al renovării și, îndeosebi, al înfrumuseţării lăuntrice, revine dărniciei dezinteresate a marelui binefăcător George Szilágyi, mare proprietar de pământ, locuitor în **Sanislău**. / „Cu ajutorul lui Dumnezeu şi a Maicii sfinte”, cum zice, dl Szilágyi, cu o uimitoare stăruință și sârguinţă, s-a ridicat la bunăstare materială tare frumoasă, ce i-ar oferi o viaţă liniştită și comodă, dar mare la inimă şi înalt în simțiri, cum e, dumnealui abzice de comoditate şi prisosul agonisirii sale îl pune în folosul neamului, împărtășindu-l bisericilor şi școlilor mizere... / Pe

lângă sfaturile sale înțelepte, scoase din o bogată praxă de viaţă, **dl Szilágyi cu grandioase sume a ridicat biserica din Sudurău**. / Spre scopul zidirii, ne-a pus la dispoziție 60.000 cărămizi, făcute şi arse pe spesele sale. / A pictat biserica, cu 200 coroane. Pe cheltuiala lui s-a făcut altarul, cu baldachin de toată frumuseţea, ce a costat 600 coroane, masa de proscomedie, miniatura altarului, cu 200 coroane. / Apoi a făcut un iconostas, bogat în decorațiuni şi aurituri, prevăzut cu 52 icoane artistic executate, ce a costat, total, 1.760 coroane. / Din a lui dăruință, mai avem o icoană portativă a Prea Cucernicei Fecioare, pentru procesiuni, ce e o adevărată podoabă, şi a cost 400 coroane. / Către icoană a mai dat vesminte albe uniforme, încinse cu panglici ce poartă inscripția „Bucură-te Marie", pentru 4 fete care vot purta icoana. / A mai dăruit 2 prapori, în preț de 180 coroane, 2 sfeșnice aurite, în preţ de 20 coroane; un rând de odăjdii, în preț de 100 coroane, și 4 rânduri de vesminte pentru ministranți. / În urmă, a luat asupra sa angajamentul, de bună seame mare, de a prevedea toată înteligența şi poporul, ce va veni la sfințire, spre care scop a improvizat localuri mari, în ferma sa **Odăi**, situată la jumătate de km departe de **Sudurău**.

Au mai dăruit: Alexandra Marian, din Odăi, 30 coroane, / Floare Purdean von Erdei, din loc (adică din Sudurău_, 200 coroane, / Ioan Donca, din loc, 100 cor coroane, / Mihai Butean din **Ciomachez**, 100 coroane, / văduva Petra Butean din **Ciomachez**, 200 coroane, / George Corb, din **Odăi**, 200 coroane, / Ioan Gustuş din **Odăi**, 20 coroane, / văduva Gavrilă Iacobuţ a vopsit corul, cu 20 coroane, a procurat *Orologer* şi *Triodul*, în preţ de 29 coroane, / Vasile Erdei a dăruit o cruce pe altar, în preţ de coroane, / Mihai Széleș a dăruit o cădelniță, în preţ de

31 coroane, / Gavrilă Iacobuţ a întraurit potirul, ca 32 coroane, / și Floare Irimie, văduvă Bacoş, a dăruit un rând de haine bisericeşti, în preţ de 120 coroane... /

Seara, s-a ţinut, tot în **Odăi**, balul aranjat de tinerimea română de pe Ier, la care a luat parte o frumoasă şi aleasă cunună de dame și domni, dansând, în cea mai bună armonie şi dispoziție, până la ziua albă, iar în **Sudurău** s-a ținut bal poporal, ce încă a durat până dimineaţa"[1128].

1933: „Sfinţirea temeliei bisericii greco-catolice din **Chereuşa.** / Biserica cea veche, care a fost zidită de vreo 300-400 ani, s-a tras jos, în anul 1931. Credincioşii de atunci se adunau în fosta şcoală confesională, pentru a-şi face rugăciunile către atotputernicul Dumnezeu, într-o sală mică şi neîncăpătoare. / Văzând că în zădar aşteaptă vremuri aurii, şi-au pus gândul ca în acest an să zidească biserica. Astfel, conduși de preotul lor, Virgil Trufaşiu, s-a început zidirea bisericii... / După sfințirea fundamentului, urmează punerea pietrelor, din partea credincioşilor prezenţi, care au dăruit mai mulţi bani, cu aceasta ocaziune. / Seara a urmat o petrecere, unde **tineretul intelectual din Sudurău**, rămas fără post, a jucat piesa „Jurământ şi dragoste", distrând mult publicul. Reprezentaţia s-a deschis prin cuvântarea preotului local; apoi părintele Sever Hriţiu, preot în **Ghenciu**, mulţămeşte, prin o cuvântare în limba maghiară, populaţiei minoritare din aceasta comună pentru ajutorul dat, în mai multe forme, la zidirea acestei biserici. Cuvântul de închidere îl rosteşte Nicolae Corâciu, director-învăţător din loc. / Atât la punerea pietrei fundamentale, cât şi la petrecere, s-a strâns o sumă de peste 11.000 lei, fapt de laudă, ce arată dărnicia credincioşilor"[1129].

[1128] *Unirea*, Anul XIV, nr. 41, Blaj 1904, p. 381
[1129] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 24, Blaj 1933, p. 3

SUGDIA

(lângă Leucuşeşti, judeţul Timiş)

1368, mai 6, Lipova: Voievodul Nicolae scrie lui Benedict, banul bulgarilor, că i s-a plâns „Dragul, iobagul nostru din **Sugdia** (lângă Leucuşeşti, judeţul Timiş), că Mihail, fiul lui Farcaş, şi Fylees, fiul lui Rachka, iobagi regeşti din **Lugoj** (Lugaas, Lugas, judeţul Timiş), din îndemnul lui Marcu, fiul lui Mykola, din **Totvărădia** (Raradya, azi **Vărădia de Mureş**, judeţul Arad), în preajma sărbătorii Crăciunului de curând trecut, găsind 80 de porci ai aceluiaşi Dragul în pădurile pomenitei moşii Lugoj, i-au luat tâlhăreşte, prinzând şi pe porcarul acelor porci. Drept care, cerem să se întoarcă numitului Dragul, iobagul nostru, cei 80 de porci, luaţi de Mihail, fiul lui Farcaş, şi Fylees, fiul lui Rachka, precum şi Marcu, fiul lui Mykola, pentru ca numitul nostru iobag să nu sufere o pagubă şi mai mare, în urmărirea înapoierii acelor porci”[1130].

[1130] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 314, p. 480

SUMURDUC

(Zumurduk, judeţul Cluj)

1355, decembrie 10, Sântimbru: Ştefan, vicevoievodul Transilvaniei, sesizează capitlul bisericii din Alba Iulia că Bricciu, abatele mănăstirii Mănăştur, i s-a plâns „că o bucată de pământ a bisericii, numită **Apati** (lângă Valea lui Mihai, judeţul Bihor), a fost părăsită din vremuri mult trecute şi acum ar fi mare nevoie a fi luată din nou în stăpânire şi a fi din nou hotărnicită". Vicevoievodul Ştefan roagă capitlul să trimită „omul vrednic de crezare, ca om de mărturie, în faţa căruia omul nostru, Ladislau de **Sumurduc** (Zumurduk, judeţul Cluj) sau Clement de **Mera** (judeţul Cluj) ori Gheorghe de **Nădăşelu** (Nadas, judeţul Cluj), ducându-se la Apati… după facerea hotărnicirii şi despărţirii prin semne de hotar, să-l pună pe abatele Bricciu în stăpânire"[1131].

1357, ianuarie 17: „Chibzuiţilor şi cinstiţilor bărbaţi vrednici de cinste din capitlul bisericii Transilvaniei, prietenilor săi dragi şi cucernici, Dominic, vicevoievodul Transilvaniei, cu toată prietenia şi cinstea. / Să afle chibzuinţa prieteniei voastre că potrivit cuprinsului unei scri-

[1131] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 361, pp. 388, 389

sori de amânare a măritului bărbat, domnul Andrei, voievodul Transilvaniei şi comite de Solnoc, domnul nostru, care cuprinde întocmirea şi rânduiala hotărârii sale judecătoreşti, venind înaintea noastră, la octavele acum de curând trecute ale sărbătorii Botezului domnului (13 ianuarie), Ladislau de **Sumurducu** (Zomurduk, Zumurduk, judeţul Cluj), slujitorul cuviosului bărbat, domnul Ladislau, abatele bisericii fericitei fecioare din Cluj-Mănăştur, pentru acest stăpân al său şi pentru conventul aceluia cu scrisoare de împuternicire îndestulătoare a aceluiaşi convent, ca potrivnic al lui Mannus, fiul lui Ioan de **Căianu** (**Kalyan**, judeţul Cluj), – care n-a venit, nici n-a trimis pe cineva să răspundă pentru el, ori să-l dezvinovăţească de neînfăţişarea sa – sus-numitul Ladislau ne-a înfăţişat acea scrisoare de amânare, în care am văzut că se arată că în adunarea obştească a domnului nostru, voievodul, ţinută la Turda, la octavele acum trecute ale sărbătorii Tuturor sfinţilor (8 noiembrie), cu obştea nobililor din părţile Transilvaniei şi cu oamenii de orice stare sau seamă, ridicându-se din mijlocul celorlalţi magistrul Petru diacul, notarul suszisei mănăstiri, pentru domnul Ladislau abatele şi conventul său, de asemenea cu scrisoare de împuternicire îndestulătoare a aceluiaşi convent, s-a plâns că moşia numită Beunye, aşezată în comitatul Cluj (Kulus), a ţinut şi ar trebui să ţină de zisa mănăstire, dar că acel Mannus, fiul lui Ioan, a cotropit-o şi o ţine cotropită.

Dimpotrivă însă, ridicându-se acel Mannus însuşi, a răspuns că acea moşie **Beunye (**Bewna, Bewnyme, Bewne, lângă **Chinteni**, judeţul Cluj) este a sa de moştenire şi trebuie să ţină de el cu drept de moştenire şi astfel a stăpânit-o şi o stăpâneşte ca pe un bun de moştenire, în schimb, magistrul Petru diacul a arătat în faţa domnului

nostru două scrisori ale voastre de răspuns – una îndreptată către acel stăpân al nostru, iar cealaltă către Ştefan, fostul vicevoievod – care întăreau plângerea domnului abate şi a conventului său, din care am aflat că oamenii acelui domn al nostru, voievodul şi ai sus-zisului Ştefan, vicevoievodul, sub mărturia potrivită a omului vostru, după o cercetare cinstită au aflat că moşia Beunye a ţinut şi ţine de zisa mănăstire; şi cu toate că acel magistru Petru diacul a arătat în faţa acelui domn al nostru voievodul şi a fruntaşilor regatului mai multe scrisori, adică de oprelişte şi de întâmpinare, cu privire la sus-zisa moşie, totuşi, întrebat fiind magistrul Petru diacul dacă are niscaiva acte şi dovezi scrise în legătură cu moşia Beunye, în temeiul cărora zisa mănăstire a ţinut şi a avut acea moşie, a răspuns că, întrucât odinioară abaţii acelei mănăstiri au fost luaţi în prinsoare de nişte oameni samavolnici, duşmani şi necredincioşi ai sfintei coroane regeşti, şi toate bunurile acelei mănăstiri au fost jefuite, de aceea zisele acte doveditoare întocmite cu privire la sus-zisa moşie au fost nimicite şi jefuite.

După ascultarea spuselor şi răspunsurilor părţilor, întrucât potrivit obiceiului statornicit al regatului, bisericile au obişnuit să ţină şi au stăpânit moşiile în temeiul unui act scris, iar acel magistru Petru, împuternicitul legiuit al acelei mănăstiri, n-a dovedit cu nici un act sau dovadă vădită, ci doar în puterea ziselor scrisori de răspuns, că acea moşie Beunye a fost a zisei mănăstiri, iar sus-zisul Mannus, fiul lui Ioan, a spus că acea moşie a ţinut şi ţine de el în temeiul moştenirii; de aceea, domnul nostru, voievodul, împreună cu sus-zişii fruntaşi ai regatului, au hotărât la judecată ca sus-zisul Manus, împreună cu vecinii, megieşii şi cei mai de aproape ai moşiei Beunye – ce vor fi chemaţi – să fie datori să facă jurământ în faţa noastră,

la Sântimbru, la sus-zisele octave ale sărbătorii Botezului domnului, cu privire la faptul că moşia Beunye a fost şi este a sa de moştenire.

Şi fiindcă la acele octave ale sărbătorii Botezului domnului acel Mannus, fiul lui Ioan, precum ne-a spus mai înainte, n-a venit nici n-a trimis pe cineva la acea rostire de jurământ, în vreme ce acel Ladislau de Sumurduc, împuternicitul legiuit în locul zişilor, al domnului abate şi al conventului său, a aşteptat în faţa noastră zilele legiuite, drept aceea noi, împreună cu nobilii regatului, care au stat şi au judecat împreună cu noi în scaunul de judecată, am hotărât prin judecată că zisa moşie Beunye trebuie să fie trecută de către acei oameni în stăpânirea pomenitei mănăstiri din Cluj-Mănăştur, abatelui şi conventului ei, spre a o stăpâni, a o ţine şi a o avea pe veci.

Drept aceea, fiindcă la zisa punere în stăpânire trebuie neapărat să se trimită oamenii voştri şi ai noştri, prin cele de faţă, cerem cu stăruinţa prieteniei voastre să trimiteţi spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia Petru zis Feyes, slujitorul nostru, trimis de noi anume pentru aceasta, să meargă, la octavele acum viitoare ale sărbătorii întâmpinării domnului (9 februarie), la sus-zisa moşie Beunye şi, sosind toţi vecinii şi megieşii ei chemaţi în chip legiuit şi fiind ei de faţă, s-o hotărnicească după vechile şi bătrânele ei hotare şi s-o despartă de moşiile vecine şi deosebind-o, ridicând noi semne de hotar lângă cele vechi, unde va fi necesar, fără a ţine seamă de împotrivirea acelui Mannus şi a lui Ioan, fiul său, s-o dea în stăpânire zisei mănăstiri şi, prin ea, abatelui şi conventului ei, spre a o stăpâni, a o ţine şi a o avea pe veci, dacă nu se vor împotrivi alţii; iar dacă ar fi alţi împotrivitori, să-i cheme înaintea noastră, la un soroc potrivit spre a sta faţă cu dom-

nul Ladislau abatele şi conventul său. Şi după aceasta, la octavele viitoare ale începutului Păresimilor (1 martie) să aveţi bunăvoinţa să ne răspundeţi în scris despre desfăşurarea acestei puneri în stăpânire a moşiei împreună cu mersul hotarelor şi cu numele celor chemaţi, dacă vor apărea, ziua şi locul statornicit şi cu desfăşurarea întregii pricini”[1132].

1357, septembrie 19, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic scrie conventului mănăstirii din Mănăştur că, deoarece „Mihail zis Darabus, nobil de **Giosmachkas** (Gyosmachkas, partea de apus a satului Măcicaşu, judeţul Cluj)” s-au înţeles asupra împărţirii statornice a moşiei cu „Mihail, fiul lui Nicolae, Nicolae, fiul lui Ioan zis Kerek şi Ioan, Luca şi Ştefan, fiii lui Martin, verii săi, precum şi cu alţi nepoţi ai lui Petru, fiul lui Gune… capitlul să trimită „spre mărturie omul vrednic de crezare, de faţă cu care omul nostru, Nicolae, fiul lui Iosif de **Măcicaş** (Măcicaşu, judeţul Cluj), ori Mihail, fiul lui Ladislau de **Gergurhaza** (sat dispărut, lângă Chinteni, judeţul Cluj) sau Ştefan, fiul lui Petru de **Sumurduc** (Zomurduk, Zumurduk, judeţul Cluj), ori, în lipsa acestora, Ladislau, fiul lui Ioan de **Nădăşel** (Nadas, Nadasd, judeţul Cluj), să meargă la moşia Giosmachkas, să o împartă între zişii nobili Giosmachkas, în chipul arătat în actele lor de împărţeală”[1133].

1358, iunie 19, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-au plâns „Andrei, fiul lui Nicolae zis Cheh de **Sânmihai** (Scenmihaltelekw, azi **Mihăieşti**, judeţul Cluj), şi Ilie, fiul lui

[1132] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1356-1360, vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 77, pp. 76, 77
[1133] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 182, pp. 174, 175

Gheorghe de **Sfăraş** (Fornas, Fornus, judeţul Sălaj) că, în pricina unei bucăţi de pământ, numite **Orath** (dispărut, lângă Nădăşelu, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Cluj, ei trebuiau, potrivit împăciuirii, să facă jurământ la faţa pământului aceluia, numit Orath, dimpreună cu un megieş al moşiei numite **Mera** (Mera, judeţul Cluj), împotriva lui Ştefan, fiul lui Ladislau de **Nădăşel** (Nadas, judeţul Cluj) şi a lui Iacob, diacul de Mera, precum că pomenitul pământ al lor şi al altor fraţi şi copărtaşi ai lor a fost şi este de moştenire. În cele din urmă… ei au rostit jurământul lor, aşa cum trebuia, dimpreună cu Mihail, fiul lui Egidiu de **Sumurduc** (Zumurduk, judeţul Cluj), conjurătorul lor; totuşi, Ştefan, fiul lui Ladislau, şi Iacob diacul, la locul rostirii jurământului, au ridicat oprelişte la jurământul lui Mihail, fiul lui Egidiu, sub cuvânt că Mihail nu este megieş legiuit al satului Mera. Şi deşi spun ei că prin faptul aducerii, de către înaintaşii pomeniţilor Ştefan şi Iacob, nobilii de Mara, nişte nobili, anume fiii lui Nicolae, fiul lui Buden, se află ca megieşi pe o bucată de pământ a satului Mera, dinspre moşia Sumurduc, ce le-a fost dată lor în temeiul pătrimii de fiică, totuşi moşiile Mera şi Sumurduc, după vechile lor semne de hotar, sunt într-o mai apropiată megieşie şi de aceea Mihail, fiul lui Egidiu, conjurătorul lor, a fost şi este megieş legiuit al satului Mera. / Drept aceea, pentru mai mare încredinţare, să trimiteţi spre mărturie pe unul dintre voi, în faţa căruia omul nostru, Gheorghe, fiul lui Dezideriu de **Cuzăplac** (Kuzeplak, judeţul Sălaj) sau Iacob, fiul lui Ladislau de **Almaş** (Almas, judeţul Sălaj) ori Andrei, fiul lui Iacob de Mănăştur, sau în lipsa acestora Mihail, fiul lui Ştefan de **Galtiu** (Galdthw, Galdtu, judeţul

Alba) să cerceteze şi să afle tot adevărul şi să vadă ei înşişi semnele de hotar ale satelor Sumurduc şi Mera”[1134].

1358, iulie 15, Turda: Vicevoievodul Dominic scrie juzilor nobililor din comitatul Cluj că i s-au plâns „Ştefan, fiul lui Ladislau, şi diacul Iacob de **Mera** (Mera, judeţul Cluj) că o moşie a fiilor lui Nicolae, fiul lui Beden, numită **Peturteleke** (contopit cu **Sumurduc**, judeţul Cluj) se află între moşiile Mera şi **Sumurduc** (Zumurduk, judeţul Cluj), şi că acea moşie a fost despărţită şi deosebită de moşiile Mera şi Sumurduc cu semne de hotar şi margini de veci, cu privire la care fiii lui Nicolae ar avea acte temeinice, potrivit cărora ei au stăpânit din vechime moşia numită Peturteleke şi se ştie că o stăpânesc de veci. / Drept aceea, cerem şi vă poruncim ca, ducându-vă înşivă la moşia numită Peturteleke… să cercetaţi numitele semne de hotar, precum şi zisele acte ale fiilor lui Nicolae”[1135].

1366, martie 2, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur adevereşte că „Ioan, Nicolae şi Dominic, fiii lui Nicolae, fiul lui Beden, nobili de **Peterteleke** (Peturteleke, contopit cu **Sumurduc**, judeţul Cluj), ni s-au mărturisit că ei, după o cuminte chibzuire, avută înainte între ei, pentru ca fiecare dintre ei să stea în pace şi în linişte pe partea sa de moşie, avută adică în sus-zisa moşie Peterteleke, aflătoare în comitatul Cluj, au făcut o împărţeală”[1136].

1839: „*Marele dicţionar geografic al Transilvaniei*, întocmit de Ignatius von Lenk, fostul general-coman-

---

[1134] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 285, pp. 293-295

[1135] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 291, p. 301

[1136] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 16, pp. 27-29

dant al Transilvaniei, la începutul secolului trecut, publicat la 1839, pe baza materialului statistic, pus la dispoziţia lui de către guvernul de atunci al Transilvaniei, cunoaşte numai numele de **Sălişte** şi pentru satul căruia, azi, i se zice **Agrișul-de-jos**, judeţul Someş. Acelaşi dicţionar cunoştea şi un cătun **Szelistye**, aparţinând satului **Sumurduc**, ungurește **Szumurduc**, județul Cluj”[1137].

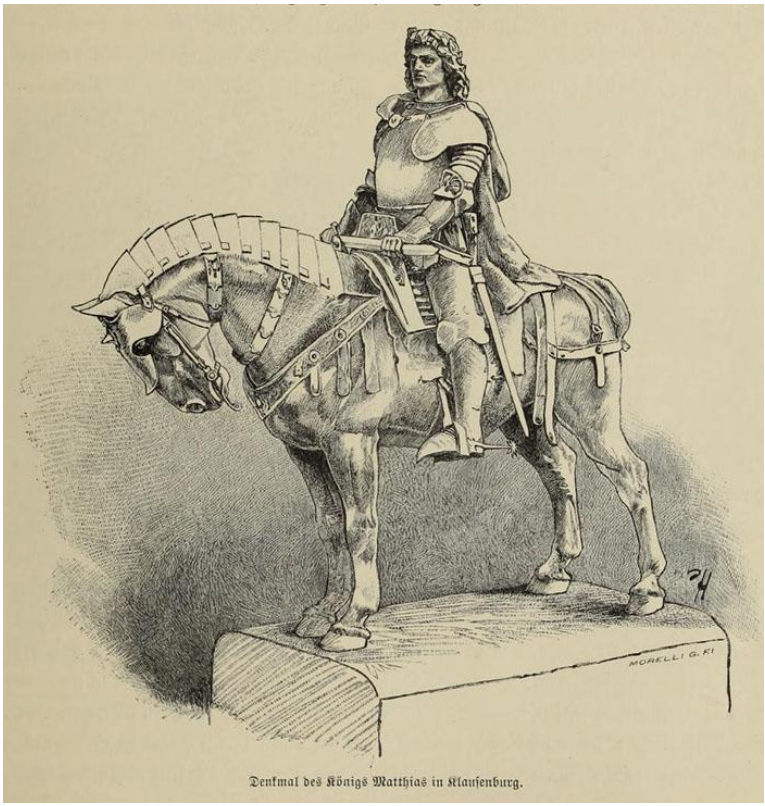

[1137] *Dacia Istorică*, Anul I, nr. 2, Cluj 1937, p. 50

SUPLACUL DE BARCĂU

(Scepplak, azi **Suplacul de Barcău**, judeţul Bihor)

„Prezența numeroasă a uneltelor din piatră șlefuită, față de alte aşezări neolitice cunoscute până în prezent, ne sugerează ipoteza existenţei, în aşezarea de la **Suplacul de Barcău**, a unui „atelier" de prelucrare a pietrei. Cercetările viitoare asupra materialului litic și al aşezării, în general, vor confirma sau infirma această ipoteză de lucru... / Aşezarea de la **Suplacul de Barcău** poate fi încadrată într-o fază de început a culturii Tiszapolgár, grupul Desk A, neidentificat până în prezent, în nord-vestul țării noastre. / În inventarul cimitirului de la **Iclod**, cercetat de Gheorghe Lazarovici, există numeroase analogii în formele vaselor, în special al cupelor cu picior. / Spre deosebire, însă, de **Iclod**, unde una din componentele genetice este ceramica cu incizii turdăşene, la **Suplacul de Barcău** nu se constată acest lucru, cultura **Turdaş** nefiind cunoscută în această zonă. / Rezultă, deci, că aşezarea de la **Suplacul de Barcău** este mai târzie decât materialele de tip **Iclod**, Gorzsa şi Herpály și că ea constituie o bază locală pentru formarea culturii Tiszapolgár. / Grupa Basatanya a culturii Tiszapolgár cunoaşte o răspândire masivă, cele mai cunoscute aşezări din zona de care ne ocupăm fiind cele de la Oradea Salca I şi

II, Valea lui Mihai, Șimian, Santăul Mic, **Suplacul de Barcău**, Săcuieni, Tarcea, Sălacea”[1138].

1354, martie 29, Oradea: „Filip, prepozitul bisericii din **Oradea** şi vicar general, şi Dumitru, episcop al aceluiaşi loc” dau de ştire că, „venind în faţa noastră Martin, fiul lui Iacob de **Portelec** (Portelek, azi **Portiţa**, judeţul Satu Mare), în numele nobililor bărbaţi Martin, fiul lui Petru de **Ciumeşti** (fost Ciomocoz, Warchomacuza, Chumakuz, judeţul Satu Mare), Simion cel Mare de **Boghiş** (Bogus, Bagus, judeţul Satu Mare), Pavel şi Nicolae, fiii lui Petru zis Zonga… ca potrivnic al magiştrilor Leukus, Turul, Gheorghe, Grigore, Ştefan şi Simion, fiii lui Grigore, fiul lui Laurenţiu de **Suplac** (Scepplak, azi **Suplacul de Barcău**, judeţul Bihor), precum şi al lui Ştefan, fiul lui Serephel, a declarat că acei magiştri Martin, fiul lui Petru, Simion cel Mare, Pavel şi Nicolae, fiii lui Petru, trebuie să aibă – după cum cere vrednicul de laudă obicei al ţării – a patra parte, cuvenită nobilei doamne Ana, adică fiica acelui Laurenţiu, mama pomenitului Martin şi bunica sus-zişilor Simion, Pavel şi Nicolae, pătrime care le vine lor de drept din toate moşiile şi părţile de moşii ale acelor fii ai lui Grigore şi ale lui Ştefan, fiul lui Serephel… Auzind acestea, Turul şi Ştefan, fiul lui Serephel, au răspuns dimpotrivă, că ei sunt datori faţă de sus-pomeniţii nobili cu acea a patra parte, cuvenită fiicelor, pe care, după obiceiul ţării… din moşiile cuvenite neîndoios… iar din moşiile lor de dobândire ei nu sunt datori să dea nici o pătrime… / Drept aceea, deoarece noi nu cunoaştem adevărul neîndoielnic despre felul, întinderea, folosul şi preţul acelor moşii şi

[1138] Sava, Dr. Ignat, *Probleme ale neoliticului din Nord-Vestul României*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, XIV, Cluj 1977, p. 18

părţi de moşii, am hotărât… ca numitele părţi să fie datoare să meargă, la octavele Rusaliilor viitoare (8 iunie) la acele moşii, fiind de faţă şi omul nostru de mărturie”[1139].

1358, iulie 20, Oradea: Capitlul bisericii de Oradea face cunoscut că, venind „Turul, fiul lui Grigore, fiul lui Laurenţiu de **Săplac** (Suplac. Zeplak, azi **Suplacu de Barcău**, judeţul Bihor), pentru sine şi pentru fraţii săi, a mărturisit că, întrucât el şi fraţii săi s-a legat, odinioară, în baza unei scrisori privilegiale, să dea înapoi toate actele scrise, cu privire la moşia magistrului Ladislau, arhidiacon de Călata, şi a lui Iacob, fiii lui Petru, fiul lui Moogh, a lui Andrei şi Turul, fiii lui Svl, şi a lui Laurenţiu, fiul lui Laurenţiu, numită **Mihaifalău** (azi, **Valea lui Mihai**, judeţul Bihor), aflătoare în comitatul Bihor… fiind găsită, în aceste zile, o scrisoare a conventului din Dealul Orăzii, a vrut să o dea arhidiaconului Ladislau, ba chiar a dat-o în faţa noastră, rugându-ne, pentru chezăşie, să punem să fie transcrisă”[1140].

1358, septembrie 18, Oradea: Capitlul biserici din Oradea scrie că s-au înfăţişat „Ioan. fiul lui Serefyl de **Ip** (Iph, judeţul Sălaj), şi Nicolae, fiul aceluiaşi, Nicolae, fiul lui Robert tot de Ip, în numele săi şi pentru Andrei, fiul său, şi de asemenea Leukus, preotul Turul, Grigore şi Ştefan, fiii lui Grigore, fiul lui Lauenţiu de **Suplac** (Săplac, Suplac, Zeplak, azi **Suplacu de Barcău**, judeţul Bihor), iar pe de altă parte magistrul Ladislau, fiul lui Ioan, fiul lui Bricciu de **Bator** (Batur, în Ungaria), iar aceştia au mărturisit că Ioan, fiul lui Serefyl, Nicolae, fiul lui Robert, şi

[1139] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 254, pp. 259-261
[1140] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 292, pp. 302, 303

fiii lor, precum şi fiii lui Grigore au zălogit, în anul **1355**, pe timp de şase ani, magiştrilor Jakch, fiul lui Toma de **Coşeiu** (Kusal, Kussal, Kwsal, judeţul Sălaj), şi lui Nicolae, fiul lui Anyas de **Dedach** (dispărut, lângă Leşmir şi Porţi, judeţul Sălaj), nişte moşii ale lor, aflătoare în comitatul Solnoc, chemate **Zalnoc** (Zanuc, judeţul Sălaj) şi **Chalanus** (dispărut, lângă Camăr, judeţul Sălaj), pentru 500 de florini… Pomenitul magistru Ladislau s-a legat să răscumpere, la împlinirea celor şase ani, sus-zisele moşii… pentru 200 de florini de aur, pe care Ladislau i-a plătit atunci pentru răscumpărarea unei moşii a lor, numită **Tarcea** (dispărut, Tarcha, lângă Salonta, judeţul Bihor)"[1141].

1366, iunie 1, Vişegrad: Palatinul Ungariei scrie nobililor comitatului Satu Mare că s-a plâns regelui, „în numele lui Ilie, fiul lui Simion de Zenieis, că Ştefan şi Leukus, fiii lui Grigore, fiul lui Laurenţiu de **Săplac** (Suplac, Zeplak, azi **Suplacu de Barcău**, judeţul Bihor), au luat nişte cai de herghelie ai aceluiaşi Ilie, şi apoi, prin rânduirea şi împăciuirea lui Ladislau, fiul lui Ioan de **Mădăraş** (Madaraz, judeţul Satu Mare), i-au dat înapoi, dar, din aceştia, şi-au păstrat pentru ei doisprezece. Cu privire la care, cerem cu stăruinţă să trimiteţi unul sau doi dintre voi, care, cercetând cu luare aminte cele de mai sus, de la toţi de la care se cuvine şi se poate, să ştie şi să afle tot adevărul"[1142].

1371, mai 20, Vişegrad: Ladislau, palatinul Ungariei, dă de ştire că, la întâlnirea obştii nobililor din comitatele Bihor şi Crasna, ridicându-se „Ladislau, fiul lui Ioan,

---

[1141] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 318, pp. 328-330

[1142] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 72, p. 135

fiul lui Bricciu de Bator, a spus așa că el a dat lui Leucus, Grigore și Ștefan, fiii lui Grigore, fiul lui Laurenţiu de **Suplac**, două sute de florini de aur, ca răscumpărare a unei moșii a lor, numită **Tarcea**, pe care ei, la cererile sale repetate, s-au împotrivit să i le întoarcă, drept pentru care chiar el, deoarece acei nobili n-au stăruit în îndatoririle lor și nu i-au îndeplinit datoriile lor, a mai spus că a trebuit să facă mai multe osteneli și cheltuieli pentru aceasta; și tot acolo, în arătarea sa, ne-a înfățișat două scrisori… / De aceea, auzind acestea și cu voia părților, noi am hotărât astfel, ca Leucus și Turul să fie datori să plătească lui Ladislau două sute de florini de aur, împreună cu îndoitul lor, la octavele care vor veni, ale sărbătorii fericitului arhanghel Mihai (6 octombrie)”[1143].

Mutterfamilie
Family of Moți
Famille de Moți
Famille de Moți

[1143] AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 35, pp. 33-36

SUPUR

(Zupur, judeţul Satu Mare)

1354, octombrie 17, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă „de ştire că Iacob, fiul lui Grigore Erdely zis de **Socaciu** (**Săcăşeni**, fost Socaciu, Zakachy, judeţul Satu Mare) s-a împotrivit, oprind pe Petru, fiul lui Emeric zis de **Cig** (Chug, judeţul Satu Mare), de la stăpânirea acelei moşii numite Cig; de asemenea, pe Nicolae şi Laurenţiu, fiii lui Ladislau, pe Mihail şi Ioan, fiii lui Ioan de **Zenmichlos** (Zenthmiklos, lângă Sărăuad, judeţul Satu Mare), verii săi; de asemenea, pe Iacob, fiul lui Mihail de **Sâncraiu** (de Sancto Rege, Zenkiral, judeţul Alba), de la stăpânirea oricărei moşii, aflătoare între hotarele moşiei sale Socaciu şi de la ridicarea semnelor de hotar ridicate de dânsul sau de Lorand, fiul lui Elek; apoi pe Iacob Poch, pe Ioan şi Martin, fiul lui Chama… de la stăpânirea şi ridicarea semnelor de hotar fie de ei, fie de tatăl lor – pe Ioan, fiul lui Bakow, pe Petru, fiul lui Synka, pe Petru, fiul lui Chure, pe Matei şi Dominic, fiii lui Petru, şi pe Ioan, fiul lui Dionisie de **Supur** (Zupur, judeţul Satu Mare); de asemenea, pe Ioan, fiul lui Martin, pe Ladislau, Iacob, Petru, Ioan, Andrei şi Mihail, fiii aceluiaşi Ioan, pe Laurenţiu şi Ioan, fiii lui Simion, pe Pavel, fiul aceluiaşi Laurenţiu, precum şi pe oricare alţii de la stăpânirea moşiei sale numită **Chegea**

(Kegye, Kege, judeţul Satu Mare), precum şi a oricăror altor moşii şi sesii… şi de la înstăpânirea pe acele pământuri aflătoare între hotarele moşiilor **Socaciu** şi **Gyure** (lângă Săcăşeni, judeţul Satu Mare), precum şi de la ridicarea semnelor de hotar”[1144].

1359, mai 15, Vişegrad: Voievodul Andrei dă de ştire că, venind „Ladislau, fiul lui Ioan, siul lui Martin de **Şărmăşag** (Sarmasag, judeţul Sălaj), în nume propriu şi pentru Egidiu şi Ştefan, fraţii săi buni, şi ne-a înfăţişat, împotriva lui Ştefan, fiul lui Ioan de **Şamşod** (Samson, azi **Samşug**, judeţul Sălaj), scrisoarea de răspuns a capitlului Orăzii, cuprinzând o hotărnicire de moşie, o împotrivire şi o chemare în judecată… şi arătând că Egidiu, fiul lui Ioan de Şărmăşag, în numele său, al lui Ladislau şi al lui Ştefan, fraţii săi de sânge, şi a declarat că moşia Sărmăşag, care este în stăpânirea lor, are mare nevoie de hotărnicire. / Drept aceea, regele a dat poruncă acestui capitlu să-şi trimită omul vrednic de crezare, în faţa căruia omul regesc, Ştefan, fiul lui Pavel de **Batawolge** (Barthaveule, dispărut, lângă Cehăluţ, judeţul Satu Mare) sau Blasiu, fiul lui Emeric de **Dioşod** (judeţul Sălaj), ori Ştefan, fiul lui Alexandru de **Sandorhaza** (sat dispărut, lângă Hodod, judeţul Satu Mare), ori, în lipsa acestora, Bechen, fiul lui Ioan din suspomenitul Dioşod, venind la moşia Şărmăşag, s-o hotărnicească… / Deci au hotărnicit acea moşie în chipul de mai jos scris:

Și anume, mai întâi, începând din partea moșiei numite **Moiad** (Mayad, judeţul Sălaj), au mers de-a lungul acelui râu zis Crasna, o bună bucata de loc, până la locul numit Urcușul Paltinilor, unde, înfățișându-se însuși Nico-

[1144] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 274, pp. 284, 285

lae, fiul lui Albert din numitul Moiad, a spus că acel râu Crasna este și a fost, din vechime, semn despărțitor de hotar între acele moșii Șărmășag și Moiad și că și mai departe acel râu era socotit ca hotar între sus-zisele moșii Șărmășag și **Supur** (Zupur, judeţul Satu Mare). De aci, așa cum au spus acel om al regelui și omul de mărturie al numitului capitlu din Oradea, mersul hotarelor arătate de numiții nobili de Șărmășag, ține o bună bucată de loc, de-a lungul acelui râu, și îl părăsește în partea de răsărit, unde acei nobili de Șărmășag au arătat drept hotar trei șanțuri, care, după spusa lor, despart pomenitele moșii Șărmășag și Supur. Apoi hotarul cotește spre răsărit și ajunge la râuleţul numit Corandul, care desparte între ele acea moșie Șărmășag și moșia regească numită **Bogdand** (judeţul Satu Mare), aflătoare în ținutul Ardud. Apoi, urcând în sus, o bună bucată de loc, pe acel râuleț Corandul, au ajuns la locul în care un alt râuleț, numit Pârâul Masa, se varsă în acel râuleț Corandul, și acolo numita moșie Șărmășag, despărțindu-se de sus-zisa moșie a maiestății regești, se unește cu hotarele moșiei numite **Ser** (Sceer, județul Satu Mare), acolo unde, aproape de unirea acelor râuri, sub un stejar, se află o movilă de hotar ridicată din nou. De acolo, merge în sus, pe același râuleț Pârâul Masa, către miazăzi și, părăsind acel râuleț, se urcă pe un deal, ce se află între sus-zisele moșii Șărmășag și Ser și în vârful căruia acei nobili de Șărmășag au arătat o movilă de hotar. De aici, trece pe o creastă și acei nobilii de Șărmășag au arătat, la o mică depărtate, două movile de hotar. De aici au arătat iarăși două semne de hotar, spunând că aceste semne de hotar despart și deosebesc acele moșii Ser și Șărmășag, de la sus-zisul semn de hotar, ridicat din nou, și până la cele două semne de hotar din urmă, arătate îndată mai sus. Iar

în dreptul acestor două semne de hotar din urmă, înfățișându-se însuși Ioan zis cel Greu, slujitorul lui Filip, fiul lui Iacob din numitul sat Ser, în locul și în numele acelui Filip i-a oprit, în chip fățiș, pe cei ce făceau hotărnicirea de la ridicarea de noi semne de hotar și de la punerea acelor nobili de Șărmășag în stăpânirea pământului ce începe de la acel râuleț Pârâul Masa, până la locul numit Prisaca, spunând că acest pământ este al acelui Filip și ține de el, prin drept de moștenire. În același loc, înfățișându-se Ioan de Dioșod, pentru Ștefan, fiul lui Ioan de Șamșod, s-a împotrivit la pomenita punere în stăpânire și ridicare a semnelor de hotar ale numitului pământ, în ce privește acea parte care se știe că ține de acel Ștefan, fiul lui Ioan, în temeiul actelor sale. De aceea, la ziua și locul de mai sus, ei au chemat pe acei Filip, fiul lui Iacob, și Ștefan, fiul lui Ioan, înaintea maiestății sale regelui, spre a sta față cu susscrișii Egidiu, Ladislau și Ștefan, fiii lui Ioan de Șărmășag, și a da socoteală de împotrivirea lor, statornicidu-le ca soroc octavele anului nou, ce urmau să vină în curând. După ce au făcut aceasta, pomenitul mers al hotarelor urcă pe un alt deal, în vârful căruia aceiași fii ai lui Ioan de Șărmășag au arătat o movilă de hotar; de aici, la o mică depărtare, au arătat un alt semn de hotar, pe o creastă. Apoi mersul hotarelor, coborând de pe acel deal, intră în sus-zisul râuleț Pârâul Masa, și merge pe el spre miazăzi, o bună bucată de loc, apoi ajunge la semnele de hotar ale moșiei numită **Mocirla** (Mochola, azi **Valea Pomilor**, județul Sălaj), a sus-zisului Blasiu, pe atunci om al regelui. Și acolo, aproape de acel râuleț, dinspre partea de miazănoapte, cu dimpreună încuviințare și învoire a acelor fii ai lui Ioan, nobili de Șărmășag și a pomenitului Blasiu de Mocirla, au ridicat două movile noi de hotar între acele moșii, Mocirla și

Șărmășag, ca să le despartă pe veci. De acolo hotarul merge, pe o vale, spre vârful unui deal și acolo, dinspre partea aceleiași moșii Mocirla, au lăsat drept semn de hotar un stejar înalt, ridicând în jurul lui pământ; iar dinspre partea aceleiași moșii Șărmășag, lângă pomenitul arbore, au ridicat o movilă de hotar. De acolo, coborând puțin de pe același deal, au ridicat, pe coasta lui din sus de un râuleț numit Pârâiașe, două movile de hotar, care să despartă acele moșii Mocirla și Șărmășag. Ieșind de acolo, hotarul intră în acel râuleț Pârâiașe, unde… de **Lompirt** (Lomperth, judeţul Sălaj), înfățișându-se însuși a declarat că întreg cursul acelui râuleț, pe toată întinderea sa, până unde acel râuleț se varsă în râul Crasna, este socotit drept semn de hotar, despărțind sus-zisele moșii Lompirt și Șărmășag. Și, făcându-se astfel această hotărnicire și ridicare de semne de hotar, ei, adică omul regelui și omul de mărturie al numitului capitlu, întrucât nu s-a ivit atunci nici un împotrivitor, afară de acei Filip, fiul lui Iacob, și Ștefan, fiul lui Ioan, au dat în stăpânire și au lăsat pomeniților Egidiu, Ladislau și și Ştefan, și, ținând de acea moșie Șărmășag, împreună cu toate folosințele sale, afară de sus-zisa bucată de pământ, la a cărei punere în stăpânire s-a făcut împotrivire în chipul arătat mai sus, ca să-l stăpânească cu acel drept, cu care se știe că țin de ei, fără a știrbi dreptul altuia”.

Ştefan de Dioşod, în numele lui Ştefan, fiul lui Ioan de Şamşod, a arătat, în transcriere, o scrisoare privilegială din anul **1299**, în care era inclus actul de împăciuire, dar de Grigore, comitele curial, şi cei patru juzi juraţi de Solnoc, în pricina dintre comitele Desideriu, fiul Petru, iar pe de altă parte, comitele Mogh şi fiii lui Martin de Şărmăşag, „cu privire la nimicirea şi arderea bisericii fericitului apostol Petru, aşezată în satul acelui Desideriu, şi cu privire la uci-

derea fiului său şi a doi slujitori ai săi, şi cu privire la toate vătămările pe care le-a adus comitelui Desideriu Mortunus, fiul lui Mortunus, frate acelora", hotărându-se între ei, prin judecata de împăciuire, „că, deoarece comitele l-a dovedit, pe calea judecăţii, pe Mortunus, încă pe când trăia, ca fiind vinovat de toate cele de mai sus… o scrisoare regească poruncind ca acel Mortunus să-i dea cuvenita despăgubire, Desideriu l-a chemat în judecată pe acel comite de Mogh şi pe fiii lui Martin pentru faptele aceluiaşi Mortunus şi a dobândit ca să fie luată în întregime o bucată de moşie a aceluiaşi Mortunus, de aceea Mogh şi fiii lui Martin i-au dăruit acelui comite Desideriu… moşia numită **Zeertelek** (dispărut, judeţul Sălaj) şi jumătate din moşia numită **Masatelek** (dispărut, judeţul Sălaj)… / Iar noi, după ce-am văzut cuprinsul scrisorii privilegiale… am întărit-o"[1145].

1601: „La 24 iulie, Basta era de părere să pornească, din **Moftin**, spre **Zalău**, dar Mihai se opune. După opinia domnului român, nu era prudent să părăsească tabăra, până nu soseau cei 2.000 de călăreți silezieni (cu armuri grele catafracţi), sub comanda lui Rottal. Aceștia ajung la **Moftin**, la 27 iulie, iar în 30, sosea și un corp de haiduci, încât, la 31 iulie, Basta și Mihai pornesc spre **Zalău**, la 1 august trec de **Supuru de Jos** şi **de Sus**, la 2 ajung la **Sărmășag** și, în ziua de 3, soseau la Guruslău. La iniţiativa lui Mihai, de la **Sărmășag** trupele au fost trecute, de pe valea Crasnei, pe valea Zalăului, pentru a-l sili pe Sigismund Báthory să părăsească tabăra întărită de la **Vârşolț**. Crezând că Mihai vrea să evite lupta și să pătrundă spre centrul Transilvaniei, Sigismund părăsește **Vârșolțul** și, în ziua de

[1145] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 373, pp. 378-386

3 august, ocupă pantele dealului de la sud de pârâul Zalău. Asupra efectivului celor două oști care urmau să se confrunte la **Gurăslău** există mai multe documente, care ne dau cifre diferite”[1146].

1782, Johann Lehmann: „**Cig** este o comună plină de români, într-o regiune dosnică, pe unde nu trece nici un drum. Românii aceştia nu dau nimic de gustare. Trebuie să iei cele de care ai nevoie sau să flămânzeşti. Când li se pun bani în mână... sunt serviabili. Ei se tem foarte mult de localnicii unguri, şi ascund banii şi alimentele, de frică să nu li se ia.

De aici, **Chegea** (Kantsch, comuna Secăşeni, judeţul Satu Mare.) şi apoi **Supur** (**Sobor**, comună în judeţul Satu Mare.), O pădure foarte frumoasă, de pe un deal înalt, dă farmec regiunii nelocuite de oameni. Pădurile sunt pustii, ca şi la începutul lumii... În păduri sunt stejarii cei mai frumoşi, cei mai tari şi mai zdraveni de pe pământ, ei nu folosesc la nimic, fiindcă nimeni n-are nevoie de ei. Dacă cineva are nevoie de lemne, atunci el dă foc la cel mai frumos stejar, ia cu el uscăturile şi crăcile, iar trunchiul, care dă multă bătaie de cap, e părăsit. Pădurile sunt foarte frumoase. Oare nu s-ar putea ca lemnul şi vânatul din regiunile acestea să fie întrebuințate cu mai mult folos? Oare un canal, cu cheltuieli puţine, n-ar putea să îndrepte lemnul acestor păduri spre un scop mai bun?

Supurul este un sat mare. Cârciuma în sine nu e rea. Spre necazul călătorilor, atunci era un cârciumar nobil, un băştinaş, arendaş sau chiar proprietarul. El lasă serviciul oaspeţilor vecinului său, un român: i-a dat vin din pivniță şi predat ceva tacâmuri şi i-a îngăduit să fiarbă pe vatra lui.

[1146] Neagoe, Manole, *Mihai Viteazul*, Bucureşti 1994, p. 275

Românul, văzând bani, a strâns bucuros, din tot satul, păsări, ouă, miere şi alte mărunţişuri, apoi ovăz şi fân pentru cai, pâine din făină de porumb. Nu se găsea altceva şi nici altfel de făină. Românul s-a făcut folositor în toate şi era îndemânatic, soţia lui trebuia să ajute la gătit, iar vasele ce mai lipseau le-a strâns din tot satul. Noaptea, a trecut destul de binişor, deoarece căruţaşii au putut să facă rost de ceva pâine. Se înțelege că, în casa roșie din Frankfurt, se petrece noaptea cu mult mai ieftin, decât aici. Fiecare bucăţică în parte costă alţi bani, iar drumul pentru ea, la fel. Românul nu face nici un pas, până nu a înțeles pentru ce îl face. Cârciumarului, oricât l-a servit, nu-i dă nici un ban”[1147].

1887: „Notarii din comune sălăjene, în mai mare parte, au fost români, de acum înainte însă nu vor mai fi, deși poporul, afară de românește, altă limbă nu știe. În contra acestor ființe urgisite s-a început o goană nemaiauzită; fișpanul, viceștepanul, inspectorul de dare se întrec cu comisiunea administrativă în a necăji şi a scoate din post pe bieţii notari români, chiar de ar fi fost, până aici, cu cea mai bună purtare; cercetarea disciplinară se începe ca din senin, și dacă e de lipsă, pe lângă suspendare de la oficiu şi beneficiu, cercetarea ţine ani, ca să nu zic zeci de ani. / Aici scopul e vădită, căci respectivii, neputândă trăi fără leafă, la un an ori doi trebuie să abdice și să-şi caute altă subzistență. Așa i se întâmplă lui Alexandru Opriș, fostă notar în **Creaca**, lui Filip, fost notar în **Supur**, lui Băican, fost notari în **Biușa**, lui Ghiţiu, fost notar în **Bicaţ** etc. / Alegerile de notari, în comitat, se întâmplă așa, că dacă concurentului e români, fie mai harnic ca soarele, în candidatură nu e iertat să vină. Acest apriat s-a văzut la ale-

[1147] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 583, 584

gerea de notar în **Creaca** și **Sălsig**, unde poporului, cu călcarea dreptului său de alegere, îi fu impus ca notar un străin, pe care nu l-a voit; dar fiindcă aşa au voit fişpanul şi viceşpanul, deși recurenți români la acest post, cu praxa (practică) de decenii, au fost până în cinci. / Astfel se respectă, în Sălaj, legea pentru egala îndreptățire a naționalităţilor, cu care se laudă ungurii în faţa lumii!”[1148].

1895: „Inaugurarea expoziției de lucruri femeiești, de la **Șimleu**, s-a săvârşit, în 1l august, la 4 ore d. a. Expoziţie de acest fel românii sălăgeni, până acuma, încă n-au aranjat. Trei odăi spaţiose erau pline cu excelentele obiecte expuse; preţul de intrare era 10 coroane. Străinii din **Şimleu** şi jur mult au admirat această frumoasă expoziţie. / Obiecte expuse, de altfel, n-au fost numai din Sălaj. Cu totul, erau aproape la 1.000 bucăţi, tot lucruri de mână femeiești, ca ţesături, cusături, broderii etc. După biletele ce atârnau de obiecte, mi-am şi însemnat câteva nume: / Veturia Budişan, născută Liscan, din **Pria**; / Marieta Iernea, din **Leta mare**; / Elena Cosma din **Marin**; / Maria Lazar, născută Lăpuştean, din **Șimleu**; / Teresia Băliban, născută Bran, din **Acăși**; / Aurelia Mircea, din **Bogdana**; / Emilia Bran din **Feghea**; / Cornelia Vaiöa din **Cristelec**; / Regina Bohăţăl, născută Lengyol, din **Supurul de sus**; / Veronica Pop, născută Laslofi, din **Babţa**; / Elena Butean, născută Bran, din **Supurul de jos**; / Cornelia și Sabina Maniu, din **Șimleu**; / Elena Mica, din **Odorhei**; / Silvia Filip, din **Stirci**; / Cornelia Delei, din **Pericei**; / Eugenia Lengyel, din **Corni**; / Emilia Orian, din **Cizer**; Cornelia Cristea, din **Giurtelec**, şi multe altele. / La inaugurare,

[1148] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 226, Braşov 1887, p. 1

asemenea, a luat parte public numeros... Se spune că expoziţia a fost vizitată de peste 1.000 persoane... /

Concertul şi balul, care s-au ţinut în sala teatrului din **Șimleu**, o sală care, de astă-dată, de ar fi fost de două ori mai mare, și totuşi nu ar fi încăput cele 700 de persoane, ce-ar fi dorit să-şi petreacă. Mulţi nici pe la uși n-au mai putut ajunge, ci trebuiră să se îndestulească cu cele ce le spuneau alţii despre cele ce se petreceau înlăuntru. / **Programa concertului a fost următorea**: / 1). „Sfântă zi de libertate", cântată, cu multă dibăcie, de corul tinerimii, compus cu deosebire din bravii clerici gherlani. Corul a fost mult aplaudat; / 2). Potpouri clasic, piano-solo de doamna Laura Borbola, după care au urmat multe cântări românești. Doamna Laura Borbola a dat noi probe de frumosul său talent în arta muzicală, încântând publicul. Prin o schimbare a programei, a urmat, în locul al / 3-lea). „Doamna Ana", de Alecsandri, care a fost bine declamată de domnișoara Elena Mica; / 4). „Serenadă", de George cavaler de Flondor, cântată frumos de corul tinerimii; / 5) „Cântec de fericire", de Iacob Mureşianu, cântat solo de doamna Victoria Carşai, acompaniată la pian de domnișoara Maniu. D-na Carşai a fost furtunos aplaudată, împreună cu domnișoara Maniu; / 6). „Despot Vodă", de Vasile Alecsandri, care a fost minunat declamat de dl Victor Vaşvári, încât aplauzele păreau a nu mai avea sfârşit; / 7). „Marşul cântăreților", de Ciprian G. Porumbescu, cântat atât de însufleţitor de corul tinerimii. La stăruința publicului, acest punct a fost repetat.

Balul asemenea ar fi reuşit foarte bine, dacă sala de dans nu ar fi fost, pentru acum, din cale afară de mică. La jocurile de coloană erau înșirate câte 200 perechi. În pauză, 21 tineri, îmbrăcați în costume naționale au jucat, în admi-

rabil tact, „Căluşerul" şi „Bătuta", sub conducerea dlui Augustin Molnar. / La bal, am văzut, între altele, pe **doamnele**: Maria Barboloviei (**Șimleu**), / Clara Maniu, născută Coroian (**Şimleu**), / Maria Cosma, născută Dragoş (**Supur**), / V. Pop (**Zalău**), / Aurelia Dr. Pop, născută Cosma (**Oradea-mare**), văduva Filip (**Supur**), / Laura Bran, născută Vanoai (**Țeghea**), / Ana Mica (**Odorhei**), / Bran (**Benefalău**), / Elena Butean, născută Bran (**Supur**), / Pop (**Unimăt**), / Terezia Băliban (**Acâș**), / Regina Bohăţăl, născută Lengyel (**Supur**), / Veronica Pop (**Babța**), / Coste (**Pecei**), / Lemeni (**Gherla**), / Vaida (**Cristelec**), / Hoblea (**Cig**), / Sima (**Pericei**), / Lazar (**Șimleu**), / Vicaş (**Hidig**), / Budişan (**Pria**), / Tămaş (**Giurgiu**), / Carşai (**Blașiu**), / Borbola (**Sătmar**), / Iernea (**Leta-mare**), / Dr. Pop (**Năsăud**), / Filip (**Stirci**), / Pop (**Recea**), / Cristea (**Giurtelec**), / Ilieş (**Bocșa-română**) şi multe altele, ale cărora nume mi-au scăpat. / Dintre **domnişoare**: I. Micu (**Odorhei**), / Marieta Iernea (**Leta-mare**), / Emilia Bran (**Țeghea**), / Sabina şi Cornelia Maniu (**Șimleu**), / Elena Cosma (**Marin**), / Vaida (**Carastelec**), / Delei (**Pericei**), / Tămaş (**Giurgiu**), / Filip (**Stârci**), / Cornelia Cristea (**Giurtelec**), / Mircea (**Bogdand**), / Caba (**Chend**), / Labo (**Bogdana**), / Pop (**Șimleu**), / Pop (**Ortelec**), / Târnovan (**S. Lazar**) şi încă vreo 100 altele"[1149].

1895: „La alegerea din 21 octomvrie nou, în cercul **Socaciului** (azi **Săcăşeni**), românii au învins, alegând, pentru ambele locuri vacante, doi membri din sânul lor, pe domnii Mihai Bobiş, vrednicul învățător din **Supurul de Sus**, şi pe părintele Antoniu Băliban din **Acoş**. Cu deosebire bine se purtaseră alegătorii români din **Sărăuad**, sub

[1149] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 189, Braşov 1895, p. 3

conducerea însufleţitului naţionalist, părintele G. Stanciu, apoi alegătorii români din **Supurul de Sus**, în frunte cu preotul Augustin Oşan şi învăţătorul Mihai Bobiş. Dintre alegătorii română din **Socaci**, câţiva se lepădaseră de noi, românii; de tot necalificabil s-au purtat **românii întunecaţi din Chegea**, dintre care numai puțini au votat cu românii, şi aceştia la îndemnul treazului lor învăţător Dimitrie Pop, pe când cei mai mulți au fost duşi în tabăra ungurilor, sub comanda slabului preot din **Chegea**, cu numele Milianu, care, bătându-şi pieptul uscat, striga în gura mare că el nu ţine cu românii, că „Românii-s proşti“. / Cu toate opintirile ungurilor și a lingăilor lor, însă, graţie tacticii preoţilor Stanciu, Oşan şi a dascălului Bobiş, românii reușiseră, atunci, cu majoritate de 27 voturi. / Cu toate că alegători români în cercul Socaci sunt 200, pe când unguri abia vreo 120, numai prin mare luptă le-a succes românilor a majoriza pe unguri, căci se făcuseră mari presiuni asupra lor. Cu toate acestea, un Oláh Jànos (cândva român), cu „soţii“ au protestat alegerea, pe nişte motive de nimic, iar cei de la comitat au anulat-o. Nu le-a convenit lor cum că un învățător ca Bobiş şi un preot ca Băliban să fie membri în congregaţiune, nişte „daco-valahii” atât de primejdioşi, care ar fi răsturnat din osie marele şi puternicul glob maghiar! / Astfel s-a fixat alegere nouă, pe ziua de 28 noiemvrie nou, când apoi s-au întâmplat lucruri nemaipomenite.

Românii au fost şi mai însufleţiţi, decât în primul rând, pentru candidaţii lor, Mihai Bobiş şi Mihai Bohăţel. Au venit toți românii din **Sărăuad, Supurul de Sus**, mai mulți din **Socaci** și **Chegea**, iar preotul din **Chegea** din nou s-a purtat tot atât de scârbos, ca şi la alegerea din 21 octomvrie. / Ungurii, în frunte cu maghiaronul notar din **So-**

caci, Benik Samu, văzând, că cei 120 de alegători unguri vor fi majorizați din partea celor 200 de alegători români, au recurs la un mod de luptă forte ticălos. Înaintea ușii unde mergeau alegătorii la urnă, s.au postat vreo 6 unguri scăpătaţi, care n-au nici o avere, decât hainele de pe ei, şi acele încă slabe, şi, când mergeau alegători români din Sărăuad, Supur, Socaci ori Chegea simplaminte (pur şi simplu – n. n.) nu-i lăsau înlăuntru, ci îi respingeau cu puterea, iar când venea câte-un ungur, îi făceau loc. / Auzind de aceasta, părintele Stanciu, învățătorul Bobiş şi ceialalţi, părintele Stanciu (un bărbat atletic) se ia şi merge către locul de votare, voind să intre înlăuntru; cei 6-8 unguri ori câţi vor fi fost înaintea ușii, căci eu, din întâmplare, tocmai atunci nu eram de față, ca să-i pot număra, apucă care ce-i vine în mână, unul par, altul lemn verde etc. şi iau la goană pe părintele George Stanciu. Acesta, văzându-se faţă de 6-8-10 unguri, astfel înarmaţi, a fost silit să se retragă; curând după aceea, însă, s-a reîntors din nou, cu vreo 100 de români, protestând și pretinzând să fie lăsaţi la urnă. Astfel, când şi când, a fost lăsat şi câte-un român la urnă, dar, după ce intra înăuntru, trebuia să stea acolo câte-o jumătate de oră, căci „domnii" întorceau încoace şi încolo listele, ca să treacă vremea și să sosească 4 ore, când trebuia să se încheie alegerea. / Fireşte că, în astfel de împrejurări, n-au putut fi „aleşi" decât 2 „unguri", cel mai neaoş dintre ei se numeşte Elzenbaum, iar al doilea Kis Emil. / Despre acest caz, părintele Stanciu a telegrafiat încă atunci ministrului de interne"[1150].

1919: „**O pagină din suferințele noastre**. / După ziua măreaţă, istorică din 1 Decembrie 1918, de la **Alba**

[1150] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 261, Braşov 1895, p. 2

Iulia, ziua în care marea Adunare Naţională a decretat Unirea Ardealului cu Ţara-mamă, toți câți am luat parte la acea istorică Adunare, entuziasmați şi plini de nădejdi mai bune, ne-am reîntors acasă, fiecare la vatra sa şi la ocupaţiunea sa, aşteptând sosirea armatei române, conform asigurării ce ni s-a dat: „Mergeţi acasă, căci armata noastră vă ajunge și vă ia în primire ca pe cetăţeni liberi ai României Mari!”. / Dar iată, deja pe cale către casă, auzim veşti rele şi aproape la toate gările eram în primejdie ca să fim atacaţi de soldaţii secui, care se organizaseră în gărzi şi juraseră că vor împiedeca unirea faptică a Ardealului cu România. Iar acasă, pretutindeni ne aşteptau ochii scânteietori de ură ai ungurilor, care ne spionau, de aici, încolo, şi mai mult decât mai înainte, tot pasul. Oastea română, oprită, în calea sa spre Oradea, din ordine mai înalte, nu putu înainta decât până la **Ciucea**, în schimb trupele secuieşti inundau încet orașele și satele, și toate ținuturile locuite de români. Eram luaţi la ţintă toți cei ce fusesem la Alba Iulia: toţi intelectualii, în prima linie preoţii și învățătorii, care erau consideraţi de către unguri ca primii autori ai celor întâmplate la Alba Iulia.

La **Oradea**, vicarul episcopesc Dr. Florian Stan, căci Episcopul, Dr. Demetriu Radu, atunci, spre norocirea lui, nu se reîntorsese încă la rezidenţa sa, îndată după proclamarea Unirii dă o circulară către clerul și poporul din Eparhia Orăzii, în care prescrie ca, în fiecare biserică, să se explice poporului credincios marea însemnătate naţională a Unirii Ardealului cu țara mamă și să se ţină un „Te-Deum”, mulțumind lui Dumnezeu pentru darul acelei zile. Preoţii se conformează acelei Circulare. Cu aceasta, se începe **adevăratul calvar al preoţimii** Eparhiei române unite de Oradea. Preoţii din Sătmar, din Sălaj, din Bihor şi din

Arad sunt urmăriţi pretutindeni, şicanaţi, ameninţaţi, mulţi sunt deţinuţi şi maltrataţi, câţiva sunt martirizaţi până la sânge, iar unii chiar ucişi mişeleşte. / **Primul preot, mucenic naţional** al Eparhiei orădene este Izidor Szilagyi, preot în **Bicău**, județul Sătmar. Acuza ce i s-a adus a fost că a făcut pe credincioşii săi din Bicău ca să jure, în biserică, pe România Mare. A fost deţinut, încă în primele zile din februarie 1919, şi dus la cartierul secuilor din comuna **Pomi**, comandantul cărora era căpitanul Ujfalusy, boierul ungur din aceea comună curat românească. Acesta, să nu zic: l-a dat, dar l-a lăsat pe preotul român pe mâinile secuilor crudeli, care, după ce l-au ţinut închis zile întregi şi l-au batjocorit în chip şi fel, după ce l-au bătut şi aproape tot l-au zdrobit, l-au purtat pe drumuri, chinuindu-l, iar în urmă l-au trecut peste Someș, sub pretextul că-l duc la **orășelul Seini** şi apoi, ciungărindu-l în modul cel mai barbar, l-au omorât și, legându-i trupul de trunchiul unei sălcii bătrâne, din albia Someșului, l-au aruncat în apă, la rădăcinile salciei. / Soţia lui, cu 5 copii, plângând îl căuta pe drumuri, pretutindeni, întrebând de trecători, întrebând de secui, de căpitanul lor, că unde i-au dus bărbatul. Secuii își băteau joc de ea, căpitanul lor o asigură să fie numai liniștită, că bărbatul ei trăieşte și nu i se va întâmpla nimic, până ce, în urmă, doar la săptămâna după ce a fost omorât, l-au găsit în Someș, tot ciungărit şi deja început şi de peşti, la rădăcinile salciei, de care îl legaseră nemiloşii călăi.

Tot mișeleşte a fost răpus un alt preot al diecezei: preotul Mihai Danilă, din **Dijir**, județul Bihor, care, învinuit că ar fi arborat tricolorul român pe biserică şi pe casa parohială, în calea spre **Marghita**, a fost deţinut şi, lângă comuna **Iteu**, a fost împuşcat şi aruncat într-un şanţ. / Protopopul **Supurului de jos**, din județul Sălajului, Petru

Cupcea, pe motivul că a fost mare naţionalist şi a fost la Alba Iulia, l-au deţinut soldaţii secui, l-au bătut şi, ducându-l la Debreţin, acolo, o noapte întreagă, l-au torturat, i-au zdrobit craniul, lovindu-l fără milă, aşa că numai Dumnezeu a ţinut sufletul într-însul şi-au trecut luni întregi, până şi-a vindecat rănile grozave. / Preotul din **Resighea**, județul Sălajului, Cornel Abrudan, care, ca mare naţionalist, suferise mult, încă și pe vremea legilor şcolare ale lui Apponyi, în anul 1919, februarie, e maltratat de secui; în aprilie, deținut de bolșevici; în mai multe rânduri e osândit la moarte şi pus înaintea puștilor bolșevice. A scăpat, însă, cu bătăi crunte, care l-au zdruncinat total, aşa că și azi, când e vorbă ca să-ţi povestească suferinţele îndurate, izbucneşte în plâns cu hohot; singură, aducerea aminte de cele suferite îl zguduie sufleteşte întru atâta, că de plâns nu-i în stare să-ţi spună un cuvânt.

Preotul din **Ruşeni**, județul Sătmar, Nicolae Câmpian, în primele zile din februarie 1919, pe când se afla în Sătmar, sub pretextul că ar fi spion e deţinut de secui şi dus, cu trenul, la **orăşelul Seini**. Pe cale, închis într-un cupeu separat, este scuipat, în tot chipul batjocorit şi bătut de soldaţi. În Seini e închis într-o cameră şi ţinut acolo mai multe zile, zilnic maltratat şi chinuit; în urmă, i se comunică că va fi împuşcat. / Comandantul trupelor române din **Baia Mare**, însă, informat despre intenţiunea secuilor din **Seini**, telefonează comandamentului acestora, ca să ia ştirea că cu ce moarte va fi omorât preotul Câmpian, cu aceeaşi moarte vor fi executaţi și fruntaşii unguri din Baia Mare. Numai aşa preotul Câmpian a scăpat de moartea sigură. / Bătrânul şi venerabilul protopop al **Chereluşului**, din Arad, Augustin Târziu, la 20 aprilie 1919, ziua Învierii Domnului, a fost ridicat de către bandele bolşevice, din

mijlocul familiei şi al credincioşilor, cărora le săvârșise sfânta slujbă a Învierii. A fost purtat ca un criminal ordinar prin Chişineu, Chitihaza, Ciaba, Mezötur, Solnoc și Budapesta. A fost maltratat în modul cel mai neomenos şi bătut până la sânge, aşa că, având în vedere organismul său debil, numai singur darul lui Dumnezeu l-a susținut în viaţă. Din Budapesta s-a înapoiat numai după ce trupele române au pus stăpânire pe acest Babilon, întronând ordinea.

Un alt preot al diecezei și profesor la Oradea, tot în zilele prime din februarie 1919, venind din părţile sătmărene, unde cercetase pe mamă-sa bolnavă, la gara din **Sătmar**, a fost amenințat cu pălmi, din partea unui soldat de rând secui şi insultat, şi a scăpat numai prin intervenţia unui sublocotenent, student român cu sila luat din şcoală și prins în garda maghiară, la serviciu militar; iar la gara din Püspökladány, acelaşi preot, din partea secuilor din garda gării, a fost grozav înjurat şi amenințat cu moartea, apoi, când a plecat trenul spre Oradea, în cupeul în care ocupase loc preotul, urcă trei soldaţi, care, dimpreună cu unii dintre călătorii din acel cupeu, prin insulte grozave şi nedrepte la adresa românilor şi a tot ce-i românesc, în tot chipul au provocat pe preotul român, căutând ceva ansă, spre a-l putea deţine. Acesta, însă, spre norocirea lui, presimţind ce i se pregătește, la insulte și provocări n-a reflectat nici într-o formă, n-a zis nici un cuvânt. La ultima gară de lângă Oradea, soldaţii dându-se jos de pe tren, şi-au descoperit misiunea şi intenţiunea ce o aveau, unul dintre ei zicând preotului: „Ai avut noroc, domnule, că n-ai zis nici un cuvânt, căci altcum cu baioneta te ţintuiam către bancă!”. / Cu adevărat, preoţii români, în acele zile, umblau „în umbra morţii”. Aproape toți au fost şicanaţi, terorizaţi, unii au fost jefuiţi de tot avutul lor, iar alţii și cu viața au scăpat

numai aşa, că ori s-au ascuns, ori s-au refugiat peste front. Aşa, Romul Buzilla din **Mădăraş**, Vasile Barbul, fost preot în **Necopoiu**, Coriolan Ternovan, fost preot în **Borleşti** și alții s-au refugiat la **Baia Mare**; apoi Gheorghe Mureşan din **Moftinul-mic**, Ioan Turdean, din **Şimand**, Ioan D. Silaghi, din **Valea vinului**, George Golia, din **Crucișor**, protopopul Osian din **Roşiori** şi mai mulţi alţii, mai ales în ultimele zile de urgie bolşevică, s-au ascuns, care unde a putut, și așa și-au mântuit viaţa.

Dintre învăţători mult a suferit Ioan Huniadi (azi Ioan Iancu), fost învățător în **Bicău**, de unde acest învățător, nu mult după ce fu omorât preotul de acolo, fu ridicat și el de secui şi dus la cartierul secuiesc din **Pomi**. Huniadi, după ce fu bătut și chinuit, nemaiputând suferi bătăile, într-o noapte, în cap de iarnă, desculţ şi aproape gol, a fugit din mijlocul soldaţilor secui şi, urmărit de aceştia, prin ploaia de gloanţe a scăpat peste front, la **Fărcaşa**, unde se aflau trupele române. / Învățătorul Ioan Barbul din **Pomi** a fost bătut şi cu fuga a scăpat şi s-a refugiat peste front. Învăţătorul Vasile Lupan din **Caraşeu** şi Iosif Nistor din **Crucişor**, deţinuţi şi maltrataţi mai multe zile, au stat **închişi în Sătmar**, într-o cameră, în care n-au avut nici măcar un scaun, pe care să şadă, necum un pat, pe care să se odihnească peste noapte, ci se culcau jos, pe paie, ca vitele, și nu primeau decât pâine și apă, și zile întregi n-a fost permis să iasă afară. Numai intervenţia ordinariatului episcopesc la însuşi prim ministrul Károly le-a scăpat viaţa.

Învățătorul Alexandru Bota, din **Chereluş**, a împărtăşit aceeaşi soartă cu protopopul A. Târziu, fiind chinuit, ca şi acela, apoi a ajuns la Budapesta, de unde, cu mare greutate, a putut scăpa, îmbrăcat în uniforma militară a duşmanilor. / Dintre alţi intelectuali şi credincioşi ai biseri-

cii şi fii ai diecezei noastre, carie au suferit moarte de martir, pentru ţinuta lor demnă de români şi pentru România Mare, amintim numai pe avocatul din **Beiuş**, Dr. Ionel Ciordaş, omorât de soldaţii unguri cu un barbarism nemaipomenit, în comuna **Lunca**; apoi D. Mureșan, din **Mărіuş** (azi **Aluniş**), în județul Sătmar, comandantul gărzilor române din **Codru**, care a fost prins și împușcat de secui. / Țăranul Alexa Sabo din **Borhid** (azi **Valea vinului**), tot din județul Sătmar, a fost împușcat de bolșevici; / 12 bărbaţi şi o femeie din **Chereluş**, județul Arad, au fost duși la **Chişineu** şi maltrataţi; trei dintre ei, Teodor Herlo, Teodor Flueraș şi Ioan Ciura, un bătrân de 60 ani surdo-mut, au fost omorâţi pe malul Crișului Alb, în modul cel mai barbar, iar pe ceilalţi i-au scăpat, conturbaţi fiind de garda națională din Chişineu, care le dăduse de urmă. Advocatul Dr. Art. Caba, din **Seini**, apoi notarul Nistor, din **Homorod**, şi alţii numai refugiindu-se la **Baia Mare**, au scăpat cu viaţă; asemenea şi studentul Augustin Gherman, din **Pomi**, şi mulţi alţii, pe care nu este cu putință a-i înşira aci, în cadrul acestui articol”[1151].

1923: „Târgurile sunt viața pulsivă a judeţului. Comunele **Borla**, **Acâş**, **Hodod**, **Beltiuşec** au permisul pentru 6 târguri la an, dar comuna românească **Supur** a înaintat cerere de târguri, iar până astăzi târgul nu s-a admis”[1152].

1924: „Credincioşii din fruntaşa comună sălăgeană **Supurul de jos** au colectat între ei, atât acasă, cât și în America, frumoasa sumă de 135 mii lei, cu scopul precis ca să se procure cu ea două clopote, care să fie deodată şi un prinos pentru darul de la bunul Dumnezeu al unirii tutu-

[1151] *Vestitorul*, Anul V, nr. 9-10, Oradea 1929, pp. 8-11
[1152] *Vestul României*, Anul II, nr. 14, Oradea 1923, p. 2

ror românilor, în cadrele României Mari. Cine a dăruit mai mult ? Mi se pare: „fiecare, după a lui împrejurări şi tragere de inimă”. / Clopotele procurate, primul în greutate totală de 686 kg, al doilea de 363 kg, au un glas sonor, plăcut şi sunt armonizate cu clopotul vechi, rămas după „recvirare” (turnat în 1761) ; ele fac lauda fabricii „Schieb” din Sibiu, care le-a turnat. / **Inscripțiile sunt**: pe clopotul I: „Sum darul bunilor credincioși oferit Sfintei biserici greco-catolice române a Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril din **Supurul de jos**, și cu glasul meu mărirea lui Dumnezeu o voi vesti”; / pe clopotul II: „Dăruit de buni credincioși sfintei biserici greco-catolice române a Sfinților Arhangheli Mihail şi Gavril din **Supurul de jos**, de credincioși, spre evlavie către Dumnezeu îl voi chema”.

Gestul frumos al credincioşilor, de a înzestra casa Domnului cu o podoabă atât de frumoasă, a fost onorat cu plăcere de către Î. P. S. S. Episcopul Valeriu, şi, la rugarea parohului local, a fixat termen pe 16 ianuarie, ca să le sfinţească El însuși... / Ilustria Sa Episcopul a plecat, în societatea Ilustriei Sale Dr. Gheorghe Miculaș, canonic și prelat papal, şi a secretarului protopop V. Barbul. La gara din **Carei** a fost bineventat de prefectul judeţului Sătmar, dl Cantonlari, asistat de intelectuli din localitate. Aici l-a întimpinat şi delegaţia din **Supurul de jos**, A. Virag, notar, Paul Tereș, curatorul prim al bisericii, şi Paul Boitor, primarul comunei. / La **Hotouan**, punct de intrare în judeţul Sălaj, Ilustria Sa este salutat de primpretorul plasei Tăşnad, Vasile Oros, iar la **Săcășeni** i-a venit înainte prefectul judeţului, Dr. I. Domșa, cu deputatul cercului, Dr. E. Lobonțiu, profesor în **Șimleu**. Toţi aceşti domni l-au petrecut pe Î. P. S. Sa până la **Supurul de jos**... / Sosit în biserică, Ilustria Sa citeşte câteva rugăciuni și apoi, anunțând popo-

rului El însuși Liturghia pontificală de mâine şi sfințirea clopotelor, dă binecuvântare”[1153].

[1153] *Vestul României*, Anul II, nr. 10, Oradea 1924, p. 2

SUSANI

(Sasanfolua, județul Timiș)

1359, august 29: **Olachorum nostrorum fidelium**. Regele Ludovic dă de știre că, ținând seama de „vrednicia credincioaselor slujbe ale lui Karapeh, Stanislau, Neagu, Wlanijk, Nicolae și Ladislau, fiii lui Ladislau, fiul lui Zarna, **credincioșii noștri români**, care, în vremea când Alexandru Basarab, voievodul Țării Românești, nu voia să ne cunoască de domn al său firesc – pentru credința ce trebuie s-o păzească față de noi și de sfânta coroană – au stat alături de maiestatea noastră cu atâta statornicie, încât nici paguba în averile lor, nici pustiirea moșiilor lor, nici loviturile morții, nici spaima pricinuită de alte primejdii nu i-au putut abate de la această statornicie în credință, ba, mai mult, părăsindu-și toate moșiile și bunurile lor aflătoare în pomenita Țara Românească, ni s-au îmbinat ei înșiși maiestății noastre, ca să ne slujească cu credință. Și, după ce au făcut aceasta, călcând mereu pe urmele maiestății noastre, înfruntând întâmplările soartei în necontenitele noastre lupte și mai ales în fața Zarei în părțile ... răbdând bărbătește neîncetatele osteneli și povara grijilor și loviturilor vrăjmașilor, s-au străduit, cu vărsarea sângelui lor, să afle har în fața noastră, în temeiul acestor fapte, și, deși pentru destoinicia slujbelor lor, ei ar fi vrednici de mult mai

multe din partea noastră, totuși, ca o parte de răsplată a slujbelor lor, le-am dat, ca nouă danie a noastră, o moșie numită **Recaș** (Reckas, judeţul Timiş), aflătoare lângă râul numit Timișul Mic, împreună cu satele **Zenthleluk** (dispărut, lângă Recaş, judeţul Timiş), **Wasahaza** (dispărut, lângă Recaş, judeţul Timiş), **Nyugulmad** (dispărut, lângă Recaş), **Katul** (dispărut, lângă Recaş), **Gutman** (dispărut, lângă Recaş) și **Hedemer** (dispărut, lângă Recaş), precum și cu morile și cu vama ce țin de acea moșie Recaș, și, de asemenea, moșia **Chisătău** (Kyzigtew, azi **Chizătău**, judeţul Timiş), cu satele numite **Solymus** (dispărut, lângă Ivanova, judeţul Timiş), **Susani** (Sasanfolua, judeţul Timiş), **Petrovoselo** (dispărut, judeţul Timiş), **Lalsia** (dispărut, judeţul Timiş), **Estephanfolua** (dispărut, judeţul Timiş), și **Tyukfalu** (dispărut, judeţul Timiş), de asemenea cu morile și cu vama ce țin de numita moșie Chisătău, care moșie și sate au fost mai înainte ale răposatului Nicolae al lui Filip, și ale lui Ioan, odinioară necredincioși față de tatăl nostru și de noi, și, mai apoi, așa cum cerea nevrednica lor necredință, sus-pomenitele lor moșii, după obiceiul statornicit al țării, au trecut în chip legiuit în mâinile tatălui nostru și, în urmă, în ale noastre. Și le-am dăruit și hărăzit acelor fii români ai lui Ladislau și moștenitorilor lor, și tuturor urmașilor lor, împreună cu toate folosințele lor aflătoare pe acele moșii, în vechile și adevăratele lor hotare, cu întreg dreptul cu care se știe că țin de dreptul nostru de danie, ca să le stăpânească, să le țină și să le aibă pe veci și nestrămutat, îndatorându-ne să-i păstrăm în pașnica stăpânire a sus-numitelor moșii, sate și a oricăror folosințe ale lor, împotriva oricăror oameni, și să-i apărăm și ocrotim

întru totul de toți cei care ar voi să-i tulbure din pricina sus-pomenitelor moșii”[1154].

[1154] AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 400, pp. 406-408

SZENT MÁRTON

(districtul Odoreului, judeţul Satu Mare)

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Suta**, în comuna Szent-Márton, 1 familie.

Vajda de Csolt, în comuna Szent-Márton, 2 familii.

Joó, în comuna Szent-Márton, 2 familii”[1155].

Hirten aus Novaci
Shepherds of Novaci
Ciobani din Novaci
Bergers de Novaci

[1155] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 23

ŞAEŞ

(Schais, Seges, Segesd, Segusd, judeţul Mureş)

1372, februarie 1: „comitele Laurenţiu, cu judele de **Roşia** (Ruffomonte, Ruffo Monte, judeţul Sibiu), Albert şi Conrad de **Şura Mare**, judele din **Turnişor** (villa Epponis, judeţul Sibiu), Petru Schever, dimpreună cu alti patru orășeni chibzuiţi din **Sighişoara**, comitele Nicolae de **Kozd** (Kozdat, azi **Rupea**, judeţul Braşov), comitele Gheorghe de **Şaeş** (Schais, Seges, Segesd, Segusd, judeţul Mureş), comitele Mihail de **Nocrich** (Leschkirch, Leschkirche, Lueschkyrg, Luschkirg, judeţul Sibiu), Servatius și Mihail Nunnenklepil din **Sibiu**, comitele Mathia de **Apoldu de Jos** și întreaga obște a bătrânilor din ţinutul tuturor celor șapte scaune din părțile Transilvaniei” dau de ştire că s-au înfăţişat înaintea lor „chibzuiţii şi cinstiţii bătrâni ai obștii din **Răhău** (Rychau, inclus în Sebeş, judeţul Alba), pe de o parte, iar pe de altă parte, bătrânii sau trimișii obștii din **Câlnic**, spre a primi hotărârea din urmă, cu privire la cearta și pricina ce se purta între dânșii, cu destulă zăbavă, pentru o pădure şi un mărăciniş. Iar noi, după ce am primit și am ascultat scrisoarea deschisă și spusele amânduror părților, n-am voit să dăm o hotărâre cu privire la această ceartă, de îndată, și fără o bună chibzuială, și pentru o mai mare încredințare și cercetare a acestei pricini, am hotărât să dăm

amânduror părților potrivnice un soroc, spre a veni iar înaintea noastră după cincisprezece zile… şi am dat, prin judecată, cu deplin drept acea pădure si mărăciniș acestei obşti din **Câlnic**, dând obștii și bătrânilor din Câlnic tot dreptul, slobod și întreg, la toate folosinţele şi la folosirea acelei păduri și a mărăcinișului, fără împotrivirea obștii din **Răhău**"[1156].

Jaad: Sächsische Sonntagstracht
Iad: Saxon Sunday costume
Iad: Port săsesc de Duminecă
Iad: Costume saxon de dimanche

[1156] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 98, pp. 120-122

ŞAMŞUD

(Şamşod, Samson, azi **Samşud**, judeţul Sălaj)

1359, mai 15, Vişegrad: Voievodul Andrei dă de ştire că, venind „Ladislau, fiul lui Ioan, siul lui Martin de **Şărmăşag** (Sarmasag, judeţul Sălaj), în nume propriu şi pentru Egidiu şi Ştefan, fraţii săi buni, şi ne-a înfăţişat, împotriva lui Ştefan, fiul lui Ioan de **Şamşod** (Samson, azi **Samşud**, judeţul Sălaj), scrisoarea de răspuns a capitlului Orăzii, cuprinzând o hotărnicire de moşie, o împotrivire şi o chemare în judecată… şi arătând că Egidiu, fiul lui Ioan de Şărmăşag, în numele său, al lui Ladislau şi al lui Ştefan, fraţii săi de sânge, şi a declarat că moşia Sărmăşag, care este în stăpânirea lor, are mare nevoie de hotărnicire. / Drept aceea, regele a dat poruncă acestui capitlu să-şi trimită omul vrednic de crezare, în faţa căruia omul regesc, Ştefan, fiul lui Pavel de **Batawolge** (Barthaveule, dispărut, lângă Cehăluţ, judeţul Satu Mare) sau Blasiu, fiul lui Emeric de **Dioşod** (judeţul Sălaj), ori Ştefan, fiul lui Alexandru de **Sandorhaza** (sat dispărut, lângă Hodod, judeţul Satu Mare), ori, în lipsa acestora, Bechen, fiul lui Ioan din sus-pomenitul Dioşod, venind la moşia Şărmăşag, s-o hotărnicească… / Deci au hotărnicit acea moşie în chipul de mai jos scris:

Și anume, mai întâi, începând din partea moșiei nu-

mite **Moiad** (Mayad, judeţul Sălaj), au mers de-a lungul acelui râu zis Crasna, o bună bucata de loc, până la locul numit Urcușul Paltinilor, unde, înfățișându-se însuși Nicolae, fiul lui Albert din numitul Moiad, a spus că acel râu Crasna este și a fost, din vechime, semn despărțitor de hotar între acele moșii Șărmășag și Moiad și că și mai departe acel râu era socotit ca hotar între sus-zisele moșii Șărmășag și **Supur** (Zupur, judeţul Satu Mare). De aci, așa cum au spus acel om al regelui și omul de mărturie al numitului capitlu din Oradea, mersul hotarelor arătate de numiții nobili de Șărmășag, ține o bună bucată de loc, de-a lungul acelui râu, și îl părăsește în partea de răsărit, unde acei nobili de Șărmășag au arătat drept hotar trei șanțuri, care, după spusa lor, despart pomenitele moșii Șărmășag și Supur. Apoi hotarul cotește spre răsărit și ajunge la râuleţul numit Corandul, care desparte între ele acea moșie Șărmășag și moșia regească numită **Bogdand** (judeţul Satu Mare), aflătoare în ținutul Ardud. Apoi, urcând în sus, o bună bucată de loc, pe acel râuleț Corandul, au ajuns la locul în care un alt râuleț, numit Pârâul Masa, se varsă în acel râuleț Corandul, și acolo numita moșie Șărmășag, despărțindu-se de sus-zisa moșie a maiestății regești, se unește cu hotarele moșiei numite **Ser** (Sceer, judeţul Satu Mare), acolo unde, aproape de unirea acelor râuri, sub un stejar, se află o movilă de hotar ridicată din nou. De acolo, merge în sus, pe același râuleț Pârâul Masa, către miazăzi și, părăsind acel râuleț, se urcă pe un deal, ce se află între sus-zisele moșii Șărmășag și Ser și în vârful căruia acei nobili de Șărmășag au arătat o movilă de hotar. De aici, trece pe o creastă și acei nobilii de Șărmășag au arătat, la o mică depărtate, două movile de hotar. De aici au arătat iarăși două semne de hotar, spunând că aceste semne de hotar despart și deose-

besc acele moșii Ser și Șărmășag, de la sus-zisul semn de hotar, ridicat din nou, și până la cele două semne de hotar din urmă, arătate îndată mai sus. Iar în dreptul acestor două semne de hotar din urmă, înfățișându-se însuși Ioan zis cel Greu, slujitorul lui Filip, fiul lui Iacob din numitul sat Ser, în locul și în numele acelui Filip i-a oprit, în chip fățiș, pe cei ce făceau hotărnicirea de la ridicarea de noi semne de hotar și de la punerea acelor nobili de Șărmășag în stăpânirea pământului ce începe de la acel râuleț Pârâul Masa, până la locul numit Prisaca, spunând că acest pământ este al acelui Filip și ține de el, prin drept de moștenire. În același loc, înfățișându-se Ioan de Dioșod, pentru Ștefan, fiul lui Ioan de Șamșod, s-a împotrivit la pomenita punere în stăpânire și ridicare a semnelor de hotar ale numitului pământ, în ce privește acea parte care se știe că ține de acel Ștefan, fiul lui Ioan, în temeiul actelor sale. De aceea, la ziua și locul de mai sus, ei au chemat pe acei Filip, fiul lui Iacob, și Ștefan, fiul lui Ioan, înaintea maiestății sale regelui, spre a sta față cu sus-scrișii Egidiu, Ladislau și Ștefan, fiii lui Ioan de Șărmășag, și a da socoteală de împotrivirea lor, statornicidu-le ca soroc octavele anului nou, ce urmau să vină în curînd. După ce au făcut aceasta, pomenitul mers al hotarelor urcă pe un alt deal, în vârful căruia aceiași fii ai lui Ioan de Șărmășag au arătat o movilă de hotar; de aici, la o mică depărtare, au arătat un alt semn de hotar, pe o creastă. Apoi mersul hotarelor, coborând de pe acel deal, intră în sus-zisul râuleț Pârâul Masa, și merge pe el spre miazăzi, o bună bucată de loc, apoi ajunge la semnele de hotar ale moșiei numită **Mocirla** (Mochola, azi **Valea Pomilor**, județul Sălaj), a sus-zisului Blasiu, pe atunci om al regelui. Și acolo, aproape de acel râuleț, dinspre partea de miazănoapte, cu dimpreună încuviințare și învoire a

acelor fii ai lui Ioan, nobili de Șărmășag și a pomenitului Blasiu de Mocirla, au ridicat două movile noi de hotar între acele moșii, Mocirla și Șărmășag, ca să le despartă pe veci. De acolo hotarul merge, pe o vale, spre vârful unui deal și acolo, dinspre partea aceleiași moșii Mocirla, au lăsat drept semn de hotar un stejar înalt, ridicând în jurul lui pământ; iar dinspre partea aceleiași moșii Șărmășag, lângă pomenitul arbore, au ridicat o movilă de hotar. De acolo, coborând puțin de pe același deal, au ridicat, pe coasta lui din sus de un râuleț numit Pârâiașe, două movile de hotar, care să despartă acele moșii Mocirla și Șărmășag. Ieșind de acolo, hotarul intră în acel râuleț Pârâiașe, unde… de **Lompirt** (Lomperth, judeţul Sălaj), înfățișându-se însuși a declarat că întreg cursul acelui râuleț, pe toată întinderea sa, până unde acel râuleț se varsă în râul Crasna, este socotit drept semn de hotar, despărțind sus-zisele moșii Lompirt și Șărmășag. Și, făcându-se astfel această hotărnicire și ridicare de semne de hotar, ei, adică omul regelui și omul de mărturie al numitului capitlu, întrucât nu s-a ivit atunci nici un împotrivitor, afară de acei Filip, fiul lui Iacob, și Ștefan, fiul lui Ioan, au dat în stăpânire și au lăsat pomeniților Egidiu, Ladislau și şi Ştefan, și, ținând de acea moșie Șărmășag, împreună cu toate folosințele sale, afară de sus-zisa bucată de pământ, la a cărei punere în stăpânire s-a făcut împotrivire în chipul arătat mai sus, ca să-l stăpânească cu acel drept, cu care se știe că țin de ei, fără a știrbi dreptul altuia".

Ştefan de Dioşod, în numele lui Ştefan, fiul lui Ioan de Şamşod, a arătat, în transcriere, o scrisoare privilegială din anul **1299**, în care era inclus actul de împăciuire, dar de Grigore, comitele curial, şi cei patru juzi juraţi de Solnoc, în pricina dintre comitele Desideriu, fiul Petru, iar pe de al-

tă parte, comitele Mogh şi fiii lui Martin de Şărmăşag, „cu privire la nimicirea şi arderea bisericii fericitului apostol Petru, aşezată în satul acelui Desideriu, şi cu privire la uciderea fiului său şi a doi slujitori ai săi, şi cu privire la toate vătămările pe care le-a adus comitelui Desideriu Mortunus, fiul lui Mortunus, frate acelora", hotărându-se între ei, prin judecata de împăciuire, „că, deoarece comitele l-a dovedit, pe calea judecăţii, pe Mortunus, încă pe când trăia, ca fiind vinovat de toate cele de mai sus… o scrisoare regească poruncind ca acel Mortunus să-i dea cuvenita despăgubire, Desideriu l-a chemat în judecată pe acel comite de Mogh şi pe fiii lui Martin pentru faptele aceluiaşi Mortunus şi a dobândit ca să fie luată în întregime o bucată de moşie a aceluiaşi Mortunus, de aceea Mogh şi fiii lui Martin i-au dăruit acelui comite Desideriu… moşia numită **Zeertelek** (dispărut, judeţul Sălaj) şi jumătate din moşia numită **Masatelek** (dispărut, judeţul Sălaj)… / Iar noi, după ce-am văzut cuprinsul scrisorii privilegiale… am întărit-o"[1157].

1366, septembrie 10, Buda: Regele Ludovic dă de ştire că, venind „magistrul Jakch, cavaler al curţii reginei, preaiubita noastră mamă, ne-a cerut să-i dăm toate moşiile răposatului Ladislau, fiul lui Iacob de **Cheşereu** (Kesereu, judeţul Bihor) şi, în chip osebit, moşia sa numită Cheşereu… precum şi ale lui Petru, fiul lui Dumitru de Megekerestur (dispărut, lângă Tăşnad, judeţul Satu Mare), îndeosebi moşia numită Megekerestur, şi încă ale celuilalt Petru, fiul lui Mihail de **Şamşod** (Samson, azi **Şamşud**, judeţul Sălaj), îndeosebi moşiile Şamşod şi Bendew (dispărut, lângă Şamşud, judeţul Sălaj), răposaţi fără mân-

[1157] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 373, pp. 378-386

gâierea vreunui moştenitor şi ajunse în mâinile noastre regeşti, din obiceiul încuviinţat al ţării noastre. / Noi am dat, în chip de danie nouă, toate aceste moşii”[1158].

1954: „25 februarie 1854: S-a născut în satul **Șamşud** (Transilvania) **Gheorghe Șincai**”[1159].

1914, mai 20: „În comuna **Bobota**, judeţul Sălaj, ulterior raion Șimleu, regiunea Oradea, se naște Corneliu Valentin Coposu. Tatăl său, Valentin Coposu, era protopop greco-catolic al **Șamșodului**, asesor consistorial și arhidiacon, doctor în Teologie, specialist în limba arameică și fruntaș țărănist, președintele Ligii antirevizioniste, prieten și colaborator apropiat al lui Iuliu Maniu. Valentin Coposu era fiul protopopului Grigore Coposu și al Ludovicăi, născută Şuteu, fiică de protopop greco-catolic. Grigore Coposu era prieten și colaborator cu llie Măcelariu”[1160].

1919: „În ziua de 9 iunie, adică a doua zi de Rusale, s-a aranjat, în **Șamşud**, teatru românesc. Harnicii conducători ai poporului românesc din această comună, preotul Mihail Pop-Lupu şi învăţătorul Ioan Ghiriș, au pregătit, din bună vreme, tinerimea pentru această producţiune. S-a ţinut, în școala de stat din loc, preluată cu câteva săptămâni mai înainte, în faţa unui public numeros, adunat din toate părţile. S-au cântat trei cântări: „Trăiască Regele”, „Trei colori” şi „Veniţi, viteji”. Corul în 4 voci a fost condus din partea învăţătorului Ghiriș, cu atâta măiestrie, încât a pus în uimire pe toți cei de față. / Bucăţi teatrale s-au predat trei: „Țiganul la târg”, „Pe povârniș”, şi „Nunta țiganului”.

[1158] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 137, pp. 242-244

[1159] *Universul literar*, Anul XLII, nr. 9, Bucureşti 1926, p. 2

[1160] Zarojanu, Tudor Cătălin, *Viaţa lui Corneliu Coposu*, Bucureşti 1996, p. 6

Persoanele care au avut rol în teatru sunt următoarele: Grigorie Macaei, Gavrilă Suciu, învăţătorul din **Sângeorgiu**, Maria Coveșan, Maria Şian, Roman, Vasile Macavei, Petre Coroi, Ioan Grindea şi Petruţ Șian. / Toţi şi-au ştiut bine rolurile şi le-au predat atât de frumos, încât adeseori credea omul că e într-un teatru adevărat, cu artiști de meserie. / Da, **vrednicii tineri din Şamșud**, cu corul și teatrul lor, ne-au făcut să avem o seară plăcută. După teatru, a urmat joc, o adevărată petrecere românească, în două săli, căci într-o sală n-ar fi încăput întreagă mulţimea adunată. S-a jucat „Călușerul" și „Bătuta"[1161].

1939: „25 februarie 1854: S-a născut în satul **Şamşud** (Transilvania) **Gheorghe Șincai**"[1162].

„Gheorghe din **Şamșud** (adică **Gheorghe Șincai**), fiul lui Ioan din **Șinca Veche**, care era în serviciul grofului Bethlen din **Şamșud**, fu numit de către unguri cu numele tatălui său, adică după satul din care își trăgea obârșia, „Șinkai", adică „Șincanul", fiind tatăl său de obârșie din **Șinca Făgărașului**. / În călugărie îşi luă numele de Gavrilă, și așa e scris și în diploma de doctorat, din Propaganda Fide din Roma. Intră în călugărie, pentru a putea merge în străinătate, adică la Roma, să studieze obârșia acestui neam tocmai la izvorul de unde se trage"[1163].

„Familia cronicarului Gheorghe Șincai, după cum o arată și numele, era originară din comuna **Șinca-veche**, județul Făgăraș, ținut românesc și păstrător de mai multe drepturi. Făgărașul a rămas, în vremea iobăgiei, singurul ținut cu cei mai mulți oameni liberi și cu proprietăți particulare, așa-zișii boieri. / Prin ce împrejurări nu se știe, tatăl

[1161] *Unirea Poporului*, Anul XXIX, nr. 137, Blaj 1919, p. 3
[1162] *Universul literar*, Anul XLII, nr. 9, Bucureşti 1926, p. 2
[1163] *Unirea Poporului*, Anul XXI, nr. 24, Blaj 1939, p. 6

lui Șincai a cumpărat o moșioară de vreo 50 de jugăre, în comuna **Șamșud**, azi **Gheorghe Șincai.** / Este interesant de menționat că marele cronicar ardelean s-a născut aici, alături de castelul marelui adversar de azi al neamului și statului român, Ștefan Bethlen. / Șincai, deși prin naștere nobil și om avut și liber, a simțit toată nedreptatea socială și toată tragedia țăranilor ardeleni, care, fiindcă a persistat în limba și religia strămoșească, au ajuns robotari pe moșiile unor renegați ai neamului lor, cum era și familia Bethlen, de origine familie românească, ca și alte multe familii maghiare”[1164].

Băuerin Ghelari Țărancă
Peasant woman Paysanne

[1164] *Universul*, Anul 55, nr. 75, București 1938, p. 9

ŞARDU

(Sardu, judeţul Cluj)

1353, septembrie 25, Cojocna: Gall, fiul lui Pascha, comite de Cluj, Ioan, fiul lui Dominic şi Ladislau zis Chech adeveresc faptul că „Pavel, fiul lui Gula, a făcut întâmpinare precum că Ladislau, fiul lui Toma, bărbat nobil din **Şardu** (Sardu, judeţul Cluj) a zălogit partea sa de moşie Şardu lui Pavel şi Nicolae, fiii lui Ioan, fiul lui Maynold, fără ştirea, învoirea şi încuviinţarea sa. Drept aceea, întrucât numita parte de moşie este luată şi tăiată din moşia sa şi Ladislau este chiar megieşul său, numitul Pavel, fiul lui Gula, a oprit pe zisul Ladislau, fiul lui Toma, de la zălogirea numitei părţi de pământ”[1165].

1364, ianuarie 29, Gilău: Episcopul Transilvaniei Dominic dă de ştire că „Toma, fiul lui Grigore, castelanul din cetatea Piatra Sfântului Mihai, ne-a înfăţişat o scrisoare a episcopului Andrei… cu privire la întărirea libertăţilor oamenilor sau iobagilor noştri din **Şard** (Sardu, judeţul

[1165] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 214, pp. 232, 233

Cluj), rugându-ne, în numele zişilor iobagi ai noştri, să fie întărită pentru ei ca chezăşie”[1166].

1366, iulie 14, Alba Iulia: Regele Ludovic dă de ştire că, deoarece „biserica catedrală a fericitului arhanghel Mihail (Oradea) din ţara noastră Transilvania şi prelaţii ei au pătimit multe neajunsuri şi au întâmpinat tot felul de supărări nesfârşite, din pricina unei bucăţi de pământ, aşezată între satul numit **Şard** (Saard, Sard, azi **Şardu**, judeţul Cluj), al acelei biserici, şi satul nostru regesc numit, pe ungureşte, **Igen** (Igen, Krappundarff, azi **Ighiu**, judeţul Alba) şi săseşte **Krappundarff**, care ţine de cetatea noastră zisă **Piatra Craivii** (Chechkes, judeţul Alba), pământ pe care oamenii din zisul nostru sat, de multă vreme, l-au ţinut cotropit în întregime, pe nedrept, şi l-au folosit în chip silnic până acum, în paguba pomenitei biserici… am hotărât să poruncim ca pomenitul pământ în pricină, asupra căruia amândouă părţile au scrisori regeşti… să fie împărţit între cele două părţi sus-pomenite în două jumătăţi sau bucăţi deopotrivă… fără a ţine de loc seama de împotrivirea pomeniților oameni ai noştri din **Ighiu**”[1167].

1367, februarie 5, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire, dă de ştire că, urmând porunca regelui Ludovic, şi-a trimis omul de mărturie la satul **Şard** (Sardu, azi **Şardu**, judeţul Cluj), revendicat pe jumătate de Episcopul Dominic, pe care l-au împărţit „în două părți deopotrivă, dintre care una, adică cea dinspre partea pomenitului sat episcopal numit Şard, au dat-o în stăpânire numitului Dominic, episcopul, şi bisericii sale, şi satului mai

[1166] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 229, pp. 215, 216
[1167] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 113, pp. 212-214

sus arătat, iar cealaltă jumătate au dat-o în stăpânire pomenitului vostru sat şi spre folosinţa oamenilor din el… / Cel dintâi semn de hotar începe dinspre apus, pe un deal, între două dealuri mai mari, unul dinspre satul **Ighiu** (Igen, Krappundarff, azi **Ighiu**, judeţul Alba), numit Creasta Ascuţită, iar celălalt dinspre satul Şard, numit Creasta Ţuguiată, şi de acolo hotarul coboară pe coasta dealului, într-un loc gol între dumbrăvi, în care mai înainte fusese o vie, şi aici se află alt semn de hotar, ridicat din nou; şi de acolo, la poalele aceluiaşi deal, se află iar un semn, ridicat lângă dumbrăvi; şi după aceea, hotarul, mergând spre satul regesc numit **Cricău** (Krako, judeţul Alba), anume spre partea de răsărit, unde au ridicat un semn de hotar, pe nişte pământuri de arătură. De acolo, mergând o bună bucată, tot în partea aceea, au ridicat încă un semn de hotar, tot pe acele pământuri de arătură; de acolo, mergând puţin mai departe, au săpat de asemenea o movilă de hotar şi apoi, mergând tot în partea aceea, au ridicat o movilă de hotar tot pe aceleaşi pământuri de arătură. De acolo, mergând, cum s-a spus mai sus, o mică bucată de loc, tot spre aceea parte, au ridicat o movilă de hotar; apoi, tot pe acele pământuri de arătură, lângă un drum mare şi obştesc, pe care se merge, de la moşia numită Şard, la moşia numită Ighiu, lângă un râu, numit Valea Ighiului, au ridicat un semn de hotar; şi de acolo, trecând tot spre răsărit, adică mergând spre moşia numită Cricău, tot în pământuri de arătură au ridicat şapte semne de hotar, unul după altul, dintre care unul, şi cel din urmă, e destul de aproape de cele trei movile de hotar, făcute din pământ şi pietriş, care despart şi stau ca hotar dinspre moşiile Ighiu. **Bucerdea**

(Bochard, judeţul Alba) şi Şard, şi aici se spune că sfârşesc acele semne de hotar, ridicate din nou”[1168].

1372, ianuarie 3, Sântimbru: Ioan, vicevoievodul Transilvaniei, scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Ecaterina, soția lui Ioan, adică fiica răposatului Petru, diacul de **Şard**, că ea vrea să intre, după rânduiala legii, în stăpânirea părții sale de moșie, care o privește pe ea de drept, din drepturile de moșie ale lui Petru, diacul, tatăl ei, avută în aceeași moșie Şard, aflătoare în comitatul Cluj, dacă opreliștea cuiva nu se va pune stavilă în această parte. Drept aceea, cerem să trimiteţi pe omul vostru de mărturie, înaintea căruia, omul nostru, ducându-se la fata locului, pe sus-zisa moșie Şard, chemând acolo în chip legiuit pe vecinii și megieșii ei de pretutindeni, și fiind ei de față, să dea și să pună pe acea nobilă doamnă Ecaterina în stăpânirea sus-zisei părți de moșie, care i se cuvine din moșia Șard”[1169].

1934: „Duminecă, în 6 mai, P. S. Sa Episcopul Clujului, ca un adevărat reprezentant al Păstorului Hristos, a vizitat turma încredinţată. Primele comune vizitate au fost **Şardul** Clujului şi **Sânpaul**, aparținând plășii Aghireşu. / Aceste comune, până mai anii trecuți, aparţineau Arhidiecezei Blajului, aşa că P. S, Sa păşeşte pentru prima oară în aceste comune, încredințate păatoririi sale. / Încă din zorii zilei, comuna **Şardu**, îmbrăcată în haină de sărbătoare, aşteaptă distinsul oaspe, în faţa porţii de triumf, ridicată la intrarea în comună. Pe poarta de triumf, în câteva cuvinte, se exprimă bucuria locuitorilor: „Bine este cuvântat cel ce

[1168] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 200, pp. 323-326
[1169] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 93, pp. 108, 109

vine în numele Domnului!”. / Drumul e străjuit de amândouă părțile, întreg poporul, copii, bărbaţi, femei şi moşi albiţi din **Șardu**, o frumoasă delegaţie din **Nădăşelu**, în frunte cu Părintele Moldovan Nicola, **fanfara din Gârbou**, pe o parte, iar pe cealaltă sunt aşezaţi copiii de şcoală din **Șardu** și conducerea, învățătorul diriginte Gh. Popa, membrele societății Mariane şi reprezentanţii autorităţilor administrative, în frunte cu dl Dr. T. Denghel, prim-pretorul plășii Aghireşu. / La ora 9, apare maşina, înconjurată de călăreţi în haine de sărbătoare, din care coboară P. S. Sa Iuliu şi Reverendisimul Dr. Grigore Vidican, canonic episcopesc. / Dl Dr. T. Denghel, primpretor, în numele dlui prefect al judeţului şi al său personal, salută sosirea distinsului oaspe, spunându-i „Bine aţi venit!”. / În numele comunei, primarul îi urează bun sosit, iar o fetiță de școală îi oferă un drăguţ buchet de flori, rostind câteva versuri de bun sosit. / P. S. Sa, mulţumit, mişcat de dragostea cu sare e primit, spune câteva vorbe părinteşti, împărtăşind binecuvântarea sa întregul popor. / Pleacă, apoi, la biserică, unde e întâmpinat de un sobor de preoţi, în odăjdii, în frunte cu Mult Onoratul Domn Clemente Pandrea, protopop în **Cojocna**. Onoratul Domn Iuliu Daneu, prezintă Excelenței Sale sfânta cruce şi evanghelia, exprimând, prin frumoase cuvinte, bucuria întregii comune pentru cinstea făcută. / S-a servit, apoi, în faţa bisericii, sub bl baldachinul acoperit cu flori şi verdeață, o slujbă arhierească. P. S. Sa era înconjurat de 8 preoți din jur. Sute de credincioși ascultau, cu smerenie, sfânta slujbă, primenindu-și sufletele la altarul Domnului. / La sfârșitul Liturgiei, P. S. Sa mișcă sufletele tuturora, printr-o frumoasă predică, după care s-au cetit rugăciuni pentru ploaie, îngenunchind preoţi şi popor în adâncă pietate. / A vizitat, apoi, mai multe familii

din sat, bogaţi şi săraci, împrăştiind pretutindeni mângâiere. / S-a servit, apoi, la Părintele local, o masă, după care P. S. Sa, lăsând în urma sa mulţumire şi bucurie, pleacă spre

Sânpaul. / Aici, ca și la **Șardu**, e întâmpinat de popor mult, cu poartă de triumf, în haine de sărbătoare, cu flori în mâini şi cu suflete curate. / Dl notar îi urează ban sosit, în numele comunei, dl învățătot diriginte, în mumele școlii, iar o fetiță de școală îi oferă un splendid buchet de flori, din bujori şi garoafe albe. / Într-un car, împodobit cu ţesături frumoase și flori, la care erau înjugaţi 8 boi, P. S. Sa e dus la biserica satului, o veche biserică de lemn, așezată într-un vârf de deal. / Onoratul Domn Andrei Felderian, înconjurat de mulți preoți din jur, salută, în faţa bisericii, sosirea. Excelența Sa mulţumește pentru frumoasa-i primire. / Se slujește, apoi, înseratul (vecernia), pontifical de însuşi P. S. Sa, care, la sfârşit, rostește o frumoasă predică despre tăria credinţei. / Vizitează, apoi, pe mai mulţi locuitori din comună, bogaţi şi săraci, primit fiind cu o dragoste de nedescris. / Când umbrele înserării încep să se arată, automobilul pleacă spre Cluj, ducând pe P. S. Sa, lăsând în comunale vizitate o frumoasă amintire, multă bucurie şi mângâiere şi o adevărată pace sufletească”[1170].

[1170] *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 21, Blaj 1934, pp. 4, 5

ŞARD

(Sard, azi **Şard**, comuna Ighiu, judeţul Alba Iulia)

1345: „Benedict Hem, din Banat, la 1345, se plânge contra lui Barcan, cnez din **Sard** (**Şard**, comuna Ighiu, judeţul Alba Iulia) localitate în comitatul Carașului, arătând că acesta ar îi săvârşit mai multe acte de violenţă contra lui și familiei sale”[1171].

1848: „În satul nostru, **Șard**, afară de tatăl meu, nu mai rămase alt bărbat, decât un orb şi un șchiop, iar mai târziu, ca prin minune, se rătăci printre noi și un fecioraș român din alt sat. Toţi ceialalți, tineri și bătrâni, români şi secui, ba chiar și oameni de 60 de ani, au fost duşi cu ungurii. Frate-meu, Ioan, încă era cu ei. / Acum satul nostru rămase ca pustiu. Nu mai auzeai decât plângeri și tânguiri, iar doinele cele frumoase ale ţăranilor români erau înlocuite cu fiorosul cântec al „ciuveicei”, numită și „pasărea morții”, pe care noi, superstiţioasele femei, spre marea noastră spaimă, o auzeam cântând mai în fiecare noapte. / Apoi ne mai surprindea, din când, în când, și câte-o ceată de secui înarmaţi, care treceau călări prin sat, strigând și întrebând, de-a lungul străzilor: „Vane tribun, vane oláh

[1171] Manciulea, Șt., *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 118

pap a faluba?" („Este vreun tribun, este vreun preot valah în comună?"). / Secuii noștri, însă, fie că erau în sat mai puţini ca noi şi, prin urmare, se temeau de vreo răzbunare din partea noastră, fie că trăiam, altfel, bine cu ei, nu ne-au trădat, ba încă ne luau în apărare față cu prigonitorii noştri, ceea ce, la rândul nostru, și noi am făcută asemenea cu ei. / Cu toate acestea, trăiam în neîncetată priveghere şi nesiguranță. Pe mine mă trimiteau părinţii la un capăt al satului, unde privegheam, toată ziua, ca să văd dacă nu cumva vin ungurii. Pentru acesta primeam cinste de la ai noştri câte-un husoș (sfanţ) de arginti pe zi. De-altmintrelea, husoșii, deşi puţini, nu prea erau scumpi, în timpul acela, deoarece nimenea nu știa până când se va putea bucura de ei, căci nu se mai putea crede nimenea stăpân peste ceea ce are.

Tatăl meu, sărmanul, avea două scaune așezate lângă o fereastră a casei, unul dinlăuntru şi altul dinafară. Când auzea că-i rău, sărea prin fereastră şi se ascundea la vecinul nostru Nyarad Istvan, iar după ce trecea furtuna peste capul lui, se întorcea iarăşi prin fereastră în casă. / Altmintrelea, în casă puțin timp a stat tată-meu, cât a ţinut revoluţia. Locul lui era, de obicei, afară, unde şedea pe un scaun, la un colț al casei, cu coatele răzimate pe târnaț (portic) și priveghind mereu. Seara, tata se culca, iar noi îl privegheam, în societate cu vecinii, care aveau, la masa noastră, mâncare şi băutură în cinste, numai să nu ne lase singuri. Pe la miezul nopţii, tata se scula și-și reocupa locul său obișnuit, de la colțul casei, iar noi ne culcam. / Asta a mers tot așa cât au ținut vrajbele. / Vă puteţi închipui, acum, ce zile chinuitoare au fost acestea pentru noi, dar, mai cu seamă, pentru bătrânul meu tată, care, ca preot român, era cel mai amenințat.

Nici nevinovaţii noştri ţărani n-au rămas cruțați de furia acestor cruzi vrăjmași. Un frate al mamei mele, cu numele Ion Biriș, ţăran român din **Şeuşa**, al cărui nume rămase proverbial în sat pentru bogăţiile lui cele mari, înțelegând că vin ungurii, se hotărî să-i întimpine cu masa așternută, crezând că, prin acesta, îi va îmblânzi. Lăsă, dar, ca să se taie, pe seama lor, doi boi, iar el îşi încărcă tot ce avu mai prețios la casă pe un car cu 4 boi, şi porni să iasă din sat, afară, socotind că, la câmp, mai ușor va putea scăpa. Pe car se afla și o pereche de cizme roșii, ale nevestei sale, în ale căror turetci își pusese bietul om galbenii şi talerii ce-i avea. / Abia ieși, însă, din sat şi iată că ungurii năvălesc asupra **Şeuşei**. Pe nefericitul meu unchi îl prind și, sub cuvânt că boii i-ar fi junghiat pentru ca să aștepte cu ei pe Urban, hotărâră să-l omoare. L-au trimis la ţărmurii Mureșului și, acolo, l-au împuşcat. Nefericita victimă se răsturnă mort în Mureş, lăsând în văduvie pe nevastă-sa, cu 6 copii ai săi şi alți 6 adoptivi.

Așadar, pericolul şi nesiguranța erau tot atât de mari pentru familiile ţăranilor români ca şi pentru ale cărturarilor. / Averea noastră românească era un adevărat jaf în mâna secuilor şi din asta cauză nu era familie în sat, care să nu fi avut câte un ungher ascuns, câte o groapă săpată sub niște paie ori gunoaie din grădină, unde își adăpostea cele mai de lipsă pentru asigurarea vieții, căci numeroasele cete ale celor care vânau după tribuni şi preoți români răpeau tot ce le sta în cale. / Pentru noi, locuitorii din **Şard**, greutatea acestor timpuri era cu atât mai mare, cu cât, în lipsa aproape totală de bărbaţi, ne lipsea orice îmbărbătare, orice curaj. / Niciodată nu voi uita spaima ce am avut-o, într-o seară din postul Paștilor, când ne pomenirăm cu 13 unguri, care ni se puseseră în cvartir. Acum noi trebuia să

ne purtăm astfel ca ungurii nu numai să nu observe că se aflau în casa unui preot român, dar nici măcar aceea să nu știe, că suntem români. Ne văzurăm siliți, dar, ca toți, în familie, să vorbim ungurește. Mamă-mea, însă, nu știa ungurește şi, de aceea, se făcu că o dor măselele şi nu poate vorbi. Se întâmplă, însă, că unul dintre unguri vru să şeadă pe pat, pe care, sub o perină, se afla o covată cu aluat, ca să dospească. Mama îl observă şi, temându-se nu cumva să şeadă pe covată, își uită, pentru moment, de situațiunea în care se afla şi, sărind speriată de la locul ei, strigă cât o luă gura: „Iacă, şede pe pită!”. / in fericire, ungurii nu-nţeleseră că aceste vorbe au fost rostite în limba românească și împrejurarea acesta ne mântui de sigura pieire.

În ziua următoare, scăparăm şi de aceste lighioane, dar veniră, în locul lor, alte mai multe și mai mari năprasne peste capul nostru. Voi aminti una: / În vara următoare, ne pomenim, odată, că o droaie de secui năvălesc asupra satului nostru, al căror număr se zicea că ar fi fost de vreo 12.000. Ei veneau din părţile Năsăudului, retirând dinaintea lui Urban. Ca și niște adevărați nomazi, năpădiră acești străini asupra bieților locuitori, sărind gardurile, cutreierând grădinile şi casele oamenilor, înfundându-și buzunarele şi traistele cu de ale mâncării, iar sub manta mai fiecare dintre ei avea câte-o gâscă, câte-o rață, apoi purcei, găini şi altele. / După ce, în modul acesta, jefuiră satul, trecură mai departe, la Nyárádszereda, unde s-au postat în lagăr, iar mai târziu au plecat, pe aici, încolo. Cu ei s-a dus şi un fecior al ungurului Asztalos, de la noi, din sat, care nu s-a mai întors și nici veste despre numele lui nu s-a mai auzit.

Spusei că Ioan era cu ungurii, iar Simeon căpătase, de la un unchi al nostru din **Şeuşa**, o călărie, cu care trecu

în munţii lui Iancu, cum le ziceam noi. / Acum să vezi lucrul naibii! / Fraţii mei avură să lupte unul în contra altuia, căci cetele armate ale secuilor, în care era Ioan, avură să dea piept cu oștirea românilor, în care era Simeon. Fraţii, însă, nu știau unul de altul. Ioan credea că Simeon se află prin părţile Odorheiului, căci acolo se despărți de el, pe când Simion se mângâia cu speranța că Ioan se află acasă, în familie. / Poate onorabilul cetitor ar asculta cu plăcere, dacă le-aş povesti diferitele pățanii ale fraţilor mei, din această luptă, dar îmi pare rău că, necunoscând lucrurile mai de aproape şi necunoscând nică numirile de locuri din părţile Munților Apuseni, foarte puţin mi-a mai rămas în memorie din cele ce s-au petrecut cu ei pe-acolo. / Știu, însă, că Simeon intrase, pe câtva timp, în nu știu ce funcțiune la minele de aur de la **Abrud**, ba el a fost de faţă şi la prădarea **Aiudului**, cu care ocaziune avu şi prilejul de a îndeplini una dintre cele mai generoase porunci ale lui Axente Sever. Anume:

După ce românii cuprinseră **Aiudul**, şi după ce toţi locuitorii din oraș o luară la sănătoasa retrăgându-se dinaintea românilor, din întâmplare șapte unguri rămaseră ascunși într-o baie subterană, unde, înarmaţi cum erau, petrecură mai mult timp, fără a cuteza să iasă afară, așa că, dacă mai rămâneau acolo, erau expuși pericolului de-a pieri de foame. / Îndată ce Axente înțelese despre aceasta, dete poruncă tribunilor românești ca să-i elibereze. Dar cine să-i elibereze? Ungurii erau înarmaţi cu puști, așa că nimenea nu se putea apropia de ei, fără a nu-și pune în pericol viața. Afară de asta, niciunul dintre tribunii către care se adresase Axente nu era în starea să se înțeleagă așa de bine cu ei în limba ungurească ca Simeon, din care cauză şi soartea de a scăpa pe aceşti nefericiți căzu pe Simeon. El se hotărî să

se apropie de unguri, cărora le strigă, mai întâi, din depărtare, ca nu cumva să cuteze a descărca pușca asupra lui, căci, împușcându-l pe el, numai un om vor omorî, pe când ei, pentru aceasta, toți șapte vor fi uciși. / Ungurii se sguliră în fundul subteranei. Simeon, însă, se apropie de ei și, în ton amical, îi provocă să iasă afară, spunându-le să n-aibă teamă, căci el este trimis ca să-i pună în libertate. / Nu mai era încotro. Ungurii, aproape morți de frică, se hotărâră, în cele din urmă, ca să iasă și, îndată ce ieșiră din subterana lor, se aruncară la picioarele lui, îi sărutară mâinile, îi sărutară picioarele, nu mai știau cum să-i mulțămescă și cum să-şi exprime mulțămita lor.

Ne mai spunea Simeon şi alte episoade interesante din viața lor nomadă, de prin munții **Roșiei**, ne spunea numele mai multor canonici și alți români distinși, care se refugiaseră în munţi, şi ne istorisea cum își fierbeau ei, împreună, mămăliga și cum, la mâncare, o scobeau cu aș-chiuţe, în lipsa de furculiţe ș. a. / Cât despre Ioan? Apoi las'... El s-a ispășit sărmanul de toate păcatele. Ori pe unde a umblat, tot de rău a dat. Cetele lor fură bătute şi, la urmă, dezarmate. La dezarmare, săvârșită înaintea cetății **Albei-Iulia**, Ioan avu ocaziune a face cunoștință și cu Axente. Iată cum:

Axente, care se afla în mijlocul ungurilor dezarmați, încălecând pe cal, provocă pe unul dintre aceștia să meargă, să-i direagă scara sub picior. Din întâmplare, persoana către care Axente se adresă, în limba ungurească, era frate-meu, Ioan. / „Nu vorbi, Măria-ta, cu mine ungurește, căci şi eu sunt român!", răspunse el umilit. / „Cum? Tu, română?", întrebă Axente. / „Da, Măria-ta, io-s român din secuime, mă cheamă Ioan Murășan". / „N-ai tu un frate la noi?". / „Eu nu știu, Măria-ta; am un frate, îl cheamă Si-

meon, dar nu-l știu că unde este”. / „Iată, acolo-i!”, răspunse Axente, arătând cu mâna spre cetate. / Ioan rămase uimit. Axente îi spuse, totodată, că nu-i este iertat a intra în cetate, spre a se întâlni cu Simeon şi-l sfătui să plece acasă, dându-i şi o recomandaţie, spre a fi bine tratat de români în cursul acestei călătorii. / Mulțumit în inima sa, Ioan plecă spre casă, însoţit de un consătean maghiar al nostru, al cărui nume încă era cuprins în biletul de recomandație al lui Axente.

Era către toamnă și noi, cei de acasă, nu mai primirăm, de la frații noștri, nici o știre. Despre Simeon înțeleserăm, abia vara, că ar fi căpătat, de la unchiul nostru din **Șeuşa**, călăria de care am vorbit, și că ar fi plecat, cu ea, spre munții lui Iancu, dar că ajuns-a el până la Iancu, că în ce împrejurări se află şi cum trăiește pe acolo, asta n-o știam; nu știam nici măcar dacă mai trăiește, căci, după ce auzirăm despre omorârea lui Farago și a altor numeroși tribuni români, foarte puţină speranță ne mai rămase că vom putea să-l mai vedem vreodată.

Despre Ioan, fratele meu de-al doilea, asemenea nu știam nimic, căci, din momentul în care ungurii l-au răpit din casa noastră, nu l-am mai văzut şi nici veste despre el n-am mai auzit. / Tot așa era şi cu celelalte femei din sat, care asemenea nu știau nimic despre bărbaţii lor. / Ne aflam într-o stare foarte nemângâiată. / Închipuiţi-vă, şase luni de zile şi mai bine să nu mai vadă omul, în satul său, alt bărbat decât un orb şi un schiop, să nu mai audă altă vorbă bărbătească, decât strigătele de pe străzi ale revoltanților trecători, acesta nu-i lucru puţin. Mai adaug, apoi, traiul nostru pururea în spaimă și posomorât, societatea fără vlagă, viaţa tristă și fără de nici o plăcere... /

Când se-ntoarse Ioan, acasă, îmi aduc aminte, că era tomnă: o fi fost, poate, cam pe la începutul lui septemvrie. El intră în casă, însoţit de feciorul ungurului Asztalos, consoțul său de călătorie. Din faţă, din îmbrăcăminte şi din toate ale lor, se vedea că au trecută prin mari suferinţe. Mama începu să plângă de mila lor, căci erau atât de topiți, atât de flenduroși și nespălaţi, încât îmi este cu neputinţă a descrie înfăţişarea lor... / Într-o frumoasă zi de toamnă, cam pe la finea lui octomvrie, pe un armăsar negru și frumos se ivește un călăreț. În partea stângă strălucea sabia lui voinicească, iar în dreapta ţinea, cu fală, un bulgăraș de aur, adus din minele de la **Abrud**. Bărbaţi, femei, bătrâni și tineri ies la portă, să-l admire. Falnicul june înainta cu mândrie pe stradele din sat. Ajunsă la casa noastră, strigă un „Vivat!”, intră în curte și descalecă. / Acesta era Simeon.

După revoluţiune, tribunul Simeon Murășan se căsători cu fiica protopopului Ioan Deac din **Sebeșul săsesc**. După ce practicase, mai întâi, lângă Macavei Pop, din **Mureș-Oşorhei**, intră în funcțiunea de actuar de cerc în **Alba-Iulia**, unde înaintă, mai în urmă, ca adjunct de cerc şi, în calitatea aceasta, fu strămutat la **Teuş**, unde petrecu 6 ani. De aici, fu strămutat ca fişcal în comuna **Baroth** din secuime, unde petrecu până la finea vieţii sale. / Gregoriu Maior”[1172].

1848, mărturia lui **Axente Sever**, ca „Răspuns la „Cartea neagră” (A „fekete könyv”), scrisă de baronul Stefan Kemény junior, în 1849, şi publicată de Hentaler Jozsef, în numerele 121-131, din mai 1895, ale „Magyarország” din Budapesta. / Întâi pentru maghiarii care au fost

[1172] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 40, Brașov 1889, pp. 1, 2

masacrați la **Șard** și în școala de călărit a husarilor grăniceri, la **Cricău**, ne arată Raportul lui Iancu, scriind: / „Pe când eram eu ocupat cu dezarmarea și pacificarea orașelor muntene, un alt despărțământ al trupelor mele a avut să țină cea dintâi luptă cu honvezii maghiari și au câștigat o victorie strălucită la **Cricău**, ungureşte Krako… / În acele zile, mai multe companii de honvezi şi gardişti maghiari din **Aiud** au atacat oastea prefectului Axente Sever, la **Sâncrai**, lângă Mureş. Prin atacul urmat, pe o negură groasă şi de tot pe neaşteptate, oastea românească fu pusă pe fugă. Îngâmfat din cauza victoriei câștigate atât, de ușor, 4 companii de honvezi, un despărțământ de gardişti din **Aiud**, ajutate şi de ceva cavalerie, și comandate de maiorul Banfi János și de căpitanul de cavalerie Baumgarten, trecând peste Mureș, se aruncară asupra lagărului de la **Cricău**. Poporul armat respinse atacul cu bărbăţie, iar apoi se încinse o bătaie înerșunată, care a durat mai multe ore… vrășmașul, după mari pierderi, a fost luat pe fugă și gonit până la **Teiuș**".

Din acestea, se vede că despărțământul Iancului a bătut pe maghiari la **Cricău**. Acest despărțământ, ca să ajungă, din munți, la Cricău, a trebuit să treacă prin **Șard** și prin **Ighiu**. Ceea ce nu ne spune nici „Cartea cea neagră", nici Iancu, maghiarii din aceste locuri au fost armaţi, având şi ei arme din cetate, care, după cum am văzut din învoiala, ce o făcuseră, la 30 octombrie, cu „popa Culița", adică cu Pap Miklos, cum scrie „Cartea neagră", le-au depus, reținându-și cele private, ce le avuseră şi până în mai 1848. / Dar, dacă despărţământul Iancului a trecut la Cricău, după această pacificare, e constat, totodată, că românii, în trecerea lor prin **Șard** și **Ighiu**, numai au dezarmat, însă nu s-au atins nici de averea, nici de persoana ce-

lor dezarmaţi. Prin urmare, dacă nu veneau aiudenii, cu Banfi şi cu Baumgarten, de la **Aiud**, la **Cricău**, scenele cele sângeroase și omorul aprope a 200 de bărbați nu se întâmpla. Iar dacă s-a întâmplat, trebuie să credem tradiţiunii, care spune că, pe cât timp ţinu bătaia, față în față, la pârăul Cingăului, de la **Cricău**, aceşti masacrați s-au mișcat și au ară mari semne de bucurie.

Văduvele Benedek şi Szölösi, în plânsorea lor către înălțatul împărat, ne arată cum că comandanţi la acest masacru au au fost Balazs, controlor cameral, și eu mai adaug că a fost și Iosif Crişianu de la **Barabanţ**, fiul unui husar grănicer. Dar aceşti comandanți nu au comandat masacrarea, ci atacul contra honvedilor și gardiștilor maghiari, după ce le-a ajutat cel de sus de au raportat o victorie strălucită, adunându-se cu toţii la Balazs, controlorul domeniului fiscal di **Cricău**, s-au pus pe chef şi şi-au petrecut, cum face toată lumea după vreo izbândă, iar oamenii care, poate înainte, ori în decursul bătăliei, s-au codit sau au fugit din lagăr, fugind speriaţi în ruptul capului către casele lor, spre munte, invitaţi şi somaţi de speculanţi, în fuga şi turbarea lor au măcelărit pe cei ce au purtat arme, nu însă şi pe femei, cum se vede din plânsorile văduvelor Kis Gergely, Benedek, Szölösi şi altele, şi precum ştiu şi eu că Anghel Ioan, căpitanul din **Cricău**, a salvat viaţa copilului Szász Pál, tatăl pretorelui Szász Jozsef din **Aiud**, care a luat parte la instalarea Mitropolitului Victor în Blaj. Nu ştiu dacă Lukats Béla recunoaşte şi mulţumeşte presăcanului care l-a scos din şirul muribunzilor de la **Presaca** şi l-a ţinut, dar Szász Pál a dăruit, cât a trăit, la toate sărbătorile cele mari, câte-o măsură de grâu curat şi câte un florin lui Anghel Ioan, căpitanul din Cricău. Aceasta probează că nu acest căpitan, nici Bálasz şi Munzat, cu Şăndruc, au comandat

omor. Ci fugarii, dezertorii disperaţi, poate şi blesuriţi, întorcându-se de la locul de luptă, în durerea rănilor lor au ucis pe cei nevinovaţi.

Despre acesta măcelărire se colportează până în zilele noastre, nu numai la **Șard** și împrejur, dar chiar și la Brașov, niscai vorbe ce le-ar fi zis Bărnuțiu către părintele popa Culiță din **Șard**, tatăl actualului consilier de Curie: „Ați tăiat porcii, dar ați lăsat scroafele". Din cuvintele acestea, deși nu se pot admite că ele ar fi ieșit din gura unui așa mare filosof și moralist, cum a fost Bărnuțiu, încă se poate vedea că femeile și copiii au fost cruțați și că românii, și în furia celei mai legitime răzbunări, sunt mai presus decât secuii, care, la **Reghin**, în 2 noiemvrie 1848, după ce puseră foc orașului, și prin acesta siliră pe orășeni să iasă afară din case, ca să nu-i cuprindă focul, pentru ca să-i poată despoia de tot ce aveau asupra lor, precum bani, scule de aur și de argint, pietre nestimate și vestminte scumpe, omorâră bărbați, femei, moșnegi, copii, încă și pe 17 soldați rămași răniți în spitalul de acolo, de trupa lui Urban / Cum că omenii noștri au fost superiori în moralitate și inferiori în cruzime se vede și de-acolo, că ai noștri, pe tot locul, au apărat, au ascuns în casele, celariile și podurile lor femei, copii, bătrâni etc. și i-au apărat de furia și răzbunarea înfuriaților, comisă totdeauna în beția și după sumuțarea speculanților; pe când nu cunoaştem nici un caz ca așa-ceva să fi făcut vreun maghiar. Ba cunosc un caz, că un maghiar, anume Albertfi Samu, și după restabilirea ordinii, la 12 ani, ca să-și răzbune, a împușcat pe cumnatul său, popa Bucur de la **Barabanț**, numai pentru că a figurat și el între comandanții din bătaia deschisă și față în față la **Cricău**, ceea ce român nu a făcut.

Dar autorul „Cărții negre", descriind în colori și

mai negre omorul și măcelărirea celor 43 de la **Sângătin**, zice că acest masacru s-a întâmplat în 18 și 19 octomvrie, chiar în ziua când a ieșit Proclamațiunea lui Puchner pentru dezarmare, și că românii ar fi îndeplinit acea faptă înainte de publicarea proclamațiunii. Chiar așa să fie, trebuie să ştim toți cei pe care ne doare de cele întâmplate, că înainte de acesta ieșise în 5 (17) octombrie, instrucțiunea cum au să se formeze și să lucreze glotele, și, ce e mai dureros, că înainte de acesta, teroriștii spânzurară, în 12 octombrie, pe Simonis și Pap Vasilie, la **Târgu Mureșului**, și, în 15 octombrie, pe Baternai, la **Clușiu**. Apoi Puchner dezarmase pe maghiarii din Sibiu, cu 2 zile înainte de ieșirea proclamațiunii, ceea ce nu românii, care nu ceteau gazete, ci maghiarii au ştiut mai întâi; și ei, cuprinși de frică, în loc de-a fi alergat la primării sau de-a fi conchemat pe iobagii lor, să le predea armele și să se împace cu ei, dându-le și câte-o bute ori două de vin „aldămaș", au alergat ca nebunii, cu toții, la **Sângătin** și, concentrându-se la curțile lui Zsigmond Elek de-acolo, prin acesta au căzut în suspiciunea de-a se fi adunat cu scop de-a ataca și omorî ei pe români, care, de frica aceasta, au părăsit satul și au fugit la **Gusu** și **Ludoș**, și numai după încurajarea vecinilor s-au reîntors și au tractat, de duminecă, 15 octomvrie, când s-au concentrat gardiștii maghiari în curțile lui Zsigmond, unde, din poziția cea mai ridicată, ce domină satul, au început a împușca asupra sătenilor, așa încât viile, ce sunt în dosul curților lui Zsigmond, de frica gloanțelor, au rămas neculese. Iar joi, în 22 octomvrie, alergând acolo, tribunul Ioan Dendiu de la **Roșia** interveni pe lângă maghiari, ca să predea armele și să fie pace, ceea ce s-a și întâmplat, dar ieșind tribunul, după depunerea armelor, a pușcat cineva din urloiul caselor asupra lui și el, trăgând speriat sabia, românii

au crezut a fi semn de atac și s-au aruncat asupra lor și i-au omorât. Și așa știm noi că s-a petrecut acea tristă faptă, iar cum că ungurii din **Sângătin** au fost gardiști și au exersat cu puștile ce le avură, martor e părintele Nicolae Dăian, din **Ludoșul românesc**. Iată, așa au stârnit și provocat ei înșiși, fără vreo proclamațiune, răscularea românilor asupra lor!

Pre cât cunosc eu firea cea bună și domoală a românului, cred cu toată fermitatea că, să fi rămas acei nobili pe la casele și moșiile lor, în bună pace și liniște, și să fi predat armele, nu ar fi fost nici unul sacrificat, precum nu a fost baronul Spleny din **Bia**, Anvander din **Obreja**, nici un evreu în **Hususău**, **Micăsasa** și **Alba Iuli**a, Kovrig și alții din **Blașiu** etc. / Iar dacă autorul „Cărții negre" și toți scriitorii maghiarilor susțin că românii au omorât în comitatul Albei inferioare și femeile, și copiii, cum vine de nu se simte lipsa, în nici un loc, de foștii nobili proprietari, și nu a căzut nici o moșie în mâna fiscului? Ei, domnilor, precum o rândunică nu face vară, așa un caz-două nu fac ce arătați și propagați domniile voastre!"[1173].

1888: „**Alegere de notar impusă**. În 11 februarie nou, s-a făcut, în comuna **Șard**, alegerea notarului cercual pentru comunele **Şard** și **Ampoiţa**. Pe la 10 ore antemeridian, fisolgăbirăul Köblös Miklos a venit în **Sard**, la cancelaria notariatului cercual, unde s-au fost adunat membrii comitetului din ambele comune. Fisolgăbirăul, după vorbire scurtă, începută ungureşte şi finită româneşte, prin care a expus scopul venirii dumisale, a candidat 3 indivizi, şi anume pe Robert Zweck, căruia domnii acum îi zic „Czövek", apoi pe Toth Kálmán și pe Laszlo Kálmán… /

[1173] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 267, Braşov 1896, pp. 1, 2

Membrii români ai comitetelor, atât inteligință, cât și economi, au fost decişi ca, la caz dacă cumva fisolgăbirăul nu ar pune pe nici un român în candidaţiune, atunci ei să nu voteze, cel puţin să nu poată zice că românii l-au ales. După ce s-au denumit membrii de încredere la alegere, s-a începută votarea. Văzând membrii comitetelor una ca acesta, inteligenţii și alți onoraţiori au ieșit afară din localitatea și curtea unde se ţinea votarea și n-au luat parte la votare. Durere, însă, că afară de ambii antiști (primari) comunali din **Șard** și din **Ampoiţa**, cărora, așa-zicând, li se demândă (ordonă), au mai votat și Dumitrean Moise din **Șard** și Ioane Nanu din **Ampoiţa**, acesta este notar cercual al Meteşului şi este şi posesor şi membru al comitetului în **Ampoiţa**. Or pe acesta oficiul său nu l-a putut reţine ca să nu voteze? Rezultatul votării a fost că Robert Czövek a căpătată 11 voturi, 3 de la maghiari și 8 de la români, Toth Kálmán, 3 voturi de la maghiari, iară Laszlo Kálmán, nici unul”[1174].

1889: „**Nouă cale ferată**. Ministrul unguresc de lucrări publice şi comunicaţie a conces lui Frideric Stach, din Viena, să facă lucrările pregătitoare pentru construirea unei căi ferate, care să ducă, de la staţia **Alba-Iulia**, la **Zlatna**, să se ramifice, de la **Şard**, până la **Ighiu**, şi să ducă, de la **Zlatna**, până la **Valea-Dosului**”[1175].

1894: „**Stare de asediu**. În **Blaj**, de două săptămâni, avem miliţie şi, precum se vede, nu are să ne părăsească curând. Încolo, Blajul e liniştit şi din petrecerea miliţiei aici are oraşul venit. Sub cuvânt că s-ar fi observat mişcări revoluţionare între români, s-a trimisă miliţie la **Haţeg**, **Ighiu**, **Zlatna** şi pe aicea. Lucru de mirat că, cu

[1174] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 29, Braşov 1888, p. 2
[1175] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 85, Braşov 1889, p. 3

toate sforţările, nici miliţia, nici jandarmii care cutrieră satele nu au putut constata nici un singur caz de revoluţie”[1176].

1894: „**Reţele telefonice în Ardeal**. Ministrul de comerţ, prin ordinaţiunea din 6 iunie, Nr. 41.844, a dispus aranjarea de reţele telefonice în comitatele Albei inferioare, Târnava mică, Turda-Arieş şi Hunedoarei. Pe **teritoriul Albei inferioare**, staţiuni telefonice vor fi în **Blaj**, **Alba Iulia**, **Aiud**, **Conţa**, **Vintul-de-jos**, **Ighiu**, **Metieş** (staţiune de jandarmi), **Zlatna**, **Abrud** şi **Roşia**. În **comitatul Hunedoarei**, vor fi staţiuni în **Baia-de-Criş**, **Brad**, **Deva**, **Ilia**, **Hunedoara**, **Haţeg**, **Pui**, **Petroşeni** şi **Geoagiul-de-jos**. În comitatul **Târnavei mici**, staţiunile vor fi în **Ibaşfalău**, **Ernot**, **S.-Martin**, **Mediaş** şi **Hususău**. În **comitatul Turda-Arieş**, în **Turda**, **Iara-de-jos**, **Trăscău**, **Câmpeni**, V**inţul-de-sus** şi **Murăş-Ludoş**. Aşadar, sunt 30 staţiuni telefonice, care vor fi puse în legătură cu **Clujul**”[1177].

1901: „Miercuri, în 20 noiembrie, s-au făcut alegerile membrilor pentru congregația comitatului Alba inferioară… Rezultatele alegerilor, cunoscute până acum, sunt triste şi nefavorabile pentru noi… La **Ighiu** au ieşit 5 străini, s-au ales, dintre ai noştri, preoţii Andrea de la **Ighiu** şi Bota, din **Şard**”[1178]. / „**Deputatul de la Ighiu**. În contra alegerii de deputat, la **Ighiu**, a lui Dr. Werner Gyula, avocatul Reiner din Alba-Iulia a dat protest la Curie, arătând că Werner nu poate fi ales, de vreme ce nu e nici măcar alegător. Curia a dispus cercetare. Până ce a decurs cercetarea, Werner a abzis de mandat şi a mers la **Zlatna**, de şi-

[1176] *Unirea*, Anul IV, nr. 24, Blaj 1894, p. 181
[1177] *Unirea*, Anul IV, nr. 32, Blaj 1894, p. 245
[1178] *Unirea*, Anul XI, nr. 47, Blaj 1901, p. 379

a pus, a doua oară candidatura. Între acestea, sa dovedit că, într-adevăr, Werner nu-i trecut în nici o listă. Chestia s-ar pute socoti de finalizată. este însă un cusur: cine va avea să plătească spesele? Vom vedea ce va decide Curia. Acum a abzis și Reiner din candidaţie şi a păşit dl Aurel Muntean din **Orăştie**, cu program naţionalist”[1179].

1923: „În județul Alba-inferioară, zilele trecute au fost mai multe cazuri de turbare. Așa, în **Ighiu**, un cal deal lui Simion Muntean, turbând, a mușcat 60 de vite. În **Bucerdea**, lui Amos Floria i-au murit, de aceeaşi boală, câteva oi. O vulpe turbată a muşcat mai multe vite în hotarui **Zlatnei**, semn că boala aceasta s-a legat și de unele dintre sălbătăciuni. Un câine cu acelaşi năcaz a îngrozit lumea din **Șard** și **Ighiu**, rânind, până n-a fost puşcat, şi câţiva oameni”[1180].

1923: „Scriu gazetele că, la **Şard**, lângă Alba Iulia, se lăţise, mai deunăzi, vestea că, în hotarul comunei, ar îi un om turbat din muşcătură de câine. Mai mulți oameni au luat sape şi furci de fier, ca să-l caute. Tocmai când erau gonacii în căutarea nenorocitului, sosea în comună un servitor din **Sânmiclăuş**, trimis de stăpânii săi la o curte domnească. Străin fiind, au crezut șărdenii că el e omul „turbat” şi l-au luat la goană. / Bietul servitor, neştiind ce s-a întâmplat în sat, crezând că pe el îl aşteaptă primirea cea cu furci de fier, a luat-o la fugă... Gonacii, după el, şi mai tare. Gata, gata, să-l ajungă. Atunci a sosit acolo un alt servitor, carel cunoştea pe străin şi l-a mântuit de urmăritorii săi. Cine știe ce i se întâmpla altfel. De groaza îndurată, a și părăsit **Șardul** numaidecât. Vestea „cu omul turbat” se lățise din împrejurarea că cineva văzuse chinuit de boala cea rea (ne-

[1179] *Unirea*, Anul XI, nr. 52, Blaj 1901, p. 421
[1180] *Unirea Poporului*, Anul V, nr. 28, Blaj 1923, p. 3

voie, epilepsie) un om, la margine de drum. În părţile **Șardului**, au umblat, de altfel, în vara asta, mulţi câini turbaţi, așa că ușor se putea crede a fi fost muşcat cineva de ei şi apucat de turbare. Ferească Dumnezeu!”[1181].

Klausenburg: Mathiaskirche
Cluj: Mateiaș Church
Cluj: Biserica Mateiaș
Cluj: L'église de Mateiaș

[1181] *Unirea Poporului*, Anul V, nr. 34, Blaj 1923, pp. 3, 4

ŞĂRMĂŞAG

(Sarmasag, judeţul Sălaj)

1357, octombrie 9, Turteu: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii din Oradea că i s-a plâns „Egidiu, fiul lui Ioan de **Şărmăşag** (Sarmasag, judeţul Sălaj), în numele său şi al lui Ladislau şi Ştefan, fraţii săi de sânge, că acea moşie a lor de moştenire, numită Şărmăşag, aflătoare în comitatul Solnoc, ţinută în stăpânirea lor, are mare nevoie de o nouă hotărnicire şi ridicare de hotare, după cerinţa obiceiului regatului nostru. Drept aceea, vă poruncim cu tărie să trimiteţi spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia omul nostru, Ştefan, fiul lui Pavel de **Barthaweulge** (sat dispărut, lângă Cehăluţ, judeţul Satu Mare) sau Blasiu, fiul lui Emeric de **Dioşod** (judeţul Sălaj), ori Ştefan, fiul lui Alexandru de **Sandurhaza** (sat dispărut, lângă Hodod, judeţul Satu Mare), sau, în lipsa acestora, Becheu, fiul lui Ioan tot de Dioşod, mergând la moşia Şărmăşag, s-o hotărnicească după adevăratele şi bătrânele ei hotare”[1182].

[1182] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc 186, pp. 177, 178

1357, noiembrie 13, Oradea: Capitlul bisericii Oradea face cunoscut că, înfăţişându-se „Blasiu, fiul lui Emeric, nobil **Mocirla** (Mocirla, Mochola, judeţul Sălaj azi **Valea Pomilor**), ne-a cerut să-i dăm o copie după scrisoarea cu privire la hotărnicirea moşiei **Şărmăşag** (Sarmasag, judeţul Sălaj) a lui Egidiu, Ladislau şi Ştefan, fiii lui Ioan, pentru faptul că acel Blasiu a fost de faţă la hotărnicirea zisei moşii Şărmăşag, şi se ştie că moşia Mocirla se află în nemijlocita vecinătate cu acea moşie Şărmăşag”[1183].

1358, martie 18, Vişegrad: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii din Oradea că i s-a plâns „însuşi Petru, fiul lui Ioan de **Cehăluţ** (Chahul, Chohul, judeţul Satu Mare), că, ajungând la moşia numită **Kene** (dispărut, lângă Tăşnad, judeţul Satu Mare), aflătoare în comitatul Solnoc, şi înnoptând la un iobag al său de pe acea moşie, nobilii din **Sărăuad** (Zarauad, Zoruod, judeţul Satu Mare), Nicolae, fiul lui Ladislau, şi Hugun, fiul lui Ioan, au pus să se dea foc şi să ardă casa acelui iobag al său peste dânsul, şi, deşi el a scăpat din acel foc, totuşi a tras foarte multe pagube de pe urma focului. Drept aceea, poruncim să trimiteţi spre mărturie omul vostru, în faţa căruie omul nostru, Egidiu de **Şărmăşag** (Sarmasag, judeţul Sălaj) sau Dumitru de **Căuaş** (Kawas, judeţul Satu Mare)… să afle şi să cerceteze”[1184].

1359, mai 15, Vişegrad: Voievodul Andrei dă de ştire că, venind „Ladislau, fiul lui Ioan, siul lui Martin de **Şărmăşag** (Sarmasag, judeţul Sălaj), în nume propriu şi pentru Egidiu şi Ştefan, fraţii săi buni, şi ne-a înfăţişat,

---

[1183] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 195, pp. 190, 191

[1184] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 145, pp. 252, 253

împotriva lui Ştefan, fiul lui Ioan de **Şamşod** (Samson, azi **Samşug**, judeţul Sălaj), scrisoarea de răspuns a capitlului Orăzii, cuprinzând o hotărnicire de moşie, o împotrivire şi o chemare în judecată… şi arătând că Egidiu, fiul lui Ioan de Şărmăşag, în numele său, al lui Ladislau şi al lui Ştefan, fraţii săi de sânge, şi a declarat că moşia Sărmăşag, care este în stăpânirea lor, are mare nevoie de hotărnicire. / Drept aceea, regele a dat poruncă acestui capitlu să-şi trimită omul vrednic de crezare, în faţa căruia omul regesc, Ştefan, fiul lui Pavel de **Batawolge** (Barthaveule, dispărut, lângă Cehăluţ, judeţul Satu Mare) sau Blasiu, fiul lui Emeric de **Dioşod** (judeţul Sălaj), ori Ştefan, fiul lui Alexandru de **Sandorhaza** (sat dispărut, lângă Hodod, judeţul Satu Mare), ori, în lipsa acestora, Bechen, fiul lui Ioan din suspomenitul Dioşod, venind la moşia Şărmăşag, s-o hotărnicească… / Deci au hotărnicit acea moşie în chipul de mai jos scris:

Și anume, mai întâi, începând din partea moșiei numite **Moiad** (Mayad, judeţul Sălaj), au mers de-a lungul acelui râu zis Crasna, o bună bucata de loc, până la locul numit Urcușul Paltinilor, unde, înfățișându-se însuși Nicolae, fiul lui Albert din numitul Moiad, a spus că acel râu Crasna este și a fost, din vechime, semn despărțitor de hotar între acele moșii Șărmășag și Moiad și că și mai departe acel râu era socotit ca hotar între sus-zisele moșii Șărmășag și **Supur** (Zupur, judeţul Satu Mare). De aci, așa cum au spus acel om al regelui și omul de mărturie al numitului capitlu din Oradea, mersul hotarelor arătate de numiții nobili de Șărmășag, ține o bună bucată de loc, de-a lungul acelui râu, și îl părăsește în partea de răsărit, unde acei nobili de Șărmășag au arătat drept hotar trei șanțuri, care, după spusa lor, despart pomenitele moșii Șărmășag și Su-

pur. Apoi hotarul coteşte spre răsărit şi ajunge la râuleţul numit Corandul, care desparte între ele acea moşie Şărmăşag şi moşia regească numită **Bogdand** (judeţul Satu Mare), aflătoare în ţinutul Ardud. Apoi, urcând în sus, o bună bucată de loc, pe acel râuleţ Corandul, au ajuns la locul în care un alt râuleţ, numit Pârâul Masa, se varsă în acel râuleţ Corandul, şi acolo numita moşie Şărmăşag, despărţindu-se de sus-zisa moşie a maiestăţii regeşti, se uneşte cu hotarele moşiei numite **Ser** (Sceer, judeţul Satu Mare), acolo unde, aproape de unirea acelor râuri, sub un stejar, se află o movilă de hotar ridicată din nou. De acolo, merge în sus, pe acelaşi râuleţ Pârâul Masa, către miazăzi şi, părăsind acel râuleţ, se urcă pe un deal, ce se află între sus-zisele moşii Şărmăşag şi Ser şi în vârful căruia acei nobili de Şărmăşag au arătat o movilă de hotar. De aici, trece pe o creastă şi acei nobilii de Şărmăşag au arătat, la o mică depărtate, două movile de hotar. De aici au arătat iarăşi două semne de hotar, spunând că aceste semne de hotar despart şi deosebesc acele moşii Ser şi Şărmăşag, de la sus-zisul semn de hotar, ridicat din nou, şi până la cele două semne de hotar din urmă, arătate îndată mai sus. Iar în dreptul acestor două semne de hotar din urmă, înfăţişându-se însuşi Ioan zis cel Greu, slujitorul lui Filip, fiul lui Iacob din numitul sat Ser, în locul şi în numele acelui Filip i-a oprit, în chip făţiş, pe cei ce făceau hotărnicirea de la ridicarea de noi semne de hotar şi de la punerea acelor nobili de Şărmăşag în stăpânirea pământului ce începe de la acel râuleţ Pârâul Masa, până la locul numit Prisaca, spunând că acest pământ este al acelui Filip şi ţine de el, prin drept de moştenire. În acelaşi loc, înfăţişându-se Ioan de Dioşod, pentru Ştefan, fiul lui Ioan de Şamşod, s-a împotrivit la pomenita punere în stăpânire şi ridicare a semnelor de hotar ale nu-

mitului pământ, în ce privește acea parte care se știe că ține de acel Ștefan, fiul lui Ioan, în temeiul actelor sale. De aceea, la ziua și locul de mai sus, ei au chemat pe acei Filip, fiul lui Iacob, și Ștefan, fiul lui Ioan, înaintea maiestății sale regelui, spre a sta față cu sus-scrișii Egidiu, Ladislau și Ștefan, fiii lui Ioan de Șărmășag, și a da socoteală de împotrivirea lor, statornicidu-le ca soroc octavele anului nou, ce urmau să vină în curînd. După ce au făcut aceasta, pomenitul mers al hotarelor urcă pe un alt deal, în vârful căruia aceiași fii ai lui Ioan de Șărmășag au arătat o movilă de hotar; de aici, la o mică depărtare, au arătat un alt semn de hotar, pe o creastă. Apoi mersul hotarelor, coborând de pe acel deal, intră în sus-zisul râuleț Pârâul Masa, și merge pe el spre miazăzi, o bună bucată de loc, apoi ajunge la semnele de hotar ale moșiei numită **Mocirla** (Mochola, azi **Valea Pomilor**, judeţul Sălaj), a sus-zisului Blasiu, pe atunci om al regelui. Și acolo, aproape de acel râuleț, dinspre partea de miazănoapte, cu dimpreună încuviințare și învoire a acelor fii ai lui Ioan, nobili de Șărmășag și a pomenitului Blasiu de Mocirla, au ridicat două movile noi de hotar între acele moșii, Mocirla și Șărmășag, ca să le despartă pe veci. De acolo hotarul merge, pe o vale, spre vârful unui deal și acolo, dinspre partea aceleiași moșii Mocirla, au lăsat drept semn de hotar un stejar înalt, ridicând în jurul lui pământ; iar dinspre partea aceleiași moșii Șărmășag, lângă pomenitul arbore, au ridicat o movilă de hotar. De acolo, coborând puțin de pe același deal, au ridicat, pe coasta lui din sus de un râuleț numit Pârâiașe, două movile de hotar, care să despartă acele moșii Mocirla și Șărmășag. Ieșind de acolo, hotarul intră în acel râuleț Pârâiașe, unde… de **Lompirt** (Lomperth, judeţul Sălaj), înfățișându-se însuși a declarat că întreg cursul acelui râu-

leț, pe toată întinderea sa, până unde acel râuleț se varsă în râul Crasna, este socotit drept semn de hotar, despărțind sus-zisele moșii Lompirt și Șărmășag. Și, făcându-se astfel această hotărnicire și ridicare de semne de hotar, ei, adică omul regelui și omul de mărturie al numitului capitlu, întrucât nu s-a ivit atunci nici un împotrivitor, afară de acei Filip, fiul lui Iacob, și Ștefan, fiul lui Ioan, au dat în stăpânire și au lăsat pomeniților Egidiu, Ladislau și şi Ștefan, și, ținând de acea moșie Șărmășag, împreună cu toate folosințele sale, afară de sus-zisa bucată de pământ, la a cărei punere în stăpânire s-a făcut împotrivire în chipul arătat mai sus, ca să-l stăpânească cu acel drept, cu care se știe că țin de ei, fără a știrbi dreptul altuia".

Ştefan de Dioşod, în numele lui Ştefan, fiul lui Ioan de Şamşod, a arătat, în transcriere, o scrisoare privilegială din anul **1299**, în care era inclus actul de împăciuire, dar de Grigore, comitele curial, şi cei patru juzi juraţi de Solnoc, în pricina dintre comitele Desideriu, fiul Petru, iar pe de altă parte, comitele Mogh şi fiii lui Martin de Şărmăşag, „cu privire la nimicirea şi arderea bisericii fericitului apostol Petru, aşezată în satul acelui Desideriu, şi cu privire la uciderea fiului său şi a doi slujitori ai săi, şi cu privire la toate vătămările pe care le-a adus comitelui Desideriu Mortunus, fiul lui Mortunus, frate acelora", hotărându-se între ei, prin judecata de împăciuire, „că, deoarece comitele l-a dovedit, pe calea judecăţii, pe Mortunus, încă pe când trăia, ca fiind vinovat de toate cele de mai sus… o scrisoare regească poruncind ca acel Mortunus să-i dea cuvenita despăgubire, Desideriu l-a chemat în judecată pe acel comite de Mogh şi pe fiii lui Martin pentru faptele aceluiaşi Mortunus şi a dobândit ca să fie luată în întregime o bucată de moşie a aceluiaşi Mortunus, de aceea Mogh şi fiii lui

Martin i-au dăruit acelui comite Desideriu… moşia numită **Zeertelek** (dispărut, judeţul Sălaj) şi jumătate din moşia numită **Masatelek** (dispărut, judeţul Sălaj)… / Iar noi, după ce-am văzut cuprinsul scrisorii privilegiale… am întărit-o”[1185].

1939: În cadrul serbării de 10 Mai de la **Lompirt**, „serviciul religios s-a oficiat la câmp, pe un teren amenajat foarte frumos în acest scop, de preotul greco-catolic Ioan Taloș și preoții Boca Ioan din **Ilişua**, romano-catolic, Noghi Ludovic din **Ilişua**, reformat, şi Adalbert Alby din **Lompirt**”. După cuvântări, „a urmat defilarea, în ordinea următoare: elevii școlilor primare din comunele **Curitău**, **Câmpia**, **Ilişua** și **Lompirt**; premilitarii subcentrului **Bocşa**, sub conducerea dlui I. Naghi, sublocotenent în rezervă, comandantul subcentrului, și armata. / Între asistenţi, am remarcat pe domnii dr. I. Pop, judecător, şi fiica, dr. Pop Ionel, avocat, Gheorghe Apostol, subrevizor şcolar, Gheorghe Crişan, avocat stagiar, Iosif Moldovan, învăţător pensionar, toţi din **Şimleu**, Alexandru Pop, subrevizor şcolar în **Zalău**, V. Bogdan, şeful gării **Şărmăşag**, R. Sipoş şi Danilă Graur, învăţător pensionar, Trufaş, notar în **Ilişua**”[1186].

[1185] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 373, pp. 378-386
[1186] *Universul*, Anul 56, nr. 131, Bucureşti 1939, p. 8

ŞAROŞ PE TÂRNAVE

(Schuersch, Şiroş, Şaroş pe Târnave, judeţul Sibiu)

1773, iunie 2: „În ziua, următoare, 2 iunie, acompaniat de doi călăreţi din **Mediaș**, am plecat, de dimineaţă, la **Ibaşfalău**, aflând pe Maiestatea Sa încă dormind, iar împrejur era o liniște generală. După orele 5, s-a sculat suita Maiestăţii Sale, în care se afla şi locotenent-colonelul Luchsenstein, un sas din **Sebeșul Săsesc**, și apoi s-a sculat şi Maiestatea Sa. M-am anunţat la adjutantul Majestăţii Sale, contele Nostitz, precum şi la generalul Şiscovicz, şi am cerut instrucţiuni, dacă am să petrec pe Maiestatea Sa din oraș sau am să-l aștept la hotarele districtului, și am primit ordin să-l aștept la hotarele districtului Mediaș, pe podul Ibașfalăului, ce trece peste Târnava, dincoace, pe hotarul **Șaroșului** (Schuersch, Şaroş pe Târnave, judeţul Sibiu)”[1187]… „Un preot unit român a prezentat Maiestăţii Sale, pe un pod mic, un memorial, și descrie pe larg cum a informat el pe împăratul, în chestia procesului pentru regulare de hotar, purtat între comuna **Ibaşfalău** şi comuna **Şaroş**, arătându-i și explicându-i toate, de sus, de pe un deal, de unde să putea vedea întreaga regiune. Iar în fine ne

[1187] Păcăţian, Teodor V, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naţionale ale românilor de sub Coroana ungară*, volumul I, Sibiu 1902, p. 77

spune că, la intrare în comuna Șaroș, așteptau valahii din comuna aceasta, toţi în genunchi, tineri şi bătrâni, deoparte bărbaţii, de ceealaltă femeile, în fruntea poporului, preotul neunit al comunei, în ornate bisericești, în mână cu praporul, iar împăratul le-a făcut, din departe, semn cu mâna și le striga necontenit: Scula! Sculaţi!”[1188].

1945: „În ziua de 17 iunie 1945, s-a ținut examen de religie la Şcoala primară de stat din **Băgaciu**, judeţul Târnava Mică, unde a păstorit, până bine de curând, părintele Ioan Păcurar. Examenul l-a prezidat părintele protopop Eugen Arieşan din **Târnăveni**, asistat de dl subinspector de control Ioan Spineanu și de dl învățător Traian Moldovan din **Şiroş**. Rezultatul a fost atât de bun, încât dl subinspector le-a dăruit elevilor 30 de cărți de rugăciuni de la Blaj”[1189].

ŞARPOTOC

vezi **GLODENI**, judeţul Mureş.

[1188] Păcăţian, Teodor V, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naţionale ale românilor de sub Coroana ungară*, volumul I, Sibiu 1902, p. 78
[1189] *Unirea Poporului*, Anul XXVII, nr. 27-28, Blaj 1945, p. 3

ŞCHIOPI

(Puszta Egres, judeţul Cluj)

1364, octombrie 27, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, venind „Nicolae, Blasiu şi Mihail, fiul lui Petru, fiul lui Blasiu, nobil de **Şchiopi**, iar pe de altă parte Nicolae şi Luca, fiii lui Simion din acelaşi Şchiopi. Sus-zişii Nicolae, Blasiu şi Mihail, fiii lui Petru au mărturisit că, din părţile lor de moşie, adică din **Şchiopi** (Egres, judeţul Cluj), **Buch** (dispărut, lângă Deleni, judeţul Cluj) şi **Indol** (Indal, Indol, azi **Deleni**, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Turda, sunt datori să încredinţeze lui Nicolae şi Luca, fiii lui Simion, a patra parte, cuvenită fiicei, a nobilei doamne Margareta, sora lor”[1190].

1939: „Ianuarie-martie 1939: Şt. C. (Ștefania Cristescu-Golopenția) îşi petrece serile culegând date despre viata la stăpâni a unei tinere servitoare, de 19 ani, venită la Bucureşti din satul ardelean **Şchiopi**. Materialul, de peste 1.300 de versuri, strâns cu acest prilej, va fi publicat în anul 1957, sub titlul *O poetă populară: Veronica Găbudean*. / În 1960, Ion Taloş se va deplasa la **Șchiopi**, spre a desco-

[1190] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 347, pp. 357-359

peri ce se întâmplase, între timp, cu tânăra cercetată de Şt. C. şi va publica articolul *Pe urmele poetei populare Veronica Găbudean*"[1191].

Bäuerin Rod Țărancă

Peasant woman Paysanne

[1191] Golopenția, Sanda, *O dublă aniversare*, în *Sociologie Românească*, Anul XXIV, nr. 3-4, Bucureşti 2013, p. 191

ŞEICA MARE

(Schelk, Selk, Selky, Zelk, **Şeica Mare**, judeţul Sibiu)

1309: „**Șeica Mare** aparţine „Scaunului de Schelk, care, împreună cu Scaunul Mediașului, a format așa-numitele „Două Scaune" (districte administrative), ce luaseră fiinţă ca o *nuvella plantatio* prin imigrarea sașilor din teritoriul vechiului *Fundus Regius* (Provincia Sibiului). cum se mai numiseră cele „Șapte scaune", pe la mijlocul secolului XIII. / **Șeica Mare**, întemeiată în a doua jumătate a secolului XIII, a devenit centrul „Scaunului de Schelk", pomenit, pentru prima oară, în documente în 1336, „Scaunul" cuprinzând nouă localităţi, primind dreptul de a ţine iarmaroace, primul fiind atestat în 1412. / Pe la finele secolului XII, s-a ridicat aici o bazilică romanică, fără turn, închinată sfântului Martin, cum rezultă dintr-o acţiune juridică de apel, datată 1414, în care se vorbeşte de o „*ecclesia Sancti Martini de Schelk maiori*" („biserica sfântul Martin, din Șeica Mare"). / Într-un **document din 1309** este pomenit, printre alţi decani, „*Simon decanus de Schelk*", de unde rezultă că, încă de atunci, comuna a fost centrul capitlului bisericesc sau decanatului și, prin urmare, trebuie să fi avut propria sa biserică, pentru a cărei existență timpurie pledează şi vechimea obiectelor de cult, ce încă se mai păstrează: un potir romanic din secolul XII, un ciboriu,

un potir şi patene din secolul XIV, o patena lucrată de meşterul Georg Hosman, în 1672. / Pe la 1520, s-a transformat bazilica romanică, demolată până la pereţii longitudinali, pierzându-și colateralele. Nava centrală a primit o boltă semicilindrică cu penetrații şi o reţea de nervuri din teracotă, dispusă în formă stelară, pe care o găsim aidoma la bisericile localităţilor învecinate (**Ocna Sibiului** și **Șura Mică**). În sud, s-a construit o nouă colaterală, transformând vechile arcade romanice din peretele sudic al navei centrale în arcade terminate în arc frânt. / În 1563, s-a supraetajat corul, cu un bastion de apărare, înzestrându-se, totodată, şi incinta cu turnuri de apărare în jurul bisericii/ / În 1906, curtinele, împreună cu clădirile incluse în cetate, au fost demolate. / O pictură în ulei, de Andreas Deppner, datată 1882, a păstrat aspectul laturii sudice a cetăţii, în care apar, în est, „turnul porții", numit și „turnul păcătoşilor", deoarece clopotul cel mic, ce însoțea cu sunetul lui pe cei condamnaţi la moarte, se afla în acest turn, „Scaunul de Schelk", posedând, din 1402, dreptul judecății proprii. În sud-est se afla „primăria"; „vechea şcoală" era adăpostită într-un bastion, hala de carne, un magazin de grâne și închisoarea mai erau cuprinse în cetate, toate dispărând cu aceasta. / În 1800, biserica a fost prelungită spre vest, iar în 1806 s-a ridicat o clopotniţă, cu patru nivele, la capătul apusean al bisericii, mărită cu jumătate faţă de lungimea sa iniţială. / În 1808, s-a întreprins o restaurare totală a bisericii, când s-au mărit ferestrele, prevăzute cu rame din fier. Din acel an datează și zidul împrejmuitor, din ciment, cu grilaj din fier. / În 1936, s-a efectuat o amplă restaurare a bisericii"[1192].

[1192] Fabritius-Dancu, Juliana, *Cetăţi ţărăneşti săseşti din Transilvania*, Sibiu 1980, p. 11

1311: „Denumirea localității, menţionată, pentru prima dată, în 1311, ca **Salchelk**, vine din vocabula slavă **sol = sare**, în 1414 fiind cunoscută ca **Kleinschelken**. Jumătate din aşezare era situată pe teren nobiliar, aparţinând abației de la **Igriș**, ca şi satele învecinate – **Țapu**, **Cenade**, **Soroștin**, **Mănărade**. / În 1318, comuna şi-a dobândit libertatea, cum rezultă dintr-un privilegiu, acordat de regele Carol Robert de Anjou, sașilor din **Mediaş**, **Șeica Mare** și **Șeica Mică** („*Saxonum de Medyeszeek et de Sacheelk et ad cosdem pertinentem*"), Ei sunt scutiţi de obligatii militare, de contribuția în alimente și de găzduirea regelui; în schimb, plătesc, în ziua sfântului Martin, 400 mărci argint ale Sibiului („*pondere Seybiniensi*"), Ei se bucură de aceleaşi libertăţi şi de dreptul cutumiar, ca Universitatea săsească din Sibiu („*Universitas Saxonum de Scybinyo*"), Localitatea fiind menționată împreună cu **Mediaș** și **Șeica Mare**, este dovedită apartenenţa sa, pentru acel timp, de cele „Două Scaune", în cadrul căreia **Șeica Mică** ține de Scaunul de Schelk sau de „Cel inferior dintre cele Două Scaune". Când, în 1419, Emerich, superiorul abației din **Igriș**, încearcă să reocupe **Șeica Mică**, i se opun juzii Johann din Mediaş, Petrus Tobyaschy si Anton de **Schelk**, obținind, în Kașovia, de la regele Sigismund de Luxemburg, confirmarea că **Şeica Mică** a aparţinut, de la înființarea sa, coroanei, fiind situată pe pământ crăiesc, bucurându-se de aceleaşi drepturi şi plătind aceleași biruri ca și comunele libere ale pământului crăiesc. / În 1576, comuna, care avea, de un secol şi jumătate, un jude propriu, primește și dreptul de a pronunța sentința capitală („*jus gladii*")." / Comuna, fiind pomenită documentar în 1311, desigur că a existat aici o biserică anterioară celei închinate sfintei Ecaterina, a cărei construcţie începe la mijlocul se-

colului XIV. Ridicarea bazilicii gotice, cu trei nave, la început fără turn, s-a efectuat în etape, fiind terminată la începutul secolului XV. Clădită din piatră de carieră, ea se compune din corul prelung, închis în est pe trei laturi, separat de nava centrală printr-un arc triumfal, în arc frânt cu muchii scobite şi colateralele despărţite de nava centrală prin cinci perechi de arcade în arc frânt, profilate și susținute de coloane zvelte”[1193].

1356, noiembrie 25, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, înfăţişându-se „Henning şi Nicolae, fiii lui Holman de **Şeica** (Schelk, Selk, Selky, Zelk, **Şeica Mare**, judeţul Sibiu), iar pe de altă parte comitele Cristian, fiul lui Alard de **Şeica Mică** (Sachelk, Sarselk, **Şeica Mică**, judeţul Sibiu), Henning şi Nicolae au mărturisit că… au vândut comitelui Cristian, pe 200 mărci de argint bun, o moşie a lor, numită **Egurwarpathaka** (dispărut, lângă **Sâncel** şi **Şona**, judeţul Alba), aflătoare între moşiile **Şona** (judeţul Sibiu) şi **Târnava** (râu, judeţul Sibiu), care fusese dăruită lui Holman, tatăl lor, de către Carol, răposatul rege al Ungariei”[1194].

1357, martie 28, Vişegrad: Voievodul Ludovic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că, venind „Nicolae, fiul lui Alexandru… şi ne-a cerut să-i dăm nişte moşii şi părţi de moşii ale răposaţilor Werus şi Ştefan, fiii lui Ştefan zis de **Alţina** (Olchona, judeţul Sibiu), morţi fără moştenitori, adică moşiile numite **Găinari** (Găinari, Corlatheluke, azi **Poieniţă**, judeţul Sibiu), **Coveş** (Kuesd, înglobat în **Agnita**, judeţul Sibiu), **Bârghiş** (Byrges, judeţul Sibiu), **Ibiş-**

[1193] Fabritius-Dancu, Juliana, *Cetăţi ţărăneşti săseşti din Transilvania*, Sibiu 1980

[1194] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 52, pp. 53, 54

dorf (azi **Ighişu Nou** şi **Ighişu Vechi** sau **Român**, judeţul Sibiu), **Zlagna** (Salatna, Zalathna, judeţul Sibiu), **Măgărei** (Magare, azi **Pelişor**, judeţul Sibiu), **Fetundorph** (sat dispărut, lângă Agnita, judeţul Sibiu) şi **Emrustuh** (lângă Agnita, judeţul Sibiu), aflătoare în părţile Transilvaniei… / Însă, fiindcă nu suntem lămuriţi asupra felului şi întinderii ziselor moşii… poruncim cu tărie să trimiteţi omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia, omul nostru, Acus de **Călvasăr** (Hideguiz, înglobat în **Şeica Mare**, judeţul Sibiu), sau Iacob, fiul lui Mihail de **Alma** (Alma Între Vii, Almas, Almasio, judeţul Sibiu), ori, în lipsa acestora, Mihail, fiul lui Henning de **Sighişoara** (Segusvar, judeţul Mureş), fiind de faţă vecinii şi megieşii, să le hotărnicească după bătrânele lor hotare"[1195].

1359, aprilie 7, Vişegrad: Regele Ludovic scrie voievodului Andrei despre „plângerea adesea reînnoită a tuturor iobagilor din **Micăsasa** (Mykezaza, Mykezata, Fugindorf, judeţul Sibiu) şi din **Hususău** (Huzyusou, azi **Valea Lungă**, judeţul Sibiu), anume că nobilii de **Cecălaca** (Chakalak, Chekelaka, Ckekeloca, judeţul Mureş) şi fiii lui Cristian, fiul lui Alard de **Şeica Mică** (Sachelk, Sarselk, **Şeica Mică**, judeţul Sibiu), precum şi Nicolae de **Şeica Mare** (Schelk, Selk, Selky, Zelk, **Şeica Mare**, judeţul Sibiu), au cotropit, cu de la ei îndrăzneală, pământurile noastre regeşti, Micăsasa şi Hususău, şi se folosesc de ele pe nedrept, nesocotind cu îndărătnicie alte scrisori ale noastre de poruncă. / Şi deoarece nu voim ca aceste drepturi ale noastre să fie cotropite, poruncim cu tărie să trimiteţi omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia şi cu mărturia capitlului bisericii Transilvaniei, trimişii noştri,

[1195] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 102, pp. 102, 103

cercetând mai întâi curatul adevăr, în privinţa celor de mai sus… să treacă din nou aceste pământuri ale noastre spre a le folosi în numele nostru”[1196].

1359, decembrie 4, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie capitlului Alba Transilvaniei că i s-a plâns „Pavel, prepozitul din Sibiu, că toţi saşii din scaunul Cincu s-au înstăpânit cu sila pe o moşie a sa, numită **Proştea** (Proştea, Prodnik, Prepostfalua, azi **Stejăriş**, judeţul Sibiu), cu alt nume Prodnik, care a fost din vechime a bisericii sale din Sibiu, şi că o ţin şi acum cotropită. / Drept aceea, poruncim cu tărie să trimiteţi omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia omul nostru, Nicolae, fiul răposatului ban Simion de **Dârlos** (Darlas, Darlasz, Darlaz, Dorlaz, Durlas, judeţul Sibiu) sau Simion, fiul lui Laurenţiu de **Blăjel** (Balasteleke, judeţul Sibiu), sau, în lipsa acestora, Akus de **Călvasăr** (înglobat în **Şeica Mare**, judeţul Sibiu) să cerceteze şi să descopere tot adevărul”[1197].

1363, iulie 19, Verovitica: Regele Ludovic dă de ştire că, amintindu-şi „vrednicia pilduitoare a credinciosului nostru Ladislau, fiul lui Nicolae, fiul lui Grigore de **Miheş** (Meheş, azi **Miheşu de Câmpie**, judeţul Mureş)… am orânduit pe nobila doamnă Caterina, soţia lui Ladislau, adică fiica răposatului Ders de **Călvasăr** (Călvasăr, Calvaser, Hydegwyz, înglovat în **Şeica Mare**, judeţul Sibiu), ca dreaptă şi legiuită moştenitoare şi urmaşă la moşia acestui Ders, tatăl său, numită **Buia** (Bolya, judeţul Sibiu), află-

[1196] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 363, pp. 362, 363
[1197] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 422, p. 430

toare în comitatul Alba, precum şi la toate celelalte drepturi de moşii ale răposatului Ders”[1198].

1364, august 7, Vişegrad: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii de alba Transilvaniei că i s-a plâns „Pavel, prepozitul de **Sibiu**, că o moşie a sa, numită **Proştea** (Proştea, Prodnik, Prepostfalua, azi **Stejăriş**, judeţul Sibiu), din scaunul Cincu, aflătoare, prin cotropire, în mâinile lui Hannus, fiul lui Henning, şi a altui Hannus de **Ruja** (Rosenthal, înglobat în **Agnita**, judeţul Sibiu), are nevoie de o legiuită luare în stăpânire. Drept aceea, poruncim să trimiteţi omul vostru, în faţa căruia Nicolae, fiul lui Simion de **Dârlos** (Darlas, Darlasz, Darlaz, Dorlaz, Durlas, judeţul Sibiu) sau Anton de **Blăjel** (Balasteleke, judeţul Sibiu) ori Iacob, fiul lui Mihail de **Şmig** (Sumig, judeţul Sibiu) sau Ioan de **Almaş** (Alma, Almas, judeţul Sibiu), în lipsa celorlalţi, Nicolae de **Şeica** (azi **Şeica Mare**, judeţul Sibiu), ducându-se la zisa moşie, s-o ia înapoi şi s-o dea pomenitului Pavel prepozitul”[1199].

1366, mai 16, Turda: Regele Ludovic dă de ştire că, deşi între „Ladislau, fiul lui Grigore, şi doamna Caterina, soţia sa, adică fiica răposatului magistru Ders de **Călvăsăr** (Calvaser, înglobat în **Şeica Mare**, judeţul Sibiu**)**, şi, pe de altă parte, Ioan, fiul comitelui Nicolae de **Vinţul de Jos** (Olwynch, judeţul Alba), şi doamna Clara, soţia lui, s-a pornit pricină şi ceartă cu privire la moşia numită **Azyoag** (dispărut, lângă Buia, judeţul Sibiu), aflătoare în comitatul Alba, totuşi noi, spre binele păcii dintre amândouă părţile, am hotărât să rânduim lucrurile şi să punem capăt acestei

[1198] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 179, pp. 160, 161
[1199] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 308, pp. 315-317

pricini, în felul că trei părți sau bucăţi din numita moşie Azyoag să rămână, în întregime şi în pace, ca moştenire de veci, doamnei Clara, nepoata răposatului Ders, şi bărbatului ei, anume Ioan, fiul comitelui Nicolae, cu un drept de folosinţă între hotarele unei moşii, numită **Buia** (Bolya, judeţul Sibiu), ce ţine de acest Ladislau şi de sus-pomenita lui soţie; iar a patra parte sau bucată din acea moşie, dimpreună cu toate folosinţele, după o hotărnicire deosebitoare, am hotărât să o dăm, prin judecată, pomenitului Ladislau, fiul lui Grigore, ţi sus-numitei doamne, soţia sa, şi tuturor copiilor lor”[1200].

1661, Evlia Celebi: „În ziua aceea, în 18 ale lunii zilka’de din anul 1071 (15 iulie 1661), într-o zi de vineri, s-a dat poruncă pentru ca, în vederea supunerii răsculaţilor din ţara Ardealului, oastea tătară să pornească şi să înainteze cale de un ceas…. Mergând, două, ceasuri pe câmpia Haţegului, spre răsărit, am ajuns în cetatea Seik (**Şeica**). Această cetate se află sub ascultarea crailor Ardealului, dar este proprietatea lui Solom Arar Pabudi, care este beiul de **Ineu** al craiului Barcsay. Este o cetate de piatră, mică şi înaltă, pe malul râului Kena (?); în ea se află numai zece case şi o biserică mică, dar jos, pe câmpie, craiul Barcsay avusese un palat frumos, care era o clădire de toată frumuseţea, cu feluritele lui picturi. Ostaşii au dat foc acestui palat şi l-au lăsat pradă flăcărilor. Căpitanul cetăţii, înfricoşat, a sosit în tabără cu nenumărate daruri şi s-a închinat în faţa seraschierului. Plecând de aici, am trecut peste gura râului Kena şi ne-am oprit pe malul râului Someşul Mic, pe şesul cetăţii Kusvar (**Cugir**). / În acea zi, s-a dat ordin: „Oastea islamică poate prăda; să se meargă, cete-cete, după jaf!”.

[1200] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 58, pp. 99, 100

Atunci şi eu, sărmanul de mine, zicând că e un prilej de câştig, am mers, împreună cu cincizeci de viteji înarmaţi, spre apus, prin munţi, timp de cinci ceasuri, dar n-am găsit nici o pradă; am prins doar un român, drept limbă, dar, oricâte i-am promis, nu a dat totuşi ştire despre nici o pradă. Umblând, deci, fără nici un folos în ziua aceea, ne-am întors la ordia islamică”[1201].

1886: „Cum se prădează banii statului? La această întrebare răspunde un oarecare Spitzer David, în „Ellenzék”, împărtășind următorul caz: / Ministrul instrucţiunii publice a conces ca, în comuna **Șeica mare**, să se înfiinţeze o școală de stat. Înțelegând aceasta, evreul Moise Kappel, din **Hedic**, s-a rugat de guvern ca să-i cumpere, spre scopul acesta, casa sa din **Șeica mare**. De observat este că casa evreului este o casă rea, nesănătoasă şi umedă, care, spre a se pute folosi, cere o reparație de 1.500 florini v. a. (valută austriacă). Nu este casa evreului acomodată pentru școală nici de aceea căci se află într-un loc foarte apătos, așa că, în timp de ploaie, copiii ar trebui trecuţi cu luntrea la școala de stat. Evreul nu știa cum să se scape de această urâcioasă casă şi mai mulți martori adeveresc că i-a îmbiat s-o cumpere, cu prețul de 1.000 florini v. a. / Tot cam în preţul acesta au prețuit-o şi alți locuitori şi estimatori din **Șeica mare**, care anume au fost provocaţi şi încredințaţi, din partea guvernului, ca s-o preţuiască. / Cum s-a întâmplat, cum nu s-a-ntâmplat nu se știe; destul că, la urmă, evreul a încărcat casa lui în spinarea statului cu preţul întreit de 3.200 florini v. a. / Nu-i poveste, cetiţi în „Ellenzék“ şi vă veți convinge!”[1202].

[1201] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 539, 540

[1202] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 141, Brașov 1886, pp. 1, 2

1887: „Cine cunoaşte mai de aproape opidul (târgușorul) **Șeica-mare** va şti, de bunăseamă, că locuitorii acestui opid sunt de naționalitate români şi saşi; mai sunt, pe lângă ei, trei familii ungurești şi trei evreiești. Atât românii, cât şi saşii, trăiesc în deplină armonie şi, astfel, nici încrederea împrumutată nu lipseşte între ei. / Călătorind prin părţile acelea, mai vârtos îmi zăcea la inimă să mă informez despre starea bisericilor şi şcolilor românești, care, în timpul acesta, sunt atât de amenințate în existența lor.

Cât pentru bisericile românești din opidul acesta, după cât m-am putut informa, ele sunt scutite de acele primejdii, de care nu sunt scutite multe biserici şi şcoli românești din Valea Buiei. Mai doritor, însă, am fost ca să cunosc situaţia şcolilor, fiindcă şcoala este lucrul de căpetenie, în care se oglindeşte râvna şi sârguinţa unui popor spre cultură şi civilizaţiune. / Rezultatul la care am ajuns, pe calea acesta, le face mare onoare locuitorilor români din **Șeica-veche**. Şcoala lor este un edifici solid de piatră, cu patru încăperi, dintre care sala de propunere este întru toate corespunzătoare cerințelor legii, încât ar put servi ca şcoală de model. Au un învăţător deplină calificat şi, dacă lucrul ar merge pe dreptate, în cauza şcolii, românii acestui opid n-ar ava a se teme de nimic. Cât pentru saşi, ei stau încă şi mai bine decât românii, în privința bisericilor şi şcolilor, ceea ce, în urma împrejurărilor istorice, aşa favorabile pentru ei, nu e mirare. / O zic bazat pe ordonanța ministerială din 11 noiemvrie 1886, Nr. 44.411, în urma căreia vicespanul dispune stricta încasare a unei sume de 240 florini 70 creițari, luându-se adecă 5 %, la florinul de dare, și aceasta să se execute până în 5 februarie a. c. / După calculul mediu, crescământul la florinul de dare, în opidul (târgușorul) **Șeica-mare** se apropie la 80 %, iar poporul e

stors până la oase şi nu numai aci, ci în întreagă Valea Buiei, astfel încât, dacă bunul Dumnezeu nu i-ar fi dată românului o inimă tare şi darul frumoasei sale doine, deznădăjduirea i-ar fi prietenul şi soţul său nedespărţit. / În cursul călătoriei mele, am fost adeseori atins de accentele duioase şi tainice ale doinei, în care românaşul, locuitor al acestor locuri romantice, îşi varsă durerea şi amarul vieţii, răpindu-mă şi pe mine în starea sa tristă sufletească. / De altcum mizeria e atât de mare pe aici, încât, cugetând chiar şi la viitorul cel mai apropiat, şi cel mai nepăsător om trebuie să fie serios îngrijat de soarta poporului români. / Astfel stând lucrurile pe Valea-Buiei şi în **Șeica-mare**, nu știu cum se vor mai putea încasa contribuțiile școlii de maghiarizare, de nu cumva se vor execua şi vestmintele de pat, şi rechizitele economice, pe care să le cumpere de la tobă evreimea din Valea Buiei, pe care trebuie să o susţină şi înveţe poporul nostru. / Să nu trec cu vederea pe preotul unit Vasiliu Oprea, care îndată a alergat cu copiii la școala de stat, unde se află şi în prezent. Vai de acel popor, care are în fruntea sa un astfel de conducător! / Fie zis, însă, spre onoare românilor şi compatrioților saşi din **Șeica-mare**, care, deşi plătesc percentele pentru evreimea din Valea-Buiei, totuşi îşi trimit copii la școlile lor confesionale, îngrijindu-se bine de școlile și învățătorii lor”[1203].

1887: „În **Şeica-mare** s-a ţinut, a treia zi de Rosaliile noastre, examenul cu copiii de la școala de stat, la care a fost de față şi dl inspector de școli al acestui comitat, Horvath Laszlo. Întreaga nemeşime de pe valea Buiei s-a coborât la **Şeica-mare**. Atât înainte, cât şi după examen, preşedintele a vorbit despre „iubirea” şi „bunăvoința” gu-

[1203] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 14, Brașov 1887, p. 3

vernului faţă de naţionalităţi şi școlile lor (sic!), zicând că scopul acestei școli nu este maghiarizarea, ci „cultura” şi „civilizaţiunea”, ba se provocă şi la copii din școală, zicând că aceștia, fără osebire de naţionalitate, se iubesc unii pe alţii și zise ca să luăm şi noi, ceşti mari, exemplu de la ei, iar pe părinți îi provocă să-și dea copii la această școală. / Părintele Vasile Oprea, din Mighindola, încă a fost de faţă, mângâindu-se cu premierea unuia dintre fiii săi pentru progresul făcut în limba maghiară; asemenea, părintele Achim Vintilă, care își aduse o nepoțică din jurul Blaşului la această școală şi care, asemenea, a fost premiată. / Nu știu dacă mai au simţ românesc oamenii aceştia și cum de nu pricep ofensele şi goana ce se face cu poporul, din a cărui prescură se hrănesc. Din parte-mi, zic: fie-le de bine; dar, totuși, înainte de a încheia, le zic acestor preoți că, dacă ei n-au tragere de inimă ca să dea poporului exemplu bun și vrednic de imitat, apoi să imite cel puţin ei exemplul ce-l dă poporul român din **Șeica mare** și jur, care-și știe preţui școlile sale şi nu se lasă a fi înşelat nici prin măgulirile şi nici prin alte soiuri de ademeniri ale contrarilor noștri”[1204].

1888: „În cârciuma lui Niculae Borlar din **Şeica mare**, şedeau doi oaspeți străini și beau. Nu trecu mult şi se asocie cu cei doi străini Ioan Bolghea din **Șeica**, care vârî mâna în buzunarul unuia și-i fură 20 florini 23 creițari și o cărticică, despre care Bolghea credea că e vreun libret despre vreo sumă de bani, depuși la vreo casă de economii. / Ioan Orlandea, tot din **Șeica**, văzu ce a tăcută Bolghea şi se duse, de spuse primarului Vintilă, care puse de-i aduse pe toți trei la el. / Rezultatul cercetării a fost: Străinul căruia Bolghea i-a furată bani se numește Ion Câmpian şi e

[1204] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 124, Braşov 1887, p. 3

din **Smig**. Fusese servitor la Coman Droc din **Răşinari**, care-l trimisese, cu carul cu doi cai și cu 38 florini, la **Ocna Sibiului**, ca să aducă sare. / În **Șura mică**, Câmpian se opri la o cârciumă, dete carul şi caii în seama unui băiată, să-i păzească, cinstindu-l cu 10 creițari, iar el o şterse la sănătoasa, cu banii și cu cărticica de cumpărare. Tovarășul său, cu care a băut, se numește Ioan Anghel, este din **Daia**, comitatul Albei de Jos; și el fugise de la stăpânu-său, Ioan Piney, din **Micăsasa**, și se-ntâlnise cu Câmpian în **Mândra**, de unde se duseră în **Şeica-mare**. Au fost predaţi judecătoriei de cerc din **Mediaș**"[1205].

1891: „Cu ocaziunea petrecerii din **Șeica mare**, ţinută în 31 august, al cărei venit e destinat pentru şcoala română greco-catolică din loc, a incurs suma de 61 florini 50 creițari, din care, subtrăgându-se spesele de 25 florini 91 creițari, rămâne venit curat 35 florini 59 creițari, care sumă se află la dispoziţiunea senatului școlastic. / **Suprasolviri** au incurs de la Onoratul Domn Bozaşianu, preot în **Moşna**, 1 florin, / Ioan Moldovan, protopop în **Mediaș**, florin, / Deonisiu Roman, candidat de avocat din **Mediaş**, 1 florin, / Nicolae Racoţia, medic în **Șeica mare**, 2 florini, / Aureliu din **Gura Râului**, 1 florin, / Paul Popescu, preot în **Borta**, 50 creițari, / Vasiliu Suciu, preot în **Cergăul mic**, 50 creițari, / Henteșiu, preot în **Ocna Sibiului**, 50 creițari, / Varga, notar în **Șeica mare**, 50 creițari, / Nicolae Racoţia, casar"[1206].

1902: „În noaptea de sâmbăta trecută, s-a întâmplat o mare nenorocire pe drumul dintre **Șeica-mare** și **Șeica-mică**, comitatul Sibiului. Niște căruțași din **Cisnădioara** mergeau, cu un transport mai mare de vin la Sibiu. Unul

[1205] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 273, Brașov 1888, p. 3
[1206] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 225, Brașov 1891, p. 3

dintre care, în care era un butoi de 700 litri de vin, s-a rostogolit, din strâmbătura drumului de lângă **Șeica-mare**, într-o râpă, butoiul a sărit din car și, trecând peste cărăușul Pildner, din **Cisnădioara**, i-a sfărâmat capul, lăsându-l mort la fața locului. Butoiul s-a spart. Cadavrul nenorocitului l-au găsit, duminica trecută, și a fost transportat la **Șeica-mare**, unde l-au înmormântat marți[1207].

1908: „Înfiinţarea „Racoţanei" n-am făcut-o intenţionat din interese personale ori familiare, căci eu sunt îndestulat cu oficiul de medic de cerc, pe care-l ocup de 30 de ani, în acest ţinut locuit de o poporaţie mixtă, compusă din români şi saşi. Ca fiu ieşit din popor, m-am interesat de popor, am contribuit, după putinţă, la dezvoltarea lui morală şi materială. Dar fiind posesiunile de pământ mai toate în mâinile străinilor, spre a i se da posibilitatea ca, la ocaziuni potrivite, să-şi poată cumpăra şi românii câte o bucată de pământ, am aflat de lipsă a înfiinţa, în centrul acestui ţinut, un institut financiar, care să-i poată ajuta momentan: o reuniune Raiffeisen nu s-a putut înfiinţa, din lipsă de membri, dovadă că acţionarii „Racoţanei" sunt partea cea mai mare **mărgineni**, abia avem 5 acţionari români din loc şi din jur iarăşi destul de puţini… / În ce priveşte alegerea direcţiunii, lucrul stă aşa că, devenind un loc vacant în direcţiune, prin moartea membrului fondator Pavel Popescu, în adunarea generală de anul trecut, dl Bardoşi a propus pe nepotul aceluia, dl Ioan Ioan Axente, preot în comuna vecină **Poarta**, 3 km departe de **Şeica-mare**, însă **acţionarii mărgineni**, dacă direcțiunea s-a opus alegerii contabilului, numai de atunci venit şi încă necunoscut, au ales, în mod demonstrativ, pe alt compatriot al lor, care, din cauza de-

[1207] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 242, Brașov 1902, p. 4

părtării de 14-15 km, n-a putut face nici un serviciu. La alegerea din acest an, direcţiunea, cunoscând calităţile şi onestitatea contabilului, și luând şi aceea în considerare, că în localitate nu se află alţi acţionari apți, şi ca să încunjure neplăcerile cu **acţionarii mărgineni**, care, cum se vede, nu mai vreau să ţină cont şi de dorinţele acţionarilor de aici, a consimţit la alegerea lui în direcţiune. Apoi cei 2 dirigenţi din **Mediaş** şi **Elisabetopole**, ca bărbaţi de încredere ai institutului, să nu merite nici atâta, de a fi aleşi în direcţiune, dacă nu li se dă nici un salariu?... / N. Racoţia, medic de cerc şi director al *Racoţanei*"[1208].

1908: „Românii și școala din **Șeica-mare**, înainte cu 35-40 ani, deși împărțiți în două confesiuni, în privința politică s-au unit într-un singur mănunchi, așa încât, ani de-a rândul, având ei majoritatea, au ajuns ca conducători în fruntea comunei politice; și aceasta, grație conducătorilor inteligenți, care, cu multe jertfe, i-au smuls din ghearele sașilor. Școală aveau numai una, unită, fiind uniții în majoritate, cum sunt și astăzi, și, materialicește, mai bine situați. / Învățătorul se plătea cinstit și regulat, iar școala își făcea treaba sa bună. În timpurile mai recente, au venit, însă, în parohia greco-ortodoxă preoți tineri și cel dintâi lucru ce l-au avut în vedere a fost despărțirea școlii, făcând, în chipul acesta, două sărăcii goale, pe care de abia le pot susține, cu ajutoare deosebite, și până în ziua de azi nici unii n-au regulat salariile învățătorești, după noua lege școlară Apponyi. / Școala de repetițiune nu se ține, fiindcă copiii au trecut la școala de stat. Se speră că, în urma primejdiei și a lipsei, se vor uni cu școala iarăși, dar de unde? Actualul preot ortodox român a mers ceva mai departe, n-

[1208] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 67, Braşov 1908, p. 3

a admis ca naşi, la botezul unui prunc ortodox, uniţi, cum se poate adeveri din cazul următor:

La 13 decembrie stil nou, n-a voit să boteze copilul lui Ioan Novac a lui Nicolae, care avea de naş pe unitul Ion Tolciu, măcar că acesta i-a spus verde şi limpede preotului: „Părinte, doar noi suntem toţi români!". La care preotul i-a răspuns că îl opresc canoanele şi că, în privinţa aceasta, s-ar fi cerut înviaţiuni de la consistoriul din Sibiu. / Din întâmplare, a fost o femeia ortodoxă română, care, din necesitate, a funcţionat ca naşă şi, în felul acesta, s-a putut încreştina copilul. Altcum, ca preotul să nu poată veni în conflict cu canoanele, se poate folosi de sârbi şi bulgari ortodocşi, care adeseori petrec sau trec prin opidul (târguşorul) **Şeica-mare**, cu zarzavaturi. / E drept că e preot tânăr, abia de câteva luni, cu toate acestea, însă, ar fi trebuit să-şi consulte matricola botezaţilor din parohia sa şi ar fi aflat acolo înviaţiunea de lipsă, primită poate prin unul dintre predecesorii săi şi n-ar fi trebuit să mai bată câmpii până la Sibiu. / Eu, unul, nu înţeleg cum un om cu mintea sănătoasă poate crede să frângă legăturile de cosângenitate, afinitate şi convieţuire, ce există de secole între poporul compact, unit şi neunit, din **Şeica-mare**, pe calea cercată şi motivul încercat de preotul Moruşcă şi, în locul unei bune înţelegeri, a frăţiei şi păcii de până acum, să semene zâzanie, ceartă şi ură în inima acestui popor"[1209].

[1209] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 275, Braşov 1908, p. 3

ŞEICA MICĂ

(Salchelk, Sachelk, Sarselk, **Şeica Mică**, judeţul Sibiu)

1311: „Denumirea localității, menţionată, pentru prima dată, în 1311, ca **Salchelk**, vine din vocabula slavă **sol = sare**, în 1414 fiind cunoscută ca **Kleinschelken**. Jumătate din aşezare era situată pe teren nobiliar, aparținând abației de la **Igriș**, ca şi satele învecinate – **Țapu**, **Cenade**, **Soroștin**, **Mănărade**. / În 1318, comuna şi-a dobândit libertatea, cum rezultă dintr-un privilegiu, acordat de regele Carol Robert de Anjou, sașilor din **Mediaş**, **Șeica Mare** şi **Șeica Mică** („*Saxonum de Medyeszeek et de Sacheelk et ad cosdem pertinentem*"), Ei sunt scutiţi de obligatii militare, de contribuția în alimente și de găzduirea regelui; în schimb, plătesc, în ziua sfântului Martin, 400 mărci argint ale Sibiului („*pondere Seybiniensi*"), Ei se bucură de aceleaşi libertăţi şi de dreptul cutumiar, ca Universitatea săsească din Sibiu („*Universitas Saxonum de Scybinyo*"), Localitatea fiind menționată împreună cu **Mediaş** și **Șeica Mare**, este dovedită apartenenţa sa, pentru acel timp, de cele „Două Scaune", în cadrul căreia **Șeica Mică** ține de Scaunul de Schelk sau de „Cel inferior dintre cele Două Scaune". Când, în 1419, Emerich, superiorul abației din **Igriș**, încearcă să reocupe **Șeica Mică**, i se opun juzii Johann din Mediaş, Petrus Tobyaschy si Anton de

Schelk, obtinind, în Kașovia, de la regele Sigismund de Luxemburg, confirmarea că **Şeica Mică** a aparţinut, de la înființarea sa, coroanei, fiind situată pe pământ crăiesc, bucurându-se de aceleași drepturi şi plătind aceleași biruri ca şi comunele libere ale pământului crăiesc. / În 1576, comuna, care avea, de un secol şi jumătate, un jude propriu, primește și dreptul de a pronunța sentința capitală („*jus gladii*")." / Comuna, fiind pomenită documentar în 1311, desigur că a existat aici o biserică anterioară celei închinate sfintei Ecaterina, a cărei construcţie începe la mijlocul secolului XIV. Ridicarea bazilicii gotice, cu trei nave, la început fără turn, s-a efectuat în etape, fiind terminată la începutul secolului XV. Clădită din piatră de carieră, ea se compune din corul prelung, închis în est pe trei laturi, separat de nava centrală printr-un arc triumfal, în arc frânt cu muchii scobite şi colateralele despărțite de nava centrală prin cinci perechi de arcade în arc frânt, profilate și susținute de coloane zvelte"[1210].

1356, noiembrie 25, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, înfăţişându-se „Henning şi Nicolae, fiii lui Holman de **Şeica** (Schelk, Selk, Selky, Zelk, **Şeica Mare**, judeţul Sibiu), iar pe de altă parte comitele Cristian, fiul lui Alard de **Şeica Mică** (Sachelk, Sarselk, **Şeica Mică**, judeţul Sibiu), Henning şi Nicolae au mărturisit că… au vândut comitelui Cristian, pe 200 mărci de argint bun, o moşie a lor, numită **Egurwarpathaka** (dispărut, lângă **Sâncel** şi **Şona**, judeţul Alba), aflătoare între moşiile **Şona** (judeţul Sibiu) şi **Târnava** (râu, judeţul Si-

[1210] Fabritius-Dancu, Juliana, *Cetăţi ţărăneşti săseşti din Transilvania*, Sibiu 1980

biu), care fusese dăruită lui Holman, tatăl lor, de către Carol, răposatul rege al Ungariei”[1211].

1359, aprilie 7, Vişegrad: Regele Ludovic scrie voievodului Andrei despre „plângerea adesea reînnoită a tuturor iobagilor din **Micăsasa** (Mykezaza, Mykezata, Fugindorf, judeţul Sibiu) şi din **Hususău** (Huzyusou, azi **Valea Lungă**, judeţul Sibiu), anume că nobilii de **Cecălaca** (Chakalak, Chekelaka, Ckekeloca, judeţul Mureş) şi fiii lui Cristian, fiul lui Alard de **Şeica Mică** (Sachelk, Sarselk, **Şeica Mică**, judeţul Sibiu), precum şi Nicolae de **Şeica Mare** (Schelk, Selk, Selky, Zelk, **Şeica Mare**, judeţul Sibiu), au cotropit, cu de la ei îndrăzneală, pământurile noastre regeşti, Micăsasa şi Hususău, şi se folosesc de ele pe nedrept, nesocotind cu îndărătnicie alte scrisori ale noastre de poruncă. / Şi deoarece nu voim ca aceste drepturi ale noastre să fie cotropite, poruncim cu tărie să trimiteţi omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia şi cu mărturia capitlului bisericii Transilvaniei, trimişii noştri, cercetând mai întâi curatul adevăr, în privinţa celor de mai sus… să treacă din nou aceste pământuri ale noastre spre a le folosi în numele nostru”[1212].

1365, august 19: Comitele Andrei din **Sebeş** (Mulbach, judeţul Alba), jude regal, comitele Ianus, jude din **Sibiu**, comitele Laurenţiu din **Roşia** (Ruffo Monte, judeţul Sibiu), comitele Andrei din **Vurpăr** (Burberk, Burkperk, judeţul Alba), Albert din **Şura Mare** (Magnum Horreur, judeţul Sibiu) şi toată obştea bătrânilor scaunului aduc la cunoştinţa tuturor că au venit „chibzuiţii bărbaţi bătrâni din

[1211] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 52, pp. 53, 54
[1212] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 363, pp. 362, 363

Şeica Mică (Schadschelken, judeţul Sibiu), cu o scrisoare a tuturor locuitorilor din cele două scaune, anume Mediaş şi Şeica, în care se spune că ei au clădit şi au aşezat din nou hotarele şi în locurile lor, o moară pentru folosul obştesc şi folosinţa bogaţilor şi săracilor lor din satul Şeica Mică, fără nici o stânjenire a morii celei vechi, întemeiată, mai înainte, de comiţii din **Micăsasa** (Villa Fugonis, judeţul Sibiu) şi de părtaşii lor. / Iar noi, dorind să aflăm mai neîndoios adevărul, am trimis acolo trimişii noştri credincioşi. Aceştia, întorcându-se, ne-au spus că oamenii din Şeica Mică nu stânjenesc, cu moara lor cea nouă, moara cea veche, în ceea ce priveşte apa şi vadurile ei”[1213].

1598, decembrie 20: Raportul trimişilor Laurenţiu Chany şi George Hosszuaszai către comitatul Târnavei: „Încredințăm Măriei Tale slujba noastră și Domniilor Voastre. Vrem să aducem la cunoștința Măriei Tale și Domnilor Voastre că, în anul 1598, la 20 decembrie, ne-a chemat la **Micăsasa** viteazul, dumnealui Francisc Horvát, locuitor în Micăsasa, care este în comitatul Târnava, prin scrisoarea de poruncă a Maiestății Sale Doamnei noastre. De aceea, noi fiind ascultători scrisorii de poruncă a Maiestății Sale, am mers la **Micăsasa**, la casa dumnealui Francisc Horvát și, când am fost acolo, pe mărturiile pe care le-au chemat în fața noastră, cu scrisoarea Maiestății Sale, le-am jurat cu jurământ strașnic, ale căror mărturii, după credință au urmat astfel: / Întâiul martor, Andrei Dus, persoană nobilă, locuitor în **Micăsasa**, în comitatul Târnava, a jurat jurământ tare și după credința sa mărturisește că știe, de bună seamă, că acolo unde a pus dumnealui Francisc Horvát să-i facă moară, pentru care este pâra, este cu totul pe locul

[1213] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 420, pp. 440, 441

dumnealui Francisc Horvát, și deasupra este al lui până la sat, dar mai la vale de moară nu știe până unde-i merge hotarul. Și tatăl lui Francisc Horvát l-a stăpânit și l-a arat. / Al doilea martor, Ștefan Szilágyi, nobil. / Al treilea, Mihail Cenk, iobagul de odinioară al văduvei lui Matei Horvát. / Al patrulea, Mihail Teiler. iobagul. / Al cincilea, Mihail Cenk. / Al șaselea, Toma Kádár. / Al șaptelea, Radul Treza, **chinezul satului Micăsasa**, iobagul lui Petru Gálffi. / Al optulea, Oprian Solia. / Al nouălea, Iuan Radul. / 10. Man Solia. / 11. Iuan Goța. / 12. Ștefan Radul. / 13. Christof Roman. / 14. David Bota. / 15. Dan Clucier. / 16. Marcu Bota. / 17. Iuan Beres. / 18. Opra Solia. / 19. Petru Solia. / 20. Lucaci Molnár. / 21. Blasiu György. / 22. Grigor Radul. / 23. Grigor Simian. / 24. Petru Ștefan. / 25. Nobilul Gaspar Dus. / 26. Nobilul Ion Dus. / 27. Iobagul Andrei Kovács. / 28. Matia Vincze, birău, jurat în **Hoghilag**, iobagul Maiestății Sale Doamnei noastre. / 29. Simion Linceg, pârgar, jurat din **Hoghilag**. / 30. Matia Fodor. / 31. Gheorghe Verner. / 32. Petru Andrási. / 33. Francisc Gereb. / 34. Laurențiu Telmen. / 35. Gheorghe Velter. / 36. Petru Vusman. / 37. Gyárfás Simion, iobagii Maiestății Sale Doamnei noastre din **Hoghilag**. / 38. Mihail Kovács, om bătrân, locuitor în **Șeica Mică**, în scaunul Mediașului. / 39. Iacob Georgie, om bătrân. / 40. Ambrosiu Veres. / 41. Martin Farkas. / 42. Valentin Kovács, locuitori în **Șeica Mică**. / 43. Mihail Molnár. / 44. Ion Szabó, cu alt nume Ion Molnár. / 45. Mihail Stomp. / 46. Peter Frink. / 47. Peter Partul. / 48. Many Frink. / 49. Stan Partul. / 50. Petru Stoica. / 51. Stan Bucur. / 52. Mihailă Stoica. / 53. Iuan Coșniță. / 54. Petru Băcilă. / 55. Petru Gavrilă. / 56. Iuan Sava. / 57. Iuan Vona. / 58. Petru Maxin. / 59. Radul Rota. / 60. Radul Persoga. / 61. Opra Goța. / Dumnezeu să țină

pe Măria Ta și pe Domniile Voastre. Am scris aceasta după credința noastră Măriei Tale și Domniilor Voastre, în ziua, locul și anul scris mai sus, cu pecetea noastră”[1214].

1926: „Înaltul Minister de Interne, în acord cu Consiliul Superior Administrativ, cu deciziunea No. 4383/c din 2 martie 1926, respingând apelul consiliului comunal din **Şeica mică** şi confirmând deciziunea dlui Prefect al Judeţului Târnava mare, Nr. 7980/1925, la 17 noiemvrie a. c., în baza acelor deciziuni a înzestrat de fapt biserica unită din **Şeica mică**, în mod gratuit, cu o pădure frumoasă, falnică, pe teren plan, cu suprafaţa de 107 jugăre. / Pentru aceasta izbândă strălucită, pentru acest mare succes economic în viaţa românilor din **Şeica mică**, când scumpa noastră Românie va cere, când goarna țării va suna, subsemnaţii, în semn de recunoştinţă, promitem Ţării ostaşi neînfricaţi, plini de eroism, gata de jertfă pe altarul Patriei. / Laudă şi mulţumită vie se aduce dlui Ioan Prescurea, fost prefect, dlui Dr. Simion Balint, subprefect, dlui Stelian Stătescu, şef inginer, şi dlui Dr. Dionisie Roman, deputat, pentru interesul ce l-au depus și solicitudinea ce au avut-o în prevederea bisericii unite cu un codru atât de mândru. / **Românii din Șeica mică**”[1215].

1944: „Sabău Alexandru, refugiat din comuna **Fizăşu Gherlei**, din teritoriul cedat, a murit, zilele trecute, la **Şeica-Mică**, județul Târnava Mare, fiind bolnav de mai multă vreme. A murit la Bătrânu Ahim din **Hulă**, iar la înmormântare au fost de față toţi românii din comună. Cheltuelile de înmormântare le-au suportat dl notar, pri-

[1214] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. V, 1596-1599, Bucureşti 1932, p. 205

[1215] *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 40, Blaj 1926, p. 4

marul și subprimarul, iar preotul i-a tăcut prohodul în cinste. Așa ne informează refugiatul Radu Gheorghe, din comuna Batiza, Maramureș. Celui adormit în Domnul, cu dorul Ardealului în suflet, facă-i Dumnezeu partea cu drepții!”[1216].

Hirt din Sânta Maria
Shepherd of Sânta Maria
Ciobан din Sânta Maria
Berger de Sânta Maria

[1216] *Unirea Poporului*, Anul XXVI, nr. 34, Blaj 1944, p. 3

ŞEITIN

(Sajtény, comitatul Cenad, judeţul Arad)

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Costa** rectius **Koszta**, în comuna Șeitin (Siatinu), comitatul Cenad 4 familii.

Lutzai de Lutza, alias **Breaz**, boier din ţara Oltului, în comunele Nagylak, Bata şi Şeitin, 1615, 25 familii.

Pogácsas alias **Pogaciasiu (Pogaciaş)**, în comuna Nagy-Lak şi Bata, 1610, 1 familie

Marginian alias **Marsinán**, în comuna Nădlag (Nagylak) şi Șeitin (Siaitinu), 1658, 1 familie"[1217].

1896: „**Un sinod fără mandat**. / Lucrul acesta fără pereche în istoria sinoadelor bisericești greco-ortodoxe române s-a petrecut în dieceza Aradului. Sever Bocșan, feciorul protopopului de Arad, de la 1894-1896, adică pe o perioadă de trei ani, a stat ca deputat în sinodul eparhial, cu vot hotărâtor și cu diurnă de 4 florini la zi, fără mandat legal, ci cu mandat fraudulos și ilegal, ceea ce toată lumea știa în părțile Aradului, numai sinodul eparhial n-a știut ori n-a vrut să știe, până abia la sfârșitul sesiunii sale de trei ani. / În 1894, în contra lui Romul Ciorogariu și I. Russu-

[1217] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 44

Șirianu, colegiul de scrutin a declarat de aleși ca deputați pe dl Petru Truța și Sever Bocșan, pe temeiul protocolului sinodului parohial din comuna **Șeitin**, în care notarul sinodului, învățătorul Ioan Roman, a scris peste 300 de voturi false în favorul domnilor Sever Bocșan și Truța. / Comisiunea verificatoare, în care e membru și profesorul T. Ceontea, cumnatul lui Sever Bocșan, în contra votului separat al membrului Dr. Georgiu Popa și cu delăturarea protestului comunei **Șeitin** și a bărbaților de încredere din alte cinci comune, a propus sinodului verificarea alegerii. Sinodul, însă, cu o majoritate abia de șase voturi, a respins propunerea comisiunii, însărcinând consistoriul ca să facă cercetare în cauză, pe baza protestelor. Între acestea, dl Truța a abzis de mandat, iar cu privire la alegerea lui Sever Bocșan, consistoriul a făcut cercetare abia în noiembrie trecut”[1218].

1918-1919: „Sfârşindu-se războiul mondial, în octomvrie 1918, comunele fruntaşe româneşti, de la graniţa spre Vest, **Nădlacul** şi **Şeitinul**, dornice de-a vedea realizat visul secular al întregirii neamului, în 2 noiemvrie au primit vestea prăbuşirii şi descompunerii imperiului Habsburgilor. Din **comuna curat românească Şeitin**, cu 6.000 suflete, 1.500 erau duşi în oaste. Vreo 300 s-au reîntors de pe frontul italian, cu gândul să facă şi ei revoluţie. Dar ce să vezi! Educaţia românului cea creştinească înfrână patimile. S-au devastat câteva prăvălii evreieşti şi atâta tot. / După noaptea din 2 noiemvrie 1918, conducătorii fireşti, reprezentanța comunală, au lucrat întru liniştirea spiritelor agitate. S-a constituit consiliul naţional şi garda naţională, cu 60 gardişti. Consiliul a împărţit, pentru fiecare ostaş,

[1218] *Revista Orăştiei*, Anul II, nr. 17, Orăştie 1896, p. 77

100 kg grâu şi un car de paie, pentru încălzit, ca ajutoare urgente, iar pentru iarnă, după lipsele fiecăruia, ajutoare în bani, hrană şi vesminte. / Prin aceasta muncă, spiritele războinice s-au liniştit, ordinea morală s-a restabilit, şi, trezindu-se conştiința românească la marea adunare de la Alba Iulia, comuna **Şeitin** a fost reprezentată, în frunte cu protopopul Gheorghe Maior, prin o delegaţie frumoasă de țărani români.

Reîntorşi de la Alba Iulia, în conştiinţa întregirii neamului, cu însufleţirea sentinelei de la frontieră ne-am oţelit, apoi, spre o luptă sistematică sub drapelul naţional românesc. / Cu bărbăție a rezistat poporul ispitelor marinarilor socialişti, veniţi de la Budapesta. Încercările lor de a înscrie pe români în partidul socialist n-au prins, rămânând poporul în cadrele consiliului naţional, păzit de garda naţională, iar drapelul tricolor românesc a fost aşezat pe Primăria comunală, purtând scrisoarea: „**Să trăiască Românul liber!**”. / Regimul ostaşilor marinari al lui Horty a ținut până la 15 martie 1919, după care a urmat regimul comunist, constituit în 22 martie 1919. / Formarea primului directoriu comunal s-a făcut cu ştirea oamenilor de bine, fiind aleşi: Aurel Vid, Ştefan Crişan şi Ioan Popian, de dictatori, cei doi şoimi au primit, la sfatul conducătorilor fireşti, preoți, notar şi învăţători, ca o jertfire de sine. Vreo două săptămâni au şi mers lucrurile bine, executând poruncile centrului numai la arătare, şi, în primele zile din aprilie exmişii directoriului județean, dorind a constitui reprezentanța comunistă, în locul consiliului naţional, poporul i-a huiduit şi pus pe fugă din comună.

A treia zi, apoi, în 9 aprilie, apare în comună o delegaţie proletară din centrul județean, înlătură dictatoriul local, constituia nou directoriu, din 3 proletari unguri-mă-

ieștri din **Macău** şi asaltează comuna cu 150 soldaţi comunişti roşii. / Acest regim de teroare şi de comunizare a ținut 3 săptămâni. Averea publică a ajuns în mâna lor, rechiziţionează edificiile publice şi casele fruntaşilor pentru sine şi soldaţii lor, comunizează, fără plată, vite, porci, alimente de la locuitori, naționalizează Banca Economică, condusă de protopopul Maior, sigilează băuturile din casă în casă, pentru Biserică dădeau bon de 1 kg vin pe săptămână. Pe cei care se împotriveau îi amendau, de la 5.000 coroane în sus.

De la preoți, în baza edictului comunist din Budapesta, au pretins ca, în răstimp de 10 zile, să se declare: „Că rămân bisericani ori se laicizează!?", în cazul prim li se ia plata, iar în al doilea, vor primi 1.000 coroane pentru haine civile şi 700 coroane salar lunar. Dintre cei 4 preoți români, niciunul n-a răspuns la acest ordin. / În Vinerea Patimilor, pe toți preoții, învățătorii şi funcționarii publici ne-au pus în trăsuri şi ne-au dus la sediul de plasă, la **Năd**lac, înaintea dictatorului şef de plasă, şi ne-a constrâns să depunem **jurământul de proletar**, cu textul următor: / „Jur pe cinstea mea de proletar că toate ordinaţiunile, edictele date de către directoriul comunist central, județean ori comunal le voi ține şi voi conlucra să fie ţinute şi prin alţii, despre ce iscălim prezentul proces verbal, cu putere de jurământ!".

În Dumineca Sfântului Paşti a trebuit să publicăm, în ambele biserici româneşti: / „Biserica este a poporului, deci nu se comunizează, preoții însă nu vor mai primi salarii". Într-aceste, a sosit şi aici vestea îmbucurătoare despre dezrobirea **Beiuşului** şi a **Orăzii Mari**. Comuniştii încep a fi mai iritaţi, grăbesc cu rechiziţiile, nu mai fac deosebire între sărac şi bogat, a treia zi de Paşti dau ordinul

ca, pe miercuri, să transporte comuna trei vagoane de grâu la gara **Nădlac**. Dar ce să vezi? În noaptea premergătoare, toate trăsurile au dispărut din comună, vreo câțiva fruntaşi țărani pe soldați roşii i-au ospătat bine şi, în noaptea critică, peste 1.000 de trăsuri putură ieşi din comună, sârmele de telefon le-au tăiat şi, în ziua următoare, dictatorii nu-au putut executa ordinul transportării grâului pretins. / Pe când s-au dezmeticit, soldaţii roşii, ca de răzbunare au construit o listă de ostatici, pe care eram vreo 24 inşi, preoţi, învățători, fruntaşi țărani, taxaţi de la 20.000-200.000 coroane, ca preţ de răscumpărare. Lista s-a găsit după retragerea lor. / Protopopul Maior, în a treia zi de Paşti, fiind urmărit, fiind de a fi transportat la centrul judeţean din **Macău**, s-a refugiat, în haine ţărăneşti, la **Semlac**, unde era comandament francez, care l-a primit în protecţiunea sa.

Mai grea soartă au avut intelectualii din centrul judeţului, în **Macău**, acolo au adunat 40 de ostatici, între care fie iertatul Arhidiacon paroh Ioan Boroş şi marele bărbat de stat maghiar Návay Lajos, pe aceşti nenorociți i-au transportat, cu trenul, pe la Hódmezövásárhely şi Félegyháza. / Pe venerabilul aproape octogenar Arhidiacon Boroş, în gara Hódmezövásárhely l-au maltratat, apoi l-au silit să pască iarbă, zicându-i că, dacă va paşte o oră, îl vor elibera, să se reîntoarcă la **Macău**. / Acest martir de preot român a păscut, o oră întreagă, când nu putea înghiţi iarba, ajutau călăii cu patul puştii, în sfârşit l-au eliberat, traversând bietul bătrân 30 km, pe picioare, între şine, de la Hódmezövásárhely, la **Macău**. După acest calvar, a mai trăit bătrânul şase luni şi, în urma intoxicaţiei de stomac, a şi repausat, în noiemvrie 1919. / Iar maghiarul Návay Lajos a fost îngropat de viu, după ce l-au mutilat, la gara din Kis Kun Félegyháza.

Într-acestea, armata noastră glorioasă tot mereu se apropie, comuniștii făceau pregătirile de retragere și, în noaptea sâmbetei, spre Dumineca Tomii, au și părăsit comuna, ducând cu ei alimente multe și 70.000 bani comunali. / Aceste sunt evenimentele istorice ale zilelor de grele încercări, din 1 noiemvrie 1918 – aprilie 1919, a populației curat românești de la granițele de Vest, de către Tisa. / Gheorghe Maior, fost protopop al Murășului, în Șeitin”[1219].

1923: „Reuniunea de cântări a Bisericii greco-catolice din **Şeitin**, în ziua de 28 ianuarie, a aranjat o petrecere, împreunată cu reprezentaţie teatrală. S-a cântat „Ano Leano”, „Coasa” și „Marșul libertății”, aranjate pentru cor de I. Vidu, apoi s-a predat „Lipitorile satului”, după Vasile Alecsandri, de 1. Baciu, și trialogul „Lenea”, de Maria Drăgan. Toate punctele programului au fost executate cu o adevărată dibăcie artistică. / Că ce viu interes poartă acest popor faţă de tot ce e bun și frumos s-a văzut din faptul că marea sală de joc a fost înţesălată de lume. / S-au încasat, cu suprasolviri, cu tot: 4.275 lei, din care sumă, subtrăgând spesele, s-a putut da pentru orfani, în cele 30 %, 500 lei, iar restul de 33 lei, venit curat, s-au depus la fondul corului bisericii. / Au binevoit a suprasolvi: protopop George Maior, 40 lei, / Ştefan Crişan, 40 lei, / N. N., 20 lei, / Teodor Jurjuţ, 20 lei, / Lazar Roman, 20 lei, / Romul Verişan, 20 lei, / Nicu Macavei, 10 lei, / Zaharie Hornea, 10 lei, / Ioan Sucigan, 10 lei, / pentru care faptă nobilă şi pe aceasta cale rugăm să primească mulțămită din partea Reuniunii. / Am aşteptat şi aşteptăm mult de la o Biserică unită ca cea din **Şeitin**, de la un popor atât de cult şi disciplinat, unde anal-

[1219] *Vestitorul*, Anul IV, nr. 23, Oradea 1928, pp. 17, 18

fabetismul, beţia, lenea şi multe alte plăgi şi patimi sunt necunoscute. O bucurie şi mândrie nespusă te cuprinde, văzând ce însuşiri excelente nutreşte în sine acest popor, acest ţăran, ajuns la culmea chemării sale. Și a ajuns la cultura asta prin stăruința şi dezinteresata muncă a conducătorilor săi fireşti, a preotului şi învățătorului Bisericii sale. / Acesta e rezultatul strălucit, după o încordată muncă de 30 ani, a preotului şi protopopului nostru Onoratul George Maior, care a dezvoltat şi dezvoltă o activitate extraordinară pentru cultivarea acestui popor, şi cu dânsul alăturea munceşte, deja de 40 ani, harnicul învățător Paul Görög, alăturându-se lor, mai nou, tânărul și însufleţitul învătător şi conducător de cor Ioan Fizitea. / Fericit este acel popor, care are astfel de conducători! / Preot M. Man”[1220].

1927: „La noi, în **Şeitin**, s-a înființat, în anul 1923, sub Reverendisimul Domn protopop Gheorghe Maior, Reuniunea „Sfânta Maria” a credincioșilor greco-catolici români din **Şeitin**, în care s-au înscris mai mulţi membri. Venind vremea când preabunul şi Preasfinţitul nostru Episcop l-a luat dintre noi şi atunci turma a fost risipită, însă preabunul Dumnezeu n-a lăsat-o multă vreme așa, ne-a trimis alt păstor sufletesc, care pe loc s-a pus pe muncă şi a ţinut o şedinţă despre însemnătatea Reuniunii „Sfânta Maria”, la care a luat parte mai mult popor şi s-au înscris îndată vreo 50 membri, cu femei, cu tot; şi atunci Reuniunea, care moartă a fost şi a înviat, pierdută şi s-a aflat. Şi atunci Părintele nostru sufletesc ce-a mai făcut? Prima oară, dumineca întâi e lunii, la ora 6, seara, glasul clopotelor sună, iar noi toți mergem la Paraclis. Auzind de aces-

[1220] *Unirea Poporului*, Anul V, nr. 8, Blaj 1923, p. 3

tea, fraţii ortodocşi spuneau: „Aşa fac numai ungurii!”. Dar Părintele nostru sufletesc ce-a mai făcut? Ne-a grupat în secţii, și anume: secția de îngrijirea vesmintelor și paramentelor bisericii; secţia bolnavilor pentru cercetarea bolnavilor; secţia pentru îngrijirea cimitirului; secţia săracilor pentru ajutorarea săracilor şi a neputincioşilor, barem la praznice, câte cu ceva în bani sau în mâncări. / Însuși bunul nostru Părinte sufletesc a trimis mâncări săracilor şi neputincioşilor. Oare săracii ce spun despre acestea? Aşa fac ungurii? Ba Doamna Părintelui nostru sufletesc a dăruit icoana sfântului Antonie pentru săraci, care s-a pus în biserică, cu o chetă a aduna, pe seama săracilor şi neputincioşilor. Tot aşa răspund şi pentru această faptă „numai ungurii fac aşa”, însă eu zic fie mie ceea ce doresc săracii și neputincioşii atât Doamnei, cât și Reuniunii „Sfânta Maria” a credincioşilor români din **Şeitin**; secţia euharistică a sfintei Cuminecături, cu scopul ca noi să cercetăm bolnavii şi să-i întrebăm, că primit-au sfânta Cuminecătură sau ba, dacă nu, noi mergem la Părintele nostru sufletesc şi-i spunem cine e bolnav şi să meargă să-l împărtăşească cu sfânta Cuminecătură, la care pe loc şi merge, cercetându-l ca un bun păstor. Asta fac numai Ungurii?! / Ba Reuniunea are şi secţia culturală, pe lângă care s-a înființat o bibliotecă a Reuniunii „Sfânta Maria” greco-catolice române din **Şeitin**, în care avem un număr de 159 cărţi. La această secţie s-au înscris, ca membrii ai bibliotecii, şi din fraţii ortodocşi, ba şi pocăiţi, care împrumută cărți din biblioteca noastră. Numai ungurii o fac aceasta?”[1221].

1930: „Ca bibliotecar al Reuniunii „Sfânta Maria” a credincioşilor români uniţi, din comuna fruntaşă **Şeitin**,

[1221] *Vestitorul*, Anul III, nr. 7-8, Oradea 1927, p. 11

am avut prilej să frunzăresc multe cărţi de istorie, poezii, basme şi romane, care şi poporului îi place să le cetească. / Din anul 1924, citesc regulat ziarul poporal de la Blaj, „Unirea Poporului”, din care încă am luat multe învățături şi lucruri frumoase despre munca pe care o săvârşesc preoţii pentru creşterea creştinească a poporului, prin reuniuni. Despre „Agru”, adecă despre „Asociația Generală a Românilor Uniţi”, însă numai de vreo doi ani, încoace, am cetit în „Unirea Poporului”, dar mă gândeam și eu, după firea românului, cu neîncredere la ea, socotind că o fi și asta o încercare care nu se poate înfăptui, ca multe altele. / A venit, însă, vremea de m-am lămurit pe deplin despre „Agru”. Părintele nostru, Prea Onoratul Domn protopop Victor Pop, în Dumineca Vameşului, ne-a predicat despre „Agru”, înştiințând poporul că, în dumineca viitoare, va veni la **Şeitin** dl avocat din **Nădlac**, Dr. Alexandru Fântânar, ca să ţină vorbire către popor şi să înfiinţeze „Agrul” mai întâi în parohia noastră şi ne-a invitat să luăm parte cu toţii şi să ne înpărtășim cât de mulţi cu Sfintele Taine. / Plecând oamenii de la Biserică, nu mai vorbeau alta decât despre această minune, că un „fişcal” să ţină vorbire despre cele sfinte. Şi aceasta minune s-a şi întâmplat, în Dumineca Fiului rătăcit. Clopotele ne cheamă la Sfânta Liturghie, credincioşii au umplut biserica. / Intrând în biserică, am văzut, în strana cântăreților, un domn mirean, cu o cărticică de rugăciuni în mână; era avocatul Dr. Alexandru Fântânar. Liturghia înaintează, la Pricеasnă un număr mare de bărbaţi şi femei se apropie de altar, pentru împărtăşire, şi noi, cu uimire, vedem că dl avocat îngenunchează şi el cu umilință şi primeşte de la Domnul Hristos în Sfânta Cuminecătură, cea ce, precum spun şi bătrânii, nu s-a mai pomenit în biserica noastră...

După Sfânta Liturghie, dl avocat Fântânar, însoţit de Prea Onoratul Domn protopop Victor Pop, au mers la școala noastră bisericească, unde era adunat întreg poporul. / După ce dl protopop a salutat pe dl avocat, în numele credincioşilor, deschide adunarea şi dă cuvântul dlui avocat, care, atât prin cuvântarea sa, cât şi prin faptele sale creştine, s-a dovedit a fi mai mult un advocat al sufletelor. În vorbirea sa, ne-a arătat că „Agru" vrea să conlucreze cu preoțimea la trezirea vieții religioase catolice a poporului român şi că este datorința fiecărui bun creştin a se înscrie membru la „Agru", pentru că Domnul Hristos și așa ne cheamă pe toţi la sine, pentru ca să ne dea viaţa pe care o putem dobândi, mai ales prin împărtășirea cât de deasă cu Domnul Hristos, prin Sfânta Cuminecătură"[1222].

1938: „Ieri seară, în 29 iulie, mecanicul I. Horvath din Arad a început să-și pregătească motorul pentru a începe treieratul dis de dimineață. Până să-și termine toate lucrurile, a început să se întunece și umplerea rezervoarelor de benzină ale motorului s-a făcut la lumina unei lămpi cu petrol. La un moment dat, o cană cu benzină a luat foc și, de la ea, focul s-a întins în hainele mecanicului, care erau și ele îmbibate cu benzină. Mecanicul I. Horvath a început să alerge, din toate puterile, crezând că, în felul acesta, flăcările se vor stinge. / Ajutorul său nu și-a pierdut sângele rece, ci a început să alerge după mecanic cu o pătură. El a reușit să-l ajungă și să arunce pătura asupra flăcărilor, stingându-le și împiedicând, astfel, arderea mecanicului. / I. Horvath a suferit leziuni foarte grave. A fost pansat de **medicul din Șeitin** și, azi, dimineață, a fost adus la spitalul din Arad"[1223].

[1222] *Unirea Poporului*, Anul XII, nr. 9, Blaj 1930, p. 4
[1223] *Universul*, Anul 55, nr. 209, Bucureşti 1938, p. 8

ŞELIMBĂR

(Schellenberg, judeţul Sibiu)

1357, august 20, Sibiu: Comiţii de **Sibiu** Martin şi Conrad, Ştefan de **Şelimbăr** (Schellenberg, judeţul Sibiu), comitele Mihail de **Tălmaci** (Tolmach, azi **Tălmaciu**, judeţul Sibiu), Ioan Schebeniczer şi Gerlac vilicul, orăşeni din Sibiu, Ioan Locz de **Slimnie** (Stolczenberg, judeţul Sibiu) şi ceilalţi locuitori din scaunul Sibiului dau de ştire „că toată neînţelegerea care se purta între norodul **Cisnădie** (Helta, judeţul Sibiu) şi între oamenii din **Cisnădioara** (Mons Michaelis, inclus în Cisnădie, judeţul Sibiu), cu privire la nişte pământuri, s-a liniştit, mijlocinduse o învoială prietenească, în felul acesta: anume că obştea din Cisnădioara trebuie să dea necurmat, în fiecare an, norodului din Cisnădie o marcă în dinari banali vechi de Schloffenberg. Pe deasupra, moşiile şi cele opt curţi, care sunt aşezate în jurul acestei cetăţi, sunt supuse unei plăţi faţă de Cisnădie, aşa că fiecare curte este datoare să plătească un loton în dinari noi. S-a adăugat iarăşi că oricine are o livadă în Uliţa Alunilor este dator să plătească, în fiecare an, locuitorilor din Cisnădie patru funţi de ceară. / De aceea, noi vrem să adeverim că dumbrava care se află acolo, împrejur, se ştie că ţine de Cisnădie şi că ei o pot întrebuinţa în folosul lor, de câte ori vor găsi că e nevoie,

şi dacă norodul din Cisnădie ar tăia zisa dumbravă, atunci să se ştie că toate păşunile aflate în acel înconjur sunt spre folosul amânduror satelor şi că amândouă satele trebuie să se folosească de tufărişul ce se află alături spre partea stângă, aşa cum s-au folosit din vechime. Martorii acestei împăcări sunt comitele Petru de Cisnădie şi vilicul Ioan Twrek, Petru Iudeul, Bolel fiul lui Mihail, Hendrich, Nicolae, Lankman şi Matei, fiul Cojocarului"[1224].

1361, noiembrie 16, Vişegrad: Regele Ludovic scrie „bătrânilor, juraţilor şi tuturos saşilor din scaunul Sibiului", după desele plângeri ale capitlului bisericii Transilvaniei, împotriva lui „Nicolae, fiul lui Alexandru de **Saschiz** (Kyzd, judeţul Mureş), Ştefan de **Şelimbăr** (Schellenberg, judeţul Sibiu), Heling şi fiii săi, precum şi Nicolae, fiul lui Arnold, şi alţi saşi, care, împotrivindu-se cu îndărătnicie dreptăţii, nu-l lasă să stăpânească o moşie a sa, numită **Zlagna** (Salatna, Zalathna, judeţul Sibiu), aşezată în scaunul **Alţina** (Olchona, judeţul Sibiu)… De aceea, prin rândurile de faţă vă poruncim ca, punând capitlul bisericii Transilvaniei în stăpânirea moşiei Zlagna… să ţineţi seama întocmai de zisa noastră poruncă"[1225].

1366, septembrie 7, Sibiu: „Comitele Ştefan de **Şelimbăr** (Schellenberg, judeţul Sibiu), comitele Cristian de **Brad** (Fenyeufolua, Insula Gerhardi, azi **Bradu**, judeţul Sibiu), comitele Andrei de **Vurpăr** (Burberk, Burkperk, judeţul Alba), Iacob Henczemannisse, judele oraşului, Servaţiu, orăşeni din Sibiu, recunoaştem că Ioan Shebniczer, judele ţinutului, şi Nicolae Noester, au mărturisit că

[1224] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 178, pp. 169, 170
[1225] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 65, pp. 48, 49

comitele Laurenţiu de **Roşia** (Ruffo Monte, judeţul Sibiu) a împrumutat comitelui Ioan de **Guşteriţa** (Villa Humberti, judeţul Sibiu) 32 florini, luând ca soroc sărbătoarea viitoare a Naşterii Domnului. În schimbul acestora, comitele Ioan a zălogit în mâinile comitelui Laurenţiu curtea, râtul, ogorul, împreună cu dreptul său de patronat în satul **Topârcea** (Czappirscha, judeţul Sibiu)"[1226].

1599: „Au răsărit zorii zilei de 28 octombrie, o joie frumoasă. Trimișii ardeleni s-au întors de la voievod dis-de-dimineață, iar Endre i-a trimis înapoi pe cei doi boieri. Nici acum, legatul papal nu a putut să se împace cu ideea că lucrarea de pace, pregătită cu atâta râvnă, va fi distrusă de năvala violentă a unui vânător de averi. Cu toate acestea, la ora 7 dimineața, s-a urcat într-o trăsură și, însoțit de câțiva dintre servitorii săi, s-a întors în tabăra Oláchilor, pentru a face o ultimă încercare de reconciliere. Dar voievodul Mihai nu a vrut să vorbească cu el, doar l-a trimis în spatele armatei, poruncind să fie păzit, pentru a nu fi expus abuzurilor.

Voievodul s-a apucat să-și aşeze oastea, să-și poziționeze tunurile și să facă ultimele pregătiri pentru luptă. În timpul armistițiului, și-a înaintat armata cu o milă mai jos de Sibiu, până la granița satului **Şelimbăr** (Szent-Erzsébet sau Schellenberk), unde și-a stabilit o poziție pe dealurile ondulate, zonă avantajoasă, dominând castrul transilvănean. Armata Transilvaniei, la sud-est de Sibiu, pe malul drept al râului Sibiu, a luat o poziţie pe Borgerwiesen, astfel încât a fost sprijinită, pe de o parte, de oraş, şi, pe de altă parte, de râul Sibiu, care era oarecum protejat, dar, pe de altă parte, a fost împiedicată în libera sa circu-

[1226] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 135, p. 241

laţie. Din punct de vedere al poziţiei sale militare, armata transilvană se afla într-un dezavantaj net faţă de armata voievodului.

Armata Transilvaniei s-a aliniat în trei formațiuni. Primul era format din aproximativ o mie de cavalerie, sub comanda lui Mózes Székely, avându-i drept sub-comandanți pe Ferencz Lévai și pe doi domni secui, Tamás Csomortáni și Tamás Becz, sprijinit de 300 (600) de trupe de cavalerie ușoară poloneză. Pe aripa dreaptă, stăteau 800 (1.000) de infanterişti, parțial bărbați viteji, aleși dintre gărzile cetăţii, parțial personalul obișnuit al orașelor săsești. Comandantul acestora a fost ilustrul István Lázár, care și-a câștigat o bună reputație în luptele lui István Báthory împotriva rușilor; adjunctul său a fost György Aradi, căpitan de infanteriei. Aripa stângă a primei linii era formată dintr-o trupă de 600 de străjeri de curte şi drabanţi albaștri, aflaţi sub comanda lui Máté Perussith, pe care prințul Endre l-a numit în această funcție în locul lui István Lázár, la începutul domniei sale; adjunctul său a fost Ferencz Thúri, care fusese pe multe câmpuri de luptă. Aproximativ 500 de călăreți au fost numiți ca rezervă pentru această primă linie de trei secțiuni, conduși de Péter Huszár și de István Tahy, pe care Sigismund îi chemase din Ungaria în Transilvania pentru faima vitejiei militare și i-a împroprietărit cu frumoase moșii. Mai erau Miklós Szalasdi, Menyhért Bogáti și mulți alți nobili, cu războinicii și servitorii lor. Lor li s-au alăturat, în aripa dreaptă, aproximativ 400 de soldați de infanterie, sub comanda lui Mihály Szemere, Petki Farkas și István Bessenyei. În aripa stângă, András Barcsai, din Lugosi (Lugoş), conducea o trupă puternică de cavalerie, lângă el se afla Gáspár Sibrik, căpitanul slujitorilor prințului „tinerii nobili”, deci în total circa

400 de militari și diverși nobili. Trupele erau compuse din atât de puține elemente, care nu erau potrivite pentru funcționarea uniformă. Printre nobilii din Transilvania se numărau, cu 2.000 de luptători: István Toldi, István Bodoni, distinsul János Iffjű, fratele său vitreg (după mama lui), fiul lui Gáspár, iar alți Gáspár, Kornis și Pongrácz, erau șefii lor Ambele trupe de câte 1.000 de infanteriști erau însoţite de doar 600 de călăreți.

Sunt păreri diferite despre cât a fost toată armata ardeleană: cei care spun „cel puțin 5.000" și cei care spun „mai mult, 9.000". Malespina (lărgirea armatelor ambelor partide în război) o estimează la 15-16.000. Cu greu ar fi putut fi mai mult de nouă mii. În cele câteva zile, de la strecurarea voievodului Mihai în Transilvania, vestea a devenit cunoscută public, dar nici recrutarea unei astfel de armate nu a fost ușoară.

Aşezarea armatei voievodului s-a făcut și în trei rânduri de luptă. În primul rând, se aflau mercenarii maghiari, în care voievodul și-a pus principala speranță de victorie; comandantul lor era György Makó și sub el se aflau comandanţii de trupe Ferencz Lugasi, Demeter Nagy, György Horváth, Gyulay Mihály, Farkas Nóvák și alții, care aveau să înfrunte pe luptătorii lui Mózes Székely. Pe aripa stângă a primei linii, opus infanteriei lui István Lázár, stăteau cei 6.000 de mercenari ai celebrului tâlhar Nóvák Bába (care se numeau haiduci), iar pe aripa dreaptă se afla cavaleria lui Ráz. A doua linie de luptă era formată din cazaci, polonezi și o mare masă de cavalerie valahă. A treia linie (divizie) era formată din contingentul militar al boierilor, în frunte cu însuși voievodul și secuii răsculați.

Care era numărul armatei voievodului, nu se poate şti cu precizie. Mai târziu, pentru a părea mai curajoși,

Oláhii au susținut că numărul armatei lor era de numai 8.000. Dintre martori, unii spun că au fost cel puțin 20.000, iar alţii o estimează la 30.000 și chiar mai mult. Mai ales Malespina, care a fost protejat în tabăra armatei valahe, în timpul bătăliei, o estimează la 48.000-50.000 de luptători. Că erau mai mult de doi la unu, faţă de armata ardeleană, este cert. De asemenea, este un fapt (spune Szamosközy) că armata voievodului Mihai creștea și în Transilvania, unde mulți oameni i s-au alăturat de bunăvoie în armată, din dorința de a jefui. Mulţi şi de frică, pentru că voievodul era peste tot şi oriunde se ducea îndemna oamenii apţi să se alăture oastei lui, căci altfel vor muri.

Scriitorii din aceeași epocă pun câte un lung discurs atât în gura domnitorului, cât și a voievodului, cu care și-ar fi încurajat armata la luptă. După ei, domnitorul a făcut să se citească, sub fiecare steag, scrisoarea de credință a voievodului, care l-a acuzat pe Mihai de mărturie mincinoasă şi că și-a încălcat jurământul de credință – călcând în picioare legile divine și umane, și a pătruns în țară din lăcomie, fără niciun motiv real. A menționat beneficiile pe care le-a primit de la Transilvania, că patronajul ardelean l-a ridicat în tronul voievodatului, că Transilvania l-a salvat pe el și i-a țara de Szinán Basa. „Am încălzit un șarpe în sânul nostru, zice Ügymond, iar acum își întoarce veninul împotriva noastră; am crescut puiul de lup, acum vrea să ne sfâșie; aventurierul de origine joasă, îndoielnică, nu se înroșește să dorească să stăpânească pe unguri, acela ai cărui frați încă mai țin porci în pădurile Munteniei”...

Nici voievodul nu a vorbit cu alt ton. El a mai menționat o încălcare a credinței, că oamenii din Transilvania nu și-au păstrat credința în Dumnezeu, creștinismul, sau pe prietenii lor, motiv pentru care pedeapsa lui Dumne-

zeu nu poate fi înlăturată. Victoria lui va răsplăti ostaşii cu o pradă bogată, abundentă; !nu vă temeți de dușman – îi încuraja el pe luptători – pentru că la fel cu conducătorul ei este și armata însăși; un preot nefericit care nu cunoaște nici pacea, nici războiul!". Mihai a zugrăvit înaintea lor bogăția Transilvaniei și a subliniat că bătălia înseamnă o bună ocazie pentru prăzi bogate.

Atacul a fost început de voievod, în jurul orei 9 dimineața, cu bombardamente intense, dar, din cauza stângăciei artileriei, bombardamentul a făcut puțin rău: au trecut mereu peste țintă. A făcut rău oamenilor din Transilvania, cu atât mai mult cu cât, chiar la începutul bătăliei, un oláh din județul Imnyad, pe nume Dániel Szalasdi, care fusese ridicat la nobilime de către báthorieni, s-a strecurat în tabăra voievodului, iar acest nobil s-a grăbit apoi să-l informeze pe voievod despre poziţia şi slăbiciunile armatei transilvănene.

Atacul a fost deschis de Bába Nóvák, împotriva aripii drepte a ardelenilor, dar István Lázár s-a păstrat curajos şi l-a alungat pe Olách cu mare pierdere. Pentru a-l ajuta, voievodul ordonă cavalerie maghiare, de la mijloc, aflată sub comanda lui György Makó, să intervină. pentru ca Bába Novák să-și regrupeze trupele și să-i atace împreună pe ardeleni, din două părți. Una dintre coloane s-a aruncat asupra slujitorilor lui Lázár și a făcut mare măcel printre ei cu sulițele; Lázár însuși a căzut și se presupune că cu aceste cuvinte: „Voi muri de bucurie, ca să nu fiu nevoit să slujesc preotului nerecunoscător, care m-a lipsit cu nevrednicie de postul meu". Cealaltă coloană a atacat mijlocul, cavaleria lui Mózes Székely. Aici au luptat maghiar împotriva maghiarului, cu amărăciune și hotărâre. Avantajul războiului a fluctuat acolo mult timp, până când

voievodul Mihai a trimis întăriri oamenilor săi și Mózes Székely a fost aproape nevoit să cedeze, dar s-a mutat din locul său, a pierdut și un steag cu stemă princiară şi trei purtători de steag, Tamás Görög, István Széplaki și Tivadar Kolbász, au căzut unul după altul; dar acum Péter Huszár vine să-i ajute, cu husarii săi, dar, repezindu-se cu o singură forță, au fost respinşi de maghiarii voievodului. Voievodul Mihai a adus, acum, ajutor celorlalți, trimițând împotriva lui Huszár pe ceilalți cavaleri maghiari și valahi. Voievodul a vrut să forțeze victoria, să taie cu îndrăzneală în mijlocul armatei transilvănene, dar a simţit și importanța momentului, așa că a trimis în foc și trupele care s-au odihnit până acum, iar cele două tabere inamice erau complet încurcate. Deodată, oamenii din Transilvania au fost tulburați de un eveniment neașteptat: șeful lor, Gáspár Kornis, a căzut în mâinile inamicului și a fost dus la voievod, care îl cunoștea bine, din numeroasele sale solii, și l-a primit cu respect și, trimiţându-l în spatele taberei Oláchilor, l-a protejat împotriva oricărui abuz. Vestea prinderii comandantului-șef s-a răspândit ca fulgerul în armata transilvăneană și a șocat atât pe prinț, cât și pe războinici. Au făcut să pară că Kornis s-ar fi lăsat prins din proprie voință. În același timp, a fost prins și György Ravazdi, unul dintre cei doisprezece consilieri, pe care voievodul l-a primit ca pe o veche cunoștință și bun prieten și l-a băgat în propria sa trăsură; dar secuii l-au scos din căruță și l-au tăiat bucăți, pentru a-și satisface răzbunarea. Ravazdi a fost căpitanul castelului Udvarhely, sub Zsigmond Báthory, și el a fost cel care a înăbușit rebeliunea secuilor, cu Miklós Apafi. Gáspár Bolyai, devenit și el prizonier, a fost executat chiar de voievod.

Lupta a continuat cu disperare. Roham a avut o criză și niciuna dintre părți nu a vrut să-l lase. Era deja ora trei după-amiaza, când prințul, descurajat de prinderea conducătorului și neîncrezător că armata sa dezintegrată va putea fi pusă în ordine, i-a părăsit în luptă și a fugit, cu o mică escortă. A fost totuși dezamăgit. Căpitanii, printre ei Mózes Székely, András Barcsai, István Tahi și Péter Huszár, au depus eforturi mari în organizarea trupelor dezorganizate și au atacat cu foc reînnoit armata voievodului. Căldura bătăliei tocmai ajunsese la apogeu. Drabanții albaștri erau în elementele lor și exista un câmp larg pentru vitejia personală: au capturat steaguri, au capturat tunuri și au luptat peste tot cu mare bravură. Victoria a început să se încline. Voievodul a văzut victoria, despre care credea că este în mâinile lui, smulsă imediat, în timp ce trupele lui respinse fugeau de ardeleni. Nu doar infanteria și cavaleria au fugit, ci și artileria, și carele care transportau bagajele voievodului s-au întors, iar cavaleria gărzii voievodului a început și ea să alerge sălbatic.

De sub Szent-Erzsébet, spre defileul Turnu Roșu (Vörötorony) și Cisnădie (Nagydisznód), s-au îndreptat spre dealurile și pădurile stufoase de tufișuri: o parte din trupe fugeau să găsească acolo un adăpost mai sigur și o ascunzătoare acoperită, în timp ce cealaltă parte a alergat pe drumul național, spre Tălmaci (Talmács). Voievodul, de îndată ce și-a recăpătat calmul, s-a aruncat în fața armatei dezertoare, cu efortul deznădejdii, și a reușit să-i facă să ajungă la o înțelegere, amenințându-i, înjurându-i și fulgerând cu sabia, ba chiar trăgând într-unul dintre ofițerii lui. Linia voievodului mergea până la Talmács (unde a fost înființată tabăra de cavalerie), iar aici voievodul, care avea puțină încredere în speranța victoriei, a fost admonestat de

unul dintre căpitanii cavaleriei maghiare, János Tamásfalvi, căruia i-a încredinţat, mai târziu, căpitănia Mureşului (Marosszék) cu cuvinte aspre, de reproş, cerându-i reînnoirea a luptei.

A fost o omisiune fatală din partea ardelenilor să nu urmărească inamicul care fugea, căci nu ar fi fost greu să se folosească de confuzia dușmanului pentru a-și asigura victoria. Oamenii din Ardeal s-au protejat cu numărul lor mic, le era frică să nu fie înconjurați de mutarea din locurile lor. Erau și obosiţi, după toată ziua de luptă. Ei au adus în discuție locația dezavantajoasă a taberei lor, că nu și-au putut folosi tunurile, din cauza terenului nepotrivit, că vântul le-a purtat praful de pușcă în ochi și, stând în direcția razelor soarelui, le-au orbit complet ochii. Deci totul părea să conspire împotriva lor.

Mai era o parte a armatei voievodului, care nu era confuză, căci nu fusese sub foc: două batalioane de cazaci polonezi, de 3.200 de oameni, și secuii în rezervă. Plângând (*con lagrime*), voievodul le-a cerut să reînnoiască lupta și să repare fuga cavaleriei și infanteriei. Au deschis din nou bătălia, atacând cavaleria lui Mózes Székely și Barcsai, dar ei au rezistat cu vitejie atacului și i-au învins de câteva ori (după Malespina: Gáspár Kornis, comandantul-șef, a fost prins, atunci, în timpul celei de-a doua încălcări). Aici, trupele județelor au fost acuzate că stăteau cu mâinile încrucișate și nu s-au grăbit să-i sprijine, de parcă comandantul lor, Sennyei Pongrácz, împreună cu Kornis, capturat, lucraseră în favoarea voievodului. Această acuzație, chiar dacă nu este suficient de justificată, se datorează faptului că poporul Transilvaniei, pe lângă fragmentarea armatei și lipsa unui comandament unificat, a comis mai mult de o greșeală sau omisiune. Dar nu asta a

hotărât soarta bătăliei. Cazacii armatei transilvănene, de îndată ce au văzut atacul aprig al compatrioților lor în tabăra opusă, au dezertat la valahi. Ei nu mai aveau încredere în steaua norocoasă a ardelenilor și mai degrabă contau pe pradă sub steagul voievodului, care singur i-a putut inspira. Această dezertare a dat lovitura fatală capacității de rezistență a ardelenilor. Confuzia a devenit generală din această cauză; căpitanii au început să vadă că cu greu mai puteau spera la victorie; nu de aceea au continuat lupta, ci doar pentru că soarele apunea şi au vrut să reziste până când întunericul îi va putea acoperi, ca să se poată retrage cu mai puțin pericol.

Dar armata de mercenari a voievodului nu mai era dornică de luptă; nici măcar alăturarea cazacilor, fugiţi din liniile transilvane, nu le-a mai putut insufla războinicilor epuizați un adevărat spirit de luptă și de vitejie. Le era frică, spune Szamosközy, de cei cărora le era frică de ei și astfel frica reciprocă a paralizat puterea ambelor armate. Ungurii voievodului și-au încercat din nou norocul, s-au adunat și au încercat un ultim atac, pentru a forța victoria. Nagy Demeter a întors tunurile împotriva ardelenilor care au fost lăsați în urmă de compania lui István Lázár, în timpul primei ciocniri; dar în zadar: ardelenii au răspuns cu salve de foc, iar adevărul este că oamenii voievodului au fost nevoiți să se retragă pentru ultima oară.

Lupta neterminată, care începuse dimineaţa, de la ora 9, s-a terminat. Bătălia a durat 4 ore, şi s-a încheiat cu noul „dezastru Mohac" al ardelenilor, dar şi cu epuizarea ambilor combatanţi. Se pare că ardelenii nu s-au deplasat din poziţia lor şi nu au alergat, ca armata voievodului, când voievodul Mihai cucerit tabăra transilvăneană.

Voievodul Mihai s-a gândit că va trebui să reia lupta a doua zi. Seara, l-a vizitat pe trimisul papal, în tabăra lui și, crezând că prințul nu a fugit, s-a consultat cu nunțiul pentru a preveni alte vărsări de sânge. S-a convenit ca nunțiul să treacă în tabăra transilvănenilor, a doua zi, devreme, pentru a negocia pacea cu cardinalul.

Când s-a lăsat noaptea în tabăra voievodului, ei nu au îndrăznit să spere în pace, ba chiar s-au gândit să-şi scape vieţile prin fugă, pentru că se temeau că ardelenii îi vor ataca sub acoperirea întunericului. Au fost postate gărzi și ambuscade, iar 6.000 de tunuri au fost plasate într-un desiș din apropierea taberei transilvănenilor, de teama surprizelor. Dar oamenii din Transilvania erau departe de a se gândi la atacul de noapte sau la reînnoirea bătăliei de a doua zi; mai degrabă vroiau să-și salveze armata, pentru un serviciu mai bun al patriei, decât să-i pună în pericol, în lupta inegală ulterioară. Cu toate acestea, au decis să părăsească tabăra și să se retragă. Nu s-au oprit nici când doi fugari, Ábrahám Rácz și János Sipos, au venit la ei, din tabăra adversă, și au raportat că armata voievodului își petrece noaptea cu frică și îndoială, că armata era împrăștiată, că mulți au părăsit steagurile și ceilalți sunt mai dornici să fugă, decât să lupte din nou. Ei i-au încurajat pe ardeleni să atace armata valahă – au jurat că valahii vor fugi la primul zgomot de armă și nu se vor opri până la Ţara Românească, dar transilvănenii au considerat că fugarii vin cu știri false, trimişi de însuşi voievodul, și există o capcană de război în spusele lor, așa că a predominat părerea că trebuie să părăsească tabăra și să se retragă.

Iar cei doi fugari, încărcați cu prada bogată, s-au întors la voievod, din tabăra părăsită, și au vestit retragerea ardelenilor. Mai târziu a circulat și zvonul că şi voievodul

s-ar fi retras în noaptea aceea. Vestea bună l-a electrizat pe Mihai și i-a inspirat armata. Abia așteptau zorii.

La răsăritul zorilor, voievodul s-a apropiat de trimisul papal, să-i spună că nu mai e nevoie să meargă în tabăra ardeleană, pentru a face pace, pentru că transilvănenii au fugit. Și a dat oștirii sale poruncă de marş. Ceata de pirați a voievodului, dornică de pradă, a fost cuprinsă de o mare bucurie şi a dat năvală peste tabăra pustie a ardelenilor, unde au găsit 32 de tunuri, împreună cu o mare cantitate de provizii militare.

Voievodul Mihai a stat în cortul părăsit al domnitorului, l-a adus înaintea lui pe Gáspár Kornis și, după ce s-a sfătuit cu el, a scris un decret, în numele său și în numele lui Kornis, adresat căpitanilor castelelor de graniţă din Transilvania, că niciunul nu va fi înstrăinat de maiestatea sa, ci vor veni recompensele și plata restanțelor salariale.

Atunci judecătorul regal și consiliul Sibiului i-au adus omagiul voievodului, în cort, primind daruri și aflând despre fuga domnitorului spre Polonia. Au sosit şi două scrisori, de la Alba Iulia (Gyula-Fejórvár) și de la episcopul Naprági, în care îl anunțau pe voievod despre fuga principelui din capitală și că Transilvania îi este deschisă.

Voievodul Mihály a trimis îndată trupe, să-i urmărească pe ardeleni, a trimis şi spioni în direcția Albei Iulia (Gyula-Fejérvár) și, de îndată ce a aflat că nu are de ce să se teamă, a pornit spre scaunul domnesc.

Rolul groparilor, care să se ocupe de victimele războiului, a revenit sibienilor. Voievodul a dat un decret judecătorului regal al Sibiului și primarului, să strângă, să numere pe câmpul de luptă și să îngroape cadavrele. Legatul papal l-a dat și pe unul dintre însoțitorii săi pentru această muncă tristă. Astfel, el este cel mai competent să

determine numărul celor uciși în luptă și spune că nu au fost găsite mai mult de 1.500 de cadavre, iar cea mai mare parte din acestea proveneau din armata voievodului Mihai. Ca de obicei, vestea a crescut foarte mult numărul pierderilor, iar împăratul absent a vorbit despre 3.000 de cadavre și de 1.000 de ardeleni capturați. Printre cei căzuți s-au numărat: Péter Huszár și István Lázár, dintre conducători, Ferencz Doboka, administratorul șef al județului Mureş (Tholdalagi), János Laskai un excelent jurist maghiar, Michály Köpeczi, János Gerendi (Berendi?), Gáspár Bolyai, Dániel Bakói, Dániel Bogáthi, Bálád Ferencz, Ferencz Besztrédi, Dénes Gyulai, Ferencz Harangláb, János Horváth. Ferencz Kendi, Bálint Rácz, cei trei purtători de steag, amintiți mai sus, și mulți alți patrioți excelenți.

Au săpat un mormânt imens pentru cadavre, dar din moment ce nu puteau încăpea toate înăuntru, au pus un morman mare de cadavre și l-au acoperit cu pământ. Acolo, prietenul și dușmanul deopotrivă și-au găsit pacea albastră. Această uriașă movilă funerară, o adevărată movilă mortuară, vizibilă și astăzi, numită greșit „Movila turcească", a devenit o simplă, dar jalnică amintire a bătăliei sângeroase, această „perioadă mohacească" a Transilvaniei, care a deschis un lung șir de nenorociri pentru țară. Acesta a devenit multă vreme mormântul libertății Transilvaniei"[1227].

1600, februarie, Ioan Darahi: „Lupta s-a dat în ziua de 28 octombrie, în aceeaşi zi în care venise acolo Malaspina, şi s-a purtat cu îndârjire de amândouă părţile, şi a fost învins cardinalul, iar dintre magnaţii lui au fost prinşi Gas-

[1227] Szádeczky, Lajos, *Erdély és Mihály vajda története, 1595-1601* (Istoria Transilvaniei și a voievodului Mihai, 1595-1601), Temesvár 1893, pp. 9-20, 27-36, 48-87

par Kornis, George Ravazdi şi alţi nobili; au căzut în luptă foarte mulţi nobili, familiari de ai curţii, precum şi oameni de starea cea mai de jos. După lupta de la oraşul Sibiu (**Şelimbăr**), au fost adunate 3.300 şi mai bine de cadavre, iar dintre ai noştri nu au murit nici un nobil sau boier. Cardinalul a fugit, vroind să meargă în Polonia, împreună cu 102 persoane: nobili secui, oameni de frunte din ţara sa, dar a fost de două ori fugărit spre munţi de secuii „cei sprinteni" credincioşi maiestăţii voastre şi atacat într-atâta încât nici un singur călăreţ dintre ei nu a putut scăpa, el însuşi şi fratele său Ioan Iffiu, părăsindu-şi caii, abia au putut străbate munţii. În acea victorie secuii liberi au câştigat o pradă de 20.000 de galbeni de aur, de la cardinalul însuşi doar 600 de galbeni, şi toate acestea în bani gata. Cardinalul însuşi a rătăcit patru zile în munţi, cu un oarecare Ioan Miko, în sfârşit au ajuns la un cioban român, ce-şi păştea oile, de la care a căpătat puţină pâine cu lapte, şi acolo lângă foc, istovit de atâtea oboseli, cu care nu era obişnuit, de foame, de frigul aspru, a stat să se odihnească şi a adormit ca şi cum ar fi fost într-un loc fără primejdii. Prins de ciobanii români, a fost omorât el şi Miko. Iar Miko spunea ciobanilor că lui nu-i pasă de viaţa lui, dar că cel care zace acolo este chiar principele şi pe el să-l cruţe. Românii, socotind că vor avea răsplată de la domn, l-au omorât.

Şi Ioan Iffiu este prins în acelaşi timp, dar prin alte locuri împreună cu nişte nobili de frunte şi odată cu capul cardinalului şi chiar cu .. . al acestui cardinal... numit Făgăraş, sunt aduşi la voievod. Dar cum acesta primise atunci veşti rele din Moldova a poruncit ca să fie toţi ucişi de secui, păstrând însă pe Ioan Iffiu şi un copilandru nobil,

care este ţinut acum închis în cetatea Deva şi ferecat în lanţuri; acestea s-au făcut la câteva zile după luptă.

Ca să mă reîntorc la cele se spuneam mai sus, îndată a doua zi după fuga oştilor din tabăra transilvanilor, voievodul lăsându-şi în urmă armata sa a venit la locul luptei şi a taberei acelora, a găsit corturile cardinalului neclintite, căci fuseseră părăsite în timpul nopţii cu nepusă masă. El porunceşte să fie adus şi măritul Gaspar Kornis, şi acolo în cortul cardinalului, ţinând sfat împreună, porunceşte să se scrie scrisori celor din ţinuturile de margine ale Transilvaniei, atât în numele voievodului, cât şi în al lui Kornis, în chipul acesta:

„Prea cinstiţilor, voi ştiţi bine cum a ajuns lucrul dintre mine şi principele vostru cardinalul. Vă rugăm deci să nu înstrăinaţi ţinuturile de margine de la maiestatea sa şi de la principatul Transilvaniei, veţi face astfel un lucru foarte mulţumitor, în primul rând pentru maiestatea sa, şi chiar şi pentru noi, şi vrednic de răsplată. Dacă duceţi lipsă de ceva scrieţi-mi cât de repede căci grija maiestăţii sale în acest stat, până la hotărârea sa, cade în sarcina mea. Am mai auzit că vi se datoresc mulţi bani din lefurile voastre, şi pe aceştia îi veţi primi de la noi, fiţi bine încredinţaţi de aceasta”.

În acest timp iudele regesc, împreună cu juzii scaunului şi cu orăşenii juraţi din oraşul Sibiu, a venit cu daruri la voievod în cort şi de la aceştia a aflat voievodul că voia cardinalul să fugă în Polonia şi că nu mai vrea să-şi mai încerce norocul. Se mai aduc şi de la reverendul Dimitrie Naprágy două scrisori, scrise, în două rânduri, din Alba Iulia, căci era deţinut atunci acolo, pentru marea sa credinţă pe care o păstrase faţă de maiestatea voastră (!), în care scrisori se mai scria, între altele, că drumul într-acolo este

sigur, căci şi fratele cardinalului, auzind de înfrângere, fugise de acolo”[1228].

1904, Diaconovich: „**Șelimbăr** (germ. Schellenberg, magh. Sellenberk), comună rurală în Transilvania, comitatul Sibiu, cu 822 locuitori, saşi (512) şi români. Aici s-a dat cunoscuta luptă dintre Mihai Viteazul şi principele Andrei Báthory, la 22 octombrie 1599. O mică movilă arată mormântul celor căzuţi în luptă”[1229].

1925: „**Troița de la Șelimbăr**. / Călătorul de astăzi, venind, de la **Şelimbăr**, spre **Sibiu**, abia mai zărește, în stânga drumului de ţară, o moviliţă. E mormântul eroilor, căzuți pentru cea dintâi întregire națională a noastră, în marea bătălie de la 18/28 octomvrie 1599, dintre Mihaiu Viteazul, de o parte, şi principele Andrei Báthory, de altă parte, bătălia, după care a urmat intrarea triumfală a celui dintâi, ca domn al tuturor românilor, în Alba-Iulia. / E, prin urmare, unul din cele mai glorioase locuri pentru români, ca şi Călugărenii, Plevna, Vidinul ori, în timpul mai nou, Mărășeștii. / Și totuși, până ieri, nimic nu arăta trecătorului însemnătatea locului. Nici un monument, nici o cruce, măcar cu inscripție oricât de umilită. Nimic. Dacă mai trecea multă vreme așa, ca până acum, movilița, bătută de ploi și de praf, călcată de oameni și de vite, ar fi ajuns, curând, una cu pământul, pierind astfel încă una din multele urme de glorie strămoșească. / Pe acest câmp al **Şelimbărului**, doară, venind dinspre dealurile **Cisnădiei**, şi-a dovedit Mihaiu Viteazul superioritatea geniului său militar. O parte însemnată a oștirii sale, în frunte cu în-

[1228] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, IV, Bucureşti 1972, pp. 126, 127

[1229] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 928

drăznețul Baba Novac, care atacase pe Ștefan Lazar, unul din comandanții maghiari cei mai viteji, a început să se retragă. / Retragerea lor însă ar fi demoralizat întreaga armată. Dându-și seama de însemnătatea momentului, se aruncă însuşi marele căpitan în luptă, opri, mai întâi, steagurile celor ce voiau să se retragă, și izbi cu atâta putere armatele ungureşti ale lui Peter Husar și Ștefan Lazar, încât toți rămaseră uimiți de vitejia căpitanului, și mulți răniți și morți acopereau câmpia. Însuși Lazar muri vitejește în această luptă. / Ajutat, apoi, de câteva cete de polonezi și moldoveni, neobositul luptător Mihai reîncepu bătălia cu oștirile de rezervă ale principelui Andrei Báthori. O ceată isteață de moldoveni a prins chiar pe însuși căpitanul suprem al oștirii maghiare, Gaspar Corniş, ducându-l de viu înaintea lui Mihai, care-l dezarmă și-l tră cu toată dragostea frățească. Faptul acesta a descurajat mult pe Unguri, care au început să fugă. Câteva trupe poloneze din tabăra maghiară, văzând dezastrul, n-au așteptat sfârșitul, ci au trecut la frații lor din tabăra lui Mihai. / Însuși principele Andrei Báthory n-a aşteptat sfârșitul bătăliei, care s-a decis încă înainte de apusul soarelui, în acea memorabilă zi de joi, ci, de pe dealurile **Gușteriței**, din față, de unde privea decurgerea luptelor, a luat-o la fugă spre secuime, însoțit de peste 100 de inşi, unde se ştie ce sfârşit a avut. / Mihaiu Viteazul a luat de la dușman 45 de tunuri, apoi multe steaguri, corturi, cai, arme, aur, argint și bucate. Mai rar așa pradă bogată. / A doua zi, locuitorii **Sibiului** deschiseră larg porțile înaintea învingătorului Mihai şi trimiseră oameni să adune leșurile (cadavrele) celor căzuți în luptă. Din tabăra ungurească, să fi fost 2.027, din cea românească, 1.000.

Acest loc nu mai putea să rămână fără un semn de amintire. De aceea, „Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român" a lăsat să se ridice acolo o frumoasă cruce de pomenire, care se dezvelește, cu mare pompă, azi, duminecă, în 15 noiemvrie. La sfințirea „**Troiţei de la Şelimbăr**" va fi de față întreg Comitetul Asociaţiunii, școlile și armata din Sibiu, poporul satelor din jur şi, în numele guvernului, dl ministru Lăpedatu. / Seara, se va da un concert mare, în Teatrul orășănesc din Sibiu, între punctele căruia dl Lăpedatu, care este unul dintre cei mai de seamă cunoscători de istorie a neamului nostru, va vorbi, mai pe lung, despre marele biruitor de la **Șelimbăr**. / Ridicând troița de pomenire, din apropierea Sibiului, Asociațiunea noastră face un lucru vrednic de toată lauda. Cinstind amintirea biruințelor de demult, ne întărim credința în puterea de viață a neamului nostru"[1230].

„Precum am vestit în numărul trecut al gazetei noastre, crucea întru pomenirea biruinței lui Mihaiu Viteazul la **Șelimbăr**, lângă Sibiu, a fost dezvelită şi binecuvântată, duminecă, în 15 noiemvrie. La dezvelire au luat parte Comitetul Asociaţiunii, la îndemnul căreia sa ridicat troița, domnii miniştri Constantinescu și Lăpedatu, preoțimea din Sibiu, şcolile şi armata, în frunte cu dl general Cihovski, comandantul Corpului 7. / Ne-a mirat lipsa poporului din satele din jur! / Seara, dl ministru Lăpedatu a ţinut, în Teatrul orășănesc, o foarte frumoasă conferinţă despre Mihai Viteazul şi luptele sale, iar corul dlui profesor Oancea a dat un concert. / La sfârşitul cuvântării sale, dl Lăpedatu a făgăduit, din partea ministerului, suma de 100.000 lei, din care „Asociaţiunea" să poată ridica câte o

[1230] *Unirea Poporului*, Anul VII, nr. 46, Blaj 1925, p. 1

troiță şi la **Miraslău** şi **Turda**, unde viteazul Voievod a fost răpus mişeleşte de dușmanii săi şi ai poporului românesc”[1231].

[1231] *Unirea Poporului*, Anul VII, nr. 47, Blaj 1925, p. 2

ŞEMLACU MARE

(Şemlac, Mezeudomplyo, azi **Şemlacu Mare**, judeţul Timiş)

1289, după septembrie 8: „Regele se afla din nou la Kovin. Timp de mai multe luni, regele cutreieră comitatele Timişului, Carașului şi Cenadului: pe 15 martie, este la Semlacu Mare, pe 29 aprilie la **Caransebeş**, în luna mai, la **Secăşeni**, în iunie, la **Caraşova**, în 18 iunie1290 la **Cenad** (Szentkláray J., *Krassó*, p. 185-189)”[1232].

1364, iunie 29: „Din **Semlacu Mare**, vicecomitele de Caraş adevereşte faptul că slujitorii vicecastelanului de **Caraşova** s-au năpustit asupra a trei iobagi (Radoslav, Neacşu şi Solomon), care, venind de la târgul din **Semlacu Mare**, ajunseseră la Ozyag, şi iau jefuit; pe unul l-au ucis şi pe ceilalți doi i-au rănit de moarte”[1233].

1370, mai 12, Şemlacu Mare: Palatinul Ungariei dă de ştire că, înmulţindu-se „răufăcătorii şi tâlharii din regatul său, regele ne-a trimis în oricare comitate ale regatului, pentru a ţine adunări obşteşti, şi noi am ţinut adunare obş-

[1232] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 51
[1233] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 106

tească cu obştea nobililor şi a altor oameni, de orice stare şi seamă, din comitatul Caraş, aproape de oraşul **Şemlac** (Mezeudomplyo, azi **Şemlacu Mare**, judeţul Timiş), pentru a înfrâna pe hoţi şi pe tâlhari, a stârpi pe orice răufăcători şi a împărţi, oricui s-ar plânge, dreptatea cuvenită. În acea adunare, am cerut obștii nobililor zisului comitat să ne dea, ca asesori juraţi, pe Ioan, fiul lui Ladislau, fiul lui Pousa, Ioan zis Babig, Andrei zis Torma, Dionisie zis Kepe, Toma zis Dyakolch, Petru, fiul lui Laurentiu, Nicolae de... usnuk, Petru, fiul lui Gegus, Ştefan de Bayton (dispărut, judeţul Timiş), Ladislau, fiul lui Gal, Nicolae, fiul lui Andrei, şi Toma, fiul lui Cosma de Ianova (dispărut, judeţul Caraş-Severin), şi apoi acei asesori juraţi, împreună cu Petru, fiul lui Chulnuk, vicecomitele Emeric, fiul lui Ioan de Helymba (dispărut, lângă Şoşdea, judeţul Caraş-Severin), Gheorghe cel Roşu, Simion, fiul lui Heym de Teyed (dispărut, în Banat), si Mihail, fiul lui Petru de Biserica Albă (în Serbia), atingând lemnul Crucii Domnului, au jurat… Şi ţinând între ei sfat chibzuit, ni i-au trecut în condica lor, drept hoţi obşteşti şi răufăcători înveteraţi, care trebuie scoşi în afara legii şi predaţi spre a-şi căpăta cuvenita pedeapsă, pe Prosa, iobagul magistrului Ladislau, fiul lui Gal de **Omor** (Umur, Vmur, azi **Roviniţa Mare**, judeţul Timiş), locuind pe moşia aceluia Kundench... la magistrul Ladislau, locuind pe moşia sa **Denta** (Dench, judeţul Timiş); pe Benedict zis Orrus, iobagul acelui magistru Ladislau, locuind în zisul sat Denta; pe Toma cel Roşu, care locuieşte în oraşul **Şemlac**, iobag al regelui; pe Ioan, fiul lui Avram, locuind în zisul oraş; pe Hranoya cnezul, iobag regesc, locuind în satul Zuhor (dispărut, judeţul Timiş), ca gazdă de hoţi; pe Ladislau, fiul lui Brata cnezul, iobag regesc, locuind în satul Zcepteleky (dispărut,

în Banat), de asemenea gazdă de hoţi; pe Bratak, iobag regesc, locuind în satul Soma (dispărut, judeţul Timiş), pe pământul ce ţine de cetatea) Erdsomplyo (cetate în judeţul Caraş-Severin); pe Valentin, fiul lui Nicolae cnezul, iobag regesc, locuind în satul lui Petru, fiul lui Balc, pe pământul ce ţine de Borzwafeu (dispărut, judeţul Caraş-Severin); pe Bratizlou si Bucha, iobagii magiştrilor Benedict şi Petru, fiii lui Pavel, fiul lui Heem, locuind în satul **Radimna** (azi **Moldova Nouă**, judeţul Caraş-Severin); pe Vanchuk, locuitor pe pătrimea fiicelor din moşia **Doman** (Doman, judeţul Caraş-Severin): pe Drugan, iobag regesc, locuind în satul Basta (dispărut, judeţul Caraş-Severin), ce tine de cetatea Erdsomplyo; pe Ladislau..., iobag regesc, locuind în Moxond (ţinut în Serbia); pe Andrei, fiul lui Toma zis Kutus, care e pribeag; pe Iacob, fiul lui Kopaz, ce se ascunde; pe Choga şi pe Petru, fiul lui Tudor, locuind în satul Hom (dispărut, judeţul Caraş-Severin), iobagii lui Francisc, fiul magistrului Konya, fostul ban; pe Stoica şi Voicu, fiul său, iobagii zisului Francisc, locuind în satul Ters (dispărut, judeţul Caraş-Severin), gazde de hoţi; pe Bakaan, care se ascunde; pe Boguzlou, care e pribeag; pe Radouch, locuind în satul Bozyas (dispărut, judeţul Caraş-Severin), iobag al lui Nicolae, fiul lui Nicolae de Jank (dispărut, judeţul Caraş-Severin); pe Rada, fiul lui Mycos, locuind în satul **Hom**, iobag al sus-zisului Francisc, fiul magistrului Konya, şi pe Wolp, fiul lui Ztyrw, iobag al regelui, locuind în satul Novak (dispărut, în Banat); pe Mihail, fratele sus-zisului Bucha, iobag regesc ce locuieşte în satul Kuzegh (dispărut, în Banat) şi ţine de cetatea Galambuch (cetate în Serbia); pe Kychyn, fiul lui Nogyhna, ce e pribeag; pe Rados fiul lui Tyseu, iobag regesc, locuind în satul Teremfeu (dispărut, în Banat); pe Farkas, altfel numit și Faryan, pe

Veytyh, Benche, Buchan şi Luca, ce sunt pribegi; pe Stoian, fiul lui Bratyzlou, care stă în satul Karalus (dispărut, judeţul Timiş), pe pământul ce ţine de oraşul **Şemlac**; pe Dumitru zis Bychench şi Drusoys, iobagii lui Toma, locuind în satul său numit Matyaz (dispărut, lângă Ilidia, judeţul Caraş-Severin); pe Mykola, locuind în satul Kygyos (dispărut, în Banat), făuritor de bani falşi; pe Ladislau, fratele sus-zisului Mykula, care şade pe lângă magistrul Karapch, făuritor de bani falşi; pe Ladislau, fiul lui Kragnus, iobag regesc, locuind în satul Kragunfalva (dispărut, judeţul Caraş-Severin), pe pământul ce ţine de **Ilidia** (Ilyed, judeţul Caraş-Severin), ca gazdă de hoți; pe Ratk, iobagul lui Petru, fiul lui Heem, locuind în satul **Ersig** (Egerzeeg, Egerzegh, Egurzeg, Egurzeegh, judeţul Caraş-Severin); pe Gozcyn, care e pribeag, pe Dobra, iobagul lui Gheorghe, fiul... răposatului voievod, locuind în satul Teyed (dispărut, în Banat); pe Ztahna, care e pribeag; pe Buda şi Haal, iobagi regeşti ce stau în satul Almaş (dispărut, în Banat); pe Sysa, rătăcind fără căpătâi; pe Dobray şi Prodan, fiul lui Balkonya, şi pe Pryan, iobagi regeşti ce locuiesc în satul Herczek (?); pe unul zis V... care este pribeag; pe Wolka, iobagul lui Zemere, locuind în satul Talyanfalwa (dispărut, în Banat); pe Syuka, fiul lui Ztanyzlou, ce stă ascuns; pe Toma zis... iobagul... locuind...; pe Horgach, iobagul fiul lui Nicolae, locuind în satul Chazarteteu (?); pe Vasile şi pe Luca, fiul lui Mladin, ce sunt pribegi; pe Veze, rătăcind fără căpătâi; pe Ladislau, fiul lui Drayan, şi pe Rada, fratele său, ce sunt pribegi; pe Valentin, fiul lui Luca, ce stă ascuns; pe H..., pe Zla...; pe Blasiu, iobagul magistrului Petru, fiul lui Heem, locuind în Ersig; pe Rad, locuind în satul Rad (dispărut, lângă Belinţ, judeţul Timiş); pe Olyad, fiul lui Dragoya, ce stă ascuns; pe Kya, fiul lui

Druguzlou; pe Mihail zis Buka, ce stă în satul **Giulvăz** (Giulvez, judeţul Timiş)... şi pe Mekenye, fiul lui Kur, locuind în Şemlac.

Şi cum aceşti răufăcători, puşi în afara legii, deşi au declarat că se vor supune legii şi dreptăţii, nu s-au îngrijit să vină sau să trimită pe cineva la acea adunare a noastră şi să se supună judecăţii… am hotărât ca, oriunde şi la oricine ar putea fi găsiţi, de către oricare şi de oricine, acei răufăcători toţi sau unul câte unul să aibă dreptul de a-i ucide, spânzura şi căzni pe unii ca aceştia, cu orice chin, şi de a-şi lua şi ţine pentru sine bunurile şi lucrurile lor”[1234].

1371, mai 30, Cenad: Capitlul bisericii din Cenad de de ştire că, venind „Nicolae, fiul lui Pavel, fiul lui Heem, în numele său şi al fratelui său Petru, a făcut întâmpinare, oprind pe Ivaczka, fiul lui Petru, fiul lui Kelemenes, şi pe oricare alţii, ca să nu poată şi să nu fie volnici să vândă, să dea, să dăruiască, să schimbe, să zălogească şi să înveşnicească sau să înstrăineze în vreun alt chip nici unui om şi, îndeosebi, lui Petru, judele de **Şemlacu**, moşiile sau părţile lor de moşie, oricum sau cu orice nume s-ar numi, aflătoare în comitatul Caras; iar pe Petru judele la oprit anume de a se face stăpân sau de a se cotropi acele moşii sau vreo parte din ele sau de a se amesteca, sub orice cuvânt, în acele moşii, spre paguba lor. Spre mărturia acestei opreliști, le-am dat, așa cum cere dreptul comun, scrisoarea de faţă, ce ne-au cerut-o nouă”[1235].

[1234] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 511, pp. 770-774

[1235] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 36, pp. 36, 37

1389, iunie 25: „Din **Semlacu Mare**, vicecomitele și juzii de Caraș atestă faptul că mai mulți cai ai nobililor de **Remetea** au fost luați de castelanii de **Caraşova**”[1236].

1902: „Duminecă, în 17 februarie, s-a aranjat un frumos concert și s-a jucat o potrivită piesă teatrală în comuna **Semlac**, din partea apuseană a comitatului Arad, adecă într-un sat de la marginile românismului, unde, durere, prea puţin se lucră pentru ridicarea în cultură a conaţionalilor noștri. / Programul vast a fost alcătuit cu deosebită îngrijire, iar cântările și declamările au succes peste așteptare. A plăcut mult monologul „Mama Angheluşa”, de Alecsandri și predat de tânărul Istin, precum și „Despărțirea Basarabiei”, care, deşi am auzit-o în multe concerte, nicăieri nu m-a încântat așa de mult, ca în depărtata comună **Semlac**, unde românii dau pilde vrednice de urmat chiar și de diferitele seminții străine din sat. / Sfârşitul producţiunii, predarea comediei poporale „Ce face dracu?”, de T. Speranţă, a încoronat cu succes năzuințele nobile ale fruntașului ţăran Teodor Suciu, care, cu multă tragere de inimă, și-a întemeiat cor de 38 tineri, i-a instruit cu multă pricepere, fiind dânsul un bun dirigent și ceterist și flautist cu școală muzicală. / Jocul original al „actorilor” ţărani a frapat și pe străinii care au umplut sala de joc a comunităţii ortodoxe române din **Semlac**, care sală, mulţămită fruntașilor din Semlac, azi aduce frumoase venite pentru scopurile culturale. / După teatru, a urmat joc, până dimineaţa şi cu aceeași căldură și însufleţire, care e caracteristică românului de pretutindeni”[1237].

[1236] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, 4. 142

[1237] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 44, Brașov 1902, p. 4

1936: „Troița lucrată de legionarii din **Semlac**, în frunte eu vrednicul student Iosif Bărbosu, este o podoabă a **Semlacului**, care va vorbi mereu despre înaltul spirit de credință, românism și abnegație... La solemnitatea sfeștaniei au luat parte legionarii din plasa Pecica... / Șantierul pentru ridicarea troiței s-a deschis în ziua de 18 martie, când s-a adus lemnul de la **Pecica**, de către Sinu Călușeriu, împreună cu Barbosa Gregoriu, Popa Teodor. Hrușca Mihai. / În tot timpul lucrului, au muncit, ca maeștri, Hrușca Mihai, Cuzman Traian, Cuzman Petru, Nicuță Barbu, iar la sculptură, studentul Bărbosu Iosif. / La sculptură au mai lucrat: Bărbosu Gregoriu, Galiș Petru, Ilie Giulan, Călușeriu Gligor, Dehelean Gheorghe, Pascu Teodor, învățător, Morar Gheorghe, Gulesni Toni, Barbu Nicuță, Marte Gligor, Ardelean Rorui, Onea Ștefan, Cios Gheorghe, Guşet Traian, Ionăşel Gheorghe, Iuliu Barboru, Ribovits Gheorghe, Ileana Ștefan, Guita Gheorghe, Cioban Ioan. / Maestru fierar a fost Oprea Constantin, care a făcut şuruburile în număr de 6 bucăți.

În ziua de 7 martie, o echipă, formale din: Gregoriu Barbosu, Dehelean Gheorghe, Cioban Ioan, Giulan Teodor, Guita Gheorghe şi Seghedi Gligor, a fost în „Tălămide”, la 4 km du sat, de unde au adus 4 căruțe de pietriș, necesar pentru soclu. / În ziua de 15 martie, șantierul se mută în grădina Sfintei Biserici. Aici muncesc: Ionăşel Gh., Țucutean Ioan și Gheorghe, Cuzman Traian, Morar Gheorghe, Barbu Nicuţă, Dehelean Gheorghe, Neamţu Ioan, Herţeg Petru, Guleșiu Toni, Bărbosu Gregoriu, Galiș Petru, învățător, Pascu Teodor, învățător, Pascu Francisc, Vernic Nicolae şi Mitru, Titihăzau Gheorghe şi Ioan, Şumandan Nică, Popa Ioan, Imbrea Teodor, Codreanu Teodor, Iuliu Barboru, Varga Dimitrie, Călușeriu Lazar, Băr-

bosu Iosif etc. / Maestru de beton aruncat, dl Cioban Teszlor, a lucrat soclul de ciment, timp de 3 zile, în mod gratuit. / Transportul troiţei în grădina Bisericii l-au făcut Guşeţ Mitro, Sinu Călușeriu și Giulau Ilie, cu căruţele. / Au mai muncit: Galiş Petru senior, Dima Ioan, Faur Mureşan, Tat Petru, Indreica Petru, Guşeţ Nicuță, Bozian Ioan, Giugiu Dimitrie şi alții”[1238].

[1238] *Ardealul*, Anul III, nr. 16-17, Arad 1936, p. 1

ŞEPREUŞ

(Sepreus, judeţul Bihor)

1364, septembrie 29, Arad: Capitlul bisericii din Arad dă de ştire că, înfăţişându-se „Ioan şi Petru, fiii lui Bethlen, şi Mihail, fiul lui Ştefan, fiul aceluiaşi Bethlen, iar pe de altă parte Nicolae, fiul lui Dominic, fiul lui Machunka, şi Martin, fiul lui Lewkes, ne-au spus că au făcut între ei o împărţeală, şi anume că Nicolae şi Martin au lăsat pomeniţilor fii ai lui Bethlen şi lui Mihai, fiul lui Ştefan, jumătăţile moşiilor Ewsy (în Serbia) şi **Şepreuş** (Sepreus, judeţul Bihor), aflătoare în comitatul Zarand… În schimb, zişii fii ai lui Bethlem au lăsat pomeniţilor Nicolae şi Martin două sate, în care se află poduri, **Andouchfalwa** (dispărut, lângă Ictar, judeţul Timiş) şi **Dragoufalwa** (dispărut, lângă Ictar, judeţul Timiş), aşezate în partea de sus a râului Timiş, între satele numite **Ictar** (Ikthar, judeţul Timiş) şi **Eniszteu** (dispărut, lângă Ictar, judeţul Timiş), şi încă trei sate, aflătoare la obârşia râului Rekáspathak, **Posafalwa** (dispărut, lângă Recaş, judeţul Timiş), **Bratyzloffalwa** (dispărut, lângă Recaş, judeţul Timiş) şi **Redeifalwa** (dispărut, lângă Recaş, judeţul Timiş), cu toate folosinţele”[1239].

[1239] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 334, pp. 340-342

1873: Memorandistul Mihai Veliciu (1846-1921), „după terminarea studiilor de drept, cu toate că i se ofereau posibilități de carieră strălucită, în oricare din orașele de la granița de Vest a pământului românesc, simţea ca o datorie de conștiință să intre, cât mai repede, în slujba poporului, din coapsele căruia izbutise a se ridica prin vrednicie proprie. / A primit să fie ales **notar comunal în Şepreuş** (25 martie 1873), vrând să fie aproape şi de iubiții săi părinţi, ca o cârjă de sprijin pentru bătrâneţile lor încovoiate sub povara muncii, în brazda latifundiarului conte Wenkheim. / Trei ani de zile a funcţionat în această calitate, fiind de cel mai mare ajutor consătenilor săi, nu numai în chestiuni oficiale administrative, ci în toate problemele de educaţiune obştească, în aşa măsură încât satul întreg îl asculta și îi urma cu deplină încredere sfaturile. / Cu prilejul unei campanii electorale, venind superiorul său ierarhic, primpretorul plasei **Chişineu**, la **Şepreuș**, sub pretextul unei inspecţiuni administrative, în realitate însă pentru a sfătui pe săteni să voteze pentru candidatul la deputăţie, contele Wenkheim, tânărul notar Veliciu n-a stat o clipă la îndoială, să adreseze consătenilor săi, chiar în prezența primpretorului, sfatul acesta categoric: „Nu-l ascultați pe domnul fibirău, eu sunt din satul vostru, sânge din sângele vostru, voi aveţi să ascultați de mine, votând cu toţii pe candidatul nostru naţional, Mircea Stănescu (avocat în Arad)”. / Urmarea acestei atitudini curajoase a fost că, din totalul de 83 alegători şepreuşeni, 81 au dat votul candidatului român şi numai 2 inşi, un ungur şi un român, candidatului maghiar”[1240].

[1240] Lupaş, I. *Studii, conferinţe şi comunicări istorice*, vol. I, Bucureşti 1927, pp. 407, 408

1883: „În 1 august, primind trista încunoștiințare de acasă, cu concediul de la superiorii institutului de limba maghiară din Arad, am întrerupt cursul, şi, în 3 august, eram gata a pleca către casă. Mai mult mort, decât viu, voiam a pleca către casă, dar n-aveam bani de drum, respectiv de calea ferată, căci pedestru era prea departe, cale de 4 zile, şi fiind om greoi trecut peste 50 ani. / Îmi dă Dumnezeu în cale pe îngerul său povăţuitor și mă îndreaptă la Ilustritatea Sa, prea sfinţitul Domn Ioan Meţian, Episcopul Aradului, unde, numaidecât după insinuare, fusei primit şi ajutorat cu 5 florin v. a. Cu acest ajutor, fui în stare a pleca către casă și a ajunge în mijlocul disperatei mele familii. / În urma plecării mele către casă, amicul şi colegul meu Nicolau Bârsan, spre ajutorul meu și a nefericitei mele familii, au deschis o colectă între învăţătorii de la cursul supletoric pentru limba maghiară, şi, cu ajutorul Prea Onoratului Domn Mihai Sturza, **preot în Sepreuş**, ca profesor de limba maghiară la acel curs, dat prin o cuvântare potrivită către învăţători, a rezultat un ajutor de 17 florini 70 creiţari. / Pentru care ajutor mă simt îndatorat din inimă a mulţămi onoraţilor domni ajutători. / George Forraş, învăţător”[1241].

1895: „**Noul stegar de la Arad**... / În sfârşit, simţul bun al arădanilor s-a ridicat pe deasupra. Fenixul a reînviat din cenuşă şi, la zborul său triumfal, deocamdată între zidurile comitatului, 75 de piepturi românesti au erupt în urale de bucurie! / S-a făcut un început, dar un început bun, care promite. Şi oricât s-ar zice că toţi suntem egali, că n-avem trebuinţă de autoritate, de conducători, această teorie fără cap s-a dat de minciună, căci s-a ales un cap, un con-

[1241] *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 93, Sibiu 1883, p. 373

ducător, un stegar, în persoana amicului nostru, care este amicul tuturor românilor care muncesc pentru binele public: **Mihai Veliciu**, avocat în **Chișineu**. / Alegerea a fost nimerită. Noi cei de la „Dreptatea", mai pățiți, mai alegători, mai critici, am primit și noi, cu toată sinceritatea, de lider pe Veliciu. Și nu fără cuvânt. El a făcut deja şcoala politică, școala suferinței, a decepţiunii, trăgând concluziuni sănătoase din multele experimente ale anilor din urmă. / Prin ţinuta sa francă, bărbătească, una din cele mai simpatice figuri la procesul Memorandului, a rămas, şi după temniţă, ceea ce era când a intrat; Mihai Ghurchi din **Șepreuș**, de la temniță a grăbit de-a dreptul la baștina sa, la săteni și fără a face temenele diplomatice nici pajurii cu două capete, nici celei cu pinteni și musteţe răsucite"[1242].

1896: La înmormântarea medicului Dr. Georgiu Roşca**,** din **Sarafola**, care „s-a săvârşit marţi, în 18 (30) iunie, cu rară pompă, fiind de faţă forte numeros public, atât din loc, cât și din comunele vecine. Serviciul funebral l-a îndeplinit: părintele veteran Simion Andron, din loc, însoţit de dl Suetoniu Petrovici, din **Sân-miclănșul-mare**, Hălmăgian și Negru din **Igriş**, Partenie din **Sân-Petru sârbesc**, Telescu din **Cenadul sârbesc**, Wl. Weselinovits, administrator parohial în loc, iar cântările le-au executat, cu preciziune, domnii învăţători Boerescu din **Igriș**, Minișan din **Sân-miclăuş**, Bozian din **Cenad**, Arsioi din **Igriș**, Ioan Filip şi Andron, cu elevii săi din loc, acompaniați de dl doctorand Fr. Stoicănescu, I. Cordoş şi N. Olariu din **Sânmiclăuș**, Georgiu Ioanescu din **Igriș**, Filip Belinţan, Fr. Roșu, Georgiu Mateiu, Ilie Miloş și St. Pecican, din loc, apoi şi dl Mihai Pârvu, învăţător din **Șepreuş**. Cuvântarea

[1242] *Dreptatea*, Anul II, nr. 272, Timişoara 1895, p. 3

funebrală a ţinut-o părintele V. Negru din **Igriș**, cu succes”[1243].

1903, mai: „După cum ni se scrie din **Șepreuș**, săptămâna trecută a fost, acolo, alegere dc birău. Două partide erau în sat: socialiștii și cei vechi. Fiecare avea candidatul său, pe care-l voia de birău. Alegerea a decurs în liniște, însă, la capătul alegerii, așa zic cei care au fost de față, n-au mers toate în mod legal. S-au făcut neînțelegeri. Socialiștii strigau: „Să trăiască birăul socialist!”. Și deodată strigătul acesta a avut răsunet. Durduituri s-au auzit. / Jandarmii care erau de față au împușcat, astfel voind să facă pace între pașnici. Pustiire, supărare şi durere au urmat pușcăturile. / În **Șepreuș** au venit cătane și jandarmi cu droaia, ca să nu fie turburări în sat. / Dar oare, înainte de aceea, fost-au? Poporul din **Șepreuș** este un popor sârguincios și lucrător, care s-a alăturat de social-democraţiei, partida care duce făclia spre a afla dreptatea și adevărul. Iar cine se ține de partida social-democrată reorganizată, acela știe că noi cu armele lui Isus Christos lucrăm, care a învăţat lumea ca prin iubire și pace să cucerească și să convingă inimile. / Firește că acuma dușmanii social-democraţiei, cei care au să se teamă de social-democraţie, strigă în gura-mare că socialiștii îs de vină că **a curs sânge de om nevinovat**. Cu mână profană (scârnavă) ridică cadavrul celor împușcați și-l poartă în țară, strigând: „Vedeţi, oameni buni, ce câini blestemați îs socialiștii? Ei strică lumea, pustiesc oamenii! Feriți-vă de ei, căci și voi de gloanțe veți muri!”...

Social-democraţi adevăraţi ai partidei reorganizate! Către voi sună glasul nostru, deschideţi-vă urechile! În **Şe-**

[1243] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 139, Braşov 1896, p. 4

preuş a fost alegere de birău. Social-democraţii adevăraţi din acel sat au voit ca un social-democrat să fie ales de birău... Dar n-au câştigat. / Nu cercăm că din ce cauză, cu toate că ştim că socialiştii îs în număr mare în **Şepreuş**. La alegere, **jandarmii au puşcat între oameni** şi acum toată lumea duşmană să şterge de socialişti, că ei au făcut moarte de om în Şepreuş... /

Iată ce ni se scrie din **Şepreuş**, despre măcelul îngrozitor: / „Canditatul social-democraţilor avea cu trei voturi mai mult, când s-a suspendat alegerea. Dar atunci, spre cea mai mare mirare a celor de faţă iar s-a început votarea. Este de însemnat că, la a doua votare, n-au fost de de faţă bărbaţi de încredere. Eu am vrut să mă bag, atunci, în casa unde se dau voturile, dar un jandarm a pus sulița pe pieptul meu, dar eu, totuşi, am intrat. Dar votul meu, nu ştim din ce cauză, nu s-a primit. Ce să fac? Ies afară, oamenii care stăteau în ocol au crezut că a învins candidatul socialiştilor şi strigau: „Să trăiască Matei Iosif!”. / Acuma nu ştiu ce se întâmplă. Deodată, aud o tunătură puternică, apoi puţin fum şi vaiete umplu aerul. Jandarmii au puşcat şi **6 inşi au rămas morţi**. Câte văduve şi orfani plângeau? Aşadar, au puşcat între noi, pentru că suntem social-democraţi paşnici”.

Atâta dăm din scrisoarea lungă şi în durere bine scrisă, se ne-a sosit din **Şepreuş**”[1244]. /

„Încă îşi pot aduce aminte fraţii de întâmplarea aceea nefericită, ce s-a petrecut la alegerea de birău din **Şepreuş**. Jandarmii, fără să fi făcut cineva ceva, au voit să-l străpungă pe fratele Suciu şi, după aceea, au puşcat între popor. / Se înţelege că fisolgăbirăul şi jandarmii au tăgă-

[1244] *Voinţa Poporului*, Anul II, nr. 9, Budapesta 1903, pp. 1, 2

duit asta. Noi, însă, n-am odihnit, până ce nu s-a văzut dreptatea șepreușenilor. / Căpitanul Dalmady, din Budapesta, care este șeful jandarmilor, a aflat că jandarmii n-au avut nici un drept să puște între popor. După cum auzim, jandarmii aceia, care au împușcat, vor fi ţipaţi din slujbă și vor fi puși la răcoare. / Auzim că și fisolgăbirăul Csukay va fi dat în judecat, pentru că, la alegerea de birău, a ținut cu domnii, în contra fraților. Ar fi vremea ca și el să-și capete pedeapsa meritată. De aici, încolo, aşa vor păţi toți cei care apasă și asupresc poporul”[1245].

1905, mai: „**Procesul șepreuşenilor**. / Luni, a început, la tribunalul din Arad, procesul alor **45 ţărani români din Şepreuş**, pentru pretinsă aţâţare la revoltă contra autorităților. / La **7 mai 1903**, a fost alegerea de primar în **Şepreuş**. Fibirăul Csukay se făcuse luntre și punte ca să fie ales primar agreatul său. / Poporul s-a opus energic contra procedurii ilegale a protopretorelui. Atunci, jandarmii au tras foc în mulţime şi 7 români au fost uciși. / Ţăranii români, rămaşi ca prin minune în viaţă, în ziua fiorosului măcel, sunt acum tot ei trași în judecată. / Între acuzaţi se află unul, cu numele Iosif Velici, care a zăcut 7 luni, în urma rănii de glonţ, primită în fioroasa zi de 7 mai 1903. / Între cei 15 acuzaţi, 2 sunt acuzaţi pentru aţâţare la revoltă, iar ceilalţi 43, pentru complicitate în pretinsa aţâţare. / Apărători sunt domnii Dr. Stefan C. Pop şi Dr. C. Iancu. / Fiind citați vreo 80 martori, procesul va dura mai multe zile”[1246].

1938: „Locuitorii Petru Morar, Petru Tășledan, Mihai Faur și Ioan Sturz, toți din comuna **Șepreuș**, au fost înaintați legiunii de jandarmi Arad, deoarece asupra lor au

[1245] *Voinţa Poporului*, Anul II, nr. 15, Budapesta 1903, p. 3
[1246] *Drapelul*, Anul V, nr. 51, Lugoj 1905, p. 3

fost găsite diferite broșuri și manifeste cu caracter politic”[1247].

1944, septembrie 25: „Pe Crișul Alb, forțele române și sovietice, în ofensivă spre vest, au ajuns pe linia **Șepreuș-Chișineul Criș-Nadab-Simandul-Sf. Ana**”[1248].

[1247] *Universul*, Anul 55, nr. 77, Bucureşti 1938, p. 12
[1248] *Universul*, Anul 61, nr. 263, Bucureşti 1944, p. 1

ŞERCAIA

(Scharken, Sárkány, judeţul Braşov)

1656, Conrad Iacob Hiltebrandt: „Pornind din această cetate a **Făgăraşului,** domnul sol a ajuns la **Şercaia**, un orăşel la o milă, şi mai departe, la 20 decembrie, apoi la **Codlea**, la 3 mile. Înainte de a ajunge la acest orăşel şi de a coborî, din Ţara Oltului (Altland), în Ţara Bârsei (Burzland), a trebuit să trecem, cale de trei mile mari transilvănene peste un munte păduros şi întărit cu mulţime de garduri de pari, care se numeşte muntele Codlea. În drumul nostru, am dat peste un sat românesc, şi, deoarece era cam frig, unii dintre noi au intrat în casa unui ţăran român. În odaia lui, în care era întuneric de-a binelea, am găsit câteva femei bătrâne şezând la vatră, şi le-am auzit vorbind pe limba românilor: „Mamma face focu, frigu“ (Mamă, fă foc; e frig).

După ce ne-am dezmorţit puţin, deasupra jăraticului, degetele înţepenite de frig, am grăbit spre **Codlea**, care se vede îndată după deal. Aici am băut bere bună, făcută din grâu (!), şi am observat că şi aici, ca şi în alte localităţi, biserica este împrejmuită cu zid (Biserica era întărită cu ziduri încă din 1432). Căci aşa e obiceiul în Transilvania, ca bisericile din târguşoarele şi satele săseşti să fie clădite ca nişte castele şi să fie înzestrate cu turnuri,

şanţuri pentru apă, metereze, ziduri şi tunuri, pentru ca, în caz de vreo invazie a duşmanilor, locuitorii să se retragă ca într-o cetate şi să se apere în ea. Şi pentru că am dat, aici, de un sat românesc, vreau să spun, pe scurt, câte ceva şi despre români, care locuiesc printre transilvăneni…

Acest popor este, astăzi, atât de puţin luat în seamă, în ţară, încât nici nu e socotit printre stările ţării, nici nu are nici un oraş, nici o cetate sau nici măcar vreun locaş al său, ci doar colibe, ei fiind răspândiţi prin tot locul, prin munţii care înconjoară ţara, sau toleraţi ca supuşi pe teritoriul oraşelor şi târgurilor germane şi ungureşti. Însă, după originea lor, ei sunt mult renumiţii grăniceri ai nobilului popor roman şi sunt astfel, după germani, cei mai vechi locuitori ai ţării…

În Transilvania, însă, ei n-au nici un privilegiu de clasă, ci sunt cu toţii păstori sau zileri. În limba lor, ei se numesc români sau romani. Sunt în număr atât de mare, în Maramureşul din Transilvania, încât aproape covârşesc, cu mulţimea lor, pe unguri şi pe nemţi. Cum locuiesc printre transilvăneni, aceştia învaţă şi limba românilor, ca să poată vorbi cu ei şi să le poată da ordine, ca zileri şi servitori. Aceşti români de rând, de condiţie servilă, sunt aplecaţi spre hoţie şi tâlhărie, de aceea ei sunt pedepsiţi aspru în Transilvania şi traşi, de obicei, în ţeapă, astfel că se pot vedea, aproape înaintea tuturor oraşelor, târgurilor şi satelor ţării, astfel de spectacole îngrozitoare…

În Transilvania, aceşti iobagi români au, în general, acelaşi port distinctiv ca şi aşa-numiţii valahi din Moravia. Unii poartă pe cap un fel de căciulă aspră, lungă şi păroasă, alţii una rotundă, de sub care atârnă plete lungi, care, privită din depărtare, pare ca o perucă, iar alţii poartă un fel de căciulă olandeză, rotundă şi albastră, alţii, în sfârşit,

poartă pe cap o căciulă ţuguiată, întocmai ca dervişii din Pera. Când sunt în doliu, îşi lasă părul să crească şi umblă fără pălărie un an întreg. După încetarea doliului, îşi tund iarăşi părul scurt de tot şi-şi pun pălăria pe cap. Vara, poartă, de obicei, numai camaşă, pe care o încing cu o sfoară, de care atârnă, în partea stângă, o bucată de postav, cu care-şi acoperă capul, cnd plouă. Romăncele torc şi ţes haine pentru toţi ai casei. Romăncele torc din mers, au furca, cu caierul, înfiptă în brâu şi torc cu fusul, fie că stau de vorbă între ele, fie că se aşează undeva, la umbră etc. Cămăşile bărbaţilor atârnă peste cioareci, sunt scurte şi ajung de-abia peste coapse. Cioarecii şi ciorapii sunt într-una, încălţămintea este o bucată de piele, pe care o leagă de picior cu sfori lungi şi o numesc opinci. Ei poartă un ţepoi lung de vânătoare. Cu un asemenea ţepoi, au alungat ei, odată, pe Toma al nostru, dintr-o vie etc. La brâu poartă o toporişcă scurtă, cu care pot desigur lovi, aruncând-o. De obicei, ei au şi o măciucă sau un ciomag în mână, pe care-l numesc toiag. Despre felul cum se foloseşte toiagul, am amintit când am vorbit despre Cluj.

Femeile poartă haine de stofă, ţesută de ele. Îşi ung părul cu unt. Fetele umblă cu capul gol, iar în faţă, în jurul frunţii şi la urechi, atârnă tot felul de monede mici, înşirate pe fire de aţă, ca şi femeile bulgare, astfel că n-am putut face mare deosebire între ele şi femeile bulgare. / Cămăşile lor sunt cusute tot atât de nebuneşte, cu mii de înfloriturі. Nevestele poartă pe cap o legătură mare, împletită dintr-o pânză de bumbac străvezie şi pe care pot să o scoată, când vor. Ele mănâncă multă mămăligă, coc colaci în spuză, fac cozonaci din făină de mei. Jocul lor e hora, la care ei ţin foarte mult, şi domnul Opitz a descris-o frumos, în „Zlatna”:

„Mai se ascunde, încă, în bordeiele ţărăneşti, un sânge nobil, care n-a lepădat cu desăvârşire tradiţia vechilor datini, după cum arată hora lor, în care atât de minunat ei se apleacă şi se închină, sar în sus în felul „cabriolelor", pe care germanii mei trebuie să le fi adus din Franţa. Ba se formează un cerc, ba iarăşi se desface, ba merg flăcăii, fetele, la dreapta, ba iarăşi la stânga. Flăcăii, care şi acuma mai poartă haine după chipul roman, sunt, ce e drept, răi, dar plini de duh, gândesc multe, dar spun puţine, şi poate ar mai fi de adăugat câte ceva, dar nu vreau să cad în bănuială prin aceasta!". De altfel, ei obişnuiesc să înfăţişeze, în dansurile lor, comedii întregi, cum am văzut, în timpul Rusaliilor, pe drum, în trecerea mea spre Constantinopol"[1249].

1902: Au contribuit, „cu dinarul lor, pentru procurarea unui clopot pentru biserica din **Șercaia**... / Sofron Prună, învățător pensionar, 4 coroane, / Ioan Petrișor, învățător pensionar, 1 coroană, / domnișoara Iuliana Darvas, învățătoare, 1 coroană, / Bartolomei Vișoli, învățător, 1 coroană, / Elie Grămoiu, 1 coroană – toți din **Vaida-Recea**"[1250].

1916: „Un episod tragic s-a petrecut în ziua de 21 august 1916, la **Șercaia**, când o patrulă a armatei române, formată din 7 soldaţi, a fost trimisă în recunoaştere. Fiind hăituită de trupele maghiare, un sas s-a oferit „binevoitor" să îi ascundă în biserica lor. Apoi s-a dus și a chemat pe unguri, care i-au împuşcat pe toti. / Numele lor erau: Gh. Bundea, Regimentul 2 Vânători, Ioan Dianu, Anghel Dumitru, Marin Duţu, Ioan Moise, Gheorghe Albu, Regi-

[1249] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, V, Bucureşti 1973, pp. 584-587
[1250] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 73, Braşov 1902, p. 4

mentul 6 Vânători, și Ioan Glista. În memoria lor, a fost ridicat un monument în curtea bisericii greco-catolice din **Șercaia**.

Din data de 29 august, găsim următoarea informatie: „În după-amiaza zilei, am primit ordin să plec la **Vad**, pentru a recunoaşte, înspre nord de sat, o regiune bună de bivuacat, care să aibă avantajul de a fi defilată de focul artileriei adverse, care trăsese asupra satului, în zilele precedente, cu o remarcabilă precizie". / Aceste informaţii le avem de la locotenentul Horia Lazăr, din Regimentul 2 Vânători de munte, care a participat activ la desfăşurarea luptelor din zona noastră, el ţinând un jurnal de război. / Inițial, Regimentul ajunge, de la **Perşani**, la **Șercaia**, de unde locotenentul este trimis, după cum am văzut, să caute un loc ferit de artileria inamică, aşezată la **Hălmeag**, în apropierea satului nostru. În continuare, el descrie situaţia din ziua de 31 august: „Toată ziua, am fost lăsaţi în voie, urmând ca, după înserat, Regimentul să plece în **Vad**, de unde se vor lua, ulterior, dispoziții pentru însărcinări speciale, ce trebuiau să aştepte Regimentul. La ora 9, seara, Regimentul se pune în marş şi, la 10, ajungem pe poziția ce recunoscusem ca loc de bivuac, cu o zi înainte. / S-a ordonat executarea unor tranșee cu profil de 2 m, pentru a fi defilati de vedere și focurile artileriei de la **Hălmeag**, s-a lucrat toată noaptea, din greu, terenul fiind pietros, iar dimineaţa, s-a ordonat intrarea trupei în sat.... În după-amiază, s-au adunat toti ofițerii și li s-a comunicat ordinul de atac asupra tuturor poziţiilor de pe Olt, simultan, în noaptea de 1 spre 2 septembrie, la ora 3 a. m... Vor participa la atacul asupra poziţiilor de la **Hălmeag**, Regimentul 2 Vânători de Munte, un batalion din Regimentul 30 Muscel etc.". / Evenimentele din 31 august 1916 sunt confirmate

de câteva consemnări, de pe marginea unei cărți bisericești din biblioteca parohiei... /

În 2 septembrie, la brigadă a fost adus un român, îmbrăcat în cioareci albi de postav, găsit, în pădure, de o patrulă românească și acuzat de spionaj. Locotenent-colonelul Lupescu, crezând că acesta s-a ascuns de români, a ordonat împușcarea lui. / Omul s-a așezat în genunchi și se tânguia că este român din **Șercaia** și că românii de peste vale s-au ascuns în pădure de frica patrulelor ungurești, care dacă îi prindeau, îi împușcau ca trădători, pentru că nu s-au retras odată cu maghiarii și cu sașii dincolo de Olt. / Lt.-col. Lupescu era de neînduplecat și a ordonat împușcarea acestuia, motivând că armata română a venit să-i elibereze, iar ei îi vindeau la unguri. / Cu câteva momente înainte de punerea în aplicare a ordinului, proprietarul casei, Ioan Cosgarea, care a lipsit câteva momente, fiind prins cu treburi în șură, a sosit și a recunoscut pe om ca fiind Vlad, casierul băncii românești „**Șercăiana**" din această localitate, român cinstit și onest. Atunci s-a adresat acestuia: „Ce faceți, domnule colonel, noi v-am așteptat să ne eliberați, asta-i eliberarea?". / După ce i-a explicat acestuia care era situația, colonelul, convins de judecata greșită, și-a cerut iertare: Iartă-mă, nene Ioane, așa-i războiul"[1251].

1917: În Rusia, „prizonierii, convinși de către propagandiști, au semnat un *Angajament* de înscriere ca voluntari în armata română, fie ei ofițeri, subofițeri sau soldați. Finalul documentului era consfințit cu cuvintele: „Dumnezeu să ne ajute ca, prin lupta noastră, să dezrobim țările locuite de români și să întemeiem pe vecie România

[1251] Băjenaru, Constantin, *Făgărășenii și primul Război Mondial. Memorie și istorie (II)*, în Muzeul Ţării Făgăraşului, *Acta Terrae Fogarasiensis*, III, Făgăraş 2014, pp. 187, 188, 189

mare, glorioasă, puternică si fericită". / Printre cei recrutați, cu acest prilej, de vicarul Iacob Popa, din **Făgăraș**, apar şi câteva nume de făgărăşeni: Vichente Oancea din **Șercăița**, Adam Stoica din **Șercaia**, Aron Itu din **Șinca-Nouă** şi Gheorghe Badea din **Holbav**"[1252].

1931: „**Conferinţă agricolă**. / Dl Ilie Agârbiceanu, directorul Camerei Agricole din **Făgăraş**, a ținut, în localitatea **Șercaia**, o conferinţă agricolă, vorbind despre cultivarea pământului și a cerealelor, dând, în acelaşi timp, sfaturi practice agricultorilor.

Producțiune teatrală. / Reuniunea femeilor române unite „Sfânta Maria" din **Șercaia**, cu concursul Societății tinerilor români uniţi, a aranjat o producţiune teatrală, în favorul Reuniunii. / Corul, sub conducerea măiastră a dlui învățător Octavian Simen, a cântat foarte frumos „Baladele lui Avram Iancu". / S-au jucat ca piesele „Nevasta mea, fie îngerii cu ea" și „Ovidiu Şicană". / Paulină Prună a declamat poezia „Duşmancele", de Gheorghe Coşbuc, iar Eugenia Vlad a cântat o romanță, fiind acompaniată, la harmoniu, de dl Octavian Simen. / Pentru reuşita acestei producţiuni, au ostenit domnii Octavian Simen şi Victor Inocenţiu Prună, cărora doamna prezidentă Eugenia Crişan şi domnişoara casieră Olimpia Vlad le-a exprimat călduroase mulţumiri, atât dânşilor, cât şi tinerilor diletanţi.

Reuniunile femeilor săsești din Ţara Bârsei şi-a ţinut adunarea anuală, în ziua de 14 mai 1931, în **Șercaia**. Ședinţa congresului a fost deschisă de doamna secretară Wonner, preoteasă în **Ghimbav**, care a făcut o dare de sea-

[1252] Băjenaru, Constantin, *Făgărășenii și primul Război Mondial. Memorie și istorie (II)*, în Muzeul Ţării Făgăraşului, *Acta Terrae Fogarasiensis*, III, Făgăraş 2014, p. 171

mă asupra activităţii din anul trecut a acestei Reuniuni. Doamna prezidentă Wechter, directoare din **Braşov**, a vorbit, aproape o oră, despre „Educaţia fetelor”. / La amiazi, li s-a servit un banchet, în sala cea mare a comunei. / În şedinţa de după-amiază, doamna Med. Dr. Müller din **Feldioara** a vorbit despre „Boalele femeilor”. / Au participat, la acest congres, 250 femei, ca delegate a Reuniunilor femeilor din Ţara Bârsei.

Şcolare. / Pentru continuarea lucrărilor la Şcoala Primară de Stat şi la grădina de copii de Stat din **Șercaia**, s-a vândut materialul lemnos, în ziua de 14 mai, de pe un teritoriu de 87, 75 ha pădure, din pădurea „Chiciora”, urmând ca, în decursul acestui an, să se mai vândă încă tot atâtea hectare de pădure, spre acelaşi scop. / În felul acesta, se vor acoperi toate cheltuielile, împreunate cu clădirea acestor edificii şcolare, fără de-a simţi individual locuitorii comunei nici o sarcină bănească, beneficiind şi aici comuna, căci acest teritoriu de pădure se va transforma în păşune, de care, până acuma, a fost lipsită cu desăvârşire. / După o luptă continuă, purtată în decursul ultimilor patru ani, cu atâta tărie şi zbucium sufletesc, în fine aceste edificii şcolare vor fi complet terminate şi vor fi date destinaţiei lor, spre a fi izvor de lumină şi cultură naţională pentru generațiile viitoare de copilaşi români”[1253].

1931: „Autobuzul Nr. 1213 BV, care face cursa Brașov-Făgăraș, în ziua de 20 iunie, la ora 3 și 20 minute d. a., venind dinspre Braşov, la o distanță de un km de **Șercaia**, voind să se ferească de o căruță, care venea pe mijlocul șoselei, în urma unui viraj brusc, s-a răsturnat, ajungând cu roatele în sus. / În urma acestui accident, sunt

[1253] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 20, Blaj 1931, p. 3

mai greu răniți: Costică Suciu din **Făgăraș** și doamna Brumbea, soţia notarului din **Herman**, județul Braşov, iar mai uşor răniți: Amalia Muzetea din **Braşov**, Konrad Gottlieb din **Braşov**, Ludovic Zika din **Brașov**, Carol Rezes din **Cluj**, şoferul Niculae Maier și un picher din **Braşov**. Autobusul s-a sfărâmat complet. / Postul de jandarmi a făcut imediat o anchetă, stabilind vinovăția căruţaşului, care mergea pe stânga drumului, în aceeași direcție, și, văzând că vine autobusul din urmă, deși autobuzul era în apropiere, a voit să treacă pe partea dreaptă a drumului, tăind astfel calea autobuzului. / Cei răniți au fost pansați de către dl medic de circumscripție Dr. Eugen Bolfa din **Șercaia** şi, de aici, au fost transportați la spitalele din Făgăraş sau Braşov.

În ziua de 18 iunie a trecut prin **Șercaia**, cu motocicleta, studentul francez Jaques Galylaire, care a pornit cu motocicleta lui din Paris, ca să facă drumul Peking, Tokio, Newyork. / El face parte din o societate culturală, care se ocupă cu limba esperanto şi voieşte ca, în drumul lui, să stea de vorbă cu oamenii de ştiinţă care se ocupă cu limba esperanto. Din **Șercaia**, inimosul student francez și-a continuat drumul spre Bucureşti. /

Prin Înaltul Decret Regal Nr. 1527 din 5 mai 1931, publicat în „Monitorul Oficial" Nr. 137 din 17 iunie 1931, i s-a conferit medalia „Răsplata Muncii pentru Învățământ", clasa II, preotului Valeriu Crişan din comuna **Șercaia**, județul Făgăraş, drept răsplată pentru stăruința și devotamentul depus la ridicarea unui local frumos de școală în aceea localitate, în care să se predea cultura românească"[1254].

[1254] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 26, Blaj 1931, pp. 3, 6

1938: „**Șercaia** este un târgușor, cu o populație mixtă, preponderând sașii și românii, pe lângă care trăiesc și câteva sute de unguri și țigani. / Desigur că situația economică a românilor din **Șercaia**, în comparație cu a sașilor, este foarte rea, cel mai bogat român dispunând de 12 hectare pământ arabil. Din cauza acestei împrejurări, românii au ajuns să trăiască lucrând în parte pământul sașilor. De aici a rămas și obiceiul ca sașilor să li se spună „stăpâne".

La **Șercaia** este sediul unei judecătorii și al unei plăși. Din acest motiv, românii din Șercaia au avut prilejul să aibă, în mijlocul lor, o serie de intelectuali, ca avocați, magistrați, învățători, preoți, care n-au pierdut nici o ocaziune pentru a contribui la ridicarea nivelului cultural și moral al românilor din Șercaia. / S-au înființat, astfel, o serie de societăți culturale, ca „Astra", „Liga Antirevizionistă", „Frăția ortodoxă română" etc, care toate au năzuit să aducă pe românii vitregiți de soartă la același nivel cultural cu majoritatea săsească.

Dar parte cea mai dureroasă pentru românii șercăleni era faptul că n-aveau o fanfară proprie. La toate serbările sau ocaziunile, minoritatea săsească se prezenta in corpore cu fanfară și pompieri, pe când românii nu puteau face acest lucru. / A încolțit, astfel, în sufletele șercălenilor dorința de a avea și ei o fanfară. Pentru aceasta se cereau, însă, bani, iar țăranii din **Șercaia** sunt foarte săraci. / S-a aflat, atunci, un om, care le-a înțeles dorința și a găsit mijlocul ingenios de a strânge banii necesari: a fost dl Septimiu Tunsoiu, învățător director, care, polariyând în jurul său toate energiile românești, după trei ani de muncă a reușit să înființeze **Fanfara românească „Armonia"**, în anul 1935. / Instrumentele acestei fanfare au costat 75.000 lei. / Este, desigur, interesant să arătăm felul cum au strâns

această sumă românii din **Șercaia**. Iată cum, timp de trei ani, ei s-au angajat să facă paza de noapte și de câmp pentru comună. / Sumele strânse astfel au fost depuse la o bancă din localitate, iar după trei ani, visul lor s-a realizat. / Fiind instruiți de dl Tunsoiu, au ajuns să rivalizeze cu concetățenii sași. / Iată cum românii din **Șercaia** au înscris, în istoria lor, o adevărată biruință românească, care poate servi de îndemn și altor comune cu populație mixtă"[1255].

1942: „Preoțimea română unită din vicariatul Făgărașului s-a întrunit în obișnuitul sinod de toamnă, sub prezidiul Părintelui Gheorghe Ivan, vicarul arhiepiscopesc al Făgăraşului... / La ora 10, în locatul Casei Culturale greco-catolice, s-a deschis sinodul, prin intonarea rugăciunii „Împărate ceresc". Preotul Valeriu Crișan din **Şercaia**, notarul tractului vicarial, în numele acestei preoțimi, întâmpină pe părintele vicar Gheorghe Ivan, care prezidează pentru prima oară acest sinod vicanal, fiind numit în anul acesta ca vicar. al Făgăraşului. / Părintele Valeriu Crișan, în numele preoțimii din vicariat și ca fost coleg în seminarul Blajului, şi ca prieten bun, exprimă bucuria tuturora pentru aceasta numire"[1256].

1943: „Cu ocazia cedării vremelnice a unei părți din Ardealul nostru scump şi drag tuturora, o parte din **herghelia de la Bonţida**, jud. Cluj, şi-a aflat loc de refugiu la ferma **Șercaia**, iar o altă parte la fermele **Cuciulata**, **Beclean** și **Sâmbăta**. Directorul fermei a fost dl Dr. Zaharie Trică, fost prim-medic al judeţului Cluj, un excelent medic şi chirurg, care îşi câștigase aici, în întreg ţinutul, un renume bine meritat. Terenul de cultură era însă insuficient pentru hrănirea cailor de rasă „Nonius", așa încât, zilnic,

[1255] *Universul*, Anul 55, nr. 101, Bucureşti 1938, p. 2
[1256] *Unirea Poporului*, Anul XXIV, nr. 3, Blaj 1942, p. 4

iarna-vara, erau nevoiți să le procure furaje de prin comunele din jur. Tot de la **Bonţida** au adus cu dânşii şi o crescătorie de păsări, rasele „Rhode Island“ şi „Plymouth“, o crescătorie de albine, precum și o turmă de oi. Din cauza păşunatului mlăștinos, oile au pierit aproape toate, iară unii din cai au început să orbească. Ministerul de Domenii, văzând acest dezastru, a decis să schimbe destinaţia culturii acestui teren. O parte din cai au fost duşi la ferme la **Homorod**, unde s-a mutat şi dl Dr. Zaharie Trică, în calitate de director al acestei herghelii. Dl inspector ing. agr. Silviu Pop, care a lăsat aici ca amintire un model admirabil de coşniță sistematică de albine, invenţie proprie și practică, a fost mutat la ferma Ruşeţu”[1257].

1944: „Pe frontul Moldovei, s-a stins lumina vieții, tânărul locotenent în rezervă **Gheorghe Ch. Muntean din Şercaia**. / În Biserica greco-catolică din Şercaia s-a servit un parastas, la care a asistat familia îndoliată, rudeniile, prietenii și consătenii lui. / Părintele Valeriu Crișan, luându-şi rămas bun de la tatăl lui, zdrobit de durere, îi aduce aminte de încercările ce le-a trimis Dumnezeu asupra lui Iov. / Să nu dispereze nici dânsul, dacă, în zilele trecute, i-a fost distrusă complet, în Bucureşti, casa de bombe dușmane, iar acum i-a murit pe front unica nădejde, fiul său scump şi drag, Gicu. / Îl deplâng părinţii lui, soția lui Violeta, după o căsnicie fericită de abia doi ani, apoi cele două surori, cumnatul lui, părintele Ioan Florea din Brașov, unchi, mătuși, veri, verișoare și numeroase rudenii. / După parastas, s-a împărțit întregii asistențe obișnuita pomană. / Facă-i Dumnezeu parte cu aleşii Lui şi jertfa lui Gicu Mun-

[1257] *Unirea Poporului*, Anul XXV, nr. 45, Blaj 1943, p. 5

tean și a tuturor Eroilor să afle o dreaptă răsplătire în România de mâine”[1258].

1945: „În **Şercaia** a luat ființă o cooperativă, sub denumirea Cooperativa „Frontul Plugarilor”, de la care cumpăra marfă toate cooperativele care vor mai lua ba ființă în plasa Șercaia. / Dl prefect ing. agr. Gheorghe Ganea, venind în localitate, a dispus să se înființeze şi o cantină, unde, pe un preţ mai moderat, să poată lua o mâncare caldă oricine, fie de aici sau numai în treacăt pe aici, iar pe lângă această Cooperativă, să se înființeze diferite secții despărțăminte: secția alimentară, unde, să se găsească lapte, unt, brânză, legume verzi etc.; secţia îmbrăcăminte, secţia încălțăminte, fierărie, unelte agricole... /

În localitatea **Şercaia**, Ziua Eroilor s-a serbat cu un fast deosebit, mai ales că a luat sfârșit și al doilea război, mai crâncen decât celălalt. / După terminarea sfintei liturghii, în cele două biserici românești, publicul s-a adunat în curtea bisericii greco-catolice, unde este ridicat Monumentul Eroilor și unde sunt îngropaţi 2 soldați români, morţi în 8 septembrie 1916, în urma rănilor primite în luptele de lângă comuna vecină, **Hălmeag**. Aici s-a servit Parastasul, după care au vorbit Părintele protopop Chirion Marcu şi Părintele Valeriu Crișan. / A urmat, apoi programul, compus din recitări, cântece executate de elevii Şcolii Primare de Stat, sub conducerea domnișoarei învățătoare Valeria Suceava și Moise Capățână, învățător, şi programul desfăşurat de elevii Grădinei da Copii, de sub conducerea doamnei Eugenia Boeriu. / Dl primpretor Ovidiu Fulicea a vorbit, în numele Administraţiei, iar dl învățător director Septimiu Tunsoiu, invalid de război, în numele celor care

[1258] *Unirea Poporului*, Anul XXVI, nr. 30, Blaj 1944, p. 3

au luptat în război. / În cântecul duios și lin „Presăraţi pe-a lor morminte”, executat de elevii de şcoală, fetele presară flori pe mormântul celor doi eroi români, din curtea bisericii greco-catolice, şi pe mormintele celor 2 soldaţi sovietici, morţi în anul trecut şi înmormântaţi în cimitirul extern al bisericii greco-catolice. /

Tânărul Gh. Rătan, originar din comuna **Codlea**, județul Braşov, a fost operator cinematografic (cel care face filme, fotografii pentru cinematograf) la Oficiul Naţional Cinematografic sau, mai pe scurt, O. N. C. / În anul trecut, acest oficiu O. N. C. a fost evacuat din București, la **Șercaia**, de unde s-a re-înapoiat, în anul acesta, la București. / Dl Gheorghe Rătan, primind acum un concediu, a venit la **Şercaia**. / Într-o seară, împreună cu consăteanul său, dl Petru Stoia, controlor fiscal, şi cu dl Ioan Varga, mecanic, venind, cu căruța, din **Hălmeag**, spre **Șercaia**, ajungând pe podul de peste Olt, dl Gheorghe Rătan a aprins o rachetă, pentru a lumina. Racheta, având probabil și materii care produc explozie, a explodat, rupând mâna dreaptă a dlui Gheorghe Rătan, rănind, în același timp, și pe unul dintre însoțitori. / A fost pansat de dl Dr. Aurel Tulbure, medic de circumscripție din **Şercaia**, fiind transportat, apoi, la Spitalul din **Făgăraş**, unde i s-a tăiat mâna până aproape de cot, nemaiputând, astfel, să-și reocupe slujba pe care a avut-o până acum[1259].

[1259] *Unirea Poporului*, Anul XXVII, nr. 26, Blaj 1945, pp. 2, 4

ŞEREDEIU

(**Sereden,** judeţul Sălaj)

1351, martie 9: „Ioan, prepozitul, şi conventul mănăstirii Sfântului Ştefan, întâiul mucenic din **Dealul Orăzii**”, scrie regelui Ludovic al Ungariei că, urmând înalte porunci regale, a trimis pe Toma, „slujitorul casei noastre”, împreună cu împuternicitul regal Nicolae, fiul lui Albert, „ca să aducă la îndeplinire întocmai sus-amintitele voastre porunci. / Aceştia, întorcându-se apoi la noi, au spus într-un glas că dânşii, ducându-se împreună, în duminica *Invocavit*, de curând trecută (6 martie), la sus-zisa moşie numită **Vârşolţ** (**Worsolch, Benseteluke**, judeţul Sălaj) şi cu alt nume **Benseteluke**, au chemat în chip legiuit pe vecinii şi megieşii acesteia, dintre care Blasiu, fiul lui Toma de Vârşolţ, şi Petenye de **Şeredeiu** (**Sereden,** judeţul Sălaj) au fost înşişi de faţă, iar în numele fiilor lui Donch, din partea moşiei lor numite **Crasna** (**Karazna**, judeţul Sălaj), s-au înfăţişat Andrei, tot de Crasna, precum şi Ştefan de **Ratin** (**Rathun**, judeţul Sălaj) şi Mihail, fiul lui Petru, sujbaşii lor din Crasna; în numele lui Ioan şi Ştefan, fiii lui Iktor, şi în numele lui Blasiu şi Ioan, fiii lui Laurenţiu de **Recea** (**Reche**, judeţul Sălaj), s-au înfăţişat de asemenea împuterniciţii lor legiuiţi; în faţa cărora acel om al vostru, cu mărturia sus-pomenitului om al nostru, a dat în stă-

pânire acelui magistru Jakch și fraților săi Ioan și Nicolae, fără de hotărnicire și arătare a hotarelor, zisa moșie Vârșolț, cu alt nume Benseteluke, ca s-o stăpânească pe veci și în chip nestrămutat, cu dreptul de mai sus, fără să se fi ivit nici un împotrivitor; ba acei vecini și megieși ai ei și-au dat învoirea și încuviințarea la această punere în stăpânire. Și sus-zisul Blasiu, fiul lui T'oma, înfățișându-se el însuși înaintea noastră și-a dat învoirea și încuviințarea în chipul mai sus-pomenit"[1260].

1887: „În prima zi a anului 1887 stil vechi, în comuna **Şeredeiu**, ţăranul Florea Gudea a Lucoaiei, după ce s-a ospătat bine cu niște oaspeți ai săi din comuna **Boian**, s-a dusă să-i petreacă pe aceştia către casă, fiind cu toţii cam băuți. Tăranul nostru merse până la miezuina hotarelor **Şeredeiu** şi **Stărciu**, iar aici, nemaiputând merge, atât că era ameţit, cât şi din cauză că era întunerec, seara, se decise a se reînturna către casă, dar nu putea merge nici în dreapta, nici în stânga. Dimineața l-a găsit un consângen al său, cu vestmintele de jumătate dezbrăcate, pe o colină, departe de drum, mort. După constatarea medicului, răcit dormind şi aceea a fost cauza morţii. Feriţi-vă de băuturi!"[1261].

1887: Pe „lista de subscripție, deschidă de „Gazera Transilvaniei" pentru comunele din Ardeal nenorocite prin incendiu și inundare, au mai subscris, în: Colecta onoratului domn Vasiliu Gheție, preot în **Şeredeiu**, Vasiliu Gheție, 50 coroane, / Petru Chișiu, docent, 10 coroane, / Ursu Ioan,

[1260] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc 17, pp. 16-18
[1261] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 12, Brașov 1887, p. 3

20 coroane, / Ilontia Ioan, 10 coroane, / Rusu Simion, 5 coroane”[1262].

1887: „Arareori au românii din aceste părţi ocaziune ca să convină și să-și facă câte o zi albă între cele multe negre și chiar pentru aceea, cu tot dreptul, ar presupune omul că, de la câte o petrecere românească, inteligența română de primprejur nu se va retrage. Sunt convinsă că onoratul **preot din Șeredeiu**, dl Vasile Gheţie, nutrit numai de această speranţă, că adică la maialul, aranjat de domnia sa, la 6 iunie, în favorul școlii române confesionale din comuna sa, se va aduna multă lume românească, s-a silit, din răsputeri, împreună cu zelosul învățător din **Pria**, dl I. Chita, ca să aranjeze localităţile destinate pentru maial și să le orneze în modul cel mai frumos, cu diverse decoraţiuni, cu transparențe și inscripţiuni naționale, care erau frumos puse în ordine și împodobeau frunzarul des. / Merită gustul estetic al dlui preot local, cu tot dreptul, laudă, dar nu mai puţin e vrednic de laudă și destoinicul învățător I. Chita din **Pria**, care, la iniţiativă proprie dându-se spre arta picturii, deja stoarce admiraţiunea tuturor, care numai au văzut tablourile și icoanele zugrăvite de dânsul; drept dovadă pot servi tablourile lui Mihai Eroul, al lui Traian, al Răstignirii, şi alte multe, care toate manifestă talent și dexteritate în manuarea penelului artistic, pe cât că nu a dispus de mijloacele necesare pentru perfecționare... /

Petrecerea a decurs vial, în spirit românesc, până în zori de zi. / Între damele de față, două s-au prezentat în costum naţional, ceea ce le poate servi spre laudă, și anume doamna Anna Cherebet din Căticău și doamna Iuliana Chita, din Pria. Ar fi de dorit ca, pe viitor, damele noastre să

[1262] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 134, Brașov 1887, p. 3

îmbrăţoşeze, mai cu seamă la maialuri de acestea săteaşti, costumul naţional mai cu mare căldură. Dar încă una ar fi foarte de dorit: ca stimatele şi amabilele noastre doamne şi domnişoare să alunge din mijlocul lor tot separatismul care, însoţit fiind de pizmă şi zavistie, învenineză şi corumpe, încetul cu încetul, spiritul social din sânul familiilor inteligenţei române! Sperăm că, pe viitor, o să caracterizeze mai multă afabilitate şi vivacitate petrecerile noastre româneşti. Aşa să fie!”[1263].

1893: „La 18 noiembrie, comuna **Şeredeiu**, condusă prin zelosul preot Vasiliu Ghețe, a avută o zi plăcută: în această zi, Reuniunea filială a învățătorilor români din tractul Crasna, condusă de prea meritatul Vicari A. Barboloviciu, şi-a ţinut adunarea de toamnă. Aflu de lipsă a adnota la acest loc că această parohie e una dintre cele mai bine organizate. / Biserică frumoasă de piatră, școală frumoasă, precum pretinde legea școlară, casă parohială, superedificate, toate în ordine bună. / Poporul muncitor, curat, cruţător și în stare forte bună materială. / La îndemnul preotului lor, competența ce venea foştilor posesori din pădure și păşunăritul comunal fu răscumpărată prin locuitorii comunei, încât, azi, posesorii străini nu au nici o palmă de loc în hotarul acelei comune. Ba, tot la stăruințele preotului, poporul a cucerit o parte mare de hotar şi din comuna vecină, **Petenia**, comună amestecată cu unguri. / Pentru acoperirea lipselor bisericii, s-a înființat un grânar bisericesc. / Toate acestea dau dovezi că poporul, unde are conducători destoinici și zeloși, e accesibil pentru tot ce e bună şi frumos”[1264].

[1263] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 153, Braşov 1887, p. 2
[1264] *Unirea*, Anul III, nr. 50, Blaj 1893, p. 404

ŞEULIA

(Șeulia, Sauli, judeţul Mureş)

„La nord de **Tărtăria**, tot pe malul stâng al Mureşului, avem satul **Șeușa**. / Mai la nord, întâlnim **Șeulia de Mureş**, tot înspre nord găsim satul **Şauşa**, comuna Ungheni, fosta **Şauşa de Câmpie**... / În dreptul satului **Şeulia de Mureş**, pe partea dreaptă, se varsă în Mureş râul Luduş, care are afluent pârâul Șaulia”[1265].

1369, septembrie 9, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, înfăţişându-se „Elena, fiica doamnei Seba, sora răposatului Nicolae zis Fekete, nobil de **Şeulia** (Şeulia, Sauli, azi **Şeulia pe Mureş**, judeţul Mureş), iar pe de altă parte Paul, fiul lui Nicolae, ginerele aceleeaşi, nobila doamnă a mărturisit că pentru iubirea faţă de fiica sa, Elisabeta, soţia aceluiaşi Paul, fiul lui Nicolae, i-a dăruit o a treia parte din moşia Șeulia, adică partea aşezată înspre Mureş”[1266].

1886: „Zilele acestea, o țărancă română din **Șeulia de Câmpie**, săracă încât abia poate trăi dintr-o zi într-alta,

---

[1265] Săvescu, Dr. Napoleon, *Noi nu suntem urmașii Romei / Epopeea poporului carpato-danubian*, București 2002, p. 263

[1266] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 418, pp. 633, 634

a născut, deodată, trei fete. Mama se află deplin sănătoasă, dar nu şi voioasă, căci a cincea zi noii născuţi îi muriră, şi ea, cu toată sărăcia, îi plânge cu durere”[1267].

1908: „Inteligența română din **Șeulia de Câmpie** și jur invită la petrecerea, împreună cu producțiune, ce se va aranja în **Șeulia de Câmpie**, în localul școlii, în ziua Sfântului Gheorghe, la 6 mai, cu ocaziunea adunării generale a Reuniunii învățătorilor greco-catolici, despărțământul **Pogăciana**. Începutul, la orele 7, seara. Venitul curat este destinat pentru Fondul școlarilor săraci, ce se va înființa în **Șeulia de Câmpie**”[1268].

1925: „Românii noştri de pe Câmpie de mult îl ştiau pe Mitropolitul de la Blaj, Înalt Prea Sfinţitul Vasile... / Dar cunună la toate te-a pus **Şeulia**, cu o droaie de ţărani cetitori de gazete şi cu cei doi grăitori la zile mari, Ioan Turcu şi Ioan Câmpian, care, precum înşişi au spus, în cuvântările lor către Înalt Prea Sfinţitul, nu ştiu grăi aşa de pe sus, căci au crescut numai la coarnele plugului. Au vorbit însă aşa de frumos aceşti doi ţărani şi aşa de cuminte, încât te gândeai ce se alegea din aceşti plugari, dacă stăpânirea vitregă ar fi lăsat zbor liber avântului nostru! Câte comori de acestea mai stau ascunse pe Câmpia noastră!”[1269].

1926: „Ziua de 28 noiemvrie a anului curent va rămânea în veci neştearsă în inima bunilor și harnicilor credincioși din **Şeulia de Câmpie**. Atunci şi-au văzut, în sfârşit, înfăptuit dorul ce-l nutreau, de ani de zile, de-a ridica, în locul umilei bisericuțe de lemn, un lăcaş măreț, vrednic de numărul frumos al credincioșilor. / Mulțumită

[1267] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 8, Braşov 1886, p. 3
[1268] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 85, Braşov 1908, p. 2
[1269] *Unirea Poporului*, Anul VII, nr. 39, Blaj 1925, pp. 1, 2

spiritului de jertfă și bunei înțelegeri, au reușit să aibă una din cele mai frumoase biserici de pe Câmpie, și aceasta din propriile lor puteri, fără să fi recurs la ajutorul altora. / Actul binecuvântării l-a săvârşit, în calitate de delegat al Înalt Prea Sfințitului Mitropolit, Reverendisimul Domn Alexandru Rusu, canonic mitropolitan. Înaltul delegat a fost primit cu multă însuflețire și salutat cu transport de bucurie, fiind **fiu al acestei parohii**"[1270].

1927: „Preotul Vasile Rusu, paroh în retragere, viceprotopop onorar, după lungi suferințe, purtate cu creştinească răbdare, și după împărtășirea cu sfintele taine, a adormit în Domnul, marţi, la 12 aprilie 1927, în anul 87 al vieţii şi 60 al preoţiei şi fericitei sale căsătorii. Răposatul a păstorit, vreme îndelungată. în comuna **Şeulia de Câmpie** și a avut rara mângâiere să crească patru feciori la învățături înalte, toţi doctori: un medic, doi 2 avocați, iar al patrulea, Sfinția Sa Părintele Dr. Alexandru Rusu, canonic şi rector al Seminarului teologic din Blaj. A fost înmormântat la Târgu Mureș, la 14 aprilie"[1271].

1929: „Dl Ioan Năznean, cantor în **Mădăraş-Fânaţe**, ne trimite știrea următoare: Mădărășan Vasile şi Szabó Alexandru lucrau la tranşeul C.F. R., între comuna **Pogăceaua** şi **Şeulia**, fiind mai mulţi de faţă. Cam pe la oarele 6, seara, au plecat la o cârciumă, ce era în apropiere. Mergând spre cârciumă, se loveau cu toţii, unii, pe alţii, cu străiţile în glumă, în cârciumă au băut puţin rachiu, cu toţii, fără ca să fie ceva ceartă între dânșii. / Luând apoi drumul spre casă, între kilometrul 16-17, Szabó Alexandru a răcnit una şi s-a răstit să lovească pe Mădărășanu cu o sticlă, ce o avea în mână, însă o fost împiedecat de cantonierul C. F.

[1270] *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 49, Blaj 1926, p. 4
[1271] *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 17, Blaj 1927, p. 4

R. de la locul Pogăceaua. / Luându-se pe marginea unor cucuruze, Szabó Alexandru l-a prins pe Mădărăşanu şi l-a izbit de pământ, şi s-a suit pe Mădărăşanu călare, i-a băgat briceagul subsuoara stângă, făcându-i o spărtură de 65 mm afunzime, 22 mm lungime şi 3 lăţime. / În timpul cât criminalul Szabó şi-a săvârşit urâta faptă, cantonierul de la locul Pogăceaua, cu numele Bonţ, a stat în marginea unor cucuruze. / După cum se spune, Szabó purta pizmă mai demult pe Mădărăşanu şi a şi zis că el are să bea sânge de român. / Atât criminalul Szabó Alexandru, cât şi Bonţ, canionierul C. F. R., au fost arestaţi şi trimişi la Parchetul Tribunalului Târgu Mureş unde stau la răcoare, aşteptându-şi judecata”[1272].

1931: „În 11 octomvrie 1930, a dispărut, din comuna **Şeulia de câmpie**, un băiat, orfan de război, în vârstă de 21 ani, mic de statură, tâmpit de minte, suferă de ameţeală, care-l apucă adeseori. Are părul negru, puţină mustaţă neagră, ochii negri, iar la vorbă se împiedică puţin. Numele lui este Florea Ilie. / De la dispariţie, nu s-a mai auzit nimic de el. Dacă s-ar afla undeva sau dacă cineva îl ştie rătăcit pe undeva, binevoiască să încunoştiinţeze pe subsemnatul. Spesele le voi suporta. / Şeulia, la 7 august 1931, / Ioan Turcu, proprietar”[1273].

1936: „Un oarecare Mihaiu Bălcan din **Şeulia** se dădea drept medic, cu toate că nu era. Mulţi săteni din comună şi jur au fost înşelaţi de el, cu felurite sume de bani. A fost prins, însă, și înaintat tribunalului **Dumbrăveni**, care l-a condamnat la o jumătate de an închisoare”[1274].

[1272] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 44, Blaj 1929, p. 4
[1273] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 32, Blaj 1931, p. 4
[1274] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 21, Blaj 1936, p. 6

ŞEUSA

(Şeuşa, Sospatak, azi **Şeusa**, judeţul Alba)

1369, mai11, Mănăştur: Capitlul mănăstirii Mănăştur raportează regelui Ludovic despre îndeplinirea misiunii trimişilor, care au fost, „mai întâi, la moşia episcopală numită **Straja** (Fureghaz, judeţul Alba)… au început din partea de apus, de la trei semne de hotar vechi, dintre care unul face hotarul spre nobilii de **Daia** (Dallya, Dalya, azi **Daia Română**, judeţul Alba), numiţi Nicolae şi Alexandru, un altul, spre pomenita moşie episcopală Straja, iar al treilea spre moşia numită **Şeuşa** (Sospatak, azi **Şeusa**, judeţul Alba) a domnilor din capitlul zisei biserici a Transilvaniei. De aici, purcezând spre răsărit, se ajunge la un semn de hotar vechi, lângă care au ridicat unul nou, apoi, mai departe, într-aceeaşi parte, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou, iar de aici, mergând tot în aceeaşi parte, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. De acolo, urcând pe un loc deluros, au ridicat un semn de hotar nou; în sfârşit, mergând tot spre acea parte, în vârful unui deal, numit în vorbirea obişnuită Bercz, au găsit un semn de hotar vechi, foarte mare şi vădit. Şi acolo se isprăvesc semnele de hotar cu moşia pomeniţilor nobili de Daia. / Coborând, de aici, tot spre partea de răsărit, pe costişa acelui deal, au ridicat două semne noi, unde începe să ţină hotar cu moşia

Ghirbom (Byrba, judeţul Alba), a nobililor de Henig, numiţi Ladislau şi Mihail. Mai departe, coborând prin vale, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou, şi de aici, mai departe, au mai ridicat, lângă un semn de hotar vechi, unul nou si, coborând putin mai departe, au mai ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. De acolo, tot spre acea parte, trecând un pârâu, ce curge prin acea moşie Ghirbom, au pus, lângă malul acestui pârâu, un semn de hotar nou, lângă cel vechi, acolo unde se împreună cu hotarul moşiei episcopale **Berghin** (Berwe, judeţul Alba). De aici, urcând tot spre răsărit, la poalele dealului au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, şi mai departe, pe coasta acelui deal, între nişte pământuri arătoare, au ridicat două semne de hotar noi, şi, apoi, urcându-se în vârful unui deal, între spinii unui mărăciniş, au reînnoit un semn de hotar vechi destul de mare. Iar de aici, urmând un drum, pe care se merge la **Sebeş**, trecând mai departe, în coasta unui vârf mai înalt al acelui deal, de-a lungul drumului, au reînnoit un alt semn de hotar vechi. Apoi, îndreptându-se pe acelaşi drum şi pe aceeaşi creastă, tot spre răsărit, au reînnoit de asemenea un alt semn de hotar vechi; mergând mai departe, au reînnoit un semn de hotar vechi şi, coborând pe acelaşi drum, după ce au reînnoit un semn de hotar vechi, într-un loc şes, mergând mai departe, au reînnoit un alt semn de hotar vechi. Coborând, mai departe, pe acel drum, au reînnoit un semn de hotar vechi, şi, de aici, mergând mai departe, au mai reînnoit un alt semn de hotar vechi; şi încă mai departe, pe acelaşi drum, au reînnoit un semn de hotar vechi şi, coborând mai departe, spre partea de miazănoapte a acelui drum, au reînnoit un semn de hotar vechi. De acolo, au ajuns la un pârâu numit Valea Secaşului, pe care, trecându-l, începe să ţină hotar cu moşia

Roşia (Wereseghaz, azi **Roşia de Secaş**, judeţul Alba) a pomeniţilor nobili. Şi, coborând la alt deal, pe coasta acelui deal, dincolo de un drum, au reînnoit de asemenea un semn de hotar vechi. De aici, la capătul acelui deal, au aflat un semn vechi de hotar foarte mare, care, spre miazăzi, face hotarul cu moşia Roşia a numitilor nobili, înspre apus cu moşia episcopală Berghin, iar înspre răsărit, cu moşia **Tiur** (Tyr, Tywr, înglobat în **Blaj**, judeţul Alba), şi acolo începe să ţină hotar cu nobilii de pe această moşie. De aici, cotind cam spre miazănoapte, pe creasta acelui deal, pe un drum ierbos, lângă acest drum au reînnoit un semn de hotar vechi, apoi, ocolind spre aceeași parte, în creştetul unui vârf mai înalt de pe acea creastă, au găsit un semn de hotar vechi, care deosebeşte sus-zisele moşii Tiur şi Berghin, de moşia **Crăciunelu** (Barachynfalva, Craznafalva, Krachisfolua, azi **Crăciunelu de Jos**, judeţul Alba), unde începe să ţină hotar cu nobilii de Crăciunelu. / Coborând dealul, pe costişa lui, cam din partea de miazănoapte, ocolind spre apus, lângă un semn de hotar vechi au pus alt semn de hotar nou şi mic, mai departe, lângă un semn de hotar vechi, au pus un semn de hotar nou; ocolind mai departe, pe coasta acelei creste, în partea de miazănoapte, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou; de acolo, pe creasta acelui deal, au ridicat, lângă un semn vechi, altul nou şi, pe costişa acelui deal, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi şi, aproape de capătul acelei creste, au aşezat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. Mai departe, în vale, ocolind, pe la miazănoapte, un lac numit Lacul Sărat, la poalele unui alt deal, au pus un semn de hotar nou. De acolo, urcând pe acelaşi deal, spre apus, pe creasta acelui deal au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, şi, mergând mai departe, tot într-acolo, pe zisa creastă, au

ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, şi, încă mai departe, pe aceeaşi creastă, au ridicat unul nou, lângă cel vechi; în sfârşit, pe vârful acelei creste, au aflat două semne de hotar vechi foarte mari; şi acolo părăseşte semnele de hotar ale nobililor din satul Crăciunelu şsi începe să ţină hotar cu nobilii de **Mihalţ** (Mihalczfalva, Mihalfolua, Myhalchfolua, Mychalchfolwa, judeţul Alba). / De acolo, coborând de pe zisul deal şi ocolind cam între miazăzi şi apus, pe chiar coasta dealului, au reînnoit două semn de hotar vechi. Coborând şi mai departe, au ridicat, lângă un semn de hotar vechi, altul nou, şi, în sfârşit, au ajuns pe şesul văii, la un drum ierbos, şi din partea de miazănoapte a acelui drum, aproape de pârâul Zegws, lângă un semn de hotar vechi, au aşezat altul nou, şi, acolo, hotarul părăseşte semnele de hotar ale moşiilor nobililor de Mihalţ. / De acolo, trecând un pârâu, numit Zegws, şi tot cam între miazăzi şi apus, au ajuns şi au ridicat un semn de hotar într-un loc numit, în vorbirea obişnuită, Bwduskuth... şi acolo, Ladislau, fiul lui Mihail, nobil de **Henig** (Heningfalva, judeţul Alba), în numele său şi al fraţilor săi, a oprit pe domnul episcop de la ridicarea semnelor de hotar. De acolo, după ce s-a făcut opreliştea, de mai multe ori, mergând, o bună bucată de drum, pe o creastă, au ajuns la o pădure, din care o parte mai deasă se întindea pe deal, spre răsărit şi miazăzi, iar cealaltă parte, mai mult, hăţiş şi mai folosită, se întindea, într-o vale, coborând spre moşia Henig şi trecând acea vale, pe urcuşul dealului acelei păduri, au aflat două semne de hotar vechi, unde iar zisul Ladislau a oprit pe domnul episcop de la ridicarea şi reînnoirea acelor semne de hotar. Mai departe, urcând dealul, în acea pădure şi pe creasta acelui deal, lângă un drum, pe care se merge la satul numit **Totoiu** (Tatee, Thate, judeţul Alba),

au ridicat un semn de hotar nou, care semn deosebește pământurile moşiei **Dumitra** (Demeterpataka, judeţul Alba), a zişilor nobili, şi cele ale moşiei episcopale **Hăpria** (Herepe, judeţul Alba), unde sus-zişii nobili şi-au dat învoirea şi încuviinţarea la ridicarea acelui nou semn de hotar. Apoi, trecând mai departe, pe acelaşi drum, lângă acel nou semn de hotar şi puţin mai departe, lângă acel drum, au ridicat un ale semn de hotar nou şi un al treilea semn de hotar l-au ridicat lângă acelaşi drum, trecând mai departe. Ieşind din pădure, pe acelaşi drum, într-un loc din câmp, lângă acel drum, în partea de miazănoapte, au aflat un semn de hotar scobit, care făcea hotarul spre moşia de mai sus numită Dumitra. Apoi, de cealaltă parte a acelui drum, sub pădure, au ridicat două semne de hotar noi, din care unul face hotarul spre sus-zisele moşii episcopale, iar celălalt spre zisa moşie Totoiu, a lui Ştefan şi Petru, fiii lui Martin, nobili de Totoiu; iar la ridicarea acestor semne de hotar, acei nobili, fiind înşişi de faţă, şi-au dat binevoitoarea învoire şi încuviinţare. De acolo, coborând puţin spre miazăzi, au ridicat două semne de hotar noi, de acolo, tot în aceeaşi parte, în valea unei dumbrăvi, lângă o albie în care curge apă doar în timpul ploilor, au ridicat două semne de hotar noi; de acolo se socoteşte drept hotar o linie ce merge spre apa aceleiaşi văi, în jos, spre apus, până la un pârâu ce vine dinspre miazăzi. De acolo, urcând, spre miazăzi, în pădure, sub un stejar au ridicat două semne de hotar noi; de acolo, urcând pe coasta dealului, aproape de un copac mai înalt, pe un mic loc neted, au ridicat două noi semne de hotar; apoi, mai în sus, pe creasta acelui deal, tot într-un mic loc neted, au pus două semne de hotar noi; mai departe, urcând la o altă creastă, a unui deal mai înalt, lângă un drum care trece chiar pe creastă, dinspre miazăzi, au ridicat două

semne de hotar noi; mai departe, coborând într-aceeasi parte, în vârful acelei creste au aşezat două semne de hotar noi. De acolo, cotind spre apus şi mergând puţin, au pus două semne de hotar noi şi, coborând puţin mai departe, din sus de valea acelei creste, numită Căpuş, au pus două semne de hotar şi, de cealaltă parte a acelei văi, pe aceeaşi creastă, au pus două semne de hotar noi şi, mai departe, pe coborâşul acelei creste, au pus două semne de hotar noi. De acolo, trecând o vale numită, de asemenea, Căpuş, în partea de apus, au ridicat două semne de hotar şi, la capătul acelei creste, au ridicat două semne de hotar mari. De acolo, pe coasta acelui deal, coborând din partea de miazănoapte, spre cursul mai apropiat al râului Mureș, lângă un drum, ce duce de la sus-zisul sat Totoiu, la satul **Drâmbar** (Drombar, judeţul Alba), al episcopiei, înspre deal, au ridicat două semne de hotar noi; de acolo, caborând prin dumbravă, lângă un rât numit... aproape de alt drum, fânaţul rămânând acelor nobili, au ridicat două semne de hotar şi, mai departe, lângă vadul sus-zisului râu Mureş, au ridicat două mari semne de hotar şi acolo se sfârşesc semnele de hotare ale ziselor moşii episcopale şi ale sus-numiţilor nobili de Totoiu. / Şi, deoarece sus-zişii nobili de Henig s-au împotrivit acelui domn episcop al Transilvaniei, nu la hotărnicirea dinspre moşia lor, ci la ridicarea semnelor de hotar, de aceea, în sus-zisa zi şi de pe pomenitul loc i-a chemat înaintea Maiestăţii voastre, împreună cu actele lor, dacă au vreun act întocmit sau dat, cu privire la semnele de hotar ale sus-ziselor lor moşii, spre a sta faţă cu acel domn episcop, hotărându-le ca soroc de

înfăţişare octavele sărbătorii în curând viitoare a Rusaliilor (27 mai)”[1275].

1370, noiembrie 30, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei face cunoscut că „Elizabeta, văduva lui Gheorghe de **Şeuşa** (Sospatak, azi **Şeusa**, judeţul Alba), împreună cu Ioan, fiul său, şi magistrul Nicolae, arhidiaconul de **Ozd** (Ozd, judeţul Mureş), înfăţişându-se înşişi înaintea noastră, acea doamnă Elizabeta şi Ioan, fiul ei, au spus că, siliţi de unele nevoi ale lor de neînlăturat, au vândut o vie a lor, cuprinzând un iugăr, aflătoare în hotarul moşiei noastre, **Chisfalău** (Chişfalău, Kysfalwd, azi **Miceşti**, judeţul Alba), aşezată în Valea lui Gyan, în vecinătatea viei lui Nicolae, fiul lui Ioan, şi a lui Augustin, zis de **Herepea** (**Herepe**, judeţul Mureş), împreună cu toate folosinţele… acelui magistru Nicolae, arhidiaconul, pe 12 florini, ce le-au fost plătiţi”[1276].

1619, octombrie 23: Diecii Karkay şi Sárdi scriu că „canonicul Ioan Debreczeni se obligă, în baza sentinţei, să-şi lase moşioara sa din satul **Şeuşa** pe mâna Doamnei Stanca, văduva lui Aron Vodă, până la întoarcerea fiului ei Marcu Vodă”[1277].

1848: „În satul nostru, **Şard**, afară de tatăl meu, nu mai rămase alt bărbat, decât un orb şi un șchiop, chiar mai târziu, ca prin minune, se rătăci printre noi şi un fecioraș român din alt sat. Toţi ceialalți, tineri și bătrâni, români şi

---

[1275] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, 384, pp. 593-599

[1276] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 577, pp. 849, 850

[1277] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. IX, 1614-1636, Bucureşti 1937, p. 205

secui, ba chiar și oameni de 60 de ani, au fost duşi cu ungurii. Frate-meu, Ioan, încă era cu ei. / Acum satul nostru rămase ca pustiu. Nu mai auzeai decât plângeri și tânguiri, iar doinele cele frumoase ale ţăranilor români erau înlocuite cu fiorosul cântec al „ciuveicei", numită și „pasărea morții", pe care noi, superstiţioasele femei, spre marea noastră spaimă, o auzeam cântând mai în fiecare noapte. / Apoi ne mai surprindea, din când, în când, și câte-o ceată de secui înarmaţi, care treceau călări prin sat, strigând și întrebând, de-a lungul străzilor: „Vane tribun, vane oláh pap a faluba?" („Este vreun tribun, este vreun preot valah în comună?"). / Secuii noștri, însă, fie că erau în sat mai puţini ca noi şi, prin urmare, se temeau de vreo răzbunare din partea noastră, fiăe că trăiam, altfel, bine cu ei, nu neau trădat, ba încă ne luau în apărare față cu prigonitorii noştri, ceea ce, la rândul nostru, și noi am făcută asemenea cu ei. / Cu toate acestea, trăiam în neîncetată priveghere şi nesiguranță. Pe mine mă trimiteau părinţii la un capăt al satului, unde privegheam, toată ziua, ca să văd dacă nu cumva vin ungurii. Pentru acesta primeam cinste de la ai noştri câte-un husoș (sfanţ) de arginti pe zi. De-altmintrelea, husoșii, deşi puţini, nu prea erau scumpi, în timpul acela, deoarece nimenea nu știa până când se va putea bucura de ei, căci nu se mai putea crede nimenea stăpân peste ceea ce are.

Tatăl meu, sărmanul, avea două scaune așezate lângă o fereastră a casei, unul dinlăuntru şi altul dinafară. Când auzea că-i rău, sărea prin fereastră şi se ascundea la vecinul nostru Nyarad Istvan, iar după ce trecea furtuna peste capul lui, se întorcea iarăşi prin fereastră în casă. / Altmintrelea, în casă puțin timp a stat tată-meu, cât a ţinut revoluţia. Locul lui era, de obicei, afară, unde şedea pe un

scaun, la un colț al casei, cu coatele răzimate pe târnaț (portic) și priveghind mereu. Seara, tata se culca, iar noi îl privegheam, în societate cu vecinii, care aveau, la masa noastră, mâncare şi băutură în cinste, numai să nu ne lase singuri. Pe la miezul nopţii, tata se scula și-și reocupa locul său obișnuit, de la colţul casei, iar noi ne culcam. / Asta a mers tot așa cât au ținut vrajbele. / Vă puteți închipui, acum, ce zile chinuitoare au fost acestea pentru noi, dar, mai cu seamă, pentru bătrânul meu tată, care, ca preot român, era cel mai amenințat.

Nici nevinovaţii noştri țărani n-au rămas cruțați de furia acestor cruzi vrăjmași. Un frate al mamei mele, cu numele Ion Biriș, ţăran român din **Şeuşa**, al cărui nume rămase proverbial în sat pentru bogăţiile lui cele mari, înțelegând că vin ungurii, se hotărî să-i întimpine cu masa așternută, crezând că, prin acesta, îi va îmblânzi. Lăsă, dar, ca să se taie, pe seama lor, doi boi, iar el îşi încărcă tot ce avu mai prețios la casă pe un car cu 4 boi, şi porni să iasă din sat, afară, socotind că, la câmp, mai ușor va putea scăpa. Pe car se afla și o pereche de cizme roșii, ale nevestei sale, în ale căror turetci își pusese bietul om galbenii şi talerii ce-i avea. / Abia ieși, însă, din sat şi iată că ungurii năvălesc asupra **Şeuşei**. Pe nefericitul meu unchi îl prind și, sub cuvânt că boii i-ar fi junghiat pentru ca să aștepte cu ei pe Urban, hotărâră să-l omoare. L-au trimis la ţărmurii Mureșului și, acolo, l-au împuşcat. Nefericita victimă se răsturnă mort în Mureş, lăsând în văduvie pe nevastă-sa, cu 6 copii ai săi şi alți 6 adoptivi.

Așadar, pericolul şi nesiguranța erau tot atât de mari pentru familiile ţăranilor români ca şi pentru ale cărturarilor. / Averea noastră românească era un adevărat jaf în mâna secuilor şi din asta cauză nu era familie în sat, care

să nu fi avut câte un ungher ascuns, câte o groapă săpată sub niște paie ori gunoaie din grădină, unde își adăpostea cele mai de lipsă pentru asigurarea vieții, căci numeroasele cete ale celor carie vânau după tribuni şi preoți români răpeau tot ce le sta în cale. / Pentru noi, locuitorii din **Şard**, greutatea acestor timpuri era cu atât mai mare, cu cât, în lipsa aproape totală de bărbaţi, ne lipsea orice îmbărbătare, orice curaj. / Niciodată nu voi uita spaima ce am avut-o, într-o seară din postul Paștilor, când ne pomenirăm cu 13 unguri, care ni se puseseră în cvartir. Acum noi trebuia să ne purtăm astfel ca ungurii nu numai să nu observe că se aflau în casa unui preot român, dar nici măcar aceea să nu știe, că suntem români. Ne văzurăm siliți, dar, ca toţi, în familie, să vorbim ungurește. Mamă-mea, însă, nu știa ungurește şi, de aceea, se făcu că o dor măselele şi nu poate vorbi. Se întâmplă, însă, că unul dintre unguri vru să şeadă pe pat, pe care, sub o perină, se afla o covată cu aluat, ca să dospească. Mama îl observă şi, temându-se nu cumva să şeadă pe covată, își uită, pentru moment, de situațiunea în care se afla şi, sărind speriată de la locul ei, strigă cât o luă gura: „Iacă, şede pe pită!”. / in fericire, ungurii nu-nţeleseră că aceste vorbe au fost rostite în limba românească și împrejurarea acesta ne mântui de sigura pieire.

În ziua următoare, scăparăm şi de aceste lighioane, dar veniră, în locuĺă lor, alte mai multe și mai mari năprasne peste capul nostru. Voi aminti una: / În vara următoare, ne pomenim, odată, că o droaie de secui năvălesc asupra satului nostru, al căror număr se zicea că ar fi fost de vreo 12.000. Ei veneau din părţile Năsăudului, retirând dinaintea lui Urban. Ca și niște adevărați nomazi, năpădiră acești străini asupra bieților locuitori, sărind gardurile, cutreierând grădinile şi casele oamenilor, înfundându-și buzuna-

rele şi traistele cu de ale mâncării, iar sub manta mai fiecare dintre ei avea câte-o gâscă, câte-o rață, apoi purcei, găini şi altele. / După ce, în modul acesta, jefuiră satul, trecură mai departe, la Nyárádszereda, unde s-au postat în lagăr, iar mai târziu au plecat, pe aici, încolo. Cu ei s-a dus şi un fecior al ungurului Asztalos, de la noi, din sat, care nu s-a mai întors și nici veste despre numele lui nu s-a mai auzit.

Spusei că Ioan era cu ungurii, iar Simeon căpătase, de la un unchi al nostru din **Şeuşa**, o călărie, cu care trecu în munţii lui Iancu, cum le ziceam noi. / Acum să vezi lucrul naibii! / Fraţii mei avură să lupte unul în contra altuia, căci cetele armate ale secuilor, în care era Ioan, avură să dea piept cu oștirea românilor, în care era Simeon. Fraţii, însă, nu știau unul de altul. Ioan credea că Simeon se află prin părţile Odorheiului, căci acolo se despărți de el, pe când Simion se mângâia cu speranța că Ioan se află acasă, în familie. / Poate onorabilul cetitor ar asculta cu plăcere, dacă le-aş povesti diferitele pățanii ale fraţilor mei, din această luptă, dar îmi pare rău că, necunoscând lucrurile mai de aproape şi necunoscând nică numirile de locuri din părţile Munților Apuseni, foarte puţin mi-a mai rămas în memorie din cele ce s-au petrecut cu ei pe-acolo. / Știu, însă, că Simeon intrase, pe câtva timp, în nu știu ce funcțiune la minele de aur de la **Abrud**, ba el a fost de faţă şi la prădarea **Aiudului**, cu care ocaziune avu şi prilejul de a îndeplini una dintre cele mai generoase porunci ale lui Axente Sever. Anume:

După ce românii cuprinseră **Aiudul**, şi după ce toţi locuitorii din oraș o luară la sănătoasa retrăgându-se dinaintea românilor, din întâmplare șapte unguri rămaseră ascunși într-o baie subterană, unde, înarmaţi cum erau, petre-

cură mai mult timp, fără a cuteza să iasă afară, așa că, dacă mai rămâneau acolo, erau expuși pericolului de-a pieri de foame. / Îndată ce Axente înțelese despre aceasta, dete poruncă tribunilor românești ca să-i elibereze. Dar cine să-i elibereze? Ungurii erau înarmaţi cu pușți, așa că nimenea nu se putea apropia de ei, fără a nu-și pune în pericol viața. Afară de asta, niciunul dintre tribunii către care se adresase Axente nu era în starea să se înțeleagă așa de bine cu ei în limba ungurească ca Simeon, din care cauză şi soartea de a scăpa pe acești nefericiți căzu pe Simeon. El se hotărî să se apropie de unguri, cărora le strigă, mai întâi, din depărtare, ca nu cumva să cuteze a descărca pușca asupra lui, căci, împușcându-l pe el, numai un om vor omorî, pe când ei, pentru aceasta, toţi șapte vor fi uciși. / Ungurii se sguliră în fundul subteranei. Simeon, însă, se apropie de ei și, în ton amical, îi provocă să iasă afară, spunându-le să n-aibă teamă, căci el este trimis ca să-i pună în libertate. / Nu mai era încotro. Ungurii, aproape morți de frică, se hotărâră, în cele din urmă, ca să iasă și, îndată ce ieşiră din subterana lor, se aruncară la picioarele lui, îi sărutară mâinile, îi sărutară picioarele, nu mai știau cum să-i mulțămească și cum să-şi exprime mulțămita lor.

Ne mai spunea Simeon şi alte episoade interesante din viața lor nomadă, de prin munţii **Roșiei**, ne spunea numele mai multor canonici și alți români distinși, care se refugiaseră în munți, şi ne istorisea cum își fierbeau ei, împreună, mămăliga și cum, la mâncare, o scobeau cu aşchiuţe, în lipsa de furculiţe ş. a. / Cât despre Ioan? Apoi las'... El s-a ispășit sărmanul de toate păcatele. Ori pe unde a umblat, tot de rău a dat. Cetele lor fură bătute şi, la urmă, dezarmate. La dezarmare, săvârșită înaintea cetăţii **Albei-**

Iulia, Ioan avu ocaziune a face cunoștință și cu Axente. Iată cum:

Axente, care se afla în mijlocul ungurilor dezarmați, încălecând pe cal, provocă pe unul dintre aceștia să meargă, să-i direagă scara sub picior. Din întâmplare, persoana către care Axente se adresă, în limba ungurească, era frate-meu, Ioan. / „Nu vorbi, Măria-ta, cu mine ungurește, căci şi eu sunt român!", răspunse el umilit. / „Cum? Tu, român?", întrebă Axente. / „Da, Măria-ta, io-s român din secuime, mă cheamă Ioan Murășan". / „N-ai tu un frate la noi?". / „Eu nu știu, Măria-ta; am un frate, îl cheamă Simeon, dar nu-l știu că unde este". / „Iată, acolo-i!", răspunse Axente, arătând cu mâna spre cetate. / Ioan rămase uimit. Axente îi spuse, totodată, că nu-i este iertat a intra în cetate, spre a se întâlni cu Simeon şi-l sfătui să plece acasă, dându-i şi o recomandaţie, spre a fi bine tratat de români în cursul acestei călătorii. / Mulțumit în inima sa, Ioan plecă spre casă, însoţit de un consătean maghiar al nostru, al cărui nume încă era cuprins în biletul de recomandație al lui Axente.

Era către toamnă și noi, cei de acasă, nu mai primirăm, de la frații noștri, nici o știre. Despre Simeon înţeleserăm, abia vara, că ar fi căpătat, de la unchiul nostru din **Șeuşa**, călăria de care am vorbit, și că ar fi plecat, cu ea, spre munții lui Iancu, dar că ajuns-a el până la Iancu, că în ce împrejurări se află şi cum trăiește pe acolo, asta n-o știam; nu știam nici măcar dacă mai trăiește, căci, după ce auzirăm despre omorârea lui Farago și a altor numeroși tribuni români, foarte puţină speranță ne mai rămase că vom putea să-l mai vedem vreodată.

Despre Ioan, fratele meu de-al doilea, asemenea nu știam nimic, căci, din momentul în care ungurii l-au răpit

din casa noastră, nu l-am mai văzut şi nici veste despre el n-am mai auzit. / Tot aşa era şi cu celelalte femei din sat, care asemenea nu ştiau nimic despre bărbaţii lor. / Ne aflam într-o stare foarte nemângâiată. / Închipuiţi-vă, şase luni de zile şi mai bine să nu mai vadă omul, în satul său, alt bărbat decât un orb şi un schiop, să nu mai audă altă vorbă bărbătească, decât strigătele de pe străzi ale revoltanților trecători, acesta nu-i lucru puţin. Mai adaug, apoi, traiul nostru pururea în spaimă și posomorât, societatea fără vlagă, viaţa tristă și fără de nici o plăcere... /

Când se-ntoarse Ioan, acasă, îmi aduc aminte, că era tomnă: o fi fost, poate, cam pe la începutul lui septemvrie. El intră în casă, însoţit de feciorul ungurului Asztalos, consoțul său de călătorie. Din faţă, din îmbrăcăminte şi din toate ale lor, se vedea că au trecută prin mari suferinţe. Mama începu să plângă de mila lor, căci erau atât de topiți, atât de flenduroși și nespălaţi, încât îmi este cu neputinţă a descrie înfăţişarea lor... / Într-o frumoasă zi de toamnă, cam pe la finea lui octomvrie, pe un armăsar negru și frumos se ivește un călăreț. În partea stângă strălucea sabia lui voinicească, iar în dreapta ţinea, cu fală, un bulgăraș de aur, adus din minele de la **Abrud**. Bărbaţi, femei, bătrâni și tineri ies la portă, să-l admire. Falnicul june înainta cu mândrie pe stradele din sat. Ajunsă la casa noastră, strigă un „Vivat!”, intră în curte și descalecă. / Acesta era Simeon.

După revoluţiune, tribunul Simeon Murășan se căsători cu fiica protopopului Ioan Deac din **Sebeșul săsesc**. După ce practicase, mai întâi, lângă Macavei Pop, din **Mureș-Oşorhei**, intră în funcțiunea de actuar de cerc în **Alba-Iulia**, unde înaintă, mai în urmă, ca adjunct de cerc şi, în calitatea aceasta, fu strămutat la **Teuş**, unde petrecu 6 ani.

De aici, fu strămutat ca fişcal în comuna **Baroth** din secuime, unde petrecu până la finea vieţii sale. / Gregoriu Maior”[1278].

[1278] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 40, Brașov 1889, pp. 1-4

ŞIBOT

(Jibot, săsesc Britsderf, germ Unter-Brodsdorf, Unterbrodsdorf, magh. Alkenyér, Zsibót, judeţul Alba)

1515: Vorbind, la o întrunire politică din 1902, despre vitalitatea românilor, care „conform legilor firii, stratul de humă de la baza ierbii se îngroașă și se lățește iarba deasupra lui" și adăugând, apoi, figurativul „și românii vor fi tot mai deși și mai plini de viață... dl Iancsó întregește de la sine asemănarea aceasta cu un exemplu scos din istorie.

La **1515**, urmează dânsul, episcopul ungur din Ardeal, Fr. Várdai, a cerut, de la **senatul orașului Sibiu**, să apere pe plebanul din **Șibot** de năvălirea românilor, căci numai puțini credincioși mai are la **Șibot** și românii au cuprins toate moșiile și primejduiesc existența plebaniei. / Rugarea episcopului n-a folosit la nimic. **Clopotele din Șibot** au amuțit, deja cu 400 de ani înainte, oglindind, în istoria lor, **lupta de neam dintre ungurime și românime în Ardeal**. Românii se ivesc, mai întâi singuratici, apoi cete-cete, iar când s-au înmulțit îndeajuns, ei strâmtorează populația maghiară ori săsească, încât, după vremuri, nu le mai rămâne nici pomenirea"[1279].

[1279] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 283, Brașov 1902, p. 2

1782, Johann Lehmann: „De la Orăştie, la **Sebeş**, este o dublă poştă mare. De câtva timp s-a înfiinţat, la **Şibot** (comună în judeţul Alba), o filială a poştei. Drumul este un drum natural; pe alocuri se bagă de seamă că se lucrează la el, dar trebuie să fii foarte atent, ca să observi aceasta. Regiunea se menţine foarte frumoasă, pe stânga, pe dreapta, se văd adeseori terenuri sterpe. Frumoase sate săseşti se arată mândre pe amândouă părţile. Casele, în satele săseşti, sunt toate de zidărie solidă, au ferestre mari, luminoase, cele mai multe au două caturi şi acoperişul de ţiglă. / Era cât pe ce să uit a aminti că, în Banat, adesea mă scoteau din fire ferestrele extrem de mici, la casele făcute din lut. În loc de sticlă la ferestre, românii folosesc, de cele mai multe ori, băşici de porc.

Poşta de la **Şibot** este o casă de poştă izolată, lângă o apă repede, Şibot, care se revarsă adesea şi peste care nu este nici un pod. Dincolo de pârâu, se află un han singuratic. Astfel, ai, şi de o parte, şi de alta a râului, câte o casă, în care, când se revarsă apa, poţi aştepta până se retrage din nou în matcă. Dacă s-ar lua pretutindeni această măsură de prevedere, s-ar putea cruța cheltuiala cerută de facerea podurilor.

De aici, se merge, peste dealuri şi văi, la **Sebeş**. Lipsa unui pod, cu toate că totdeauna am trecut cu bine prin apă, mi-a stricat cheful, de fiecare dată. Teama că s-ar putea, vreodată, să fiu nevoit să aştept scăderea apei, într-unul din aceste cuiburi păcătoase, nu mă lasă să privesc locurile dimprejur”[1280].

1784: Răscoala lui Horia, Cloşca şi Crişan: „Țăranii din judeţele Zarand şi Hunedoara voiau să în-

[1280] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 575, 576

ceapă revoluţia în ziua de Bobotează a anului 1785, iar ţăranii din comitatul Albei, în luna lui mai a aceluiaşi an. / Joi, **28 octombrie 1784**, fiind zi de târg la **Brad** (comitatul Zarandului), îşi face apariţia aici căpitanul Crişan, ca trimis din partea lui Horia, şi, ascuns sub podul de peste Criş, cheamă la dânsul pe mai mulţi ţărani din diferite sate, cărora le spune că Horia a fost la Viena, la împăratul, de la care a adus ordin ca ţăranii români să capete arme şi să nu mai facă nici un serviciu nobililor. Spre încredinţare, Crişan arătă ţăranilor crucea de aur a lui Horia şi-i invită ca, pe duminica viitoare, 31 octombrie, să vină, din fiecare sat, câte 3 sau 4 ţărani, la biserica din **Mesteacăn**, ca să asculte porunca împărătească. / În ziua de 31 octombrie, se adunase, în secret, la biserica din Mesteacăn, vreo 600 ţărani din districtul Zarandului, al Hunedoarei şi din munţii Abrudului. La adunarea aceasta, Crişan înfăţişă ţăranilor crucea de aur şi o scrisoare, apoi le făcu cunoscut că Horia, fiind bolnav, nu poate asista la adunare, dar că l-a însărcinat pe dânsul să vină şi să le spună că, din ordinul împăratului Iosif II, să se ducă cu toţii la **Alba Iulia**, ca să primească arme şi să fie grăniceri, împăratul lăsând la libera voie a fiecăruia sau de a fi militar, deci scăpat de iobăgie, sau de a face, şi de aici, înainte, serviciu de iobagi, pe seama nobililor.

În ziua de 1 noiembrie, ţăranii întruniţi la Mesteacăn ajung, în drumul lor spre Alba Iulia, ca să primească arme, în satul **Curechiu**, însă în număr cu mult mai considerabil. Mulţimea poporului crescuse enorm. În aceiaşi zi, noaptea, târziu, sosiră la Curechiu subprefecţii Mihai Gal din **Baia de Criş** şi Wolfgang Nalaczi din **Brad**, însoţiţi de o gardă de 4 soldaţi, ca să prindă pe căpeteniile ţăranilor, în special pe Crişan. Dar mulţimea de ţărani, aflând de ves-

te, dau alarma prin chiote, trag clopotele de la biserică şi se aruncă, din toate părţile şi cu ceea ce apucară în mâini, asupra celor doi subprefecţi, pe care îi uciseră pe loc. Gornicul Petru Kara din **Criştior**, spionul nobililor, fu prins şi executat imediat, din ordinul lui Crişan, iar cei 4 soldaţi fură dezarmaţi, bătuţi şi apoi puşi în libertate. Revoluţia era acum proclamată.

Primul atac al ţăranilor răsculaţi fu dat asupra nobilimii din **Criştior**, în ziua de marţi, dimineaţă, în 2 noiembrie, când, cu o furie vehementă, ţăranii dau năvală asupra curţilor nobililor şi execută 17 persoane din nobilimea de aici, printre care 12 membri ai vechii familii Kristyori, de origine română, dar, cu timpul, catolicizaţi şi maghiarizaţi. Puţini nobili scăpară, cu fuga, prin păduri, iar ceilalţi, bărbaţi, femei şi copii, fură făcuţi prizonieri şi, apoi, cu toţii botezaţi în religia română ortodoxă, de către preotul Constantin Turciu, zis şi Popa Costan. / Din **Criştior,** trupa ţăranilor răsculaţi se împărţi în două: o parte apucă drumul spre **Mihăleni**, iar căpitanul Crişan, cu oamenii săi, atacă, în aceiaşi zi, după amiază, nobilimea din orăşelul **Brad**. Cei mai mulţi dintre nobili, refugiindu-se în turnul bisericii reformate, sunt daţi jos de mulţimea înfuriată, care execută, pe loc, pe mai mulţi dintr-înşii, iar pe alţii îi graţiază, după ce primesc să se boteze în religia românească. Aici au căzut victime ale furiei populare şi mai mulţi negustori evrei, dintre care unii au fost şi ei botezaţi. / Acum, ţăranii începură a se ridica în masă, în toate părţile Zarandului. Cete noi de ţărani soseau, pe fiecare oră, în trupa lui Crişan. / Din **Brad**, mulţimea ţăranilor se diviză iar în mai multe părţi, apucând fiecare trupă câte o direcţie diferită, prin toate colţurile Zarandului.

În ziua de 5 noiembrie, căpitanul Crişan atacă curţile nobilimii din comuna **Ribiţa**, unde, după o luptă înverşunată, în care sunt uciși 7 oameni din trupa lui Crişan, românii ucid şi execută 42 persoane, nobili şi particulari. / Trupa țăranilor, care plecase, marţi, la amiază, în 2 noiembrie, din **Criştior**, ajunge, în aceeaşi zi, în comuna **Mihăleni**. Singurul nobil de aici, Ladislau Csiszar, auzind că ţăranii răsculați vin asupra sa, încearcă să fugă repede, cu familia, prin păduri, dar abia face câțiva paşi de acasă şi este prins, cu toată familia, şi executat cu doi copii ai săi şi cu un frate al său. Soţia lui Csiszar, care era fiica fostului prefect, baronul Hollaky, o femeie tânără şi foarte frumoasă, îmbrăcată în haine ţărăneşti, la propunerea preotului ortodox din Mihăleni, se ascunde în podul bisericii române. Descoperită fiind, a doua zi, de doi iobagi, aceştia o duc în biserică, unde o forțează să depună jurământ că se leapădă de religia catolică şi trece la religia românească. A doua zi, joi, nefericita femeie, aflând că vine şi Crişan, cu trupa sa, la Mihăleni, fuge prin păduri, dar este prinsă de ţăranii răsculați, care acum voiau s-o execute. Dar lui Crişan i se făcu milă de ea şi o lăsă în viață, cu condițiunea, cum se plânge dânsa, ca să se boteze din nou. Trista soartă a acestei femei a format obiectul unei descrieri sentimentale, din partea istoricului transilvan, abatele Iosif Carol Eder, care spune că, în timpul acela, era o crimă în ochii țăranilor români de a se fi născut cineva din sânge unguresc. / Tot joi, în 4 noiembrie, altă ceată de țărani atacă nobilimea şi populaţia ungurească din **Baia de Criş**. Aici distrug mănăstirea călugărilor franciscani, botează în religia românească pe văduva subprefectului Mihai Gal, ucis la Curechiu, cu două zile mai înainte, şi o mărită după un iobag român; ucid pe advocatul O. Szentkiralyi, apoi pe un curier al comitatului

şi pe un nobil, cu numele Iosif Kis. În acelaşi timp, sentinelele răsculaților din satul **Târnava** prind pe o femeie din **Beiuş**, cu numele Eva Ajtal, care călătoria la părinţii săi, în **Abrud**, şi pe care țăranii voiau s-o execute, crezând că e unguroaică, cum şi era de fapt. Femeia însă scăpă de la moarte, declarând că e româncă, dar, spre convingerea ţăranilor, ea trebui să spună, în româneşte, rugăciunea „Tatăl nostru”.

În timp de 4 zile, de la 2, la 5 noiembrie 1784, mai sunt atacate curțile nobililor din satele **Trestia**, **Lunca**, **Luncoiul de Sus**, **Luncoiul de Jos**, **Ociu**, **Hălmagiu**, **Hălmăgel**, **Pleşcuta**, **Ţărmure**, **Tomeşti**, **Sălişte** etc., aşa că întreg comitatul Zarandului ajunse în posesia ţăranilor răsculați şi, afară de autoritatea lui Horia şi Crişan, nu mai exista nici un fel de autoritate. / Țăranii, înfuriați şi înrăiți de nedereptățile seculare, suferite din partea ungurilor, deveniseră surzi şi muţi la rugăciunile şi lacrămile „domnilor lor”, adică a proprietarilor de pământ, pe care acum îi legau cu lanţuri de carul cu boi şi aşa îi duceau la capul satului, unde îi dau pe mâna ţiganilor, ca să-i execute şi înmormânteze. În general, aspectul revoluţiunii nu era numai în contra nobilimii, ci în contra întregului element unguresc. Era o tragică răzbunare a trecutului. / Repede de tot, mişcarea revoluţionară, începută în comitatul Zarandului, se întinse şi în comitatul Hunedoarei. / În ziua de 4 noiembrie, cete de țărani prefăcură în cenuşă castelul baronului Anton Iosica, din **Brabişca**, pe valea Mureşului, iar în cele 2 zile următoare, ţăranii distruseră şi arseră toate curțile nobililor din comunele **Sulighet**, **Bretea**, **Ilia**, **Sârbi**, **Gura-Sada**, **Tătăreşti**, **Lesnic**, **Dobra**, **Roşcani**, **Geoagiul de Jos** etc. O mulțime de nobili şi preoți unguri fură executaţi şi pe aci. Ţăranii, care trecuseră din Zarand, puseră numaidecât

în mişcare şi pe iobagii de pe Valea Streiului şi din Ţara Haţegului, unde, de asemenea, mulțimea țăranilor răsculați devastează şi dă foc edificiilor nobililor din aproape toate comunele, până la graniţa țării româneşti.

În ziua de vineri, 5 noiembrie, valurile distrugătoare ale revoluţiei ajunseră la marginea oraşului **Deva**, capitala judeţului Hunedoara, al cărei atac se hotărî pentru ziua de 6 noiembrie. Prima încercare nu reuşi, deoarece soldaţii din armata imperială li se opuse, trăgând focuri peste capetele țăranilor. A doua încercare, din ziua de 7 noiembrie, fu şi mai nenorocoasă, fiindcă ţăranii, văzându-se atacați de 70 soldați grăniceri şi 74 husari români, după o mică rezistenţă, ajunseră în confuziune, căci nu se aşteptau la focul armelor din partea soldaţilor împăratului, şi începură a se retrage, în dezordine, spre malurile Mureşului, urmăriți de armata imperială şi de 22 nobili unguri călare. Un număr de 72 țărani români fură parte tăiați, parte aruncaţi şi înecaţi în apele Mureşului, iar 44 căzură prizonieri. Douăzeci de inşi dintre aceşti prizonieri au fost executați, tăindu-li-se capul cu sabia, în ziua de luni, 8 noiembrie, în dosul fortăreței de lângă drumul ce duce la **Dobra**. A doua zi, au mai fost executaţi alți 14 prizonieri, precum şi 22 ţărani, prinşi cu ocazia devastării curții baronului Anton Orban din **Binţinţi**. În două zile, nobilimea din Deva făcu să cadă capul, prin paloş, a 56 ţărani români, lipsiţi cu totul de dreptul de apel şi unii dintre ei străini cu totul de revoluţie, precum a fost cazul ţăranului Alexandru Morariu din **Jibot**"[1281].

1885: „**Investigaţiunea în cauza omorului din Şibot**. Îndată după ce judecătoria din **Orăştie** a ajuns la cu-

[1281] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 156-161

noștința crimei înfricoșate, ce s-a săvârșit contra judelui din **Șibot**, s-a introdus cercetarea judecătorească contra a trei indivizi bănuiţi. S-au ascultat o mulțime de martori, însă cercetarea, până acum, nu a putut constata nimic pozitiv, ce ar putea servi în sensul legii ca material pentru o acuzare temeinică. Tot ce s-a putut constata sunt o sumă de serioase indicii, care, în mâna unui jude de instrucțiune mai energic şi mai circumspect, ar fi putut duce la rezultate mai pipăite şi mai sigure. / S-a comis o mare eroare, din partea judelui de instrucţiune, că nu s-a controlat, cu destulă energie, comunicarea inculpaţilor cu soțiile lor,, care tot mereu le-au adus victualii în abundenţă. / Se vorbește că, prin intervenţiunea clandestină a păzitorului de temniță, s-ar fi mijlocit conveniri dese între cei trei inculpaţi, între sine și între soțiile lor, noaptea. Cel puţin soţiile inculpaţilor așa s-au lăudat prin comuna **Șibot**. Și acest lucru se părea fi cu putinţă, pentru că fasiunile (mărturiile) inculpaţilor arată semne învederate despre înțelegeri prealabile între dânșii şi între soțiile lor, firește cu ajutorul păzitorilor de temnițe. / Inculpații cunosc în detail fasiunile date, până acum, la protocol, de martorii ascultați şi firește că, cunoscându-le, se știu conforma la ascultările ulterioare Această cunoștință numai prin asemenea conveniri s-a putut obține. / Fratele ucisului, A. Madean, a reflectat pe judele instructor la posibilitatea înțelegerilor, prin concursul păzitorilor de temnițe, aducând un exemplu din timpul mai recent, când acești păzitori au permis, în anii trecuţi, unui deţinut să meargă, în puterea nopţii, până acasă, la **Șibot**, şi să se reîntoarcă până dimineaţa, iarăși în prinsoare. / În urma acestei reflectări, judele instructor a interzis strict predarea victualelor la inculpaţi şi va dispune ca aceștia să fie transferați la tribunalul din **Deva**.

În genere, trebuie să constat că investigațiunea s-a purtat, până acum, cu prea puțină energie. Un jude mai energic ar fi știut să opereze altfel cu materialul cel bogat, de care dispune. Atragem atențiunea procurorului de stat din Deva asupra acestor împrejurări, care, deşi nu sunt pozitive, totuşi merită a fi luate în seamă chiar în interesul cercetării și a constatării faptului”[1282].

„Premiu de 100 florini a hotărât reprezentanța comunei **Șibot** a da acelor ce vor descoperi pe ucigașii judelui Vasile Madean. Iniţiativa pentru acest premiu a emanat de-a dreptul de la pretorul cercual, dl Sigismund Bágya”[1283].

1886: „Notarul din comuna **Șibot**, Albert Friedmann, a trecut, în sărbătorile Crăciunului, de la religiunea mozaică, la religiunea greco-orientală, botezându-se și luând, prin botez, numele de „Livius”, şi s-a căsătorit cu o văduvă română dintre fruntașii comunei **Șibot**, Agapia Moise. / Ospăţul a fost cercetat de onoraţiori din **Orăştie**, între care amintim pe dl Samuil Pop, avocat, cu soția sa, ca naşi, şi pe dl Ioan Lazaroiu junior, comerciant. / Au participat preoţi și notari din cercul **Orăştiei** și o mulțime de fruntași economi. Convertirea şi căsătoria dlui notar numit a fost întâmpinată cu simpatii generale. /

Judele din **Șibot**, care a fost ales de primar, în locul ucisului Vasilie Madeanu, după 4 luni de funcționare, s-a suspendat din oficiu, în urma unei arătări, din partea jandarmeriei din **Geoagiu**. Cercetarea va constata întru cât judele T. Viorel a meritat această suspendare, venită fără veste și pe neașteptate, în sărbătorile Crăciunului”[1284].

[1282] *Telegraful Român*, Anul XXXIII, nr. 81, Sibiu 1885, p. 325
[1283] *Telegraful Român*, Anul XXXIII, nr. 86, Sibiu 1885, p. 347
[1284] *Telegraful Român*, Anul XXXIV, nr. 1, Sibiu 1886, p. 3

„**În afacerea omorului din Șibot**. / Cei trei indivizi, asupra cărora s-a concentrat prepusul de ucigași, sunt puși pe picior liber. Cercetarea, care a durat şase luni, nu a putut constata culpabilitatea lor şi, de aceea, s-au eliberat”[1285].

1897: „Comitetul parohial al comunei bisericești greco-ortodoxe române își împlinește o plăcută datorință, aducând, și pe această cale, profunda sa mulțămită domnilor Livius Friedman, notar, și Toma Miclea, proprietar în **Șibot**, care, ca membri ai comitetului parohial, cu ocaziunea discuției asupra închiderii cimitirului, au dăruit câte un jugăr de pământ pentru lărgirea lui. / Domnilor Baiersdorf și Biach, care, din incidentul înmormântării aici a răposatului inginer A. Schäfer, au dăruit stâlpii și scândurile de lipsă în închiderea cimitirului. / Șibot, în 10 octombrie 1897. / În numele comitetului: Simeon Săcărea, președinte”[1286].

1898: „Femeia Ana Mihailă, locuitoare în **Orăștie**, dar născută în **Șibot**, a binevoit a dona a dona sfintei noastre biserici 2 icoane mari... / Aceste icoane au fost făcute de pictorul Isidor Opruşan din Orăştie”[1287].

1899: „În comuna românească **Șibot** s-a obișnuit, de câțiva ani, încoace, a se da, aproape în fiecare an, câte o petrecere, de către corpul învățătoresc, venitul cărora este destinat în folosul școlii. / Petrecerea de anul acesta a adus și ea destule merite poporului din **Șibot**, care, însă, n-a știut să le prețuiască câtuși de puțin, neluând parte la concert în număr corespunzător. / Harnicii învățători Ioan Samoilescu, teolog absolvant, și Avram Budoiu, ajutorați

[1285] *Telegraful Român*, Anul XXXIV, nr. 6, Sibiu 1886, p. 23
[1286] *Revista Orăştiei*, Anul III, nr. 41, Orăştie 1897, p. 169
[1287] *Revista Orăştiei*, Anul IV, nr. 51, Orăştie 1898, p. 203

fiind de preotul greco-ortodox Simeon Săcărea, totuși înlăturând, prin stăruință încordată, toate piedicile ce i le puneau unele peroane contrare, au ajuns la rezultatul acela că au fost onorați cu multă inteligență și popor din jur. / Adunându-se toți oaspeții în sala de petrecere, a urmat puțină tăcere și cortina s-a ridicat, înfățoșându-ne un tablou pitoresc de feciori în costum național, în mijlocul lor cu neobositul dirigent Avram Budoiu, la ce publicul a izbucnit în strigăte de „Să trăiască!". După aceasta, au urmat cântările.

Cu privire la aceste cântări, s-a văzut multă trudă la studierea acestora, dar a lipsit talentul de a conduce un cor. / Între cântări, a urmat anecdota poporală „Țiganul Împărat", declamată de dl dirigent al corului. La această declamare fac observarea că dl Budoiu n-a studiat, câtuși de puțin, poezia, afară de aceasta nu s-a încumetat să ia naturelul țiganului, la imitare. Însă aceste observări să nu creadă dl Budoiu că le-am făcut din răutate, ci tocmai din bunăvoință, să-l încurajez pe viitor. / După o pauză scurtă, cortina iarăși se ridică, pentru piesa teatrală „Sărăcie lucie", arătându-se un alt tablou, și mai minunat ca cel dintâi, cu ființe drăgălașe.

Piesa a fost destul de bine reușită. Cu deosebire, domnișoara Lucreția Moisă și-a jucat rolul cu un deosebit succes și cu rar simțământ. Tânărul Simeon Săcărea, cu vocea sa admirabilă de bariton, a încântat publicul până la extrem. Bine și-au jucat rolurile și Ioan Samoilesc, ca cărăuș, dându-ne o fidelă persoană de cărăuș bătrân, asemenea dl Teofil Crișan, tânărul Iosif Zaharia și dl Avram Budoiu. / După teatru, a urmat dansul. În pauză au cântat feciorii din cor diferite doine poporale, împreună cu dl Avram Budoiu. Abia încetaseră cu cântările acestea și tineretul începură „Sârba", „Ardeleana", „Hățegana" și alte

jocuri, care durară, aproape neîntrerupt, până în ziuă, ba unii dintre cei mai bravi au continuat mai departe petrecerea pe la casele ospitale ale fruntașilor din **Șibot**"[1288].

„În numele comitetului aranjator, subscrisul țin de plăcuta dorință a-mi exprima, și pe această cale, sincerele mulțămiri tuturor binevoitorilor domni, care au binevoit a suprasolvi, cu ocaziunea concertului, împreunat cu declamare și teatru, aranjat în folosul **bibliotecii școlare în Șibot**, la 27 decembrie 1898 stil vechi, și anume: / Livius Fridman, notar în **Șibot**, 10 florini; / Aureliu Barbu, notar în **Rechita**, 2 florini 50 creițari; / Romulus Balomiri, proprietar în **Balomir**, 1 florin 10 creițari; / Nicolau Andreiu, paroh în **Căstău**, 1 florin; / Zaharie Tilicea, paroh în **Vaidei**, 1 florin; / Friederica Brotschi, din **Orăștie**, 1 florin; / Simion Herlea, din **Vinerea**, 1 florin; / Ioan Andrescu, frizer în **Orăștie**, 1 florin; / Alexandru Herlea, teolog absolvant, din **Vinerea**, / Profirie Nicoară, învățător în **Vinerea**, / Lechr Aron, din **Șibot**, / Ioan Balomiri, învățător în **Balomir**, / Nicolau Suciu, paroh în **Balomir**, / Nicolau Voina**, învățător** în Vaidei**, /** George Herlea, proprietar în **Vinerea**, / și George Cormoșiu, morar în **Băcăinți**, / toți cu câte 50 creițari; / Valeriu Recei, învățător în **Cugir**, 20 creițari, / Damaschin Bălescu, preparand în **Deva**, 15 creițari, / Sofia Crișan, din **Băcăinți**, 15 creițari. / Venitul întreg a fost 65 florini 60 creițari, din care, detrăgând spezele de 42 florini 60 creițari, a rămas un venit curat de 23 florini, care s-au și dat destinațiunii. / Ioan Samoilescu, teolog absolvant și învățător"[1289].

1900: „Comitetul Reuniunii femeilor române din comitatul Hunedoarei invită la petrecerea poporală („Ne-

[1288] *Revista Orăştiei*, Anul V, nr. 3, Orăștie 1899, p. 11
[1289] *Revista Orăştiei*, Anul V, nr. 5, Orăștie 1899, p. 19

deea"), ce se va aranja de către membrele reuniunii, joi, în 12 iulie nou 1900, de Sân-Patru, pe Câmpul-Pâinii, între comunele **Șibot** şi **Balomir**, la locul numit „Poșta veche". Începutul, la 4 ore p. m. / Venitul curat e destinat în favorul Fondului Reuniunii. Intrarea: după plac, primirea oaspeţilor, la **gara din Șibot**, va fi la 12 ore a. m. şi la 3 ore p. m. / **N. B.**: La această petrecere vor lua parte țăranii şi ţărancele din comunele Balomir, Șibot, Vinerea, Cugir, Romos, Romoşel, Vaidei etc., delectând publicul prin jocuri şi cântări raționale, sub conducerea bravilor învăţători din acele comune"[1290].

1905: „La 19 aprilie, s-a pertractat, înaintea tribunalului din **Deva**, procesul intentat domnilor preoţi Săcărea, din **Şibot**, şi I. Moţa, din **Orăştie**, pe motiv că au ținut, cu ocaziunea alegerilor ultime de deputat, **adunare politică în biserica din Şibot** şi, la acea adunare, au rostit discursuri politice „agitatorice". Tribunalul a condamnat atât pe părintele Săcărea, cât şi pe părintele Moţa, la câte 14 zile temniță de stat şi câte 50 coroane amendă, şi le-a suspendat drepturile politice pe timp de un an, având, totodată, să suporte împreună spesele de proces"[1291].

1936: „Întreagă gospodăria comunei **Șibot** este dată, azi, pe mâna a 5 agenți liberali, conduși de aprigul şi furiosul notar Aviron Balomiri. / Singuri aceştia dispun, astăzi, de avutul comunei după bunul lor plac, deoarece oamenii cinstiți şi nepătaţi, văzând că principalul lor scop a fost şi este să se căpătuiască numai de pe urma primăriei, au demisionat din consiliul comunal, iar alţii nu înțelegeau să aprobe și să treacă cu vederea nelegalităţile săvârşite de ei, zi de zi, și au fost excluși; astfel că, de prezent, consiliul

[1290] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 141, Brașov 1900, p. 6
[1291] *Drapelul*, Anul V, nr. 43, Lugoj 1905, p. 2

comunal se compune numai din 5 membri, în frunte cu notarul, care sunt, în acelaşi timp, şi oameni de încredere ai partidului liberal din **Şibot**.

De n-ar fi aşa, cui ar fi vândut primarul Traian Miclea taurul, cu preţul de 9.000 lei, dacă n-ar fi fost oameni înţelegători în consiliu, care să-l hotărască să-l cumpere comuna? / O dată a ajuns şi el primar şi nici atunci să nu fie în stare să facă o afacere? / Până în prezent, n-a avut posibilitatea, fiindcă, de câte ori a candidat, niciodată măcar n-a reuşit să fie ales de popor. De ce, nu ştim. Ştim însă şi suntem siguri că este pentru prima şi ultima dată. / De altfel, nici acum nu este alesul poporului, ci numai al consilierilor. Poporul din comuna **Şibot** îşi dă seama ce face şi nu înţelege să pună în fruntea comunei un om care nu este stăpân pe sine şi se lasă condus de notarul Balomiri şi de alţi oameni de rând, ca Traian Bădulesc, care, prin faptele lor, numai cinste nu fac comunei. / Îi atragem, deci, atenţia şi-l avertizăm să-şi dea seama că a fi primar înseamnează a fi imparţial, a lucra în interesul şi nu contra comunei, cum a făcut atunci când, probabil la îndemnul sfetnicilor săi, deşi oferta pentru întreţinerea taurilor a lui Avram Băcilă a fost favorabilă pentru comună, contrar intereselor comunei a dat întreţinerea taurilor unui liberal, a cărui ofertă a fost cu 1.000 de lei mai mare. / Să nu uite nici dl notar Balomiri de procesul intentat numai din pură răutate şi pe consideraţiuni politice contra lui Zaharie Augustin, un fruntaş al comunei, care, fiind nevinovat, a fost la fel achitat.

Să-şi amintească domnii de la primăria **Şibot** şi de intrarea misterioasă în casa văduvei Maria Lup, cu ocaziunea încasării aruncului pentru construcţia şcoiii, când, întorcându-se văduva acasă, a dat peste ei în casă, scormonind prin lada în care era ascunsă ultima sută de lei, cu care

voia să-şi cumpere o gâscă, ca să aibă ce mânca pe sărbătorile Crăciunului. Opunâdu-se şi întrebându-i cum au intrat în casă, deoarece uşa o încuiase, la plecare, cu cheia, a fost maltratată şi aruncată spre uşă, până ce i-au găsit banii. / Iată, deci, cine sunt liberalii de la **Şibot**. E bine să-i cunoaştem şi să le arătăm că noi nu suntem străini de apucăturile lor. Cum putem noi avea încredere în astfel de oameni? / Cum putem noi să fim siguri că banii câştigaţi şi munciţi cu atâta trudă de văduva aceea săracă se duc acolo unde trebuie şi nu altundeva, când ei nu sunt în stare să dea seama nici de materialul lemnos, destinat construirii şcolare, din care se spune că ar fi dispărut circa 300 scânduri, fără să se poată da de urma lor. / Abia după câteva săptămâni de la dispariţia lor s-a dispus cercetarea cazului, aşa că nu-i exclus să fie ceva la mijloc şi aici, deoarece, după cât se vorbeşte, acum toţi se feresc de răspundere, descărcându-se pe preşedintele comitetului de construcţie, dl Liviu Şoimărean, directorul şcolii primare din loc, care merge mereu înainte, fără să se mai uite în lături şi fără să-şi dea seama că, la un moment dat, s-ar putea împiedeca, spărgându-şi capul de glasul mulţimii pe care astăzi nu o vede”[1292].

1936: „În ziua de 6 aprilie 1936, a încetat din viaţă Romulus Miclea din **Şibot**, fruntaşul comunei un bun şi înstărit gospodar. / Îl deplâng: Solomia, soţie, Profila, Ana şi Solomia, fiice, Romulus, Ion şi Vasile fii, Ioan Bota şi Adam Iacob gineri, Maria Todoru, noră, Miclea Traian, Mina Vlaicu şi Maria Frâncu, surori, mai mulţi nepoţi şi rudenii. / Înmormântarea a avut loc în ziua de 8 aprilie

[1292] *Solia*, Anul XIII, nr. 8, Orăştie 1936, p. 3

1936, orele 16 p. m., în cimitirul comunei Șibot. / Odihnească în pace!”[1293].

[1293] *Solia*, Anul XV, nr. 14-15, Orăştie 1936, p. 6

ŞICLOD

(Siklód, comuna Atid, județul Harghita)

1593, ianuarie 1: „Principele Sigismund Báthory scrie că voind a-i răsplăti meritele căpitanului Caspar Sibrik, câştigate în campania din Moldova, din care s-a întors victorios, îi dăruieşte partea de moşie în **Şiclod** (Siklód, comuna Atid, județul Harghita), devenită iarăşi a ţării, în urma morţii fără urmaşi a lui Paul Gyulai”[1294].

1650: „Franciscanul bosniac Francesco de Bagnaluca era activ în parohia Sfintei Trinități de la **Șiclod** (120 de catolici)”[1295].

1654: „Ca urmare a extinderii activității de apostolat şi, deci, a îmbunătăţirii surselor de venit, misionarii au mai ridicat o biserică la **Șiclod**, dedicată Trinității, mă-

[1294] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. IV, 1593-1595, Bucureşti 1932, p. 1

[1295] Dăian, Diana-Maria, *Activitatea misionară ofensivă a ordinelor catolice în Transilvania secolului al XVII-lea, în contextul Reconquistei catolice post-tridentine*, Cluj-Napoca 2018, p. 339

surând 8 paşi în lungime și 6 paşi în lățime, și dispunând de trei altare”[1296].

[1296] Dăian, Diana-Maria, *Activitatea misionară ofensivă a ordinelor catolice în Transilvania secolului al XVII-lea, în contextul Reconquistei catolice post-tridentine*, Cluj-Napoca 2018, p. 265

ŞIEU

(judeţul Maramureş)

1385, Szigeth: „Literele (scrisorile) comitatului (Noi Bank…. de Zarwasow, Balkonis woywode, conte de Zathmarien și Maramorosi, precum și patru judecători nobili ai aceluiași județ Maramureş, adică. fiii lui Iuga (Yge), voievodul Maramureşului), prin care se adevereşte că nepoții lui Juga, voievodul maramureșean, fii lui Ștefan, nobilii cu numele Sandor, Michail, Alexa și Nicoară, din bună voie, nesiliți, au dat a patra parte din moştenirea părintească **Vișeu de sus**, **Vișeu de jos** (Kethuyssou, azi **Vişeul de Sus şi de Jos**, judeţul Maramureş), **Șieu** (judeţul Maramureş), **Botiza** (Batiza, judeţul Maramureş) și **satul lui Dan** (azi Dăneşti, judeţul Maramureş) surorilor lor, cu numele Scora, Baba și Margareta, soţia lui Petru, notarul din **Baia Sprie** (Mithelperg, Kuzberk, judeţul Maramureş)”[1297].

1411, aprilie 21, Cașovia: „Regele Sigismund conferă lui Stanislau, fiul lui Joan din **Dolha**, fraților săi Joan, Georgiu și Bogdan, verilor săi Georgiu și Andreu, fiii lui Joan voievod, moșiile **Rosalia** (Rosalia, Rozália, azi **Ro-**

[1297] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 51, pp. 85, 86

zavlea, judeţul Maramureş), **Șieu** (judeţul Maramureş), **Strâmtura** (Barcánfalva, azi Bârsana, judeţul Maramureş), **Botiza** (Batiza, judeţul Maramureş), **Petrova** (judeţul Maramureş), **Leordina** (judeţul Maramureş), **Poenile** de sub munţi (Havasmező, azi **Poenile de sub Munte**, judeţul Maramureş) şi **Cuhea** (judeţul Maramureş), mai ales pentru moartea vărului lor, Mihail, fiul lui Elie, căzut în războiul contra polonilor”[1298].

1419, martie 14, Alba Regia: „Mandatul regelui Sigismund pentru introducerea lui Petriman, fiul lui Petru din **Șieu**, în a treia parte a moșiei Șieu și în jumătatea morii tot de acolo. Introducerea se face fără contrazicere”[1299].

1420, ianuarie 29: „Fassiune perennale (dispoziţie testamentară), prin care Stanislau, fiul lui Joan din **Dolha** (Câmpulung, judeţul Maramureş) și fraţii săi Joan, Georgiu și Bogdan, din dragoste frățească, dau lui Petherman, fiul lui Petru din **Șieu** (judeţul Maramureş), consângenului lor de aproape, partea a treia din moșia **Șieu**, și jumătatea din moara ce se află acolo, pe apa Șieului, și se leagă al apăra pe dânsul în posesiunea aceasta cu fatigiile (ostenelile) şi expensele (cheltuielile) lor proprii”[1300].

1430, noiembrie 24: „Conventul din Lelesz adevereşte că Stanislau și Georgiu, nepoții lui Joan vodă din **Rosalia** (Janosvajdafalva, Rozavlea), din iubire frățească către Mihail și Joan, fiii lui Sandrin Gurheș din **Saraseu**, născuţi din nobila doamnă Stana, fiica lui Joan vodă din

[1298] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 95, pp. 166, 167
[1299] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 131, pp. 229, 230
[1300] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 143, pp. 248, 249

Rosalia, au dat la aceştia, pentru totdeauna, părțile lor din **Poenile Șieului** (Poenile de sub Munte), din **Slătioara** (azi **Hoteni**) și dintr-o moară în **Șieu**, pe apa Șieului, care părți au fost oarecândva ale moșului lor, vodă Joan, dar, după moartea lui, înstrăinându-se, nobilii din **Dolha** le-au recâştigat”[1301].

1431, februarie 22: „La mandatul judelui Curiei regeşti, Mihail, Joan, Andrei, Elia și Ştefan, fiii lui Sandrin Gurheş din **Saruseu**, și ai doamnei Stana, fiica voievodului Joan din Janosvajdafalva (Rosalia) se introduc, fără contrazicere, în posesiunea moșiilor **Poeni** (de sub Munte) și **Slătiora** (Hoteni) și a unor părţi în moșia **Șieu**, şi a unei mori pe râul Șieului”[1302].

1458, iulie 22, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Georgiu Peterman din **Șieu**, în contra lui Dunca din **Șieu**, Sandrinu, Vanahogka şi Ostaş din **Saraseu**, Tivadar din **Dragomireşti** și Costa din **Fereşti**, care au ocupat două părți ale moșiilor **Șieu**, **Poeni** și Slătioara și nişte pământuri arătoare, ţinătoare de curia sa nobilitară”[1303].

1459, octombrie 17, Buda: „La mandatul regelui Mathia Corvinul și la cererea eremiţilor de ordinul Sfântului Paul, primul eremit, se face reambularea metale (refacerea hotarelor – n. n.) a posesiunii claustrului Sfânta Mariei (**Remeţi**, lângă **Teceu**) de către **Săpânţa**. Pentru ridicarea noilor semne de hotar, Dunca din **Șieu** contrazice,

---

[1301] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 164, pp. 280, 281

[1302] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 166, pp. 284, 285

[1303] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 244, pp. 417, 418

în numele lui Ostaș, Petru Gerheș din **Saraseu** și al lui Thivadar și Luca din **Săpânța**. Acestia sunt citați înaintea regelui”[1304].

1473, martie 13, Buda: „Mandatul judelui Curiei regeşti pentru introducerea lui Nicolau Dragfy din Béltek în moșiile **Bârsana**, **Iza**, **Apșa de jos**, Rosalia (**Rozavlea**), **Strâmtura**, **Șieu**, **Ruszkova**, **Botiza**, Bedeu, Belavár (Kis-Kirva), **Crăciuneşti**, Várallja (Váralya, Szucsetatye, Sub Cetate), **Bocicou**, **Biserică albă**, Două **Vișae** și **Borșa**. Moșnenii protestează în tot locul”[1305].

1487, iunie 26, Szigeth: „Magistratul comitatului şi opt nobili aleși adeveresc că nobilul Georgiu din **Șieu**, cu fratele său Toma au inpignorat (zălogit) două sesii de jobagi, una în **Șieu**, altă în **Poenile Șieului**, lui Toma Groza din **Ieud**, pentru 27 florini de aur”[1306].

ŞIEU-CRISTUR

vezi **CRISTUR-ŞIEU**, judeţul Bistriţa Năsăud.

[1304] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 250, pp. 428-430
[1305] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 300, pp. 517, 518
[1306] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 339, pp. 587, 588

ŞIEU-MĂGHERUŞ

(Măgheruş, Monyoros, azi **Şieu-Măgheruş**,
judeţul Bistriţa-Năsăud)

1355, mai 23, Turda: Nicolae Kwnth, voievodul Transilvaniei, dă de ştire conventului mănăstirii Mănăştur că „în adunarea noastră obştească, ţinută cu toţi nobilii din părţile Transilvaniei, la **Turda**… ridicându-se Nicolae, fiul lui Benes, a înfăţişat împotriva magistrului Konya, fiul lui Toma, răposatul voievod al Transilvaniei, şi împotriva lui Ştefan, Farcaş şi Toma, fiii lui Petru, fiul lui Farcaş, mai multe privilegii regale – anume ale lui Bela şi al lui Ladislau, regi de strălucită pomenire – cu privire la nişte moşii: **Şomfalău** (Sofalua, azi **Sărata**, înglobat în oraşul Bistriţa), **Chintelnic** (Kendtelek, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Sărăţel** (Zereth, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Măgheruş** (Monyoros, azi **Şieu-Măgheruş**, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Arcalia** (Arukalia, judeţul Bistriţa-Năsăud), aflătoare în comitatul Dăbâca, precum şi **Săsarm** (Zeyzorma, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Chiuza** (Kuzepfolu, judeţul Bistriţa-Năsăud), aflătoare în comitatul Solnoc. / Deoarece aceste moşii nu au fost luate în chip legiuit, după obiceiul regatului… să trimiteţi spre mărturie omul vostru de crezare, care, ducându-se la sus zisele moşii şi adunând toţi vecinii şi megieşii lor şi, fiind aceştia de faţă, să le hotărnicească şi,

odată hotărnicite, să le dea în stăpânire acestui Nicolae, fiul lui Benes"[1307].

1358, martie 18, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, înfăţişându-se „Nicolae, fiul lui Benus de **Rodna** (Radna, judeţul Bistriţa-Năsăud), şi celălalt Nicolae, fiul acestuia, iar pe de altă parte Andrei, fiul lui Petru, slujitorul magistrului Dominic zis de **Gâmbaş** (Gonbas, Gumbas, inclus în **Aiud**, judeţul Alba), pentru stăpânul său, aceşti Nicolae ne-au spus că Dominic le-a împrumutat 300 de florini, pe care ei i-au cheltuit pentru reluarea şi dobândirea moşiilor lor, şi că, pentru aceşti 300 de florini, au zălogit şi zălogesc lui Dominic o moşie a lor, numită **Măgheruş** (Monyorows, Zenthandryas, azi **Şieu-Măgheruş**, judeţul Bistriţa-Năsăud), aflătoare în comitatul Dăbâca, cu această învoiala ca, în răstimpul când vor putea, să o răscumpere"[1308].

1363, aprilie 14, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, venind „Ştefan, parohul de **Şieu-Măgheruş** (Măgheruş, Monyoros, azi **Şieu-Măgheruş**, judeţul Bistriţa-Năsăud) vicearhidiacon al acelui ţinut, Ladislau, fiul lui Velkun, nobil de **Căila** (Kayla, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi Andrei, fiul lui Petru, oaspe din **Şintereag** (Sumkereş, judeţul Bistriţa-Năsăud), ne-au spus că Dominic zis de **Gâmbaş** (Gumbas, inclus în Aiud, judeţul Alba), nobil de Şintereag, aflându-se pe patul de moarte, dar cu mintea întreagă, a făcut, în faţa lor şi a multor bărbaţi, următorul lăsământ a lucrurilor sale şi al moşiilor ce ţin de

[1307] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 308, pp. 312, 313
[1308] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 248, p. 256

acest Dominic. / Mai întâi, moşia Şintereag a lăsat-o lui Ladislau, fiul lui Geleth, şi fraţilor săi buni”[1309].

1889: „În 10 iunie a. c., a doua zi de Rusalii, pe la 10 ore, seara, m-am pomenit şi eu, cu familia mea, în **Şintereag**, unde s-a ţinută o petrecere de vară, care s-a aranjată prin câţiva juni, în frunte cu Pompei Făgărăşianu, teolog absolută, în curtea ospătăriei de acolo. Au luat parte vreo 50-60 persoane din jur. Intratul a fost 53 florini v. a. (vienezi), din care 28 florini spese; profit curat 25 florini, în favoarea bisericii greco-catolice din Şintereag. Tinerimea şi-a petrecut bine. S-a jncat şi o „Romană“. / Cu mândrie naţională, am onoarea a aminti că, dintre sexul frumos, doamna Maria Juga (Iuga), tânăra preoteasă din **Arcalia**, şi domnişoarele Lucreţia Rusu, din **Chintelnic**, Maria Cupşia, din **Odorhei**, Ana Târgoveţ din **Măgheruş**, Lucreţia Moldovan, din **Bileag**, Florea Belciug din Borgo-Tiha (Tiha Bârgăului), Lucreţia Sigeartău din **Şintereag**, şi domnişoara Bal din **Ilva Mare** s-au prezentat în costum naţional. / Dintre familiile participante, însemn pe domnii Michail Făgărăşianu, de la **Teure**, Iosif Bal din **Ilva Mare**, Petru Mureşian, de la Dees (Deaş), Joan Cupcea, de la **Măgheruş**, şi Ilie Iuga, de la **Arcalia**”[1310].

1908: „O frumoasă nuntă a avut loc, în 16 februarie, în comuna **Arcalia**, când un ales teolog al arhidiecezei Sibiului, dl Ioan Vodă, absolventul facultăţii teologice a universităţii din Cernăuţi şi a cursului de oratorie din Berlin, născut în **Topliţa românească** şi ales de preot în **Deda**, o comună fruntaşă de pe Mureş, a condus la altar pe domnişoara Mariţi Iuga, prea drăgălaşa fiică fiică a

[1309] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 167, pp. 148-150
[1310] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 134, Braşov 1889, p. 2

părintelui Elia Iuga din **Arcalia**. Nănaşi au fost părintele G. Maier, de pe Mureş, cu doamna, iar paranimi au fost domnii Dr. I. Cl. Iuga, candidat avocatură în **Lugoş**, şi dl Dr. Aurel Iuga, candidat în avocatură în **Dej**, cu domnişoarele Mureşan din **Piatra**, şi dl Ioan Iuga, student jurist în Cluj, cu domnişoara Lucreţa Russu din **Şieu**. Încăperile, de altcum destul de largi ale casei parohiale din **Arcalia**, abia au putut cuprinde în sine numărul mare al nuntaşilor, veniţi chiar şi din cele mai mari depărtări, în al căror şir am zărit mai mulţi preoţi din jur, în frunte cu reverentul Gherasim Domide, **protopopul Bistriţei**, precum şi vreo câţiva membri ai inteligenţei române din Bistriţa. Actul de cununie s-a săvârşit în biserica din **Chintelnic**, din partea părintelui Russu din **Aiud**. După cununie, s-a dat masa la socrii mici, cu 80 de tacâmuri. Nici un taraf de lăutari, firește, nu a lipsit. Ridicându-se masa, tinerii au intrat în dans. În curând s-au ataşat de noi şi bătrânii şi am urmat-o până în cealaltă zi, la amiază. Drept încheiere zic tinerei perechi: să fie într-un cea cu noroc!”[1311].

[1311] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 36, Braşov 1908, p. 4

ŞIEU SFÂNTU

(Sântu, azi **Şieu Sfântu**, judeţul Bistriţa-Năsăud)

1357, octombrie 13, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, venind „Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, ne-a spus, în chip de întâmpinare, că a dat şi a hărăzit slujitorilor săi Pavel zis Makra moşia **Ţagu** (Chegh, judeţul Bistriţa-Năsăud), lui Laurenţiu, fiul lui Ponch, moşiile **Sântu** (azi **Şieu Sfântu**, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Popfalău** (azi **Popeşti**, judeţul Cluj), şi lui Ioan, fratele lui Blasiu, moşiile **Sânmihaiu** (Zenmihalthelku, Zenthywanthelka, azi **Sânmihaiu de Câmpie**, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Geaca** (Geke, judeţul Cluj). Şi după ce au fost răpuşi de moarte acei slujitori, Petru şi Nicolae, fiii lui Pavel, Iacob şi Nicolae, fiii lui Laurenţiu, precum şi Ioan, fiul lui Ioan, s-ar putea să piardă sus-zisele moşii pentru fărădelegi şi nelegiuiri de ale lor. Drept aceea, atunci el e gata să le răscumpere”[1312].

1642, februarie 5: Vice-pretorul Wolfgang Galaczi scrie principelui George Rákóczy despre mărturia celor 12 iobagi unguri şi români, bătrâni de 60-90 ani, privitoare hotarul dintre Ardeal şi Moldova: „Dumnezeu Sfântul să

[1312] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 189, pp. 180, 181

blagoslovească și să țină norocos pe Măria Ta, cu viață lungă și cu întinderea țării. Noi, care suntem în afacerea pomenită aici, mai jos, judecător de obște, adică George Szigeti, locuitor în **Galați**, din comitatul Dobâca, și Lupul Galaczi, locuitor în **Galați**, din același comitat, vice-solgăbirău, jurat al acestui comitat, vestim cu supunere pe Măria Ta, ca pe Domnul nostru milostiv, pe Principele nostru, că, pe ziua de 5 fevruarie 1642, ne-a chemat domnul jude al **Bistriței**, cu pecetea domnului fișpan, în **Șieul-Mare**, care Șieu este în comitatul Dobâca, pentru luarea mărturiei unor martori, după credința lor, care mărturisiri le-am scris astfel:

1-ul martor: Ion Figo, de ani 80, locuitor în **Șieul-Mare**, după credința lui tare mărturisește astfel: Știu sigur, căci am umblat mult în Moldova, că între munții Ardealului și munții Moldovei, hotarul între cele două țări este mijlocul apei Bistriței.

Al 2-lea martor: Avram Fortan, de ani 75, locuitor în **Șieu**: Știu să spun sigur că în vremea când **Șieul-Mare** îl stăpânea Andrei Báthori, a trimis, pe munții de dincoace de apa Bistriței, și câte oi a aflat acolo le-a mânat pe toate în Șieul-Mare. Ispravnicul lui Andrei Báthori era numit Filip Szullya. Mai știu că hotarul între munții Moldovei și ai Ardealului este apa Bistriței. Mai știu că o sumedenie de oi din Moldova au pierit aici. Eu am fost păcurarul acelui Filip Szullya.

Al 3-lea martor: Ion Csóka, de ani 71, locuitor în **Sebeșul de Jos**, din ținutul Șieului-Mare, în totul mărturisește ca și Avram Fortan, de dinaintea lui, fiindcă și el a fost păcurar atunci, în vremea lui Andrei Báthori, a păzit oile mânate din acei munți.

Al 4-lea martor: Urât Ban, de ani 80, voievodul

român, locuitor în **Budacul-Român** din ținutul Șieului, mărturisește astfel, după credința sa: Eu știu așa, că mijlocul apei Bistrița este hotarul între hotarul ardelean și hotarul moldovean. Mai știu că Andrei Báthori a trimis în munții de dincoace de Bistrița, căci din satul nostru Budacul-Român au fost cinci darabani, iar din ținutul acesta au fost foarte mulți acolo, toate oile care le-au găsit dincoace de apa Bistriței le-au coborât toate în curtea casei din **Șieu**. Mai știu că n-au dat niciuna din oi, o parte au lăsat-o în Șieu, alta parte au mânat-o la Bălgrad.

Al 5-lea martor: Ieremia Șorban, de ani 80, locuitor în **Friș**, din părțile Șieului, mărturisește întocmai ca și Urât Ban, de dinaintea lui.

Al 6-lea martor: Avram Sajtos, de ani 90, din **Friș**, locuitor în ținutul Șieului, mărturisește în totul ca martorul de dinaintea lui.

Al 7-lea martor: Mihai Sotra, de ani 70, locuitor în **Ardeni**, în ținutul Șieului, știe și despre mânatul oilor, și despre starea hotarului întocmai, ca voievodul Urât.

Al 8-lea martor: Teodor Mora, de ani 56, locuitor în **Ardeni**, în ținutul Șicului: Știu să spun că eu am locuit în Moldova, vreo trei ani, dincolo de apa Bistriței este hotarul moldovean, iar dincoace de apa Bistriței este hotarul ardelean.

Al 9-lea martor: Matei Cristea, de ani 60, locuitor în **Ardeni**, în ținutul Șieului, mărturisește în totul ca Teodor Mora.

Al 10-lea martor: Alexandru Pascu, de ani 85, locuitor în **Șebeșul-de-Sus**, din ținutul Șieului, știe despre mânarea oilor din munte și despre hotarul de la mijlocul apei Bistrița, între cele două țări, întocmai ca voievodul lor Banul Urât.

Al 11-lea martor: Ion Bălos, de ani 80, mărturisește tot așa.

Al 12-lea martor: Vasile Vlad, de ani 60, locuitor în **Budacul-Român**, în ținutul Șieului, știu să spun: Eu, atunci, în vremea de război, locuiam în Moldova, păzeam oile, stăpânul meu mi-a poruncit vârtos să nu trec oile peste apa Bistriței, pentru că dincolo de Bistrița e hotarul ardelean, ni le iau ungurii, cât oi trăi știu că între cele două țări mijlocul apei Bistrița este hotarul.

Martorii scriși mai sus sunt iobagii Măriei Sale ai văduvei lui Samuel Alia, ai doamnei Cătălina Lorántfi. Noi le-am scris acestea Măriei Tale după credința noastră"[1313].

1908: „**Adunarea poporală din Beclean**", din 4 noiembrie, dintr-o corespondenţă „în care se aduc, mai întâi, elogii tânărului şi harnicului avocat Dr. Octavian Pavelea… / De preşedinte al adunării l-a ales pe dl Gregoriu Puşcariu, protopopul Becleanului, secretat Alexandru Boier, din **Şieu-Sfântu**. Autoritatea politică era reprezentată prin prim-pretorele Bardy şi notarul Fogolyan… / Adunarea a deschis-o bătrânul protopop… a urmat cuvântul dlui avocat Dr. Pavelea", care „îşi sfârşeşte vorbirea prin aceea că protestează, sus şi tare" împotriva proiectului lui Andrassy, apoi „urmează vorbirea frumoasă şi însufleţitoare a părintelui Cotuţiu, care arată că, prin proiectul lui Andrassy, nu numai ţărănimea română, dar chiar şi ţăranii unguri sunt nedreptăţiţi", apoi „îşi fineşte vorbirea, prezentând un proiect de rezoluţie. În înţelesul proiectului de re-

[1313] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. X, 1637-1660, Bucureşti 1938, pp. 110-113

zoluţie, se trimit două depeşe: una Maiestăţii Sale, iar cealaltă Clubului deputaţilor naţionali români”[1314].

[1314] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 237, Braşov 1908, p. 2

ŞILEA

(**Syle**, judeţul Alba)

1361, ianuarie 22: Scrisoarea voievodului Transilvaniei Dionisie, adresată capitlului bisericii Transilvaniei, după ce „Egidiu, fiul lui Basarab de **Sâncel** (judeţul Alba**)**, a redobândit, în temeiul dreptului său, pe calea legii în faţa judecăţii noastre, de la Petru, fiul lui Werner, şi de la Petru, fiul lui Nicolae, fiul aceluiaşi Werner, comiţi de **Saschiz** (**Kyzd**, judeţul Mureş) şi de la Ladislau, Mihail şi Nicolae, fiii lui Ioan, fiul aceluiaşi Werner, comiţi de **Archita** (**Erked**, judeţul Mureş)… moşia numită **Zoltan** (azi **Mihai Viteazul**, judeţul Mureş), ca fiind a sa şi, deoarece în pricina aceasta sus pomeniţii comiţi de Saschiz şi de Archita au rămas osândiţi şi încărcaţi cu o gloabă asemenea cu preţul acelei moşii… e nevoie să fie trimişi omul nostru şi omul vostru pentru punerea în stăpânire… omul nostru Petru, fiul lui Ioan de **Petişdorf** (Petiş, judeţul Sibiu) sau Ioan zis Zaz de **Borsiyacobfolua** (lângă Sâncel, judeţul Alba) ori Mihail de **Şilea** (**Syle**, judeţul Alba) sau, în lipsa celorlali, Valentin, fiul lui Marcharth de **Herepea** (**Herepe**, judeţul Mureş), să se ducă la acea moşie şi, chemând în chip legiuit vecinii şi megieşii ei şi aceştia fiind de faţă, s-o

despartă de drepturile de moşie ale altora şi s-o dea lui Egidiu, ca s-o stăpânească pe veci”[1315].

1356, octombrie 9, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că „Augustin şi Gheorghe, fiii lui Ioan de **Chirileu** (Kerulew, judeţul Mureş), au tras în judecată pe Ştefan, Mihail şi Petru, fiii lui Nicolae de **Şilea** (Syle, judeţul Alba), pe Gall şi Mihail, fiii lui Ioan tot de Chirileu, la care judecată Augustin şi Gheorghe au cerut ca Ştefan, Mihail şi Petru, fiii lui Nicolae, şi Gall şi Mihail, fiii lui Ioan, părtaşi de devălmăşie, să le dea partea lor de moşie, ce li se cuvine de drept, din acea moşie Chirileu, în temeiul pătrimii de fiică a bunicii lor, despărţind-o prin semne de hotare, iar Ştefan, Mihail şi Petru, fiii lui Nicolae, şi Gall şi Mihail sunt gata să facă acea împărţeală. / Drept aceea, trimiteţi spre mărturie omul vostru”[1316].

1359, decembrie 12, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie capitlului de Alba Transilvaniei că i s-au plâns „Margareta, fiica lui Adrian de **Galda** (Gald, judeţul Alba) şi văduva lui Ştefan, şi fiica lui Nicolae tot de acolo că Chamaz de **Comşeşti** (Komyadzeg, judeţul Cluj), Ştefan de **Şilea** (Syle, judeţul Alba), şi Mihail, vărul său după tată, Mihai preotul, Ladislau, fiul lui Herbord, Nicolae, fiul lui Petew, Pavel, fiul lui Bolya, Ladislau şi Ioan, fiii lui Benther, şi Ioan, fiul lui Gheorghe de Galda, au scos-o pe numita doamnă din partea sa de moşie, aflătoare în aceiaşi moşie Galda, ce-i fusese dată şi dăruită de Adrian, tatăl ei, şi au cotropit-o, luând-o pentru ei. Drept aceea, poruncim să

[1315] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 8, pp. 8, 9
[1316] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 40, pp. 37, 38

trimiteţi omul vostru de mărturie, care, fiind de faţă, omul nostru Solomon de **Fahyd** (Fahya, Ffahyd, dispărut, judeţul Alba) sau Konya de **Lesan** (dispărut, judeţul Alba), ori Benedict, fiul lui Petew de Galda, să cheme pe sus-zişii nobili, să stea faţă cu sus-zisa doamnă înaintea noastră”[1317].

1363, septembrie 22, Sântimbru: Vicevoievodul Petru, Ştefan de **Şilea** (Syle, judeţul Alba) şi Ladislau, fiul lui Martin de **Totoiu** (Tate, Thatey, judeţul Alba), juzii nobililor din comitatul Alba, dau de ştire „că, potrivit hotărârii judecătoreşti, Gheorghe, fiul lui Dominic, şi Mihail, fiul lui Nicolae, din **Mesentea** (Mendschenth, judeţul Alba), vor fi datori să facă jurământ, împreună cu alţi doisprezece inşi, împotriva lui Ioan, fiul lui Barthal de **Cricău** (Krako, judeţul Alba), cu privire la faptul că ei nu au rănit, cu opt răni grele, cu precugetată răutate, pe zisul Ioan, pe când acesta voia să meargă pe un drum slobod la pomenita moşie Mesentea, şi că nici nu i-au luat cuşma şi sabia”[1318].

1366, mai 9, Turda: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că i s-au plâns „Iacob şi Dumitru, fiii lui Nicolae, nobili de **Hăghig** (Heghig, Hyduegh, Hydweg, Hydwegh, azi **Hăghig**, judeţul Covasna), nepoţii răposatului Benchench, în numele lor şi al celorlalţi nepoţi ai acelui Benchench, rudele lor… împotriva tuturor secuilor din scaunul Sepsi, anume pentru faptul că zişii noştri secui, cu o cutezătoare îndrăzneală, netemându-se să calce calea dreptăţii, printre alte rele ce le-au pricinuit lor, au cotropit, de câtva timp, cu silnicie, nişte moşii ale lor,

---

[1317] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 425, pp. 434, 435

[1318] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 191, pp. 174, 175

numite **Sombor** (dispărut, lângă Sfântu Gheorghe, judeţul Covasna) şi **Gerebench** (Grebench, dispărut, lângă Sfântu Gheorghe, judeţul Covasna), precum şi cetatea Solyumkw, aflătoare pe acea moşie Sombor, scoţându-i cu totul pe ei din acele moşii, şi le-au ţinut şi le ţin de multă vreme cotropite pe nedrept… / Drept aceea, vă poruncim cu tărie să trimiteţi omul vostru potrivit şi vrednic de crezare, în faţa căruia, omul nostru, Ioan de **Şilea** (**Syle**, judeţul Alba) sau Ștefan de **Deag** (Deeg, judeţul Mureş) ori Mihail de **Bord** (Bardhaza, judeţul Mureş), în lipsa celorlalți, mergând la sus-pomenitele moşii Sombor şi Gerebench, şi fiind de faţă vecinii şi megieşii lor, să dea pomeniţilor Iacob, Dumitru şi celorlalţi nepoti ai lui Benchench acele moşii, împreună cu toate foloasele lor şi cu cele ce ţin de folosinţele lor, precum şi cu sus-zisa cetate, potrivit mersului semnelor vechi de hotar, ca să le stăpânească pe veci ”[1319].

1895: „Ministrul ungar de agricultură a mai pus sub carantină, din cauza ivirii filoxerei, comunele **Şilea** şi **Herepea,** din comitatul Albei de jos. Din zi în zi, filoxera ia mai mari dimensiuni în Ardeal. În timpul din urmă, s-a constatat ivirea ei şi în viile de la **Teiuş**. Viile de la **Vinţul de sus** sunt asemenea puse sub carantină, din causa aceasta”[1320].

1929: „Gazetele dușmane guvernului au răspândit vestea că, în judeţul Târnava-Mică, s-ar fi descoperit mai multe cazuri de vărsat negru; şi anume, 30 de cazuri în comunele **Herepea** şi **Șilea**. Dl prefect Dr. Zaharie Boilă a

[1319] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 43, pp. 60, 61
[1320] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 217, Braşov 1895, p. 2

dezminţit vestea aceasta, arătând că nici un medic din judeţ nu știe despre aceasta, şi că, prin urmare, e minciună”[1321].

[1321] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 22, Blaj 1929, p. 6

ŞIMIAN

(Semyen, judeţul Bihor)

1355, august 27, Oradea: „Capitlul din Oradea adevereşte că, în conformitate cu hotărârea lui Nicolae Szècsi, judele ţării, Petru, fiul lui Simion de **Kálló** (Nagykálló, în Ungaria), a jurat, împreună cu alţi 24 de martori, că este nevinovat de învinuirile aduse de soţia şi de fiul lui Toma de **Biri** (Byr, în Ungaria). În lista conjurătorilor, între alţii: Petru de **Santău** (Zanto, Santăul Mare şi Mic, judeţul Bihor), Pavel de **Kuntey** (lângă Valea lui Mihai, judeţul Bihor), Cel Mare de **Şimian** (Semyen, judeţul Bihor), Mihail de **Cheşereu** (Kesereu, judeţul Bihor), Matia de Santău”[1322].

1360, decembrie 12, Kálló: Vicecomiţii Lorand şi Andrei, şi juzii nobililor din comitatul Szabolcs dau de ştire că, venind „Leukus zis Lengel de **Semyen** (azi **Şimian**, judeţul Bihor), ne-a făcut cunoscut că Dionisie, oaspe din satul **Dorolţ** (Darolch, Darouch, judeţul Satu Mare), în Semyen, l-a ucis, cu o lovitură de săgeată, pe Ioan, fiul lui Petru diacul, iobagul său… pe când ieşea din casa lui Pavel

[1322] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 338, p. 357

zis Sarga, iobagul magistrului Ştefan, fiul lui Ştefan, şi ne-a rugat să trimitem omul nostru spre mărturie”[1323].

[1323] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 540, pp. 582, 583

ŞIMLEUL SILVANIEI

(**Şimleu**, **Somlio**, **Somolyo**, judeţul Sălaj)

1351, decembrie 6, Buda: Ludovic, regele Ungariei, judecă pricina dintre „Ladislau, fiul lui Ioan, fiul lui Bricciu de **Batur** (Bator, Nyirbátor, în Ungaria)… în numele nobilei doamne Ana, soţia sa, fiica magistrului Mauriciu de **Medieş** (**Megyes, Meggyes**, azi **Medieşul Aurit**, judeţul Satu Mare)" şi „Simion, fiul aceluiaşi Mauriciu, fratele bun al nobilei doamne… cu privire la a patra parte". Regele hotărăşte ca „Ana şi, prin dânsa, moştenitorii şi urmaşii moştenitorilor ei… să le ţină şi să le stăpânească pe veci şi în chip nestrămutat o cetate a sa, numită **Şimleu** (azi **Şimleul Silvaniei**, Somlio, Somolyo, judeţul Sălaj), aflătoare lângă râul Crasna, dimpreună cu moşiile care ţin de ea şi cu satele numite **Şimleu**, **Periceiu** (**Perechun**, judeţul Sălaj), **Ceheiu** (**Chehy**, judeţul Sălaj), **Giurtelec** (azi **Giurtelecul Şimleului, Gyurteluke**, judeţul Sălaj), **Hodig** (**Hidig**, cătun lângă Moiad, judeţul Sălaj), cu vama ce se obişnuieşte să se ia în numitul sat Hidig, de asemenea şi moşia **Micoşlaca** (**Myklouslaka, Mykloslaka**, aparţinând de **Ocna Mureş**, judeţul Alba) din părţile Transilvaniei, aşezată lângă râul Mureş, în comitatul Alba, cu toate folosinţele… Afară de acestea, fiindcă bunicul şi tatăl magistrului Simion au dăruit cu drept de veci nişte bucăţi de

pământ, despărţite din moşiile ce ţin de cetatea Şimleu, şi anume **Uileac** (**Vylak**, în judeţul Sălaj) lui Sudak şi fratelui acestuia Nicolae, şi de asemenea moşia **Siciu** (?, judeţul Sălaj) lui Ladislau şi Petru, pentru faptele lor de credinţă – părţile au lăsat într-un cuget în stăpânirea acelor nobili moşiile Uileac şi Siciu[1324].

1352, ianuarie 8, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire că, „la octavele Anului nou (8 ianuarie)… acea doamnă numită Ana, soţia magistrului Ladislau, fiica răposatului magistru Mauriciu de Medieş" a beneficiat de „scrisoarea noastră privilegială, întărită cu puterea peceţii noastre"[1325], pentru moşiile şi satele menţionate în diploma regală din 6 decembrie 1351.

1352, mai 8, Buda: Scrisoarea privilegială a capitlului din Buda „cu privire la cetatea **Şimleu** şi la moşiile date şi dăruite nobilei doamne Ana"[1326].

1355, noiembrie 3, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire că, venind „Ana, soţia magistrului Ladislau, fiul lui Ioan, fiul lui Bricciu de **Batur** (Bator, Nyirbátor, în Ungaria), adică fiica răposatului magistru Mauriciu de **Medieş** (**Megyes, Meggyes**, azi **Medieşul Aurit**, judeţul Satu Mare), a mărturisit că deoarece cetatea **Şimleu** (azi **Şimleul Silvaniei**, Somlio, Somolyo, judeţul Sălaj), aflătoare în comitatul Crasna, cu satele şi pământurile ce ţin de ea, precum şi satul **Micoşlaca** (**Myklouslaka, Mykloslaka**, aparţinând de **Ocna Mureş**, judeţul Alba)), aşe-

[1324] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 83, pp. 84-88
[1325] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 90, pp. 101-103
[1326] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 123, pp. 133, 134

zat în comitatul Alba, lângă râul Mureş, i-au fost dăruite de către magistrul Simion, fiul magistrului Mauriciu, fratele ei după mamă, prin mijlocirea scrisorilor preaînaltului Ludovic, regele Ungariei…după o îndelungată chibzuire, a împărţit în jumătate acele moşii între urmaşii ei… lăsând la o parte fiicele, adică lui Stanislau, Ladislau şi Gheorghe, născuţi din ea, şi celor pe care îi va putea naşte în viitor; iar jumătatea rămasă a acelor moşii, ce ţin de patea feme iască şi care-i vin de la bunica sa… o hărăzeşte suszişilor ei moştenitori şi fiicelor sale, împreună, ca să le stăpânească"[1327].

1356, ianuarie 8, Oradea: Privilegiul capitlului din Oradea, prin care „Ana, soţia magistrului Ladislau, fiica magistrului Mauriciu, fiul lui Nicolae de **Medieş** (**Megyes, Meggyes**, azi **Medieşul Aurit**, judeţul Satu Mare) adică al răposatului voievod Nicolae", dăruieşte fratelui ei Simion… „toate stăpânirile sale de moşie… / Iar acel Simion, întru răsplătirea deplină a hărăzirii, a dat Anei, sora lui preaiubită, o cetate, numită a **Şimleului**, aflătoare aproape de râul Crasna, cu părţile de moşii ce ţin de ea şi cu satele numite **Şimleu** (azi **Şimleul Silvaniei**, Somlio, Somolyo, judeţul Sălaj), **Periceiu** (**Perechun**, judeţul Sălaj)**, Ceheiu** (**Chehy**, judeţul Sălaj), **Giurteleku** (azi **Giurtelecul Şimleului, Gyurteluke**, judeţul Sălaj), şi **Hidig** (**Hidig**, cătun lângă Moiad, judeţul Sălaj), cu vama ce se obişnuia a se lua la Hidig; de asemenea, moşia **Micoşlaca** (**Mykloushaka, Mykloslaka**, aparţinând de **Ocna Mureş**, judeţul Alba), aşezată pe râul Mureş, în comitatul Alba… / Pe lângă acestea, deoarece bunicul şi tatăl magistrului Simion, hărăzise pe veci, pentru faptele lui de credinţă, lui Nicolae,

[1327] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 346, pp. 366-368

fratele acestuia, nişte părţi de moşie, despărţite din moşiile ce ţin de Şimleu, anume **Uileac** (**Vylak**, în judeţul Sălaj)**, Sudak** (judeţul Sălaj) etc., de asemenea lui Ladislau şi lui Petru moşia **Siciu** (judeţul Sălaj), ei au lăsat acestor nobili acele moşii”[1328].

1583, Însoţitorul lui Possevino: „Am lăsat în urmă cetatea **Şimleu**, care este ca o anexă a Transilvaniei, locul în care s-a născut regele Ştefan... Acolo este o coastă de deal, ce se ţine de celelalte dealuri mai înalte, şi care domină, aproape acea cetate şi pe această înălţime au ridicat părinţii regelui, plini de mare evlavie, o biserică a Fericitei Fecioare, în anul 1534... când s-a născut Ştefan. Deci, în acest loc am făcut slujba religioasă, căci în restul Ungariei nu am găsit nici o biserică, decât acelea pe care le convertiseră ereticii, spre folosirea lor nelegiuită. Am aflat în acest ţinut, care aparţine familiei regelui, trei preoţi catolici, dintre care unii au fost salutaţi de părintele Possevino şi ajutaţi cu milostenie şi apoi le-a trimis cărţi şi i-a îndemnat, prin scrisori, la lupta cea dreaptă... Părăsind Şimleul, după două zile am ajuns la satul colegiului nostru, unde au venit în jurul nostru ţăranii, recunoscându-ne ca stăpânii lor şi pricinuindu-ne o bucurie nu mică”[1329].

1599, decembrie 4, Germanico Malaspina: „Eu am plecat, în ziua de 18 ale lunii trecute (noiembrie), din Alba Iulia, însoţit de un om al voievodului şi de 400 de călăreţi unguri, veniţi cu Ungnad, şi Forgacs Sigismumnd, şi, rugat de aceşti domni, am trecut prin **Şimlău** (Somlyo), unde am regăsit pe Basta, pe guvernatorul Oradiei, Paul Niary, şi

---

[1328] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 2, pp. 1-5

[1329] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, pp. 597, 598

mai mulţi colonei şi alte persoane însemnate, şi le-am făcut o dare de seamă cuprinzătoare şi amănunţită a stării în care am lăsat Transilvania."[1330].

1685, aprilie 26, Antide Dunod, generalului imperial Schultz: „Am sosit, cu mare promptitudine, la **Satu Mare**, împreună cu trimisul prea înălțatului principe al Transilvaniei, ca să încerc să-i fac cunoscute, mai pe larg și amănunţit, intențiunile împăratului şi să-i dezvălui dispoziţiile turcilor, tătarilor şi ale acestor regiuni, şi să-i arăt cele ce trebuie făcute pentru acea ocrotire şi înaintare… Aşadar, să-şi adune îndată trupe, măcar și până la 9.000, atât călărime, cât şi pedestrime, cu câte tunuri va putea. Din **Satu Mare** să scoată pe ungurii ce sunt acolo și să-i ia cu sine, împreună cu domnul Csáki, căruia să-i dea comanda acestor unguri, și să coboare, cât mai iute, la orașul Debrețin, de la care va avea aprovizionarea necesară, ca şi de la transilvani, la vremea sa, apoi să meargă la cetatea **Timişoara** şi să o împresoare, și să nu lase să se introducă ceva în cetate, până la venirea forţelor mai mari, destinate asediului său, ocupând, totuşi, în prealabil, castelul de la **Lipova**.

Din **Satu Mare**, să trimită doi ofiţeri de credinţă neîndoioasă la preamăritul domn Teleki, generalul suprem al Transilvaniei, care să meargă, de-a dreptul, la **Şimlău** (Somlio), la domnul Francisc Bialis, căpitanul acestui loc, care le va da o escortă, până la sus-zisul domn Teleki, dintre care unul să meargă, apoi, la principele Ţării Românești, şi să vestească atât sus-zisului domn Teleki, cât și zisului principe, sosirea excelenţei voastre şi să afle, şi de la unul, și de la celălalt, informaţiile necesare și drumul pe

[1330] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, IV, Bucureşti 1972, p. 172

care să-l urmeze excelența voastră, care va aștepta înapoierea lor în părţile timişorene, de unde nu va pleca, până nu se va organiza asediul, afară de cazul în care ar fi chemată excelenţa voastră fie de către principele Transilvaniei, fie de al Ţării Româneşti, pentru apărarea lor şi împotrivirea ce ar fi de opus tătarilor, de va fi necesară, despre care, totuşi, sus zișii principi cred că nu va fi nici o primejdie"[1331].

1687, Luigi Ferdinando Marsigli: „Apropiindu-ne, într-un marș scurt, de cetatea **Șimleu**, care era cel dintâi loc întărit cu trupe transilvănene, am fost detașat, împreună cu câțiva comandanţi aleși, pentru a face recunoașterea poziției şi fortificațiilor. Și, găsind accesul liber, căci, mă apropiasem fără nici o rezistență, am înaintat până sub ziduri. Acolo era comandant un genovez şi acesta, în loc de a se purta ca un inamic, mi-a trimis vin, brânză și felurite băuturi răcoritoare. Și fiind doritor să stea de vorbă cu mine, i-am acordat o întâlnire, la capul podului cetăţii. Comandantul cetăţii își arată neputința de a o apăra, neavând forţe suficiente și este dispus de a se pune sub protecția împăratului.

După succesul obţinut în cursul acestei expediţii, m-am întors în tabără și am spus ducelui că făcusem recunoașterea și că supusesem **Şimleul**. Bucurându-se de aceasta, i-am prezentat raportul meu, pe care l-a ascultat cu multă plăcere. A dat ordin ca, în dimineața următoare, să pornească în marș mai multe batalioane și două tunuri, iar mie mi-a poruncit să merg înainte, pentru a declara începerea operaţiilor. / Cum nu era nici o îndoială, cu privire la capitulare, iar Înălţimea sa ducele dorea să obţină mai mul-

[1331] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VIII, București 1983, pp. 37, 38

te informaţii, atât cu privire la buna credinţă a acelui comandant, cât şi la înaintarea noastră, precum și asupra situației din Transilvania, mi-a dat ordin să le dobândesc, chiar din gura aceluia, ceea ce am şi făcut, de îndată ce am intrat în castel, unde ofițerii din batalioanele noastre au găsit pregătit un prânz foarte gustos”[1332].

1687, octombrie 27: **Tratatul de la Blaj** stabilea „trecerea ţării în posesiunea Casei de Habsburg”, iar la punctul 1, din capitolul I, se stabilea că „Principele va ţine în lăuntrul ţării, în iernatic, o parte din armata imperială şi, pe lângă observarea de disciplină militară bună, va lăsa să se aşeze în cetăţile şi fortăreţele **Sibiu, Cluj, Bistriţa, Alba-Iulia, Sebeş, Orăştie, Oşorhei** (Osior-heiu), **Deva, Gherla, Şimleu, Mănăştur** (Monastur), **Teiuş**”[1333] . „După Cluj şi Sibiu, toate celelalte cetăţi şi fortăreţe ale Transilvaniei s-au supus fără nici o rezistenţă. Singur, **Braşovul** se opusese la ocuparea germană; a şi păţit-o, încât o va ţine minte prin toate generaţiile”[1334].

1738, Anonim Latin: „Ajungând în Bihor, la **Săcuieni**, „domnul poştar”, care e catolic, la cină, în afară de o cantitate dublă de vin, ne-a dat, la încheierea mesei, o sticluţă de vin mai ales și mai grozav, numit popular Ausbruch” (vin de calitate, făcut la **Păuliş**, lângă Arad). [Ei trec apoi prin **Margita**, în seara zilei de 26 martie, şi poposese la **Deda**, amândouă în Bihor; în 27, își continuă drumul, intrând pe teritoriul principatului Transilvaniei].

[1332] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VIII, Bucureşti 1983, pp. 48, 49

[1333] Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. I, Sibiu 1889, p. 63

[1334] Ibidem, p. 66

27 martie. Drumul fiind tare stricat de ploi, cum domnul poştar avea drum la **Şimlău**, am făcut drumul împreună şi am ajuns la hotarul Transilvaniei... unde am sosit pe la 11. Acolo, împreună cu domnul poştar, am fost găzduiţi la o bună măicuţă văduvă, care nu ştia deloc ungureşte şi numaidecât am fost poftiţi de ea să luăm o gustare. Am luat o masă foarte bună, după aceea ne-am dus la administratorul salinei, pentru nişte treburi, şi am fost primiţi de el cu voie bună şi trataţi atât cu mâncare şi băutură de seară, cât şi cu adăpostul pentru noapte, rămânând acolo, la el.

28 martie. În biserica parohială catolică, zisă şi plebanie (deoarece, după obiceiul locului, parohii sunt numiţi aici plebani), am slujit liturghia. În afară de această biserică a catolicilor, mai este în oraş o biserică, a românilor, adepţi ai bisericii şi credinţei greceşti, care umplu biserica în număr uimitor de mare, mai ales femeile. De asemenea, aici îşi mai au calvinii templul lor, clădit fastuos; aceşti răi îi întrec cu mult, ca număr, atât pe catolici, cât şi pe ortodocşi, atât aici, cât si în alte părţi de dincolo de Tisa, spre Transilvania. Puţini cunosc aici limba germană, în alte locuri încă şi mai puţini şi, în afară de domnii poştari, aproape nimeni; puţini totuşi dintre funcţionari vorbesc, foarte stricat, latineşte şi nimic nu-i foloseşte călătorului prin aceste locuri limba cehă, deoarece limbile maghiară şi română sunt cu totul deosebite de aceasta şi abia găseam pe câte unul sau altul care să ştie slavoneşte şi astfel să înţeleagă ceva din limba cehă. Aşteptând să ni se trimită, din partea provinciei, un mijloc de călătorie, în această zi ne-am odihnit la acel domn administrator al salinei, german ca limbă şi sentimente, şi om foarte ales. După amiază, am privit la înmormântarea unui calvin.

Aceşti calvini, care fug de cruce, deşi ea a fost unealta mântuirii noastre, au grijă ca, în locul ei, să pună pe cioclu să ducă, înaintea mortului, o bârnă şi îl petrec cu multă gălăgie. / Începând de la **Săcueni**, am umblat aproape numai prin păduri, prin pustiuri foarte întinse şi prin munţi nespus de înalţi, care făceau ca drumul să fie, pe cât de primejdios, pe atât de anevoios, astfel încât, nu fără temei sau din întâmplare, această regiune, adică Transilvania sau *ţara aflată dincolo de păduri* a fost numită, de unii, Siebenbergen sau Siebenberge, deoarece constă nu numai din şapte munţi, ci aproape numai din munţi. După alţii, însă, este numită Siebenbürgen după şapte oraşe, al căror nume se sfârşeşte cu Burg, adică: Clausenburg, Marienburg, Schessburg, Thorenburg, Salzburg, Kuchelburg etc."[1335].

1878, iunie 24: „Apropiindu-se adunarea generală a Asociaţiunii transilvane pentru literatură şi cultura poporului român, ce se va întruni, la 4 august, în **Şimleul Silvaniei**, vin, cu toată onoarea a aduce la cunoştinţa onoratului public român că, pentru de a se putea lua măsurile necesare, cu privire la încăperi, atât pentru şedinţă, cât şi pentru membrii singuratici (cvartire), sala de bal, eventual teatru, prânz comun şi cărăuşia membrilor carie vor veni pe lângă **Clusiu-Ciucea**, şi **Oradea-Ciucea**, comitetul aranjator a aflat de bine ca toţi membrii care s-au rezervat a participă la adunarea amintită să se insinueze în scris, până în 20 a lunii lui iulie, la preşedintele comitetului aranjator. R. D. Alimpiu Barboloviciu, în **Şimleul Silvaniei**. / Prin urmare, cu toată onoarea sunt rugaţi şi provocaţi toţi aceia care voiesc a participa la adunarea memorată să se insinueze în scris, pe termenul şi la locul menţionat,

[1335] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, IX, serie nouă, Bucureşti 1997, pp. 211, 212

având totdeodată datorinţa, în interesul propriu, de a semnala şi linia pe care voiesc să călătorească (Clusiu-Ciucea, Carei-Şimleu, ori Oradea-Ciucea-Şimleu, Zalău-Şimleu, Oradea-Şimleu) / Adunarea se va întruni în 4 august a. c. Îi va premerge serbarea cultului divin, prin urmare e de dorit ca membrii din depărtare şi mai ales aceia care vor călători pe linia **Clusiu-Ciucea** sau **Oradea-Ciucea**, să-şi întocmească marşruta (călătoria) aşa ca, pe ziua de 3 august, de dimineaţă, neamânat să sosească la **Ciucea**, unde îi va aştepta comisiunea de primire, sub prezidiul dlui Georgiu Pop, deputat dietal, că, la din-contra comisiunea nu va garanta despre cărăuşie. / Spre orientare: trenul Clusiu-Ciucea soseţce la Ciucea la 8 ore, dimineaţa, iar cel de către Oradea-Ciucea, la 11 ore, tot dimineaţa. / V. Pop, actuariu"[1336].

1895: „Inaugurarea expoziției de lucruri femeiești, de la **Șimleu**, s-a săvârşit, în 11 august, la 4 ore d. a. Expoziţie de acest fel românii sălăgeni, până acuma, încă n-au aranjat. Trei odăi spaţiose erau pline cu excelentele obiecte expuse; preţul de intrare era 10 coroane. Străinii din **Şimleu** şi jur mult au admirat această frumoasă expoziţie. / Obiecte expuse, de altfel, n-au fost numai din Sălaj. Cu totul, erau aproape la 1.000 bucăţi, tot lucruri de mână femeiești, ca ţesături, cusături, broderii etc. După biletele ce atârnau de obiecte, mi-am şi însemnat câteva nume: / Veturia Budişan, născută Liscan, din **Pria**; / Marieta Iernea, din **Leta mare**; / Elena Cosma din **Marin**; / Maria Lazar, născută Lăpuștean, din **Șimleu**; / Teresia Băliban, născută Bran, din **Acăși**; / Aurelia Mircea, din **Bogdana**; / Emilia Bran din **Feghea**; / Cornelia Vaioa din

[1336] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLI, nr. 48, Braşov 1878, p. 2

Cristelec; / Regina Bohăţăl, născută Lengyol, din **Supurul de sus**; / Veronica Pop, născută Laslofi, din **Babţa**; / Elena Butean, născută Bran, din **Supurul de jos**; / Cornelia și Sabina Maniu, din **Șimleu**; / Elena Mica, din **Odorhei**; / Silvia Filip, din **Stirci**; / Cornelia Delei, din **Pericei**; / Eugenia Lengyel, din **Corni**; / Emilia Orian, din **Cizer**; Cornelia Cristea, din **Giurtelec**, şi multe altele. / La inaugurare, asemenea, a luat parte public numeros... Se spune că expoziţia a fost vizitată de peste 1.000 persoane... /

Concertul şi balul, care s-au ţinut în sala teatrului din **Șimleu**, o sală care, de astă-dată, de ar fi fost de două ori mai mare, și totuşi nu ar fi încăput cele 700 de persoane, ce-ar fi dorit să-şi petreacă. Mulţi nici pe la uși n-au mai putut ajunge, ci trebuiră să se îndestulească cu cele ce le spuneau alţii despre cele ce se petreceau înlăuntru. / **Programa concertului a fost următorea**: / 1). „Sfântă zi de libertate", cântată, cu multă dibăcie, de corul tinerimii, compus cu deosebire din bravii clerici gherlani. Corul a fost mult aplaudat; / 2). Potpouri clasic, piano-solo de doamna Laura Borbola, după care au urmat multe cântări românești. Doamna Laura Borbola a dat noi probe de frumosul său talent în arta muzicală, încântând publicul. Prin o schimbare a programei, a urmat, în locul al / 3-lea). „Doamna Ana", de Alecsandri, care a fost bine declamată de domnișoara Elena Mica; / 4). „Serenadă", de George cavaler de Flondor, cântată frumos de corul tinerimii; / 5) „Cântec de fericire", de Iacob Mureşianu, cântat solo de doamna Victoria Carşai, acompaniată la pian de domnișoara Maniu. Doamna Carşai a fost furtunos aplaudată, împreună cu domnișoara Maniu; / 6). „Despot Vodă", de Vasile Alecsandri, care a fost minunat declamat de dl Victor Vaşvári, încât aplauzele păreau a nu mai avea sfârşit; /

7). „Marşul cântăreților", de Ciprian G. Porumbescu, cântat atât de însufleţitor de corul tinerimii. La stăruința publicului, acest punct a fost repetat.

Balul asemenea ar fi reuşit foarte bine, dacă sala de dans nu ar fi fost, pentru acum, din cale afară de mică. La jocurile de coloană erau înşirate câte 200 perechi. În pauză, 21 tineri, îmbrăcați în costume naționale au jucat, în admirabil tact, „Căluşerul" şi „Bătuta", sub conducerea dlui Augustin Molnar. / La bal, am văzut, între altele, pe **doamnele**: Maria Barboloviei (**Șimleu**), / Clara Maniu, născută Coroian (**Șimleu**), / Maria Cosma, născută Dragoş (**Supur**), / V. Pop (**Zalău**), / Aurelia Dr. Pop, născută Cosma (**Oradea-mare**), văduva Filip (**Supur**), / Laura Bran, născută Vanoai (**Țeghea**), / Ana Mica (**Odorhei**), / Bran (**Benefalău**), / Elena Butean, născută Bran (**Supur**), / Pop (**Unimăt**), / Terezia Băliban (**Acâş**), / Regina Bohăţăl, născută Lengyel (**Supur**), / Veronica Pop (**Babța**), / Coste (**Pecei**), / Lemeni (**Gherla**), / Vaida (**Cristelec**), / Hoblea (**Cig**), / Sima (**Pericei**), / Lazar (**Șimleu**), / Vicaş (**Hidig**), / Budişan (**Pria**), / Tămaş (**Giurgiu**), / Carşai (**Blașiu**), / Borbola (**Sătmar**), / Iernea (**Leta-mare**), / Dr. Pop (**Năsăud**), / Filip (**Stirci**), / Pop (**Recea**), / Cristea (**Giurtelec**), / Ilieş (**Bocșa-română**) şi multe altele, ale cărora nume miau scăpat. / Dintre **domnişoare**: I. Micu (**Odorhei**), / Marieta Iernea (**Leta-mare**), / Emilia Bran (**Țeghea**), / Sabina şi Cornelia Maniu (**Șimleu**), / Elena Cosma (**Marin**), / Vaida (**Carastelec**), / Delei (**Pericei**), / Tămaş (**Giurgiu**), / Filip (**Stîrci**), / Cornelia Cristea (**Giurtelec**), / Mircea (**Bogdand**), / Caba (**Chend**), / Labo (**Bogdana**), /

Pop (**Şimleu**), / Pop (**Ortelec**), / Târnovan (**S. Lazar**) şi încă vreo 100 altele”[1337].

1902: „În 3 faur, a murit de moarte subită fostul notar în **Hidig** (Sălaj), Samuil Bădescu, unul din acei puţini notari români, pe care nici reavoinţa paşalelor ungureşti nu i-a putut scoate din postul lor, pentru că n-au aflat vină în ei… / De era maghiar, de mult ar fi fost decorat pentru merite în greul său oficiu. Ca român, a trebuit să se îndestulească cu aceea că nu-l pot alunga din oficiu… / Samuil Bădescu a fost notar în **Hidig**, membru al clubului notarial comitatentis, a repauzat subit în **Şimleul Silvaniei**, la 3 februarie, 11 ore a. m., în anul 58 al vieţii şi 33 al fericitei sale căsătorii. A fost înmormântat în **Şimleu**, la 5 februarie, 2 ore după amiaza, după ritul bisericii greco-catolice. Îl jelesc Susana Aciu, ca soşie, Ioniţă Bădescu, redactor curier în Botoşani, ca frate, şi numeroase rubedenii”[1338].

1903: „Adunarea generală a „Silvaniei“, s-a ţinut în 24 martie nou. în **Şimleul Silvaniei**… De faţă au fost vreo 40 acţionari, cu 363 voturi, reprezentând 851 acţii. Progresul continuu şi frumos în toate ramurile de operaţiuni, ce-l face, din an în an, acest institut de bani, ne dă dreptul a privi la el cu mândrie. / Adunarea a deschis-o, la 10 ore, dl George Pop de Băseşti, preşedintele „Silvaniei”, printr-o vorbire potrivită, mulțumind acţionarilor de interesare. Dl Andrei Cosma. director executiv, ceteşte raportul anual al direcţiunii, în care îndată, la început, aduce la cunoştinţa acționarilor că Demetriu Suciu, unul dintre fundatorii „Silvaniei” și membru în comitetul de supraveghere, la 20 octomvrie 1902, jelit de toţi, s-a mutat la cele vecinice. Ne

[1337] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 189, Braşov 1895, p. 3
[1338] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 20, Braşov 1902, p. 3

spune, apoi bravul director, că, deşi anul trecut nu a fost favorabil pentru economii noștri, care dau contingentul clientelei institutului, dezvoltarea institutului, cu toate acestea, a continuat în toate ramurile de operațiuni. Aşa, realitățile institutului, în anul 1902, au fost în preț de peste 170.000 coroane, depunerile 1.150.072,38, faţă de anul 1901, o creştere de peste 73.000, s-au escomptat în decursul anului 1902 cambii în valoare de peste 6.000.000, cambii cu acoperire ipotecară au fost în valoare de 855.450. Revirimentul total a fost de peste 14 milioane, iar venitul curat a fost 56.390.832, mai mult decât în anul 1901 cu coroane 2.694,82. Acest venit s-a împărțit, apoi, ca dividende acţionarilor 9 %, fondului de rezervă, fondului de pensiune, fondului cultural peste 600 coroane etc., etc., iar spre scopuri culturale umanitare şi de binefacere s-a dat suma da 1.280,26 coroane. / De altmintrelea, fiind capitalul social 300.000 coroane, fondul de rezervă 226.122,58 coroane şi cu fondul de pensiune ne dau o avere de 555.667 coroane 58 bani.

A urmat raportul comitetului de reviziune şi celelalte, apoi alegerea a 6 membri în direcţiune şi 6 în comitetul de reviziune, realegându-se în direcţiune părintele vicar Alimpiu Barboloviciu, părintele Vasile Pătcaş din **Hotoan**, dl Augustin Marcuş casierul „Silvaniei”, dl Vasile Pop, avocat în **Şimleu**, şi dl Mihai Bohăţăl, proprietar în **Supurul-de-sus**, şi, ca nou ales, dl G. Maior, **avocat şi proprietar în Pericei**; iar în comitetul de supraveghere sau reviziune s-au reales: canonicul Teodor Kövári, din **Oradea-mare**, Florian Cocian, avocat în **Cehul Silvaniei**, şi părintele Aurel Orian, din **Cizer**; iar în locurile vacante au fost aleşi: Teodor Pop, protopop în **Ortelec**, Dr. Octavian Felecanu, vice-notar comitatens în **Zalău**, și părintele Ant.

Băliban, preotul **Băseştilor**. / Urmează, la ordinea zilei, discuțiunea despre înființarea unei filiale a „Silvaniei”, la invitarea preoțimii şi inteligenței române de peste Meseș, în frunte cu Mult Onoratul Domn Vasile Pap, protopop, în **Sân-Georghiul de Meseș**, care propunere însă, deocamdată, a rămas a se dezbate mai amănunţit, într-o altă adunare generală extraordinară, ce se va convoca anume spre acest scop; eventual, dacă mai în grabă nu se vor putea face pregătirile necesare, până la adunarea generală ordinară a XVI-a, nefiind, din 3.000 acţii prezentate, decât 851. / Decide apoi adunarea generală, la propunerea dlui director executiv Andrei Cosma, a se da un număr de premii clienților din comune, de acele unde se află mai mulţi debitori la „Silvania” şi, cu toate acestea, s-a achitat mai regulat datoria şi, de la înființarea „Silvaniei”, până azi, nici un cambiu nu s-a protestat. Premiile, la propunerea dlui director executiv Andrei Cosma, se dau lui Ioan Pop al Nuţului din **Căţălul-român**, Gavrila Mergeș din **Hidig**, Ștefan Flore şi George Gaspar, **ambii din Pericei**, fiecăruia câte un plug nou bun, iar mai multora se împărtăşeşte 1 mm de sămânţă de trifoi, care premii, imediat după adunare, se şi predau numiţilor, în prezenţa acţionarilor. / Un ţăran mulţămeşte „domnilor noștri”. Mai amintesc aici că „Silvania”, de la înființarea ei, spre scopuri culturale şi de binefacere, spre zidiri de biserici și școli, spre întregirea salariilor învăţătoreşti, stipendii şi ajutoare pentru studenţii săraci, și alte scopuri umanitare, a dat suma de 26.428 coroane 82 bani.

După aceasta apoi, închizând Mult Onoratul Domn George Pop de Băseşti adunarea, venerabilul vicar Barbolovici, în numele acţionarilor, rosteşte o avântată mulţămită domnilor George Pop de Băseşti, ca preşedinte, Andrei Cosma, ca director executiv, direcțiunii, comitetului

de supraveghere, precum și tuturor funcţionarilor, pentru înţeleapta conducere, zelul și munca neobosită întru dobândirea unor rezultate atât de frumoase. / Ne-am întrunit, apoi, cu toţi cei de fată, acţionari, inteligenți şi țărani, direcţiune, oficiali și amici ai cauzelor noastre economice şi naţionale, în frunte cu bărbaţii noștri concucători: George Pop de Băseşti, directorul Andrei Cosma, părintele vicar Alimpiu Barbolovici etc., la un prânz comun, la ospătarul care e chiriaşul uneia dintre casele „Silvaniei", ca, după cele pertractate, să petrecem câteva minute de veselie împreună și la masa albă, unde fireşte nici toastele n-au lipsit. / După ridicarea mesei, a urmat, la 4 ore, inaugurarea „Casinei române" din **Șimleu**. O veche dorinţă a inteligenţei române din **Șimleu** şi împrejurime s-a împlinit cu înființarea acestei casine, fiind meritul principal al dlui A. Cosma, al acestui bărbat în veci neobosit întru săvârşirea tuturor lucrurilor bune. Casina din **Șimleu**, de altfel, e prima casină română în Sălaj"[1339].

1907: „O veste bună. Românii din comunele **Ceheiu** și **Hereclean**, ținutul Sălajului, au cumpărat, zilele trecute, bunul nemeşesc al familiei maghiare Kethelyi, cu 130.000 coroane, cu ajutorul băncii *Silvania*"[1340].

1908: „**Mizerii de prin Sătmar**. Senzaţia cea mai nouă a săptămânii este că, în săptămâna trecută, a ieşit din temniţa din **Baia Mare** părintele protopop Dionisie Bran, pentru o hartă oprintă şi aflată în şcoala din **Ardusat**; iar senzaţia săptămânii viitoare va fi că are să intre învăţătorul Alesandru Anderu în temniţa din **Baia Mare**, pentru aceiaşi crimă. E mai trist decât aceasta că, în cele mai multe lucruri, şi-a vârât coada cel necurat între preot şi dascăl.

[1339] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 63, Braşov 1903, p. 3
[1340] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 41, Braşov 1907, p. 3

Nu voi aminti cazul părintelui George Stanciu din **Botiz**, pe care învăţătorii de acolo, Rus şi Irimiaş, îl aduseseră în hărţuiele cu inspectorul regesc din Sătmar, nici nu voi aminti cazul dascălului Ilie Popan, din **Aciua**, din generaţia mai nouă, care îşi acuză preotul prin foi de „dacoromânism". / Legea lui Apponyi din 1907 îşi aduce şi ea roadele pe întreaga linie. Învăţătorii din **Borhid** şi **Vaşmort**, Goron şi Bretean, au contestat dreptul Ordinariatului de a-i lua în cercetare disciplinară, dacă acea comisie nu e prezidată de reprezentantul statului. Ce minţeală! După această logică, ar trebui să nu primească nici prescura de la slujbă, dacă, pe lângă prescurnicer, nu e imprimată pe prescură şi ştampila inspectoratului regesc. / Ca să fie deplin răvaşul, am să amintesc cazul şi mai trist al preoţilor Pap Lajos şi Pap Gyula, cel dintâi din **Firiza**, şi cel din urmă din **Girolt**, care bat toba mare prin foile maghiare, spre a-şi putea construi biserici româneşti cu ajutorul publicului patriotic. Cetind avizul acestora, îmi vine în minte cazul unui preot de odinioară, care a făcut contract cu diavolul că, dacă acesta îl ajută, în schimb îşi dă sufletul lui. Scopul şi l-a ajuns, dar conştiinţa nu i-a mai dat pace. Tot mereu auzea glasul înfiorător al conştiinţei: „Nu-i scăpare, eşti pierdut!" (vezi, mai pe larg, „Păstorul sufletesc" din **Şimleul Silvaniei**, 1 februarie 1908, p. 104); iar pe părintele Breban din **Baia Mare** nu-l mai lasă în pace, ca să-şi termine biserica, fostul ciceprezident al reuniunii învăţătorilor din Sătmar-Ugocia, ci îi adună cărbuni în cap, ca să introducă în biserica din Baia Mare limba maghiară. Triste lucruri, decât care mai triste nu pot fi. / Coriolan Târnovan, preot"[1341].

[1341] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 26, Braşov 1908, pp. 1, 2

1912: „Învăţătorul şcolii confesionale greco-catolice române din **Băseşti**, Dariu Pop, a fost suspendat. Deşi la zidirea acestei şcoli statul nu a contribuit chiar cu nimica, precum nici la susținerea ei şi nici la regularea salarului învăţătoresc, săvârşindu-le toate acestea, în mare parte, dl Gheorghe Pop de Băseşti, care a contribuit cu **peste 3.000 coroane la zidirea şcolii** şi la salarul învăţătoresc cu jumătate sumă, iar celelalte le-a tăcut și le face poporul, ministrul a suspendat pe susnumitul învăţător şi, în cauza suspendării, va fi cercetarea, sâmbătă, în 16 noiembrie nou, la cancelaria casei comunale din Băseşti. Cauza? Un raport, pe care învățătorul harnic Dariu Pop la scris despre adunarea generală a Reuniunii învăţătorilor români sălăgeni, ţinut în 23 iunie nou, în **Giurtelecul Şimleului**, sub titlul de „R. I. R. S.", în Nrul 133 din „Românul" din Arad, în care raport dl Dariu Pop, ca şi oricare român cinstit, a luat în nume de rău faptul că învățătorii lingăi de tălpile inspectorului din Sălaj şi a solgăbirăului din **Şimleu**, învățătorii Pocola-Pokola şi Ilie Tivadar, la banchet au toastat pentru suspomeniţii, în limba maghiară, şi nu româneşte. La investigația pe care o va face fisolgăbirăul din **Ceu**, Nikolaetits, e vorba că vor veni inspectorul Nagy Károly din Zalău şi procurorul din **Zalău**, căci patria e în mare primejdie, dacă învățătorului Dariu Pop din **Băseşti** nu-i convin toastele în limba maghiară, la un banchet românesc. În şcoală, fireşte fiind suspendat, nu propune învățătorul, ci preotul, acum"[1342].

1932: „Misiuni în **Ceheiu**, judeţul Sălaj. În zilele de 4-8 noiembrie, părintele misionar diecezan Dr. Dominic Necolăeş a predicat misiuni sfinte în parohia **Ceheiu**, pro-

[1342] *Românul*, Anul II, nr. 246, Arad 1912, p. 7

ducând, prin cuvântările sale convingătoare, efecte statornice în credincioşii ascultători din loc, **Giurtelec** şi C**rişte**lec. Au fost 350 cuminecări. La mărturisiri, au ajutat prea cucernicii preoţi: reverendisimul Petru Cupcea, vicarul Șimleului, monseniorul Avram Dragoş din **Siciu**, Onoratul Vasile Moody, paroh II în **Şimleu**, onoratul Ilie Vetişan din **Porţ**, onoratul Andrei Plăian, profesor de religie în **Şimleu**, şi reverendisimul Alimpiu Coste, parohul local. / Mult am fi dorit ca atât corespondentul ziarului „Universul", cât şi alţii, cărora le place a pescui în ape tulburi, să fi participat şi la aceste manifestaţii creştineşti şi româneşti, după cum a făcut la ceva botezuri de-ale baptiştilor, ținute aici, în primăvară, alarmând lumea că creştinii din **Ceheiu** se „pocăiesc" cu toţii, şi astfel să se fi încredințat că parohia Ceheiu, abstrăgând de la câţiva „baptişti", ce sunt aici, este o parohie creştinească greco-catolică română, cu viaţă sufletească adâncă"[1343].

1939: În cadrul serbării de 10 Mai de la **Lompirt**, „serviciul religios s-a oficiat la câmp, pe un teren amenajat foarte frumos în acest scop, de preotul greco-catolic Ioan Taloș şi preoţii Boca Ioan din **Ilişua**, romano-catolic, Noghi Ludovic din **Ilişua**, reformat, şi Adalbert Alby din **Lompirt**". După cuvântări, „a urmat defilarea, în ordinea următoare: elevii școlilor primare din comunele **Curitău**, **Câmpia**, **Ilişua** și **Lompirt**; premilitarii subcentrului **Bocşa**, sub conducerea dlui I. Naghi, sublocotenent în rezervă, comandantul subcentrului, și armata. / Între asistenţi, am remarcat pe domnii dr. I. Pop, judecător, şi fiica, dr. Pop Ionel, avocat, Gheorghe Apostol, subrevizor școlar, Gheorghe Crişan, avocat stagiar, Iosif Moldovan, învăţător pen-

[1343] *Vestitorul*, Anul VIII, nr. 22, Oradea 1932, p. 8

sionar, toţi din **Şimleu**, Alexandru Pop, subrevizor şcolar în **Zalău**, V. Bogdan, şeful gării **Şărmăşag**, R. Sipoş şi Danilă Graur, învăţător pensionar, Trufaş, notar în **Ilişua**"[1344].

[1344] *Universul*, Anul 56, nr. 131, Bucureşti 1939, p. 8

ŞINCA VECHE

(magh. Sinka, germ. Alte Sinka, judeţul Braşov)

1762-1851: **„Perioada „Regimentului 16 Grăniceri”** (1762-1851). La 12 aprilie 1762, împărăteasa Maria Tereza a aprobat înfiinţarea graniței militare transilvane, numindu-l pe generalul Adolf Nikolaus von Buccow comisar pentru realizarea acesteia. „Miliția grănicerească” urma să fie compusă din două regimente româneşti de infanterie, două regimente secuieşti de infanterie, un regiment românesc de dragoni şi unul secuiesc de husari, dispuse din Bucovina, până în Banat. În anul 1764, după terminarea lucrărilor de constituire a „Regimentului 2 de graniţă român”, cu sediul la **Năsăud**, s-a trecut la înființarea „Regimentului 1 grăniceresc român”. Prin patentă împărătească, întregul teritoriu supus militarizării a fost declarat liber, viitorii grăniceri urmând a fi scoşi din starea de iobăgie şi scutiţi de toate dările. Pentru constituirea regimentului, au fost militarizate mai multe sate din comitatul Hunedoara, scaunul Orăştie, scaunul Sibiu, Tara Oltului şi Ţara Bârsei. În anul 1773, se aflau arondate la Regimentul 1 românesc de graniţă 84 de localităţi, pentru ca, în anul 1777 să rămână 82. Dintre acestea, 43 erau din Ţara Oltului, organizate în şase companii. De aceea, regimentul era cunoscut şi ca „al oltenilor”. / La data desființării

regimentului, realizată pe baza decretului împărătesc din 22 ianuarie 1851, pus în aplicare în 1 aprilie acelaşi an, sediile (garnizoanele) companiilor şi compunerea celor situate în Tara Oltului era următoarea: / **Compania a VII-a**, la **Racoviţa**, cu localităţile: **Porumbacu de Jos**, **Porumbacu de Sus** şi **Scoreiu**, toate din actualul judeţ Sibiu; / **Compania a VIII-a**, la **Viştea de Jos**, din actualul judeţ Braşov, cu localităţile: **Arpaşu de Jos** şi **Arpaşu de Sus** (ambele din actualul judeţ Sibiu), **Drăguş**, **Olteț** (fost Besimbac), **Ucea de Jos**, **Ucea de Sus** şi **Viştea de Sus**, din actualul judeţ Braşov; / **Compania a IX-a**, la **Lisa**, cu localităţile: **Breaza**, **Dejani**, **Dridif**, **Gura Văii** (fost Netotu), **Ludișor**, **Luța**, **Pojorta**, **Recea** (fost Vaida-Recea şi Teleki-Recea), **Voila**, **Voivodeni** (fost Voivodenii Mari şi Voivodenii Mici), toate din actualul judeţ Braşov; / **Compania a X-a**, la **Mărgineni**, cu localităţile: **Berivoi** (fost Berivoii Mari și Berivoii Mici), **Copăcel**, **Hârseni**, **Hurez**, **Iaşi**, **Ileni**, **Râuşor**, **Săsciori**, **Săvăstreni** şi **Sebeş**, toate din actualul judeţ Braşov; / **Compania a XI-a**, la **Ohaba**, cu localitățile: **Bucium**, **Șinca Veche** și **Vad**, toate din actualul judeţ Braşov; / **Compania a XII-a**, la **Dumbrăviţa** (fost Țânțari), împreună cu localitatea **Tohanu Vechi**, ambele din actualul judeţ Braşov”[1345].

1895: „La **Mărgineni** s-a ales un alt băiat dezmierdat al şovinismului, un Zankó Emil, forestier, care le-a promis bieţilor oameni câte verzi şi uscate, bune, eventual rele, că le va face pentru pădure, iar preoții din **Mărgineni** şi **Ileni** au luptat cu însufleţire pentru reuşita lui. Iată ce fac servitorii sfintelor noastre altare! Dau arma în mâna ini-

[1345] Bucur, Alexandru, *Urme grănicereşti în Țara Oltului (I)*, în Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”, *Acta Terrae Fogarasiensis*, X, Făgăraș 2021, pp. 136, 137

micilor noștri, să ne lovească cu ea. Noul preot Fulicea, ales la **Șinca veche**, așa își începe cariera sa de preot român? De ce n-a împiedecat pe tatăl său şi pe frații, şi rudeniile sale din **Mărgineni**, ca să aleagă pe un inimos al nostru? Cred ei că acum îmbuibatul Zanko va vota vreodată cu românii şi pentru cauzele române? Doamne, fereşte! Toţi sunt în contra noastră, câţi nu sunt români. Acesta e trista experienţă a trecutului. / Mai în primăvară, s-a ales aici, ca solgăbirău, sub firma că e român, un venetic, se zice rutean renegat de prin **Marmaţia**, numit Rednic Peter. Acesta, la alegerea din **Voila**, se zice că și-a permis abuzuri scandaloase şi penibile, luând şi rupând alegătorilor biletele şi dându-le altele, cu candidați impuşi de sus. Trebuie că a fost comanda şi instrucția generală pentru toate cercurile, să nu le dea pace românilor să aleagă liber, şi s-au ales, și în **Voila**, trei notari şi un preot. Români sunt toţi, dară peste notari cred domnii că pot dispune? Se va vedea! Și vom vedea și caracterul lor, care trăiesc din sudoarea poporului, iar nu din graţia domnilor”[1346].

1910, alegeri sângeroase în comitatul Făgăraş: „Peste tot s-a dat ordin, în alegeri, să i se facă lui Werner porţi de triumf şi să se trimită în calea lui călăreţi, dintre românii cumpăraţi cu bani. S-au trimis înainte până şi care cu furaje pentru caii de la trăsurile utilizate în propagandă de către agenţii oficialităţii. / Românii din comuna **Şinca Veche** le-au ţinut drumul şi au răsturnat toate carele cu furaj în şanţul şoselei. Acesta a fost semnalul încăierării.

Prima adunare guvernamentală a fost în comuna **Râuşor**, unde s-a adunat tot satul, bărbaţi, femei, bătrâni şi copii, într-o perfectă ordine de luptă; rândul prim l-au ocu-

[1346] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 241, Braşov 1895, p. 2

pat femeile, cu copiii în braţe şi înarmate cu ouă clocite; după ele au urmat bărbaţii, având o grămadă de pietre ascunse. La un semn dat, bărbaţii, alegători sau nu, au început să arunce cu pietre în candidatul guvernului şi însoţitorii săi, care, până să intervină jandarmii, au fost nevoiţi să se refugieze.

A doua adunare au ţinut-o la **Ileni**... Aici, cei câţiva călăreţi, comandaţi întru întâmpinarea candidatului guvernului, au fost bătuţi în trecerea prin comună, de către ilereni, cu ouă luate de sub cloşti. Cei mai mulţi au fost siliţi să se întoarcă din drum, iar ceilalţi au fost împroşcaţi cu ouă şi bătuţi cu pietre.

În faţa şcolii din **Ileni**, unde se ridicase o poartă de triumf pentru Werner (care, în realitate i-a folosit dlui Vaida, a doua zi, când a fost ridicat sus, cu multă însufleţire, de către alegători şi de unde le-a ţinut o cuvântare), propagandiştii guvernului au fost alungaţi de o ploaie de pietre, aruncate din curtea şcolii de către săteni şi au fost siliţi, atât candidatul, cât şi kortes-ii, să fugă cu trăsurile lor, prin grădinile oamenilor, şi să se ascundă pe câmp, prin semănături. / Tot la Ileni, numai norocul a făcut ca jandarmii să nu împuşte într-un grup numeros de ţărani, care îi provocaseră, încercând să-i dezarmeze…

Mai tragic a fost deznodământul în comuna **Mărgineni**. Aici s-a dat ordin brigadierilor silvici să facă o poartă de triumf candidatului guvernului. Tocmai când poarta a fost terminată, s-au prezentat sătenii şi, fără multă vorbă, au stricat-o. Brigadierii au cerut atunci ajutorul jandarmilor, iar aceştia, aţâţaţi şi de brigadieri, au făcut uz de armă, împuşcând în mulţime. Trei flăcăi, care nici nu erau alegători, au căzut morţi pe loc şi alţi câţiva alegători au fost răniţi. Vestea **masacrului de la Mărgineni** a agitat şi

mai mult spiritele şi a sporit revolta populaţiei din jur… / Înmormântarea s-a făcut la Mărgineni, într-o atmosferă de doliu naţional, participând la ea peste 5.000 de ţărani din satele învecinate şi fruntaşii lor, printre care şi vajnicul luptător, dl Dr. Al. Vaida-Voevod.

Guvernul a împărţit bani prin primari. Când şi unde a putut corupe, a corupt. Românii au rezistat însă contra acestei ademeniri. Astfel ni s-a povestit un caz: cantorului Milea din **Ileni** i-a dat pretorul Herszeny 5 zloţi (10 lei), ca să voteze pe Werner. Când a votat cantorul, pretorul, care îi dăduse banii, era de faţă şi, văzându-l că a votat pe candidatul român, l-a apostrofat, la ieşire, cu următoarele cuvinte: „Măi, calicule, tu păcălit la mine!". Pe dată, însă, şi primi răspunsul cantorului: „Ce mă faci calic, doar eu nu mi-am vândut moşia, ca tine!". Candidaţii partidului naţional român au ieşit biruitori"[1347].

1939: „Gheorghe din **Șamșud** (adică **Gheorghe Șincai**), fiul lui Ioan din **Șinca Veche**, care era în serviciul grofului Bethlen din **Șamșud**, fu numit de către unguri cu numele tatălui său, adică după satul din care își trăgea obârșia, „Șinkai", adică „Șincanul", fiind tatăl său de obârșie din **Șinca Făgărașului**. / În călugărie îşi luă numele de Gavrilă, şi aşa e scris şi în diploma de doctorat, din Propaganda Fide din Roma. Intră în călugărie, pentru a putea merge în străinătate, adică la Roma, să studieze obârșia acestui neam tocmai la izvorul de unde se trage"[1348].

„Familia cronicarului Gheorghe Șincai, după cum o arată și numele, era originară din comuna **Șinca-veche**,

---

[1347] *** *Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul*, 1918-1928, vol. III, Bucureşti 1929, pp. 1510, 1511

[1348] *Unirea Poporului*, Anul XXI, nr. 24, Blaj 1939, p. 6

județul Făgăraș, ținut românesc și păstrător de mai multe drepturi. Făgărașul a rămas, în vremea iobăgiei, singurul ținut cu cei mai mulți oameni liberi și cu proprietăți particulare, așa-zișii boieri. / Prin ce împrejurări nu se știe, tatăl lui Șincai a cumpărat o moșioară de vreo 50 de jugăre, în comuna **Şamşud**, azi **Gheorghe Şincai. /** Este interesant de menționat că marele cronicar ardelean s-a născut aici, alături de castelul marelui adversar de azi al neamului și statului român, Ștefan Bethlen. / Șincai, deși prin naștere nobil și om avut și liber, a simțit toată nedreptatea socială și toată tragedia țăranilor ardeleni, care, fiindcă a persistat în limba și religia strămoșească, au ajuns robotari pe moșiile unor renegați ai neamului lor, cum era și familia Bethlen, de origine familie românească, ca și alte multe familii maghiare”[1349].

Bauernhaus — Fildul de Alilloc — Casă țărănească
Peasant house — Maison paysanne

[1349] *Universul*, Anul 55, nr. 75, Bucureşti 1938, p. 9

ŞINTEREAG

(Sumkereş, judeţul Bistriţa-Năsăud)

1361, mai 23, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, înfăţişându-se „Dominic zis de **Gâmbaş** (Gumbas, inclus în Aiud, judeţul Alba), fiul lui Andrei, nobil de **Şintereag** (Sumkereş, judeţul Bistriţa-Năsăud), iar pe de altă parte Petru, fiul lui Ioan de **Uioara de Sus** (înglobat în **Ocna Mureş**, judeţul Alba), Dominic a arătat că Petru, ruda sa, a plătit lui Mihail, fiul lui Ladislau, fiul lui Geleth 45 florini în florini aur, pentru care Dominic i-a dat partea sa de moşie, pe care o avea în moşia **Turdaş** (Thordas, judeţul Alba), aflătoare în comitatul Alba”[1350].

1363, aprilie 14, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, venind „Ştefan, parohul de **Şieu-Măgheruş** (Măgheruş, Monyoros, azi **Şieu-Măgheruş**, judeţul Bistriţa-Năsăud) vicearhidiacon al acelui ţinut, Ladislau, fiul lui Velkun, nobil de **Căila** (Kayla, judeţul Bistriţa Năsău) şi Andrei, fiul lui Petru, oaspe din **Şintereag** (Sumkereş, judeţul Bistriţa-Năsăud), ne-au spus că Dominic zis de **Gâmbaş** (Gumbas, inclus în Aiud, judeţul Alba), nobil de Şintereag, aflându-se pe patul de moarte, dar cu

[1350] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 40, pp. 29-31

mintea întreagă, a făcut, în faţa lor şi a multor bărbaţi, următorul lăsământ a lucrurilor sale şi al moşiilor ce ţin de acest Dominic. / Mai întâi, moşia Şintereag a lăsat-o lui Ladislau, fiul lui Geleth, şi fraţilor săi buni”[1351].

1644, ianuarie 24: „Noi Ion Szabó și Gașpar Szabó, nobili locuitori în **Șintereag**, în comitatul Solnocul interior, judecători obștești în afacerea mai jos scrisă. Dăm de știre oamenilor din toate stările, celor ce se cuvine, prin această carte a noastră, că, în 24 ianuarie 1644, când am fost, tot în **Șintereag**, în comitatul Solnocul interior, la curtea nemerească a Măriei Sale doamnei grofului Ștefan Chiaki, doamna Christina Mindszenti s-a legat, în fața noastră, Izgaurda sau Vasil Purka, locuitor în **Magos-Mart**, tot în comitatul Solnocul interior, iobagul aceleiași doamne Christina Mindszenti, că, fiind în anul trecut paznicul cailor, în **Torpen**, s-a pierdut un cal de sub paza sa, pentru pierderea căruia l-a închis domnul județ din **Bistrița**; împăcându-se cu păgubașii și fiind slobozit pentru aceea, pentru această închisoare nu se va răzbuna pe domnii din Bistrița, nici asupra oamenilor de la cai ai domniilor lor din ținutul Bistriței, nici nu amenință pe nimeni pentru aceea, iar dacă ar amenința sau s-ar răzbuna pentru acel lucru și ar fi dovedit numai cu doi sau trei oameni, atunci să-l poată prinde și pedepsi după lege”[1352].

1848: „Este în **Deşiu**, la şcoala civilă, un învăţător ungur reformat, care scrise „Istoria bisericii ev. ref. din Deşiu, în legătură cu întâmplările mai însemnate ale ora-

[1351] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 167, pp. 148-150
[1352] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. X, 1637-1660, Bucureşti 1938, pp. 161, 162

șului. Scrisă de Iosif Kádár, în **Dej**, cu tiparul lui Demeter și Kis, în 1882". Despre acest Kádár s-a făcut amintire într-unul din numerele anului trecut ale „Gazetei Transilvaniei", arătându-se evident cum ştie întortoca adevărul istorică față de români. / Acum, voinicosul dascăl mai editează şi „Istoria municipiului Solnocul interior şi al Dobócei, din 1848 şi 1849" (Belsó Szolnok és Doboka megye története 1848-1849, irta Kadár Iozsef 1890). / În această broșură, la pag. 96, scrie dl Kadár: „Tot atunci (adică în toamna anului 1848) au năvălit mogoşmortenii şi şireganii, cu cei din comunele învecinate, asupra curtilor lui Iosif Földvári din **Chiuza** şi **Şireag**, pe care le-au jefuit cu desăvârșire, făcând o pagubă de peste 20,000 florini". / Deşi, pe atunci, adică în toamna anului 1848, eu eram numai de 9 ani, totuși pot să spun că tatăl meu, Mihăilă Mureșan, era antiste comunal, la care a venit Petru Rebreanu Mondeanul din **Mogosmort**, tocmai pe când tatăl meu își acoperea cu trestie o șură, şi l-a chemat să meargă cu mogoşmortenii la jaf, însă nu în **Chiuza**, ci la **Nimigia ungurească**, la Földvári Samuel, dar tatăl meu n-a mers şi nici pe şiregani nu i-a lăsat să meargă, şi aşa n-a fostă nimeni din **Şireag**, ci mogoşmortenii, pe cum spun bătrânii să fi fost la **Chiuza** și poate şi la **Nimigia ungurească**.

În revoluţiune, frate-meu Toder a fost soldat la unguri, de unde numai după venirea muscalului a scăpată. Când au năvălită ungurii pe teritoriul fostului al II-lea regiment românesc de graniță, se aflau, din miliția română, vreo două companii la noi, în **Şireag**. Îmi aduc aminte că vreo câţiva subofiţeri, care erau încortelaţi la noi, toată noaptea şi-au petrecut cu surorile şi amantele lor de la **Tiva Mare**, la sunetul unui fluier. După miezulă nopții, sosi vestea de la **Chiuza**, cum că pe ofiţerul comandant de acolo,

înşelându-l ungurii cu prietenia şi ducându-l până la **Beclean**, acolo l-au tăiat în bucăţi. Îndată s-au gătit de bătaie şi, în zorii zilei următoare, au reterat către **Năsăud**, iar ungurii, în număr de mai multe mii, sub conducerea lui Bem, după un mic atac şi rezistenţa suportată, cu două tunuri ale preotului Vertic cel bătrân, intrară, pe la orele 9, dimineaţa, în **Mocod**, unde aprinseră două case, iar spre seară, intrară în Năsăud, unde aprinseră institutul militar de acolo. / La atacul de pe dealul Mocodului, de unde românii dau cu tunurile către **Peatra** şi împuşcau mereu mulţi unguri, au fost nimiciți în strâmtoarea de sub cărămidă, unde, în sus, era stâncă şi jos apa Someşului, iar drumul era blocat. Morţii însă au fost aruncaţi în apă, pentru ca să nu se ştie pierderea suferită.

Doi husari unguri l-au legat pe Petrea Mondreanul cu lanţuri de grumaz şi așa hărţuindu-l încoace și încolo, l-au dus în temniță, la **Beclean**, de unde cum a scăpat nu ştiu. / Nu e adevărat dară că şireganii, decât care oameni mai blânzi nu sunt în împrejurime, să fi luat parte la **jaful din Chiuza**. Dacă ar fi luat parte la acel jaf, ar fi fost trași la răspundere din partea lui Földvári Iozsef, Fóldvàri Samuel şi tatăl lor. Földvári Farkas, care era, pe atunci, consilier guvernial şi om puternic, precum au fostă trași la răspundere şi mogosmortenii. De altmintrelea, Földvári necum să aibă curte, dar n-a avută nici o palmă de loc în **Şireag**. / Földváreştii erau nişte oameni forte violenţi. Pe Condrate Ilişiu, fătul din Şireag, după ce deveniră ungurii stăpâni, Földvári Samuel îl bătu de moarte, dându-i 60 de bâte, din cauză că bietul om strigă, odată, după el, pe când acesta trecea călare prin Șireag, cuvântulă „prindeți-l”. Tot acest Földvári Samuel a cuprins, cu puterea, o parte din hotarul Șireagului, anume 18 jugăre din pășunat, iar Földvári

Jozsef cuprinse vreo 9 jugăre de pământ, pe care însă neputându-l ţine, le-a vândut, cu 200 florini, lui Ioan Rebreanu din **Mogosmort**. De altmintrelea, acest loc încă şi acum este în proces. Földvári Samuel îşi ţinea curtea poate numai din pedepse; vita care ajungea în curtea lui nu putea fi liberată, fără 5 florini. Ionul Iftiniei Drágan din **Mintiul român** şi-a şi răzbunat, odată, asupra lui Földvári Samuel, căci, trecând acesta călare peste o holdă a lui, l-a dus în ogradă, cu cal, cu tot, şi nu l-a lăsat, până nu a plătit o pedeapsă de 15 florini. Cam prin anul 1858, cuprinse Földvári Samuel şi un drum, ce duce la **Mintiul românesc**, către o grădină a sa. Un izraelit făcu la **Şireag** o moară, în care îşi băgă toată averea. Földvári Iozsef, după ce moara începu să umble, îi tăie stavilele şi scutul, şi-l lipsi astfel pe evreu de întreagă averea.

Sub astfel de împrejurări, ce mai mirare ar fi, dacă şi românii mogoşmorteni s-au aflat îndemnaţi a reîntoarce împrumutul în a mia măsură faţă cu aceşti tirani mici, faţă cu care şi providenţa dumnezeiască şi-a arătată neîndurarea sa, căci Földvári Samuel, fiind necăsătorit şi fără erezi, pieri în holera din 1872. Földvári Iozsef, după ce şi-a ambiţionat pe fiul său Földvári Iános, făcându-l, prin corumperi, deputat, a nebunit, umbla dezsbrăcat şi desculţ, până ce, în urmă, a murit, iar bunurile de la **Chiuza** şi **Nimigea ungurească** le-au luată creditorii cu doba. Văduva lui Földvári Iozsef, conte Haller Klara, împreună cu Földvári Iános, luară lumea-n cap, dispărând de pe aici. / Astfel, astăzi, chiuzenii şi nimigenii unguri şi români pot răsufla mai liber”[1353].

[1353] Mureşan-Şireganul, Petre, *Ceva din 1848*, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIII, nr. 165, Braşov 1890, pp. 1, 2

1886: „**De la întrunirea Someşurilor**, 20 septemvrie 1886. Făcând subscrisul, în zilele acestea, o călătorie din **Deşiu**, până la **Năsăud**, mi-am însemnată următoarele lucruri, care cred că sunt demne a se şti de publicul românesc: / **1).** Aflându-mă în **Năsăud**, primulă lucru ce îmi zăcea la inimă îmi era să vizitez pe dl Corneliu Pop Păcurariu, fostul redactor al „Tribunei", deţinut acolo în prinsoarea statului. Era după orele 10 şi jumătate, când, cu concesiunea judelui regal cercual, intrai la dânsul, care, de 3 luni, își face pedeapsa de un an, e tratat cuviincios, e singur în toată localitatea, alţi prizonieri nu sunt, chilia e cât o sală de mare, mobilierul cât se poate de simplu: un pat, câteva scaune şi o masă plină de ziare, între care şi „Românul" din Bucureşti, ale noastre ciscarpatine toate, câteva germane şi maghiare şi mai multe cărți. Spunându-i numele meu, m-a cunoscut îndată din scrierile mele ziaristice şi ca secretar al despărţământului XII al Asociaţiunii Transilvane. După o întrevorbire de trei sferturi de oră, despre diferite subiecte, i-am poftit pacienţă și statornicie şi mi-am luat rămasi bun, și el mi-a mulțămită de vizită.

2). Mi-a părut rău că n-am putută, cu astă ocaziune, vizita interiorul maestoasei biserici din **Năsăud**. Aci am a refera că şirul bisericilor de pe teritoriul din Năsăud, până la **Beclean**, se completează cu biserica română, ce se edifică acuma în comuna **Piatra**, pentru 3.800 florini. / Regiunea aceasta, în care, în timpul mai recent, de vreo 20 ani, încoace, s-au ridicat atâtea paladiuri ale creştinătăţii şi apărătoare ale naţionalităţii noastre, precum sunt în **Chiuza, Săsarm, Șireag, Mititei**, apoi **Minthiul român, Teure** şi **Braşfalău**, câştigă o nouă podoabă în **Peatră**.

3). Am aflat, cu întristare, cum că şcoala română greco-catolică din **Nimigia ungară**, unde elementul român

e înjumătăţit, este contopită în cea de stat, ridicată mai în anii trecuţi. Cine portă vina, să spună autoritatea noastră şcolară superioară, dl Protopop Mihail Făgărăşanu! De trădători, ca în **Salva**, n-am auzit. Dar cum s-a întâmplat apunerea şcolii nimeni din loc nu mi-a ştiut spune starea adevărată a lucrului.

4). La ospăţul de căsătorie a dlui teolog absolut de **Gherla** Grigore Rusu, cu domnişoara Lucreția Mureșianu, fiica preotului din **Odorhei**, observai încă un corb alb, un filoromân, dl Tövisi Pál, teolog absolut de la **Dobrițin**, evanghelic reformat, din **Chiuza**, care ştie perfect limba română, a toasta şi a cânta cu o pronunțare clară. Dea Dumnezeu mai mulţi de aceștia, că atunci doară ne-am putea înţelege cu fraţii conlocuitori unguri. / Nu voi trece doar peste marginile modestiei, dacă voi aminti că, cu această ocaziune, un tânăr membru din cler toastă şi pentru dl Petru Mureșianu Șireganul, ca ziarist neobosit şi bună român, care poate servi de model, de care i-a mulțămit. S-a observat excelarea domnișoarei Laura Veturia Mureșianu cu purtarea tricolorului falnic națională.

5). Din **Beclean** notifică că diurnistul Augustin Silveţianu, român de la **Ocna-Deşiului**, însă slab, despre care se zice că făcea cauză comună în împilarea poporului cu principalul său (Imreh), încă își pierdu oficiul ceea ce a şi meritat, pentru că nu l-au mai putut suferi locuitorii cercului.

6). Sosind acasă, în **Deşiu**, cu plăcere aflai că dl avocat Aug. Munteanu își trimise pe fiica sa, Elena, la şcoala română de fete, în Sibiu; foarte potrivit!

7). Şcoala elementară română din **Deşiu**, frumosă şi încăpătoare, e gata şi văruită, şi, la 2 octomvrie anul curent, docentele cel nou, dl Petri din **Hordou**, preparan-

dist absolut, cu calcule bune de la **Gherla**, ales şi instituit, în dumineca trecută, prin senatul şcolii, va începe propunerile. Succes bun!

Mulţămită tuturor contribuitorilor înălţării acestui modest palat al muzelor şi, cu deosebire, mulţămim acelor fraţi români din depărtare, care ne întinseră, cu mâna bogată, ajutorul ultimi, de 110 florini v. a. (vienezi – n. n.), primită aci la timp, cu cea mai fierbinte recunoştinţă"[1354].

1889: „În 10 iunie a. c., a doua zi de Rusalii, pe la 10 ore, seara, m-am pomenit şi eu, cu familia mea, în **Şintereag**, unde s-a ţinută o petrecere de vară, care s-a aranjată prin câţiva juni, în frunte cu Pompei Făgărăşianu, teolog absolută, în curtea ospătăriei de acolo. Au luat parte vreo 50-60 persoane din jur. Intratul a fost 53 florini v. a. (vienezi), din care 28 florini spese; profit curat 25 florini, în favoarea bisericii greco-catolice din Şintereag. Tinerimea și-a petrecut bine. S-a jncat şi o „Romană". / Cu mândrie naţională, am onoarea a aminti că, dintre sexul frumos, doamna Maria Juga (Iuga), tânăra preoteasă din **Arcalia**, și domnișoarele Lucreția Rusu, din **Chintelnic**, Maria Cupşia, din **Odorhei**, Ana Târgoveţ din **Măgheruş**, Lucreția Moldovan, din **Bileag**, Florea Belciug din Borgo-Tiha (Tiha Bârgăului), Lucreția Sigeartău din **Şintereag**, și domnișoara Bal din **Ilva Mare** s-au prezentat în costum naţional. / Dintre familiile participante, însemn pe domnii Michail Făgărăşianu, de la **Teure**, Iosif Bal din **Ilva Mare**, Petru Mureşian, de la Dees (Deaş), Joan Cupcea, de la **Măgheruş**, și Ilie Iuga, de la **Arcalia**"[1355].

[1354] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 207, Braşov 1886, pp. 2, 3
[1355] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 134, Braşov 1889, p. 2

ŞINTEREGUŢ

vezi **CORNENI**, judeţul Cluj

Spinnerinnen
Spinners

Chendu Mare

Femei toreând
Fileuses

ŞINTEU

vezi **ŞOIMENI**, judeţul Cluj.

ŞINTEU

(judeţul Bihor).

1661, Evlia Celebi: „Sărmanul de mine, plin de cusururi, am primit, din nou, învoire de la Melek-Ahmed paşa şi, cu cincizeci de ostaşi bine înarmaţi, făcând incursiuni prin munţi, timp de o zi şi o noapte, spre apus de acest oraş al Turdei, am ajuns la cetatea **Şinteu**. Privind din depărtare această cetate, am crezut că este o cetate a duşmanului şi ne-am dus înainte; onstructorii ridicau un minaret nou. Când colo, această cetate se supusese de bunăvoie, când serascherul nostru, Ali paşa, ocupase Oradea, şi, astfel, alipindu-se la ţinuturile islamice, devenise, din hass imperial, un voievodat al paşei de Oradea şi reşedinţa lui de ţinut. Când ne-au văzut, oamenii lui Sinan paşa, de la Oradea s-au mirat şi au început a se sfătui între ei, spunând: „Cine oare sunt aceştia?”. Când au aflat că suntem un alai (regiment) de gazii cetegii, au zis: „Bre gaziilor, bine aţi venit! De o lună de zile, nu avem nici o ştire de la oastea islamică; voi de unde veniţi şi unde mergeţi? Unde se află oastea islamică?”. La întrebările lor, am răspuns: „Drept vorbind, noi am lăsat armata islamică în oraşul Turda, de unde se scoate sare, şi am venit, în grabă, încoace în timp de o zi şi o noapte, crezând că cetatea aceasta este o cetate duşmană; dar mulţumim lui Allah că am păşit pe pământ

islamic”. Atunci, minunându-se, ei au zis: „Bre oameni buni! Oraşul acela, de unde se scoate sare, se află la o distanţă de şase conace de cetatea noastră ; cum aţi trecut voi, cu patruzeci-cincizeci de ostaşi, prin această ţară de ghiauri?”. Şi, arătând faţă de noi mult respect, ne-au ospătat, zicându-ne: „Băgaţi de seamă, fraţilor, să nu luaţi pe nimeni prizonier din acest ţinut şi să nu daţi foc satelor; altfel, vă priveşte!”. Şi ne-au dat foarte multe daruri, iar eu, umilul de mine, le-am vorbit astfel: „Luaţi seama, gazii! Întrucât noi am venit aici călare, suntem o trupă care am pus la sorţi viaţa şi capul nostru. Noi nu am fost în acest ţinut, nu cunoaştem satele lui şi nici oraşele lui. Ca să nu ne întoarcem la ordia noastră cu mâna goală, trebuie să mergem şi noi la vânătoare, aşa cum lupul flămând aleargă după oaie. Dacă aşa stau lucrurile, vă rugăm ca, din atâţia ostaşi, câţi aveţi, să ne daţi cinci sau zece călăreţi curajoşi care să ne fie călăuze şi să ne arate satele duşmane, ce le putem prăda, şi apoi să se întoarcă de la hotarul vostru”. Atunci, câţiva viteji au exclamat: „Ce-i drept, asta-i un lucru rezonabil!”, şi zece ostaşi s-au dus să se pregătească spre a merge cu noi.

Cetatea Şinteu este o palancă de lemn, bine întărită. În ea se găsesc o mie de ostaşi aleşi, o geamie, depozite bogate de arme şi cele mai bune tunuri ungureşti. Este o cetate foarte puternică, aşezată lângă un podiş, loc de întăritură, iar pe deal are vii; târgul şi bazarul, şi celelalte clădiri de binefacere, erau pe cale de înflorire. Au venit, apoi, însoţitorii din această cetate şi, întorcându-ne de aici, ruşinaţi şi păgubiţi, am mers, în acea zi, spre răsărit şi, trecând râul Criş, am văzut că tocmai atunci, pe malul celălalt al Crişului, zece ostaşi inamici duceau şase prizonieri islamici. Am tras numaidecât săbiile din teacă şi, într-

o clipă, i-am înconjurat pe cincisprezece dintre ei şi i-am prins. Am scos din lanţuri pe cei şase mahomedani, pentru care am apărut ca un sfânt salvator. I-am pus pe toţi să încalece pe caii duşmanilor, iar pe duşmani i-am mânat pe jos, trăgându-i cu funiile. Arzând şi pustiind toate părţile, am luat patruzeci şi şase de prizonieri aleşi şi, după ce neam întors la oastea islamică, am vândut prizonierii, revenind fiecăruia dintre noi câte zece guruşi.

Plecând şi de acolo, am mers către miazănoapte, printr-o câmpie întinsă şi populată, pustiind şi nimicind totul, şi, mergând timp de şase ceasuri, am ajuns la cetatea **Gherla**"[1356].

1881: „Al VI-a raport general al tinerei Societăți literare-bisericești „Alexi Șincaiane". privitor la activitatea și administrarea ei, în intervalul de la al V-lea raport general, publicat în 12 iunie 1879"... proclamă drept membru fondator și pe „Nicolau Bene, preot în **Șinteu**"[1357].

1886: „Răspuns la cele zise de preotului reformat Irsai. / În nr. 229 al foii noastre, între „Știrile zilei", am comunicat cuprinsul unei „patriotice" şi ellenzekiane scrisori a preotului reformată Iosif Irsai, despre **valahizare**. Găsise, adică, dumnealui că românii dintr-o mulțime de comune sunt maghiari valahizați, așa precum un alt „patriot" găsise că elinii au fost maghiari elenizați. / Mai zicea dumnealui, despre părintele Bene, din **Șinteu**, că „sângele apă nu se face", făcându-l secui de origine. Eram convinși că părintele Bene se va indigna de asemenea năzdrăvănii ale preotului unguresc şi că va răspunde. Sub titlul de mai sus, s-a și grăbi părintele Nicolau Bene a ne scrie urmă-

[1356] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 549, 550

[1357] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIV, nr. 80, Brașov 1881, p. 3

toarele şi a da o lecţiune bine meritată tânărului apostol al maghiarizării.

Șinteu, 30 octomvrie 1886. / Pe aripile fantaziei s-a pus tânărul preot Irsai, cercând cum ar putea să o facă mare, numeroasă și puternică pe națiunea ungurească și pe sine cunoscut de conaţionalii săi. / Într-un an de zile a cercat ce n-a aflat şi a aflat ce n-a cercat. / Preotul Irsai e om tânăr, deci nu e mirare că are fantazie puternică; dar, totuși, e șod că dânsul, în decurs de 365 zile, n-a văzut şi n-a auzit altele decât „res romanicae", când eu, chiar în acest timp, pot zice că nu am văzut şi nu am auzit decât „res hungaricae", pentru că, oriunde întri într-o societate ungurească, cuvântul „magyar" trebuie să-l auzi de nenumărate ori, şi acest cuvânt, de unii timp, încoace, așa de des se folosește, din partea ungurilor, încât mai scoate din uși pe „ize", înlocuitorul tuturor ideilor neexprimate ori neexprimabile ale ungurilor. / La tot pasul dai de câte un apostol al maghiarizării, care şi din piatră ar voi să facă unguri, uitând că o naţiune numai pe calea naturii se poate înmulţi.

„**Procesul valahizării**" nu există, pentru că noi, românii, suntem de acea convingere că renegatul, care pentru noi se va lepăda de limba și națiunea sa, la ocaziunea dată ușor, ne va întoarce şi nouă spatele; iar omul cu caracter ferm renegat nu se face niciodată. / Preotul Irsai cugetă că: „Kis, Sütö şi Bota" sunt de origine maghiară, pentru că le sună numele cam ungurește, dar întrebă că pentru ce nu a luat, în acest catalog, şi pe „Sipos, Boldizsár şi Lakatos", ale căror nume sună mai tare a unguri? Ori doară i s-a părut că sunt prea negri la piele? / Pentru că poartă cineva numele „Kis" nu urmează să fie de origine maghiară, ci purtătorul acestui nume poate fi români, ungur ori şi evreu; însă, după părerea „istoricului" nostru Irsai nu nu-

mai Kiseştii din **Babuţ**, ci şi unii evrei, precum Kis, Mor, Lajos, Jozsef, ar trebui să fieă de origine maghiară, deşi, la tăierea împrejur, au fostă numiţi Moise, Leibes, Iosele – Sütö nu e de origine maghiară, ci tatăl său bătrân a fost cocător de pâine (brutar) la curtea domnească, unde a fost slujbaș, de aici a primit acest nume; / apoi Bota nu e nume unguresc, ci e nume împrumutat de la un obiect (bâta sau bota), ad normam: / Mălai, Goron, Dumbravă etc. / Omul cel mai bătrân în **Babuţ** nu e Bota, ci Meseșan Timocaș.

Preotul Irsai oare ce voiește cu numele Rákoczi ori Rákolcza? / În **Covaciu** (Kovácsi) nu este om care să poarte acest nume, oare pentru ce vorbește dar despre aceea ce nu știe? / E drept că a fost, acolo, un notar, cu numele Nicolau Rakoczi, dar acesta e mort de 11 ani, din care cauză prea cred că nici o filială kulturegyletistă nu-l va pute „magyaroşitălui". / Rakoczi, recte Racolţa, a fost de origine din **Cubleş** (Magyar Köblös), în care sat unguresc trăiesc familii cu acest nume, dar nu cred că se va afla barem unul din purtătorii acestui nume, care să recunoască că e de origine maghiar. / Dar unguri care să porte numele Rákoczi unde se află? Eu, din parte-mi, nu știu, dar cred că nu mult ar trebui să cerce, până a-şi afla vreun Rákoczy Nathan.

În **Şinteu** (Solyomkö), cei ce poartă numele David, pentru ce să fie de origine maghiară? Doar din acea simplă cauză că preotul Irsai a auzit de veste că, în **Cluşiu**, trăiește un domn maghiar, cu numele David Antal? Atâta încă nu e de ajuns. / Dar mulțimea evreilor cu numele David nu cumva au fost trecând conaţionalii dlui Irsai? / În **Șinteu**, două rudenii sunt mai extinse: Davideștii și Niculeștii, cei dintâi au avut de strămoș pe un individ cu numele de botez David şi succesorii lui s-au numit: Ioan a lui David, Simeon a lui David etc., destul e atâta, că acest neam a primit

de con-nume numele David cei din urmă, având de strămoş pe un Nicolae, s-au numit însă după locul originii, Mureşiani, şi, deşi îl poartă acest nume, fieştecare ştie că dânsul e dintre Niculeşti. / „Sângele apă nu se face", zice Irsai, scriind despre mine, şi ce vrea să zică cu acesta eu nu pot şti, dar cuget că aceste cuvinte ale lui se referă la aceea că eu limba maghiară o vorbesc curat, fluent, cu uşurătate şi fără nici un sunet străin, ce nu e mirare, pentru că am studiat la gimnaziul romano-catolic din Cluşiu, 12 ani, şi am locuit, prin urmare, în oraşul unde se vorbeşte curat limba maghiară. / „Bene – cine poate zice că e nume unguresc? Cred că şi preotul Irsai ştie zicala: „qui bene bibit bene dormit" (cine bea bine, doarme bine) etc., care aşa cuget, că nu e zisă în limba unguresc㠄. / Apoi, în urma urmelor, pentru că sunt secui cu numele Bene şi se află şi români destui cu acest nume, nu numai în părţile ardelene, ci şi în alte părţi ale Ungariei, cu tot dreptul se poate pune întrebarea că: nu cumva şi cei din secuime a fost, oarecând în trecut, români?

Mulţi, tare mulţi români poartă nume ungureşti, de unde nu e la loc a deduce altceva decât că românul a avut zile grele de suferinţă, în care nu era stăpân pe ale sale; ci chiar şi nume a fost silit a-l primi acela cu care a voit stăpânul său a-l dărui, apoi nu trebuie să uităm că acel stăpân a fost ungur. / Preotul Irsai voieşte să facă din noi unguri, dar pentru ce? Desigur, cugetând că mişelul care se va lepăda de limba strămoşească va arunca deoparte şi religiunea strămoşilor săi, şi aşa speră că îşi va putea înmulţi ascultătorii săi. / Irsai, dimpreună cu ceilalţi unguri, ar trebui să ştie şi să fie convinşi că, precum germanii, nici cu bine, nici cu rău, nu i-au putut face pe dânşii să-şi părăsească limba strămoşească, precum polonii, pe lângă toate

suferințele răbdate din partea ruşilorpentru limba şi religiunea lor, au rămas poloni şi catolici, precum polonii din Germania rabdă asupriri şi se luptă cu bărbăţie pentru tezaurul scump, pentru limba strămoșească, așa și românul pe veci va rămâne și, între suferințele cele mai grozav, român, pe cum Dumnezeu l-a rânduit.

În comunele din jurul acesta era pace şi linişte între naționalități, ungurii cu românii erau frați, precum ar trebui să fie în tot locul și nimeni nu se află între noi, cure să se amestece în afacerile celeilalte naţiuni, încât privește religiunea ori naționalitatea; pentru ce, dar, voiește preotul Irsai această bună relaţiune şi co-înțelegere a o ruina? / După ce am gătat cu ipotezele preotului Irsai, am încă a răspunde la întrebarea, care-mi este pusă în nr. 229 al acestui prețuit ziar. / Eu în ispita maghiarizării nu am căzut, despre ce e convins fiecare preot şi inteligent român din jurul acesta. Pentru mine pot trăi în pace frații unguri, că la dispută despre religiune ori naţionalitate nu-l voi provoca nici pe unul, pentru că, unde n-am treabă, nu mă amesteci; atunci, însă, când sunt, din partea lor, atacate acestea ori careva dintr-acestea, îmi împlinesc datorința ca orișicare români, ce, dându-mi-se ocaziune, totdeauna am dovedit. / Bene”[1358].

1887: Printre donatorii „Fondului pentru ajutorarea studenților săraci din **Blaj** în caz de morb” se află și „Mihăilă Bene, profesor în Șinteu”[1359].

[1358] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 242, Brașov 1886, p. 2
[1359] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 130, Brașov 1887, p. 3

ŞIRIA

(Wigosch, districtul Vilahoşului,
comitatul Aradului, judeţul Arad)

1408: „În acest an, Filippo Scolari este numit şi ban de Severin; el era comite în opt comitate şi avea în custodie circa 20 cetăți regale, între care **Timişoara**, **Şiria**, **Şoimoş**, Szeged, **Jdioara**, Kovin, Horim”[1360].

1444: „Cetatea **Şiria** a fost dăruită, de către regele Vladislau, la 1444, lui Ladislau Maroty, comitele de **Arad**, împreună cu satele care îi aparţineau ei, și cu toți nobilii „români şi unguri“. Cetatea avea, pe teritoriul său, cinci târguri: **Şiria**, **Galşa**, **Mâsca**, **Baia de Criş** şi **Băița**, iar satele, fiecare condus de către un cnez, aşezate pe moşiile cetăţii, erau împărţite în 8 scaune, având fiecare în fruntea lui câte un voievod”[1361].

1446: „Capitlul din Alba Iulia introduce pe Ioan Corvinul şi pe fiii săi, Ladislau și Matei, în posesiunea cetăţii **Şiria** și a celor şapte districte româneşti, care atârnau de ea, și pe teritoriul cărora se aflau 110 sate. Noul

[1360] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 173
[1361] Manciulea, Șt., *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 100

stăpân al ținutului scrie voievodului Moga din **Hălmagiu**, să dea voie unui oarecare Simion din Sibiu să spele şi să culeagă aurul din **Baia de Criș**"[1362].

1566, mai 14: „Sultanul îi ordonă beilerbeiului să cerceteze pregătirile imperialilor şi, dacă sunt adevărate, atunci să plece la asediul cetăților **Şiria** şi **Ineu**"[1363].

1577, iunie 27: „Sultanul, către principe, despre problemele spahiilor din **Ineu**, **Şiria**, **Pâncota** şi **Dezna** cu oficialii creştini din jur. Răspunsul principelui este prompt, la fel şi al cadiilor din **Timisoara** şi **Ineu** către sultan"[1364].

1602, septembrie 2: „Ocuparea, pe seama împăratului, a castelelor de la **Ineu** (Jenö) şi **Şiria** (Világosvár), prin dibăcia lui Basta"[1365].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Vancu** sau **Vankuly** de Tövis, în comuna Şiria (Világos), Magyarat, Agrisi, 1665. Leu încoronat, ţinând o sabie, cu un cap de om în vârf, 14 familie. Această familie nobilă română, transmutându-se, din Transilvania, în Ungaria.

Heretz de Tovis, în comuna Şiria (Világos), 1665, 4 familii"[1366].

1896: „**Dl Dr. Weigand la Beiuş, Vaşcău, Halmaj, Ciuci**. Beiuş, 22 Sept. nou. / Savantul profesor şi neobo-

---

[1362] Manciulea, Șt., *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, pp. 100, 101

[1363] Haţegan, Ioan, *Vilayetul de Timişoara*, Timişoara 2005, p. 64

[1364] Haţegan, Ioan, *Vilayetul de Timişoara*, Timişoara 2005, pp. 75, 76

[1365] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VII, 1602-1606, Bucureşti 1934, p. 75

[1366] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 41

situl explorator al limbii noastre române, după ce, în unele comune, în călătoria sa de la Oradea, spre Beiuş, isprăvi scrutări filologie, sosi **la Beiuş**, în 18 septembrie nou, cu trenul de 10 ore dimineaţa. Bucuria ne-a fost nedescriptibilă. La gară, fu primit, cu căldură, de domnii V. Pop, protopop, şi V. Ştefanica, profesor, şi alţi inteligenţi. În oraş a stat puţin. A prânzit la dl profesor Ştefanica; după prânz, însoţit de protopopul V. Pop, a mers la **Nimăeşti**, o comună nu departe de Beiuș. Aici, la o moară, se întreținu cu mai mulţi ţărani şi ţărance; apoi se reîntorse irăși la Beiuș, de unde, seara, cu trenul, plecă spre **Vaşcău**.

Dorința inteligenţei române de **Beiuş** de-a aranja un banchet în onoarea acestui laborios filolog nu s-a putut realiza, deoarece dl Dr. Weigand, având încă în multe comune explorare, așa **Vaşcău, Halmaj, Ciuci, Buteni, Şiria, Arad**, s-a grăbit pentru cercetarea acelora. / Seara, la 9 ore, a sosit dl Weigand **la Vaşcău**; aici fu primit cu ovaţiuni de domnii Ladislau Lazar, avocat, I. Coroiu, preot, și V. Sala, învăţător. A avut cina la dl învăţător V. Sala, unde a stat până în ziua următoare, după-amiază, când apoi a plecat la **Halmaj**, însoţit de bravul învățător V. Sala, care n-a pregetat osteneli; căruţa sa proprie a acordat-o până la **Ciuci**, o cale foarte îndepărtată. Dl Vasile Sala, şi-a manifestat sentimentele sale de iubire şi admirare față de dl Dr. (Gustav) Weigand, şi acesta l-a felicitat pentru zelul său viu, ce-l are faţă de dezvoltarea, progresul cultural naţional. I-a promis portretul său, pe care îndată ce va sosi la **Lipsca**, i-l va trimite dlui V. Sala. Soţia dlui Sala i-a oferit două ştergare frumoase şi alte albituri. / A fost dl Dr. Weigand şi la biserica română, unde a cercat prin cărţile bisericeşti. Era zi de târg. Preoți, învățători din jur, au venit la dl Dr. Weigand, ţărani, ţărance, copii, fete din diferite

comune. Amintesc circumstanţa că ţărancele, la invitarea învățătorului Sala, renunțau la intrare în școală, pronunțându-se că au frică de jandarmi.

A prânzit tot la învățătorul V. Sala, căruia, sub durata prânzului, i-a amintit următoarea împrejurare, destul de regretabilă: În comunele, nu în toate, de pe lângă Crișul Repede, a avut prilejul trist a conveni cu unii preoți români, care nu s-au sfiit a vorbi în limba tuhutunistă cu dl Dr. Weigand. Dau cu socoteala că acești preoți sunt preoți milenari (!!). / După amiază, la orele 4 şi jumătate, plecă dl Weigand, însoţit de dl învăţător V. Sala, spre **Halmaj**, unde fu bine primit şi ospătat de fiul preotului Arsenie Leuca, care e primar. De aici a plecat spre **Ciuci**, tot cu V. Sala, de unde dl Dr. Weigand a zis că va merge la: Almaș, Buteni, Șiria, Arad și, de aici, spre Lipsca. / În Ciuci, a fost primit de notarul Pritici. Din Ciuci, V. Sala s-a reîntors la Vașcău”[1367].

1908: „O volnicie nemaipomenită au săvârşit, în ziua Sf. Boboteze, opt jandarmi, în frunte cu solgăbirăul Faragó Istvan, cu ocaziunea alegerii de primar în comuna **Covăsinţ** (Banat). Preotul local Cure, care a cerut solgăbirăului să pună în lista candidaților şi pe doritul poporului, a fost arestat în mod volnic de către jandarmi, apoi insultat, bătut şi pus în lanțuri ca cel mai ordinar criminal. În lanţuri, a fost dus la **Şiria**, unde a petrecut noaptea în arest, între bătăile şi insultele jandarmilor. A doua zi, a fost ascultat de judele de instrucție, pe motiv, că s-ar fi împotrivit, contra autorităţilor, apoi a fost pus pe picior liber. Acest caz de extremă bestialitate suntem convinşi că va fi adus în dietă, de către deputaţii naţionalişti”[1368].

[1367] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 205, Braşov 1896, p. 3
[1368] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 10, Braşov 1908, p. 3

1908: „În şedinţa de sâmbătă a dietei, deputatul Dr. Ștefan C. Pop a interpelat pe ministrul de interne, contele Andrassy, și pe cel de honvezi în chestia **barbariei de la Covăsinţ**, unde, cu ocaziunea alegerii de primar, preotul român Cure a fost ferecat în lanţuri, bătut până la leşin din partea jandarmilor şi închis. / Dl Ştefan C. Pop face pe larg istoricul abuzulului şi ilegalităţilor prim-pretorului Faragó din **Şiria** şi istoriseşte în ce mod barbar a fost tratat preotul Ioan Cure… spunând cum preotul Cure a fost eliberat numai în urma avocatului Dr. Monţia şi a poporului. Care a luat garanţie. Cere suspendarea şi pedepsirea prim-pretorului Faragó, și pedepsirea jandarmilor”[1369].

1908: „Sâmbăta trecută, s-a prezentat în localul redacțiunii ziarului „Tribuna” din Arad un sublocotenent de jandarmi, cerând redactorului responsabil extrădarea autorului corespondenţei, în care se raportase despre cunoscuta ispravă jandarmerească, săvârşită cu prilejul alegerii de jude la **Covăsinţ**, când au legat şi escortat pe preotul Ioan Cure. De sine înțeles, redacţia a refuzat împlinirea cererii sublocotenentului. În aceeași zi, după-amiază, domnii Russu-Șireanu şi redactorul responsabil Iova au fost citați la poliţie, unde au declarat că nu stau de vorbă, în chestia aceasta, decât numai cu judele de instrucţie. Un nou proces de presă e, prin urmare în perspectivă!”[1370].

1927: „Primiri la teologie. În şedinţa consistorială din 15 septembrie, au fost primiţi la Academia teologică următorii: Iosif Vezoc, Vălingh; George Mihiş, **Borleşti**; George Zaha, **Mădăraş**; Iuliu Pop, **Sânmiclăuş**; Emil Chira, **Săsari**; Iosif Pantiş, Resighea; Vasile Boşca, Resighea; Ioan Cosma, Dindești; Aurel Ghiulai, Dindești; Michail

[1369] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 20, Braşov 1908, p. 2
[1370] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 35, Braşov 1908, p. 3

Bruchental, Derna; Teodor Voştinar, **Şiria**; Mihail Oșan, **Pomi**; Gheorghe Miclăuş, **Borleşti**, total: 13 din 24. / Celor ce nu au bacalaureat li s-a impus a-l câştiga, căci altfel vor fi consideraţi numai studenţi extraordinari ai Academiei. Clericii se vor prezentă în 8 octomvrie curent”[1371].

Holzkirche
Wooden Church
Ieud
Biserica de lemn
Eglise en bois

[1371] *Vestitorul*, Anul III, nr. 18, Oradea 1927, p. 8

ŞIŞEŞTI

(Lacfalu, judeţul Maramureş)

1043: „După datele pe care ni le serveşte însuşi Dr. Vasile Vasile Lucaciu, bisericuţa veche s-ar fi zidit prin anii **1043** şi reconstruită prin **1672**. / În această bisericuţă s-a păstrat şi un steag, cu picturi de ambele feţe, și icoana „Maicii Românilor", despre care s-a mai făcut amintire aci, despre minunile căreia pomenește și Vasile Lucaciu în schiţele sale istorice. / Astfel ţesutu-s-a istoria vremilor de demult, de la întemeierea coloniilor daco-romane, de pe aceste plaiuri ale Șișeștilor, cu prezentul, spre eterna mărire a Aceluia care a ştiut să le împreune atât de minunat şi să le exteriorizeze prin micul altar de lemn al bisericuţei, rămas ca amintire din grija Lui, prin descoperirea Izvorului tămăduirii"[1372].

1892: „Teatru naţional românesc nu există. Fondul acestuia, din bunăvoința celora cu colecte naționale, numai peste o mie de ani va fi în stare ca să ne lumineze și să ne desfete prin arta sa teatrală, comedianți însă avem într-un număr spăimântător. Teatralistul de frunte între noi ar fi Dr. Vasiliu Lucaciu, ce se zice **popa dracului din Şişeşti**. De când l-a doborât pe Dr. Ioan Raț, președintele comedian-

[1372] *Afirmarea*, Anul II, nr. 12, Satu Mare 1937, p. 126

ţilor politici, în trântă nedreaptă, acesta a rămas cu „Colecta sa naţională” și Lucaciu s-a suit pe gard, pe sfoara națională, făcându-ne marele gimnastic și cancanist naţional niște figuri ameţitoare de ne seânteiesc ochii de minune. / În timpul din urmă, s-a jucat înaintea ungurilor din Dobriţin, în teatrul curţii cu juraţi. Dar s-a jucat cam rău, căci, precum se vede, însăși din „Tribuna”, s-a judecat la închisoare de un an și 500 florini amendă. Adică Lucaciu și-a făcut un lăcaş în temniţă. Omul trebuie să locuiască undeva. **Fiind alungat din Șișești**, bine va locui el în Vaţ.

Comediantul nostru, ca să fie admirat de cineva, și-a dus nevasta, pruncii și slujnica la Dobriţin. Să vorbește că slujnica fusese mai ales alterată, văzându-și gazda în mare bai. Popa dracului din **Șișești**, așadar, pe câtva timp, va găta cu cancanurile naţionale. Apoi vin cei cu telegramele. Sunt, între noi, oameni, care ard de dor să-și vadă numele undeva tipărit. D-apoi încă în treburi naționale. / La toată „cauza naţională” sunt la mână. Se ivesc din întunerec, vin cu telegramele pline de falsuri goale. Megalografie nemaipomenită, bombast; pocnese ca „cocoșii” în ciur. / Acești oameni, după o telegramă, sunt oameni mari, naționaliști – ticăloşii! Nu știu despre ce este vorbă, prostia lor e mai adâncă decât marea, totuși să ivesc ba pe frunte, ca păduchii, fără merite ca să fie văzuți. O să publicăm câteva din bârfăiturile „naţionaliștilor” cumpliţi. „**Tribuna**” (nr. 251, 253):

Telegrama adresată dlui Dr. Vasile Lucaciu de **studenţimea universitară din București**: / „Te salutăm, **martir al unei cauze sfinte și drepte**, apostol convins al unui popor ce suferă în lanțuri. / Vina ta e că ai ridicat masca fățărniciei spre a se vedea de întreaga Europă cultă și generoasă că, în mijlocul ei și la sfârșitul secolului al XIX-

lea, se află un popor care, sub masca liberalismului, ascunde cea mai înfiorătoare tiranie”.

Cetăţenii gălăţeni, către Dr. Lucaciu: / „Admirăm curajul și demnitatea cu care susții cauza românismului. Nedreptatea ce ți se face să nu te descurajeze, ci să te înăsprească în lupta pentru apărarea existenței noastre. Suferințele tale le împărtășim cu toţii. Luptă înainte, **măreţule martir**, căci toţi românii vor fi cu tine!”.

„**Doctorului Vasilie Lucaciu, martirul gintei române, în Şişeşti**. / Ilustre bărbat! / Ca un atlet viteaz ai stat neînfrânt în faţa dușmanilor din Dobriţin, ne-ai făcut onoare prin ţinuta-ți bărbătească, geniul românismului l-ai redeşteptat până în cea din urmă colibă a poporului românesc, în satele acelor juzi care te-au judecat ca pe un mieluţel blând. / Te-au judecat, dar, prin aceasta, cauza română doar finită este? Oho! Geniul românismului prin tine, Ilustre bărbate, va triumfa cu o oră mai în grabă! / Tu eşti și vei fi de întreagă Europa preamărit, iar vrăjmașii tăi, și ai noștri, despiciaţi. / Primește, Ilustre bărbat, simțămintele mele de iubire și de aderență. / Trăiască **soarele românismului**, Dr. V. Lucaciu!!! / Spulbere-se norii cei negri din jurul lui! Geniul românismului, redeşteptat prin Dr. Lucaciu, înflorească! Piară bicisnicii de trădători! / Lăpusul-român, la 21 noiemvrie 1892, / Iosif Nemeș, cooperator greco-catolic”.

„Dlui V. Lucaciu. / Te-au osândit. / Îţi deschid unii porţile temniței și ceilalţi, frații tăi, te-ar duce la eşafod: eşafodul e scaunul episcopesc. / Toţi au uitat o vorbă dintr-un basm: **In hoc signo vinces** (În acest semn vei câștiga) / G. B. Duică”.

Teregova (Banat), 19 Nov. 1892. / „Onorată Redacţiune! / Românii teregoveni dintre munții Seminec și

Țarcu salută pe Dr. Vasile Lucaciu şi aderă la ideile lui de naţionalist român, zicând: Atunci, măi române, atunci vei pieri, / Când soarele și luna n-or mai răsări. / Atunci? Nici atunci. Reușească dreptatea! Trăiască românii! Înainte!!! / În numele poporului român din Teregova (Caraş Severin), / Pavel Șandru, preot ortodox oriental român".

„**Orşova**, 18 noiemvrie 1892. / Lui Vasile Lucaciu. / Perseverență în luptă, victorie glorioasă sigură, eu și consoții mei suntem cu tine, în bine și în rău! Dumnezeul gintelor e cu noi, căci causza noastră e sfântă. / Petru Câlciunariu, avocat".

Nu-i Dumnezeu, afară de tine, dle Lucaciu! Ce ai mâncat, în tinerețile tale, de ești așa norocos? Sau noi să fim ticăloşi? Așa va fi! /

Holera Lucaciatică face, între noi, mari cuceriri. Ia cuprins pe mulţi dintre noi un fel de durere de foale, pacientul asudă, tremură, varsă și moare. Mulţi dintre ţinerii de la Universitatea din Viena, şoimușenii și şişeștenii cu tribuniștii zac loviți de această boală spurcată. Cei ce să vindecă își pierd simţul moral. Nu pot face deschilinire între dracul și Dumnezeu. Iată învăţătura profetului Lucaciu (!Tribuna". nr. 949):

„Fie Ilustritatea sa mângâiat cu legile şi sulițele maghiarilor, eu mă îndestulesc cu inimile proporului românesc. Mai dulce îmi este pâinea suferinţelor, în lupta pentru drepturile neamului meu, decât ocrotirea legilor maghiare, care îi susțin pre trădători". / Aşadar, legile statului nu trebuie respectate! Rușinea neamului nostru românesc! / **Cei din Șișești sunt oamenii cei mai fericiţi ai pământului**. Sunt invidiaţi de toţi netrebnicii. Ei, astăzi, duc un rol însemnat, după ce **al lor e popa dracului**. Au o cancelarie de declaraţiuni, anunțuri și telegrame. Încă nu s-a închis

Lucaciu, iar **cei din Şişeşti**, în declarațiunea lor („Tribuna", nr. 249), îl așteaptă afară, „ca apoi, laolaltă, să îndeplinească faptele măreţe începute cu **martirul națiunii**". / Aceste fapte măreţe începute sunt: Trecerea la altă lege, cheltuirea banilor de intenţiuni, răscularea asupra vlădicului și alte blestămăţii personale, despre care „martirul naţiunii", în Dobriţin, încă n-a dat seamă tribunalului. / Oare ce s-ar alege din națiunea română, dacă toţi am fi precum e Lucaciu? Într-o zi am pieri, ne-am lovi în cap; în numele Domnului, cu iubirea și dreptatea pe buze, ne-am mânca unul pe altul. Ştie Dumnezeu ce face. Un zbici e destul pentru un popor; o bâtă, pentru un car de oale! Un martir, pentru un ciopor de nebuni.

Dacă dl Vasiliu Lucaciu ar fi om de treabă, ar fi nevinovat, omul dreptății, al ordinii, a lui datorie ar fi a porunci **oamenilor din Şişeşti**, înaintea cărora nici Mântuitorul nostru Isus Hristos n-a fost mai mare: „Oamenilor!, dacă va veni omul episcopului în sat, ca să vă întrebe despre lucrurile și faptele mele, staţi în loc, nu fugiți la deal, nu fiţi neîngăduitori!". / **Bărbaţii din Şișești**, însă, la venirea omului de la episcopie, au luat-o la fugă, la deal. Fuga-i rușinoasă, dar e sănătoasă între cei fricoși, între păcătoși, dar între **semizeii din Şişeşti**, în treaba unui Dumnezeu Mântuitor, e cam curioasă! / Episcopul, consistoriul gherlan, cum vor putea ajunge la capăt cu popa dracului, dacă aceia, fără a căror ascultare nu se poate fini treaba lui Lucaciu, fug la deal, la codru! / Apoi, de altă parte, în „Tribuna", popa dracului se roagă episcopului ca să introducă investigațiunea contra lui, ca să poată dovedi că el e nevinovat! Popa dracului! / Crix-Crax"[1373].

[1373] *Ungaria*, Anul II, nr. 4, Cluj 1892, pp. 94, 95

1896: „În „Egyetértés” de la 2 august curent, am dat peste o ştire publicată sub titlul „Schimbarea lui Lucaciu”, despre care n-am fi ştiut ce să credem, că oare este numai o născocire şovinistă ori este adevărată, dacă nu am fi cetit, şi într-o corespondenţă a „Tribunei” din Sibiu, de la Baia Mare, aceleaşi minuni, ce confirmă cuprinsul notiţei foii ungureşti / Vom reproduce şi una, şi alta, lăsând ca bunul simţ al cititorului şi judecata sa sănătoasă să dea verdictul. Iată ce scrie „Egyetértés”, sub titlul amintit:

„În **Siseşti**, domiciliul vestitului arhi-agitator român Vasilie Lucaciu, s-a serbat, cu mare pompă festivă, mileniul maghiar, Serbarea a prezidat-o Dr. Vasilie Lucaciu, în prezenţa căruia scolarii de-acolo, împreună cu părinţii lor şi împreună cu presedintele serbării (Lucaciu), au cântat cu mare însufleţire pe „Jsten aldd meg a Magyari” (Dumnezeu să binecuvânteze poporul maghiar) şi „Szozat”-ul maghiar. Unul din cei de faţă a întrebat pe Dr. Lucaciu: „Ce este asta părinte?”, iar Lucaciu i-a răspuns: „Tempora mutantur“ (Vremurile se schimbă)”.

Lăsăm acum să urmeze partea din urmă a corespondenței din jurul Băii Mari, publicată în „Tribuna” de sâmbătă, privitoare, de asemenea, la misterioasa metamorfoză a părintelui de la **Şişeşti**. / După ce arată decăderea spiritului, ce se observă în părţile acelea, de când preoți şi dascălii se întrec în glorificarea mileniului unguresc, corespondentul „Tribunei” continuă astfel:

„Cauza acestei decadenţe periculoase, pe aici, în genere e cunoscută, De când cu reîntoarcerea fostului membru marcant de odinioară al comitetului naţional, Dr. Vasilie Lucaciu, la **Şişeşti**, inimele multora s-au infiltrat de boala contagioasă a așa-numitei „împăcări” cu vrăjmaşii noştri seculari; căci azi, durere!, ocupă din ce în ce tot mai

mult teren principiul că trebuie să ne apropiem de maghiari şi să ne împăcăm cu dânşii, căci aceasta o pretinde binele nostru al tuturor. Pe baza cărui program să fie aceasta, nu se spune. / Spre justificarea celor expuse, ca să fie odată lumină şi lumea să nu orbească în întuneric, mă provoc la următoarele fapte adevărate:

a). Cu ocazia serbării milenare, în scoala din **Şişeşti**, băieţii scolari au declamat poezii patriotice maghiare şi su cântat pe ungureşte, de cugetai că eşti în Kecskemét. Aceasta, în prezenţa preotului Dr. Vasiliu Lucaciu, care a prezidat acea serbare milenară;

b). În adunarea generală şcolară, ţinută în luna mai, la **Dăneşti**, în cauza întregirii salariilor învăţătoreşti, prin ajutoare de stat, la 300 florini (prezenţi mai mulţi preoţi, notari şi pretori cercuali), dl director al şcolii **Dăneşti-Bontăeni**, Dr. V. Lucaciu s-a declarat gata a primi 200 florini, ajutor de la stat, pentru acea şcoală, făcând observaţia naivă: „Să nu fie apoi acel ajutor ca şi calul troian, care să ascundă în interiorul său soldaţi înarmaţi!". Videant Consules! (să vadă consulii!). Unii dintre preoţii prezenţi i-au urmat lui.

c). Părintele de la **Şişeşti** s-a declarat, nu mult după reîntoarcerea sa, către un coleg al său (D. C.), că ziarul „Tribuna" a încetat a fi foaie serioasă, că abia dispune de 5-600 abonaţi, şi are să încete; însă va apărea, cât mai curând, un ziar nou în Transilvania, cu program mai sănătos, spre a apăra marile interese naţionale. / Am dorit a le expune toate acestea ca fapte adevărate, spre orientarea publicului român. De aici, va afla că, Dumnezeule!, de când se simte zefirul brotist pe aici, trebile nu ne merg chiar bine. Răspunderea însă va să o poarte acela care, girându-se

a fi conducător adevărat, cu ştire conduce rău pe fraţii săi români”[1374].

1896: „**Oprirea pelerinajului**. Părintele Lucaci, sub cuvântul sfinţirii unei cruci, a organizat, pe ziua de Sfânta Maria, un pelerinaj la biserica din **Şişeşti**. Ţărănimea din satele de primprejur a fost înștiințată despre aceasta. Episcopia din Gherla, găsind lucrul contrar regulamentelor bisericești, a interzis părintelui Lucaci organizarea pelerinajului. Autoritățile ungurești au făcut același lucru. Părintele Lucaci n-a luat însă nici o măsură pentru ca pelerinajul să nu mai aibă loc.

Ţăranii, la Șișești. Administrația ungurească a concentrat 70 de jandarmi în **Șișești**, încă de miercuri, 14 august. Tot în acea zi, spre seară, au sosit în localitate un procuror, subprefectul plășii, cu ajutorul său, și un maior comandant al jandarmilor din trei comitate. / Vreo zece comune învecinate, de asemenea, au avut onoarea să primească câte patru jandarmi, care îndemnau lumea să renunțe de a merge la **Șișești**. / Toate aceste măsuri administrative n-au dat însă rezultat, căci miercuri, seara, grupuri de țărani din comitatele Sălaj, Bihor și Sătmar, cu prapuri în frunte, se dirijau spre **Șișești**, cântând, de-a lungul drumului, cântece bisericești.

Blocarea Șișeștilor. / Imediat, comandantul a dat ordin jandarmilor să formeze un cordon împrejurul satului și să împiedice intrarea țăranilar în sat. Apoi procurorul, subprefectul, ajutorul subprefectului și primarul au ieșit din sat, somând pe țărani să se retragă. Țăranii însă au refuzat să se întoarcă pe la vetrele lor. Procurorul s-a întors și a rugat pe părintele Lucaciu să intervină pe lingă țărani,

[1374] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 161, Braşov 1896, p. 2

să se întoarcă acasă. Părintele Lucaciu a refuzat aceasta, zicând că nimeni, nici episcopul său, nu-l va opri ca să organizeze pe a doua zi pelerinajul. Văzând că nici demersul pe lângă părintele Lucaciu, nici somația adresată țăranilor nu dau nici un rezultat, procurorul a dat ordin jandarmilor să silească pe țărani a se retrage. Cu baionetele scoase, jandarmii s-au dirijat spre grupurile de țărani ce se adunaseră în mal multe puncte ale extremităților satului. Se zice că mai mulți țărani ar fi răniți, alții au izbutit să se strecoare în sat, satul fiind la poalele munților și împrăștiat, iar alții au plecat spre casă. În noaptea de miercuri, spre joi, toți cei 70 de jandarmi au fost în picioare, cutreierând străzile și grădinile din sat. Trei au tras focuri oarbe, în cursul nopții.

Împrăștierea țăranilor. A doua zi, joi, dimineața, ziua Sfintei Marii, cu toate măsurile luate de jandarmi, se aflau deja în curtea biserici și în grădina părintelui Lucaciu vreo 800 de țărani. Biserica era înconjurată de un mare număr de jandarmi. Procurorul Dienes și sub-prefectul Eotvoes, au încredințat pe părintele Lucaci că nu vor lăsa pe nimeni în biserică, afară de dânsul și de personalul de serviciu al bisericii. Față cu aceste măsuri, părintele Lucaci a refuzat să țină slujba bisericească, declarând că va face o denunțare Papei de la Roma. / La orele 11, înainte de amiază, aproape 300 de pelerini au voit să intre cu forța în biserică. Atunci jandarmii și-au îndreptai baionetele spre țărăni, rănind ușor pe unii, iar ceilalți s-au refugiat în satul Dăneşti, unde au stat seara, sperând că totuşi se va face pelerinajul”[1375].

[1375] *Epoca*, Anul II, nr. 233, Bucureşti 1896, p. 1

1904: „Sunt puţini la număr bărbaţii care, distingându-se prin fapte măreţe, să aibă satisfacţiunea de a-şi vedea stăruința recunoscută şi renumerată de contemporani cum se cuvine. Astfel de bărbaţi, însă, nici nu aşteaptă laude şi recunoştinţă de la oameni, ci îşi urmăresc scopul ce şi l-au propus, numai pentru că aşa le dictează nobila lor inimă. Atare vrednic bărbat e prea stimatul domn George Szilagyi, cu soaţa prea stimată, doamna Teresia, născută Buteanu, **mari proprietari în comuna Sanislău**. / Domnul Szilagyi, cu iubita sa soţie, din avutul lor și din ceea ce, cu multă sârguinţă și cruţare, prin darul lui Dumnezeu, au agonisit, cu dragă inimă şi mult au contribuit pentru scopuri de binefacere. / Mă simt fericit a aduce la cunoștința onoratului public îndeosebi faptele generoase ale acestui de toți cinstit bărbat, care, pe lângă toate că în tinerețile sale a păstorit oile altora, azi bunul Dumnezeu l-a învrednicit de a se putea bucura de o avere foarte însemnată, pe care totdeauna o a privit și o privește de un dar de la bunul Dumnezeu, ca prin ea să facă fapte bune ale iubirii creștinești. / „Fiți înduraţi, precum și părintele vostru îndurat este", și „daţi şi se va da vouă" sunt acele cuvinte ale sfintei scripturi, care cu drept cuvânt se pot aplica asupra acestui generos bărbat. / Aceste cuvinte dumnezeiești aprins-au focul sacru al iubirii și milosteniei în inimile ambilor față de cei lipsiți, necăjiți şi ajunşi la nenorocire, încât, până în ziua de azi, numărul celor ajutorați de dânşii, în multe chipuri şi moduri, se urcă la mai multe mii. / Nu voiesc și mai departe a-i descrie, ci las să vorbească faptele lor măreţe.

Așa, în anul curent, în comuna **Sudurău**, comitatul Sălajului, au restaurat radical toată biserica, prevăzând-o cu iconostas, a cărei sfințire va urma curând. Singur, iconostasul i-au costat, 2.400 coroane. Spesele renovării se

urcă la mai multe mii corone. / În comuna **Domahida** au donat 1.000 coroane pentru facerea unui altar, în biserica română de acolo, care, precum sunt informat e și gata. / În **Ciomocoz**, pentru turnarea unui clopot, 300 coroane. / În comuna **Sisești** au dăruit o icoană, în preț de 2.600 coroane, a cărei sfințire s-a efectuat la 28 August a. c.

În comuna **Sanislău** au turnat, pe spesele lor, trei clopote, unul de 7 mm, în preț de 1.409 coroane, altul de 2 mm, în preţ de 400 coroane, şi al treilea, de 1 mm, în preț de 200 coroane. Tot aici, au mai dăruit două icoane, una purtativă cu ocaziunea procesiunilor la M.-Pócs, în preţ de 300, iar alta, cu ocazia sfințirii grânelor, în preţ de 700 coroane. Au procurat un candelabru pentru 24 lumini, în preţ de 350 coroane, prapori, în preţ de 300 coroane, vestminte și alte odăjdii bisericești, în preţ de mai multe sute coroane. Au dăruit două orologii de turn, unul pentru biserica noastră, altul pentru cea romano-catolică, în preţ de 1.600 coroane. Au depus o fundațiune de 400 coroane, pentru ca salarul învățătoresc să se poată presta conform dispozițiunilor legii, asemenea a depus 400 coroane pentru salarul învăţătorului romano-catolic, iar pentru cel reformat, 200 coroane.

În comuna **Săuca**, Sălaj, au dăruit lemne pentru arderea țiglelor destinate la zidirea bisericii. / Cu ocazia ţinerii examenelor între şcolari, an de an, cu sutele au împărțit cărți de rugăciuni, atât în comuna **Sanislău**, cât și în comunele vecine. / Precum aurul se lămurește în foc, aşa şi iubirea de aproapele tău se dovedește în zilele năcazului şi ale nenorocirii.

O soartă amară, o grea nenorocire a ajuns pe locuitorii din comuna **Tiream**, comitatul Sătmar, chiar în prejma sfintelor Paști, le arse mai bine de 60 de case, ne-

putând salva nimic din ce se afla într-însele. Domnul Szilagyi și soția au fost cei dintâi care au alergat şi au șters lacrămile celor nenorociţi, ducând, pentru familiile românești, făină şi şunci de porc, mângâindu-i, ca aşa, pe lângă toată nenorocirea care i-a ajuns, să se poată bucura de învierea lui Christos. / Aş putea enumera multe cazuri analoge, dar mă mărginesc numai la acesta, ca la cel mai recent, constatând cu bucurie că cuvintele lui Tovie: „Nici de la un nefericit să nu-ți întorci faţa ta, că nici de la tine nu-și va întoarce Domnul fața sa!", au prins rădăcini adânci în inimile lor generoase. / Pentru toate acestea şi multe altele, aici neamintite, generoase fapte, aducem fierbinte mulţumire, dorindu-le ca bunul Dumnezeu să le conserve viața şi să întărească puterile, spre a putea face, şi de aici, înainte, asemenea fapte măreţe, și ca aceste fapte generoase să afle răsunet în inima tuturor acelora al căror piept bate și arde de un simț cultural nobil, generos şi românesc, ca în al acestor binefăcători. / G. Mureşan, învățător"[1376].

1908: „**Școala din Şişeşti nu mai are școlari**! / Ni se comunică următoarele: A cauzat mare surprindere, în toate cercurile române din comitatul Sătmarului, că **învățătorul din Şişeşti**, Toma Chiş părăsindu-şi şcoala, în timpul din urmă, umblă din sat în sat, căutându-și altă staţiune. La interpelarea că pentru ce a părăsit şcoala din Şişeşti, a răspuns că şcoala din Șișeşti azi este închisă, copiii şcolari au trecut toţi la școala de stat maghiară; astfel el a rămas ca păstorul fără turmă şi e silit a rătăci din sat în sat, căutându-şi altă locuinţă. Fapt este, dar, că **şcoala cea românească din Şişeşti** azi este închisă. Dacă şcoala din Și-

[1376] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 200, Brașov 1904, p. 5

şeşti astfel începe era apponyiană, ce va fi cu multe alte şcoli româneşti?”[1377].

1929: „**Serbările jubiliare din comuna Șișești**. / Pe scurt, am să vă raportez cele petrecute cu ocaziunea serbărilor jubilare, aranjate în comuna **Șișești**, județul Sătmar. / În numele preotului, a Senatului și a Poporului Român din **Șișești**, s-au făcut învitări la serbările jubilare, care aveau să se ţină la 28, 29, 30 iunie a. c. / În seara de 28 iunie, sute de credincioşi din depărtări mari, făcând drumul pe jos și cu carele, au venit să ia parte la harurile pe care Dumnezeu sfântul, prin mijlocirea preoţilor, le împarte credincioşilor. / Spovezile, începute în această zi, s-au ţinut până la miezul nopţii şi au continuat şi în ziua următoare. / Misiunile sacre, sub conducerea Mult Onoratului protopop Ioan Anca, au avut succes deplin. Biserica Votivă pentru unirea tuturor românilor a fost plină de popor şi numărul celor care au luat parte la serbări și rugăiuni este de peste trei mii. / Preotul local, Dr. Epaminonda Lucaciu, văzând câtă lipsă duce poporul, în aceste părți, în ceea ce priveşte îngrijirea medicală, a rugat pe domnul medic al circumscripţiei, Dr. F. Herskovits, să binevoiască a examina gratuit pe toți aceia care ar avea lipsă de consultațiune medicală. Domnul medic a primit greaua însărcinare, examinând un număr de 190. Așa s-a pus baza unei lucrări, de care ducea mare lipsă jurul acesta. Sperăm că va continua să se dezvolte opera salutară. / Încheierea serbărilor s-a făcut de Mult Onoratul protopop Ioan Anca. La **Șișești** se adunau, înainte de Unire, credincioşii, să ceară de la Dumnezeu: iertarea păcatelor, bunăstarea şi înflorirea sfintelor lui Dumnezeu biserici, dezrobirea şi Unirea tuturor româ-

[1377] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 88, Brașov 1908, p. 1

nilor. / Azi, se unesc în acest loc pentru a cere iertarea păcatelor, bunăstarea şi înflorirea sfintelor lui Dumnezeu biserici şi pentru a aduce mulțămită lui Dumnezeu pentru dezrobirea şi Unirea tuturor românilor. / M. Reu, învățător”[1378].

1937: „De Sfânta Maria Mică, la **Șișești**, omagiu lui Vasile Lucaciu. / „Pe români i-au susținut, i-au povățuit totdeauna şi îi conduce şi astăzi religiunea şi patriotismul”, enunţă nemuritorul Părinte al Neamului, Dr. Vasile Lucaciu, acest mare și nediscutabil adevăr, în schiţele sale istorice şi în darea de seamă privind Biserica Sfintei Uniri a Tuturor Românilor, adică **Mănăstirea Maicii Românilor din Șișeşti**. / Ce gândire sublimă, ce pătrundere adâncă a celor două forțe sufletești, religia şi patriotismul, ce au fost în stare să menţină întreg și nezdruncinat, în toate timpurile și împotriva tuturor furtunilor ce s-au abătut peste dânsul, poporul român din Transilvania. / Nici nu ne putem închipui, prin urmare, o îmbinare mai fericită pentru un român, a celor două sentimente de temelie, ce rezidă şi azi la baza existenţei noastre, atât pentru prezent, cât şi pentru viitorul cel mai îndepărtat în vremuri, decât de a lua parte, de ziua Sfintei Maria Mică, din acest an, la **Pelerinajul de la Șișești**. / Nicăieri nu vom găsi loc mai potrivit, unde sufletul să se înalțe netulburat de nimeni, într-o armonie perfectă, alături de o mulţime ce se concentrează pentru exteriorizarea aceloraşi sentimente, decât aici, la **Șișești**, în **Biserica Sfintei Uniri a Tuturor Românilor**, precum a botezat-o, pentru a-i determina scopul, marele luptător, supranumit „Leul de la **Șișeşti**”.

[1378] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 30, Blaj 1929, p. 4

În mod mecanic, deci, ne-am văzut împinși ce conștientul nostru înspre acest lăcaș sfânt, spre a ne dedica o clipă gândurile și sentimentele noastre, în această „Mecca" a românilor transilvăneni și de pretutindenea, înălțimilor la care te poate ridica numai religiunea şi cinstirea eroilor naţionali, deci patriotismul. / Cu o adâncă sfiiciune, intrarăm în sfântul lăcaş, care, în miniatură, prin construcţie şi stil, cu celea două turnulețe din faţă şi monumentala cupolă de la mijloc, imită **Biserica Sfântul Petru de la Roma**. Ea este zidită după concepţia genială a tânărului său paroh de pe vremuri, Dr. Vasile Lucaciu, şi executată după planul şi îndrumările nu mai puţin geniale ale colaboratului său, regretatul preot Andrei Berinde, fost paroh greco-catolic în **Seini**. / Procesiunile se ţin lanţ, în jurul bisericii, şi rugile fierbinţi ale românilor de pretutindenea, din comunele apropiate şi judeţul Maramureş, se înalță spre ceruri. Portul pitoresc a naţiei delectează, fiind reprezentante fel de fel de regiuni, Oaș, Maramureș, părţile Fisculaşului sau a județului Someș, cu specificul lor port naţional.

În biserică, lume multă, tixită, pentru că la Sfântul Altar, în ornamente bisericeşti, sfintele sacramente le împarte credincioşilor însuşi Vlădica Maramureşului, Excelenţa Sa Dr. Alexandru Rusu, având alături toată asistenţa de preoţi, cuvenită asemenelor solemnităţi pioase. / Toată lumea e cufundată într-o adâncă pietate, fiindcă se ştie de către toţi că aici se aduc rugi şi jertfe creatorului lumii, pe de o parte, şi Aceluia care s-a jertfit pe sine însuşi pentru a ne dezrobi pe noi din păcatele străbune, lui Isus Hristos. / Spiritul sfânt pluteşte în aer, peste capetele românilor, ce veacuri de-a rândul au fost salvați de-a robi veşnic prin religiune. / Un sentiment tot atât de puternic patriotic pune, însă, stăpânire pe noi, pătrunzând în Sanctuarul din stânga,

de la mijloc al bisericii, separat de restul corpului principal printr-un mic grilaj de fier. Aici găsim **mormântul „Leului de la Șișești”**, la care se proștern în rugi fierbinţi pentru a-i cerşi Celui de Sus „odihnă vecinică”, bătrâni cu plete argintii, bătrâne cu fața zbârcită de adânci bătrâneţi şi repetatele nașteri, și tineri mândri şi entuziaşti, alături de fete frumoase, ele înşile îmbrăcate în vestminte de sărbătoare, înzorzonate, precum şi de copii ageri și zglobii. Acest sentiment puternic patriotic copleşește toată mulțimea şi face loc celui religios, oţelindu-i întocmai ca şi pe părinţii lor, pe bunicii sau străbunicii lor de odinioară, aşa cum, atât de frumos, decretează marele dispărut, în fraza reprodusă de noi mai sus. / Oricât de ignorant să fii, nu poţi sta impasibil la văzul minunatelor picturi de pe păreţii acestui Sanctuar, evocând evenimente din viaţa lui Dr. Vasile Lucaciu.

Este imposibil să nu te mişte pictura murală, una dintre cele patru reprezentând pe Dr. Vasile Lucaciu şi soţia sa Paulina, născută Şerbac, închinând Maicii Domnului **Biserica „Maicii Românilor” de la Șișeşti**. Citatul de sub acest tablou este din cuvântarea celui dispărut, ţinută din prilejul sfinţirii bisericii, care sună astfel: „Ce ne-au transmis părinții şi ce doreşte tot sufletul de român: măreața, fericitoarea, sfânta Unire a tuturor Românilor am vrut eu, şi cu mine, poporul meu, să fie simbolizată în această măreaţă Biserică” (Părintele Vasile Lucaciu, la **27 august 1896**). / Deasupra acestui tablou, un altul, cu caracter religios, reprezintă Ispita Mânuitorului, parcă ar vrea să simbolizeze ispita pe care atâţia miniștri unguri au încercat-o asupra „Leului de la Șișești”. Respingerea energică şi categorică a acestei ispite o exprimă inscripția lapidară „Pleacă, Satano!”, de sub acest tablou.

Cea mai impresionantă scenă, care izbeşte pe fieştecare credincios ce intră în aproprierea Sanctuarului unde se păstrează cripta lui Vasile Lucaciu este cea din dreapta aripii, reprezentând **înmormântarea lui Dr. Vasile Lucaciu, din decembrie 1922**. / În uşa bisericii de la Şişeşti stau Episcopii Uniţi Dr. Valeriu Traian Frenţiţu al Orăzii şi Dr. Iuliu Hossu de Cluj-Gherla. Primul citeşte Evanghelia. La mijlocul scenei, coşciugul cu rămăşiţele pământeşti ale celui ce a fost Vasile Lucaciu, purtat de braţele vânjoase ale ţăranilor din Șișești. / În jurul lui, la dreapta, familia îndoliată, fiul său, Dr. Epaminonda Lucaciu, şi ginerele, Dr. Ioan Munteanu, dimpreună admiratorii lui, ca parohul Virgil Surani de la **Surdeşti**, Dr. Aurel Coza, directorul Liceului „Dr. Vasile Lucaciu" de la Carei Sălaj şi Dr. Gheorghe Hetcou, directorul Liceului „Gheorghe Șincai" de la Baia-Mare. / La stânga, demnitarii sau prietenii săi, bărbaţi de stat şi oameni iluștri, cum sunt: Ionel I. C. Brătianu fostul premier, Ștefan Ciceo-Pop, Teodor Mihalli, Generalul Traian Moșoiu. Alexandru Vaida-Voevod, Octavian Goga şi altii, precum şi români şi române de la **Șișești**. Mulţi dintre cei de pe tablou au trecut şi ei la cele vecinice, unii însă, mai ales din popor, sunt şi azi în viaţă şi se pot identifica.

„Fumul de tămâie din cădelniţa unui diacon se ridică spre ceruri, deasupra sicriului, și, în nourii de fum, îngeri coboară să întâmpine sufletul mare, care s-a măcinat, ceas de ceas, în luptă dârză pentru neam și lege", scrie, în „Foiţa" gazetei „Unirea", parohul actual, Iuliu Surani de la Șișești, descriind şi dumnealui istoricul întemeierii bisericii şi a situației sale de acum. Unul dintre îngeri îi aduce o cunună de lauri din cer luptătorului victorios, iar un altul o ramură de palmier, simbolul păcii eterne, iar al treilea, cu făclia aprinsă, parcă vestește inscripţiunea de pe tablou, ca

epigraf: „Părinte Lucaciu! Intră şi odihneşte în această clădire de piatră, ce ţi-a fost întruparea idealului pe care ai avut fericirea să-l vezi înfăptuit!”. / Lângă acesta, un al patrulea tablou reprezintă pe Sfântul Apostol Petru, scos de Îngerul Domnului din temniţă, simbolizând scoaterea lui Lucaciu din temnițele ungurești, ceea ce documentează şi inseripţiunea cu următorul conţinut: „Ca Apostolul Petru, şi Părintele Lucaciu din temniţă a ieşit, pentru a propovădui mântuirea neamului său, cu credință în zile mai bune”. / Este imposibil să nu mişte asemenea evocări și tablouri ființa omenească, care raţionează numai cât de cât, fără să fii sentimental. Picturile atât de minunat executate, în mijlocul unei ornamentaţii naţionale, prin talentul profesorului de desen al Liceului „Dr. Vasile Lucaciu” de la **Carei**, dl Alexandru Uihazi, evocă istoria unei epoci de aur din luptele naționale, conduse la izbândă de către cel ce zace, rece, sub lespedea pe care elevii Liceului de la **Carei** au scris, ca un suprem omagiu pentru patronul lor, căruia îi poartă numele plin de glorie, următorul legământ:

„Sub aceasta lespede smerită odihneşte înflăcăratul Apostol şi Tribun, prin care geniul românesc şi-a purtat făclia redeșteptării şi întregirii neamului, Părintele VASILE LUCACIU. Cum Tu pururi ai fost treaz pentru nevoile neamului, drept recunoștință îţi făgăduim că vei trăi vecinic, îndeosebi în sufletul nostru, al generaţiilor care ne creștem în Școala patronată de Tine: Liceul „Vasile Lucaciu” din **Carei-Salaj**, care îţi închină acest Monument, admirându-Ți și slăvindu-Ți munca şi viața bine închegată în fapte măreţe. Dormi în pace Tu, care eşti al tuturor!”. / La cap, este ridicat un epitaf, din aderit negru, pe care se găseşte bustul de bronz al Părintelui Dr. Vasile Lucaciu, și, pe o placă de marmoră albă, cu un leu de aramă în relief,

inscripţia: „Aici odihmeşte „Leul dela Şişeşti”, Dr. VASILE LUCACIU, 1852-1922, și soția sa PAULINA LUCACIU n. SERBAC, 1856-1911”. / Adânc mișcaţi şi sub impresiunea celor două sentimente copleşitoare, religios și național, ieşim din sfântul locaş, pentru a vedea totul ce este în legătură cu neînfricatul luptător.

Conduși de amabila noastră călăuză și ghid, Ioan Ciocotişan, **ţăran din Şişeşti**, ne scoborâm la poalele păduricii de brad, dinaintea bisericii. / Aici este „„ISVORUL PRECISTEI”, aproape de biserica veche, de pe vremuri, care a dispărut. Deasupra izvorului era un fel de capelă, unde se păstra, lungă vreme, o copie sau, cum îi zice Părintele Lucaciu, o „parie” a Sfintei Icoane a „Maicii Românilor” făcătoare de minuni, icoană ce azi se păstrează în biserică. / O legendă din bătrâni spune că, prin stropirea acestei ape, un mort a fost înviat din morţi. / Dorinţa lui Vasile Lucaciu a fost, în ultimele clipe ale vieţii sale, să se reconstruiască acea capelă. Se vor găsi oare urmaşii de azi atât de recunoscători, ca să-i îndeplinească aceasta dorință? Noi credem că da!

Urcând mai sus, în colțul dinspre miază-zi a minunatei pădurici de brazi, ne oprim în faţa unei Cruci stinghere, izolată, quasi „o cruce uitată”. Este crucea sub care Dr. Vasile Lucaciu a găsit, după spusele ţărănilor, niște hrisoave vechi, din care a aflat date precise despre izvorul tămăduirii, amintit mai înainte, și cu privire la „Icoana făcătoare de minuni”. / De aici, ghidul nostru ne conduce la locul fostei bisericuțe de lemn, din care a rămas, spre eternă pomenire, doar altarul şi locul însuși, împrejmuit cu gard viu. Este una dintre cele mai preţioase rămășițe dintre toate monumentele istorice câte ne-au rămas pe aceste plaiuri, însă tot atât de uitate ca și Crucea lui Avram Iancu de

pe munţii Ţebei. / Nu mai vorbesc despre vechea casă, în care a șezut eroul și luptătorul, care a dispărut complet, aşa că nici locul unde fusese fundamentul cel puţin nu i se mai cunoaşte.

După datele pe care ni le serveşte însuși Dr. Vasile Vasile Lucaciu, bisericuţa veche s-ar fi zidit prin anii **1043** şi reconstruită prin **1672**. / În această bisericuţă s-a păstrat şi un steag, cu picturi de ambele feţe, și icoana „Maicii Românilor", despre care s-a mai făcut amintire aci, despre minunile căreia pomenește și Vasile Lucaciu în schiţele sale istorice. / Astfel ţesutu-s-a istoria vremilor de demult, de la întemeierea coloniilor daco-romane, de pe aceste plaiuri ale Șișeştilor, cu prezentul, spre eterna mărire a Aceluia care a ştiut să le împreune atât de minunat şi să le exteriorizeze prin micul altar de lemn al bisericuţei, rămas ca amintire din grija Lui, prin descoperirea Izvorului tămăduirii în anul 1886, imediat la un an după înscăunarea sa în parohie, la 1885, a Icoanei „Maicii Românilor" și, ca încununare a operei sale, prin construirea acelei monumentale biserici, pe care dânsul a supranumit-o: „BISERICA SFINTEI UNIRI A TUTUROR ROMANILOR" şi închinată „Pro Sancta Unione Omnium Romanorum". / El, ziditorul şi făuritorul acestor fapte măreţe, Părintele Dr. Vasile Lucaciu, supranumit „Leul de la Sişești", zace în mormântul din biserica zidită de dânsul, aievea voievozilor ctitori de biserici, ziditori de sfinte lăcașuri și întemeietori de Țări. Şi el a întemeiat mai mult decât o simplă cetate militară, o fortăreață a întreg Neamului Românesc din Transilvania, mai rezistentă oricărei opere de artă, pentru că într-însa s-a zidit suflet omenesc, având cele două componente principale ca două suporturi eterne: religie și pa-

triotism. / Aceste sunt întrupate în biserica şi în cripta de la **Şişeşti**"[1379].

1946: „Credincios unei frumoase tradiții, P. S. S. Dr. Alexandru Rusu, Episcopul Maramureșului, și în anul acesta a prezidat pelerinajele de la mănăstirile **Bixadului** și **Moiseiului**, și pe cel de la **Biserica votivă a Leului de la Șișești**. / În vara anului acestuia, întâlnirea între Arhiereu şi credincioși a fost un deosebit prilej de înălțare sufletească și dovada fermă că poporul din Eparhia de Nord este legat în mod trainic de biserică și de păstorii săi firești: Episcop şi preoţi. / Pelerinajul de la Sânpetru, la **Bixad**, şi cel de la Sfânta Maria Mare, la **Moisei**, au fost mai măreţe ca oricând, au fost zile de adevărat praznic sufletesc, iar cei de la Sfânta Maria Mică, la **Șișești**, a însemnat un adevărat eveniment religios al Eparhiei Maramureșului. / Preacurata Fecioară, Patroana Eparhiei, a văzut îngenunchiați la picioarele ei fiii recunoscători pentru ajutorul dat în tot timpul. / Credincioşii pelerini, cu lacrimi în ochi, au luat cunoştinţă, chiar din gura Vlădicului lor, vestea cea mare, că adică, la Paris, s-a hotărât definitiv că Ardealul nostru scump rămâne pe vecie și întreg, unit cu ţara noastră România. / Această ştire a făcut din sărbătoarea Fecioarei Maria o mare sărbătoare naţională, care nicăieri nu s-ar fi putut prăznui mai potrivit decât la **Şişeşti**, la mormântul Părintelui Lucaciu. / Biserica monumentală, pe care **Leul de la Şişeşti** a ridicat-o, a răsunat de cântece de slavă, pe care pelerinii le-au intonat pentru a preamări pe **Regina Păcii şi Maica Românilor**. / Preot Petru Bologa"[1380].

[1379] *Afirmarea*, Anul II, nr. 12, Satu Mare 1937, pp. 124-127
[1380] *Unirea Poporului*, Anul XXVIII, nr. 42, Blaj 1946, p. 3

ŞMIG

(Sumugyn, judeţul Sibiu)

1355, august 1, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvanie dă de ştire că, înfăţişându-se „Nicolae, fiul răposatului Simion banul, pe de o parte, iar pe de alta Petru şi Ioan şi Simion, fiii lui Nihail, fiul aceluiaşi Simion banul, ei înşişi, precum şi Petru zis Sertew pentru Iacob, fiul aceluiaşi Mihail, fiul lui Simion banul… au spus de bunăvoie că, pentru ca fiecare dintre ei să se poată bucura de dreptul său în pace, au făcut între ei o împărţeală cu privire la o pădure a lor, numită **Făgetul Mare**, aflătoare între moşiile **Alma** (Almas, azi **Almaş**, judeţul Sibiu), **Dârlos** (Darlaz, judeţul Sibiu) şi **Şmig** (Sumugyn, judeţul Sibiu), în partea de jos a acestei păduri… / Partea de răsărit a acesteia, împreună cu o vie, le-a căzut acelor fii ai lui Mihail în partea lor, de lângă moşia Alma, iar partea de apus i-a căzut magistrului Nicolae, fiul lui Simion banul, lângă moşia Dârlos, fiecare din părţi urmând a-şi stăpâni pe veci bucata sa”[1381].

1355, august 1, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei adevereşte că s-au înfăţişat „Nicolae, fiul răposa-

[1381] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 333, pp. 350, 351

tului Simion, ban de **Dârlos** (Darlaz, judeţul Sibiu), pe de o parte, iar pe de alta Petru şi Ioan, precum şi Simion, fiii lui Mihail de **Almaş** (Alma, Almas, azi **Almaş**, judeţul Sibiu), fiul aceluiaşi Simion, şi au spus că, deşi Petru, Ioan şi Simion, fiii lui Mihail, siliţi de o nevoie de neînlăturat, au dăruit pe veci acelui Nicolae, fiul răposatului Simion banul, jumătate dintr-o moşie numită **Şmig** (Sumugyn, judeţul Sibiu). Pentru care danie s-a iscat între ei o mare pricină şi neînţelegere… iar în urma împăciuirii, Nicolae, fiul lui Simion banul, a înapoiat lui Petru, Ioan şi Simion, fiii lui Mihail, sus-zisa jumătate a moşiei Şmig… însă ca aceşti Petru, Ioan şi Simion să-i dea şi să-i plătească lui Nicolae 25 mărci de argint, iar pentru aceste 25 mărci de argint, Petru, Ioan şi Simion, iar Petru zis Serthew şi pentru Iacob, fiul lui Mihail, au zălogit lui Nicolae, fiul lui Simion banul, jumătate dintr-o pădure, numită Făgetul Mare, care este a lor, aflătoare spre râul Târnava”[1382].

1358, mai 4, Sântimbru: Voievodul Dominic dă de ştire că înfăţişându-se „Iacob, Ioan şi Simion, fiii lui Mihail, fiul răposatului ban Simion de **Şmig** (Sumugyn, Sumugyun, judeţul Sibiu), pentru ei şi pentru Petru, fratele lor după mamă… iar pe de altă parte Balad, fiul lui Toma de **Chendu Mic** (Kendhyd, înglobat în **Chendu Mare**, Felkend, judeţul Mureş), fiul aceluiaşi ban Simion, pentru el şi pentru Ştefan şi Conya, fraţii lui, au mărturisit, în privinţa împărţelii moşiilor lor… au ajuns la împăciuire în felul următor: ca amândouă părţile să fie datoare să primească orişice ar hotărî, între părţi, opt bărbaţi nobili, ce vor trebui să fie aduşi, la octavele Rusaliilor, în satul **Ozd**

[1382] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 334, pp. 351, 352

(judeţul Mureş), după ce vor fi cercetat cuprinsul scrisorilor ce vor trebui să fie înfăţişate acolo de părţi”[1383].

1360, mai 7, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei face cunoscut că, înfăţişându-se „Nicolae, fiul răposatului ban Simion de Dârlos, iar pe de altă parte Iacob, Petru, Ioan şi Simion, fiii lui Mihail de Şmig, fiul aceluiaşi ban Simion, aceştia ne-au mărturisit că au făcut între ei următoarea împărţeală a celor cinci sate sau moşii ale lor, **Dârlos** (Darlaz, judeţul Sibiu) şi **Şmig** (Sumugyn, judeţul Sibiu), **Alma** (Alma, Almas, azi **Almaş**, judeţul Sibiu), **Giacăş** (Gyakus, judeţul Sibiu) şi **Băbuţ** (Babuch, azi **Băbuţiu**, judeţul Cluj): sus-zisele moşii Şmig, Alma şi Giacăş… precum şi dreapta jumătate a moşiei Băbuţ au căzut sus-zişilor fii ai lui Mihai, fiul banului Simion, iar moşia Dârlos, precum şi cealaltă dreaptă jumătate a moşiei Băbuţ cad magistrului Nicolae, fiul răposatului ban Simion”[1384].

1364, august 7, Vişegrad: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii de alba Transilvaniei că i s-a plâns „Pavel, prepozitul de **Sibiu**, că o moşie a sa, numită **Proştea** (Proştea, Prodnik, Prepostfalua, azi **Stejăriş**, judeţul Sibiu), din scaunul Cincu, aflătoare, prin cotropire, în mâinile lui Hannus, fiul lui Henning, şi a altui Hannus de **Ruja** (Rosenthal, înglobat în **Agnita**, judeţul Sibiu), are nevoie de o legiuită luare în stăpânire. Drept aceea, poruncim să trimiteţi omul vostru, în faţa căruia Nicolae, fiul lui Simion de **Dârlos** (Darlas, Darlasz, Darlaz, Dorlaz, Durlas, judeţul Sibiu) sau Anton de **Blăjel** (Balasteleke, judeţul Sibiu) ori Iacob, fiul

[1383] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 269, pp. 270-272
[1384] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 473, pp. 488-490

lui Mihail de **Şmig** (Sumig, judeţul Sibiu) sau Ioan de **Almaş** (Alma, Almas, judeţul Sibiu), în lipsa celorlalţi, Nicolae de **Şeica** (azi **Şeica Mare**, judeţul Sibiu), ducându-se la zisa moşie, s-o ia înapoi şi s-o dea pomenitului Pavel prepozitul”[1385].

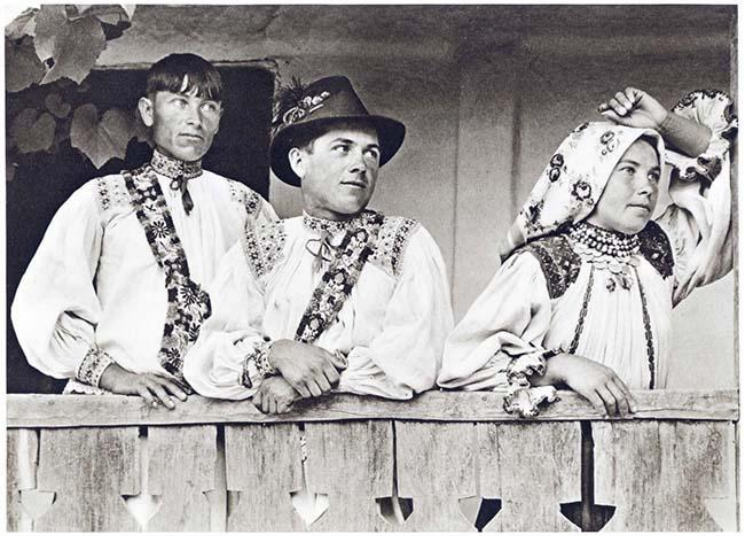

In der Veranda
In the veranda

Boineşti

In prídvor
Dans la véranda

[1385] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 308, pp. 315-317

ŞOALA

(villa Sauli, judeţul Sibiu)

1368, octombrie 1, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei face cunoscut că, înfăţişându-se „comiţii Nicolae cel Negru, fiul lui Martin, Andrei, fiul lui Nicolae, Nicolae, fiul lui Cristian, şi Mihail, fiul lui Mihail de **Vurpăr** (Burberk, Burkperk, judeţul Alba), s-au în grijit să ne facă cunoscut, în chip de întâmpinare, că un sat, numit **Şoala** (villa Sauli, judeţul Sibiu), aflător în scaunul Șeica, a fost moşia lor şi a înaintaşilor lor, şi că, din pricina samavolniciei şi a îndărătniciei oamenilor din satul Şoala, ei nu pot şi nu sunt în stare să-l folosească şi să se bucure de el. Acum, însă, prin mijlocirea unor bărbaţi cinstiţi, şi anume Andrei, fiul lui Petru, Andrei, fiul lui Ioan de **Brateiu** (Prothia, judeţul Sibiu), Petru, fiul lui Ştefan de **Aţel** (Eczlen, Villa Hetzelini, Villa Eczlen, judeţul Sibiu), Petru, fiul lui Petru tot de Aţel, şi Nicolae, fiul lui Iacob de **Mediaş** (Medyesch, Megyes, Mehhes, judeţul Sibiu), au rânduit între dânşii, în chip de împăcare, astfel că numiţii locuitori sau oaspeţi din sus-zisul sat Şoala s-au legat să ceară şi să capete, de la rege, cu sprijinul, sfatul şi ajutorul bătrânilor din zisul scaun Șeica, altă moşie pentru comiţii, Nicolae, fiul lui Martin, Andrei, fiul lui Nicolae, Nicolae, fiul lui Cristian, şi Mihail, fiul lui Mihail, iar pentru cheltuielile sus-

zişilor nobili, pe care aceştia le făcuseră pentru sus-zisa moşie Șoala, ei s-au legat să le plătească şi să le dea 400 de florini, dintre care 60 de florini i-au şi plătit, Dar numiții oaspeți sau locuitori n-au păzit rânduiala făcută între dânşii, nici nu s-au îngrijit să le plătească partea rămasă a acelei sume de bani; drept aceea, pârâşii au cerut să le dăm scrisoarea noastră de întâmpinare, pe care noi le-am dat-o acelora, după cum sfătuieşte dreptatea obştească”[1386].

1908: „Adunarea despărțământului Mediaș-Ibașfalău a învăţătorilor. Reprezentaţie teatrală. / Extragem dintr-un raport, ce-l primim de la dl învăţător din **Aţel** Mihai Tatar, următoarele: Conduşi de dorinţa sublimă de a se sfătui spre a căuta şi afla toate mijoacele posibile do înaintare şi progres, o parte dintre învățătorii români greco-catolici din despărţământul Mediaş-Ibaşfalău nu au pregetat, deşi timpul a fost nefavorabil, a se prezenta la adunarea ţinută în 21 noiemvie, în comuna **Șoala**, faţă de care era mare şi interesul poporului, căci se lăţise vestea că-i vin dascălii. Pe la orele 9 a. m. clopotele de la biserica română greco-catolică vesteau poporului începerea serviciului divin, la care s-au prezentat învățătorii în corpore, serviciu celebrat dl Ioan Botezan, paroh greco-catolic în **Agârbiciu**, iar cântările liturgice au fost executate de învățătorii prezenți. / La sfârşitul sfintei liturghii, dl preot Botezan, prin câteva cuvinte, anunță poporului ţinerea adunării în şcoala greco-catolică din loc, şi, totodată, invită să ia parte. / Adunarea se începe la ora 1 d. m., iar dl Ioan Mihu, învățător în loc, începe, cu pruncii din clasa întâi, a dezvolta tema practică despre „Două capre”, atât în limba română, cât şi în maghiară. Tema a fast bine predată... / După adunare, ne-am

[1386] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 358, pp. 552, 553

dus la masa ospitală a iubitului nostru coleg Ioan Mihu, unde stimata doamnă Leontina Mihu ne-a servit o masă bogată. Îi exprim, şi pe această cale, mulţumitele noastre. / După masă, am participat cu toţii la reprezentaţia teatrală. S-au jucat, cu bun succes, piesa teatrală „Ruga de la Chişiteu" şi „Tinereţe nebuneţe", de feciorii şi fetele din localitate, sub conducerea colegului nostru Mihu. / După teatru, a urmat o veselă petrecere, până în zori de zi. Între alte jocuri frumoase, s-a jucat şi „Căluşerul", sub conducerea tânărului teolog absolut Tiberiu Baciu[1387].

1937: „La cererea de executare, făcută de urmăritoarea Ecaterina Lutsch din **Șoala** contra urmăritului Simion Ganesch din **Șoala**, / Judecătoria / A ordonat licitațiunea execuţională din nou, în baza supraofertei, în ce priveşte lucrurile situate în comuna **Şoala**, circumscripţia Tribunalului Târnava-mare, judecătoriei mixtă **Mediaş**, cuprinse în cartea funciară a comunei **Şoala**"[1388].

Wurmloch: Kirchenburg
Vorumloc: Fortified Church
Vorumloc: Biserica fortificată
Vorumloc: Église fortifiée

[1387] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 273, Braşov 1908, p. 3
[1388] *Unirea Poporului*, Anul XIX, nr. 10, Blaj 1937, p. 8

ŞOARD

(Şard, Saard, azi **Şoard**, judeţul Mureş)

1356, iulie 10, Deva: Andrei, voievodul Transilvaniei, scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns comitele Iacob, fiul lui Geubul, că, în 19 iunie 1356, „toţi saşii din **Saschiz** (Kyzd, judeţul Mureş) şi **Archita** (Erkud, judeţul Mureş), cât şi din **Roadăş** (Radus, judeţul Braşov), precum şi cei aşezaţi în trei sate ale abaţiei de **Cârţa** (Kyrcz, Kercz, judeţul Sibiu), adică din **Criţ** (Kereztur, judeţul Braşov), **Meşindorf** (Mesche, azi **Meşendorf**, judeţul Braşov) şi **Cloaşterf** (Zenthmiclosteleke, judeţul Mureş), venind cu gând rău şi cu armele în mână asupra moşiei sale numită **Haşfalău** (Haasfalua, Haasfalu, azi **Vânători**, judeţul Mureş), au prefăcut în cenuşă casele oamenilor aflate pe ea, au ridicat cu desăvârşire bunurile sale, iar pe doamna, soţia sa, împreună cu trei copile, fiicele acestui Iacob, le-au jignit cu cuvinte neîngăduite şi au voit să le omoare, iar toate lucrurile mişcătoare şi nemişcătoare, pe care acea doamnă, cu fiicele sale, le duseseră în biserica sa, clădită în Haşfalău mai înainte de a intra aceştia acolo, ei le-au cărat cu totul, spărgând uşile bisericii, şi, nefiind mulţumiţi nicu cu atâta, zişii saşi, ducându-se la altă moşie a sa, numită **Şard** (Saard, azi **Şoard**, judeţul Mureş), au sfărâmat poarta bisericii şi au pus să se ridice toate lu-

crurile sale şi alte odoare din casa sa, preţuind 100 de mărci. De asemenea, de sărbătoarea Sfintei Treimi (21 iunie), mergând ei la satul numit **Bundorf** (Boda, azi **Buneşti**, judeţul Braşov), au dărâmat biserica, au spart poarta arhivei acestei biserici, ridicând şi ducând cu ei toate actele şi dovezile scrise, care fuseseră întocmite, şi date cu privire la moşiile sale. / Prin cele de faţă, rugăm să trimiteţi omul vostru vrednic de crezare, spre mărturie, în faţa căruia, omul nostru, Valentin de **Herepea** (Herepe, Herepey, judeţul Mureş) sau Pavel, fiul lui Andrei de **Tunughy** (în Ungaria), ori Nicolae, fiul lui Dominic, din zisul Şard, cercetând cu luare aminte adevărul, pe faţă şi într-asuns… să urmărească şi să caute tot adevărul asupra celor de mai sus"[1389].

1360, octombrie 13, Turda: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că i s-a plâns „Benedict, fiul lui Ioan, fiul lui Dominic de **Hăghig** (Heghig, Hyduegh, Hydweg, Hydwegh, azi **Hăghig**, judeţul Covasna), că nişte locuri de curte, pe care fuseseră ridicate case de piatră, de asemenea trei mori, una pe râul Bârsa şi două pe râul Timişul, fiecare umblând cu câte o piatră de moară, precum şi heleşteele, pământurile de arătură şi fâneţele răposatului Nicolae, fiul lui Pavel, fost jude al oraşului **Braşov**, adică bunicul său după mamă, aflătoare în acel oraş Braşov şi între hotarele şi marginile acelui oraş, au ajuns pe mâini străine şi ar avea nevoie de a fi redobândite şi trecute în stăpânirea lui. Drept aceea, trimiteţi spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia omul nostru, Nicolae sau Blasiu ori Andrei, fiii lui Pavel de **Feleag** (Felek, judeţul Mureş), sau Laurenţiu, fiul lui

[1389] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 25, pp. 25, 26

Mykou de Hăghig, ori Ladislau, fiul lui Dominic, tot de Hăghig, sau Ioan de **Arpătac** (Arpataka, Aruapataka, Arwapatak, azi **Araci**, judeţul Covasna) sau, în lipsa acestora, Nicolae, fiul lui Alexandru de **Şard** (Saard, azi **Şoard**, judeţul Mureş), mergând la zisele locuri şi chemând, în chip legiuit, pe toţi vecinii şi megieşii lor, să le ia îndărăt ca bunuri ale lui Benedict, fiul lui Ioan şi, odată luate, despărţindu-le de drepturile altora, să-l pună pe Benedict în stăpânirea lor, dacă nu se va împotrivi nimeni. Iar pe împotrivitori, dacă vor fi unii, să-i cheme înaintea noastră la un soroc potrivit"[1390].

1360, noiembrie 26, Sântimbru: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că, în vinerea de după sărbătoarea Tuturor Sfinţilor (6 noiembrie) „omul nostru, Ladislau, fiul lui Alexandru de **Şard** (Saard, azi **Şoard**, judeţul Mureş) sau Blasiu ori Andrei, fiul lui Pavel de **Feleag** (Felek, judeţul Mureş), sau Nicolae, fratele lor, ori Ladislau, fiul lui Dominic de **Hăghig** (Heghig, Hyduegh, Hydweg, Hydwegh, azi **Hăghig**, judeţul Covasna), ori, în lipsa acestora, Matei de **Chendul de Sus** (Chendu Mic**,** Kendhyd, înglobat în **Chendu Mare**, Felkend, judeţul Mureş), să se ducă, împreună cu omul vostru de mărturie, la pământul aşezat între râurile Turia şi Casinul, în faţa cetăţii **Balwanus** (cetate lângă Turin, judeţul Covasna), să-l împartă în cinci părţi drepte şi deopotrivă, dintre care trei părţi să le încredinţeze fiilor lui Alexandru… / Venind înaintea noastră Benedict zis Orrus de Heghig, în numele lui Ladislau, fiul lui Ştefan de **Petriceni** (Peselnik, Peselnuk, Pysulnuk, judeţul Covasna) a făcut întâmpinare că, la împărţirea în cinci părţi, Ştefan, fiul lui

[1390] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 522, pp. 543, 544

Apour, şi Ştefan, fiul lui Ioan de **Valea Seacă** (Zarazpatak, judeţul Covasna) au oprit împărţirea, şi au fost chemaţi în faţa noastră”[1391].

1363, noiembrie 15, Turda: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii Transilvaniei că, în adunarea obştească de la Turda, ridicându-se „Dominic, fiul lui Ioan zis Zenyes, ne-a adus la cunoştinţă că toţi oamenii şi saşii din **Archita** (Erkud, judeţul Mureş) strâng şi folosesc, împotriva voinţei sale şi a opreliştei legiuite, roadele şi foloasele unei moşii a sa, numită **Ramacha** (dispărut, lângă Rupea, judeţul Braşov), aflătoare în comitatul Târnava… De aceea, cerem să trimiteţiomul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia omul nostru, Nicolae, fiul lui Alesandru, sau Ladislau de **Şoard** (Şard, Saard, azi **Şoard**, judeţul Mureş), fratele acestuia, ori Petru, fiul lui Ilie de **Mugeni** (Buguz, judeţul Harghita), să-i oprească pe aceşti saşi din Archita de la strângerea pe mai departe a oricăror roade şi folosinţe ale moşiei Ramacha”[1392].

1368, aprilie 26, Movile: Regele Ludovic scrie lui Ştefan, comitele secuilor că, deoarece regele a „luat sub osebită oblăduire şi ocrotire pe Ladislau, Nicolae şi Valentin, fiii lui Alexandru, pe Ioan, fiul lui Gerka, pe Pavel, Nicolae, Petru şi Ştefan, fiii lui Dominic, şi pe Alexandru, fiul lui Alexandru de **Şoard** (Şard, Saard, azi **Şoard**, judeţul Mureş), împreună cu toate drepturile şi moşiile lor, şi i-am încredinţat pazei voastre, poruncim să ocrotiti pe suspomenitii nobili şi orice moşii şi drepturi ale lor, împotriva tuturor oamenilor care ar voi să-i tulbure fără temei şi fără

[1391] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 538, pp. 577-581
[1392] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 198, pp. 178, 179

dreptate, şi, păstrându-i în drepturile lor, să-i apăraţi, bizuindu-vă pe împuternicirea noastră regească”[1393].

Bei Vidra de Jos

At Vidra de Jos

La Vidra de Jos

A Vidra de Jos

[1393] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 309, p. 476

ŞOIMENI

(Şinteiu, Şinteu, Solumku, azi **Şoimeni**, judeţul Cluj)

1364, mai 7, Fundătura: Comitele de **Dăbâca** (Doboka, Dobuka, Voka, judeţul Cluj) Nicolae, fiul lui Pethew, şi juzii Ioan, fiul lui Inok, şi Dumitru dau de ştire că, în 7 mai, „la scaunul nostru de judecată, Mihail, fiul lui Ladislau de **Kerkurhazy** (dispărut, judeţul Cluj), a oprit, pe calea legii, pe Ioan zis Buthus de **Şinteiu** (Şinteu, Solumku, azi **Şoimeni**, judeţul Cluj) şi pe iobagii lui din **Uifalău** (Wyfalui, azi **Vultureni**, judeţul Cluj), precum şi pe iobagii lui Benedict zis Urdung de la folosirea livezilor sale, aflate lângă râul Şoimuş, şi a celorlalte livezi ale sale, stăpânite prin moştenire, precum şi de la folosirea pământurilor de arătură. Pe lângă aceasta, Mihail, fiul lui Ladislau, a oprit cu totul şi pe alţi megieşi de la masul peste noapte şi de la înnoptarea cu oile şi hergheliile lor în sus-zisele livezi, moşii ori pământuri de arătură”[1394].

1367, decembrie 23, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur, dă de ştire că, înfăţişându-se „Ştefan, fiul lui Mihail de Buda Veche, pe de o parte, iar pe de altă parte, Gheorghe, fratele său bun, tot de Buda Veche, ni s-a spus

[1394] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 259, pp. 245, 246

şi ni s-a adus la cunoştinţă de către ei că și-au împărțit între ei, de la data scrisorii de faţă, până la împlinirea a douăzeci de ani, moşiile lor numite **Buda Veche** (azi **Vechea**, judeţul Cluj) şi **Kulezmeze** (dispărut, lângă Vechea, judeţul Cluj), din comitatul Cluj, pe care le stăpânesc în chip paşnic şi liniştit, de asemenea şi folosinţele ziselor moşii, în felul următor: mai întâi, din zisa moşie Buda Veche, bucata care începe de la puţul numit Fântâna cu Sălcii, pe lângă care se merge în sus, până la casa lui Ioan, fiul lui Andeek, spre biserica parohială, cuprinzând în ea și această biserică, dimpreună cu toate folosinţele, a căzut în partea lui Gheorghe; în afară de aceasta, dinspre cealaltă parte a numitei moşii Buda Veche, spre **Deuşu** (Dyos, judeţul Cluj), începând de la un pomet, deasupra unui drum al numitei moşii, bucata de sus a căzut, de asememea, în partea numitului Gheorghe, iar partea rămasă din întreaga acea bucată de moşie Buda Veche, dimpreună cu toate folosinţele, numitului Ştefan, fiul lui Mihail. / De asemenea, din cealaltă moşie, numită Kulezmeze, jumătatea dinspre miazăzi de-a dreptul, dimpreună cu toate folosinţele ei, şi cu o curte din capătul satului, în partea de sus, in care locuieşte Simion românul, ţine Gheorghe, iar partea ce începe de la sus-pomenita curte, de cealaltă parte a rţului, spre **Șinteu** (Şinteiu, Şinteu, Solumku, azi **Şoimeni**, judeţul Cluj), a căzut sus-zisul Ştefan şi va tine de el până la împlinirea a douăzeci de ani, ca s-o stăpânească”[1395].

[1395] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 281, pp. 444-446

ŞOIMUŞ

(Solymosvár, Solymos, Schojmosch,
lângă Lipova, judeţul Arad)

1408: „În acest an, Filippo Scolari este numit şi ban de Severin; el era comite în opt comitate şi avea în custodie circa 20 cetăți regale, între care **Timişoara**, **Şiria**, **Şoimoş**, Szeged, **Jdioara**, Kovin, Horim”[1396].

1553, februarie 7: „Omul trimis de Petrovici, la beilerbeiul de **Timişoara**, s-a întors cu acordul reîntoarcerii lui Zápolya şi cu promisiunea că va primi cetăţile **Becej**, **Becicherec**, **Timişoara**, **Lipova** şi **Soimoş** (Fenuvesi L.1995, p. 669)[1397]”.

1688, Osman aga din Timişoara: „În sfârşit, în anul 1687, când fericitul Kogja Djafer paşa era comandantul cetății **Timișoara**, au venit, de la Înalta Poartă, la începutul lunii Sa’ban 1099 (21-22 iunie 1688) soldele pentru ienicerii din garnizoana cetății **Arad**, pentru cuirasierii şi pentru tunarii sultanului (Suleiman al II-lea, 1687-1691), care trebuiau să fie aduse, de la **Timişoara**, la **Arad**. Dar cum noi eram înconjurați, de jur-împrejur, de ținuturi dușmane

[1396] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 173
[1397] Haţegan, Ioan, *Vilayetul de Timişoara*, Timişoara 2005, p. 47

și astfel drumurile erau nesigure, fericitul pașă a detașat unitatea mea, adică escadronul întâi, și mi-a dat ordin să însoțesc, cu oamenii mei, banii până la **Lipova**. Potrivit ordinului, am pornit așadar călare, cu steagul meu şi cu oamenii mei, spre câmpia de la Baba Huseyin (câmpie lângă Timişoara) şi, cu un ceas înainte de înserare, când îmi aliniam cei optzeci de oameni ai mei, a venit înălțimea sa Dja'fer pașa în persoană și ne-a inspectat; apoi mi-a predat banii şi ne-a pornit la drum, urându-mi noroc.

Așadar, am pornit călări și, întrucât distanța, de la **Timişoara**, până în cetatea **Lipovei**, este de zece ceasuri de drum, mi-am lăsat caii să se uşureze doar de două sau de trei ori, dar încolo nu am descălecat de loc. De dimineaţă, am sosit la **poarta cetății Lipova**, numită Poarta Timișoarei, şi am predat banii, pentru a fi păstraţi în cetate. Noi am fost încartiruiţi în casele agalei şi timarioților din Lipova şi am găsit o primire ospitalieră.

Acum, **Lipova este vestită** pentru viile ei şi atunci era tocmai vremea cireșelor. Erau acolo, din belşug, cele mai minunate şi gustoase cireşe; ocaua costa atunci doar o akce (monedă otomană de argint, care valora, inițial, 1/50 guruș sau piastru), dar nimeni nu se sinchisea și în piață se găseau grămezi de cireşe. Așadar, am hotărât cu toţii să mai rămânem aici şi să ne săturăm de cireși.

În ziua aceea, cu puţin timp înainte de lăsatul serii, când eram cu toții mulţumiţi în cvartirurile noastre, au venit husari maghiari din Transilvania, de-a lungul Mureșului, către cetate; au slobozit câteva focuri de puşcă și s-au împrăștiat. / În cetatea interioară, s-a sunat de îndată alarma şi fiecare bărbat din cetate, care avea un cal, a încălecat și a pornit în urmărirea inamicului, într-o goană nebună. În cursul acestei urmăriri, ajungând în dreptul cetății **Şoimuşi**

(lângă satul Şoimuş, de pe malul drept al Mureşului), care se afla pe malul celălalt al Mureșului, mai sus de Lipova, pe un munte înalt, ne-au strigat oamenii din această cetate, care făcuseră din reşedinţa lor, aşezată pe o înălțime, o ambuscadă pentru duşmani, să nu mergem mai departe, pentru că inamicul voia să ne întindă o cursă. În urma acestei înștiințări și pentru că se întuneca, nu am mai putut lua nici un prizonier. Ne-am întors în cetatea noastră şi ne-am retras în cvartirurile noastre.

Noi, cei nou veniţi, care eram aici ca oaspeţi, nu bănuiam ce avea să se întâmple, între timp, cu **Lipova**. Dar beiul din Lipova şi autorităţile locale trebuie să fi avut informaţii despre aceasta. Totuşi, ei mu au destăinuit nimic nimănui şi au ţinut totul ascuns, pentru că numărul oamenilor din cetate, în stare de a lupta, nu era îndestulător. Căci, în diferite ciocniri, căzuseră vreo sută şi mai bine de oameni sau fuseseră luaţi în prinsoare, astfel că nu mai rămăseseră acum nici trei sute de oameni cu totul. / În afară de noi, timişorenii, mai sosise la Lipova încă un agă, cu șaptezeci sau optzeci de oameni din cavaleria cetăţii **Ineu**, pentru a duce acolo știutele trimiteri de bani, astfel, adunând la un loc pe localnici şi pe cei veniţi din afară, rezultă o forţă combatantă de cinci sute de oameni.

Dar, în dimineaţa zilei următoare, a răsunat, pe neașteptate, de pe dealul Cioaca Dănțuș, pe care se aflau viile de la Lipova, sunetul trompetelor germane și toată populaţia din cetate a tresărit de spaimă. Fiecare ostaş s-a aruncat pe calul său și a vrut să iasă afară, în câmp deschis, dar porţile cetăţii erau bine zăvorite şi nimeni nu mai putea ieși. / Era generalul Caraffa (Antonio Caraffa, 1646-1693, general feldmareșal imperial, comandant al oștilor imperiale din Ungaria Superioară), care înainta, cu ostașii săi ger-

mani. În iarna trecută, își aşezase, în cvartirurile de iarnă din Transilvania, cele optsprezece regimente germane de infanterie şi de cavalerie, care se aflau sub comanda sa. De acolo, plecase, în primele zile de primăvară, şi mersese, de-a lungul malului Mureşului, până la Lipova, și pusese să i se aducă, pe Mureş, în jos, parcul de artilerie, muniţiile și tunurile.

Aşadar, în timp ce, în zorii acelei zile, la **Lipova**, localnicii înspăimântaţi alergau care încolo, fiecare căutând să afle, de la celălalt, ce se întâmplase, noi, cei din afară, am făcut planul să trecem călare peste Mureş, spre Rodna şi Ineu. Dar când am ajuns la podul de pe Mureş, a trebuit să constatăm că atât de la **Șoimuș**, cât și din defileul Mureşului, înaintau o mie, până la două mii sau chiar mai mulți haiduci şi cătane și închideau drumurile. Prin aceasta, orice drum ne era închis şi acum trebuia să rămânem în cetate, la bine sau la rău.

Am dat foc podului de pe Mureș, pentru că cetatea exterioară nu era apărată dinspre râu, pe când cetățuia propriu-zisă, adică fortificaţiile interioare, erau constituite din palisade şi aveau un perimetru restrâns, înconjurat de un șanț plin cu apă, şi erau prevăzute cu trei sau patru bastioane mici, pe care se aflau patru, până la cinci tunuri. Dimpotrivă, fortificațiile exterioare erau formate dintr-o construcţie vastă, alcătuită dintr-un şir de ziduri, cu câteva tunuri și curtine. Incinta aceasta, înăuntrul căreia se aflau o mie sau două mii de case, era deschisă spre Mureș; zidurile mergeau, de jur-împrejur, de la Mureş, înapoi, până la acest râu.

Aşadar, după cum am anunţat, generalul Caraffa, împreună cu ostaşii lui, au înconjurat cetatea, din toate părţile, și a început asediul, fără să se slobozească nici o sin-

gură lovitură de tun și nici un foc de puşcă, în timp ce, din cetatea interioară, se trăgea neîncetat din tunuri şi din puști, până seara. Mai multe trupe de apărare au pornit în marș, s-au furişat prin locurile cu grădini, către avanposturile germane, și au deschis focul asupra acestora. Aşa a trecut ziua. / Dar, în cursul zilei acesteia şi în noaptea următoare, generalul a adus, din tabăra germană, nouă piese de artilerie grea și patru mortiere şi a pus să le aşeze la cinci sute de pași de zidul cetăţii exterioare. Cu aceste nouă tunuri și cu mortierele au început germanii să bombardeze cetatea, a doua zi, când se crăpa de ziuă; şi, până în vremea rugăciunii de după amiază, făcuseră o breșă suficient de mare în zidurile cetății exterioare. Sub paza mai multor steguleţe de ostași, breșa aceasta a fost umplută, din interior, cu pământ, perne și saltele, dar cu toate acestea a fost doborâtă în curând de o nouă: salvă de tun. Așa s-a desfășurat bătălia, cu diferite alternative, și, după rugăciunea de după amiază, a urmat un asalt din exterior. Pe când trupele germane ajunseseră la breșă, cei mai mulţi dintre oamenii noştri au alergat în grabă acolo şi au apărat breșa cu focuri de arme şi granate de mină. Dar, prin manevra aceasta, celelalte poziţii au rămas descoperite și s-a primit ştirea că husarii maghiari şi sârbi, şi haiducii se urcaseră, cu scările, lângă Poarta cea Mare şi lângă Poarta Timişoarei, forțaseră porţile şi pătrunseseră mai departe. Aşadar, a trebuit, vrând-nevrând, să renunţăm la lupta pentru breșă și acum voiam să ne retragem în cetatea interioară. Dar, când neam apropiat, am văzut că ostașii maghiari şi sârbi ne tăiaseră calea și ocupaseră și ulițele. În aceste împrejurări, nu ne mai rămânea nimic altceva de făcut, decât să ne croim drum prin mijlocul dușmanilor. Ne-am deschis astfel

drum cu armele, spre cetatea interioară, şi am ajuns cu bine acolo, dar am avut mari pierderi în morţi şi răniți.

În ziua următoare, s-a luptat cu avânt, până seara, și germanii au ocupat cetatea exterioară. În timpul acesta, s-au aprins pretutindeni incendii, provocate, în parte, de otomani şi de ostașii din afară, și întregul oraş a ars, toată ziua și toată noaptea. Întrucât cetatea și orașul erau despărțite unul de altul numai printr-un șanț, turnul porții şi mai multe case din cetatea interioară au luat foc; şi astfel s-a întins incendiul, care se ridica în vâlvătăi. Având în vedere îngustimea cetăţii şi a ulițelor, care erau înțesate numai cu vite, cai şi oameni, ne temeam să nu pierim în flăcări. S-au trimis oameni, pentru a stinge turnul, care ardea și casele. Dar aceştia, fiind cățărați pe minarete şi în podurile caselor, erau o ţintă bună pentru puștile infanteriștilor germani din afară şi au fost împuşcaţi, unul după altul, astfel că noi neam găsit la mare ananghie.

De altfel, de partea cealaltă a șanțului, în apropierea cetăţii, se afla un caravanserai de piatră, al cărui etaj superior arsese, astfel că nu mai rămăseseră în picioare decât cele patru ziduri. Acolo şi-au adus germanii mortierele şi au început să arunce înăuntru granate, în timp ce, trăgând de pe acoperișurile caselor, peste șanț, ne împroşcau mereu cu un puternic foc de infanterie. Au pierit, astfel, timp de trei zile și trei nopți, un mare număr de oameni şi de vite. Mie mi s-a încredințat un bastion, şi anume poziţia de luptă cea mai înverșunată din cetate. Acolo încărcam singur tunurile şi le slobozeam sau trebuia să mă arunc singur în luptă, cu puşca în mână.

Autorităţile locale de la **Lipova** au văzut, atunci, ele însile cum stăteau lucrurile şi, în cele din urmă, s-au sfătuit asupra predării cetăţii. Ea a fost încuviinţată şi s-a

ridicat, pe crenelurile cetăţii, steagul alb al capitulării. Când cei de afară l-au văzut și au anunțat pe ofițeri, lupta a încetat și germanii au trimis un parlamentar. La întrebarea acestuia, ce voiam noi, i s-a răspuns din cetate: „Noi vrem să predăm cetatea. Prezentaţi-ne ostateci potriviți şi noi, de asemenea, vă vom trimite oameni pentru a negocia capitularea”.

După aceea, au fost detaşaţi doi ofițeri germani, doi căpitani, şi trimişi în cetate. La sosirea lor, au fost trimise afară din cetate două agale din Lipova, cărora begul de Lipova le-a dat, ca dar pentru generalul Caraffa, un cal negru din grajdul său particular, împodobit cu o şea şi cu un harnaşament de argint…

În urma condiţiilor capitulării, a început retragerea, fără arme, a bărbaților şi femeilor din cetate. pe care am privit-o din bastionul meu. Ostașii germani se aşezaseră pe două rânduri, din tabăra lor, până la cetate, astfel că ei au format, între lagăr şi cetate ca o uliţă, pe un parcurs de mai bine de un sfert de ceas. Au fost lăsaţi să iasă din cetate bărbații cu soțiile şi copiii lor, câte patru sau cinci, în unele cazuri şi mai mulți sau mai puţini, şi, la poartă, li s-au luat armele pe care le aveau cu ei.

Pe când mergeau mai departe, fără arme, au fost împinși la o parte, cu brutalitate, de către ostaşii care stăteau de-a lungul drumului, ici şi colo, izolaţi sau câte doi, indiferent dacă era bărbat, femeie sau copil, şi jefuiţi pe loc. Dacă vreunul se împotrivea sau se apăra, ei îl omorau şi furau tot ce găseau la el. Astfel de exemple au fost curând imitate de ceilalți germani şi, astfel, aceştia au ucis, afară, pe drumul care ducea spre lagăr, mulţi bărbaţi şi femei, şi i-au jefuit. Unii chiar le spintecau trupurile şi le

cercetau, dacă nu ar fi înghițit bani. Trupurile goale rămâneau zăcând pe drum.

Ofițerii germani voiau, ce-i drept, să împiedice aceste cruzimi, dar nu şi-au putut impune autoritatea. După cum am văzut eu însumi, generalii au împuşcat, de sus, de pe cai, chiar bărbați care jefuiseră şi uciseseră un musulman. Totuşi, ceilalți nu se sinchiseau de aceasta şi au jefuit mai departe pe turci. / Când, în cele din urmă, am plecat şi eu, împreună cu begul, cu kadiul şi cu notabilii din Lipova, şaizeci de oameni, cu totul, am fost păziți şi conduşi de generali şi de ofiţeri, care mergeau călări înaintea noastră şi în spatele nostru. Totuşi, ostașii trăgeau de haine, la dreapta şi la stânga, pe unii dintre ai noştri şi voiau să-i reţină.

Când am ajuns la cortul generalului Caraffa, nu mai era nimeni acolo, în afară de noi, astfel că nu știam nimic de ceea ce s-a putut întâmpla cu cei care veniseră înaintea noastră. În ziua aceasta, ca şi în noaptea următoare, am fost înconjurați şi păziți de ostași. Apoi, în dimineaţa următoare, a venit un general, care ne-a numărat, cu de-amănuntul, şi, după aceea, ne-a trimis mai departe, câte doi, trei sau chiar cinci oameni împreună, cu câțiva ostași. Generalii şi coloneii, ca și ceilalți ofiţeri, până la locotenent, au fost luaţi toţi în prinsoare. Generalul Caraffa n-a lăsat liber nici un singur musulman, care fusese în cetatea Lipova: ofiţeri bogaţi sau săraci, tineri, tinere şi alte femei. A lăsat numai vreo sută de oameni săraci, bărbaţi bătrâni şi femei, care au fost încărcați în căruțe şi trimiși la **Timişoara**.

Împreună cu un musulman din **Ineu**, am fost predat unui german şi trimis ofiţerilor din regimentul de infanterie al generalului principe Ludovic. În cortul în care am fost aduși, am văzut doi ofițeri, amândoi cu gradul de locotenent. Discutau unul cu celălalt care din ei să capete pe unul

din noi, dar nu se puteau înțelege. În cele din urmă, şi-au scos zarurile şi ne-au tras la sorți. / Întrucât, prin capitulare, se acordaseră cetăţii Lipova condiţii atât de înjositoare, în desperarea sa, fiecare musulman a strâns, în grabă, atâtea lucruri câte putea duce cu sine, iar restul a rămas în cetate. Totul se petrecuse într-o zăpăceală cumplită; nimănui nu-i păsa de avutul lui şi de proviziile lui, ci fiecare se străduia numai să-şi scape viața. Toti au luat-o la fugă şi şi-au lăsat în urmă odăile și lăzile deschise. Într-adevăr, am văzut cu proprii mei ochi cum cele mai grozave obiecte de preţ, ca să nu mai vorbim de alte lucruri, zăceau din belşug, risipite şi nebăgate în seamă, iar lăzile descuiate. Desigur, câţiva oameni, în speranţa de a putea păstra totul, împachetaseră o mulţime de lucruri şi le duceau în spate.

Și tovarășul meu de acum, un om de rând din cavaleria cetăţii **Ineu**, în iluzia deșartă de a putea ridica de aici o pradă ușoară, a luat cu el o mulțime de lucruri și le-a scos afară din cetate. Dar stăpânul său de acum şi-a însuşit de îndată tot ce acesta avea asupra sa; şi, pentru a vedea dacă nu mai avea încă ceva la el, l-a pus să se dezbrace şi i-a scotocit toate hainele”[1398].

1899: „Subscrisul, aranjând în 9 martie nou, o petrecere teatrală, împreunată cu dans, în comuna **Mureș-Șoimuș**, cu ajutorul diletanţilor români din **Boholt**, conduşi de harnicul lor preot Iosif Hancheș, și de Stimata Doamnă preotească, în scopul procurării unor cărți religioase, pe seama copiilor români de la **școala din Șoimuș**, ca catihet al acestora vin, și pe această cale, a-mi exprima mulțămita mai întâi stimaților diletanţi și conducătorilor lor, care, deși recrutați din feciori din popor, cu puţină car-

[1398] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VIII, București 1983, pp. 67-72

te, dară prin dibăcia lor, în predarea pieselor teatrale, au pus publicul în uimire și au trebuit să recunoască și străinii cât de talentat este românul de la natură și cât de dexter este întru cuprinderea științelor şi a culturii, încât, dacă ar fi deopotrivă ajutat la cuprinderea acestora, ar face minuni. Și, în fine, tot asemenea mulțămită aduc și tuturor stimaților participanți şi ajutători ai acestei întreprinderi şi anume:

Onoraţilor domni: Adam Lazar, notat cercual în **Şoimuş** / și Aureliu Stoicovici, notar cercual în **Caianelul-inferior**, care ne-au onorat cu prezența şi cu câte 3 florini, / stimata familie Thiulescu din **Caianel**, care ne-au onorat cu prezența și cu 2 florini 50 creițati, / stimata familie Reis, din **Deva**, / onoratului domn Pap Adolf, / stimatei Doamne Bogdan Irma, din **Şoimuş**, / și stimatei familii Lörincz Iacoc, din **Burene**, care ne-au onorat cu prezența și cu câte 2 florini, / onoratul domn Szekelu János, / stimata doamnă văduvă Csősz, / văduva Miklos Ferencz, / stimatele familii Gabor István, / George Susan / și Amalia Varo / **toți din Şoimuş**, / onoratelor familii Nicolau Berariu, preot în **Bejan**, / Petru Câmpean, preot în **Fornădie**, / Ioan Radu, preot în **Nevoeş**, / Farkas Lajos şi soția Merina, născută Popovici, din **Deva**, / domnilor Lazar Bera, cleric absolut şi învățător în **Suptindreș**, / Nicolau Ceuca, învățător în **Mintia**, / Ioan Olariu, adjunct notar în **Caianel**, / Gal Sandor, adjunct notar în **Peștiș** / și Ioan Urzicean, oficiant la direcția financiară în **Deva**, care ne-au onorat cu prezența și cu câte 1 florin, / domnilor Caprini Ioan / și Fekete Gyula, din **Şoimuş**, / și dl Simion Deac, din **Săcărâmb**, care ne-au onorat cu câte 1 florin, / domnilor Nestor Popoviciu, / N. Nagy, / N. Tanchin, / Caprini Clement / și Petru Muntean din **Şoimuş**, / domnii Farkas Zsigmond, / Vitan

Ștefan, / Virgil Corcheș, / Ioan Nicula, / Laufer Vilmos / și Laufer Isidor din **Deva**, / domnii Avel Bera, din **Suptindreș** / și Balog Sandor, din **Pestiș**, cari ne-au onorat cu prezența și cu câte 50 creițari, / și, în fine, de la unele domnișoare mici, câte 10-20 creițari, laolaltă 50 creițari; / peste tot intratele acestei petreceri au fost 43 florini, iar spesele 39 florini 50 creițari; / cu venitul curat de 3 florini 50 creițari s-au procurat, de la **tipografia arhidiecezei din Sibiu**, 25 cărticele de rugăciuni, care s-au împărțit copiilor și copilelor de la **școala din Șoimuș**, în numele căror, ca catihet, aduc mulțămita tuturor suprascrișilor participanți și sprijinitori ai acestei sfinte cauze. / Șoimuș, la 22 martie nou 1899. / George Guga, paroh greco-oriental"[1399].

1930: „După strâmta cale, în care curge Mureşul, începând de la **Deva**, deodată, la **Radna**, se deschide orizontul larg, plin de lumină al şesului neted ca-n palmă. Deoparte, Munţii Apuseni, de alta, ultimele înălţimi ale Carpaţilor strâng Mureșul, de-abia îi lasă loc să curgă, cu o tivitură îngustă de ogoare în lung. Pădurea se scoboară până-n șosea, iar trenul adesea înnegrește cu fumul locomotivei stâncile proaspăt tăiate, ca să-i facă loc. / Într-aceasta stă tocmai farmecul văii.

La **Radna**, Munţii Zarandului pare că sunt retezați la capăt cu paloşul. Pe coasta lor dinspre apus, şirurile de viţe trag linii verzi regulate, cât ţine marginea dealurilor, sunt vestitele vii arădene, bine stropite.

La **Lipova**, peste drum, ultimele valuri pietroase se trag încet din cale, lăsând iarăși loc deschis. Ogoarele formează îmbrăcămintea şesului, care nu are drept variaţie decât cumpenele lungi de la fântâni, ce par şi mai lungi,

[1399] *Revista Orăştiei*, Anul V, nr. 13, Orăştie 1899, p. 52

proiectate pe cerul albastru strălucitor, încins de arşiţa zilei de vară. / Aici e un fund de leică, una din porţile Ardealului, prin care e greu de străbătut. / Sus, pe umăr de stânci dezgolite, acoperite cu licheni şi surpate din trei părți, se mai păstrează încă zidurile aproape întregi ale **cetății Şoimușului**, care a aparținut, în veacul al 15-lea, Huniazilor. Dincolo de malul stâng, tot pe colț de granit, se înălța **cetatea Lipovei**, azi ștearsă de pe fața pământului. / Cele două cetăți străjuiau intrarea, iar în jurul lor iureş s-a dat în toate vremurile. / De aceea, **Lipova** este un nume cunoscut în desfăşurarea evenimentelor istorice, petrecute la marginea stepei ce se sfârşeşte abia aproape de Budapesta. Bieții români, băstinașii, au avut de înfruntat valuri grele, care iau împrăștiat câteodată, cum spulberă vârtejul vântului paiele dintr-o căpiță. Dragostea de loc însă e mai tare decât toate viforele. S-au adunat din nou.

De la **1551**, când **Lipova cade sub turci** și până în **1716**, când geamiile devin pustii pentru totdeauna, val peste val s-a abătut asupra lor, fie din partea sârbilor, pe teren religios, fie din a turcilor, mai târziu a austriecilor, înainte de unguri. / Românii au rezistat tuturor încercărilor de distrugere. Dovadă că **Lipova** azi e pe deplin românească, în afară de puţinii nemți colonizați abia în veacul al XVIII-lea. / Au rezistat, urmele trecutului s-au șters însă aproape cu totul. Doar în povestirile rămase din bătrâni, cât se mai păstrează amintirea zidurilor ce împresurau orașul, pomenit încă din vremea invaziunilor tătăreşti, din veacul al XIII-lea, sau a geamiilor ce-şi înălțau încă minaretele cu semiluna-n vârf, în tot cursul veacului al XVII-lea. / Și-au păstrat românii sufletul curat, ca și credinţa. Frumoasa biserică din mijlocul târgului, cu turnul înalt, ce aduce aminte de unele biserici din Viena, este restaurată pe temeliile

unei vechi biserici românești, ridicată pentru preamărirea religiei străbune, cu mult înainte de veacul al XVII-lea. / Prin lucrările cu multă îngrijire și pietate săvârșite, în vara anului trecut, s-a dezmormântat, de sub aparența nouă a zidurilor, urmele bisericii vechi, după cum sub tencuiala proaspăt întărită, s-au găsit picturi frumoase, săvârşite de un Nedelcu, în veacul al 18-lea, dar și alte picturi mai vechi, pe dinăuntru şi pe dinafară.

În numărul de curând apărut al promiţătoarei reviste „Analele Banatului", redactată cu multă grijă şi cuprinzând material interesant, sunt date fotografii din urmele străvechii mânăstiri, dovada cuibului sănătos al românilor din acel istoric orășel, astăzi în plină viață economică. Simţi cum, pe fiecare zi, pulsul vieţii românești se întărește. Ici, o bancă, dincolo o librărie, alături o dugheană, firmele românești se întețesc, deși casele mari, de la capătul apusean al oraşului, îți spun că privilegiații până ieri nau fost ei. / Uliţi largi, relativ bine pavate, prin multe locuri umbrite pe delături cu arbori sănătoşi îţi arată spaţiul liber în care orașul se întinde. Nu e strâmt decât în susul apei; între râu și stâncile de granit abia începe un șirag de case, sărăcuţe, ale bietului român necăjit; mai în jos, în apropiere de biserică, sunt însă şi frumoase case, cu curți largi. Piaţa mai aduce aminte că pe aici îndelungă vreme au stăpânit turcii. Unele dughene, cu acoperișul tras pe ferestre, pare că sunt acele de pe lângă vechiul palat domnesc din Iaşi, rămase cu vechea lor arhitectură orientală. / Mai în jos de biserică, în spaţiul mai deschis, se ţin zid casele nemților, în mare minoritate faţă de români. / Două poduri de fier, cu arcuri zvelte, sunt azvârlite peste Mureșul scăpat în voie. Peste unul trece trenul. Prin celălalt se face legătura cu **Radna**, orășel care e mai înghesuit în jurul monumentalei

biserici catolice, înălțată pe coastă de deal. Se vede de departe albul clădirii, cu cele două turnuri mari, în faţă, proiectându-se pe verdele păduricii de la spate. / Scări înalte, duc la portalul principal, umbrite de bătrâni platani cu coaja alburie, sub frunzarul cărora stau înşirate barăci pline cu icoane, amulete și tot ce e în legătură cu practica religioasă. / La Sf. Maria, aice vine lume de pe lume, în procesiune, căci mânăstirea e vestită prin icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului, dăruită de un sârb. Pare-se că această mânăstire s-a rădicat mai mult ca o abatere a românilor de la mânăstirea lor din **Lipova**, care tot la hramul Sf. Marii dădeau năvală de pretutindeni. Restaurată, îmbrăcată în haina nouă, atât de deosebită de aceea cu care erau deprinși, n-au mai recunoscut-o. Nemaigăsind-o, au trecut Mureșul. Au fost furaţi sufletește, iar o bună parte din impunătoarea clădire barocă a **Radnei**, s-a rădicat pe banii românilor (I, în *Analele Banatului*, No. 1).

Toate mijloacele le întrebuinţau nemţii şi ungurii, doar vor lovi şi doborî centrele româneşti, scop pentru care erau în înțelegere. Nu le-a mers însă deplin.

Băile Lipova. Mi se vorbea mereu de ele, ori de câte ori treceam pe la **Arad** ori **Timişoara**; n-a fost chip să le vizitez decât la sfârşitul verii trecute. Cam obosit de drumurile lungi, făcute în condițiuni nu întotdeauna confortabile, vreme mai bine de o lună, îmi pusesem în gând o odihnă deplină, măcar de câteva zile. Încheiasem excursiunile la **Timişoara** şi aveam de ales între **Buziaş** şi **Lipova**. Taina necunoscutului mă îndreaptă spre a doua. Nu mi-a părut rău. Ceea ce am căutat am găsit pe deplin. Rar mi-a fost dat, numai la unele mânăstiri, să simt ce e liniştea întremătoare, într-un cadru domol, larg, dar nu lipsit de variaţii. / Era o zi de început de toamnă, când soarele se uită

mai galeş spre noi, ca şi când i-ar părea şi lui rău că-i silit să slăbească puterea cuptorului său încins. Raze blânde învăluie pământul; între umbra prelungă, lăsată mai de timpuriu, şi lumina ce bate în coastă, chiar mușuroiul de cârtiță, se stabilește un contrast izbitor. Boabele ca de mărgean ale fructelor de măceș fac podoaba haturilor dintre vii, înlocuind florile tot mai rare, unde şi unde câte o corolă. Totul te învăluie în atmosfera odihnei ce urmează trudei de peste vară, chiar a pământului. / În drumul ce-l facem cu trăsura, din gara **Radna**, dominată de un vechi castel cucuiat pe colț de munte și oglindit în apa lată a Mureşului, o seară de toamnă își arăta pe deplin farmecu-i ademenitor. / Credeam că vizitiul a prins de veste că nu-s din partea locului, și mă duce cine știe unde, mai ales că era cam vorbăreţ și s-a oprit în cale de vreo două ori, cât am străbătut **Lipova**, ca să mai ia curaj. Am ajuns în mijlocul ogoarelor.

Cetatea de la **Solimoş**, după ce se mai iți de vreo câteva ori la cotituri de drum, se ascunse cu totul. Dispăru și clădirea albă, impozantă a bisericii din Radna, cu icoană făcătoare de minuni. / Din târguşorul **Lipova** nu se mai zăreau decât puţine case și vile din viile de pe coastă. Pe urmă rămaserăm între cer şi pământ. / Cerul senin începea a păli, iar pământul cu puțini arbori a se cerni. Legănat în droșca spațioasă, parcă eram într-o barcă pe valuri. Liniștea era aceiași, în tot cuprinsul zării, cu dealuri scunde şi cu profilul întunecat al Munţilor Apuseni, rămaşi în urmă. / Deodată, în fața mea, după o alee de plopi răzleți, se ridică din valea largă şi netedă un enorm coltuc întunecat, excrescența unui pâlc de pădure deasă, formată din stejari rămuroși. Era ca o insulă în locul pe care pluteam. / „Sunt Băile”, îmi spune birjarul. / De clădiri, nici urmă; nici un turn

nu anunţă localitatea care începe să fie cunoscută. / E o cetate de verdeață, în care intri pe un pod, şi şanțul de apă nu lipseşte. Taina pădurii te cuprinde, când o străbaţi prin aleile bine întreținute. Din marginea rariştei de pădure răsare o clădire nouă, curată. E hotelul, acum aproape gol. O odăiță ca de mănăstire, văruită, te primeşte surâzător de cum ai deschis uşa. Încăperea e plină cu miros de răşină, rădicat din mobilierul de brad proaspăt geluit. / Am mulţumit întâmplării care mi-a dat ce am dorit: taina pădurii, murmur de izvor, o odaie curată şi, pe deasupra, feeria lunii pline, care se ridicase între timp, aducând şi mai mult umbra în pâlcul pădurii de stejar din fața ferestrei. / Explorarea începu a doua zi, când bruma arginta pajişiea din alee. Un colț de recreație minunat. Îmi aducea aminte de o mică staţie de odihnă, „Thalkirchen", din ostroavele răsfirate în apropiere de Munchen. Aceeași grădiniță îngrijită, cu straturi de salvii îmbujorate, cu alee prunduite şi curate, cu boschete tăinuite de arborași, alăturea de cărările tăiate sub bolta deasă a stejarilor bătrâni.

În afara hotelului, de curând clădit, în fund, în bătaia soarelui şi adierea aerului curat din vâlcea, se ridică un alt hotel, mai încăpător, mai boieresc, cu sală de lectură și bibliotecă. / Între pădure și grădină, un cochet pavilion, cu terasă acoperită, e restaurantul unde afli tot ce-ţi trebuie, fără să mai duci dorul orașului. Pe lângă recreaţia de la Thalkirchen, însă aici găsești și o apă tămăduitoare, ce vine din tăinuitele cămări ale pământului, de pe lângă vreo șuviță ascunsă de lavă. Instalaţiuni modeste, dar îndeajunse și curate, o folosesc la băi întremătoare, iar dintr-o cişmea, din fața administraţiei, ori din pădure, apa țâșnește cu putere, aducând din drumul ei lung, radio-activitatea ce dă tărie, pe lângă substanţele minerale ce ajută la lecuire. /

Atât. Cum ai ieșit din pădure, dai în ogoare; cum te-ai rătăcit îndărătul hotelului, hoinărești pe costișă luminată de deal cu tufe de ciritei, mlădițele ieșite din cioturile pădurii tăiate. E miros de spaţiu larg, de brazdă proaspăt răscolită ori de pâine de curând secerată. / Satele sunt mai departe, spre intrarea văilor, în dealurile joase. Cel mult sunetul tălăngilor de oi întrerupe liniștea ori, spre seară, stridentul glas al buhelor din pădure, / Apele fac minuni. De natură carbo-feruginoase, cu mult gaz carbonic, au început să facă concurenţă celor de la **Buziaș**. Radioactivitatea puternică, după studiile unui tânăr specialist de la Cluj, le dă o valoare terapeutică deosebită. / Pentru cei suferinzi de inimă, localitatea prezintă avantajul deosebit al liniştii, al preumblărilor domoale şi al apelor eficace. Se mai leagă ceva deosebit de băile **Lipova**. Sunt administrate de o bancă românească din **Lipova**, modestă, dar păşind sigur spre dezvoltare”[1400].

1935: „Duminecă, 24 noiemvrie, s-a ţinut, la şcoala primară din **Şoimuş**, conferinţa cercului cultural **Şoimuş**, sub prezidenţia dlui I. Demea, directorul şcolii Şoimuş. Tot cu această ocazie, s-a făcut serbarea de ridicare a pavilionului național străjăresc. / Serbarea, cu programul atât de bine compus şi executat, a mulţumit peste aşteptări numerosul public din sat, adunat în curtea şcolii. Pe lângă învățătorii cercului cultural Şoimuş, intelectualii din Şoimuş, oaspeții dl preot A. Budoiu şi dl învățător director A. Dula, au onorat serbarea cu prezența şi cuvântul dumnealor; domnii Ion Popovici, revizor şcolar, Adam Popovici, subrevizor şcolar şi Iosif Morariu, protopopul plasei Deva şi Dobra. / Cuvântările rostite şi frumoasele cântece, dansuri

[1400] Simionescu, I., *Popasuri prin ţară*, Bucureşti 1930, pp, 47-54

naționale şi exerciţii gimnastice străjăreşti au avut un efect deosebit asupra celor prezenţi. Sătenii au înţeles rostul străjerismului şi rezultatele frumoase ce aduce. / Ceata comunei **Şoimuş** dispune de o farmacie populară, muzeu şi cooperativă şcolară. Este în curs înfiinţarea unei cantine şcolare străjărești. / Dl I. Demea a dat dovadă de multă pricepere: muncă şi dragoste şi în organizarea străjeriei din Şoimuş, al cărei comandant este. /

Duminecă, în 1 decemvrie, tot în localul şcolii, sala de sediu a Căminului Cultural al Fundaţiei Regale, s-a ținut o ședătoare culturală cu elevii şcolii, străjerii, premilitarii şi un însemnat număr de țărani. / S-a ținut sărbătorirea zilei de 1 Decemvrie. / La ora 16, s-a ascultat, la radio, „ședătoarea străjărească" de la Bucureşti, deschisă prin frumosul şi înălțătorul cuvânt al M. S. Regelui. / Elevii străjeri au colectat, din comună, pentru înfometații din Basarabia, bani şi cereale, în valoare de aproape 2.000 lei. / În cadrele Căminului Cultural, dl Demea, preşedintele Căminului, pregăteşte, cu tineretul şcolar şi tineretul Căminului, serbarea pomului de Crăciun, ce va avea loc la 22 decembrie, când se va juca jocul sfânt popular „Vicleemul", de Victor Ion Popa. / Tineretul pregăteşte şi o serbare teatrală, ce va preda-o, la anul nou, la **Șoimuş**, şi, la Bobotează, la **Balata**. Pentru munca neobosită, ce depune pe atâtea căi, pentru ridicarea culturală a satului dumisale, harnicul şi vrednicul învăţător director I. Demea merită toate laudele"[1401].

[1401] *Solia*, Anul XIV, nr. 23, Orăştie 1935, p. 4

ŞOIMUŞ

(săs. Almesch, germ. Almesch, magh. Sajósolymos, Solymos, comuna Şieu, judeţul Bistriţa-Năsăud)

1319: „Cel mai vechi an, despre care vorbesc documentele, e anul **1319**, când exista comuna **Şoimuş**. Aceasta se vede în *Archiv des Vereins fur Siebenbürgische Landes-Kunde*, tomul II, pagina 153. Solmus, hodie Solimos comitatu Doboka 1319”[1402].

1888, martie 28: Preotul greco-catolic Elia Iuga din **Arcalia** aduce mulţumiri preotului Ioan Baciu din **Şoimuş** „pentru că ne-a decorat biserica cu două icoane de stil grecesc, lucrări proprii, care se pot compara cu ale oricărui artist de acest fel. Atât frumuseţea acestora, cât şi preţul moderat mă îndeamnă a-l recomanda din inimă publicului… cei pe care îi interesează au a se adresa la sus-numitul preot, în Şoimuş, poşta ultimă Nagy Sajo, comitatul Bistriţa-Năsăud”[1403].

1892: „Oamenii se leapădă de meșteșugul lor. / O dovadă nerăsturnabilă ne dau șoimușenii, prin epistola lor, adresată nouă. Iat-o: / „Mult onorate domnule! / Pentru publicațiunile murdare (no-no! care să fie acelea!), îndreptate

[1402] *Revista Ilustrată*, Anul II, nr. 2, Şoimuş 1899, pp. 25, 26
[1403] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 60, Braşov 1888, p. 3

la adresa șoimușenilor (apoi nu-i atâta murdărie în lume, de care să nu fie demni șoimușenii, lăsându-se de legea lor, pentru fapta privată a unui om ticălos) și a scumpului (drept aveţi, mulți bani de intenţii a mâncat şi mult a stors opinca, până a putut deveni, dintr-un calic, om bogat și apostol) nostru martir național (nu-l reclamăm de la șoimușeni, d-acești martiri se află sub tot gardul), Dr. Lucaciu, ce a apărat în revista poreclită social-ştiinţifică literară „Ungaria", nr. 3, din noiembrie 1892, redactată de mult onorat (n-avem lipsă de cinstea domniilor voastre) dumneata, care ești profesor de limba și literatura română, la unul din cele mai înalte institute din patrie, deși nu ştii limba română (noi o am supt cu ţâţa mamei, şoimuşenii poate o au supt de la lupoaice, pentru aceia o știu mai bine), cum se recere de la un om ce pretinde a se numi literat (n-am pretins niciodată, mai ales nu de la șoimușeni) român, şi pentru ca, prin publicaţiunile dumitale necalificate (ba sunt calificate, sunt social-științifice-literare), nu aduci nici un folos neamului românesc (sunt îndestulat că nu fac pagubă; folosească neamului românesc numai „apostolii", „martirii" rîncezi de bogaţi, pentru care românașii umblă desculți), decât numai prostituezi literatura română înaintea lumii culte (șoimușenii, care știu încotro cade lumea cultă? Bade Samoilă, știi dumneata ce-i prostituţia? Ai grijă de nevastă!).

Subscrișii, ca plugari (nu mult poţi avea de arat bade Dumitru!), ca oameni care avem puţină cunoștință (aşa-i) din scriere și cetire, numai din cât am învățat în şcoala noastră din sat (vă îndrumăm la articolul mai de sus, al dlui Vlahuţă, apoi veţi uita în oglindă. Cu știința, căpătată în sat în sat să rămână omul; acela care, cu știința căpătată din sat, vrea să răstoarne lumea, face ca capra lui

badea Samoilă din **Şoimuş**, care, cu capul lovind-o, a vrut să răstoarne stânca; capra se depărtează cu cap spart, stânca râmâne), ne luăm cutezanță (ba încă mare cutezanță) de a te provoca ca să binevoeşti a te înfățișa, cu noi, în decursul lunii ianuarie 1893, în orașul săsesc Bistriţa, în sala cea mare a Otelului cetăţii, la o dispută (!) limbistică (!) românească (Cum îi mutul mai voinic! Sunt spăriet! Vai de mine!). / Cu care ocaziune, noi îți vom pune trei (!) întrebări (ca din poveste), din limba română și anumit chiar din cuprinsul revistei dumitale, „Ungaria", nr. 3, din noiembrie 1892, la care întrebari, dacă dumneata, ca profesor de limba și literatura română, vei răspunde cu exactitate (nu să poate), noi primim de a suporta toate spesele ce vei avea cu această afacere (doară şi dumneavoastră aspiraţi la colecte naţionale?), iar venitul curat, ce va rezulta din vânzarea (pentru bani, nu mă arăt) biletelor pentru publicul înteresant de această afacere, ne învoim ca să fie donat de dumneata pe seama Kulturegyletului din Cluj (ba pe seama apostolului Rat, pentru restaurarea a 3 ferestrelor).

La cazul, însă, când dumneata nu ai putea (nu, nicidecum) răspunde la întrebările ce ţi le-om pune noi, atunci să te supui la următoarea pedeapsă (no, să o vedem înțelepțiunea șoimuşenilor!): / 1). Să fii internat, pe spesele dumitale proprii, pe 10 zile, în casa nebunilor (Ba aș fi vrednic să fiu internat pentru totdeauna, dacă aș sta în vorbă cu badea Samoilă, în treburi limbistice). / 2). Să renunţi de a te mai numi român și de a scrie românește (Pagubă ar fi... dacă sunt prost, nu ştiu românește etc., și tot scriu, apoi atunci bună armă pot avea inamicii mei în mână, în contra mea, dacă n-aş scrie, mai mult, arma ar cădea din mâna lor). / 3). Venitul curat, ce va incurge de la această dispută (de bună seamă, am avea mare public!) publică să fie menit

școlii române din Șoimuș (Ba, ar trebui daţi „apostolului” Lucariu, să-i introducă în rubricile banilor de intențiui!). / Deci binevoiește a ne răspunde cât mai în grabă (în ruptul capului), prin o epistolă (n-am 5 creițari pentru șoimușeni), iar nu în revista dumitale, pe care declarăm că nu voim mai mult a o ceti (pagubă ar fi să o spurcaţi), pentru că un om de omenie (mai ales dacă-i de omenie, îi plugar cu puţină ştiinţă) se îngrețoşază de prostiile cuprinsă în ea (De bună-seamă, de greață ați căpătat lingoare, și fiind duși, în astă stare, v-ați lepădat de legea strămoșilor!), ca așa să putem face pregătirile de lipsă. / Cu toată stima: / **Șoimuș** la 17 decembrie 1892 / Samoilă Luca, / Vasile Baciu, / Dumitru Iliac, plugari români”.

Nouă ni-i drag copilul, dacă-i copil, prostul, dacă-i prost, filosoful, dacă-i filosof, și plugarul, dacă-i plugar. Nu ne place pruncul. dacă vrea să se vadă bărbat, prostul, dacă-i filosof, filosoful, dacă-i prost și plugarul, dacă-i filolog. Sutor no ultra (Nu mai este croitor). / Să nu mergem la Bistriţa. Recunoaștem: Sunt trei întrebări, la care, cu corectitatea lui badea Samoilă, nu am putea răspunde. Însă noi avem trei mii de întrebări, la care badea Samoilă, badea Dumitru și badea Vasilie s-ar înholba unul la altul. Eu sunt profesor, badea Samoilă, și soții sunt plugari. Rândul lucrurilor ar fi cu să întreb. Veniţi, dară, la Cluj și, dacă le aveţi atestatele cuviincioase, ca să puteți ajunge înaintea mea, apoi ne putem lovi laolaltă. / Da, aș fi demn să intru în casa nebunilor, dacă aș sta în vorbă cu badea Samoilă în treburi filologice. / Şoimuşenii, însă, după faptele lor, necondiţionat pot intra între nenorociţii Sibiului, mai ales acel om cu reverendă sau cu pantaloni, sub a cărui scrisoare și-au iscălit plugarii numele, după a cărui sfat au iscălit epistola şi s-au lepădat de legea strămoșească, pentru

treaba personală a unui om ticălos. Nu plugarii șoimușeni sunt de vină, acești oameni nu pot fi într-atâta de proști, ci cel cu condeiul ar fi demn de dereș. Pagubă că nuiaua a trecut din modă! / În **Şoimuş**, există oarecare fiinţă, care știința ce o are nu a căpătat-o din sat; acest om îi folosește pe bieţii șoimușeni ca pe nişte capre; îi tunde, îi mulge, îi scarmănă, în numele „naţiunii”. / Sărmana națiune! Acest șarlatan politic, cu soţii săi de prin alte sate, ar trebui încrestaţi la nas, ca pretendenţii de tron, la moldoveni. / Grigore Moldovan”[1404].

1899: „Bătrânii spun că, pe timpul venirii tătarilor, comuna **Șoimuș** era locuită de români și sași. / Sașii au fost omorâți de către tătari, pe timpul când se aflau aceștia la rugă, adunaţi în biserica lor, clădită din piatră, al cărei fundament s-a aflat pe grădina de sub numerele topografice 59 și 60 și o parte din el s-a și dezvelit, în anul 1897, iar pietrele scoase din acel fundament s-au folosit la facerea unui magazin de bucate, pe seama Tovărășiei agricole din Șoimuș, în a cărei proprietate a ajuns acesta grădină. / Românii locuitori ai acestei comune au avut, totdeauna, preotul lor propriu, cel dintâi, despre care se află ceva urmă, a fost Popa Vasile, născut în acesta comună, din părinţi iobagi. / Popa Vasile a răposat la anul 1826 şi, în locul dânsului, a urmat de preot Popa Alesandru[1405], născut

---

[1404] *Ungaria*, Anul II, nr. 6, Cluj 1892, pp. 141, 142

[1405] Preotul Pop Alesandru a mai avut doi fraţi şi o soră, anume: pe Dănilă Pop, preot şi succesorul dânsului în parohia **Șoimuşului**, şi pe preotul Vasile Pop, răposat în **Habic**, lângă **Reghin**, la anul 1869, iar soră a avut pe Ona, măritată după Toma Toder, în **Pinticul Tecii**. Preotul Pop Alesandru a avut numai un singur fiu, pe Ioan, născut la 25 septembrie 1829, în comuna **Șoimuș**, care, pe timpul când a fost în **Blaşiu**, la şcoală, fiindcă erau mai mulți studenți cu unul și același nume, de Ioan Pop, la sfătuirea unuia dintre profesori şi-a schimbat

în **Pinticul Tecii**, din părinţii Pavel Pop, cantor bisericesc, și soţia sa Ileana. Un bărbat forte sârguincios și grabnic spre ajutorarea orișicui, pricepător de tot felul de lucru, fără lene și om forte bun. După moartea preotului Alesandru, sătenii au ales de preot pe fratele acestuia, pe preotul Dănilă Pop, care, pe acel timp, era staționat în comuna **Tonciu pe câmpie**, acesta a făcut mai multe lucruri bune pentru comună, între care înșirăm aici numai câteva, și anume: / a). Fiind dânsul înrudit cu prepozitul de la Blașiu, Simion Crainic, acesta a lăsat, prin testament, o fundaţiune, ce se administrează la Capitlul din Blașiu și din care preotul fungent al **Șoimușului** primește, la an, un ajutor în bani de câte 15 florini. / b). În conțelegere și unire cu mai mulți săteni, a cumpărat, de la foștii domni de pământ, toată posesiunea ce au avut-o aceștia, pe hotarul acestei comune, precum și dreptul de regal, iar la anul 1855 a reparat și mărit biserica; a răposat la anul 1864. / În cartea „**Doboka vármegye természeti és polgári esmertetése**”, scrisă de Hodor Károly, în anul 1837, la pagina 801, aflăm **despre Șoimuș** următoarele:

„**Solymos, 1862** (Olymos), un sat micuț, o parte a domeniului **Șieul-Mare**, în posesiunea contelui Kemény și a clironomilor lui. Are hotar bun pentru bucate și pentru fân, dar apă şi lemne n-are de-ajuns. Locuitorii sunt români, de religiunea greco-catolică, au în loc preotul lor și biserică de lemn. Se mărginesc cu **Budacul român**, de pe pământul militar; numărul sufletelor e 127 și numărul caselor e 28”. / Pe atunci, **Șoimușul** se ţinea de cercul **Bâr-**

---

pronumele, din Pop, în Florian, cu care pronume a şi rămas până la moarte. / Acest Ioan Florian (mai înainte Pop) a absolvit jura și a înaintat până la rangul de preşedinte de tribunal, mai întâi în **Năsăud**, apoi în **Székely-Udvárhely**, unde a şi răposat, în anul 1894.

găului, dimpreună cu **Ardanul**, **Frișul** și altele, adică în anul 1837.

Comuna **Şoimuş**, în vechime, s-a numit Solmus și Solumus, cel mai vechi an, despre care vorbesc documentele, e anul **1319**, când exista comuna **Șoimuș**. Aceasta se vede în „*Archiv des Vereins fur Siebenbürgische Landes-Kunde*, tomul II, pagina 153. Solmus, hodie Solimos comitatu Doboka 1319". / În manuscrisele lui Keményi, o colecțiune forte mare, ce se află în biblioteca Muzeului din Cluj, se află și anume în Iosef C. Kemény, „*Transilvania Possessionaria*, tomul 6. Comitatus Doboca"... /

După cum arată șematismul diecezei Făgăraşului, din 1835, **Şoimuşul** număra 193 locuitori, astăzi, însă, are 316 români de religie greco-catolică, mai toți se ocupă cu agricultura, sunt omeni cu purtare bună ne-excesivi și diligenți. / Cu foștii domni pământeni a purtat, mai bine de 20 ani, proces pentru dreptul de păşunat și pădurărit, în pădurile domnești, care proces i-a costat mai multe mii de florini. / La anul 1883, s-a pus capăt acelui proces, încheind o pace favorabilă pentru foștii urbarialiști din această comună, actul de împăciuire se află înregistrat la tribunalul din Bistriţa, sub nr. 3365 t. k. din 7 septembrie 1883. Iar ca semn de mulțămită atotputernicului Dumnezeu, pentru că le-a ajutat să scape de acel greu proces, în anii următori, 1883 și 1885, a edificat o frumoasă biserică de piatră.

În anul 1893, s-a înființat, în acesta mică comună, o Tovărășie agricolă, cu statute aprobate. / În anul 1894, s-a înființat institutul de credit și economii „**Șoimușana**", societate pe acţii, cu un capital de 25.000 coroane. / În anul 1895, s-a înființat o societate de temperanţă, ale cărei statute s-au aprobat, din partea înaltului minister regesc ungar

de interne, sub nr. 106872, din 20 decembre 1895. / În anul 1897, s-a înființat, în acesta comună, o societate pentru ajutorarea bisericilor și şcolilor mizere de confesiune greco-catolică, sub numirea de „Caritatea", însoţirea credincioşilor greco-catolici de naţionalitate română dim **Șoimuș** și jur, aceste statute susternându-se prea venerabilului Consistoriu Episcopesc greco-catolic de **Gherla**, de unde, după o tărăgănare de aproape un an de zile, s-a denegat aprobarea acelor statute. / În anul 1898, s-a înfiinţat un fond pentru ajutorarea meseriaşilor și s-au edificat 3 case frumoase pentru meseriașii colonizaţi în acestă comună"[1406].

1899: „Tovărășia agricolă din **Șoimuș** a edificat unele case foarte frumoase și din material solid, din fondul așa numit al meseriașilor, adunat prin energia prezidentului acesteia, Ioan Baciu, preot local, cu scop de a coloniza în acelea meseriași, cea ce însă, nesuccedând, le-au donat pe seama sfintei biserici greco-catolice din Șoimuș, cu scop că una să servească ca local de școală și una de casă parohială, iar a treia fu donată pe seama unei familii sărăcite. / Din acesta ocaziune, Mult Onoratul Domn protopop al Bistriţei, Alesandru Szilaşi a adresat preotului Ioan Baciu următoarea scrisoare: / „Nr. 194.899. / Onoratului în Christos Frate Ioan Baciu, preot greco-catolic și proprietar etc. etc., în **Şoimuş**. / Cu mare plăcere și cu multă satisfacțiune mi-a venit la cunoștință vestea cea îmbucurătoare, făcută nu de un preot, ci de un adevărat Mecenate al bisericii şi naţiunii, când am auzit, din gura alor două persoane vrednice de credinţă din **Şoimuş**, că Onorata Frăție a Ta Te-ai făcut nemuritor pentru comuna bisericească gre-

[1406] *Revista Ilustrată*, Anul II, nr. 2, Şoimuş 1899, pp. 25, 26

co-catolică Șoimuș, dăruind și donând 2 livezi, ambele înzestrate cu edificii noi, solide, moderne și corespunzătoare, una pentru parohia greco-catolică, iar una pentru școală, în preț circa 3-4.000 florini. / Numai a admira și mult lăuda pot zelul și jertfa Frăției Tale și a Onoratei familii, ce a sacrificat pe altarul bisericii greco-catolice și a națiunii. / Numele „Baciu" este și trebuie să fie eternizat nu numai în **Șoimuș**, ci în întreaga dieceză. / Părintele Domniei Tale a fost un energic factor pentru comună, că i-a câștigat prin un mare și nespus fatigiu și sacrificiu o comoară eternă (pădure și pășune), iar Domnia Ta l-ai întrecut, conform progresului, din visteria proprie, până la admirațiune! / Deie bunul și înduratul Dumnezeu ca fructele ostenelilor și a sacrificiului Frăției Tale și onoratei familii să afle ecou și răsplată atât pe pământ, cât și în ceriu. / Aceste litere modeste le scriu pentru bucuria mea, către un preot subaltern, dar credincios bisericii și națiunii sale, care l-a crescut și nutrit sub poalele munților! / La convenire personală, mai multe, sau în altă scrisoare. La revedere și salutare. / Bistrița, la 27 decembre 1899. / Iubitorul amic Alesandru Szilași, protopop".

Iar comunitatea bisericească greco-catolică, drept recunoștință pentru această binefacere, a decis de a ridica un stâlp de piatră, cu inscripțiunea de mai jos, iar pe stâlp a așeza o lampă, care totdeauna, în preseară de sfinte sărbători, să fie aprinsă. Inscripția de pe stâlp va fi cu următorul cuprins: / „Aceste trei edificii s-au ridicat cu cheltuiala Tovărășiei agricole din loc, din fondul așa-numit al meseriașilor, prin stăruința neobositului ei președinte Ioan Baciu, preot local, cu scopul de a coloniza în ele meseriași; nesuccedând însă, Tovărășia agricolă le-a donat. cu grădină, cu tot, bisericii greco-catolice din loc, cu menirea de

a se folosi una ca local pentru școală și învățător și una de casă parohială, iar casa cea de-a treia a donat-o Tovărășia familiei sărăcite a lui T. Ursa C., de la care s-a cumpărat, din mâna liberă, locul de edificare și grădina. /

Pentru pomul de Crăciun. Aranjat în biserica greco-catolică din **Şoimuş**, s-a colectat o frumușică sumă de bani și alte daruri, de la credincioşii mai cu stare din comună, astfel încât pruncii școlari mai sărmani au putut fi împărtășiți cu vestminte, cărți și alte daruri din de-ajuns, mai rămânând un rest, ce s-a distribuit și la alţi săraci din comună"[1407].

1900: „Pentru caritatea la administrațiunea averilor bisericești din **Şoimuş** au mai incurs următorii:/ Nicolau Matheiu, **Chiheriul-de-sus**. / Ioan Buta, econom în **Şoimuş**. / Victor Baciu, econom în **Şoimuş**. / Augustin Boitan, din **Săcal**. / V. D. Baciu, econom în **Șoimuș**. / Larion Cuiejdean, din **Budacul-român**. / Nastasia Baciu, din **Şoimuş**. / Dumitru Roşca, din **Selişte**. / Nastasia B., născută Moldovan, din **Selişte**./ Aron Mhăieseu. / Pârcălab Ștefan a lui Mihăilă, din **Șoimuș**. / Ioan N. Miclea, din **Buzd**. / Radu Jantea, din **Sohodol**. / Ioan Papiriu Pop, din **Siciu**. / Vasile Baciu, din **Șoimuș**. / Nistor Feldrehan, econom în **Budacul-român**"[1408].

1900: „Adunarea generală a înființării reuniunii „Caritatea" (din Şoimuş) nu s-a putut ţine, cu această ocaziune, fiind timpul prea înaintat şi de aceea s-a amânat pe ziua de 29 octombrie 1900. / **Banchetul**. La ora unu p. m., întreg publicul era adunat în grădina din mijlocul satului, unde poporul din **Şoimuş** s-a îngrijit de a încărca mesele cu de-ale mâncării, poftind pe toți ospeţii la un prânz fru-

[1407] *Revista Ilustrată*, Anul II, nr. 12, Şoimuş 1899, p. 192
[1408] *Revista Ilustrată*, Anul III, nr. 8-9, Şoimuş 1900, p. 87

gal. După datina ce se practică la astfel ocaziuni, precum în tot locul, așa și aici, a venit rândul toastelor. Începutul l-a făcut protopopul Silași, care a toastat pentru Episcopul Ioan Szabo, ca cap al diecezei în care se află comuna ce ne-a întrunit la această festivitate. Preotul Ioan Bârsan, din **Ruscior**, vorbește despre progresul dezvoltat la poporul greco-catolic din tractul protopopese al Bistriței, în general, și în special la poporul din **Șoimuș**, atribuind acest avânt energiei protopopului Silaș, ca șef al tractului, și preotului Ioan Baciu, ca bun conducător al poporului din **Șoimuș**. Michai Baciu, preotul din **Sas-Feleac**, închină în sănătatea poporului din Șoimuș și Ioan Baciu, parohul local, în sănătatea oaspeților. / **Concertul**. Corul plugarilor a delectat publicul cu mai multe piese forte frumos executate în cuartet, ce a fost răsplătit, din partea numerosului public. cu nenumărate aplauze. Dirigentul corului, dl Basiliu Baciu, și cu această ocaziune a dat probă eclatantă despre energia și tactica cum știe dânsul să dirige tânărul **cor al plugarilor din Șoimuș**. / **Jocul și Călușerii**. Jocul s-a început cu o frumoasă *someșană*, după cure au urmat diverse dansuri poporale și de salon. Când petrecerea era mai animată, se aud glasuri, prin public: „Vin călușerii! Vin călușerii!", publicul le face loc, muzica întonează *jocul călușerilor* și bravii tineri din comuna vecină, **Ragla**, costumat frumos ca călușeri, în frunte cu falnicul lor vătav, se avântă-n joc și joacă cu atâta procesiune jocurile noastre istorice, „Călușeriul" și „Bătuta", încât a stors admirațiunea întreg publicului de față, care îi aplaudă frenetic. / Inteligența din jur a fost bine reprezentată la aceasta petrecere, așa am văzut prin public pe doamnele Iuliana Silași din **Bistrița**, Aurelia Soponescu din **Budatelnic**, Aurelia Juga (Iuga) din **Arcalia**, doamna Nechita din **Sebeșul-superior**,

doamna Thimariu din **Berla**, Anica Bojor din **Ardan**, şi domnişoarele Lucreția Mathe din **Chiraleş**, Elena Posmuşan din **Ragla**, Aurelia Bojor din **Ardan**; Lucreția Suia din **Neţu**, Carolina Rus din **Budacul-român**; Erina Marginean din **Budacul-român**; Emilia Păcurariu din **Ragla**, Veronica Popoviciu din **Buduş**, Leontina Duca din **Dumitriţa**, Elena Todoran din **Feleacul-săsesc**; Lucreția, Mariuţa şi Aurelia Baciu din **Şoimuş**, Rafila Roman din **Ragla**; apoi domnii Alesandru Silasi, protopop din **Bistriţa**, Ioan Marginean, căpitan de regiment, pensionar în **Ragla**, Michai Baciu, preot în **Feleacul-săsesc**, Ene Juga, preot în **Arcalia**, Teodor Oltean, preot în **Ardan**, Ioan Bârsan, preot în **Ruscior**, Vasiliu Nechiti, preot în **Sebeşul-superior**, Ioan Thimar preot în **Berla**, Larion Cujesdean, preot în **Budacul-român**, Elie Posmupan, preot în **Ragla**, Nichita Suia, preot în **Neţ**, Ștefan Todoran din **Feleac**, Georgiu Ungurean, tipograf din **Şoimuş**, Andrei Bugnar, ofițer în rezervă şi practicant de poștă în **Karczag**, Teodor Adace, învăţător la şcoala fundaţională din **Monor**, Ioan Timiş, învăţător în Neţ, Georgiu Todoran, învățător la şcoala fundaţională, din **Monor**; Ioan Rus, supravigil silvic în **Budacul-român**, Ștefan Petroşan, supravigil silvic în **Lunca-Vinului**, Ioan Baciu, student din **Şoimuş**, Emil Radu, student din **Bistriţa**, și alţii, ale căror nume ne sunt necunoscute”[1409].

1900: „Ce face băutura! În comuna **Ardan**, doi oameni de frunte şi gospodari, care, pentru păscutul de toamnă, şi-au împreunat laolaltă boteele (oile sterpe – n. n.) de oi, la despărţire, după alesul oilor, s-au dus la cârciuma din sat, pentru ca să închine laolaltă un pahar de băutură că, le-

[1409] *Revista Ilustrată*, Anul III, nr. 14-15, Şoimuş 1900, p. 134

a ajutat Dumnezeu de au ieşit în capăt cu pace și nu au avut pagubă. Acolo, au dat în ceartă și unul a aruncat cu o glajă în capul celuilalt, care, în scurt timp, a şi murit. Un alt caz: Un locuitor din comuna **Şoimuş**, întorcându-se din comuna vecină, cam târziu, către casă si turmentat fiind de băutură, a căzut într-un părău, unde l-au aflat rudeniile, a doua zi, mort”[1410].

1901: „La administraţiunea averilor bisericeşti din **Şoimuş** au mai incurs, pentru fondul „Caritatea”, următorii: / Luca Ion I. Mihai. din **Şoimuş**. / Ioan Baciu, preot în **Şoimuş**. / Domnița Someşan, din **Dumitriţa**. / Paraschiva Ursa, din **Şoimuş**. / Dumitru Macrea. Din **Budacul-român**. / Ioan Ursa din **Șoimuș**. / Ioan M. Baciu, din **Șoimuș**. / Georgiu Stierl, notar cercual în **Dumitrița**. / Ioan Bârsan, preot în **Ruscior**. / Aducând mulțămită celor ce au contribuit, cu obolul lor, pe toți cei ce se interesează și le zace la inimă soarta poporului nostru, să binevoiască a contribui, cât de cu puţin, pentru acest scop salutar. Din sumele incurse la fondul „Caritatea”, în fiecare an, în dumineca de înainte de postul Sfinntei-Mării, se vor distribui: / a). 50 % fondului de ajutorare. / b) 20 % ajutor bisericilor mai sărace. / c). 20 % școlilor mai sărace. / d). 1 % bisericii din **Şoimuş**. / e) 2 % şcolii din **Şoimuş**. / f). 1 % fondului caselor parohiale din **Şoimuş**. g). 5 % spese și remuneraţiuni de Administrație. / Vasile Baciu, curator prim bisericesc”[1411].

[1410] *Revista Ilustrată*, Anul III, nr. 18-24, Şoimuş 1900, p. 3
[1411] *Revista Ilustrată*, Anul IV, nr. 4, Şoimuş 1901, p. 32

ŞOMCUTA MARE

(judeţul Maramureş)

1553: „O conscripţie din timpul lui Alexandru Lăpuşneanu, la 1553, ne arată precis câte sate aparţineau cetăţii Ciceu, pe care o stăpâneau Domnii Moldovei, de mai bine de o jumătate de veac. Numele satelor sunt: **Baba**, **Baţa**, **Poiana-Blenchii**, **Bârsău**, **Ciceu Giurgeşti**, **Ciceu-Haşmaş**, **Ciceu-Mihaieşti**, **Ciceu-Corabie**, **Dăbăceni**, **Ambriş**, **Galgău Ganciu**, **Gostila**, **Gighişul de sus**, **Ileanda mare, Ilişua**, **Caţcău**, **Căplani**, **Căpâlnea**, **Caşeu de jos**, **Răguseşti**, **Coldan**, **Chireu**, **Leleşti**, **Mica**, **Mănăştiur**, **Muncel**, **Negrileşti Urişor**, **Uriul de sus**, **Orman**, „Orbo", „Patakfalva", **Petrihaza**, **Peşteş**, **Refeni**, **Reteag**, **Glod**, **Şomcutul mic**, **Selişca**, **Sânmărghita**, **Suciul de sus şi de jos**, **Vima-mare**, **Vaida-Cămăraş**, **Borcuţ**, **Văleni**, **Poiana-Porcului**, **Dămăcuşeni**, **Draghia**, **Lăpuşul unguresc**, „Ioszeplápos", **Dobric**, **Libotin**, **Masca**, **Rogoz**, **Rohia** şi „Szaszmezö" (dispărut)"[1412].

1880, aprilie 25: „Factorul puternic… pentru prosperarea naţională se numeşte solidaritate… O astfel de

[1412] Meteş, Ştefan, *Moşiile Domnilor şi boierilor din Ţările române în Ardeal şi Ungaria*, Biblioteca Semănătorul, Arad 1925, p. 25

întreprindere salutară îmbrăţişează şi junimea română universitară din **Clusiu**, când, încă în decursul anului, prezintă aranjarea unui „Maial" în favoarea fondului unui gimnaziu, înfiinţând, în **Şomcuta mare**, comitatul Satu-mare, şi în favoarea fondului şcolii confesionale din **Gilău**, comitatul Clusiului; voind, de o parte a reîmprospăta şi promova o idee de mare salut pentru românismul întreg, pe de altă parte de a scapă de la pierire o şcoală a unei comune, care a avut şi va să aibă un nume neşters în istoria românilor"[1413].

1880: „Încă din 1862 vedem adunându-se românii din comitatele Satu-mare, Maramureș și Ugocea, în **opidul Seini**, unde, recunoscând unanim lipsa înființării unui gimnaziu românesc în numitul opid, au și început subscrierile bănești și încă din ședința primă s-au subscris aproape 5.000 florini valută austriacă. Timpurile nefavorabile, cu deosebire mișcările politice din anii 1860, făsuseră de această cauză momentoasă a rămas nedezlegată până în 1875, când iar vedem un număr frumos de oameni din comitatele amintite, înmulțindu-se și cu românii din comitatul Cetății de piatră, adunați la **Baia mare**, tot în această cauză. / Deciziunile acestei adunări se referiră mai mult la locul unde ar fi mai cu scop înființarea gimnaziului (**Şomcuta Mare** sau **Seini**)... Decizia definitivă, în această privință, s-a lăsat în suspensie, până la ședința ce se va ține în **Şomcuta-mare**"[1414].

1886: „O sărbătoare impozantă naţională, un moment strălucit va fi, pentru totdeauna, în analele vieţii sociale a Chioarului, şi o dovadă eclatantă despre spiritul viu şi vitalitea poporului român, festivitățile aranjate, în **Şom-**

[1413] *Observatorul*, Anul III, nr. 34, Sibiu 1880, p. 135
[1414] *Observatorul*, Anul III, nr. 34, Sibiu 1880, p. 135

cuta mare, în zilele de 10-12 şi următoare ale lunii lui august, cu ocaziunea adunării generale a **Societății pentru fond de teatru român**. / Bătrânul Chioar, zdruncinat cum e politicește, se redeșteaptă, câtva timp, din somnul în care-l cufundaseră stăpânii de azi ai ţării; ca, cu dragostea şi ospitalitatea sa cunoscută, să îmbrățișeze frăţește, în fosta sa capitală, pe toți aceia care luptă sub măreţul drapel al conțelegerii și înfrățirii pentru cultura adevărată naţională. / Trebuie că e mândru oricare român al acestui district şi oricare oaspe care a participat la aceste festivități culturale, văzând cât de însemnată şi împunătoare este ceata acelor români, care se interesează și însetează după cultura națională.

O privelişte atât de măreață înfățișa, în zilele acestea, opidul **Şomcuta**, încât inima de piatră, sân mai rece ca gheţurile Laponiei, trebuie să aibă acela care, în decursul acestor zile mari, ar fi rămasă neînsufleţit și n-ar fi fost pătruns de adevărul că, dacă românul voiește, își poate arăta, în mod splendid, însuşirile măreţe, ce le-a vărsat natura cu prisosință în inima lui, că, voind, poate fi admirat şi invidiat chiar de către adversarii săi. / Poporul român de dincoace, neîndreptăţit şi asuprit cum este, trebuie că simtă o bucurie nespusă, când îşi poate uita, un moment, soarta amară și, smulgându-se din ghearele necazurilor, dă avânt liber spiritului său înalt, pentru a se îndulci din interesele capitalului frumos, ce l-a sădit Dumnezeu în inima sa. Acest simţământ se putea ceti, în decursul **festivităților din Șomcuta mare**, de pe faţa înveselită a întregului public românesc, care curgea mereu pe stradele **Șomcutei** şi se înmulți întru atâta, încât nici bătrânii nu-și amintesc ca să se fi întrunit, în **Șomcuta**, un public atât de ales și numeros. Și acesta, în cea mai mare parte, cutez a afirma, se

poate atribui împrejurării că publicul a fost informat de timpuriu despre debutantele şi diletanţii dibaci, pe carie a fost fericit comitetul a-i câştiga pentru aceste solemnități. Nu sunt în stare să descriu fidel şi după merit efectul strălucit ce au stârnit în public aceste serbări.

Sala spaţioasă a pretoriului era îndesuită de oaspeţi, în 11 august, seara, la 8 ore, când își luă începutul concertul, şi, cu toate că era cumplit de mare căldura, publicul, cu o pacienţă exemplară, sta pregătit la cele ce erau să urmeze. / Deodată, apare pe scenă domnişoara Laura Borbola, din **Satul-mare**, condusă de un aranjator, şi execută, pe pian, cu o rară dexteritate, punctul I din program, „Erlkonig", de Franz Liszt, „Fantasia românească", „Rosa din Craiova", de Rudolf Vilmers, piese pe care tânăra artistă le-a executat cu atâta artă şi corectitudine, încât publicul se entuziasmă și mai tare şi, prin aplauze zgomotoase, dădu expresiune mulţămirii sale. / Asemenea fu aplaudată şi după executarea piesei „Asaltul Plevnei", de Luis Whiest. / Apare, după aceea, îndată, condusă de un tânăr, pe scenă domnișoara Irina Antal, din **Beiuş**, şi, prin cântul „Doi ochi", de Grigore Ventura, cu acompaniere pe pian, prin vocea ei sonoră, melodioasă, transpuse spiritele întregului public într-un dulce extaz. / Cealaltă piesă. „Linda de Chamouniz", de Donizetti, a probat şi mai strălucit talentul artistic al tinerei debutante, care a stors cele mai frenetice aplauze ale publicului. / Domnișoarele Antal şi Borbola într-adevăr, prin talentul lor excelent şi dibăcia rară, ar ocupa, cu timpul, un loă onorific pe oricare scenă. / Domnişoara Maria Buteanu, asemenea, a dezvoltat o rară dibăcie, prin acompanierea, pe pian, a piesei „Doi ochi". / Declamaţiunea domnișoarei Laura Pop, din **Dorelţiu**,

asemenea, a fost cu plăcere ascultată, daună numai că nu au fost înţelese toate cuvintele poeziei declamate.

Piesele teatrale urmate, „Alb seau roşu?" şi „Anonimul", au fost reprezentate, la perfecţie, îndeosebi de domnişoara Elena Bilţiu, al cărei valoros sucurs a îndemnat, mai ales comitetul aranjator, a da reprezentaţiune teatrală; a fost la culmea misiunii sale, rolul şi l-a priceput, simţit şi jucat cu atâta dexteritate, încât nu o puteai admira îndestul. / Nu mai puţin efect au produs domnişoarele Emilia Dragoș, în rolul Martei, Letiţia Medan, ca Clementina, și doamna de Indre, ca Elena, mama Clementinei, toate și-au jucat rolul cu mulă simţ. / Dintre domnii diletanţi, cei mai mulţi lauri i se cuvin abilului comic, dlui Alexandru Milian, care, în rolul de Ioan al Bălașei din Afumați, a stors multe aplauze şi a ţinut publicul în continuă ilaritate. / Ceilalţi diletanți, domnul Vasile Indre, în rolul Ioan Alexandrescu, bătrânul, Vasile Buteanu, în rolului avocatului tânăr, și Georgiu Pop, în rolul lui Miron, asemenea au contribuit foarte multă la buna reușită a pieselor teatrale.

Urmă, apoi, a doua zi de bucurie, ziua de 12 august, ziua balului. Niciodată, în **Şomcuta mare** nu s-a pomenit un public atât de elegant şi numeros, dar nu voi exagera dacă zic, cum că **balul din Şomcuta-mare** ocupă un loc de frunte între balurile românești din acest an. Pe când începu capela (orchestra) lui Gogi şi George din **Bistriţa**, seara, la 8 ore și jumătate, „Ardeleana", sala cea mare de la pretoriu, împreună cu alte cinci săli laterale, erau îndesuite de oaspeţi. / „Quadrilul I" și „Romana" au fost jucate de 162 perechi. / Balul a durat, între cele mai plăcute conversări şi cu mare vioiciune, până în ziua următoare, la 7 ore, dimineaţa. / Costumele noastre naționale au fost frumos reprezentate. / După săvârşirea agendelor oficioase,

mult preţuiţii oaspeţi, rămaşi aici împreună cu câteva familii române din **Șomcuta-mare**, au făcută o excursiune la un loc foarte romantic din Chioar, la „Valea morii" şi, in 15 august, seara, s-au întrunit la masa ospitală a dlui avocat Nicolau Nilvan, unde, între mai mulţi ospeţi, au fost doamna Aurelia Vulcan, doamna şi domnişoarele Antal, Buteanu şi Elena Bilţiu. / Aici am început a dansa, îndată după cină, lângă capela Nuţiului, şi nu ne-am oprit până a doua zi, dimineaţa. / După aceea, iubiţii oaspeţi, însoţiţi de vreo câţiva membri din comitetul aranjator, se reîntoarseră, prin Baia mare, acasă"[1415].

1887: „Este lucru vechi că preoţii şi inteligenţii noştri conștienți de datorința lor, ca conducători adevărați, îndată ce poftește interesul general naţional, se pun în fruntea lucrului, căci aşa poftește vocea naţiunii. Aşa şi în acest an, când s-a dat semnalul pentru convocarea adunărilor electorale, bărbaţii noştri devotați sfintei noastre cauze, fără a lua în consideraţiune persecutările nedrepte, au conchemat, la **Seini**, adunarea electorală a românilor din acest comitat, pentru a se sfătui ce e de făcut, şi s-au ales bărbaţii de încredere pentru conferința tuturor românilor din Transilvania şi Ungaria, ţinută la **Sibiu**. / În ajunul conchemării acestei conferințe, s-a vorbit mult, că unde ar fi mai consult a conchema adunarea electorală comitatensă: în **Șomcuța** ori **Seini**. Locul mai potrivit părea a fi Şomcuta, însă, durere, că opidul acesta se află în Chioar! / Apoi Chioarul azi e ca ţara Oaşului şi Marmaţia. Adică aşa că, afară de 2-4 români, n-ai cu cine vorbi. Unii fac la mămăligă pentru Teleki, alţii strâng la porumbele pentru evreii, partea cea mai mare, adică poporul, este părăsită şi lăsată pe mâna

[1415] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 181, Brașov 1886, pp. 1, 2

sorții ca trupul fără suflet. Pentru aceea, ne-am şi zis că n-ar fi bine să mergem noi la **Şomcuța**, căci, din pricina multelor interese ce au azi chioranii, cu afacerile enumerate, programa noastră naţională va ave prea puţini aderenţi, ba e posibil că clica slugarnică va voi a ne maiorisa, să nici nu trimitem noi, sătmărenii, reprezentanţii noştri la Sibiu. / Acolo este unii conte ungur, la care, zice faima, protopopul local Katocz ar merge în curtea lui pitulat, cu sărutări de mână. Acum, dacă un protopop română, care ar trebui să fie un brav luptători în lucruri naţionale, căci are stare independență, se umilește, făcându-se slugarnic, ce vor fi făcând ceilalţi argaţi de pânza lui, cu mai puțină stare? / S-au văzut, dară, constrânşi bărbaţii noştri devotaţi cauzei naţionale a convoca adunarea în locul unde avem, în protopopul Alexe Berinde, un bun focular pentru români... / Ce să pot zice ceva bună despre țara Oaşului, acolo cu greu vei afla om cu credință naţională. Din 15.000 suflete de români, protopopi, preoţi şi alte multe fiinţe, create după tipul şi asemănarea lui Dumnezeu, nu s-a aflat unul, să se înfăţişeze în adunarea electorală, ținută în **Seini**, care opid (târgușor) este în vecinătatea lor... / Până ce noi înşine nu ne vom ști preţui pe noi, până atunci nu putem aștepta respectare, preţuire şi recunoașterea justelor şi legalelor noastre dorinţe”[1416].

1887: „Pentru asigurarea edificărei bisericii greco-catolice în **Şomcuta-mare**, se va ține licitațiune publică, la 25 martie 1887 stil nou, în opidul (târgușorul) **Şomcuta**, în cancelaria opidană. / Spesele edificării sunt preliminate în suma de 28.115 forini 05 creițari. / Condițiunile licitațiunii, precum şi planul bisericii edificânde se pot vedea, în toată

[1416] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 136, Brașov 1887, pp. 1, 2

ziua, înainte de amiază, la subscrisul curator primar al comunei bisericești greco-catolice din **Șomcuta-mare**. / P. Dragoș, curator primar”[1417].

1896: „Am adus, în numărul de ieri, o scurtă știre, în care se spunea că mai mulţi români fruntași din **Şomcuta mare** au fost pedepsiţi, din partea fisolgăbirăului deacolo, cu amende de câte 30 și de câte 10 florini, pe cuvânt că ar fi aţâţat poporul să demonstreze, cu ocaziunea serbării mileniului. / Știrea a adus-o, mai întâi, foaia ungurească „Szatmár ės Vidéke”, după care au reprodus-o, apoi, cu multă satistacțiune, şi celelalte foi ungurești. / La primul moment, cazul pare mai puţin bătător la ochi, căci mai că nu trece săptămână, în care să nu fie osândiţi, când într-o parte, când într-alta, cete întregi de români, tot numai și numai pentru „agitație”. Firește că, devenind astfel osândele pentru „agitație” în contra românilor un obicei zilnic, ele nu mai pot face aşa mare senzaţie. Ce este, de esemplu, amenda de câteva zeci de florini, dictată contra românilor de la **Şomcuta**, în asemănare cu anii de temniţă și sutele de florini, la care sunt osândiți atâția alții? / Judecând, din acest punct de vedere, n-ar rămâne decât ca românii de la **Şomcuta** să se felicite că au scăpat cum au scăpat, iar viteazului fisolgăbirău să-i mulțămească că nu i-a osîndit la mai greu.

Dar, în fapt, lucrul se prezintă altfel. Pentru a putea aprecia gravitatea știrii privitoare la osândirea românilor şomcuteni, trebuie să ne aducem aminte de vandalismele ce s-au săvârşit contra românilor din acel orăşel, înainte de asta, cu vreo trei luni. / Știm că, în seara de 9 mai, evreii de la **Şomcuta**, împreună cu puţinii unguri, câţi se află

[1417] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 45, Brașov 1887, p. 4

acolo, au aranjat o iluminaţie pentru glorificarea mileniului. Românii, se-nţelege, nu s-au simţit îndemnați de-a lua parte la acestă iluminație, din care cauză plebea evreo-maghiară s-a aruncat, cu furie, asupra românilor, bombardându-le casele cu pietre şi bolovani. Aceste atacuri sălbatice în contra românilor s-au continuat, două nopţi de-a rândul, fiind zdrobite cu pietrei până şi ferestrele bisericii şi şcolii românești.

Au trecut, de atunci, aproape trei luni, dar n-am auzit, nici n-am cetit undeva vreo știre că s-ar fi luat măsuri pentru pedepsirea sălbaticilor demonstranți. Prima știre ce-o primim, în cauza aceasta, este laconica informație a foilor ungurești, după care românii șomcuteni, „hoţii de păgubași", au fost pedepsiţi pentru „demonstrații anti-maghiare", aranjate cu ocaziunea serbării mileniului. / Oare unde vei găsi om nepreocupat, care să nu recunoască în această procedare un act de vendetă politică? / Unde rămâne, în asemeni împrejurări, justiţia? / Şi pentru ca oglinda să fie mai completă, vom aminti că, după informaţiile de mai sus, tocmai acei fruntaşi români din **Şomcuta** au fost pedepsiți în primul loc, cărora li s-au spart şi ferestrele, ca, de exemplu, avocații Nicolae Nilvan, Vasilie Dragoş etc., iar persoana, care i-a pedepsit şi care poartă slujba de fisolgăbirău, este un român de origine, cu numele Vasiliu Toma!

Acest Toma, necredincios față cu neamul său, nu a aflat de cuviință să ia, în acel timp, nici cea mai mică măsură în contra sălbaticilor demonstranți, așa că aceştia au putut, în cea mai perfectă libertate, să-și verse furia în contra românilor, căci nu le-au stat în cale nici poliţia, nici jandarmii. / Așadar, românul este cel insultat şi bombardat cu pietre şi tot românul este cel vinovat! / Așa merge drep-

tatea în „Țara lui Papp János”. Nu s-a pomenit, la noi, caz ca cineva să fi fost pedepsit ori tras măcar la răspundere pentru că a aţâţat la ură în contra naţiunei române, măcar că aceasta se întâmplă în stil forte mure și în fiecare zi. Românii, însă, lăsaţi pradă insultelor, bătăilor cu pietre și agitaţiunilor zilnice, din partea turbaţilor șoviniști evreo-maghiari, trebuie să sufere, pe deasupra, și osîndele solgăbirăilor și tribunalelor. / În astfel de împrejurări, nu poate fi mai mare ironie decât a vorbi de „porniri de concilațiune” din partea guvernanților unguri, fie într-o direcţie, fie într-alta”[1418].

1900: „**Şomcuta-mare** e şi astăzi capitala naturală a fostului **Chioar**, către care gravitează şi vor gravita pururea cele 92 de comune din jurul ei. Iată cauza care mă face a ruga pe onoratul public român să binevoiască a dona bibliotecii noastre ziare, opuri şi orice scrieri, siguri fiind că, prin această faptă nobilă şi naţională, vor contribui la cultivarea neamului nostru românesc. / Elie Pop, învăţător pensionar şi conducător cor de plugari”[1419].

1902: „Asupra capitalei fostului district al **Chioarului** s-au năpustit, de când cu desfiinţarea lui şi alipirea Şomcutei la comitatul Sătmar, toate puterile adverse, cu scop de a-o dezbrăca de caracterul ei românesc și de a-i imprima un caracter unguresc. / Se adusese aici un popă catolic șovinist, care a fost cel mai mare agent al maghiarizării. De acela însă ne-a scăpat providenţa. S-a zidit o biserică frumoasă catolică, tocmai în piaţă, se înțelege cu subvenţii şi ajutoare, căci cei o sută și câțiva de unguri catolici n-ar fi fost capabili să-și zidească biserică și să-şi întrețină popă. S-a făcut școală de stat, când în **Şomcuta**

[1418] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 162, Braşov 1896, p. 1
[1419] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 30, Braşov 1900, p. 4

era deja o şcoală confesională românească, care stătea la înălţimea cerintelor pedagogice şi didactice. Şi s-au făcut multe-multe lucruri, pentru a răspândi maghiarizarea. / Dumnezeu însă i-a întărit pe chioreni în credință către legea și neamul lor şi, cu sacrificii enorme, îşi menţin şi azi şcoala, lărgită şi înfrumuseţată, iar în locul bisericii celei vechi s-a ridicat o biserică pompoasă, cu două turnuri, care ar pute ocupa un loc de frunte în orice oraș. / Săracii chiorenii, care şi-au dat votul lui Dr. Iosif Papp, de frică să nu fie ales un Bamberger, care promisese lui Dr. Takács nu ştiu câte zeci de mii, cu care să zidescă și o biserică calvină în **Şomcuta** (pentru 60 suflete), îşi muşcau degetele și se uitau cu lacrimile în ochi la școala lor, susținută cu atâtea sudori și scăpată de atâtea pericole, când au citit că deputatul lor a cerut în dietă ca să ne dăm copiii la şcoli ungureşti. / Va să zică munca noastră de atâţia ani, creiţăraşii luaţi de la gură, ca să putem concura cu școala ungurească, să fi fost zădarnică? Însuși deputatul cercului, care se pretinde a fi român, face apologia școlilor maghiare în dietă!

Şi biserica? Sfânta noastră biserică, în care ne mai mângâiem la slujbă, auzind evanghelia și predica în limba părinţilor noştri, unde va ajunge ea? / Căci copiii unui Papp Iozsi, care nu ştiu deloc româneşte, de bună seamă vor cere să li se cânte ungureşte, ca să înţeleagă și ei, iar tatăl lor, după câte am auzit că a pronunţat în dietă verzi uscate, trebuie să susțină desigur și liturghia maghiară, altfel n-ar fi consecvent cu sine însuși. / Cam asemenea gânduri vor fi trecut prin creierii sărmanilor chioreni, pe care deputatul lor i-a făcut de râsul lumii în dieta ungară, căci, săptămâna trecută, venind acasă, s-au făcut sforţări pentru a câştiga un preot român, care să-i ţie un discurs de felicitare lui Papp Iozsi, prin care să se poată lăuda că, uite, românii îl aprobă.

/ Ei, bine, nu s-a găsit nici un preot, nici un fruntaș român, care să se fi pretat la un rol atât de înjositor. / Cu toate acestea, s-a înjghebat un fel de alai cu torţe şi s-au ospătat oamenii cu „horincă", cum se numeşte pe aici. Discursul de felicitare l-a ţinut popa calvin din satul vecin, **Berchez**, apoi, la banchet, a vorbii judecătorul din **Şomcuta** și alţii. Era de faţă şi un unchi al lui Papp Ioszi, dl Șandru Pop din **Baia Mare**, care însă desigur o fi regretat că s-a dus, căci orice om cu bun simţ a trebuit să se scandalizeze de tonul pe care l-a întrebuințat, de exemplu, judecătorul, vorbind la adresa românilor, care ţin la limba și literatura lor, ca despre nişte bandiți. Dl Șandru Pop s-a văzut nevoit a-l îndruma pe numitul judecător, ca să întrebuinţeze un ton mai calm, ceea ce a și avut efectul unui duș rece asupra înfierbântatului toastant. Chiar şi faţă cu contele Teleky Géza încă s-a văzut nevoit dl Pop a lua cuvântul şi a-i rectifica lacunoasele cunoştinţe istorice relative la **Chioar**.

Dl Șandru Pop să tragă învăţătură de aici şi să nu meargă, altă-dată, la banchete de felul acesta, chiar de ar fi date în onoarea nepotului său. Încât pentru eroul zilei, dl Papp Iozsi, s-a ilustrat iarăși printr-un toast, în care a condamnat politica de pasivitate. Dacă ar trăi tatăl său, pe care tot **Chioarul** îl venera atât; demult, desigur că ar plânge de halul în care a ajuns fiul lui"[1420].

1903: „**Viriliştii din comitatul Maramureşului**. În acest comitat sunt 250 virilişti, dintre care 114 sunt evrei. Cel dintâi virilist evreu plăteşte contribuție 2.805 coroane, iar cel din urmă, 231 coroane. / **Viriliştii români** sunt următorii: 1). Simeon Pop, prim-pretor în **Vişeul de Sus**, cu 4.120 coroane (virilistul întâi în comitat). 2). Petru

[1420] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 36, Braşov 1902, p. 3

Mihalyi, deputat dietal, proprietar în **Sarasău**, cu 1-065 coroane. 3). Basiliu Iurka, proprietar în **Sarasău**, cu 1.023 coroane. 4). Dr. Georgiu Mihalca, avocat în **Sighet**, cu 670 coroane. 5). Vasile Mihalca, proprietar în **Iapa**, cu 666 coroane. 6). Dr. Ioan Mihalyi, proprietar și protofiscal al comitatului, cu 603 coroane. 7). Michail Pavel, proprietar în Sat-**Slatina** şi arhivar la comitat, cu 589 coroane. 8). Ludovie Man, farmacist în **Şomcuta Mare** și proprietar în **Vişeul de Jos**, cu 562 coroane. 9) Dr. Mihail Kokényesdy, avocat în **Sighet**, cu 559 coroane. 10). Dr. Ştefan Kiss, medic și proprietar în **Dragomireşti**, cu 513 coroane. 11). Vasile Man, avocat în **Vişeul de Sus**, cu 440 coroane. 12) Dr. Aurel Man, avocat în **Sighet**, cu 430 coroane. 13) Mihail Mihalca, proprietar în **Apșa de Jos**, cu 869 coroane. 14). Petru Rednic senior, proprietar în **Berbeşti**, cu 368 coroane. 15). Dr. Ioan Jurka, jude la Tribunalul regional din Caransebeș, cu titlul de jude de tablă regională, proprietar în **Călineşti** și în **Sighet**, cu 338 coroane. 16). **Grigorie Kudrici**, proprietar în **Bârsana**, cu 328 coroane. 17). Ioan Iurka, jude de tablă regională, în pensiune, avocat în **Vişeul de Sus**, cu 823 coroane. 18). Alesandru Cuza Anderco, proprietar în **Borşa**, cu 288 coroane. 19). Ioan Fanea, preot în **Sarasău**, cu 276 coroane. 20). Alesandru Gyenge, preot în **Dragomireşti**, cu 263 coroane. 21). Vasiliu Ilniczky, proprietar în **Bârsana**, cu 228 coroane. / Dintre aceştia, numai darea lui G. Mihalca este în dublu calculată. Afară de virilişti, între membrii aleşi ai congregaţiunii comitatense sunt 21 preoţi români şi 15 mireni, avocaţi, proprietari şi notari români, laolaltă cu virilиştii 57, din numărul total de 420. / În Maramureş, sunt 308.790 lo-

cuitori, din care 42.403 maghiari, 41.449 germani (evrei), 74.978 români, 143.621 ruteni, 1.147 slovaci etc."[1421].

1904: „În corespondenţa ce s-a publicat, la timpul său, despre adunarea despărțământului sălăgean-chiorean şi al „Reuniunei femeilor" sălăgene-chiorene, ţinută la 3 august în **Şomcuta-mare**, s-a relevat numărul mic al participanţilor. / Dl avocat Nicolae Nyilvan, un bărbat fruntaş din **Şomcuta-mare**, ne roagă să publicăm următoarele explicări: / 1). Seceta extraordinară, ce bântuie în toată ţara, a descurajat şi reţinut pe mulți de a se prezenta la adunare. Cu toate acestea, din cei locali şi din împrejurime, puţini au fost care au lipsit de la adunare, iar balul ce s-a dat, seara, după cum însuşi corespondentul a recunoscut, a fost bine frecventat, ceea ce este un succes moral destul de însemnat. / 2). În special ce priveşte țărănimea, absenţa ei la adunare se esplică prin nepotrivirea zilei pe care s-a fixat adunarea şi care s-a menținut de către comitetul despărțământului, care îşi are sediul în **Şimleul-Silvaniei**, cu toate că i s-a atras atenţiunea de către comitetul local asupra acestei nepotriviri. Ziua de 3 august a căzut anume pe o zi de miercuri, precedată de trei zile în cari agricultorii din **Şomcuta** nu şi-au putut vedea de lucrările lor economice. Anume, dumineca este duminecă, luni este, în **Şomcuta**, mărturie, marţi a fost sfântul Ilie, miercuri s-a ţinut adunarea, iar joi a fost Foca, zi care, de asemenea, se observă în **Chioar** şi în alte părți ca zi ferială. / Astfel stând lucrurile, se explică uşor neparticiparea în masă a publicului, relevată de corespondent, fără însă a vrea să atingă câtuşi de puţin buna reputaţie de care s-au bucurat, întotdeauna, adunările culturale din **Chioar**"[1422].

[1421] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 233, Blaj 1902, p. 3
[1422] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 178, Braşov 1904, p. 3

1907: „Adunarea poporală, convocată de noi pe ziua 8 aprilie, se amână, prin pretopretorele cercului, sub nr. 18/1907, a fost oprită, cu acea observare că în zi de luni nu va îngădui a se ține adunări poporale. / Pentru ținerea adunării, am hotărât ca termen nou ziua de duminică, 14 aprilie, la 11 ore înainte de amiază, la casa dlui Dr. Iosif Pop, aici, în **Şomcuta**"[1423].

1908: „Institutul de credit şi economii, „**Chiorana**", cu sediul în **Şomcuta Mare**, comitatul Sătmar, fosta capitală a districtului Chioar, în casa proprie, de nou edificată, are de dat în chirie două prăvălii, pentru doi comercianţi; în acelaşi edificiu, afară de localităţile de prăvălii, pentru fiecare comerciant sunt câte 3 chilii (odăi) de locuinţă, culină, cămară, magazin şi pivniţă. / Fiind ambele prăvălii în acelaşi edificiu, unul dintre comercianţi poate ţinea mărfuri de băcănie şi coloniale (vegyes kereskedés), iar celălalt, mărfuri de modă (rőfős kereskedés), atât pentru țărani, cât şi pentru inteligință. / Lipsa acestor două prăvălii, în ținutul nostru, locuit în cea mai mare parte de români, este de mult simțită; prin urmare, doi comercianţi harnici şi conştiincioşi ar putea realiza afaceri foarte bune, la ceea ce şi direcțiunea institutului „Chioreana" le va da tot concursul"[1424].

[1423] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 71, Brașov 1907, p. 1
[1424] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 119, Brașov 1908, p. 7

ŞOMCUTU MIC

(Somkuth, Somkwth, inclus în **Dej**, judeţul Cluj)

1356, noiembrie 13, Turda: Voievodul Andrei dă de ştire că, în adunarea obştească a nobililor Transilvaniei, ţinută la Turda, în 8 noiembrie, „ridicându-se magistrul Simion, fiul lui Ioan zis Derekaas de **Boghiş** (Bogus, Bagus, judeţul Satu Mare), s-a plâns că moşiile numite **Şomcutu Mic** (Somkuth, Somkwth, inclus în **Dej**, judeţul Cluj), **Coplean** (Koplyan, judeţul Cluj) şi **Câţcău** (Kachko, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Solnocul dinăuntru, împreună cu cele ce ţin de ele, au fost ale strămoşilor săi şi, prin urmare, sunt ale sale de moştenire… dar, odinioară, măritul Ladislau, voievodul Transilvaniei, a înstrăinat acele moşii, de la Ioan, tatăl său, şi le-a luat pentru sine, deoarece Ioan nu s-a învoit să intre în slujba lui, ca să nu se arate necredincios sfintei coroane regale şi să nu cadă în vina trădării… / Iar aceşti juzi ai nobililor din părţile Transilvaniei, mărturisind într-un glas şi un cuget, au întărit toate cele spuse mai sus”[1425].

1358, ianuarie 31, Turda: Voievodul Andrei dă de ştire că, în adunarea nobililor de la Turda, ţinută „în lunea

[1425] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 46, pp. 44, 45

de după sărbătoarea Întoarcerii la credinţă a fericitului apostol Pavel (29 ianuarie)… Simion, fiul lui Ioan zis Dyrikas de **Boghiş** (Bogus, Bagus, judeţul Satu Mare) s-a plâns că moşiile numite **Şomcutu Mic** (Somkuth, Somkwth, inclus în **Dej**, judeţul Cluj), **Coplean** (Koplyan, judeţul Cluj) şi **Câţcău** (Kachko, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Solnocul dinăuntru, au fost ale strămoşilor săi şi, prin urmare, erau bunurile sale de moştenire… dar odinioară Ladislau, voievodul Transilvaniei, din pricină că pomenitul Ioan, tatăl său, n-a voit să fie slujitorul său, ca să nu se arate necredincios sfintei coroane… luând de la Ioan acele moşii, s-a înstăpânit pe ele şi, de atunci, ele se află în stăpânire regească… / Iar juzii nobililor şi asesorii juraţi, jurând cu mâna pe lemnul crucii, au mărturisit că toate cele de mai sus au fost şi sunt aşa cum s-a arătat”[1426].

Furt bei Macovişte
Ford at Macovişte

Vad la Macovişte
Gué de Macovişte

[1426] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 211, pp. 214, 215

ŞOMOŞCHEŞ

(Samulkezy, Szomoskesz, judeţul Arad)

1363, mai 2, Vişegrad: Judele curţii regale scrie capitlului bisericii din Cenad că i s-a plâns regelui Ludovic „Ladislau, fiul lui Teuteu că, în 16 aprilie, omul vostru şi omul regelui l-au pus în stăpânirea unei moşii, numită **Vădas** (Vădas, Vodas, Wadaz, azi **Vânători**, judeţul Arad), aflătoare în comitatul Zarand… iar în a cincea zi a acelei puneri în stăpânire, Ioan şi Albert, fiii lui Ioan, fiul lui Ştefan de **Şomoşcheş** (Samulkezy, judeţul Arad), au alungat şi au dat afară de pe moşie pe Ilie şi pe Nicolae, slujitorii lui, pe care-i rânduise el ca slujbaşi şi îi lăsase în acea moşie Vădas”[1427].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 este menţionată familia „**Marzsinay**, în comuna Şomoşcheş (Szomoskesz), comitatul Arad, 2 familii”[1428].

[1427] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 169, pp. 150, 151

[1428] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, pp. 43, 44

ŞONA

(judeţul Sibiu)

1263: „Regii Ungariei dăruiră saşilor pământuri bune, ca să le lucreze, căci, în urma năvălirilor barbarilor, o bună parte a țării rămase nelocuită. Saşii se înmulţiră şi, pe lângă ce le dădură regii, îşi mai luau şi ei de la români, şi încă pământurile cele mai bune, / Pe la începutul veacului XIII, nişte români din jurul Bistriţei se plângeau regelui Ungariei că saşii le-au luat pădurile, pe care ei le aveau în stăpânire de la moşi şi strămoşi, de mai bine de o mie de ani, adecă aproape de vremea colonizării.

La **1211**, regele Ungariei Andrei II dădu cavalerilor teutoni (germani) întreagă Ţara Bârsei, iar la **1219**, le dădu canonicilor din Strigon (Ungaria) moşia **Vinţul de jos**. La **1263**, aceiaşi regi dădură unui anumit Jula sau Gyula, comunele **Veza**, **Mănărade**, **Haşag** şi **Nocrich**, şi aşa pământul românesc, pe încetul, trecea în mâni străine, ungureşti şi săseşti. / Tot cam pe atunci, nu ştim cu câţi ani ori zeci de ani înainte, pământul **Blajului** de azi a ajuns în mâinile unui anumit Herbord, care, după nume, pare a fi fost sas. Cel mai vechi document care aminteşte pământul Blajului este de la anul **1271**, când regele Ungariei Ştefan V, ca duce al Transilvaniei şi al Daciei, îl dărui sasului Thell, fiul lui Ebl din Braşov, care îl vându cumnatului său, Tzell,

împreună cu comuna vecină **Sâncel**. / Pe atunci, Blajul de azi nu era sat, ci era numai o locuință de vară a stăpânului sas, aflătoare pe ridicătura de pe malul drept al Târnavei mari, cam între comunele **Veza** şi **Ciufud**, de pe malul stâng al aceluiaşi râu şi nu departe de îmbinarea celor două Târnave. / Familia lui Tzell stăpâni pământul acesta până pe la anul **1346**, când, nu ştim din ce motive, moşia ajunse în stapânirea „Erariului" (împărăţiei) sau a Statului. La **1395**, statul dărui moşia şi vila lui Herbord ungurului Cserei Balázs, latineşte „Blasius", căruia românii îi ziceau „Blaj". Acesta făcuse nişte vitejii în luptele cu turcii, la Nicopole, iar regele Ungariei Sigismund, drept răsplată, îi dărui vila şi moșia din jurul ei, care cuprindea 13 sate. Astfel, acest pământ a ajuns în mâni ungurești. unde a şi rămas, până când Dumnezeu a voit să ajungă iarăşi în mâinile vechilor stăpâni, adică a românilor, cu vlădica Inochentie. Ungurul Balázs, pe lângă locuințele care erau, mai zidi câteva case, pentru birişti şi servitorimea sa, așa că, de acum, locuința aceea de vară avea înfăţişarea unui sat şi se numea, ungurește „**Balázsfalva**", adică satul lui Blasius. Românii i-au zis, mai pe scurt „**Blaj**". / Nu ştim câtă vreme va fi stăpânit Balázs moșia aceasta, ştim însă că, la **1535**, era în mâinile ungurului Gheorghe Bágdi. Acesta, pe colina numită pe atunci „Lórét", adecă „păşunea cailor", zidi un castel nou şi mare, cu două etaje, iar la etajul II, cu un coridor, de jur-împrejur, de unde, în timpul verii, stăpânii puteau să-şi vadă lucrătorii pe moşie până departe, la **Mănărade**, **Veza**, **Ciufud**, **Tiur**, **Petrisat** şi până aproape de **Sâncel**. Acesta, cu unele schimbări, este **castelul mitropolitan de azi**. O tăbliță de marmură, zidită în peretele de miazăzi al castelului, spune, în limba latină, că acel castel a fost zidit la anul **1535**, când ţara era bântuită de o mare

foamete, aşa că ferdela de grâu costa mai mult de patru floreni, ceea ce, în bani de-ai noştri de azi, ar face cam 600-700 lei. / Nici Bágdi n-avu noroc să-şi stăpânească multă vreme castelul, căci, la **1597**, adecă după abia 62 de ani, castelul şi moşia erau în stăpânirea principelui ardelean Sigismund Báthori. Apoi trecu, din mână în mână, când la erariu (stat, împărăţie), când la particulari, aşa că, în timp de 139 de ani, castelul şi moşia Blajului, afară de erariu, a avut 9 stăpâni. Cei mai însemnaţi au fost unul Simon Pécsi, care îl luă în stăpânire, la anul **1621**, de la principele Gavril Bethlen şi rudeniile sale, Ştefan şi Petru. / Acel Simion Pécsi era un om prilostit şi năprasnic. Îşi făcuse el o religie şi aducea jertfe sângeroase, şi chiar omeneşti. În podul castelului îşi făcuse o cămăruţă şi un altar, unde aducea jertfele cele sângeroase, întovărăşit de fetele lui. Altarul acela a rămas în podul castelului, până târziu, către 1848, adică până pe vremea episcopului Ioan Lemeni. Tradiţia spune că smintitul ademenea copii români de prin satele din jur, cu bănuţi, bomboane şi dulceţuri, îi ducea în castel, îi suia în pod, iar acolo îi junghia pe altarul lui şi apoi îi ardea, iar el, cu fetele lui, cântau din cărţi cu limbi încurcate. Fu aflat, într-un târziu, de către principele Gavril Bethen şi aruncat în temniţă!

După ce trecu prin alte câteva mâni şi stăpâniri, la **1664**, castelul şi cele 13 sate fură cumpărate de la erar (stat) de doamna Ana Bornemissa, soţia principelui ardelean Mihail Apafi I, aceasta îl dărui fiului său, Mihail Apafi II, care în castelul din **Blaj**, îşi serbă cununia cu principesa Catarina Bethlen, la **1695**. Pa aceşti principi, locuitorii din împrejurimi obişnuiră să-i numească „Craiul şi Crăiasa”. / Pe timpul craiului şi al crăiesei, castelul din Blaj era plin de lume. Era acolo curtea craiului, a crăiesei celei tinere şi a

erăiesei celei bătrâne, Ana Bornemissa, cu prefecţi, mareşali de curte, magiştri pentru cai, preoţi ai curţii, stolnici, paharnici, logofeţi, comornici, dame de curte pieptănătoare, bucătari, bucătărese, pivniceri, măieştri de călărit, măieştri de dans, măieştri de duel sau de luptă cu sabia, o mulțime de „paji", adecă feciori de nobili care trăiau la curtea principilor, ca să înveţe omenie. Dar, precum ne spune istoricul Gheorghe Bariţiu, în loc de omenie, învățau multe lucruri slabe şi, după câtăva vreme, se întorceau acasă leneşi, înfumuraţi, feciori de bani gata, beţivi ca pământul şi plini de boli ruşinoase. / La anul **1713**, Mihail Apafi II moare, în vârstă de abia 37 de ani. Curtea i se împrăştie, iar castelul şi moşia Blajului, rămase încărcate de datorii, aşa că statul, adecă erariul, ca să se despăgubească, luă întreg domeniul pe seama sa. / De-la familia Apafi au rămas, în **Blajul de azi**, două numiri de localităţi, anume: „Şipotul Crăiesei" şi „Fântâna Domnişoarei", adecă un izvor, care era între viile crăiesei, şi o fântână, care era în mijlocul moşiei vreunei domnișoare din familia Apafi, Bornemisa ori Bethlen. / Din pivniţa castelului ducea un coridor, pe sub pământ, până la Târnava Mică. Astăzi, însă, s-a dărâmat prin mai multe locuri, iară pe unde nu s-a dărâmat este plin da broaşte râioase, şerpi şi alte gângănii greşoase. Coridorul acela a fost făcut cu scopul că, dacă s-ar întâmpla ca oarecândva castelul să fie încunjurat de turci, cei închişi înlăuntru să poată ieşi, pe sub pământ, departe, la ţărmul Târnavei Mici. / În castel mai rămaseră numai câţiva îngrijitori de-ai erariului, iar prin contractul, încheiat la **28 martie 1736**, castelul şi moşia Blajului trec în stăpânirea episcopului român Inochentie Micu Klein de la Făgăraş, care, la **19 mai** anul următor, adecă **1737**, se şi mută aci.

Pe atunci, era numai castelul, încunjurat cu frasini, tei, stejari şi brazi, iar în partea dinspre apus erau vreo 20 de case şi o bisericuţă ungurească calvină, pentru argaţii castelului, toţi unguri calvini. Înspre răsărit, era luncă şi păşune, până la pădurea numită „Mişca", iar înspre miază-noapte, locuri arătoare. Domeniul Blajului, cuprindea, pe atunci, comunele: **Blaj**, **Mănărade**, **Spătac**, **Cergăul mare**, **Veza**, **Ciufud** şi **Tiur**, pe atunci în comitatul Alba de jos; apoi părți din teritoriile comunelor **Sâncel**, **Petrifalău** (Petrisat), **Iclod**, **Pănade**, **Şona** şi **Spini**, pe atunci în comitatul Cetăţii de Baltă. Locuitorii acelor comune erau iobagii stăpânilor castelului, oricine ar fi fost. Ne putem închipui ce bucurie vor fi avut acei sărmani locuitori, care toţi erau români, afară de câțiva din **Petrifalău** şi din **Tiur**, care erau unguri, şi câţiva din **Mănărade** şi **Şona**, care erau saşi, când vor fi auzit că, de acum, le vine stăpân un vlădică român, un om care are la inimă durerile şi suferințele neamului românesc şi care nu s-a teme să le ţină parte în dieta Transilvaniei.

Vlădica Inochentie sosi la **Blaj** într-o după-amiază, cu diligența de la Sibiu. Castelul era gol şi pustiu, Intră înlăuntru, iar zidurile groase şi reci îl făcură şi mai tăcut decât era din fire. El plănuia ca din acel sătuleţ unguresc să facă un oraş românesc. Oraş cu mănăstire şi cu călugări harnici, cu şcoli româneşti şi cu dascăli harnici, unde toţi românii, care vor vrea şi vor putea, să înveţe carte şi istorie românească, ca să ştie toți că ţara asta a fost a românilor, şi tot a lor trebuie să fie. / În partea de miazăzi a castelului, spre ţărmul Târnavei, era o râpă mare, care se întindea înspre răsărit, în formă de jumătate cerc, iar asupra râpei era lunca numită „Lórét" („câmpia cailor"), acoperită cu iarbă mare, aproape de cosit, și împodobită, unde şi unde, cu tufe

de salcie şi de răchite. De la râpă şi până la poarta castelului, lunca era stretăiată de două căi cu ogăşii de care grele, care adunau roadele câmpului în grânarele castelului. O cale ducea, de la **Veza**, la **Sâncel**, iar alta, de la castel, la pădurea Mișca şi către comunele **Glogoveţ** şi **Mănărade**. La încrucișarea acelor două căi plănui vlădica să facă piaţa noului oraş, ce va întemeia aici, între cele două Târnave. Cu toiagul arhieresc semnă brazdele pieţii şi ale străzilor, apoi desemnă locul unde să fie mânăstirea şi școlile, asupra râpei dinspre răsărit. / Chemă arhitecţi din Viena, ca să-i facă planul noului oraş şi al mânăstirii, şi începu lucrările, încheind, la **30 Martie 1738**, un contract cu arhitectul curţii împărătești din Viena, cu italianul **Giovanni Martinelli**. / În **sătuleţul Blaj** începu să se ţină târg de săptămână, în fiecare joi, precum se ţine şi azi, şi așa, în fiecare săptămână, se adunau aici români de pe Secaş, de pe Mureş, până pe la Teiuș, de pe Târnava Mare, până la Copșa Mică şi de pe Târnava Mică, până din sus de Cetatea de Baltă. Episcopul aduse negustori și meseriaşi români, de pe unde putu, şi, pe lângă nişte texe mici, le dădu loc pentru case şi prăvălii, şi astfel „câmpia cailor" sau „Lórét", se transformă, pe încetul, în orăşel cu străzi drepte şi cu căsuțe scunde sau joase, după cum era obiceiul de atunci a zidi. Mănăstirea şi biserica încă se ridicau încet, dar nu fură terminate decât după zece ani, adecă la **1748**, când vlădica Inochentie tânjea de şase ani, în exil în Roma, de unde nici nu se mai întoarse niciodată, aşa că n-avu parte să vadă roadele nopţilor nedormite de gânduri şi ale ostenelilor sale. Dar **Blajul** sporea mereu, iar castelul era locuit de preoţi şi călugări cucernici, care, prin post, privegheri şi rugăciuni, cereau mila cerului asupra acestui popor orfan de părinţi, în mijlocul atâtor răuvoitori. Râpa dispăru, pre-

făcându-se în costiş cu grădini, stradă şi parcul frumos din grădina seminarului de azi şi a internatului de băieţi. / N. Lupu”[1429].

1356, noiembrie 25, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, înfăţişându-se „Henning şi Nicolae, fiii lui Holman de **Şeica** (Schelk, Selk, Selky, Zelk, **Şeica Mare**, judeţul Sibiu), iar pe de altă parte comitele Cristian, fiul lui Alard de **Şeica Mică** (Sachelk, Sarselk, **Şeica Mică**, judeţul Sibiu), Henning şi Nicolae au mărturisit că… au vândut comitelui Cristian, pe 200 mărci de argint bun, o moşie a lor, numită **Egurwarpathaka** (dispărut, lângă **Sâncel** şi **Şona**, judeţul Alba), aflătoare între moşiile **Şona** (judeţul Sibiu) şi **Târnava** (râu, judeţul Sibiu), care fusese dăruită lui Holman, tatăl lor, de către Carol, răposatul rege al Ungariei”[1430].

1924: „Duminică, în 20 iulie, profesorii de la **Blaj** au cercetat două sate de pe Valea Secaşului şi două comune din judeţul Târnava mică. Pe Secaș, au plecat, de dimineaţă, domnii Alexandru Lupeanu şi Augustin Popa, cercetând comunele **Ohaba** şi **Biseni**. În amândouă satele s-a adunat, la şcoli, popor mult, în frunte cu preoții şi învățătorii, ascultând, cu multă dragoste şi atragere, cuvântările trimişilor „Asociaţiunii”. / În comuna **Ohaba** s-a şi înființat, îndată după adunare, „Agentura Asociaţiunii”, în frunte cu onoraţii preoţi Bătăcui şi Imbăruş. / În **Biseni**, delegaţii despărţământului au fost primiţi, în marginea comunei, cu steag național şi cu flori, pe care le-a predat, cu o frumoasă cuvântare, fetiţa isteață a Părintelui Ungureanu, domnişoara Viorica, şcolăriță a Liceului de fete din **Blaj**. În frun-

[1429] *Unirea Poporului*, Anul XX, nr. 26, Blaj 1938, pp. 5, 6
[1430] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 52, pp. 53, 54

tea poporului erau, şi aici, amândoi preoţii, cel unit, cu cel ortodox, în bună şi luminoasă frăție.

Din județul Târnava mică, au fost cercetate comunele **Șona** și **Spini**, unde au fost dimnii Valeriu Suciu, Iuliu Maior şi Dr. Coriolan Suciu. S-au întors, şi de aici, profesorii Blajului foarte mângâiaţi, precum mângâiat a rămas harnicul şi cinstitul popor din **Şona** şi **Spini**"[1431].

1931: „**Expoziţia de animale de la Blaj**… / Camera de Agricultură a judeţului Târnava Mică, înţelegând că cel mai bun îndemn pentru oameni de a crește animale frumoase şi de soi ales, este arătarea acelor animale şi premierea lor cu bani, medalii sau diplome de recunoştinţă, a şi început să facă astfel de arătări sau expoziţii. / În 25 octomvrie a făcut o expoziţie de animale la **Bălăușeri**, iar luni, în 26 octombrie, la **Blaj**. La expoziţia de la Blaj s-au putut vedea numai animale de prăsilă… Dintre proprietarii care au adus animale spre arătare, au fost premiaţi următorii:

Pentru tăurași frumoşi de prăsilă, au fost premiaţi: Ferma Bruchental din **Sânmiclăuş**, cu 1.000 lei, Milu Moșneag din **Bucerdea**, cu 800 lei, Frăţilă Nicolae din **Sâncel**, cu 600 lei, Schuster Martin din **Bălăușeri**, cu 400 lei, Mărginean Nicolae din **Crăciunel**, cu 300 lei, **Pataki Martin** din Crăciunel, cu 300 lei, Hann Samuel din **Şona,** cu 200 lei Cistean Ioan din Bucerdea, cu 100 lei, Şarlea Simion din **Tiur**, cu 100 lei, și Binder Mihail din **Bălcaciu**, cu 100 lei.

Comunele care au taurii cei mai bine îngrijiți, încă au fost premiate cu bani, și anume: comuna **Sâncel**, cu 300 lei, comuna **Șona**, cu 250 lei, comuna **Petrisat**, cu

[1431] *Unirea Poporului*, Anul VI, nr. 30, Blaj 1924, p. 2

200 lei, comuna **Bălcaciu**, cu 200 lei, comuna **Mănărade**, cu 200 lei, comuna **Blaj**, cu 150 lei, comuna **Ciufud**, cu 150 lei, comuna **Sânmiclăuş**, cu 150 lei, comuna **Pănade**, cu 150 lei, comuna **Spini**, cu 100 lei, şi comuna **Veza**, cu 100 lei.

Pentru vacile şi junincile celea mai frumoase au fost premiaţi: Ferma Bruckental din **Sânmiclăuş**, cu 200 lei, Cristea Simion din **Petrisat**, cu 900 lei, Costea Ioan din **Blaj**, cu 800 lei, Weber Matei din **Şona**, cu 700 lei, Păcurar Constantin din **Blaj**, cu 600 lei, Bechtold Iosif din **Blaj**, cu 600 lei, Mircea Nicolae din **Mănărade**, cu 500 lei, Olah Ioan din **Blaj**, cu 500 lei, Horşa Emil din **Sânmiclăuş**, cu 400 lei, Schmiat George din **Mănărade**, cu 400 lei, Puşcaş Ioan din **Blaj**, cu 300 lei, Barabaş Ana din **Sânmiclăuş**, cu 250 lei, Curtea mitropolitană din **Blaj**, cu 200 lei, Internatul de băieţi din **Blaj**, cu 200 lei, Scherner Samuel din **Mănărade**, cu 200 lei, Cristea Simion din **Petrisat**, cu 200 lei, Sântimbrean Ioan din **Cergăul Mare**, cu 800 lei, Grama Teodor din **Sâncel**, cu 700 lei, Mihai Ungurean din **Beşinău**, cu 600 lei, Morar Ioan din **Ciufud**, cu 500 lei, Konerth Martin din **Şona**, cu 500 lei, Lopziger Martin din **Şona**, cu 400 lei, Schmidt Andrei din **Mănărade**, cu 400 lei, Costea Vasile din **Sâncel**, cu 300 lei, Reder Ioan din **Bălcaciu**, cu 300 lei, Sas Danilă din **Sânmiclăuş**, cu 250 lei, Frăţilă Ioan din **Tiur**, cu 250 lei, şi Spătăcean Alexandru din **Ciufud**, cu 200 lei.

Pentru vieri şi scroafe bune de prăsilă au fost premiaţi: Maurer Ioan din **Mănărade**, cu 400 lei, Ştefan Dragoş din **Blaj**, cu 300 lei, Costea Ilie din **Sâncel**, cu 400 lei, Mărginean Ariton din **Sâncel**, cu 300 lei, Barna Vasile din **Iclod**, cu 200 lei. Îngrijitorul vierului din **Mănărade** a primit 200 lei, răsplată pentru buna îngrijire.

Pentru berbeci şi oi bune şi frumoase au fost premiaţi: Ioan Idu din **Mănărade**, cu 200 lei, Mărginean Nicolae din **Mănărade**, cu 150 lei, Ciugudean Gligor din **Bia**, cu 200 lei, și Stoicu Gligor din **Bia**, cu 300 lei.

Pentru galiţe s-a dat lui Emil Ciufudean din **Veza** 200 lei, oare a adus 6 galiţe Orpington, lui Alexandru Sighad din **Blaj** 150 lei, care a adus 4 galiţe Orpington și lui Miron Nicula din **Blaj** 100 lei, pentru pui de podoabă japonez Waly Kicki.

Diplome de recunoștință au primit Fondul I. M. Moldovan şi Curtea mitropolitană din **Blaj**, pentru porcii bine îngrijiţi, iar pentru galiţe, au primit diplome: Doamna Suciu din **Blaj**, care a adus spre arătare gâște foarte frumoase, Emil Negruţiu din **Blaj**, care a adus mai multe galiţe Rhode Island şi Plymuth-Rock, Iustin Hossu din **Blaj**, care a adus 5 găini Rhode Island și 6 Leghorn, Nicolae Mârza din **Blaj**, care a adus 4 găini Wiandette, Ioan Costea din **Blaj**, care a adus 9 găini Wiandette albe, foarte frumoase, Dr. Traian Denghel, care a adus 2 pui Plymuth, mari şi frumoși, Petru Cristea din **Blaj**, care a adus 4 găini Orpington, Dr. Ioan Piso, care a adus 3 găini Wiandette şi 3 Rhode Island, şi Ştefan Dragoş, care a adus un cocoş Wiandette”[1432].

1933: „**O bătaie, doi viței**. O poveste cu mânia sasului. Frica îi mare doamnă. / După cum sună titlul acestei poveşti, mulți vor crede că cele spuse sunt lucruri scornite. Dar nu. Întâmplarea s-a întâmplat şi noi o spunem aşa cum ni s-a spus. / Mai deunăzi, **doi feciori chipeşi din comuna Biia**, de pe valea Târnavei Mici, români zdraveni şi curajoşi la inimă, veneau spre casă, din târgul de la **Jidvei,**

[1432] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 43, Blaj 1931, p. 7

comună tot pe aceeaşi vale. Înaintea lor, mânau o vacă frumoasă şi bine îngrijită. Feciorii îşi spuneau păsurile vieţii, poate croiau chiar planuri .de însurătoare. Ba cu una, ba cu alta, din vorbă în vorbă, cum ştie românul să-şi scurteze drumul, flăcăii noştri, cam plouaţi şi osteniţi la feţe de lărmălaia târgului şi de oboseala drumului, îndemnând vita la drum, ajung în comuna săsească **Şona**. Până în satul lor nu mai era drum lung, dar şi soarele îşi pălea lumina printre norii asfinţitului şi, de aceea, tinerii trecuseră prin comună fără oprire.

Mânia sasului. Dar când să iasă din sat, iacă poznă. Doi săsălăi, înalţi şi subțiri, cum e vorba cu Hanţ, se reped, dintr-o grădină, înaintea lor, ţinând fiecare câte un par în mână! Călătorii noştri privesc miraţi şi nici nu le vine a crede cele ce vedeau. Dar pozna-i poznă. Până să-i mai întrebe tinerii noştri despre sănătate şi gânduri, saşii, cam deochiaţi la maţe, se reped la feciori și, cât ai bate în palme, îi cârpesc cu parii pesta cap, ca de la şetre. Românii, meşteri la lovituri, dar şi la răbdare, înghit găluşca şi sar repede din drumui saşilor. Pe faţa unuia din ei se prelingeau mici picături de sânge, împestrițând cămaşa albă de din jos. Flăcăul se şterge, cu mâneca cămăşii, înjură una printre dinți. Ruşinea era însă pe capul lor. Trebuiau să intre-n sat ca nişte oameni bătuţi. La acest gând, îi cuprinde o turburare. Ar fi vrut poate o luptă dreaptă, ca în povestea lui Fat-Frumos, dar saşii se înspăimântară şi, în loc să vină, să-şi continue isprava, mergeau cu mersul racului.

Frica îi mare doamnă. Ori pentru că românii noştri erau numai doi şi saşii, în satul lor, ori poate îi cunoşteau cât sunt de slabi într-ale fricii, feciorii nu păşesc spre ei, ci îi ameninţă: „Noa, saşilor acum nu vă facem nimic, dar vă prindem noi în mână şi apoi v-aţi mâncat urechile şi nasul“.

/ Prin pantalonii saşilor pătrunde un fior rece. Picioarele le tremură şi inima parcă-ar vrea să se înece; Miş se uită la Gheţ: „Doamne, Ilie al românilor, cum o să trăim fără urechi şi fără nas?”. Şi, deşi vorba fusese numai vorbă, frica în ei creşte şi stăpâneşte, scornind, ca şi volbura vara, toate momentele de groază auzite ori chiar trăite. Parii le cad din mână şi sunt ca-nlemniţi. Cu cât românii păşeau mai tare, în drumul lor, cu atât saşii bătăuşi erau mai siguri că flăcăii biieni îşi vor ţine cuvântul. Vorba ceea, frica grijeşte pepenii. Îndemnați de spaima ce le-nnăbuşea inima, saşii strigă pe români. Ba îi roagă să stea de vorbă, să înţeleagă şi ei că a fost o greşeală şi să se gândească la pace.

– Cereţi cât vreţi, noi, he!, dăm bucuros, numa să trăim în bună omenie.

– Cam slabă omenie, vecine, când ne faci aşa ruşine, zice Petre al Oanei, care, fiind mai puţin lovit, desluşi îndată că îi rost să scoată ceva de pe pielea saşilor. Ce vrei, ia petec pentru cârpirea şi lecuirea loviturilor primite.

Din vorbă în vorbă, ca oamenii la târg, s-ajung cu înţelesul. Românii, mulțumiți peste măsură, hai să dea palma de pace şi să-şi ia darul de la saşi. Dar Miş, care ţinea mult la urechi și la nas, voia să le ştie pe deplin asigurate, Pofteşte pe feciori la notariat, „nu de alta, dar ca să fie tocmeala întărită“. Feciorii merg bucuros, căci bătaia primită le fu bine plătită. / Când noaptea se îngâna cu ziua, flăcăii români porniră spre **Biia**. Erau veseli, fluierau şi râdeau. Nu putură vinde, la târg, dar fără să dea bani, mânau acum spre casă, pe lângă vacă, şi doi viței frumoşi şi trunchioşi”[1433].

[1433] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 7, Blaj 1933, p. 5

1936: „Cursurile Şcolii Ţărăneşti Superioare din **Blaj** s-au încheiat, marţi, în 9 iunie. De dimineaţă, elevele, cu profesorii și profesoarele în frunte, au luat parte la sfânta liturghie, în catedrală. În curtea Şcolii de menaj, s-a făcut încheierea, de față fiind Ilustria Sa Jacob Popa, canonic-prepozit, Al. Lupeanu-Melin, preşedintele Despărțământului, S. Gizdavu, prefectul judeţului, Dr. Ioan Bianu şi Dr. C. Suciu, vicepreşedinţi, I. F. Negruțiu, director pensionar, director Iuliu Maior şi profesor Dumitru Neda, membri în comitet, S. Orian, secretar, şi Ol. I. Barna, casier, doamnele şi domnişoarele profeaoare Emilia Hopârteanu, Veturia Popa-Bura, Maria Gabor, Eugenia Todică, Victoria Urzică, Paraschiva Tâmpânariu, directoarea Şcolii de menaj, Silvia Comșa, Popescu Maria, Margareta Trifan, Lucreția Nicoară, Maria Socol, Gabriella Cristea şi M, Zamfir. / Dl. Al, Lupeanu-Melin, după ce a arătat situaţia Scolii, a adresat elevelor cuvinte de despărțire, dându-le frumoase sfaturi. A împărțit, apoi, diplome şi premii, în unelte casnice, cărți şi medalii religioase. Toate elevele au avut o purtare foarte bună și au fost silitoare la studii, de aceea toate au fost premiate. **Premiul întâi** l-a luat Victoria Mâtcă din **Bălcaciu**, **al doilea**, Ana Costea din **Spini**, iar **al treilea**, Maria Mărginean din **Micăsasa**. Au fost premiate, apoi, toate celelalte, eleve: Benchia Anica, din **Lupu**, Bucur Maria, din **Pănade**, Câmpean Cornelia, din **Pănade**, Câmpean Polixenia, din **Daia**, Câmpean Veronica, din **Pănade**, Costea Carolina, din **Spini**, Cristea Maria, din **Şona**, Desmirean Paulina, din **Apahida**, Diac Eugenia, din **Moşna**, Hodăian Eleonora, din **Pintic**, Ilia Reghina, din **Clugudul de jos**, Laţa Aniţa, din **Şoroştiu**, Lupean Amalia, din **Daia**, Maior Valeria, din **Rădeşti**, Mihu Maria, din Lupu, Ana Mohan, din **Copșa**, Moga Eugenia, din **Proştea**

Mare, Morar Maria, din Apahida, Muntean Elisabeta, din **Rădeşti**, Muntean Letiţia, din **Vecerd**, Oprea Maria, din **Proştea Mare**, Orian Valeria, din **Pănade**, Piştea Maria, din **Micăsasa**, Pitea Maria, din **Găbud**, Popa Viorica, din **Făget** şi Şovrea Maria, din **Făget**. / Eleva Mâtcă Viorica a mulţumit, în numele colegelor, conducătorilor Despărţământului Blaj al „Astrei“, prin îngrijirea cărora ele au putut urma cursurile acestei şcoli”[1434].

„Frumoasa inițiativă, luată de tinerii premilitari de la subcentrul **Șona**, de a da, în toate comunele aparținătoare subcentralui, câte o producţiune teatrală, continuă. / După serbările făcute în comunele: **Bila**, **Spini**, **Șona** și **Sf. Nicolae** (Sânmiclăuș), duminică, 7 iunie, premilitarii sus-amintiţi, suab conducerea dlui sublocotenent de rezervă Gheorghe Ciulea, șeful subcentrului, au dat o frumoasă producțiune teatrală în comuna **Pănade**. În faţa unui public numeros, s-a desfășurat următorul program: / 1). „Ciobănașul”, cor condus de premilitarul Iuliu Bogdan, învăţător. / 2). „Pedeapsa păcatului”, piesă în două acte. / 3). „Mândruliță dodă”, cor. / 4). „Gura lumii”, piesă poporală. / 5). „Petrică ordonanţă”, monolog. / 6). „Ţiganul fruntaş”, dialog. / 7), „Plânge-mă, mamă, cu dor”, cor. / 8). Dl sublocotenent Gh. Ciulea mulţumeşte publicului pentru concursul dat, arătând, totodată, scopul serbărilor făcute şi rostul ce-l au, mai ales la sate, astfel de serbări. A fost o adevărată zi de înălțare sufletească. / Din şirul tinerilor, care au jucat în piese, s-au remarcat îndeosebi următorii: Iuliu Bogdan, învăţător, / Gheorghe Petraş, învăţător, / Petru Baciu, elev, / Ignat Difta şi Roman Ana. / Urmează

[1434] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 24, Blaj 1936, p. 3

ca, în duminecile următoare, să se mai dea câte o producţiune teatrală în comuna **Bălcaciu** şi **Valeasasului**"[1435].

1938: „Clipe de o rară bucurie sufletească și multă mângâiere şi înălţare a inimii către Dumnezen au avut credincioşii parohiei **Feisa**, în zilele de 14 şi15 august, cu ocazia sfinţirii noii biserici. Slujba consacrării a fost săvârşită de Î. P. S. Sa Dr. Alexandru Nicolescu, mitropolitul Blajului, în sobor de canonici şi preoți. Plecarca spre această fruntaşă parohie s-a făcut duminică, în 14 august. Însoţitorii Î. P. S. mitropolit au fost: părintele Niculae Pop şi Augustin Folea, canonici mitropoiitani, părintele Dr. Ioan Cristea, vice-rector la seminarul român din Roma, părintele Dr. Septimiu Todoran, profesor de teologie, părintele Ștefan Ciufudean, dl dr. Traian Mija, subprefectul judeţului Târnava Mică şi dl Grigorle Sălăgean, administratorul Şcolii Normele de băieţi din Blaj. / Drumul spre **Feisa** a fost un dram de frumoase primiri, presărat cu flori, porţi triumfale, covoare şi călăreți.

Ies comunele în cale. / Satele, cu preoţii şi conducătorii lor, vin în întâmpinarea Înaltului Păstor. La **Sâncel**, în faţa bisericii, lângă o poartă de triumf minunat împodobită, aştepta părintele Smigelschi, îmbrăcat în odăjdii, cu Evanghelia şi crucea, în mijlocul credincioşilor săi, îmbrăcaţi în frumoase haine de sărbătoare, / După cuvântul de întâmpinare, Î. P. S. a intrat în biserică, unde a rostit o rugăciune pentru credincioșii şi fiii săi sufleteşti din această comună. / La **Şona** și la **Spini**, de asemenea a fost aşteptat de popor mult, în frunte cu preoţii Alimpiu Costea, Ioan Mărginean și V. Negrea. / În fruntaşa comună **Jidvei**, distinșilor oaspeţi li s-a făcut iarăşi o primire din cele mai

[1435] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 24, Blaj 1936, p. 3

frumoase. La poartă de triumf, aştepta poporul din comună și satele din jur, cu muzică şi călăreți. / De aici, într-o trăsură cu patru cai, înconjurați de o ceată de 20 călăreţi, Î. P. S. şi suita sa se îndreaptă spre **Feisa**"[1436].

1941: „Camera de Agricultură Târnava Mică aranjează mereu câte o excursie pe la diferitele ferme și gospodării din judeţ, excursii la care iau parte țăranii fruntași din judeţ şi autorltățile. / În dumineca din 25 mai, s-a tăcut o excursie la **Sânmiclăuş**, la ferma Bruckenthal, luând parte mai mulți funcționari superiori, în frunte cu dl prefect al judeţului, locotenent-colonel Petre Angelian, şi vreo 150 de țărani. / S-a vizitat crescătoria de găini, cu maşinile de clocit şi crescătoriile de pui; apoi crescătoria şi îngrăşătoarea de porci, grajdurile animalelor de muncă, gropile de gunoi, maşinile agricole, arătându-se cât de mult câştigă plugarii prin întrebuinţarea lor. / Au plecat, apoi, cu toţii de au vizitat câmpurile și s-au minunat de felul cum se cultivă acolo diferitele plante. La sfatul acelei ferme: s-a introdus, și la **Șona**, şi **Spini**, două comune din apropiere, culturile de trifoi în locul furdulaşurilor, trifoi, care se seamănă în cucuruzişte, la cea din urmă praşilă, ca apoi să urmeze grâu. / Toţi cei ce au luat parte au rămas încântaţi de cele văzute şi s-au convins ce mare progres a făcut, în vremea din urmă, ştiinţa plugăriei. / Ce bine era dacă, în locul prea multelor gimnazii, licee şi şcoli normale, se înfiinţau cât mai malte şcoli practice de plugărie, la noi, în țară! Astăzi nu aveam atâția funcţionari pieritori de foame, în schimb însă aveam plugari mai pricepuţi și bucate şi vite mai bune"[1437].

[1436] *Unirea Poporului*, Anul XX, nr. 35, Blaj 1938, pp. 1, 2
[1437] *Unirea Poporului*, Anul XXIII, nr. 22, Blaj 1941, p. 7

ŞOPTERIU

(Septeer, judeţul Bistriţa-Năsăud)

1369, mai 31, Vişegrad: Regele Ludovic dă pe ştire că înlesneşte „Caterinei, fiica lui Gyula, fiul lui Sombur de Silvaş, soţia acelui Tome… pentru că Ecaterina s-a măritat cu un om fără moşie, fără ca prin aceasta să fie dezmoştenită de dreptul părintesc… să aibă putinţă să stăpânească pătrimea cuvenită ca fiică din moşiile şi moştenirile părinteşti şi îndeosebi din satele **Silivaş** (Silivaş, Ziluas, Zylvas, azi **Silivaşul de Câmpie**, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Urmeniş** (Eurmenes, Ewremenes, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Apatiu** (Apaty, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Şopteriu** (Septeer, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Chiochiş** (Kekes, judeţul Bistriţa-Năsăud), în moşii şi nu în bani, precum cere datina încuviinţată a regatului nostru”[1438].

1370, mai 7, Turda: Voievodul Emeric dă de ştire că, în adunarea de la Turda, ridicându-se „Ştefan, fiul lui Ioan de **Sângeorz** (Zentghyurgh, Sancto Georgio, azi **Sângeorzu Nou**, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi aducând cu el pe Blasiu, fiul lui Sandur de **Silvaş**, aflat în fragedă vârstă, care ar fi putut să aibă de abia nouă ani, venind în faţa noas-

[1438] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 389, pp. 603, 604

tră, în numele acestui Blasiu şi al lui Sandur, fratele acestuia, de asemena în vârstă fragedă, împotriva nobilei doamne numită Ecaterina, soţia lui Toma, fiul lui Nicolae, adică fiica lui Gyula, fiul lui Sumbur, ne-a arătat o scrisoare deschisa, a preaînălţatului principe Ludovic… / După înfăţişarea acestei scrisori şi după citirea cuprinsului ei, chiar magistrul Ştefan, din porunca noastră, apărător şi ocrotitor al acelor copii, în numele acestora a spus că acestei nobile doamne i se cuvine, după lege, pătrimea cuvenită ca fiică, din părțile de moşii ale răposatului Gyula, fiul lui Sumbur, adică bunicul acelor copii Blasiu şi Sandur, existente şi aflate în mosiile numite **Silvaş** (Silivaş, Ziluas, Zylvas, azi **Silivaşul de Câmpie**, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Urmeniș** (Eurmenes, Ewremenes, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Șopteriu** (Septeer, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Chiochiș** (Kekes, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Apatiu** (Apaty, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi pe care acea nobila doamnă Ecaterina, soția acelui Toma, şi, ca urmare, chiar acel Toma, stăpânul şi soțul ei, le-au cotropit şi le folosesc mai mult decât se cuvine. Pomenitul Gyula a avut şase fete, dintre care cinci au fost unite, prin căsătorie, cu bărbaţi nobili şi numai aceasta, mai sus zisa doamnă Ecaterina, soţia lui Toma, a fost dată şi legată, prin căsătorie, de un om fără moşie, şi ea nu poate să obţină, în temeiul dreptului pătrimii cuvenite fiicei, mai mult decât a şasea parte din pătrimea cuvenită. Auzind acestea, însuşi Toma, fiul lui Nicolae, aducând, din partea acelei doamne, soţia sa, o scrisoare de împuternicire, a răspuns că acea nobilă doamnă, soţia lui, şi, prin urmare, lui i se cuvin, în temeiul drepturilor acelei

doamne din părţile de moşii ale mai sus zisului Gyula, lăsate şi date în stăpânire, pătrimea cuvenită fiicei”[1439].

1784: „La **Iernut**, unde primejdia e mai mică, nobilii toți sunt în arme, iar aici, unde suntem în marginea pieirii, nici vorbă de ridicarea nobilimii sau de sosirea vreunui ajutor armat”, scrie Pretorul Alexe Nagy, în 19 noiembrie. / Cere, la sfârşit, comitatului să-i trimită în ajutor, dacă nu mai mulți, cel puțin 50 de soldați călări sau măcar tot atâția nobili insurgenți. / Pe de altă parte, nobilii adunați în **Iernut** raportau și ei, în 18 noiemvrie, comitatului Mureș, că toate satele româneşti de pe Mureș: **Iernut**, **Ogra**, **Lechința**, **Icland**, **Dateș**, **Ludoș**, **Bogata** și mai multe sate de pe Câmpie sunt gata și nu se știe ceasul când vor începe pustiirile. / Deodată cu temerile nobililor, creste curajul țăranilor: / Șilpeșan Alecsa, din **Șopteriu**, azi județul Mureș, sfătuia pe iobagii din Urmeniș să nu mai meargă în slujbe domnești, decât o zi pe săptămână, căci așa a venit poruncă de la Împăratul, acum, de curând”[1440].

1884: „În anul trecut, fiind alegere de 10 membri, care să ia parte, cu voturile lor, la restaurarea amploiaţilor comitatensi, ce s-a întâmplat în decembrie, în **Cluşiu**, proprietarii unguri s-au dezbinatii în două părți: O parte, având în frunte pe „monstrul constituţional” din **Șopteriu**. nu vrea să ne dea decât 2 sau 3 membri, şi şi aceştia nu după voia noastră, ci după placul ei. Eu m-am folosit de ocaziune și am pactat cu cealaltă partidă, ce ţinea la obiceiul cel vechi, punând între români şi pe domnii A. Bohăţel şi

[1439] AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 505, pp. 761-764
[1440] Prodan, D., *Răscoala lui Horia în comitatele Cluj şi Turda*, în Universitatea „Regele Ferdinand I” Cluj, *Anuarul Institutului de istorie Naţională*, VII, Bucureşti 1939, p. 289

Dr. Isac. Acest pact, afară de notarii români, de popa din **Șopteriu**, Turcu şi de cel din **Crăgşor**, cu toţi alegătorii lor, împreună, de toți românii inteligenți a fost de bun primit. / Pe baza acestui pact, mergem, în 28 noiemvrie, anul trecut, la alegere. Proprietarii unguri, fideli pactului, își împlinesc datoria; suntem în majoritate, mai cu seamă că, şi după-amiază, 6-7 trăsuri aduc alegători, care mai toți primesc bilete de ale noastre. Ce-i drept, din partea notarului comitatens Bonis, care era de față; din partea pretorelui și a prezidentului Siko s-au folosit toate piedicile ce se pot pune; dar nici un rezultat în favorul lor nu au avut. Votizarea întreruptă se continuă, la 2 ore după-amiază. / Vine ora a 6-a, se începe culegerea voturilor: mai multe erau ale noastre, când, spre sfârșit, pe fundul cutiei în care se strânseră ele, nu mai găsim decât cele date pentru cei 2 români... / În urma recursului, s-a nimicit această alegere și s-a hotărât a doua, pe 20 februarie, ce s-a dovedit operațiunea povestită și prin aceea că noi am învins, cu 51 voturi”[1441].

1885: „Mai multe zile a petrecut dl inspector în cercul **Ormenișului**, unde, însoţit de judele procesual, a vizitată, de-a rândul, școlile noastre confesionale; aşa, de exemplu, în **Sânpetru**, luând lângă sine pe preotul reformat de acolo, a mers în școală, a vizitat-o cu de amănuntul și, după informațiunile primite, a decisă ca acolo să se facă școală comunală, măcar că școala română confesională e forte frumoasă, ajustată cu un învăţător brav și cu rechizitele necesare pentru școală. / Asemenea, a decisă dl inspector a se face școli comunale în **Șopteriu** şi **Oroşfaia**, tot atâtea comune românești, în care, dacă mizerul popor

[1441] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 120, Brașov 1884, pp. 2, 3

ar fi știut de asta, desigur nu și-ar fi jertfit timpul şi puterile cu edificări de școli”[1442].

1907: „Dănilă Turcu, paroh greco-catolic deficient din **Șopteriu**, a răposat, în ziua de 26 mai 1907, în vârstă de 60 ani. Rămășițele lui pământeşti au fost aşezate, spre odihnă de veci, marţi 28 mai nou, în cimitirul greco-catolic din **Șopteriu**. Fie-i țărâna uşoară!”[1443].

1910: „La petrecerea de vară, împreunată cu producțiunea teatrală, ce s-a aranjat, duminecă, în 3 iulie 1910, în **Şopteriu**, a binevoit au suprasolvi următorii: / Ștefan Almăşan din **Șopteriu**, / Gavril Nagy din **Șopteriu**, / Ioan Pop din **Şopteriu**, / Cristofor Turcea din **Orosfaia**, / Alexandru Turcu din **Şopteriu**, / Ihász Henric, notar în **Șopteriu**, / Laurian Vodă, preot în **Ormeniș**, / Constantin Costin, preot în **Uilac**, / Ioan Manoilă din **Sân-Mărtin**, **câte o coroană**. / Dr. Alexandru Muntean 3,50 florini, / Familia Lupan, 2 coroane, / Aurel Cheresteș, notar în **Cosma**, 2 coroane 50 fileri. / Teodor Corbean, învățător în **Sângeorgiu**, 1 coroană 50 fileri. / Victor Bogdan din **Fărăgău**, / Ioan Rusu din **Dâmb**, / Petru Uilăcan din **Pogăceaua**, / Petru Radu din Milaş, / câte 50 fileri. / Neluând parte, au binevoit a ne trimite: Dr. Aurel Iustian din **Ormeniș**, 10 coroane, / Dionisiu Simon din **Sângeorgiu**, 10 coroane, / Văduva Bonis István din **Șopteriu**, 4 coroane, / Ioan Hossu, preot **Milaş**, 3 coroane, / şi Valer Rus, preot **Chiciud**, 2 cor. / Primească mărinimoşii donatori, și pe această cale, mulțămitele noastre. / Șopteriu, la 8 iulie 1910. / Victor Turcu, președinte. / Dr. Alexandru Muntean, casar”[1444].

[1442] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 98, Brașov 1885, p. 2
[1443] *Lupta*, Anul I, nr. 110, Budapesta 1907, p. 8
[1444] *Unirea*, Anul XX, nr. 34, Blaj 1910, p. 284

1935: „Ziua de duminecă, 21 iulie a fost pentru parohia noastră, din inima Câmpiei, o zi de frumoasă sărbătoare. Au luat parte la ea nunumai bunii creştini din **Şopteriu**, ci și din satele apropiate, din **Milaş**, **Delureni**, **Silivaş** și altele. / Sărbătoarea s-a început cu întâmpinarea Părintelui Canonic Gheorghe Dănilă din **Blaj**, dr către un grup frumos de călăreţi, îmbrăcați în costume naţionale, şi cu primirea p. S. Sale la arcul de triumf ce s-a înălțat îndată de la intrarea în comună. / De-aici, toată lumea a mers la biserica împodobită și plină de popor, unde s-a slujit Sfânta Liturghie de un sobor de preoţi şi a predicat foarte frumos Părintele Canonic. / După liturghie, s-a făcut procesiunea la Crucea anulai sfânt, din mijlocul comunei, și s-a sfințit steagul mândru şi scump al Agrului din loc, şi, cu acest prilej, au vorbit dl Victor Conţiu, președintele local, Părintele Victor Turcaș, Părintele Emil Stanislav. / A urmat, apoi banchetul, masa primitoare a primcuratorului Pop Ioan. După masă, terminându-se vecernia, s-a desfășurat, în școală, programul bogat al șezătorii agriste. Cel dintâi a cuvântat, președintele V. Conţiu, arătând activitatea neobosită ce a dezvoltat organizația parohială a Agrului, de la întemeierea ei. / A urmat la cuvânt Părintele Canonic Dănilă, care a tălmăcit, în pilde grăitoare, rostul şi însemnătatea ce o are în viața noastră Agrul. / Frumos a fost salutul ce l-a adus organizația din **Milaș**, prin măiastra cuvântare a președintelui de acolo. Frumoase au fost, de asemenea, și recitările de poezii, piesa de teatru şi celelalte puncte dii program, dovedind toate stăruința şi dragostea de mai bine a dlui Victor Conţiu, a Părintelui Stanislav, preotul local, și

a tuturor agriștilor din **Șopteriu**. Serbarea s-a isprăvit cu o însuflețită petrecere poporală”[1445].

1944, septembrie: „Trupele române, împreună cu cele ruseşti, au forțat trecătorile Carpaţilor, ocupând localitatea **Breţcu**. Localitatea aceasta a fost ocupată de trupele române și ruseşti, cari au intrat prin pasul Oituz. / Pe de altă parte, se anunță că trupe românești au intrat, pe la **Șopteriu**, în Ardealul de Nord și înaintează către **Reghin**. / Trupele noastre au respins peste graniță, în ţinutul Nădlacului, trupele maghiare și germane, care au pătruns la noi, în ţară. / În marşul lor biruitor, pentru eliberarrea Ardealului de sub unguri, trupele românești au ocupat oraşul **Sfântu Gheorghe** și înaintează spre răsărit de **Baraolt**”[1446].

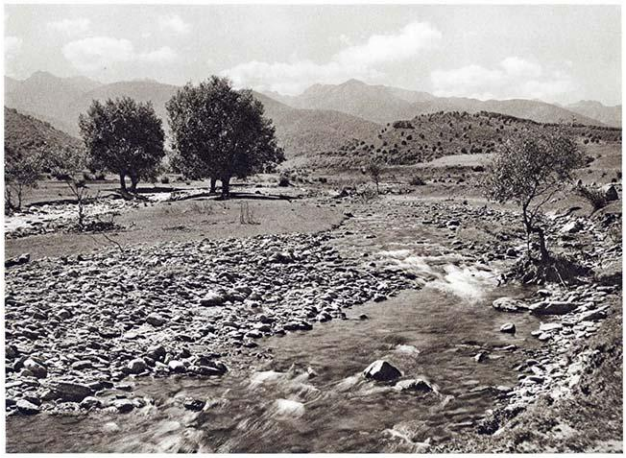

Das Fogarascher Gebirge — Munții Făgărașului
The Mountains of Fagaras — Le massif de Făgăraș

[1445] *Unirea Poporului*, Anul XVII, nr. 31, Blaj 1935, p. 2
[1446] *Unirea Poporului*, Anul XXVI, nr. 37, Blaj 1944, p. 3

ŞOŞDEA

(Sosd, judeţul Caraş-Severin)

1343, decembrie 18: „Vicecomitele şi juzii de Caraş adeveresc faptul că, pe 6 decembrie, Bratan, **cnezul din Şoşdea**, împreună cu fiii săi, Grigore şi Finta, au luat 94 de scroafe ale iobagilor din **Remetea**, luându-l şi pe porcar, legat la mâini cu o cingătoare; porcarul fuge iar cnezul îşi reţine 15 scroafe”[1447].

1348: „Ioan şi fraţii săi, fiii lui Paul Himfy, zălogesc o parte din posesiunea lor, **Remetea**, pentru 40 de mărci, lui Iacob Beed, oştean al curţii regale. Partea zălogită se întinde, la sud, până la râul Bârzava, la vest până la **Gherteniş**, la nord până la **Şoşdea** şi la est, până la **Iersig**. Suma le este necesară spre a-şi plăti dările faţă de comitatul Caraş”[1448].

1369, august 25, Cenad: Capitlul bisericii din Cenad dă de ştire că, venind „Ioan, fiul lui Hench de **Şoşdea** (Sosd, judeţul Caraş-Severin), din comitatul Timiş, iar pe de altă parte Petru, fiul lui Egidiu, fiul aceluiaşi Hench, tot

[1447] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 84
[1448] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 90

din Şoşdea, pentru sine şi pentru Nicolae, Ioan şi Ladislau, fraţii săi, încă de vârstă fragedă… au mărturisit că, de dragul păcii veşnice, au făcut, în moşia Şoşdea, următoarea împărţeală: 12 curţi, aşezate în partea de apus a acelui sat i-au căzut lui Ion şi moştenitorilor săi, iar 12 curţi, dinspre răsărit, acelor fii ai lui Egidiu şi urmaşilor lor… Pe lângă acestea, morile aflătoare pe râul Bârzava le-au împărţit în două părţi deopotrivă"[1449].

1377, aprilie 19: „Capitlul din Cenad raportează că a efectuat cercetarea solicitată de rege şi, într-adevăr, Benedict Himfy a ocupat posesiunea **Şoşdea**, în timp ce deţinătorii acesteia, Nicolae şi sora sa Ana, au făcut hagialâcul la Ierusalim"[1450].

1387, decembrie 3: „Capitlul din Arad confirmă, la cererea regelui de a cerceta cazul, faptul semnalat de Ștefan, fiul lui Petru de **Remetea**, că, într-adevăr, Ladislau Pascha şi Ioan, precum şi Balgar, fiul lui Andrei, zis Chep de **Gherteniş**, au furat, de pe domeniul **Remetea-Himfy**, fânul, un bou al lui Stoian, o **turmă a iobagilor din Şoşdea**, l-au rănit pe iobagul Laurent şi au deviat cursul Bârzavei, provocând mari daune acestui domeniu"[1451].

1406, aprilie 22: „Judele curţii regale cere oficialilor din Timiş să judece fapta „căpitanului iobagilor din Medwes, numit obişnuit chez", care a atacat districtul **Şoşdea** al familiei Himfy şi a cauzat mai multe pagube"[1452].

[1449] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 415, pp. 628, 629
[1450] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 133
[1451] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 141
[1452] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 167

1410: „Sigismund de Luxemburg ordonă Capitlului din Arad să cerceteze pricina semnalată de Ştefan, fiul lui Petru de **Remetea**, potrivit căreia Filip de Baastha şi Toma, fiul lui Emeric de Halymba, au luat cu forța toate vitele iobagilor săi din **Şoşdea** şi l-au omorât pe iobagul său Hera, şi că, pe deasupra, Nicolae, fiul zisului Wayda din Beren, a luat cu forța doi boi ai aceloraşi iobagi ai lui Ștefan, spre marele său prejudiciu”[1453].

1906: „Componentă „geamănă”, congeneră în cultura sătească bănăţeană cu fenomenul plugarilor condeieri, în strânsă şi nemijlocită legătură cu acesta, **gazetăria rurală bănățeană** i-a frapat, nu mai puţin, pe acei mari intelectuali din Vechiul Regat, care aveau să „descopere Banatul”... / În înțelesul ei restrâns, tare, special, noțiunea de gazetărie rurală bănăţeană se defineşte, legându-şi începuturile, de numele ce le purtau „fruntaşii satelor bănăţene N. Vucu-Secăşeanu, Iancu Stoia, P. Blidariu şi Ion Ciucurel, ţărani neaoşi, absolvenți a câtorva clase primare, [care] colaborează, încă de la **1906**, la „Foaia Poporului Român” de la Budapesta şi, apoi, la „Românul” lui Vasile Goldiş” (Țepelea, 2005, p. 25)... / Tot în acei ani, se organizează, în Banat, Liga Agrară, organizație cu caracter profesional, economic, dar şi cultural, în fruntea ei aflându-se plugarii grupați **în jurul ziarului „Cuvântul satelor”, care a apărut la Şoşdea**, din inițiativa lui „Ioan Ciucurel (...), împreună cu dl prof. Nicolae Roşu, fiu de plugari” (Octavian Gruiţa, Gavrilă Peia, *Monografia satului Şoşdea*, Timişoara, 1999, pp. 47-38)”[1454].

[1453] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 177

[1454] Boldureanu, Ioan, Viorel; Dănilă, Simion; Ungureanu, Cornel, *Antologia literaturii dialectale bănățene*, Timișoara 2011, pp. 14, 15

1923: „**Ion Ciucurel**. Născut în comuna **Soşdea**, la 15 ianuarie 1897. Absolvent al şcolii primare din comuna sa natală. / Pasionat pentru lectură, a citit însă o mulţime de cărţi şi reviste. / Începând din 1912, colaborează la „Românul" al lui Vasile Goldiş, „Foaia Poporului Român" (Budapesta), „Cartea Vieţii" (**Comloş**), „Drapelul" (**Lugoj**), „Drum nou" (**Bocşa Montană**). / În anul 1923, a redactat, la **Şoşdea**, o gazetă săptămânală, împreună cu părintele Petre Bohariu („Poporul Românesc"). / În anul 1927, fondează gazeta „Cuvântul Satelor", cu scopul de a contribui la o mai bună organizare a ţărănimii. / Ion Ciucurel este sufletul și directorul acestei gazete, cu mari urmări în cultura poporală bănăţeană. / În afară de bogata sa activitate publicistică la „Cuvântul Satelor", Ion Ciucurel, a publicat romanul *Transformare*"[1455].

1923: „Într-o gazetă poporală, care se tipăreşte în Lugoj, preotul Petru Bohariu din **Şoşdea**, astfel se tânguieşte de ravagiile politicii ticăloase: / „La urmă, a mai venit și politicianismul blestemat și păcătos (lupta pentru buzunar și mărire) peste satul nostru, și ne-a stricat tot rostul cuminte din trecut, ne-a dezbinat formal poporul, așa, că azi am ajuns acolo ca un sat românesc să fie dezbinat în două, și chiar în trei, dacă nu și în mai multe tabere. Ca român, te cuprinde o durere, să vezi preotul satului, cu jumătate din popor, într-o parte, învăţătorul nostru, cu alții, în altă parte, și, în a treia parte, te miri tu ce semănător de vrajbă și-a mai făcut un partid"[1456].

1940: „Răspunsul la dorința maselor populare de a vedea teatru românesc a fost dat de o mică înjghebare țără-

[1455] Țepelea, Gabriel, *Plugarii condeieri din Banat*, București 1942, p. 46
[1456] *Unirea Poporului*, Anul V, nr. 1, Blaj 1923, p. 2

nească de teatru, din comuna **Șoșdea**, județul Timiș-Torontal. / Un însuflețit țăran, Nicolae Peia, în dorința de a da prilej consătenilor săi să asculte piese românești și mici comedii înveselitoare, a înjghebat o trupă de diletanți, care, pe lângă darul de a juca piese de teatru, mai avea și pe cel de muzicanți, astfel că modesta trupă joacă teatru și muzică. / Spectacolele trupei sătești din **Șoșdea** au fost urmărite, cu viu interes, de plugarii bănățeni, care nu numai că aveau ocazia câtorva clipe de destindere sufletească, dat și să asculte diletanți pricepuți.

Astfel s-au pus bazele unei echipe de propagandă teatrală țărănească, care a pornit, cu mult elan, în munca de răspândire, în mijlocul satelor noastre, nu numai a dragostei de teatru, dar și a gustului pentru frumos... / „Astra bănățeană", dându-și seama de importnța acestei echipe de teatru sătesc, a acordat ajutoare materiale pentru ca însuflețiții propagandiști din **Șoșdea** să-și poată continua activitatea. / Pentru a se vedea rezultatul acestei activități, consemnăm amănuntul că, în **50 de comune bănățene** (cu drama „Năpasta", de Caragiale), reprezentațiile trupei lui N. Peia, din **Șoșdea**, au întrunit un număr de **19.580 spectatori**, în medie, 400 spectatori în fiecare comună... / Trupa teatrală sătească din **Șoșdea** și sufletul ei, Nicolae Peia, merită să fie încurajată și sprijinită, pentru că face cinste unei provincii, în care atâtea inițiative și energii stau în paragină, din lipsă de sprijin sau înțelegere. / Octav Metea"[1457].

1941: „**Centrul Cultural şi Artistic din Soşdea**, de sub conducerea ţăranului Nicolae Peia, a continuat activitatea, deplasându-se, şi anul precedent, în turnee pe la

[1457] *Universul*, Anul 57, nr. 136, Bucureşti 1940, p. 9

ţară. / În 1941, n-a mai putut activa, din motivul că **membrii cercului au fost mobilizaţi**”[1458].

Alter Bauer
Old peasant

Poiana-Sibiului

Țaran bătrân
Vieux paysan

[1458] *Luceafărul*, Revista „Astrei” Bănățene, Anul VII, nr. 20, Timișoara 1941, p. 69

ŞUGATAG

(Sugatagfalva, judeţul Maramureş)

1360, martie 20: Regele Ludovic dă de ştire că, „aducându-şi aminte de feluritele fapte de credinţă şi de prea strălucita vrednicie a credincioaselor slujbe ale lui **Dragoş, fiul lui Gyula, credinciosul nostru român din Maramureş**, pe care știm că le-a făcut și le-a adus maiestății noastre, potrivit cu cerințele stării și putinței lui, în cele mai multe treburi și războaie ale noastre, încredințate și date în seama lui, și mai cu osebire în reașezarea țării noastre, a Moldovei, potrivit iscusitei sale vrednicii, când a întors, cu veghetoare grijă și cu neobosită străduanie, pe calea statornicei credințe, ce trebuie păstrată către coroana regească, pe mulți români răzvrătiți și rătăciți din calea credinței datorate; voind noi pentru sus-pomenitele lui vrednice slujbe să-l răsplătim cu un dar regesc, pentru ca și ceilalți, văzând aceasta, să fie îndemnați mai cu ușurință la împlinirea faptelor datorate credinței și să învețe să slujească cu și mai multă râvnă sub un principe slăvit, am dat, am dăruit și am hărăzit sus-zisului Dragoș și, prin el, lui Gyula și Lad, fiii săi, și oricăror moștenitori și urmași ai lor, în temeiul unei danii noi a noastră, ca un fel de răsplată cuvenită slujbelor sale, niște sate românești ale noastre, numite **Zalatina** (dispărut, lângă Ocna Şugatag, judeţul

Maramureş), **Brebu** (Hatpatokfalva, Brebu, azi **Breb**, judeţul Maramureş), **Kopancsfalva** (dispărut, lângă Ocna Şugatag, judeţul Maramureş), **Deseşti** (Deszehaza, azi **Dereşti**, judeţul Maramureş), **Hărniceşti** (Hernicshaza, judeţul Maramureş) și **Sat-Șugatag** (Sugatagfalva, judeţul Maramureș), aflătoare în Maramureș, cu toate roadele lor, cu veniturile noastre din cincizecimea din oi, cu dările, îndatoririle și cu toate celelalte folosințe, ca să le stăpânească, să le țină și să le aibă pe veci și nestrămutat, ba chiar le dăm și le hărăzim prin ocrotirea privilegiului nostru de față, fără vătămarea drepturilor altora. Și mai poruncim și hotărâm, cu regească putere, ca zisul Dragoș și fiii săi, și moștenitorii lor, să se bucure și să se folosească pe vecie, dimpreună cu numitele sate ale lor, de întreaga acea însușire de nobil, de care se știe că se folosesc și ceilalți nobili adevărați dintâi și firești ai țării noastre, care luptă sub steagul regesc, cu îndatorirea, totuși, ca acel Dragoș și fiii săi și toți moștenitorii lor să fie ținuți a ne păstra de-a pururi nouă și urmașilor noștri, cu nestrămutată supunere, închinarea unei curate credințe. / Spre amintirea și veșnica trăinicie a acestui lucru, am dat scrisoarea noastră privilegială de față, întărită cu puterea peceții noastre duble, atârnate și adevărate”[1459]. „Regele Ludovic conferă românului maramureşun Draguş, fiul lui Giula, și fiilor săi Giula și Ladislau, sub titlul de donațiune nouă, moșiile românești: **Slatina, Brebu, Copăceşti, Deseşti, Hărniceşti** și **Satu-Șugătag**, cu venitele lor, pentru serviciile credincioase, arătate mai ales în **restaurarea ţării Moldovei**. Tot acel rege, în anul 1364, la 1 septembrie, întărește donaţiunea sa cu sigiliul nou, deoarece cel vechi s-a pierdut în războiul

[1459] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 465, pp. 482-484

purtat în contra Patarenilor bosniaci”[1460].

1360, iulie 2, Vişegrad: Regele Ludovic scrie capitlului din Agria că, „luând noi aminte la faptele de credinţă şi mulţumitoarele slujbe ale lui Dragoş, fiul lui Giula, am hotărât să-i încuviinţă cu milostivire acestuia ca dealul numit Dealul Mijlociu să fie semnul de hotar care să despartă moşiile acestui Dragoş, aflătoare lângă râul Maramureş, de baia noastră regească, zisă **Baia Sprie** (Mithelperg, Kuzberk, judeţul Maramureş), şi de moşia magistrului Simion, fiul lui Mauriţiu, numită **Oaş** (Owas, moşii din judeţul Satu Mare), însă în aşa fel ca sus-zisul Dragoş să stăpânească, cât va trăi, după placul voinţei sale, sus-zisele moşii, deoarece el le-a dobândit de la noi pentru slujbele sale, însă după moartea sa, tatăl şi fraţii săi, care vor supravieţui, să poată avea o parte potrivită şi cuvenită în aceste moşii, împreună cu fiii acestui Dragoş”[1461].

1364, februarie 11, Janich: Regele Ludovic scrie „**credincioşilor săi români**, lui **Dragoş, fiul lui Giula**, locuitor în Maramureş, de asemenea lui Ştefan, lui Miroslav, preotul, şi lui Dragomir, fiii aceluiaşi Giula, sănătate şi milostivire. / Aflaţi că nu de mult, în anul 1360, noi am hotărât să hărăzim, la o parte şi deosebit de voi, lui Dragoş, fratele vostru bun, adică fiul pomenitului Giula, şi fiilor şi moştenitorilor lui, pentru faptele lui de credinţă şi pentru credincioasele sale slujbe, satele numite **Hotinca** (Zlatyna, azi **Hoteni**, judeţul Maramureş), **Breb** (Hatpatokfalva, Brebu, azi **Breb**, judeţul Maramureş), **Kopancsfalva** (dispărut, lângă Ocna Şugatag, judeţul Maramureş), **Desăşti**

[1460] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 19, pp. 37-40

[1461] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 489, pp. 518, 519

(Deszehaza, azi **Dereşti**, judeţul Maramureş), **Hărniceşti** (Hernicshaza, judeţul Maramureş) și **Șugatag** (Sugatagfalva, judeţul Maramureş), aflătoare în Maramureș, cu folosinţele şi toate cele ce ţin de ele, mai ales cu locul de vărat. Drept aceea, vă punem în vedere şi poruncim cu tărie credinţei voastre să nu cutezaţi a supăra cu vorba sau cu fapta pe pomenitul Dragoş, cu privire la aceasta, nici să vă amestecaţi în zisele sate în vreun chip oarecare, ci să-l îngăduiţi pe el şi pe fiii lui, şi pe moştenitorii lui în zisele sate, potrivit cu dania noastră de mai sus, ca să le aibă în stăpânire, să se folosească şi să se bucure de ele în chip paşnic. Iar altfel să nu cutezaţi a face, cu privire la cele de mai sus, de dragul milostivirii noastre"[1462]. „Mandatul regelui Ludovic către credincioșii săi români Giula, fiul lui Draguș, locuitor în Maramureș, și fiii săi Ștefan, Miroslav preotul și Dragomer, prin care aceştii se indătoresc a lăsa moșiile **Slatina, Brebu, Copăcești, Deseşti, Hărniceşti** și **Șugatag** în folosinţa fratelui lor Draguș, fiul lui Giula, cui le-a conferit deosebit, nu de mult"[1463].

1368, august 5, Zvolen-Lipče: „Ludovic, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, credincioşilor săi români, lui Ştefan, preotului Miroslav şi lui Dragomir, fiii lui Giula, sănătate şi milostivire. / Aflaţi că noi, după cum ne amintim, am hotărât să hărăzim satul **Slătioara** (Zalatyna, Zlatyna, Hotinca, azi **Hoteni**, judeţul Maramureş), dimpreună cu alte cinci sate, numite **Breb** (Hatpatokfalva, Brebu, azi **Breb**, judeţul Maramureş), **Deseşti** (Deszehaza, azi **Dereşti**, judeţul Maramureş), **Hărniceşti** (Hernicshaza,

[1462] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 236, pp. 225, 226
[1463] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 26, p. 53

judeţul Maramureş) şi **Şugatag** (Sugatagfalva, judeţul Maramureş), aflătoare în Maramureş, slujitorului nostru credincios, **românului Dragoş**, fratelui vostru bun, şi moştenitorilor săi, deosebit şi despărţit de sus-zisul vostru tată şi de voi. Acuma, însă, după cum se spune, din pricină că acel Dragoş a îngăduit de bună voie pomenitului său tată Giula să se folosească, pe viaţă, de zisa moşie Slătioara, murind acum pomenitul Giula, voiti să o luaţi voi de la el. Drept aceea, punem în vedere şi poruncim cu tărie credinţei voastre şi hotărâm să daţi înapoi sus-zisul sat Slătioara pomenitului Dragoş, fratele vostru, ca să-l stăpânească în pace, până când magistrul Simion, comitele nostru de Maramureş, va face dreptate între dânsul şi voi, cu privire la cele şase sate, după ce va fi văzut actele voastre scrise şi ale pomenitului Dragoş, fratele vostru, aşa cum de altfel i-am poruncit în scris şi lui acelaşi lucru. Altfel să nu cutezati a face pentru milostivirea noastră”[1464].

1368, august 5, Zvolen-Lipče: „Ludovic, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, credinciosului său, măritului bărbat, magistrului Simion, fiul lui Mauriciu, comitelui nostru de Maramureş, sănătate şi milostivire.

Aflaţi că noi, după cum ne aducem aminte, am hotărât să hărăzim moşia numită **Slătioara** (Zalatyna, Zlatyna, Hotinca, azi **Hoteni**, judeţul Maramureş), aşezată în Maramureş, dimpreună cu alte cinci moşii, numite **Breb** (Hatpatokfalva, Brebu, azi **Breb**, judeţul Maramureş), **Kopachfalva** (dispărut, lângă Ocna Şugatag, judeţul Maramureş), **Deseşti** (Deszehaza, azi **Dereşti**, judeţul Maramureş), **Hărniceşti** (Hernicshaza, judeţul Maramureş) şi **Şugatag** (Sugatagfalva, judeţul Maramureş), cu toate folo-

[1464] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 343, pp. 536, 537

sinţele lor şi cu toate cele ce ţin de ele, **credinciosului nostru, românului Dragoş, fiul lui Giula**, şi moştenitorilor săi, pentru faptele lui de credință si prea îndatoritoarea lui vrednicie, despărţit şi deosebit de sus-zisul Giula, tatăl său, şi de Ştefan, Miroslav şi Dragomir, fraţii săi buni. Acum, însă, după cum se spune, din pricina că pomenitul Dragoş i-a îngăduit de bună voie pomenitului său tată Giula să se folosească pe viață de ea, murind acum pomenitul Giula, sus-zisii Ștefan, Miroslav şi Dragomir încearcă să o ia de la pomenitul Dragoș. Drept aceea, hotărâm şi poruncim credinţei voastre ca, luând cunoştinţă de cele de faţă şi chemând obştească adunare din numitul comitat, dimpreună cu juzii nobililor pomenitului comitat şi cu toţi nobilii acelei adunări, având pe Dumnezeu înaintea ochilor, după ce veţi vedea actele scrise ale celor două părţi cu privire la zisa moşie Slătioara, dacă veţi afla că aceasta a fost dăruită în chipul arătat mai sus pomenitului Dragoș, deosebit şi despărţit de sus-zişii Giula, tatăl său, şi de Ştefan, Miroslav şi Dragomir, fraţii săi, de către maiestatea noastră, dimpreună cu celelalte cinci moşii, atunci, fără a ţine seama de împotrivirea lui Ştefan, a preotului Miroslav... şi a lui Dragomir, fratii lui, să faceţi, în temeiul împuternicirii noastre, ca moşia Slătioara, dimpreună cu toate folosinţele ei, să fie dată în stăpânire sus-amintitului Dragoş şi, prin el, moştenitorilor lui, ca s-o stăpânească în pace, silind pe pomeniţii Ştefan, preotul Miroslav şi pe Dragomir la tăcere cu privire la moşia de mai sus. Altfel să nu faceţi pentru milostivirea noastră”[1465].

1419, august 9, Sziget: „Magistratul comitatului adevereşte că, în urma mandatului regelui Sigismund, Ni-

[1465] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 344, pp. 537-539

colau din **Șugatag** a fost introdus in posesiunea moșiilor amintite în literile (scrisorile) regelui Ludovic, după ce Ivanka nu era în stare să-și producă documentele sale”[1466].

1421, Sziget: „Patru juzi ai nobililor adeveresc că Michael din **Șugatag** s-a învoit cu Joan din **Giuleşti** despre împărțirea moșiilor **Copaci**, **Doroszlo** și **Bărbeşti**”[1467].

1431, martie 26: „Conventul din Lelesz, la cererea lui Petru Gherheș, nepotul după mamă a lui Draguș, transcrie literile (scrisoarea) regelui Ludovic, dată, în anul 1364, lui Draguș, fiul lui Giula, în privința moșiilor **Slatina** (Hoteni), **Breb**, **Copaciu** (Kopachfalva, dispărut), **Deseşci** și **Șugatag**”[1468].

1435, mai 26: „Miclea, fiul lui Ladislau, fiul lui Draguș din **Giulești**, resignează (redă) lui Petru Gherheș, nepotului după mamă al lui Draguș din Giulești, părțile ce i se cuvin din moșiile **Slatina** (Hoteni), **Breb**, **Deseşti**, **Șugatag**, **Giulești** și **Valea Mare**”[1469].

1439, aprilie 18, Ocna Sibiului: „Franko de Talloutz, Banul Severinului şi Comitele Maramureșului provoacă pe nobilii din **Giulești** să restituie nobilului Nicolau din **Șugatag** moșia **Hărniceşti**, ocupată de dânșii, în caz contrar dă în comisiune magistratului ca, în înțelesul

[1466] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 136, pp. 238, 239
[1467] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 149, p. 258
[1468] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 168, pp. 288, 289
[1469] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 172, pp. 295, 296

mandatului regesc, să-l apere pe numitul Nicolau în contra orișicui și să-l despăgubească”[1470].

1446, mai 27, Buda: „Judele Curiei regeşti, Ladislau de Palocz, adevereşte că, între Giula, fiul lui Mykle din **Șugatag**, și frate său Joan, pe de o parte, și între Petru Gherheș din **Saraseu** și fiii săi Georgiu, Simeon și Thywodar, pe de altă parte, s-a încheiat o învoire frățească, prin care, de ar muri o parte fără erezi (urmaşi), atunci în averea ei se succede partea cealaltă, cum au fost învoiți și părinții lor, și moşii lor”[1471].

1450: „Magistratul comitatului adevereşte că, la întrevenirea (intervenţia) mai multor nobili, Ivanka din **Giuleşti** s-a împăciuit cu Miclea din **Şugatag**, astfel încât a resignat (returnat) acestuia moșia întreagă **Hărniceşti**, iar Miclea a abzis de dreptul său la jumătatea moșiei Dorozlofalva, la moșia întreagă Copaciufalva și la partea a patra a moșiei **Giuleşti**”[1472].

1459, mai 21, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Mihail și Ambrosiu din **Dolha** în contra lui Joan din **Dolha** alias din **Ruszkova**, care a ocupat părțile lor din Rosalia (**Rozavlea**) şi din **Poeni**; și în contra lui Petru din **Vad**, Georgiu din Vănceşti (**Onceşti**), Jurea din **Călineşti**, Georgiu Ficze din **Giuleşti**, Bud din **Budeşti** și Joan Mikle

[1470] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 180, pp. 308, 309
[1471] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 193, pp. 331, 332
[1472] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 199, pp. 339, 340

din **Șugatag** pentru faptele lor potenţiale (penale), săvârșite în **Strâmtura** și în **Botiza**”[1473].

1464, martie 18, Buda: „Literile (scrisoare) prorogatorie ale regelui Mathia Corvinul, prin care se amână procesul lui Joan, fiul lui Mikle din **Șugatag**, în contra lui Perșe, fiul lui Michail Ficze (din **Giuleşti** – n. n.), și alți cointeresați”[1474].

1469, septembrie 17, Buda: „Regele Mathia Corvinul aminteşte că, atunci când avuse conflict, într-o noapte, cu Ștefan, voievodul Moldovei, nobilul Koroy din Vănceşti (**Onceşti**), între alți familiari ai regelui și spre onoarea aceluia, s-a luptat ca un bărbat cu curaj; pentru recompensarea oareșicare a acestor servicii, regele, din graţie specială, scuteşte pe dânsul, pe fiul său Joan și pe fraţii săi, anume pe Mihail din Petrova, Mihail Naan din Zlathyna (**Hoteni**), Petru Leuke din **Vad**, Joan Mikley din **Șugatag**, Petru din Bărbeşti (Berbeşti), Simeon, fiul lui Pap din Uglea, Lupșa din Berbeşti, Steţiu din **Biserică albă** și Georgiu Avram din Vănceşti de sub orice judecată sau putere ori jurisdicţiune a comiților sau vicecomiților ori juzilor Comitatului, și-i supune drept sub jurisdicţiune a sa proprie regească sau a Palatinului, sau a judelui Curiei sale regeşti”[1475].

1475, decembrie 5, Sziget: „Magistratul comitatului adeverește, că, după moartea lui Ivanca din **Giuleşti**, văduva sa, Anca de Rethnek, și fiul său, Georgiu, aseme-

---

[1473] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 248, pp. 425, 426

[1474] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 269, pp. 461, 462

[1475] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 289, pp. 498, 499

nea de Rethnek, au impignorat (zălogit) jumătatea moșiilor **Șugatag**, **Hărniceşti** și **Crăceşti** lui Joan Micle din Șugatag, unchiului lui Ivanca, pentru suma de 400 florini”[1476].

1475, Sziget: „Litere divisionale (scrisoare de împărţire), dată prin magistratul comitatului, prin care se adevereşte că nobila doamnă Anca Rednik, văduva rămasă după Ivanka din **Giuleşti**, pe de o parte, iar pe de altă parte Joan Micle, fiul lui Vlad din **Șugatag**, și Mihail Fitze din Giulești, unchiul lui Georgiu Rednik, sistând procesul ce a curs între dânșii, s-au împăciuit înaintea sedriei, astfel încât jumătatea moșiilor **Şugatag**, **Hărniceşti**, Deseşti (**Dereşti**), **Crăceşti** și Nireș (**Valea Mare**) și două părți din trei ale moșiilor Giulești și Dorosleu se cadă în partea văduvei Anca, a fiului ei și a fraților acestuia, iar cealaltă jumătate și treia parte să fie a lui Joan Miclea și a fiilor săi, Lupșa și Mihail”[1477].

1785: „Gheorghe Vișovan lucrează, în 1785, icoana de hram „Sfânta Paraschiva” și icoana „Sfântul Nicolae”, pentru biserica din **Sat-Șugatag**, de asemenea icoanele împărătești din bisericile **Poienile Izei** și **Rozavlea** sunt foarte asemănătoare cu cele din **Sat-Șugatag**”[1478].

1812: „În biserica din **Sat-Șugatag**, se păstrează fragmente de picturi murale doar în altar. Scenele sunt închise în medalioane, formate din linii curbe juxtapuse, decorate cu mici frunze, iar inscripţiile sunt încadrate în che-

---

[1476] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 306, pp. 527, 528

[1477] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 307, pp. 528-530

[1478] Verona, A. G., *Pictura / Studiu tehnic cu douăzevi planşe horstexte*, Bucureşti 1944, p. 124

nare rigide, terminate în acoladă. O inscripţie, azi dispărută, consemna numele pictorului: „Eu, Falunevici Vasilie Zugravu, în anul 1812, iulie 29”[1479].

1884: „Dintre români, s-au mai ales deputaţi: în **Şugatag**, Maramureş, Sigmund Țiplea, tisaist; în **Zorlenţ**, George Sârbu, tisaist; în **Oraviţa**, Ghidiu, naționalist, a obținut 798 voturi, rezultatul finali nu se știe. În **Lugoș**, nu s-a ales român, ci comitele Bissingen, tisaist. / Destul de trist!”[1480].

1900: „Faptul se datează din iarrna anului 1894. Atunci s-a aflat, în comuna **Șugatag**, locuitorul de acolo, Cernat Petru, spânzurat de o funie. S-a făcut autopsia cadavrului şi medicul a constatat un caz de sinucidere, iar cercetarea s-a sistat. / Curând după aceasta, s-au făcut arătări anonime contra notarului din acea comună, Simeon Ianculescu, care avea numeroşi dușmani, afirmându-se că el ar fi pus la cale uciderea, prin fostul său scriitor, Eugen Boilă de Hidveg şi în înţelegere cu soţia mortului. / S-a mai afirmat că niște foşti pârgari, care, pe atunci, nici nu erau în serviciul comunal, i-ar fi dat mână de ajutor şi că, la săvârşirea crimei, ar fi fost de faţă şi soţia mortului. / Cercetarea făcută de judele de instrucțiune Gödri Sándor, neputând afla dovezi, a fost asemenea sistată.

Atunci s-au pus jandarmii pe închizițiune şi acuzaţii afirmă că aceştia i-au constrâns, prin cele mai barbare torturi, să mărturisească că ei au comis fapta. Îndată ce, însă, acuzaţii au fost ascultați de judele de instrucție din Sibiu, ei şi-au revocat această mărturisire, zicând că au făcuto numai ca să scape de maltratările jandarmilor. / Aproape

[1479] Verona, A. G., *Pictura / Studiu tehnic cu douăzevi planşe hors-texte*, Bucureşti 1944, p. 97
[1480] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 89, Braşov 1884, p. 2

doi ani de zile, acuzaţii au fost deținuți în arest preventiv, până ce, în fine, au fost puşi în stare de acuzaţiune și aduşi la pertractarea finală, despre care vorbim. / Afară de acuzaţii: Simeon Ianculescu, Eugen Boilă de Hidveg, Teodor Cernat, Nicolae Todescu şi văduva Maria Cernat, au fost citați, la pertractare, 58 de martori, între care toţi jandarmii închizitori, în frunte cu locotenentul Ernst Rait. / Procesul a decurs înaintea tribunalului, compus din preşedintele Mihaly Dezsö şi din juzii Widorn şi Roder, procuror Csizinsky. / Apărători au fost advocații Dr. Amos Frâncu, Dr. Bordan, Dr. Bock şi Dr. Lemeny.

În decursul procesului, acuzații au stăruit în nevinovăția lor, zicând că numai bătăile neomenoase ale jandarmilor i-au făcut să mărturisească cum li s-a fost dictat de către sergentul jandarmilor. Apărătorii, în frunte cu dl Dr. Frâncu, cu multă dibăcie au căutat să aducă lumină şi să descopere adevărul în acest straniu proces. / Nici în contra acuzatului principal, Simeon Ianculescu, nici în contra soţilor săi acuzați nu s-au putut produce dovezi, lipsind orïce motive pentru săvârşirea omorului. După ce au fost ascultați acuzații şi toți martorii, au urmat, marțea trecută, pledoariile. / Procurorul n-a putut să se provoace decât la mărturisirea acuzaţilor, zicând că nu poate privi ca scoasă cu de-a sila. El ceru condamnarea acuzaţilor, însă cu încunjurarea pedepsei de moarte.

Apărătorul lui Ianculescu, dl Dr. A. Frâncu, a atacat aspra acuzațiune a procurorului şi a respins argumentele ei, punct de punct, arătând, că ea se prezintă ca o eroare justiţiară. Arătă, apoi, defectele procedurii penale de până acum şi nimici fasiunile membrilor familiei din **Șugag** a lui Sabin Catilina, care a intrigat contra lui Ianculescu, ca un duşman de moarte al lui, și s-au făcut uneltele inchiziţiei jan-

darmereşti. / Critică, mai departe, procedarea barbară a jandarmilor, precum şi instituţiunea jandarmeriei şi arată scăderile ei mari. Le-a trebuit acestora, zise, o mărturisire după vechea procedură şi aceasta le-a fost storsă. / Acuzaţii au stat sub influienţa sugestivă a jandarmilor. În fine, se provocă la dovada de alibi a acuzatului şi ceru achitarea lui. / Ceilalţi apărători s-au alăturat, în cea mai mare parte, la expunerile apărării primului acuzat, iar Dr. Bran de Lemeni a mai obişnuit, şi din parte-i, procedarea jandarmilor. Toţi au cerut achitarea acuzaţilor. / Sentința s-a publicat, ieri, la amiază. Preşedintele a cetit şedinţa prin care **toţi acuzaţii sunt achitaţi**, ca din lipsa de dovedi. Procurorul a apelat. Apărătorii au anunţat, asemenea, apelațiune, privitor la motivele sentinței. Acuzaţii rămân, şi mai departe, în arest preventiv”[1481].

1904: „În parohia **Ocna-Şugatag** menită întâi lui Ludovic Pop, preotul din Satu Mare, în 2 ianuarie l-am introdus pe Vasilie Nap, unul dintre preoții cei mai harnici între tineri, pe care credincioşii de acolo şi din filia **Hoteni** l-au primit în cea mai mare bucurie și îndestulare. / Tit Bud, vicarul Maramureşului”[1482].

1908: „Deşi în cursul vremii s-a adaos, s-a reparat câte ceva, aşezământul şcolilor maramureşene a rămas cum l-a pus M. Pavel. Avem 51 de şcoli, cu 46 dascăli şi un țăran. N-au şcoli românii din **Ocna-Şugătag** şi **Ocna-Slatinei**, unde proporţia între români și unguri e 2 la 3. Dascăli calificaţi erau 36. Învăţători-cantori au fost 6. Mai e un popă-dascăl, 4 dascăli au absolvat preparandia de stat, 2 sunt romano-catolici (aşa pretinde patriotismul!). Coruri sunt 1, biblioteci şcolare 1. Le-a înființat dascălul harnic

[1481] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 21, Brașov 1900, p. 2
[1482] *Unirea*, Anul XIV, nr. 1, Blaj 1904, p. 53

Popovici din **Crăceşti**. Avem 11.147 copii înscrişi la şcolile confesionale; 3.963 în şcoala repetiţională şi 750 înscrişi la stat. Pe şcoală se vin 230 copii şi 80 în şcoala de duminecă. Statul plănuieşte înfiinţarea a 150 de şcoli”[1483].

1924: „Dintre satele cu perspective deschise şi plăcute vederii merită să fie amintit sărăcăciosul şi micul **Sat-Şugătag**, care, aşezat şi el pe un versant, care domină valea Marei, are, în faţa lui, spre sud, măreţul Gutâi, de care sunt legate numeroase tradiţii şi legende, iar în spate, înălţimea stâncoasă Piatra, care, în tradiţii, e alăturată deseori Gutâiului, şi în împrejurimile căreia şi-a petrecut aproape întreaga viaţă Tudor Tincu”[1484].

1933: „În partidul de la putere, frământările stârnite prin manifestul dlui Zaharie Boilă se continuă. Cei trei domni deputaţi, care au fost scoşi din partid de biroul acestuia, nu se împacă cu soarta ce li s-a croit: Dumnealor vor să dovedească că alegătorii care i-au trimis în parlament sunt de partea dânşilor. Dl Ilie Lazăr, din Maramureş, a şi ţinut o adunare, la **Ocna-Sugatag**, aducând la cunoştinţa celor de faţă frământările din partid şi trimiţând câte-o telegramă M. S. Regelui, dlor Maniu şi Vaida”[1485].

1937: „În noaptea de 20/21 decembrie, primarul comunei **Crăceşti**, Vasile Roman, însoţit de un grup de şase partizani liberali, întorcându-se de la centrul de votare **Ocna-Şugatag**, au întâlnit un grup de naţional-ţărănişti, cu care s-au luat la ceartă şi la bătaie. Din grupul liberalilor s-au tras trei focuri de revolver, care au lovit mortal pe Gheorghe Bohotici, care venea cu un car de la moară. În

[1483] *Gazeta Translvaniei*, Anul LXXI, nr. 266, Braşov 1908, p. 1
[1484] Papahagi, Tache, *Graiul şi folklorul Maramureşului*, Bucureşti 1925, p. VIII
[1485] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 36, Blaj 1933, p. 2

urma cercetărilor făcute, s-a stabilit că autorul este Gheorghe Pop, cumnatul primarului”[1486].

Holzkirche
Wooden Church

Fildul de Sus

Biserica de lemn
Eglise en bois

[1486] *Universul*, Anul 54, nr. 356, Bucureşti 1937, p. 14

ŞUGĂU

(Tursad, azi **Şugău**, judeţul Maramureş)

1411, iulie 27, Vişegrad: „Mandatul regelui Sigismund pentru introducerea lui Leuke și Andrei din Vad în moșiile lor **Vad** (comuna Copalnic-Mănăştur, judeţul Maramureş) și **Tursad** (azi **Şugău**, judeţul Maramureş). Se introduc fără contrazicere (întâmpinare de împotrivire)”[1487].

1411, septembrie 18: „Fragment care cuprinde desemnarea și stătorirea metelor (stabilirea hotarelor) moșiilor **Vad** (comuna Copalnic-Mănăştur, judeţul Maramureş) şi **Tursad** (azi **Şugău**, judeţul Maramureş) de către **Vănceşti** (azi **Onceşti**), **Bărbeşti** (azi **Berbeşti**, comuna Giuleşti, judeţul Maramureş) și **Sziget** (Zygeth, judeţul Maramureş), îndeplinită în favorul lui Leucă și Andrei din Vad”[1488].

ŞUMULEU-CIUC

vezi **MIERCUREA CIUC**

[1487] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 98, pp. 173-175

[1488] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 100, pp. 178-180

ŞURA MARE ŞI MICĂ

(Magnum Horreur, Parvo horreo, judeţul Sibiu)

1309: „**Șeica Mare** aparţine „Scaunului de Schelk, care, împreună cu Scaunul Mediașului, a format așa-numitele „Două Scaune" (districte administrative), ce luaseră fiinţă ca o *nuvella plantatio* prin imigrarea sașilor din teritoriul vechiului *Fundus Regius* (Provincia Sibiului), cum se mai numiseră cele „Șapte scaune", pe la mijlocul secolului XIII. / **Șeica Mare**, întemeiată în a doua jumătate a secolului XIII, a devenit centrul „Scaunului de Schelk", pomenit, pentru prima oară, în documente în 1336, „Scaunul" cuprinzând nouă localităţi, primind dreptul de a ţine iarmaroace, primul fiind atestat în 1412. / Pe la finele secolului XII, s-a ridicat aici o bazilică romanică, fără turn, închinată sfântului Martin, cum rezultă dintr-o acţiune juridică de apel, datată 1414, în care se vorbeşte de o „*ecclesia Sancti Martini de Schelk maiori*" („biserica sfântul Martin, din Șeica Mare"). / Într-un **document din 1309** este pomenit, printre alţi decani, „*Simon decanus de Schelk*", de unde rezultă că, încă de atunci, comuna a fost centrul capitlului bisericesc sau decanatului și, prin urmare, trebuie să fi avut propria sa biserică, pentru a cărei existență timpurie pledează şi vechimea obiectelor de cult, ce încă se mai păstrează: un potir romanic din secolul XII,

un ciboriu, un potir şi patene din secolul XIV, o patena lucrată de meşterul Georg Hosman, în 1672. / Pe la 1520, s-a transformat bazilica romanică, demolată până la pereţii longitudinali, pierzându-şi colateralele. Nava centrală a primit o boltă semicilindrică cu penetraţii şi o reţea de nervuri din teracotă, dispusă în formă stelară, pe care o găsim aidoma la bisericile localităţilor învecinate (**Ocna Sibiului** și **Șura Mică**). În sud, s-a construit o nouă colaterală, transformând vechile arcade romanice din peretele sudic al navei centrale în arcade terminate în arc frânt. / În 1563, s-a supraetajat corul, cu un bastion de apărare, înzestrându-se, totodată, şi incinta cu turnuri de apărare în jurul bisericii/ / În 1906, curtinele, împreună cu clădirile incluse în cetate, au fost demolate. / O pictură în ulei, de Andreas Deppner, datată 1882, a păstrat aspectul laturii sudice a cetăţii, în care apar, în est, „turnul porții", numit și „turnul păcătoşilor", deoarece clopotul cel mic, ce însoțea cu sunetul lui pe cei condamnaţi la moarte, se afla în acest turn, „Scaunul de Schelk", posedând, din 1402, dreptul judecății proprii. În sud-est se afla „primăria"; „vechea şcoală" era adăpostită într-un bastion, hala de carne, un magazin de grâne și închisoarea mai erau cuprinse în cetate, toate dispărând cu aceasta. / În 1800, biserica a fost prelungită spre vest, iar în 1806 s-a ridicat o clopotniţă, cu patru nivele, la capătul apusean al bisericii, mărită cu jumătate faţă de lungimea sa iniţială. / În 1808, s-a întreprins o restaurare totală a bisericii, când s-au mărit ferestrele, prevăzute cu rame din fier. Din acel an datează și zidul împrejmuitor, din ciment, cu grilaj din fier. / În 1936, s-a efectuat o amplă restaurare a bisericii"[1489].

[1489] Fabritius-Dancu, Juliana, *Cetăţi ţărăneşti săseşti din Transilvania*, Sibiu 1980, p. 11

1359, Sibiu: Nicolae, decanul capitlului din Sibiu, precum şi parohul din **Şura Mică** (Parvo horreo, judeţul Sibiu), împreună cu fraţii din acest capitlu dau mărturie obştească precum că „Ioan, abate de **Cârţa** (Kyrcz, Kercz, judeţul Sibiu), a adus pâra, în numele conventului său, împotriva obştii oamenilor din **Săcădate** (Czeckat, Zakadat, Zeckat, judeţul Sibiu)… pentru un oarecare pământ… / La soroc s-au înfăţişat amândouă părţile, dar abatele nu şi-a dovedit pâra sa… de aceea declarăm obştea oamenilor din Săcădate dezlegată în ce priveşte pământul pentru care pornise pâra”[1490].

1365, august 19: Comitele Andrei din **Sebeş** (Mulbach, judeţul Alba), jude regal, comitele Ianus, jude din **Sibiu**, comitele Laurenţi din **Roşia** (Ruffo Monte, judeţul Sibiu), comitele Andrei din **Vurpăr** (Burberk, Burkperk, judeţul Alba), Albert din **Şura Mare** (Magnum Horreur, judeţul Sibiu) şi toată obştea bătrânilor scaunului aduc la cunoştinţa tuturor că au venit „chibzuiţii bărbaţi bătrâni din **Şeica Mică** (Schadschelken, judeţul Sibiu), cu o scrisoare a tuturor locuitorilor din cele două scaune, anume Mediaş şi Şeica, în care se spune că ei au clădit şi au aşezat din nou hotarele şi în locurile lor, o moară pentru folosul obştesc şi folosinţa bogaţilor şi săracilor lor din satul Şeica Mică, fără nici o stânjenire a morii celei vechi, întemeiată, mai înainte, de comiţii din **Micăsasa** (Villa Fugonis, judeţul Sibiu) şi de părtaşii lor. / Iar noi, dorind să aflăm mai neîndoios adevărul, am trimis acolo trimişii noştri credincioşi. Aceştia, întorcându-se, ne-au spus că oamenii din Şeica Mică

[1490] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 350, pp. 345, 346

nu stânjenesc, cu moara lor cea nouă, moara cea veche, în ceea ce priveşte apa şi vadurile ei”[1491].

1372, februarie 1: „comitele Laurenţiu, cu judele de **Roşia** (Ruffomonte, Ruffo Monte, judeţul Sibiu), Albert şi Conrad de **Şura Mare**, judele din **Turnişor** (villa Epponis, judeţul Sibiu), Petru Schever, dimpreună cu alti patru orășeni chibzuiţi din **Sighișoara**, comitele Nicolae de **Kozd** (Kozdat, azi **Rupea**, judeţul Braşov), comitele Gheorghe de **Şaeş** (Schais, Seges, Segesd, Segusd, judeţul Mureş), comitele Mihail de **Nocrich** (Leschkirch, Leschkirche, Lueschkyrg, Luschkirg. Judeţul Sibiu), Servatius și Mihail Nunnenklepil din **Sibiu**, comitele Mathia de **Apoldu de Jos** și întreaga obște a bătrânilor din ţinutul tuturor celor șapte scaune din părțile Transilvaniei” dau de ştire că s-au înfăţişat înaintea lor „chibzuiţii şi cinstiţii bătrâni ai obștii din **Răhău** (Rychau, inclus în Sebeş, judeţul Alba), pe de o parte, iar pe de altă parte, bătrânii sau trimișii obștii din **Câlnic**, spre a primi hotărârea din urmă, cu privire la cearta și pricina ce se purta între dânșii, cu destulă zăbavă, pentru o pădure şi un mărăciniș. Iar noi, după ce am primit și am ascultat scrisoarea deschisă și spusele amânduror părților, n-am voit să dăm o hotărâre cu privire la această ceartă, de îndată, și fără o bună chibzuială, și pentru o mai mare încredințare și cercetare a acestei pricini, am hotărât să dăm amânduror părților potrivnice un soroc, spre a veni iar înaintea noastră după cincisprezece zile… şi am dat, prin judecată, cu deplin drept acea pădure si mărăciniș acestei obşti din **Câlnic**, dând obștii și bătrânilor din Câlnic tot dreptul, slobod și întreg, la toate folosinţele şi la folosirea

[1491] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 420, pp. 440, 441

acelei păduri și a mărăcinișului, fără împotrivirea obștii din **Răhău**"[1492].

1782, Johann Lehmann: „**Sibiul** este aşezat într-o vastă câmpie frumoasă şi mănoasă. Înainte de a ajunge aici, este, pe stânga, un sat **Rusciori** (Reisdörfel, comuna Şura Mică, judeţul Sibiu.). Locuitorii lui sunt sârbi. Aceştia vorbesc româneşte, un predicator evanghelist luteran îi învață în limba românească. dar afară de învățătură şi predică, el n-are voie să se amestece în datinile lor, care n-au vreo legătură cu religia, nici în obiceiurile lor, aduse aici din vechime. Pe un adevărat drum de țară şi zdruncinat adesea din cauza pârâiaşelor care taie drumul, ajungi la **periferia Sibiului**, locuită numai de țigani...

Cu aceasta, mi-am îndeplinit sarcina de a-l aduce pe cititor la **Sibiu**; aş putea să-l părăsesc în această mahala, între țigani. Dar nu sunt atât de barbar, fac mai mult decât am promis, îl voi conduce, dar repede, prin acest cartier țigănesc, care este locuit de țigani, cum nu mai sunt mulţi dincolo de râul Cibin, care a dat Sibiului numele latinesc de Cibinum, chiar în oraş, apoi, prin oraşul de jos şi în oraşul de sus, peste piaţa cea frumoasă, în vestitul hotel „La împăratul roman", pe care-l ţine domnul Colignon, o raritate de hotelier, atât în privinţa politeţii şi a gustului, cât şi în ceea ce priveşte stilul ales al manierelor şi al serviciului său...

Despre Sibiu însuşi, referindu-mă la numărul caselor şi al locuitorilor, la frumoasele săsoaice şi soţii lor nu mai puţin frumoşi, la clădiri publice, biblioteci şi cabinetele de artă ale guvernatorului, al cărui gust este de dorit fiecărui nobil cu un venit de mai multe sute de mii de gul-

[1492] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 98, pp. 120-122

deni, despre spectacole, baluri mascate, chefuri, pensioane, biserici, predici emoţionante şi numeroase ale episcopului, predici frumoase şi înălţătoare ale parohului sas, care face să strălucească cinstea cuvenită cultului protestant din Ungaria, despre superintendentul protestant, care poartă numele de episcop, despre organizarea naţională, privilegii şi obiceiuri, poliţie, tribunale, despre români civilizati şi romănce sulemenite, despre trei feluri de ţigani, despre grădina Fräk, pe care nu am văzut-o încă, despre artiştii plastici sibieni, despre condiţiile nemaipomenit de proaste ale pazei contra focului, despre profesorii demni şi luminaţi, despre Braşov, Turnu Roşu, despre exploatări de mine şi altele... va fi vorba în altă cărţulie, în care voi descrie o călătorie de la Sibiu, la Pressburg”[1493].

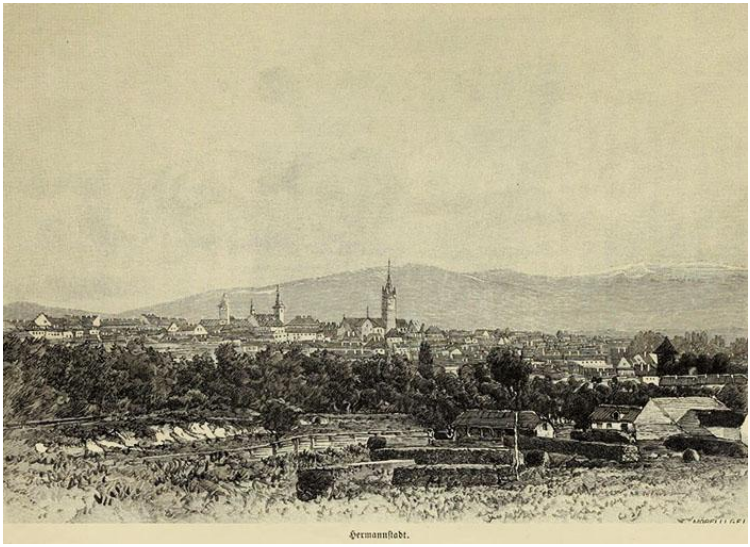

[1493] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, p. 578

Cuprins

SĂBOLCIU, judeţul Bihor, p. 3
SĂCĂDATE, judeţul Sibiu, p. 10
SĂCĂRÂMB, judeţul Hunedoara, p. 23
SĂCĂŞENI, judeţul Satu Mare, p. 41
SĂCEL, judeţul Sibiu, p. 50
SĂCEL, judeţul Maramureş, p. 56
SĂCELE, judeţul Braşov, p. 72
SĂCUENI, judeţul Bihor, p. 99
SĂLACEA, judeţul Bihor, p. 112
SĂLAŞU, judeţul Hunedoara, p. 114
SĂLCIUA, judeţul Cluj, p. 117
SĂLCUD, judeţul Mureş, p. 132
SĂLCUŢA, judeţul Bistriţa-Năsăud, p. 135
SĂLDĂBAGIU, judeţul Bihor, p. 140
SĂLICEA, judeţul Cluj, p. 143
SĂLIŞTEA, judeţul Maramureş, p. 149
SĂLIŞTEA SIBIULUI, judeţul Braşov, p, 161
SĂLIŞTE, judeţul Hunedoara, p. 214
SALONTA, judeţul Bihor, p. 220
SĂLSIG, judeţul Maramureş, p. 248
SALVA, judeţul Bistriţa-Năsăud, p. 255
SÂMBĂTA, judeţul Braşov, p. 277
SÂMBOLENI, judeţul Cluj, p. 280
SÂNCEL, judeţul Alba, p. 286
SÂNCRAIU, judeţul Alba, p. 311

SÂNCRAIU, judeţul Cluj, p. 316
SÂNDOMINIC, judeţul Harghita, p. 317
SÂNGĂTIN, judeţul Sibiu, p. 319
SÂNGEORGIU DE MUREŞ, judeţul Mureş, p. 330
SÂNGEORZU NOU, judeţul Bistriţa-Năsăud, p. 335
SÂNGER, judeţul Mureş), p. 360
SÂNIOB, judeţul Bihor, p. 362
SÂNIOSIF, judeţul Bistriţa-Năsăud, p. 366
SANISLĂU, judeţul Satu Mare, p. 367
SÂNMĂRTIN, judeţul Cluj, p. 385
SÂNMĂRTINU DE CÂMPIE, judeţul Mureş, p. 386
SÂNMĂRTIN, judeţul Satu Mare, p. 395
SÂNMICLĂUŞ, judeţul Mureş, p. 396
SÂNMIHAI, judeţul Cluj, p. 408
SÂNMIHAIU ALMAŞULUI, judeţul Sălaj, p. 409
SÂNMIHAIU DE CÂMPIE, Bistriţa-Năsăud, p. 411
SÂNNICOARĂ, judeţul Cluj, p. 413
SÂNPAUL, judeţul Cluj, p. 418
SÂNPETRU ALMAŞULUI, judeţul Sălaj, p. 429
SÂNPETRU DE CÂMPIE, judeţul Mureş, p. 434
SÂNTĂMĂRIA, judeţul Hunedoara, p. 436
SÂNTANDREI, judeţul Bihor, p. 437
SÂNTANDREI, judeţul Hunedoara, p. 442
SANTĂU, judeţul Bihor, p. 443
SÂNTEJUDE, judeţul Cluj, p. 459
SÂNTIOANA, judeţul Cluj, p. 473
SÂNTION, judeţul Bihor, p. 485
SĂPÂNŢA, judeţul Maramureş, p. 487
SĂPLAC, judeţul Bihor, p. 506
SARASĂU, judeţul Maramureş, p. 507
SĂRATA, înglobat în oraşul Bistriţa, p. 528
SĂRATA, judeţul Sibiu, p. 532

SĂRĂUAD, judeţul Satu Mare, p. 534
SÂRBI, judeţul Maramureş, p. 542
SĂRMAŞ, judeţul Mureș, p. 550
SĂRMĂŞAG, judeţul Sălaj, p. 555
SARMIZEGETUZA, Hunedoara, p. 565
SĂSAR, judeţul Maramureş, p. 574
SĂSARM, judeţul Bistriţa-Năsăud, p. 579
SASCA MONTANĂ, judeţul Caraş-Severin, p. 585
SASCHIZ, judeţul Mureş, p. 599
SĂSCIORI, judeţul Alba, p. 609
SATULUNG, judeţul Braşov, p. 615
SATULUNG, judeţul Maramureş, p. 616
SATU MARE, p. 617
SĂTMĂREL, judeţul Satu Mare, p. 644
SĂUCA, judeţul Satu Mare, p. 647
SĂULEŞTI sau **ŞĂULEŞTI**, judeţul Hunedoara, p. 655
SĂVÂRŞIN, judeţul Arad, p. 656
SCĂRIŞOARA, judeţul Alba, p. 663
SEBEŞ, judeţul Alba, p. 671
SEBEŞU DE JOS, judeţul Sibiu, p. 704
SEBIŞ, judeţul Bistriţa-Năsăud, p. 712
SECĂŞENI, judeţul Caraş-Severin, p. 717
SECĂTURA, judeţul Alba, p. 726
SECEANI, judeţul Timiş, p. 731
SECUSIGIU, judeţul Arad, p. 734
SEINI, judeţul Maramureş, p. 742
SER, judeţul Satu Mare, p. 773
SFÂNTU GHEORGHE, judeţul Covasna, p. 778
SFĂRAŞ, judeţul Sălaj, p. 789
SFÂRNAŞ, judeţul Bihor, p. 794
SIBIU, Cybiniensis, p. 798
SIC, judeţul Cluj, p. 866

SIGHETUL MARMAŢIEI, judeţul Maramureş, p. 869
SIGHIŞOARA, judeţul Mureş, p. 894
SILEA, judeţul Alba, p. 908
SILIVAŞUL DE CÂMPIE, Bistriţa-Năsăud, p. 909
SILVAŞU, judeţul Cluj, p. 911
SILVAŞU, judeţul Hunedoara, p. 912
SIMBĂTENI, judeţul Arad, p. 915
SIMERIA, judeţul Hunedoara, p. 917
SIMERIA, judeţul Covasna, p. 922
SINERSIG, judeţul Timiş, p. 923
SINTEŞTI, judeţul Timiş, p. 924
SLATINA, judeţul Maramureş, p. 925
SLATINA, judeţul Caraş-Severin, p. 937
SLĂTIOARA, judeţul Maramureş, p. 939
SLIMNIC, judeţul Sibiu, p. 940
SOBOR, judeţul Satu Mare, p. 942
SOCACIU, judeţul Satu Mare, p. 942
SOHODOL, judeţul Braşov, p. 943
SOLMUS, judeţul Satu Mare, p. 947
SOLNOC, judeţul Sălaj, p. 951
SOMEŞENI, judeţul Cluj, p. 954
SOMEŞENI, judeţul Satu Mare, p. 958
SOVATA, judeţul Harghita, p. 959
SPINI, judeţul Hunedoara, p. 961
STÂNA DE MUREŞ, judeţul Alba, p. 973
STĂNIJA, judeţul Hunedoara, p. 977
STEJĂRENII, judeţul Mureş, p. 980
STEJĂRIŞ, judeţul Sibiu, p. 982
STOIANA, judeţul Cluj, p. 984
SOICENI, judeţul Maramureş, p. 989
STRAJA, judeţul Alba, p. 992
STRÂMBA, judeţul Bistriţa-Năsăud, p. 999

STRÂMTURA, judeţul Maramureş, p. 1001
STREI-SĂCEL, judeţul Hunedoara, p. 1002
STREISÂNGEORGIU, judeţul Hunedoara, p. 1004
SUAT, judeţul Cluj, p. 1010
SUCEAGU, judeţul Cluj, p. 1015
SUCIUL MARE, judeţul Maramureş, p. 1023
SUCURTARD, judeţul Cluj, p. 1033
SUDURĂU, judeţul Satu Mare, p. 1034
SUGDIA, judeţul Timiş, p. 1041
SUMURDUC, judeţul Cluj, p. 1042
SUPLACUL DE BARCĂU, judeţul Bihor, p. 1050
SUPUR, judeţul Satu Mare, p. 1055
SUSANI, judeţul Timiş, p. 1076
SZENT MÁRTON, judeţul Satu Mare, p. 1079

ŞAEŞ, judeţul Mureş, p. 1080
ŞAMŞUD, judeţul Sălaj, p. 1082
ŞARDU, judeţul Cluj, p. 1090
ŞARD, judeţul Alba Iulia, p. 1096
ŞĂRMĂŞAG, judeţul Sălaj, p. 1113
ŞAROŞ PE TÂRNAVE, judeţul Sibiu, p. 1120
ŞARPOTOC, judeţul Mureş, p. 1121
ŞCHIOPI, judeţul Cluj, p. 1122
ŞEICA MARE, judeţul Sibiu, p. 1124
ŞEICA MICĂ, judeţul Sibiu, p. 1140
ŞEITIN, judeţul Arad, p. 1147
ŞELIMBĂR, judeţul Sibiu, p. 1157
ŞEMLACU MARE, judeţul Timiş, p. 1177
ŞEPREUŞ, judeţul Bihor, p. 1185
ŞERCAIA, judeţul Braşov, p. 1193
ŞEREDEIU, judeţul Sălaj, p. 1207
ŞEULIA, judeţul Mureş, p. 1211

ŞEUSA, judeţul Alba, p. 1215
ŞIBOT, judeţul Alba, p. 1230
ŞICLOD, judeţul Harghita, p. 1246
ŞIEU, judeţul Maramureş, p. 1248
ŞIEU-CRISTUR, judeţul Bistriţa Năsăud, p. 1251
ŞIEU-MĂGHERUŞ, judeţul Bistriţa-Năsăud, p. 1252
ŞIEU SFÂNTU, judeţul Bistriţa-Năsăud, p. 1256
ŞILEA, judeţul Alba, p. 1261
ŞIMIAN, judeţul Bihor, p. 1266
ŞIMLEUL SILVANIEI, judeţul Sălaj, p. 1268
ŞINCA VECHE, judeţul Braşov, 1288
ŞINTEREAG, judeţul Bistriţa-Năsăud, p. 1294
ŞINTEREGUŢ, judeţul Cluj, p. 1302
ŞINTEU, judeţul Cluj, p. 1302
ŞINTEU, judeţul Bihor, p. 1303
ŞIRIA, judeţul Arad, p. 1310
ŞIŞEŞTI, judeţul Maramureş, 1316
ŞMIG, judeţul Sibiu, p. 1337
ŞOALA, judeţul Sibiu, p. 1341
ŞOARD, judeţul Mureş, p. 1344
ŞOIMENI, judeţul Cluj, p. 1349
ŞOIMUŞ, judeţul Arad, p. 1351
ŞOIMUŞ, judeţul Bistriţa-Năsăud, p. 1369
ŞOMCUTA MARE, judeţul Maramureş, p, 1382
ŞOMCUTU MIC, judeţul Cluj, p. 1397
ŞOMOŞCHEŞ, judeţul Arad, p. 1399
ŞONA, judeţul Sibiu, p. 1400
ŞOPTERIU, judeţul Bistriţa-Năsăud, p. 1416
ŞOŞDEA, judeţul Caraş-Severin, p. 1423
ŞUGATAG, judeţul Maramureş, p. 1429
ŞUGĂU, judeţul Maramureş, 1444
ŞUMULEU-CIUC, Miercurea Ciuc, p. 1444

ŞURA MARE ŞI MICĂ, judeţul Sibiu, p. 1445

Cuprins, 1451

COUNTRYWOMEN OF THE NEIGHBOURHOOD
OF HERMENSTADT, IN TRANSYLVANIA.

„O bucurie şi mândrie nespusă te cuprinde, văzând ce însuşiri excelente nutrește în sine acest popor, acest ţăran, ajuns la culmea chemării sale.

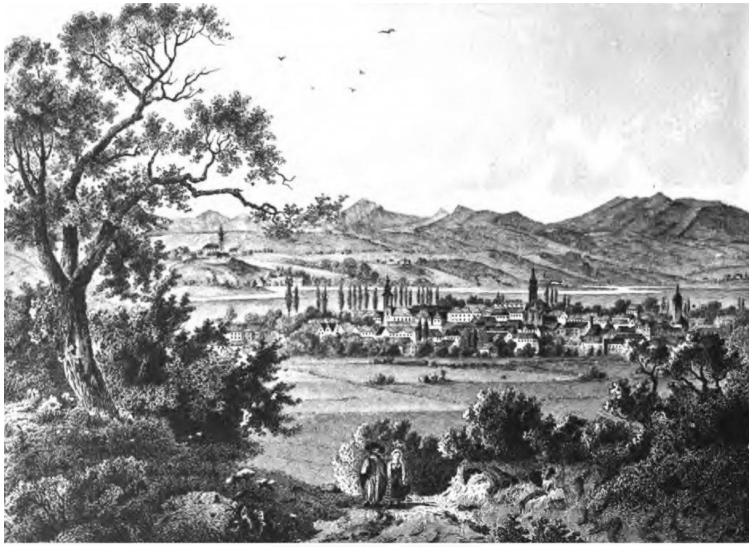

MARMAROS - SZIGET.

Lauffer és Stolp bizományában Pesten.

Rohbock, Lajos, *Magyarország és Erdély* (Ungaria și Transilvania), Darmstadt 1860, p. 287

Și a ajuns la cultura asta prin stăruința şi dezinteresata muncă a conducătorilor săi fireşti”